Kotira Uva

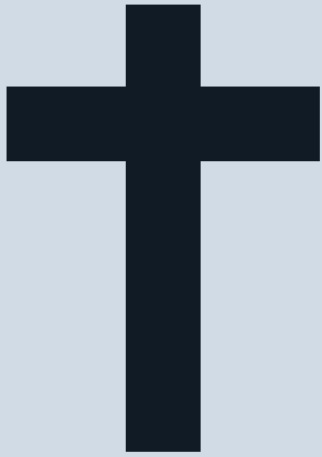

The New Testament and portions of the Old Testament in the North Tairora Language of Papua New Guinea

Kotira Uva
The New Testament and portions of the Old Testament in the North Tairora Language of Papua New Guinea
Nupela Testamen na sampela hap Olpela Testamen long tokples Tairora long Niugini

copyright © 1979, 1994, 2005, 2008, 2009, 2012 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Tairora

Dialect: North Tairora

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.
You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:
You include the above copyright and source information.
You do not sell this work for a profit.
You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.
Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2021-05-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files dated 30 Nov 2021
909b265f-c886-56ae-b943-fdc12fe46c5e

Contents

Matiu 1
Maaki 79
Ruki 128
Ioni 208
Kaiqa Varora 262
Romeni 333
1 Korinti 368
2 Korinti 403
Karesia 426
Epasaasi 439
Piripai 451
Korosi 459
1 Tesaronaika 467
2 Tesaronaika 474
1 Timoti 478
2 Timoti 488
Taiaasi 495
Pirimoni 499
Hiparu 501
Iemi 528
1 Pitaa 537
2 Pitaa 547
1 Ioni 553
2 Ioni 562
3 Ioni 564
Iuti 566
Qoqaiqama Kora 569
Ihi 607

MATIU
Matiuva Ihuva nurara tura

Ihu Karaitira anku
(Ruki 3:23-38)

1 Ihu Karaitira anku maantima vaura:
Eparahaamivavata Devitivavata vitanta vira kaivaqaukatantama vaura.
2 Eparahaamiva Aisaakira qova vauvaro
Aisaakiva Iekopira qova vauvaro
Iekopiva Iutaara vira qata vakaara qova vauvaro
3 Iutaava Peresika Saraaka qova vauvaro vitanta nova Temaava vaura.
Peresiva Hesaronira qova vauvaro
Hesaroniva Raamira qova vauvaro
4 Raamiva Aminadaapira qova vauvaro
Aminadaapiva Nasonira qova vauvaro
Nasoniva Saramonira qova vauvaro
5 Saramoniva Boaasira qova vaura. Boaasira vira nova Rehaapiva vaura.
Boaasiva Obetira qova vaura. Obetira vira nova Rutiva vaura.
Obetiva Iesira qova vauvaro
6 Iesiva King Devitira qova vauvaro Devitiva Soromonura qova vaura. Soromonura nova tota Uraiaara naatavano vaura.
7 Soromonuva Rehoboamura qova vauvaro
Rehoboamuva Abiaara qova vauvaro
Abiaava Asaara qova vauvaro
8 Asaava Jehosafaatira qova vauvaro
Jehosafaativa Jehoraamura qova vauvaro
Jehoraamuva Usiaara qova vauvaro
9 Usiaava Jotaamura qova vauvaro
Jotaamuva Ahaasira qova vauvaro
Ahaasiva Hesekiaara qova vauvaro
10 Hesekiaava Manasera qova vauvaro
Manaseva Emonira qova vauvaro
Emoniva Josaiaara qova vauvaro
11 Josaiaava Jehoiakiniravata vira qatanavuvata qova vaura. Vi entara vo vatanaaka ekaa Isareri vatanaaka rarauke ntita vare Babironini vuru kora.
12 Jehoiakiniva Seatielira qova vauvaro
Seatieliva Serubabelira qova vauvaro
13 Serubabeliva Abiutira qova vauvaro
Abiutiva Eliakimira qova vauvaro
Eliakimiva Asora qova vauvaro
14 Asova Sadokira qova vauvaro
Sadokiva Akimira qova vauvaro
Akimiva Eliutira qova vauvaro
15 Eliutiva Eleasaara qova vauvaro
Eleasaava Mataanira qova vauvaro
Mataaniva Iekopira qova vauvaro

16 Iekopiva Iohepira qova vauvaro
Iohepiva Mariara vira vaativano vaura.
Mariava Ihura vatatora. Tenavu Ihurara *Mesaiaa*rave tunara. ⌞*Karaitirave, Mesaiaave, Kotiva atitai vaintirave,* vohaa qaramakero vai uvara.⌟
17 Ihu Karaitira anku vaireva Eparahaamiraqaahairo Devitiraqaa vira kaivaqaukavara anku 14navu vaura. Devitiraqaahairo vatuka vo Babironini rarauke ntita vare vuru ko entaraqaa vira kaivaqaukavara anku 14navu vaura. Babironini rarauke ntita vare vuru koraqaahairo Karaitiva qovaraiqu entaraqaa vira kaivaqaukavara anku 14navu vaura.

Iohepiva tavovaro Mariava vainti taiqama vura

18 Ihu Karaitira vatato okarava maantimama vairo: Vira nora Mariara Iohepira qaqi vaiririqama amitovaro kia vikantiro nuvaka Mariava tavovaro Kotira Maraquravano vira vainti taiqama kora. 19 Viva vainti taiqama viro vauvaro vira vaativano Iohepiva koqe vaiintivano vaiharora tiro, viva tiharo, Te vaiinti nahenti nivuqaa Mariara atitaariraro viva kaurira haika varaantorave. Kaiqe te vira evaara atitaariraro vuarire, tiro.
20 Iohepiva naiqai mintima kero iriro, vaiteharo taira tave vauvaro Noravano atitova *enseli* vovano qovarama viro tiharo, Devitira maaquo, Iohepio, kia qeteharama Mariara varaane. Kotira Maraquravanoma vira vainti taiqama kaivo.
21 Ai naatavano qorainti vainti vuru vatatairara are vira autu reharama Ihurave tiane. Ihuva vaiinti nahenti kahaqama nimiteharo vika qora kaiqa vare uvara nunka nimiteharo vika kuvantu nimitaainarara tira, are vira autu rehara Ihurave tiane, tiro.
22 Haaru Noravano nai paropeti vaiinti noqihairo tivato uvava vivauma variarire tiro, *enseli*vano qovarama viro minti tura. Haaru Kotira uva qoqaiqamake vauva, paropeti vaiintivano mintima tiro:
23 Naantiara kia vaiinti vataakero nina nahentiva vainti taiqama viro vainti vatataanarove. Vika virara Imanuerivave tivarave, tura. *(Aisaiaa 7:14)*
Imanuerira autu okara vaireva, *Kotiva tinavu hampata vairave*, tura.
24 Iohepiva vaitoraqihairo himpiro viva Noravano atito *enseli*va tu uvara iriro viva tunte iro, Mariara qaqi varatora.
25 Iohepiva Mariara qaqi varatero vaiharo viva kia vikantiro niraitiro vauvaro, Mariava qaqi variqi viro, vuru qorainti vainti vatatovaro Iohepiva vira autu reharo, Ihurave, tura.

2

Vo okara vo okara tave vau vaiintinavuka Ihura oru tavora

1 King Herotiva raqiki vau entara Mariava Betarihemini Iutia vataqaa vaiharo Ihura vatatora. Viva vira vatatero vaumanta opu makauqaa ampeqamakeha tave vau vaiintinavuka vevaihai kuari avu urinaihainaaka Ieruharemini ururora.
2 Vinavuka Ieruharemini urure mini vauka ireha tiha, Vainti vo, Iutaa vatanaakaqaa raqikiaina vaintira tantoe vatataivaro vaivo? Tenavu kuari avu urinaini vaiha vira vaahoqura tavauro. Tenavu vi vaintira autu tuaherarera ururaukave, ti.

3 Vinavuka minti tuvaro King Herotiva vi uvara iriro, rantuqama
viro airi avu aato uti vaura. Ekaa Ieruharemini vaukavata vi uvara iri
vikavata airi avu aato utiha vauvaro 4 Herotiva Kotira kaiqa vara amite
vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintinavuka-
vata, naaromanta vika ani ruvaaqumavi vauvaro viva vika irero tiharo,
Taraqive vira nova *Mesaiaa*ra vatataaina vatukava vaivo? tiro.

5 Herotiva minti tumanta vika tiha, Betarihemini Iutia vataqaave.
Haaru paropeti vovano maa uvara qara ntuvatero tiharo,

6 Betarihemi vatukao, Are Iutia vataini variaravave. Vaiinti nahenti
ariara kia qumina vatukave tivarave.

Ariqihairo Nora Vaiintivano qovarama vuainarara ti, vaiinti na-
henti ariara nora autu vataa vatukavema tivarave.

Ariqihairo avuhainaa vaiinti vovano qovarama viro, viva Kotira
vaiinti nahenti Isareri vatanaakaqaa koqema kero raqikiqiro vua-
narove, turave. *(Maika 5:2)*

Haaru paropeti vaiintivano minti turara ti, tenavu tiha, Naantiara vi
vaintira Betariheminima vatataanarove turo, ti.

7 Vika minti tuvaro Herotiva evaara vo okara vo okara tave vau vai-
intinavuka naaramakero vinavukara tiharo, Tairentae vi vaahoqurava
qovarama vivo? tiro.

8 Minti tumanta vinavuka vira tiva amuvaro iriro, viva vinavuka Be-
tarihemini nititero tiharo, Nenavu vaaqikomake vi vaintira rantareka
vuate. Nenavu vira rantake tavema vaakama tivata viri tiva timiqe
tevata oru vi vaintira autu tuahera amitaare, tiro.

9 Herotiva minti tumanta vinavuka Herotira mini ke, oru vi vauvaro
vinavuka kuari avu urinaini vaiha tavo vaahoqurava avuni viva naane
oru viro vainti viva vauraqaa oru ravaaqavu viro vaura.

10 Vaahoqura viva viraqaa vaumanta vinavuka vaahoqura vira tave
voqamake quahe vaura. 11 Vinavuka naavuqi oriqete tavovaro vi vain-
tiruva nai nora Mariakantiro vaumanta vinavuka tavema vatakanta
tori kauru aravi vaiha vira autu tuahereha vira quahama amitora.
Vinavuka vira quahama amitema viraqaahai vinavuka *kori* oriqohai
aututo haikarave, koqe mura unta vuaina haikarave, koqe *ueri* vahav-
erave, vi haikara vi haikara utaqihai urequke amitora.

12 Vi haikara urequke amite, mini vira hampata varike vaite vauvaro
Kotiva tairakaa vinavuka tiva nimiro tiharo, Kia nenavu Herotira
vuru tiva amiate, tumanta vinavuka himpi vo aaraqaa ururante nái
maaqaini vurama.

Ihura vite ruqemake Isipini vurama

13 Vinavuka vuvaro Iohepiva vaite vauvaro Noravano atitova *enseli*
vovano qovarama viro tairakaa vira tiva amiro tiharo, Himpira nena
naatavata vaintivata ntita varera Isipi vataini aiqu aututera vuane.
Mini oru vairaqe te naantiara vo uva ai tiva amiare. Herotiva ai vainti
rantakero arukareva auti vaivo, tiro.

14 Minti tuvaro Iohepiva himpiro entaqiraara nai vaintivata nai
naatavata ntita varero Iutia mini kero Isipini vura.

15 Mini oru variqiro vi vauvaro Herotiva qutu vura. Herotiva qutu
vuvaro viraqaahairo haaru paropetivano tu uvava vivau vaura. Haaru
viva Kotiva mintima tivo tiro: *Te Isipihai tenta Maaqu aaraariraro viva
anianarove*, tura. *(Hosea 11:1)*

Herotiva tumanta airi vainti aru taiqakora

16 Herotiva vaiharo tavomanta kuari avu urinaihainaaka vira uva raqake kia tiva amiraiti vuvaro vira kaara vira voqamakero arara itovaro vaiharo oru vokuka nititero tiharo, Ekaa qorainti vainti taara ihi varaakave, naati vainti kia taara ihi varaakave, Betarihemini variakavata, Betarihemi vira tataaqa variakavata, vika aru taiqa kaate, tiro. Viva vaahoquravano qovaraiqu entara kuari avu urinaihainaaka tiva amu uvara iriharo naati vainti taara ihi varaakavata, kia taara ihi varaakavata, aru taiqa kaate tura. 17 Vika aru taiqa kaate tuvaro haaru paropeti vaiinti Ieremaiaara noqihairo tu uvava vivauma vaura. Vi uvava mintima tiro:

> 18 Rama vatukaihairo noraiqaakero iqi rate vaina uvara vaiinti nahenti irivarave.
>
> Tinavu taatova Reseriva nai naintivarara iqi rate vairaro vira naintivara kia qaiqaavata vairara ti, vokika vira muntuka kia ho kukuqama amitaivaro viva noraiqaakero iqi rate varianarove, tura. *(Ieremaiaa 31:15)*

Isipihai orurante anura

19 Herotiva variro vuru qutu vuvaro Iohepiva Isipini vauvaro Noravano atitova *enseli* viva qaiqaa qovarama viro Iohepira tairakaa 20 tiva amiro tiharo, Himpira nena vaintivata, vira noravata, ntita varera Isareri vata Iutia vataini anirantera vuane. Ai vainti arukareka iaka qutuma vuavo, tiro.

21 Minti tuvaro Iohepiva himpiro vaintivata, vira noravata, ntita varero Isarerini vireva viro.

22 Viva mini viharo iruvaro Akelausiva nai qora Herotira vatuka varero Iutiaqaa raqiki vauvaro Iohepiva vira aatu qetakero Iutiaini oru variarorave tiro. Minti tuvaro Kotiva tairakaa qaiqaa Iohepira tiva amuvaro viva kia Iutiaini viraitiro, qaqirakero 23 Karirini viro vatuka vo, Nasaretini nai naata vainti vataakero mini oru vaura.

Nasaretini oru vauvaro haaru Kotiva nai paropeti vaiintinavu noqihairo tu uvava vivauma vaura. Vi uvava Ihurara mintima tiro: *Vaiinti nahenti virara Nasaretihainaa vaiintive tivarave*, tura.

Ioniva namari nimi vauva tivato uvara
(Maaki 1:2-8; Ruki 3:1-18; Ioni 1:19-28)

3

1 Vi entara Ioniva namari nimi vau vaiintiva anirero Iutiaini qumina vata kanta vaiharo vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, 2 Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina entava aumantoma vaimantara ti, ne nenta vaaqu kaiqa vare vaira qaqira kaate, tiro. Ioniva minti tura.

3 Haaru Ioniva kia vau entara Aisaiaava paropeti vaiintivano vaiharo vi vaiintiva qovarama vuanarove tura. Aisaiaava Ionirara mintima tianarove turave:

> Viva qumina vataini vaiharo naveraitiharo, Noravano vuaina aarara qerama amitema vira aara avuqavuqama amitaivaro viva vivauma ho vuarire tianarove, tura. *(Aisaiaa 40:3)*

⌞Aisaiaava haaru qumina vaka vi uvara tiva tovaro Ioniva anirero vi uvara tivatontema kero viharo vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqiro vurama.⌟

4 Ionira utavaaqavano vaireva *kameri* quara kauki varakero aututo utavaaqava vauvaro viva *reti* naaquntavata tavaarana rumpatora.

⌞Viva kia karavata utukero naraitiro,⌟ viva korikavata, vaunkakavano namari nkurutoravata, vi kararaqai neharo vaura.

5 Ioniva uva tiva nimi vaumanta vaiinti nahenti Ieruharemihaive, ekaa Iutiaihaive, Iotani Namari hini hini mantaraihaive, vika hihai hihai ani ruvaaqumavi vaiha 6 vika nái qora kaiqa varora tiva qovaraiqamake vauvaro Ioniva Iotani Namariqi vaiharo vika namari nimi vaura.

7 Ioniva vika namari nimi vaiharo tavomanta Parasi vaiintinavuvata, Satiusi vaiintinavuvata, namari varareka viva unaini anuvaro viva vikara tiharo, Ne *uqahi/quaiha* vaintima variavo. Kotiva vaiinti nahenti ntaihareva auti vaivaro tavave niara nivata ntaihaantorave ne aiqu autute kantama vuate timantae ne maini te unanaini aniavo?

8 Ne quqaa qora kaiqa qaqira kareka auti vaivera, vate maaqaahai koqe kaiqaqai varaqi vuate. 9 Ne nenta auta ntiha tiha, Eparahaamiva tinavu kaivaqavave, tinavu qovave, vaimantara ti, tenavu homa vauro tivorave. Kotiva mintiataa irera, viva homa ni qaqira kero maa orinavuraqihairo Eparahaamira naintivara vara qovaraiqama kaanarove. 10 Kotiva katari tuqireva rori katari tuqaqi qerama taivo. Kia koqe tava iraina katarira viva teqaaqama kero ihaqi aqu kairaro ita vuanarove, tiro.

11 Ne qora aara qaqirake koqe aara vireka auti variamanta te ni qumina namarima aqu nimite vauro. Ti naantiaraini aniarirava ne namari varaantema kero, Kotira Maraqura ni nimiro, iha itaainara voqaara viravata ni nimianarove. Viva Noravano ti haatara kaariravama anianarove. Te qumina vaiinti vaihara ti, te vira aiquni nonkutaainara kia ho vara vuruvi amitararave.

12 Viva nai havore kauquqi tota varero raisi voqaara *riruruma/rirarima* kareva orurero *riruruma/rirarima* kero auru nai havoreqohairo vaqita varero vuru nai naavuqi vatero, viraqaahairo qumina rapa vaqita varero vuru kia qimpa vuaina iharaqi aqukairaro ita vuanarove, tiro. Ioniva vi uvara turama.

Ioniva Ihura namari amura (Maaki 1:9-11; Ruki 3:21-22)

13 Ioniva namari nimi vauvaro vi entara Ihuva Karirihairo anintero Ioniva namari timiarire tiro, Iotani Namariqi Ioniva vaunaini otuntora. 14 Viva mini otuntovaro Ioniva Ihurara tiharo, Aqao, are namari ti timiataara vaivarama are tiriara namari ti timiane ti variarao, tiro.

15 Ioniva minti tuvaro Ihuva Ionira nai tiva amiro tiharo, Vate homa ti qaqi kairaqe te ai namari varaare. Tetanta mintihama Kotiva titantara mintiate tina kaiqara ho varaainarave, tiro. Ihuva minti tuvaro Ioniva eo tivakero Ihura namari amura.

16 Namari vira amuvaro Ihuva namariqihairo qaqini vaarintovaro vaakama naaruvavano qantua vuvaro Ioniva tavovaro Kotira Maraquravano mirura voqaara tuviro Ihuraqaa tuvuntovaro 17 naaruvaihairo uvavano tiharo, Maa ti Maaquve. Ti muntukavano virarama vaivo. Te virara quahehama vauro, tiro. Tura.

Sataaniva Ihura avateharo tavora (Maaki 1:12-13; Ruki 4:1-13)

4

1 Ihuva namari varovaro Sataaniva vira avateharo irama amitaarire
tiro, Kotira Maraquravano Ihura vita varero kia vaiintivanovata vau-
naini qumina vata kanta vuru kora. 2 Vuru kovaro Ihuva mini vaiharo
40 entanavu variqiro viharo kia karavata naraitiro, qaqi narara vaura.
3 Ihuva 40 entanavuara narara vauvaro Sataaniva anirero virara
tiharo, Are quqaa Kotira Maaquvano vairera, maa orinavurara tiraro
mpareti kuqu virara naane, tiro.
4 Minti tuvaro Ihuva nai tiva amiro tiharo, Aqao, Kotira vukuqi
mintima qara ntuva tova tiharo,

Vaiintivano nai kara naainararaqai noraiqaakero iriqiro virava kia
ho qaqi variqiro vuanarove. Viva ekaa Kotira noqihairo tina uvara
iriqiro viharo homa qaqi variqiro vuanarove, turave, tiro. *(Lo 8:3)*

5 Ihuva minti tuvaro Sataaniva vira vita varero Kotira vatuka
Ieruharemini Kotira Naavu qiata maariraqaa vuru kero vira viraqaa
vara himpimatero 6 tiharo, Are quqaa Kotira Maaquvano vairera,
maaqaahaira mia vatakanta aquvuane. Kotira vukuqi mintima qara
ntuva tova tiharo,

Kotiva ariarao tiro, viva tiramanta enseli vika ariqaa koqemake
raqikivarave, turave. Are nena aiqu orikaa ruteqa kerorave ti, enseli
vika nái kauquqohai ai tuataqi vivarave turave, tiro. *(Ihi 91:11-12)*

7 Sataaniva minti tuvaro Ihuva nai tiva amiro tiharo, Aqao, Kotira
vukuqi uva vo qara ntuva tova mintima tivo: *Noravano ai Variqavano
vairara tira, kia vira avataane, turave*, tiro. *(Lo 6:16)*
8 Ihuva minti tuvaro Sataaniva vira vita varero aiqina noraqaa vuru
kero ekaa avuhainaa vaiintinavu raqiki vau vata maataravata, vi vata
maataraqaa kempuka haikaqohai aututo haikaravata umiqero tiharo,
9 Are vataini tori kauru aravira ti hutuqai tuahera timitairera, te ekaa
maa vi haikara aima amirarave, tiro.
10 Minti tuvaro Ihuva nai tiva amiro tiharo, Aqao, Sataanio, niaraini
vuane, Kotira vukuqi qara ntuva tova mintima tivo:

Noravano ai Variqavano vairara tira, are viraqai kaiqa vara amite-
harama vira autuqai tuaheraqira vuane, turave, tiro. *(Lo
6:13)*

11 Ihuva minti tuvaro Sataaniva vira mini kero vumanta *enseli* vika
tuvure Ihura koqemake kahaqama amitora.

Ihuva Karirini vaiharo nai kaiqa hoqarama tora
(Maaki 1:14-15; Ruki 4:14-15)

12 Ihuva vaiharo irumanta Ionira ravaaqavuke vuru karapuhiqama
kovaro viva ⌞Iutiaini vaura mini kero⌟ anirantero Karirini vura.
13 Viva mini orurero kia nai maaqa Nasaretini vairaitiro, qaqira kero
Kapenaumini variqiro vi vaura. Kapenaumi vatukavano Kariri Varuva
auvahini vaura.
Vi vatava vaireva Sebuluniravata, Napataariravata naintivara vika
vatavano vaura. 14 Ihuva mini oru vauvaro haaru Aisaiaava Kotira uva
qoqaiqamako uvava vivauma vaura. Haaru paropeti vaiinti Aisaiaava
mintima tiro:

15 Te Sebulunira vataravata, Napataarira vataravata, tirerave.

Vi vatava varuva auvahini vairave. Iotani Namari vaivaro vi
vatava veranto vaimanta vi vatara Kariri vataqaa vo vatanaa vo
vatanaaka variarave.

16 Vika konkiraqi variqi vi, viraqaahai ovavano noraiqaakero
itaainara tavevarave. Vika konkiraqi variavaro qutu vua okarava
vika ravaaqavu kaimanta variavaro, viraqaahairo ovavano iteharo
aatita nimitaanarove, tura. *(Aisaiaa 9:1-2)*
17 Vi entaraqaahairo Ihuva nai kaiqa hoqarama tero vaiinti nahenti
tiva nimiqiro viharo tiro, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina entava
aumantoqama virara ti, ne qora aara qaqira kaate, tiro. Turama.

Ihuva vaiinti taaraqanta taaraqanta naaramakero ntita varora
(Maaki 1:16-20)

18 Ihuva Kariri Varuva auvahianta aitareharo tavomanta vaiinti
vovano nai qatantiro mini vaura. Vira vakaava Saimoniva vira autu
vo Pitaava vauvaro vira qata Entaruva vaura. Vitanta havuka kaiqa
vare vautantara ti, vitanta namariqi vahe re vaura.
19 Vitanta vahe re vauvaro Ihuva vitantara tiharo, Netanta ti avataqi
aniate. Netanta havuka vahe ravakeha varentemakema, netanta
ti avataqi viha vaiinti nahentima ntitevarave, tiro. 20 Ihuva minti
tumanta vitanta vaakama náitanta vahe mini ke, Ihura avataqi vurama.
21 Vitanta vira vataake vuvaro Ihuva voqavata oru viharo tavomanta
vaiinti votanta Sebedira maaqutanta Iemika Ionika vaura. Vitanta
votuqi vaiha náitanta qora Sebedira vataake vahe ruqemavura haqire
vauvaro Ihuva vitanta naarama komanta 22 vitanta vaakama náitanta
votuvata náitanta qoravata mini ketanta Ihura avataqi vurama.

Ihuva rovara varokavata koqema nimite vaura
(Ruki 6:17-19)

23 Ihuva Karirini vo vatuka vo vatuka vi aniharo vika maara naavuqi
oriqetero vaiharo vakaaka tiva nimiharo Kotiva vaiinti nahentiqaa
raqikiaina vakaakara, koqe vakaaka vika tiva nimiqiro viro, vo rovara
vo rovara varokave, vo haika vo haikavano vaata qoraiqama kokave,
viva vika vika koqema komanta ho vaura.
24 Ihuva mintiaqiro vi vauvaro vira uvavano ekaa Siria vataini vi
ani umanta vi vatanaaka nái vatukaihai vaiinti nahenti vo rovara vo
rovara varokave, noraiqaake aiha vukave, vaana hampata vaukave,
vaata raqikika raqikika u rovarara varokave, hini vaata qutu ravavu
vaiintikave, vika ekaa vinavuka ntita vare Ihuva vaunaini vuru kovaro
Ihuva vinavuka koqema komanta ho vaura.
25 Ihuva aaraini vi vaumanta vaiinti nahenti Karirihaive, Dekapolisi
vatukanavuqihaive, Ieruharemihaive, Iutiaihaive, Iotani Namari hini
mantaraihaive, vika hihai hihai ruvaaqumavi vira avataqi vura.

5

Ihuva aiqinaqaa vaiharo vakaaka tiva nimura

1 Ihuva vaiharo tavomanta airi vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauvaro
viva aiqinaqaa oru oquvi vaumanta vira vaintinavuvata viva vaunaini
ruvaaqumavi vauvaro 2 Ihuva vakaaka hoqaramatero viva nai vainti-
navu tiva nimiro tiharo,
3 Te Kotiva i haikarara vehiqamama vauro ti varia vaiinti nahentika
vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva vikaqaa
raqikiqiro vi vairamanta vika vira vaiinti nahentima vaivarave.

4 Muntuka qoraiqira iqi rate variaka, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva vikama muntuka kukuqama nimitaanarove.
5 Tiremakeha vaiha kia náiv*ata* qoraiqama nimite variaka vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva maa vatara vika kaama nimitairara ti, vika vi vatara varevarave.
6 Avuqavu ni vai okarara antuqa arira ni variaka, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaira vikama ho vaivarave.
7 Aaqurihama nimite varia vaiinti nahentika, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva vikama aaqurihama nimitaira vaivarave.
8 Quqaaqamake Kotiraqai avataqi vi varia vaiinti nahentika, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Vi vaiinti nahentika Kotira tavevarave.
9 Antuareha vaa vaa ti varia vaiinti nahentika, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva vikarama ti vaintivarave tirama vika vaivarave.
10 Kotirarao tiha avuqavu ni variavaro vira kaara qoraiqama nimitaqi vi varia vaiinti nahentika, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva vikaqaa raqikiqiro vi vaira vika vira vaiinti nahentima vaivarave.
11 Ne ti tivataqi vi vaimanta vira kaara niara vaaqu uva tivaqi viha, ni qoraiqama nimitaqi viha, nana nana una uvae, qora uvae niara tivaqi vi vaivaro Kotiva virara iriharo ni koqema nimitaanarove.
12 Ni qoraiqama nimitaantemake, haaruvata vaiinti vokuka Kotira uva tiva qovaraiqu vaiintika qoraiqama nimite vaurave. Naantiara nivata mintimake qoraiqama nimite vaimanta ne nenta muntukaqihai voqamake quahaate. Kotiva ninta koqe kaiqara iriharo vira noqaa naaruvaini koqe haika ni kaama nimitairave.

Ne hore voqaara variakarave tura
(Maaki 9:50; Ruki 14:34-35)
13 Maa vataraqaa vaiinti nahenti variamanta ne vika avutana vaiha ne hore voqaara variavo. Horevano qoraiqama viro kia hiakaa irera, kia ho vira qaiqaa autu kairaro hiakaa ianarove. Horevano qoraiqama virera, qora horeve tivakero vira qaqira aqukaira vaiinti nahenti viraqaa aiqu ravaqi vi anivarave.

Ne ova voqaara variakara tura
(Maaki 4:21; Ruki 8:16; 11:33)
14 Maa vataraqaa vaiinti nahenti variamanta ne ova voqaara ataamakeha variavo. Vatuka vovano aiqina noraqaa vairaro kia vira ho mantaaqa kaanarove.
15 Kia vovano ova qumpikero kure varakero ovaqaa aqute vairave. Aqao, ekaa naavuqi variakavata tavaate tiro, ova qumpikero kantaaqaini viri vate vairave.
16 Ne vira voqaantemake, vaiinti nahenti nivuqaa qoqaa niha ovavano ataa inantemake variqi vimanta vika ne koqe kaiqa vare vaira taveha, ni qova naaruvaini vaira vira autu tuaheraqi vuate.

Mosiva uva maara tivato uvarara tura
17 Ne nenta aatoqihai tiriara tiha, Viva Mosiva uva maara tivato uvaravata, paropeti vaiintinavu tivato uvaravata, vara qaqira kareva

anivave, tivorave. Kia te vika uva qaqini vara kareravauve. Vika tivato uvava qaqi vivau variarire ti, te anuraukave.

18 Te ni tiva nimiari iriate. Naaruvavanovata vatavanovata kia taiqaraitiro, qaqi variqiro viraro vi uvavavata qaqi variqiro vuanarove. Vi uvaraqihairo ekaa uapaa uvavanovata kia taiqa viraitiro, variqiro viraro ekaa haikavano qovaraiqama viro vivauma varianarove.

19 Mosivavata paropeti vaiintinavuvata tivato uvava vaivaro vovano vi uvaraqihairo inaara uva vo raqa kero vokikaravata tiharo, Ne vi uvara homa raqa kevarave, tirera, vi vaiintiva naaruvaini Kotiva raqikina vatukaraqaa oruntaaina entara vira autuvano qumina inaara autuqaima varianarove. Vo vaiintivano Mosira uvavata paropeti vaiinti uvavata iriqiro viharo vokikaravata tiharo, Vi uvara iriqi vuate, tirera, vi vaiintiva naaruvaini Kotiva raqikina vatukaraqaa oruntaaina entara vira autuvano nora autuma varianarove.

20 Te mintimake ni tiva nimirerave. Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti varia vaiintinavukavata, vika nái irike tiha, Tenavu Kotira uva iriha avuqavu ni vauraukave, ti variarave. Ne kia vika naatarake quqaiqamake koqe aaraqaa vivera, ne Kotiva raqikina vatukaraqaa kia ho vivarave.

Vora aruke okarara tura
(Ruki 12:57-59)

21 Haaru Mosiva ni kaivaqaukavarara tivato uvara ne vi uvara irurave. Vi uvava mintima tivo: Kia vora arukaane. Vora arukaira vaiintiva, viva uvama varaanarove, turave.

22 Viva minti tuva vaimantavata, kaiqe te qaiqaa vi uvara ni tiva nimiare. Nai qata vakaarara arara itairava, vi vaiintivavata vovano vora arukero uva varainantema kero, uva varaanarove. Te qaiqaavata ni tiva nimirerave. Nai qata vakaarara vaaquvanove tiaina vaiintira vira vita vare nora *kansoru*vano vainaini vuru kaivaro viraqaa uva vataarire. Nai qata vakaarara, Are vueraiqiara vaiintivave, kia ai avu aatovata vaivo, tira vaiintiva, vivavata vora arukero uva varainantema kero, uva varairaro vira muntu qutuvuaka varia vataraqi ihaqima aqu kaanarove.

23 Vi uvara irihara are *ofaa* taintaqaa vaihara vo haika Kotira iha quara amitare iraro ai qata vakaa vovano ariqaa uva vatairava qaqi vairera, 24 nena *ofaa* haika qaqi tainta tataa mini kera, oru nena qata vakaantira vaihara vi uvara naane avuqavuqama kera, viraqaahaira oru vi *ofaa*ra Kotira iha quara amitaane.

25 Vovano ariqaa uva vatareva ai vita varero *ko* naavuqira vireva auti vairera, vikantira vaakama vi uvara avuqavuqama kaane. Are kia mintiraitira, *ko* naavuqi viraro *iasi*vano ariqaa uva vatero ai kiripu kauquqi kaira ai vita vare vuru karapuhiqi kevarave. 26 Te tiarira iriane. Are kiama karapuhiqihaira vaaka taiqenarave. *Iasi*vano tina monura kia ekaa amiraitira, are kia ho vinarave, tiro. Ihuva turama.

Vora naata vaati vataakero hampi okara autirara tura

27 Ihuva minti tivakero viva vika tiva nimiro tiharo, Haaru Mosiva tivato uvara vo uva ne irurave. Vi uvava mintima tivo: Kia vora vaatintirave vora naatantirave hampi nuane, turave. 28 Kaiqe te qaiqaa ni tiva nimiare. Vaiintivano vo nahenti tavero aatoqihairoqai iriharo tiharo, Mpo, te vira vataake nuataarave, tivakero kia vikantiro niraitiro aatoqihairoqai mintima ririrera, Kotiva virara tiharo, Are nahenti

vataakera hampi nuaravave, tiharoma vira kaara vi vaiintiraqaa uva vataanarove.
29 Virara irihara are hini avuqohaira avu auti vaihara qora kaiqa vare
vairera, qaiqaavata mintiaqi vuarorave tira, nena avu hini vira qaqira
vaurukera aqukaane. Ai vaata ekaa nora iha itainaraqi aqukevorave,
tira, koqemama are hini vaataqai qaqirakera variqi vinarave.
30 Ai kauqu tanaravano qora kaiqa vare vairera, mintiaqi vuarorave
tira, vi kauqura qaqira teqa aqukaane. Ai vaata ekaa nora iha itainaraqi
aqukevorave, tira, koqemama are hini vaataqai qaqirakera variqi
vinarave.

Nai naata ekaara atitaaina okarara tura
31 Haaru Mosiva tivato uvava vovano mintima tiro: Vaiintivano nai
naata qaqirakareva iharo nai naata qara amiro tiharo, Te vira qaqirama
kauro, tivakeharo qara ami vairave, turave.
32 Kaiqe te qaiqaa virara ni tiva nimiare. Vira naatavano kia vo
qoraintintiro hampi niraitiro vairaro, vira vaativano vo uva kaara vira
qaqira kairaro vira naatavano vo qorainti varatairera, nai hoqarenaa
vaati kaarama vi nahentiva naata vaati varaa okarara raqakaanarove.
Vira qaraaka vaati vivavata vi nahentikantiro niharoma viva naata
vaati varaa okarara raqa kaanarove. Kotiva mintima tianarove, tiro.
Ihuva vi uvara turama.

Kauqu aiqiqaa aquke okarara tura
33 Ihuva minti tivakero viva uva tiva nimiqi viro tiharo, Haaru Mosiva
uva vo ni kaivaqaukavarara tivato uvara ne vi uvaravata iriarave.
Minti turave: Are kauqu aiqiqaa aqukehara tihara, Kotira autuqaa
te quqaama mintirerave, tivatena uvara kia raqakaraitira, vi uvara
tinantemakera autuane, turave.
34 Ho kaiqe te qaiqaa ni tiva nimiare. Ne kauqu aiqiqaa aqukehama
tenavu quqaa mintirerave tihama kia Kotira autuqaa mintirerave tiate.
Kia vo haika vo haika autu reha tiha, Tenavu quqaa mintirerave, tiate.
Naaruvavano Kotiva oquvuaina taintava vairara ti, virara irihama kia
naaruva autu reha tiha, Tenavu quqaa mintirerave, tiate.
35 Kotiva nai aiqu maa vataraqaa tututero vairara ti, virara irihama
kia maa vatara autu reha tiha, Tenavu quqaa mintirerave, tiate.
Ieruharemi vatukavano Avuhainaa Vaiinti noravano variaina vatukava
vairara ti, virara irihama kia vi vatukara autu reha tiha, Tenavu quqaa
mintirerave, tiate.
36 Kia nenta qiata autu reha tiha, Tenavu quqaa mintirerave, tiate. Ne
kia ho nenta qiata kaakiara ereraiqama vuane, konkiraiqama vuane
tivarave. Ne kia ho minti tirara ti, ne qumina nenta qiata autu reha,
Tenavu mintirerave, tivorave.
37 Ne vaiha mintireka ivera, qaqi eoqai tivakeha mintiate. Kia
mintireka ivera, qaqi kiaveqai tiate. Kia qumina vo uva vo uva tiha
mintirerave tiate. Vo uva vo uvavano Sataaniraqihairo qovaraiqi
vairave, tiro. Ihuva turama.

Vaiinti aruke munti okarara tura
(Ruki 6:29-30)
38 Ihuva minti tivakero tiva nimiqi viro tiharo: Mosiva uva vo tivato
uvara nevata iriarave. Vi uvava minti turave: Vovano ai avu qimpa
kairara, are nai avu homa qimpa kenarave. Vovano ai aarai ruvihi
kairera, are nai aarai homa ruvihi kenarave, turave.

39 Vi uvava vaimantavata, kaiqe te ni qaiqaa tiva nimiare. Vaaqu
vaiinti vovano ni qoraiqama nimitairera, kiama ne nai vira qoraiqama
amitaate turo. Vovano ai auruvuta ruqema kairera, tuqantaa viraro
hini auruvutavata ruqema kaarire.
40 Vovano ai *sioti* varareva ai vita varero *ko* naavuqi vuru kareva auti
vairera, nena *sioti* amiharama vira qaqi kairaro ai tavuna vukaivata
varaarire.
41 Vovano ai ravaaqavu kero tiharo, Ti airaira varera vuru aumaiqa-
make timitaane, tirera, vira airaira aqu varera niaraiqama kera vuru
amitaane. 42 Vovano vo haikara ai irairera, vira amiane. Vovano vo
haika vahuqa varareva irera, kia aqao kiave tiraitira, qaqi vira amiane,
tiro. Ihuva minti tura.

Nenta navutaakara muntuka vataate tura
(Ruki 6:27-28, 32-36)

43 Ihuva minti tivakero tiva nimiqi viro tiharo, Haaru ni
kaivaqaukavara tu uvara ne iriarave. Vika minti turave: Nena
navunaarara muntuka vataane. Nena navutaarara iri qoraiqama
amitehara variane, turave.
44 Kaiqe te ni qaiqaa vi uvara tiva nimiare. Nenta navutaakara
muntuka vateha variate, turo. Ni qoraiqama nimitekara Kotira
aaraivaro viva vika kahaqama nimitaarire. 45 Ne mintihama nenta
qova naaruvaini vaira ne vira vaintiqamama vivarave. Kotiva uva
tivaro kuarivano iteharo koqe vaiintivata, qora vaiintivata, ita nimite
vairave. Kotiva aaqu atitaivaro aaquvano avuqavu ni vai vaiintira-
vata, kia avuqavuqama kero ni vai vaiintiravata ruva nimite vairave.
⌞Nevata nenta qova inantemake, koqe vaiintivata qora vaiintivata
koqema nimitaqi vuate.⌟
46 Niara muntuka vateka kia vikaraqai muntuka vataate. Niara
muntuka vateka ne vikaraqai muntuka vataivera, Kotiva vira noqaa
nana haikae ni nimianarove? *Takisi* vare variaka vika kia koqe vaiinti
vaihavata, vika nái kena vaiintiara muntuka vateha variarave.
47 Ne nenta navunaakaraqai uva manteha vikaraqai quaheha
vaivera, Kotira uva kia iriaka variantemake ne vaivarave. Ni kaiqavano
vika kaiqa uri aatara kaataara vaimanta ne vika variantemakeqai
variavo.
48 Ni qova naaruvaini vaiva, viva kia qora kaiqavata vararaitiro,
avuqavuqai ni vairara ti, nevata avuqavuqamake niha variqi vuatema
turo, tiro. Ihuva turama.

6

Vehi vaiinti nahenti kahaqama nimite okarara tura

1 Ihuva minti tivakero vika tiva nimiqiro viro tiharo, Ne vokika
kahaqireka iha, evaara vika kahaqama nimitaate. Kia qoqaa tinavu
mahuta tiate tiha vika kahaqama nimitaate. Ne mintiaqi viha vokika
kahaqama nimitaivera, ni qova naaruvaini vaiva kia virara iriharo ni
koqaa nimianarove.
2 Are vovano vi uvara irihara vo haika vehi vaiinti amireva ihara
kukeqakera evaara vi haikara vira amiane. Kia vaiinti nahenti
nivuqaa noraiqama kera aakara ntava kera amiane. Vo vaiintinavu
unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variaka, vika vehi vaiinti monu
amire iha, kia vira kukeqake evaara amiraiti, vika vaiinti nahenti

nivuqaa vaiha *aanumaara/ noma* vuaqeha maara naavuqie, nora aaraqaae, monu nimi variarave.

Vika kia vehi vaiintiara noraiqaake iriraiti, vika nariaraqai noraiqaake iriha vaiinti nahenti tinavu mahuta tiate ti, vehi vaiinti nahenti monu nimi variarave. Te ni tiva nimiari iriate. Vi vaiintinavuka qaqi vaiinti nahenti quahama nimitera vi koqaaraqai varevarave. Mintivaro Kotiva kia vinavukavata quahama nimitaanarove.

3 Are vovano monue, vo haikae, vehi vaiinti amire ihara, kukeqakera amiraro ai aaqanto vairavavata kia vira tavaarire. 4 Are mintiraro vi haikava kukeqaviro ai aiqu tuvuni variarire. Are mintiraro ai qova ekaa kukeqake vare varia kaiqara tave vaiva, viva virara iriharo ai koqema amitaanarove.

Maantimakeha Kotiravata uva tiate tura

5 Ne Kotira aarareka iha, unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variaka Kotira aarantemake aarevorave. Vinavuka Kotira aarareka iha vaiinti nahenti tinavu taveha koqe vaiintive tiate ti, qoqaa maara naavuqie, aara kaantaaqaave, vaiinti nahenti ruvaaqumavi varianainive, vaiha Kotira aare variarave. Te tiari iriate. Vinavuka qaqi vaiinti nahenti quahama nimitera vi koqaaraqaima varevarave. ⌞Kotiva kiama vinavuka koqaa nimianarove.⌟

6 Are vovano Kotira nena Qora aarareva iharama, kia qoqaa vaiinti nahenti nivuqaa vairaitira, nena naavuqi nenaraa oriqetera qenti tintatera evaara vira aaraane. Are mintiraro ai Qova ekaa vaiinti nahenti evaara vare varia kaiqara tave vaiva, vivama ai koqaa amianarove.

7 Ne Kotira aareha hauri ne kia Kotira uva iria vatanaaka aanarevorave. Vika tiha, Tenavu qaiqaa qaiqaavata airi tataa tentanavu variqanavu naare variari vinavuka tinavu uva ho irivarave, ti variarave.

8 Ne kia vika aanaraate. Ne kia Kotira iraa entara Kotiva naane ne aarantaa haikarara kankomakero iri tavairave. 9 Ne maantima keha Kotira aaraate:

Tinavu Qo, are naaruvaini variaravave.

Tenavu koqemake ai autu takuqi vaira tuahere vauro.

10 Are tinavuqaa raqikina entava vaaka aniarire.

Naaruvaihainaaka ai antuqa avataqi vintemake, are tinavu kahaqiraqe tenavu vataini vauraukavata ai antuqa avataqi vuare.

11 Tenavu vate kara naainara tinavu timiane.

12 Vokiaka tinavu qoraiqama timitaamanta vira kaara kia tenavu nai iri qoraiqama nimitaraiti, vika uva qaqira kaunantema kera, arevata tinavu uva nunka timitaane.

13 Qora kaiqavano tinavu avataantorave tira, are tinavu antua timitairaqe tenavu kia varaare.

Are tinavu kahaqi vairaro Sataaniva kia tinavu qoraiqama timitaarire.

[Are avuhainaava mpeqaiqama kera raqiki variaravave.

Ai autuqai viriniqamaqi vuariraro ai autuvano qaqi vairaraiqamaqiro variqiro vuanarove. Quqaave.]

Minti tivakeha ne Kotira aaraate, tiro. Ihuva turama.

14 Minti tivakero Ihuva vika tiva nimiqiro viharo tiharo, Vovano vovano ni qoraiqama nimitairamanta ne kia nái qoraiqama nimitaraiti, vika uva qaqirama kauro tivera, ni Qova naaruvaini vaiva, ninta uvavata qaqirama kauro tianarove. 15 Ne vika qora kaiqa vare uvara

kia qaqira kauro tivera, ni Qovavata ne qora kaiqa vare uvara kiama qaqira kauro tianarove, tiro.

Kotirara iriha kara auramate okarara tura

16 Minti tivakero Ihuva tiharo, Ne kara auramatareka iha, kia koqe kaiqa unaqaraiqama keha vare varia vaiintika variantemake iate. Vinavuka kara aurama teha vaiinti nahenti vinavukara mpo ike kia kara ne variakave tiate ti, vinavuka ua viri arateha aara maata vi ani variarave. Te tiari iriate. Vi vaiintika kia vo koqaavata varevarave.

17 Are vovano kara aurama tareva ihara, evaara kara aurama taane. Vaiinti nahenti ariara qaqima kara ne vaivo tiate tira, nena viri hiqama kera qiata qaahi ntuva kera evaara kara aurama taane.

18 Are evaara mintiraro ai Qova ekaa evaara kukeqake vare kaiqara tave vaiva, vivama nina koqaa amianarove.

Airaira onaana ruvaaqumake okarara tura
(Ruki 12:33-34)

19 Kia maa vataraqaa vaiha airi airaira onaana ruvaaquma kaate. Airaira onaana maa vataraqaa ruvaaqumake vataavaro toveqivanove, tuvuravanove, uvairivanove, vi haikara vi haikara qoraiqamake vairave. Vi haikara vi haikara varareka muara vaiintinavu naavu rukavuke oriqete muara vare variarave.

20 Ne koqe kaiqa vare vaivaro naaruvaini ni airaira onaana ruvaaqumavi variarire. Naaruvaini kia oqokavanove, tuvuravanove, uvairivanove, vi haikara vi haikara qoraiqamake vairave. Kia mini muara vaiintivano naavu rukavuke muara vare variarave.

21 Ne maa vataraqaa airaira onaana ruvaaquma kaivera, ni muntukavano maa vataraqaa vaina haikararaqai vairamanta vaivarave. Ni airaira onaanavano naaruvaini ruvaaqumavi vairera, ni muntukavano naaruvaini vaina haikararaqai vairamanta vaivarave.

Avuvano ekaa vaata ataama amite vairara tura
(Ruki 11:34-36)

22 Avuvano ova voqaarama vairave. Ai avuvano koqe avu vairera, ekaa ai vaatavano ruvaaharo varianarove. 23 Ai avuvano qora avu vairera, ai vaatavano konkiraiqama vuanarove. Ai vaatavano kia ruvaaharaitiro, konkiraiqama viro vairera, te ariara ohoma tiva amitararave.

Kotiraravata monuaravata tura
(Ruki 16:13)

24 Kaiqa vaiinti vovano kiama ho vohaa vaka nora vaiinti taaraqantaqaa kaiqa varaanarove. Viva mintirera, vira muntukavano vorara vaiharo kiama vorara varianarove. Viva vora uvaqai iriharo, vora uva qoririma kaanarove. Are kiama ho Kotiravata monuvata vohaa vaka kaiqa vara amitaqira vinarave, tiro.

Kia vo haika vo haikara avu aato utuate tura
(Ruki 12:22-31)

25 Vi uvara irihama te niara mintima ti: Ne qaqi variqi virave, ne kara nerave, namari nerave, nenta vaata nonkirave, kia vi haikara vi haikarara airi aato utivaro ni muntukavano qoraiqiarire. Ne qaqi variqi viva avuhainaa haikavano vaivaro ne kara neva naantiaraihainaa haikavano vaivo. Ni vaatavano avuhainaa haikavano vaivaro ne nonki utavaaqava naantiaraihainaa haikavanoma vaivo.

26 Viri kanta ata vare ni varia uvirika tavaate. Uvirivano kia
kara utukero qantu varero naavuqi vuru vate vairave. Uviri vika
variavaro ni qova naaruvaini vaiva vikaqaa raqiki vaimanta kara ne
variarave. Uvirivano qumina haika voqaara variamanta ne vaiinti
nahenti vaiha uviri vika naatara kaarara tiro, Kotiva kiae niqaa koqema
kero raqikianarove?
27 Niqihairo ta vaiintivae te vaaka qutu vuarorave tivakeharo nai
qaqi variaina entara vonavu tomaqa kaanarove? ⌞Kia vaiinti vovano
ho mintianarove.⌟
28 Ne nantihae utavaaqa nonkirara avu aato utiha variavo? Ahakaqi
qampiqe vai maurakanaara tavaate. Vi maurakanaaka kia naaqunta
varake nái utavaaqa autiraiti, vika koqemake qampiqeha variarave.
29 Haaru King Soromonuva utavaaqa koqeraqai nonkutero vau-
varovata, viva nonkuto utavaaqava kia ahakaqi vai maurakanaava
iteharo ruvaahaira aatarake vaurave.
30 Kotiva vivama ahakaqi vai maurakanaaka koqema nimite vairave.
Vi haikava vate vahuqa vairamanta hura iha tuta kaivaro ita taiqa
vuanarove. Ho Kotiva qumina ahakaqi vai haikaravata koqema amite
vaiva vaiharora tiro, viva ni vaiinti nahentiqaa raqikiharo viva kiae
nivata koqema kero utavaaqa nonku nimitaanarove? Ike, ne Kotirara
kempukaiqamake iriha, viva mintima timitaanarove tiataarave.
31 Kotiva ni kahaqama nimite vairara ti, ne kia airi avu aato utuqi viha
tiha, Nana karae nararave? Nana namarie nararave? Nana utavaaqae
nonkirarave? tivaqi vuate.
32 Kotirara kia iri varia vaiinti nahentika, vika minti tivaqi viha vi
haikara vi haikara rantaqi vi variarave. Ne kia vika aanaraate. Ni Qova
naaruvaini vaiva ne vi haikara vi haikara aavoqiara kankomakero iri
tave vaivama vaivo.
33 Kotiva niqaa raqikiainarave, Kotiva niara avuqavu varia vaiinti
nahentikave tiainarave, virara noraiqamake iriqi vuate. Ne virara
naane noraiqaake iriqi vivaro Kotiva viva ne rante vai haikara, ekaa
vi haikara vi haikara ni nimianarove.
34 Hura qovarai qiainarara kia airi avu aato utuate. ⌞Ne vate maa
entara variakave.⌟ Hura vai vaiinti nahentika vika hura qovaraiqi-
aina haikarara airi avu aato utiha vaivarave. Vate qovaraiqiaina
maararaqaa kia hura qovaraiqiaina maarara akukuma taate, tiro.

Kia vora kaiqara pupiteha rahaate tura
(Ruki 6:37-38, 41-42)

7

1 Ihuva minti tivakero viva vika tiva nimiqiro viharo tiharo, Kotiva
ninta kaiqavata rahakero tavero qora kaiqave tiantorave ti, ne kia vora
kaiqara pupiteha qora kaiqave tiate. 2 Ne vora kaiqa raheha vira kaiqa-
vano minti mintima vaivo tivaro Kotiva ninta kaiqavata rahakeharo
minti mintima vaivo tianarove. Ne vokiaka autu nimitentema kero,
Kotiva vohaa qarama kero nintavata autu nimitaanarove.
3 Are nantiharae vata antaarauruvano ai qata vakaara avuqi viqe-
taira taveharama kia nina avuqi nora katari hanka viqetaira tavera
iarao?

4 Nora katari hankavano ai avuqi viqetero vaivara nantiharae nena
qata vakaarara kairaqe ai avuqihai vata antaarauru qaqini veqa kaare
ti variarao? Kia minti tiataarave.
5 Are unaqaraiqama kehara koqe kaiqa vare variaravave. Tota nora
katari hanka nena avuqihaira naane veqa kera, viraqaahaira koqemak-
era taveharama nena qata vakaara avuqihairavata vata antaarauru
qaqini veqa kenarave.
6 ⌞Vokia vaiintinavuka vairi quara voqaara variarave.⌟ Kia Kotira
takuqira haika vika nimiate. Ne mintivera, vika tuqantaavi ni qo-
raiqama kevarave. Ne koqe haikave tia haikara kia vika nimiate. Ne
mintimanta vika vi haikara ntava rahitama kevarave.

Ihuva Kotira aare okarara tura
(Ruki 11:9-13)

7 Ne Kotira aarehama vo haikara naarivaro viva vi haikara ni nimiarire.
Ne rantaqi viha oru ranta kaate. Ne qenti kuekue ivaro Kotiva qantua
nimitaarire.
8 Kotira vi haikarara naarika homa varevarave. Vi haikara rantaqi
vika homa ranta kevarave. Qenti kuekue i vaiintika qantuarama
nimitaanarove.
9 Niqihairo ni maaqu vovano qamaara naariraro vira qova nai maaqu
qumina orihaae amianarove? ⌞Aqao, vira qova kia mintianarove.⌟
10 Qaiqaa vira maaquvano nai qora havukara naariraro vira qova
memarue amianarove? ⌞Aqao, viva kia mintianarove.⌟
11 Ne kia koqe vaiinti nahenti vaihavata, ne nenta vainti koqe
haikaqai nimi variarave. Ni Qova Kotiva vo? Ni Qova naaruvaini
vaiva ni aatarakero uritarero vo haika vo haika naari vai vaiintika
mantaqumakero nora haika koqe haikaqaima nimianarove.
12 Ne vokiakara minti mintimake koqema timitaate tintemake, ne
vohaa qaramake vika *náivata* minti mintima nimitaqi vuate. Te vi
uvara tihama te Mosivavata paropeti vaiintinavuvata tivato uvara vira
okarama turo.

Taara qentiara tura
(Ruki 13:24)

13 ⌞Qenti taaraqanta vairave. Qenti vo, inaara qentivano vaivaro qenti
vo, nora qentivano vaivo.⌟ Ne inaara qenti minaqai vuate. Vaiinti
nahenti ekaara taiqa vinainiara vua aarava vaireva, nora aaravano
vaivaro vi aararaqaahainaa qentivata nora qentivano vaimanta airi
vaiinti nahenti qenti viraqaa vi variarave.
14 Vaiinti nahenti ekaa enta koqemake qaqi variqi vi varianaini
vua aarava vaireva, muaqe aaravanoqaima vaivaro vira qentivata
inaara qentivano vaimanta vaiinti nahenti vohaiqa vohaiqavanoqai vi
aararaqaa ranteha vi variarave.

Unaqaraiqamake ti varia vaiintikara tura
(Ruki 6:43-44; 13:25-27)

15 Vaiintinavu unaqaraiqama keha tiha, Tenavu Kotira uvama ni tiva
nimi vauraukave ti varia vaiintika, vika naatu rauriha variate. Vika
vaireka, sipisipi aanaramake variavarovata, vika avutaqi qaakau vairi
voqaara variarave.
16 Ne vika vare vai kaiqara tavehama, ne anomake vika qora
okaravata ho tavevarave. Vaiintivano *uaini* tava hiqireva viva kia

tauveraqaahairo hiqi vairave. Viva *fiki* tava hiqireva kia auqu vai katariraqaahairo hiqi vairave.

17 Vira voqaantemakero, koqe katarivano koqe tavaqai ire vaivaro
qora katarivano qora tavaqai ire vairave. 18 Koqe katarivano kiama
qora tava iraanarove. Qora katarivano kiama koqe tava iraanarove.
19 Katari kia koqe tava iraainara vira teqakero ihaqira aquke variarave.

20 Ho te vaaka tuna uvara qaiqaa ni tiva nimirerave: Ne vi vaiintika
vare vai kaiqara taveha ne anomake vika qora okaravata tavevarave,
turo.

21 Vaiinti nahenti tiriara, Noravauvo, Noravauvo, ti variakaqihai
kiama ekaa vika Kotiva raqikina vatukaraqi ho vivarave. Ti Qova
naaruvaini vaira vira uva iriqi vi variaka, vikaqaima vira vatukaini ho
vivarave.

22 Naantiara ekaara entaqaa vaiinti nahenti airitahaa tiriara tiha,
Mpo, Noravauvo, Noravauvo, ai autu rehama Kotira uva ti variavaunar-
ave. Ai autu rehama vaiinti avutaqihai vaana nitite variavaunarave. Ai
autu rehama kia tavaa kaiqara, vo kaiqa vo kaiqa vare variavaunarave,
tivarave. 23 Vika minti tiqevata, Te kia ni tavaunarave. Ne vaaqu kaiqa
vare variaka tiqaahai niaraini vuatema, tirarave.

Naavu taaraqantara tura
(Ruki 6:47-49)

24 Ti uva iriro te tunantemakero vare vaina vaiintira okara ni tiva
nimirerave. Vi vaiintiva avu aato vataa vaiintivano kempuka naavu
kaqataina vaiintira voqaarama varianarove.

25 Vi vaiintiva kempuka oriqaa nai naavu kaqa taivarora tiro,
aaquvano ntivaro huvura namarivanove, uvaivanove naavu vira venta
aqukarare tirovata, kia ho venta kaivaro hiqintirave.

26 Ti uva iriro qaqirakeharo kia te tunantemakero ni vaina vaiintira
okara ni tiva nimirerave. Vi vaiintiva kia avu aato vataa vaiintivano
nai naavu nuqa kanta kaqa taaina vaiintira voqaarama varianarove.

27 Vi vaiintiva nai naavu nuqakanta kaqa taivarora tiro, aaquvano
ntivaro huvura namarivanove, uvaivanove, vira naavu venta
aqukaivaro naavuvano pau tivaro hiqintiro raputama virarama turo,
tiro.

28 Ihuva vi uvara vi uvara vika tiva nimi taiqa komanta vaiinti
nahenti mini ruvaaqumavi vauka nái kauqu runkinkiri iha tiha, Ike,
aahuva uva vo qarama keroma tinavu tiva timi vaivo. 29 Viva kia maara
okara ti varia vaiintinavuka tiantema kerovauve tinavu tiva timi vaivo.
Viva nora vaiintivano tiantema keroma ti vaivo, ti tura.

8

Numuaravano vaata ite vau vaiintira koqema amitora
(Maaki 1:40-44; Ruki 5:12-14)

1 Ihuva vakaaka tiva nimi taiqa kero aiqina vira mini kero vihairo tuvi
vaumanta vaiinti nahenti vira avataqi tuvi vaura. 2 Vira avataqi tuvi
vauvaro vaiinti vovano numuaravano vaata ne vau vaiintiva oru Ihura
avuqaa tori kauru araviro tiharo, Nora Vaiintio, are ti kahaqiataa irera,
are homa ti numuara nunka timitenarave, tiro.

3 Minti tuvaro Ihuva nai kauqu viavi vira vaataqaa vatero tiharo, Te
ai kahaqiataa ivera mintima amitarerave. Te ai numuarara tavanta

vuarire turo, tuvaro vaata ne vau numuarava vaakama tavanta vuvaro viva ho vaura.
4 Viva ho vauvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Kia vora tiva amiraitira, oru viraro Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva ai vaata tuantikero tavaarire. Viraqaahaira are Mosira maara uva tivatorara iriharama *ofaa* vo quarairamanta vaiinti nahenti ariara tiha, Quqaama vira vaatavano koqema vivo, tiate, tiro. *(Wkp 14:1-22)*

Ihuva aami vaiinti vira kaiqa vaiinti koqema kora
(Ruki 7:1-10)
5 Ihuva minti tivakero Kapenaumini vuvaro Romeni vaiintivano 100 iqoka vaiintiqaa raqiki vauva anirero Ihurara mpo tiharo, 6 Noravauvo, ti kaiqa vaiinti vaata qutu ntava vivaro voqamakero antura ntiharo naavuqi vaivo, tiro.
7 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Aniqetanta viva inaini orunte te vira koqema kaare, tiro.
8 Minti tuvaro iqoka vaiinti viva aqao tiro, Nora Vaiintio, te koqe vaiinti variariravauve are ti naavuqi ho vinarave. Are maini vaihara virara koqema vuarire tiraro viva koqema vuarire.
9 Te iqoka vaiinti vaiha tintaqaa raqiki varia vaiintika uva iri vaunarave. Te ai aanaramake vaiintiqaa raqiki vauraukave. Te iqoka vaiinti vorara vuane turaro viva virave. Te vorara aniane turaro viva anirave. Te tenta kaiqa vaiintiara mintiane turaro viva mintirave, tiro.
10 Iqoka vaiintiqaa raqiki vauva minti tuvaro Ihuva ike tivakero tuqantaaviro vaiinti nahenti vira avataqi anukara tiharo, Te ni tiva nimiari iriate. Te Isareriqi vi aniha kia te maa vaiintiva tiriara kempukaiqaakero iri vai vaiintira voqaara vo tavaunarave, tiro.
11 Maa uvara iriate. Naantiara vonaihai vonaihai vo vatanaaka airitahaa Kotira vatukaqi vaiha vika ni kaivaqaukavara Eparahaamirave, Aisaakirave, Iekopirave, vinavuka hampata kara nevarave.
12 Vika mintimake vaimanta maa vatanaaka tenavu Kotira vaiinti nahenti vauraukave ti variaka, vikavata vi karara oru naare timantavata, vika ravaaqavu vare aaqaini vaati aqukaimanta vika konkira arinanaini vaiha iqi rataqi viha vika nái aarai tenti aneha vaivarave, tiro.
13 Ihuva minti tivakero iqoka vaiinti vira tiva amiro tiharo, Nena naavuni vuane. Are tiriara viva ti homa kahaqama timitaanarove tianarara tiro, ai uvavano vivauma varianarove, tiro. Minti tuvaro vi kuari avuraqaa vira kaiqa vaiinti rovaravano taiqa vuvaro ho vaura.

Pitaara aintaantara koqema kora
(Maaki 1:29-31; Ruki 4:38-39)
14 Ihuva Pitaara naavuqi oru vaiharo tavovaro Pitaara aintaantara vira vaata iha ite vauvaro taintaqaa vaitatero vauvaro 15 Ihuva oru vira kauqu utu varovaro vira rovaravano vaaka taiqa vuvaro vi nahentiva himpiro vira kara qera i vaura.

Vaiinti nahenti airitahaa koqema kora
(Maaki 1:32-34; Ruki 4:40-41)
16 Ihuva mini vauvaro enta umanta vi vatanaaka vaanavano avutaqi vauka ntita vare Ihuva vaunaini vuru kovaro Ihuva uvaqohairo vaana vika nititama komanta qaqini aitare vuvaro Ihuva nihavuka ekaa koqema komanta ho vaura.

17 Ihuva mintiaqiro vuvaro Aisaiaava paropeti vaiintivano haaru
vetanto entaqaa vaiharo tivato uvava vivauma vaura. Aisaiaava Ihura
okarara mintima tiro: *Vi vaiintiva tinavu rovara taiqa timitaanarove.*
Viva tinavu aiha vina haikara koqema timitaanarove, tura. *(Aisaiaa*
53:4)

Ihura avataqi vireka auti vaukara tura
(Ruki 9:57-60)

18 Ihuva tavomanta vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vira utute
vauvaro viva tiharo, Kaiqenavu varuva namari taqa vare vutuni hini
mantaraini oru variare, tiro.

19 Ihuva minti tivakero mini vire uvaro vaiinti vovano maara okara
ti vau vaiintiva orurero Ihurara tiharo, Maara ti variara vaiintio, te ai
vainti vairerave. Are taini tainie vinanaini tevata ai avataqi virerave,
tiro.

20 Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, ⌜Are ti
avataqira vire ihara paparuqirorave.⌟ Qaakau vairivano nái ntoma
taaraqi vaite variarave. Uvirivano nái *navuqi/naavuqi* vaite variarave.
Te Vataini Vatatai Vaintika te vaitaaina naavuva kia vaivo, tiro.

21 Ihuva minti tuvaro vira avataqi ni vau vaiintiva vovano tiharo,
Nora Vaiintio, kairaqe te tenta qora naane oru quntamake aitare
ai avataqi vuare, tuvaro 22 Ihuva aqao tiro, Ti tivataqira aniane.
Kairamanta qutuvi vaiintika nái qutuvi vaiintika quntama taate, tiro.

Aaronaavano uti vauvaro Ihuva vira atuvaro taiqa vura
(Maaki 4:36-41; Ruki 8:22-25)

23 Ihuva minti tivakero votuqi vaariromanta vira vaintinavuvata vira
vataake votuqi vaarire vurama.

24 Vika namari vaura vi vauvaro vaakama aaronaavano varuva
namariqaa noraiqamakero utiharo namari ventaqi uri vi vauvaro
namarivano votu aqu ravaaqavu kareva auti vauvaro Ihuva viraqi qaqi
vaite vaura. 25 Ihuva viraqi vaite vaumanta vira vaintinavu Ihuva
vaitonaini oru vira vauraqamake tiha, Noravauvo, himpira tinavu
ruaruama timitaane. Tenavu namariqi aqu vuarirava aumaiqivo, ti.

26 Vika minti tuvaro Ihuva vaitoraqihairo himpiro tiharo, Ne nana
haikarae voqamake qeteha variavo? Ne tiriara kempukaiqaake iri-
ataara vaimanta kia mintiavo, tiro. Minti tivakero Ihuva himpiro
aaronaavata namarivata atuvaro namarivano otiniro kia inaaraiqa-
vata qakiraitiro, tirema vaura.

27 Tirema vaumanta vira vaintinavu tave, kauqu runkinkiriha tiha,
Ike viva nana vaiintivanoe vaivo? Aaronaavanovata namarivanovata
vira uva iri vairave, tura.

Ihuva vaiinti taaraqantaqihairo vaana nititama kora
(Maaki 5:1-17; Ruki 8:26-37)

28 Vika minti tivake votuqi vima oru hini mantaraini Gadaraanini
oruromanta vaiinti taaraqanta vika otu ntitakora. Vitanta vaana
hampata vau vaiintitanta vaiinti quntama to onavuraqi vaiha vitanta
voqamake vaiinti ruqutireka auti vaumanta vaiinti nahenti vitanta
naatu qeteha kia vitanta vau aararaqaa ni vaura.

29 Vitanta ori onavuqihai otu Ihura vitake naveraitiha, Are Kotira
Maaquvanove. Titanta nantirevae aniarao? Titanta ruqutuaina entava
kia aniraivara, are titanta vaaka ruqutirevae aniarao? ti.

30 Vitanta minti tuvaro vutu kanta quara airitahaa auhiri ne vaumanta 31 vaiinti taaraqanta avutaqi vau vaanauka Ihurara mpo tiha ti, Are tinavu tititama kairaqe tenavu quara vutunavuka avutaqi oru variare, ti.
32 Minti tuvaro Ihuva ho vuate tumanta vika aitare oru quaranavuqi vumanta, viraqaahai quara vika ekaa aiqu autute kante onkai qoraiquraqi otu ravara aquvi namariqi qutu taiqa vura.
33 Quara vika namariqi aquvi qutu taiqa vumanta quaraqaa raqiki vauka vira tave, aiqu autute kante otu vi haikava qovaraiqurara tiva qoqaiqamake, vaanavano avutaqi vau tantaravata tiva qoqaiqama komanta 34 ekaa vi vatukaraqihainaaka Ihura vitareka orure Ihurara mpo tiha, Kia tinavu maaqaini variane. Maihaira himpira nena vuane, ti tura.

Ihuva vaata qutu rava vu vaiintira koqemakora
(Maaki 2:1-12; Ruki 5:17-26)

9

1 Vika minti tuvaro Ihuva votuqi vaarirero anirantero namari taqa varero nai vatukaini vura.
2 Mini oruromanta vaiinti vonavu vaata qutu ravavu vaiintira tainta vare Ihuva vaunaini vuru kovaro Ihuva irumanta vi vaiintinavuka náiqai tiha, Quqaama vi vaiintira koqema kaanarove, tu vaiintinavuka vauvaro viva vaata qutu ravavu vaiintirara tiharo, Ti maaquo, ai muntuka paruirara variane. Are Kotira uva raqa kaanara vi uvara te ai nunkama amitauro, tiro.
3 Ihuva minti tumanta maara okara ti vau vaiintinavuka aqao tivake nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Maa vaiintiva minti tiharoma Kotira qora uvama tiva amite vaivo, ti.
4 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái avu aatoqi iru uvara iriro vikara tiharo, Nantihae ne qora uva nenta avu aatoqi mintimake iriavo? 5 Ne tiriara tiha, Viva qumina vaiintivano vaiharora tiro, kia ho nai kena vaiintivano Kotira uva raqa kaainara nunka amitaanarove, tiarave. Ho vo kaiqa vo? Hoe te maa vaiintira vaata ⌞koqemake⌟ virara himpira nuane tirarave? Ne ti tiva timiqe iriare, tiro.
6 Ihuva vika mintima irama nimitero vikara tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintika vauraro ti noraiqama kaimanta te homa vataini vaiha vaiintivano Kotira uva raqa kaaina uvara nunka amitararave. Ne ti uvara quqaa uvave tiate ti, te maa vaiintirara mintirerave, tiro. Minti tivakero Ihuva vaata qutu ravavu vaiintirara tiharo, Himpira nena tainta utu varera nena maaqaini vuane, tiro.
Minti tuvaro vi vaiintiva himpiro nai maaqaini vumanta 7-8 vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka vi kaiqara tave, qeteha Kotira autu tuahera keha tiha, Ike, Kotivama vi vaiintira kempukaiqama kaivaro vi kaiqara vare vaivo, ti vaura.

Ihuva Matiura aaramakero vita vatora
(Maaki 2:13-17; Ruki 5:27-32)
9 Viraqaahairo Ihuva oru viro tavovaro vaiinti vo, Matiuva *takisi* vare vau naavuraqi oquviro vauvaro viva virara tiharo, Ti tivataqira aniane, tuvaro Matiuva himpiro vira avataqiro vurama.
10 Vira avataqiro vuvaro Ihuva nai vaintinavu hampata oru Matiura naavuqi kara ne vaumanta airi vaiinti *takisi* vare vaukavata, qora

kaiqa vare vaukavata, vikavata Ihura vataake kara ne vaura. 11 Kara ne vaumanta Parasi vaiintinavu vika tave Ihura vaintinavuara aqao ti, Nantiharoe ni Noravano *takisi* vare variakavata, qora kaiqa vare variakavata, vika hampata kara ne vaivo? ti.

12 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Qaqi varia vaiintika kia *doktaa*vano vainaini vi variarave. Rovara varaa vaiintikaqai *doktaa*vano vainaini vi variarave. 13 Tenavu avuqavu ni vauraukave ti variaka kia te vika naararera anuraukavauve. Te qora kaiqa vare varia vaiinti nahentika naararera anuraukave. Kotira vukuqi qara ntuvato uvava Kotirara mintima tivo:

> Vaiintivano quara aantau aru timite vairara kia ti muntukavano vaivo.
>
> Vaiintivano vorara mpo ike tiva nimiteha kahaqama nimite vairara, virarama ti muntukavano vaivo, turave. *(Hosea 6:6)*

Ne vi uvara aatoqi vate, iriqi viha vira okara kankomake tavaate, tiro.

Kara aurama te okarara Ihura irora
(Maaki 2:18-22; Ruki 5:33-39)

14 Ihuva minti tumanta Ionira vaintinavu Ihuva vaunaini orure vira ireha tiha, Tenavuvata, Parasi vaiintinavuvata, kara auramateha vaunarave. Nantihae ai vaintinavu kara kia aurama taraiti, qaqi ne variarave? ti.

15 Minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Vaiintivano nahenti varaaina entara vira navunaaka vira hampata vaiha iqi ratevarave? ⌞Aqao, vi entara vika quaheha vaivarave.⌟ Vo enta anintaira vikaqihai nahenti varaaina vaiintira vara qaqini kairamanta vi entaraqaahai vira navunaaka iqi ratehama kara aurama tevarave, tiro.

Haarua okararavata qaraaka okararavata tura

16 Minti tivakero Ihuva uva vo tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Vovano nihi utavaaqa qunahivira haqirireva iharo, kiama qaraaka tavuna toqakero viraqaa taatautero haqire vairave. Qaraaka tavuna taatautero haqirairaro vira qeqoqama viraro utavaaqa noraiqaakero qunahi vuantorave tiro, kia minti vairave.

17 Qaiqaa tirerave. Kia vovano qaraaka *uaini* tatikero memera paha haqirama taira haaruaraqi qahiarake vate vairave. Vovano mintirera, qaraaka *uaini*vano ntereharo paha vira rakavu kairaro *uaini*vano ntavama vuanarove. Vaiintivano kia minti vairave. Memera paha qaraaka haqirama taira varakero viraqi qaraaka *uaini* qahiarake vataivaro *uaini*vanovata pahavanovata ho vairave, tiro.

Maara naavuqaa raqiki vau vaiintiraravata nahenti voraravata tura
(Maaki 5:22-43; Ruki 8:41-56)

18 Ihuva minti ti vauvaro maara naavuqaa raqiki vau vaiintiva vovano oru Ihura avuqaa tori kauru araviro tiharo, Ti raavuravano vatema qutu vivo. Are anira nena kauqu viraqaa vuru vatairaro viva qaiqaa qaqi himpuarire, tiro. 19 Viva minti tuvaro Ihuva himpiro nai vaintinavu hampata vi vaiintira avataqiro viro.

20 Aarana vi vauvaro nahenti vovano tora rovara vareharo 12 ihi varako nahentiva Ihura tauvaqaini oru viharo Ihura utavaaqa viti autama kora. 21 Vi nahentiva nai tivakero iriro tiharo, Te vira utavaaqa viti ho autama kaarera, ti rovaravano vaaka taiqa viraqe te homa vairarave, tivakero Ihura utavaaqa viti autama kora.

22 Autama kovaro Ihuva tuqantaa viro vira tavero tiharo, Ti raavu-
ravauvo, muntuka paru i vaira variane. Are tiriara ti kahaqiariravave
tiararoma ai vaata koqema vivo, tuvaro vi nahentiva vi entaraqaahairo
koqema viro vaura.
23 Ihuva oru viro maara naavuqaa raqiki vau vaiintira vira naavuqi
oriqetero tavomanta vokuka vira iqi rata amitareka aanumaara vuaqe
vaumanta noraiqaake iqi rataqi vi vauvaro 24 Ihuva tiharo, Ne vinuate.
Maa nahenti vaintiruva kia qutu vivo. Viva qaqi vaitema vaivo,
tumanta vika vira uvara naaraihama amitora.
25 Naaraihama amitovaro Ihuva vika nititama veva vahaaqaini kero
vi nahenti vaintiruva qutu vuraqi oriqetero vira kauqu utu varovaro vi
nahentiruva qaiqaa qaqi himpura.
26 Ihuva minturara tiro, vi uvava ekaa vi vataraqaa vi anumanta ekaa
vi uvara irura.

Ihuva avu qimpavu vaiintitanta rampai nimitora

27 Ihuva viraqihairo aarana vumanta vaiinti taaraqanta avu qim-
pavutanta vira avataqi viha vira aaramaqi viha tiha, Devitira Maaquo,
titantara mpo ike tiva timitaane, ti.
28 Vitanta minti tivaqi vuvaro Ihuva naavuqi oriqetero vaumanta
vitanta viva vaunaini orurovaro Ihuva vitanta irama nimitero, Netanta
tiriara quqaae viva titanta tivu rampai timitaanarove tiavo? Tiqe iriare,
tumanta vitanta tiha, Eo, Noravauvo, ariara quqaavema turo, ti.
29 Vitanta minti tuvaro Ihuva vitanta nivuqaa nai kauqu vatero
tiharo, Netanta tiriara quqaa mintianarove tiavera nitanta nivu rampai
nimitararave, tuvaro 30 vitanta avu rampai vumanta vitanta ho tavora.
Vitanta ho tave vauvaro Ihuva vitanta kempukaiqama kero tiharo, Kia
vi uvara voravata tiva amiate, tura.
31 Ihuva minti tumantavata, vitanta qaqirake, oru vi uvara voka voka
ekaa tiva nimiqi vi vauvaro vi uvava vi vataraqaa vi anima vura.

Kia ho uva tu vaiintira Ihuva koqema kora

32 Vitanta vumanta vo vaiintinavu nái hena vaiinti vo vita vare
Ihuva vaunaini vuru kora. Vaanavano vi vaiintira avutaqi vauvarora
tiro, viva kia ho uva tumanta vira vita vare Ihuva vaunaini vuru
kovaro 33 Ihuva vaana vira atitovaro vi vaiintiva ho uva tumanta
vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka kauqu runkinkiri iha tiha,
Ike, tenavu Isareri vatanaaka kia vi kaiqara nora kaiqa qovaraiqi vaira
tavaunarave, ti.
34 Vika minti tumanta Parasi vaiintinavu aqao, ti. Vaana avuhainaava
vira kahaqi vaivaro Ihuva vaana nitite vairave, tura.

Ihuva vaiinti nahenti aaqurihama nimitora

35 Ihuva nora vatuka inaara vatuka niharo maara naavuqi oriqetero
vaiharo Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina vakaakara koqe vakaaka
tiva nimiqiro viharo, vo qara vo qara u rovarara varokavata koqema
nimitaqiro vi vaura.
36 Viva mintiaqiro vi vaumanta vaiinti nahenti airitahaa viva un-
aini ruvaaqumavi vaiha vi ani vauvaro Ihura muntukavano vikara
qoraiquvaro viva vika tavero tiharo, Ike, sipisipiqaa raqiki vai vaiintiva
kia vaimanta sipisipi vika hampi vi ani iantemake, maa vaiinti nahen-
tika kia ho nái kahaqiraiti, nora maara vare vi ani variavo, tivakero
Ihuva vika aaqurihama nimitora.

37 Ihuva vaiinti nahenti aaqurihama nimitero nai vaintinavuara
tiharo, Tavaate, airi kara iratero mpeqaiqamaviro vaimanta kara qantu
vare ani vaiintika kia airi variavo. 38 Ne naaho Qora aaraivaro viva
kaiqa vaiinti vonavuvata nititaira kara qantu vare aniate, tura.

Ihura vainti 12navu nutuara tura
(Maaki 3:13-19; Ruki 6:12-16)

10

1 Ihuva nai vainti 12navu naarama ruvaaquma kero vinavuka vaiinti
nahentiqihai vaana nititeha vo rovara vo rovara vareka koqema
nimitaate tiro, viva vinavuka noraiqama kora.
2 Viva noraiqamako vaiintika nutu maantimama vairo:
Avuni Saimonira—vira vara autu Pitaara,
vira qata Entarura,
Sebedira maaqu Iemira,
Iemira qata Ionira,
3 Piripira, Batolamura, Tomaasira,
Matiura *takisi* vare vau vaiintira,
Arafiusira maaqu Iemira,
Tadiusira,
4 Saimonira—vira autu vo Selotira,
Iutaasi Ikeriotira —viva Ihura navutaaka nivuqaa qovarama
kaarira vaiintiva vaura.

Ihuva nai vainti 12navu kaiqa nimiro nititomanta vura
(Maaki 6:7-13; Ruki 9:1-5)
5 Ihuva nai vainti 12navu nititeharo uva tiva nimiro tiharo, Ne aaraini
vihama kia vo vatanaa maaqaini vuate. Kia Sameria vaiinti nahenti
vatukainivata vuate.
6 Ne kia mini mini viraiti, ne Isareri vatanaaka nenta navunaaka var-
ianainiqai vuate. Sipisipinavu hampi vi aniha kakakima vuantemake,
vika kakakima vuarave.
7 Ne oru vaiha mintima tiva nimiate. Kotiva niqaa raqikiarirava
ni aumantoma aniraivo, tiate. 8 Ne rovara vareka koqema nimiteha,
ne qutu vika qaiqaa qaqi vara himpima keha, ne vaata ne vaina
numuarava vaiinti arinara, vira nunka nimiteha, ne vaiinti avutaqi
vaina vaanaravata atitaivaro qaqini aitare vuarire. Te kia niara monu
naariraiti qaqi ni noraiqama kaunarara ti, nevata vaiinti nahenti
qaqima koqema nimitaqi vuate.
9 Kia *kori* monuve, *silvaa* monuve, uvairi monuve, ruva vare vuate.
10 Ne aaraini vireka iha kia kara utaqi ruva vare, vo utavaaqave, aiqu
nonkirave, kauruve, vi haikara vi haikara kia vararaiti, qaqima vuate.
Ne kahaqama nimitare ika vikama niqaa raqikivarave.
11 Ne nora vatukainie, inaara vatukainie, orurema ni quahama
nimitaaina vaiintira rantake vira naavuqiqai variqi vima vi vatukara
mini kema vuate.
12 Ne naavuqi oriqetare iha, viraqi vaika uva manteha tiha, Ni
muntukaqihai paru i vaira variate, tiate. 13 Ne minti timanta viraqi
vaika ni koqemake ntita vataivera, Kotiva vika muntuka paruma
nimitaarire. Vika kia ni koqemake ntita vataivera, Kotiva nintaqaima
muntuka paruma nimitaanarove.

14 Vo vatukaqihainaaka kia ni quahama nimite ni uvavata irivera, ne
nenta aiquqaahai vi vatukaqihainaa konkoma rintatike vimanta, ⌞vika
ne vikara qoririma nimiterara tavaate⌟.
15 Te quqaama ni tiva nimiari iriate. Ni uva kia iri vaiinti nahentika
Kotiva vikaqaa nora uvama vataanarove. Vetanto entaqaa Sodo-
mini vaukavata, Gomoraini vaukavata, vaaqu kaiqaqai vare vaurave.
Naantiara ekaara entaqaa Kotiva *ko* tiharo vi vatanaakaqaa inaara
uvaqai vatero, kia ni uva iri vaiinti nahentika vikaqaama nora uva
vataanarove, tiro. Ihuva minti tura.

Vaiinti nahenti vira vaintinavu qoraiqama nimitare urara tura

16 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Ne maa uvara iriate. Te ni
nititaari ne sipisipi voqaara vaiintinavu qaakau vairi voqaara vainaini
vivarave. Virara irihama ne memaruvano koqemakero taveharo
ninantemake niha, miruravano kia nai henara arinantemake, nevata
kia vora qoraiqama amitaraiti nuate.
17 Ne vo vaiintinavuara raurihama variate. Vika ni ravaaqavu vare
vuru nái *kansoru* naavuqi ke niqaa uva vatevarave. Ne maara naavuqi
vaimanta ni kaavu numiqake vatevarave.
18 Ne ti kaiqa vare vaimanta vira kaara ni ravaaqavu vare vuru nora
vaiinti avuqaavata, avuhainaaka nivuqaavata, vuru kevarave. Ni vuru
kaimanta ne vika nivuqaa vaiha, vikavata vo vatanaa vo vatanaakavata
ti hutuqai tiva qovaraiqama nimiate.
19-20 Vi entara ni ravaaqavu vare vuru kaira kia noraiqamake iriha
tiha, Nana nana uvae tirarave? tiate. Ne vi entara kia nenta aatoqihai
irike tiraiti vaivaro, ni Qora vira Maraquravano ni noqaahairo uva
tianarove.
21 Naantiara vokika nái qatae nái vakaarae qovarama kaimanta
arukevarave. Vika qoka nái vainti qovarama kaimanta arukevarave.
Vika vaintinavu nái noka qoka navutaiqihama vika arukaate timanta
arukevarave.
22 Ne ti kaiqa vare vaimanta vira kaara ni iri qoraiqama nimitevar-
ave. Mintiaqi vivaro kia vaaka popohanaara iraitiro, vo enta vo enta
kempukaiqaa kero ti uva iriqiro vi vaira vaiintiva, viva vairaro Kotiva
virama vita varaanarove.
23 Ne vi vatukaraqi vaimanta ni qoraiqama nimiteha ni arukareka
autivera, ne aiqu aututema vo vatukaini vuate. Te tiari iriate. Ne vatuka
vatuka vi aniha ti vakaaka Isareri vaiinti nahenti tiva nimiqi viha vi
kaiqara kia taiqa karaiti qaqi varaqi vi vaiqe, te Vataini Vatatai Vaintika
qaiqaa orurante tuvirerave.
24 *Sikuru* vaintivano kiama nai *tisaara* aatarakero vaivaro, kaiqa
vaiintivanovata kia nai nora vaiintiqaa raqiki vairave.
25 *Sikuru* vaintivano variqi viro nai *tisaa*ra aanantama viro, viraqaa-
hairo viva te homa vohaa qaramavi vauro tianarove. Kaiqa vaiintivano
variqi viro nai nora vaiinti aanantama viro, viraqaahairo viva te ho
vohaa qaramavi vauro tianaro. Vika te niqaa raqiki vauraukara tiha,
Are vaana avuhainaava Belsebuliva variarao tiarave. Vika tiriara minti
ti variarara ti, ike, vika ni ti vaintinavuaravata nana nana qora uvama
tiva nimitevarave, tiro.

Kotira aatuqai qeteha variate tura
(Ruki 12:2-7)

26 Ne vi uvara irihama kia vaiinti aatu qeteha variate. Vovano
tavaantorave ti, vate aqute varia haikara, naantiara ekaa vi haikara
vi haikara ravaqaakero qoqaama vataanarove. Vate kukeqate varia
haikara naantiara qoqaiqama kairaro qoqaama varianarove. 27 Vate te
konkiraqi vaiha ni tiva nimi vauna uvara, ne naantiara aatitainaraqaa
vaiha tiva nimiate. Vate te evaara tiva nimi vauna uvara, vi uvara
naantiara vatukaqaa vaiha naverai tivakeha tiva nimiate.
28 Ni maraqura kia ho arukaraiti, ni vaataqai aruke vaiintikara kia
vika naatu qetaate. Ne Kotira aatu qeteha variate. Kotiva vaiinti
vaatavata vira maraquravata nora iha itainaraqi ho aqukairaro ita
taiqa vuariravama vaivo.
29 Ho quqaae vaiintivano inaara monu vohauru aqukeharo uapaa
uviri taaraqanta vare vairave? Ne uapaa uvirive tia haikara Kotiva
viraqaavata raqikiharoma, viva kia hove tirera, vi uviriva kia ho
vataqaa hiqiruanarove. 30 Kotiva niqaa raqikiharoma ni okara ekaa
tave vaiva, viva ni qiata kaukivata ekaa kaara ruva tairave.
31 Kotiva airi uapaa uviri raqikiharovata, viva niara ne uviri vika
aatara kaakave tirara ti, ne kia qeteha variate, tiro.

Kia qetaraitiro Ihura vaintima vauro tiainarara tura
(Ruki 12:8-9)

32 Ihuva minti tivakero tiva nimiqi viharo tiharo, Vaiinti vovano vaiinti
nahenti nivuqaa vaiharo tiriara tiva qovaraiqaakero tiharo, Te vira
vaintima vauro, tirera, tevata ti Qova naaruvaini vaira avuqaa vaiha
virara tiva qovaraiqaake vi vaiintivavata ti vaintima vaivo tirarave.
33 Vovano vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo tiriara aqao kia vira
vaintima vauro tirera, tevata ti Qova naaruvaini vaira avuqaa vaiha
nai vi vaiintiraravata aqao kia ti vaintima vaivo tirarave, tiro.

Vaiinti nahenti raira karerave tura
(Ruki 12:51-53; 14:26-27)

34 Minti tivakero Ihuva tiharo, Ne tiriara tihama viva tuvu vaimantara
ti, vaiinti nahenti vataini vaika maateraiqiha variqi vivarave tiavo.
Ne mintie tiavo? Aqao, te vataini tuvu vaunarara ti, vataini vaika ti
navutaiqiha vaivaro nora iqokavano qovaraiqianarove.
35 Ti kaara vira maaquvano nai qokantirove, vira raavuravano
nai nokantirove, vira naaqutuvano nai tonanokantirove, navutaiqiha
vaivarave. 36 Ti kaara vo vaiintivano vairamanta vira naavuqi vaika,
vikama vira navutaiqivarave.
37 Vovano tiriara muntuka vainaravata aatarakero nai norarave,
nai qorarave, voqavata muntuka variarirava, vi vaiintiva kiama ho ti
vainti varianarove. Vovano tiriara muntuka vainaravata aatarakero
nai maaquarave, nai raavurarave, voqavata muntuka variarirava, vi
vaiintiva kiama ho ti vainti varianarove.
38 Vovano kia nai aruke hirite katarira vara aqu varero ti naantiara
aniariva, viva kiama ho ti vainti varianarove.
39 Vaiintivano nai vataini qaqi variqiro vuainararaqai noraiqaakero
iriqiro vi variarirava, vi vaiintiva ekaarama qutu vuanarove. Vaiinti
vovano tiriara iriqi viharo vuru qutu virava, vi vaiintiva ekaa enta qaqi
variqiro vuanarove.

Vira noqaa koqe koqaa varerara tura
(Maaki 9:41)

40 Te ni nititaariraro vaiinti vovano ni quahama nimiteharo viva
tivata quahama timitaanarove. Viva ti quahama timiteharo Kotiva ti
tititairavata quahama amitaanarove.
41 Kotira uva qoqaiqama kero tiva nimi vaira vaiintiva, paropeti vai-
intivano anintairaro vo vaiintivano vira uva irireva quahairera, Kotiva
paropeti vaiinti koqema amitainantema kero, vi vaiintiravata koqema
amitaanarove. Avuqavuqaa keharo ni vaira vaiintiva anintairaro
vo vaiintivano virara avuqavuqaa kero ni vai vaiintirave kaiqe vira
quahama amitaare tirera, Kotiva avuqavuqaa kero ni vaina vaiintira
koqema amitainantema kero, vi vaiintiravata koqema amitaanarove.
42 Vo vaiintivano ti vainti inaara vainti tavero virara Ihura vaintive
tivakero quahama amiteharo antai namarira kaqakero amirera, Kotiva
kia vi vaiintira qaqira karaitiro, vira noqaa koqemakero nai amia-
narove, tiro. Ihuva turama.

Ioniva nai vainti vonavu nititomanta Ihura irora
(Ruki 7:18-35)

11

1 Ihuva vi uvara nai vaintinavu tiva nimi taiqa kero viva mini kero,
vakaaka vaiinti nahenti tiva nimireva, Karirini vatuka vatuka nireva
viro.
2 Ihuva mini vuvaro Ioniva ⌞namari nimi vau vaiintiva⌟ karapuhiqi
vaiharo iruvaro Kotiva atito vaiintiva nora kaiqa vare vauvaro viva
nai vainti vonavu nititomanta vinavuka oru Ihura ireha ti, 3 Kotiva
atitairaro naantiara anianarove ti varia vaiintiva quqaa are maa
vivave? Tenavu vo vaiinti vekaiqihae vairarave? ti.
4 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka nai tiva nimiro tiharo,
Nenavu maini ani vaiha tavaarave, iriarave, anirante Ionira vuru tiva
amiate. 5 Avu qimpa vuaka qaiqaa qaqi tave variavo. Aiqu qoraiqama
vuaka qaqi ni variavo. Numuaravano vaata ne vai vaiintika tavanta
vimanta variavo. Aato tinta vuaka qaiqaa ho iriavo. Qutu vuaka
qaiqaa qaqima himpi variavo. Vehi vaiinti nahenti Kotira vakaaka koqe
vakaaka ani iri variavo. Vi uvara vi uvara vuru Ionira tiva amiate.
6 Tiriara kia taara aato iriraitiro, kempukaiqama kero vohaa avu
aatoqai iriqi vi vaira vaiintiva, vivama quaheharo varianarove, tiro.
7 Ihuva minti tumanta Ionira vaintinavu anirante vire uvaro Ihuva
vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka Ionirara tiva nimiro tiharo, Ne
haaru nana haika tavarekae qumina vataini vi vaurave? Uvaivano
utiharo vavikero virivikero i vau ukaura tavarekae vurave?
8 Ne kia vira tavareka viraiti, nana haikae tavareka vurave? Koqe
utavaaqa nonkuto vaiintira tavarekae vurave? Aqao, koqe utavaaqa
nonkute varia vaiintika kiama qumina vatakanta variarave. Vi vaiinti-
navuka avuhainaara naavu koqe naavuqiqai variarave.
9 Ne nana haika tavarekae vurave? Kotira uva qoqaiqama kaaina
vaiintira paropeti vaiinti tavarekae vurave? Eo, virave. Ho kaiqe te
ni tiva nimiari iriate. Ne vi entara paropeti vaiinti aatarako vaiintira
tavorave. 10 Kotira vukuqi Kotiva Ionirara mintima tiro:

Tavaane, ti uva tiva nimiaina vaiintira te atitaariraro viva naane ai
avuni viharo ai aara qerama amitaanarove turave, tiro. *(Mal 3:1)*

11 Ihuva minti tivakero viva vikara tiharo, Kaiqe ni tiva nimiari
iriate. Vataini vatatai vaiinti nahentika variavaro Ioniva namari nimi
vai vaiintiva ekaa vika naatara kaivama vaivo. Ioniva mintimakero

vaivarovata, naantiara Kotiva raqikiaina vaiinti nahentikaqihairo inaara vaiinti vovano Ionira vira aatara kaariravama varianarove.
12 Ioniva namari nimi vau vaiintiva qovaraiqu entaraqaahai airi vaiinti vika Kotira vatukaini vireka kempukaiqama keha variqi ani, vate maa entaravata minti variarave.
13 Haaru paropeti vaiintinavuvata, Mosivavata, Kotira uva qoqaiqama keha vi haikava vi haikava mintimakero qovaraiqianarove tivake, minti tivaqi vi vauvaro Ioniva qovarama vurave.
14 Ioniva vaireva viva ni kaivaqava Elaitaava qaiqaa vataini qovarama vuarira vaiintivama vaivo. Ne vi uvarara quqaave tivera, ne Ionirara viva Elaitaavave tivarave. 15 Ni aato vairera, vi uvara okara kankomake iriate, tiro.
16 Ihuva minti tivakero tiharo, Maa entara varia vaiinti nahentika, vika nana voqaarae variavo? Te nana *uvavaue vatake/uvaqaae ntuvake* tiari ne vi uvara ho irivarave? Kaiqe ni tiva nimiare. Vainti haika vatukaqaa ruhareka oquvi variantemake variavo. Vainti haika nái hana vainti naarama keha tiha, 17 Tenavu aanumaara vuaqe vauramanta ne ihi ntaataara vaimanta ne kia ihi ntaavo. Tenavu ruhehama iqi rate ihira ti vauramanta ne iqi rataataara vaimanta kia iqi rataavo, tiarave. Maa entara varia vaiinti nahentika vika voqaara variavo.
18 Ioniva anirero kara auramatero kia *uaini*vata nomanta vika virara tiha, Viva vaana hampata vai vaiintivave, turave.
19 Te Vataini Vatatai Vaiintika anire karavata namarivata nehama anuramanta vika tiriara tiha, Vira tavaate. Viva voqamake kara ne vaivave. Viva *uaini* neharo vueraiqaavi vaivave. Viva *takisi* vare variakavata, qora vaiintinavuvata, tontiqamate vaivave, ti variarave. Vika tiriara minti ti variarave. Ho uvavano koqe uva vairera, vi uvara iriqi virava tavairaro koqe uvaqaima varianarove, tiro.

Vi vatanaaka vi vatanaakara oho tiva nimitora
(Ruki 10:13-15)

20 Ihuva vatuka vonavuqi airi kaiqa nora kaiqa vara nimitomanta vi vatanaaka kia qora aara qaqira karaiti vauvaro Ihuva tiva nimiro tiharo, 21 Ne Korasinini variakave, ne Besaidaini variakave, te ni ohoma tiva nimitauro. Te ni nivuqaa nora kaiqa varaunantema kero, haaru vovano nora kaiqa Taiaa vatanaakave, Saidoni vatanaakave, vara nimitaitirio, vi vatanaaka vaakama kovaara utavaaqa nonkute, vika hanta varake nái vaataqaa aqute qora aara vaakama qaqira kaatirio.
22 Te ni nivuqaa nora kaiqa varauramanta ne kia qora aara qaqira kera kaara, ekaara entaqaa Kotiva *ko* tiharo Taiaa vatanaakaqaavata Saidoni vatanaakaqaavata inaara uva vatero, niqaa nora uvama vataanarove.
23 Ne Kapenaumiqi variaka tiha, Kotiva tinavu noraiqama kairaqe naaruvaini virarave, ti variarave. Aqao, kiave. Kotiva ni vara aqukaira ne vevanto qutu vika vainaini miniqaima otu vaivarave. Te ni nivuqaa nora kaiqa varaunantema kero, haaru vetanto entaqaa vovano Sodomiqi vaiharo vi vatanaaka nora kaiqa vara nimitaitirio, vi vatanaaka qora aara qaqira kovaro Kotiva kia vi vatukara vehi autu karaitiro qaqima kaivaro maa entara vaitiri.
24 Te ni nivuqaa nora kaiqa varauramanta ne kia qora aara qaqira kera vira kaara naantiara ekaara entaqaa Kotiva *ko* tiharo Sodomi vatanaakaqaa inaara uva vatero ni Kapenaumi vatanaakaqaa nora uvama vataanarove, tiro.

Ihuva nai Qora aarora
(Ruki 10:21-22)

25 Ihuva minti tivakero vi entara Kotira aarero tiharo, Ti Qo, are naaruvaqaavata vataqaavata raqiki variaravave. Are vi haikara vi haikara kukeqa tera nora vaiintinavu ekaa okara tavaa vaiintika kia numiqaraitira, vi haikara vi haikara qaqi vaiinti numiqe varianarara ti, te ai autu viriniqama kauro. 26 Eo, ti Qo, ai antuqavano mintiataa ivarama mintira iarao, tiro.

27 Ihuva minti tivakero tiharo, Ti Qova tiriara arema ekaa haikaqaa raqikiane tirave. Kiama qaqi vaiintivano ti vira Maaqu okarara iri tavaarave. Ti Qova naiqaima ti okarara iri tavairave. Kiama qaqi vaiintivano ti Qora okarara iri tavaarave. Te vira Maaquvanoqaima vira okarara iri tavaunarave. Te taukae tiva nimiataa iraqe tiva nimiarirauka, vikavatama ti Qora okarara kankomake iriqi vivarave, tiro.

Tini anika auraara variate tura

28 Ihuva minti tivakero tiharo, Ne nora maara vare variavaro ni vaata popohama vimanta variakara te niara tirera, Ne te iainanaini aniqe te ni vuaqa rava nimitaari ne auraara variate, turo.

29-30 Ne te iainanaini anire ti uva aqu vareha vuate. Te tenta kaiqa ni numiqe variari ne ti kaiqaqai varaqi vuate. Te ni qihaaqama nimite vauraukave. Kia te tenta hutuara noraiqaake iri vauraukave. Te mintima vauraukara ti, ne homa ti vataake auraara vaivarave. Te tenta kaiqa ni nimiarirava kia maara ntaanarove. Ti kaiqavano vuaqa ntairamanta ne homa varevarave, tiro. Ihuva turama.

12

Maara entara tura
(Maaki 2:23-28; Ruki 6:1-5)

1 Vi entara Ihuva maara entaqaa naaho avutaqi *qantivi/kakuma* voqaara *uiti* qampiqoraqi ni vaumanta vira vaintinavu antuqa arumanta *uiti* tava raqake ⌞tutiqamakeha⌟ vira auru ne vaura. 2 Ne vaumanta Parasi vaiintinavu vira tave Ihurara tiha, Nena vaintinavu tavaane. Maara Entaqaa qioqamataa kaiqara vinavuka vare variavo, ti.

3 Vika minti tuvaro Ihuva nái tiva nimiro tiharo, Haaru ni kaivaqava Devitivavata, vira vataake nukavata, karara antuqa arumanta vauvaro Devitiva vi entara auti okarara ne kiae kaara ntuvake iriarave?

4 Vi entara Devitiva Kotira Naavuqi oriqetero mpareti Kotira amitora varakero neharo nkuikero nai vataake anukavata hini nimumanta norave. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintikaqai vi karara naataara vauvaro Devitiva qumina vaiintivano vi karara neharora tiro, vi uvara raqa korave.

5 Ne Mosira uva vo kiae kaara ntuvake iriavo? Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika Maara Entaqaa Kotira Naavuqi vo kaiqa vo kaiqa vare variarave. Vika Maara Entaqaa vi kaiqara varaqi viha qioqama taa uvara raqa keha variavaro uvavano kia vikaqaa vairave. 6 Ne Kotira Naavuara noraiqaake iri variara te virara ni tiva nimirerave. Kotira Naavu viravata aatara kaurauka, te mainima vauro.

7 Kotira vukuqi mintima tiro:

Vaiintivano quara aantau aru timite variarara, kia ti hantuqa harimanta vauro.

Vaiintivano vorara mpo ike tiva amiteharo kahaqama amite vaira,
virara ti hantuqa harimanta vauro, turave. *(Hosea 6:6)*

Ne vi uvara okara kankomake iriha nuatirio, ne kiama qaqi vaiintiqaa qumina uva vate variatirio. 8 Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro. Te tentavano Maara Entaqaavata raqiki vauraukara ti, te homa vi entaraqaa tenta varaataa ina kaiqara vararerave, tiro. Ihuva turama.

Ihuva vaiinti vo kauqu koqema kora
(Maaki 3:1-6; Ruki 6:6-11)

9 Ihuva vi vatara mini kero oru viro vika maara naavu voqi oru vaura.
10 Oru vauvaro vaiinti vovano vira kauqu tapara vuva vaumanta viraqi vauka Ihuraqaa uva vatareka auti vaiha vira irama amiteha tiha, Vaiintivano Maara Entaqaa nai kena vaiinti vaata koqema amitairera, viva mintiharo tinavu maara uva raqae kaanarove, kiae raqa kaanarove? ti.

11 Vika minti tuvaro Ihuva nái tiva nimiro tiharo, Niqihairo vo vaiinti sipisipivano Maara Entaqaa maiqaqi aqu viraro vi vaiintiva nai sipisipi hoe Maara Entaqaa vira mpaqi vaari qaqini kaanarove, kiae mpaqi vaari kaanarove?

12 Ho iriate. Vaiintivano sipisipi aatara kairara tiro, viva Maara Entaqaa vaiinti vo koqema amitairera, kiama Mosira maara uva raqa kaanarove. Mintiharoma viva koqe kaiqama varaanarove, tiro.

13 Minti tivakero Ihuva vaiinti virara tiharo, Nena kauqu rantuta kaane, tuvaro nai kauqu rantuta kovaro vira kauquvano koqema viro hini kauqu voqaara vaura. 14 Maara Entaqaa vira kauqu koqema komanta Parasi vaiintinavu vevare naavu mini ke, Ihura aruke uvara nai tiva ami nai tiva ami i vaura.

Haaru vetanto entaqaa Kotiva Ihura okarara tura

15 Vinavuka vira arukareka uva ti vauvaro Ihuva vinavuka uva iriro vi vatukara mini kero vumanta vaiinti nahenti airitahaa vira avataqi vuvaro Ihuva vikaqihairo aihavuka airitahaa ekaa koqema kora.
16 Mintimakero koqema nimitero viva vika qioqamatero tiharo, Ne kia te vare vauna kaiqara vo vaiinti nahenti tiva nimiate, tiro.

17 Ihuva minti tivakero mintiaqiro vuvaro haaru Aisaiaava vetanto entaqaa tu uvava vivauma vaura. Aisaiaava Kotiva mintima tivo tiro:

18 Ti kaiqa vaiinti tavaate. Te vira kaama tauna vaiintirave. Ti muntukavano virara vaimanta virara quaheha vauro.

Te tenta Maraqura viraqaata vataariraro viva avuqavu qiaina okarara ekaa vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimianarove.

19 Viva kia antua uva vo vaiintiara tiraitiro, viva kia qumina noraiqamakero aakara ntavaqiro viramanta vaiinti nahenti aara vau vi anika kiama vira uva irivarave. 20 Kunkura/Vuraa ravanka viro variainara viva kiama ekaara kinta kaanarove. Ovavano qimpare iharo veru veru i vainara viva kia ekaara qimpa kaanarove. ⌞Uva vitanta okara vaireva: Viva quqerara vaiinti nahentiqaa kiama maara voqavata vataanarove.⌟

Viva mintiharo qihaaqama kero variqiro viraro avuqavu qiaina okarava uritarakero varianarove.

21 Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka vira autu irihama vivaqai tinavu kahaqi vaivama vaivo tivarave, tura. *(Aisaiaa 42:1-4)*

Kotiva mintima tivo tivakero haaru Aisaiaava minti tura.

Vaana avuhainaava Ihura kahaqi vaivo tura
(Maaki 3:20-30; Ruki 11:14-23; 12:10)

22 Ihuva vaumanta vokuka vaiinti vo vita vare anura. Vaanavano
vira avutaqi vauvarora tiro, vi vaiintiva avu qimpa vuva vaiharo kia
uvavata tiraitiro vauvaro Ihuva vira koqema kovaro vi vaiintiva ho
tavero ho uvavata tura.
23 Mintumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka vi kaiqara
tave ravukuvi Ihurara tiha, Ike, maa Ihuva Devitira Maaquvanoe vaivo?
ti.
24 Vika minti tumanta Parasi vaiintinavu vi uvara iri aqao ti, Belse-
buliva avuhainaa vaanavano Ihura kahaqi vaivarora tiro, viva vaana
nitite vaimanta vika aitare vi variavo, ti.
25 Parasi vaiintinavu minti ti vauvaro Ihuva vinavuka nái aatoqi
iru uvara iriro vinavukara tiharo, Vohaa vatanaavano vaiha tuqavuvi
nai ari nai ariha variqi vivera, vika vaakama taiqa vivarave. Ta
vatanaakave, vo vatuka vo vatukaqiraakave, vo naavu vo naavuqi
vaikave, vika mintiaqi vivera, vika vaakama taiqa vivarave.
26 Sataaniva raqiki vai vaanauka tuqavuvi nai ari nai ari i vaivera,
Sataaniva kia vikaqaa raqikiqi vi vairaro vira kempukavanovata kiama
ho varianarove. 27 Ne tiriara tiha, Belsebuliva vira kempukaiqama
kaivarora tiro, viva vaana nitite vaivo, tiarave. Ho ni avataqi vi varia
vaiintika vonavu vikavata vaana nitite variarave. Tavave vinavuka
kempukaiqama kaimantae vinavuka minti variavo? Ho iriate. Ni
avataqi vi varia vaiintika vika ni uva rahake taveha hampi uvavema
tivarave.
28 Kotira Maraquravano ti kempukaiqama kaimanta te vaana nitite
vauro. Vi uvava quqaa uva vaimantara ti, ne virara irihama Kotiva
tinavuqaa raqikiaina entava aniraivo tiate.
29 Te qaiqaavata ni tiva nimirerave. Naavu qova kempuka vaiinti-
vano vairaro muara vaiintivano kia vira avuni rumpa tairera, viva vira
naavuqihairo kia ho muara varaanarove.
30 Kia ti hiquantakaa ni vai vaiintiva ti navutaiqama timite vai
vaiintivama vaivo. Kia ti kahaqiharo ti sipisipi ruvaaquma timitai
vaiintiva, vi vaiintiva ti sipisipi raantaupirimake vairave.
31 Te tiari ne iriate. Vaiinti nahenti ekaa qora kaiqa vare uvara tira
homa Kotiva nunka nimitaanarove. Mintirarovata, nai Maraqurara
qora uva tiva amitera kiama nunka nimitaanarove.
32 Vaiinti vovano ti Vataini Vatatai Vaintikara qora uva tiva timi-
tainara, Kotiva vi vaiintira uva homa nunka amitaanarove. Minti-
rarovata, nai Maraqurara qora uva tiva amitairaro Kotiva maa entara-
vata, naantiara entavata, kiama vi vaiintira uva nunka amitaanarove.

Qora katarivano qora tavaqai ire vairave tura
(Ruki 6:43-45)

33 Katarivano koqe katari vairera, vira tavavanovata koqe tavaqaima
varianarove. Katarivano qora katari vairera, vira tavavanovata qora
tavaqaima varianarove. Vaiintivano vira tava taveharoma, vi katariva
qora katarima vaivo, maa katariva koqe katarima vaivo, tianarove.
34 Ne *uqahivano/quaihavano* vatatai vaintikama variavo. Ne qora vai-
intiqaima vaiha ne nantiakee koqe uva ho tivarave? Nana nana haika-
vano vira avu aatoqi mpiqaro vainara, vaiintivano vi haikaraqaima nai
noqaahairo tianarove.

35 Nai avu aatoqi koqe kaiqa varaarirava vaivarora tiro, koqe vaiintivano koqe kaiqaqai vare vairave. Qora vaiintivano nai avu aatoqi qora kaiqa varaarirava vaivarora tiro, viva qora kaiqaqai vare vairave.
36 Te tiari iriate. Ekaara entaqaa Kotiva *ko* tiharoma maa entara ne nana nana uvae qumina uva tivaterara iriharo viva niara mintima tianarove: Ne nantihae vi uvara tivatorave? tianarove. 37 Ne maa entara koqe uvaqai tivaqi vivera, vi entara ninta uvavanoma ni kuvantu nimitaanarove. Ne maa entara qora uva tivaqi vivera, vi entara ninta uvavanoma ninta rumpa taanarove, tiro. Ihuva turama.

Ihurara nora kaiqa tinavu humiqaane tura
(Maaki 8:11-12; Ruki 11:29-32)

38 Ihuva minti tivakero vaumanta Parasi vaiinti hininavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, Ihurara tihama, Maara ti variara vaiintio, nora kaiqa vo tinavu tivuqaa vara kairaqe tenavu taveha, ariara quqaama Kotiva vira atitairave tiare, ti.
39 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Qora kaiqa vare variakave, Kotirara qumimaqamake ni variakave, vikaqaima nora kaiqa humiqairaqe tave quqaave tiare ti variarave. Kia te ni nivuqaa nora kaiqa vo vararerave. Kotiva haaru ni kaivaqara paropeti vaiinti Ionaaraqaa mintuma kontema kero, Kotiva tiqaavata mintianarove. Virara irihama ne tiriara Kotiva atitaivave tivarave.
40 Nora havukavano vira nampiqama kovaro Ionaava taaramo enta entaqivata aatitoraqaavata havuka araraqi vaurave. Viva mintuntemake, te Vataini Vatatai Vaintika taaramo enta vata muntukaqi variqi virerave.
41 Ionaava vuru Ninive vatukaqi vauka Kotira vakaaka tiva nimumanta vi vatanaaka vaakama vira uva iri, qora aara qaqirake vaurave. Naantiara ekaara entaqaa vi vatanaaka Kotira vataake vaiha niqaa uva vatehama mintima tivarave: Tenavu Ionaara uva irihama qora aara qaqira kaavaunarave. Ionaaravata aatarako vaiintiva ne vaunaini oruromanta ne vira uva kia irurave, tivarave.
42 Vetanto entaqaa ni kaivaqava Soromonuva vo okara vo okara tave vauva vauvaro avuhainaa nahenti Sebaihainaava vira uva irireva vevara nai niaraihairo uru Soromonura uva irurave. Vi nahentiva minturara tiro, vivavata naantiara ekaara entaqaa niqaa uva vateharo mintima tianarove: Te niara aaraihai Soromonura uva irirera uruavaunarave. Ne haaru vauvaro Soromonuravata uri aatarako vaiintiva vovano vaumanta ne vira uva iriataara vaumanta ne kia vira uva irurave tianarove, tiro. Ihuva turama.

Vaana okarara tura
(Ruki 11:24-26)

43 Ihuva minti tivakero tiharo, Vaanavano vaiinti vaata avutaqihairo qaqini aitarero aahara vatavaura viharo kaiqe auraara variare tivakero, tavaivaro kia auraara variainara vaivaro 44 viva nai tiharo, Kaiqe te orurante vaaka kauna naavura vi vaiintira avutaqi oru qaiqaa variare, tivakero oru tavaivaro vi naavura hiqama kero rupikero avuqavuqama kero vataivaro 45 vi vaanava oru vaana 7navu vika uritarake qora kaiqa voqavata vare variaka ntita varero, qaiqaa oru vi vaiintira avutaqi vairave.
Hoqarero vi vaiintiva vaana vohaiqa vataakero vaiharo qoraiqama viro vairave. Naantiara viva airi vaana hampata vaiharo anomakero qoraiqama viro vairarama turo. Maa entara qora kaiqa vare variaka,

vikavata vi vaiintira aanare voqamake qoraiqamavi variqi vivarave, tiro.

Ihura navunaaka vira tavareka anura
(Maaki 3:31-35; Ruki 8:19-21)

46 Ihuva vi uvara vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka tiva nimi vaumanta vira novavata vira qatanavuvata anire vira uva tiva amireka vahaaqaini himpite vauvaro 47 vovano Ihura vuru tiva amiro tiharo, Ai novavata ai qatanavuvata ai uva tiva amireka ani vahaaqaini variavo, tiro.
48 Viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Tavave ti nova vaivo? Taukae ti qata vakaukavara variavo? tiro. 49 Minti tivakero Ihuva nai kauqu tutukero aave vateharo nai vaintinavu numiqeharo tiharo, Maakama ti novave ti qata vakaukavarama variavo.
50 Ti Qova naaruvaini vaira vira uva iriha ni variaka, vikama ti qata vakaave, ti aura nakaave, ti nokave, variavo, tiro.

Auru qintato vaiintirara tura
(Maaki 4:1-9; Ruki 8:4-8)

13

1 Vohaa vi entaraqai Ihuva naavu mini kero vevarero nora varuva namari auvahianta oru oquviro mini vairare tumanta 2 vaiinti nahenti airitahaa viva vauraqaa ruvaaqumavi vauvarora tiro, viva qaqira kero oru votuqi vaarirero viraqi oquviro vaiharo namariqaa vaumanta vaiinti nahenti vataini namari auvahianta vauvaro 3 Ihuva vika vo uva vo uva tuqantaakero tiva nimura.

Viva mintima tiro: Vaiinti vovano kara auru qintareva vurave. 4 Viva auru qintaqi vuvaro hini auruvano aara auvahini hiqiruvaro uvirivano ani nama aqukorave.

5 Auru hininavu ori vataqaa hiqiruvaro vatavano kia vevantoqama kero vauvarora tiro, auruvano hiqiriro vaaka qampiqa tovaro 6 tuqavano kia vevanto otu vurara tiro, kuarivano ururero iteharo vaaka aaharuqama korave.

7 Mintuvaro auru hininavu auqurora nimirivano qampiqoraqi hiqiriro, nimiri vataakero qampiqa tovaro nimirivano mantaaqa kovarora tiro, kia ho qampiqorave.

8 Mintuvaro auru hininavuvano koqe vataqaa hiqiriro koqema kero qampiqeharo vuru koqe tava airi tava iratorave. Airi tava iratomanta hini kuka aatarake voqavata airi tava iratomanta qaiqaa hini kukavata aatarake airi tava voqavata iratorave. 9 Ni aato vairera, vi uvara okara iriate, tiro.

Vo uvaqaa tuqantaakeharo tiva nimu okarara tura
(Maaki 4:10-12; Ruki 8:9-10)

10 Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimumanta vira vaintinavu viva unaini anire vira ireha tiha, Are nantiharae vaiinti nahenti kia uva vutuke tiva nimiraitira, uva tuqantaakera vika tiva nimi variarao? ti.

11 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvara kukeqataira, vi uvarara Kotiva niaraqai vika qaqi kaira vi uvara okara iriate tivakero, qaqi vaiinti nahentiara kia vi uvara iriate turave. Minti turara ti, te uva tuqantaake vika tiva nimi vaunarave.

12 Kotira uva iriarirava variqiro vi vairaro Kotiva vira kahaqiraro
vira uva voqavatama irianarove. Viva mintimakero variqiro viharo
Kotira uva airiqamakero irianarove. Kotira uva kia iriarirava variqiro
vi vairaro, viraqaahairo Kotiva viva inaaraiqa iritaaina uvara qaqini
vara kaanarove.
13 Vaiinti nahenti tavehavata, kia anomake tave variarave. Vika
uva irihavata, kia aato kenko timanta iri variarave.
Vika mintiarara ti, te uva tuqantaake vika tiva nimi vaunarave.
14 Vaiinti nahenti minti variarara tiro, haaru vetanto entaqaa Aisa-
iaava Kotira uva qoqaiqamako uvava maa entara vivauma vaivo. Viva
mintima tiro:
15 Maa vatanaaka vika avu aatovano kempukaiqama viro vaivo.
Vika kia Kotira uva iriataa imanta, nái aato tintate nái avu qimpateha
variarave.
Vika kia mintiataarave. Vika nái avuqohaivata nái aatoqihaivata
ti uva iri tave ti haaraatirio, te vika homa kahaqama nimitauraitirio,
turave. *(Aisaiaa 6:9-10)*
16 Ho nenavu avuqohai kankomake tave variarara ti, ne quahehama
variavo. Nenavu aatoqihai anomake iriarara ti, ne quahehama variavo.
17 Te quqaa tiari iriate. Haaru vetanto entaqaa airi paropeti vaiinti-
navuve, koqe aaraqaa ni vau vaiintikave, vika ne tave varia haikara
tavaataa imantavata, kia ho tavorave. Vika ne iri varia uvara iriataa
umantavata, kia ho irurave, tiro.

Auru qintatora vira okarara tura
(Maaki 4:13-20; Ruki 8:11-15)
18 Minti tivakero Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Nenavu iri
vaiqe te auru qintato vaiintiraqaa uva tuqantaake tuna okarara ninavu
tiva nimiare.
19 Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvara vaiinti vovano vi uvara
kia kankoma kero iriraitiro vaivaro, Sataaniva anirero vira avu aato-
qihairo vi uvara qaqini raqia aqukairave. Vi vaiintiva auruvano aara
auvahini hiqirura voqaarama vaivo.
20 Auru hininavu ori vataqaa hiqirura vira okara vaireva maanti-
mama vaivo: Vaiinti nahenti vonavu Kotira uva iri, vi uvarara quahake
variavaro 21 viraqaahairo uvavano vika avu aatoqi kia vukaiqamakero
vaimantara ti, vokiaka vi uvara kaara vika qoraiqama nimite varia-
manta vika tinavu harivorave tivakeha qaqirake variarave.
22 Auru hininavuvano auqurora nimiriqi hiqirura, vira okara vaireva
maantimama vaivo: Vaiinti nahenti vonavu Kotira uva iri, viraqaahai
vika maa vataraqaahainaa haikarara noraiqaake iriqi viha, monu
airaira varerararaqai iriqi vi variavaro vi haikava vika ravaaqavuke
vaimanta vika Kotira uva iriara qumimaqamake variavaro vikaqihairo
kia koqe kaiqavanovata qovaraiqi vairave.
23 Auru hininavu koqe vataqaa hiqirura vira okara vaireva maanti-
mama vaivo: Vokiaka Kotira uva kankomake iri, viraqaahai vika koqe
kaiqa Kotira vara amitaqi vi variamanta, vokiaka Kotira uva iriqi viha
vika uri naatarake voqavata koqe kaiqa vara amitaqi vi variamanta,
qaiqaa vokiaka vika naatarake Kotira uva iriqi viha koqe kaiqa Kotira
vara amitaqi vi variarave, tiro. Ihuva minti turama.

Ihuva nimiriqaa uva tuqantaakero tiva nimura

24 Ihuva vaiharo vo uva tuqantaakero vaiinti nahenti tiva nimiro
tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava maa uvara voqaarama
vaivo: Vaiinti vovano *uiti* auru koqera nai naahoqi qintatorave.
25 Auru qintatero viva oru entaqi nai navunaaka hampata vaite vau-
varo vira navutaava anirero viva *uiti* qintatoraqi qora nimirivata qin-
tatorave. ⌞Vi nimiriva vaireva vira kaqive mareve *uiti* kaqive mareve
vohaa qaramakero vaivarovata, vira tavaqai kia vohaa qaramakero
vairave.⌟ Vira navutaava nimiri qintatero vuvaro 26 *uiti*vano nimiri
vataakero vohaaraqi qampiqatero inaaraiqakaa tava iratareva auti
vaumanta vira kaiqa vaiintinavu tavovaro vi nimiriva *uiti* vataakero
vohaa qampiqa tero vaurave.
27 Mintima vaumanta vira kaiqa vaiintinavu vira tave, oru naaho
qora ireha tiha, Nora vaiintio, are kiae koqe auru qinta taarao?
Taihairoe qora nimirivata viraqi qovaraiqivo? ti.
28 Minti tuvaro viva oho tiro, Ti navutaavama ti naahoqi vi nimirira
qinta taivo, tumanta vira kaiqa vaiintinavu vira ireha tiha, Hoe tenavu
vi nimirira qaqini raru kararave? tuvaro 29 viva aqao tiro, Kia mintiate.
Ne nimiri raru keha *uiti*vata raru kevorave.
30 Qaqi kaivaro *uiti*vanovata nimirivanovata vohaaraqi
qampiqaarire. *Uiti*vano mpeqaiqama viraqe te ti kara qantu vare
anikara mintima tirerave: Ne vi nimirira naane teqake rumpa vare
vuru iha quara timitema, viraqaahai *uiti* vira teqakema vuru ti kara
naavuqima timitaate tianarove, tiro. Ihuva vi uvara maantimakero
tuqantaakero vika tiva nimura.

Masteti auruara uva tuqantaakero tura
(Maaki 4:30-32; Ruki 13:18-19)

31 Ihuva vaiharo vo uva tuqantaakero vaiinti nahenti tiva nimiro
tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva: *masteti* auru
voqaarama vaivo. Vaiintivano *masteti* auru varero vuru nai naahoqi
ututorave.
32 Vi auruva inaara auruqaima vairarama turo. Mintima vaivarovata,
vi aurura ututaivaro qampiqa tero ekaa vo naaho vo naaho uri
aatarakero katari voqaara vaimantara ti, uvirinavu vira kaaraqira
ho *navu/naavu* kaqateha variaravema turo, tiro. Ihuva vi uvara
tuqantaakero tiva nimura.

Kaupititirara uva tuqantaakero tura
(Ruki 13:20-21)

33 Ihuva vaiharo vo uva tuqantaakero vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo,
Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, kaupititira voqaarama
vaivo. Nahentivano mpareti untareva iharo *porihi/voruhi* varakero
vira noqa vuarire tiro, kaupititira varakero *porihi/voruhi* vataakero
tuqantaa kaivaro kaupititiravano *porihi/voruhi* hampata avituma viro
ekaa mpareti ntera kaivaro noqavi vairave, tiro. Ihuva vi uvara
tuqantaakero tiva nimura.

Ihuva uva tuqantaakero tu okarara
(Maaki 4:33-34)

34 Ihuva vaiinti nahenti vo uva vo uva tiva nimireva viva kia vutukero
tiva nimiraitiro, viva uva tuqantaakeroqai tiva nimiqiro vi vaura.
35 Viva minti tivaqiro vuvaro haaru vetanto entaqaa paropeti vaiinti-
vano tu uvava vivauma vaura. Vi uvava mintimama tiro:

Te vaiinti nahenti uva tiva nimirera kia vutuke tiva nimiraiti, uva tuqantaakeqai tiva nimirerave.

Maa vatara autukero vato entaraqaahai variqi aniha kia kankomake iru uvara, te vi uvara okara ni tiva nimirerave, tura. *(Ihi 78:2)*

Haaru vetanto entaqaa paropeti vaiintivano Ihurara mintima tura.

Qora nimiri uiti naahoqi qintato okarara tura

36 Ihuva vaiinti nahenti uva tuqantaakero tiva nimiqi viro viraqaahairo viva vaiinti nahenti mini kero naavuqi vumanta vira vaintinavu viva vauraqi orure tiha, Are vaaka tianara vira navutaava nimiri vira naahoqi qintato uvara, vi uvara okara tinavu tiva timiraqe iriare, ti.

37 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano koqe auru qintato vaiintira okara vaireva, te Vataini Vatatai Vaintika maa vikave.

38 Vi vaiintira avutaqi vau vatava vaireva, ekaa maa vatavama vaivo. Koqe auruvano vaireva, Kotira uva iria vaiinti nahentikama variavo. Qora nimirivano vaireva, kia Kotira uva iria vaiinti nahentika Sataanira vaintima variavo.

39 Vira navutaava nimiri qintato vaiintiva vaireva, viva Sataanivave. Kara qantu entava vaireva, ekaara enta naantiara maa vatava taiqa vuaina entavama vaivo. Kara qantu vare anu vaintika vaireka, vika *enseli*navuve.

40 Vira kaiqa vaiintinavu nimiri raruke rumpake vuru iha quara amitontemake, naantiara ekaara entaqaa mintimake qovaraiqianarove.

41 Te Vataini Vatatai Vaintika ekaara entaqaa tenta *enseli* vika nititaari vika otu te raqikiaina vataraqaahai ti vaintinavu qoraiqama nimite vai vaiinti nahentikavata, ekaa qora kaiqa vare vaikavata vaaqu kaiqa vare vaikavata rumpake 42 vare vuru nora iha itainaraqi aqu kaimanta vika ihaqi vaiha iqi rataqi viha nái aarai tenti aneha vaivarave.

43 Vika mini vuru aqukaimanta avuqavuqamake ni vai vaiinti nahentika kuarivano itainantemake, itaqi vivaro Kotiva vika Qova vikaqaa raqikiqiro viramanta vika variqi vivarave. Ni aato vairera, vi uvara okara kankomake iriate, tiro. Ihuva minti turama.

Koqe airaira vataqi kukeqato uvarara tura

44 Ihuva vaiharo uva vo vaiinti nahenti tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, nora monuve airairave vataqi kukeqa tora voqaarama vaivo. Vataqi vi haikara kukeqa tovaro vauvaro vaiinti vovano vira ranta qovarama kero tavero, quahakero vi haikara qaiqaa kukeqa tero, oru vi vatara varareva ekaa nai vatai haikaraqohairo koqaama kero vi vatara vararave, tiro.

Kau vukaariara tura

45 Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, vaiintivano kau vukaari varareva rantaqiro vi vaura voqaarama vaivo. 46 Vi vaiintiva vi haikara vi haikara varareva viharo tavovaro vo vaiintivano kau vukaari nai voqavata koqe ura vatovaro viva vira varareva iharo oru nai vato haikaraqohairo ekaa koqaa autukero monu varero vuru amiharo vi kau vukaarira vararave, tiro.

Havuka vahera tura

47 Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero tiva nimiro tiharo,
Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, vaiintinavu varuvaqi
vahe aqukaamanta airi havuka viraqi otiqete ntuva vuara voqaarama
vaivo.
Vahe varuvaqi aqukaamanta havuka airitahaa viraqi otiqete 48 mpiqa
vuamanta vaiintinavu vahe vira rarau vare vuru qaqaini ke, viraqihai
nuntuqi viha koqe havuka varakeha utaqi ruva vate, qora havuka
varakeha qaqira aqukaarave.
49 Naantiara ekaara entaqaa vira voqaarama varianarove. Vi entara
enseli vika tuvure vaiinti nahenti rairaqi viha avuqavuqaake ni vaika
qaqi ke, qora kaiqa vare vai vaiinti nahentika 50 ntita vare vuru nora
iha itainaraqi aqukaimanta vika viraqi vaiha iqi rataqi viha nái aarai
tenti aneha vaivarave, tiro.
51 Ihuva minti tivakero viva nai vaintinavu irero tiharo, Te vi uvara
vi uvara ni tiva nimunara ne hoe iriavo? tumanta vinavuka eo tuvaro
52 viva vinavuka tiva nimiro tiharo, Kotira haarua uva okara tiva nimi
varia vaiintikaqihairo vovano Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina
uvarara quqaave tivakero Kotira vaintiqama vuarirava, vi vaiintiva
vaireva, naavu qora voqaarama vaivo. Vi vaiintiva nai naavuqihairo
vo haika vo haika, haaru vato haikaravata, qaraaka vato haikaravata,
vare vairave, tiro.

Nasaretiqihainaaka Ihura qoririma amitora
(Maaki 6:1-6; Ruki 4:16-30)

53 Ihuva vo uva vo uva tuqantaakero vaiinti nahenti tiva nimi taiqa
kero viva vi vatukara mini kero 54 nai maaqaini anirantero oru
maara naavuqi vaiharo vo uva vo uva tiva nimumanta vaiinti nahenti
ravukuvi tiha, Ike, vi vaiintiva taihairoe koqe avu aato vareroe koqe
uva ti vaivo? Tavave vira noraiqama kero kempuka amivaroe viva nora
kaiqa vare vaivo? ti.
55 Vika minti tivake aqao ti, Vi vaiintiva tainta auti vai vaiintira
maaquvanoma vaivo. Mariava vira novama vaivo. Iemivavata, Io-
hepivavata, Saimonivavata, Iutaasivavata, vinavuka vira qatanavuma
variavo. 56 Vira auranavu maini tinavu hampatama variavo. Taihairoe
viva vi kaiqara vi kaiqara okara tavairave? ti.
57 Minti tivake vika Ihurara tiha, Viva kia nora vaiintive. Viva qumina
maa vatanaavaqaima vaivo, tivakeha vira qoririma amitora.
Vika minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Paropeti vaiintivano
vo vataini oru vairamanta vi vatanaaka virara nora vaiintive tivake vira
quahama amitevarave. Viva nai maaqaini vairamanta vira navunaaka
virara qumina maa vatanaavaqaima vaivo tivake kiama virara nora
vaiintive tivarave, tiro. 58 Ihuva minti tivakero vi vatanaaka kia
virara kempukaiqamake irurara tiro, Ihuva mini vaiharo nora kaiqa
taaraiqaqai vara nimitora.

14

Ionira arukora
(Maaki 6:14-29; Ruki 3:19-20; 9:7-9)

1 Vi entara Herotiva Kariri vataqaa raqiki vaiharo, vaiinti nahenti
Ihurara ti vau uvara vivavata irura.
2 Herotiva iriro nai kaiqa vaiintinavuara tiharo, Oho, vi vaiintiva
Ionivave. Ioniva namari nimi vau vaiintiva qutu vunaihairo qaiqaa

qaqi himpiro ni vaivo. Viva qaiqaa qaqi himpiro ni vaiharora tiro, viva nora kaiqa ho vare vaivo, tiro.

3-4 Tota Herotiva nai qata Piripira naata Heroti-Namarira varatovaro Ioniva Herotira tiva amiro tiharo, Are nena qata naata kia varaataara vaivarama varaarao, tuvaro vi uvara kaara Herotiva vaiinti vo atitovaro Ionira ravaaqavu kero vira rumpa varero vuru karapuhiqi kora.

5 Herotiva Ionira arukaataa uvaro, vaiinti nahenti Ionirara paropeti vaiintive turara tiro, Herotiva vika naatu qeteharo kia vira arukora.

6 Mintuvaro Herotiva nai vatato entava qovaraiquvaro vi entaraqaa viva vaiinti vonavu naarama komanta ani ruvaaqumavi vauvaro Heroti-Namarira raavuravano vika ihi rava nimite vauvaro Herotiva vira tavero, voqamakero quahama amiteharo 7 nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Nana haikarae ai muntukavano vainara, virara tiva timiraqe ai amiare, tiro.

8 Herotiva minti tuvaro vi varaatava nai nora irovaro vira nova maa uvara tiane tuvaro vi varaatava Herotirara tiharo, Namari nimi vai vaiintira Ionira qiata vaaka tanuqira vara viri timiane, tiro.

9 Minti tuvaro King Herotira muntukavano qoraiquvaro viva vaaka kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvararavata, kara nareka anu vaiintikaravata iriharo, viva vaiinti vo atitero vi varaatava tinantema kaane tuvaro 10 vi vaiintiva oru karapuhiqihairo Ionira aunta teqa kora. 11 Teqa kero vira qiata tanuqi varero vuru vi varaatara amuvaro viva varero vuru nai nora amura.

12 Mintumanta Ionira avataqi ni vau vaiintika ani vira vaata vare muntu quntama te, viraqaahai vika vuru Ihura tiva amura.

Ihuva inaara kara 5,000 vaiinti nimura
(Maaki 6:31-44; Ruki 9:10-17; Ioni 6:1-13)

13 Ionirara Ihura vuru tiva amuvaro Ihuva vi uvara iriro vi vatukara mini kero votuqi vaarirero nai vaintinavu vataakero nariaraa vaireva qumina vataini vumanta vaiinti nahenti airitahaa vi uvara iri, vo vatuka vo vatukaihai vataqaa Ihura avataqi vura.

14 Ho Ihuva orurero votuqihairo vaavirero tavomanta vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vauvaro viva vikara aaqurihama nimitero vikaqihai nihavu vaiinti nahentika vaata koqema nimitora.

15 Ihuva mini variqiro vuvaro kuarivano tuvi vumanta vira vaintinavu viva unaini orure tiha, Maini qumina kantave. Entama vuantorave. Vaiinti nahenti nititaira oru vatukanavuqihai kara koqaamake naate, ti.

16 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kia vika nititaimanta vuate. Nentanavu vika kara nimimanta naate, tumanta 17 vinavuka aqao ti, Tenavu tavauraro maini mpareti kauqurunavuvata havuka taaraqantavataqaima vaivo, ti.

18 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vi karara vara viri timiate tivakero 19 vaiinti nahentiara ukau kanta oquvi variate tivakero viva mpareti kauqurunavu varakero, havuka taaraqantavata varakero, naaruvaini taveharo Kotirara koqema iarao tivakero mpareti nkuikero vi karara nai vaintinavu nimumanta vira vaintinavu vaiinti nahenti ekaa rairake nimumanta 20 vika ekaa ho nora. Ekaa vaiinti nahenti ho nomanta viraqaahai vira vaintinavu rutantuto utara, nora utanavu vare, vika neha raukuto karara nuntuke utaqi ntuvaqi vi, uta 12navu mpiqa kora.

21 Vi entara 5,000 vaiinti vi karara nomanta nahentivata vaintivata
airitahaa, vi karara nora.

Ihuva varuva namari vaura aiqu ntavaqiro vura
(Maaki 6:45-52; Ioni 6:16-21)

22 Ihuva kara nimiro viraqaahairo nai vaintinavu nititero tiharo, Votuqi
vaarire ne naane varuva namari hini mantaraini oru vi vaiqe te vaiinti
nahenti nititaari nái maaqa nái maaqa vuate, tiro.

23 Minti tivakero viva vaiinti nahenti nititama kero, viraqaahairo
Kotira aarareva verara aiqinaqaa vuvaro entama vuvaro viva mini oru
nariaraa vaura. 24 Mini vauvaro votuvano varuva avutaqaa vuvaro
uvaivano vika virera unaihairo anuvarora tiro, namarivano votu venta
ventamaqi ani vaura.

25 Uvai uti vauvaro namarivano votu venta ventamaqi vi vau-
varo aatitareva aumaiquvaro Ihuva varuva vaura aiquqaahairo ntava
varero viro vika unaini vura. 26 Vika unaini vumanta vira vaintinavu
tavovaro viva varuva vaura aiquqaahairo ani vaumanta vika voqa-
make aatu itomanta noraiqaake qete vaiha oi oi tiha vaanavanove ti
vauvaro 27 Ihuva vaaka vikara tiharo, Muntuka paru i vaira variate.
Tema anuro. Kia qetaate, tiro.

28 Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Noravauvo, are quqaa viva irera,
are tiriaravata tiraqe tevata aiquqaahai namari vaura are inanaini
vuare, tiro.

29 Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho aniane, tiro. Tuvaro Pitaava
votuqihairo vaavirero varuva vaura aiquqaahairo Ihuva anunaini viro.

30 Viva mini viharoma ho virare tivakero tavovaro uvaivano vo-
qamakero uti vauvaro vira tavero, viva qetovaro vira aiquvano na-
mariqi otiqetareva uvaro viva Ihurara naverai tiharo, Noravauvo, ti
kahaqiane, tuvaro 31 Ihuva vaakama nai kauqu tutukero vira utu varero
tiharo, Are tiriaraqai kempukaiqama kera iriataarave. Are nantivare
taara aato iriarao? tiro.

32 Ihuva minti tivakero vikantiro votuqi vaari rovaro uvaivano vaaka
taiqa vura.

33 Mintuvaro vira vaintinavu votuqi vauka Ihura quahama amiteha
vira autu tuaherake tiha, Are quqaama Kotira Maaquvano variarao,
tura.

Ihuva Kenesareti vatanaaka niha vuka koqema kora
(Maaki 6:53-56)

34 Vinavuka minti tivake votuqi varuva taqa vare Kenesaretini
orurora.

35 Mini oruromanta vi vatanaaka Ihura viraaqamake tave, uva
varakomanta ekaa aumanto vau vatukaraqihai aihavu vaiinti nahen-
tika ntita vare vuru Ihuva vaunaini vate, 36 Ihurara mpo tiha, Qaqi kaira
vika ai utavaaqa vitianta utu varaivaro vika vaata koqema vuarire,
tumanta Ihura utavaaqa utu varoka koqema vi vaura.

15

Naaqu taatoka uvara tura
(Maaki 7:1-13)

1 Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata,
Ihura tavareka Ieruharemiqihai anire Ihura ireha tiha, 2 Nantihae ai

vaintinavu tinavu kaivaqaukavara uva maara tivatora raqake variavo? Ai vaintinavu kia kauqu hiqama karaiti, kara ne variarave, ti.

3 Vika minti tuvaro Ihuva nái tiva nimiro tiharo, Ne vo? Ne nantihae Kotiva tivatai uvara kia iriraiti, nenta uvaqai iriqi vi variarave? 4 Kotiva mintima tiro: *Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane. Nai noka qokara vaaqu uva ti vaina vaiintira arukaate*, turave.

5 Mintima Kotiva tivato uvava vaimanta ne vi uvara kia iriraiti, nenta irike ne tiha, Vaiintivano nai noka qokara tiharo, Te nitanta kahaqiha nimire iaina monura kia nitanta nimiraiti, te vi monura Kotira amitarerave tirera, 6 vi vaiintiva homa nai noka qoka kia kahaqiraitiro, qaqi varianarove, ti variarave. Ne hampi uva minti tivakeha ne Kotira uva qumimaqama keha nenta kaivaqaukavara tivato uvara viraqai vaiinti nahenti tiva nimi variarave.

7 Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Aisaiaava haaru vaiharo niara avuqavuqama kero uva qara ntuva torave. Aisaiaava Kotira uva qoqaiqama keharo Kotiva mintima tivo tiro:

> 8 Maa vatanaaka noqihai ti hutu tuahere variavaro vika muntukavano kia tiriara vaimanta variarave. 9 Vika vaiintivano nái qumina uva maara tiva nimia uvara vi uvaraqai ti variarara ti, vika quminama ti hutu tuahere variavo, turave. *(Aisaiaa 29:13)*

Aisaiaava haaru vetanto entaqaa niara minti turave, tiro.

Nana haikavanoe vaiinti qoraiqama ke vairave? tura (Maaki 7:14-23)

10 Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti naarama kero vikara tiharo, Maa uvara irihama kankomake iriate. 11 Vaiintivano kara neva, vi karava kia vaiinti avu aato qoraiqamake vairave. Nai avu aatoqihairo qovaraiqaavi vai haikava, vi haikavaqai vi vaiintira qoraiqamake vairave, tiro.

12 Ihuva vi uvara tivakero vaumanta vira vaintinavu viva unaini orure tiha, Are kiae iriarao? Parasi vaiintinavu are vaaka vaiinti nahenti tiva nimiana uvarara irihama, vika kia quaharaiti, qora uvave ti variavo, ti.

13 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Oho, Parasi vaiinti vika vaireka, vika ti Qova naaruvaini vaiva kia ututai karara voqaara variarave. Qora kara tuqa vataakero raru kaintemakero, viva vika qaqira kaanarove, tiro.

14 Minti tivakero viva Parasi vaiintinavuara tiharo, Kia vikara noraiqaake iriate. Vika avu qimpa vimanta vaiha, avu qimpa vuaka vonavuvata aara numiqareka auti variakave. Avu qimpa vira vaiintiva avu qimpa vina vaiintira vo vitakero aara umiqareva auti vairera, vitanta oraqi aqu vivarave, tiro.

15 Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Vaaka uva tuqantaakera vaiinti nahenti tiva nimiana uvara tinavu tiva timiraqe vi uvara okara iriare, tuvaro 16 Ihuva tiharo, Ike, nenavuvata kiae kankomake iriavo?

17 Ne kiae tavaavo? Vaiintivano kara naivaro vi karava ⌞kia vira avu aatoqi viqetaraitiro,⌟ vira araraqiqai otu variro, viraqaahairo qaqini tuvitare vairave. 18 Vira noqihairo ti vai uvava, vi uvavama avu aatoqihairo anireharo vira qoraiqamake vairave.

19 Vaiinti avu aatoqihairo vaaqu haikara iriarirava qovaraiqi vairave. Vaiinti arukaariravave, vora qorainti vataakeroe vora naata vataakeroe

hampi nuariravave, hampi qaramaqiro nuariravave, muara autuariravave, una uva tiariravave, vora autu vataini tuvuarire tiro una uva tiariravave, vi haikava vi haikava viraqihairo qovaraiqi vairave.
20 Vi haikava vi haikava avu aatoqihairo anireharo vaiinti qoraiqama kaivaro ⌞Kotiva vi vaiintirara qora vaiintive ti vairave.⌟ Vaiintivano kauqu kia hiqama karaitiro kara naarirava kia vira vara qoraiqama kaanarove, tiro.

Ihuva vo vatanaa nahenti kahaqama amitora
(Maaki 7:24-30)

21 Ihuva minti tivakero vi vatara ⌞Kenesareti⌟ mini kero vatuka taaraqanta Taiaavata Saidonivata vau vataraqaa oru vaura.
22 Mini oru vauvaro vi vataraqaahairo Kenaani nahenti vovano Ihuva vaunaini orurero Ihurara naveraitiro tiharo, Nora Vaiintio, Devitira Maaquo, tiriara mpo ike tiva timitaane. Vaanavano ti raavura avutaqi vaivaro viva anomakero qoraiqama viro vaivo, tiro.
23 Vi nahentiva minti tuvaro Ihuva kiaqai uvavata tiraitiro vauvaro, vira vaintinavu viva vaunaini orure tiha, Mpo, vi nahentira kahaqiraro vaaka vuarire. Viva tinavu tivataqi aniharo tinavu haare vaivaro tinavu popohama timitaivo, ti.
24 Vinavuka minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Isareri vatanaaka sipisipi voqaara kakakima vuavaro Kotiva ti tititaimanta te vi vatanaakaqai kahaqama nimitarera tuvuraukave, tiro.
25 Ihuva minti tuvaro vi nahentiva ani Ihura avuqaa hiqirivi vaiharo tiharo, Nora Vaiintio, ti kahaqama timitaane, tuvaro 26 Ihuva aqao tiro, Hauri te vaintivano i karara varake vairi aqu nimitaarorave, tiro.
27 Ihuva ⌞uva tuqantaakero⌟ minti tuvaro vi nahentiva tiharo, Nora Vaiintio, quqaama tiarao. Ho vaiintivano kara viti aqukaira vairi vika ani ne variarave, tiro.
28 Nahenti viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Nahentivauvo, are tiriara kempukaiqaa kerama iriarao. Are tinantemake, te mintima amitarerave, tiro. Ihuva minti tuvaro vate viraqai vira raavuravano koqema viro vaura.

Ihuva vaiinti nahenti airitahaa koqema kora

29 Ihuva vi vatara mini kero Kariri Varuva auvahianta oru viro aiqinaqaa vaarirero oquviro vaumanta 30 vaiinti nahenti airitahaa viva unaini orurora. Vika niha vukavata ntita vareha aiqu qoraiqaa vurave, avu qimpa vurave, vuhaari rarera vurave, no tinta vurave, vo rovara vo rovara varokave, vika vika ntita vare vuru Ihura aiqu taraini kovaro viva vika ekaa koqema kora.
31 Ihuva vika koqema komanta vaiinti nahenti tavomanta no tinta vuka ho uva tumanta, vuhaari rarera vuka qaqi avuqavu vaumanta, aiqu qoraiqaa vuka qaqi numanta, avu qimpa vuka qaiqaa qaqi tave vaumanta, vaiinti nahenti vika tave voqamake ravukuvi kauqu runkinkiri iha Kotira autu tuahereha tiha, Tinavu Variqavano koqema kero tinavu Isareriqaa raqiki vaivo, tura.

Ihuva 4,000 vaiinti kara nimura
(Maaki 8:1-10)

32 Ihuva nai vaintinavu naarama kero tiharo, Te vaiinti nahenti uki variakara aaqurihama nimite vauro. Vika taaramo enta ti vataake variqi vihama vika nái kara nama taiqa kaavo. Te vika nái maaqaini

qaqi nititama kaari vika narara viha aarana *vuakaatama/vuakaatauma* vi hiqintivorave, tiro.

33 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu tiha, Maini qumina kantave. Taihaie tenavu kara varake vika nimirarave? Vaiinti nahenti airitahaa maini variavo, ti.

34 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka irero tiharo, Nanti nanti mparetie ntuva taavo? tumanta vinavuka tiha, Mpareti 7navuvata, inaara havuka taaraiqavatama, ntuva tauro, ti.

35 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vaiinti nahentiara vatakanta oquvuate tivakero 36 mpareti 7navuvata havuka taaraiqavata varakero Kotirara koqema iarao tivakero vi karara nkuikero raira kero nai vaintinavu nimumanta vinavuka varake vaiinti nahenti nimiqi vumanta 37 vika ekaa vi karara ho nora. Ho neha hini kara qaqi kora vira vaintinavu nuntu vare rutantuto utara 7navu mpiqa kora.

38 Vi karara vaiinti 4,000navu ne vaumanta, nahentivata vaintivata airitahaavano nora. 39 Vika kara nama kovaro Ihuva vika nái maaqa nái maaqa nititama komanta vuvaro viva votuqi vaarirero varuva taqa varero Magadaani vataini vura.

Nora kaiqa tinavu humiqaane tura
(Maaki 8:11-13; Ruki 12:54-56)

16

1 Ihuva mini vumanta Parasi vaiintinavuvata, Satiusi vaiintinavuvata, Ihuva vaunaini orure, kaiqe vira avateha tavaare tivake Ihurara tiha, Are nora kaiqa vo tinavu tivuqaa qovarama kairaqe tenavu taveha, ariara quqaama Kotiva vira atitairave tiare, ti.

2 Vi vaiintinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Ne erainaini tavaavaro naaruvaini vehohaaraiqimanta ne tiha, Hura uvihaanarove, ti variarave. 3 Ne toqaqi tavaavaro naaruvaini kumporaiqimanta tiha, Vate aaqu ntuanarove, ti variarave. Ne naaruvaini tavehama kuari itaaina okararave, aaqu ntuaina okararave, ho tavehavata, ne nantihae maa entara qovaraiqiaina okarara kia kankomake iri tavaavo?

4 Qora kaiqaqai vare variaka Kotirara qumimaqamake variaka, vikama nora kaiqa humiqairaqe ai okarara quqaave tiare ti variarave. Kia te tenta okara vika numiqeha nora kaiqa vo vararerave. Kotiva haaru ni kaivaqara Ionaara mintuma kontema kero, Kotiva tivata mintima kaanarove. Viraraqai irihama ne ti okara kankomake iriha ne tiriara Kotiva atitai vaiintivave tivarave, tiro. Ihuva minti tivakero vi vaiintinavuka mini kero vurama.

Parasi vaiintinavuaravata Satiusi vaiintinavuaravata rauriha variate tura
(Maaki 8:14-21)

5 Ihura vaintinavu tauruke kia mparetivata ruva vararaiti, qaqi varuva namari taqa vare vura. 6 Ihuva tiharo, ⌞kaupititiravano avituma viro mpareti ntera kaivaro noqa vi vairave.⌟ Parasi vaiintinavuvata Satiusi vaiintinavuvata vika kaupititira voqaarama variavo. Nenavu vikara rauriha variate, tiro.

7 Ihuva minti tumanta vinavuka Ihuva tuqantaakero vika tiva nimu uvara kia iriraiti, nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Nana uvae tivo? Mpareti kia vare anunara, vira kaarae minti tivo? tura.

8 Minti ti vauvaro Ihuva vinavuka ti vau uvara iriro tiharo, Ike, tiriara
noraiqaake iriataara vaimanta ne inaaraiqama tiriara iri variavo. Ne
nantihae mpareti kia vare aniara kaara nai tiva ami nai tiva ami i
variavo?
9 Kiae ni aato kenko timanta iriavo? Te mpareti kauqurunavu varake
nkuike 5,000 vaiinti nimiavauna entaraqaa ne vika neha ko karara
nuntu vareha nanti nanti utanavue mpiqa korave? Kiae ne virara
iritaavo?
10 Te 4,000 vaiinti mpareti 7navu nimiavauramanta vika neha kora
ne nuntu vareha nanti nanti utanavue mpiqa korave? Ne kiae
viraravata iritaavo? 11 Te vaaka tuna uvara ne nantihae kia aato kenko
timanta iriavo? Te niara uva tuqantaake tunara kia mparetiaravauve
turo. Te niara tiha, Parasi vaiintinavuvata Satiusi vaiintinavuvata vika
kaupititira voqaara variamantara ti, nenavu vikara rauriha variatema
turo, tiro.
12 Ihuva minti tumanta vinavuka aato kenko tumanta iruvaro Ihuva
kia mpareti unte kaupititirara rauriha variate tiraitiro, viva Parasi vai-
intinavuvata Satiusi vaiintinavuvata tivataa uvarara, virarama rauriha
variate tivo, tura.

Pitaava Ihura okarara tura
(Maaki 8:27-30; Ruki 9:18-21)

13 Ihuva vatuka vo Sisaria Piripai aaqanto anirero nai vaintinavu irama
nimitero tiharo, Ti Vataini Vatatai Vaintikara qaqi vaiinti nahenti ta
vaiintirave tihae ti variavo? tiro.
14 Minti tumanta vinavuka tiha, Vokiaka ariara viva Ioniva namari
nimi vauvave ti variamanta, vokiaka ariara viva tinavu kaivaqava
Elaitaavave ti variamanta, vokiaka ariara tinavu kaivaqava Ierema-
iaavave vo paropeti vaiintivanove qaiqaa qovarama viro vaivoma ti
variavo, ti.
15 Vinavuka minti tuvaro Ihuva náinavu irero, Ho nentanavu vo?
Nentanavu tiriara ta vaiintirave ti variavo? tiro.
16 Ihuva minti tuvaro Saimoni Pitaava Ihura tiva amiro tiharo,
Are *Mesaiaa*vano—Kotiva atitai vaiintivave. Variqavano Kotiva qaqi
variqiro vi vaivara are vira Maaquvanoma varira iarao, tiro.
17 Pitaava minti tuvaro Ihuva Pitaarara tiharo, Are Ionira maaqu
Saimonivave. Are tiriara minti tiararo Kotiva ai koqema amite vaivo.
Kia qaqi vaiintivano ti okarara ai tiva amivara irianarave. Ti Qova
naaruvaini vaiva, vivama ti okarara ai qoqaiqama amivara irianarave.
18 Te ariara mintima tirerave: Ai autu *Pitaarave—Orirave.* Ho te
maa oriraqaa tenta naavu kaqa tarerave. Vi naavuva vaireva, ti vaiinti
nahenti vi naavukama vaivarave. Qutira haikavanovata kia vi naavura
ho aatara kaanarove.
19 Te *ki* ai amiarirara are qenti qantua nimitaira vaiinti nahenti Kotiva
raqikiainanaini vivarave. Are vataini vaihara nana nana haikarae qora
haika qioqama tairaro Kotivavata naaruvaini vaiharo ai uva iriharo
vohaa qarama keroma qioqama taanarove. Are vataini vaihara nana
nana haikae kia qioqama tairaro Kotivavata naaruvaini vaiharo ai uva
iriharo vohaa qarama keroma vi haikara kia qioqama taanarove, tiro.
20 Ihuva minti tivakero nai vaintinavu kempukaiqama kero tiva
nimiro tiharo, Kia vokavata te *Mesaiaa*vano vaunarara tiva nimiate,
tiro.

Ihuva nai qutu vuainarara tiva nimura
(Maaki 8:31–9:1; Ruki 9:22-27)

21 Vi entaraqaahairo Ihuva nai vaintinavu hoqarama kero nai qutu vuainarara vutu kero tiva nimiro tiharo, Te Ieruharemini oru vuari mini nora vaiintinavuvata, Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti varia vaiintinavukavata, vika ti qoraiqama timitaqi vi vaiqe te aihavina haikara varaqi vuari ti harukaiqe te qutuvi taaramo enta varike qaiqaa qaqi himpirerave, tiro.

22 Ihuva minti tuvaro Pitaava vira vita vuru auvahini kero virara aqao tiro, Nora Vaiintio, Kotiva vika kiama qaqi kaira vika ai mintima kevarave, tiro.

23 Pitaava minti tuvaro Ihuva tuqantaa viro Pitaara atiharo tiharo, Sataanio, niaraini vuane. Kia ti aara kuvai timitaane. Are kia Kotiva irintema keravauve iri variarao. Are qumina vaiintivano irintema kerama iri variarao, tiro.

24 Minti tivakero Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Ti tivataqiro aniarira vaiintiva, viva nai muntukavano vainara qaqira kero, nai aruke hirite katarira vara aqu varero ti naantiaraini aniarire. 25 Nai vataini qaqi variqiro vuainararaqai noraiqaakero iriqiro vi variarirava, vi vaiintiva ekaarama qutu vuanarove. Vaiintivano tiriara iriqiro viharo vuru qutu vuarirava, vi vaiintiva ekaa entama qaqi variqiro vuanarove.

26 Vaiintivano vataini variqiro viharo ekaa airaira ruvaaquma kero vatero viraqaahairo qutu viraro vira airairavano nantiakeroe vira ho kahaqianarove? Kia hove. Viva kia ho vo koqaa autu kero qaiqaa qaqi variqiro vuanarove.

27 Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro. Te naantiara qaiqaa naaruvaihai mpeqavano orurante tuvirerave. Vi entara ti Qora koqe okaravano tiqaahairo ataa i vairaqe te *enseli* vika hampata tuvu vaiha ekaa vaiinti nahenti kaiqa varerara irihama vika nái koqaa nimirerave.

28 Te quqaa tiari iriate. Vaiinti hininavu maini himpite variaka vinavuka kiama qaqi qutu vivarave. Te Vataini Vatatai Vaintika noraiqamavi te avuhainaa vaiintiqamavi variari vinavuka ti tavama kema qutu vivaravema turo, tiro.

Ihura vaatavano aahuva vaata kuqu vura
(Maaki 9:2-13; Ruki 9:28-36)

17

1 Ihuva minti tuvaro 6 enta aitarovaro Ihuva Pitaaravata, Iemiravata, Iemira vira qata Ioniravata, vinavuka ntita varero aiqinaqaa nariaraanavu mini vaireka vura. 2 Ho vika mini vaiha tavovaro Ihura vaatavano aahuva vo vaata kuquviro vauvaro vira virivano kuarivano itaintema kero, ataa iharo vauvaro vira utavaaqavanovata takuqiharo voqamakero hantaiqiharo vaura.

3 Vira vaatavano mintimakero kuquviro vaumanta vira vainti taaramonavu vaiha tavomanta Elaitaaka Mosika vika kaivaqaukatanta qovaramavi vaiha Ihura vataake uva ti vaura.

4 Vitanta Ihura vataake uva ti vauvaro Pitaava Ihurara tiharo, Noravauvo, koqemama tenavu ai vataake maini vauro. Are hove tirera, tenavu haraara naavu taaramonavu ariara vo, Mosirara vo, Elaitaarara vomake, kaqa nimitaare, tiro.

5 Pitaava vi uvara qaqiqai ti vauvaro tonavuvano takuqiharo hantaiqiharo hihipaama vuvaro uvavano tonavuqihairo tiharo, Maara ti Maaquve, ti hantuqa hari vai vaintirave. Te virara quahema vauro. Nenavu vira uvaqai iriate, tiro.
6 Uvavano minti tumanta vira vainti taaramonavu voqamake aatu itomanta vata kanta hiqirivi, viri vataini ke vauvaro 7 Ihuva ororero nai kauqu vinavukaqaa vatero tiharo, Maakao, himpuate. Kia qeteha variate, tumanta 8 vinavuka vuruvi tavovaro Ihuvaqai vauvaro kia vaiinti vovanovata vaura.
9 Ho vinavuka aiqinaqaahai tuvi vauvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Vaaka tavaa haikara kia vokavata tiva nimiate. Te Vataini Vatatai Vaintika naantiara te qutu vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpi variari homa nenavu vi entaraqaahai vi uvara tiva nimiqi vuate, tiro.
10 Ihuva minti tumanta vinavuka vira ireha tiha, Maara okara ti varia vaiintika minti tiarave: Elaitaava tinavu kaivaqava naanema qovarama vuanarove, ti variarave. Vika nantihae minti ti variarave? ti.
11 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho vika quqaama ti variarave. Elaitaava avuni ekaa haika naitaramakero avuqavu vatareva qovaraiqianarove. 12 Ho te ni tiva nimuro: Elaitaava vaaka avuni anirorave. Viva ani vaumanta vo vaiintinavu kia vira viraaqamake tavaraiti, vika hampi okara autuataa umanta vi okarara vira autu amitorave. Vi vaiintinavuka ti Vataini Vatatai Vaintikavata mintimake qoraiqama timitevarave, tiro.
13 Ihuva minti tuvaro vinavuka aato kenko tumanta iruvaro Ihuva Elaitaaraqaa uva tuqantaakero Ioniva namari nimi vau vaiintirara tura.

Ihuva vaintiqihairo vaana atitovaro vura
(Maaki 9:14-29; Ruki 9:37-42)

14 Vinavuka aiqinaqaahai tuvunte tavomanta airi vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauvaro vaiinti vovano oru Ihura avuqaa tori kauru araviro tiharo, 15 Nora Vaiintio, ti maaquara mpo ike tiva amitaane. Viva noraiqamakero vueraiqama viro qoraiqamavi vaivo. Airi entama ihaqi aqu viro namariqi aqu viro i vaivo. 16 Te vira vita vare ai vaintinavu varianaini vuru kauramanta vinavuka vira koqema karare tihavata, kia ho vira koqema kaavo, tiro.
17 Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne maa entara varia vaiinti nahentika ne hampi aaraqaaqai ni variakave. Ne Kotirara kempukaiqamake iriataara vaimanta kia iriavo. Ike, ne ti popohama timite variamanta te nanti nanti entae ni hampata variqi virerave? Te nanti nanti entae ni kahaqirerave? Ho vi vaintira vita vare te iainaini aniate, tiro.
18 Minti tumanta vi vaintira vite anuvaro Ihuva vaana vira atiharo atitama kovaro vainti vira avutaqihairo qaqini aitarero vuvaro viraqaahairo vira vaata koqema vuvaro ho vaura.
19 Ho vauvaro vira naantiara Ihuva nariaraa vaumanta vira vaintinavu orure ireha tiha, Tenavu vi vaanara atitaurarovata, nantiharoe kia tinavu uva irivo? ti.
20 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Nenavu Kotirara iriqi vi variava kia ho vaivarora tiro, vaana viva kia aitarairave. *Masteti* auruve, ⌞qamaqara auruve,⌟ inaara auruqai vairave. Nenavu Kotirara iriqi vi variava vi aurura voqaara vairera, nenavu homa nora kaiqa

varehama maa aiqinarara maihaira vutuni vuane tivaro aiqinavano mini vuanarove. Ne mintimakeha Kotirara iriqi vivera, ne ekaa kaiqa homa varevarave, tiro. 21 [Ne kia Kotira aararaiti, kia karavata aurama taraiti, ne kia ho vi vaanauka nititevarave, tiro.] Ihuva turama.

Ihuva nai qutu vuainarara qaiqaa tiva nimura
(Maaki 9:30-32; Ruki 9:43-45)

22 Ihura vaintinavu Kariri vataini ruvaaqumavi vauvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Vovano ti Vataini Vatatai Vaintika qovaraiqama kaira ti ravaaqavu vare 23 vaiintinavu kauquqi vuru kaimanta ti harukaiqe te qutuvi taaramo enta varikema qaiqaa qaqi himpirerave, tiro. Minti tumanta vira vaintinavu muntukavano qoraiqumanta vaura.

Takisi aqukorara tura

24 Ihuva nai vaintinavu vataakero Kapenaumini oruromanta Ieruharemini Kotira Naavuqaa raqikiha *takisi* vare vauka anire Pitaara ireha tiha, Ninavu nora vaiintivanovatae *takisi* vira aquke vairave? tuvaro 25 Pitaava eo tiro, Vivavatama *takisi* aquke vairave, tiro.

Minti tivakero Pitaava naavuqi vuvaro Ihuva naane Pitaara irama amitero tiharo, Saimonio, vataini variaka vika avuhainaaka ta vatanaakaqihai takisi vare variarave? Nai navunaakaqihaie, vo vatanaakaqihaie vare variarave? Tiraqe iriare, tiro. 26 Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Vika vo vatanaakaqihai *takisi* vare variarave, tiro.

Tuvaro Ihuva tiharo, Tenavu kia vo vatanaaka vairaiti, tenavu Kotira navunaaka vaihara ti, tenavu *takisi* aquarirava kiama ho varianarove. 27 Ho vika tinavu titivorave. Virara iriharama oru varuvaqi *huku naaqunta/pirima* aqukairaro tota aruvina havukara mpaqi kera vira no *ampahu/ampihau* kera viraqihaira monu varakera tiriaravata nenaravata *takisi* aquane, tiro. Minti turama.

18

Tinavuqihairo tavave noravano varianarove tura
(Maaki 9:33-37; Ruki 9:46-48)

1 Vi entara Ihura vaintinavu Ihuva vaunaini orure tiha, Tinavuqihairo tavave Kotiva raqikinaraqi vaiharo avuniqama viro varianarove? ti.

2 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vainti naati aaramakero vinavuka nivuqaa vainti vira himpimatero 3 tiharo, Te quqaa uva tiari iriate. Nenavu kia hampi avu aato iri variara qaqirake kia naati vainti voqaaraiqama vivera, ne kia Kotiva raqikiainaraqi ho vivarave.

4 Kotiva raqikiainaraqi vaiinti vovano nai autu vatainiqamakero maa vaintirura voqaara variarirava, vivama avuniqama kero vuanarove. 5 Vaiinti vovano maa vaintirura quahama amitaintema kero, viva tivatama quahama timitaanarove.

Vokika qora aara numiqevorave tura
(Maaki 9:42-48; Ruki 17:1-2)

6 Maa vaintirura voqaara ti uva irirava vairaro vaiinti vovano anirero qora aara vira umiqairera, vira kaara vi vaiintira uvavano nai nora uvama varianarove. Koqemama kia vi vaintirura qora aara umiqai

entaraqaa vi vaiintira auntaqi nora ori kantarumake nora varuva namariqi aqukaataarave, tiro.

7 Oho, vataini vai vaiinti nahentika qora kaiqa varaate tiro, vo haika vo haikavano vika avataanarove. Qora kaiqa qovarama kaaina vaiintirara oho tiva amitauro. ⌞Naantiara vi vaiintiva tavaanarove.⌟

8 Ai kauquvanoe ai aiquvanoe qora kaiqa varairera, vira teqa kera aqukaane. Viraqaahaira vohaa kauquqai vairavae, vohaa aiquqai vairavae, naantiara homa qaqi variqira vinarave. Qora kaiqa varehara taara kauque, taara aique, vairava vairamanta kia qimpe vaina iharaqi ai aqukevorave.

9 Are hini avuqohaira avu auti vaihara qora kaiqa vare vairera, qaiqaavata mintiaqi vuarorave tihara, nena avu hini qaqira vauru kera aqukaane. Are kia qora kaiqa vararaitira, vohaa avuqai vairava naantiara homa qaqi variqira vinarave. Are taara avu vairava qora kaiqa varaqira viramanta ai nora iha itainaraqi aqukevorave.

10 Ne rauriha variate. Maa vaintinavuka vainti naati variamanta ne vikaqihai voruara qoririmakeha qumina vaintiruve tivorave. Vika *ensel*inavu vikarao tiha, naaruvaini ti Qora aaqantoma variarave, tiro.

Sipisipi kakakima vurara uva tuqantaakero tura
(Ruki 15:3-7)

11 Ihuva minti tivakero viva tiharo, [Te Vataini Vatatai Vaintikama te kakakima vua vaiinti nahentika rantarera tuvuraukave.] 12 Ne maa uvara tiainara nantimake irivarave? Vaiinti vovano 100 sipisipi vatairava tavairaro sipisipi vovano kakakima virera, viva kiae 99 sipisipi hininavu ho vaika aiqinaqaa mini kero, kakakima vina sipisipira rantareva vuanarove? 13 Te quqaa uva tiari iriate. Viva virara rantaqiro viviro ho ranta kairera, viva tiharo, Kakakima vira tenta ranta kauro, tivakero voqamakero vira quahama amiteharo 99 sipisipinavu kia kakakima vikara kia noraiqama kero quahama nimitaanarove.

14 Vira voqaara ti Qova naaruvaini vaiva maa vaintinavukaqihairo vonkuvano kakakima vuantorave tiharo vairave, tiro.

Ai qata vakaa vovano ai qoraiqama amitaainarara tura

15 Ai qata vakaa vovano qora kaiqa ai vara amitairera, oru vira vataakera vaihara nentatantaqai vi uvara avuqavu qiate. Viva ai uva ho irirera, netanta koqemake vohaanaiqamavi vaivarave. 16 Viva kia ai uva irirera, oru vaiinti vohaiqae taaraqantae ntita varaira vitantavata ani vaiha ai uva irihama ho quqaama tivo tivarave.

17 Mintiaqi vivaro vi vaiintiva ninavu uvavata kiaqai irirera, viraqaahaira ekaa Kotira vaiinti nahenti ruvaaquma kera nena uva tiva nimiane. Vi vaiintiva Kotira vaiinti nahenti ruvaaquma tekara kia irirera, ne nentaqaahai vi vaiintira ekaara atiteha tiha, Are kia Kotira uva iria vaiintika voqaarama variarao. Are *takisi* vare varia vaiintinavuka voqaarama variarao, tiate.

18 Te tiari iriate. Ne vataini vaiha nana nana haikae qora haika qioqama taivaro Kotivavata naaruvaini vaiharo ne qioqama tera viraqaima vivavata qioqama taanarove. Ne vataini vaiha nana nana haikae kia qioqama taivaro Kotivavata naaruvaini vaiharo vi haikara kia qioqama taanarove, tiro.

19 Ihuva minti tivakero tiharo, Te qaiqaa tiari iriate. Niqihai vaiinti taaraqantavano vohaa avu aato vateha Kotira iraivaro ti Qova

naaruvaini vaiva vitanta tintema kero nimianarove. 20 Taaraqantae,
taaramonavue, ti kaiqarao tiha ruvaaquma vivera, ho te vinavuka
avutanama vairerave, tiro.

Nai kena vaiintiara kia aaqurihama amito vaiintirara tura

21 Ihuva minti tuvaro Pitaava oru Ihura irero tiharo, Nora Vaiintio, ti
qata vakaa vovano qora kaiqa vara timitaqi virera, te nanti nanti tataae
virara kia ariqaa uva vataraiti, qaqirama kauro, tirarave? Te 7 tataae
minti tirarave?

22 Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Kia te ariara 7 tataaqai vira uva
qaqira kaane tiraiti, te ariara vira uva vo tataa vo tataa 500 tataa vira
uva qaqira kaane turo, tiro.

23 Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava maa uvara voqaarama
vaivo. Avuhainaa vaiinti vovano nai kaiqa vaiintinavu nimu monura
tenta qaiqaa varareraverave turave.

24 Minti tivakero hoqaramakero vare vaumanta vira kaiqa vaiinti
vo naane vita vare viva uraqi vuru kovaro vi vaiintira amu monuva
nai uritarero nora monu 10 *milion* kinaa vauvaro vi vaiintiva ekaa vi
monura nama taiqa korave.

25 Mintimakero vira kaiqa vaiintivano ekaa vi monura namakero kia
ho nai amiarirava vauvarora tiro, avuhainaa vaiinti viva tiharo, Oho, vi
vaiintiravata, vira naata vaintivata, viva onaana ina haikaravata, ekaa
vi haikara vokika nimiha monu varake tinta timiqe te tenta amuraro
namakaira tenta vira varaare, tiro.

26 Viva minti tuvaro vira kaiqa vaiintivano tori kauru araviro mpo ike
tiro, Are vairaqe te vi monura rantaqi vivi, ekaa rantake nina amiare,
tiro. 27 Minti tuvaro avuhainaa vaiinti viva vira aaqurihama amitero
tiharo, Ho te ariara mpo ike tiva amitehama ai amurara namakaana
monura kia tinta timiane turo. Qaqira kera nena homa vinarave, tiro.

28 Minti tiva kovaro vira kaiqa vaiintivano vevarero tavovaro vira
hana kaiqa vaiinti vovano 10 kina amuva vauvaro oru vi vaiintira aunta
raqutiharo nai monu naariharo tiharo, Te ai amuna monura vaaka tinta
timiane, tuvaro 29 vira kana kaiqa vaiintivano tori kauru araviro mpo
ike tiro, Are vairaqe te vi monura rantake ai amiare, tuvaro 30 vira hana
kaiqa vaiintivano kia vira uva iriraitiro, nai hana vaiinti karapuhiqi
kero tiharo, Te ai amuna monura ekaa tinta timiraqe ai kuvantu kaare,
tiro.

31 Minti tivakero nai hana vaiinti karapuhiqama komanta vira kaiqa
vaiinti hininavu tave, virara qorahaama autivo tivake, vika náiqɑi tiva
vare vuru nái nora vaiinti tiva amurave.

32 Vira vuru tiva amuvaro vira nora vaiintivano nai kaiqa vaiinti
aarama kero tiva amiro tiharo, Are vaaqu kaiqa varaara vaintiva
variarao. Are tiriara mpo ike tiva timitaane tiaramantara ti, te nora
monu ai amurara namakaanara ekaa qaqira kehama kia tinta timiane
tunarave. 33 Te ari aaqurihama amitaunantema kera, arevata nena
hana vaiinti aaqurihama amitaataara vaivara kia mintira iarao, tiro.

34 Minti tivakero avuhainaa vaiinti vira voqamakero arara itovaro
nai kaiqa vaiinti ontaanavu, vaiinti ntaihe vauka nimiro tiharo, Viva
karapuhiqi variqi viharo ekaa vira amiavauna monura tinta timiarire
turave, tiro.

35 Ihuva minti tivakero nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Ne nenta hana vaiinti uva kia qaqira karaiti qaqiqai iriqi vivera, ti Qova naaruvaini vaiva ninta uvavata qaqiqai iriqiro vuanarove, tiro.

Ihuva turama.

Nai naata qaqira kaainarara tura
(Maaki 10:1-12; Ruki 16:18)

19

1 Ihuva vi uvara tiva nimi taiqa kero Kariri mini kero Iutiaini Iotani Namari hini mantaraini vumanta 2 vaiinti nahenti airitahaa vira avataqi vuvaro viva mini vaiharo aihavuka koqema nimite vaura.

3 Ihuva mini vaumanta Parasi vaiintinavu viva vaunaini orure Ihurara hampi uva tiarire ti, vira irama amiteha tiha, Hoe vaiintivano nai hampi uva iriharo nai naata qaqira kaanarove? Viva mintirera, tinavu maara uva raqae kaanarove, kiae raqa kaanarove? Are tiraqe iriare, ti.

4 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Nenavu kiae Mosiva qara ntuvato uvara kaara ntuvake iriavo? Vi uvara maantimama vaivo:

Naaruvavata vatavata autukova, Kotiva hoqarero vaiinti autireva, vaiintivata nahentivata autukero tiharo, 5 *Te mintima kaunarara tiro, vaiintivano nai noka qoka kero nai naatantiro avituma viraro vitanta vaatavano vohaa vaatama varianarove,* turave.

(Okara 2:24)

6 Vitanta kia vo vaata vo vaata vairaiti, vitanta vaatavano vohaa vaataqaima vairave. Ho Kotiva vivama vaativata naatavata avitumakero vohaa tampama kairara tiro, hauri vovano vitanta raira kaantorave, tiro.

7 Ihuva minti tumanta vinavuka tiha, Quqaama Kotiva minti turave. Ho nantiharoe Mosiva vo uva tiva torave? Mosiva tivato uvava vo maantimama vaivo:

Vaiintivano nai naata qaqira kareva iharo, viva homa ai qaqira kauro ti uvara qara ntuvakero, nai naata amiharo vira atitamake vairave, ✡ turave. Mosiva nantiharoe vi uvara tivatorave? ti.

8 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka nái tiva nimiro tiharo, Mosiva vaiharo tavomanta ni kaivaqaukavara kia Kotira uva iriataa umanta vauvaro viva qaqi komanta vika vi okarara avataqi vurave. Tota hoqarero vata aututo entara kia vi okarava vaurave.

9 Te niara mintima turo: Nahentivano kia vo qorainti vataakero niraitiro vairaro, vira vaativano vo uva kaara qumina vira qaqira kero vo nahenti varairera, vi vaiintiva qaraaka nahentintiro niharoma naata vaati varaa okarara raqama kaanarove turo, tiro.

10 Ihuva minti tivakero vaumanta vira vaintinavu Ihurara tiha, Ike, vaiintivano naata varaarira okarava mintima vairera, koqemama vaiintivano kia naata vararaitiro, qaqi variarire, ti.

11 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva tiharo, Kia ekaa vaiintivano te vaaka tuna uvarara ho kankomake irivarave. Kotiva vika avu aato kahaqi vaimanta variaka, vikaqaima vi uvara kankomake irivarave.

12 Hini vaiintinavu kia ho naata vare variarave. Hini vaiintinavu nái vatataa entaraqaahai vika vaatavano kia ho vaimantara ti, kia ho naata vare variarave. Hini vaiinti variamanta vokiaka vika vaata qoraiqama kaamantara ti, vika kia ho naata vare variarave. Hini vaiinti Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiainarara iriha te Kotira kaiqarao tiha ehaara

✡ **19:7:** Lo 24:1

vairerave tivakeha variarave. Kairamanta vi uvara ho iri vareka vi uvara iriqi vuate, tura.

Ihuva vainti haikaqaa nai kauqu vateharo koqema nimitora
(Maaki 10:13-16; Ruki 18:15-17)

13 Ihuva vaumanta vaiinti nahenti vika nái vainti ntita vare Ihurara vikaqaa nai kauqu vateharo Kotira aarama nimitaarire tivakeha Ihuva vaunaini vuru karare tumanta Ihura vaintinavu vika qioqiha niti vaura.
14 Mintuvaro Ihuva aqao tiro, Qaqi kaimanta te iainanaini aniate. Kia vika aara kuvai nimitaate. Vaiinti nahenti maa vaintika voqaantemake Kotirara irika, vikama Kotiva raqikiaina vatukaraqi vaivarave, tiro.
15 Ihuva minti tivakero nai kauqu vainti haikaqaa vateharo, vika koqema nimitero vura.

Qaraaka vaiintivano airi airaira vatora
(Maaki 10:17-31; Ruki 18:18-30)

16 Vo enta vaiinti vovano Ihuva vaunaini orurero tiharo, Maara ti variara vaiintio, te nana koqe kaiqae Kotira vara amitaqi vihae te naantiara koqemake ekaa enta qaqi variqi virarave? tiro.
17 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are nantiharae koqe kaiqara ti irehara tiarao? Kotiva vohaiqavano koqeva vairave. Are naantiara koqemakera ekaa enta qaqi variqira vireva irera, Kotiva tivato uvaraqai iriqira vuane, tiro.
18 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva irero tiharo, Kotiva tivato uvaraqihai te nana nana uvae iriqi virarave? tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Kotiva tivato uvaraqihaira maa uvarama iriane:

Kia vaiinti vo arukaane. Kia vora naatantira muara nuane. Kia muara varaane. Kia vorara una uva tiane.
19 Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane. *(Katu Varora 20:12-16)*
Are nenara muntuka vatenantema kera, nena kana vaiintiaravata muntuka vatehara variane, turave. *(Wkp 19:18)*

Kotiva vi uvara tivatora iriqira vuane, tiro.
20 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva tiharo, Te vi uvara vi uvara tianara iriha avataqi vi vaunarave. Nana kaiqae te varaataara vaimanta kia varauro? tiro.
21 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are ho vaira vaiintiva vairera, oru nena iana haikara nimihara monu varera vuru vehi vaiinti nahenti nimiraro naaruvaini ai koqaavano variarire. Mintimakera ti tivataqira aniane, tiro.
22 Ihuva minti tuvaro vaiinti viva vi uvara iriro airi airaira vatovara tiro, kia Ihura uva iriraitiro, qaqira kero vira muntukavano qoraiquvaro vurama.
23 Vuvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Te tiari iriate. Airi airaira vate vaiintika Kotiva raqikina vatukaraqi vukaari utihama vivarave. 24 Te qaiqaa ni tiva nimiari iriate. ⌞*Kamer i*vano uqa noqi ho ruqiaraarirava vairavauve, airi airaira vataaina vaiintiva vivavata Kotiva raqikiaina vatukaraqi ho vuanarove, tiro.
25 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vi uvara iri ravukuvi kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, ⌞airi airaira vateka kia Kotiva raqikinaraqi ho vivera,⌟ Kotiva nai ta vaiintikae ntitaanarove? ti.

26 Minti tuvaro Ihuva vinavuka aitutuma tavero tiharo, Vataini
variaka vika nái kempukaqaa kiama ho vivarave. Kotiva kahaqira vika
ho vivarave. Kotiva ekaa kaiqa vare vaivama vaivo, tiro.
27 Minti tuvaro Pitaava tiharo, Tavaane, tenavu ai avataqi virera iha,
ekaa haika mini ke qaqima anuro. Mintunarara ti, tenavu nana koqaae
varaainarave? tiro.
28 Pitaava minti tuvaro Ihuva vinavukara tiharo, Te tiari iriate. ⌞Kia
te ne kaiqa vara timitera tauru kaainarave.⌟ Ekaa haika qaraakaiqama
kaaina entaraqaa, te Vataini Vatatai Vaintika tenta avuhainaa tainta
takuqi vairaqaa oquvi variari nenavuvata ti vainti 12navu ti tivataqi
ni vaika, tainta 12navuqaa oquvi vaiha Isareri anku 12navu uvama
avuqavu qivarave.
29 Nai maaqae, nai qata vakaarae, nai aura nakaarae, nai noka qokae,
nai vaintie, nai naaho maatae, mini kero ti kaiqarao tiro virava, vi
vaiintiva naantiara koqaa vareharo kia vohaa tataaqai vararaitiro, nai
airi tataama varairaro, viraqaahairo Kotiva virara are ekaa entama
qaqi variqira vinarave tianarove.
30 Vate vaiinti nahenti airitahaa avuni variaka, naantiara vika tu-
vitare ekaanainima vaivarave. Vate ekaanaini variaka, naantiara vika
uritare avunima vaivarave, tiro.

20

Uaini naahora uva tuqantaakero tura

1 Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava maa uvara voqaarama
vaivo. Airi vata vato vaiintiva vaaka toqaqi himpiro nai *uaini* naaho
ututoraqi kaiqa varaate tiro, kaiqa vaiintinavu rantareva vurave. 2 Viva
vika rantareva vuva oru vo vaiintinavu ranta kero tiharo, Nenavu vate
kaiqa vara timitaiqe ni vohaiqa vohaiqa vohaa kinaa vohaa kinaama
nimirarave, tumanta eo tuvaro nai naahoqi vika ntita vuru korave.
3 Vuru kero vauvaro 9 *kiroki* quvaro viva *maaketi* vatukaqi viro
tavomanta vaiinti vonavu qumina vauvaro 4 viva vinavukara tiharo,
Nenavuvata oru ti naahoqi kaiqa vara timitaiqe te koqaa avuqavu
ni nimiare, tiro. 5 Minti tumanta vinavukavata mini vuvaro viva
12 *kiroki*qaavata, 3 *kiroki*qaavata, vaiinti vonavuvata vaaka ntiton-
temakero ntitorave.
6 Mintiaqi vuvaro erovaro *vero* aruarirava aumanto vauvaro naaho
qova qaiqaa *maaketi*qi viro tavomanta vo vaiintinavu mini qaqi
himpite vauvaro vinavuka irero tiharo, Nenavu nantihae vate kia kaiqa
vararaiti, qumina variavo? tumanta 7 vinavuka vira tiva ami tiha,
Kia vaiinti vovano ti kaiqa varaate timantave, tuvaro viva tiharo, Ho
nenavuvata oru ti naahoqi ti kaiqa vara timitaate, tiro.
8 Minti tivakero vauvaro enta ire uvaro naaho qova nai kaiqaqaa
raqiku vaintirara tiharo, Kaiqa vaiinti ekaa naarama kera vika monu
nimiane. Naantiara vitini ania vaiintika are vika naane monu nimiqira
vihara, vaaka toqaqi avuni ania vaiintika ekaanainima vika monu
nimiane, tiro.
9 Minti tuvaro viva erovaro *vero*qaa anu vaiintika monu nimiqi
viharo vohaa kinaa vohaa kinaa nimiro, 10 mintiaqiro viharo vaaka to-
qaqi anu vaiintika monu nimireva umanta vinavuka tiha, Tinavu monu
voqavatama timianarove, tuvaro viva vinavukavata vohaa qarama
kero vohaa kinaa vohaa kinaaqai nimura.

11 Vohaa qaramake nimumanta vinavuka vi monura vare naaho
qorara nuntu nauntu tiha, 12 Aqao, *vero* qire imanta ania vaiintika
inaara kaiqaqai varakema vohaa kinaa vohaa kinaa varaavo. Tenavu
vaaka toqaqi anurauka nora kuari itairaqaa kaiqa vare vaurara are
naantiara ania vaiintika nimianantema keraqaima tinavuvata timira
iarao. Nantiharae mintira iarao? ti.
13 Vinavuka minti tuvaro naaho qova vaiinti vorara tiharo, Ti vaiintio,
kiama te ai qoraiqama amitauro. Ho quqaae te ariara vate kaiqa vara
timitairaqe vohaa kinaama ai amirerave turara are eo tianarave? 14 Ho
nena koqaa varera vuane. Ekaanaini ntitauna vaiintikavata te vohaa
qaramake nimunarave. 15 Tinta monu vaimantara ti, te homa tenta
antuqaqaa amiataa ina vaiintira amirerave. Te parumake tenta monu
vo vaiintinavu nimurara kia karu ntuva timitaataarave turave, tiro.
16 Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Vira voqaarama
ekaara vitini variaka naantiara uritare avunima vaivarave. Avuni
variaka naantiara tuvitare ekaara vitima vaivarave, tiro.

Ihuva taaramo tataa nai qutu viro himpuainarara tura
(Maaki 10:32-34; Ruki 18:31-33)

17 Ihuva Ieruharemini vireva aaraini viharo nai vainti 12navuqai ntita
varero vo kanta vuru kero tiva nimiro tiharo, 18 Tavaate, tenavu
Ieruharemini virerama vi vauro. Te Vataini Vatatai Vaintika mini
oruraari ti qovaramake vuru Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika
vika noranavuvata, maara okara ti varia vaiintikavata, vainaini vuru
kaimanta vika tiriara vira arukaate tivake 19 ti tivita vare vo vatanaaka
kauquqi vuru kaimanta vika ti naaraihama timiteha kapipiqohai rute-
qake vate, viraqaahai vika vuru katariqaa ti niriqohai haruke hiritaiqe
te qutu vima, taaramo enta varikema, qaiqaa qaqi himpirerave, tiro.
Ihuva turama.

Iemika Ionika nova Ihura irora
(Maaki 10:35-45)

20 Vi entara Sebedira maaqutanta nova nai vaintitanta ntita varero
oru Ihura avuqaa tori kauru araviro vaiharo Ihura vo haikara irora.
21 Mintuvaro Ihuva vira irero tiharo, Nana haikarae ai antuqa arivo?
tiro.
Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Naantiara are avuhainaa vaiinti-
vano vaihara are ti maaqutanta noraiqama kairaro vovano ai kauqu
tanaraini vairaro vovano ai kauqu kaanaaqaini variarire, tiro.
22 Nahenti viva minti tuvaro Ihuva vira maaqutantara tiharo, Netanta
vi uvara okarara kia iriraiti, ti ire variavo. Te aihavina namarira
naainara netantavata hoe nevarave? tumanta vitanta, Homa nararave,
ti.
23 Vitanta minti tuvaro Ihuva tiharo, Quqaama te namari naainara
netantavata nevarave. Ti kauqu tanarainivata, kaanaaqainivata oquvi
vai vaiintitanta kia ti kaiqa vaivo. Ti Qova vaiinti taaraqanta henoqama
kero vatai vaiintitanta, vitantama mini oquvi vaivarave, tiro.
24 Ihuva minti tumanta vira vainti hini 10navu vi uvara iri, vitanta
vakaaka nitura. 25 Vinavuka vitanta niti vauvaro Ihuva ekaa miqo
maaqo naarama kero aqao tiro, Vo vatanaaka raqikiqi vi varia okarara
ne iriarave. Vika avuhainaaka uritare vaiha, vi kaiqara maa kaiqara
vara timitaate ti variarave. Vika qiata vaiintinavuvata tiha, Ne tinavu
uvaqai iriqi vuate, ti variarave.

26 Nenavu kia vika aanaraate. Niqihairo vovano noraiqireva irera, viva ni paanaa kaiqa vara nimiteharoma noraiqama vuanarove.
27 Niqihairo vovano uritarero avuni vaireva irera, viva qaqi paanaa vaiintivano vaiharo ni kaiqa vara nimitaanarove.
28 Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro. Tevata kia vaiinti nahentiara ti paanaa kaiqa vara timitaate ti tuvuraukavauve. Te vaiinti nahenti kaiqa vara nimitaqi vi, airi vaiinti nahenti kahaqama nimiteha, vikara irihama qutu virerave tivake tuvuraukave, tiro. Ihuva turama.

Avu qimpavu vaiintitanta avu rampaikora
(Maaki 10:46-52; Ruki 18:35-43)

29 Ihuva nai vaintiaravata Ieriko mini kero, oru vi vaumanta vaiinti nahenti airitahaa Ihura avataqi vi vaura.
30 Mintumanta vaiinti taaraqanta avu qimpavutanta aara auvahini oquvi vaiha iruvaro Ihuva aitare vaumanta vitanta naveraitihatanta, Nora Vaiintio, Devitira Maaquo, titantara mpo ike tiva timitaane, ti vaura.
31 Vitanta minti ti vaumanta vaiinti nahenti vitanta nitiha tiha, Evaara variate, tumanta vitanta kia vika uva iriraiti, noraiqaake naveraitihatanta, Nora Vaiintio, Devitira Maaquo, titantara mpo ike tiva timitaane, ti vaura. 32 Vitanta minti ti vauvaro Ihuva ani himpitero vaiharo tiharo, Te nitanta nantire uramantae aniavo? tiro. 33 Minti tumanta vitanta vira tiva ami tiha, Nora Vaiintio, titanta tivu rampai timitaanerama ai aare vauro, ti.
34 Minti tuvaro Ihuva vitanta aaqurihama nimitero vitanta avuqaa nai kauqu viti vatovaro vitanta avu vaakama rampai vumanta vitanta ho tave, viraqaahai Ihura avataqi vura.

21

Vaiinti nahenti Ihura quahama amite vauvaro viva Ieruharemini vura
(Maaki 11:1-11; Ruki 19:28-40; Ioni 12:12-19)

1 Ihuva nai vaintiaravata oru vuvaro Ieruharemi aumanto vaumanta vinavuka Betapasini Orivi Aiqina auvoqi vau vatukaraqi orurovaro Ihuva nai vainti votanta nititero 2 tiharo, Netanta viti vatukaraqi orure vaakama *donki* kantarumake nai naati vataake vatera tavevarave. Oru vitanta kuvantuke vare maini viri timiate. 3 Vaiinti vovano nitanta irairera, mintima tiate: Titanta Noravano *donki* virara timanta anuro, tiate. Netanta minti tivaro viva nitantara ho tota vare vuru amiatema tianarove, tiro.
4 Haaru vetanto entaqaa paropeti vaiintivano tu uvava vivauma variarire tiro, Ihuva minti tura. Haaru paropeti vaiintivano Kotira uva qoqaiqama keharo mintima tiro:

5 Ne Ieruharemi vatanaakara mintima tiate: Ni avuhainaa vaiintivano ne varianaini anima vaivo.
Viva qihaaqama kero donki tauvaqaqaa ani vaivaro vi donkiva qaraaka donkivanoma vaivo, tura. *(Sek 9:9)*

6 Viva tu uvava vivauma variarire tiro, Ihuva nai vaiinti taaraqanta nititomanta vitanta Ihuva tuntemake, mini orure 7 *donki*vata vira naativata vare virike, vira vaintinavu nái utavaaqa *donki*tantaqaa vuqi nimitovaro Ihuva viraqaa vaarirero oquvi vaura.
8 Oquvi vaumanta vaiinti nahenti vika nái utavaaqavata aara vaura vuqi amitomanta vaiinti nahenti vokuka katari mare teqa vare aara

vaura vuqi amitora. 9 Vuqi amite Ihura avuni vi vau vaiinti nahentikavata vira naantiara ani vau vaiinti nahentikavata naveraitiha,

Devitira Maaqu autu tuahera kaate. Noravano nai autuqaa ani vai vaiintira koqema amite vaivo. *(Ihi 118:26)*

Variqavano nai virini vaira, vira autu tuahera kaate, ti.

10 Minti tivaqi vuvaro Ihuva Ieruharemiqi vumanta ekaa vi vatanaaka kante vitare aitare iha tiha, Ike, ta vaiintivae ani vaivo? tumanta 11 vaiinti nahenti vokuka tiha, Maa vaiintiva Ihuvave. Viva paropeti vaiintivano Nasareti vatuka Karirihairo anivave, ti.

Kotira Naavuqihairo monu kaiqa vare vauka vara veva kora
(Maaki 11:15-19; Ruki 19:45-48; Ioni 2:13-22)

12 Ihuva Kotira Naavu avutaqi oriqetero tavomanta koqaa auti vau vaiintika viraqi koqaa kaiqa vare vauvaro viva vika rauntu veva vahaaqaini kero, monu *senisi*qi vau vaiintika tainta vara venta aqukero, uviri nimiha monu vare vau vaiintika taintavata vara venta aqukora.

13 Venta aqukero vikara tiharo, Kotira vukuqi qara ntuvato uvava mintima tivo: *Vaiinti nahenti ti naavuara Kotira aare varia naavurave tivarave,*[✡] turave. Oho, ne variavarora tiro, maa naavuva muara vaiinti kukeqavi vaiha uki varia naavuva voqaarama vaivo, tiro.

14 Ihuva minti tivakero viraqi vaumanta avu qimpavu vaiintikavata, aiqu kauqu rarera vukavata, viva vauraqi ruvaaqumavi vauvaro Ihuva vika koqema komanta ho vaura.

15 Ihuva vaiinti nahenti nora kaiqa vara nimite vaumanta vainti haika Kotira Naavu avutaqi vaiha ⌞virara quaheha⌟ naveraitiha, Devitira Maaqu autu tuahera kaate, ti vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vi haikara vi haikara tave, vika arara itomanta Ihurara aqao ti, 16 Are kiae vainti haika hampi uva ti variara iriarao? tuvaro Ihuva tiharo, Eo, te iruro. Nevata vo, ne kiae Kotira vukuqi maa uvara kaara ntuvake tavaarave? Minti tirave:

Are vainti haikavata, naama ne variakavata, kahaqiaramanta vika ai autu koqemake tuahereha variavo, turave, tiro. *(Ihi 8:2)*

17 Ihuva minti tivakero viva vika mini kero vevarero vi vatukaravata mini kero Betanini entaqi vaireva viro.

Ihuva tuvaro fiki katari tamunta vura
(Maaki 11:12-14, 20-24)

18 Vira qararaa toqaqi Ihuva orurantero Ieruharemini viharo karara antuqa aruvaro viharo 19 tavovaro ⌞qakaaka voqaara⌟ *fiki* katari aara auvahini vauvaro viva oru vira tava hiqikero narare tiro, tavovaro marevanoqai vauvaro viva vi katarira tiva amiro tiharo, Are kia qaiqaavata tava irenarave, tuvaro viraqaahairo vi katariva vaaka tamunta viro aaharuqama vura.

20 Vi katariva aaharuqamaviro vaumanta Ihura vaintinavu vira tave ravukuvi ike tiha, Nantiakeroe katari viva vaaka aaharuqama vivo? ti.

21 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Te tiari iriate. Nenavuvata kia taara aato iriraiti, Kotirara kempukaiqama keha iriqi viha, nenavu homa te *fiki* katariara tunantemake tivarave. Nenavu kia vi kaiqaraqai varevarave.

✡ **21:13:** Ais 56:7

Nenavu nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa homa varevarave. Nenavu maa aiqinarara tiha, Tuvitarera varuvaqi aquvuane, tivaro homa mintianarove.
22 Ike, ne Kotira aareha ne nana nana haikarae irehama Kotiva quqaama vi haikara timianarove tiraqaahaima ne ho varevarave, tiro.

Tavave ai noraiqama kaivarae vi kaiqara vare variarao? tura (Maaki 11:27-33; Ruki 20:1-8)

23 Ihuva minti tivakero orurantero Kotira Naavu vaunaini oru vaiharo vaiinti nahenti uva tiva nimi vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vatanaa nora vaiintinavuvata, vika viva uraqi orure Ihura atiha tiha, Are ta vaiintiva vaiharae maa kaiqara vare variarao? Tavave ai noraiqama kaivarae are maa kaiqara vare variarao? ti.
24 Vika minti tuvaro Ihuva nái vika tiva nimiro tiharo, Kaiqe te naane ni irama nimitaari ne te tiaina uvara ho tiva timivera, te tenta noraiqamavi vaiha maa kaiqara varaainaravata ni tiva nimiare.
25 Tavave Ionira noraiqama kovaroe viva vaiinti nahenti namari nimi vaurave? Kotivae, qaqi vaiintivanoe, vira noraiqama kovaroe minti vaurave? Ne ti tiva timiqe iriare, tiro.
Ihuva minti tumanta vika nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Tenavu nana uvae tirarave? Tenavu tiha Kotiva vira noraiqama korave tiarera, viva tinavuara ne nantihae Ionira uvara kia quqaave tiavo tianarove.
26 Tenavu tiha qaqi vaiintivano vira noraiqama korave tiarera, tenavu vaiinti nahenti ruvaaqumavi variaka naatu qetararave. Ekaa vaiinti nahenti Ionirara paropeti vaiintivano vaurave ti variarave, ti.
27 Vika nariara nariara minti tivake Ihurara tiha, Nai tavave Ionira noraiqama korave? Kia tenavu virara kankomake irunarave, tuvaro Ihuva tiharo, Ne minti tiavera tevata tinta noraiqama kaimanta maa kaiqara vare vaunarara kia ninta tiva nimirerave, tiro.

Maaqu taaraqantara tura

28 Ihuva minti tivakero tiharo, Maa uvara tire iainara ne nana aatoe irivarave? Vaiinti vovano qorainti taaraqanta vatatorave. Vira qova nai maaqu avuhainaa vaintiara tiharo, Ti maaquo, vate oru te *uaini* utu taunaraqi kaiqa vara timitaane, tuvaro 29 viva aqao tiro, Kia ti vuataa ivera kia virerave, tivakero viva vaiharo qaiqaa avu aato utukero nai qova tuntemakero vurave.
30 Viva vuvaro vira qova nai maaqu voraravata oru vohaa uvaqai tuvaro viva eoqai tivakero kia mini viraitiro, qaqira kero vaurave, tiro.
31 Ihuva vi uvara tivakero vika irama nimitero tiharo, Vitantaqihairo tavave nai qora uva irurave? tumanta vika tiha, Vira vakaava avuhainaava nai qora uva irurave, ti.
Vika minti tuvaro Ihuva tiva nimiro tiharo, Ho iriate. *Takisi* vare variakavata, hampi narira ni varia nahentikavata, vika ni naatarake Kotiva raqikiraqi vika naane vi variarave.
32 Haaru Ioniva anirero avuqavu ni aarara ni numiqarare tumanta ne vira uvara kia quqaave ti vaurave. *Takisi* vare variakavata, hampi narira ni varia nahentikavata, Ionira uvara quqaave ti vaurave. Ne vaiha tavomanta vika Ionira uvara quqaave tumanta ne kia vika unte urave. Ne vo avu aato utuke qora aara qaqirake Ionira uvara quqaa uvave tiataara vaumanta ne kia mintiraiti vaurave, tiro.

Uaini ututoraqi kia koqemake raqiku vaiintikara tura
(Maaki 12:1-12; Ruki 20:9-19)

33 Ihuva minti tivakero tiharo, Ne iri vaiqe te vo uva tuqantaake ni tiva
nimiare. Vata vato vaiintiva *uaini* ututero, auvahianta hohaa aratero,
vata quvikero *uaini* tava tatiainara aututero, maimaraara haraara
tainta autukero vatero, viraqaahairo niara vataini vireva iharo vokuka
tiva nimiro tiharo, Ne ti *uaini* naahoqaa raqiki timite vaiqe te niaraini
vuare, tivakero viva niaraini vo vataini vurave.
34 Mini oru vauvaro *uaini* hiqi entava anirovaro viva nai kaiqa vaiinti
vonavu nititero tiharo, Oru ti naahoqaa raqiki timite variaka vuru
timanta *uaini* tintavata hiqi timitaate, tumanta vinavuka mini vurave.
35 Mini vumanta vira naahoqaa raqiki amite vau vaiintika vira kaiqa
vaiintinavu vinavuka ravaaqavuke, vo vira kaavu umiqake vate, vo
vira aruke, vo vira orikatu utu vare vira ruqutuke vatorave.
36 Mintuvaro naaho qova nai kaiqa vaiinti vonavu hoqare niti-
tonavukavata naatara kero vonavuvata nititomanta, vira naahoqaa
raqiki amite vau vaiintika hoqare vonavu qoraiqama nimitontemake,
vikavata vohaa qaramake qoraiqama nimitorave.
37 Mintuvaro naaho qova naantiara ekaanaini nai maaqu vohaiqa
atitero tiharo, Vika ti maaqu taveha, virara ti maaquvanove tivake-
hama vira koqema amitevarave, turave.
38 Minti tivakero vira atitovaro vumanta vira naahoqaa raqiki amite
vau vaiintika vira maaqu tave, nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Maa
vaiintiva vira qova qutu viraro nai qora vatavata airairavata varaari-
ravama vaivo. Aniqe vira arukaariraro vira naahovano tinavuniqama
vuarire, ti. 39 Vika minti tivake vira ravaaqavu vare naahoqihai aaqaini
vira vaati aquke arukorave, tiro.
40 Ihuva minti tivakero vika irama nimitero tiharo, Minturara tiro,
naaho qova nai maaqu arukora kaara nantie ianarove? tiro.
41 Minti tumanta vika Ihurara tiha, Naaho qova vaaqu vaiintinavu
ntaihamakero vehi autukero, viraqaahairo viva vokika nai naaho
nimiramanta vika vira naahoqaa raqikihama *uaini* hiqi entara naivata
hiqi amitevarave, ti.
42 Vika minti tuvaro Ihuva vikara tiharo, Ne kiae Kotira vukuqi maa
uvara kaara ruva keha tavaarave? Vi uvava mintima tiro:

Ori naavu kaqeha vo ori, kia koqe orive tivake qaqirakaa oriva, vi
oriva naaquraiqama vivo.

Noravano vi orira noraiqama kairara ti, tenavu vira kaiqa tave tiha,
Voqaraa kaiqave, turo, turave. *(Ihi 118:22-23)*

43 Te vi uvara irihama niara mintima turo: Ne vira Maaqu qoraiqama
amitera kaara Kotiva kia niara ti vaiinti nahentive tianarove. Viva ni
qaqira kero vo vatanaakara vika ti vaiinti nahenti vaiqe te vikaqaa
raqikiqi vi variari vika koqe kaiqa vara timitevarave, tianarove. 44 [Vi
oriraqaa kaavu ntirava rukavu raakavuma vuanarove. Vi oriva
virihairo vaiinti voqaa hiqiri virera, vi vaiintira ruqutu kero konko-
maiqama kaanarove, tiro.]
45 Ihuva minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika
noranavuvata, Parasi vaiintinavuvata, vaiha aato kenko tumanta iri
vuvaro Ihuva *uaini* naahoqaa raqiki amite vau vaiintikara tiharoma
uva tuqantaakero nai vikara tumanta 46 vika vira ravaaqavu vare*ko*
amirare ti, tavomanta vaiinti nahenti viraqi ruvaaqumavi vauka

Ihurara paropeti vaiintivanove tumanta vika naatu qeteha kia vira ravaaqavu kora.

Nahenti varaimanta kara nerara tura
(Ruki 14:15-24)

22

1 Ihuva qaiqaa vaiinti nahenti uva tiva nimireva vo uva vo uva
tuqantaakero tiva nimura.
2 Viva vo uva tuqantaakero tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa
raqikiarirava vaireva, avuhainaa vaiinti vovano nai maaquvano na-
henti varaainarara iriharo kara qerama vatora voqaarama vaivo.
3 Avuhainaa vaiinti viva nai kaiqa vaiintinavu nititero tiharo, Nenavu
orunte te naarama tauna vaiinti nahentika timanta ani kara naate,
tumanta vika vuru tiva nimumanta vika kia aniataa umanta kia
anurave.
4 Kia anuvaro avuhainaa vaiintivano kaiqa vaiinti vonavu nititero
tiharo, Te naarama tauna vaiinti nahentikara mintima tiate: Te kara
henoqama vatauro. Tenta *purumakau* vonavuvata, *purumakau* naati
koqera vovata, aruke teqa taaqamake vatauro. Ti maaquvano nahenti
varaainanaini ani vaiha vi karara naate, tiate, tiro.
5 Viva minti tumanta viva naaramato vaiinti nahentika kia vira uva
iriataa umanta vika nái kaiqaqai varaqi vi vaura. Vovano nai naahoqi
vuvaro vovano nai koqaa kaiqa varareva vumanta 6 vonavu avuhainaa
vaiinti vira kaiqa vaiintinavu ravaaqavuke ruqutuke arukorave.
7 Mintuvaro avuhainaa vaiinti vira voqamakero arara itovaro viva
nai iqoka vaiinti nititomanta vika vuru nai kaiqa vaiintinavu aruko
vaiintika náivata aruke, vika vatukave naavuve iha qumpiarama taiqa
korave.
8 Viraqaahairo avuhainaa vaiintivano nai kaiqa vaiintinavu qaiqaa
naaramakero tiharo, Nahenti varaaina karara henoqama vatauro. Te
vaiinti nahenti naarama taurauka vika kaiqavano kia aru vimanta vika
ti kara neva kia ho vaivo. 9 Ne vika qaqirake oru vo aara vo aarantuna
viha, ekaa vaiinti nahenti ne rantakeka naaraimanta, ani vikavata te
kara naainara naate, turave.
10 Minti tumanta vira kaiqa vaiintinavu aaraini viha ekaa koqe vaiinti
nahentive qora vaiinti nahentive rantatoka, ekaa vika ruvaaqumake
ntita vare vuru komanta vika kara no naavuraqi mpiqa vurave.
11 ⌞Vi entara naata varaaina karara nareva anu vaiintiva qentiana
anirovaro qentiana raqiki vauva vira tavuna rumpa amitovaro vi
vaiintiva vira nonkutero oru oqu vi vaurave. Avuhainaa vaiinti tavuna
rumpato vaiintika, vikaraqai ho viraqi oqu vuate ti vaura.⌟
Vika vira naavuqi mpiqa vuvaro avuhainaa vaiintivano tavovaro
vaiinti vovano kia vira tavuna rumpatero vauvaro 12 viva vi vaiintirara
tiharo, Ike, ti vaiintio, are kia ti tavuna rumpa vararaitira, are nantiak-
erae maaqi uriqetera iarao? tuvaro vi vaiintiva kia ho uva turave.
13 Viva tirema vauvaro avuhainaa vaiintivano nai kaiqa vaiintinavu
tiva nimiro tiharo, Maa vaiintira aiqu kauqu rumpa vare muntu va-
haaqaini konkira ari vairaqi aqukaate. Viva mini vaiharo iqi rateharo
nai aarai tenti aneharo varianarove, turave, tiro.
14 Ihuva vi uvara tivakero viva tiharo, Kotiva airi vaiinti nahenti
naarama tainaraqihairo taaraiqaqaima ntita varaanarove, tiro.

Takisi aqirara Ihura irama amitora
(Maaki 12:13-17; Ruki 20:20-26)

15 Ihuva minti tiva komanta Parasi vaiintinavu viraqihai vevare oru ru-
vaaqumavi vaiha tiha, Nana uvae Ihura irama amitaariraro viva hampi
uva tianarove? Kaiqe maa uvara irama amitaare, tivake 16 vika nái
avataqi nu vaiintika vonavu nititeha, Herotira navunaaka vonavuvata
nititomanta vika Ihuva vaunaini orure tiha, Maara ti variara vaiintio,
are maara okara tiva timiaramanta tenavu tavaurara are quqaa uva
ti variaravave. Are kia vaiinti aatu qetaraitira, nora vaiintiaravata,
qumina vaiintiaravata, vohaa qarama keraqai ti variaravave. 17 Ho
tenavu maa uvara tiainara are nantie tinarave? Tenavu Kotira uva iriha
hoe tenavu Romeni vatanaaka vika avuhainaa vaiinti Sisaara *takisi* aqu
amitararave? ⌞Vi vatanaaka kia Kotira uva iri variakave.⌟ Virae *takisi*
aqu amitararave kiae aqu amitararave? ti.

18 Vika minti tuvaro Ihuva irumanta vika virara hampi uva tiarire
tivake minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa
vare variakave. Ne nantihae tiriara hampi uva tiarire tiha minti ti
variavo? 19 *Takisi* aqi vai monura vohaiqa humiqaiqe tavaare, tiro.

Minti tumanta vi monura vohauru amuvaro 20 viva vika irama
nimitero tiharo, Monu viraqaa tara virivata autuvatae vaivo? tiro.

21 Minti tumanta vika tiha, Sisaarave, tuvaro Ihuva vikara tiharo,
Virara irihama ne Sisaava ina haikara nai amiate. Kotiva ina haikara
nai amiate, tiro.

22 Ihuva minti tumanta vika vira uva iri tiha, Ike, viva tinavu uvavata
aatara kero koqe uvaqaima tivo, tivakeha kauqu runkinkiri i vaiha vira
mini ke vurama.

Satiusi vaiintinavu Ihura irama amitora
(Maaki 12:18-27; Ruki 20:27-40)

23 Vi entara Satiusi vaiintinavu Ihuva vaunaini orurora. Vi vaiinti-
navuka nái maara uvara iriha tiha, Vaiintivano qutu viraqihairo kia
ho qaiqaavata himpuanarove, ti vau vaiintika orure Ihura ireha tiha,
24 Maara ti variara vaiintio, tinavu kaivaqava Mosiva maara uva tiva
timiharo minti turave: Vaiintivano kia vainti vataraitiro qutu viraro,
vira qatavanoe vira vakaavae vira naata varatero vainti kuvuarama
amitaanarove, turave.

25 Tenavu tiarirara iriane, Haaru maini qata vakauka 7navu vaurave.
Vinavuka vakaava avuhainaava nahenti vo varatero kia vaintivata
vataraitiro, qutu vuvarora tiro, vira qata vovano naantiaraihainaava
vira naata varatero 26 vivavata qaqi variqi viro vuru qutu vurave.
Viva qutu vuvaro vitanta tavaaraihainaava vi nahentira varatero kia
vaintivata vataraitiro, qaqi variqiro viro vuru qutu vurave. Mintiaqi vi,
ekaa qata vakaa vinavuka vi nahentira varate kia vaintivata vataraiti,
ekaa qumina qutu vurave. 27 Qumina qutu vuvaro nahenti vivavata
variqiro viro qutu vurave.

28 Naantiara vaiinti nahenti qaiqaa qaqi himpi vai entaraqaa vi
nahentiva tara naatae varianarove? Viva qaqi vau entara qorainti
7navu varatorave, ti.

29 Satiusi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo,
Ne Kotira uva qara ntuva tora kia kankomake iriarave. Ne Kotira
kempukaravata kia iriarave. Kia iri tavaakara ti, ne hampi uvama ti
variavo. 30 Naantiara vaiinti nahenti qutu viraqihai qaiqaa qaqi himpi

variqi vi entara kiama naata vaati vare okarava varianarove. Vika *ensel*inavu naaruvaini variaka voqaantema kema vaivarave, tiro.

31 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vaiinti nahenti qaiqaa qaqi himpi okarara te ninta irama nimitarerave. Ne kiae Kotira vukuqi maa uvara qara ntuva tora kaara ntuvake iriarave? Kotiva minti turave:

32 Te Kotika ai kaivaqauka Variqavano vauro. Te ai kaivaqaukavara Eparahaamiraqaave, Aisaakiraqaave, Iekopiraqaave, raqiki vauraukave, turave. *(Katu Varora 3:6)*

Ho iriate. Kotiva qutu viro taiqavi haikaraqaa kia raqikiqiro viraitiro, viva qaqi variqiro vi vai haikaraqaa raqiki vaivama vaivo, tiro.

33 Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka vira uva iri ravukuvi tiha, Ike, Ihuva okara uvama tinavu tiva timi vaivo, ti.

Kotiva avuni vatai uvarara tura
(Maaki 12:28-31; Ruki 10:25-28)

34 Parasi vaiintinavu iruvaro Ihuva Satiusi vaiintinavu tu uvara aatara komanta vika ruvaaqumavi vauraqihairo 35 vaiinti vovano maara okara kankoma kero ti vau vaiintiva Ihurara hampi uva tiraqe viraqaa uva vataare tiro, uva vo Ihura irama amitero tiharo, 36 Maara ti variara vaiintio, Kotiva vo uva vo uva tiva toraqihairo nana uvavanoe avuni vai uvava vaivo? tiro.

37 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo,

Are nena Variqa Nora Kotirara ekaa nena muntukaqihairave, nena maraquraqihairave, nena avu aatoqihairave, antuqa arirara variane, turave. *(Lo 6:5)*

38 Ho vi uvava avuni vaiharo noraiqamakero vairave.

39 Vi uvara naantiaraini nora uva voma vaivo. Vi uvava avuni vai uvara voqaarama vaivo. Vi uvava mintima tiro:

Ninara antuqa arinantema kera nena navunaa vaiintiaravata antuqa arirara variane, turave. *(Wkp 19:18)*

40 Vi uvatantavano okara uva naaqura arataara voqaara vaivaro ekaa vo uva vo uva Mosiva tivato uvavave, paropeti vaiintinavu tivato uvavave, kiari voqaara vaiharo vi uvatantaqaa hirivi vairave, tiro. Ihuva turama.

Ihuva Mesaiaa okarara irama nimitora
(Maaki 12:35-37; Ruki 20:41-44)

41 Parasi vaiintinavu mini ruvaaqumavi vauvaro Ihuva vika irama nimitero tiharo, 42 Ne Kotiva atitaaina vaiintira *Mesaiaa*ra ne nana aato irihae variavo? Viva ta ankuraqihairoe qovaraiqianarove? tiro. Ihuva minti tumanta vika tiha, Viva tinavu kaivaqara Devitira ankuqihairo qovaraiqianarove. Viva Devitira naintivanoma varianarove, ti.

43 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Nantiakeroe *Mesaiaa*vano Devitira nainti varianarove? Haaru vetanto entaqaa Devitiva vauvaro Kotira Maraquravano vira kahaquvaro Devitiva *Mesaiaa*ra tiharo, Viva ti Noravanove, turave. Devitiva mintima tiro:

44 Noravano ti Nora Vaiintiara tiharo, Are uritarera ti kauqu tanaraini oquvi vairaqe te ai navutaaka aru naatara nimitaarirara are vikaqaata nena aiqu ntava taane, turave. *(Ihi 110:1)*

Devitiva minti turave, tiro.

45 Ihuva minti tivakero qaiqaa vika irama nimitero tiharo, Devitiva
*Mesaiaa*vano qovarai qiainarara tiharo, Ti Nora Vaiintive, turave.
Devitiva minti turara tiro, nantiakeroe *Mesaiaa*vano Devitira nainti ho
varianarove? tiro.
46 Ihuva minti tumanta vika nái tiva amirare ti uvara ranteha
tavovaro kia vaumanta, vika vi entaraqaahai qetakeha kia uva vovata
vira irama amite vaura.

Parasi vaiintiaravata maara okara ti vau vaiintikaravata tura
(Maaki 12:38-39; Ruki 11:43-46; 20:45-46)

23

1 Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vaukara-
vata nai vaintinavuaravata tiharo, 2 Maara okara ti varia vaiintikavata,
Parasi vaiintinavuvata, Mosiva tivato uvara koqe uva ni tiva nimi
variamantara ti, 3 ne vika uva iriqi vuate. Ne vika uva irihama kia vika
nintemake nuate. Vika niara ne minti maantimake iate tivakeha, vika
nái kia vi uvara avataraiti, hampi ni variarave.
4 Ike, vika nora maara ntai uvara rumpake vaiinti nahentiqaa aqu
nimiteha, vika kia nái kauqu vonku tutuke vaiinti nahenti kahaqi
variarave.
5 Vaiinti nahenti vika taveha quahama nimitaate ti, Parasi vaiinti-
navu vika nivuqaa kaiqa vare variarave. Vika Mosiva qara ntuvato
uvara apuqamake taquqi nonkuke nái tiriqaavata kauqu kaataraqaa-
vata rumpateha, vukai tavuna koqe tavuna rumpa vare vaiinti nahenti
vika tavaate ti, vatukavau ni variarave.
6 Vika ovata ne variaraqaa oru vaiha vaiinti nahenti vikara nora
vaiintive tiate ti, vaiinti taruka variaraqaa vika oquviha variarave.
Vika maara naavuqi oriqete koqe taintaraqai antuqa arimanta viraqaa
oquviha variarave. 7 Vaiinti nahenti vika koqemake uva manteha,
Maara uva ti variara vaiintio, tiate ti, vika *maaketi*qi vi ani variarave.
8 Nevata vika voqaante ivorave. Vo vaiintinavu ni uva manteha niara
tiha, Maara ti variara vaiintio, tivera, ne vikara hauri minti tivorave.
Tenavu qata vakaaqaima vauro. Tinavu maara uva tiva timi vaiva
vohaiqavanoma vaivo, tiate. 9 Ni Qova vohaiqavano naaruvaini vairara
ti, kia vataini variaina vaiintira vorara tinavu Qorave tiate.
10 Ne vo vaiintiara tinavu avuhainaa vaiintive tivorave. Ne tiha,
*Mesaiaa*vano Kotiva atitaaina vaiintiva, vivaqaima tinavu avuhainaa
vaiintivano vaivo, tiate. 11 Niqihairo vovano nora vaiinti vaireva irera,
vi vaiintiva ni kaiqa vara nimitaarire.
12 Nai autuqai viriniqamake vairava vairaro Kotiva vira autu
vatainiqamama kaanarove. Nai autu vatainiqamake vairava vairaro
Kotiva vira autu viriniqamama kaanarove, tiro.

Maara okara ti vau vaiintikaravata Parasi vaiintinavuaravata oho
tiva nimitora
(Maaki 12:40; Ruki 11:39-52; 20:47)
13 Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, ne un-
aqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Te nintara oho tiva
nimitauro. Vaiinti nahenti Kotiva raqiki vairaqi virare tiamanta ne vika
nivuqaa qenti vara muntuvi tinta nimite variavo. Ne nenta kia Kotiva
raqiki vairaqi oriqete viraiti, ne vokiakavata kia qaqi kaimanta viraqi
vivarave.

14 [Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Te nintara oho tiva nimitauro. Ne tentoqa varia nahentika naavu airaira muara vareha ne tiha, Vovano tinavu vaaqu kaiqa taveharo tinavuara qora vaiintive tiantorave, tivakeha ne vaiinti nahenti nivuqaa vaiha vukaiqaake Kotira aare variarave. Oho, vira kaara niqaa uva uritareroma varianarove.]
15 Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Te nintara oho tiva nimitauro. Ni nora iha itainaraqi aqukevama vaivo.

Vaiinti vonkuvano vi uvara avataqiro vuarire tiha, ne vo vataini vo vataini vi aniha vaiinti vonku rantake, vi vaiintira nenta qora okara umiqe variarave. Ho vi vaiintiva ni uva avataqiro viharoma nai qora kaiqa voqavata uritarakero varaira kaarama, vi vaiintira nora iha itainaraqi aqukeva nai voqavatama varianarove.

16 Ne avu qimpa vuaka vaiha ne vokiaka aara numiqareka auti variakara, te nintara oho tiva nimitauro. Ne vaiinti nahenti maara okara tiva nimiha minti ti variarave: Vaiintivano Kotira Naavu autu reharo nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te minti mintirerave, tirera, viva minti tina uvava kiama vira tuataanarove. Vaiintivano Kotira Naavuqi vai *kori* oriara autu reharo nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te minti mintirerave, tirera, viva nai tinantemakero vi haikara autuarire, ti variarave.
17 Ni avu aato kia vaimanta ne avu qimpa vuaka ne hampiqama kehama ti variavo. Nana haikavanoe avuniqamakero vaivo? *Kori* orivanove, Kotira Naavuvanove? *Kori* orivano Kotira Naavuqi vaivarora tiro, Kotira Naavuvano vi *kori* orira vara kotataiqamake vairave*. Mintirara tiro, Kotira Naavuvano avuniqama keroma vaivo.
18 Qaiqaa ne maara uva vo hampiqamakeha vaiinti nahenti tiva nimi tiha, Vaiintivano Kotira *ofaa* taintara autu reharo nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te minti mintirerave, tirera, viva tira uvava kiama vira tuataanarove. Vaiintivano taintaqaa *ofaa* haika vateharo vi *ofaa*ra autu reharo nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te minti mintirerave tirera, viva nai tinantemakero vi haikara autuarire, ti variarave.
19 Oho, ne avu qimpa vuaka kia vo okara vo okara ho tave variavo. Vi taintaraqaa vatai *ofaa*va kia vi taintara aatara kero avuni vai haikava vairave. Kotira Naavuqi vai taintava avuniqamakero vaiharora tiro, vi *ofaa*ra vara kotataiqamake vairave.
20 Vaiintivano kauqu aiqiqaa aqukeharo vi taintara autu reharo viva tainta viravata, tainta viraqaa vai haikaravata, autu re vairave.
21 Vaiintivano nai kauqu aiqiqaa aqukeharo Kotira Naavu autu reharo viva kia naavu autuqai rero viva naavu autuvata, naavuqi vaira Kotira autuvata, raivo.
22 Vaiintivano nai kauqu aiqiqaa aqukero naaruva autu reharo viva kia naaruva autuqai raraitiro, viva Kotiva oquvuaina taintara autuvata, vi taintaraqaa oquvi vaira Kotira autuvatama re vaivo.
23 Maara okara ti varia vaiintikaravata, Parasi vaiintinavuaravata, te nintara oho tiva nimitauro. Ne unaqaraiqamake koqe kaiqa vare variakave. Ne uapaa naaho *haakave/haanave*, meruve, raira keha Mosiva tivato uvara iriha, 10navuqihai hini naaho 9navu nenta tuateha, hini

* **23:17:** koqemakero hiqama amite vairave.

naaho vohaiqa Kotira amite variarave. Ne vi uvara uapaa uva iriha, ne nora uvavata kia iri variarave. Avuqavuqamake *ko* ti varia okararave, aaqurihama nimite varia okararave, Kotirara kempukaiqamake iri varia okararave, ne vi uvara vi uvarara kia iri variarave. Ne uapaa uva iriha vi uvaravata nora uvavata, iriqi vuataarave.

24 Ne avu qimpa vuaka vaiha ne vokiaka aara numiqareka auti variakave. Ne namari nare iha tavaavaro vauvaari vovano namariqi vaimanta ne vira qaqini varakehavata, *kameri* quara vovano viraqi vaira viravatama keha nampiqamake variarave.

25 Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, te nintara oho tiva nimitauro. Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ne *kaapu*vata tanuvata pahainiqai hiqamake variakave. Ne nenta pahainiqai hiqamate variavaro ni avutaqi vaireva, vaiinti ruqutu kevave, muara varevave, nentara irikeha varevave, vi haikavaqai niqi mpiqaro vaivo.

26 Ne Parasi vaiintinavuo, ni nivu qimpa vimanta variavo. Ne *kaapu*vata tanuvata avutaqi naane hiqama kaivaro pahainivata hiqama vuarire.

27 Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, te nintara oho tiva nimitauro. Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Vaiinti quntama taaraqaa hanta *peni* aqutaantemake, ne variarave. Hanta *peni* aqutaa katarira vonavu taveha tiha, Koqema iro vaivo, tiavarovata, vataqi qutuvua vaiintika vuhaarivanovata nterai haikavavata, vi haikavaqai vairave. 28 Vira voqaara vaiinti nahenti ni aaqaini taveha koqe vaiintive tiavarovata, ni avutaqi vaireva, unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variavavata, qora kaiqa vare variavavata, mpiqaro vairave.

29 Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, te nintara oho tiva nimitauro. Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ni kaivaqaukavara paropeti vaiintinavu arukeha quntama toraqaa ne koqemakeha ori ntava nimite variarave. Ni kaivaqaukavara avuqavuqamake nu vaiintika arukeha quntama toraqaa ne koqemakeha *vahehema/vaataiqama* nimite variarave.

30 Ne vika naintivarara tiha, Tenavu haaru vetanto entaqaa variavauraitirio, kiama tinavu kaivaqaukavara aanante paropeti vaiintinavu aru kaavauraitirio, ti variarave. 31 Ne tiha, Tinavu kaivaqaukavara paropeti vaiintinavu arukoka tenavu maa vika naintivarama vauro, ti variarave. Ne minti tiavaro nenta tia uvava, vivama ninta tuataivo. 32 Ho ninta kaivaqaukavara qora kaiqa vara hoqaramatora, ne vi kaiqaraqai varaqi vi vuru taiqa kaate.

33 Ne *uqahivanoma/quaihavanoma* variavo. Ne *uqahi/quaiha* naatinavuma variavo. Kotiva ni *ko* tivakero nora iha itainaraqi aqukaanarove. Kia ne viraqihai ruqemake vi aarava ho varianarove.

34 Te tiari iriate. Te paropeti vaiintinavuve, koqe avu aato iri vai vaiintikave, koqe uva tiva nimi vai vaiintikave, nititaari ne vonavu arukeha, vonavu katariqaa hiriteha, vonavu maara naavuqi kaavu numiqaakeha vika vo vatuka vo vatukaqihai aru ntata kaimanta vi anima ivarave.

35 Haaru vo vaiintinavu aruko uvavata niqaama varianarove. Hoqaramakero Abeliva avuqavu ni vau vaiintira arukomanta viraqaahai avuqavu ni vau vaiintika, vo vaiinti vo vaiinti aruka arukamaqi ani,

Berekiaara maaqu Sekaraiaara viravata arukorave. Vira arukareka, Kotira Naavuvano vauvaro *ofaa* taintavano vauvaro Sekaraiaava vira tavaarana vaumanta arukorave. Ho ekaa vika vika aruko uvava niqaama varianarove. 36 Te tiari iriate. Ekaa vi vaiintika aruke uvava vate maa entara varia vaiinti nahentikaqaama varianarove, tiro.

Ihuva Ieruharemiara mpo tura
(Ruki 13:34-35; 19:41-44)

37 Ihuva minti tivakero tiharo, Mpo, Ieruharemihainaakao, Ieruharemihainaakao, ne Kotira paropeti vaiintinavu aruke variakave. Kotiva nititai vaiintika aniamanta ne ori mpaqikeha vika ruqutuke variakave. Kokoraaravano nai naati aroka raira aqutainantemake, te qaiqaa qaiqaavata niara mpo tivakeha niqaa raqikirare turamanta ne kia ti qaqi karaiti, ti qoririma timite variavo.

38 Vira kaara ne Kotira Naavu kaqateva quminaiqama viro varianarove. 39 Te tiari iriate. Ne maa entaraqaahai kia ti tavaraiti vaiqe te qaiqaa tuvu ntaari ne vi entaraqaa ti kankomake taveha tiha, Nora Kotira autuqaa tuvina vaiintira Kotiva koqema amitaarire, tivarave, tiro. Ihuva minti turama.

Kotira Naavu rampai aqukerara tura
(Maaki 13:1-2; Ruki 21:5-6)

24

1 Ihuva minti tivakero Kotira Naavu mini kero vireva umanta vira vaintinavu tiha, Kotira Naavu koqera maa tavaane, tuvaro 2 Ihuva eo tiro, Ne maa entara maa naavuravata vi haikara vi haikaravata tave variarave. Te tiari iriate. Naantiara ori naiqaa naiqaa rukiteva kiama varianarove. ⌞Naantiara navutaaka ani⌟ ekaa maa naavura rampaike naavu kaqato orira, vo ori vo ori vara aqu kaivaro, kia ori voqavanovata qaiqaa naiqaa naiqaa varianarove, tiro.

Naantiara airi maara qovaraiqiainarara tura
(Maaki 13:3-13; Ruki 21:7-19)

3 Ihuva minti tivakero oru Orivi Aiqinaqaa oquvi vaumanta vira vaintinavu nái viva unaini evaara orure vira ire tiha, Vaaka tiarava tairentae qovaraiqianarove? Nana haikavano qovarama viraqe tenavu viraqaa ampeqamake taveha ariara viva qaiqaa tuvuaina entava aumantoma vaivo, maa vatara taiqaaina entava aumantoma vaivo, tirarave? ti.

4 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Vovano ni una uva tiva nimiainarara raurihama variate. 5 Naantiara airi vaiinti qovaramavi ti hutu reha Kotiva ti tititaimanta anuraukave timanta airi vaiinti nahenti vika una uvarama quqaa uvave tivarave.

6 Ne vaivaro iqoka raqi uvava qovaraiqiramanta ne kia qetaate. Iqokara ti vai uvava aaranahairo aniramanta kia qetaate. Iqoka raqi haikava naane minti minti i vaira ne virara iriha hauri vi entava aniraivo tivorave. Vi haikava naanema qovaraiqianarove.

7 Vo vatanaaka vo vatanaaka hampata raqivarave. Avuhainaa vaiinti vovano avuhainaa vaiinti vo vataakero raquanarove. Vo vataini vo vataini karara narara vai entava varianarove. Vo vataini vo vataini vaturavano utuanarove.

8 Vainti vatareva tota aiha vinantema keroma, avuni maara raaina entava qaqi hoqarama taivo, tiate.

9 Vi entara ni ravaaqavu vare vuru vokika kauquqi kaimanta ni
qoraiqama nimitaqi viha ni arukevarave. Vi entara ekaa vo vatanaa vo
vatanaaka niara Ihura vaintive tihama vira kaara vika ni iri qoraiqama
nimitevarave. 10 Vi entara tiriara quqaa vivave tika airitahaa ti qaqi-
rake vika naiqaa naiqaa kauqu aave vateha nái navunaaka qovaramake
vaivarave. Vika nai iri qoraiqama amite nai iri qoraiqama amite i
vaivarave.
11 Vi entara airi vaiinti qovaramavi vaiha te Kotira uva qoqaiqamake
vauraukave tivakeha vaiinti nahenti airitahaa unaqaraiqama nimite
vaivarave. 12 Vi entara qora kaiqavano uritarero vairamanta airi vaiinti
nahenti vokikara muntuka vate okarara qaqira kevarave.
13 Vi entara kia popohanaara iraitiro, kempukaiqama kero Kotira
aaraqaa variqiro viro vuru taiqa kaaina vaiintira, virama ekaara
entaqaa Kotiva vitaanarove.
14 Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina vakaakara tiva nimiqi vi-
manta vo vatanaa vo vatanaaka vi uvara ekaa irivaro, ho viraqaahairo
ekaara entavano aniraanarove, tiro.

Nai voqamakero qoraiqiaina haikava qovaraiqianaro
(Maaki 13:14-23; Ruki 21:20-24)

15 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Naantiara ne tavaivaro vaaqu
haikavano, voqamakero nai vehi autu nimitaaina haikava qovarama
vuanarove. Haaru vetanto entaqaa paropeti vaiinti Danieriva✡ vi
haikarara turave. Ne tavaivaro Kotira Naavu turuaraini kia qaqi vai-
intivanovata ho oriqete vai *rumu*raqi vi haikava himpite varianarove.
(Maa uvara kaara rihara vi uvara okara kankomake iriane.) 16 Viva
mini himpite vairamanta Iutia vataini vaika himpi veraini aiqina
vainainima kantama vuate.
17 Vi entava anintairaro naavu qentiana vairava hauri nai naavuqi
vaaka oriqetero vo haika varaantorave, viva vi haikara vi haikara
qaqirakero kantama vuarire.
18 Vovano naahoqi kaiqa vare vairava hauri nai vaaqauta varareva
anirantero vuantorave. Viva qaqi kantama vuarire.
19 Vi entara nahentinavu vainti taiqama vikave, vainti naama nimi
vai nahentikave, oho, vi entara vika qoraiqama vivarave.
20 Kia koqe kuari itaaina entaraqaave, Maara Entaqaave, vi entava
anintairera, ne vukaari utihama ruqemake vivarave. Virara irihama,
ne Kotira aaraivaro koqe kuari itaaina entaraqaa vi entava anintaira-
manta ne ho ruqemake vuate.
21 Oho, naantiara vi entava anintairaro nora maaravano qovaraiqi-
ramanta vaiinti nahenti anomake qoraiqamavi variqi vivarave. Tota
maa vatara aututo entaraqaahairo kia vo maaravano vira voqaara
qovaraiqurave. Naantiaravata vi maarava kia qaiqaavata qovaraiqia-
narove.
22 Vi entava vukai enta vairamantavauve, ekaa vaiinti nahenti taiqa
vivaro kia vovanovata qaqi varianarove. Ho Kotiva nai kaamatai
vaiinti nahentikara iriharoma vi entara iquqama kaanarove.
23 Vi entara vovano niara *Mesaiaa*vano mini mainima vaivo, tirera,
kia vira uvara quqaave tiate.
24 Vi entara vo vaiinti vo vaiintivano qovaramavi unahaa tiha, Te *Me-
saiaa*vanove, tiraro vo vaiintivano, Te Kotira uva qoqaiqamake vaura

✡ **24:15:** Dan 9:27; 11:31; 12:11

vaiintikave, tivaqi vi vaivarave. Airi una vaiinti mintimake qovaramavi una kaiqa varaqi viha Kotiva nai kaamatai vaiinti nahentikara vikavata tinavu avataqi vuate ti, nora kaiqa aahuva kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vara qovaramake vaivarave.

25 Ho iriate. Ne kia vi vaiintika uvara quqaa uvave tiate ti, te maa entara vaiha naantiara qovarama vuaina okarara vate ni tiva nimi vauro.
26 Vi uvara iriqi vivaro naantiara vovano ni tiva nimiharo tiriara viva qovarama viro qumina kanta vaivo tirera, kia mini ti tavareka vuate. Ni tiva nimiharo tiriara vi naavuraqi kukeqavi vaivo tirera, kia vira uvara quqaa uvave tiate. 27 Aaquakaa utiharo ekaa naaruva ataama kaintemake, te Vataini Vatatai Vaintika qoqaama tuvirerave. 28 Ta mantarainie qutu vuarira vaatava vainara, viraqaama memoravano ruvaaquma vivarave, tiro.

Ihuva nai qaiqaa vataini tuvuainarara tura
(Maaki 13:24-27; Ruki 21:25-28)

29 Ihuva minti tivakero tiharo, Naantiara nora maara vareha antura nti entava taiqa viraro vi entaraqaahairo:

> Vaakama kuari avuvano konkiraiqama viraro toravanovata kia itairaro vaahoquravanovata, opu makauvanovata, hiqiri hiqiri i vairaro naaruvaini vaira haikava vaiharo hampiqama kero qaki qaki i varianarove. *(Aisaiaa 13:10; 34:4)*

30 Vi entara vaiinti nahenti naaruvaini ampeqamake taveha tiriara oho viva tuvireva qera i vaivo tivarave. Vika minti tivakeha ekaa vatamaata vaika qeteha iqi ratevarave. Vika mintiaqi viha tave vaiqe te Vataini Vatatai Vaintika naaruvaihai tonavuqaa tuvi variariraro ti mpeqa okaravano voqamakero takuqi vairaqe te tenta kempuka vataake tuvirerave.
31 Vi entara *aanumaaravano/nomavano* noraiqaakero uva tiraqe te tenta *enseli*navu nititaari vika vataini tuvunte, hihai hihai Kotiva nai kaamatai vaiinti nahentika ekaama ruvaaqumake ntitevarave, tiro.

Ihuva fiki katariqaa ampeqamake tavaate tura
(Maaki 13:28-31; Ruki 21:29-33)

32 Ihuva minti tivakero tiharo, Ne *fiki* katariqaahai avu aato varaate. Vi katarira mare aqu ntuva vivaro, viraqaahairo qaiqaa qaraaka ankuri ntareva auti vaimanta ne viraqaa ampeqamake taveha tiha, Nora kuarivano itaaina entava aumantoma vaivo, ti variarave.
33 Vira voqaantemake, naantiara qovarama vuaina haikarara tunara, ne viraqaa ampeqamake tave tiriara tiha, Viva tuvuaina entava aumantoma vaivo, tivarave. 34 Te quqaama turo. Maa entara vaika kia taiqa vivaro ekaa vi haikarara te turava vivauma varianarove.
35 Naaruvavanovata vatavanovata taiqa viraro ti uvavanoqaima kia taiqa viraitiro, qaqima variqiro vuanarove, tiro.

Kia vovano te tuvuaina entarara iritaivo
(Maaki 13:32-37; Ruki 17:26-30)

36 Ihuva minti tivakero tiharo, Te tuvuaina entava nana entaqaae, nana kuari avuqaae, varianarove? Kia vaiinti vovanovata virara irirave. Kia *enseli*navu naaruvaini variaka virara iriarave. Te tentavata Vataini Vatatai Vaintika vaiha kia virara irunarave. Kotiva ti Qova, viva naiqaima vi entarara iritairave.

37 Noaava qaqi vau entara vaiinti nahenti mintuntemake, naantiara
te Vataini Vatatai Vaintika tuvuaina entaraqaa vaiinti nahenti vohaa
qaramake variqi vivarave.
38 Vi entara kia huvura namarivano aqu ravaaqavuko entara vaiinti
nahenti karavata namarivata namaqi viha naata vaati vare vauvaro
Noaava namariqaa vuaina naavuraqi oriqetero vauvaro 39 huvura
namarivano ventaqiro virini uri vumanta vika vaiha avu aato kenko
tumanta tiha, Ike, tenavu taiqa vuaina entavama aniraivo, tuvaro
huvura namarivano vika ekaa aqu ravaaqavu korave. Te Vataini
Vatatai Vaintika orurante tuvuaina entaraqaavata vaiinti nahenti vira
voqaantemake, nai kaiqaraqai iriqi vi vaiqe te tuvirerave.
40 Vi entara vaiinti taaraqanta naaho kaiqa vare vaivaro vohaiqa
naaruvaini vita varero, vo mini kairaro varianarove. 41 Vi entara
nahenti taaraqanta kara tainti uti vaivaro vohaiqa naaruvaini vita
varero, vo mini kairaro varianarove. 42 Ne ni Noravano tuvuaina
entara kia iriakara ti, ne taveha rauriha variate.
43 Ho maa uvara kankomake iriha variate: Naavu qova vaiharo
muara vaiintivano aniainarara iriharo viva maimaraara raqiki vaitirio,
muara vaiintivano kia ho vira naavuqi oriqetero muara varaitirio.
44 Vi uvara irihama nevata henoqamate variqi vihama ti veka vari-
ate. Ne ti Vataini Vatatai Vaintikara kiama tuvuanarove ti entara, vi
entaraqaama te tuvirerave, tiro.

Koqe kaiqa varai vaintiraravata qora kaiqa varai vaintiraravata tura (Ruki 12:41-48)

45 Ihuva minti tivakero tiharo, Kaiqa vaiinti vovano nai nora vaiintiara
noraiqaakero iriharo koqema kero kaiqa vara amite vai vaiintiva, viva
nana vaiinti voqaarae vaivo? Viva maantima vaira kaiqa vaiintivama
varianarove:
Vira nora vaiintivano niara aara vireva iharo vi vaiintira noraiqama
kero tiharo, Arema kaiqa vaiintinavuqaa raqikihara vo enta vo enta
kara rairakehara nimiane, tivakero 46 oru aaraini niro orurantero
ani tavairaro vira kaiqa vaiintivano viva tinantema kero kaiqa vare
vairera, vira kaiqa vaiintivano voqama kero quahaanarove.
47 Ho te quqaa tiari iriate. Vira nora vaiintivano mintima tianarove:
Te qaiqaa ari noraiqama kaarirara are ekaa te iaina haikaraqaama
raqikiqira vinarave, tianarove, turo.
48 Vira kaiqa vaiintivano qaqira kero kia mintiraitiro, qora kaiqa
vaiintivano vaiharo nai irikero tiharo, Aqao, ti nora vaiintivano kiama
vaaka orurantero anianarove, tivakero 49 viraqaahairo nai kena kaiqa
vaiintinavu ruqutu kero vatero, oru iha namari ne vaika hampata kar-
avata namarivata namaqiro vi vairaro 50 vo enta vira nora vaiintivano
vi entaraqaa kiama anianarove tiaina entaraqaa orurantero ani vira
kaiqa tavero 51 nai kaiqa vaiinti vira voqamakero kaavu umiqakero
vatero, vira atitama kero tiharo, Unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare
varia vaiintika qora vatukaqi vainaini arevata mini vuane, tiraro viva
mini vaiharo iqi rateharo aarai tenti aneharo varianarove, tiro. Ihuva
turama.

25

Varaata kauqurutantara tura

1 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Ekaara enta anirairaro Kotiva
vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, varaata kauqurutanta vo-
qaarama varianarove.
Varaata kauqurutanta entaqi vaiha nahenti varare u vaiintira
vataake kara nareka iha, vinavuka nái *raamu*navu vare vira vita kareka
vurave.
2 Varaata hini kauqurunavu kia koqe avu aato vataaka vaumanta
hini kauqurunavu koqe avu aato vataaka vaurave. 3 Kia koqe avu aato
vataaka nái *raamu*navu varevata, kia vahavera taquvata vararaiti vu-
rave. 4 *Raamu*qai vare vumanta koqe avu aato vataaka nái *raamu*qiara
vahavera taquvata vare vurave. 5 Nahenti varaaina vaiintira vitareka
vuvaro vi vaiintiva kia vaaka aniromanta vinavuka avu tauntomanta
vaitate vaurave.
6 Varaatanavu vaitate vauvaro enta tavaarana vovano naveraitiro
tiharo, Nahenti varaaina vaiintiva anima vaivo. Aniqenavu oru vira
vita kaare, tumanta 7 varaata kauqurutanta himpi nai *raamu* nai *raamu*
qera i vaurave.
8 Kia koqe avu aato vatauka nai kenaukara tiha, Ike, tinavu
*raamu*navu qimpavireva auti vaivo. Nenavu vahavera tinavuvata
timiqe tentanavu *raamu*qi qihiaraare, turave.
9 Tumanta vinavuka aqao ti, Vahavera nivata nimiariraro kia ho
variantorave. Ne kante oru vahavera vare vainaihai nenta koqaa
aqukeha vahavera varaate, tumanta 10 vinavuka vahavera varareka
anirante vuvaro nahenti varo vaiintiva anirorave. Viva aniromanta
varaata kauqurunavu ho qeramatoka vira vataake naavuqi oriqete
kara ne vauvaro qenti tintatorave.
11 Qenti tintatomanta vahaverara vuka orurante anire tiha, Nora
vaiintio, nora vaiintio, qenti qantua timitaane, tuvaro 12 nahenti varo
vaiintiva aqao tiro, Kia te ni tavauraukave, turave, tiro.
13 Ihuva vi uvara tivakero tiharo, Vi uvara irihama ne ekaara enta-
vano aniainarara kia iriarara ti, nevata rauriha qeramateha variate,
tiro. Ihuva tura.

Nai kaiqa vaiinti taaramonavu monu nimurara tura
(Ruki 19:11-27)

14 Ihuva minti tivakero uva vo tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Ekaara
enta anintairaro Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava maa uvara
voqaarama varianarove: Nora vaiinti vovano niara aaraini vireva
viharo nai kaiqa vaiintinavu naarama kero tiharo, Te una haikaraqaa
raqiki timitaate, tivakero vurave.
15 Viva viharo nai kaiqa vaiintinavu monu rairakero nimireva iharo,
viva vika nái kaiqa vare okarara iriharo monu rairakero nimurave.
Vora 5,000 kinaa amiro, vora 2,000 kinaa amiro, vora 1,000 kinaa amiro,
viraqaahairo niara aarainiara vurave.
16 Viva vuvaro 5,000 kinaa varo vaiintiva vi monuraqohairo koqaa
kaiqa varaqiro viharo kaiqa vareharo 5,000 kinaa voqavata vara
vatorave.
17 Viva mintuvaro 2,000 kinaa varo vaiintiva vivavata kaiqa vareharo
2,000 kinaa voqavata vara vatorave.
18 Mintuvaro 1,000 kinaa varo vaiintiva kia koqaa kaiqa vararaitiro,
oru vata quvikero vi monura kukeqatero qaqi vaurave.
19 Ho airi entanavu aitarovaro vinavuka nora vaiintivano orurantero
anirero monu nimura avuqavu qireva urave. 20 Avuqavu ireva uvaro

5,000 kinaa varo vaiintiva anirero vi monura vataakero 5,000 kinaa voqavata vara amiro tiharo, Nora vaiintio, are tiriara 5,000 kinaaqaa raqiki timitaane tiaramanta te vi monuraqohai koqaa kaiqa varehama 5,000 kinaa voqavata vara vatauro, tiro.
21 Minti tuvaro vira nora vaiintivano nai tiva amiro tiharo, Are tiriara noraiqaakera iriharama koqemakera mintiarao. Are inaara haikaqaa koqema kera raqiki timitaanarara ti, te ai noraiqama kaarirara are nora haikaqaa raqikinarave. Ho anira ti vataakera vaihara quahehara variane, tiro.
22 Minti tuvaro 2,000 kinaa varo vaiintivavata anirero tiharo, Are 2,000 kinaaqaa raqiki timitaane tianarave. Ho tavaane, te 2,000 kinaa voqavata vara vatauro, tuvaro 23 vira nora vaiintivano tiharo, Are tiriara noraiqaakera iriharama koqema kera mintiarao. Are inaara haikaqaa koqema kera raqiki timitaanarara ti, te ai noraiqama kaarirara are nora haikaqaa raqikinarave. Ho anira ti vataakera vaihara quahehara variane, tiro.
24 Minti tuvaro vira kaiqa vaiintivano 1,000 kinaa varova anirero tiharo, Nora vaiintio, are kaiqara vuana vaina ti variara vaiintiva varianarara irunarave. Are vo vaiinti ututaa karara hampi qanti variaravave. Are vo vaiinti qintataa kuvukanaara hampi vare variaravave.
25 Virara irihama te ai aatu qeteha kia koqaa kaiqa vararaiti, te are monu timianara vataqi kukeqate quminama vauro. Ho tavaane. Are timiana monura qaqi tuataunara nena varaane, tiro.
26 Viva minti tuvaro vira nora vaiintivano nai vira tiva amiro tiharo, Oho, are qora kaiqa vaiintivanoma variarao. Are popohara kaiqa varaara vaiintivama variarao. Are tiriara tihara, Are vo vaiinti ututaa karara hampi qanti variaravave. Are vo vaiinti qintataa kuvukanaara hampi vare variaravave, tianarave. Are tiriara mintimae tiarao?
27 Minti tivakehara are nantivarae kia ti monu vuru *benki* naavuqi timitaarao? Are *benki* naavuqi vi monura vataaraitirio, te orurante ani vaiha vi monura vataake *interes* monuvatama varauraitirio, tiro.
28 Minti tivakero vorara tiharo, Vi vaiintiraqihaira 1,000 kinaa amunara vara kera 10,000 kinaa vataina vaiintira amiane. 29 Koqema kero airi haikaqaa raqiki timite vaina vaiintira te voqavata amiariraro viva tuqima keroma varaarire. Kia te una haikaraqaa koqemakero raqiki timite vaina vaiintiraqaahai te viva ina haikara ekaama vara qaqini kararave, tiro.
30 Vira nora vaiintivano minti tivakero tiharo, Ho qora kaiqa vaiinti vira vuru aaqaini aqukaivaro konkiraiqiraqi iqi rateha nái aarai tenti aneha varianaini variarire, turave, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimura.

Ekaara entaqaa ko tiainarara tura

31 Ihuva minti tivakero tiharo, Ho naantiara te Vataini Vatatai Vaintika Avuhainaa Vaiintiqamavi tenta *enseli*navu hampata tuvunte te avuhainaara taintaqaa oquvi vaiha ⌞vaiinti nahenti uva avuqavu qirerave⌟.
32 Te mintimake variari ekaa maa vata maataraqaa vaika ti tivuqaa ruvaaqumavi vaiqe te vika taaraqantaqaa raira karerave. Sipisipi qova nai sipisipivata memeravata raira kareva iharo, 33 sipisipi nai kauqu tanaraini vita vuru vatero memera nai kauqu kaanaaqaini vita vuru vataintemake, te vataini vaika taaraqantaqaa raira karerave.

34 Te mintimake Avuhainaa Vaiinti vaiha tenta kauqu tanaraini vaikara tiha, Aniate. Ne ti Qova koqema nimitaikama variavo. Haaru maa vatara aututo entaraqaa Kotiva ni nai kaama tero qerama vatai vatukaraqi ani variate.

35 Ti karara hantuqa harimanta variavauramanta ne ti timurave. Ti namari naataa umanta ne ti timurave. Te vo vatanaa vaiinti variavauramanta ne ti quahama timiteha nenta naavuqi ti tivita vuru korave. 36 Ti utavaaqa kia vaumanta ne ti timurave. Te rovara vare variavauramanta ne koqemake tiqaa raqikurave. Te karapuhiqi varivauramanta ne ani ti tavorave, tirarave.

37 Te minti tiari avuqavuqamake ni vai vaiinti nahentika tiriara mintima tivara, Nora Vaiintio, taireve tenavu ai tavaurara are karara antuqa arivara variaramanta tenavu ai amunarave? Ta entarae tenavu ai tavaurara namari naataa ivara variaramanta tenavu ai amunarave? 38 Ta entarae ariara vo vatanaa vaiintive tivake ai quahama amiteha tentanavu naavuqi ai vita vuru kaunarave? Ta entarae ai utavaaqa kia vaimanta tenavu ai amunarave? 39 Ta entarae tenavu tavaurara are rovara varaanarave? Ta entarae tenavu ai tavarera karapuhiqi vunarave? tivarave.

40 Vika minti tiqe te Avuhainaa Vaiintivano vaiha nái vika mintima tiva nimirarave: Te tiari iriate. Ne ti qatanavuqihai vehi vaiinti vo kahaqiha, ne tivata kahaqama timitorave, tirerave.

41 Te minti tivake tenta kauqu kaanaaqaini vaikara minti tirerave: Kotiva ni qoraiqama nimitaarira vaiinti nahentika, ne tiqaahai vuate. Kotiva Sataaniravata, Sataanira *enseli*navuaravata, iriharo kia qimpa vuaina ihara qeramake vatairaqi nevata vuate.

42 Ti karara hantuqa harimanta variavauramanta ne kia ti timurave. Ti namari naataa umanta variavauramanta ne kia ti timurave.

43 Te vo vatanaaka variavauramanta ne kia ti quahama timiteha nenta naavuqi ti tivita vuru korave. Ti utavaaqa kia vaumanta ne kia ti timurave. Te rovara vareve, te karapuhiqi variavauramantave, ne kia ani ti tavorave, tirarave.

44 Te minti tiari vikavata mintima tivarave: Nora Vaiintio, taireve tenavu tavauraro ari antuqa arivara varianarave? Taireve ai namari naataa ivara varianarave? Taireve are vo vatanaa vaiintivano varianarave? Taireve ai utavaaqa kia vairave? Taireve are rovara varaanarave? Taireve are karapuhiqi varianarave? Taireve are minti minti i variaramanta tenavu kia ho ai kahaqunarave? tivarave.

45 Vika minti tiqe te maantimake tirerave: Te tiari iriate. Ne ti qatanavuqihai vehi vaiinti vo kia kahaqiha, ne tivata kia kahaqama timitorave, tirerave.

46 Te minti tivake nititaari vika ekaa enta antura riha variqi vi koqaara varaimanta, avuqavuqamake ni vai vaiinti nahentika vika ekaa enta koqemake qaqi variqi vi koqaara varevarave, tiro. Ihuva turama.

Ihura aruke uvarara tura
(Maaki 14:1-2; Ruki 22:1-2; Ioni 11:45-53)

26

1 Ihuva vi uvara vi uvara tiva nimi taiqa kero nai vaintinavuara tiharo, 2 Nenavu iriarave. Taara enta aitarairaro haaru vetanto entaqaa *enseli*vano qaqi vehakuma nimitorara iriha ovata naaina entava

aniraanarove. Vi entaraqaa ti Vataini Vatatai Vaintika vuru navutaaka kauquqi kaimanta ti katariqaa hiritevarave, tiro.

3 Ihuva vi uvara tivakero vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau
vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vaiinti nora vaiintinavuvata, vika
Kaiapaasira naavuqi ruvaaqumavi vaura.

Kaiapaasiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano vaumanta 4 vika vira naavuqi ruvaaqumavi vaiha Ihura evaara ravaaqavu vare vuru aruke uvarara nai tiva ami nai tiva amiha tiha, 5 Ovata ne entaraqaa vaiinti nahenti nivuqaa vira ravaaqavu kaariraro iqoka raqirava qovarama vuantorave, tura.

Ihuraqaa vahavera aqu amitora
(Maaki 14:3-9; Ioni 12:1-8)

6 Ihuva Betanini Saimonira naavuqi oru vaura. Haaru vaata ne vau numuarava Saimonira ari vaura. 7 Ho Ihuva vi vaiintira naavuqi oru vauvaro vo nahentivano viraqi uriqetero nora monu aquto vahaverara koqe muntaira ori taquqi vaura varero Ihuva taintaqaa kara ne vauraqi orurero vahavera Ihura qiataqaa aqu amitora.

8 Vira qiataqaa aqu amitomanta Ihura vaintinavu vira tave, vi nahentira atiha tiha, Nantiharoe vi vahaverara qumina taiqa kaivo? 9 Vi vahaverara nimiharo nora monu varero vehi vaiinti nahenti nimiataarave, ti.

10 Vinavuka minti ti vauvaro Ihuva vinavuka uva iriro tiharo, Nenavu nantihae vi nahentira ati variavo? Viva mintiharoma ti koqema timite vaivo. 11 Vehi vaiinti nahenti vika vo enta vo enta ni hampata variqi vi vaiqevata, te kia ni hampata airi enta variqi virarave. 12 Maa nahentiva vahavera aqu timiteharo ti vaata quntama tera qerama timite vaivo. 13 Te quqaa tiari iriate. Naantiara ne ti uva vakaaka vaiinti nahenti ekaa vatamaata vaika tiva nimiqi vi aniha, maa nahentiva vahavera aqu timitai uvaravata vika tiva nimivarave, tiro.

Iutaasiva Ihura navutaaka kauquqi tuta kaainarara tura
(Maaki 14:10-11; Ruki 22:3-6)

14 Ihuva minti tuvaro Ihura vainti 12navuqihairo vo vaiintivano vira autu Iutaasi Ikeriotiva vevarero Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu vaunaini orurero 15 vika irero, Te Ihura ni kauquqi kaari ne nana koqaae ti timivarave? tumanta vika *silvaa* monu 30navu kaara ntuvake amuvaro Iutaasiva vi monura varero 16 vi entaraqaahairo Ihura vika kauquqi kaaina aarara rante vaura.

Ihuva nai vaintiaravata vehakuma nimito karara nora
(Maaki 14:12-21; Ruki 22:7-14; Ioni 13:21-30)

17 Kia Noqavu Mparetira Ovata ne varia entanavuva aniromanta avuhainaa entaqaa vira vaintinavu Ihuva vaunaini anire tiha, Taraqie tenavu oru qerama amitaarirara are Vehakuma Nimito Entarara irihara vi karara nenarave? ti.

18 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Nenavu Ieruharemini oru vainti vorara mintima tiate: Tinavu maara tiva timite vai vaiintiva tiharo, Ti entavano aniraivo. Te tenta vaintiaravata ai naavuqi Vehakuma Nimito Karara narerave tivo tiate, tiro. 19 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu Ihuva tuntemake, vi karara qerama vatora.

20 Qerama vatovaro entuvaro Ihuva nai vaintinavu hampata oquviro
kara ne vaura. 21 Kara neharo tiharo, Te tiari iriate. Niqihairo vovano
navutaaka nivuqaa ti qovarama kaanarove, tiro.
22 Minti tuvaro vira vaintinavu muntuka qoraiqumanta vinavuka
vohaiqa vohaiqavano Ihura ireha tiha, Noravauvo, are tiriarae ti
variarao? Kia te vikavauve, tivaqi vi vaura.
23 Minti tivaqi vi vauvaro Ihuva tiharo, Mpareti varakero tintiro
tanuqi vaati quntama kaaina vaiintiva, vi vaiintivama ti qovarama kaa-
narove. 24 Haaru Ti Vataini Vatatai Vaintika mintimake haruke uvara
qara ntuva tova vivauma varianarove. Mintimakero vairaqevata, ti
qovarama kaaina vaiintirara oho tiva amitauro. Oho, koqemama vira
nova kia vira vata taataarave, tiro.
25 Ihuva minti tuvaro Iutaasiva vira qovarama kaarirava Ihura irero
tiharo, Maara ti variara vaiintio, are tiriarae ti variarao? tuvaro Ihuva
tiharo, Eo, te ariarama turo, tiro.

Mparetiaravata uainiaravata tiva tora
(Maaki 14:22-26; Ruki 22:15-20; 1 Korinti 11:23-25)

26 Ihura vaintinavu kara ne vauvaro Ihuva mpareti varakero Kotirara
koqema iarao tivakero nkuikero nai vaintinavu nimiro tiharo, Maa
karara varake naate. Maa mparetiva ti vaatama vaivo, tiro.
27 Minti tivakero viva *uaini kaapu* varakero Kotirara koqema iarao
tivakero vinavuka viti nimiro tiharo, Ne ekaa maa namarira naate.
28 Maa namariva ti naarema vaivo. Kotiva vaiinti nahenti hampata
vohaaraqi avitumavi vaireva qaraaka uva tiva taatautaaina uvava
kempukaiqama vuarire tiro, ti naarevano vi uvara kempukaiqama
kaanarove. Ti harukaivaro ti naarevano nteharo airi vaiinti nahenti
kahaqiharo vika qora uva nunka nimitaanarove.
29 Te tiari iriate. Maa entaraqaahai te kia *uaini* qaiqaa naraiti variqi
vi, ne ti Qova raqikiainaraqi ti vataake oru vai entaraqaa, te ni hampata
vaiha qaraaka *uaini* nararave, tiro.
30 Ihuva minti tivakero nai vaintinavu hampata Kotirara ihi tivakero
vevarero Orivi Aiqinaqaa vurama.

Pitaava tire i uvara Ihuva nai tiva amura
(Maaki 14:27-31; Ruki 22:31-34; Ioni 13:36-38)

31 Vinavuka mini vuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Nenavu
vate entaqi ti maini kema, aiqu autute kantama vivarave. Kotira vukuqi
qara ntuvato uvava vate vivauma varianarove. Mintima tiro:

> Kotiva Sipisipi Qora vira ruqutu kaira sipisipi vika qetake raan-
> taupirima vivarave, turave. *(Sek 13:7)*

32 Ho naantiara ti vara qaiqaa qaqi himpima kairaqe te naane ni
nivuni Karirini virerave, tiro.
33 Ihuva minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Ekaa maaka ai maini ke aiqu
autute kantama vivera, teqaima ainti vairerave, tiro.
34 Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Te tiarirara iriane. Vate entaqi
kokoraaravano kia uva tirara are taaramo tataama tiriara kia vira
tavaunarave tinarave, tiro.
35 Ihuva minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Ai vataake tivata harukaivera,
te kia ariara kia vira tavaunarave tirerave, tiro. Pitaava minti tumanta
Ihura vainti hininavuvata vi uvaraqai tura.

Gesemani kaqava ututoraqi Ihuva vura
(Maaki 14:32-42; Ruki 22:39-46)

36 Viraqaahairo Ihuva nai vaintiaravata oru viro kaqava ututora,
Gesemanive turaqi orurero nai vaintinavuara tiharo, Nenavu maini
oquvi vaiqe te vuruni oru Kotira aaraare, tivakero 37 Pitaaravata,
Sebedira maaqutantavata, vinavukaqai ntita varero mini vuvaro vira
avu aato kia koqe uvaro vira muntukavanovata qoraiquvaro 38 viva
taaramonavuara tiharo, Ti muntukavano voqamakero qoraiqimanta
vaurarora tiro, vi maarava ti haatara kareva auti vaivo. Nenavu
maaqaa ti vataake vaiha avu viti viri ihama aitutiha variate, tiro.
39 Minti tivakero viva inaaraiqaka vutuni viniro, virihairo oru vataini
hiqiri viro Kotira aareharo tiharo, Mpo, ti Qo, are hove tirera, te ihavina
namarira naaina *kaapu*ra are vi *kaapu*ra qaqini vara kaane. Te minti
tiariraravata, are kia ti muntuka vainara avataqira viraitira, are nena
muntuka vainara avataqira vuane, tiro.
40 Ihuva minti tivakero orurantero nai vainti taaramonavu konaini
ani tavomanta vinavuka avu tauntomanta vaite vauvaro viva Pitaarara
tiharo, Mpo, nantihae nenavu kia ti vataake inaaraiqa vohaa *aua*qai
vaiha avu rampai keha viti viri aitutiha variavo? 41 Sataaniva ninavu
avataantorave ti, aitutiha Kotira aareha variate. Ninavu maraquravano
mintiataa ivaro ni vaata kempukavano kia ho vaivo, tiro.
42 Ihuva minti tivakero qaiqaa vinavuka mini kero oru qaiqaa Kotira
aareharo tiharo, Mpo, ti Qo, are maa *kaap u*ra qaqini vara kerava kia
ho vairera, te nina muntuka vainara avatarerave, tiro.
43 Minti tivakero qaiqaa orurantero ani tavovaro vira vaintinavu avu
tauntomanta vaitateqai vaura. 44 Vinavuka vaite vauvaro Ihuva qaiqaa
vinavuka mini kero oru viro Kotira taaramo tataa aareharo vaaka
tuntema kero, vohaa qarama kero qaiqaavata tura.
45 Kotira aarama taiqakero Ihuva orurantero taaramonavuara tiharo,
Ike, nenavu auraara vaihae vaite variavo? Ho tavaate. Ti entavano
aniraivo. Ti Vataini Vatatai Vaintika ravaaqavu vare vuru qora kaiqa
vare variaka kauquqi tutake entavama aniraivo. 46 Ho himpiqenavu
vuare. Ti qovarama kaarira vaiintiva anima vaivo, tiro.

Ihura ravaaqavu kora
(Maaki 14:43-50; Ruki 22:47-53; Ioni 18:3-12)

47 Ihuva vi uvara ti vauvaro vira vainti 12 navuqihairo Iutaasiva
orurora. Vira vataake airi vaiinti iqoka paepaeve kaavuve tota vare
orurora. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata,
Iutaa nora vaiintinavuvata, vinavuka vi vaiintika nititomanta vika
Iutaasira vataake anura.
48 Iutaasiva Ihura qovarama kaainarara avuni vika mintima tiva
nimiro: Te oru vira uva manteha moqa kaaina vaiintira virave.
Ne virama oru ravaaqavu kaate, tiro. 49 Iutaasiva minti tivakero
vika hampata Ihuva vaunaini vaaka orurero tiharo, Maara ti variara
vaiintio, vaiharave, tivakero vira moqa kero.
50 Vira moqa kovaro Ihuva tiharo, Ti vaiintio, nana haikara aninara
vaaka autuane, tumanta Iutaasira hampata anuka oru nai kauquqohai
Ihura ravaaqavu tovaro 51 viraqaahairo Ihura vainti vovano iqoka
paepae nai utaqihairo raraukero viraqohairo vaiinti vo vira aato teqa
aqukora. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika qiata vaiinti vira paanaa
vaiinti aato teqa aqukora.

52 Teqa aqukovaro Ihuva virara, Aqao, kia mintiane. Nena iqoka
paepae veva nai utaqi nonku taane. Iqoka paepae toteha raqi vaika
vaivaro iqoka paepaevano nái vika aru kaanarove. 53 Are kiae kanko-
makera iriarao? Te tenta Qora aareha ti kahaqama timitaane tiarera,
viva vaakama iqoka *enseli* airitahaa 12 ankunavu nititairamanta tuvi-
varave. 54 Te minti tiari vika tuvivera, nantiakeroe haaru qara ntuvato
uvava quqaa vivau varianarove? tiro.

55 Ihuva minti tivakero viraqaahairo Iutaasira vataake anu vaiin-
tikara tiharo, Ike, Ne *kamaani*ra vataake iqoka raqi vaiintira ravaaqavu
karekae iqoka paepaevata kaavuvata vare aniavo? Te vo enta vo enta
Kotira Naavuqi vaiha vaiinti nahenti vakaaka tiva nimi vauramanta
ne vi entara kia ti ravaaqavu kaarave. 56 Haaru vetanto entaqaa
paropeti vaiintinavu vi haikava qovarama vuainarara qara ntuvato
uvava vivauma variarire tiro, vate maa haikava qovarama vivo, tiro.

Ihuva minti tumanta vika vira ravaaqavu komanta vira vaintinavu
vira mini ke, aiqu autute vurama.

Nora vaiintinavu nivuqaa Ihura vuru kora
(Maaki 14:53-65; Ruki 22:54-55, 63-71; Ioni 18:13-14, 19-24)

57 Vira vaintinavu ruqemake vumanta Ihura ravaaqavu toka vira vita
vare Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano
vauraqi Kaiapaasira naavuqi vuru komanta vi naavuraqi maara okara
ti vau vaiintinavukavata, Iutaa vaiinti noranavuvata, uki vaura.

58 Ihura vita vuru ke vauvaro Pitaava niaraihairo vika avataqi viro
Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti Kaiapaasira
naavu vatukaini ororero avutaqi vaiharo vi haikava qovarai qiainara
tavareva maimaraara raqiki vau vaiintinavuka hampata oquvi vaura.

59 Pitaava vahaaqaini vaumanta naavuqi Kotira kaiqa vara amite vau
vaiintika vika noranavuvata, ekaa viraqi uki vau vaiintikavata, vika
Ihura arukareka viraqaa una uva vatarare tuvaro 60 kia uva vaumanta
qumina vi uvara rante vaumanta vo vaiinti vo vaiinti himpite Ihuraqaa
qumina uva, vo uva vo uva ti vaura. Minti ti vaumanta ekaanaini vaiinti
taaraqanta himpi 61 Ihurara tiha, Maa vaiintiva minti timanta tetanta
irunarave. Viva tiharo, Te homa Kotira Naavu rampai aquke viraqaahai
taaramo entaqai vaiha vi naavura qaiqaa kaqa taiqa kararave tirave, ti.

62 Vitanta minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika
qiata vaiintivano himpiro Ihurara tiharo, Vitanta mintimama ariqaa
uva vateha ti variavo. Are vo? Vi uvara irihara *náitantara* nana uvae
tinarave? tuvaro 63 Ihuva kia uva tiraitiro, evaara vauvaro qaiqaa
qiata vaiinti viva Ihurara tiharo, Te Kotira avuqaa vaiha vira autu
rehama ariarama quqaa uva tiane turo. Quqaae are *Mesaiaa*vano
Kotira Maaquvano variarao? tinavu tiva timiraqe iriare, tiro.

64 Viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Are tianara te maa vikave. Te
tiari ne iriate. Ne naantiara tave vaiqe te Vataini Vatatai Vaintika
noraiqamavi Kotiva mpeqavano variainanaini vira kauqu tanaraini
oquvi vaiha tonavuqaa tuvirerave, tiro.

65 Ihuva minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vauka vika qiata
vaiintivano nai utavaaqa qunahi qaanahima kero tiharo, Oho, viva
Kotira avuqaa vaiharo vaaqu uvama tivo. Vo vaiintinavu viraqaa uva
vateka qumina aaraarorave. Tavaate. Ne iri variavaro viva Kotira

avuqaa vaiharo vaaqu uva tivo. 66 Vira kaara ne Ihurara nana uvae tivarave? Tiqe iriare, tiro.

Minti tumanta vika tiha, Vira vaaqu kaiqavano uritara kero vaivo. Vira kaara vira arukevaqaima vaivo, ti. 67 Vika minti tivake oru Ihura viriqi taara vihike, nái kauqu rumpa vare vira ruqutuke, aatovata ruqema aqukeha 68 ruheha tiha, *Mesaiaao*, are quqaa uva qoqaiqamake variara vaiintiva vairera, ai arina vaiintira autu rairaqe iriare, ti.

Pitaava Ihurara kia tavaunarave tura
(Maaki 14:66-72; Ruki 22:56-62; Ioni 18:15-18, 25-27)

69 Naavuqi mintiaqi vi vauvaro Pitaava vahaaqaini vatukaqaa oquvi vauvaro kaiqa nahenti vovano Pitaara aumanto viro virara tiharo, Arevata Ihura Karirihainaara vataakera ni variaravave, tiro.

70 Viva minti tuvaro Pitaava vika nivuqaa vaiharo aqao tiro, Are tiana uvara kia te irunarave, tiro.

71 Viva minti tivakero oru hohaa qentiana vauvaro kaiqa nahenti vovano vira tavero mini himpi vaukara tiharo, Maa vaiintiva Ihura Nasaretihainaara vikantiro vaivave, tiro. 72 Minti tuvaro Pitaava kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Kia te vi vaiintira tavaunarave, tiro.

73 Minti tivakero inaaraiqa vaumanta mini himpite vauka Pitaava vaunaini orure virara tiha, Ihura vaintinavu vi vatanaaka variavara quqaama arevata vohaa vi vatanaavaqaima variarao. Vika ti varia auntara voqaarama ai auntavanovata vaivo, ti.

74 Vika minti tuvaro Pitaava kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te kia quqaa uva tiarera, Kotiva homa ti ruqutuanarove. Te quqaama turo. Ne ti varia vaiintira kia te vira tavaunarave, tiro.

Pitaava minti tuvaro vaakama kokoraaravano uva tuvaro 75 viraqaahairo Ihuva Pitaara tiva amu uvava vira aatoqi ntuva vura. Ihuva Pitaarara minti turave: Kokoraaravano kia uva tirara are taaramo tataama tiriara kia vira tavaunarave tinarave tu uvara iriro, viva aaqaini vuvaro vira muntukavano qoraiquvaro iqi ratora.

Ihura Pairaatava vaunaini vuru kora
(Maaki 15:1; Ruki 23:1-2; Ioni 18:28-32)

27

1 Vira qararaa toqaqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa nora vaiintinavuvata, vika Ihura arukerara vohaa uva tiva vate 2 viraqaahai vika Ihura *seni*qohai rumpa vare vuru Pairaatava vauraqi kora.

Pairaatava Romeni vatanaaka *kamaani*ra nora vaiintivano vaura.

Iutaasiva qutu vura
(Kaiqa Varora 1:18-19)

3 Iutaasiva Ihura qovaramako vaiintiva tavomanta vika *ko* tihama Ihuraqaa uva vatehama vira arukareka auti vauvaro viva oho kia te mintiataara vaimanta mintunarave tivakero, 30 *silvaa* monu varero orurantero Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vaiinti noranavuvata, vika vauraqi orurero tiharo, 4 Te qora kaiqa varehama qaqi vaiinti kia qora kaiqa vare vai vaiintira vita vuru ni kauquqi tuta kaurama ne vira arukareka auti variavo, tiro. Tivakero monu vika nái nimirare tumanta vika aqao ti, Kia tinavu kaiqavauve. Vi haikara nina kaiqama vaivo, ti.

5 Vika minti tuvaro Iutaasiva monu vira varero Kotira Naavuqi vuru
aqukero viro. Viraqaahairo viva oru naaqunta varakero nai auntaqi
vatero taaqikuma vura.
6 Iutaasiva monu viraqi aqukero vumanta Kotira kaiqa vara amite
vau vaiintika vika noranavu vi monura nuntu vare tihama, Maa
monuva qutaru monuma vaivo. Hauri tenavu vira vare Kotira Naavuqi
monu vate varia *rumu*raqi vuru vateha maara uva raqa kaarorave.
7 Tave autireka vare varia vatava qaqima vaivo. Kaiqenavu maa
monura aqukeha vi vatara varaare. Tenavu vi vatara maa monuraqo-
hai koqaamake vataari vo vatanaaka maini qutu viqe vi vataraqi vika
quntama taare, ti.
Minti tivake vi monura aqukeha 8 vi vatara koqaama torara ti, maa
entara vaiinti nahenti vi vatarara *Naare Rauri Vatarave* ti variara.
9 Kotira Naavuqaa raqiki vauka minturara tiro, haaru vetanto en-
taqaa Ieremaiaava paropeti vaiintivano qara ntuvato uvava vivauma
vaura. Ieremaiaava mintima tiro:

> Isareri vatanaaka hininavu vohaa uva vateha 30 silvaa monuara
> qutaru monuve ti vaira, 10 vi monura aqukehama tave auti vai vatara
> varevarave. Noravano ti uva tiva timinantemake, vika vi vatara
> varevarave, tura. *(Sek 11:12-13)*

Pairaatava Ihura irama amitora
(Maaki 15:2-5; Ruki 23:3-5; Ioni 18:33-38)

11 Vika Ihura vita vare *kamaani*ra vaiinti Pairaatava vauraqi vuru
kovaro Ihuva vira avuqaa himpite vauvaro Pairaatava vira irama
amitero tiharo, Quqaae are Iutaa vatanaaka avuhainaa vaiintivano
variarao? tuvaro Ihuva tiharo, Are tianara te maa vikave, tiro.
12 Ihuva minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika
noranavuvata, Iutaa vaiinti noranavuvata, vika vo uva vo uvaqaa
ntuvakeha Ihura ati vauvaro viva kia vika nái tiva nimiraitiro, evaara
vaura.
13 Ihuva tirema vauvaro Pairaatava qaiqaa Ihura irero tiharo, Vika
airi uva ariqaa ntuvakeha ti variavara, are kiae vika ti varia uvara
iriarao? tuvaro 14 Ihuva kia uva voqavata vika nái tiva nimiraitiro,
kia uvavata tuvaro Pairaatava *kamaani*ra nora vaiintivano virara
voqamakero ravuku vura.

Ihura katariqaa arutaate tura
(Maaki 15:6-15; Ruki 23:13-25; Ioni 18:39–19:16)

15 Vo ihi vo ihi Vehakuma Nimito Karara no entaraqaa *kamaani*ra nora
vaiintivano vaiinti nahenti quahama nimitareva karapuhi vaiinti vo
kuvantu nimite vaura. Vaiinti nahenti vi vaiintira kuvantu timitaane
tuvaro vi vaiintira kuvantu nimite vaura.
16 Vi entara karapuhi vaiinti vo, vira autu Barabasiva qora vai-
intivano vaumantara ti, airi vaiinti nahenti vi vaiintira autu irura.
Karapuhi vaiinti vo kuvantuke atite vau okarava mintima vaumanta
17 vi entaraqaa vaiinti nahenti virara iriha uki vauvaro Pairaatava vika
irero tiharo, Te tarae ni kuvantu nimitararave? Te Barabasirae, Ihura
virara *Mesaiaa*ve ti varia vaiintira virae ni kuvantu nimitararave? tiro.
18 Pairaatava irumanta nora vaiintinavu Ihura toma amitehara ti, vika
vira vuru Pairaatara kauquqi tutakora.
19 Pairaatava *ko* naavuqi oquvi vauvaro vira naatavano uva varakero
tiharo, Aqao, vi vaiintiva kia qora kaiqa varainaraqaa qumina are

viraqaa uva vaterorave. Vira qaqi atitairaro vuarire. Te entaqi viraqaa taira tavauraro ti qoraiqimanta vauro, tiro.

20 Vira naatavano minti tumantavata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vaiinti vika nora vaiintinavuvata, vaiinti nahenti kempukaiqamake tiva nimi tiha, Barabasira kuvantu timitera, Ihurama tira arukaate tiate, ti.

21 Mintumake vihi tuvaro Pairaatava vaiinti nahenti irero tiharo, Vi vaiintitantaqihai ta vaiintirae ni kuvantu nimitararave? tiro.

Minti tumanta vika tiha, Barabasirave, ti.

22 Vika minti tuvaro Pairaatava aqao, tiro, Ihura virara ne *Mesaiaa*ve tiarave. Vira vo? Te vira nantie irarave? tiro. Minti tumanta ekaa vika tiha, Vira kaira katariqaa arutaate, ti.

23 Vika minti tuvaro Pairaatava qaiqaa vika irero tiharo, Nana kaarae? Viva nana qora kaiqae varakaivo? tumanta vika noraiqaake naveraitiha, Vira kaira katariqaa arutaate, ti.

24 Vaiinti nahenti minti ti vauvaro Pairaatava tavovaro vira uvavano kia ho vauvaro viva tiharo, Vaiinti nahentiqihairo raqi okarava qovarama vuantorave, tivakero namari tanuqi qihia kero vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo nai kauqu hiqama keharo tiharo, Ho tavaate. Vira aruke uvava kiama tiqaa varianarove. Vi uvava nintaqaama varianarove, tiro.

25 Minti tumanta vaiinti nahenti ekaa tiha, Hove, vira aruke uvava tinavuqaavata, tinavu vaintiqaavatama varianarove, ti.

26 Vika minti tuvaro Pairaatava vikara iriharoma Barabasira kuvantu nimitero, nai iqoka vaiintinavuara tumanta vika Ihura ruteqake vatovaro, viraqaahairo viva vira katariqaa arutaate tiro, vika kauquqi tutakora.

Iqoka vaiintinavu ruheha Ihura ruquti vaura
(Maaki 15:16-20; Ioni 19:2-3)

27 Pairaatava nai iqoka vaiintinavu kauquqi Ihura tutakomanta vika vira vita vare vuru *kamaani*ra naavuqi ke, vika nái kena iqoka vaiintinavu ekaa ruvaaqumake Ihura vara avutaqi vate vira ututumate vaiha 28 vira utavaaqa qaqini varake vira vireraiqama amitareka avuhainaa vaiinti naare tavuna nonku amitora.

29 Viraqaahai vika auqu vai naaquntara varake uquramake avuhainaa vaiinti tovaqa voqaara kahemake Ihura qiataqaa aqu amite, vira kauqu tanaraini kauru tota amite, viraqaahai vika Ihura avuqaa tori kauru aravi tiha, Iutaa Avuhainaa Vaiintio, vaiharave? tivake 30 viraqaa taara vihike kauru vira kauquqi tota amitora varake, viraqohai vira qiata rukavuke vaura.

31 Mintiaqi viha naaraihama amite vaura taiqake, viraqaahai naare tavuna nonku amitora ravaqaake nai utavaaqa nonku amite, vira katariqaa hiritareka vita vare vurama.

Ihura katariqaa hiritora
(Maaki 15:21-32; Ruki 23:26-43; Ioni 19:17-27)

32 Iqoka vaiintinavu Ihura vita vare aaraini viha, vika vo vaiinti Sairinihainaara vira autu Saimonira aarana tavamake, virara kempukaiqamake tiha, Are Ihura katari aqu varera vuru amitaane, tura.

33 Minti tivake vika qumina vatakanta *Gorogota*ve tunaini Ihura vuru kora.

Gorogota maa uvaraqihai tirera *Qiata-Vuhaariqaa*ve tunaini Ihura vuru ke, 34 hunkavu namari vataake tuqantaato *uaini*ra vira amuvaro Ihuva vi namarira neharo tavero, kia nora.

35 Ihuva kia nomanta vika vira katariqaa niriqohai arute vira utavaaqa varake, *satu* ruhamaqi viha vira utavaaqa rairake vare, 36 viraqaahai vika oquvi vaiha vira aitutiha vaura.

37 Ihura qiataini uva vo, vira *ko* tiva amito uvara qara ntuvate katariqaa arutovaro vi uvava mintima tiro:

Ihuva maava Iutaa Avuhainaa Vaiintive, tiro.
Vi qarava mintima vaura.

38 Vika Ihura vataake vaiinti votanta arutora. Vitanta vo vaiinti ruqutu keha muara haika vare vau vaiintitanta vaumanta vika vaiinti vo Ihura kauqu tanaraini arute vo vira kaanaaqaini arutora.

39 Mintimake arutomanta vaiinti nahenti vitare aitare iha nai aru runkinkiriha mauru kumiki amiteha Ihura qora uva tiva amite tiha, 40 Oho, Kotira Naavu rampaike taaramo enta te kaiqa varehama qaiqaa kaqa taiqa kararave tianara vo? Ho are Kotira Maaquvano vairera, nena kahaqiane. Katariqaahaira viavi ntaane, ti vaura.

41 Vika minti ti vaumanta vika aanare Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintika, vikavata naaraihama amiteha tiha, 42 Viva vokiaka kahaqa nimiteharo nai kia ho kahaqivo. Vi vaiintiva Isareri vatanaaka Avuhainaa Vaiintivanoma vaivo. Kaiqe tenavu vaiha tavaariraro viva nai katariqaahairo viquviro vataini tuvirera, tenavu virara quqaave tiare. 43 Viva nariara tiharo, Te Kotirara kempukaiqamake iriqi vi vauraukave. Te Kotira Maaquvanove ti vaivave. Kaiqenavu vaiha tavaariraro Kotiva vira ruaruama amitaainara tavaare, ti.

44 Vika minti ti vaumanta vika aanare muara vaiintitantavata vira vataake arutotanta vira qora uva tiva amite vaura.

Ihuva qutu vura
(Maaki 15:33-41; Ruki 23:44-49; Ioni 19:28-30)

45 Mintuvaro kuarivano qiataqaa uru rovaro viraqaahairo konkiraiquva ekaa vi vataraqaa taaramo kuari avuara variqiro vura.

46 Kuarivano vitiniqaa viro 3 *kiroki* quvaro Ihuva nai uvaqihairo naveraitiro, *Eloi, Eloi lama sabakitanive*—Kotio, Kotio, nantiharae are ti qaqira kera iarao? tiro.

47 Ihuva minti tumanta vokuka mini himpite vauka vira uva iriha tiha, Viva Elaitaara tinavu kaivaqara aare vaivo, tuvaro 48 vovano kantero namari nunko haikara varero, hunkavu *uaini*raqi quntama varero, kairiqa nkahi kero viraqi rukitero, viva naarire tiro, vira noqi viri vatora.

49 Mintumanta vokuka tiha, Kaiqe vaiha tavaariraro Elaitaava vira kahaqireva tuvirerave, kia tuvirerave tavaare, ti.

50 Vika minti tuvaro Ihuva qaiqaa nora uva tivakero qutu vura.

51 Ihuva qutu vuvaro Ieruharemini Kotira Naavuqi kaankuka voqaara nora tavuna virini hiritova virihairo avutavau qunahiqi tuviro miani muntuvi kovaro vaturavano utuvaro nora ori, vo ori vo orivano nkahi nkaahima vuvaro 52 haaru vaiinti haqake quntamato oriva, vo ori vo orivano qantua vumanta Kotira vaiinti nahenti qutu vuka airitahaa viraqihai qaqi himpi vaiha 53 Ihura qaiqaa qaqi vara himpimako

entaraqaahai vika Kotira vatuka Ieruharemini oru qovarama vumanta airi vaiinti nahenti vika tavora.
54 Iqoka vaiinti noravano nai iqoka vaiintinavu hampata Ihuraqaa raqiki vaiha tavovaro vaturavano utuvaro vo haika vo haikavano qovarama vumanta tave, viraqaahai vika voqamake qeteha tiha, Oho, quqaama maa vaiintiva Kotira Maaquvano vairave, tura.
55 Ihuva qutu vumanta nahenti vonavu niaranto vaiha vutu tave vaura. Vi nahentinavuka Karirihai Ihura avataqi viha vira kaiqa vara amite vaunavuka vaura.
56 Vinavukaqihairo Mariava Makataara vatukaihainaava vauvaro Mariava Iemika Iosika nova vauvaro Sebedira maaqutanta novavata vaura.

Ihura quntama tora
(Maaki 15:42-47; Ruki 23:50-55; Ioni 19:38-42)
57 Enta ire uvaro Arimatiahainaava airi airaira vate vau vaiintiva ororura. Vira autu Iohepiva viva Ihura avataqiro vi vau vaiintiva vaura.
58 Vi vaiintiva Pairaatava vauraqi ororero Ihura vaata timiraqe quntama taare tuvaro Pairaatava nai iqoka vaiinti nititero tiharo, Oru Ihura vaata vira vara amiate, tuvaro 59 Iohepiva oru vira vaata katariqaahairo viqu muntuvi kero, qaraaka tavuna varakero vira apuqama kero 60 nai qutuvira quntama taate tiro qaraaka ori vo vaurutoraqi muntu Ihura vera vatero, nora ori vo vira venta varero ori vaurutora vira nona tintatero vura.
61 Viva vumanta Mariava Makataaraihainaavavata, vira qamaqova vo Mariavavata, vitanta oquvi vauvaro vutura hini mantaraini Ihura quntama to oriva vaura.

Ihura quntama tonaini maimaraara raqikura
62 Vira qararaa Saarareqaa Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Parasi vaiintinavuvata, oru Pairaatara vataake ruvaaqumavi vaiha 63 virara tiha, Nora vaiintio, tenavu iruraro vi vaiintiva una vaiintivano nai qaqi vau entara tiharo, Te taaramo enta varikema, qaiqaa qaqi himpirerave turave. Viva minti turara tira, 64 are iqoka vaiinti nititaira vika vira quntama taaraqaa taaramo enta vaiha raqikiqi vuate. Hauri vira vaintinavu oru vira vaata viraqihai muara vara vuru ke, vaiinti nahentiara tiha, Viva qaiqaa qaqima himpiro vaivo, tivorave. Vinavuka vi uvara tivaro vi uvava viva avuni una uva tiva tairavata aatara kaanarove, ti.
65 Vika minti tuvaro Pairaatava vika tiva nimiro tiharo, Ho ne iqoka vaiintinavu ntita vare oru vira quntama taaraqaa koqemake raqikiate, tiro. 66 Viva minti tumanta vika mini ke, oru qentiana tintato oriraqaa voqaramake vuka autute iqoka vaiintinavuara tiha, Maini vaiha maimaraara raqikiate, tura.

Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpura
(Maaki 16:1-10; Ruki 24:1-10; Ioni 20:1-18)

28

1 Saarareqaa Iutaa Maara Enta taiqovaro vira qararaara ruvaahama vumanta Santeqaa Mariava Makataaraihainaavavata, vira qamaqova vo Mariavavata, vitanta Ihura quntama toraqi tavareka vurama.

2 Vuvaro vaakama vaturavano noraiqaakero uti vauvaro Noravano
atito *enseli*va naaruvaihairo tuvu tintato orira qaqini venta vavikero vi
oriraqaa oquvi vaura.
3 Vira virivano vaireva, aaquakaa utira voqaara vauvaro, vira
utavaaqa vaireva uromura tonavu voqaara vaura.
4 Mintima vaumanta maimaraara vau vaiintinavuka vira tave, vo-
qamake aatu ite vaumanta aiqu kauqu ntiri ntiri vaumanta vinavuka
qutuvuaka voqaantemake vaura.
5 Vinavuka mintimake vauvaro *enseli* viva nahentitantara tiharo,
Kia qetaate. Te iruramanta netanta Ihura katariqaa arutaa vaiintira
rantareka aniavo. 6 Viva kiama maini vaivo. Viva nai tiva nim-
intema kero, qaiqaa qaqima himpivo. Ani vira veta vataaraqi tavaate.
7 Tavetanta, netanta kante oru vira vaintinavu mintima tiva nimiate:
Viva qutu viraqihairo qaiqaa qaqima himpiro viva naanema ni nivuni
Karirini vi vaivo. Nenavu mini oruntema vira tavevarave. Minti tivake
tiva nimiate, tiro.
8 *Enseli* viva minti tumanta nahenti vitanta vira quntamatora mini
ke, vitanta qetehavata, voqamake quaheha Ihura vaintinavu vuru tiva
nimireka kantama vura.
9 Vitanta kante vauvaro vaakama Ihuva vitanta ntitakero tiharo,
Vaihave, tumanta vitanta quaheha oru hiqirivi vaiha vira aiqu utu vare
vira quahama amiteha vira autu tuaherake vauvaro 10 Ihuva vitantara
tiharo, Kia qetaate, vuru ti qatanavuara mintima tiate: Ne Karirini
oruntema ti tavaate tiate, tiro.

Maimaraara raqikunavuka tu uvara

11 Ihuva minti tumanta nahenti vitanta aaraini qaqi vi vaumanta
maimaraara raqikunavuka iqoka vaiinti hininavu anirante Ieruharem-
ini vi, vuru Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu ekaa
haika qovaraiqurara tiva nimura.
12 Tiva nimumanta viraqaahai Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika
vika noranavu oru nora vaiinti vonavu hampata ruvaaqumavi vaiha
uva vohaa tiva vate, viraqaahai iqoka vaiintinavu nora monu nimiha
tiha, 13 Nenavu mintima tiate: Tenavu entaqi vaite vauramanta vira
vaintinavu ani vira vaata muara vare vuavo, tiate. 14 Pairaatava vi
uvara irirera, tenavu homa vo uva vuru vira tiva amiari nenavu kia
vi haikara kaara uva varevarave, ti.
15 Vika minti tumanta iqoka vaiintinavu vikaqihai utaru monu vare
vika tuntemake, vi uvaraqai vaiinti nahenti tiva nimi vaura. Maa
entaravata Iutaa vatanaaka Ihurara vi uvaraqai viti viri tiva nimi
variara.

Ihuva nai vainti nivuqaa qovarama vura
(Maaki 16:14-18; Ruki 24:36-49; Ioni 20:19-23; Kaiqa Varora 1:6-8)

16 Ihura vainti 11navu Karirini aiqinaqaa oru variate tunaini orure
17 tavovaro Ihuva mini vaumanta vira quahama amiteha vira autu
tuahereha vaura. Vira autu tuahere vaumanta vira vainti hininavu
virara taara aato iriha tiha, Quqaa vivae vaivo? ti vaura.
18 Ihuva vika aaqanto orurero tiharo, Kotiva ti noraiqama kaimanta
te naaruvaqaavata vataqaavata ekaa haikaqaavata raqiki vauraukave.
19 Ne ekaa vata maata vaika vuru tiva nimimanta vika ti vaintiqama
vuate. Vika ti vaintiqama vimanta ne namari nimihama ti Qora

autuvata, ti vira Maaqu hutuvata, Kotira Maraqura autuvata rehama namari nimiate.
20 Mintihama ekaa ni tiva nimuna uva vakaakara vikavata tiva nimiha vi uvarama iriqi vuate tiate. Ho iriate. Te kia ni qaqira karaiti, ni hampata variqi vuariraro maa entava maa vatava taiqa vuarire, tiro. Ihuva turama.

MAAKI
Maakiva Ihuva nu uvarara tura

Ioniva namari nimi vau vaiintiva vaiinti nahenti tiva nimu uvara
(Matiu 3:1-12; Ruki 3:1-18; Ioni 1:19-28)

1 Ihu Karaitiva Kotira Maaquvano vaira. Vira uva koqe uva vira okara
vaireva maantimama vairo:
2 Haarua entaqaa Aisaiaava Kotira uva qoqaiqama kero qara ntuva
tero tiharo,

Ho tavaate. Ti uva vaiinti nahenti tiva nimiaina vaiintira te vira
atitaariraro viva ai avuni viharo ai aara qerama amitaanarove. *(Mal*
3:1)

3 Vi vaiintiva qumina vataini vaiharo naveraitiharo, Ne Noravano
vuaina aarara qerama amitema vira aara avuqavuqama amitaivaro
viva vivauma ho vuarire tianarove, tura. *(Aisaiaa 40:3)*

4 Kotiva vira kahaquvaro Aisaiaava hoqarero vetanto entaqaa
mintima vi uvara qara ruva tovaro airi ihi aitarovaro vo enta Ioniva
qumina vataini qovarama vura. Qumina vataini qovarama viro Ioniva
vaiinti nahenti namari nimiharo vika tiva nimiro tiharo, Nenta qora
kaiqa vare vaira qaqirake namari varaivaro Kotiva ne qora kaiqa vare
vai uvara nunka nimitaarire, tiro.
5 Ioniva minti ti vaumanta Iutia vataihaive, Ieruharemi vatukaihaive,
ekaa vi vatanaaka hihai hihai viva uva tunaini vivi otu Iotani Namariqi
vaiha vika nái qora kaiqa vare vaura tiva qovaramake vauvaro Ioniva
vika namari nimi vaura.
6 Ionira utavaaqavano vaireva, *kameri* quara kauki varakero aututo
utavaaqava vauvaro viva viraqai nonku tero *reti* tavaarana rumpa
tero vaura. Ioniva kia karavata utukero naraitiro, viva korikavata
vaunkakavano nkuruto namariravata vi kararaqai neharo vaura.
7 Ioniva vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Ti naantiaraini aniaina
vaiintiva viva mpeqavanoma ti haatara kero nora vaiintima varia-
narove. Viva nora vaiinti vaimanta te qumina vaiinti vaihara ti, kia
ho te kankakaavi vira aiqu naaqunta qantu amitararave. 8 Te qaqi
namarima ni nimi vauro. Viva Kotira Maraqura ni nimianarove, tiro.
Ioniva minti turama.

Ioniva Ihura namari amura
(Matiu 3:13-17; Ruki 3:21-22)

9 Vi entara Ihuva Nasareti vatuka Kariri vataihairo anirero otu Ioniva
vaunaini vuvaro Ioniva Iotani Namariqi vaiharo namari Ihura amura.
10 Namari Ihura amuvaro Ihuva namariqihairo qaqini vaarirero
vaaka vuruvi tavovaro naaruvavano qantua vuvaro viraqihairo Kotira
Maraquravano mirura voqaara tuviro tuvu Ihuraqaata vaura.
11 Ihuraqaata vauvaro uvavano naaruvaihairo mintima tiro: Are
ti Maaquvano variarao. Ti muntukavano ariarama vaivo. Te ariara
quahema vauro, tiro.

Sataaniva Ihurara qora kaiqa varaarire tiro, vira avatora
(Matiu 4:1-11; Ruki 4:1-13)

12 Uvavano naaruvaihairo minti tuvaro vaakama Kotira Maraquravano
Ihura vita varero qumina vataini kia vaiintivata vau-naini vuru kora.

13 Vuru kovaro Ihuva mini vaiharo 40 entanavu varakovaro Sataaniva Ihurara qora kaiqa varaarire tiro, vira avatora. Ihuva mini qaakau aantau ni vaunaini vaumanta *enseli*navu tuvure vika viraqaata koqemake raqikiqi vi vaura.

Ihuva Karirini nai kaiqa hoqarama tora
(Matiu 4:12-17; Ruki 4:14-15)

14 Vi entara vokuka Ionira ravaaqavu vare karapuhiqi vuru kovaro Ihuva Karirini viro oru mini vaiharo Kotira vakaaka koqe vakaaka vi vatanaaka tiva nimiro tiharo, 15 Vi entava aniraivo. Kotiva niqaa raqikiaina entava aumantoma aniraivo. Nenta qora kaiqa vare vaira qaqirake, te koqe vakaaka ni tiva nimiainara ne vi uvara iriqi niha nuate, tura.

Ihuva Saimonika Entaruka naarora
(Matiu 4:18-20)

16 Ihuva minti tivakero Kariri Varuva auvahini aitareharo tavovaro Saimoniva nai qata Entarukantiro vaiharo vahe re vaura. Vitanta havuka kaiqa vare vautantara ti, vitanta namariqi vahe re vauvaro 17 Ihuva vitantara tiharo, Netanta ti naantiara ti tivataqi aniate. Netanta havuka vahe ravakeha varentemake, netanta ti tivataqi viha vaiinti nahentima ntitevarave, tiro.

18 Ihuva minti tumanta vitanta vaakama náit*anta* vahe mini ke, Ihura avataqi vurama.

Ihuva Iemika Ionika naarora
(Matiu 4:21-22)

19 Vitanta vira vataake vuvaro Ihuva inaaraiqaka oru viharo tavomanta Sebedira maaqutanta Iemika Ionika votuqi vaiha vahe ruqemavura haqire vai.

20 Vitanta vahe haqire vauvaro Ihuva vaaka vitanta naaromanta vitanta vira uva iri nái qora Sebediravata, vira kaiqa varo vaintikavata, votuqi mini ketanta Ihura avataqi vurama.

Ihuva vaana atitovaro aitarero vura
(Ruki 4:31-37)

21 Vitantavata Ihura vataake vuvaro Ihuva oru viro Kapenaumini ororero mini vaiharo Maara Entaqaa maara naavuqi oriqetero vaiharo viraqi vaiinti nahenti vauka vakaaka tiva nimiro. 22 Ihuva vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi vaumanta vika nái kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, aahuva uva vo qarama keroma ti vaivo. Viva kia maara okara ti varia vaiintinavuka tiantemavauve ti vaivo. Viva nora vaiintivano tiantema keroma ti vaivo, tura.

23 Minti tuvaro Ihuva maara naavu viraqi vauvaro vaanavano vira avutaqi vau vaiintiva naavuqi ururero oi oi tiharo, 24 Ihuo, are Nasaretihainaavave. Are tinavu nantirevae aniarao? Are tinavu vehiqama karevae aniarao? Te ai okara iri tavaunarave. Kotiva ai atitaivara are Kotira kaiqaqai vare variaravave, tiro.

25 Minti tuvaro Ihuva vaana vira atiharo tiharo, Evaara variane. Vi vaiintiraqihaira qaqini aitarera vuane, tiro. 26 Ihuva minti tuvaro vaana viva voqamakero vi vaiintira qaki qakimakero oi oi tivakero qaqini aitarero viro.

27 Qaqini aitarero vumanta viraqi ruvaaqumavi vauka kauqu runkinkiri iha nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Nana haikavanoe qovarama vivo? Maa uvara qaraaka uvave. Vi vaiintiva mpeqa uva tiharoma vaananavuvata nititaimanta vinavuka vira no iri variarave, tura. 28 Vika minti tivaqi vi anumanta ekaa Kariri vataini vau vaiinti nahentikavata vi uvara irura.

Ihuva Saimonira aintaantara koqema kora
(Matiu 8:14-15; Ruki 4:38-39)

29 Ihuva maara naavuqihairo vevarero, viraqaahairo viva Iemika Ionika ntita varero Saimonika Entaruka naavuqi viro.

30 Saimonira aintaantara vaata iha ite vauvaro naavuqi taintaqaa vaite vaumanta vinavuka Ihura virara tiva ami.

31 Ihura virara tiva amuvaro Ihuva vira oru tavero vira kauqu utu varero vaaviarama kero. Mintuma kero vira vaaviarama kovaro vira vaata koqema vuvaro vi nahentiva himpiro ho vaiharo vika kara qera i vaura.

Ihuva airi vaiinti nahenti nihavuka koqema kora
(Matiu 8:16-17; Ruki 4:40-41)

32 Ihuva vi vatukaraqi vauvaro kuarivano ruhunku vuvaro entama vumanta vaiinti nahenti nihavukavata, vaanavano avutaqi vaukavata, ntita vare Ihuva vaunaini vuru kora.

33 Vuru komanta ekaa vi vatanaakavata Ihuva vau naavura qentiana ruvaaqumavi mpiqavi vauvaro 34 Ihuva vaiinti nahenti airitahaa vo rovara vo rovara varoka koqema nimitovaro vika rovara taiqa vumanta ho vauvaro vaanavano vaiinti avutaqi vau vaanara vo vaiinti vo vaiintiqihairo nititama komanta vika aitare vura.

Vika aitare vi vauvaro Ihuva vaana vika qioqamatero tiharo, Ne kiama uva tivarave, tiro. Vaana vika vira viraaqamake tavovarora tiro, Ihuva minti turama.

Ihuva Karirini vi aniharo vakaaka tiva nimura
(Ruki 4:42-44)

35 Vira qararaa kia aatitovaro Ihuva himpiro vevarero oru kia vaiintivanovata vaunaini Kotira aarareva viro.

36 Mini Kotira aarareva vuvaro Saimoniva nai kena vaiinti hampata vira rantareva viro. 37 Oru vi oru Ihura rantake vinavuka tiha, Ekaa vi vatukaihainaaka ai rantareka ani variavo, ti.

38 Vinavuka minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Varaiqenavu vo vatuka vo vatuka niha vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiare. Te vakaaka vika tiva nimirera anuraukave, tiro.

39 Ihuva minti tivakero vinavukavata ntita varero Karirini vi aniharo vika maara naavuqi oriqetero vaiharo vaiinti nahenti vakaaka tiva nimiharo hini ku vaiinti nahentika avutaqihairo vaanavata nititama komanta aitare vura.

Numuaravano vira vaata ne vau vaiintira koqema kora
(Matiu 8:1-4; Ruki 5:12-16)

40 Ihuva vakaaka tiva nimiqiro vi vauvaro vaiinti vovano vira vaata numuaravano ne vau vaiintiva Ihuva vaunaini orurero tori kauru araviro Ihurara mpo ike tiharo, Are ti kahaqiataa irera, are homa ti numuara nunka timitenarave, tiro.

41 Minti tuvaro Ihuva vi vaiintirara mpo ike tiva amiteharo nai kauqu viavi vira vaataqaa vatero tiharo, Te mintiataa ivera ai mintima

amitarerave. Te ai vaatara koqema vuarire turo, tuvaro 42 vira vaata ne
vau numuarava vaakama tavanta vuvaro viva ho vaura.
43 Viva ho vauvaro Ihuva vi vaiintirara kempukaiqaakero tiharo,
44 Kia vokavata tiva nimiraitira, oru viraro Kotira kaiqa vara amite
vaira vaiintiva ai vaata tuantikero tavaarire. Viraqaahaira are Mosiva
maara uva tivatorara iriharama *ofaa* vo iha quarairamanta vaiinti
nahenti vira tave, ariara quqaama vira vaata koqema vivo tiate, tiro.
45 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva kia Ihuva tunte iraitiro, vi uvara viti
viri tiva nimumanta ekaa vaiinti nahenti vi uvara iruvaro vira kaara
Ihuva vo vatuka vo vatuka qoqaa vuarirava kia ho vauvaro viva qaqira
kero kia vatukaini viraitiro, qumina kanta variqiro vumanta vaiinti
nahenti hihai hihai vira tavareka anura.

Ihuva vaata qutu ravavu vaiintira koqema kora
(Matiu 9:1-8; Ruki 5:17-26)

2

1 Ihuva Karirini nuva taiqa kero anirantero Kapenaumini oru vau-
manta vi vatanaaka Ihuva ani vaivo tu uvara iri 2 vika airitahaa oru
Ihuva vau naavuraqi ruvaaqumavi vaiha naavuvata mpiqa kovaro qen-
tianavata mpiqa vuvaro vovanovata viraqi oriqetaarirava kia vaura.
Mintima vauvaro Ihuva naavu viraqi vaiharo nai vakaaka vika tiva
nimi vaura.
3 Ihuva vika tiva nimi vaumanta vaiinti vonavu nái kena vaiinti
vo vira vaata qutu ravavura tainta vare anura. Erakaimaante vai-
intinavu vira tainta vare 4 Ihuva vau naavuraqi aumanto virare ti,
tavomanta vaiinti nahenti airi viraqi mpiqavi vaumanta vinavuka
naavuqi oriqeteva kia ho vaura. Kia ho vaumanta vinavuka qaqirake
naavu qiata tanuqiraqaa vaarire vi vaiintira naavu qiataqaa vara
vaari vate, Ihuva naavu avutaqi vaumanta vinavuka Ihuva vaura
maariraqaa naavu qiata ntomake. Naavu qiata ntomake viraqaahai
aihavu vaiintira taintaqaa vatora tuta tutamaqi tuvi muntu naavu
avutaqi Ihuva vauraqaa vatora.
5 Vatovaro Ihuva irumanta vi vaiintinavuka náiqai tiha, Quqaama
maa vaiintira Ihuva ho koqema kaanarove, tu vaiintinavuka vauvaro
Ihuva vaata qutu ravavu vaiintirara tiharo, Ti maaquvauvo, are Kotira
uva raqa kaanara te vi uvara ai nunkama amitauro, tiro.
6 Ihuva minti tumanta maara okara ti vau vaiintinavuka viraqi vauka
iriqi viha tiha, 7 Aqao, vi vaiintiva nantiharoe minti tivo? Viva minti
tiharoma Kotira qoraiqama amite vaivo. Kiama qumina vaiintivano
vaiharo nai kena vaiintiara tiharo, Are Kotira uva raqa kaanara ai
nunkama amitauro, tianarove. Kotiva vivaqaima ho minti tianarove,
ti.
8 Vika nái aatoqi mintimake iruvaro Ihuvavata vaakama vika nái avu
aatoqi iru uvara iriro tiharo, Ne nantihae nenta avu aatoqi mintimake
iriavo?
9 Ne tiriara tiha, Viva qumina vaiintivano vaiharora tiro, kia ho
nai kena vaiintivano Kotira uva raqa kaainara nunka amitaanarove,
tiarave. Ho vo kaiqa vo? Hoe te maa vaiintira vaata ⌞koqemake⌟ virara
himpira nena tainta utu varera nuane tirarave? Ne ti tiva timiqe iriare,
tiro.
10 Ihuva mintima tivakero vika irama nimitero vikara tiharo, Te
Vataini Vatatai Vaintika vauraro Kotiva ti noraiqama kaimanta te

homa vataini vaiha vaiintivano Kotira uva raqa kaaina uvara nunka amitararave. Ne ti uvara quqaa uvave tiate ti, te maa vaiintirara mintirerave, tiro.
Minti tivakero Ihuva vaata qutu ravavu vaiintirara tiharo, 11 Himpira nena tainta utu varera nena maaqaini vuanerama turo, tiro.

12 Minti tumanta ekaa vaiinti nahenti vira tave vauvaro vi vaiintiva himpiro vaaka nai tainta utu varero vumanta vika ravukuvi kauqu runkinkiri i vaiha Kotira autu tuahereha tiha, Maa kaiqara aahuva kaiqave kia tavauna kaiqarave, ti vaura.

Ihuva Rivaira aarora
(Matiu 9:9-13; Ruki 5:27-32)

˹Vi entara *takisi* vare vau vaiintika vonavu *takisi* vareha hini monu vika nái tuate hini monuqai vika nái nora vaiinti nimi vaura. Mintumanta qumina vaiinti nahenti *takisi* varo vaiintikara tiha, Ekaa vika muara vaiintiqaima variavo, tura.˺

13 Ihuva Kapenaumini varikero, vihairo ururantero Kariri Varuva auvahini vumanta vaiinti nahenti airitahaa viva vaunaini ruvaaqumavi vauvaro Ihuva uva vakaaka vika tiva nimiro.

14 Viraqaahairo viva oru viharo tavovaro Rivaiva, Arafiusira maaquvano, *takisi* naavuqi oquviro vaiharo *takisi* vare vauvaro Ihuva virara tiharo, Ti tivataqira aniane, tiro. Minti tuvaro Rivaiva himpiro Ihura avataqiro vurama.

15 Ihuva oru Rivaira naavuqi vaiharo nai vaintiaravata kara ne vaumanta airi vaiinti *takisi* vare vaukavata, vo vaiinti vikara qora kaiqa vare variakave tukavata, vika vi naavuraqi ruvaaqumavi vaiha kara ne vaura.

16 Ihuva vi vaiintinavuka hampata kara ne vaumanta Parasi vaiinti maara okara ti vaunavuka tavovaro Ihuva *takisi* vare vaukavata, qora vaiintive tu vaiintinavukavata, vika hampata kara ne vaumanta vika Ihura vaintinavu ireha tiha, Ihuva nantivaroe qora kaiqa vare varia vaiintika hampata kara ne vaivo? ti.

17 Parasi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika uva iriro tiharo, Qaqi varia vaiintika kia *doktaa*va vainaini vi variarave. Rovara varaa vaiintikaqai *doktaa*va vainaini vi variarave. Tenavu avuqavu ni vauraukave ti variaka kia te vika naararera anuraukavauve. Te qora kaiqa vare varia vaiinti nahentika naararera anuraukave, tiro. Turama.

Kara auramate okarara tura
(Matiu 9:14-17; Ruki 5:33-39)

18 Vi entara Ionira avataqi ni vau vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, kara auramate vaumanta vaiinti vonavu Ihura ireha tiha, Ionira avataqi ni varia vaintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, kara auramate variavo. Ho nantihae ai avataqi nua vaintinavuka kia kara aurama taraiti, qaqi kara ne variavo? ti.

19 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Vaiintivano nahenti varaaina entara vira navunaaka vira hampata vaiha kara aurumae tevarave? Aqao, viva vika hampata vairamantara ti, vika qaqima kara nevarave.

20 Vo enta anintaira vikaqihai nahenti varaaina vaiintira qaqini vara kaimanta vi entaraqaahai vira navunaaka ˹iqi ratehama˺ kara aurama tevarave, tiro.

21 Minti tivakero Ihuva vo uva tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Vovano haarua utavaaqa ntomavira haqirireva iharo, viva kiama

qaraaka tavuna varakero toqakero viraqaa taataukero haqirirave. Vovano mintirera, qaraaka tavunavano qeqoqama viraro utavaaqavano noraiqaakero rapema vuanarove.

22 Te qaiqaa tirerave. Qaraaka *uaini* tatikero kia vovano memera paha haqirama taira haaruara varakero qaraaka *uaini* viraqi qahiarake vate vairave. Vovano mintirera, qaraaka *uaini*vano ntereharo paha vira rakavu kairaro *uaini*vano ntava viraro memera pahavanovata qoraiqama vuanarove. Vaiintivano memera paha haqirama taira qaraakaqai varakeharo viraqi qaraaka *uaini* qahiarake vate vairave, tiro.

⌞Ihuva vi uvara tuqantaakero tu uvara okara mintimama vairo: Vira voqaara nevata kiama haarua okaravata qaraaka okaravata vohaaraqi virivi tampamake vataate, tiro. Ihuva minti tura.⌟

Maara entara tura
(Matiu 12:1-8; Ruki 6:1-5)

23 Vo enta Maara Entaqaa Ihuva nai vaintinavu hampata naaho avutaqi *qantivi/kakuma* voqaara *uiti* ututovaro qampiqoraqi ni vaumanta vira vaintinavu oru vihama *uiti* tava rahiqike namaqi oruvi vaumanta 24 Parasi vaiintinavu vinavuka tave Ihurara tiha, Are vinavuka tavaane. Maara Entaqaa qioqamataa kaiqara vinavuka vare variavo, ti.

25 Parasi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Haaru ni kaivaqava Devitivavata, vira vataake nukavata, karara antuqa arumanta vauvaro Devitiva vi entara auti okarara ne kiae kaara ntuvake iriarave? 26 Abiataava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano vau entaraqaa Devitiva Kotira Naavuqi oriqetero mpareti Kotira amito karara varakero neharo nkuikero nai vataake anukavata hini nimumanta norave. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintikaqai vi karara naataara vauvaro qumina vaiintihaavano vi karara neharora tiro, vi uvara raqa korave, tiro.

27 Ihuva minti tivakero tiharo, Kotiva vaiintiara iriharo maara ti entava varianarove turave. Kotiva kia maara ti entarara iriharo vaiinti autu tairavauve.

28 Te Vataini Vatatai Vaintika vauro. Te tentavano Maara Entaqaavata raqiki vauraukara ti, te homa vi entaraqaa tenta varaataa ina kaiqara vararerave, tiro. Ihuva turama.

3

Maara entaqaa Ihuva vaiinti kauqu taparavura koqema kora
(Matiu 12:9-14; Ruki 6:6-11)

1 Vo enta Ihuva maara naavuqi oriqetero tavovaro vaiinti vovano vira kauqu hini taparavuva vaumanta 2 viraqi vau vaiintika hininavu tiha, Kaiqe vaiha tavaariraro Ihuva vaiinti kauqu taparavira vate Maara Entaqaa koqema kairera, vira kaara tenavu viraqaa uva vataare, ti.

3 Vinavuka minti tivake Ihura aituti vauvaro Ihuva kauqu hini taparavu vaiintirara tiharo, Vaiinti avutana himpitera variane, tuvaro vi vaiintiva himpitero vika avutana vauvaro 4 Ihuva vinavuka irama nimitero tiharo, Tenavu tentanavu maara uva irihama Maara Entaqaa nana nana kaiqae ho varaainarave? Tenavu vi entaraqaa vaiinti vo kahaqamae amitararave? Vira qoraiqamae amitararave? Maara Entaqaa tenavu vaiinti vo kahaqiariraro viva qaqie varianarove? Tenavu qaqirake vi vaiintira arue kararave? tiro.

Ihuva minti tumanta vika kia vira uvavata nai tiva amiraiti,
evaaraqai vauvaro 5 Ihuva tavomanta vika kia vi vaiintirara mpo ike
tiva amitaraiti, vika nái viri kempuka arate vauvaro vira kaara Ihura
muntukavano qoraiquvaro viva vika aitutuma tavero vikara arara
itovaro vi vaiintirara tiharo, Nena kauqu rantuta kaane, tuvaro viva
nai kauqu rantuta tovaro vira kauquvano tota vauntema kero, koqema
viro naitarama viro vaura.
6 Vira kauquvano koqema vumanta Parasi vaiinti vinavuka maara
naavuqihai vevare oru Herotira avataqi nuka hampata ruvaaqumavi
vaiha vinavuka Ihura nantiakee arukararave tiha virara nai tiva ami
nai tiva ami i vaura.

Vaiinti nahenti hihai hihai oru Ihura tavora

7 Ihuva nai vaintinavu ntita varero varuva auvahini oru vau-
manta vaiinti nahenti airitahaa Kariri vataihainaakave, Iutia vatai-
hainaakave, 8 Ieruharemi vatukaihainaakave, Itumia vataihainaakave,
Taiaa vatukaihainaakave, Saidoni vatukaihainaakave, Iotani Namari
vutu mantaraihainaakave, vika Ihuva vo kaiqa vo kaiqa vare vaurara
iri, vika Ihuva vaunaini namari auvahini ani uki vaura.
9 Airi vaiinti nahenti uki vauvarora tiro, Ihuva nai vaintinavuara
tiharo, Vaiinti nahenti ti venta kevorave. Nenavu votu qerama vataiqe
te viraqi vaarinte variare, tiro.
10 Ihuva vaiinti nahenti airitahaa koqema komantara ti, nihavu
vaiinti nahentika airitahaa vira utu varareka auti vaihara ti, nai
ventake nai ventake i vaura.
11 Vika nai ventake nai ventake i vaumanta vaiinti nahenti vonavu
vaanavano vika nivutaqi vauka, vika Ihura tave vira avuni hiqirivi
vaiha naverai tiha, Are Kotira Maaquvanove, ti. Vaanavano vika
nivutaqi vau vaiintika minti tuvaro 12 Ihuva vika qioqamatero tiharo,
Ne kia ti autu nteha vokikara tiha, viva vi kaiqara vi kaiqara varaivo
tiate, tiro.

Ihuva vaiinti 12 navu ntitora
(Matiu 10:1-4; Ruki 6:12-16)

13 Ihuva mini varikero vurura aiqinaqaa oru vaiharo nai muntuka
vau vaiintikaqai naaromanta vika oru vauvaro 14 Ihuva 12 vaiintinavu
kaama tero vikara te vika nititaari vika ti uva vare vaiinti nahenti tiva
nimiqi vuate tivakero, vika noraiqama kero viraqaahairo vikara tiharo,
Nenavu ti airuqiha variate ti, te ni noraiqama kauro. Te ni nititaari ne
ti uva vaiinti nahenti tiva nimiate. 15 Nenavu vaana nititaimanta vika
aitare vuate ti, te tenta kempuka ni nimirerave, tiro.
16 Ihuva maa vaiintinavuka ntitora:
Saimonira—Ihuva Saimonira vira vara autu ntava tero tiharo,
Pitaarave, tiro.
17 Iemika, Ionika—Vitanta Sebedira maaqutanta vaura. Ihuva
vitantara vara autu ntava tero tiharo, Boanesisitantave, tura. (*Boane-
sisi* maa uvaraqihai tirera, *Naaruva Karara Ti Vairave*, ti.)
18 Entarura
Piripira
Batolamura
Matiura
Tomaasira
Iemira—viva Arafiusira maaqu
Tadiusira
Saimonira—vira autu vo Selotira

19 Iutaasi Ikeriotira—vi vaiintiva naantiara Ihura ravaaqavu kaate
tiro, vira qovaraiqama kaarira vaiintiva vaura.
Ihuva vi vaiintinavuka 12 navu ntitora.

Vokuka Ihurara vueraiqaavi vaiintiva vaivo tura
(Matiu 12:24-32; Ruki 11:14-23)

20 Ihuva nai vaintinavu ntita varero maaqaini vumanta qaiqaa airi
vaiinti nahenti vira tavareka ruvaaqumavi vauvaro Ihuva nai vainti-
navu hampata kara naarirava kia vauvaro vinavuka vaumanta 21 Ihura
navunaaka vi uvara iri Ihurara tiha, Ike, viva vueraiqamama vivo.
Kaiqe tenavu vira oru vita kaare, tivake vura.
22 Maara okara ti vau vaiintika vonavu Ieruharemihai tuvure
mintima ti, Belsebuliva avuhainaa vaanavano Ihura avutaqima vaivo.
Belsebuliva vira avutaqi vaiharo vira kahaqi vaivaro Ihuva vaiintiqi-
hairo vaana nitite vairave, ti.
23 Vika minti tuvaro Ihuva vika naaromanta aumanto anuvaro viva
uva vo tuqantaakero vikara tiharo, Sataaniva nantiakeroe nai kenara
atitairaro aitaraanarove?
24 Vohaa vatanaaka rairavi nai ari nai ari i vaiha kia ho vaivarave.
25 Vohaa navunaaka rairavi nai ari nai ari i vaiha kia ho vaivarave.
26 Sataaniva raqiki vai vaanauka rairavi nai ari nai ari i vaivaro
Sataaniva kia vikaqaa raqikiqi viraro vika mpeqavano taiqaanarove.
27 Naavu qova kempuka vaiintivano vairaro muara vaiintivano kia
vira avuni rumpa tairera, viva vira naavuqihairo kia ho muara varaa-
narove.
28 Te quqaa vakaaka tiari iriate. Vaiinti nahenti nana nana qora kaiqa
vare vai uvarave, qora uva vokara tiva nimite vai uvarave, Kotiva homa
ekaa vi uvara vi uvara qaqi nunka nimitaanarove.
29 Mintiharovata, nai Maraqurara qora uva tiva amitera Kotiva maa
entaravata naantiara entavata vi uvara kiama nunka amitaanarove,
tiro. Ihuva minti tura.
30 Vika Ihurara tiha, Vaanavano vira avutaqi vaiharo vira kahaqi
vairave, turara tiro, Ihuva vi uvara minti tura.

Ihura navunaaka vira tavareka anura
(Matiu 12:46-50; Ruki 8:19-21)

31 Ihuva minti tumanta vira novavata, vira qatanavuvata, anire va-
haaqaini ani himpite vaiha tiha, Ihura tivaro tuvuarire, tumanta
32 vaiinti nahenti airitahaa Ihura tataaqa ututumavi oquvi vauka vaiha
Ihura tiva ami tiha, Ai novavata, ai qatanavuvata, vahaaqaini ani vaiha
aima aare variavo, ti.
33 Vika minti tuvaro Ihuva vika irama nimitero tiharo, Tavave ti nova
vaivo? Tauka taukae ti qata vakauka variavo? tiro.
34 Minti tivakero vira tataaqa oquvi ututumavi vauka aitutuma tavero
tiharo, Maakama ti novave ti qata vakaukave variavo. 35 Ti Qova
naaruvaini vaira vira uva iriha ni variaka, vikama ti qata vakaave, ti
aura nakaave, ti nokavarave, variavo, tiro.

Vaiintivano kara auru qintato vakaakara tura
(Matiu 13:1-9; Ruki 8:4-8)

4

1 Qaiqaa Ihuva varuva auvahini oru vaiharo vaiinti nahenti uva
vakaaka tiva nimirare tumanta vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi
vira ututumavi vauvarora tiro, viva qaqira kero votuqi vaarirero

viraqi oquviro namariqaa vaumanta vaiinti nahenti vutuni namari auvahianta vaura.
2 Vika namari auvahianta vauvaro Ihuva votuqi vaiharo vo uva vo
uva tuqantaakero vika tiva nimura.
3 Ihuva tiharo, Te tiari iriate. Vaiinti vovano kara auru qintareva
vurave. 4 Viva auru qintaqi vuvaro hini auruvano aara auvahini
hiqiruvaro uvirivano ani nama aqu korave.
5 Mintuvaro auru hininavuvano ori vataqaa hiqiruvaro vatavano kia
vevantoqama kero vauvarora tiro, auruvano hiqiriro vaaka qampiqa
tovaro 6 tuqavano kia vevanto otu vuvarora tiro, kuarivano ururero
iteharo vaaka aaharuqama korave.
7 Mintuvaro auru hininavuvano auqurora nimiriqi hiqiriro nimiri
vataakero qampiqa tovaro nimirivano ravaaqavu kovaro kia tavavata
irorave.
8 Mintuvaro auru hininavuvano koqe vataqaa hiqiruvaro karavano
koqema kero qampiqeharo vuruvi koqe tava iratorave. Vokuva airi
tava iratovaro vokuva vuruvi aatara kero voqavata iratovaro vokuva
vuruvi viravata aatara kero airi tava voqavata iratorave, tiro. 9 Ihuva
vi uvara tuqantaakero tiva nimi taiqa kero vaiinti nahentiara tiharo, Ni
aato vairera, vi uvara okara iriate, tiro.

Ihuva uva tuqantaakero tiaina okarara tura
(Matiu 13:10-17; Ruki 8:9-10)

10 Ihuva uva tiva nimi taiqa komanta vaiinti nahenti nai maaqa nai
maaqa vuvaro Ihuva nariaraa vaumanta vira vainti 12 navuvata,
vokukavata, viva vaunaini anire Ihuva vaaka uva vo tuqantaakero
tu okarara kia iriraiti, vika virara Ihura irovaro 11 Ihuva vika tiva
nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvara kukeqataira,
vi uvarara Kotiva niara vika qaqi kaira vi uvara okara iriate tivakero,
qumina vaiinti nahenti aaqaini vaikara vi uvara okara kia vutukera tiva
nimiane timantara ti, te vi uvara vi uvara tuqantaake vika tiva nimiqi
virerave.
12 Te uva tuqantaake tiari vaiinti nahenti tavehama kia kankomake
tavevarave. Vika ti uvara aato tara iha kia anomake irivarave. Vika
ti uva irihama vika nái qora kaiqa qaqira kaivarovauve Kotiva vika
nái qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaanarove, tiro. *(Aisaiaa
6:9-10)*

Kara auru qintato vakaakara vira okara Ihuva vutukero tura
(Matiu 13:18-23; Ruki 8:11-15)

13 Ihuva minti tivakero vinavukara tiharo, Ne vo? Te vi uvara
tuqantaake tuna okarara ne kiae iriavo? Ne kia vi uvara okara
irivera, te naantiaravata uva tuqantaake tiaina uvara ne nantiakee ho
irivarave?
14 Te vaaka uva tuqantaake tuna okarara tirerave. Vaiinti vovano
kara auru qintatora vi uvara okara vaireva Kotira uvama vaivo.
15 Auru aaraqaa hiqiru uvara vira okara vaireva vaiinti nahenti
hininavu vi aurura voqaara variarave. Vi vaiinti nahentika Kotira
vakaaka iriavaro vaakama Sataaniva anirero vika avu aatoqihairo vi
uvara vara qaqini kairave.
16 Hini vaiinti nahenti ori vataqaa hiqiru aurura voqaara variarave.
Vinavuka Kotira vakaaka iriqi vi, vi uvarara quahamake variavaro
17 vi uvava vika avu aatoqi vahuqaqai vaimanta vi vaiinti nahentika

kia vairaraiqamaqi variqi viha vi uvara iriraiti variamanta, vi uvara kaara vokiaka vika qoraiqama nimitareka auti variamanta vika tinavu harivorave tiha Kotira uva vaakama qaqirake varia vaiinti nahentika variarave.
18 Hini vaiinti nahenti auqurora nimirivano qampiqoraqi qintato aurura voqaara variarave. Vi vaiinti nahentika Kotira uva iri 19 viraqaahai vika vataihainaa haikara noraiqaake iriqi viha monuarave, airairarave, quaha keha vi haikara vi haikara varareka iriqi viha Kotira uva qaqira kaavaro Kotira uvavano kia vi vaiinti nahentikaqi vairaraiqamaqiro vi vaimanta variarave.
20 Vika minti variamanta hini vaiinti nahenti koqe vataqaa qintato aurura voqaara variarave. Vi vaiinti nahentika Kotira uva iri vi uvarara quqaave tivake, vi uvara iriqi viha koqe kaiqa Kotira vara amitaqi vi variarave. Vokia vaiinti nahentika vi uvara iriha koqe kaiqa Kotira vara amitaqi vi variamanta, qaiqaa vokia vaiinti nahentika vika naatarake uritare voqavata Kotira kaiqa koqemake vara amitaqi vi variamanta, qaiqaa vokia vaiinti nahentika vika kaiqavata naatarake uritare Kotira kaiqa voqavata koqemake vara amitaqi vi variarave, tiro. Ihuva turama.

Ihuva ovara uva tuqantaakero tura
(Ruki 8:16-18)

21 Ihuva minti tivakero uva vo tuqantaakero tiharo, Ova qumpikero tainie vuru vate vairave? Kureqohairo mantaaqa keroe vate vairave? Vaitaaina taintara ankaraaraqie vate vairave? Aqao, kia mintiraitiro, ova qumpi kero tuahera kero qoqaa qaqiraqaa vuru vate vairave.
22 Naantiara ekaa kukeqate haikara qoqaaqama kaanarove. Ekaa vauvute haikara qoqaama qovarama kaanarove.
23 Ni aato vairera, vi uvara okara te tiainara kankomake iriate, tiro.
24 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Ne uva vakaaka irira anomakeha iriate. Ne vokika vi kaiqara vara nimitentema kero, Kotiva vohaa qarama kero vi kaiqara nintavata vara nimiteharoma voqavata nimianarove.
25 Kotira uva irirava variqi viraro Kotiva vira kahaqiraro viva vira uva voqavatama irianarove. Kotira uva kia irirava variqi viraro viraqaahairo nana haika viva tuatainara qaqini vara kairaro viva qaqi quminama varianarove, tiro.

Auru qampiqaainarara uva tuqantaakero tura

26 Minti tivakero Ihuva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Kotiva raqikinara maa uvara vira voqaarama vaivo. Vaiintivano auru qintatero 27 viraqaahairo viva vo entanavu vaitaqi vi vaivaro auruvano nai naqavu viro rakavu viro qampiqe vairave. Vaiintivano auruvano qampiqaaina okarara kia iriraitiro ivaro 28 auruvano vataqi vaiharo naivano qampiqairave. Auruvano rakavu viro turu verakero vuru tava irataivaro tava mpeqaiqirave.
29 Mpeqaiqivarora tiro, vaiintivano paipe varero oru tava teqa vare vairave, tiro.

Masteti auruara uva tuqantaakero tura
(Matiu 13:31-32; Ruki 13:18-19)

30 Ihuva minti tivakero uva tiva nimiqiro viro mintima tiro: Kotiva
vaiinti nahentiqaa raqikiarirava nana voqaarae vaivo? Virara irihama
nana uvae tuqantaake tirarave?
31 Ho vira *masteti* auru voqaarama vaivo. *Masteti* auruvano nai
inaara auruqaima vaivarovata, vi aurura varakero vataqi utu taivaro
32 qampiqa tero vo naaho vo naaho aatarakero uritarero katari vo-
qaara vaivaro vira kaaravata nora kaara vaivaro uvirivano ani vira
aumaqaaraini mantaaqavi variaravema turo, tiro.
33 Minti tivakero Ihuva vi uvara voqaara vo uva vo uvavata tuqan-
taakero tiva nimiqi viro vaiinti nahenti ho iri uvaraqai tiva nimura.
34 Viva vaiinti nahenti tiva nimireva kia vutukero tiraitiro, uva
tuqantaakeroqai tiva nimiqi vumanta vaiinti nahenti nai maaqa nai
maaqa vuvaro Ihuva nariaraa nai vaintinavu hampata vaiharo ekaa
vi uvara okara vutukero vinavuka tiva nimura.

Aaronaa uti vauvaro Ihuva tuvaro taiqa vura
(Matiu 8:23-27; Ruki 8:22-25)

35 Vi entara entama vuvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Varaiqe-
navu nora namari maa taqa varenavu vutuni hini mantaraini vuare,
tiro.
36 Minti tumanta vira vaintinavu vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka
mini ke, Ihuva vau voturaqi vaarire vira vita vare vumanta votu
vonavuvata vira vataake vurama.
37 Vika namariqaa votuqi vi vauvaro vaakama aaronaavano varuva
namariqaa nora utiharo namari ventaqi uri vi vauvaro namarivano
votuqira vaarirero mpiqa kareva auti vauvaro 38 Ihuva votu vekaini
turu ntuva kero vaite vaumanta vira vaintinavu Ihuva vaitonaini oru
vira vauraqamake tiha, Maara ti variara vaiintio, tenavu namariqi
aquvi *kupeqa/rupeqa* vuarirava aumaiqivo. Kiae are virara noraiqaake
iriarao? ti.
39 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vaitonaihairo himpiro aaronaa ati-
haro varuva namariara, Qaqi variane, tuvaro uvaivano taiqa vuvaro
namarivano otiniro kia inaaraiqavata qakiraitiro, tirema vaura.
40 Mintima vauvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Nana aatue qete
variavo? Nenavu kiae tiriara kempukaiqaake iriavo? tiro.
41 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu qeteha kauqu runkinkiri iha
tiha, Maa vaiintiva ta vaiintivave? Aaronaavanovata, namarivanovata,
vira uva iri vairave, ti tura.

5

Ihuva vaiinti vo vira avutaqihairo vaana atitama kora
(Matiu 8:28-34; Ruki 8:26-39)

1 Vira vaintinavu minti tivake votuqi vi, Kariri Varuva taqa vare
hini mantaraini Gerasa vataini orurora. 2 Vinavuka orurovaro Ihuva
votuqihairo vaavirero mini vauvaro vaiinti vovano ori onavuqihairo
vevarero otu Ihura vitakora.
3-4 Vi vaiintiva vaiinti qunte vau ori onavuraqi variqiro vi vauvaro
vaanavano vira avutaqi vauva vaumanta vokuka *seni* naaqunta varake
vira rumpa tora. Vira rumpa tovaro vi vaiintiva airi *seni* naaqun-
taqohai aiqu kauqu rumpatora raqikiharo ruqema kora. Qaiqaa
qaiqaavata vira rumpa karare tuvaro viva *seni* naaqunta ruqeqaama
kero, ainiqohai vira aiqu rumpatora rukavu korara tiro, vovano vira

rumpa kaarirava kia ho vaura. Vira kempuka aatara kaarirava kia ho
vauvaro 5 vi vaiintiva entaqivata, aatitoraqaavata, vaiinti qunte vau ori
onavuraqi vi aniharo oi oi tivaqiro viro aiqina vauravata niharo oi oi
tivaqiro viharo oriqohairo nai vaata teqa taaqamaqiro vi vaura.

6 Vi vaiintiva vaiharo niaraihairo Ihura tavero kantero oru vira
aiqutaraini tori kauru araviro vaiharo 7 naveraitiharo, Ihuo, Variqa
Kotiva nai virini vaiva vaivara are vira Maaquvano variarao. Tiriara
nantiarire tirae are aniarao? Are Kotirara irihara kia ti haruanerama
turo, tura.

8 Ihuva avuni vi vaiintirara tiharo, Qora vaanavauvo, vi vaiintiraqi-
haira aitarera vuane, tuvarora tiro, vi vaanava minti tura.

9 Minti tuvaro Ihuva vi vaanarara nena autu raane tuvaro vaana viva
nai autu reharo tiharo, Ti hutu Airitahaakave. Tenavu airinavuma maa
vaiintiraqi vauro, tiro.

10 Minti tivakero vi vaanava qaiqaavata airi tataa Ihurara mpo tiharo,
Kia tinavu maa vataraqaahaira tititaane, tiro.

11 Minti tuvaro vi entara quara airitahaa vuruni auhiri ne vaumanta
12 vaana vika Ihurara mpo ike tiha, Are qaqi tinavu tititairaqe tenavu
quara avutaqi oriqete variare, tuvaro 13 Ihuva vika qaqi komanta vaana
airitahaa vi vaiintiraqihai aitare oru quara avutaqi oriqete vaumanta
viraqaahai quara 2,000 navu ekaa kante onkai vauraqi otu ravara
namariqi aqu vuvaro namarivano vika raqutu komanta qutu taiqa
vura.

14 Quaravano namariqi aquvi qutu vumanta quaraqaa raqiku vai-
intinavuka tave viraqaahai aiqu autute kante maaqaini orure nora
vatukaini vuru vi uvara tiva qoqaiqamake, aarainivata viha viti viri
tiva nimiqi vumanta vi vatanaaka vi haikara tavareka anire 15 Ihuva
vaunaini ani tavovaro vaaka vaana airitahaa vira avutaqi vau vaiintiva
qaqi oquviro utavaaqa nonkutero vauvaro vira avu aatovanovata
kankoma vuvaro vaumanta vika vira tave qetora.

16 Vika vi vaiintira tave qeteha vaumanta vaiinti vonavu vaaka
vi haikara tavoka vika tiva nimiha tiha, Ihuva mintima kaivaro vi
vaiintiva koqema vivo, tivake quaranavu uvavata vika tiva nimumanta
17 vi vatanaaka voqamake qeteha Ihurara mpo tiha, Tinavu maaqa
maihaira nena vuane, ti vaura.

18 Vi vatanaaka minti tuvaro Ihuva votuqira qaiqaa vaarire vauvaro
vaaka vaanavano avutaqi vau vaiintiva Ihurara mpo ike tiharo, Kairaqe
tevata ainti vuare, tiro.

19 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kia tintira aniane. Are nena maaqaini
oru vaiharama Noravano ai koqema kero kahaqama amitaainarara
vuru nena navunaakavata tiva nimiane. Noravano ariara mpo tiva
amitaina uvaravata tiva nimiane, tiro.

20 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva Ihuva tuntema kero, mini kero
oru Dekapolisi vatukanavuqi oru niharo Ihuva nai koqema amitorara
vaiinti nahenti tiva nimi vaumanta ekaa vira uva iri vauka vi uvara
iriha vika nái kauqu runkinkiri i vaura.

Jairusiva Ihura oru vita kora
(Matiu 9:18-26; Ruki 8:40-56)

21 Vi vatanaaka Ihurara kia tinavu maaqaini variane tuvaro Ihuva
votuqi anirantero namari taqa varero varuva namari hini mantaraini

vumanta mini vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi viva vaunaini ututumavi vaura.
22 Ho vika viva vaunaini ututumavi vauvaro vaiinti vovano vi
vatukaraqi maara naavuqaa raqiki vauva, Jairusiva anirero Ihura
tavero vira aiqutaraini hiqiri viro Ihurara 23 mpo ike tiharo, Ti raavu-
rauruvano qutu vuarirava aumaiqivo. Are anira nena kauqu viraqaa
vatairaro vira rovaravano taiqa viraro ho qaqi variarire, tiro.
24 Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva vikantiro vura.

Nahentivano Ihura utavaaqa viti autama kora

Ihuva Jairusikantiro aaraini oru vi vaumanta vaiinti nahenti airi-
tahaa vira avataqi viha hihai hihai vira venta ventamaqi vi vauvaro
25 nahenti vovano tora rovara varova vikaqira vaura. Vi nahentiva 12
ihinavuara tora rovara varaqiro viharo voqamakero aihavi vauvaro
26 vo *doktaa* vo *doktaaka* vikara ti kahaqiate tiro, monu nimumanta
vinavuka kia vira kahaqiraiti, vira vaata qoraiqama keha vira monuqai
qumina namake vauvaro vaura.
27-28 Vi nahentiva vaiinti nahenti nivutaini vaiharo Ihuva kaiqa
varorara iriro, Ihura naantiaraini aniharo nai tivakero iriro tiharo, Te
homa vira utavaaqaqai autama kaariraro ti rovaravano vaaka taiqa
vuanarove, tiro. Nahenti viva minti tivakero Ihura utavaaqa autama
kovaro 29 vaakama vira naare ntova aaharauqama vuvaro viva iruvaro
vira vaatavano ho vaura.
30 Vi nahentira vaatavano koqema vuvaro vaakama Ihuva iruvaro nai
kempuka hinivano vira vaataqihairo aitarero vuvaro viva tuqantaaviro
vaiinti nahenti vira avataqi ani vauka irero tiharo, Tavave ti utavaaqa
autama kaivo? tiro.
31 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu tiha, Nai tavave ai autama
kaivo? Tavaane, vaiinti nahenti airitahaa ai venta ventamaqi vi
variavo, ti.
32 Minti tuvaro Ihuva qaqiqai vaiinti viri vira ranta kareva aituti
vauvaro 33 nahenti viva nai vaata koqema amitorara iriharo qeteharo
aiqu kauqu ntiri ntiri i vauvaro oru Ihura aiqutaraini hiqiri viro vi
uvara ekaa uva qoqaa tiva amuvaro 34 Ihuva vi nahentirara tiharo,
Ti raavuravauvo, are tiriara viva ti ho kahaqianarove tiararoma ai
vaata koqema vivo. Homa ai muntukavano paru i vairara vuane. Ai
rovaravano taiqama vivo, tiro.

Jairusira raavura koqema kora

35 Ihuva minti ti vaumanta vaiintinavu Jairusira naavuqihai ani
Jairusira vitake virara tihama, Ai raavuravano qutuma vivo. Maara ti
vai vaiintira kia qaiqaa ravaaqavu kaane, tuvaro 36 Ihuvavata vinavuka
uva iriro maara naavuqaa raqiki vau vaiintirara tiharo, Kia qetaane.
Tiriara kempukaiqama kera irihara variane, tiro.
37 Ihuva minti tivakero viva Pitaaravata, Iemiravata, Iemira qata
Ioniravata, vinavukaqai ntita varero 38 Jairusira naavuqi ororero
tavomanta vaiinti nahenti noraiqaake mpo ike tiha iqi rate vauvaro
39 Ihuva naavuqi oriqetero tiharo, Nana haikarae ne iqi rate variavo?
Vi nahenti vaintiva kia qutu vivo. Viva qaqi vaitema vaivo, tiro.
40 Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti Ihura uvara naaraihama amite
vauvaro Ihuva vira kaara ekaa vaiinti nahenti vara veva vahaaqaini
kero nahenti vaintiru vira noka qokavata, taaramonavu nai vataake

anukavata, vinavukaqai ntita varero vo *rumu*qi vi nahenti vaintiva qutu vumanta vato *rum u*raqi oriqetero 41 vira kauqu utu varero nai uvaqihairo tiharo, *Tarita kum*—Maa nahenti vaintiruvauvo, te ariara himpuane turo, tiro.

42 Ihuva minti tuvaroma vi nahenti vaintiruva vaaka himpiro ni vaura. Viva 12 ihi varakova himpiro ni vaumanta vinavuka vira tave ravukuvi voqamake kauqu runkinkiri i vauvaro 43 Ihuva vinavuka nitiharo tiharo, Ho nenavu maa haikara tavaanara kia vo vaiinti nahentivata tiva nimiate. Maa nahentirura karaqai amiate, tiro. Ihuva turama.

Nasaretihainaaka Ihura qoririma amitora
(Matiu 13:53-58; Ruki 4:16-30)

6

1 Ihuva vi vatara mini kero nai maaqa ⌞Nasaretini⌟ vumanta vira vaintinavu vira vataake vurama.

2 Ihuva nai maaqaini oru vaiharo Maara Entaqaa oru maara naavuqi uva vakaaka tiva nimi vaumanta vi naavuraqi vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vauka vira uva iriha kauqu runkinkiri i vaiha tiha, Ike, vi vaiintiva taini vaiharoe vi uvara vi uvara okara iritairave? Viva vi okarara vi okarara ti vaira nana uva okara vaivaroe ti vaivo? Ta vaiintiva vi kaiqara okara umiqaivaroe viva nora kaiqa vare vaivo? 3 Viva tainta auti vai vaiintivaqaima vaivo. Viva Mariara maaquvanove. Vira qatanavu Iemiva Iosiva Iutaava Saimoniva variarave. Vira auranavuvata maini variarave, ti. Minti tivaqi viha Ihura navunaaka virara qumina vaiintive tivake vira qoririma amitora.

4 Vika vira mintima amite vauvaro Ihuva vikara tiharo, Paropeti vaiinti Kotira uva tiva nimi variarirava vo vataini oru vairamanta vi vatanaaka virara quaheha vira nora autu amivarave. Vi vaiintiva nai maaqaini vaiharo nai aura qata hampata vairamanta vira navunaaka virara qumina maa vatanaavaqaima vaivo tivake kiama virara nora vaiintive tivarave, tiro.

5 Minti tivakero vaiinti nahenti Ihurara qumina vaiintive tura kaara Ihuva kia ho nai vatukaini nora kaiqa varaarirava vauvaro viva nai kauqu nihavuka taaraiqaqaaqai vatovaro vinavuka rovara taiqa vura. 6 Vira navunaaka virara kia ho tinavu kahaqiariravave tura kaara Ihuva ravukuviro airi avu aato utiharo vaura.

Ihuva nai vainti 12 navu vo vatuka vo vatukaini nititorara tura
(Matiu 10:5-15; Ruki 9:1-6)

Vi vatukaraqaahairo Ihuva himpiro vo vatuka vo vatuka variqi viharo vaiinti nahenti nai vakaaka tiva nimiqiro vi vaura.

7 Ihuva nai vainti 12 navu naarama ruvaaquma kero taaraqanta vona nititero taaraqanta vona nititero mintiaqiro viro ekaa nai vainti vinavuka nititama kora.

Viva vinavuka nititeharo vikara vaiintiqihai vaana nititaimanta qaqini aitaraate tiro, viva vika kempuka nimiro tiharo, 8 Nenavu aaraini vireka ihama kia karave utave monuve vo airairave ruva vararaiti, kauruqai kauquqi tota vare vuate.

9 Ne homa aiqu nonkira viraqai nonku vare vuate. Kia *sioti* taaraqanta vararaiti, *sioti* vohaiqaqai nonku vare vuate, tiro.

10 Ihuva vi uvara tivakero maa uvaravata vinavuka tiva nimiro tiharo, Nenavu oru vimanta vi vatanaaka niara quaheha ni ntitaivera,

nenavu vohaa naavuqiqai variqi vima vi vatukara mini kema vuate.
11 Nenavu oru vimantama vi vatanaaka kia ninavu quahama nimiteha
kia ninavu uvavata irireka autivera, vika nái qora okara ni autu
nimitera tavaate ti, ne nenta aiquqaahai vi vatukaqihainaa konkoma
rintatike vuate, tiro.
12 Ihuva minti tivakero nititomanta vira vaintinavu orure vaiinti
nahenti tiva nimiha tiha, Ne qora aara qaqirake koqe aaraqaaqai vuate,
ti.
13 Vika minti tivaqi viha vaiinti avutaqi vau vaanauka nititomanta
qaqini aitare vumanta nihavu vaiintika airitahaa vika vahavera aqu
nimiteha koqema nimitomanta ho vaura.

Namari nimi vau vaiintira Ionira arukora
(Matiu 14:1-12; Ruki 9:7-9)

14 Mintumanta ekaa vi vatanaaka Ihurara nai tiva ami nai tiva ami i
vauvarora tiro, King Herotiva ⌞Kariri vataqaa raqiki vauva⌟, vivavata
Ihura autuara irura.
Vaiinti nahenti hini kuka Ihurara mintima ti, Vi vaiintiva Ionivave.
Ioniva namari nimi vau vaiintiva qutu vunaihairo qaiqaa qaqi himpiro
ni vaiharora tiro, viva nora kaiqa ho vare vaivo, ti.
15 Hini kuka minti ti vaumanta hini vaiinti nahenti aqao ti, Vi
vaiintiva tinavu kaivaqava Elaitaava qaiqaa qovaraiqaa vivo, ti. Minti
tumanta vokuka Ihurara tiha, Ihuva haaru enta vau paropetika vo-
qaarama vaivo, ti.
16 Vaiinti nahenti Ihurara minti ti vauvaro Herotiva vi uvara iriro
tiharo, Oho, vi vaiintiva namari nimi vau vaiintiva vaivo. Te tiavauraro
vaiinti vo, aunta teqa aquko vaiintiva Ioniva, vivama qutu vunaihairo
qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo. Viva qutu vunaihairo qaiqaa qaqi
himpiro ni vaiharora tiro, viva nora kaiqa ho vare vaivo, tiro.
17-18 Tota Herotiva nai qata Piripira naata Heroti-Namarira varatero
vauvaro Ioniva anirero airi tataa Herotirara tiharo, Are nena qata naata
kia varaataara vaivarama varaarao, tuvaro vira kaara Herotiva nai
naata Heroti-Namarirarao tiro, viva vaiinti vonavu nititomanta vika
Ionira oru ravaaqavuke rumpa vare vuru karapuhiqama kora.
19 Ionira karapuhiqi vuru kovaro Herotira naata Heroti-Namariva
vaiharo Ioniva virara tu uvara kaara toma amiteharo Ionira arukaare
tuvaro, vira arukaarira aarava kia ho vaura. 20 Ioniva koqe vaiintivano
avuqavu ni vaurara tiro, Herotiva virara iriharo vira aatu qeteharo kia
vira arukaate tiro. Minti tivakero Herotiva Ioniva ti vau uvara virara
quaheharovata, vi uvarara taara aato iriharo vaura.
21 Mintiaqi vuvaro vo enta Heroti-Namariva Ionira arukaarira aarava
ho vaura. Vi uvara okara maantimama vairo:
Herotiva nai vatato entara iriharo vi entaraqaa nora vaiinti kara
nimireva vika naarora. Viva nora vaiintinavuve, nai iqoka vaiintiqaa
raqiki vaukave, airi airaira vato vaiintikave, viva vika vika naarama
kero kara nimura.
22 Viva vika kara nimumanta ne vauvaro Heroti-Namarira vira raavu-
ravano ani vika ihi rava nimitora. Viva ihi re vaumanta Herotivavata
viva kara nimu vaiintikavata vi varaatara quahama amite. King
Herotiva vi varaatarara quaheharo vira irero tiharo, Nana haikarae ai
muntukavano vainara, virara tiva timiraqe te ai amiare, tiro.
23 Minti tivakero viva kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te quqaama
turo. Are nana haikara tiraqe te homa ai amirarave. Hini vata te

raqikiaina vatara, are tiraqe te vi vatara rairake homa ai amirarave, tiro.
24 Herotiva minti tuvaro vi varaatava viraqihairo vevarero oru nai
nora irero tiharo, Te nana haikarae tiariraro ti timianarove? tiro.
Minti tuvaro vira nova tiharo, Are mintima tiane. Namari nimi vai
vaiintira Ionira qiata timiane tiane, tiro. 25 Vira nova minti tuvaro vira
raavuravano kantero orurero King Herotira naariharo tiharo, Namari
nimi vai vaiintira Ionira qiata vaaka tanuqira viri timiane, tiro.
26 Vi varaatava minti tuvaro King Herotiva voqamakero muntuka
qoraiquvarovata, viva vaaka kauqu aiqiqaa aqukeharo tu uvarara
iriharo kara nareka anu vaiintikaravata iriharo, Te vi varaatara tiva
amuna uvara raqa kaarorave, tivakero 27 viva karapuhi vaiintiqaa
raqiku vaiintira vo vaaka atitero tiharo, Ionira aunta teqakera vira
qiata vara vuru timiane, tuvaro viva oru karapuhiqi vaiharo vira aunta
teqa aqukero 28 vira qiata tanuqi varero vuru vi varaatara amuvaro
viva varero vuru nai nora amura.
29 Mintumanta Ionira avataqi ni vau vaiintinavuka vi uvara iri
vinavuka ani Ionira vaata vare muntu quntama kora.

Ihuva inaara kara airiqamakero 5,000 vaiinti nimura
(Matiu 14:13-21; Ruki 9:10-17; Ioni 6:1-14)

30 Ihuva noraiqamako vaiintinavuka aaraini ni orurante Ihuva vau-
naini ani ruvaaqumavi vaiha vika nái aaraini niha kaiqa varoravata,
vika vaiinti nahenti tiva nimu uvaravata, Ihura tiva amura.
31 Vika vira tiva amumanta vi entara vaiinti nahenti airitahaa Ihura
tavareka vi ani vaumantara ti, Ihuvavata vira vaintinavuvata kia ho
kara naraiti vaura. Mintuvaro Ihuva tiharo, Varaiqenavu oru qumina
kanta variari nenavu mini vaiha auraara variate, tiro.
32 Ihuva minti tivakero vinavuka ntita varero votuqi vaarirero
qumina kanta vireva vurama. 33 Vinavuka mini ke vumanta airi vaiinti
nahenti vinavuka tave tiha, Vinavuka vate vi mantarainima vivarave,
tivake vika vo vatuka vo vatukaihai kante varuva auvahianta vatavau
Ihuva vireva unaini vaaka vika naane orurora.
34 Vika naane orurovaro Ihuva vika naantiara orurero votuqihairo
vataini vaavirero vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vauka tavero
vikara aaqurihama nimitero tiharo, Ike, vaiintivano sipisipiqaa raqiki
vaiva kia vaimanta sipisipi hampi vi ani iantemake, maa vaiinti
nahentika hampi vi ani variavo, tiro. Minti tivakero mini vaiharo Ihuva
uva vakaaka vika tiva nimi vaura.
35 Ihuva uva tivaqi vuvaro kuari avu vitini tuvi vumanta Ihura
vaintinavu viva vaunaini orure tiha, Kuari avuvano vitini tuvi vivo.
Maini qumina kantave. 36 Are vaiinti nahenti maaka nititaira oru
vo vatuka vo vatuka niha monu nimiha kara varaate. Vika kia kara
ruvavare aniakave, ti. 37 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva aqao tiro,
Nenavu vika kara nimiate, tiro.
Tumanta vinavuka Ihura ireha tiha, Tenavu nora monu 200 kinaae
aqukeha kara varake vika nimirarave? ti.
38 Minti tuvaro Ihuva vinavuka irero tiharo, Nanti nanti mparetie
ruvavare aniavo? Oru tavaate, tumanta vinavuka oru tavamake viri
vira tiva ami tiha, Mpareti vohaa kauquruqaima vaivo. Havuka
taaraqantaqaima vaivo, ti.
39 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vaiinti nahenti tiva nimiro
tiharo, Ne ekaa ukau vo kanta vo kanta oquvi variate, tiro. 40 Minti

tumanta vika vo kanta 100 navu oquvi vaumanta vo kanta 50 navu oquvi, mintiaqi vi ekaa vaiinti nahenti oquvi vaura.

41 Oquvi vauvaro Ihuva mpareti kauqurunavuvata, havuka taaraqantavata, varakero naaruvaini taveharo Kotirara koqema iarao tivakero, mpareti nkuikero viti nai vaintinavu nimiro tiharo, Ho ne vare vika vuru nimimanta ekaa naate, tivakero havuka taaraqantavata raira kero ekaa vaiinti nahenti nimumanta 42 ekaa vika ho nora.

43 Ho nomanta Ihura vaintinavu viraqaahai rutantuto utara nora uta varake, vaiinti nahenti mparetivata havukavata neha kora nuntu vare utaqi ruvaqi vi, 12 utanavu mpiqa kora.

44 Vi entara 5,000 vaiinti airitahaa vi karara nora.

Ihuva varuva namari mare/turu vaura aiqu ravaqiro anura (Matiu 14:22-33; Ioni 6:16-21)

45 Ihuva kara nimiro viraqaahairo vaakama nai vaintinavu nititero tiharo, Nenavu naane votuqi vaarire varuva namari hini mantaraini taqa vare Besaida vatukaini oru vi vaiqe te vaiinti nahenti nititaari vika nái maaqa nái maaqa vuate, tiro. 46 Tumanta vinavuka votuqi vaarire vuvaro Ihuva verara aiqinaqaa Kotira aarareva oru vura.

47 Ihuva Kotira aarareva mini vuvaro entama vumanta votuqi vuka namari tavaara kanta oru vi vauvaro Ihuva nariaraa vataini mini vaura.

48 Ihuva qaqini mini vaiharo tavovaro uvaivano vinavuka vireka unaihairo aniharo votu vente vaumanta vinavuka votuqi vauka vukaari utiha namari rairaqi vi vaura. Vinavuka vukaari utiha namari rairaqi vi vauvaro aumaiqakaa aatitareva uvaro Ihuva vinavuka ntita kareva varuva vaura aiquqaahairo rava varero anura.

49-50 Viva aniharo vinavuka ai naatara kaare tumanta vinavuka tavovaro Ihuva varuva vaura aiquqaahairo rava varero ani vaumanta vinavuka voqamake aatu itomanta vika virara vaanave tihama qeteha oi oi ti vaura.

Vinavuka oi oi ti vauvaro Ihuva vaaka vinavukara tiharo, Muntuka paru i vaira variate. Tema anuro. Kia qetaate, tiro.

51 Minti tivakero Ihuva votuqi vaarirero vinavuka hampata vauvaro uvaivano taiqa viro tirema vaumanta vinavuka voqamake ravukuvi kauqu runkinkiri i vaura.

52 Ihuva mpareti taaraiqa airiqama kero vaiinti nahenti nimumanta no okarara vira vaintinavu kia virara iriraiti, vika kia Ihura okarara kankomake irura.

Ihuva Kenesareti vataini oru vaiharo nihavuka koqema kora (Matiu 14:34-36)

53 Vinavuka oru vi varuva namari hini mantaraini Kenesareti vataini orure vaavire votu rumpate 54 vi mantaraini vire umanta vi vatanaaka Ihura viraaqamake tave, Ho Ihuva anivo, ti. 55 Minti tivake vika kante oru vutuhai vuruhai aihavu vaiinti nahentika taintanavu vare Ihuva mini vaivo tunaini muntu kora.

56 Ihuva vi vataraqaa vaiharo vo vatuka vo vatuka niharo inaara vatukave, nora vatukave, naahoqi vau vatukaraqive, Ihuva mini mini ni vaumanta vi vatanaaka vika nái vatukaihai nihavu vaiinti nahentika tainta vare vuru vatukaqaa vate, Ihurara mpo ike tiha, Hoe nihavi varia vaiinti nahentika ai utavaaqa viti autama kevarave? tuvaro Ihuva hove tumanta ekaa vira utavaaqa autama ko vaiinti nahentika koqema vura.

7

Kotiva tivatai uvava vaiinti uva aatara kero vairave, tura (Matiu 15:1-9)

1 Parasi vaiintinavuvata maara okara ti vau vaiintinavukavata
Ihura tavareka Ieruharemihai ani Ihuva vaunaini ruvaaqumavi vaiha
2 tavomanta Ihura vainti hininavu vaiha Parasi vaiinti uva maara tu
okarara qaqirake, kia kauqu hiqama karaiti, kara ne vaura.
3 Vi entara Parasi vaiintinavuvata ekaa Iutaa vatanaakavata nái
kaivaqaukavara tivato uva maarara iriha minti mintima keha vika nái
kauqu hiqe vaura. Vika kia kauqu mintimake hiqama karaiti, vika kia
kara ne vaura. 4 Vika oru *maaketi*qi nuvake ani vaiha, kia nái kauqu
mintimake hiqama karaiti, vika kia kara nora. Vika kaivaqaukavara
kaapu hiqe okararave, tanu hiqe okararave, vi uvara vi uvara tiva
nimura iriqi viha minti vaura.
5 Vika vi uvara iriqi ni vaukara ti, Parasi vaiintinavuvata,
maara okara ti vau vaiintinavukavata, Ihura ireha tiha, Tinavu
kaivaqaukavara uva maara tiva torara ai vaintinavu vi uvara
qumimaqamake kia iriraiti, qaqi kara ne variavo. Vinavuka nantihae
minti variavo? ti.
6 Minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Nenavu un-
aqaraiqama keha Kotira kaiqa vare variakave. Aisaiaava haaru enta
vaiharo niara avuqavuqama kero qara ntuva torave. Aisaiaava Kotira
uva qoqaiqama keharo Kotiva mintima tivo tiro:

Maa vatanaaka noqihai ti hutu tuahere variavaro vika muntuka-
vano kia tiriara vaivo.
7 Vika maara tihama vika nái kaivaqaukavara uvaqai vaiinti na-
henti tiva nimihara ti, vika qumina ti hutu tuahere variavo, ti tura.
(Aisaiaa 29:13)

Aisaiaava Kotiva tu uvara mintima kero qara ntuva torave. 8 Kotiva
niara minti mintima iate ti uvara, ne vi uvara qumimaqamake qaqi
vaiinti tivataa uvaraqai iriha ni variarave, tiro.
9 Minti tivakero Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Ho koqema iavo.
Kotiva minti minti iate tu uvara, ne vi uvara qoririma keha ni
kaivaqaukavara tivato uvaraqai iriha ni variakave. 10 Mosiva Kotiva
tivato uvara iriharo viva niara tiharo, *Nena noka qoka koqe okaraqai
autu nimitaane. Nai noka qokara vaaqu uva ti vaina vaiintira arukaate*,
turave.
11 Mintima Kotiva tivato uvava vaimanta ne vi uvara kia iriraiti,
nenta irike ne tiha, Vaiintivano nai noka qokara tiharo, Te nitanta
kahaqiha nimire iaina monura kia nitanta nimiraiti, te vi monurara
Kotira amitaaina monurave tirarave. Vaiintivano minti tirera, ne tiha,
12 vi vaiintiva homa nai noka qoka kia kahaqiraitiro, qaqi varianarove,
tiarave.
13 Ne hampi uva minti tiha ne Kotira uva qumimaqama keha nenta
kaivaqaukavara tiva nimu uvara viraqai vaiinti nahenti tiva nimi
variarave, tiro.

Nana haikavanoe vaiinti qoraiqama kaivaro Kotiva virara kia koqe vaiintive tianarove? tura (Matiu 15:10-20)

14 Minti tivakero Ihuva vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka qaiqaa
naarama kero vikara tiharo, Ne ekaa te tire iaina uvara kankomake
irihama variate.

15 Vaiintivano ne vai karava, vi karava kia ho vaiinti avu aato
qoraiqamake vairave. Nai avu aatoqihairo qovaraiqaavi vai haikava,
vi haikavaqai vi vaiintira qoraiqamake vairave. 16 Ni aato koqe aato
vairera, ne vi uvara okara kankomake iriate, tiro.
17 Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka mini kero
naavuqi oru vaumanta vira vaintinavu viva vaaka uva tuqantaakero
karara tu uvara okara vira irovaro 18 Ihuva tiharo, Ike, ne vi uvara kiae
kankomake iriavo? Karavano aaqaihairo vaata avutaqi vi vai haikava
kia ho vaiinti avu aato qoraiqama kaanarove.
19 Vi karara naivaro kia vira avu aatoqi viqetaraitiro, vira araraqiqai
otu variro ho viraqihairo qaqini tuvitarairave, tiro.
(Ihuva tu uvara vira okara mintimama vairo: Ne ekaa kara homa
naivaro Kotiva vira kaara kia niara qora vaiintive tianarove, tura.)
20 Ihuva minti tivakero uva vo tiharo, Avu aatoqihairo qovaraiqi
haikava, vi haikava vi haikava vaiinti avu aato qoraiqama kairave.
21 Vaiinti avu aatoqihairo vaaqu kaiqa varaarira okarava qo-
varaiqivo. Quvaaraavanovata varaatavanovata hampi nuarira okar-
ava viraqihairoma qovaraiqivo. Muara varaarira okarava viraqi-
hairoma qovaraiqivo. Vaiinti arukaarira okarava viraqihairoma qo-
varaiqivo. Vora qoraintintirove, vora naatantirove, hampi nuarira
okarava viraqihairoma qovaraiqivo.
22 Vora airairara muntuka ntiraro varaarira okarava viraqihairoma
qovaraiqivo. Monuve airairave vateharo qaiqaa qaiqaa voqavata
vataare tivakeharo varaarira okarava viraqihairoma qovaraiqivo. Una
uva tiariravave, nai vaata hampi qohaama keharo ni variariravave,
vora airairara tivata timiataarave tiharo vira toma amitaariravave,
vaiinti vora autu vataini tuvi vuarire tiro, una uva tiariravave, te nora
vaiintima vauro tiariravave, hampi ruhaainararaqai iriqi nuariravave,
23 vi okarava vi okarava vaiinti avu aatoqihairo qovaraiqama viro vira
avu aato qoraiqama kaivaro vira kaara Kotiva virara qora vaiintive ti
vairave, tiro.

Vo vatanaa nahentivano Ihurara kempukaiqamakero irurara tura
(Matiu 15:21-28)

24 Ihuva minti tivakero vi vatara mini kero oru vo vataini Taiaa
vatukavata Saidoni vatukavata vau vataraqaa oru vaura. Viva mini
oru vaiharo vi vatanaaka te maini aniainarara irivorave tiro, oru vo
naavuqi vauvarovata, nahenti vovano Ihuva anurara vaaka irura.
25 Vi nahentira raavura avutaqi vaanavano vauvaro vi nahentiva
Ihuva vauraqi orurero Ihura aiqutaraini hiqiri viro vaura. 26 Vi
nahentiva kia Iutaa vatanaa nahenti vairaitiro, viva Siria vataini
Fonisia vatukaqi vatato nahentiva vaura. Viva Ihurara tiharo, Mpo, ti
raavuraqihaira vaana atitairaro qaqini aitaraarire, tiro.
27 Nahenti viva minti tuvaro Ihuva nai tiva amiharo uva tuqantaakero
tiharo, Aqao, kaiqe te tenta vaintaira naane kara nimiare. Hauri te
vaintivano ina karara varake vairi aqu nimitaarorave, tiro. ⌞Ihuva
uva tuqantaakero tu uvara okara mintimama vairo: Viva tiharo, Kaiqe
te Iutaa vatanaaka naane kahaqiare. Hauri te vo vatanaaka naane
kahaqiarorave, tiro.⌟
28 Tuvaro vi nahentiva tiharo, Nora Vaiintio, are quqaama tira iarao.
Ho vairinavu tainta ankaraaraqi vaiha vaintivano kara viti aqukaira ho
ne variarave, tiro.

29 Nahenti viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Koqema tiarao. Are minti
tiaravera te vaana vira atitauraro qaqini aitaraivaro ai raavuravano
homa vaivo. Ho nena maaqaini vuane, tiro.
30 Ihuva minti tuvaro nahenti viva nai maaqaini anirantero viro
ororero tavovaro vira raavuravano taintaqaa ho vaite vauvaro vaana-
vano vi nahenti vaintiruraqihairo qaqini aitarero vurama.

Ihuva aatovata novata tintavu vaiintira koqema kora
31 Ihuva vatuka vo Taiaini variro viraqaahairo Saidonini oru variro
vihairo virantero Dekapolisi vatukanavu vara mini kero Kariri Varuva
namari vainaini tuvurora.
32 Mini tuvurero vaumanta vokuka vaiinti vo vita vare Ihuva vau-
naini vuru kora. Vi vaiintira aato tinta vuvaro viva uvavata kia
tu vaiintiva vaumanta vika vira vita vare muntu Ihuva vaunaini ke
Ihurara mpo tiha, Nena kauqu viraqaa vatairaro ho variarire, ti.
33 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vi vaiintira vitero vaiinti nahenti
mini kero oru nariaraatanta vaiha Ihuva nai vuqa vi vaiintira aatona
vatero viraqaahairo taara vihikero taara vi vaiintira maaqiriqaa vatero
34 naaruvaini taveharo ae tiro, nai uvaqihairo tiharo, *Epatave —
Qantuaraane*, tiro.
35 Minti tuvaro vira aato tinta vuva vaakama ho qantua vuvaro
viva ho iriro vauvaro vira maaqirivanovata ho vauvaro vi vaiintiva
vutukero uva ti vaura.
36 Mintuvaro Ihuva vira navunaakara kempukaiqama kero tiharo,
Maa haikara tavaanara kia voravata tiva amiate, tiro.
Ihuva minti tumanta vika Ihuva tu uvara kia iriraiti, vi uvara viti viri
ekaa vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vaura.
37 Vika viti viri vi uvara tiva nimiqi vumanta vi uvara iruka ike
tiha kauqu runkinkiri i vaiha tiha, Viva ekaa kaiqa koqema kero vare
vaivave. Aato tinta vuaka viva koqema kaimanta ho iri variarave. Kia
uva ti variaka viva koqema kaimanta vika ho uva ti variarave, tura.

8

Ihuva qaiqaavata inaara kara airiqama kero nimura
(Matiu 15:32-39)
1 Vi entara vaiinti nahenti airitahaa Ihura tavareka ani ruvaaqumavi
vaura. Vika kia karavata ruva vararaiti, ani uki vauvaro Ihuva nai
vaintinavu naarama kero tiharo, 2 Te vaiinti nahenti uki variakara
aaqurihama nimite vauro. Vika taaramo enta ti vataake variqi viha
vika nái vare ania karara nama taiqa kaavo. 3 Te vika nái maaqaini
nititama kaari vika narara viha aarana *vuakaatama/vuakaatauma* vi
hiqintivorave. Vika hini kiaka niaraihaivata aniakave, tiro.
4 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu aqao ti, Maini qumina kantave.
Taihaie tenavu kara varake vika nimirarave? ti.
5 Vika minti tuvaro Ihuva vinavuka irama nimitero tiharo, Nenavu
nanti nanti mparetie ntuva taavo? tumanta vinavuka tiha, Mpareti 7
navu ntuva tauro, ti.
6 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vaiinti nahentiara vatakanta
oquvuate tivakero mpareti 7 navu varakero Kotirara koqema iarao
tivakero vi karara nkuikero nai vaintinavu nimiro ne vaiinti nahenti
nimiate tiro. Tumanta vinavuka vaiinti nahenti uki vauka nimura.
7 Nimuvaro Ihuva inaara havukanavuvata vatora varakero Kotirara
koqema ira iarao tivakero tiharo, Ne havukavata rairake nimiate, tiro.

8 Minti tumanta vinavuka kara vira varake vika nimumanta vaiinti
nahenti vika ho nora. Ho neha hini kara qaqi kora vira vaintinavu
nuntu vare rutantuto utara 7 navu mpiqa kora. 9 Vi entara 4,000 vaiinti
nahenti airitahaa vi karara ho nora.
10 Ho Ihuva vaiinti nahenti mintima kero kara nimiro vika nititama
kero viraqaahairo viva nai vaintiaravata votuqi vaarirero varuva taqa
varero Damanuta vataini vura.

Parasi vaiintinavu Ihurara nora kaiqa tinavuvata humiqaane tura
(Matiu 16:1-4; Ruki 12:54-56)

11 Ihuva Damanuta vataini viro oruromanta Parasi vaiintinavu Ihuva
vaunaini oru vi orure Ihura tirorima amitareka vira avateha tavaare
tivake tiha, Are nora kaiqa vo tinavu tivuqaa varairaqe tenavu taveha,
ariara quqaama Kotiva vira atitairave tiare, ti.
12 Vinavuka minti tuvaro Ihura muntukavano qoraiquvaro viva ae
tiro, Vate varia vaiinti nahentika nantihae tiha, Nora kaiqa vo tinavu
humiqairaqe tenavu tave ai okarara quqaave tiare, ti variavo? Te quqaa
uva tiari iriate. Vate maa entara vaika vaiqe te kia tenta okara vika
numiqehama nora kaiqa vo vararerave, tiro.
13 Ihuva minti tivakero qaqira vinavuka mini kero votuqi vaarirero
anirantero varuva hini mantaraini taqa varero vurama.

Parasi vaiinti kaiqa aatu rauriha variate tura
(Matiu 16:5-12)

14 Varuva namariqaa oru vi vaumanta Ihura vaintinavu mpareti
tauruke kia ruva vararaiti, mpareti vohaiqaqai votuqi vare anuvaro
15 Ihuva uva vo tuqantaakero vinavukara tiharo, ⌞Kaupititiravano avi-
tuma viro mpareti ntera kaivaro noqa virave.⌟ Parasi vaiintinavuvata
Herotivavata vika kaupititira voqaarama variavo. Nenavu vika naatu
rauriha variate, tiro.
16 Minti tumanta vira vaintinavu Ihuva tuqantaakero vato uvara
okarara kia iriraiti, nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Nana uvae tivo?
Mpareti tauru kaunara vira kaarae minti tivo? ti.
17 Minti ti vauvaro Ihuva vinavuka tu uvara iriro tiharo, Ne nantihae
mpareti tauru kaara vira kaara nai tiva ami nai tiva ami i variavo?
Kiae ni avu aato kenko timanta iriavo? Ni avu aato tinta vimantae kia
ho iriavo? 18 Ne avu vataaka kiae ho tavaavo? Ne aato vataaka kiae
ho iriavo? Te kaiqa varaunarara ne taurue kaavo? 19 Te 5,000 vaiinti
nahenti mpareti vohaa kauquru nkuike nimitaavauna entaraqaa kia
no karara nuntu vareha, ne nanti nanti rutantuto utarae mpiqa korave?
tiro.
Ihuva minti tumanta vika tiha, Ho vi entara tenavu uta 12 navu mpiqa
kaavaunarave, ti.
20 Vinavuka minti tuvaro Ihuva qaiqaa tiharo, Ho te 4,000 vaiinti
mpareti 7 navu nimitaavauna entaraqaa, kia no karara nuntu vareha,
ne nanti nanti utae mpiqa korave? tiro.
Minti tumanta vinavuka tiha, Ho tenavu uta 7 navu mpiqa kaavau-
narave, ti.
21 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, ⌞Nenavu te vi kaiqara varaunarara
iriataara vaimanta kia iriarave. Nenavu mpareti kia vararaiti vo-
haiqaqai vare aniarara ti, ne quminama nai tiva ami nai tiva ami i
variavo.⌟ Ni aato kenko tira ti okarara kankomake iriataara vaimanta
ne kiae ti okarara kankomake iriavo? tiro.

Ihuva vaiinti vo avu qimpavura rampai amitora

22 Ihuva nai vaintiaravata oru viro Besaida vatukaini orurero mini
vaumanta vokuka avu qimpavu vaiintira vita vare Ihuva vaunaini vuru
ke Ihurara mpo tiha, Are maa vaiintiraqaa nena kauqu vatairaro vira
avu rampai viraro ho tavaarire, ti.
23 Minti tuvaro Ihuva avu qimpavu vaiintira kauqu utu varero
vira vita varero vatuka aaqaini vuru kero mini vaiharo vira avuqaa
taara vihikero nai kauqu viraqaa vatero vira irero, Are vo haika hoe
tavaarao? tiro.
24 Ihuva minti tuvaro vi vaiintira avu rampai vireva uvaro viva
vutuni vutu tavero tiharo, Te vaiinti tave vauramanta vika vi anihama
vika katarivano vi anintemake ni variavo, tiro.
25 Minti tuvaro Ihuva qaiqaavata nai kauqu vira avuqaa vatovaro vi
vaiintiva aitutuma tave vauvaro vira avuvano koqemakero rampai vu-
varo viva ekaa haika anoma kero ho tavora. 26 Vi vaiintiva koqemakero
ekaa haika ho tavovaro Ihuva vira atitero tiharo, Are kia anirantera vi
vatukaraqaa viraitira, nena maaqaini vuane, tiro. Ihuva turama.

Pitaava Ihura okarara tura
(Matiu 16:13-20; Ruki 9:18-21)

27 Viraqaahairo Ihuva nai vaintinavuaravata oru Sisaria Piripai au-
manto vau vatukanavuraqi viro. Mini aaraini viharo Ihuva nai
vaintinavu irero tiharo, Vaiinti nahenti tiriara ta vaiintirave tihae ti
variavo? tiro.
28 Minti tumanta vinavuka tiha, Vokiaka ariara viva Ioniva na-
mari nimi vau vaiintivave ti variamanta, vokiaka ariara viva tinavu
kaivaqava Elaitaavave ti variamanta, vokiaka ariara viva tinavu
kaivaqava paropeti vaiinti vovano qaiqaa qovarama viro ni vaivo ti
variavo, ti.
29 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka irero tiharo, Ho nentanavu
vo? Nentanavu tiriara ta vaiintirave tihae ti variavo? tiro. Minti tuvaro
Pitaava tiharo, Are *Mesaiaa*vano—*Kotiva atitai vaiintivama* variarao,
minti tiva kehama ti vaunarave, tiro.
30 Minti tuvaro Ihuva vinavukara kempukaiqamakero tiharo, Kia
vokavata vi uvara tiva nimiate, tiro.

Ihuva naantiara nai qutu vuainarara tiva nimura
(Matiu 16:21-28; Ruki 9:22-27)

31 Minti tivakero Ihuva uva hoqarama tero viva naantiara nai qutu
vuainarara vinavuka tiva nimiro tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintika
vaiha airi aiha vuaina haikara varararerave. Nora vaiintivanovata,
Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, maara
okara ti varia vaiintikavata, vika tiriara qumina vaiintive tiha ti
qoririma timitevarave. Vika mintihama ti harukaiqe te qutuvi taaramo
enta varima qaiqaa qaqi himpirerave, tiro.
32 Ihuva vi uvara vutukero qoqaa vinavuka tiva nimuvaro Pitaava
vira vita vuru auvahini kero virara aqao tiro, Kia minti tiane, tuvaro
33 Ihuva tuqantaa viro nai vaintinavu tavero Pitaara atiharo tiharo,
Sataanio, niaraini vuane. Are kia Kotiva iritaintema keravauve iri
variarao. Are qumina vaiintivano irintema kerama iri variarao, tiro.
34 Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti uki vaukavata nai vainti-
navuvata naarama kero vika tiva nimiro tiharo, Ti tivataqiro aniarira
vaiintiva, viva nai muntuka vaina haikara qaqira kero, nai aruke hirite
katarira vara aqu varero ti naantiaraini aniarire.

35 Nai vataini qaqi variainararaqai noraiqaakero iriqiro vi variarirava, vi vaiintiva ekaarama qutu vuanarove. Vaiintivano tiriara iriqiro viharo ti kaiqa varareva ti uva iriqiro viharo vuru qutu vuarirava, vi vaiintiva ekaa entama qaqi variqiro vuanarove.

36 Vaiintivano vataini variqiro viharo ekaa airaira ruvaaquma kero viraqaahairo qutu viraro vira airairavano nantiakeroe vira ho kahaqianarove?

37 Vaiintivano qutu viro nana koqaae amiharo qaiqaa qaqi variqiro vuanarove?

38 Maa entara vataini varia vaiinti nahentika qora kaiqa varehama Kotira qaqira kaavo. Vaiinti vovano ti kaarave ti uva kaarave kaurira haika ti timirera, te Vataini Vatatai Vaintika naantiara te tuvuaina entaraqaa naivata kaurira haika vara amirarave. Vi entara ti Qora mpeqa okaravano tiqaahairo ataa i vairaqe te takuqi vai *enseli*ka vataake tuvirerave. Vi entara te vi vaiintira nai qoririma amitararave, tiro. Ihuva turama.

9

1 Ihuva minti tivakero tiharo, Te quqaa tiari iriate. Vaiinti hininavu maini himpite variaka, vinavuka kia qumina qutu vivarave. Vinavuka Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiainara tavama kema, qutu vivarave, tiro.

Ihura vaata aahuva vaata kuqu vura
(Matiu 17:1-13; Ruki 9:28-36)

2 Ihuva minti tuvaro 6 enta aitarovaro Ihuva Pitaaravata, Iemiravata, Ioniravata, vinavukaqai ntita varero aiqinaqaa nariaraanavu vaireka vurama. Mini orure vauvaro vinavuka nivuqaa Ihura vaatavano vo vaata koqe vaata kuqu vuvaro 3 vira utavaaqavanovata takuqiharo voqamakero hantaiqiharo vaura. Vaiinti vovano kia ho hiqama kairaro mintima kero takuqu vuanarove.

4 Vira vaata mintima kuqu vuvaro vaumanta vira vainti taaramonavu vaiha tavomanta Elaitaaka Mosika vinavuka kaivaqaukatanta qovaramavi vaiha Ihura vataake uva ti vaura.

5 Vitanta Ihura vataake uva ti vauvaro Pitaava Ihurara tiharo, Maara ti variara vaiintio, koqemama tenavu ai vataake maini ururaukama vauro. Are hove tirera, tenavu haraara naavu taaramonavu ariara vo, Mosirara vo, Elaitaarara vomake, kaqa nimitaare, tiro. 6 Vinavuka voqamake naatu ite vauvarora tiro, Pitaava nana uvae tirare tiharo vi uvaraqai tura.

7 Minti tuvaro tonavuvano qovarama viro hihipaama viro vinavuka mantaaqa komanta avutaqi vauvaro uvavano tonavuqihairo tiharo, Maara ti Maaqu, ti hantuqa hari vai vaintivama vaivo. Nenavu vira uvaqai iriate, tiro. 8 Minti tumanta vira vaintinavu vaaka tuqantaa taqantaa iha tavovaro kia vaiinti vovanovata Ihura tataaqa vauvaro Ihuva nariaraaqai vaura.

9 Mintumanta vinavuka aiqinaqaahai tuvi vauvaro Ihuva vinavukara kempukaiqaa kero tiharo, Nenavu vaaka tavaara vi haikara kia vokavata tiva nimiate. Ne qaqirake vaiqe te Vataini Vatatai Vaintika naantiara te qutu vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpi variari ho vi entaraqaahai virara nenavu vaiinti nahenti tiva nimiqi vuate, tiro.

10 Ihuva minti tumanta vinavuka Ihuva tuntemake, kia vokavata vi
uvara tiva nimiraiti, vika náiqɑi nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Ihuva
nai qaiqaa qaqi himpuainarara ti uvara nana uvae tivo? ti.

11 Minti tivake vinavuka Ihura ireha tiha, Maara okara ti varia vai-
intika mintima tinavu tiva timiha tiarave. Elaitaava tinavu kaivaqava
viva naanema qovaraiqianarove, ti variarave. Vika nantihae minti ti
variarave? ti.

12 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka nái tiva nimiro tiharo, Ho
vika quqaama ti variarave. Elaitaava naane ekaa haika avuqavuqama
kero qaiqaaroqarama kareva tuvuarirava vaivo. *(Mal 4:5)*

Ti Vataini Vatatai Vaintikara vo? Nana uvae tiriara vukuqi qara ntuva
tova vairave? Tiriara viva airi aiha vina haikara varaqiro viramanta
viraqaahai vika vira qoririma kehama qumina vaiintive tivarave tiro,
vukuqi mintimake qara ntuva torave. 13 Ho te niara tiha, Elaitaava
vaaka avuni ani vaurarama turo. Viva ani vaumanta vo vaiintinavu
hampi okara autuataa umanta vi okarara vira autu amitorave. Kotira
vukuqi qara ruva tontemake, vika vira mintima amitorave, tiro.

Ihuva vaintiqihairo vaana atitama kovaro aitarero vura
(Matiu 17:14-21; Ruki 9:37-43)

14 Ihuva minti tivakero vinavuka hampata tuvura. Vinavuka Ihuva
vainti hininavu konaini tuvu tavomanta vaiinti nahenti airitahaa
ruvaaqumavi vaumanta maara okara ti vau vaiintinavuka mini vaiha
Ihura vaintinavu hampata tirori vaura.

15 Vinavuka tuvuromanta mini ruvaaqumavi vauka vaakama Ihura
tave voqamake ravukuvi kante oru vira uva mantovaro 16 Ihuva nai
vainti hininavu irero tiharo, Nenavu nana kaarae vika hampata tirori
variavo? tiro.

17 Minti tuvaro vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauraqihairo vaiinti
vovano vira tiva amiro tiharo, Maara ti variara vaiintio, vaanavano ti
maaqu avutaqi vaivaro viva kia ho uva timantara ti, te are iananaini
vira vite anuro. 18 Vaanavano ti maaqu ravaaqavu keharo vira
vataini aqukaivaro hiqirivaro vira noqihairo taaraparaqai raivaro
viva nai aarai tenti ane vaivaro vira vaatavano raqikivi vaivo. Te
ai vaintinavuara vaana atitaivaro aitare vuarire turamanta vika vira
atitaavarovata, kia ho aitarero virave, tiro.

19 Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva vi uvara iriro tiharo, Ne maa entara
varia vaiinti nahentika Kotirara qumimaqa ihama kia virara iriavo.
Ike, ne ti popohama timite variamanta te nanti nanti entae ni hampata
variqi virerave? Te nanti nanti entae ni kahaqirerave? Ho vi vaintira
vita vare te iainaini aniate, 20 tumanta vi vaintira vite anuvaro vaana
viva Ihura tavamakero vi vaintira voqamakero raqikivi raqikivi uvaro
viva vatakanta hiqiri viro tuqantaa taqantaa i vauvaro taaraparavano
vira noqihairo re vaura.

21 Minti vauvaro Ihuva vira qora irero tiharo, Tairentae maa vira
hoqarama kero mintivo? tiro. Minti tuvaro vira qova tiharo, Ti vainti
vira naatirukaahairo mintiaqiro virave. 22 Vaanavano vira arukarare
tiro, vira vara ihaqira aqukero, namariqira aqukero i vairave. Are
tinavu ho kahaqirava vairera, tinavuara mpo ike tiva timiteharama
tinavu kahaqiane, tiro.

23 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Are tihara, Tinavu ho kahaqirava
vairerave tianarave. Are kiae iriarao? Kotirara kempukaiqaakero
ririrava ekaa kaiqa ho varaanarove, tiro.
24 Tuvaro vainti vira qova vaakama tiharo, Ho te Kotirara iriqi vi vau-
rava kiama ho vaivo. Arevata ti kahaqiraqe te Kotirara kempukaiqama
keha iriqi vuare, tiro.
25 Minti tuvaro Ihuva tavomanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka
hihai hihai aumanto anuvaro Ihuva vaana vira atiro tiharo, Are kia uva
tiara vaanavave. Are aato tintavi vaanavave. Are vi vaintiraqihaira
aitarera vuane. Kia qaiqaavata vi vaintiraqi viqetera variane, tiro.
26 Minti tuvaro vaana viva oi oi tiharo voqamakero vi vaintira
raqikikero raqiki aqukero iharo aitarero vuvaro vainti viva aavata qutu
vura voqaara vaumanta vaiinti nahenti tihama, Viva qutuma vivo, ti.
27 Tuvaro Ihuva vira kauqu utu varero vira vara vaaviarama kovaro
vi vaintiva ho himpiro vaura.
28 Vi vaintiva ho himpiro vauvaro Ihuva viraqaahairo naavuqi oru
vauvaro vira vaintinavu oru vira evaara ireha tiha, Tenavu vi vaanara
atitaurarovata, nantivaroe tinavu no kia irivo? ti.
29 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vikara tiharo, Mintina vaanara kia
ne ho qaqi atitaivaro vuanarove. Ne Kotira aarehama atitaivaro ho
aitarero vuanarove, tiro. Ihuva turama.

Ihuva qaiqaavata nai qutuaina uvara nai vaintinavu tiva nimura
(Matiu 17:22-23; Ruki 9:43-45)

30-31 Viraqaahairo Ihuva nai vaintiaravata oru viro vi vatara vara mini
kero Karirini oru viro. Mini viharoma vakaaka vutukero nai vaintinavu
tiva nimireva iharora tiro, viva vovanovata tenavu vuaina okarara
iriantorave tiro, evaara vura. Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo,
Vovano ti Vataini Vatatai Vaintika qoqaiqama kaira ti ravaaqavu vare
vaiinti kauquqi vuru kaimanta ti harukaiqe te qutuvi taaramo enta
varikema qaiqaa qaqi himpirarave, tiro.
32 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu kia vi uvara okara kankomake
iriraiti, viva tura aatu qeteha vika kia vi uvara okarara iramake irura.

Tavave tinavuqihairo nora vaiintiqama viro varianarove? tura
(Matiu 18:1-5; Ruki 9:46-48)

33 Vinavuka oru vi Kapenaumini orurovaro Ihuva naavu voqi oru
vaiharo nai vaintinavu irero tiharo, Nenavu aarana aniha nana uva
tivaqi anihae tirori variavo? tiro.
34 Viva minti tumanta vinavuka kia uva tiraiti, evaara vaura.
Vinavuka aarana aniha mintima ti, Tavave tinavuqihairo avuniqa-
maviro varianarove? ti. Minti turara ti, vika kauriha kia Ihura vi uvara
tiva amura.
35 Vinavuka kia uva tuvaro Ihuva oquviro nai vainti 12 navu naarama
kero tiva nimiro tiharo, Kaiqe te avuni nora vaiintiqama vuaina
okarara ni tiva nimiare. Vi vaiintiva vaiinti nahenti naantiaraini
vaiharo vika paanaa haika vareharo variaina vaiintivama varianarove,
tiro.
36 Ihuva minti tivakero viva vainti naatiru vita varero vinavuka
nivuqaa vara himpimatero viraqaahairo vi vaintirura ravukutero ti-
haro, 37 Vaiinti vovano tiriarao tiro, maa vaintirura voqaara vaiharo
voravata quahama amiteharo viva tivata quahama timitaanarove. Viva

mintiharoma Kotiva ti tititairavata quahama amitaanarove, tiro. Ihuva turama.

Vo vaiintivano Ihura autu reharo kaiqa varora
(Ruki 9:49-50)

38 Ihuva vi uvara tuvaro Ioniva tiharo, Maara ti variara vaiintio, tenavu tavauraro vaiinti vovano ai autu reharo vaana atite vairave. Vi vaiintiva kia tinavu hampata ai avataqi ni vai vaiintiva vaimantara ti, vira qioqama tauro, tiro.

39 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kia vi vaiintira qioqama kaataarave. Vovano ti hutu reharo nora kaiqa vareharo viva viraqaahairo kiama vaaka tiriara qora uva tianarove. 40 Vaiintivano kia tinavu kaiqa vara qoraiqama timitaarirava vairera, vi vaiintiva tinavu kahaqama timitaariravama varianarove, tiro.

41 Te tiari iriate. Ne namariara naataa ivaro vovano niara vika Ihura vaintive tiharo namari ni nimirera, Kotiva kia vi vaiintira tauru karaitiro, naantiara vira noqaa koqemakero amianarove, tiro.

Qora aara vora umiqevorave tura
(Matiu 18:6-9; Ruki 17:1-2)

42 Ihuva minti tivakero vainti naatiru vaaka ravukutorara tiharo, Maa vaintirura voqaara ti uva irirava vairaro vaiinti vovano anirero qora aara vira umiqairera, vira kaara vi vaiintira uvavano nai nora uvama varianarove. Koqemama kia vi vaintirura qora aara umiqai entaraqaa vi vaiintira auntaqi nora ori kantarumake nora varuva namariqi aqukaataarave, tiro.

43 Vi uvara irihara ai kauqu hinivano qora kaiqa vare vairera, vira teqa aqukaane. Koqemama vohaa kauquqai vairava naaruvaini vira qaqi variqira vinarave. Are qora kaiqa vareharama taara kauqu vairava vairaro kia qimpaaina iharaqi ai aqukaantorave.

44 [Vi vataraqi iviruqavano qutu vuaka vaata qaqi namaqi vi vaivaro ihavanovata kia qimpa viraitiro, qaqima itaqiro vi vairave.]

45 Ai aiqu hinivano qora kaiqa vare vairera, vira teqa aqukaane. Koqemama vohaa aiquqai vairava naaruvaini oru vaira qaqi variqira vinarave. Are taara aiqu vairava vairaro ai nora iha ite vainaraqi aqukaantorave.

46 [Vi vataraqi iviruqavano qutu vuaka vaata qaqi namaqi vi vaivaro ihavanovata kia qimpa viraitiro, qaqima itaqiro vi vairave.]

47 Ai hini avuvano qora kaiqa varairera, ho nena avu hini vaurukaane. Koqemama are vohaa avuqai vairava Kotiva raqikina vatukaraqi oru vira qaqi variqira vinarave. Ai avu taaraqanta vairava qora kaiqa vare vairaro naantiara ai nora iha itainaraqi aqukaantorave.

48 Vi vataraqi iviruqavano qutu vuaka vaata qaqi namaqi vi vaivaro ihavanovata kia qimpa viraitiro, qaqima itaqiro vi vairave. *(Aisaiaa 66:24)*

49 Hore karaqaa aataintema kero, naantiara ihavano ekaa vaiinti nahenti ita kaanarove.

50 Hore koqe haikave. Horevano qoraiqama viro kia hiakaa irera, kia ho vira qaiqaa autu kairaro hiakaa ianarove. Ho ne hore koqera voqaara vaiha, muntuka parumakeha nariara nariara koqema nimitaqi vuate, tura.

10

Nahenti qaqirake okarara Ihuva vika tiva nimura
(Matiu 19:1-12; Ruki 16:18)

1 Ho Ihuva vi vatara mini kero Iutia vataini oru viro Iotani Namari
taqa varero Iotani Namari hini mantaraini vura. Mini oru vaumanta
qaiqaa vaiinti nahenti airitahaa viva vaunaini uki vauvaro ho Ihuva
tota tuntema kero, qaiqaa vakaaka vika tiva nimura.
2 Ihuva mini vaumanta Parasi vaiintinavu viva vaunaini orure
Ihurara hampi uva tiarire ti, vira irama amite tiha, Hoe vaiintivano nai
naata qaqira kaanarove? ti.
3 Tuvaro Ihuva vika nái irama nimitero tiharo, Haaru ninavu
kaivaqava Mosiva nana uva okarae tiva taatautorave? tiro.
4 Ihuva minti tumanta vinavuka tiha, Ho Mosiva uva okara mintima
tiva taatautorave: Vaiintivano nai naata qaqira kareva iharo qara ntuva
kero nai naata amiro tiharo, Ho ai qaqira kauro, tiharoma atitaanarove
turave. Mosiva mintima vi okarara tiva taatautorave, ti.
5 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Mosiva vaiharo tavomanta ni
kaivaqaukavara kia vaaka Kotira uva irireka auti vaukama vaurave.
Vika mintiake vauvarora tiro, ho Mosiva vi uvara tiva taatautorave.
6-7 Tota hoqarero kia mintima vaurave. Tota Kotiva naaruvavata
vatavata autu kero vatero tiharo, Te vaiintivata nahentivata vohaa
autuke vataunarara tiro, vaiintivano nai noka qoka kero, nai naatantiro
avitumavi variqi vihatanta, vitanta vohaa vaatama vaivarave, turave.
8 Vitanta kiama vo vaata vo vaata vairaiti, vitanta vohaa vaataqaima
vairave. 9 Ho Kotiva vivama vaativata naatavata avitumakero vohaa
tampama kairara tiro, hauri vovano vitanta raira kaantorave, tiro.
10 Ihuva minti tivakero naavuqi oru vaumanta vira vaintinavu Ihura
vi uvara okarara irovaro 11 Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Vaiinti
vovano nai naata qaqira kero vo nahenti varairava, vi vaiintiva minti-
haroma nai naata qoraiqama amitero qaraaka nahentintiro niharoma
naata vaati varaa okarara raqama kaanarove.
12 Vira voqaara nahentivano nai qorainti qaqira kero qaraaka qo-
rainti varairava, vi nahentivavata qaraaka qoraintintiro niharoma
muarama vikantiro nuanarove, tiro.

Ihuva vainti haikaqaa nai kauqu vateharo koqema nimitora
(Matiu 19:13-15; Ruki 18:15-17)

13 Ihuva vaumanta vaiinti nahenti vika nái vainti ntita vare Ihuva nai
kauqu vikaqaa vataarire ti, Ihuva vaunaini vuru karare tumanta Ihura
vaintinavu vika tave vika qioqiha niti vaura.
14 Mintuvaro Ihuva tavero vinavuka nái nitiro tiharo, Aqao, vainti
haika qaqi kaimanta te iainanaini aniate. Kia vika aara kuvai nimitaate.
Vaiinti nahenti maa vaintika voqaantemake Kotirara irika, vikama
Kotiva raqikiaina vatukaraqi vaivarave. 15 Te quqaa uva tiari iriate.
Vaiintivano kia vainti naati voqaantema kero, Kotira uva iriraitiro
vairava, vi vaiintiva kia Kotiva raqikina vatukaraqi ho vuanarove, tiro.
16 Minti tivakero vainti haika vika ravuku kero nai kauqu vikaqaa
vateharo vika koqema nimitora.

Airi airaira vate vau vaiintirara tura
(Matiu 19:16-30; Ruki 18:18-30)

17 Ihuva aaraini vireva uvaro vaiinti vovano kantero oru Ihura irero
tiharo, Are maara ti variara vaiintiva koqevave. Te nana koqe kaiqae

Kotira vara amitaqi vihae te naantiara ekaa enta koqemake qaqi variqi virarave? tiro.
18 Minti tuvaro Ihuva vira nai tiva amiro tiharo, Are nantiharae tiriara vaiinti koqevave tiarao? Kotiva vivaqaima koqeva vairave.
19 Are Kotiva tiva taatauto uvara irianarave. Vira uva mintimama vaivo:

Kia vora arukaane.
Kia vora naatantira muara nuane.
Kia muara autuane.
Kia una uva tiane.
Kia unaqaraiqama kehara vora airaira varaane.
Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane, turave. *(Katu Varora 20:12-16)*

Kotiva tiva taatauto uvava mintimama vaivo, tiro.
20 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva tiharo, Maara ti variara vaiintio, te vainti naatika vaiha ekaa vi uvara iriqi vivima vate maa vauro, tiro.
21 Minti tuvaro Ihura muntukavano vi vaiintirara vauvaro vira taveharo tiva amiro tiharo, Are vohaa kaiqaqai varaataarave. Oru nena vatena haikara nuntu kera nimihara koqaa varerama vuru kia airaira vataa vaiinti nahentika rairakera nimiraroma naaruvaini ai koqaa variarire. Mintima kera viraqaahaira ti tivataqira aniane, tiro.
22 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva vi uvara iriro ua viri aratero vaura. Viva airi airaira vatovara tiro, kia Ihura uva iriraitiro, qaqira kero vira muntukavano qoraiquvaro vurama.
23 Vi vaiintiva vuvaro Ihuva nai vaintinavu viti viri aitutuma tavero tiharo, Airi airaira vate vaiintika Kotiva raqikina vatukaraqi vukaari utihama vivarave, tiro.
24 Minti tumanta vira vaintinavu vi uvara iri tiha, Ike, Ihuva nana uvae tivo? tuvaro Ihuva qaiqaavata vi uvara tiharo, Ti vaintinavu-vauvo, vaiinti nahenti vukaari utihama Kotiva raqikina vatukaraqi vivarave.
25 *Kameri*vano uqa noqi ho ruqiaraarirava vairavauve, airi airaira vataaina vaiintiva vivavata Kotiva raqikiaina vatukaraqi ho vuanarove, tiro.
26 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vira uvara airi aato iriha tiha, Ike, ⌞airi airaira vateka kia Kotiva raqikinaraqi ho vivera,⌟ Kotiva nai ta vaiintikae ntitaanarove? ti.
27 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vinavuka aitutuma tavero tiharo, Vataini variaka vika nái kempukaqaa kiama ho vivarave. Kotiva kahaqira vika ho vivarave. Kotiva ekaa kaiqa vare vaivama vaivo, tiro.
28 Minti tuvaro Pitaava tiharo, Ho tavaane. Tenavu ai avataqi virera iha, ekaa haika mini ke qaqima anuro, tiro.
29 Pitaava minti tuvaro Ihuva vinavukara tiharo, Te quqaa tiari iriate. Kia te ne kaiqa vare vaira tauru kararave. Vaiinti vovano nai naavu maaqae, nai qata vakaarae, nai aura nakaarae, nai noka qokae, nai vaintairae, nai naaho maatae, mini kero tiriarao tiro, ti kaiqarao tiro virava 30 viva vira noqaa koqaa vareharo kia vohaa tataaqai varaanarove.

Viva maa entara vi koqaara vareharo airi tataavata varaanarove. Vi vaiintiva vi haikara vi haikara mini kero virava airi naavuve, airi qata vakaave, airi aura nakaave, airi nokavarave, airi vaintintive, airi vatave, vi haikara vi haikara airi haikama varaanarove. Vi vaiintiva vairamanta vira kaara hini vaiinti vira qoraiqama amitaqi

vivaro varianarove. Ho vi vaiintiva naantiara ekaa enta qaqi variqiro vuanarove.
31 Vate vaiinti nahenti airitahaa avuni variaka naantiara vika tuvitare ekaanainima vaivarave. Vate ekaanaini variaka naantiara vika uritare avunima vaivarave, tiro.

Ihuva taaramo tataa nai qutu vuainarara tura
(Matiu 20:17-19; Ruki 18:31-34)

32 Vinavuka Ieruharemini vireka aaraini vi vauvaro Ihuva naane nariaraa avuni vi vaura. Ihuva avuni vi vaumanta vira vaintinavu virara airi aato iriqi vi vaumanta vonavu Ihura avataqi vi vau vaiinti nahentikavata vika qeteha ani vaura.

Aaraini vinavuka mintima vi vauvaro viraqaahairo Ihuva nai vainti 12 navuqai ntita vo kanta vuru kero, naantiara náiq*aa* qovara iaina okarara vinavuka qaiqaa tiva nimiro tiharo, 33 Nenavu iriate. Tenavu Ieruharemini oru variari vo vaiintinavu ti Vataini Vatatai Vaintika ravaaqavu vare vuru kaimanta Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti varia vaiintikavata, vika tiriara vira arukaane tivake ti tivita vare vuru Romeni vatanaaka kauquqi tuta kaimanta vika ti haru kevarave.
34 Vi vatanaaka ti naaraihama timite, tiqaa taara vihite, *reti* naaquntaqohai ti kaavu humiqake vate, ti harukaiqe te qutu virarave. Te qutuvi taaramo enta varikema, qaiqaa qaqi himpirerave, tiro. Ihuva nai vaintinavu minti tivakero tiva nimura.

Iemika Ionika náitanta noraiqama virara Ihura irora
(Matiu 20:20-28)

35 Sebedira maaqutanta Iemika Ionika Ihuva vaunaini orure Ihurara ireha tiha, Maara ti variara vaiintio, are vo haika tetanta tunara mintima kera timitaanerama anuro, ti. 36 Tuvaro Ihuva vitantara tiharo, Te nitanta nantie irarave? tiro.
37 Tumanta vitanta tiha, Naantiara are mpeqaiqihara vaiinti nahentiqaa raqikihara nora vaiinti taintaqaa oquvi vaihara are titanta noraiqama kairaro titantaqihairo vovano ai kauqu tanaraini vairaro vovano ai kauqu kaanaaqaini variarire, ti.
38 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Netanta kia kankomake iriraiti, vi uvarara ti iraavo. Te aiha vuaina namarira *kaapu*qihai naainara, hoe netanta nevarave? Te aiha vina namarira varare iainara, netantavata hoe varevarave? tiro.
39 Minti tumanta vitanta tiha, Tetanta homa mintirarave, tuvaro Ihuva vitanta tiva nimiro tiharo, Quqaama te namari naainara netantavata nevarave. Quqaama te namari varaainara netantavata varevarave.
40 Naantiara ti kauqu tanarainivata ti kauqu kaanaaqainivata oquvi vai vaiintitantara kia ti kaiqa vaivo. Ti Qova vaiinti taaraqanta qeramatai vaiintitanta, vitantama mini oquvi vaivarave, tiro.
41 Minti tumanta Ihura vainti hini 10 navu vi uvara iri vira kaara Iemika Ionika nitura.
42 Vinavuka vitanta niti vauvaro Ihuva vinavukavata vitantavata naarama kero ho eqaate tiro, Vo vatanaaka raqikiqi vi varia okarara ne iriarave. Vika avuhainaaka uritare vaiha vi kaiqara maa kaiqara vara timitaate ti variarave. Vika nora vaiintinavu tiha, Te nora vaiintivano vaunarara ti, ne ti uvaqai iriqi vuate, ti variarave.
43 Nenavu kia vika aanaraate. Niqihairo vovano noraiqireva irera, viva ni paanaa kaiqa vara nimiteharoma noraiqama vuarire.

44 Niqihairo vovano uritarero avuni vaireva irera, viva qaqi paanaa
vaiintivano vaiharo ni kaiqa vara nimitaarire.
45 Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro. Tevata kia vaiinti nahentiara
ti paanaa kaiqa vara timitaate ti tuvuraukavauve. Te vaiinti nahenti
kaiqa vara nimitaqi vi, airi vaiinti nahentiara iriha qutu virerave tivake
tuvuraukave, tiro. Ihuva turama.

Ihuva Batimiasira avu rampaikora
(Matiu 20:29-34; Ruki 18:35-43)

46 Ihuva nai vaintiaravata oru viro Ierikoni ororero vi vatukara vara
maini kareva auti vaumanta vaiinti nahenti airitahaa vira avataqi
vi vauvaro avu qimpavu vaiintiva Batimiasiva, Timiasira maaquvano
airaira naariharo timiate ti vau vaiintiva aara auvahini oquvi vaura.
47 Viva mini vaiharo irumanta vokuka tiha, Ihuva Nasaretihainaava
aitare vi vaivo, tuvaro Batimiasiva iriro viraqaahairo viva no-
raiqaakero Ihura aareharo tiharo, Ihuo, Devitira Maaquo, are tiriara
mpo ike tiva timitaane, tiro.
48 Viva minti ti vaumanta airi vaiinti nahenti vira atiha tiha,
Evaara variane, tuvaro viva kia vika tu uvara iriraitiro, qaiqaavata
noraiqaakero naveraitiharo, Devitira Maaquo, tiriara mpo ike tiva
timitaane, tiro.
49 Minti tivaqi vi vauvaro Ihuva ani viraqaa himpitero tiharo, Vira
aaraivaro aniarire, tumanta vika avu qimpavura aarehama tiha, Ho
quahehara variane. Himpuane. Viva aima aaraivo, ti.
50 Minti tuvaro vaiinti viva nai vaaqauta aqutora ravaqaakero qaqini
mini kero himpiro Ihuva himpite vaunaini vuvaro 51 Ihuva vira irero
tiharo, Te ai nantire ururae aniarao? tiro. Minti tuvaro avu qimpavu
vaiintiva tiharo, Maara ti variara vaiintio, ti tivu rampai kaanerama te
anuro, tiro.
52 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho vuane. Are tiriara
viva ti ho kahaqianarove tiararoma ai avu koqema vivo, tiro. Minti
tuvaro vira avuvano vaaka rampai vuvaro viva ho tavero. Vira
avuvano ho vauvaro viva Ihura avataqiro viva vu aararaqaa vurama.

Vaiinti nahenti Ihura quahama amite vauvaro viva Ieruharemiqi vura
(Matiu 21:1-11; Ruki 19:28-40; Ioni 12:12-19)

11

1 Ihuva nai vaintiaravata oru vuvaro Ieruharemi aumanto vaumanta
vinavuka Betapasini Orivi Aiqina auvoqi vau vatukaraqi orurovaro
Ihuva nai vainti votanta nititero 2 tiharo, Netanta viti vatukaraqi vuate.
Netanta orure tavaivaro vi vatukaraqi *donki* qaraaka kantaruma teva
varianarove. Vi *donki*raqaa kia vaiintivanovata vira tauvaqaqaa oquvi
vaiha ni variarave. Netanta oru *donki* vira ranta kema, kuvantu
kema maini vare vuru timiate. 3 Vovano nitantara nana haikae vare
variavo tirera, netanta mintimama tiva amiate, Titanta Noravano
donki maarara timanta anuro. Maa *donki*va inaaraiqa vira vataakero
variraroma, qaiqaa varakairaro orurantero anianarove, tiate, tiro.
4 Ihuva minti tumanta vitanta vi vatukaraqaa orure tavovaro
*donki*vano aaraqaa qentiana kantaruma tovaro vaumanta vitanta vira
kuvanti vaumanta 5 vaiinti vonavu mini himpite vauka tiha, Netanta
nantirekae vira kuvanti variavo? 6 tumanta vitanta Ihuva vaaka tu
uvara vinavuka tiva nimumanta ho vira vare vuate ti.

7 Minti tumanta vitanta qaraaka *donki* vare vuru Ihura amura. Vuru
ami vira vaintinavu nái utavaaqa *donki* tauvaqaqaa vuqi amitovaro
Ihuva viraqaata vaarirero oquviro aaraqaa vura.
8 Aaraqaa oru vi vaumanta vaiinti nahenti Ihurara quaheha nái
utavaaqa aaraqaa vuqi amitomanta vaiinti nahenti hininavu naahoqi-
hai katari mare teqa vare vuru aaraqaa vuqi amitora.
9 Mintiaqi vi, Ihura avuni vi vau vaiinti nahentikavata, vira naantiara
ani vau vaiinti nahentikavata, naverai tiha,

Kaiqenavu vira autu tuaheraare. Noravano nai autuqaa ani vai
vaiintira koqema amite vaivo. *(Ihi 118:26)*

10 Tinavu kaivaqava Devitiva mpeqaiqama kero raqikuntema kero,
vivavata raqikiqi vuainarara tiro, Kotiva vira koqema amite vaivo.
Variqavano nai virini vaira, vira autu tuahera kaate, ti.

11 Vika minti tivaqi vuvaro Ihuva oru viro Ieruharemini orurora.
Orurero Kotira Naavu nora naavuqi oriqetero viraqi vau haikara
tavamakero, vevarero enta ireva uvaro Ihuva nai vainti 12 navu
hampata ururantero Betanini otu vaura.

Fiki katarivano kia tava irorara tura
(Matiu 21:18-19)

12 Vira qararaa vinavuka Betanihai oturante uri vauvaro Ihura karara
antuqa aruvaro 13 viva tavovaro vutuni *fiki*, vira tava ne katariva
vauvaro vira mare airi vaura. Vira tava vairera hiqike naare tivakero,
tavovaro kia vira tava iraaina entava vauvarora tiro, marevanoqai
vaura.
14 Marevanoqai vauvaro Ihuva *fiki* katariara tiharo, Ho naantiara
kia vovanovata ai tava ho hiqi naanarove, tiro. Minti tumanta vira
vaintinavuvata vi uvara irura.

Ihuva Kotira Naavu nora naavuqi vura
(Matiu 21:12-17; Ruki 19:45-48; Ioni 2:13-22)

15 Ihuva nai vaintiaravata oru viro Ieruharemini orurero Ihuva qaiqaa
Kotira Naavuqi oriqetero tavomanta koqaa auti vau vaiintika viraqi
vaiha koqaa kaiqa vare vaura. Mintuvaro viva vika rauntu veva
vahaaqaini kero, monu *senisi*qi vau vaiintika taintanavu vara venta
aqukero, uviri nimiha monu vare vau vaiintika taintanavuvata vara
venta aqukero.
16 Mintima kero viva tiharo, Maini kiama aara vaivo. Kia airaira
vareha maini vitare aitare iate, tiro.
17 Minti tivakero viva uva vo vika tiva nimiro tiharo, Kotira vukuqi
mintima qara ntuvato uvava vaivo:

Ekaa vatanaaka vika ti naavuara Kotira aare varia naavurave
tivarave, turave. *(Aisaiaa 56:7)*

Oho, ne variavarora tiro, maa naavuva muara vaiinti kukeqavi varia
naavura voqaarama vaivo, tiro.
18 Ihuva minti tumanta Kotira Naavuqi vaiha Kotira kaiqa vara amite
vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika
Ihura uva iri, vi uvara kaara Ihura aruke aarara rantareka auti vaura.
Vika tavomanta qaqi vaiinti nahenti Ihuva tu uvarara quaheha kauqu
runkinkiri i vaumanta vika virara iriha Ihura aatu qeteha vaura.
19 Ihuva Ieruharemini variqiro vuvaro enta ire uvaro viva nai
vaintiaravata Ieruharemi mini kero vurama.

Fiki katari tamunta vura
(Matiu 21:20-22)

20 Vira qararaa toqaqi oturante urihama vira vaintinavu tavovaro
fiki katarivano vira kaaravata tuqavata aaharaiqama vuva vauvaro
21 Pitaava Ihuva vi katarirara tivato uvara iritero Ihurara tiharo, Ike,
maara ti variara vaiintio, tavaane. *Fiki* katarivano are atiarava tamunta
vivo, tiro.

22 Minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Te tiari iriate. Ne-
navu Kotirara kempukaiqama kehama iriqi nuate. 23 Nenavu mintiaqi
viha maa aiqinarara tiha, Tuvitarera varuvaqi aquvuane, tivarave. Ne
minti tihama kia taara aato iriraiti, quqaama mintianarove, tivera, Ko-
tiva ninavu kahaqiraro aiqinavano tuvitarero varuvaqi aqu vuanarove.

24 Virara irihama te niara mintima tirerave. Nenavu vo haika
varareka Kotira aareha tiha, Kotiva quqaama vi haikara ti timianarove,
tihama nenavu nana nana haika vararekave ti haikara ho varevarave.

25 Nenavu himpite vaiha Kotira aare vaivaro vo vaiintivano ninavu
qoraiqama nimitaaina uvava qaqi vairera, ne vi vaiintira uva naane
nunka amitema Kotira aaraate. Nenavu mintivaro ninavu Qova naaru-
vaini vaiva nenavu qora kaiqa vare uvaravata homa ni nunka nimitaa-
narove. 26 [Nenavu kia vo vaiinti uva nunka nimitaivera, ninavu Qova
naaruvaini vaiva kiama ni uvavata ho nunka nimitaanarove], tiro.

Tavave ai noraiqama kaivarave? tura
(Matiu 21:23-27; Ruki 20:1-8)

27 Ihuva minti tivakero nai vaintinavuaravata oturantero Ieruharemini
uru vaura. Ihuva qaiqaa Kotira Naavuqi oriqetero viraqi ni vaumanta
Kotira Naavuqi vaiha Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika
noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, Iutaa vatanaa nora
vaiintinavuvata, vika Ihuva vaunaini orure 28 Ihura atiha vira ireha
tiha, Are ta vaiintiva vaiharae maa kaiqara vare variarao? Tavave ai
noraiqama kaivarae are maa kaiqara vare variarao? ti.

29 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Kaiqe te
naane ni irama nimitaari ne te tiaina uvara ho tiva timivera, te tenta
noraiqamavi vaiha maa kaiqara varaainararavata ni tiva nimiare.
30 Tavave Ionira noraiqama kovaroe viva vaiinti nahenti namari nimu-
rave? Kotivae, qaqi vaiintivanoe, vira noraiqama kovaroe minturave?
Ne virara ti tiva timiqe te iriare, tiro.

31 Ihuva minti tumanta vika nai ire nai ire iha tiha, Tenavu nana uvae
vira tiva amirarave? Tenavu tiha, Kotiva Ionira noraiqama korave,
tiarera, Ihuva tinavuara, Ne nantihae Ionira uvara kia quqaave tiavo?
tianarove. 32 Qaiqaa vate tenavu tiha, Vaiintivanoqai Ionira noraiqama
korave, tiarera, vi uvavavata kia ho varianarove, tura. Qaqi vaiinti
nahenti Ionirara Kotira uva qoqaiqamako vaiintivave turara ti, vika
qaqi vaiinti nahenti naatu qeteha kia minti tura.

33 Vika nariara nariara minti tivake viraqaahai Ihurara tiha, Nai
tavave Ionira noraiqama korave? Kia tenavu virara kankomake
irunarave, ti.

Vika minti tuvaro Ihuva vikara tiharo, Ne minti tiavera, te tinta
noraiqama kaimanta maa kaiqara vare vaunarara kia nintavata tiva
nimirerave, tiro. Ihuva turama.

12

Uaini ututoraqi kia koqemake raqiku vaiintikara tura
(Matiu 21:33-46; Ruki 20:9-19)

1 Ihuva minti tivakero vo uva tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano *uaini* ututero, vira auvahi-anta hohaa ututuma aratero, vata quvikero *uaini* tava tatiainara aututero, maimaraara naavu haraara kaqakero vatorave.

Mintima kero niara vataini vireva iharo vokuka tiva nimiro tiharo, Ne ti *uaini* naahoqaa raqiki timite vaiqe te niaraini vuare, tivakero viva niaraini vo vataini vurave.

2 Mini oru vauvaro *uaini* hiqu entava anirovaro viva nai kaiqa vaiinti vo atitero tiharo, Are ti naahoqaa raqiki timite variaka vuru tiramanta vika *uaini* tintavata hiqi timitaate, tuvaro mini vumanta 3 vira naahoqaa raqiki amite vau vaiintika vira kaiqa vaiinti vira ravaaqavuke kaavu umiqake vate, kia *uaini* viravata hiqi amitaraiti, qaqi atitovaro anirantero vurave.

4 Qaqi anirantero vuvaro naaho vira qova nai kaiqa vaiinti vo atitovaro vumanta vira naahoqaa raqiki amite vauka vi vaiintiravata qiata ntuvake kaurira haika vira amurave. 5 Mintuvaro naaho qova nai kaiqa vaiinti vo atitovaro vumanta vira arukorave. Ho mintiaqi vi, hini nai kaiqa vaiinti nititoka kaavu numiqake vate, hini kuka arukorarama turo.

6 Ho mintiaqi vi, vira kaiqa vaiintinavu taiqa kovaro vaiinti vohaiqaqai vaurave. Vi vaiintira vira qova nai maaquara antuqa ari vau vaiintiva vauvaro vira qova viravata naantiara ekaanaini atitero tiharo, Vika ti maaqu tavamake virara tinta maaquve tihama vira koqema amitevarave, turave.

7 Minti tivakero vira atitovaro mini vumanta vira naahoqaa raqiki amite vau vaiintika vira tave, nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Vira qova qutu viraro maa vaiintiva nai qora vatavata, airairavata, varaariravama vaivo. Aniqe vira arukaari raro vira naahovano tinavuniqama vuarire, turave. 8 Vika minti tivake vira ravaaqavuke aruke vira vaata naahoqihai aaqaini vaati aqukorave, tiro.

9 Ihuva minti tivakero vika irama nimitero tiharo, Minturara tiro, naaho qova nai maaqu arukora kaara nantie ianarove? Naaho qova anirero nai naahoqaa raqiki varia vaiintika aru taiqakero, vo vaiintinavuara ti naahoqaa raqiki timitaatema tianarove, tiro.

10 Ihuva minti tivakero viva vikara tiharo, Ne kiae Kotira vukuqi maa uvara kaara ntuva keha iriarave? Vi uvava mintima tiro:

> Ori naavu kaqeha vo ori, kia koqe orive tivake qaqira kaa oriva, vi oriva naaquraiqama vivo.
>
> 11 Noravano vi orira noraiqama kairara ti, tenavu vira kaiqa tave tiha, Voqaraa kaiqave, turo, turave. *(Ihi 118:22-23)*

Kotira vukuqi mintima qara ntuva torave. Ne kiae vi uvara kaara ntuvake iriarave? tiro.

12 Ihuva minti tumanta Iutaa nora vaiintinavu aato kenko tumanta iri vuvaro Ihuva *uaini* naahoqaa raqiki nimito vaiintikara tiharo uva tuqantaakero vikara tumanta vira ravaaqavu vare vuru ko amirerave tura. Minti tivakehavata, vaiinti nahenti viraqi ruvaaqumavi vauka tinavu titivorave tivake, vika naatu qeteha Ihura mini ke vurama.

Takisi aqirara Ihura irama amitora
(Matiu 22:15-22; Ruki 20:20-26)

13 Iutaa vaiinti vonavuvano varike viraqaahai vika Parasi vaiinti vonavuvata, Herotira navunaaka vonavuvata, nititeha tiha, Ne Ihura irama amitaivaro viva hampi uva tiraqe tenavu viraqaa uva vataare, tura.
14 Minti tumanta vi vaiintinavuka Ihuva vaunaini orure uqerara uva tiha, Maara ti variara vaiintio, tenavu tavaurara are koqe uvaqai ti variaravave. Are kia vaiinti aatu qetaraitira, nora vaiintiaravata, qumina vaiintiaravata, vohaa qarama keraqai ti variaravave. Are vaiintivano Kotira avataqi vi aarara avuqavu tinavu tiva timi variaravave. Ho maa uvara okara tinavu tiva timiraqe iriare. Tenavu Kotira uva iriha hoe tenavu Romeni vatanaaka vika avuhainaa vaiinti Sisaara *takisi* amirarave? ⌞Romeni vatanaaka kia Kotira uvavata iriakave.⌟ Vira avuhainaa vaiintie *takisi* amirarave, kiae amirarave? ti.
15 Vika minti tuvaro Ihuva tavomanta vika noqihai uqerara uva tihavata, vika avu aatoqihai Ihura qoraiqama amitareka auti vauvaro Ihuva tiharo, Nantihae nenavu tiriara hampi uva tiarire ti, minti tiavo? Ho monu vo varakaiqe te tavaare, tiro.
16 Ihuva minti tumanta vika monu vohauru vira vara amuvaro viva vika irama nimitero tiharo, Monu viraqaa tara virie vaivo? Tara autue vaivo? tiro.
Minti tumanta vika tiha, Sisaarave, tuvaro 17 Ihuva vikara tiharo, Virara irihama ne Sisaava ina haikara nai amiate. Kotiva ina haikara nai amiate, tiro. Ihuva minti tumanta vika vira uva iri tiha, Ike, viva tinavu uva aatara kero koqe uvaqai tivo, tivake kauqu runkinkiri i vaura.

Satiusi vaiintinavu Ihura irama amitora
(Matiu 22:23-33; Ruki 20:27-40)

18 Satiusi vaiintinavu Ihuva vaunaini orurora. Satiusi vaiintinavu nái maara uvara irihama tiha, Vaiintivano qutu viro ho viva ekaara qutu viro kia qaiqaa ho himpuanarove, ti vaura. Minti ti vau vaiintika orure 19 Ihura irama amite tiha, Maara ti variara vaiintio, tinavu kaivaqava Mosiva maara uva tiva timiharo mintima qara ntuva torave: Vaiintivano kia vainti vataraitiro, qutu viraro vira qatavanoe vira vakaavae vira naata varatero vainti kuvuarama amitaanarove, turave.
20 Tenavu tiarira are iriane. Haaru qata vakauka 7 navu vaurave. Vinavuka avuhainaava nahenti varatero kia vainti vataraitiro qutu vuvarora tiro, 21 vira qatavano naantiaraihainaava vira naata varatero vivavata kia vainti vataraitiro, qaqi variqiro viro vuru qutu vurave. Viva qutu vuvaro vitanta tavaaraihainaava vi nahentira varatero kia vaintivata vataraitiro, qutu vurave.
22 Ho mintiaqi vivi, ekaa vinavuka vi nahentira varate kia vainti vataraiti, ekaa vinavuka qaqi qutu vurave. Vika qutu vuvaro nahenti vivavata variro vuru qutu vurave. 23 Ho naantiara vaiinti nahenti qaiqaa qaqi himpi vai entaraqaa vi nahentiva tara naatae varianarove? Viva qaqi vau entara qorainti 7 navu varatorave, ti.
24 Satiusi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Ne Kotira uva qara ntuva tora kia kankomake tavaakave. Ne Kotira kempukara kia iriakave. Kia iri tavaakara ti, ne hampi uva tiavo.
25 Naantiara vaiinti nahenti qutu viraqihai qaiqaa qaqi himpi variqi vi entara kiama naata vaati vare okarava varianarove. Vika naaruvaini vai *enseli*ka voqaantema kema vaivarave, tiro.

26 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vaiinti nahenti qutu vika qaiqaa
qaqi himpi okarara te ni irama nimitarerave. Ne kiae Kotira vukuqi
Mosiva maa uvara qara ntuva tora kaara ntuvake iriavo? Kotiva
mintima turave:
Te Kotika ai kaivaqauka Variqavano vauro. Te ai kaivaqaukavara
Eparahaamiraqaave, Aisaakiraqaave, Iekopiraqaave, raqiki vauraukave,
turave.
27 Ho iriate, Variqa Kotiva kia qutuvi taiqavi varia haikaraqaa raqiki
vaiva vairavauve. Kotiva qutuvi qaiqaa himpi qaqi variqi vi varia
haikaraqaa raqiki vaivama vaivo. Ne nenta avu aatoqihai vaiinti
nahenti qutuvi qaiqaa qaqi himpi okarara hampi irikehama viraqaahai
hampi uva ti variarave, tiro.

Nana uvae Kotiva avuni vatai uvava vaivo? tura
(Matiu 22:34-40)

28 Ihuva Satiusi vaiintinavu hampata uva ti vauvaro maara okara ti vau
vaiintiva orurero vaiharo iruvaro Ihuva Satiusi vaiintinavu uva aatara
kero koqe uvaqai ti vauvaro vi vaiintivavata Ihura irama amitero
tiharo, Kotiva tiva taatauto uvaraqihairo nana uvavanoe avuni vai
uvava vaivo? tiro.
29 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Maa uvavama avuni vai
uvavama vaivo. Mintima qara ntuva torave:

Isareri vatanaaka ne iriate.
Tinavu Variqa Noravano Kotiva vohaiqavanoqaima vaivo.
30 Are nena Variqa Nora Kotirara ekaa nena muntukaqihairave,
ekaa nena maraquraqihairave, ekaa nena avu aatoqihairave, ekaa
nena mpeqaqohairave, antuqa arirara variane, turave. *(Lo 6:5)*

31 Vi uvava vaivaro vi uvara naantiaraini okara uva vo vaivo. Mintima
tivo:

Ninara antuqa arinantema kera, nena navunaa vaiintiaravata
antuqa arirara variane, turave. *(Wkp 19:18)*

Ho taara uva vi uvatanta avuni vai uvatantama vaivo. Kia vo uvavano
vi uvatanta aatara kairave, tiro.
32 Ihuva minti tuvaro maara okara ti vau vaiintiva Ihurara tiharo,
Maara ti variara vaiintio, are koqema kera avuqavu uvama tiarao.
Are quqaama tihara, Variqa Kotiva vohaiqavanoqai vaivaro kia vo
variqavanovata vaivo, tiarao.
33 Quqaama are tihara, Vaiintivano muntukaqihairove, maraquraqi-
hairove, avu aatoqihairove, mpeqaqohairove, Kotirara voqamakero
antuqa ari vairaroma varianarove. Vaiintivano nariara antuqa ari-
nantemakero, nai navunaa vaiintiaravata antuqa ariraro varianarove,
tiarao. Vi uvatanta tiarava avuni vai uvatantama vaiharo, vi uvava
Kotira kaiqa vara amiteha quara aantau aruke iha quara amite varia
uvara aatarakero vairave, tiro.
34 Minti tuvaro Ihuva tavovaro vi vaiintiva koqema kero tuvaro Ihuva
vira tiva amiro tiharo, Kotiva raqikiarirava ai aumantoma vaivo, tiro.

Ihuva minti tumanta vo vaiintinavu Ihurara viva tinavu uva aatara
kaantorave ti, kia vira qaiqaavata uva irama amitaraiti, qaqirake
tirema vaura.

Ihuva Mesaiaa okarara vika irama nimitora
(Matiu 22:41-46; Ruki 20:41-44)

35 Ihuva Kotira Naavuqi vaiharo vaiinti nahenti uva tiva nimiqiro viro
tiharo, Maara okara ti varia vaiintika tihama, *Mesaiaa*vano Kotiva ati-
taarira vaiintiva Devitira ankuqihairo qovaraiqianarove, tiarave. Vika
nantiakee vi uvara ho tivarave? 36 Haaru enta Kotira Maraquravano
kahaquvaro Devitiva nai minti turave:

Noravano ti Nora Vaiintiara tiharo, Are uritarera ti kauqu tanaraini
oquvi vairaqe te ai navutaaka aru naatara nimitaari vikaqaa nena
aiqu ntava taane, turave. *(Ihi 110:1)*

Devitiva minti turave.

37 Devitiva *Mesaiaa*vano qovaraiqiainarara tiharo, Viva ti Nora Vai-
intive, turave. Devitiva minti turara tiro, nantiakeroe *Mesaiaa*vano
Devitira nainti ho varianarove? tiro. Ihuva minti ti vaumanta
qaqi vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vauka vira uva iriha vika
quaheha vaura.

Maara okara ti vau vaiintikara tura
(Matiu 23:1-36; Ruki 11:37-54; 20:45-47)

38 Ihuva uva tiva nimiqi viro tiharo, Vo vaiintinavu maara okara ti
varia vaiintikara, ne vikara raurihama variate. Vaiinti nahentiara vika
tinavu taveha uva manteha quahama timitaate ti, vika vukai tavuna
koqe tavuna rumpa vare vaiinti nahenti nivuqaa *maaketi*qi vi ani
variarave. 39 Vika maara naavuqi oriqete qora tainta qaqirake, oru
koqe taintaqaaqai oquvi variarave. Vika ovata naaraqaa vaiha vaiinti
nahenti vikara nora vaiintive tiate ti, vaiinti taruka oquvi variaraqaa
vikavata oru oquvi variarave.

40 Vika tentoqa varia nahentika naavu airaira muara vareha tiha, Vo-
vano tinavu vaaqu kaiqa taveharo tinavuara qora vaiintive tiantorave
ti, vika vaiinti nahenti nivuqaa Kotira vukaiqamake aare variarave.
Oho, vira kaara vikaqaa uva uritareroma varianarove, tiro.

Vehi nahentivano inaara monuqai Kotira amitora
(Ruki 21:1-4)

41 Ieruharemini Kotira Naavu vaunaini taqu vo vaumanta viraqira
vaiinti nahenti Kotira kaiqara iriha monu aqi vaura.

Ho Ihuva uva tivakero oru vi taqura tataaqa oquvi vaiharo tavomanta
vaiinti nahenti nái monu vi taquraqi aqi vauvaro Ihuva vika tave vaura.
Viva oquvi vaiharo tavomanta airi airaira vatoka airi monu viraqi vaavi
aqukeha vi vaura. 42 Aquke vauvaro vehi nahenti tentoqavanovata
anirero monu uapaara taarauruqai vaati aqu kora.

43 Monu uapaara taarauruqai viraqi vaati aqukovaro Ihuva nai
vaintinavu naarama kero tiva nimiro tiharo, Tavaate. Vehi nahenti
tentoqa nahentivano aqukai monuva ekaa airaira vataaka aqukaa
monuravata aatara kaivo. 44 Airi airaira vate variaka vika nái monu
hini monuqai taquqi aqukaavo. Vi nahentiva vehi nahentivano vai-
harovata, viva nai vatai monura ekaa vi monura taquqi aqu kaivaro
kia viva nai kara varaarira monuva hinivanovata vaivo, tiro. Ihuva
turama.

Kotira Naavu rukavu raakavuma kerara tura
(Matiu 24:1-2; Ruki 21:5-6)

13

1 Ihuva Kotira Naavuqihairo vevarovaro vira vainti vovano tiharo,
Ike, maara ti variara vaiintio, tavaane. Maa naavura koqe naavuve. Vo

ori vo ori nora oriqohai varake kaqataa naavuva koqe naavuma vaivo, tiro.
2 Viva minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Vate are nora naavu vo naavu vo naavu tave variarao. Oho, ⌞naantiara navutaaka ani⌟ ekaa maa naavura rampaike naavu kaqato orira, vo ori vo ori vara aqu kaivaro kia ori voqavanovata nai tauvaqaqaa nai tauvaqaqaa varianarove, tiro.

Ihuva naantiara airi maara haikavano qovarama vuanarove tura (Matiu 24:3-14; Ruki 21:7-19)

3 Ihuva minti tivakero oru Orivi Aiqinaqaa oquvi vaura. Orivi Aiqina hini mantaraini vauvaro vuturaqaa Kotira Naavu hini mantaraini vaura. Mintima vaumanta Pitaavavata, Iemivavata, Ionivavata, Entaruvavata, vinavuka Ihuva vaunaini orure evaara vira ireha tiha, 4 Are vaaka Kotira Naavuara tianara tairentae mintianarove? Nana nana haikae qovaraiqiraqe tenavu vi haikaraqaa ampeqamake taveha vi entava aniraarirava aumantoma vaivo tirarave? Are tinavu tiva timiraqe iriare, ti.
5 Vika minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Vovano vi uvara ni una uva tiva nimiantorave ti, ne virara raurihama variate. 6 Naantiara airi vaiinti anire ti hutu reha tiha, Kotiva ti tititaimanta anuraukave. Te maa vikave, timanta airi vaiinti nahenti vika una uvara quqaa uvave tivarave.
7 Ne vaivaro iqoka raqi uvava qovaraiqiramanta kia qetaate. Iqokara ti uvava aaranahairo aniramanta kia qetaate. Iqoka raqi haikava naane minti minti i vaira, hauri ne virara iriha vi entava aniraivo tivorave. Vi haikava naanema qovaraiqianarove.
8 Vo vatanaava vo vatanaara vataakero raquanarove. Avuhainaa vaiinti vovano nai kena avuhainaa vaiinti hampata raquanarove. Vo vataini vo vataini vaturavano utuanarove. Vo vataini vo vataini karara voqamake narara i entava varianarove. Vi haikava vi haikava qovarama viramanta hauri ne tiha, Ekaara enta aniraivo, tivorave. Nahentivano vainti vatareva tota hoqarero aihavinantemake, ne maara variaina entava qaqi hoqarama taivo, tiate.
9 Vi entara ne aitutumaqi viha raurihama variate. Vokika vika ni ravaaqavu vare vuru nái *kansoru* naavuqi vuruke niqaa uva vatevarave. Ne maara ti vai naavuraqi vaimanta vika ni kaavu numiqake vatevarave. Ne ti kaiqa vare vaimanta vira kaara vika ni ravaaqavu vare vuru nora vaiinti avuqaave, avuhainaa vaiinti avuqaave, vuru kaimanta ne ti uva ho tiva qovarama kevarave.
10 Ne ti uva koqe uva ekaa vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiqi vimanta vika ekaa iriate. 11 Naantiara vika ni ravaaqavu vare vuru *ko* tireka ivaro, kiama ni aiqu kauqu ntiramanta tiha, Nana nana uvae tirarave, tiate. Vi entara kia nenta aatoqihai irike tiraiti vaivaro, Kotira Maraquravano ni kahaqiharo ne vi uvara tiate tira, ne vi uvaraqai tiate.
12 Naantiara vokika vika nái qatae nái vakaarae qovarama kaimanta arukevarave. Vika qoka nai vainti qovarama kaimanta arukevarave. Vika vaintinavu nái noka qoka navutaiqihama vika arukaate timanta vika arukevarave.
13 Vi entara ekaa vaiinti nahenti niara Ihura vaintive tihama vira kaara vika ni iri qoraiqama nimitevarave. Vi entara kia popoharaitiro, kempukaiqaakero ti aaraqaa variqi viharo vuru taiqa kaaina vaiintira, virama ekaara entaqaa Kotiva vitaanarove.

Voqamakero qoraiqiaina haikava naantiara qovaraiqiainarara tura (Matiu 24:15-28; Ruki 21:20-24)

14 Naantiara ne tavaivaro vaaqu haikavano vehi autu kaarira haikava
qovarama viro vaiintivano qioqama tainaini viva miniqaima himpitero
varianarove. (Maa uvara kaara riraro aato kenko tirara iriane.)
Naantiara vi entara vi haikava qovarama viramanta vaiinti nahenti
Iutia vataini vaika vika himpi aiqu autute veraini aiqina vainainima
vuate.
15 Vi entara naavu qentiana vairava hauri nai naavuqi vaaka
oriqetero vo haika varaantorave. Viva vi haikara vi haikara qaqi-
rakero kantama vuarire. 16 Vovano naahoqi kaiqa vare vairava hauri
nai vaaqauta varareva anirantero vuantorave, viva qaqima kantama
vuarire.
17 Vi entara nahentinavu vainti taiqaa vikave, vainti naama nimi vai
nahentikave, oho, vi entara vika qoraiqama vivarave.

18 Kia koqe kuari itaaina entava variantorave ti, ne Kotira aaraivaro
vi entaraqaa koqe kuari itaaina entava vaira ne ho kante vuate.

19 Oho, naantiara vi entava qora entavanove, maara ntaaina en-
tavave, uritarero vairamanta vaiinti nahenti voqamake qoraiqama
vivarave. Hoqarero Kotiva maa vatara aututo entaraqaahairo kia vo
maaravano vira voqaara qovarama vurave. Naantiaravata vi maarava
kia qaiqaavata qovaraiqianarove. 20 Vi entava vukai enta vairaman-
tavauve, ekaa vaiinti nahenti taiqa vivaro kia vovanovata ho qaqi
varianarove. Ho Noravano Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentikara
iriharoma vi entara iquqama kaanarove.

21 Vi entara vokika niara *Mesaiaa*vano mini mainima vaivo tivera,
kia ne vika uvara quqaave tiate. 22 Vi entara vo vaiinti vo vaiintivano
qovaramavi unahaa tiha, Te *Mesaiaa*vanove, tiraro vo vaiintivano, Te
Kotira uva qoqaiqamake vaura vaiintikave, tivaqi vi vaivarave. Airi
una vaiinti mintimake qovaramavi una kaiqa varaqi viha Kotiva nai
kaama tai vaiinti nahentikara vikavata tinavu avataqi vuate ti, nora
kaiqa aahuva kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vara qovaramake vaivarave.

23 Vika mintiaqi vimanta vi entara ne raurihama variate. Ne vi
vaiintika uvara quqaa uvave tivorave ti, te vate maa uvara naantiara
qovarama vuaina okarara ni tiva nimi vauro, tiro.

Ihuva nai orurantero tuvuainarara tura (Matiu 24:29-31; Ruki 21:25-28)

24 Ihuva minti tivakero tiharo,

Naantiara nora maara raaina entava taiqa viraro vi entaraqaahairo
kuari avuvano konkiraiqama viraro toravanovata kia itairaro

25 vaahoquravanovata, opu makauvanovata, hiqiri hiqiri vairaro
naaruvaini vaira haikava vaiharo hampiqama kero qaki qakia-
narove. *(Aisaiaa 13:10; 34:4)*

26 Vi entara te Vataini Vatatai Vaintika naaruvaihai tonavuqaa tuvi
variari ekaa maa vataraqaa vaika ti tavevarave. Ti mpeqa okaravano
voqamakero takuqi vairaqe te kempukavano tuvirerave.

27 Te tuvu vaiha tenta *enseli* vika nititaari vika otu vataini vaiha
Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentika hihai hihai ruvaaqumake ekaa
ntitevarave, tiro.

Ihuva fiki katariara uva tuqantaakero tura
(Matiu 24:32-35; Ruki 21:29-33)

28 Ihuva minti tivakero tiharo, Ne *fiki* katariqaahai avu aato varaate.
Vi katarira mare aqu ntuva vivaro, viraqaahairo qaiqaa qaraaka ankuri
ntareva auti vaimanta ne viraqaa ampeqamake taveha tiha, Nora
kuarivano itaaina entava aumantoma vaivo, ti variarave.
29 Vira voqaantemake, naantiara qovarama vuaina haikarara tunara
ne viraqaa ampeqamake tave tiriara tiha, Viva tuvuaina entava auman-
toma vaivo, tivarave. 30 Te quqaama turo. Maa entara vaika kia taiqa
vivaro ekaa vi haikarara te turava vivauma varianarove.
31 Naaruvavanovata vatavanovata taiqa viraro ti uvavanoqaima kia
taiqa viraitiro, qaqima variqiro vuanarove, tiro.

Kia vovanovata te tuvuaina entarara kankoma kero iritairave tura
(Matiu 24:36-44)

32 Ihuva minti tivakero tiharo, Te tuvuaina entava nana entaqaae, nana
kuari avuqaae, varianarove? Kia vaiinti vovanovata virara irirave. Kia
naaruvaini varia *enseli*ka virara iriarave. Te Vataini Vatatai Vaintika
vaiha tentavata kia virara irunarave. Kotiva ti Qova, viva naiqaima vi
entarara iritairave.
33 Vi entava qovaraiqiaina okarara ne kia irihara ti, ne taveha rauriha
qeramate variate.
34 Vi entava aniraainarara te nana uvaqaa tuqantaake ni tiva nimi-
rarave? Ho maa uvara voqaarama vaivo. Nora vaiintivano niara aara
vireva iharo nai kaiqa vaiintinavuara tiharo, Te vuari ne vi kaiqara vi
kaiqara vare vaiqe te orurante aniare, tivakero viva vo kaiqa vo kaiqa
vika nimiro vo vaiintiara tiharo, Are qentiana vaiharama maimaraara
raqikihara variane, tivakero ho vurave.
35 ⌞Ihuva minti tivakero nai vaintinavu tiva nimiro tiharo,⌟ Vi uvara
irihama nevata taveha rauriha variate. Tairentae vika nora vaiintivano
niara aara vinanaihairo orurantero anianarove? Enta ire inainie?
Enta tavaarae? Kokoraaravano uva tinaraqaae? Aatita vinaraqaae
anianarove?
36 Viva vaaka orurantero anirero tavaira hauri ne vaite vaivorave.
37 Virara irihama te ninavuaravata ni ekaukaravata mintima turo: Ne
koqemake taveha variate turo, tiro.

Nora vaiintinavu Ihura aruke uvarara qaiqaa tura
(Matiu 26:1-5; Ruki 22:1-2; Ioni 11:45-53)

14

1 Vo ihi vo ihi vi vatanaaka Vehakuma Nimito Kararavata, Kia
Noqavu Mparetiravata, iriha vi entaraqaa vi karara nora. Vi entara
vi karara neva taara enta qaqi vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau
vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika
ruvaaqumavi vaiha Ihura ravaaqavu vare vuru aruke uvara nai tiva
ami nai tiva amiha 2 vika mintima ti, Tenavu Vehakuma Nimito Karara
naaina entaraqaa vaiinti nahenti ⌞nivuqaa⌟ Ihura ravaaqavu kaari vira
kaara vika raqivorave, tura.

Nahenti vovano vahavera Ihura qiataqaa aqu amitora
(Matiu 26:6-13; Ioni 12:1-8)

3 Vi entara Ihuva Betanini Saimonira naavuqi oru vaura. Saimoniva
tota vauvaro vaata ne vau numuarava vira arura. Ihuva vi vaiintira
naavuqi oru kara ne vauvaro nahenti vovano uriqetero Ihura koqema

amitareva *naadi* vahavera koqe untavura, nora monu aquko vahaverara ori taquqi varero, taqu auntana rukavu kero vahavera Ihura qiataqaa vuru qihiakero aqu amitero.

4 Vira qiataqaa qihiakero aqu amitomanta hini kuka vi naavuraqi vauka arara itomanta nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Aqao, nantivaroe vi vahaverara qumina aqu amitaivo? 5 Vi vahaverara nimiharo 300 *silvaa* monu varakero vehi vaiinti nahenti nimiataarave, ti. Vika minti tivake nahenti vira ati vaura.

6 Vika vira ati vauvaro Ihuva vikara tiharo, Qaqi kaivaro vi nahentiva variarire. Ne vi nahentira nantihae ati variavo? Viva mintiharoma ti koqema timite vaivo. 7 Vehi vaiinti nahenti kia airaira vateka vo enta vo enta ni hampata variqi vivarave. Ne vo enta vika kahaqiataa ira homa kahaqivarave. Teqaima kia ni hampata airi enta variqi virarave. 8 Vi nahentiva nai ho varaaina kaiqara iriharo viva vi kaiqara varaivo. Te qaqi vauna entaraqaa viva naane vahavera aqu timiteharo ti tivaata quntama tera qerama timite vaivo.

9 Te quqaa tiari ne iriate. Naantiara ti uva vakaaka ekaa vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiqi viha maa nahentirara irihama viva vate ti mintima timitaina uvararavata tiva nimimanta vika irivarave, tiro.

Iutaasiva Ihura qovarama kareva vevarero vura
(Matiu 26:14-16; Ruki 22:3-6)

10 Ihuva minti tuvaro vira vainti 12 navuqihairo vovano Iutaasi Ikeriotiva naavu viraqihairo vevarero Ihura qovarama kaainarara tiva nimireva vuva oruntero vuru Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu tiva nimumanta 11 vika vira uvara quahake nái aiqiqaa kauqu aquke tiha, Are minti tiaravera tenavu monu ai amirerave, tuvaro viraqaahairo Iutaasiva Ihura vika kauquqi tuta kaaina aarara rante vaura.

Ihuva nai vaintinavu hampata vehakuma nimito karara nora
(Matiu 26:17-25; Ruki 22:7-14, 21-23; Ioni 13:21-30)

12 Kia Noqavu Mparetira Ovata ne varia entanavuva aniromanta hoqare enta, vi entara sipisipi naati aruke ne entaraqaa, vira vaintinavu Ihura ireha tiha, Taraqie tenavu oru qerama amitaarirara are Vehakuma Nimito Entarara irihara vi karara nenarave? ti.

13 Vinavuka minti tuvaro Ihuva nai vainti taaraqanta nititero tiharo, Netanta nora vatuka Ieruharemini oru vivaro vaiinti vovano namari taqu kaqa varero aaraqaa anirava ani nitanta ntita kaanarove. Ho netanta vira avataqi vivaro 14 viva naavuqi oriqetaira netantavata viraqi oriqete naavu qorara mintima tiate, Maara ti vai vaiintiva ariara tiharo, Ta *rum u*raqie te tenta vaintinavu hampata Vehakuma Nimito Karara nararave, tivo, tiate.

15 Netanta minti tivaro viva nitanta nora *rumu*, maari kanta vaina *rum u*ra taintavata viraqi vainara nitanta numiqaira ho netanta vi *rum u*raqira kara qerama vataate, tiro.

16 Ihuva minti tumanta vitanta nora vatukaini orunte tavovaro ekaa haikavano Ihuva tuntemakero vivauma vaumanta vitanta Vehakuma Nimito Karara oru viraqi qeramake vatora.

17 Vi karara qerama vatovaro entuvaro Ihuva nai vaintinavu vataakero uriro 18 vi naavuraqi kara neharo tiharo, Te tiari iriate. Niqihairo vaiinti vovano navutaaka nivuqaa ti qovarama kaanarove, tiro.

19 Minti tuvaro vira vaintinavu muntuka qoraiqumanta vinavuka vohaiqa vohaiqavano Ihura ireha tiha, Are tiriarae tiarao? Kia te vikavauve, tivaqi vi vaura.
20 Vika minti tivaqi vi vauvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Ni 12 navuqihairo vaiinti vovano nai mpareti varakero ti vataakero tanuqi vaati quntama kero naaina vaiintiva, vi vaiintivama ti qovarama kaanarove.
21 Haaru vetanto entaqaa ti Vataini Vatatai Vaintika haru kerara mintima qara ntuva torave. Vi uvava vate vivauma varianarove. Ti Vataini Vatatai Vaintika qovarama kaaina vaiintira te virara mpo tiva amitauro. Oho, koqemama vira nova kia vira vata taataarave, tiro.

Mparetiaravata uainiaravata tivatora
(Matiu 26:26-30; Ruki 22:15-20; 1 Korinti 11:23-25)
22 Minti tumanta kara ne vauvaro Ihuva mpareti varakero Kotirara koqema iarao tivakero nkuikero nai vaintinavu nimiro tiharo, Maa karara varaate. Maa mparetiva ti vaatama vaivo, tiro.
23 Minti tivakero viva *uaini kaapu* varakero Kotirara koqema iarao tivakero viti nimumanta ekaa vinavuka *kaapu* viraqihai namari nora.
24 Namari ne vauvaro Ihuva tiharo, Maa namariva ti naarema vaivo. Ti harukaivaro ti naarevano Kotiva ⌞qaraaka⌟ uva tiva taatau taainara kempukaiqama kaanarove. Ti naarevano nteharo airi vaiinti nahenti kahaqianarove.
25 Te tiari ne iriate. Vate maa entaraqaahai te kia *uaini* qaiqaavata naraiti, qaqirake variqi vi, naantiara Kotiva raqikinaini oru vaiha vi entara qaiqaa qaraaka *uaini* narerave, tiro.
26 Ihuva minti tivakero nai vaintinavu hampata Kotirara ihi tivakero vevarero Orivi Aiqinaqaa vurama.

Pitaava naantiara tiaina uvara Ihuva nai vira tiva amura
(Matiu 26:31-35; Ruki 22:31-34; Ioni 13:36-38)
27 Vinavuka mini vuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Naantiara nenavu ti maini kema aiqu autute vivarave. Kotira vukuqi qara ntuvato uvava vate vivauma varianarove. Mintima turave:
Kotiva sipisipi qora vira ruqutu kaira sipisipi vika qetake raantaupirima vivarave, turave. *(Sek 13:7)*
28 Ho naantiara ti vara qaiqaa qaqi himpima kairaqe te naane ni nivuni Karirini virerave, tiro.
29 Minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Naantiara ekaa maanavuka ai maini ke aiqu autute viqevata, teqaima ainti maini vairerave, tiro.
30 Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Te tiarira are iriane. Vate entaqi kokoraaravano kia taara tataa uva tirara are taaramo tataama tiriara kia vira tavaunarave tinarave, tiro.
31 Ihuva minti tuvaro Pitaava kempukaiqaakero aqao tiro, Kia te ariara kia tavaunarave tirarave. Ai vataake ti harukaiqevata, kia te minti tirerave, tiro. Pitaava minti tumanta Ihura vainti hininavuvata vohaa vi uvaraqai tura.

Gesemani kaqava ututoraqi Ihuva vurama
(Matiu 26:36-46; Ruki 22:39-46)
32 Viraqaahairo Ihuva nai vaintiaravata oru viro kaqava ututora, Gesemanive turaqi orurero nai vaintinavuara tiharo, Nenavu maini

oquvi vaiqe te vuturaqi oru Kotira aaraare, tivakero 33 Pitaaravata, Iemiravata, Ioniravata, vinavukaqai ntita varero vurama.

Vinavuka ntita varero oru vuvaro vira avu aato kia koqe uvaro vira muntukavanovata qoraiquvaro 34 viva vinavukara tiharo, Ti muntukavano voqamakero qoraiqimanta vaunarara tiro, vi maarava ti haatara kareva auti vaivo. Nenavu maaqaa ti vataake vaiha avu viti viri ihama aitutiha variate, tiro.

35 Minti tivakero viva inaaraiqaka vutuni viniro, vatakanta hiqiri viro Kotira aarero tiharo, Vo aara vairera, te kia maara ntaina aararaqaa viraiti, vo aaraqaa virerave, tiro. 36 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Mpo ti Qo, are ekaa kaiqa ho vare variaravave. Te ihavina namarira naaina *kaapu*ra are vi *kaapu*ra qaqini vara kaane. Te minti tiariraravata, are kia ti muntuka vainara avataqira viraitira, are nena muntuka vainara avataqira vuane, tiro.

37 Ihuva minti tivakero orurantero nai vainti taaramonavu konaini ani tavomanta vinavuka avu tauntomanta vaite vauvaro viva Pitaarara tiharo, Saimonio, are vaitee variarao? Mpo, nantihae ne taaramonavu ti vataake inaaraiqa vaiha kia avu rampai keha viti viri aitutiha variavo?

38 Sataaniva ninavu avataantorave ti, aitutiha Kotira aareha variate. Ninavu maraquravano mintiataa ivaro ni vaata kempukavano kia ho vaivo, tiro.

39 Minti tivakero Ihuva qaiqaa vinavuka mini kero oru Kotira aareharo viva vaaka tu uvara vi uvaraqai qaiqaavata tiro.

40 Minti tivakero qaiqaa orurantero ani tavovaro vira vaintinavu avu tauntomanta vaitateqai vaura. Ihuva aniromanta vinavuka himpi kauriha Ihura tiva ami uvava kia vaumanta vauvaro 41 Ihuva qaiqaavata oru Kotira aarama taiqa kero orurantero ani tavomanta vinavuka qaiqaa vaite vauvaro Ihuva tiharo, Ike, nenavu auraara vaihae vaite variavo? Ho tavaate. Ti utuvare entava aniraivo. Ti Vataini Vatatai Vaintika vika ti ravaaqavu vare vuru qora kaiqa vare vai vaiintika kauquqi tuta kevarave. 42 Ho himpiqenavu vuare. Ti qovarama kaarira vaiintiva anima vaivo, tiro.

Iutaasiva Ihura qovarama kora
(Matiu 26:47-56; Ruki 22:47-53; Ioni 18:3-12)

43 Ihuva vi uvara ti vauvaro vira vainti 12 navuqihairo Iutaasiva orurora. Iutaasiva oruromanta vira vataake airi vaiinti iqoka paipevata, kaavuvata, tota vare orurora. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, Iutaa nora vaiintinavuvata, vika vi vaiintika nititomanta vika Iutaasira vataake anura.

44 Anuvaro Iutaasiva Ihura qovarama kareva iainarara vikara mintima tiro: Te oru vira uva manteha moqa kaaina vaiintira virave. Ne vira ravaaqavu kema paama tivake tuata varema vuru kaate, tiro.

45 Iutaasiva minti tivakero vika hampata orurero viva vaakama Ihuva vaunaini orurero tiharo, Maara ti variara vaiintio, tivakero vira moqa kero.

46 Iutaasiva Ihura oru moqa komanta Iutaasira vataake anuka oru nái kauquqohai Ihura ravaaqavu tovaro 47 Ihura tataaqa vira vainti vovano iqoka paipe nai utaqihairo rarau varero viraqohairo vaiinti vo vira aato

teqa aqukora. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti vira paanaa vainti aato teqa aqukora.

48 Vira paanaa vainti aato teqa aqukovaro Ihuva Iutaasira vataake anu vaiintikara tiharo, Ike, ne *kamaanira* vataake iqoka raqi vaiintira ravaaqavu karekae iqoka paipevata kaavuvata vare aniavo? 49 Te vo enta vo enta Kotira Naavuqi vaiha vaiinti nahenti vakaaka tiva nimi vauramanta ne vi entara kia ti ravaaqavu kareka auti variarave. Kotira vukuqi tiriara mintiainarara qara ntuva tova vate vi uvava vivauma varianarove, tiro.

50 Ihuva minti tumanta vika vira ravaaqavu komanta vira vaintinavu ekaa vira mini ke, qetake aiqu autute kantama vura.

51 Vaiinti vohaiqavano qaraaka vaiinti viva tavuna vohaiqaqai rumpatova vi vaiintivaqai Ihura avataqi vi vaumanta vika vira tave oru viravata ravaaqavu karare ti, 52 vira tavunaqai rapema kovaro vi vaiintiva tokavano kantama vura.

Iutaa nora vaiintinavu nivuqaa Ihura vuru kora
(Matiu 26:57-68; Ruki 22:54-55, 63-71; Ioni 18:13-14, 19-24)

53 Vira vaintinavu aiqu autute qetake vumanta vika Ihura vita vare Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano vauraqi vuru komanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa nora vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika ekaa vi naavuraqi ruvaaqumavi vaura.

54 Ihura vita vuru ke vauvaro Pitaava niaraihairo qiata vaiinti naavu vatukaini ororero hohaa aaqaihairo avutaqi vaatirero viro oru vi naavuraqaa maimaraara raqiki vau vaiintinavuka hampata oquvi vaiharo iha taari vaura.

55 Pitaava mini vahaaqaini vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, ekaa nora vaiinti viraqi uki vau vaiintikavata, vika viraqi vaiha Ihura arukareka Ihuraqaa uva vataare tuvaro kia vi uvava vaumanta qumina vi uvarara rante vaura. 56 Kia uva vaumanta airi vaiinti himpite Ihuraqaa una uvaqai ti vauvaro vika uvavano kia vohaa uva vairaitiro, vo uva vo uvaqai vaura.

57 Minti tivaqi vumanta vokuka Ihuraqaa mintima una uva tiha, 58 Ihuva minti timanta tenavu irunarave. Viva tiharo, Te Kotira Naavu vaiintivano nái kauquqohai kaqatora, te vi naavura rampaike taaramo enta vaiha qaiqaa naavu vira kaqarerave. Vi naavuva kia vaiintivano kauquqohairo kaqa taaina naavuva varianarove turave, ti. 59 Vi vaiintika vi uvaravata tihama kia vohaa uva tiraiti, vo uva vo uvaqai turama.

60 Minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vauka vika qiata vaiintivano vika nivuqaa himpitero Ihura irero tiharo, Vika mintima ariqaa uva vateha ti variavo. Are vo? Vika uvara nana uvae nái vika tiva niminarave? tiro.

61 Tuvaro Ihuva kia uvavata tiraitiro, evaara vauvaro qaiqaa qiata vaiinti viva vira irero tiharo, Quqaae Kotiva ai atitaivara are tinavu kahaqirava *Mesaiaa*vano variarao? Quqaae are Kotira Maaquvano variarao? Tinavu tiva timiraqe iriare, tiro.

62 Viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Te maa vikave. Ne naantiara tavaiqe te Vataini Vatatai Vaintika noraiqamavi Kotiva mpeqavano variainanaini vira kauqu tanaraini oquvi vaiha tonavuqaa tuvirerave, tiro.

63 Ihuva minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vauka vika qiata
vaiintivano nai utavaaqa qunahi qaanahima kero tiharo, Oho, vo
vaiinti viraqaa uva vataaina vaiintira qumina aarevorave. 64 Tavaate.
Ne iri variavaro viva Kotira avuqaa vaiharo vaaqu uva Kotirara tivo.
Vira kaara ne Ihurara nana uvae tivarave? Ne tiqe iriare, tiro. Minti
tumanta vika tiha, Vira vaaqu kaiqavano uritaraivo. Vira kaara vira
arukevaqaima vaivo, ti.

65 Minti tivake hini kuka oru Ihuraqaa taara vihike viraqaahai Ihuva
kia ho tavaarire ti, vira viri tavunaqohai naavumate vira vataake
ruheha vira ruqemakeha tiha, Tavave ai arivo? Kia tavaraitira, ai
arina vaiintira autu rairaqe iriare, ti. Mintiaqi viha Ihura qoraiqama
amitomanta kiripunavuvata vira vite viha kauquqohai vira ruqutuqi
vurama.

Pitaava Ihurara kia tavaunarave tura
(Matiu 26:69-75; Ruki 22:56-62; Ioni 18:15-18, 25-27)

66 Naavuqi Ihura qoraiqama amitaqi vi vauvaro Pitaava vahaaqaini
vatukaqaa oquvi vauvaro qiata vaiinti vira kaiqa nahenti vovano
aitareharo tavovaro 67 Pitaava iha taariharo vauvaro vira aitutiharo
tiharo, Ae, are Ihura Nasaretihainaara vikantira variaravave, tiro.

68 Tuvaro Pitaava aqao tiro, Are nana uvae tiarao? Are tiana uvara
te kiama iruro, tiro. Pitaava minti tivakero oru qentiana vauvaro
kokoraaravano uva tura.

69 Pitaava mini vauvaro kaiqa nahenti viva qaiqaa vira tavero mini
himpite vaukara tiharo, Vi vaiintiva vira navunaa vaiintive, tuvaro
70 Pitaava aqao kiave tiharo vaura.

Minti tivakero inaaraiqa vaumanta mini himpite vauka vika
Pitaarara tiha, Ihura vaintinavu Kariri vatanaaka variavara quqaama
arevata vohaa vi vatanaavama variarao, ti.

71 Vika minti tuvaro Pitaava kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te kia
quqaa uva tiariraro Kotiva homa ti haruanarove. Te quqaama turo.
Ne ti varia vaiintira kia te vira tavaunarave, tiro.

72 Minti tuvaro vaakama kokoraaravano qaiqaa uva tuvaro Pitaava
viraqaahairo Ihuva vaaka tiva amu uvara irikora. Ihuva mintima
Pitaara tiva amiro tiharo, Vate entaqi kokoraaravano kia taara tataa
uva tirara are taaramo tataama tiriara tihara, Kia te vira tavaunarave,
tinarave tu uvara irikovaro vira muntukavano qoraiquvaro iqi ratora.

Ihura Pairaatava vaunaini vita vuru kora
(Matiu 27:1-2, 11-14; Ruki 23:1-5; Ioni 18:28-38)

15

1 Vira qararaa toqaqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika
noranavuvata, Iutaa nora vaiintinavuvata, maara okara ti vau vai-
intikavata, ekaa *kansoru* vaiintinavuvata, vika ruvaaqumavi vaiha
vika nái auti okarara tiva avuqavuqaake Ihura *seni*qohai rumpa vare
Pairaatava *kamaani*ra vaiinti nora vaiintivano vauraqi vita vuru kora.

2 Vita vuru kovaro Pairaatava Ihura irero tiharo, Quqaae are Iutaa
vatanaaka avuhainaa vaiintivano variarao? tuvaro Ihuva tiharo, Are
tianara te maa vikave, tiro.

3 Minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu
vo uva vo uva kaara Ihura ati vauvaro 4 Pairaatava vika uva iriharo

qaiqaavata Ihura irero tiharo, Are kiae vika nái vo uva tiva niminarave? Vika airi uva ariqaa vateha ti variavo, tiro.

5 Minti tuvaro Ihuva kia uva tiraitiro, evaara vauvaro Pairaatava airi aato utiharo vaura.

Pairaatava Ihura katariqaa arutaate tura
(Matiu 27:15-26; Ruki 23:13-25; Ioni 18:39–19:16)

6 Vo ihi vo ihi Vehakuma Nimito Karara no entaraqaa *kamaani*ra avuhainaa vaiintivano vaiinti nahenti quahama nimiteharo karapuhi vaiinti vo kuvantu kero atitovaro maaqaini vura. Vaiinti nahenti vi vaiintira kuvantu timitaane tuvaro vi vaiintiraqai kuvantu nimitora. 7 Vi entara vaiinti vonavu *kamaani*ra hampata raqura kaara karapuhiqi vauvaro vi vaiintinavukaqihairo vovano vira autu Barabasiva vaiinti arukora kaara vivavata karapuhiqi vaura.

8 Ho vi entaraqaa vaiinti nahenti karapuhi vaiinti vo kuvantu kaainarara iriha uki vauvaro 9 Pairaatava vika irero tiharo, Te karapuhi vaiinti tarae ni kuvantu nimitararave? Te Iutaa vatanaaka avuhainaa vaiintie ni kuvantu nimitararave? Ne ti tiva timiqe iriare, tiro. 10 Pairaatava irumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu Ihuva noraiqama vuantorave tiha vira toma amitehara ti, vika vira vuru vira kauquqi tutakora.

11 Pairaatava karapuhi vaiinti tarave ni kuvantu nimitararave tivakero vaiinti nahenti ire vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu oru vaiinti nahenti nivutana himpite vaiha vikara kempukaiqamake tiha, Kia Ihura kuvantu timitaraitira, Barabasira tinavu kuvantu timitaane, tumantara ti, vaiinti nahenti Barabasira tinavu kuvantu timitaane tura. 12 Vika minti tuvaro Pairaatava qaiqaa vaiinti nahenti irero tiharo, Ne Ihurara Iutaa vatanaaka Avuhainaa Vaiintive tiarave. Te vi vaiintirara nantie irarave? tiro.

13 Minti tumanta vika naveraitiha, Vira kaira katariqaa arutaate, ti. 14 Vika minti tuvaro Pairaatava vika qaiqaa irero tiharo, Viva nana qora kaiqa autu kaimantae ne minti tiavo? tumanta vika qaqiqai noraiqaake naveraitiha, Vira kaira katariqaa arutaate, ti.

15 Vika minti tuvaro Pairaatava vaiinti nahenti quahama nimitareva Barabasira kuvantu nimitero viraqaahairo nai iqoka vaiintinavuara Ihura kaavu umiqakaate tumanta vika vira kaavu umiqakovaro viraqaahairo vira katariqaa arutaate tiro, Pairaatava nai iqoka vaiintinavu kauquqi Ihura tutakora.

Iqoka vaiintinavu Ihura ruhama amitora
(Matiu 27:27-31; Ioni 19:2-3)

16 Pairaatava nai iqoka vaiintinavu kauquqi Ihura tuta komanta vika vira vita vare vuru *kamaani*ra naavu avutaqi ke vika nái kena iqoka vaiinti ekaa naarama ruvaaqumake 17 vika Ihura ruhama amiteha avuhainaa vaiinti tavuna naare tavuna varake Ihura aqu amite viraqaahai auqurua naaqunta varake uquramake, avuhainaa vaiinti tovaqa voqaara kahemake Ihura qiataqaa aqu amitora.

18 Mintimake vika nái kauqu tiriqaa aqukeha uva virera tiva amiteha tiha, Iutaa Avuhainaa Vaiintio, vaiharave? ti.

19 Minti tivake vika kairiqaqohai vira qiata ruqemake, viraqaa taara vihike, vira avuqaa tori kauru aravi vaiha vireraiqama keha quahama amite vaura.

20 Vika mintimake ruhama amitaqi vivi taiqake, viraqaahai vika
naare tavuna aqu amitora ravaqaake vira utavaaqa nonku amite, vira
katariqaa hiritareka Ihura vite vurama.

Ihura katariqaa niriqohai aruke hiritora
(Matiu 27:32-44; Ruki 23:26-43; Ioni 19:17-27)
21 Iqoka vaiinti Ihura katariqaa hiritareka iha, vira vita vare vatuka
aaqaini aarana vi vauvaro vaiinti vovano vira autu Saimoniva vihairo
nora vatukaini virare tumanta vika vira ravaaqavuke virara kem-
pukaiqamake tiha, Are Ihura katari aqu varera vuru amitaane, tuvaro
Saimoniva vira katari aqu varero vuru amitora.
Saimoniva Sairini vataihainaava viva Arekisantaka Rufusika vitanta
qova vaura.
22 Vika Ihura vita vare vuru qumina vata *Gorogotave* tunaini kora.
Gorogota maa uvaraqihai tirera, *Qiata Vuhaariqaavema* tirara.
23 Mini vuru ke, hunkavu namarira vataake tuqantaato *uaini*ra Ihura
vira amuvaro viva kia vi namarira nora.
24 Kia nomanta vika vira katariqaa niriqohai arute, vira utavaaqa
varake, *satu* ruhamaqi viha nariara nariara vira utavaaqa rairake
varora.
25 Toqaqi kuarivano 9 *kiroki* umanta Ihura niriqohai katariqaa
arutora. 26 Vira niriqohai katariqaa arute Ihura qiataini uva vo, vira *ko*
tiva amito uvara qara ntuvake katariqaa arutora. Arutovaro vi uvava
mintima tiro:
Iutaa Avuhainaa Vaiintive, tiro.
Vi uvara mintimake qara ntuva tora.
27 Vika Ihura katariqaa niriqohai arute Ihura vataake vaiinti votan-
tavata arutora. Vitanta vaiinti ruqutiha muara vare vau vaiintitanta
vaumanta vika vaiinti vo Ihura kauqu tanaraini arute, vo Ihura
kaanaaqaini arutora.
28 [Ihura vataake vitanta arutorara tiro, Kotira vukuqi uva vo qara
ntuva tova vivauma vaura. Vi uvava mintima tiro:
Viva qora vaiinti vataakero vairamanta vaiinti nahenti viraravata qora
vaiintive tivarave, tura.
Haaru mintima qara ntuva tora.]
29 Ihura niriqohai katariqaa arutomanta vaiinti nahenti vitare aitare
iha nái aru runkinkiriha mauru kumiki amiteha Ihura qora uva tiva
amiteha tiha, Oho, are tihara, Te Kotira Naavu rampaike taaramo enta
vaiha qaiqaa kaqa taiqa kararave, tianara vo? 30 Ho nena kahaqiane.
Nena katariqaahaira viquvira viavi ntaane, ti.
31 Vika minti ti vaumanta vika aanare Kotira kaiqa vara amite vau
vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika
anire Ihura naaraihama amiteha tiha, Viva vokiaka kahaqa nimiteharo
nai kia ho kahaqivo. 32 Viva Kotiva atitai vaiintiva *Mesaiaa*vanove,
Isareri vatanaaka Avuhainaa Vaiintivanoma vaivo, tiamanta irunarave.
Ho kaiqe tenavu vaiha tavaariraro viva nai katariqaahairo viquviro
vataini tuvirera, tenavu ho virara quqaa vivave tiare, ti.
Vika minti tumanta vika aanare muara vaiintitanta Ihura vataake
arutotanta vitantavata vira qora uva tiva amite vaura.

Ihuva qutu vura
(Matiu 27:45-56; Ruki 23:44-49; Ioni 19:28-30)

33 Mintuvaro kuari qiataqaa uru rovaro viraqaahairo konkiraiquva
ekaa vi vataraqaa taaramo kuari avuara variqiro vura.
34 Kuarivano vitiniqaa viro 3 *kiroki* quvaro Ihuva nai uvaqihairo
naveraitiro, *Eloi, Eloi, lama sabakitani*—Kotio, Kotio, nantiharae are ti
qaqira kera iarao? tiro.
35 Ihuva minti tumanta mini himpite vaukaqihai vokuka vira uva
iriha tiha, Viva Elaitaara tinavu kaivaqara aare vaivo, tuvaro 36 vaiinti
vovano kantero namari nunko haikara varero hunkaiqamavu *uaini*raqi
quntamakero kairiqa vitiqaa taatautero viri Ihura nona vatero tiharo,
Kaiqe vaiha tavaariraro Elaitaava vira kahaqireva tuvirerae, kia tuvir-
erae tavaare, tiro.
37 Minti tuvaro Ihuva noraiqamakero oi tivakero qutu vura.
38 Ihuva qutu vuvaro mini Ieruharemini Kotira Naavuqi kaankuka
voqaara nora tavuna virini hiritova virihairo avutavau qunahiqi tuviro
miani qunahi muntuvi taiqa vura.
39 Iqoka vaiinti avuhainaava Ihura aruto katarira tataaqa vaiharo
tavovaro Ihuva noraiqaakero oi tivakero qutu vuvaro viva tiharo, Oho,
quqaama maa vaiintiva Kotira Maaquvano vaiva qutu vivo, tiro.
40 Mintuvaro Ihuva qutu vumanta nahentinavu niaranto vaiha tave
vaura. Vinavuka hininavuvano vaireka Mariava Makataara vatukai-
hainaava vauvaro, Mariava qaraaka vaiinti Iemiravata Iosiravata vi-
tanta nova vauvaro, Salomevavata mini vaura.
41 Vi nahentinavuka Ihuva Kariri vataini nu entara vira avataqi niha
vira kahaqama amito nahentinavuka vaumanta nahenti vonavuvata
mini vaura. Vika tota Ieruharemini Ihura hampata vuka, vikavata mini
vaura.

Ihura quntama tora
(Matiu 27:57-61; Ruki 23:50-55; Ioni 19:38-42)

42-43 Entama vire uvaro vaiinti vo Iohepiva Arimatia vatukaihainaava
anirora. Vi vaiintiva koqe vaiinti *kansoru* vaiintivano vaiharo Kotiva
raqikiaina entava aniainarara veka vau vaiintiva anirero, vira qararaa
Iutaa vatanaaka maara tu entarara iriharora tiro, viva kia qetaraitiro,
oru Pairaatarara tiharo, Ho Ihura vaata are ti timiraqe te vare vuru
quntama taare, tiro.
44 Minti tuvaro Pairaatava Ihuva vaaka qutu vurara airi aato iriharo
iqoka vaiinti vo aaramakero Ihuva vaaka qutu vurara irovaro vi
vaiintiva tiharo, 45 Eo, viva qutuma vivo, tuvaro Pairaatava Iohepirara
tiharo, Homa vira vaata varakera vuru quntama tenarave, tiro.
46 Pairaatava minti tuvaro Iohepiva monu aqukero hanta tavuna
varero Ihura vaata katariqaahairo viqu muntuvi kero, hanta tavuna
viraqohairo apuqama kero muntu vaiinti quntareva ori vaurutoraqi
Ihura vera vatero, viraqaahairo nora ori vo venta varero ori qentiana
viri tinta tora.
47 Mariava Makataaraihainaavavata, vira qamaqova Iosira novavata,
vitanta tave vaumanta Ihura oriqi vera vatora.

Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpura
(Matiu 28:1-8; Ruki 24:1-12; Ioni 20:1-10)

16

1 Saarareqaa Iutaa vatanaaka maara tu entava taiqomanta Mariava
Makataaraqihainaa nahentivanovata, vira qamaqova Iemira novavata,

Salomevavata, vi nahentinavuka monu aqukeha koqe untavu haikara vare, Ihura vaataqaa aqu amitareka vurama.

2 Santeqaa toqaqi kuarivano muani ururomanta vinavuka Ihura quntama toraqi vireka vura.

3 Aarana viha vinavuka nai ire nai ireha tiha, Tenavu mini oruraariraro tavave nora ori qentiana tintataara qantua tinavu timitaanarove? Vi oriva nora orima vaivo, ti. 4 Vinavuka minti tivake oruvi orure tavovaro vi orira venta vavi kovaro qantuararo vaura.

5 Mintima vaumanta vinavuka orure oriqi oriqete tavovaro vaiinti vo, qaraaka vaiintivano hanta utavaaqa nonkuto vaiintiva viraqi hini mantaraini oquvi vaura. Viva viraqi vaumanta vira tave vinavuka qete vauvaro 6 vi vaiintiva vinavukara tiharo, Kia qeteha variate. Ihura Nasaretihainaa vaiinti katariqaa arutaara, ne virarae rante variavo? Viva kia maaqi vaivo. Viva qaiqaa qaqima himpivo. Nenavu tavaate. Maini vira vataaraqi kia vaivo.

7 Ho maa uvara vare vuru vira vaintinavuvata Pitaaravata tiva nimiate: Viva naanema ni nivuni Karirini vi vaivo. Nevata mini oruntema, vira tavevarave. Tota viva qaqi vaiharo vi uvara ni tiva nimura, vate vivauma vaivo. Minti tivake vi uvara tiate, tiro.

8 Viva minti tumanta vinavuka qetehara ti, Ihura quntama toraqihai vevare kante viha kia voravata vi uvara tiva amiraiti vurama.

Ihuva Mariara Makataaraqihainaa nahenti avuqaa qovarama vura (Ioni 20:11-18)

9 [Ihuva Sante toqaqi qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro hoqarero viva Mariara Makataaraqihainaa nahenti avuqaa naane qovarama vura. Haaru Ihuva vi nahentira avutaqihairo vaana 7 navu nititomanta aitare vu nahentira vira avuqaa qovarama vuvaro 10 Mariava vuru Ihura vaintinavu tiva nimireva viro oru tavomanta vinavuka Ihurara iqi rate vaura.

11 Iqi rate vauvaro viva vika vuru tiva nimiro tiharo, Ihuva qaiqaa qaqima himpiro vaivo. Te tenta avuqohai vira tavauro, tiro. Minti tumanta vinavuka kia vira uvara quqaa uvave tura.

Ihuva nai vainti taaraqanta nivuqaa qovarama vura (Ruki 24:13-35)

12-13 Viraqaahairo Ihuva nai vainti votanta nivuqaa qovarama vura. Ihura viri vaata kia tota vauntemakero vaumantara ti, vira vaiintitanta kia vaaka vira viraaqamake tavora. Vitanta aaraini vi vauvaro Ihuva qovarama vumanta vitanta vira tave, orurante ani vokuka tiva nimumanta vinavuka kia vitanta uvaravata quqaa uvave tura.

Ihuva nai vainti 11 navu nivuqaa qovarama vura (Matiu 28:16-20; Ruki 24:36-49; Ioni 20:19-23)

14 Ho naantiara ekaanaini Ihura vainti 11 navu kara ne vauvaro Ihuva vinavuka nivuqaa qovarama vura. Ihuva qaqi himpitero vaumanta vokuka vira tave vuru Ihura vaintinavu tiva nimumanta vinavuka vi uvarara kia quqaa uvave ti vauvarora tiro, vira kaara Ihuva naivano vinavuka nivuqaa qovarama viro vinavuka nitiharo tiharo, Nenavu vi uvarara quqaave tiataara vaimanta nenavu kempukaiqama kehama kia quqaa uvave tiavo, tiro.

15 Ihuva minti tivakero vinavuka tiva nimiro tiharo, Ne ekaa vata maata vi aniha ekaa vaiinti nahenti maa uvara koqe uva tiva nimiate.

16 Ti uvara quqaave tivakero namari varaaina vaiintira, virama Kotiva
ho vitaanarove. Ti uvara kia quqaave tiaina vaiintira Kotiva kia vira
vitaraitiro, viraqaa uvama vataanarove.
17 Ti uvara quqaave tika, vikama maa kaiqara nora kaiqa ho varevar-
ave. Vika ti hutu rehama vaiinti avutaqihai vaana nititaimanta aitare
vivarave. Vika aahuva uva, vo uva vo uva tivarave. 18 Vika *uqahi/quaiha*
utu varaivaro vi haikava kia ho vika ntaihaanarove. Vika uhi namari
naivaro uhi namarivano kia ho vika qoraiqama kaanarove. Vika nái
kauqu rovara varekaqaa vataimanta vika koqema vivarave, tiro. Ihuva
minti turama.

Kotiva Ihura naaruvaini vita varora
(Ruki 24:50-53; Kaiqa Varora 1:9-11)

19 Ihuva Noravano nai vaintinavu uva tiva nimi taiqa kovaro Kotiva vira
naaruvaini vita varovaro viva mini oru Nora Kotira kauqu tanaraini
oquvi vaurama.
20 Ihuva naaruvaini vumanta vira vaintinavu ekaa vata maata niha
Ihurara vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vauvaro Ihuva Noravano vika
kahaqi vaumanta vika kaiqa mpeqa kaiqa uritaro kaiqara vare vau-
mantara ti, vaiinti nahenti tavovaro vika uva quqaa uvaqai vaura.]

RUKI
Rukiva Ihuva nu okarara tura

1 Nora vaiintio, Tiopiraasio,
Ihuva tinavu avutaini vaiharo vo kaiqa vo kaiqa varorara airi vaiintinavu vi uvara qara ntuva torave.
2 Tota vo vaiintinavu nái nivuqohai vi haikara vi haikara tave, viraqaahai vinavuka tinavu tiva timumanta airi vaiinti vi uvara qara ntuva torave. 3 Nora vaiintio, tevata vi uvara okaraqihai irirerave tivake, airi enta iramaqi viha vi uvara ho kankomake iri, arevata iriane ti, maa uvara okaravata, tavaaravata, amutuvata, qara ntuva vatarerave. 4 Vo vaiintinavu ai tiva amu uvara vi uvara koqema kera iriane ti, tevata maa uvara ai avuqavu tiva amirerave.

Sekaraiaaka Elisabetikara tura
5 King Herotiva Iutia vataqaa raqiki vau entara vaiinti vovano Sekaraiaava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva vaura. Viva Abisaara vohaa ankuvano vauvaro vira naata Elisabetiva vivavata Eronira vohaa ankuvano Kotira kaiqa vara amite vau ankuva vaura.
6 Sekaraiaaka Elisabetika vitanta Kotira avuqaa avuqavuqamake nihama Kotira maara uva ekaa iriqi vi vaura.
7 Mintiaqi vihatanta vitanta kia vaintivata vatora. Elisabetiva qaqi *naahiara/qururaiqama* viro kia vainti vataraitiro, qaqitanta variqi vi, konta naampaiqama vura.
8-9 Vo enta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintinavuka vonavu Kotira Naavuqi kaiqa vara vuru taiqake oru maaqaini vaumanta Sekaraiaavavata, vira kana vaiintinavuvata, vinavuka vika kahaqamake Kotira kaiqa varareka anirora. Vika kaiqa varareka iha, *satu* arukeha kaiqa rairakema Sekaraiaarara tiha, Are Kotira Naavuqi vaiharama mura koqe unta irava oru vuarire tira, vi haikara iha quara amitaane, tuvaro Sekaraiaava Kotira Naavuqi nariaraa oriqetero unta vu haikara varakero ihaqaa quarareva viro. 10 Viva vi naavuraqi vaiharo vi kaiqara vare vaumanta qaqi vaiinti nahenti vahaaqakanta ukuvi vaiha Kotira aareha vaura.
11 Vika Kotira aare vauvaro Sekaraiaava naavuqi vauvaro vaakama Noravano atito *enseli*va viraqi qovarama viro mura autuaina taintara tataaqa kauqu tanaraini himpitero vauvaro 12 Sekaraiaava vira tavero ravuku viro qete vaura.
13 Qete vauvaro *enseli* viva tiharo, Sekaraiaao, kia qetaane. Are Kotira aarehara iraana uvara Kotiva irivo. Ai naatavano Elisabetiva qorainti vainti vatataanarove. Are vi vaintira autu reharama Ionirave tiane.
14 Vi vaintira vatatairara ai muntukaqihairo koqe i vairara are quahehara vairamanta airi vaiinti nahentivata vi vaintirara quahevarave.
15 Vi vaintiva noruqama viro Kotira avuqaa Nora vaiintivanoma varianarove. Viva *uaini*vata iha namari vokiravata kia naanarove. Vira vatataina entaraqaahairo Kotira Maraquravano viraqaa raqikiqiro vuanarove. 16 Maa vatanaaka Isareri vika airivano vira uva irihama, qora aara qaqirake anirante nái Variqa Nora Kotira aaraqaa vivarave.
17 Kotiva ai vainti atitairaro viva naane avuni oru viharo, ni kaivaqava Elaitaava mpeqa kaiqa varontema kero, viva mpeqa kaiqa

vareharo airi vaiinti nahenti kahaqiramanta vika qora aara qaqira kevarave. Ionira uva irihama vika qokavara antua uva tira qaqirake, nái maaquvara hampata qaiqaa vohaa vaivarave. Ioniva uva tiva nimira vika hampi avu aatoqaa ni vaira qaqirake, avuqavuqamake iriqi ni vai okararaqaa nivarave. Ioniva vaiinti nahenti qerama nimitaira vika Nora Vaiintivano tuvuainara veka variate, tiro.

18 Minti tuvaro Sekaraiaava *enseli*ara tiharo, Aqao, are tiana uvarara te nantiake quqaave tirarave? Te tenta naatanti konta naampaiqama vuro, tiro.

19 Sekaraiaava minti tuvaro *enseli* viva nai tiva amiro tiharo, Te Gebarielikave. Te Kotira aaqanto himpite vauraukave. Kotiva ti tititaimanta te koqe vakaaka ai muntu tiva amuro. 20 Ho iriane. Are ti uvara kia quqaave tianara kaarama ai novano tinta virara are kia ho uva tinarave. Are mintimakera variqira viraro te uva tiva taarirava qovaraiqama viraro ai naatavano vainti vatatairara vi entarama qaiqaa are uva ho tinarave, tiro.

21 *Enseli* viva minti ti vaumanta vahaaqaini vau vaiinti nahentika Sekaraiaara veka vaihama tavovaro naavuqira vukaiqama kero vaumanta vika airi avu aato utiha tiha, Nantiharoe kia viva vaaka vevaraivo, ti vaura. 22 Minti tivake vauvaro Sekaraiaava veva romanta vika tavovaro viva uva tirare tiro, kia ho uva tura.

Viva kia ho uva tumanta vika tiha, Ike, Sekaraiaava viraqi vaivaro vo haikavano vira avuqaa qovarama vivaroma vira novano tinta vivaro kia ho uva tivo, ti. Vika minti tuvaro Sekaraiaava kia ho uva tiraitiro, kauquqohairoqai aave vateharo vaura. 23 Viva vo entanavu mini varikero nai kaiqa vuru taiqa kero anirantero nai maaqa oru vauvaro 24 vira naatavano Elisabetiva vainti taiqama vura.

Elisabetiva vainti taiqama viro viva kauquru toranavuara naavuqiqai kukeqaviro vaura. 25 Viva tiharo, Noravano ti aaqurihama timitaivo. Totaa enta te kia vainti vataraiti, kauriha variavaunarave. Vate maa entara te vainti taiqama vi kia kauriraitima vauro, tiro. Elisabetiva minti turama.

Gebarieliva naaruvaihairo muntu Mariara tiva amura

26 Elisabetiva vainti taiqama vuvaro 6 toranavu aitarovaro Kotiva qaiqaa *enseli* Gebarielira atitovaro viva Nasareti vatuka Kariri vataini 27 Iohepira vaiririqama amito nahentira qaraaka nahenti vakaaka tiva amireva tuvurora. Iohepira ankuvano vaireva, Devitira vira kaivaqara vohaa anku vaura. Iohepira vaiririqama amito nahentira autu Mariara.

28 *Enseli* viva tuvurero naavuqi oriqetero Mariarara tiharo, Ho vaiharave? Are Noravano quahama amitai nahentivama variarao. Viva aintiroma vaivo, tiro.

29 Tuvaro Mariava vira uva iriro noraiqamakero avu aato utiro tiharo, Nantivaroe tiriara viva minti tivo? tiro.

30 Tuvaro *enseli* viva tiharo, Mariao, kia qetaane. Kotiva ariara quahe vaivo. 31 Ho are iriane. Are vainti taiqamavira qorainti vainti vatatera vira autu reharama Ihurave tinarave. 32 Viva noruqama viro nora vaintima varianarove. Virarama Kotiva nai virini naaruvaini vaira vira Maaquvema tivarave. Noravano Kotiva Devitiva nai vira kaivaqava raqikina kaiqarama vira amianarove. 33 Ai vaintivano Iekopira vohaa anku vikaqaa ekaa enta ekaa enta raqikiqiro vuanarove. Viva raqikina kaiqava kia taiqaanarove, tiro.

34 Gebarieliva minti tuvaro Mariava vira irero tiharo, Kia te qorainti
varauraukama vauro. Ho nantiakee te mintirarave? tiro.
35 Mariava minti tuvaro *enseli* viva tiva amiro tiharo, Kotira
Maraquravano aintiro vairaro Kotira mpeqavano ai mantaaqa amitaa-
narove. Are vataterava Kotira kaiqaqai varaarira vaintiva vairamanta
ekaa vika virara Kotira Maaquvema tivarave, tiro.
36 Minti tivakero viva tiharo, Ai varanakaava Elisabetiva kontaiqa-
maviva vaiharovata, viva vainti taiqama vivo. Viva qorainti vainti
vatataanarove. Vi nahentirara *naahiara/qururaiqama* virave tiavaroma
viva vainti taiqama vivaroma 6 toranavu aitaraivo. 37 Kotiva ekaa kaiqa
vare vaivama vaivo, tiro.
38 *Enseli* viva minti tuvaro Mariava tiharo, Te Kotira kaiqaqai vareha
variariraukama vauro. Are tinantema kero Noravano tiriara mintia-
narove, tuvaro viraqaahairo *enseli* viva tuvurantero vurama.

Mariava Elisabetira vuru tiva amura
39 *Enseli* viva tuvurantero vuvaroma Mariava vaaka himpiro Iutiaini
vatuka vo, aiqina vauraqi Elisabetira vi vakaakara tiva amireva kan-
tama vura. 40 Oru viro oru Sekaraiaara naavuqi oriqetero Elisabetira
uva mantero. 41 Uva mante vauvaroma Elisabetira vaintivano auhaqi-
hairo qakuvaroma Kotira Maraquravano Elisabetira kempukaiqama
kero kahaquvaro 42 viva naveraitiro tiharo, Airi nahenti variavarovata,
Kotiva ariqaima koqema amitaivo. Are vatatena vaintiravata Kotiva ko-
qema amitaanarove. 43 Mpo, are ti Nora Vaiinti vira nova vaiharavata,
ti qumina nahentima tavareva uruarao.
44 Are vaaka ti uva mantaaramanta te ai uva iri vauraro vaintivano
ti auhaqihairo qakivo. 45 Noravano vi vakaakara ai tiva amivara are
vira uvara quqaa vivauma varianarove tianarara tiro, Kotiva ai koqema
amitaivara quahehara variarao, tiro.

Mariava ihi tiharo Kotira autu tuaherakora
46 Elisabetiva minti tuvaro Mariava Kotira autu tuahereharo tiharo,
Te tenta muntukaqihaima Nora vira autu tuahera kauro.
47 Viva ti Variqavano ti kuvantu timitaariva vaivarora tiro, ti
maraquravano quaheharo vaivo.
48-49 Te Kotira kaiqa nahenti qumina nahenti vauraro Kotiva tiqai
koqema timitairave.
Kotiva mpeqavano vaiharo nora kaiqa ti mintima timitairara ti,
vate variakavata, naantiara vaikavata, tiriara Kotiva noraiqama kero
vi nahentira koqema amitairavema tivarave.
Kotira autuvano takuqi vai autuvama vairave.
50 Haaruvata, vatevata, naantiaravata, Kotirara iri vai vaiintika
Kotiva vikama aaqurihama nimitaanarove.
51 Vika nái autuqai tuahera kaaka ruvaaqumavi qora kaiqa
varareka auti variavaro Kotiva nai mpeqa kauqu tutukero vika
raantaupirima kairave.
52 Kotiva nora vaiinti vika inaaraiqama kaivaro qaqiqama vuavaro,
viva qumina vaiinti vatainiqamavi variaka ntita vataimanta vika
noraiqamavi variarave.
53 Karara antuqa ari variaka variavaro Kotiva vika kara nimimanta
namakeha ho variarave.
Kotiva airi haika vataa vaiintika nititama kaimanta vika kia vo
haikavata vararaiti, qaqi qumina vuarave.

54-55 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukai uvara avataqi viharo viva
tinavu Isareri vaiinti nahenti kahaqi vairave.
Viva haaru Eparahaamirara tiharo, Te aivata ai vaintivata ekaa
enta ekaa enta aaqurihama nimitarerave, tu uvara kia tauru kairave,
tiro.
56 Mariava minti tivakero Elisabetikantiro variqi viro, taaramo tora
varakero ururantero nai maaqaini vurama.

Elisabetiva Ionira vatatora

57 Elisabetiva vainti vataaina entava anirovaro viva vi entara qorainti
vainti vatatora. 58 Viva vira vatatomanta vira navunaakavata, vi
vatanaakavata, iruvaro Noravano Elisabetira koqema amitomanta vika
ani Elisabetira vataake vainti vira quahama amitareka anura.
59 Vika ani vauvaro 8 entanavu aitarovaro vi vaintira qorainti vainti
vaumantara ti, vira vaata toqa kareka ruvaaqumavi vaiha vika vira
autu rehama nai qora autu Sekaraiaarave tirare tuvaro 60 vira nova
aqao tiro, Tetanta vira autu reha Ionirave tirerave, tiro.
61 Elisabetiva minti tumanta vika tiha, Kia ai ankuqihairo vovano vi
autura re vairave, ti.
62 Vika minti tivake Sekaraiaarara kauquqohai aave vateha irehama
ti, Are nena maaqu nana autue rava tenarave? tuvaro 63 Sekaraiaava
kauqu aave vateharo *pepaa* vara timiate tumanta *pepaa* vara amuvaro
Sekaraiaava *pepaa* viraqaa qara riharo, Vira autu Ionirave, tiro.
Mintima qara ruva tomanta vika vi auturara ravukuvi. 64 Ravuku
vuvaro vaakama Sekaraiaara novano qantua vuvaro viva uva ho tiro.
Viva uva ho tiharoma Kotira autu tuaherero.
65 Minti ti vaumanta vira navunaaka voqamake qetora. Mintuvaro
vi uvava ekaa verara Iutia aiqina vataini vi anumanta 66 vika nai tiva
ami nai tiva ami iha tiha, Vi vaintiva nana vaiintivanoe varianarove?
ti. Vika tavovaro Noravano kahaqi vauvaro vi vaintiva vaura.

Sekaraiaava ihi tura

67 Kotira Maraquravano vira qora Sekaraiaara kempukaiqama kero
kahaquvaro viva mintima tiro:
68 Noravano tinavu Isareri Variqavano tinavu nai vaiinti nahenti
kahaqiharo kuvantu kareva anirara ti, kaiqenavu vira autu tuaher-
aare.
69 Noravano tinavu kaivaqara Devitira ankuqihairo vira nainti
vo vara himpima kaivaro vi vaiintiva mpeqavano vaiharo tinavu
kuvantu timitaariravama vaivo.
70 Haaru Noravano nai paropeti vaiintinavu noqihairo mintima
tivo:
71 Ni navutaaka ni arukevorave tima, te ni kahaqirerave. Ni
qoraiqama nimite vaika niqaa raqikivorave tima, te ni ruaruama
nimitarerave, turave.
72 Noravano tinavu kaivaqaukavarara tiharo, Te ni aaqurihama
nimitarerave. Te ni hampata vaiha uva tiva taatau taavaunara kia
taurukararave, turave.
73-74 Noravano kauqu aiqiqaa aqukero tinavu kaivaqara Epara-
haamirara tiharo, Naantiara are vataterauka vika navutaaka
arukevorave tima, te vika ruaruama nimitarerave.

Te vika ruaruama nimitaari vika kia navutaaka aatu qetaraiti,
75 vika qaqi variqi viha ti tivuqaa vaiha ti kaiqaqai koqemake vareha
avuqavu nuate turave, tiro.
76 Sekaraiaava minti tivakero viva nai vainti naatiara tiharo,
Ti vaintivauvo, naantiara vaiinti nahenti ariara mintima tivarave:
Kotiva naaruvaini vaiva vi vaiintira kahaqi vaivaro viva Kotira uva
ti vaivo, tivarave.
Noravano anireva irara avuni are naane orurera vira aara qerama
amitenarave.
77 Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare uvara nunka nimiteharo
vika kuvantu nimitaaina uvara, are naane vi uvara vaiinti nahenti
tiva niminarave.
78 Kotiva tinavuara noraiqamakero aaqurihama timiteharora tiro,
viva naaruvaihairo ataama nimitaaina vaiintira atitairaro viva
tenavu variainanaini tuvuanarove. 79 Viva tuvurero tenavu konki-
raiqiraqi qutu vire urauka ataama timitaanarove. Viva tinavu tivita
varairaqe tenavu maateraiqiaina aararaqaa koqemake nuvaqi vuare,
tiro.
Sekaraiaava minti turama.
80 Minti tuvaro vira maaquvano noruqama vuvaro vira maraqura-
vanovata kempukaiqiro vaura. Viva qumina vataini variqiro viro
noruqama viro, viraqaahairo viva Isareri vatanaaka nivuqaa qo-
varama vura.

2

Mariava Ihura vatatora
(Matiu 1:18-25)

1 Vi entara Romeni avuhainaa vaiinti Sisa Ogatusiva *takisi* varareva
tiharo, Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka ne nenta autu vataate, tumanta
2-3 ekaa vaiinti nahenti nái maaqa nái maaqaini autu vatareka vurama.
(Kuiriniusiva Siria vataqaa raqiki vau entara, vika vi entaraqaa hoqara-
make autu vatora.)
4-5 Vaiinti nahenti vohaiqa vohaiqavano nái autu vatareka vuvaro
Iohepiva Nasaretihairo himpiro viva nai amito nahentira Mariaravata
vita varero Kariri mini kero Iutiaini viro, Devitira vatuka Betarihemini
autu vatareva vurama.
Iohepiva nai kaivaqara Devitira vohaa ankuvano vaiharora tiro, viva
mini vurama.
Iohepiva Mariara vita varero vuvaro Mariava vainti taiqamaviro
airi tora aatara kero vainti vataaina entava aumanto vauvaro 6-7 viva
Iohepikantiro oru viro Betarihemini orurora.
Betarihemini orurero tavomanta airi vaiinti nahenti autu vatareka
anuka ani ekaa naavu mpiqa kovaro Mariava purumakauvano kara
no naavuraqi oru vaura. Oru viraqi vaiharo qorainti vainti hoqarenaa
vainti vatatero, vira apuqama kero purumakauvano kara no tanuraqi
vaati vaita kora.

Sipisipiqaa raqiki vauka vi vaintira oru tavora

8 Mariava vainti vatatomanta entaqi vaiinti vonavu vi vataraqaa
ukauni vaihama vika sipisipiqaa raqiki vaura.
9 Vika entaqi sipisipiqaa raqiki vauvaro Noravano atito *ensel*iva
vaakama vika nivuqaa qovarama vuvaro Kotira takuqi vai haikava
noraiqama kero aatite vaumanta sipisipiqaa raqiki vau vaiintika vira
tave, voqamake qeteha vaura.

10 Vika mintimake qete vauvaro *enseli* viva tiva nimiro tiharo, Ne kia
qetaate. Te koqe vakaaka ni tiva nimirera tuvuro. Vi vakaakara ekaa
vaiinti nahenti irihama quahehama vaivarave. 11 Vate ni kaivaqara
Devitira vatukaqi vainti vo vatataivo. Vi vaintiva ni kuvantukero
ntitaariravave. Viva Karaitiva ni Noravanove. 12 Ne maantimake
taveha ti uvara quqaave tivarave: Ne oru vi oru tavaivaro vi vaintira
vatakero apuqama kero, purumakauvano kara ne vai tanuraqi vaati
vaita kainarama tavevarave, tiro.
13 *Enseli* viva minti tumanta vaakama *enseli* iqoka raqi vauka airita-
haa qovaramavi vaihama vika Kotira autu tuahereha tiha,
14 Tenavu Kotiva nai virini vaira vira autu tuahere vauro.
Vataini Kotiva quahama nimite vai vaiintika muntuka paru ihama
vaivarave, ti.
15 *Enseli* vika minti tivake naaruvaini tuvurante vumanta sipisipiqaa
raqiki vau vaiintika nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Viqenavu Betari-
hemini Noravano uva tiva timinara oru tavaare, ti. 16 Vinavuka minti
tivakema vika vaaka anirante vatukaini vurama.
Oru tavovaro Iohepiva Mariakantiro vauvaro vaintiruvano puru-
makauvano kara no tanuraqi vaite vaura.
17 Vaite vaumanta sipisipiqaa raqiki vau vaiintika vira tave tiha,
Enseli vovano maa vaintirara tinavu minti mintimakero tiva timivo,
tura.
18 Minti tumanta ekaa vaiinti nahenti vi uvara iri airi avu aato utiha
vaura.
19 Mariava vi uvara aatoqi vatero niharovata, virara iriqiro ni vaura.
20 Sipisipiqaa raqiki vau vaiintika vainti vira tave, orurante aniha
vika *enseli*vano tu uvarara quqaave tivakeha, vika vaaka tave irurara
irihama Kotira autu tuaheraqi anura.

Ihura autu ravatora
21 Ihura vatatovaro 8 entanavu aitarovaro viva qorainti vainti vau-
mantara ti, vira vaata toqake entava aniromanta vi entaraqaa vira
autu rehama, Ihurave, turama. Haaru qumina enta, Mariava kia vainti
taiqaa vu entara *enseli*vano vi autura amiate turara iriha vi autura
ravatora.

Kotira Naavuqi vura
22 Mariava vainti vatatero Mosiva maara tivato uvarara iriharoma
vo entanavu varikero vira vaata hiqama vuarira entava aniromanta
vitanta Iohepika Ihura vita vare Nora Kotira amireka Ieruharemini
vura. 23 Noravano maara tu uvara qara ntuva tova mintima tiro:
Ekaa qorainti vainti hoqare vatatena vaintira Nora Kotira amiraro
vira vainti variarire. 24 Vi entara are Kotira Naavuqi orurera uviri
taaraqanta mirura voqaatanta amiraro Kotira iha quara amitaarire,
tura. *(Wkp 12:1-8)*
Mariaka Iohepika vi uvara irihama Ieruharemini vura.
25 Ieruharemini oru vauvaro mini vaiinti vovano vira autu Simioniva
vaura. Vi vaiintiva avuqavu ni vau vaiintiva, viva Kotira autu tuahere
vau vaiintiva vaiharo viva Isareri vatanaaka kahaqiaina vaiintirara
ampeqiharo vira veka vaura.
Mintima vauvaro Kotira Maraquravano vikantiro vaiharo
26 hoqarero vira tiva amiro tiharo, Are kia qaqi qumina qutu viraitira,
are Noravano atitaaina vaiintira *Mesaiaa*ra vira tavera, viraqaahaira
are qutu vinarave, tura.

27 Kotira Maraquravano minti tuvaro Simioniva variqiro vuvaro vi
entara Kotira Maraquravano vira vitakovaro Kotira Naavuqira vu-
manta Ihura noka qoka maara uva irihama Ihura vita vare Kotira
Naavuqi vuvaro 28 Simioniva vainti vira tavero, vira ravukukero kaqa
varero Kotira autu tuahereharo tiharo:
29 Noravauvo, are tota tianara vate vivauma vaivo.
Are homa ti nena kaiqa vaiinti tititairaqe ti muntukaqihairo koqe i
vairaqe vuare.
30-31 Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka vira tavaate tira, are tinavu ka-
haqiaina vaintira atitaaramanta te vate tenta tivuqohai vira tavauro.
32 Ovavano ataama nimitaintema kero, vi vaintiva qumina vo
vatanaa vo vatanaaka ai aara koqemakero numiqeharo ataama
nimitaanarove.
Vi vaiintiva ai vaiinti nahenti Isareri vatanaaka kahaqiraro vika
nutuvano virini qiarire, tiro.
33 Simioniva minti tumanta Ihura noka qoka ravukuvi tiha, Ike, nana
uvae viva Ihurara tivo? tuvaro 34 Simioniva Kotira aareharo tiharo, Are
vitantavata, vitanta vaintivata koqema nimitaane, tiro. Minti tivakero
viva vira nora Mariara tiva amiro tiharo,
Iriane. Hini Isareri vika hiqirivi qoraiqama vimanta hini Isareri
vika himpi koqemake variqi vuate tiro, Kotiva maa vaintira kaama
tairave.
Kotiva nai okara vaiinti nahenti kankomake tavaate tiro, viva
vira atitairave. Mintiramantavata, airi vaiinti nahenti vira qoririma
amitevarave.
35 Mintivaro viva airi vaiinti nahenti avu aatoqi vaina uvara
qovarama kaanarove.
Iqoka paepaevano raqontainantema kero, mpo ike tira haikava ai
muntuka qoraiqama amitaanarove, tiro.
36 Simioniva Mariarara minti tuvaro paropeti nahenti vovano Kotira
uva qoqaiqama keharo ti vau nahentiva Anaavavata mini vaura. Vira
qova Panueriva Asera vohaa ankuvano vaura. Anaava tota qorainti
varatero 7 ihi varakovaro 37 vira vaativano qutu vuvaro, viva viraqaa-
hairo tentoqa vaiharo kontaiqama viro airi ihi 84 ihi varakero, viva vo
enta vo enta Kotira Naavuqi orureharo entaqivata aatitoraqaavata kara
auramatero Kotira autu tuahereharo Kotira aare vaura.
38 Mintuvara tiro, Anaava vi entara Kotira Naavu vaunaini orurero
Ihura tavero, Kotirara koqema iarao tivakero, vokuka mini vaiha Kotiva
Ieruharemini varika ruaruama nimitaaina entara veka vaukara Ihura
okarara vika tiva nimura.
39 Anaava minti tumanta Iohepika Mariaka Noravano maara uva
tivatora ekaa iri taiqake, vitanta vaintivatamake tuvurante oqaraanaini
nái maaqa Kariri vata Nasaretini vurama. 40 Mini oru vauvaro
vainti viva noruqama viro kempuka vainti vauvaro vira avu aatovano
koqema vauvaro Kotiva vira koqema amitora.

Ihuva 12 ihi varakero Kotira Naavuqi vurama

41 Ihura noka qoka vo ihi vo ihi verara Ieruharemini oru vaiha
vehakuma nimito entaraqaa kara namakeha orurante maaqaini tuvi
vaura. 42 Vo ihi vo ihi mintiaqi vi vauvaro Ihuva 12 ihi varakovaro
vehakuma nimito karara ne entava aniromanta vitanta Ihura vataake
haaru mintuntemake, qaiqaa Ieruharemini vi karara nareka vurama.

43 Vitanta Ihura vataake oru vi orure mini vo entanavu Ieruharemini
vaiha vi karara namake tiha, Kaiqe maaqaini tuvurante vuare, tivake
vuvaro Ihuvaqai Ieruharemi mini vaumanta vira noka qoka kia virara
iriraiti vura. 44 Vitanta tiha, Viva vaakama ti navunaa vokiaka hampata
vivo, tivake ururante maaqaini vireka vohaa enta aaraini otu vura.
Vitanta vohaa enta aaraini otu viha, Kaiqe vira rantake tavaare,
tivake nái navunaaka unaini otu ranteha tavovaro 45 kia Ihuva vika
hampata vaumanta Mariaka Iohepika qaiqaa tuvurante Ieruharemini
vira rantareka vurama.
46 Vitanta Ieruharemini tuvurante vi, taaramo entanavu Ihurara
rantaqi viha tavovaro viva Kotira Naavu vaunaini vaura. Viva viraqi
vaiharo nora vaiinti Iutaa maara okara tiva nimi vau vaiintika, vika
avutana oquvi vaiharo vaiinti noranavu uva tura iriharo viva vinavuka
irama nimite vaura.
47 Ihuva nora vaiintinavu avutana oquvi vaumanta nora vaiintinavu
uva ti vauvaro Ihuva vika uva irikeharo, viva vika nái tiva nimumanta
vika Ihura uva vira iri ravukuvi kauqu runkinkiri iha tiha, Vaiinti
noravano uva tintemakero maa vaintiruva uva ti vaivo, ti.
48 Vika minti ti vaumanta vira noka qoka vihai oturante ururе
tavovaro Ihuva nora vaiintinavu hampata viraqi oquvi vaumanta
vitanta vira tave ravukuvura. Vira nova tiharo, Mpo, ti maaquvauvo,
nantiharae are titantara mintima timitaarao? Titanta ai noka qoka
muntukavano qorai-qimanta tetanta ariarama rantaqi vi ani vauro,
tiro.
49 Vira nova minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Netanta nantihae ti rante
variavo? Netanta kiae iriavo? Te tenta Qora kaiqa varaariraukama
vauro, tiro. 50 Ihuva minti tumanta vitanta kia vi uvara okara
kankomake irura.
51 Kia kankomake iruvaro Ihuva viraqihairo himpiro nai noka qoka
vataakero ururantero vevara Nasaretini otu vaura. Otu mini vaiharo
vitanta uvaqai iriqiro viharo, kia vitanta uva raqa karaitiro vaura. Vira
nova Ihuva tu uvara ekaa vi uvara nai aatoqi qaqi iritero niharovata
iriqiro ni vaura. 52 Ihuva ho noruqama vuvaro vira avu aatovanovata
kanko kaanko iro vaumanta Kotivavata vaiinti nahentivata vira tavo-
varo koqe iro vaura.

Ioniva vaiinti nahenti vakaaka tiva nimura
(Matiu 3:1-12; Maaki 1:2-8; Ioni 1:19-28)

3

1 Romeni avuhainaa vaiinti Taiberiusiva raqikiqi viharoma 15 ihi
vara kovaro vi entara Pontiusi Pairaatava *kamaani*ra avuhainaa
vaiintivano vaiharo Iutia vataqaa raqiki vauvaro Herotiva Kariri
vataqaa raqiki vauvaro Herotira qatavano Piripiva, Ituria vataqaavata
Tarakonitisi vataqaavata raqiki vauvaro Lisaniasiva Abilene vataqaa
raqiki vaura.
2 Mintumanta Anaasivavata Kaiapaasivavata vitanta noraiqamavi
Kotira kaiqa vara amite vau vaiintikaqaa raqiki vaura. Vi entarama
Sekaraiaara maaquvano Ioniva qumina vataini kia vaiintivano vau-
naini vauvaro Kotiva virara ti uva vaiinti nahenti tiva nimiane tuvaro
3 Kotiva tuntema kero, Ioniva Iotani Namarivano tuvunaini vi aniharo
vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Qora aaraqaa nira qaqirake
namari varaivaro Kotiva ne qora kaiqa vare vai uvara nunka nimi-
taarire, tiro. Ioniva minti ti vaura.

4 Haaru qumina vaka paropeti vaiinti Aisaiaava mintima tiro:
Vaiinti vovano qumina vataini vaiharo naveraitiro tiharo,
Noravano aniaina aarara qerama amiteha vira aara avuqavuqama amitaivaro viva vivauma ho aniarire.
5 Ne uqitaiqiraqi vata ntava mpiqake, nora aiqinave, inaara aiqinave, ne vira teqa kaivaro aara avuqavu variarire.
Aara rare raarera inara teqa kaivaro avuqavuma viro variarire. Aara otiqetero ururero inara ehauruma/ humuqu kaivaro vohaa avuqavuqai variarire.
6 Ekaa naato vataini variaka Kotiva vaiinti nahenti kuvantu nimitero ntitaaina okarara tavevarave, tura. *(Aisaiaa 40:3-5)*
Aisaiaava haaru qumina vaka vi uvara tiva tovaro, Ioniva anirero vohaa qaramakero vi uvara tura.

7 Ioniva minti ti vaumanta vaiinti nahenti airivano Ionira vira namari varareka viva unaini anirovaro Ioniva vika tiva nimiro tiharo, Ne *uqahi/ quaiha* vaintairama variavo. Kotira arara ite vaivaro vaiinti nahenti ntaihareva auti vaivo. Tavave ninavuvata aruantorave aiqu autute kantama vuate timantae ne maini te unanaini aniavo? 8 Ne quqaiqamake qora kaiqa qaqira kareka autivera, koqe kaiqaqai varaqi vuate. Ne nenta tiha, Eparahaamiva tinavu kaivaqavave, tinavu qovave, vairara ti, tenavu ho vauro, tivorave. Kotiva mintiataa irera, viva homa ni qaqira kero maa orinavuraqihairo Eparahaamira naintivara vara qovaraiqama kaanarove.

9 Kotiva katari tuqireva rori katari tuqaqima qeramakero vataivo. Kia koqe tava irainara viva teqaaqama kero ihaqi aqu kairaro ita vuanarove, tiro.

10 Ioniva minti tumanta mini ruvaaqumavi vauka vira ireha tiha, Ike, vi uvara are tianara tenavu iriha nantie irarave? 11 Tuvaro viva vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano *sioti* taaraqanta vatairava kia vatainaravata vonku amiarire. Vaiinti vovano kara vatairava kia vatainaravata rairakera amiane, tiro.

12 Minti tumanta *takisi* vare vau vaiintika namari varareka anuka vira ireha tiha, Maara ti variara vaiintio, tenavu vo, nantie irarave? 13 tuvaro Ioniva vika tiva nimiro tiharo, Ne *takisi* varehama *kamaani*ra uva irihama avuqavuqamake *takisi* varaate. Kia nenta irike qumina voqavata varaate, tiro.

14 Ioniva minti tumanta iqoka vaiintinavu vira ireha tiha, Tenavu vo, nantie irarave? tuvaro Ioniva vika tiva nimiro tiharo, Kia oru vorara ari ruqutu kaarorave tiha monu timiane tiate. Kia qumina voraqaa uva ntuvake vataate. Ne *aami* kaiqa varehama nenta vare monura viraraqaima hove tiate, tiro.

15 Ioniva minti ti vaumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka Kotiva atitaaina vaiintira, *Mesaiaara* vira vekaiqiha vaukara ti, vika nai ireha nai ireha tiha, Maa vaiintivae *Mesaia*vano vaivo? ti.

16 Vika minti ti vauvaro Ioniva iriro vika nái tiva nimiro tiharo, Te qumina namariqai ni nimi vauro. Noravano ti aataraariravama ti naantiara ani vaivo. Te qumina vaiintivano vaihara ti, te vira aiqu nonkutai naaquntara kia ho qantu amitararave. Ne namari varaantema kero, viva Kotira Maraqura ni nimiharo, nai iha itaainara voqaara viravata ni nimianarove.

17 Viva nai *havore* kauquqi tota varero *uiti raisi* voqaara *riruruma/ ritatima* kero, nora nai *havore*qohairo vaqita varero vuru nai naavuqi

vatero viraqaahairo qumina rapavata vaqita varero vuru kia qimpa vuaina iharaqi aqu kairaro ita vuanarove, tiro.
18 Minti tivakero vaiinti nahenti vira uva iriate tiro, Ioniva vi uvaravata vo uva vo uvavata, vika tiva nimiharo Ihuva aniaina vakaakara koqe vakaakavata, vika tiva nimura.

Herotiva Ionira karapuhiqama kora
19 Herotiva Kariri vataqaa raqiki vauvaro Ioniva Herotira atiharo tiharo, Herotiva kia nai qata naata Heroti-Namarira varaataarave. Viva qora kaiqa viravata, airi qora kaiqa vokiravata varaivo, tiro.
20 Ioniva minti tuvaro Herotiva qora kaiqa voqavata vareharo Ionira karapuhiqama kora.

Ioniva Ihura namari amura
(Matiu 3:13-17; Maaki 1:9-11)
21 Hoqarero Ioniva kia karapuhiqi vau entara, viva vaiinti nahenti namari nimiharo Ihuravata namari amura. Viva namari vira amuvaro Ihuva Kotira aare vauvaro naaruvavano qantuara vuvaro 22 Kotira Maraquravano mirura voqaara ata varero tuviro, tuvu Ihuraqaata utama vuvaro uvavano naaruvaihairo mintima tiro: *Are ti Maaquma variarao. Ti muntukavano ariarama vaivo. Te ariara quahema vauro*, tura.

Ihura kaivaqaukavara nutu
(Matiu 1:1-17)
23 Ihuva ihi 30navu varakero viraqaahairo nai kaiqa hoqarama kero varaqiro vumanta vaiinti nahenti virara Iohepira maaquve tura.
Iohepiva Helira maaquvano vauvaro
24 Heliva Mataatira maaquvano vauvaro
Mataativa Rivaira maaquvano vauvaro
Rivaiva Melkira maaquvano vauvaro
Melkiva Janaira maaquvano vauvaro
Janaiva Iohepira maaquvano vauvaro
25 Iohepiva Matatiaasira maaquvano vauvaro
Matatiaasiva Amosira maaquvano vauvaro
Amosiva Nahumura maaquvano vauvaro
Nahumuva Esilira maaquvano vauvaro
Esiliva Nagaira maaquvano vauvaro
26 Nagaiva Maatira maaquvano vauvaro
Maativa Matatiaasira maaquvano vauvaro
Matatiaasiva Semenira maaquvano vauvaro
Semeniva Josekira maaquvano vauvaro
Josekiva Jodaara maaquvano vauvaro
27 Jodaava Joanaanira maaquvano vauvaro
Joanaaniva Resaara maaquvano vauvaro
Resaava Serubabelira maaquvano vauvaro
Serubabeliva Seatielira maaquvano vauvaro
Seatieliva Nerira maaquvano vauvaro
28 Neriva Melkira maaquvano vauvaro
Melkiva Adira maaquvano vauvaro
Adiva Kosaamura maaquvano vauvaro
Kosaamuva Elamataamura maaquvano vauvaro
Elamataamuva Erura maaquvano vauvaro

29 Eruva Iosuaara maaquvano vauvaro
Iosuaava Eliesera maaquvano vauvaro
Elieseva Iorimura maaquvano vauvaro
Iorimuva Mataatira maaquvano vauvaro
Mataativa Rivaira maaquvano vauvaro
30 Rivaiva Simeonira maaquvano vauvaro
Simeoniva Iutaara maaquvano vauvaro
Iutaava Iohepira maaquvano vauvaro
Iohepiva Jonaamura maaquvano vauvaro
Jonaamuva Eliakimira maaquvano vauvaro
31 Eliakimiva Meleaara maaquvano vauvaro
Meleaava Menaara maaquvano vauvaro
Menaava Matataara maaquvano vauvaro
Matataava Nataanira maaquvano vauvaro
Nataaniva Devitira maaquvano vauvaro
32 Devitiva Iesira maaquvano vauvaro
Iesiva Obetira maaquvano vauvaro
Obetiva Boasira maaquvano vauvaro
Boasiva Saramonira maaquvano vauvaro
Saramoniva Nasonira maaquvano vauvaro
33 Nasoniva Aminadaapira maaquvano vauvaro
Aminadaapiva Ataminira maaquvano vauvaro
Ataminiva Aanira maaquvano vauvaro
Aaniva Hesaronira maaquvano vauvaro
Hesaroniva Peresira maaquvano vauvaro
Peresiva Iutaara maaquvano vauvaro
34 Iutaava Iekopira maaquvano vauvaro
Iekopiva Aisaakira maaquvano vauvaro
Aisaakiva Eparahaamira maaquvano vauvaro
Eparahaamiva Teraara maaquvano vauvaro
Teraava Nahora maaquvano vauvaro
35 Nahova Serukira maaquvano vauvaro
Serukiva Reura maaquvano vauvaro
Reuva Pelekira maaquvano vauvaro
Pelekiva Ebera maaquvano vauvaro
Ebeva Selaara maaquvano vauvaro
36 Selaava Kainaanira maaquvano vauvaro
Kainaaniva Apaksaatira maaquvano vauvaro
Apaksaativa Semura maaquvano vauvaro
Semuva Noaara maaquvano vauvaro
Noaava Lamekira maaquvano vauvaro
37 Lamekiva Metuselaara maaquvano vauvaro
Metuselaava Enokira maaquvano vauvaro
Enokiva Jaretira maaquvano vauvaro
Jaretiva Mahalalelira maaquvano vauvaro
Mahalaleliva Kenaanira maaquvano vauvaro
Kenaaniva Enosira maaquvano vauvaro
38 Enosiva Setira maaquvano vauvaro
Setiva Adaamura maaquvano vauvaro
Adaamuva Kotira maaquvano vaura.

Sataaniva Ihura avatora
(Matiu 4:1-11; Maaki 1:12-13)

4

1 ⌞Ioniva Ihura namari amuvaro viraqaahairo⌟ Kotira Maraquravano
Ihuraqi mpiqavuvaro Ihuva tuvurantero Iotani Namari mini kero
vuvaro Kotira Maraquravano vira vita varero kia vaiintivanovata
vaunaini qumina vataini vuru kora.
2 Vuru kovaro Ihuva 40 entanavuara mini vauvaro Sataaniva Ihurara
qora kaiqa varaarire tiro, Ihura avatora. Ihuva 40 entanavu mini
variqiro viharo kia karavata naraitiro, narara vaura.
3 Ihuva narara vauvaro Sataaniva anirero virara tiharo, Are quqaa
Kotira Maaquvano vairera, maa orinavurara tiraro *mpareti* kuqu virara
naane, tiro.
4 Minti tuvaro Ihuva nai vira tiva amiro tiharo, Aqao, Kotira vukuqi
qara ntuva tova mintimama tivo:

Vaiintivano kara naainararaqai noraiqaakero iriqiro virava kia ho
qaqi variqiro vuanarove. *(Lo 8:3)*

5 Ihuva minti tuvaro Sataaniva viraqaahairo vira vita varero virini
⌞aiqinaqaa⌟ orini vaiharo ekaa vaiintivano naato vataqaa raqikura vira
umiqeharo tiharo, 6 Ekaa maa haikava ti timitai haikavama vaivo. Te
maa haikara vo vaiinti amiataa irera, te homa vira amirarave. Te
homa maa haikara ai amiariraro ai autuvano noraiqama virara are vi
haikaraqaa raqikiqira vinarave. 7 Are ti hutuqai tuahera timitairera, te
homa ekaa maa haikara maa haikara ai amirarave, tiro.
8 Minti tuvaro Ihuva Sataanira nai vira tiva amiro tiharo, Aqao, Kotira
vukuqi qara ntuva tova mintimama tiro:

Variqavano Kotiva Noravano vairara tira, are viraqai kaiqa vara
amiteharama vira autuqai tuaheraqira vuane, turave, tiro. *(Lo 6:13)*

9 Minti tuvaro Sataaniva Ihura qaiqaa vita varero Ieruharemini viro
Kotira Naavu qiata nai veraraqaa Ihura vara vaari himpimatero tiharo,
Are quqaa Kotira Maaquvano vairera, are maaqaahaira vatakanta
aquvuane. 10 Kotira vukuqi mintima qara ntuva tova tiharo, *Kotiva tira-
manta enseli vika ariqaa koqemake raqikivarave*, turave. 11 Qaiqaavata
tiharo, *Are nena aiqu oriqaa ruteqa kerorave ti, enseli vika nái kauquqo-
hai ai totaqi vivarave,* turave, tiro. *(Ihi
91:11-12)*

12 Sataaniva minti tuvaro Ihuva nai vira tiva amiro tiharo, Aqao,
Kotira vukuqi maa uvavama vaivo: *Noravano ai Variqavano vairara
tira, are kia vira avataane*, turave, tiro. *(Lo 6:16)*

13 Minti tuvaro Sataaniva Ihura qumina avateharo tavero, kaiqe vo
enta vira qaiqaa avateha tavaare tivakero, Ihura qaqira mini kero
vurama.

Ihuva Karirini nai kaiqa hoqarama tora
(Matiu 4:12-17; Maaki 1:14-15)

14 Sataaniva vuvaro Kotira Maraquravano Ihura kempukaiqama ko-
varo viva anirantero Karirini oru vaura. Mini oru vau uvara ekaa vi
vataraqaa vau vaiinti nahentika irura. 15 Ihuva vika maara naavu voqi
voqi oriqetero variqiro viharo uva tiva nimi vaumanta ekaa vaiinti
nahenti virara koqe vaiintive ti vaura.

Nasaretihainaaka vira qoririma amitora
(Matiu 13:53-58; Maaki 6:1-6)

16 Ihuva Karirini oru niharo nai tota vainti naatiruka vau vatukara
Nasaretini orurero Maara Entaqaa maara naavuqi vi vauntemakero,
qaiqaavata Ihuva maara naavuqi viro. Viraqi oru vaiharo viva Kotira
vuku kaara rireva himpuvaro 17 Paropeti vaiinti Aisaiaava qara ntuvato
vukura amuvaro Ihuva vuku vira uruquruma tora kuvantu vantuma
kero, maa uvara qara ntuvatora rantakero kaara riharo tiharo,

18 Te koqe vakaaka vehi vaiinti nahenti tiva nimirera uraro No-
ravano ti qiataqaa vahavera qihiakeharo ti noraiqamakero ti vara
kaimanta te anuraro vira Maraquravano tintiro vaiharo ti kahaqi
vaivo. Viva ti titiṭeharo mintima vaiinti nahenti tiva nimiane turave:
Ni rumpataa vaiinti nahentika ne homa qaqi vivarave, tiane. Avu
qimpa vika ne ho avu rampaike tavaate, tiane. Ni qoraiqama
nimitaamanta maaraqi variaka ne homa qaqi vivarave, tiane.

19 Noravano vaiinti nahenti quahama nimitaaina entava ani-
raainara, are virara vaiinti nahenti tiva nimiane.

Vi uvara vi uvara mintimakera tiva nimiane, turave, tiro. *(Aisaiaa 61:1-2)*

20 Aisaiaava qara ntuvato uvara Ihuva kaara ntuva kero, viraqaa-
hairo vuku qaiqaa uruquruma kero vaiinti vovano vukuqaa raqikura
vira viti amiro oru oquviro. Ihuva oru oquviro vaumanta maara
naavuqi ruvaaqumavi vauka viraqai aituti vauvaro 21 Ihuva vika tiva
nimiro tiharo, Vaaka te kaara ntuva kauramanta iria uvava vate quqaa
vivauma vaivo, tiro.

22 Ihuva minti tumanta vika virara tiha, Ihuva koqe vaiintive. Ike,
vira noqihairo koqe uvama ti vaivo, ti. Minti tivakevata, qaiqaa vika
aqao ti, Vi vaiintiva Iohepira maaquvanoqaima vaivo, ti.

23 Vika minti tuvaro Ihuva vikara tiharo, Vaiinti nahenti vo uvaqaa
ntuvake tiha, *Are doktaavano vairera, nenavano nena vaata koqema
kairaqe tavaare,* ti variarave. Ho ne vi uvara iriha tiriaravata mintie
tivarave? Ne qaiqaa maa uvarae tiriara tivarave: Are Kapenaumini
vaihara varaana kaiqarara tiamanta irunarave. Ho are maaqi nena
vatukaqi vaihara vi kaiqara nora kaiqa varaiqe tenavuvata tavaare,
tivarave. Ne tiriara mintie tivarave? tiro.

24 Minti tivakero Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Paropeti vaiintivano
nai maaqaini vairamanta vira navunaaka kia vira uva irivarave.

25 Ho ne iri vaiqe te uva vo ni tiva nimiare. Haaru ni kaivaqava
Elaitaava qaqi vau entara maini Isareri vataini nora kuari itaqi vuvaro
taaramo ihi 6 toranavuara kia aaqu ruvaro karavata kia vauvaro nora
antuqa arumanta vi entara tentoqa nahenti airinavu mini vaurave.
26 Vika mini vauvaro Kotiva kia Elaitaara vi nahentinavuka vaunaini
atitaraitiro, viva Elaitaara atitovaro vo vatanaa tentoqa nahentivano
Sarefati vatuka Saidoni maaqaini vau nahentira kahaqireva vurave.

27 Haaru ni kaivaqava vovano, Elisaava paropeti vaiintivano vau
entara, vi entara maini Isareri vataini airi vaiintinavu numuaravano
vaata ne vau vaiintika vauvaro Elisaava kia vinavukaqihairo vo vaiinti
kahaqiraitiro, viva vo vatanaa vaiintiqai Nemaanira Siria vataihainaa
vaiintiqai kahaquvaro vira numuaravano tavanta vurave, tiro.

28 Ihuva minti tumanta maara naavuqi ruvaaqumavi vauka vi uvara
iruvaro arara itomanta 29 vika himpi Ihura rarau vare vevare vatuka
aaqaini vita vare vura.

Nasareti vatukavano aiqinaqaa vaumantara ti, vika aiqinaqaa
vaarire Ihura viraqaahai onkaiqi venta aqukarare tuvaro 30 Ihuva
vaiinti nahenti nivutanahairo qaqi vitarero vinura.

Ihuva vaanavano avutaqi vau vaiintira koqema kora
(Maaki 1:21-28)

31 Ihuva Karirini vau vatukara Kapenaumini otuntero mini vaiharo
Maara Entaqaa vaiinti nahenti vakaaka tiva nimi vaumanta 32 vika
Ihura uva iriha nái kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, viva nora vaiintivano
uva tiantema kero, kempukaiqama kero uva ti vaivo, ti.

33 Vika minti ti vauvaro vaanavano vira avutaqi vau vaiintiva
naveraitiro tiharo, 34 Ihuo, are Nasaretihainaavave. Are tinavuara
nantima karevae aniarao? Are tinavu vehiqama karevae aniarao? Te
ai okara iri tavaunarave. Kotiva ai atitaivara are Kotira kaiqaqai vare
variaravave, tiro.

35 Minti tuvaro Ihuva vaana vira atiharo tiharo, Evaara variane. Vi
vaiintiraqihaira qaqini aitarera vuane, tiro.

Ihuva minti tuvaro vaana viva vaiinti nahenti nivuqaa vi vaiintira
vara kero aqu kovaro viva vatakanta hiqiruvaro vaana viva kia vi
vaiintira qoraiqama amitaraitiro, viraqihairo qihaaqamakero aitarero
qaqini vura.

36 Vaana viva aitarero qaqini vumanta mini ruvaaqumavi vauka
ravukuvi kauqu runkinkiriha nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Viva
tara autuqaa uva tivaroe vaana viva qaqini aitarero vivo? Viva nora
vaiintivano uva tintema kero ti vaimanta, vaananavu vira uva iriha,
vika qaqini aitare vi variarave, ti.

37 Vika vi uvara minti tivaqi vi anumanta ekaa vi vatukara aaqanto
vaukavata vi uvara irura.

Pitaara aintaantara koqema kora
(Matiu 8:14-15; Maaki 1:29-31)

38 Ihuva maara naavuqihairo vevarero Saimonira naavuqi oru vauvaro
Saimonira aintaantara vaatavano iha ite vauvaro vaumanta vika oru
Ihurara vira kahaqiane tuvaro 39 Ihuva oru vi nahentira tataaqa
himpitero vaiharo rovara atitama kovaro rovaravano taiqa vuvaro vi
nahentiva vaaka himpiro vika kara qera i vaura.

Ihuva vaiinti nahenti airitahaa koqema kora
(Matiu 8:16-17; Maaki 1:32-34)

40 Mintuvaro kuarivano ruhunki vaumanta vi vatanaaka nai navu-
naaka vo rovara vo rovara varoka ntita vare Ihuva vaunaini vuru
kovaro viva nai kauqu voqaa voqaa vateharo vika koqema nimite
vaura.

41 Vaananavuvata airi vaiinti nahenti nivutaqihai aitare vihama
naveraitiha, Are Kotira Maaquvanoma variarao, ti. Vika minti tiha
Ihuva *Mesaiaa*vano vau okarara kankomake irurara tiro, Ihuva vika
nitiro tiharo, Ne evaara variate, tiro. Turama.

Ihuva Iutaa vatanaaka vakaaka tiva nimura
(Maaki 1:35-39)

42 Vira qararaa aatitovaro Ihuva vi vatukara mini kero qumina kanta
vumanta vaiinti nahenti vira rantareka vi, oru vira rantake kia vonaini
vuane tivake, vira ravaaqavu karare tuvaro 43 Ihuva aqao tiro, Te
Kotiva raqikiaina uvara koqe vakaaka vo vatuka vo vatuka niha vaiinti
nahenti tiva nimirerave. Kotiva vi kaiqara varaane tiro, ti tititaimanta
tuvuraukave, tiro.
44 Minti tivakero Ihuva Iutia vataini vi aniharo vika maara naavuqi
vaiharo vi vakaakara vaiinti nahenti tiva nimi vaura.

5

Ihuva tuvaro Saimoni Pitaava airi havuka varora
(Matiu 4:18-22; Maaki 1:16-20)

1 Vo enta Ihuva Kenesareti ⌞Kariri⌟ Varuva auvahianta himpiro
vaumanta airi vaiinti nahenti Kotira uva irireka nai vente nai vente
iha vaura.
2 Minti vauvaro Ihuva tavovaro votu taaraqanta namariqihai au-
vahini vuru vatotanta vaura. Havuka kaiqa vare vauka votutanta
mini ke, vahe hiqareka vuvaro votu vitantaqai mini vauvaro 3 Ihuva
oru Saimonira votuqi vaarirero Saimonirara tiharo, Nena votu maa
inaaraiqa venta kairaro namariqaa vutuntoqama viraqe te viraqi vaiha
uva tiva nimiare, tiro. Minti tivakero viva votuqi oquviro vaiharo
vaiinti nahenti vakaaka tiva nimi vaura.
4 Ihuva vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi taiqa kero viva Saimonirara
tiharo, Nenavu varuva avutaini votu venta vuru vate, vahe vaavi
varuvaqi quntama te viraqihai havuka varaate, tiro.
5 Minti tuvaro Saimoniva aqao tiro, Noravauvo, tenavu qumina en-
taqi havuka varare ti, vukaari utiha kia havuka voqavata varaunarave.
Ho are minti tiaravera tenavu ai uva iri, vahe varake vaavi quntama
tarerave, tiro.
6 Saimoniva minti tivakero vivavata vokukavata vahe vaavi namariqi
quntama tovaro havuka airitahaa vaheqi otiqete mpiqa vuvaro maara
rovaro vahevano rapema vireva auti vaumanta 7 vika nái navunaaka
vo votuqi anukara kauqu katu ntiha tiha, Kante ani tinavu kahaqiate,
tumanta vikavata ani havuka vaheqihai varakeha vi votutanta mpiqa
komanta vi votutanta maara reha namariqi rupeqa vuaqara i vaura.
8 Saimoni Pitaava tavovaro mintimakero vauvaro viva oru Ihura
avuqaa tori kauru araviro virara tiharo, Noravauvo, te qora kaiqa
vare vaura vaiintikave. Are ti qaqirakera vuane, tiro. 9 Pitaava minti
tivakero vivavata vira vataake vaukavata havuka airi varorara kauqu
runkinkiri i vaiha airi avu aato uti vaura.
10 Sebedira maaqutanta Iemika Ionika vitantavata Saimonira vataake
havuka kaiqa vare vautanta, vitantavata airi havuka tave kauqu
runkinkiri i vaura.
Mintuvaro Ihuva Saimonira tiva amiro tiharo, Kia qetaane. Vate
maa entaraqaahaira are havuka varenantema kera, naantiara vaiinti
nahentivata ntitenarave, tiro.
11 Ihuva minti tumanta vika votu namari auvahini rarau vuru vate,
ekaa haika qaqira mini ke, Ihuraqai avataqi vura.

Ihuva numuaravano vaata ne vau vaiintira koqema kora
(Matiu 8:1-4; Maaki 1:40-45)

12 Vo enta Ihuva vo vatukaqi oru vauvaro numuaravano vira vaata
ne vau vaiintiva mini vauva Ihura tavero, oru vira avuqaa hiqiriviro

nai viri viavi vataini vatero Ihurara mpo tiharo, Noravauvo, are ti kahaqiataa irera, are homa ti numuara nunka timitenarave, tiro.

13 Minti tuvaro Ihuva nai kauqu viavi vira vaataqaa vatero tiharo, Te mintiataa iverama ai mintima amitarerave. Te ai numuarara tavanta vuarire turo, tuvaro vira vaata ne vau numuarava vaakama tavanta vuvaro viva ho vaura.

14 Ho vauvaro Ihuva vira qioqamatero tiharo, Kia voravata tiva amiraitira, oru viraro Kotira kaiqa vara amite vaira vaiintiva ai vaata tuantikero tavaarire. Viraqaahaira are Mosiva maara uva tivatorara iriharama *ofaa* vo iha quarairamanta vaiinti nahenti vika ariara tiha, Quqaama vira vaatavano koqema vivo, tiate, tiro.

15 Ihuva minti tuvarovata, vaaka vi uvava vi anumanta airi vaiinti nahenti vi uvara iri vika tiha, Kaiqe tenavuvata Ihuva vainanaini oru vira uva iriariraro viva tinavu aiha viraaravata koqema timitaarire, tivakeha viva unaini oru ruvaaqumavi vaura. 16 Mintuvaro Ihuva vaiinti nahenti mini kero vatete Kotira aarareva kia vaiintivanovata vaunaini vi vaura.

Vaata qutu rava vu vaiintira Ihuva koqema kora (Matiu 9:1-8; Maaki 2:1-12)

17 Vo enta Ihuva vakaaka tiva nimi vaumanta Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, vira uva irireka ruvaaqumavi vaura. Vi vaiintinavuka hihai hihai ekaa Karirini vau vatukaraqaa-haive, ekaa Iutiaini vau vatukaraqaahaive, Ieruharemihaive, hihai hihai anuka ani viva unaini oquvi vaura. Mintimake ani ruvaaqumavi vauvaro Noravano Ihura kempukaiqama kovaro viva vaiinti nahenti niha vuka koqema nimitaarira kempukava ho vaura.

18 Vaiinti vonavu anire vinavuka vo vaiinti vira vaata qutu rava vu vaiintira tainta vare anura. Vinavuka vira tainta vare anire tiha, Kaiqe tenavu naavuqi oriqete Ihura avuqaa maa vaiintira vuru kaare, tivake tavomanta 19 vaiinti nahenti airitahaa vaumanta vika vi vaiintira vitavare oriqeteva kia ho vaura. Kia ho vaumanta vika qaqirake naavu qiataqaa vi vaiintira vara vaari vate, naavu qiata ntomake vi vaiintira taintaqaa naaqunta rumpate, viraqaahai vinavuka vi vaiintira naaqunta rumpa tora vira tuta tutamaqi tuvi muntu vaiinti avutana Ihuva vauraqaa vatora.

20 Vinavuka vi vaiintira muntu vatovaro Ihuva irumanta vinavuka náiqai tiha, Quqaama Ihuva vi vaiintira vate koqema kaanarove, tu vaiintinavuka vauvaro Ihuva vi vaiintirara tiharo, Ti vaiintivauvo, are Kotira uva raqa kaanara vi uvara te ai nunkama amitauro, tiro.

21 Minti tumanta maara okara ti vau vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Aqao, maa vaiintiva ta vaiintivae? Viva minti tiharo Kotirama qoraiqama amite vaivo. Kiama qaqi vaiinti vovano nai kena vaiintiara tiharo, Are Kotira uva raqa kaanara te nunkama amitauro, tianarove. Kotiva nai vivaqaima ho minti tianarove, ti.

22 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái aatoqi iru uvara irirora tiro, viva vika irama nimitero tiharo, Nantihae ne nenta avu aatoqi mintimake iriavo? 23 Ne tiriara tiha, Viva qumina vaiintivano vaiharora tiro, kia ho nai kena vaiintivano Kotira uva raqa kaainara nunka amitaanarove, tiarave. Ho vo kaiqa vo? Hoe te maa vaiintira vaata ⌞koqemake⌟ virara himpira nuane tirarave? Ne ti tiva timiqe iriare, tiro.

24 Ihuva mintimakero vika irama nimitero vikara tiharo, Te Vataini
Vatatai Vaintika vauraro ti noraiqama kaimanta te homa vataini vaiha
vaiintivano Kotira uva raqa kaainara nunka amitararave. Ne ti uvara
quqaa uvave tiate ti, te maa vaiintiraqaa mintirerave, tiro. Minti
tivakero Ihuva vaata qutu rava vu vaiintirara tiharo, Himpira nena
tainta utu varera nena maaqaini vuanerama turo, tiro.
25 Minti tuvaro vi vaiintiva vika nivuqaa vaaka himpiro nai vaito
taintara utu varero Kotira autu tuaheraqiro viharo nai maaqaini
vurama. 26 Viva vumanta viraqi ruvaaqumavi vauka noraiqamake
ravukuvi kauqu runkinkiri iha vika qeteha Kotira autu tuahereha tiha,
Ike, nana kaiqave? Tenavu vate aahuva vo qara i kaiqara tavauro, ti
vaura.

Ihuva Rivaira aarora
(Matiu 9:9-13; Maaki 2:13-17)

27 Ihuva vevantero tavovaro *takisi* vare vau vaiintiva vira autu
Rivaiva *takisi* vare vau naavuraqi oquviro vauvaro Ihuva vira tiva
amiro tiharo, Ti tivataqira aniane, tiro.
28 Minti tuvaro Rivaiva himpiro ekaa nai kaiqa varo haikara qaqira
mini kero Ihura avataqiro vurama.
29 Ho viraqaahairo Rivaiva nai naavuqi Ihura kara unta amitomanta
takisi vare vauka airinavuvata, vo vaiintinavu vatamake, vira naavuqi
ruvaaqumavi oquvi vaiha kara ne vaura.
30 Viraqi vaumanta Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vai-
intinavuka Parasi vaiinti uva irukavata, vika orure Ihura vaintinavuara
turoqareha tiha, Ne nantihae *takisi* vare varia vaiintikavata, Kotira uva
raqake varia vaiintikavata, vika hampata kara ne variavo? ti.
31 Minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Qaqi varia vaiintika
kia *doktaa*vano vainaini vi variarave. Aihavuakaqai *doktaa*vano
vainaini vi variarave. 32 Tenavu avuqavu ni vauraukave tia vaiinti
nahentika, kia te vikara qora aara qaqira kaate tirera tuvuraukavauve.
Te qora kaiqa vare varia vaiinti nahentika naararera tuvuraukave, tiro.

Kara aurama terara tura

33 Minti tumanta vika Ihurara tiha, Ionira avataqi ni variakavata,
Parasi vaiinti uva iri variakavata, vika kara aurama teha Kotira aare
variavo. Vika minti variamanta ai avataqi ni varia vaiintika kia minti-
raiti, qaqima karavata namarivata ne variavo, tuvaro 34 Ihuva vika nái
tiva nimiro tiharo, Nahenti varaarira vaiintiva nai navunaaka hampata
vairamanta hoe ne vikara kara auramate variate tivarave? ⌞Kiama
ho minti tivarave.⌟ 35 Vo enta anintaira vi entaraqaa nahenti varaaina
vaiintira nai navunaakaqihai qaqini vara kaimanta vi entaraqaahaima
vira navunaaka ⌞iqi ratehama⌟ kara aurama tevarave, tiro.
36 Minti tivakero Ihuva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro ti-
haro, Haarua utavaaqa qunahivira haqirareva iharo, kia qaraaka
utavaaqa toqakero haaruaraqaa taatau taanarove. Vovano mintirera,
viva qaraaka utavaaqa qoraiqama kaanarove. Qaraaka tavuna toqa
tairavavata haarua tavunavanovata kia vohaa varianarove.
37 Te qaiqaa tirerave. Kia vovano qaraaka *uaini* tatikero memera paha
haqirama taira haaruaraqi qahiarake vate vairave. Vovano mintirera,
qaraaka *uaini*vano ntereharo haarua paha kempukaiqamavira, vira
rakavu kairaro *uaini*vano ntava viraro pahavanovata qoraiqama vua-
narove.

38 Mintiantorave tiro, vaiintivano qaraaka memera paha haqirama
taira varakero qaraaka *uaini* viraqi qahiarake vate vairave.
39 Haarua *uaini* ne vai vaiintiva kia qaraaka *uaini*ara antuqa arirave.
Viva tiharo, Haarua *uaini*qaima homa vaivo, tirave, tiro. Ihuva minti
turama.

Ihuva Maara Enta okarara tura
(Matiu 12:1-8; Maaki 2:23-28)

6

1 Vo enta Maara Entaqaa Ihuva nai vaintiaravata naaho avutaqi *qan-*
tivi/kakuma voqaara *uiti* ututoraqi ni vaura. Ni vaiha vira vaintinavu
uiti tava raqake kauquqi tutiqamakeha auru vira ne vaura.
2 Ne vaumanta Parasi vaiintinavu vinavuka tave aqao ti, Tenavu
Maara Entaqaa qioqamatauna kaiqara vinavuka vare variavo, ti.
3 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Haaru ni
kaivaqava Devitivavata, vira vataake anukavata, antuqa arumanta
vauvaro Devitiva vi entara auti okarara ne kiae kaara ntuvake iriarave?
4 Vi entara Devitiva Kotira Naavuqi oriqetero mpareti Kotira amitora
varakero neharo nkuikero nai vataake anukavata hini nimumanta
norave. Kotira kaiqa vara amite varia vaiintikaqai vi karara naataara
vaivaro Devitiva qumina vaiintivano neharo vi uvara raqa korave, tiro.
5 Ihuva minti tivakero viva vika tiva nimiro tiharo, Te Vataini Vatatai
Vaintika vauro. Te tentavano Maara Entaqaavata raqiki vauraukara ti,
te vi entaraqaa tenta varaataa ina kaiqara homa vararerave, tiro. Ihuva
turama.

Maara Entaqaa Ihuva vaiinti kauqu taparavura koqema kora
(Matiu 12:9-14; Maaki 3:1-6)

6 Vo enta Maara Entaqaa Ihuva maara naavuqi oru vaiharo vakaaka
tiva nimi vauvaro vaiinti kauqu tanaravano taparavuva viraqi vaura.
7 Vi vaiintiva vaumanta maara okara ti vau vaiintinavukavata, Parasi
vaiintinavuvata, vaiha vika Ihuraqaa uva vatarare ti, uvara ranteha
tiha, Kaiqe vaiha tavaariraro Ihuva vate Maara Entaqaa vaiinti kauqu
tapara vinara koqema kairera, vira kaara tenavu viraqaa uva vataare,
tivake vika Ihura aituti vaura.
8 Aituti vauvaro Ihuva vika nái aatoqi iru uvara kankomakero iriro
kauqu taparavu vaiintirara tiharo, Are maini vaiinti avutana ani
himpitera variane, tuvaro vi vaiintiva ani vaiinti avutana himpitero
vauvaro 9 Ihuva vikara tiharo, Te ni irama nimitaari ne ti tiva timiate.
Tenavu tentanavu maara uva irihama Maara Entaqaa nana nana
kaiqae ho varaainarave? Tenavu vi entaraqaa vaiinti vo kahaqamae
amitararave, vira qoraiqamae amitararave? Maara Entaqaa tenavu
vaiinti vo hoe kahaqiariraro viva qaqi varianarove, tenavu vi vaiintira
arue kararave? tiro.
10 Minti tivakero Ihuva ekaa vaiinti viraqi vauka aitutumakero tavero
vi vaiintirara tiharo, Nena kauqu rantuta kaane, tiro. Tuvaro nai kauqu
rantuta kovaro vira kauquvano vaaka koqema viro naitarama vura.
11 Vira kauqu koqema vuvaro vika virara voqamake arara itomanta
nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Tenavu Ihura nantimae kararave? ti
vaura.

Ihuva nai vainti 12navu ntitora
(Matiu 10:1-4; Maaki 3:13-19)

12 Vi entara Ihuva Kotira aarareva aiqinaqaa oru vaiharo entaqi Kotira
aaramaqiro vi vauvaro 13 aatita vuvaro viva nai avataqi nu vaiintika
naarama kero vikaqihairo vaiinti 12navu ntitakero vika noraiqama
kero vikara ne *aposorive—ne ti uva vuru viri tiva nimi vaiintikama
vaivarave*, tiro.
14 Ihuva maa vaiintinavuka ntitora:
Saimonira—Ihuva vira vara autu ntava teharo Pitaarave tura,
Entarura—viva Saimonira qata,
Iemika Ionika,
Piripira,
Batolamura,
15 Matiura,
Tomaasira,
Iemira—viva Arafiusira maaqu,
Saimonira—vira autu vo Selotira,
16 Iutaasira—vira qora autu Iemira,
Iutaasi Ikeriotira—viva naantiara Ihura vara qovarama kaarirava
vaura.

Ihuva vaiinti nahenti airitahaa koqema nimitora
(Matiu 4:23-25; Maaki 3:7-12)

17 Ihuva vi vaiintinavuka ntita varero aiqinaqaahairo orurantero uqi-
taini tuvu himpitero vaumanta vira avataqi ni vauka airitahaa mini
vaumanta, Iutia vata vo vatuka vo vatukaqihaive, Ieruharemiqihaive,
vevara *nampis i*ni Taiaavata Saidonivata vi vatukatantaqihaive, airi
vaiinti nahenti hihai hihai vikavata ruvaaqumavi mini vaura. 18 Vika
tiha, Kaiqe tenavu vira uva iri variariraro viva tinavu rovaravata taiqa
nimitaarire ti vaura. Vaanavano vikaqi vauka, vikavata anirovaro
Ihuva vaana vika nititama komanta vika koqemavi vaura.
19 Ihuva mintiaqiro vuvaro viraqihairo vira kempukavano oru vaiinti
nahenti airitahaa koqema nimitomantara ti, ekaa vaiinti nahenti vira
autama kareka auti vaura.

Ihuva vakaaka vika tiva nimura
(Matiu 5:1-12)

20 Ihuva nai avataqi ni vauka aitutiharo vikara mintima tiro:
Ne vehi vaiinti nahenti variaka ne quahehama variate. Kotiva
niqaa raqiki vairamanta ne vira vaiinti nahentima vaivarave.
21 Vate karara antuqa ari vaiinti nahentika ne quahehama variate.
Ne naantiara kara naivaro ni vikokama ianarove.
Vate iqi rate varia vaiinti nahentika ne quahehama variate. Ne
naantiara naaraihihama vaivarave.
22 Ne ti Vataini Vatatai Vaintika ti avataqi vi vaimanta vika vira
kaara ni navutaiqivarave, ni qoririma nimitevarave, niara qora uva
tivarave, niara qora kaiqa vare variavo tivarave. Niara minti minti
timanta ne quahehaqai variate. 23 Vika ni mintima nimitaimanta
vi entara ni koqaa, nora koqaa naaruvaini vainarara irihama, nenta
muntukaqihai voqamake quahaate. Haaru vika kaivaqaukavaravata
paropeti vaiintinavu vohaa qaramake qoraiqama nimite vaurave.
24 Ne airi airaira vataaka ne maa entara koqemavi variavo.
Oho, naantiara ne tavevarave.
25 Oho, ne maa entara kara ho ne variaka, ne naantiara vaivaro ni
karara antuqa ariramanta variqi vivarave.

Oho, ne vate naaraihi variaka, ne naantiara vaivaro ni muntukavano qoraiqira ne iqi rataqi vivarave.
26 Oho, vate maa entara vaiinti nahenti niara quaheha ni nutu tuaherake variaka, te niara rauriha variate turo.
Haaru vohaa qaramake ni kaivaqaukavara una uva tu paropetikara quaheha vika nutu tuaherake vaurave.

Nenta navutaakara muntuka vataate tura
(Matiu 5:38-48)

27 Vate ne ti uva iri variaka te ni tiva nimirerave. Ne nenta navutaaka vikarama muntuka vataate. Ni qoraiqama nimite vaika vaimanta ne vikama koqema nimitaate. 28 Niara qoraiqama vuate tiha niara qora uva tiva nimite vaika, ne vikara Kotira aareha, Kotio, vika koqema nimitaane, tiate. Ni qoraiqama nimitekara irihama Kotira aaraivaro viva vika kahaqiarire.
29 Vovano ai auruvuta ruqema kairera, tuqantaa viraro hini auruvutavata ruqema kaarire. Vovano ai tavuna vo raqia varairera, viva ai tavuna voqavata varareva irara, kia virara eqaane tiane.
30 Vovano vo haikara naaru iramanta ne qaqiqai vira amiate. Vovano ne vate haikara varairera, kia qaiqaa naarumake varaate. 31 Ne vokiakara minti mintimake koqema timitaate tintemake, ne vohaa qaramake vika náiv*ata* minti mintima nimitaqi vuate.
32 Niara muntuka vateka ne kia vikaraqai muntuka vataate. Niara muntuka vatekara ne vikaraqai muntuka vataivera, Kotiva kia virara iriharo ni quahama nimitaanarove. Ne kiae tavaarave? Qora kaiqa vare variaka vika vaiha vika nariara muntuka vataa vaiintikaraqai muntuka vataarave.
33 Ne ni koqema nimitekaraqai nái koqema nimitaivera, Kotiva kia virara iriharo ni koqema nimitaanarove. Ne kiae tavaarave? Qora kaiqa vare variakavata mintimake nai koqema nimite nai koqema nimite i variarave.
34 Ne tiha, Viqatauraro vaaka timina vaiintira viraqai nai amirerave. Viqatauraro kia vaaka timina vaiintira vira kia nai amirerave tivera, Kotiva kia virara iriharo ni koqema nimitaanarove. Ne kiae tavaarave? Qora kaiqa vare variaka tiha, Viqatauraro vaaka timina vaiintiraqai nai amirerave, tivakeha nai ami nai ami i variarave.
35 Kia ne vika voqaante iate. Ne nenta navutaakara muntuka vatehama vika koqema nimitaate. Vovano niara monue, airairae, timiraqe naantiara nina amiare tirera, ne vira qaqi hampiara voqaara amihama kia ninta naantiara qaiqaa nimirara noraiqaake iriate. Ne mintiaqi vivaro Kotiva ni kaiqara iriharo ninta vira noqaa koqema kero nimianarove. Qora vaiintivano kia vo vaiintiara koqema iarao ti vai vaiintiravata, qora kaiqa vare vai vaiintiraravata, miqo maaqo Kotiva vika koqema nimite vairave. Kotiva koqe kaiqa mintima kero vare vairara ti, nevata mintivera, ne quqaama Kotiva naaruvaini vaira vira vaintima vaivarave.
36 Ni qova Kotiva aaqurihama nimite vaintemake, nevata nariara nariara aaqurihama nimiteha variate.

Ne ko iria vaiintika voqaantemake vaivorave tura
(Matiu 7:1-5)

37 Ne ninta kaiqavata rahakero tavero qora kaiqave tiantorave ti, ne kia vora kaiqara pupiteha qora kaiqave tiate. Ne vorara nora okarama

viraqi vaivo tivera, Kotiva nintaravata nora okarama nintaqi vaivo tianarove. Ne vorara tiha, Are ti qoraiqama timitaanara te vira tauruke kia irirerave, tivera, Kotivavata nintara tiharo, Ne ti uva raqa kera te virara tauruma kararave, tianarove.

38 Ne vokika nimivaro Kotiva nintavata nimianarove. Kotiva kia inaaraiqaakero ninta nimianarove. Viva qihia tairaro mpiqa viraro raturu kairaro otiniraro qaiqaa voqavata nonku mpiqa kero noqaa ruaqairikero ninta nimianarove. Ne vokika vi kaiqara vara nimitentema kero, Kotiva vohaa qarama kero mintimakero vi kaiqara nintavata vara nimitaanarove, tiro.

39 Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Avu qimpavina vaiintiva kiama ho avu qimpavina vaiintira vo, kauqu utu varero aara umiqaanarove. Viva mintirera, vitanta oraqi hiqirivarave. 40 *Sikuru* vaintivano kiama nai *tisaa*ra aatarakero vairave. *Sikuru* vaintivano uva iriqiro viharo ekaa okara kankomakero tavero, viraqaahairo nai *tisaa*kantiro vohaa qaramakero vairave.

41 Are nantiharae vata antaarauruvano ai qata vakaara avuqi viqetaira taveharama kia nina avuqi nora katari hanka viqetaira tavera iarao? 42 Nora katari hankavano ai avuqi viqetero vaivara nantiharae nena qata vakaarara tihara, Ti qata vakaao, kairaqe ai avuqihai vata antaarauru qaqini veqa kaare, ti variarao? Kia minti tiataarave. Are unaqaraiqamakera koqe kaiqa vare variaravave. Tota nora katari hanka nena avuqihaira naane veqa kera, viraqaahaira kankoma kera taveharama nena qata vakaara avuqihairavata homa vata antaarauru qaqini veqa kenarave.

Qora katarivano qora tavaqai ire vairave tura
(Matiu 7:15-20; 12:33-35)

43 Koqe katarivano kia qora tava ire vairave. Qora katarivano kia koqe tava ire vairave. 44 Vaiintivano katari tava taveharo vi katarira kankomakero autu re vairave. Vaiintivano *fiki* katari tava hiqireva viva kia auqu vai katariraqaahairo hiqi vairave. Viva *uaini* tavavata hiqireva kia tauveraqaahairo hiqi vairave.

45 Koqe vaiintivano nai avu aatoqihairo koqe kaiqa varaariravaqai vaivarora tiro, viva koqe kaiqaqai vare vairave. Qora vaiintivano nai avu aatoqihairo qora kaiqa varaariravaqai vaivarora tiro, viva qora kaiqaqai vare vairave.

Nana nana haikavano vira avu aatoqi mpiqaro vainara, vaiintivano vi haikaraqaima nai noqaahairo tianarove.

Naavu taaraqantara uva tuqantaakero tura
(Matiu 7:24-27)

46 Ne nantihae tiriara Noravauvo, Noravauvo, tihama kia ti uva iri variavo? 47 Te unanaini anirero ti uva iriharo te tiainantema kero ti uva iriqiro vina vaiintira, virara ni tiva nimirerave.

48 Vi vaiintiva naavu kempukaiqamakero kaqa taira voqaarama varianarove. Viva naavu kaqareva iharo nai vata vevanto quviqiro viro, otu oriqaa katari aratero naavu kaqatairave. Kaqa taivaro vo enta huvura namarivano tuviharo naavu venta karare tivaro naavu koqema kero oriqaa kaqa taivarora tiro, vi naavura kia ho rakikiaqa kairave.

49 Ti uva iriharo qaqira kero kia te tunantema kero ti uva iriqiro vina vaiintira, vi vaiintiva qora naavu kaqatai vaiintira voqaarama

varianarove. Vi vaiintiva katari kia koqema kero arataraitiro, qaqi qumina vataqaa naavu kaqa taivaro huvura namarivano tuviharo naavu vira rakikiaqa kaivaro naavuvano vaakama raputama viro ekaa qoraiqama virarama turo, tiro. Ihuva vi uvara turama.

7

Ihuva Romeni iqoka vaiinti kahaqura
(Matiu 8:5-13)

1 Ihuva vaiinti nahenti uva tiva nimi vuru taiqa kero viva vika mini kero Kapenaumini vura.

2 Viva mini vuvaro Romeni vaiinti vovano 100 iqoka vaiintiqaa raqiki vauva mini vauvaro vira kaiqa vaiintivano aihavuvaro viva qutuarirava aumanto vauvaro Romeni vaiinti viva kaiqa vaiinti virara antuqa aruvarora tiro, 3 viva Ihurara iriro, Iutaa nora vaiintinavu nititero tiharo, Ne Ihura oru tivaro viva ani ti kaiqa vaiinti koqema amitaarire, tumanta 4 vinavuka Ihuva unaini orure Ihurara mpo tiha, Romeni vaiintivano koqe vaiintima vaivo. Are vira oru kahaqiane. 5 Vi vaiintiva tinavu vaiinti nahentiara antuqa ari vai vaiintivave. Viva naivano tinavu kahaqiharo maara naavu vo kaqa timitairave, ti.

6 Vika minti tuvaro Ihuva vika hampata oru viro naavu aumanto orurovaro Romeni vaiinti viva nai navunaaka nititero tiharo, Ne oru Ihura tiva amiate. Noravauvo, are vukaari utukera maini anirorave. Te koqe vaiinti variariraravauve are ti naavuqi ho aninarave. 7 Te koqe vaiinti vaihavauve are inanaini ho oru virarave. Are mini vaiharama ti kaiqa vaiintiara koqema vuane tiraro viva koqema vuarire.

8 Te iqoka vaiinti vaiha tintaqaa raqiki varia vaiintika uva iri vaunarave. Tevata vo vaiintinavuqaa raqiki vauraukama vauro. Te iqoka vaiinti vorara vuane turaro viva virave. Te vorara aniane turaro viva anirave. Te tenta kaiqa vaiintiara mintiane turaro viva mintirave, tivakero vika nititomanta vura.

9 Romeni vaiinti viva minti tivakero nai navunaaka nititomanta vika vuru Ihura vi uvara tiva amuvaro Ihuva, Ike, tivakero tuqantaa viro viva vaiinti nahenti vira avataqi anukara tiharo, Te ni tiva nimiari iriate. Vi vaiintiva vo vatanaa vaiintivano vaimantavata, te Isareriqi vi aniha kia te maa vaiintiva tiriara kempukaiqaakero iri vai vaiintira voqaara vo tavaunarave, tiro.

10 Minti tumanta Romeni vaiintivano nititoka anirante vira naavuqi orure tavovaro vira kaiqa vaiintivano koqema viro vaura.

Tentoqa nahenti maaquara tura

11 Naantiara inaaraiqakaa varikero Ihuva vatuka vo, vira autu Nainini vumanta vira vaintinavuvata airi vaiinti nahentivata vira vataake vura.

12 Ihuva vi vatukara vaantaavura qentiana orurero tavomanta vatukaqihai vaiinti nahenti qutuvu vaiintira tainta vare vira quntarerave tivake anura. Tentoqa nahenti vira maaqu vohaiqavanoqai vauva qutu vumanta airi vaiinti nahenti vi nahentira vataake anuvaro 13 Noravano Ihuva vi nahentira tavero muntukaqihairo mpo ike tiva amitero virara tiharo, Kia iqi rataane, tiro.

14 Minti tivakero Ihuva oru *kukuta/kirikera* utu varomanta vaiintinavu *kukuta/kirikera* vare anuka ani himpite viraqaa vauvaro Ihuva tiharo, Qaraaka vaiinti maavao, te ariara himpuanema turo, tuvaro

15 qutuvu vaiintiva himpiro vaaviarama viro uvavata tuvaro Ihuva vi
vaiintira vira nai nora amura.
16 Mintuvaro vika ekaa voqamake aatu itomanta Kotira autu tua-
hereha tiha, Paropeti vaiinti noravano tinavu avutaini qovarama vivo.
Kotiva tinavu nai vaintinavu kia tauru kaivo, tura.
17 Ihuva vi entara kaiqa varo vakaakava ekaa Iutia vatainivata Iutia
aumanto vau vatukara mini minivata vi anima umanta ekaa irura.

Ionira vainti taaraqanta oru Ihura irora
(Matiu 11:2-19)

18 Ihuva mintiaqi viharo vo kaiqa vo kaiqa vare vaumanta Ionira
vaintinavu vuru Ionira virara tiva amuvaro viva nai vainti taaraqanta
naarama kero tiva nimiro tiharo, 19 Netanta oru Nora Vaiinti vira ire-
hama mintima tiate: Kotiva atitairaro naantiara anianarove ti vaiintiva
quqaa are maa vivave? Tenavu vo vaiinti vekaiqihae vairarave? tiate,
tiro.
Ioniva minti tivakero vitanta nititomanta 20 vitanta Ihuva vaunaini
orure tiha, Ioniva namari nimi vai vaiintiva titanta titiheharo ariara
mintimake ireha tavaate tivo: Naantiara anianarove tia vaiintiva,
quqaa ho maa are vivave? Tenavu qaqi vo vaiinti vekaiqihae vairar-
ave? tiate, timanta tetanta anuro, ti.
21 Vitanta minti tuvaro vi entara Ihuva airi vaiinti nahenti vo rovara
vo rovara varokave, vaana hampata vaukave, vika koqema nimiteharo
avu qimpa vuka airitahaavata vika avu rampaikomanta vaura.
22 Ihuva Ioniva nitito vaintitanta tiva nimiro tiharo, Netanta maini
ani vaiha taverave, irirave, anirante vuru Ionira tiva amiate. Avu
qimpa vuaka qaiqaa qaqi tave variavo. Aiqu qoraiqama vuaka qaqi ni
variavo. Numuaravano vaata ne vai vaiintika tavanta vimanta variavo.
Aato tinta vuaka uva qaiqaa ho iriavo. Qutu vuaka qaiqaa qaqima
himpi variavo. Vehi vaiinti nahenti Kotira vakaaka koqe vakaaka ani
iri variavo. Vi uvara vi uvara netanta vuru minti tivakema Ionira tiva
amiate. 23 Tiriara kia taara aato iriraitiro, kempukaiqama kero vohaa
avu aatoqai iriqi vi vaira vaiintiva, vivama quaheharo varianarove,
tiro.
24 Ihuva minti tumanta Ioniva nitito vaiintitanta anirante vuvaro
Ihuva vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka Ionirara vika irama
nimitero tiharo, Ne haaru nana haikae tavareka qumina vataini vi
vaurave? Uvai utiharo vavikero virivikero i vau ukaura tavarekae
vurave? 25 Ne kia vi haikara tavareka viraiti, nana haikae tavareka
vurave? Koqe utavaaqa nonkuto vaiintira tavarekae vurave? Aqao,
koqe utavaaqa nonki varia vaiintinavuka kia qumina kanta variarave.
Vi vaiintinavuka avuhainaara naavu koqe naavuqiqai variarave. 26 Ne
nana haikae tavareka vurave? Kotira uva qoqaiqama kaaina vaiintira
paropeti vaiinti tavarekae vurave? Eo, virave. Ho kaiqe te ni tiva
nimiari iriate. Ne vi entara paropeti vaiinti aatarako vaiintira tavorave.
27 Kotira vukuqi Kotiva Ionirara mintima tiro:

> Tavaane, ti uva tiva nimiaina vaiintira te atitaariraro viva naane ai
> avuni viharo ai aara qerama amitaanarove, turave, tiro. *(Mal 3:1)*

28 Ihuva minti tivakero viva vikara tiharo, Kaiqe te ni tiva nimiari
iriate. Vataini vatataa vaiinti nahentikaqihairo Ionivama vika ekaa
naatara kaivama vaivo. Ioniva mintimakero vaivarovata, Kotiva
raqiki vaiinti nahentikaqihairo nai inaara vaiinti vovano Ionira aatara
kaariravama vaivo, tiro.

29 Ihuva minti tumanta qaqi vaiinti nahentivata, *takisi* vare vaukavata, vika Ionira namari varoka vaihara ti, vika Ihura uvara iriha tiha, Quqaama Kotiva avuqavuqamakero vaivave, ti.
30 Vika minti tumanta Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, vika kia Ionira namari vararerave tukara ti, vika Kotiva inaini vi aarara tauvaqa utu amitora.
31 Vika mintimake vauvaro Ihuva tiharo, Maa entara varia vaiinti nahentika vika nana voqaarae variavo? Kaiqe ni tiva nimiare. 32 Vika vainti haika vatukaqaa ruhareka oquvi variantemake variavo. Vainti haika ruhehama nái kena vainti naareha tiha, Tenavu aanumaara vuaqe vauramanta ne ihi ntaataara vaimanta ne kia ihi ntaavo. Tenavu ruhehama iqi rate ihira ti vauramanta ne iqi rataataara vaimanta ne kia iqi rataavo, tiarave. Maa entara varia vaiinti nahentika vika voqaara variavo.
33 Ioniva namari nimireva anirero viva kara auramatero kia *uaini*vata nomanta ne virara tiha, Viva vaana hampata vai vaiintivave, tiarave. 34 Ne Ionirara minti tiamanta viraqaahai te Vataini Vatatai Vaintika anire, te karavata namarivata ne vaurauka anuramanta ne tiriara tiha, Vi vaiintira tavaate. Viva inaara kara ne vaivave. Viva *uaini* neharo vueraiqaavi vaivave. Viva *takisi* vare variakavata, qora vaiintinavuvata, tontiqamate vaivave, tiarave.
35 Ho uvavano koqe uva vairera, vi uvara iriqi virava tavairaro koqe uvaqaima varianarove, tiro. Ihuva turama.

Nahenti vovano Ihuraqaa vahavera aqu amitora
36 Vo enta Parasi vaiinti vovano Ihurara tiharo, Anira ti naavuqi oru kara naane, tuvaro Ihuva vira naavuqi kara nareva viro oru viraqi oquvi vaiharo kara ne vaura.
37 Viraqi kara ne vauvaro vi vatukaraqi nahenti vovano airi vaiinti hampata hampi ni vau nahentiva Ihuva Parasi vaiinti naavuqi kara ne vaurara irura. Iriro vi nahentiva ori taquqi vahavera koqe untavura varero 38 Ihuva aiqu tututero taurini vuru ruva viro vaiharo kara ne vauraqi oru viro, vira aiqutaraini iqi rateharo vauvaro vira auquruvano Ihura aiquqaa hiqiri vi vauvaro vi nahentiva nai vukai qiata kauhiqohairo vira aiquqaa auquru hiqintura nunkeharo vira aiqu *moqakeharo/noqakeharo* vahavera untavura vira aiquqaa aqu amitora.
39 Aqu amite vauvaro Parasi vaiinti viva Ihurara anira ti naavuqi kara naane tu vaiintiva tavero nai aatoqi irikeharo tiro, Ihuva paropeti vaiintivano variare titirio, viva vira utu varai nahentira okarara kankomakero iriro, viva qora kaiqa varairaravata iritirio, tiro.
40 Parasi vaiinti viva nai aatoqi mintima iruvaro Ihuva virara tiharo, Saimonio, te uva vo ai tiva amirerave, tuvaro Saimoniva tiharo, Maara ti variara vaiintio, ho tiva timiraqe iriare, tiro.
41 Tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Vaiinti taaraqanta vohaa vaiintiqaahai monu varareka uvaro viva vo vaiinti 100 kinaa amiro vo vaiinti 10 kinaa amurave. 42 Amumanta vitanta vira monu vare vuru namake nai amiva kia ho vaumanta vauvaro viva vitantara tiharo, Nitanta nimitauna monura kia te tinta timiate tirarave. Qaqirama kauro, turave, tiro.
Ihuva minti tivakero viva Saimonira irama amitero tiharo, Vi vaintitantaqihairo tavave monu nimina vaiintira virara noraiqama kero quahama amitaanarove? tiro.

43 Ihuva minti tuvaro Saimoniva tiharo, Ho nora monu 100 kinaa
varai vaiintivama noraiqama kero virara quahaanarove, tiro. Minti
tuvaro Ihuva tiharo, Are avuqavuma tira iarao, tiro.
44 Ihuva minti tivakero viva tuqantaa viro Saimonirara tiharo, Are
maa nahentira tavaane. Te ai naavuqi ani vaurara kiama are na-
mariqohaira ti hiqu hiqama timitaraitira iararo, maa nahentiva nai
auquruqohairo ti hiqu hiqama timitero, nai qiata kauhiqohairo ti hiqu
nunka timitaivo.
45 Ti uva manteharama are kia ti *moqa/noqa* kairaitira iararo, maa
nahentiva te ani ntaunaraqaahairo ti hiqu *moqaqiro/noqaqiro* vi vaivo.
46 Are vahavera kia ti qiataqaa aqu timitaraitira iararo, maa nahen-
tiva untavi vahaverara ti hiquqaa aqu timite vaivo.
47 Virara irihama te ariara mintima tirerave: Nahenti maava Kotira
uva airi uva raqa kaiva vaimanta te vira airi uva nunka amitaunarara
tiro, maa nahentiva anomakero ti quahama timite vaivo. Te vo vaiinti
inaara uvaqai nunka amitaariraro vi vaiintiva inaaraiqaqai ti quahama
timitaanarove, tiro.
48 Ihuva minti tivakero viva nahenti vira tiva amiro tiharo, Are Kotira
uva raqa kaanara, ekaa vi uvara te ai nunkama amitauro, tiro.
49 Ihuva minti tumanta naavuqi kara nareka oquvi vauka nai tiva ami
nai tiva amiha tiha, Maa ta vaiintivae vaiharo Kotira uva raqakaanara
nunka amitauro tivo? ti.
50 Vika minti ti vauvaro Ihuva nahenti virara tiharo, Are tiriara
kempukaiqama kera iriarava, vivama ai kuvantu amitaivo. Ari
muntukavano paru i vairara nena maaqaini vuane, tiro.
Ihuva minti turama.

8

Nahenti vonavu Ihura avataqi vura

1 Viraqaahairo vo enta Ihuva vo vatuka vo vatuka niharo Kotiva
vaiinti nahentiqaa raqikiaina vakaakara, koqe vakaaka tiva nimiqiro
vumanta vira vainti 12navu vira vataake vumanta 2 nahentinavuvata
vira vataake vurama. Vi nahentinavuka tota vaana hampata vaukave,
aihavu nahentikave, vauvaro Ihuva vika koqema nimitomanta vika
Ihura avataqi vurama.
Mariara virara Makataaraihainaavave tu nahentiva vauvaro tota
Ihuva viraqihairo vaana 7navu nititama komanta aitare qaqini vu
nahentiva vauvaro 3 vo nahenti Joanaava vauvaro vira vaativano
Kusaava nora vaiintivano vaiharo Herotira *opisi* naavuqi kaiqa vare
vauva vaura. Vo nahenti Susaanavavata, airi nahentivata, Ihura vira
avataqi viha vika nái monu aqukeha Ihuravata vira vaintinavuvata
kahaqamaqi vi vaurama.

Ihuva auru qintato vaiintirara uva tuqantaakero tura
(Matiu 13:1-9; Maaki 4:1-9)

4 Vo vatuka vo vatukaihai vaiinti nahenti Ihuva vaunaini ani ru-
vaaqumavi vauvaro Ihuva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo,
5 Vaiinti vovano kara utireva auru qintaqiro vurave. Viva qintaqiro
vuvaro auru hininavuvano aaraqaa hiqirumanta vaiinti nahenti vi
aniha aiquqohai auru vira rahitama kovaro uvirivano ani nama aquko-
rave.
6 Auru hininavu ori vataqaa hiqiruva vaaka qampiqa tovaro aahara
vatavano vauvarora tiro, vaaka aaharuqama vurave.

7 Mintuvaro auru hininavuvano auqurora nimirivano qampiqatoraqi hiqiriro, nimiri vataakero qampiqa tovaro nimirivano vira ravaaqavu kovaro kia ho qampiqorave.

8 Mintuvaro auru hininavu koqe vataqaa hiqiruva koqema kero qampiqeharo vuru airi tava 100 tava iratorave, tiro. Ihuva uva vo tuqantaakero minti tivakero vika tiva nimiro tiharo, Ni aato vairera, vi uvara okara iriate, tiro.

9 Ihuva minti tivakero vaumanta Ihura vaintinavu Ihuva tu uvarara ireha tiha, Vaaka uva vo tuqantaakera tianara, vira okara tinavu tiva timiraqe iriare, tuvaro 10 Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvara kukeqatai uvara, vi uvarara Kotiva niara vika qaqi kaira vi uvara okara iriate tivakero, qaqi vaiinti nahentiara vi uvara okara kia vutukera tiva nimiane tirara ti, te vi uvara tuqantaake vika tiva nimunarave.

Te uva tuqantaake vika tiva nimiari vika irihama kia vira okara kankomake irivarave. Vika ti uvara aato tara i vaiha kia anomake vira okara irivarave, tiro. *(Aisaiaa 6:9)*

11 Ihuva minti tivakero viva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Te vaaka uva vo tuqantaake tiva nimunara vira okara ni tiva nimirerave. Auru vira vaireva Kotira uvama vaivo.

12 Auru aaraqaa hiqirura, vi aurura okara vaireva vaiintinavu Kotira uva iriavaro Sataaniva anirero tiharo, Vika vi uvarara quqaave tivaro Kotiva vika kuvantu kero ntitaantorave, tivakero vika avu aatoqihairo vi uvara qaqini vara aqukairave.

13 Auru hininavu ori vataqaa hiqirura, vi aurura okara vaireva mintimama vaivo: Vaiinti nahenti Kotira uva iriha vi uvarara quahake variavaro uvavano kia vika avu aatoqi variqiro vimanta variavaro vovano tiharo, Kaiqenavu qora kaiqa varaare, timanta vika vira uva iriha Kotira uva qaqira ke variarave.

14 Auru hininavu auqurora nimirivano qampiqa toraqi hiqirura, vi aurura okara vaireva vaiinti nahenti Kotira uva iri, viraqaahai vika vataini vo maara vo maara vairara iriqi viha, vika nái airaira vareraraave, vika nái vataini vaiha quaherarave, vi haikararaqai noraiqamake iriqi viha, vika Kotira uva qaqirake kia koqe tavavano irataintemake irataarave.

15 Auru hininavu koqe vataqaa hiqirura, vi aurura okara vaireva vaiinti nahenti Kotira uva avu aatoqihai iriqi viha, vika kempukaiqamake vi uvarara iriqi viha vuru koqe tava, airi tava irataintemake irataarave, tiro.

Ihuva ovara uva tuqantaakero tura
(Maaki 4:21-25)

16 Ihuva minti tivakero maa uvara vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano ova qumpikero kia kure varakero ova viraqaa aqute vairave. Viva kia ova vira varero tainta ankaraaraqi veta vate vairave. Vaiintivano ova qumpikero vo vaiintinavuvata naavuqi uriqete tavaate tiro, viva ova kantaaqaini vate vairave.

17 Vate maa entara kukeqate haikara, vi haikara vi haikara naantiara qovarama kero qoqaaqaima kaanarove. Vate maa entara mantaaqate haikara, naantiara vi haikara vi haikara rantakero qoqaa qaqi kanta vuru kaanarove.

18 Vo haika vataaina vaiintira Kotiva vira voqavatama amianarove. Vaiinti vovano kia vo haika vataraitiro, nai irikero tiharo, Te inaara haikama vatauro tiainara, Kotiva ekaa viva ina haikara vara qaqinima kaanarove. Kotiva mintiainarara ti, ne vi uvarara iriha rauriha variate, tiro.

Ihura navunaaka vira tavareka anura
(Matiu 12:46-50; Maaki 3:31-35)

19 Ihuva mini vaumanta vira novavata vira qatanavuvata vira tavareka aniromanta airi vaiinti nahenti ruvaaqumavi naavuqi vaumantara ti, vinavuka kia ho Ihura aaqanto viraiti, vahaaqaini vaura.

20 Vinavuka vahaaqaini vauvaro vovano Ihura tiva amiro tiharo, Ai novavata ai qatanavuvata vahaaqaini ai tavarekama ani variavo, tuvaro 21 Ihuva viraqi ruvaaqumavi vaukara tiharo, Kotira uva iriha ni variaka, vikama ti novave, ti qata vakaukavarave, variavo, tiro. Turama.

Ihuva aaronaara qio tuvaro tirema vaura
(Matiu 8:23-27; Maaki 4:35-41)

22 Vo enta Ihuva nai vaintiaravata votuqi vaarirero Ihuva vikara tiharo, Kaiqenavu varuva nora maa taqa varenavu vutuni hini mantaraini vuare, tivakero vika hampata mini vura. 23 Vika namariqi vi vauvaro Ihuva votuqi vaitaviro vauvaro, viraqaahairo aaronaavano noraiqamakero utiharo namari ventaqiro uri vauvaro namarivano votuqi mpiqe vaumanta vika namariqi aquviva aumaiqiro vaura.

24 Vika namariqi aquviva aumaiqumanta Ihura vaintinavu Ihuva vaitonaini oru vira vauraqamake tiha, Noravauvo, Noravauvo, tenavu namariqi rupeqa vuarirava aumaiqivo, tuvaro Ihuva himpiro aaronaaravata namariaravata ho eqaane tuvaro aaronaavano ruqema vuvaro namarivano otiniro tirema vaura.

25 Namarivano otiniro tirema vauvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Ne tiriara kempukaiqamake iriataarave, tumanta vika qeteha kauqu runkinkiri iha tiha, Maa vaiintiva ta vaiintivave? Viva uva tivaro aaronaavanovata namarivanovata vira uva iri vairave, ti. Vika minti turama.

Ihuva vaana hampata vau vaiintira koqema amitora
(Matiu 8:28-34; Maaki 5:1-20)

26 Vika votuqi vivi, hini mantaraini Gerasa vataini orurora. Kariri vatavano hini mantaraini vauvaro Gerasa vatavano vutuni hini mantaraini vaura. 27 Vika mini orurovaro Ihuva votuqihairo vaavi rovaro vo vaiintivano vi vatukaraqihairo vaana hampata vauva oru Ihura vita kora. Vi vaiintiva airi enta variqiro viharo kia utavaaqavata nonkiraitiro, kia naavuqivata vaitaraitiro, viva vaiinti qutu vuka ori onavuqi vate vauraqi vaitaqiro vi vau vaiintiva vaura.

28 Viva Ihura tavero oi tivakero Ihura avuqaa ani hiqiriviro vaiharo naveraitiro tiharo, Ihuo, Variqavano nai virini vaira, are vira Maaquvano variarao. Are tiriara nantiarire tirae aniarao? Te ariara mpo tihama kia ti ruqutuane turo, tiro.

29 Ihuva vaanara vi vaiintiraqihaira qaqini aitarera vuane turara tiro, vaanavano minti tura. Vi vatanaaka vi vaiintirara qaqi nuantorave tivakeha vira *seni*qohai aiqu kauqu rumpake vatovarovata, vi vaiintiva vika *seni* rumpatora ruqeqaama keharo uvaro vaanavano vi vaiintira aiqi utuqiro qumina vataini vi ani vaura.

30 Mintuvaro Ihuva vaana vira irero, Nena autu raane, tuvaro viva
Ihura tiva amiro tiharo, Ti hutu Airitahaakave, tiro. Airi vaanavano vi
vaiintira avutaqi vaurara tiro, viva minti tura. 31 Vaana vika Ihurara
mpo tiha, Kia tinavu *Ruvuqira/Mpumpiqira* tititaane, ti.
32 Minti tivake tavovaro quara airinavu vuruni aumanto aiqinaqaa
auhiri ne vaumanta vaananavu mpo tiha, Tinavu tititairaqe tenavu
quara avutaqi oru variare, tuvaro Ihuva hove tumanta 33 vaananavu
vi vaiintiraqihai qaqini aitare oru quara vika avutaqi viqetomanta,
viraqaahai quaranavu ekaa kantamaqi otu vi onkaiqi aquvi nora
namariqira otu ravara aqu vuvaro namarivano vika raqutu taiqakora.
34 Quaranavu namariqi aquvi qutu vumanta quaraqaa raqiki vau
vaiintinavuka vi haikara tave, viraqaahai aiqu autute kante vi oru
nora vatukaqi vau vaiinti nahentika ekaa viti viri tiva nimumanta
35 vi vatanaaka vira tavareka oru vi, Ihuva vaunaini orure tavovaro
vaiintiqihairo airi vaana atito vaiintiva utavaaqa nonkutero Ihura
aiqutaraini oquviro vauvaro vira avu aatovanovata kankoma vuvaro
vaumanta vika vaiinti vira tave qetora.
36 Vika vira tave qete vaumanta vaiinti hininavu vaaka tavoka, vika
tiva nimiha tiha, Ihuva minti mintima kaivaro vi vaiintiva koqema vivo,
ti. 37 Vika minti tumanta Gerasa vatanaaka mini ruvaaqumavi vauka
voqamake qeteha Ihurara tiha, Oho, ho maihaira nena vuane, tuvaro
Ihuva votuqi vaarirero vurama.
38 Viva vireva uvaro viraqihairo vaananavu aitaro vaiintiva Ihurara
mpo tiharo, Kairaqe te ai vataake vuare, tuvaro 39 Ihuva aqao tiro,
Are nena maaqaini oru vaihara Kotiva ai koqema kero kahaqama
amitairara nena navunaaka vi uvara tiva nimiane, tiro. Minti tivakero
Ihuva vira atitovaro viva nai vatukaini orurero Ihuva nai koqema
korara tiva nimiqiro vi vaurama.

Jairusiva Ihura oru vitakora
(Matiu 9:18-26; Maaki 5:21-43)

40 Ihuva anirantero varuva namari hini mantaraini oruromanta vaiinti
nahenti vira veka mini ruvaaqumavi vauka vira quahama amitora.
41 Mintuvaro vaiinti vovano vira autu Jairusiva maara naavuqaa
raqikuva orurero Ihura aiqutaraini hiqiriviro mpo tiro, Ti naavuni ani-
ane. 42 Ti raavura vohaiqa urava ihi 12navu varaiva, viva qutuarirava
aumaiqivo, tiro.

Nahentivano Ihura utavaaqa viti autama kora

Minti tuvaro Ihuva Jairusira vataakero vumanta airi vaiinti nahenti
Ihura avataqi viha nai ventake nai ventake i vaura.
43 Minti vauraqihairo nahenti vovano tora rovara varova variqiro
viharo 12 ihinavuara vaiharo vo *doktaa* vo *dokta a*ka oru tavero ani
tavero iharo nai monu taiqa kovaro kia vovanovata vira kahaquvaro
vira rovaravano qaqi variqiro vi vauvaro 44 vi nahentiva vaiinti nahenti
avutaini Ihura tauvaqaini oru viharo Ihura utavaaqa viti autama
kovaro vira rovaravano vaaka taiqa vura.
45 Taiqa vuvaro Ihuva nai vaintinavu irero tiharo, Tavave ti autama
kaivo? tumanta vika aqao kiama tenavuve tuvaro Pitaava tiharo,
Noravauvo, airi vaiinti nahenti ai tataaqa anihama nai vente nai vente
i variavo, tuvaro 46 Ihuva aqao tiro, Vovano ti autama kaivo. Te iruraro
ti kempuka hinivano tiqihairo aitarero vivo, tiro.

47 Ihuva minti tuvaro nahenti viva tiharo, Oho, Ihuva tiriara ririrove,
tivakero aiqu kauqu ntiri ntiri i vauvaro orurero Ihura aiqutaraini
hiqiriviro vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo Ihura tiva amiro tiharo,
Ti rovaravano taiqa vuarire ti, tema ai utavaaqa autama kauro. Te
mintima kauraro ti rovaravano vaakama taiqa vivo, tiro.
48 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho ti raavuravauvo, are
tiriara ti kahaqiariravave tiararoma ai rovaravano taiqa vivo. Homa ai
muntukavano paru i vairara vuane, tiro.

Ihuva Jairusira raavura koqema kora

49 Ihuva minti ti vauvaro Jairusira naavuqihairo vaiinti vo atitova
anirero Jairusira tiva amiro tiharo, Ai raavuravano qutuma vivo.
Maara ti vai vaiintira kia ravaaqavu kaane, tuvaro.
50 Ihuva vi uvara iriro Jairusirara tiharo, Kia qetaane. Are tiriara
kempukaiqama kehara iri vairaro ai raavuravano ho variarire, tiro.
51 Minti tivakero Ihuva vira naavuni orurero qumina vaiinti nahenti
nititeharo vahaaqaini otu variate tivakero, Pitaaravata, Ioniravata,
Iemiravata, vainti vira noka qokavata, vinavukaqai ntita varero na-
henti vaintiru qutu vumanta vatoraqi vura.
52 Ekaa vaiinti nahenti vi vaintira turaqi vaiha virara iqi rate vauvaro
Ihuva tiharo, Kia virara iqi rataate. Vi nahenti vaintiva kiama qutu
vivo. Viva qaqi vaitema vaivo, tiro. 53 Minti tumanta vika vi nahenti
vaintiruva qutu vura tavokara ti, vika Ihura uvara naaraihama amitora.
Mintuvaro Ihuva nahenti vainti qutu vura vatora viraqi oriqetero 54 vi
nahenti vaintira kauqu utu varero vira aarero tiharo, Maa vaintiruvao,
himpuane, tiro.
55 Ihuva minti tuvaro vi nahenti vaintirura maraquravano qaiqaa
naiqaa aintovaro viva vaaka himpura. Ihuva mintimakero, viraqaa-
hairo viva viraqi vaukara ho kara vira amiate tiro. 56 Minti tumanta
vira noka qoka voqamake kauqu runkinkiri i vauvaro Ihuva vitantara
tiharo, Vate maa haikara tavaara kia voravata tiva amiate, tiro. Ihuva
minti turama.

9

Ihuva nai vainti 12navu kaiqa nimiro nititomanta vura
(Matiu 10:5-15; Maaki 6:7-13)

1 Ihuva nai vainti 12navu naarama ruvaaquma kero vinavuka vaiin-
tiqihai vaana nititeha rovara varekavata koqema nimitaate tiro, Ihuva
vinavuka noraiqama kero kempuka nimiro tiharo, 2 Ne oru Kotiva
raqikina vakaakara vaiinti nahenti tiva nimihama rovara varekavata
koqema nimitaate, tiro.
3 Minti tivakero viva tiharo, Ne vireka iha, kia kauruve, utave, karave,
monuve, vo utavaaqave, vo haikavata vararaiti, qaqima vuate. 4 Ne oru
vimanta ta vatukaraqihaie niara quaheha ni ntitaivera, ne mini vohaa
naavuqiqai variqi vi, viraqaahai vi vatukara mini kema vuate.
5 Ne oru vimanta ta vatukaraqihaie kia ni quahake ntitaivera, vika
nái qora okara ni autu nimitera tavaate ti, ne nenta aiquqaahai vi
vatukaqihainaa konkoma rintatike vuate, tiro.
6 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vo vatuka vo vatuka vi aniha
Kotira vakaaka, koqe vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqi viha rovara
varokavata koqema nimite vaura.

Herotiva Ihura okarara aato tara i vaura
(Matiu 14:1-2; Maaki 6:14-16)

7 Ihuva nai vaintinavu hampata vi kaiqara vi kaiqara vare vauvaro vi uvava vi anuvaro Herotiva Kariri vataqaa raqiki vauva, vivavata vi uvara iriro Ihura okarara aato taramaqiro vi vaumanta hini vaiintinavu tiha, Ioniva namari nimi vau vaiintiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo, tumanta 8 hini vaiintinavu tiha, Aqao, tinavu kaivaqava, Elaitaava qaiqaa qovaraiqama vivo, tumanta hini vaiintinavu aqao ti, Haarua paropeti vaiinti vovano qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo, tura.

9 Vika minti ti vauvaro Herotiva nariara tiharo, Te Ionira aunta haaru teqa kaavaunarave. Vaiinti nahenti vo uva vo uva ti varia vaiintiva, viva ta vaiintivae vaivo? tiro. Minti tivakero viva Ihura tavareva auti vaura.

Ihuva kara airiqama kero 5,000 vaiinti nimura
(Matiu 14:13-21; Maaki 6:30-44; Ioni 6:1-13)

10 Ihuva nitito vaiintinavuka oru mini nini, orurante anire vika nái niha kaiqa varo vakaakara Ihura tiva amuvaro iriro, viraqaahairo Ihuva vokuka mini kero nai vaintinavuqai ntita varero vatuka vo, Besaidaini vumanta 11 mini ko vaiinti nahentinavuka iruvaro Ihuva Besaidaini vireva vumanta vikavata vira avataqi miniara vura. Vikavata Ihura avataqi vuvaro Ihuva vika tavero, vikara quahama nimiteharo mini qumina kanta vaiharo Kotiva raqikiaina vakaakara vika tiva nimiharo rovara varokavata koqema nimite vaura.

12 Ihuva mintiaqiro vuvaro kuari avuvano tuvi vumanta Ihura vainti 12navu Ihuva unaini anire tiha, Vaiinti nahenti nititairamanta vika vaiinti vainaini vatuka vatuka vaiteha kara vara naate. Maini qumina kantave, ti.

13 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Ne nentanavu vika kara nimiate, tiro. Tumanta vinavuka Ihura tiva ami tiha, Tenavu mpareti kauqurunavuvata, havuka taaraqantavataqaima, ntuva tauro. Airi vaiinti nahentima variavo. Tenavu nora monu aqukehae vika kara vara nimirarave? ti.

14 Vaiinti 5,000navu mini vauvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Nenavu vaiinti nahentiara timanta vo kanta 50navu oquvi vaimanta, vo kanta 50navu oquvi variqi vi, mintiake timanta oquvi variate, tiro.

15 Tumanta vira vaintinavu Ihuva tuntemake vikara tumanta ekaa mintimake oquvi vauvaro 16 Ihuva mpareti kauqurunavuvata, havuka taaraqantavata, varakero naaruvaini taveharo Kotirara koqema iarao tivakero, mparetivata havukavata nkuikero nai vaintinavu nimiro tiharo, Nenavu vare vaiinti nahenti nimiqi vuate, tiro.

17 Tumanta vika vare vaiinti nahenti mini oquvi vauka nimumanta vika ekaa ho nomanta, viraqaahai Ihura vaintinavu rutantuto utara vare, vaiinti nahenti kara ho neha hini kara viti qaqi raukutora, vira nuntuke uta 12navu mpiqa kora.

Pitaava Ihura okarara tura
(Matiu 16:13-20; Maaki 8:27-30)

18 Vo enta Ihuva nariaraa vaiharo Kotira aare vaumanta vira vaintinavu viva unaini anirovaro Ihuva vinavuka irama nimitero tiharo, Qaqi vaiinti nahenti tiriara ta vaiintirave tihae ti variavo? tumanta 19 vinavuka tiha, Vokiaka ariara viva Ioniva namari nimi vau vaiintivave ti variamanta, vokiaka ariara viva Elaitaavave ti variamanta,

vokiaka ariara viva haarua paropeti vaiintivano qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo ti variarave, ti.
20 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavukara tiharo, Ho nentanavu vo? Nentanavu tiriara ta vaiintirave tihae variavo? tuvaro Pitaava vira tiva amiro tiharo, Are *Mesaiaa*vano—Kotiva atitai vaiintivama variarao, tiro.
21 Pitaava minti tuvaro Ihuva vinavuka qioqamatero tiva nimiro tiharo, Ne vi uvara vo vaiintivata kia tiva nimiate, tiro.

Ihuva nai qutu vuainarara tura
(Matiu 16:20-28; Maaki 8:30–9:1)
22 Ihuva minti tivakero nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintikave. Te aiha vina haikara varaqi vuariramanta Iutaa nora vaiintinavuvata, Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti varia vaiintikavata, vika tiriara qumina vaiintive tiha ti qoririma timitevarave. Vika mintihama ti harukaiqe te taaramo enta vari, qaiqaa qaqi himpirarave, tiro.
23 Minti tivakero Ihuva vinavuka ekaa tiva nimiro tiharo, Ti tivataqiro aniarira vaiintiva, viva nai muntuka vaina haikara qaqira kero, nai aruke hirite katarira vara aqu varero vo enta vo enta ti naantiaraini aniarire.
24 Nai vataini qaqi variqiro vuainararaqai noraiqaakero iriqiro vi variarirava, vi vaiintiva ekaarama qutu vuanarove. Vaiintivano tiriara iriqiro viharo vuru qutu vuarirava, vi vaiintiva ekaa entama qaqi variqiro vuanarove.
25 Vaiintivano vataini qaqi variqiro viharo ekaa airaira ruvaaquma kero vatero, viraqaahairo qutu viro raumpirima virera, vira airairavano nantiakeroe vira ho kahaqianarove?
26 Vaiinti vovano ti kaarave, ti uva kaarave, kaurira haika ti timirera, te Vataini Vatatai Vaintika naantiara te tuvuaina entaraqaa naivata kaurira haika vara amirarave. Vi entara ti Qora mpeqa okaravano tiqaahairo ataa i vairaqe te takuqi vai *enseli*ka vataake tuvirerave. Vi entara te vi vaiintira naivata qoririma amitararave.
27 Te quqaama turo. Vaiinti hininavu vate maini himpite variaka, vinavuka kiama qumina qutu vivarave. Vinavuka Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiainara tavama kema, qutu vivarave, tiro.

Ihura vaatavano aahuva vaata qovaraiqama vura
(Matiu 17:1-13; Maaki 9:2-13)
28 Ihuva vi uvara tiva nimi taiqa kero vohaa *uiki* varakero viva Pitaaravata, Ioniravata, Iemiravata, vinavukaqai ntita varero Kotira aarareva aiqinaqaa oru vura.
29 Viva Kotira aare vauvaro vira virivano, vo viri kuquvuvaro vira utavaaqavano hantaiqiharo takuqi vaumanta 30 vaakama vaiinti taaraqanta qovarama vi, vira vataake uva ti vaura. Vitanta autu Mosika Elaitaaka.
31 Vitanta qovarama vuvaro kuari vehohaara voqaava vitanta ututuma tomanta vitanta Ihura vataake uva tivaqi viha Ihuva vuaina aararavata Ihuva Ieruharemini qutu vuainararavata tivaqi vura.
32 Ti vaumanta Pitaavavata, vira kena vaiintitantavata, avu tauntomanta vaitake himpi tavovaro Ihura vaatavano vo qaramaviro koqema vuvaro vira mpeqa okaravano takuqi vaumanta vaiinti taaraqanta Ihura vataake himpite vaura.

33 Vi vaiintitanta Ihura mini ke vireka uvaro Pitaava Ihurara tiharo,
Noravauvo, koqemama tenavu ai vataake maini vauro. Are hove tirera,
tenavu haraara naavu taaramonavu kaqake ariara vo, Mosirara vo,
Elaitaarara vomake, kaqa nimitaare, tiro. Pitaava kia nai tu uvara
okara kankoma kero iriraitiro, viva hampiqamakero vi uvara tura.
34 Pitaava minti ti vauvaro tonavuvano qovarama viro, hihipaama
viro vika avutaiqama komanta Ihura vaintinavu virara qeteha vauvaro
35 uvavano tonavuqihairo tiharo, Maara ti Maaquve. ⌞Ti kaiqa vara
timitaarire ti,⌟ te vira kaama taunarave. Ne vira uvama iriate, tiro.
36 Tonavuqihairo vi uvara tiva taiqa komanta vinavuka tavovaro
Ihuva nariaraa vaumanta vira vaintinavu evaara variha, vi entara tavo
haikarara kia vo vaiintivata tiva nimura.

Ihuva vo vaintiqihairo vaana atitovaro vura
(Matiu 17:14-21; Maaki 9:14-29)

37 Vira qararaa vinavuka aiqina mini ke, otu vumanta vaiinti nahenti
airitahaa urure Ihura vita kora.
38 Vira vita kovaro vaiinti vovano vaiinti nahenti nivutaqihairo Ihura
naveraitiro tiharo, Maara ti variara vaiintio, te ariara mpo tihama ti
maaqu ani tavaane turo. Ti maaqu vira vohaiqaqaive. 39 Vaanavano
oi tivakeharo vaakama ti maaqu ravaaqavuke vaivaro viva aiqu
kauqu raqikika raqikika i vaivaro taaraparavano vira noqaahairo re
vairave. Mintiaqi viharo vaanavano kia vaaka vira tuta karaitiro,
qaqi vukaiqamakero vira aruqiro vi vairave. 40 Te ai vaintinavuara
mpo tihama, Vaana vira atitaivaro qaqini vuarire, turamanta vika vira
atitaavarovata, kia ho aitarero virave, tiro.
41 Vaiinti viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne maa entara varia vaiinti
nahentika ne koqe aaraqaaqai nuataara vaimanta ne kia avuqavu
aaraqaa ni variavo. Ne Kotirara qumimaqama kehama kia virara
iriavo. Ike, ne ti popohama timite variamanta te nanti nanti entae ni
hampata variqi virerave? tiro.
Minti tivakero viva vaiinti virara tiharo, Nena maaqu vita varera
maini aniane, tuvaro 42 vaiinti viva nai maaqu vita varero ani vauvaro
vaanavano vira maaqu ruqutu kovaro viva vatakanta hiqiruvaro vira
vaata raqikivi raqikivi i vauvaro Ihuva vaana vira atiharo atitama kero,
vainti vira koqema kero nai qora amura.
43 Vira nai qora amumanta ekaa vaiinti nahenti kauqu runkinkiri iha
tiha, Ike, Kotira mpeqavano voqavatama vaivo, tura.

Ihuva nai qutu vuainarara qaiqaa tiva nimura
(Matiu 17:22-23; Maaki 9:30-32)

Vaiinti nahenti Ihuva vo kaiqa vo kaiqa varorara kauqu runkinkiri i
vauvaro 44 Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Te ni tiva nimirera iaina
uvara kiama ne tauru kaate. Vovano ti Vataini Vatatai Vaintika
qovarama kaira ti ravaaqavu vare nora vaiintinavu kauquqi vuru
kevarave, tiro.
45 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu kia vi uvara okara kankomake
irura. Ihura vaintinavu vi uvara kia kankomake iriate tiro, vi uvara
okaravano kukeqa viro vaumanta vinavuka qetehama kia vi uvara
okarara Ihura irora.

Tinavuqihairo tavave avuhainaa vaiintivano varianarove? tura
(Matiu 18:1-5; Maaki 9:33-37)

46 Ihura vaintinavu vo enta tirorira uvaiqiha tiha, Tavave tinavuqihairo avuniqamaviro varianarove? ti vauvaro 47 Ihuva vika nái aatoqi iru uvara vivavata iriro, viraqaahairo Ihuva vainti naati voru vita varero vara viri nai tataaqaini himpimatero 48 vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano tiriarao tiro, maa vainti naatira quahama amiteharo viva tivatama quahama timitaanarove. Viva ti quahama timiteharo Kotiva ti tititairavata quahama amitaanarove. Niqihairo ni naantiaraini inaara autu vairava, vivama ni nivuni vaiharo nora autu vataava varianarove, tiro.

Vo vaiintivano Ihura autuqaa kaiqa varora
(Maaki 9:38-40)

49 Ihuva minti tuvaro Ioniva tiharo, Nora Vaiintio, tenavu tavauraro vaiinti vovano ai autuqaa vaana atite vairave. Vi vaiintiva kia tinavu hampata ai avataqi ni vai vaiintiva vaimantara ti, vira qioqama tauro, tiro.

50 Minti tuvaro Ihuva Ioniravata, nai vainti vonavuvata, tiva nimiro tiharo, Aqao, vaiintivano kia tinavu kaiqa vara qoraiqama timitaarirava vairera, vi vaiintiva tinavu kahaqama timitaariravama varianarove, tiro. Ihuva turama.

Sameria vatanaaka Ihura kia quahama amitora

51 Ihura vita varero naaruvaini vuaina entava aumanto anirovaro Ihuva Ieruharemini vuaina avu aatova vauvaro viva mini vireva vi aararaqaa viro.

52 Aaraini viharo Ihuva nai vaintinavu naane nititomanta vinavuka avuni vi, oru Sameria vatanaaka vatukaini orure Ihuva vaitaaina naavura qerama amitarare tumanta vi vatanaaka tiha, 53 Aqao, Ihuva Ieruharemini vuariravara tiro, kia ho maini vaitaanarove, tura.

54 Minti tumanta Ihura vaintitanta Iemika Ionika vi uvara iruvaro vitanta arara itomanta Ihurara tiha, Noravauvo, are hove tiraqe tetanta naaruvaini naverai tiariraro ihavano tuvu maa vatanaaka tatoqa kaarire, ti.

55 Vitanta minti tuvaro Ihuva tuqantaaviro vitanta nitiharo tiharo, Kia minti tiate, tiro. 56 Ihuva minti tivakero nai vaintiaravata vi vatukara mini qaqirakero vo vatukaini vurama.

Ihura avataqi vireka auti vau vaiintikara tura
(Matiu 8:19-22)

57 Vinavuka aarana vi vauvaro vaiinti vovano orurero Ihurara tiharo, Te ai vaintiqama virerave. Are taini tainie vinanaini tevata ai avataqi virerave, tiro.

58 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, ⌞Are ti tivataqi vireva ihara paparuqa irorave.⌟ Qaakau vairivano nai ntoma tairaqi vaite vairave. Uvirivano nai *navuqi/naavuqi* vaite vairave. Te Vataini Vatatai Vaintika vaitaaina naavuva kia vaivo, tiro.

59 Ihuva minti tivakero viva vo vaiintiara ti tivataqira aniane tuvaro vi vaiintiva tiharo, Nora Vaiintio, kairaqe te tenta qora naane oru quntamake aitare ai avataqi vuare, tuvaro 60 Ihuva aqao tiro, Kairamanta qutuvi vaiintika nái qutuvi vaiintika quntama taate. Are kia mintiraitira, Kotiva raqikiaina vakaakara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuane, tiro.

61 Ihuva minti tuvaro vo vaiintivano tiharo, Nora Vaiintio, te ai
avataqi virerave. Are hove tiraqe te tenta navunaaka inaini vuarirauka
oru vika kauqu nimi, ho vuro tivake aniare, tiro.
62 Minti tuvaro Ihuva virara aqao tiro, Vaiinti vovano kaiqa korareva
viharo kia avuniqai tavamaqiro viraitiro, viva tuqantaaviro quminaini
viti viri tavamaqiro virava, vi vaiintiva kia ho Kotiva raqikiaina uvara
vaiinti nahenti tiva nimianarove, tiro.

10

Ihuva 72 vaiintinavu nititomanta vura

1 Noravano minti tivakero viva vaiinti vonavu 72navu noraiqama
kero vinavuka nititero tiharo, Nenavu taaraqanta taaraqanta vihama,
te virera iaina vatukara, vo vatuka vo vatukaini nenavu naane ti tivuni
vuate, tiro.
2 Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro
tiharo, Airi kara iratero mpeqaiqamavi vaimanta kara qantu vare ani
vaiintika kiama airi variavo. Ne Naaho Qora aaraivaro viva kaiqa
vaiinti vonavuvata nititaira vuate. 3 Ho ne vuate. Te ni nititaari
ne sipisipi naati voqaara vaiintinavu qaakau vairi voqaara vainaini
vivarave. 4 Ne vihama kia monuve, utave, aiqu nonki haikarave, vare
vuate. Aaraini vihama kia qumina vo vaiinti vo vaiinti hampata uva
mantamaqi viraiti, qaqi vuate.
5 Ne naavuqi orure naavuqi vaikara uva manteha mintima tiate:
Kotiva ni quahama nimitairaro ni muntukaqihairo paru i vaira variate,
tiate. 6 Ne minti tivake tavaivaro vaiinti vovano vi uvara quahairera,
Kotira aareha vi vaiintira koqema amitaane tiate. Tavaivaro vo
vaiintivano vi uvarara kia quahairera, kia vo uvavata vira tiva amiate.
7 Kaiqa vaiintivano nai kaiqa varairaqaahairo nai koqaa ho vare
vairara ti, ne vatukaqi oru vaiha, vohaa naavuqiqaima variqi vimanta
vika nái nimi namari kararaqaima neha variate. Kiama vo naavuqi vo
naavuqi nihama kara naate.
8 Ne vo vatukaini oru raimanta vi vatanaaka ni quahama nimiteha
niara tinavu vataake variate tivera, vika nimi kararaqai neha 9 vi
vatukaraqi aihavi vaiinti nahentika koqema nimite vi vatanaakara tiha,
Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava ni aumanto aniraivo, tiate.
10 Ne vo vatukaini oru raimanta vi vatanaaka kia ni quahama
nimitaraiti, niara kia tinavu vataake variate tivera, ne vika qaqirake
aaraqaa oru himpite vaiha 11 mintima tiva nimiate: Kotiva vaiinti
nahentiqaa raqikiaina entava aumanto anirai uvara ni tiva nimiare
turamanta, ne tinavu qoririma timitaara kaara, tenavu tentanavu
aiquqaahai ni vatukaqiraa konkoma nunkake kia qaiqaavata orurante
anirerave, tiate. 12 Naantiara Kotiva ekaara entaqaa *ko* tiharoma
vikaqaa uva vatairava Sodomi vatanaakaqaa uva vatainaravata aatara
kaanarove.

Vaiinti nahenti Ihura qoririma amitokara mpo tiva nimitora
(Matiu 11:20-24)

13 Ne Korasinini variakave, ne Besaidaini variakave, te niara ohoma
tiva nimite vauro. Te ni nivuqaa nora kaiqa varaunantema kero, haaru
vovano nora kaiqa Taiaa vatanaakave, Saidoni vatanaakave, vara
nimitaitirio, vi vatanaaka vaakama kovaara utavaaqa nonkute, vika

hanta varake nái vaataqaa aqute qora aara vaakama qaqira kaatirio.
14 Ekaara entaqaa Kotiva *ko* tiharoma vikaqaa uva vatairava Taiaa
vatanaakaqaave, Saidoni vatanaakaqaave uva vatainaravata aatara
kaanarove.
15 Ne Kapenaumiqi variaka tiha, Kotiva tinavu noraiqama kairaqe
naaruvaini virarave, ti variarave. Aqao, kiave. Kotiva ni vara aqukaira
ne vevanto qutu vika vainaini miniqaima otu vaivarave, tiro.
16 Ihuva minti tivakero nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Ni uva irira
vaiintiva, vi vaiintiva ti uvavata irianarove. Ni qoririma nimitaira vai-
intiva, vi vaiintiva tivata qoririma timitaanarove. Ti qoririma timitaira
vaiintiva, vi vaiintiva Kotiva ti tititairavata qoririma amitaanarove,
tiro.

Ihuva 72vaiintinavu nititoka qaiqaa orurante anura

17 Ihuva minti tivakero vaiinti 72navu nititomanta vika mini oru
nini, viraqaahai quahake orurante Ihuva vaunaini anura. Vika anire
Ihura tiva ami tiha, Ike, Noravauvo, tenavu ai autuqaa vaananavuvata
nititauramanta vika tinavu uva iriha qaqini aitare variarave, ti.
18 Vika minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te tavauraro
Sataaniva naaruvaihairo aaquakaa voqaara utukero hiqirivo. 19 Ne
iriate. Te ni noraiqama kauramantara ti, ne vaivaro *uqahive/quaihave*,
vaiinti nkaqe vai toveqikave, vika vaimanta ne vika vaura qaqima
aiqu ntavaqi nivarave. Ne homa ti navutaara ⌞Sataanira⌟ kempuka
aatara kaivaro kiama vo haikavanovata ni qoraiqama nimitaanarove.
20 Vaananavuvano ni uva iriha aitarerara, kia ne virara quahaate. Ni
nutu naaruvaini qara ruva taainara, ne virara iriha quahaate, tiro.

Ihuva quahora
(Matiu 11:25-27; 13:16-17)

21 Ihuva minti tuvaro Kotira Maraquravano vira kempukaiqama
kovaro viva voqamakero quaheharo Kotirara tiharo, Ti Qo, are Nora-
vano naaruvaqaavata vataqaavata raqiki variaravave. Are vi haikara
vi haikara kukeqa tera nora vaiintinavu ekaa okara tavaa vaiintika
kia numiqaraitira, are vi haikara vi haikara qaqi vaiinti numiqe
varianarara ti, te ai autuma viriniqama kauro. Eo, ti Qo, ai antuqavano
mintiataa ivarama mintira iarao, tiro.
22 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Ti Qova tiriara ekaa haikaqaa
raqikiane tirave. Qaqi vaiintivano kiama ti vira Maaqu okarara iri
tavaarave. Ti Qova viva naiqaima ti okarara iri tavairave. Qaqi
vaiintinavu kia ti Qora okarara iri tavaarave. Te vira Maaquvanoqai
vira okarara iri tavaunarave. Taukae te vika tiva nimiataa iraqe tiva
nimiarirauka, vikavatama ti Qora okarara iri tavevarave, tiro.
23 Ihuva minti tivakero tuqantaaviro nai vaintinavuqai evaaraiqama
kero tiva nimiro tiharo, 24 Ne maa entara tave variarara quahaate.
Haaru nora vaiintive, paropeti vaiintive, avuhainaa vaiintive, vika ne
tave varia haikara tavaataa imantavata, kia ho tavorave. Vika ne iri
varia uvara iriataa umantavata, kia ho irurave, tiro. Ihuva vi uvara
turama.

Nai navutaara kahaqu vaiintirara tura

25 Maara okara ti vau vaiintiva vovano anirero Ihuva hampi uva
tiarire tiro Ihurara tiharo, Maara ti variara vaiintio, te nana kaiqae koqe
kaiqa vara kaainaraqaahaie ekaa enta ho qaqi variqi virarave? tiro.

26 Tuvaro Ihuva nai vira irama amitero tiharo, Kotira maara uva qara
ntuva tova nana uvae tivatorave? Vira okara nantimae vaivo? tiro.
27 Tuvaro vi vaiintiva tiharo, Vi uvara maantimake qara ruva torave:
Are nena Variqa Nora Kotirara ekaa nena muntukaqihairave, ekaa
nena avu aatoqihairave, ekaa nena maraquraqihairave, ekaa nena
kempukaqohairave, viraraqai antuqa arirara variane. *(Lo 6:5)*
Ninara antuqa arinantema kera, nena navunaa vaiintiaravata
antuqa arirara variane, turave, tiro. *(Wkp 19:18)*
28 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are mintiaqira viharama ekaa enta qaqi
variqira vinarave, tiro.
29 Ihuva minti tuvaro maara okara ti vau vaiintiva Ihura uva aatara
karare tiro tiharo, Aqao, tavave ti navunaa vaiintivano vaivo? tiro.
30 Tuvaro Ihuva vo uva tuqantaakero vira tiva amiro tiharo, Vaiinti
vovano Ieruharemihairo vatuka vo, Ierikoni vireva otu vurave. Viva
aaraini otu vi vaumanta muara vaiintinavu vira ravaaqavuke vira
utavaaqa ruqemake vare, vira aavata ruqutuke vate vuvaro vi vaiintiva
qutuviro ruhiqau viro aaraqaa vaurave.
31 Viva aaraqaa mini vauvaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva
vira navunaava, vohaa vatanaava vi aararaqaa tuviharo tavovaro vi
vaiintira ruqutuke vatova vauvaro viva qaqi aara hini auvahiantaqaa
tuvitarero vurave.
32 Vi vaiintiva qaqi tuvitarero vuvaro vira voqaantema kero, Rivaira
vohaa ankuqiraa vaiinti vovano, vivavata Kotira kaiqa vara amite
vau vaiintiva tuvurero, vi vaiintiva tuvu vira vini ainima kero tavero,
viraqaahairo vivavata qaqirakero tuvitarero vurave.
33 Vi vaiintivavata qaqi tuvitarero vuvaro vo vatanaa vaiinti, Sameria
vatanaa vaiintivano vohaa vi aararaqaaqai tuviharo vi vaiintira tavero
virara mpo ike tiva amitero 34 vira aaqanto oru vaiharo vahaveraqo-
hairovata, *uaini*qohairovata, vira vaata teqa tora hiqama kero rumpa
amitero, vira utu vaaviarama kero nai *donki*qaa vaari vatero, vira
vita varero monu aqukeha vaite vau naavuraqi vuru koqaama kero
viraqaata raqiki vaurave.
35 Raqiki kero, vira qararaa viva vireva iharo *silvaa* monu taaraqanta
nora monutanta naavu qora amiro tiharo, Are vi vaiintiraqaa koqema
kera raqiki vairaqe te mini oru ni, orurante ani are virara voqavata
aqukena monura nina qaiqaa amiare, turave, tiro.
36 Ihuva minti tivakero maara okara ti vau vaiintira irama amitero
tiharo, Muara vaiintinavu vi vaiintira aavata ruqutuke vate vuvaro viva
aaraini vaumanta taaramo vaiintinavu vira tuvu tavorave. Taaramo
vaiinti vinavukaqihairo tavave vira navunaa vaiinti voqaara vaurave?
tiro.
37 Minti tuvaro maara okara ti vau vaiintiva tiharo, Virara mpo ike
tiharo kahaqu vaiintirave, tiro. Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro
tiharo, Arevata vi vaiintira voqaante iane, tiro. Ihuva minti turama.

Ihuva Mataaka Mariaka oru tavora
38 Ieruharemini vi vau aararaqaa Ihuva nai vaintinavu hampata
viharo vo vatukaini orurovaro nahenti vo, vira autu Mataava Ihura
quahama amiteharo nai naavuqi vita varero vuru kora.
39 Vuru kovaro Ihuva viraqi vaiharo uva okara vitanta tiva nimiqiro
vuvaro Mataara auravano, vira autu Mariava Ihura aiqutaraini oquviro
vaiharo vira uva iriqiro vi vaura.

40 Mariava iriqiro vi vauvaro Mataava kara qeramateharo airi kaiqa
naiqai vareharora tiro, viva Mariarara qora avu aato utiharo Ihuva
unaini orurero tiharo, Noravauvo, ti auravano qumina vaiharo kia ti
kahaqimanta te tentaraama maa karara qera i vauro. Are kiae virara
noraiqaakera irira iarao? Are vira tiva amiraro viva ani ti kahaqiarire,
tiro.
41 Mataava minti tuvaro Noravano vira nai tiva amiro tiharo, Mataao,
Mataao, are vo haika vo haikara noraiqaakera iri variararo ai muntuka
qoraiqivara variarao.
42 Are vohaa haikaraqai noraiqaakera iriataarave. Mariava
avuqavuqama kero anirero vi haikarara iri vaimantara ti, te kia vira
atitararave, tiro. Ihuva turama.

11

Ne maantimake Kotira aaraate tura
(Matiu 6:9-15; 7:7-11)

1 Vo enta Ihuva vonaini oru vaiharo Kotira aare vaura. Viva Kotira
aarama taiqa kovaro vira vainti vovano tiharo, Noravauvo, Ioniva nai
vaintinavuara maantima keha Kotira aaraate turave. Arevata tinavu
tiva timiraqe tenavuvata avuqavuqamake Kotira aaraare, tiro.
2 Minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Ne maantima keha
Kotira aaraate:

Tinavu Qo,
tenavu ai autu takuqi vaira tuahere vauro.
Are tinavuqaa raqikina entava vaaka aniarire.
3 Tenavu kara naainara vo enta vo enta tinavu timiane.
4 Vokiaka tinavu qoraiqama timitaamanta tenavu kia nái iri qo-
raiqama nimitaraiti, vika uva qaqira kaunantema kera arevata
tenavu ai uva raqa kaaina uvara nunka kera tauru timitaane.
Are kia qaqi kairaro qora kaiqavano tinavu avataarire.

Minti tivakeha Kotira aaraate, tiro.
5 Ihuva minti tivakero nai vaintinavuara tiharo, Te vo uva tuqantaake
tirerave. Niqihairo vovano enta tavaarana nai navunaara qentiana
orurero tiharo, Ti vaiintio, qamaa taaramonavu timiane.
6 Ti tonti vovano niara aaraihairo ti naavuqi aniraivaro kara kia
vaimantave, tiraro vira navunaava tiharo, Qaqira kera vuane. 7 Te qenti
paama tivake tintate tenta vaintairaravata vaitema vauro. Kia te himpi
kara ai amirarave, tianarove.
8 Minti tiraro viraqaahairo vira navunaava vuavimakero naari
vairaro qaiqaa qaiqaavata viva minti tivaqiro vuantorave tiro, kara
vira amianarove. Viva kia virara ti navunaarave tivakerovauve kara
vira amianarove. Viva vuavimakero ti vainara, virara iriharoma viva
himpiro vi karara vira amianarovema turo.
9 Virara irihama te ni tiva nimiari iriate. Ne Kotira aarehama vo
haikara naarivaro viva vi haikara ni nimiarire. Ne rantaqi viha oru
ranta kaate. Ne qenti kuekue ivaro Kotiva qantua nimitaarire. 10 Kotira
vi haikarara naarika homa varevarave. Vi haikara rantaqi vika homa
ranta kevarave. Qenti kuekue i vaiintika qantuarama nimitaanarove.
11 Ni vainti qokavaraqihairo tavave vira maaquvano havuka ti
timiane tirara are memaru nena vainti aminarave? 12 Ai vaintivano
kokoraara auru ti timiane tirara are vaiinti nkaqaaina toveqirae vira
aminarave? 13 Aqao, ne kia koqe vaiinti vaihavata, ne nenta vainti koqe

haikaqai nimi variarave. Ho Kotiva vo? Ni qova Kotiva naaruvaini vaivave nivata aatara kero uritarero paruma kero koqe haika vaiinti nahenti nimi vaivama vaivo. Vovano vira Maraqurara naariraro Kotiva paruma kero nai Maraqura vira amianarove, tiro. Ihuva turama.

Belsebuliva Ihura kahaqi vaivo tura
(Matiu 12:22-30; Maaki 3:20-27)

14 Kia uva tu vaanava vaiinti vo avutaqi vauvaro vaiinti vivavata kia uva tura. Viva mintima vauvaro vo enta Ihuva vi vaiintiraqihairo vaana vira atitovaro qaqini aitarero vuvaro, viraqaahairo vaiinti viva ho uva tumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka vira tave, ike tiha kauqu runkinkiri iha vaura.

15 Mintumanta hini kuka aqao ti, Belsebuliva avuhainaa vaanavano Ihura kahaqi vaivaro Ihuva vaana nitite vaivo, ti.

16 Vika minti tumanta vaiinti vonavuvata Ihura avateha tavareka auti vaiha Ihurara tiha, Are nora kaiqa vo tinavu tivuqaa varairaqe tenavu taveha, ariara quqaama Kotiva vira atitairave tiare, tura.

17 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái aatoqi irito uvara iriro, viva vika tiva nimiro tiharo, Vohaa vatanaaka vaiha tuqavuvi nai ari nai ari iha variqi vivera, vika vaakama taiqa vivarave. Vohaa naavuqi vaika rairavi nai ari nai ariha variqi vivera, vika kia ho vaivarave.

18 Sataaniva raqiki vaika rairavi nai ari nai ari ivera, vika kia ho vaivarave. Ne tiriara tiha, Belsebuliva vira kempukaiqama kaivarora tiro, viva vaana nitite vaivo, tiarave. 19 Ho vo vaiintinavu ni avataqi vi variaka, vikavata vaana nitite variarave. Tavave vinavuka kempukaiqama kaimantae vinavuka mintiavo? Ho iriate. Ni avataqi vi varia vaiintika, vikama ni uva rahake tavehama hampi uvaveqaima tivarave.

20 Kotiva ti kempukaiqama kaimanta te vaana nitite vaunarave. Vi uvava quqaa uva vaimantara ti, ne virara irihama Kotiva tinavuqaa raqikiaina entava aniraivo tiate.

21 Kempuka vaiintivano huru kaavu vaqa ntuva vatero nai naavuqaa raqikiharo vaivaro viva vatai onaanava ho vairave. 22 Mintimakero vaivaro kempuka vaiinti vovano vira aatara kaarirava anirero vikantiro raqiharo vira aatara kero, naavu qova huru kaavu toteharo ho raqirerave ti haikara viraqaahairo raqiakero varero, vira onaana rairakero voka voka nariara nariara nimianarove.

23 Kia ti hiquantakaa ni vai vaiintiva ti navutaiqama timite vai vaiintivama vaivo. Kia ti hampata ti sipisipi ruvaaquma timite vai vaiintiva, vi vaiintiva ti sipisipi raantaupirima kaariravama vaivo.

Ihuva vaana okarara tura
(Matiu 12:43-45)

24 Vaanavano vaiinti vaataqihairo aitarero viva aahara vatavaura viharo, kaiqe auraara variqi vuare tivakero tavaivaro kia auraara variaina aarava vaivaro viva tiharo, Kaiqe te orurante vaaka kauna naavuraqi vi vaiintira avutaqi oru qaiqaa variare, tivakero 25 oru tavaivaro vi naavura hiqama kero rupikero avuqavuqama kero vataivaro 26 vi vaanava oru vaana 7navu vika uritarake qora kaiqa voqavata vare variaka ntita varero, qaiqaa oru vi vaiintira avutaqi vairave. Hoqarero vi vaiintiva vaana vohaiqa vataakero vaiharo qoraiqama viro vairave.

Naantiara viva airi vaana hampata vaiharo anomakero qoraiqama viro vairarama turo, tiro.

Quahe okarara Ihuva tura

27 Ihuva minti tuvaro vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaukaqihairo vo nahentivano Ihura aarero virara tiharo, Ike, ai vatakero naama ami nahentiva, viva voqamakero quaheharo vaivo, tiro.

28 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kotira uva iriha avataqi ni vai vaiinti nahentika, vikama quaheha vaivarave, tiro.

Nora kaiqa tinavu humiqaane tura
(Matiu 12:38-42; Maaki 8:12)

29 Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti vokukavata vira uva irireka ani ruvaaqumavi vauvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Maa entara varia vaiinti nahentika ne qora kaiqaqai vare vaiha Kotirara qumimaqamake ni variarave. Vika nora kaiqa tinavu humiqairaqe tenavu vira taveha, ariara quqaa vivave tiare, ti variarave. Ho kia te ne tintemake mintirerave. Kotiva haaru ni kaivaqara Ionaara untema kero, Kotiva naantiara tivata mintima kaanarove. Viraraqai irihama ne kankomake ti okarara irivarave.

30 Haaru Ninivehainaaka Ionaava vare vau kaiqara tave Ionaarara tiha, Kotiva vira atitaivaro vi kaiqara vare vairave, turave. Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro. Ne maa entara varia vaiinti nahentika ti okarara kankomake iriate ti, te Ionaava untemake irerave.

31 Haaru ni kaivaqava Soromonuva koqe avu aato vauva, viva vo okara vo okara tave vauva vauvaro avuhainaa nahenti Sebaihainaava vira uva irireva vevara nai niaraihairo uru Soromonura uva irurave. Vi nahentiva minturara tiro, viva naantiara ekaara entaqaa vaiharo niqaa uva vateharo niara mintima tianarove: Te niaraihai Soromonura uva irirera uruavaunarave. Ne haaru vauvaro Soromonuravata uri aatarako vaiintiva vovano vaumanta ne vira uva iriataara vaumanta ne kia vira uva irurave, tianarove.

32 Haaru Ionaava Kotira vakaaka tiva nimumanta Ninive vatanaaka qora aara qaqira korave. Vi vatanaaka minturara ti, vika naantiara ekaara entaqaa niqaa uva vatevarave. Vika niara mintima tivarave: Tenavu Ionaara uva iriha viraqaahai qora aara qaqira kaavaunarave. Ne vauvaro vovano Ionaaravata uri aatarako vaiintiva Kotira vakaaka ni tiva nimi vaumanta ne kia vira uva irurave, tivarave.

Ai avuvano vaata ovama vaivo tura
(Matiu 5:15; 6:22-23)

33 Vovano ova qumpikero kia mantaaqainaini vate vairave. Viva kia kure varakero viraqohairo aqute vairave. Vaiinti nahenti vira naavuqi oriqeteha ho tavaate tiro, viva ova qumpikero virini kantaaqaini vate vairave.

34 Avuvano ova voqaara iteharo vaata ruvaahama amite vairave. Ai avuvano koqe avu vairera, ekaa ai vaatavano ruvaaharo varianarove. Ai avu qora avu vairera, ekaa ai vaatavano konkiraiqama vuanarove.

35 Ho mintirara raurihara variane. Hauri ai vaataqi aatitaa ina haikava kia vairaro konkiraiqiaina haikavaqai viraqi variantorave. 36 Ai vaataqi kia konkiraiqiaina haikava voqavanovata vairaro aatitaarira haikavaqai vairera, ai vaatavano ekaama ova voqaantema kero, koqema kero iteharo varianarove, tiro.

Parasi vaiintinavuara tura
(Matiu 23:1-36; Maaki 12:38-40; Ruki 20:45-47)

37 Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti uva tiva nimi taiqa kovaro Parasi vaiinti vovano ani tintira kara naane tuvaro Ihuva vikantiro oru kara nareva oquvi vaura.

38 Oquvi vauvaro Parasi vaiinti viva tavovaro Ihuva kia kauqu hiqama karaitiro, kara nareva auti vauvaro viva vira tavero ravuku vura.

39 Vira kaara ravuku vuvaro Noravano Ihuva vira tiva amiro tiharo, Vaiintivano *kaap u* vata tanuvata hiqeharo qumina pahainiqai hiqaintemake, ne kia nenta avu aatoqi hiqaraiti, ne nenta vaatainiqai hiqe variarave. Ni avu aatoqi vo airaira vo airaira varevavata, qora kaiqa vare okaravavata, mpiqaro vairave.

40 Ne vueraiqiha variakave. Kotiva ni vaata autu taiva, vivama ni avu aatovata autukairave. 41 Ne nenta vo airaira vo airaira vate haikara varake vehi vaiinti nimivaro ni avu aatovanovata homa takuqiro varianarove.

42 Ne Parasi vaiintinavu naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Kotiva uva maara vo tiva taira, ne vi uvaraqai irihama ne avuqavuqamakeha nana nana naahoe rairake 9navu nenta vare vohaiqa Kotira amite variarave. Ne vi uvaraqai irihama Kotira uva maara, nora uva ne kia iriha avate variarave. Avuqavu *ko* ti okararave, Kotirara muntuka vate okararave, ne vi uvara vi uvara qaqirake kia noraiqaake virara iriarave. Ne Kotira uva inaara uvaqai irihama, vira uva nora uvavata iriataara vaimanta kia iri variarave.

43 Ne Parasi vaiintinavu naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Ne maara naavuqi oriqeteha koqe taintaraqai antuqa arimanta viraqaaqai oquvi vaireka auti variarave. Vaiinti nahenti niara nora vaiintive tivakeha ni uva mantaate tiha, ne *maaketi*qi qumina vi ani variarave.

44 Ne naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Ne nana haika voqaarae variavo? Vaiinti quntama taa vatara kia tavaraiti, qumina vatave tiha vaiinti nahenti vira ventaaqaa vau vi ani i variarave. Ne vira voqaantemake variavo. Vaiinti nahenti kia ni vaaqu kaiqa tavaraiti, ni viri vaataqai tavehama niara koqe vaiintive ti variamanta ne variavo.

45 Ihuva Parasi vaiintinavuara minti tuvaro maara okara ti vau vaiintiva aqao tiro, Maara ti variara vaiintio, are Parasi vaiintinavuara minti tiharama are tinavuaravata qora uva ti variarao, tiro.

46 Viva minti tuvaro Ihuva vira nai tiva amiro tiharo, Ne maara uva okara ti variaka, nevata naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niaravata oho tiva nimitauro. Ne qaqi vaiinti nahentiara vi uvara vi uvara iriqi vuate ti variamanta, vika vukaari utiha ne maara ntai uvara vikaqaa vataara aqu vare vi variamanta ne nenta kauqu kia voqavata tutuke vika kahaqi variarave.

47 Ne naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Ni kaivaqaukavara Kotira uva ti vau vaiintika paropeti vaiintinavu aruke quntama toraqaa ne ori varake koqemake vaheheqamate variarave. 48 Ne mintihama ne nenta kaivaqaukavarara koqemama vika arukorave ti variarave. Ni kaivaqaukavara Kotira uva

tu vaiintinavuka paropeti vaiintinavu aruke quntamato vataraqaa ne vahehema nimite variarave.
49 Ne minti variarara tiro, Kotiva ekaa haika tave vaiva tiharo, Te paropeti vaiintinavuve *aposori* vaiintinavuve nititaari vika hininavu aruke hininavu aru ntataqi viha qoraiqama nimitevarave, tirave.
50 Maa vatara qovaramako entaraqaahai Kotira paropeti vaiintinavu aruqi ani ani vate maa entara aruke uvava, ekaa vi uvava ni vate maa entara variakaqaama varianarove. 51 Hoqarero Abelira arukomanta viraqaahai paropeti vaiintinavu aruqi vivi, vuru Sekaraiaaravata arukorave. Sekaraiaara arukareka iha mura quarato taintava hini mantaraini vauvaro Kotira Naavu hini mantaraini vaumanta vira avutana arukovaro vira naarevano ntorave. Ho vika paropeti vaiinti ekaa arukora kaara Kotiva maa entara varia vaiinti nahentikaqaa vi uvara vataanarove.
52 Ne maara okara ti varia vaiintinavuka, ne naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Kotira uva okaravano vaimanta ne vi uvara vare varia *ki*ra totehama kia vi qentira qantuake oriqete vi uvara okara tave variarave. Ne nenta kia vi qentira qantuake tavaraiti, ne vokiaka vireka iaravata kuvai nimite variarave, tiro.
53 Ihuva minti tivakero naavuqihairo vevaromanta maara okara ti vau vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, vika nirara itomanta Ihurara qora uvama ti vaivo tivake vika tiha, Aniqe tenavu qaiqaavata vira iraariraro viva qora uva tirera, vira *ko*qira vita vataare, ti. 54 Minti tivake vika Ihurara hampi uva tiarire ti, vo uva vo uva Ihura irama amite vaura.

12

Parasi vaiintinavu una kaiqara rauriha variate tura (Matiu 10:26-27)

1 Mintumanta airi tauseni vaiinti nahenti Ihura tavareka anire nai ventake nai ventake iha, nai aiqu nai aiqu ratatiaqaqi vi vaura. Minti vauvaro Ihuva nai vaintinavu naane uva tiva nimiro tiharo, Kaupititiravano qamaa vohaiqa qoraiqama kaivaro ntera viro viraqaahairo ekaa qamaa ntera vintemake, Parasi vaiintinavu nivata qoraiqama nimitevorave. Vika koqe kaiqa varauro tiva keha vaiinti nivuqaaqai unaqaraiqama keha vare varia kaiqararama turo. Ne vika voqaante iarorave tivakeha rauriha variate.
2 Vovano tavaantorave tiro aqutaina haikara, naantiara ekaa vi haikara vi haikara ravaqaakero qaqi kantama kaanarove. Vate vo haika vo haika kukeqate varia haikara naantiara qoqaiqama kairaro qoqaama varianarove. 3 Ne konkiraqi vaiha ti vai uvara naantiara vokika aatitainaraqaama vaiha irivarave. Ne naavuqi qenti tintate vaiha evaara evaara ti vai uvara, naantiara vi uvara naavu qentiqaahairo naveraitianarove.

Kotira aatuqai qeteha variate tura (Matiu 10:28-31)

4 Mpo, ti navunaao, te tiainara iriate. Ni vaataqai arukekara, kia vika naatu qetaate. Vika ni aruke kia ni maraquravata ho arukevarave.
5 Ne tararae qeteha vaivarave? Kaiqe te ni tiva nimiare. Ne Kotira aatuqai qeteha variate. Viva kempukavano vaiharo vaiinti arukeharo viraqaahairo homa vira nora iha itainaraqi aqukaariravama vaivo. Eo, te niarama turo, Ne Kotira aatuqai qetehama variate, turo.

6 Quqaae vaiintivano monu taarauru aqukeharo uapaa uviri kauqurunavu vare vairave? Ho iriate. Kotiva uapaa uviri vonkuvata kia tauru karaitiro, viraqaavata raqiki vairave. 7 Kotiva niqaa raqikiharoma ni okara, ekaa okara kankomakero tave vaiva, viva ni qiata kaukivata ekaa kaara ntuva tairave. Kotiva airi uapaa uviri raqikiharovata, viva niara ne uvirivata aatarake variakave tirara ti, ne kia qeteha variate, tiro.

Ihura autu tiva qovarama kerara tura
(Matiu 10:19-20; 10:32-33; 12:32)

8 Te tiari iriate. Vaiinti vovano vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo tiriara tiva qovaraiqaakero tiharo, Te vira vaintima vauro, tirera, te Vataini Vatatai Vaintika naantiara tevata Kotira *enseli* vika nivuqaa vaiha, nai virara tiva qovaramakeha tiha, Vi vaiintiva ti vaintima vaivo, tirarave. 9 Vo vaiintivano vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo tiriara aqao kia vira vaintima vauro tirera, te Vataini Vatatai Vaintika naantiara tevata Kotira *enseli* vika nivuqaa vaiha nai vi vaiintiraravata aqao kia ti vaintima vaivo tirarave.

10 Vaiinti nahenti ti Vataini Vatatai Vaintikara qora uva tivatera, Kotiva vika uva homa nunkama nimitaanarove. Mintiharovata, nai Maraqurara qora uva tiva amitera, Kotiva kia vika uva nunka nimitaanarove.

11 Naantiara ti kaarama ni rumpa vare vuru maara naavuqive, *kamaani*ra avuqaave, avuhainaa vaiintinavu nivuqaave, vuru kaimanta vi entara kia ne qetehama nana uvae tirarave tiate. 12 Vi entara Kotira Maraquravano ni kahaqiharo minti minti tiate tiramanta ne vi uvaraqai vika tiva nimiate, tiro.

Airi airaira vato vaiintirara uva tuqantaakero tura

13 Ihuva minti tuvaro vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauraqihairo vaiinti vovano Ihurara tiharo, Maara ti variara vaiintio, ti qova qutu vire iharo ti tinta vakaakantiro nai onaana vataira rairakero timitairave. Mintivaro ti vakaava vi haikara naiqai totero kia tivata raira timivo. Are virara tiraro viva vi haikara tivata raira timiarire, tiro.

14 Minti tuvaro Ihuva vira nai tiva amiro tiharo, Aqao, maa vaiintio, tavave ti noraiqama kaimantae te nitanta uva ho avuqavu irarave? tiro.

15 Minti tivakero Ihuva ekaa vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Ne rauriha variate. Ne airi airairave, airi monu varerave, vi haikarara noraiqaake iriha variqi vivorave. Ne tiha, Airi airaira vateha homa variqi virarave, tivorave. Kia airairavano ni kahaqira ne ho koqemake qaqi variqi vivarave, tiro.

16 Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Airi airaira vato vaiintiva kara utukero airi kara qantu varero 17 naiqai tivakero iriro tiharo, Te maa karara ta naavuraqie vatararave? Ekaa ti naavuqi karavano mpiqama vivo, turave.

18 Minti tivakero viva tiharo, Kaiqe te ekaa naavu rampaike qaiqaa nora naavu, vo naavu vo naavu kaqake viraqi ekaa karavata airairavata vataare. 19 Te vi kaiqara vara vuru taiqake mintima tirarave: Te koqemakema vauro. Airi karave airi airairave vaimanta te airi ihiara auraara variqi viha maa kararavata *uaini*ravata namaqi viha koqemake variqi virarave, turave.

20 Vi vaiintiva minti tuvarovata, Kotiva vira tiva amiro tiharo, Kia ai avu aatovata vaivave. Vate maa entara entaqima are qutu vinarave.

Are qutu viraro vovanoma ai airaira, tenta totarerave tiana airairara varaanarove, turave, tiro.
21 Ihuva vaiinti nahenti mintima kero vi uvara tiva nimi taiqakero viva tiharo, Vo haika vo haika ruvaaquma kero vataainarara noraiqaakero iriqiro vi vaina vaiintira, Kotiva virara tiharo, Are vataana haikara qumina haikaqaive. Te tavaurara are vehi vaiintiqaima variarao. Are quminama qutu vinarave, tianarove, tiro. Ihuva turama.

Kia vi haikarara noraiqaake aato utuate tura
(Matiu 6:25-34)

22 Minti tivakero Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Vi uvara irihama te niara mintima ti: Ne qaqi variqi virave, ne kara nerave, nenta vaata nonkirave, kia vi haikara vi haikarara airi aato utivaro ni muntukavano qoraiqiarire. 23 Ne qaqi variqi viva avuhainaa haikavano vaivaro ne kara ne vai haikava naantiaraihainaa haikavanoma vaivo. Ni vaatavano avuhainaa haikavano vaivaro ne nonkute utavaaqava naantiaraihainaa haikavanoma vaivo.
24 Ne uviriara iriha variate. Uvirivano kia kara utukero qantu varero nai naavuqi vuru vate vairave. Uviri vika variavaro Kotiva vikaqaa raqikiharo vika kara nimi vairave. Ho ne vaiinti nahenti uvirivata aatara kaakara tiro, Kotiva niqaa koqema kero raqikiqiro vuanarove. 25 Niqihairo ta vaiintivae te vaaka qutu vuarorave tivakeharo nai qaqi variaina entara vonavu tomaqa kaanarove? ⌞Kia vaiinti vovano ho mintianarove.⌟ 26 Ne vi kaiqara inaara kaiqa kia ho vare variarara ti, ne nantihae vo haika vo haikaravata airi avu aato utuqi vi variavo?
27 Ahakaqi qampiqe vai *kaampiraara/qinaarara* iriha variate. Vi haikava kia naaqunta varakero nai utavaaqa autiraitiro, koqemake qampiqe vairave. Haaru King Soromonuva utavaaqa koqeraqai nonkutero vauvarovata, viva nonkuto utavaaqava kia ahakaqi vai *kaampivano/qinaaravano* iteharo ruvaahaira aatarake vaurave.
28 Kotiva vivama ahakaqi vai haikara koqema nimite vairave. Vi haikava vate variqiro viramanta hura iha tuta kaivaro ita taiqa vuanarove. Ho Kotiva qumina ahakaqi vai haikara koqema nimite vaiva vaiharora tiro, viva ni vaiinti nahentiqaa raqikiharo kiae nivata utavaaqa nonku nimitaanarove? Ike, ne Kotirara kempukaiqamake iriha, viva mintima timitaanarove tiataarave.
29 Kotiva ni kahaqama nimite vairara ti, ne kia airi avu aato utiha tiha, Nana karae nararave? Nana namarie nararave? tivaqi vuate. 30 Vataini variaka kia Kotirara iria vaiinti nahentika vika mintimake variqi viha, vi haikara vi haikara vararekaqai auti variarave. Ne kia vika aanaraate. Ni Qova ne aavoqi haikarara iriharoma vaivo.
31 Ne avuni Kotiva niqaa raqikiainara virara naane noraiqaake iriqi viha, Kotira kaiqa vare vaivaro Kotiva kara viravata, utavaaqa viravata, ni nimiarire, tiro.

Naaruvaini koqaa ruvaaquma terara tura
(Matiu 6:19-21)

32 Ihuva minti tivakero qaiqaa tiharo, Nenavu vaireka ne ti sipisipinavuma variavo. Ne kia qetaate. Kotiva ni qova niara quaheharo vaivara tiro, viva naantiara niqaa raqiki vairamanta ne viva raqikiaina vatukaraqi vaivarave. 33 Nenta vate airairara nimiha monu vare, vehi vaiinti nahenti vuru nimiate. Kia nenta koqaa vaaka taiqaaina

*pausi*raqi vataate. Nenta koqaa naaruvaini kia taiqaaina *pausi*raqi vataimanta kia muara varaivaro kia toveqivanovata vira nama taiqa kaanarove.
34 Ne maa vataraqaa koqaa onaana ruvaaqumaqi vivera, ne maa vataraqaa vaina haikararaqai noraiqaake iriqi vivarave. Ni koqaa onaana naaruvaini ruvaaqumavi vairera, ne naaruvaini vaina haikararaqai noraiqaake iriqi vivarave.

Qeramate rauriha variate tura
(Matiu 24:42-44)

35 Ne himpi utavaaqa nonkute vaiha ova qumpite qeramateha variate. 36 Ne kaiqa vaiinti maanavuka aanareha variate. Vira kaiqa vaiintinavu nai nora vaiinti veka qeramate variavaro vika noravano nahenti iraanaini oru niniro vihairo orurantero ani qenti kue kue iharo tavaimanta vira kaiqa vaiintinavu vaakama qenti qantua amitaarave. ⌞Nevata qenti qantuarareka qeramateha variate.⌟
37 Vika noravano anirero tavairamanta vira kaiqa vaiintinavu kia vaitaraiti, qeramate vaivaro viva ani vika tavero vika quahama nimitaanarove. Viva vika quahama nimiteharo viva kara nimiaina utavaaqara nonkutero nai kaiqa vaiintinavuara tiharo, Ne oquvi vaiqe te kara ni nimiare, tivakero kara vika nimianarove.
38 Koqemama vika noravano ani tavairamanta vira vaiintinavu kia vaitaraiti, qaqi himpi qeramate vaivaro enta tavaarave, kokoraaravano uva tinaraqaave, vika noravano orurantero aniraanarove.
39 Ho maa uvara kankomake iriha variate: Naavu qova vaiharo muara vaiintivano aniainarara iritirio, muara vaiintivano kia ho vira naavuqi oriqetero muara varaitirio.
40 Vi uvara irihama nevata henoqamate variqi vihama ti veka variate. Ne ti Vataini Vatatai Vaintikara kiama tuvuanarove ti entara, vi entaraqaama te tuvirerave, tiro.

Kaiqa vaiinti taaraqantaqaa uva tuqantaakero tura
(Matiu 24:45-51)

41 Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Noravauvo, are uva tuqantaakera tianara, vi uvara tinavuaraqaie tiarao, ekaa vaiinti nahentiaravata iriharae vi uvara tiarao? tiro.
42 Pitaava minti tuvaro Noravano tiharo, Koqe avu aato vataa vaiintivano nai nora vaiintiara noraiqaakero iriharo kaiqa vara amite vaira vaiintiva, viva nana vaiinti voqaarae varianarove?
Viva maantima vaina kaiqa vaiintira voqaarama varianarove: Vira nora vaiintivano niara aara vire iharo vi vaintira noraiqama kero virara tiharo, Arema vo kaiqa vaiintinavuqaa raqikiharama vo enta vo enta kara rairakehara vika nimiane, tivakero 43 oru aaraini niro orurantero ani tavairaro vira kaiqa vaiintivano viva uva tinantema kero kaiqa vare vairera, viva virara voqama kero quahaanarove. 44 Ho te quqaa tiari iriate. Vira nora vaiintivano mintima tianarove: Te qaiqaa ari noraiqama kaarirara are ekaa te iaina haikaraqaama raqikiqira vinarave, tianarove, turo.
45 Vira kaiqa vaiintivano qaqira kero kia mintiraitiro, viva nai irikero tiharo, Aqao, ti nora vaiintivano qakoma keroma orurantero anianarove, tivakero viraqaahairo nai kena kaiqa vaiinti nahentivata ntaihamaqiro viro, airi kara namaqiro viharo iha namarivata neharo

vueraiqiharo mintiaqiro vi vairera, 46 vo enta vira nora vaiintivano
vi entaraqaa kiama anianarove tiaina entaraqaa orurantero ani vira
kaiqa tavero nai kaiqa vaiinti vira voqamakero kaavu umiqakero
vatero, vira atitama kero tiharo, Are kia ti uva iriaka vainaini vuane,
tianarove.
47 Kaiqa vaiinti vovano nai nora vaiintivano kaiqa varaane tina uvara
iriro qaqira kero kia qerama tero vi kaiqara varairaro vira kaara
vira nora vaiintivano vira qorahaama ruqutukero kaavu umiqake
vataanarove.
48 Kaiqa vaiinti vovano nai nora vaiintivano kaiqa varaane tina uvara
kia kankomakero iriraitiro, vivavata qora kaiqa varairera, vira kaara
vira noravano vira inaaraiqaqai ruqutuanarove.
Airi haika vareka vaivaro Kotiva vikara airi haika tinta timiate
tianarove. Airi haika voqavata varaina vaiintiva vairaro Kotiva virara
airi haika voqavata tinta timiane tianarove.

Te vaiinti nahenti raira karera tuvuraukave tura
(Matiu 10:34-36)

49 Te iha tuta kaariraro itaarire ti, vataini tuvuraukave. Ike, te vi ihara
vaaka tuta kauraitirio, te virara hovema turaitirio.
50 Te namari vo vararera una namarira kiama varauro. Te vate vira
veka vauraro ti voqamakero maara ntaimanta vauro. Te mintimake
variqi vi viraqaahai vi namarira vare te ho vairarave. ⌞Ihuva vi uvara
minti tiharoma uva tuqantaakero vika nái vira qoririmake arukaivaro
qutu vuainarara tura.⌟
51 Ne tiriara tihama, Vaiinti nahenti vataini vaika maateraiqamavi
variate tiro viva tuvirave, ti variarave? Aqao, kia te virara iriha
tuvuraukavauve. Vaiinti nahenti rairavi variate ti, te tuvuraukave.
52 Maa entaraqaahai vohaa naavuqi vainavuka kauqurunavu rairavi
taaraqanta vohaiqavano navutaiqiha taaraqanta vataake raqivarave.
Taaraqantavano navutaiqiha taaraqanta vohaiqa vataake raqivarave.
53 Vira qova nai maaquntiro navutaiqiraro vira maaquvano nai qokan-
tiro navutaiqianarove. Vira nova nai raavurantiro navutaiqiraro
vira raavuravano nai nokantiro navutaiqianarove. Vira tonanova
nai naaqutuntiro navutaiqiraro vira naaqutuvano nai tonanokantiro
navutaiqianarove, tiro.

Maa entara qovaraiqiainara vira okarara tura
(Matiu 16:2-3)

54 Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka tiva nimiro
tiharo, Ne tavaavaro tonavuvano vihairo anirero noteharo hinkura ari
vaimanta ne tiha, Aaqu rirevave, tiavaro aaqu rirave. 55 Ne tavaavaro
kuaharavano uti vaimanta ne tiha, Uvihaanarove, tiavaro uvihairave.
56 Ike, ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ne vi
haikara vi haikara ho ampeqamake tave, nantihae ne vate maa entara
qovaraiqiaina okarara kia ampeqamake tavaavo?

Nena ko vaakama avuqavuqama kaane
(Matiu 5:25-26)

57 Ne nantihae kia nentavano rahake nana uvavano avuqavu vaivaro
nana uvavano kia avuqavu vaivo ti variarave? 58 Vovano ariqaa
uva vatero *ko* naavuqi ai vita varero vireva irera, vikantira aaraini
viharama vaaka vi uvara avuqavu qiane. Hauri viva ai vita varero

*iasi*vano inanaini vuru kairaro *iasi*vano ai kiripu kauquqi kairaro vuru ai karapuhiqi aqukaantorave.

59 Te tiarira iriane. Are kiama karapuhiqihaira vaaka taiqenarave. *Iasi*vano tina monura kia ekaa amiraitira, are kia ho vinarave, tiro. Ihuva turama.

13

Qora aara qaqira kaate tura

1 Vi entara vaiinti vonavu anire Ihura tiva ami tiha, Karirihainaa vaiintinavu Kotirara *ofaa* iha quara amitaare tuvaro, *kamaani*ra kaiqa varai vaiintiva, Pairaatava anirero vi vaiintinavuka arukovaro vi vaiintinavuka naarevanovata, vinavuka vaaka aruko aantaura vira naarevanovata, vohaaraqi avitumavi ntorave, ti.

2 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Karirihainaa vaiintinavu mintimake qutu vurara ti, ne nantimake vi haikarara iriavo? Ne tiha, Vinavuka vaaqu kaiqavano ekaa Kariri vatanaa vaiinti vika vaaqu kaiqavata uri aatara kaira vira kaara vinavuka mintimake qutu vurave, tiavo?

3 Kiave. Kaiqe te ni tiva nimiare. Nevata kia qora aara qaqira kaivera, nevata vinavuka aanaramake qutuma vivarave.

4 Haaru vatuka vo Siromini ori naavu vukaiqamake vaavi kaqato naavuva raputama viro hiqiriro vaiinti 18navu ruqutu taiqa korave. Vi vaiintinavuka vo? Ne vinavukara nana uvae tiavo? Ne tiha, Vinavuka qora kaiqavano Ieruharemihainaaka qora kaiqavata uri aatara kovaro vira kaara naavu viva raputama viro vika ruqutu taiqa korave, tiavo?

5 Aqao, kiave. Kaiqe te ni tiva nimiare. Nevata kia qora aara qaqira kaivera, nevata vinavuka aanaramake qutuma vivarave, tiro.

Fiki katariara uva tuqantaakero tura

6 Ihuva minti tivakero viva vinavuka vo uva tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Vaiintivano nai naaho ututoraqi *fiki* katari vo ututorave. Vi vaiintiva katari ututero variro vo enta kaiqe oru vira tava hiqike naare tivakero oru tavovaro kia vi katariva tava irorave.

7 Kia tava irovaro nai kaiqa vaiinti avuhainaarara tiharo, Tavaane. Te taaramo ihiara vi aniha maa katariva tava iraainarara tavauraro kia iraivo. Are vira teqa qaqirama aqukaane. Vi katariva qaqi vaiharo koqe vata qumina taiqa kaantorave, tuvaro 8 vira kaiqa vaiintivano aqao tiro, Vohaa ihiara vira qaqi kairaqe te vira okaraqi nteraaina vatara quvike quntama taariraro tava iraarire. 9 Vo ihi tavairaro tava irairera, are vira qaqi kaane. Kia tava irairera, are homa teqa kenarave, turave, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero turama.

Ihuva Maara Entaqaa nahenti vo koqema kora

10 Vo enta Maara Entaqaa Ihuva maara naavu voqi vaiharo vaiinti nahenti uva tiva nimi vauvaro 11 nahenti vovano viraqi vaura. Vi nahentiva vauvaro vaanavano viraqi vauva vira aihavi haikara amuvaro nahenti viva 18 ihinavuara variqiro viharo rovara vare vaura. Vira tauvaqavano kia vaaviarama vairaitiro, qaqiqai kankakaama viro vaura.

12 Vi nahentiva mintimakero vauvaro Ihuva vira tavero vira aaramakero tiharo, Nahentivauvo, te ai rovara taiqama amitauro, 13 tivakero viva nai kauqu nahenti viraqaa viti vatovaro vi nahentiva vaakama vaaviarama viro vaiharo Kotira autu tuahere vaura.

14 Kotira autu tuahere vauvaro Ihuva Maara Entaqaa vi nahentira
koqema korara tiro, vira kaara maara naavuqaa raqiki vau vaiintira
vira arara itovaro viva vaiinti nahentiara tiharo, Aqao, kaiqa vare varia
entava 6navuma vaivo. Vovano ni vaata koqema nimitaarire ti, ne vi
entanavuraqaa aniate. Kia Maara Entaqaa aniate, tiro.
15 Vi vaiintiva minti tuvaro Noravano Ihuva vira nai tiva amiro tiharo,
Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ne ekaa vaiha
Maara Entaqaa nenta purumakauve, *donki*ve, naavuqihai ruhaaqi vare
vahaaqaini veva keha namari nimi variarave. 16 Maa nahentiva, viva ni
kaivaqara Eparahaamira naintivano vaivaro Sataaniva 18 ihinavuara
vi nahentira rumpa tairave. Homa Maara Entaqaa te vira kuvantu
amitararave, tiro.
17 Ihuva minti tumanta vira navutaaka Ihura uva iriha kauri vaura.
Vika mintumantavata, qaqi vaiinti nahenti Ihuva kaiqa varorara iriha
Ihura quahama amitora.

Masteti auruara uva tuqantaakero tura
(Matiu 13:31-32; Maaki 4:30-32)

18 Ihuva tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava nana haika
voqaarae vaivo? Ne vira okara iriate ti, te nana haikaqaae tuqantaake
tirarave?
19 Ho te *masteti* auru inaara auruara tuqantaake tirerave. Vaiinti-
vano *masteti* auru naahoqi qinta taivaro qampiqaviro katari voqaara
vaivaro uvirivano vira kaaraqaa utama viharo vairave, tiro.

Mpareti noqa virara uva tuqantaakero tura
(Matiu 13:33)

20 Ihuva minti tivakero viva qaiqaa tiharo, Kotiva raqikiarirava nana
haika voqaarae vaivo? 21 Viva kaupititira voqaarama vaivo. Na-
hentivano mpareti untareva iharo *porihi/voruhi* varakero vira noqa
vuarire tiro, kaupititira varakero *porihi* vataakero tuqantaa kaivaro
kaupititiravano *porihi* hampata avituma viro ekaa ntera kaivaro noqa
vi vairave, tiro.

Ihuva inaara qentiara tura
(Matiu 7:13-14, 21-23)

22 Ihuva minti tivakero Ieruharemini vu aararaqaa viharo nora
vatukaqivata, inaara vatukaqivata, koqe uva vakaaka vi vatanaaka tiva
nimiqiro vi vaura. 23 Minti tiva nimiqiro vuvaro vaiinti vovano tiharo,
Nora Vaiintio, naantiara Kotiva tinavu vaiinti nahentiqihairo kia airi
ntitaraitiro, taaraiqae ntitaanarove? tiro.
Viva minti tuvaro Ihuva ekaa vika tiva nimiro tiharo, 24 Naaruvaini
vi varia qentiva inaara qentiqaima vaivo. Ne vukaari utukehama vi
qentianara vuate. Te ni quqaama tiva nimuro. Airi vaiinti nahenti
viraqi virare tihavata, kia ho vivarave.
25 Hauri naavu qova himpiro qenti tinta tairamanta ne vahaaqaini
vaivorave. Ne vahaaqaini vaiha qenti kuekue iha tiha, Mpo, No-
ravauvo, qenti qantua timitaane, tivaro viva tiharo, Aqao, te kia ni
tavauraukave. Ne ania okarara kia iri tavaunarave, tianarove. 26 Viva
minti tiramanta ne tiha, Aqao, tenavu ai vataake kara nauraukave. Are
tinavu vatukaqi vaihara tinavu uva tiva timi variaraukave, tivaro viva
qaiqaa tiharo, 27 Aqao, te kia ni tavauraukave. Ne ania okarara kia

iri tavaunarave. Ne vaaqu kaiqa vare variaka ti aaqantohai vinuate, tianarove. Naavu qova niara mintima tianarove, tiro.

28 Ihuva minti tivakero tiharo, Ne naantiara tavaimanta ni kaivaqaukavara Eparahaamivavata, Aisaakivavata, Iekopivavata, ekaa paropeti vaiintinavuvata, Kotira vatukaqi vaimanta ne aaqaini vaiha iqi rateha nenta aarai tenti aneha vaivarave.

29 Naantiara vaiinti nahenti ekaa hihai hihai ani Kotiva raqikina vatukaraqi ukuvi vaiha kara nevarave. 30 Vate naantiaraini variaka, vika uritare avunima vaivarave. Vate avuni variaka vika naantiarainima tuvitare vaivarave, tiro. Ihuva turama.

Ihuva Ieruharemi vatanaakara mpo ike tiva nimitora (Matiu 23:37-39)

31 Ihuva minti tumanta Parasi vaiintinavu anire Ihurara tiha, Himpira aitarera vo vatukaini vuane. Herotiva ai arukareva auti vaivo. Are maini vairaro ai arukaantorave, ti.

32 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Ne qaakau vairi vira vuru tiva amiate. Te vatevata huravata vaana nititamaqi viha vaiinti nahenti koqema nimitaqi virerave. Mintiaqi vihama hura mora vira qararaa tenta kaiqa vuru taiqa karerave. Ne mintima vira tiva amiate.

33 Te vatevata, huravata, moravata, aaraini vatavau virerave. Kia qumina vataini paropeti vaiinti aru kevarave. Ieruhareminima vira aru kevarave.

34 Mpo, Ieruharemihainaakao, Ieruharemihainaakao, ne Kotira paropeti vaiintinavu aruke variakave. Kotiva nititai vaiintika aniamanta ne ori mpaqikeha vika ruqutuke variakave. Kokoraaravano nai naati aroka raira aqutainantemake, te qaiqaa qaiqaavata niara mpo tivakeha niqaa raqikirare turamanta ne kia ti qaqi karaiti, ti qoririma timite variavo.

35 Vira kaara Kotiva ni qaqira kairaro ni vatukaqi kia vaiinti voqavanovata vairaro qumina vataqaima varianarove. Te tiari iriate. Ne maa entaraqaahai kia ti tavaraiti vaiqe te qaiqaa tuvu ntaari ne vi entaraqaa ti kankomake taveha tiha, Nora Kotira autuqaa tuvina vaiintira Kotiva koqema amitaarire, tivarave, tiro. Ihuva minti turama.

14

Aiqu kauqu noqavu vaiintira Ihuva koqema kora

1 Vo enta Maara Entaqaa Ihuva Parasi vaiinti nora vaiinti naavuqi kara nareva vumanta viraqi vauka viraqaa avu vate vaura.

2 Mintuvaro Ihura tataaqa vaiinti vovano vira aiqu kauqu noqa vuva vauvaro Ihuva vi vaiintira tavero, 3 maara okara ti vau vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, irama nimitero tiharo, Tenavu Maara Entaqaa vaiinti kahaqiha vira vaata koqema kaarera, tenavu mintihae tentanavu maara uva raqae kararave, kiae raqa kararave? Ne tiqe iriare, tiro.

4 Ihuva minti tumanta vika kia uva voqavata tiraiti vauvaro, Ihuva vi vaiintira vitakero vira vaata koqema amitero vira atitovaro vura. 5 Vuvaro Ihuva viraqi vaukara tiharo, Niqihairo ni maaquvanove, ni purumakauvanove, maiqaqi aqu virera, ne kiae Maara Entaqaa vira rarau vaari qaqini kevarave? tiro.

6 Ihuva vikara minti tumanta vika nái vira tiva ami uvava kia
vaumanta tirema vaura.

Kia nenta autu tuaheraate tura
7 Ihuva naavu viraqi vaiharo tavomanta kara nareka anuka hininavu
koqe taintaqaaqai oquviha vaireka auti vauvaro Ihuva uva vo tuqan-
taakero vika tiva nimiro tiharo, 8 Vaiintivano nahenti irare iharo ariara
anira kara naane tirara are kia oru koqe taintaqaa vaaka oquvuane.
Are viraqaa oquvi vairaro hauri naavu qova nora vaiinti vo aarama
kero 9 ariara tiharo, Tuvitarairaro nora vaiintivano vi taintaraqaa oqu
vuarire, tiantorave. Viva minti tirera, are viraqihaira kauriharama
naantiaraini otu qumina kantama oquvi vainarave.
10 Kia mintiraitira, maantimakera iane: Kara nareva iharo ai aarama
tairara oru vaiinti nahenti naantiaraini oquvi variane. Are mintimak-
era vairaro naavu qova naivano anirero ariara tiharo, Ti tontivauvo,
kia mini variane. Ani koqe taintaqaa maini oqu vuane, tirara are oru
koqe taintaqaa oquvi vairaro vaiinti nahenti viraqi vaika ariara nora
vaiintivema tivarave.
11 Nai autuqai virini tuahere vairava vairaro naantiara Kotiva vira
autu vatainiqama kaanarove. Ti hutu vataini qiarire tirava vairaro
naantiara Kotiva vira autu viriniqama kaanarove, tiro.
12 Ihuva minti tivakero vo vaiintivano anira ti naavuqi kara naane
tu vaiintirara tiharo, Are vaiinti nahenti kara nimireva ihara kia nena
tontive, nena qata vakaukavarave, nena navunaakave, airi airaira
vatekave, kia vika naaraane. Are mintimake vai vaiintika naarama
kairera, vika virara iriha ai nina aaramake kara amivarave.
13 Are vaiinti nahenti kara nimireva ihara vehi vaiinti nahentive, aiqu
kauqu rarera vikave, avu qimpa vikave, vika naaraane.
14 Are mintima vai vaiinti nahentika naarairera, are vika homa kara
quminaiqama kera niminarave. Are vika mintima kera nimiraro Kotiva
virara iriharo nina quahama amitaanarove. Naantiara koqe vaiinti
nahenti qaiqaa qaqi himpima kaaina entaraqaa Kotiva virara iriharo
nina koqaa amianarove, tiro.

Nora kara nimire tu vaiintirara uva tuqantaakero tura
(Matiu 22:1-10)
15 Ihuva minti tuvaro vo vaiintivano viraqi kara ne vauva viva Ihurara
tiharo, Ike, naantiara Kotira vatukaini oru vaiha kara neha vaika vika
quahehama vaivarave, tiro.
16 Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva vo haikaqaa uva tuqantaakero vi
vaiintira tiva amiro tiharo, Vaiinti vovano nora kara qerama vatero
airi vaiinti nahenti naarama kero vi entara ani ti hampata kara naate,
turave. Minti tivakero vauvaro 17 vi entava anirovaro viva nai kaiqa
vaiinti atitero tiharo, Te naarama tauna vaiinti nahentika are vika oru
tiramanta aniate. Ekaa kara qeramake vataavo tiane, turave.
Tuvaro vira kaiqa vaiintivano vuru vika tiva nimumanta 18 vika
vohaiqa vohaiqavano tiha, Mpo, vo haikavano ti antua kaimanta te kia
ho mini virarave, turave. Avuniqama kero vaiinti vovano naane vira
kaiqa vaiintiara tiharo, Te vata qaraaka koqaamake varauro. Te oru
vira tavarerave. Mpo, te kia ho ainti virarave, tuvaro 19 vaiinti vovano
tiharo, Aqao, te kaiqa vare vai purumakaura kauqurutanta monu
aqukeha vara vatauro. 20 Te oru kaiqa vareha purumakau vinavuka
kaiqa varera avatamake tavarera vuro. Mpo, te kia ho ainti mini

virarave, tuvaro vovano tiharo, Aqao, te vateqaima nahenti varatauro. Mpo, te kia ainti ho virarave, tiro.

21 Ekaa vika mintimakeqai tuvaro vira kaiqa vaiintivano orurantero viri nai nora vaiinti vika tu uvara tiva amuvaro naavu qora vira arara itovaro nai kaiqa vaiintiara tiharo, Kantera anirantera oru vatukaini nora aaraqaahairave, inaara aaraqaahairave, vehi vaiintivata, aiqu kauqu rarera vikavata, avu qimpa vikavata, aiqu rentuqaa rentuqaamaqi ni vaikavata, vika vika ntita varera aniane, tiro turave.

22 Tuvaro viva tunte iro anirantero oru vika ntita varero anirero tiharo, Are tianantemake, te vika ntita vare anuraro hini taintavano qaqima vaivo, turave.

23 Minti tuvaro vira noravano nai kaiqa vaiintiara tiharo, Are qaiqaa anirantera vatuka mini qaqira kera, oru aaraqaahairave, naahoqihairave, vaiinti nahenti kempukaiqama kera rarau varera aniramanta vika ti naavu ani mpiqa kaate. 24 Te niara ekaa mintima turo. Te tota hoqare naaraura vaiinti nahentikaqihairo kiama ho voqavanovata ani ti kara naanarove, turave, tiro. ⌞Ihuva minti tiharoma vi uvara tuqantaakero vi naavuraqi vauka tiva nimura.⌟

Ihura avataqiro vireva auti vau vaiintirara tura
(Matiu 10:37-38)

25 Vaiinti nahenti airitahaa Ihura avataqi vi vauvaro Ihuva tuqantaa viro vika tiva nimiro tiharo, 26 Vaiinti vovano ti vaintiqama vireva te iainanaini anirava, viva nai noka qokave, nai naata vaintive, nai qata vakaarave, nai vataini qaqi variqiro vuainararave, noraiqaakero iriqiro viharo, kia tiriara noraiqaakero iriarirava vairera, vi vaiintiva kiama ti vainti ho varianarove.

27 Vovano kia nai aruke hirite katarira aqu varero ti tivataqiro anirera, viva kiama ho ti vainti varianarove.

28 Niqihairo vaiinti vovano nora naavu kaqareva iharo viva tota oquviro vaiharo avu aato utukero katariarave, *pohi*arave, homa monu aqirarave tivakero, vira naantiara naavu kaqe vairave.

29 Viva kia mintirera, *pohi* aratero naavu hoqarama tero monuvano kia vairaro kia ho kaqa taiqa kaanarove. Kia ho kaqa taiqa kaira vokika vi naavura taveha vira naaraihama amiteha tiha, 30 Ike, viti vaiintira tavaate. Vi vaiintiva naavu hoqarama tero kia ho kaqa taiqa kairave, tivarave.

31 Te vo uvavata tirerave. Avuhainaa vaiinti vovano avuhainaa vaiinti vo vataakero raqireva iharo, viva tota avuni oquviro vaiharo nai iqoka vaiintinavu kaara ntuva kero, hoe vira aatara kararave, kiae ho vira aatara kararave, ti vairave. Viva tavaimanta vira iqoka vaiinti 10,000 vaiintinavuqai variamanta vira navutaara iqoka vaiintinavu 20,000 vaivera, viva ti haatara kaantorave tivakero mintima tianarove:

32 Ti navutaava niaraini vairaqe te vainti vo atitaariraro viva vira vuru tiva amiro tiharo, Tenavu maateraiqirerave, tianarove, tiro.

33 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vira voqaantemake, ⌞ne kia paparuqiha ti avataqi aniate.⌟ Ne kia nenta i haikara ekaa haika qaqira karaiti, ne kia ho ti vainti vaivarave.

Ihuva horera uva tuqantaakero tura
(Matiu 5:13; Maaki 9:50)

34 Hore koqe haikave. Horevano qoraiqama viro kia hiakaa irera,
tenavu kia ho vira qaiqaa autu kaariraro hiakaa ianarove. Tenavu vira
qaqirama aqu kararave.
35 Mintima vai horeva kia ho vata kahaqiraro karavano koqemakero
qampiqaanarove. Karavano koqemakero qampiqaarire ti, kia tenavu
vi horera purumakau raha vataake vatararave. Ni aato vairera, vi
uvara okara kankomake iriate, tiro. Ihuva turama.

Sipisipi kakakima vurara uva tuqantaakero tura
(Matiu 18:12-14)

15

1 Vo enta *takisi* vare vaukavata, qora kaiqa vare vaukavata, Ihura
uva irireka anire vauvaro 2 Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau
vaiintikavata, nuntu nauntu tiha, Aqao, maa vaiintiva qora kaiqa vare
varia vaiintika quahama nimiteharo vika hampata kara ne vaivo, ti.
3 Vika minti tuvaro Ihuva vo uva tuqantaakero vinavuka tiva nimiro
tiharo,
4 Niqihairo vaiinti vovano 100 sipisipinavu vatairava tavairaro
vonkuvano kakakima virera, vi vaiintiva nantie ianarove? Viva 99 sip-
isipinavu avutaqi kero, sipisipi vonkuvano kakakima vinara rantareva
vuanarove. Virara rantaqiro viviro, oru rantakero vitaanarove.
5 Vira rantakero quahakero vara vaari nai kururuqaa aqu varero
6 vuru maaqaini kero nai navunaaka naaramakero tiharo, Ne ani ti
vataake quaheha variate. Ti sipisipivano kakakimavira tenta vira ranta
kauro, tianarove.
7 Te tiari iriate. Vira aanaramake 99 vaiinti nahenti kia qora aara nika
vaimanta naaruvaini variaka vikara quaheha vaivarave. Ho naaru-
vaini variaka tavaivaro vohaa vaiintivanoqai qora aara qaqira kairera,
naaruvaini variaka virara iriha nai voqavata quaheha vaivarave.

Monu kakakima vurara uva tuqantaakero tura
8 Te qaiqaa vo uva tuqantaake tirerave. Nahentivano *silvaa* monu
kauqurutanta vataiva tavaivaro *silvaa* monu vohaiqavano kakakima
virera, viva nantie ianarove? Viva ova qumpikero naavuqi rupikero
virara voqi voqi rantaqiro viharo vira rantakero varaanarove.
9 Viva monu vira rantakero varero nai tontinavuvata, nai navunaaka-
vata, naaramakero tiva nimiro tiharo, Ti vataake ani quaheha variate.
Te monu kakakima kaunara, vira rantake varauro, tianarove.
10 Te tiari iriate. Vira aanarama kero, qora kaiqa varaira vaiintiva
qora aara qaqira kairera, virara iriha Kotira *enseli* vika quaheha
vaivarave, tiro.

Vo vaiinti vira maaqu kakakima vuraqaa uva tuqantaakero tura
11 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vaiinti vovano qorainti vainti
taaraqanta vatatovaroma 12 vira vainti naantiaraihainaava nai qorara
tiharo, Naantiara ti timireva ina onaanara vate maa viraqai tinta
timiane, tiro. Tuvaro vira qova onaana rairakero nai maaqutanta
nimurave.
13 Vitanta nimuvaro vira maaqu naantiaraihainaava inaaraiqaqai
variro, nai onaana vokuka nimiharo monu varero niara maaqa viro,
oru mini qora vaiinti hampata vaiharo monu vare vura vuru nama
taiqa korave.

14 Vare vuru nama taiqa kovaro viraqaahairo noraiqama kero karara
antuqa aru entava anirovaro viva vehiqamaviro vaiharo 15 oru vi
vataraqaahainaa vaiinti voqaa kaiqa varorave. Kaiqa vare vauvaro
virara oru quara kara nimiane tuvaro 16 viva quara kara nimi vaurave.
Viva quara kara nimiharo tiharo, Ike, tentavata quara kara viti
nimunara naataarave, tuvarovata, vovano vi vaiintira kara amiarirava
kia vauvaro 17 viva narara vaiharo uvaro aato kenko tuvaro iri vuvaro
viva nai tivakero iriro tiharo, Ti qora kaiqa vare varia vaintika airi
variavaro karavata airiqimanta neha variamanta te maini vaiha narara
vauro. 18 Kaiqe te himpi tenta qova inanaini anirante vuare. Te orure
tenta qorara minti tirerave: Mpo qao, te Kotiravata aivata qora kaiqa
vara nimitaunarave. 19 Vira kaara te kia ai vainti koqeka ho vairarave.
Ho are ti vara muntuvi vatainiqama kairaqe te ai kaiqa vaiintinavu
voqaantemake variare. Te minti tivake tirerave, tiro.
20 Minti tivakero himpiro nai qova unaini vura. Nai qora naavu
aumanto anuvaro vira qova niaraihairo vira vutu tavero quahakero
kantero oru nai maaqu ravaaqavutero vira kukuqeharo vauvaro 21 vira
maaquvano tiharo, Mpo qao, te Kotiravata aivata qora kaiqa vara
nimitaunarave. Te vira kaara kia ai vainti koqeka ho vairarave, tiro.
22 Minti tuvaro vira qova nai kaiqa vaiintinavu tiva nimiro ti-
haro, Kante ne oru utavaaqa koqeraqaima vara viri vira amiate.
Kaantava iraravata vara viri uku amitaate. 23 Purumakau naati
koqera aruke unta amitaate. Vate maaka vira quahama amitarerave.
24 Ti maaquvano qutu vivo turaroma qaqi aniraivo. Ti maaquvano
kakakima vivo turaroma qaqi qovarama vivo, tiro. Minti tivakero nai
maaqu quahama amiteharo tavaaruqama amitorave.
25 Vira tavaaruqama amite vauvaro vira vakaava kaiqaqihairo naavu
aumanto anirero irumanta 26 ihi re vauvaro viva nai qora kaiqa vaiinti
vo irovaro viva vira mintima tiva amiro: 27 Ai qatavano vetaihairo
aniraivaro ai qova vira tavaivaro viva koqemakero qaqi anintaivarora
tiro, virara quaheharo purumakau naati koqera arukero unta amitaivo.
28 Minti tuvaro vira vakaara voqamakero arara itovaro tomakero
tiharo, Kia te naavuqi virerave, tivakero vahaaqaini vauvaro vira qova
vevarero aarovaro viva mintima tiro: 29 Te airi ihiara variqi vihama
ai kaiqa vaiinti voqaantemake, ai kaiqa varehama kia te vo entavata
ai no raqa karaiti vaunarave. Te tenta tonti quahama nimitarare
turaravata, are kiama memera naati vonku ti ruqutu timira iarao. 30 Ai
maaqu maava hampi narira ni varia nahentikaqaa are iana haikara
varero vuru aqu taiqa kero anivarama are quminama purumakau naati
koqera ruqutukera amira iarao, tiro.
31 Minti tuvaro vira qova aqao tiro, Ti maaquvauvo, are vo enta vo
enta ti vataakera variaravave. Te una haikara ekaa airaira tentatanta
unarave. 32 Ai qatavano qutu vivo turaroma viva qaqi aniraivo. Viva
kakakima vivo turaroma qaqi qovarama vivo. Mintirara ti, tenavu vate
vira quahama amitarerave, turave, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero
turama.

16

Kaiqa vaiinti vovano qora kaiqa varorara uva tuqantaakero tura

1 Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Haaru airi monu vato
vaiintiva vauvaro vovano vira kaiqa vareharo viva vato haikaraqaa

raqiki vaurave. Viva u haikaraqaa raqikiharo vauvaro vovano anirero tiharo, Are iana haikaraqaa raqiki vai vaintiva are ianara hini namake vaivo, tuvaro 2 monu vato vaiintiva vira aaramakero tiharo, Are nana varakaana uvarae te iruro? Are te una haikaraqaa raqikihara varena haikara qara ruva timitairaqe te tavaare. Are kia ho te una haikaraqaa qaiqaavata raqikiqira vinarave. Are taiqama vinarave, turave.

3 Minti tuvaro vira kaiqa vaiinti viva naiqai iriro tiharo, Mpo, ti noravano te kaiqa varaunaraqaahairo ti taiqama kaanarove. Te nantie irarave? Kia te kempuka vaiinti vaihavauve ora ho quvirarave. Te vorara vorara mpo tiha, Monu timiate, tivaqi viha kauruarorave, tiro. 4 Minti tivakero viva tiharo, Kaiqe te vate minti minti iariraro ti noravano ti kaiqaqaahairo tititama kairamanta vaiinti nahenti vonavu tiriara quaheha vika nái naavuqi ti tivita vataate, tiro.

5 Minti tivakero vika nái nora vaiintiqihai monu vareha naantiara amiare tu vaiintika naarama kero, avuni anu vaiintira naane irero tiharo, Ti nora vaiintivano i haikara varaanara nantima haikae aiqi qaqi vaivo tuvaro 6 viva tiharo, Viva tiqi vahavera taqu 100navu vataivama qaqi vaivo, tuvaro viva vato haikaraqaa raqiki vau vaiintiva qaraqi ruvakero vira amiro tiharo, 100 viraqihaira 50 qaqira kera 50 qai qaraqi ruva taane, tiro. 7 Minti tivakero vo vaiintiara tiharo, Are vo? Aiqi vataira nanti nantimae qaqi vaivo? tuvaro viva tiharo, *Uiti* auru 100 utama qaqi tiqi vaivo, tuvaro viva qara amiharo 100 viraqihaira 20 qaqira kera 80 qai qaraqi ruva taane, tiro.

8 Viva vato haikaraqaa raqikiharo muara vare vau vaiintiva mintiaqiro vuvaro vira nora vaiintivano vira kaiqa tavero tiharo, Ike, vaiinti vika vira tonti variate tiro, viva koqe avu aato vareharo minti vaivo, turave, tiro. Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vataihainaa okara iria vaiintika, vika koqaa kaiqa vareha vika kia hampiara voqaara vi kaiqara vararaiti, vika avu aato utuqi viha vi kaiqara vare variarave. Mintimake kaiqa vare variaka, vika koqaa kaiqa vareha, ova itainaini varia vaiintika naatarakeha kaiqa vare variarave, tiro.

9 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Te tiari iriate. Vataihainaa okara iria vaiintika aquke varia monura, ne vi monura varake aqukeha vaiinti tontiqiate. Ne mintiaqi vivaro monu taiqa viramanta ne ekaa enta qaqi variqi vi naavuraqi vivaro ni quahama nimitaanarove.

10 Vaiintivano inaara kaiqa vareharo viva vi kaiqara avuqavuqama kero varairera, vi vaiintiva nora kaiqavata vareharo homa avuqavuqama kero varaanarove. Vaiinti vovano inaara kaiqa vareharo muara varairera, vi vaiintiva nora kaiqavata vareharo muara varaanarove.

11 Ne vataihainaa monu kia avuqavuqamake aqu karaiti, hampiqamake aquqi vivera, Kotiva niara mintima tianarove: Ne naaruvaini vai haikaraqaavata kiama ho raqikivarave, tianarove. 12 Ne vo vaiintivano vatai haikaraqaa kia koqemake raqikivera, Kotiva niara, Ne nenta vate haikaraqaavata kia koqemake raqikivarave, tiharoma kia vi haikara ni nimianarove.

13 Kaiqa vaiinti vovano kiama ho vohaa vaka nora vaiinti taaraqantaqaa kaiqa varaanarove. Viva mintirera, vira muntukavano vorara vaiharo kiama vorara varianarove. Viva vora uvaqai iriharo, vora uva qoririma kaanarove. Ne kiama ho Kotiravata monuvata vohaa vaka kaiqa vara nimitaqi vivarave, tiro.

Ihuva maara uva okarara tura

14 Ihuva minti tumanta Parasi vaiintinavu vi uvara iruvaro vika
muntukavano monuaraqai vaumantara ti, vika Ihuva tu uvarara
naaraihama amitora.
15 Naaraihama amitovaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Vika niara
avuqavu ni varia vaiintikave tiate ti, ne vaiinti nahenti nivuqaa
avuqavu ni variarave. Ne mintiavaro Kotiva ni muntukaqi vaaqu
kaiqa vaira tave vairave. Vataini varia vaiintika tiha, Vi haikava koqe
haikama vaivo, ti varia haikarara Kotiva vi haikarara tiharo, Qora haika
qumina haikaqaima vaivo, ti vairave.
16 Haaru kia Ioniva vau entara Mosira maara uvavanovata, paropeti
vaiinti maara uvavanovata, vi uvavaqai vaurave. Mintiaqi vi vauvaro
viraqaahairo Ioniva vaiinti nahenti namari nimu vaiintiva anirero viva
qaraaka uva koqe uva Kotiva niqaa raqikiaina uvara tivaqiro vumanta
viraqaahai ekaa vaiinti nahenti kempukaiqama keha Kotira vatukaini
vireka auti variarave.
17 Ho ne iriate. Haarua maara uva qaqima vaivo. Naaruvavanovata
vatavanovata taiqa viraro Kotiva tivatai uvava, nora uvavanovata
uapaa uvavanovata kia taiqa viraitiro, qaqima varianarove.

Nahenti qaqirake okarara Ihuva tura
(Matiu 5:31-32; 19:9; Maaki 10:11-12)

18 Vaiinti vovano nai naata qaqira kero vo nahenti varairava, vi vai-
intiva qaraaka nahentintiro niharoma muarama vikantiro nuanarove.
Vira voqaara nahentivano nai qorainti qaqira kero qaraaka qorainti
varairava, vi nahentivavata qaraaka qoraintintiro niharoma naata
vaati varaa okarara raqama kaanarove, tiro.

Rasarusirara tura

19 Ihuva minti tivakero viva vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano
airi airaira vatova koqe utavaaqaqai nonkutero vo enta vo enta hiakaa
u kararaqai neharo vaurave.
20 Viva vi kararaqai neharo vaumanta vaiinti vo, vira autu Rasarusira
vita vare vuru airi airaira vato vaiintira naavu qentiana kovaro vau-
rave. Vi vaiintiva kia vo airairavata vatova vehi vaiintivano vauvaro
numuaravanoqai ekaa vira vaataqaa ite vauvaro 21 vai haro viva airi
airaira vato vaiintiva kara neharo viti aqukora viraqai nuntu naare
tivakeharo vaurave. Minti tivakero vauvaro vairivano vitare aitare
iharo vira numuara mpui mpaai vaurave.
22 Kia vo airairavata vato vaiintiva qutu vumanta *enseli* vika vira
vita vare vuru Eparahaamiva nai kaivaqava vaunaini vuru korave.
Vuru kovaro airi airaira vato vaiintiva vivavata variro, qutu vumanta
vataqi quntama tovaro 23 viva qutu vuaka varianaini vaiharo antura
riharo vaurave. Mini vaiharo viva vuruvi tavovaro Rasarusiva Epara-
haamikantiro quaheharo niaraini vaurave.
24 Mini vauvaro viva Eparahaamira aarero tiharo, Eparahaamio,
tinavu qo, tiriara mpo ike tiva timitaane. Are Rasarusira atitairaro viva
nai vuqa oru namariqira vaavi quntama varero muntu ti maaqiriqaa
vatairaro ti maaqiri humpama timitaarire. Te nora iha itairaqi vaiha
antura riha vauro, tiro.
25 Viva minti tuvaro Eparahaamiva aqao tiro, Ti maaquo, are iriane.
Are tota qaqi vauna entara koqe haika vatoraro Rasarusiva qora
haikaqai vatorave. Vate viva maini vaiharo quaheharo vaivara are

mini vaihara antura rihara variarao. 26 Are qaiqaavata iri vairaqe te uva voqavata ai tiva amiare. Te vaunanainivata, are varianainivata, vira avutana onkai noravanoma vaivo. Maihairo mini vuantorave vihairo maini aniantorave tiro, onkai norama avutana vatairave, tiro.
27 Eparahaamiva minti tuvaro vi vaiintiva qaiqaa Eparahaamirara tiharo, Mpo, tinavu qo, te ariara mpo ike turo. Rasarusira atitairaro viva ti qora naavuqi oturero 28 ti qata vakauka kauqurunavu variaka tiva nimiarire. Vikavata maini te variainanaini aihavira vatukaini anivorave, tiro.
29 Viva minti tuvaro Eparahaamiva aqao, tiro. Mosivavata, paropeti vaiintinavuvata, haaru qara ntuvato uvava vairove. Vika vi uvara homa irivarave, tiro. 30 Minti tuvaro qaqi vau entara airi airaira vato vaiintiva qaiqaa tiharo, Kiave, tinavu qo, Eparahaamio, qutu virava anirantero vuru tiva nimira vika vira uva irihama qora aara qaqira kevarave, tiro.
31 Viva minti tuvaro Eparahaamiva aqao tiro. Vika Mosira uvavata, paropeti vaiintinavu uvavata, kia irivera, vika qutu virava anirantero vuru tina uvaravata kia ho irivarave, turave, tiro. Ihuva minti turama.

Qora kaiqara tura
(Matiu 18:6-7, 21-22; Maaki 9:42)

17

1 Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Vaiinti nahenti Kotira uva raqakeha qora kaiqa varaate tiro, quqaama vo haika vo haikavano qovarama vuanarove. Qora kaiqa qovarama kaaina vaiintira te virara oho tiva amitauro.
2 Naati vaintiru qora aara umiqaira vaiintiva vairaro vi vaiintira uvavano nai nora uvama varianarove. Koqemama kia vi vaintirura qora aara umiqai entaraqaa vi vaiintira auntaqi nora ori kantarumake nora varuva namariqi aqukaataarave.
3 Virara iriha ne qora kaiqa varaarorave tiha raurihama variate. Are tavairaro ai qata vakaa vovano qora kaiqa ai vara amitairera, virara kia mintiane tiane. Viva ariara tiharo, Mpo, kia te qaiqaavata mintirerave, tirera, are tihara, Vi uvara vatema qaqirama kauro, tiane.
4 Are tavairaro viva vohaa enta 7 tataa qora kaiqa ai vara amitero viraqaahairo oru ariara mpo kia virara iriraitira, tauru kaane tirera, are eo tivakera 7 tataa virara tihara, Te kia ariqaa uva vataraiti, vi uvara qaqira tauru amitauro, tiane, tiro.

Kempukaiqamakero Kotirara iriqiro vuainarara tura
5 Ihuva minti tumanta vira vainti 12navu tiha, Tenavu Kotirara iriqi vuarirava noraiqiro voqavata variarire, tira are tinavu kahaqiane, ti.
6 Vika minti tuvaro Noravano vika tiva nimiro tiharo, Ne Kotirara iriqi viva inaaraiqaqai vairera, ne nana nana nora kaiqae ho varevarave.」Ne Kotirara iriqi viva *masteti* auru ⌞qamaqara auru voqaara」vairera, ne homa viti katarirara tiha, Nena tuqa airantera raruvira muntu nora namariqi qampiqaane, tivaro vi katariva ni uva irianarove, tiro. Ihuva turama.

Kaiqa vaiintivano nai kaiqa varaainarara tura
7 Ihuva tiharo, Te vo uva tuqantaake tirerave. Ninavuqihairo vovano vairaro vira kaiqa vaiintivano vira kaiqa vareharo oru vata quviroe,

sipisipiqaa raqikiroe, vi kaiqara vara taiqa kero vihairo anirairaro vira noravano nana uvae virara tianarove? 8 Viva kia nai kaiqa vaiintiara tiharo, Vaaka ani nena kara naane, tianarovauve. Vi vaiintiva qaqi kaiqa vaiintivanoqai vaivarora tiro, vira noravano mintima tianarove: Tota ti kara naane qerama vatera tavuna rumpa varera kara vara viri timiraqe te naane nama kaarirara vira naantiara nena kara naane, tianarove.
9 Kaiqa vaiinti viva nai nora vaiinti uva avataqiro viharo kaiqa vara amitaivaro, vira nora vaiintivano kia virara iriharo koqema iarao tianarove.
10 Vira aanare nevata Kotira uva avataqi viha ekaa vira kaiqa vara vuru taiqake mintima tiate: ⌞Kia tentanavu autu tuaheraariva vaivo.⌟ Tenavu qaqi kaiqa vaiintiqai vaihara ti, tenavu viva tinavuara vi kaiqara varaate ti kaiqaraqaima vara kaunarave tiate, tiro. Ihuva turama.

Numuaravano vaata ne vau vaiintika Ihuva koqema kora

11 Ihuva Ieruharemini viharo Sameria vata hini mantaraini vauvaro Kariri vata hini mantaraini vaura, vira avutana viharo 12 vatuka voqi vireva umanta vaiinti kauqurutanta Ihura oru vitakora. Qora numuaravano vika vaata ne vau vaiintika vutura niaraihai aakara nteha tiha, 13 Ihuo, Noravauvo, qaqi tinavuara mpo ike tiva timitaane, ti vaura.
14 Vika minti tuvaro Ihuva vika tavero tiva nimiro tiharo, Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vainaini oru vimanta vinavuka ni vaata tuantike tavaate, tumanta vika Ihuva tuntemake, aaraini viha tavovaro vika numuaravano tavanta vuvaro vika vaatavano koqema vumanta vika ho vaura.
15 Vika ho vauvaro vikaqihairo vohaiqavanoqai nai numuara tavantavura tavero, anirantero aakara ntavaqiro viharo Kotira autu tuaheraqiro vura. 16 Tuaheraqiro viro oru Ihura aiqutaraini hiqiri viro vaiharo Ihura quahama amite vaura.
Vi vaiintiva Sameria vatanaa vaiintivano vauvaro Ihuva virara tiharo, 17 Te vaiinti kauqurutanta koqema nimitaunarave. Vaiinti 9navu tainie vuavo? 18 Nantiharoe maa vaiintiva vo vatanaa vaiintivanoqai Kotira autu tuaherareva orurantero anivo? tiro.
19 Minti tivakero Ihuva vi vaiintirara tiharo, Are homa himpira vinarave. Are tiriara ti kahaqiariravave tiararoma ai vaatavano koqema vivo, tiro. Ihuva turama.

Kotiva raqikiainarara tura
(Matiu 24:23-28)

20 Parasi vaiinti hininavu oru Ihura ireha tiha, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava tairentae qovaraiqianarove? tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Viva qovaraiqiainara ne kia avuqohai ho tavevarave. 21 Kia vovano Kotiva raqikiainara tavero minima vaivo mainima vaivo tianarove. Kotiva vaiinti nahenti avutaqi vaiharo vikaqaa raqikianarove, tiro.
22 Minti tivakero Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Vo enta aniraira ne vi entaraqaa ti Vataini Vatatai Vaintikara mintima tivarave: Ike, tinavu Ihura tavaataama ivo. Ihuva vohaa enta tinavu hampata vairaqe tenavu hovema tirarave, tivakehama ne kia ho ti tavevarave. 23 Vi entaraqaa vaiinti vonavu niara tiha, Ihuva minima vaivo. Mainima vaivo, timanta ne kia vika uva iriha vika avataqi vuate.

24 Aaquakaa utiharo ekaa naaruva ataama kainantema kema, te
Vataini Vatatai Vaintika qoqaa orurante tuvirerave.
25 Vate maa entara vai vaiinti nahentika nora maara naane avuni ti
timiteha ti qoririma timitaivaqe te qako qoqaa tuvirerave.
26 Noaava qaqi vau entara vaiinti nahenti mintuntemake, naantiara
te Vataini Vatatai Vaintika tuvuaina entaraqaa vaiinti nahenti vohaa
qaramake variqi vivarave.
27 Noaava vau entara vaiinti nahenti karavata namarivata namaqi
viha naata vaati varaqi vi vauvaro Noaava namariqi vuaina naavuraqi
oriqetero vauvaro huvura namarivano ekaa vika ruqutu taiqa korave.
28 Te tuvuarira entava vaireva, Rotiva vau entara voqaarama var-
ianarove. Rotiva vau entara vaiinti nahenti karavata namarivata
namaqi vi, vika nái koqaa kaiqa varaqi vi, naata vaati varaqi vi, kara
utuqi vi, naavu kaqaqi vi, minti mintimaqi vuvaro 29 Rotiva Sodomi
vatukaihairo vuvaro naaruvaihairo ihavanovata *salfa* * orivanovata
aaqu voqaantema kero, riharo vi vatanaaka ekaa ita taiqa korave. 30 Te
Vataini Vatatai Vaintika qovaraiqiaina entarama vaiinti nahenti minti
mintimaqi viha nái kaiqaqai varaqi vi vaivarave.
31 Vi entara vaiintivano naavu naanteqaraini vairava nai airaira
varareva naavuqi oriqetaantorave. Vaiintivano naahoqi kaiqa
vare vairava anirantero naavuqi vuantorave. 32 Rotira naatavano
hampiqama viro taiqa vurara ne iritaate. 33 Vi entara te qutu vuarorave
tiro, nai qaqi variqiro vuainarara noraiqamakero iriqiro vi variarirava
qutuma vuanarove. Kia nai qutuainarara noraiqaakero iriqiro vi
variarirava viva qaqi variqiro vuanarove.
34 Vi entara entaqi vaiinti taaraqanta taintaqaa vaite vaivaro vo-
haiqaqai naaruvaini vita varero, vo mini kairaro varianarove.
35 Vi entara nahenti taaraqanta kara tainti utuke vaivaro vohaiqaqai
naaruvaini vita varero, vo mini kairaro varianarove. 36 [Vaiinti
taaraqanta naahoqi kaiqa vare vaivaro vohaiqaqai naaruvaini vita
varero, vo mini kairaro varianarove,] tiro.
37 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vira ireha tiha, Tairentae
vi haikava qovarama vuanarove? tuvaro Ihuva vo uva tuqantaakero
vika tiva nimiro tiharo, Ta mantarainie qutu vuarira vaatava vainara,
viraqaama memoravano ruvaaqumaviha vaivarave, tiro.

18

Tentoqa nahentiaravata Iasiaravata tura

1 Ihuva nai vaintinavuara Kotira aaramaqi viha kia popoheha qaqira
kaate tiro, maa uvara tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, 2 Haaru
*iasi*vano vo vatukaqaa vaiharo viva kia Kotira aatu qetaraitiro, kia
nai kena vaiintiaravata noraiqaakero iri vau vaiintiva vaurave. 3 Viva
vauvaro tentoqa nahenti vovanovata vi vatukaraqi vaurave. Vi na-
hentiva enena orurantero *iasi* vaiintivano vaunaini anirero tiharo, Vo
vaiintivano ti qoraiqama timitainarara irihara are ti uva avuqavuqama
timitaane, turave.
4 Minti tivaqiro vi vauvaro airi enta *iasi* vaiintivano kia vira kahaqi-
ataa uvaro kia vira kahaqurave. Mintiaqiro viharo *iasi* vaiintivano
virara ekaara tiharo, Te Kotiraravata vaiintiaravata kia noraiqaake iri

* **17:29:** Salfa orivano ite vaivaro voqamakero hunkavi vai aihova qovaraiqi vaira.

vauraukave. 5 Tentoqa nahenti maara kia kahaqiataa imanta vauraro viva enena te unanaini ani vairave. Viva mintiaqiro vi vairaro ti popohama timitaantorave ti, kaiqe te vira uva vaaka avuqavuqama amitaare, turave, tiro.

6 Noravano Ihuva uva tuqantaakero minti tivakero tiharo, Tavaate. Qora *iasi*vano kia vi nahentira kahaqiataa uvarovata, vira kahaqurave. 7 Kotira vaiinti nahenti aatitainaraqaavata, entaqivata, vira aaramaqi vi vaivaro Kotiva kiae vika uva iriro kahaqama nimitaanarove? Kotiva qakoma keroe vika kahaqama nimitaanarove?

8 Aqao, te tiari iriate. Kotiva vika uva iriharo vaakama vika kahaqama nimitaanarove turo, tiro. Minti tivakero Ihuva tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintika qaiqaa tuvuaina entaraqaa vi entara Kotira uva iriha vira aaramaqi vi vai vaiinti nahentika vaivarave, kiae vaivarave? tura.

Parasi vaiintiaravata takisi vare vau vaiintiraravata uva tuqantaakero tura

9 Ihuva minti tivakero tiharo, Vaiinti vonavu tiha, Tenavuqaima koqe vaiinti vaiha avuqavu ni vauraukave. Vo vaiintinavu qora vaiintiqaima variavo, ti variarave. Kaiqe te minti ti varia vaiintikara maa uvara tuqantaake tiare, tivakero vika tiva nimiro tiharo: 10 Vaiinti taaraqanta Kotira Naavu vaunaini Kotira aarareka vurave. Vo Parasi vaiintivano vuvaro vo *takisi* vare vau vaiintiva vurave.

11 Vitanta Kotira Naavuni orunte vauvaro Parasi vaiintivano oru nariaraa vokanta vaiharo Kotira aareharo tiharo, Kotio, te kia vo vaiinti voqaara vauraukara ti, te ariara koqema iarao turo. Kia te vo vaiinti aanare monu muara vare vauraukave. Kia te hampi ni vauraukave. Kia te vora naatanti hampi ni vauraukave. Kia te *takisi* vare vai vaiintira vitira voqaara vauraukave. 12 Te vohaa *uiki*qi vaiha ai kaiqara iriha taara enta kara auramateha vauraukave. Te kaiqa vareha varauna monura rairake, kauqurutanta vataunara qihai vohaiqa ai kaiqara iriha avuqavu ai amite vauraukave, turave.

13 Parasi vaiintivano minti ti vauvaro *takisi* vare vau vaiintiva niarakanta himpiro vaiharo, kauriharo kia vuruvi tavaraitiro, nai mimira ruqutiharo tiharo, Oho, Kotio, te vaaqu vaiintima vauro. Are tiriara mpo ike tiva timitaane turave, tiro.

14 Minti tivakero Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te tiari iriate. Kotiva Parasi vaiintivano tu uvara kia iriraitiro, *takisi* vare vau vaiintira vira uvaqai iriro viva qora kaiqa varo uvaravata nunka amitovaro vi vaiintiva nai naavuni anirantero vurave.

Nai autuqai viriniqama kaina vaiintira Kotiva vi vaiintira autu vatainiqamama kaanarove. Nai autu vara vatainiqama kaaina vaiintira Kotiva vira autu viriniqa-mama kaanarove, tiro. Ihuva turama.

Ihuva vainti naatinavu koqema nimitora
(Matiu 19:13-15; Maaki 10:13-16)

15 Vaiinti nahenti nái vainti naati ntita vare Ihuva nai kauqu vikaqaa vataarire tivake aniromanta Ihura vaintinavu vika qioqiha niti vaura.

16 Vika minti tuvaro Ihuva vainti naati nai unaini naaramakero tiharo, Vainti naati maaka qaqi kaimanta te iainanaini aniate. Kia vika aara kuvai nimitaate. Vaiinti nahenti maa vaintika voqaantemake Kotirara irika, vikama Kotiva raqikiaina vatukaraqi vaivarave. 17 Te

quqaa uva tiari iriate. Vaiintivano kia vainti naati voqaantema kero, Kotira uva irirava kiama Kotiva raqikina vatukaraqi ho vuanarove, tiro.

Airi airaira vate vau vaiintirara tura
(Matiu 19:16-30; Maaki 10:17-31)

18 Ihuva vauvaro Iutaa qiata vaiinti vovano vira irero tiharo, Are maara ti variara vaiintiva koqevave. Te nana koqe kaiqae Kotira vara amitaqi vihae te naantiara koqemake ekaa enta qaqi variqi virarave? tiro.

19 Minti tuvaro Ihuva nai tiva amiro tiharo, Are nantiharae tiriara vaiinti koqevave tiarao? Kotiva vivaqaima koqeva vairave. 20 Are Kotiva tivato uvara irianarave. Vira uvavano maantima tirave:

Kia vora naatantira muara nuane. Kia vora arukaane.
Kia muara varaane. Kia una uva vo vaiintiqaa vataane.
Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane, turave. *(Katu Varora 20:12-16)*

Are vi uvara tivatora viraqai iriqira vuane, tiro.

21 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva tiharo, Te vainti naatiruka ekaa vi uvara iriqi ani ani, vate maa entaraqaa anintauro, tiro.

22 Minti tuvaro Ihuva vira uva iriro vira qaiqaa tiva amiro tiharo, Are vohaa kaiqaqai varaataarave. Nena ekaa airaira vatenara nimihara monu varakera, kia airaira vateka vuru rairakera nimiraro naaruvaini ai koqaa airairavano variarire. Mintima kera, viraqaahaira ti tivataqira aniane, tiro.

23 Minti tuvaro vi vaiintiva airi airaira vatovara tiro, vira muntukavano qoraiquvaro vaura.

24 Vira muntukavano qoraiquvaro vauvaro Ihuva vira tavero tiharo, Airi airaira vate vai vaiintika vukaari utihama Kotiva raqikina vatukaraqi vivarave. 25 ⌞*Kameri*vano uqa noqi ho ruqiaraarirava vairavauve, airi airaira vataaina vaiintiva vivavata Kotiva raqikiaina vatukaraqi ho vuanarove, tiro.

26 Minti tumanta vaiinti nahenti vi uvara iri, Ihura ireha tiha, Ike, ⌞airi airaira vateka kia Kotiva raqikinaraqi ho vivera,⌟ Kotiva nai ta vaiintikae ntitaanarove? ti.

27 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Vataini vaika nai kempukaqohai kiama ho Kotira vatukaqi vivarave. Kotiva kahaqiramanta vika homa vivarave. Kotiva ekaa kaiqa ho vare vaivama vaivo, tiro.

28 Minti tuvaro Pitaava tiharo, Tavaane. Tenavu ai avataqi virera iha, tentanavu una haikara ekaa mini ke qaqima anuro, tiro.

29 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Eo, quqaama tira iarao. Ho te tiari iriate. Vaiintivano Kotiva raqikiaina kaiqarara iriharo nai maaqa mini kero nai naatave, nai qata vakaukave, nai noka qokave, nai vaintairave, viva vika vikavata mini kero Kotira kaiqa varareva viraro 30 Kotiva vi vaiintiva vi haikara mini kainara iriharo, vi vaiintira maa entara airiqama kero amianarove.

Mintiraro vi vaiintiva naantiara ekaa enta qaqi variqiro vuanarove, tiro.

Ihuva nai qutu vuainarara qaiqaa tura
(Matiu 20:17-19; Maaki 10:32-34)

31 Minti tivakero Ihuva nai vainti 12navuqai ntita vo kanta vuru kero tiva nimiro tiharo, Iriate. Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro. Tenavu

Ieruharemini oru vuariraro haaru paropeti vaiintinavu tiriara qara ntuvato uvava, ekaa vi uvava quqaa vivauma varianarove.
32 Tenavu Ieruharemini oruraari vika ti ravaaqavu vare vuru vo vatanaaka kauquqi nimimanta vi vatanaaka ti naaraihama timite, tiriara qora uva tiva timite, tiqaa taara vihi timitevarave.
33 Mintiaqi viha vika ti kaavu humiqake vate, ti harukaiqe te qutuvi taaramo enta variariraro ⌊Kotiva ti qaiqaa qaqi vara himpima kairaqe⌋ te qaqi variqi virerave, tiro.
34 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu kia vira uva kankomake iriraiti vaura. Vi uvara okaravano kukeqa viro vaumanta vika tiha, Ihuva nana uvae ti vaivo? Kia tenavu vira uva kankomake iruro, tura.

Ihuva avu qimpavu vaiintira rampai amitora
(Matiu 20:29-34; Maaki 10:46-52)
35 Ihuva Ieriko aumanto vuvaro vaiinti vovano avu qimpa vuva aara auvahini oquviro vaiharo airaira naariharo timiate ti vau vaiintiva vaiharo irumanta 36 airi vaiinti nahenti vihai aitareha vi vauvaro viva vika irero tiharo, Tavaate. Nana haikavanoe qovaraiqimantave? tumanta 37 vika vira tiva ami tiha, Ihuva Nasaretihainaava uritare vaivo, tura.
38 Vika minti tuvaro viva naveraitiro tiharo, Ihuo, Devitira Maaquo, tiriara mpo ike tiva timitaane, tiro.
39 Minti tumanta vaiinti nahenti vira avuni vauka vira atiha tiha, Are evaara variane, tuvaro viva vika uva kia iriraitiro, qaiqaavata qaqiqai noraiqaakero naveraitiharo, Devitira Maaquo, tiriara mpo ike tiva timitaane, tiro.
40 Minti tuvaro Ihuva oru viraqaa himpitero vaiharo avu qimpavu vaiintira vira vite maini te iainanaini aniate tumanta vika vira vite aumanto vuru kovaro Ihuva vi vaiintira irero tiharo, 41 Te ai nantire ararae aniarao? tiro. Minti tuvaro viva tiharo, Noravauvo, are ti tivu rampaikaanerama te ai aarauro, tiro.
42 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho avu rampaikera tavaane. Are tiriara ti kahaqiariravave tiararoma ai avu rampai vivo, tiro.
43 Minti tuvaro vaakama vira avuvano rampai vuvaro viva ho tavero, viraqaahairo viva Kotira autu tuahereharo Ihura avataqiro vumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka, vikavata vi haikara tave Kotira autu tuahere vaura.

19

Sakiusira uva
1 Ihuva Ierikoni orurero vatukaqi vi vauvaro 2 *takisi* vare vau vaiintinavukaqihairo qiata vaiintivano airi airaira vato vaiintiva Sakiusiva mini vaura. 3 Vi vaiintiva iruvaro Ihuva aitare vauvaro viva tiharo, Ihuva nai ta vaiintivave, tivakero vira tavarare tumanta airi vaiinti nahenti ruvaaquma vuka Ihura mantaaqa kovaro viva iqu vaiintivano vaiharora tiro, kia Ihura ho tavora.
4 Kia ho vira tavaarirava vauvaro viva naane kantero Ihuva vireva u aararaqaa orurero Ihura tavareva katari kantakaara vauraqi qaramaviro vaura. 5 Viraqi vauvaro Ihuva anirero vuruvi Sakiusira tavero virara tiharo, Vaaka vataini vaavi raane. Vate te ai naavuqi oru vairerave, tiro.

6 Minti tuvaro Sakiusiva vaaka vaavi rero voqamakero quahakero
Ihura vitero nai naavuqi vuru komanta 7 vaiinti nahenti vira taveha
nuntu nauntu tiha mintima ti: Vi vaiintiva qora vaiinti muara vaiinti
naavuqima vivo, ti.
8 Vika minti tuvaro Sakiusiva himpiro Nora Vaiinti Ihura tiva amiro
tiharo, Noravauvo, iriane. Te ariarao tiha tenta vatauna onaanara
rairake hini vehi vaiinti nahenti nimirerave. Vo vaiintinavu tiriara tiha,
Are *takisi* vareharama are vi monura voqavata varaanarave tivera, te
kia vohaa tataaqai vika nái nimiraiti, te vika erakaimaante tataama
nimirerave, tiro.
9 Sakiusiva minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te vate maa
naavuraqi anire tavauramanta ne qora aara qaqirake Kotira aaraqaa
vireka auti variavo. Maa vaiintiva Eparahaamira vohaa ankuvanoma
vaivo.
10 Te Vataini Vatatai Vaintika vaiha, te kakakima vi vaiintika ranta
kaariraro Kotiva vika ntitaarire ti anuraukave, tiro. Ihuva minti
turama.

Nai kaiqa vaiinti 10navu monu nimurara uva tuqantaakero tura
(Matiu 25:14-30)

11 Ihuva uva vaiinti nahenti tiva nimumanta vika vira uva iri vauvaro
Ihuva Ieruharemi aumanto ani vaumantara ti, vaiinti nahenti nái irike
tiha, Kotiva vira kempuka amiraro viva noraiqama viro tinavuqaa
raqikiarira entava aumaiqivo, ti vaura.
Vika nái irike minti ti vauvaro 12 Ihuva maa uvara tuqantaakero vika
tiva nimiro tiharo, Nora vaiinti vovano tiharo, Te niaraini vo vataini
oru variari ti noraiqama kaiqe te avuhainaa vaiintiqamavi, viraqaahai
te orurante maini anirerave, turave. 13 Nora vaiinti viva minti tivakero,
viva vireva iharo nai kaiqa vaiinti kauqurutanta naarama kero 20 kinaa
20 kinaa nimiro vika tiva nimiro tiharo, Maa monuraqohai oru koqaa
kaiqa vare vaiqe te orurante anirerave, turave.
14 Minti tivakero vumanta vi vataraqi vauka vira navutaiqiha vaiinti
vonavu nititeha tiha, Nenavu vira naantiaraini oru viha vaiinti nahen-
tiara mintima tiate: Hauri vi vaiintiva avuhainaa vaiintiqama viro viva
orurantero tinavuqaa ani raqikiantorave, tiate, turave.
15 Vi vatanaaka minti tivake vauvaro nora vaiintivano vo vataini
oru vaumanta vira noraiqama kovaro viva avuhainaa vaiintiqamaviro
orurantero anirero viva nai kaiqa vaiinti haaru monu nimuka naarama
kero tiharo, Te monu ni nimunaraqaahai ne nanti nanti monue voqa-
vata vara vataavo? turave.
16 Minti tuvaro vira kaiqa vaiinti vovano naane anirero tiharo,
Noravauvo, are 20 kinaa timiaramanta te viraqohai kaiqa varakema
200 kinaama vara vatauro, turave. 17 Minti tuvaro nora vaiinti viva
virara tiharo, Are koqema kehara kaiqa varaarao. Are inaara kaiqa
koqemakera varaaramantara ti, te nora kaiqavata ai amirarave. Te
ai noraiqama kaarirara are vatuka kauqurutantaqaama raqikinarave,
turave.
18 Minti tuvaro vira kaiqa vaiinti vovano anirero tiharo, Noravauvo,
are 20 kinaa timianaraqohai te kaiqa varakema 100 kinaama vara
vatauro, tuvaro 19 vi vaiintirara tiharo, Te ai noraiqama kaarirara are
vatuka kauqurunavuqaa raqikinarave, turave.
20 Minti tuvaro vira kaiqa vaiinti vovano anirero tiharo, Noravauvo,
are 20 kinaa timianara maa nena qaqi varaane. Te vi monura tavunaqi

apuqamake kukeqa taunarave. 21 Are kaiqara vuana vaina ti variara
vaiintiva variaramantara ti, te ai aatu qeteha vauro. Are voka ia
haikara hampi vare variaravave. Are voka kara ututaara oru hampi
qanti variaravave, turave.
22 Minti tuvaro nora vaiinti viva tiharo, Oho, are qora kaiqa vaiintima
vaira iarao. Te nina uva virara irihama ariqaa uva vatarerave. Are
tiriara tihara, Are kaiqara vuana vaina ti variaravave. Are voka
ia haikara hampi vare variaravave. Are voka kara ututaara oru
hampi qanti variaravave, tianarave. 23 Minti tiharama are nantiharae
kia vi monura *benki* naavuqi vuru vatera iarao? Are mintiaraitirio,
te orurante ani vaiha vi monuraravata, viva kaiqa aututaira *interes*
monuvata, monu vatamake homa varauraitirio, turave.
24 Minti tivakero viva mini himpite vau vaiintikara tiharo, Ne vi
vaiintiraqaahai vira 20 kinaa raqiake vare vuru 200 kinaa vataina
vaiintira amiate, tumanta 25 vika aqao ti, Vi vaiintiva airi monu 200
kinaama vataivo, tuvaro 26 viva tiharo, Te tiari iriate. Vo haika vate
vaiintika vikama voqavata varevarave. Kia vo haika vataira vaiintiva
vairaqe viva ina haikara inaara haikavata te qaqinima vara kararave,
turave.
27 Minti tivakero viva tiharo, Vo vaiintinavu ti navutaiqiha tiriara
viva tinavuqaa raqikiantorave tia vaiintika, ne vika ravaaqavu vare
ti tivuqaa vuru ke aru taiqa kaate, turave, tiro. Ihuva vi uvara
tuqantaakero turama.

Vaiinti nahenti Ihura quahama amite vauvaro viva Ieruharemiqi vura
(Matiu 21:1-11; Maaki 11:1-11; Ioni 12:12-19)

28 Ihuva minti tivakero nai vaintiaravata Ieruharemini viharo viva
naane avuni vura.
29 Viva avuni vumanta Betapasivata, Betanivata, Orivi Aiqina auvoqi
vau vatukatanta aumanto vauvaro Ihuva nai vainti taaraqanta nititero
tiharo, 30 Netanta viti vatukaraqi vuate. Netanta orure tavaivaro vi
vatukaraqi *donki* qaraaka kantaruma teva varianarove. Vi *donki*raqaa
kia vaiintivanovata vira tauvaqaqaa oqu viha ni variarave. Netanta oru
donki vira ranta kema, kuvantu kema maini vare vuru timiate.
31 Vovano nitantara tiharo, Nantihae netanta vira qanti variavo?
tirera, netanta mintima nai vira tiva amiate: Titanta Noravano virara
timanta anuro, tiate, tiro.
32 Ihuva minti tivakero vitanta nititomanta vitanta orure tavovaro
Ihuva tuntemakero vivauma vaura. 33 Vitanta *donki* qanti vaumanta
donki vira qokavaranavu vitantara tiha, Netanta nantihae vira kuvanti
variavo? tumanta 34 vitanta tiha, Titanta Noravano virara timanta
anuro, ti. 35 Vitanta minti tivake *donki* vira kuvantuke vare vuru Ihura
amura.
Vuru Ihura ami, vika nái utavaaqa *donki* vira tauvaqaqaa vuqi amite
Ihura kahaquvaro Ihuva viraqaata vaarirero oquvi vaiharo vura.
36 Ihuva *donki*qaa oquviro aaraini vi vaumanta vaiinti nahenti Ihura
quahama amitareka vika nái utavaaqa ravaqaake aara vaura vuqi
amite vauvaro 37 Ihuva Ieruharemi aumanto Orivi Aiqinaqaahairo
vu aararaqaa oru romanta vira avataqi nuka airitahaa ruvaaqumavi
aakara ntavaqi viha Ihura kaiqa tavorara iriha quaheha Kotira autu
tuahereha vaura. 38 Vika Kotirara tiha,

Noravauvo, avuhainaa vaiintivano nina autuqaa aninara koqema
amitaane. *(Ihi 118:26)*

Kotiva naaruvaihairo tinavu maateraiqama timitaarire. Kotira mpeqa okaravano nai virini uritarakero takuqiharo vairara ti, kaiqe tenavu vira autuqai tuahera kaare, ti.

39 Vaiinti nahenti minti tivaqi vi vaumanta Parasi vaiintinavu vika
hampata vauka Ihurara aqao tiha, Maara ti variara vaiintio, nena
vaintinavuara evaara variate tiane, tuvaro 40 Ihuva vika nái tiva nimiro
tiharo, Vika evaara vaivera, aaraqaa vai orika vika naveraitiha ti hutu
tuaherama kevarave, tiro.

Ihuva Ieruharemiqi vaukara iqi rata nimitora

41 Ihuva minti tivakero Ieruharemini aumanto anirero nora vatuka
vira tavero vira iqi rata amitero tiharo, 42 Mpo, are maateraiqihara vi
vaina aarara tavaataara vaivara are kia tavaanarave. Vi aarava kukeqa
vivarara tira, are kia vira tavaarao.

43 Naantiara vo enta anintaira ai navutaaka aninte vika ai vaan-
taavura tataaqa vata ntavaqi uri, ekaa virante airante ututumate, ekaa
vatukaqi vi aararavata kuvaite, ekaa hihai hihai ani ai arireka auti
vaivarave.

44 Vika ai aatarake aivata, ai avutaqi vai vaiinti nahentikavata, ekaa
aru taiqa kevarave. Vate Kotiva ai kahaqiaina entava vaivaravata, are
kia virara kankomakera iriarao. Vira kaara ai vehi autukeha ekaa ori
tampamake vatora ekaa ravantiaqa aqukaivaro kiama voqavanovata
qaqi varianarove, tiro.

Ihuva Ieruharemi vatukara minti tura.

Ihuva Kotira Naavuqi koqaa kaiqa vare vauka nititama kora
(Matiu 21:12-17; Maaki 11:15-19; Ioni 2:13-22)

45 Ihuva minti tivakero Kotira Naavuqi oriqetero tavomanta koqaa
varareka kaiqa auti vau vaiintika viraqi vi kaiqara vare vauvaro Ihuva
vika rauntu veva vahaaqaini kero tiharo, 46 Kotira vukuqi Kotiva
mintima turave: *Vaiinti nahenti ti naavuara Kotira aare varia naavurave
tivarave*, turave. *(Aisaiaa 56:7)*

Oho, ne minti variavarora tiro, maa naavuva muara vaiinti kukeqavi
vaiha uki varia naavuraiqama vivo, tiro. 47 Ihuva minti tivakero
viraqaahairo Kotira Naavuqi oru vo enta vo enta vaiharo vaiinti
nahenti vakaaka tiva nimiqiro vi vaura.

Mintiaqiro vumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika no-
ranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, nora vaiinti vonavuvata,
vika Ihura arukarare ti, tavomanta 48 qaqi vaiinti nahenti ekaa vika
Ihura uva irireka auti vaumantara ti, nora vaiintinavu vira aruke
aarara ranteha tavovaro kia ho vaura.

20

Ihurara tavave ai noraiqama kaivarae are vi kaiqara vare variarao tura
(Matiu 21:23-27; Maaki 11:27-33)

1 Vo enta Ihuva Kotira Naavuqi Kotira vakaaka koqe vakaaka vaiinti
nahenti tiva nimi vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika
vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, nora vaiinti
vonavuvata, vika anire 2 Ihura atiha tiha, Are ta vaiintiva vaiharae maa
kaiqara vare variarao? Tavave ai noraiqama kaivarae are maa kaiqara
vare variarao? Are tinavu tiva timiraqe iriare, ti.

3 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Kaiqe te naane uva vo ni irama
nimitaare. 4 Tavave Ionira noraiqama kovaroe viva vaiinti nahenti
namari nimi vaurave? Kotivae, qaqi vaiintivanoe, vira noraiqama
kovaro viva minturave? Ne ti tiva timiqe iriare, tiro.
5 Ihuva minti tumanta vika nai ire nai ire iha tiha, Tenavu nana
uvae tirarave? Tenavu tiha, Kotiva vira noraiqama korave, tiarera,
viva tinavuara tiharo, Ne nantihae Ionira uvara kia quqaave tiavo,
tiantorave. 6 Tenavu tiha, Qaqi vaiintivano vira noraiqama korave, tiar-
era, vira kaara vaiinti nahenti, maa naavuraqi ruvaaqumavi variaka
ori utu vare tinavu aavata ruqutu kevorave. Qaqi vaiinti nahenti maaka
Ionirara tiha, Viva paropeti vaiintivano vaurave, ti variarave, ti.
7 Vika minti tivake Ihura tiva ami tiha, Nai tavave Ionira noraiqama
korave? Kia tenavu virara kankomake irunarave, ti.
8 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Ne minti
tiavera tevata tinta noraiqama kaimanta maa kaiqara vare vaunarara
kia nintavata tiva nimirerave, tiro.

Uaini naaho ututorara uva tuqantaakero tura
(Matiu 21:33-46; Maaki 12:1-12)

9 Ihuva minti tivakero uva vo tuqantaakero vaiinti nahenti tiva nimiro
tiharo, Vaiintivano *uaini* naahoqi ututero viraqaahairo niara vataini
vireva iharo vokuka tiva nimiro tiharo, Ne ti *uaini* naahoqaa raqiki
timite vaiqe te vuare, tivakero nai maaqa mini kero airi enta vo vataini
vaireva vurave.
10 Mini oru vauvaro *uaini* hiqiaina entava anirovaro viva nai kaiqa
vaiinti vo atitero tiharo, Oru ti naahoqaa raqiki timite varia vaiintika
vuru tiva nimiramanta vika *uaini* tintavata hiqi timitaate, turave. Minti
tuvaro vira kaiqa vaiintivano mini vumanta vika vira kaiqa vaiinti
ruqutuke kaavu umiqake vatovaro viva kia *uaini*vata vararaitiro, qaqi
orurantero anurave. 11 Viva qaqi orurante anuvaro viva nai kaiqa
vaiinti vo atitovaro vumanta vika viravata ruqutuke kaurira haika
amuvaro vivavata qaqi orurantero anurave.
12 Mintuvaro naaho qova nai vainti vo atitovaro vumanta vira
naahoqaa raqiki amite vau vaiintika vira teqa taaqamake viravata
naahoqihai aaqaini vara vaati aqukorave.
13 Mintuvaro naaho qova tiharo, Te virara nantie irarave? Kaiqe te
tenta maaqu, tinta hantuqa vainara atitaariraro viva viramanta virara
nai vira maaquvanove tivakeha vira koqema amitaate, turave.
14 Minti tivakero viva nai maaqu atitama kovaro vumanta vira
naahoqaa raqiki amite vauka vira tave nai tiva ami nai tiva amiha
tiha, Maa vira maaquvanoma anivo. Kaiqe vira arukaariraro vira
naahovano tinavuniqama vuarire, turave.
15 Minti tivake vika naahoqihai aaqaini vira vara vaati aquke aruko-
rave, tiro.
Ihuva vi uvarara tuqantaakero minti tivakero vika irama nimitero
tiharo, Minturara tiro, naaho qova nai maaqu arukora kaara nantie ia-
narove? 16 Naaho qova anirero nai naahoqaa raqiki varia vaiintika aru
taiqakero, vo vaiintinavuara ti naahoqaa raqiki timitaatema tianarove,
tiro.
Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka aqao
ti, Kiama viva mintianarove, tuvaro 17 Ihuva vika taveharo vika

irama nimitero tiharo, Maa uvava Kotira vukuqi qara ntuvatora vira okaravano nana uvae vaivo? Ne ti tiva timiqe iriare:

Ori naavu kaqeha vo oriara, kia koqe orive tivake qaqirakaa oriva,
vi orivama naaquraiqama vivo, turave. *(Ihi 118:22)*

18 Vi oriraqaa tuantapo iro hiqiri virava rukavuma vuanarove. Vi oriva virihairo vaiinti voqaa hiqiri virera, vi vaiintira ruqutu kero konkomaiqama kaanarove, tiro.

19 Minti tumanta maara okara ti vau vaiintikavata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, vika tiha, Viva vi uvara tiharoma tinavuarama uva tuqantaakero ti vaivo, ti. Minti tivake vika Ihura ravaaqavu karare tihavata, qaqi vaiinti nahenti naatu qeteha kia ho Ihura ravaaqavu kora.

Sisaara takisi aqu amiterara Ihura irama amitora
(Matiu 22:15-22; Maaki 12:13-17)

20 Vika vaiinti nahenti naatu qeteha kia Ihura ravaaqavu karaiti, vika qaqi kantahai vira aitutiha vaiinti vonavu nitite tiha, Ne oru qaqi vaiinti voqaara vaiha, vira uva iriqi vivaro viva hampi uva tirera, ani tinavuvata tivita kaiqe tenavu *kamaani*ra vuru tiva amiariraro ani Ihura ravaaqavu kaarire, ti.

21 Vika minti tivake vaiinti vonavu nititomanta vinavuka orure Ihurara mintima ti: Maara ti variara vaiintio, tenavu tavaurara are vaiinti nahenti avuqavu uvaqai tiva nimi variaravave. Are nora vaiintiaravata, qumina vaiintiaravata, vohaa qarama keraqai uva tiva nimi variaravave. Are vaiintivano Kotira aaraqaa vuainarara avuqavuqama kera tinavu tiva timi variaravave. 22 Are maa uvara tinavu tiva timiraqe iriare. Tenavu Kotira uva irihama hoe tenavu Romeni vatanaaka vika avuhainaa vaiinti Sisaara *takisi* aqu amitararave? ti.

23 Vika minti tuvaro Ihuva irumanta vika virara hampi uva tiarire tivake minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, 24 Ho nenavu monu vo vara kaiqe tavaare, tiro. Tumanta vika monu vara kovaro tavero tiharo, Monu viraqaa tara virie vaivo? Tara autue vaivo? tiro. Minti tumanta vika tiha, Vira Sisaarave, tura.

25 Tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Virara irihama ne Sisaava ina haikara nai amitaate. Ne Kotiva ina haikara nai amitaate, tiro.

26 Ihuva minti tumanta vika Ihurara vaiinti nahenti hampi uva tiva nimiarire ti, tavovaro kia viva hampi uva tumanta vika Ihuva tu uvara iri tiha, Ike, viva tinavu uvavata aatara kero koqe uva tivo, tivakeha kauqu runkinkirimake viraqaahai qaqirake tirema vaura.

Satiusi vaiintinavu Ihura irama amitora
(Matiu 22:23-33; Maaki 12:18-27)

27 Vaiinti vonavu Satiusi vaiintinavu vika nái maara uva iriha tiha, Vaiintivano qutu viro ekaarama qutu vuanarove. Viva kiama qaiqaavata ho qaqi himpuanarove, ti vau vaiintika orure Ihura irehama tiha, 28 Maara ti variara vaiintio, tinavu kaivaqava Mosiva maara uva tinavu tiva timiharo mintima qara ntuva torave: Vaiintivano kia vainti vataraitiro, qutu viraro vira qatavanoe vira vakaavae vira naata varatero vainti kuvuarama amitaanarove, turave.

29 Tenavu tiarirara iriane. Haaru qata vakauka 7navu vaurave. Vinavuka avuhainaava nahenti varatero kia vainti vataraitiro qutu vuvarora tiro, 30 vira qata naantiaraihainaava viva vira naata varatero vivavata kia vainti vataraitiro, qaqi variqi viro qutu vurave. 31 Viva

qutu vuvaro vitanta tavaaraihainaava vi nahentira varatero kia vainti vataraitiro, qaqi variqi viro vivavata qutu vurave. Mintiaqi vi, ekaa vi ankuka vi nahentira varate kia vainti vataraiti, ekaa qaqi qumina qutu vurave.
32 Qumina qutu vuvaro nahentivanovata variro qutu vurave.
33 Naantiara vaiinti nahenti qaiqaa qaqi himpi vai entaraqaa vi nahentiva tara naatavanoe varianarove? Viva qaqi vau entara qorainti 7navu varatorave, ti.
34 Satiusi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Vataini varia vaiinti nahentika nai varate nai varate i variarave.
35 Naantiara Kotiva hini vaiinti nahentiara ne koqe vaiinti nahentive tivakeharo vika qaqi himpima kairamanta qaqi variqi vika, vika kia nai varate nai varate ivarave.
36 Vika *ensel*inavu voqaara vaihama kia qaiqaa qutu vivarave. Kotiva vika nái quntama teraqaahairo qaiqaa qaqi vara himpima kaainarara ti, vika Kotira vaintima vaivarave.
37 Vaiintivano qutu viro qaiqaa qaqi himpuaina okarara ni kaivaqava Mosiva qara ntuva torave. Kotiva iha ite vau katariraqihairo Mosirara uva tu entara Mosiva Nora Kotirara mintimakero qara ntuva tero tiharo: *Variqavano vaireva, viva Eparahaamiraqaavata, Aisaakiraqaavata, Iekopiraqaavata, raqiki vaivama vaivo*, turave.
38 Ho iriate, Variqavano Kotiva kia qutu viro taiqavi haikaraqaa raqiki vaivama vairavauve. Viva qaqi variqi vi vai haikaraqaa raqiki vaivama vaivo. Vaiintivano qutu vivaro Kotiva qaqi vai vaiintiraqaa raqikintema kero, viva vira maraquraqaavata raqiki vairave, tiro.
39-40 Ihuva minti tumanta maara uva okara ti vauka hininavu qeteha tiha, Tenavu Ihura vo uva irama amitaariraro tinavu uva aatara kaantorave, tivake Ihurara tiha, Maara ti variara vaiintio, are koqe uva vika nái tiva nimira iarao, tivake qaqirake tirema vaura.

Ihuva Mesaiaara okarara vaiinti nahenti irama nimitora (Matiu 22:41-46; Maaki 12:35-37)

41 Ihuva vika irama nimitero mintima tiro: Vaiinti hininavu tiha, Kotiva atitaarira vaiintiva *Mesaiaa*vano Devitira anku vohaa anku vaiintiqaima varianarove, ti variarave. Nantihae vika minti ti variavo?
42 Devitiva nai ihi qara ntuvato vukuraqi nai tiharo:

> Noravano ti Nora Vaiintiara tiharo,
> Are uritarera ti kauqu tanaraini oquvi vairaqe 43 te ai navutaaka aru naatara nimitaarirara are vikaqaa nena aiqu ntava taane, turave. *(Ihi 110:1)*

44 Devitiva haaru mintima qara ntuva torave. Devitiva *Mesaiaa*vano qovaraiqiainarara tiharo, Viva ti Nora Vaiintive, turave. Devitiva minti turara tiro, nantiakeroe *Mesaiaa*vano Devitira nainti ho varianarove? tura.

Maara okara ti vau vaiintika qora kaiqara rauriha variate tura (Matiu 23:1-36; Maaki 12:38-40; Ruki 11:37-54)

45 Ihuva vika irama nimitomanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka vira uva iri vauvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, 46 Nenavu maara okara ti varia vaiintikara rauriha variate. Vaiinti nahenti vika taveha uva manteha quahaate ti, vika vukai tavuna koqe tavuna rumpa vare vaiinti nahenti nivuqaa *maaketi*qi vi ani variarave. Vika maara naavuqi oriqete qora tainta qaqirake oru koqe taintaqaaqai oquvi

variarave. Vika ovata naaraqaa vaiha vikara nora vaiintive tiate ti, vaiinti taruka oquvi variaraqaaqai vikavata oru oquvi variarave.
47 Vika tentoqa kaa nahentika naavuvata, airairavata, muara vareha tiha, Vonavu tinavu vaaqu kaiqa taveha tinavuara qora vaiintive tivorave, ti, vika vaiinti nahenti nivuqaa Kotira vukai aare variarave. Oho, vira kaara vikaqaa uva uritareroma varianarove, tiro.
Ihuva turama.

21

Vehi nahentivano Kotira kaiqara iriharo inaara monu taquqi aqukora (Maaki 12:41-44)

1 Ihuva Kotira Naavu vaunaini vaiharo tavomanta airi airaira vato vaiintika anire Kotira kaiqara irihama nora monu taquqira vaati aquke vaura. 2 Vika minti vauvaro Ihuva vaiharo tave vauvaro tentoqa nahenti vehi nahentivano anirero vivavata taquqira monu uapaara taarauruqai vaati aqu kora.
3 Viraqi vaati aqukovaro Ihuva tiharo, Ho tavaate. Vehi nahenti tentoqavano aqukai monuva ekaa airaira vataaka aqukaa monuravata aatara kaivo. 4 Airi airaira vate variaka vika nái monu hiniqai taquqi vaati aqukaavo. Vi nahentiva vehi vaiharo nai vatai monura ekaa aqu kaivaro, kia viva nai kara varaarira monuva hinivanovata vaivo, tiro. Ihuva turama.

Kotira Naavu rampai taiqakerara tura (Matiu 24:1-2; Maaki 13:1-2)

5 Ihura vainti vonavu Kotira Naavuara tiha, Vi naavura tavaate. Vira koqe naavuve. Vaiinti nahenti Kotirara irihama monu aqukaamanta koqe ori, vo ori vo ori varake koqe naavu kaqataa naavuva vairave, ti.
6 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne vate maa naavura tave variarave. Oho, ⌞naantiara navutaaka ani⌟ ekaa maa naavura rampaike naavu vira kaqato orira, vo ori vo ori vara aqu kaivaro kia ori voqavanovata nai tauvaqaqaa nai tauvaqaqaa varianarove, tiro.

Naantiara airi maaravano qovarama vuainarara tura (Matiu 24:3-14; Maaki 13:3-13)

7 Ihuva minti tumanta vika tiha, Maara ti variara vaiintio, tairentae mintianarove? Nana nana haikavanoe qovaraiqiraqe tenavu vi haikaraqaa ampeqamake taveha vi entava aniraarirava aumantoma vaivo tirarave? Are virara tinavu tiva timiraqe iriare, ti.
8 Minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Vovano virara ni una uva tiva nimiantorave tiha ne raurihama variate. Naantiara vaiinti airitahaa anire ti hutu reha tiha, Kotiva ti tititaimanta anuraukave. Te maa vi vaiintikave. Ho vi entava aniraivo, tivarave. Vika minti timanta ne kia vika avataqi vuate. 9 Ne vaiha irivaro vo vatanaava vo vatanaara vataakero iqoka raqiramanta ne kia qetaate. *Kamaani*ra hampata iqoka raqimanta ne kia qetaate. Vi haikava naanema qovaraiqiramanta ne kiama tiha, Ekaara entavano aniraivo tiate, tiro.
10 Ihuva minti tivakero viva qaiqaavata tiva nimiro tiharo, Vo vatanaava vo vatanaara vataakero raquanarove. Avuhainaa vaiinti vovano avuhainaa vaiinti vo vataakero raquanarove. 11 Naantiara ekaa vataini vaturavano noraiqama kero utuanarove. Karara nararaiqi entava vo enta vo enta varianarove. Rovaravano aruaina entava varianarove. Naantiara naaruvaini aatu itaaina haikava vo haika vo

haikavano qovarama viramanta vaiinti nahenti vi haikara ampeqamake taveha tiha, Ike, nana haikavano qovaraiqirevae minti vaivo, tivarave.
12 Kia vi haikava vi haikava qovaraiqiaina entara vika ni naane ravaaqavuke qoraiqama nimitevarave. Vika ni ravaaqavu vare vuru maara naavuqi *ko* tivake, ni karapuhiqama kevarave. Ne ti kaiqa vare vaimantara ti, vika ni ravaaqavu vare nora vaiinti nivuqaave, avuhainaa vaiintinavu nivuqaave, vuru kevarave.
13 Mintima vare ni vuru kaivaro vi entarama ne ti uva vika tiva nimiva varianarove. 14 Vika *ko* nimire imanta ne kia airi avu aato utiha tiha, Nana uvaqohaie tenta auta ntiha tirarave, tiate, 15 Tema vi entara ni kahaqiari ne koqemake kempuka uva ho tivarave. Ne vi uvara minti mintimake timanta ni qoraiqama nimiteka kia ho ni uva aatara kevarave.
16 Naantiara niqaa uva vataate ti, ni noka qokave, ni qata vakaukavarave, ni vohaa ankuve, ni tontinavuve, vikama ni qovaraiqamake vaimanta ni ravaaqavu kevarave. Ni ravaaqavuke ni vonavu aruma kevarave. 17 Vi entara ekaa vaiinti nahenti niara Ihura vaintive tihama vika ni iri qoraiqama nimitevarave. 18 Vika mintimanta ne kia qetaate. Ne homa vaivarave. Kia ni qiata kauki voqavanovata kakakimaviro taiqa vuanarove. 19 Ne kempukaiqamake variqi vivera, ne homa ekaa enta qaqi variqi vivarave, tiro.

Ieruharemi taiqake entarara tura
(Matiu 24:15-22; Maaki 13:14-20)

20 Minti tivakero Ihuva tiharo, Ne vo enta tavaimanta iqoka vaiintinavu Ieruharemi vatuka ututuma taimanta ne tiha, Ieruharemi taiqaaina entava aumanto vaivo, tiate. 21 Vi entara Iutiaini vaika himpi aiqu autute aiqina vainaini ruqemake vuate. Vi entara Ieruharemiqi vaika himpi kante viraqihai ruqemake vuate. Vi entara Ieruharemi auvahianta vaika nora vatukaqi kia vuate.
22 Vi entara vaiinti nahenti nái qora kaiqa varera kaara Kotiva vika ntaihaanarove. Vi entara haaru Kotira vukuqi vikara qara ntuvato uvava vivauma varianarove.
23 Vi entara nahentinavu vainti taiqaa vikave, vainti naama nimi vai nahentikave, oho, vi entara vika qoraiqama vivarave. Vi entara maa vataraqaa vaika nora maaraqi vaiha voqamake qoraiqamavi variqi vivarave. Vi entara Kotira arara itairaro maa vatanaaka ntaihama kaanarove.
24 Vi entara iqoka vaiintinavu anire vika nái iqoka paipeqohai maa vatanaaka hininavu aruke, hininavu rumpa vare vo vataini vo vataini vuru kevarave. Vi vatanaaka kia Kotira uvavata iriaka Ieruharemiqi vi aniha rahitama kevarave. Vika Ieruharemini variqi vi vaivaro ⌞Kotiva hove tina entaraqaa⌟ vika Ieruharemiqaa raqiki entava taiqa vuanarove.

Ihuva nai qaiqaa tuvuainarara tura
(Matiu 24:29-31; Maaki 13:24-27)

25 Naantiara naaruvaini voqara ina haikava qoraiqianarove. Kuarivanove, toravanove, opu makauvanove, vi haikava vi haikava aahuvaiqiro vairamanta vaiinti nahenti tave tiha, Oho, nana haikavanoe qovaraiqireva auti vaivaro vi haikava vi haikava minti vaivo? tivarave. Naantiara vevara nora namarivano noraiqaakero qaki qakiharo taku

takaa ti vairaro vataini vaika vo vatanaa vo vatanaaka namari vira aatu voqamake qetehama vaivarave.
26 Naantiara naaruvaini vaira haikava vaiharo hampiqama kero qaki qaki i vairamanta vaiinti nahenti vira tavehama nantie ianarove tivakehama qetehama avu rira ira hiqiri vaivarave.
27 Minti vaira ekaa maa vata maataraqaa vaika tave vaiqe te Vataini Vatatai Vaintika naaruvaihai tonavuqaa tuvi variari vika ti tavevarave. Te vahehema taarira haikava voqamakero takuqiharo hantaiqi vairaqe te kempukavano tuvirerave. 28 Naantiara vi haikara vi haikarara tunara hoqarama tairamanta ne kia qetaraiti, ne qaqi himpi qiata tuaherake vaaviaramavi vaiha tiha, Tinavu kuvantu timitaaina entava aumantoma vaivo tiate, tiro.

Ihuva fiki katariara tura
(Matiu 24:32-35; Maaki 13:28-31)
29 Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Ne *fiki* katariaravata vo katariaravata iriate.
30 Ne tavaavaro *fiki* katari qaraaka ankuri ntaimanta ne tiha, Nora kuari itaaina entava aumantoma vaivo, ti variarave. 31 Vira voqaantemake, naantiara qovarama vuaina haikarara tunara ne viraqaa ampeqamake tave tiriara tiha, Kotiva tinavuqaa raqikiarira entava aumantoma vaivo, tiate.
32 Te quqaama turo. Maa entara vaika kia taiqa vivaro ekaa vi haikarara te turava vivauma varianarove. 33 Naaruvavanovata vatavanovata taiqa viraro ti uvavanoqaima kia taiqa viraitiro, qaqima variqiro vuanarove, tiro.
34 Ne rauriha variate. Ne airi karavata iha namarivata namaqi viha, vataini vai haikarara noraiqaake iriqi vivorave. Ne mintiaqi vivaro vi entava anintaira ne kia qeramate vaivorave. 35 Vi entava qovaraiqireva vaara tintainantema kero, ekaa vataini vaika ravaaqavu kaanarove.
36 Ne rauruqi vihama Kotira aaraivaro viva ni kempukaiqama nimitaira ne naantiara anina haikara ho aatara kevarave. Ne vi haikara ho aatarake naantiara ti Vataini Vatatai Vaintika tivuqaa ho himpite vaivarave, tiro.
37 Ihuva minti tivakero viva vo entanavu vaiharo Kotira Naavu vaunaini kuariqaa vaiinti nahenti vakaaka tiva nimiro entaqi Orivi Aiqinaqaa oru vaitora. 38 Viva mintiaqiro vumanta vaiinti nahenti vaaka toqaqira himpi Kotira Naavu vaunaini vira uva irireka ani ruvaaqumavi vaura.

22

Vika Ihura arukareka auti vaura
(Matiu 26:1-5, 14-16; Maaki 14:1-2, 10-11; Ioni 11:45-53)
1 Kia Noqavu Mparetira ovata no entava anirora, virarama Vehakuma Nimito Entarave tu entava aniromanta 2 Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vaiinti nahenti naatu qeteha, vika Ihura evaara aruke aarara rante vaura.
3 Minti ti vauvaro Iutaasi Ikeriotiva, viva Ihura vainti 12navuqihairo vovano vauvaro Sataaniva vira avu aatoqi viqetovaro viraqaahairo Iutaasiva Ihura qovarama kareva auti vaura.
4 Iutaasiva himpiro oru Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Kotira Naavuqaa raqiki vau kiripukavata, viva vika tiva

nimiro tiharo, Te minti mintimaqi vuarima ne Ihura ravaaqavu kaate, tiro.
5 Minti tumanta vinavuka quahake tiha, Tenavu ai monue amirarave?
tuvaro Iutaasiva eo tivakero ⌞monu varero⌟ 6 vi entaraqaahairo viva
tiharo, Kaiqe te tavaarira kia airi vaiinti nahenti Ihura vataake vaiqe
vi entara te vira uqetake qovarama kaare, tiro.

Ihuva tumanta Vehakuma Nimito Karara qerama vatora
(Matiu 26:17-25; Maaki 14:12-21; Ioni 13:21-30)

7 Iutaasiva minti tivakero vauvaro Kia Noqavi Mparetira ne
varia entava anirora. Vi ⌞entaraqaa haaru *enseli*vano kia Isareri
kaivaqaukavara arukaraitiro, vika vehakuma nimitero aitarero Isipi
vaintiqai aruko⌟ entarara irihama vi vatanaaka sipisipi naati aruke ne
entava anirora.
8 Anirovaro Ihuva Pitaaka Ionika nititero tiharo, Netanta oru Ve-
hakuma Nimito Karara qerama taiqe tenavu oru naare, tumanta
9 vitanta vira ireha tiha, Taraqie tetanta vi karara qerama tararave? ti.
10 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho iriate. Netanta vatukaini oru vivaro
vaiinti vovano namari taqu kaqa varero aaraqaa anirava ani nitanta
ntita kaanarove. Ho netanta vira avataqi vivaro viva nai naavuqi
oriqetaira netantavata viraqi oriqete 11 naavu qorara mintima tiate,
Maara ti vai vaiintiva ariara mintimama tivo: Te ta *rum u*raqie tenta
vaintinavu hampata vaiha Vehakuma Nimito Karara nararave? tivo,
tiate.
12 Netanta minti tivaro viva nora *rumu*, maari kanta vaina *rumu*ra
taintavata viraqi vainara nitanta numiqaira ho netanta vi *rumu*raqira
kara qerama vataate, tiro.
13 Ihuva minti tumanta vitanta himpi orure tavovaro ekaa haika-
vano Ihuva tuntemakero vivauma vaumanta vitanta Vehakuma Nimito
Karara oru viraqi qeramake vatora.

Ihuva nai vaintinavu hampata kara nora
(Matiu 26:26-30; Maaki 14:22-26; 1 Korinti 11:23-25)

14 Vitanta kara qeramake vatovaro enta umanta Ihuva nai noraiqamako
vaiintinavuka hampata vi *rum u*raqi kara tainta tataaqa oquvi vaura.
15 Viva vika tiva nimiro tiharo, Te aiha vira haika vararera ihama,
maa karara Vehakuma Nimito Karara ni hampata vaiha naataa imanta
narerave. 16 Maa entaraqaahai kia te Vehakuma Nimito Karara maini
qaiqaavata narerave. Naantiara Kotiva raqikiarira entava anintaira-
manta ne vi entara maa karara ne okarara kankomake irikaiqe viraqaa-
hai te qaiqaa vi karara narerave, tiro.
17 Ihuva minti tivakero viva *uaini kaapu* varakero Kotirara koqema
ira iarao tivakero tiharo, Maa *kaapu*ra varake ne ekaa viraqi naate.
18 Maa entaraqaahai kia te *uaini* naraiti, qaqi variqi vuariraro
naantiara Kotiva raqikiarira entava anintairaqe te vi namarira qaiqaa
narerave, tiro.
19 Minti tivakero viva mpareti varakero Kotirara koqema ira iarao
tivakero mpareti vira nkuikero nai vaintinavu nimiro tiharo, Maa
ti vaatama vaivo. Te niarao ti, vira ni nimuro. Te vate minti
iainantemake, nevata naantiara mintimake maa karara neha tiriara
iriha variate, tiro.
20 Minti tivakero mpareti varakero namakero vohaa qaramakero na-
mari *kaapu*vata varakero nimiro tiharo, Te niarao ti, te maa namarira

qihia nimitauro. Kotiva vaiinti nahenti hampata vohaanaiqama vireva qaraaka uva tiva taatau taainara, vi uvava kempukaiqama vuarire tiro, ti naarevano nteharo vi uvara kempukaiqama kaanarove, tiro.

21 Minti tivakero Ihuva tiharo, Tavaate, ti qovarama kaarira vaiintiva maini vaiharo ti vataakero kara ne vaivo. 22 Ti Vataini Vatatai Vaintika ti harukerara ho Kotiva tiriara vi aararaqaa vuane tiva tairave. Ti harukaate tiro, ti qovarama kaaina vaiintirara te oho tiva amitauro. Vi vaiintiva nai voqamakero qoraiqama vuanarovema turo, tiro.

23 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu nai ire nai ireha tiha, Aqao, nai tavave tinavuqihairo vi kaiqara ho mintimakero varaanarove? tura.

Tavave tinavuqihairo nora vaiintivano varianarove tura

24 Ihura vaintinavu vaiha tiha, Tavave tinavuqihairo nora vaiintivano varianarove? tivakeha nai ati nai atiha vauvaro 25 Ihuva tiharo, Maa vataraqaa variaka avuhainaaka, vika nái vaiinti nahentiqaa raqikihama tiha, Te nora vaiintivano vaunarara ti, ne ti uvaqai iriha tiriara koqe vaiintive tiate, ti variarave.

26 Nenavu kia vika aanaraate. Niqihairo vaiintivano nora vaiinti vaireva irera, viva inaara vaiinti voqaantema kero variarire. Niqihairo vaiintivano niqaa raqikireva irera, viva vo vaiinti paanaa kaiqa vara amitai vaiintira voqaara variarire.

27 Ta vaiintivave nora vaiintivano vaivo? Vaiintivano oquviro vaiharo kara ne vai vaiintiva, vivae nora vaiintivano vaivo? Vira kaiqa vaiintivano kara ami vaiva, vi vaiintivae nora vaiinti vaivo? Aqao, vaiintivano oquviro vaiharo kara ne vai vaiintiva, vi vaiintivama nora vaiintivanoma vaivo. Ho te ni avutana vaiha kia te niara ti kaiqa vara timitaate tiraiti, te ni kaiqa vara nimite vauraukave, tiro.

28 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vo vaiintivanoe vo haikavanoe ti qoraiqama timite variamantavata ne kia ti qaqira karaiti, ne ti vataakeqai variqi vi variarave. 29 Ti Qova ti noraiqama kaimanta te vaiinti nahentiqaa raqikiqi virerave. Te ti Qova inantemake, ninavuvata noraiqama kaarira 30 ne naantiara ti vatukaini vaiha ti vataake karavata namarivata namaqi viha vohaa taintaqaa oquvi vaiha ne Isareri anku 12navu uvama avuqavu qivarave, tiro.

Ihuva Pitaarara tura
(Matiu 26:31-35; Maaki 14:27-31; Ioni 13:36-38)

31 Ihuva minti tivakero Pitaarara tiharo, Saimonio, Saimonio, iriane. Sataaniva niara kaiqe te vika avateha tavaare tivaro Kotiva ho mintiane tirave. 32 Te Kotira aarehama ariara vira kahaqiraro viva ariara kempukaiqama kero iriqiro vuarire tunarave. Are naantiara qaiqaa tiriara iriqira viharama nena qata vakaukavara kempukaiqama nimitaane, tiro.

33 Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Aqao, Noravauvo, te ariara irihama te karapuhiqi variainararavata, qutu vuainararavata qeramate vauro, tiro.

34 Pitaava minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Pitaao, te ai tiva amiarirara iriane. Are taaramo tataama tiriara kia vira tavaunarave tiraro kokoraaravano uva tianarove, tiro.

35 Minti tivakero Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Tota te ni nititauramanta ne monuvata, utavata, aiqu nonkiravata, kia vararaiti,

qaqi vurave. Ne vi entara vo haikara aavo qurave? tumanta vika tiha, Kiave, ti.

36 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Vate maa tavave uta vatairava, viva viravata vo utavata varero vuarire. Kia iqoka paipe vatairava nai vukai tavuna nimiharo koqaa varero iqoka paipe varaarire. 37 Te ni tiva nimiari iriate. Haaru tiriara qara ntuvato uvava vivauma varianarove. Vi uvava tiriara minti turave: Vaiinti nahenti virarama viva qora kaiqa vare vaivave tivarave, turave. Vi uvara haaru qara ntuva tova vate vivauma varianarove, tiro.

38 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu tiha, Noravauvo, maini tavaane. Iqoka paepae taaraqantama vatauro, tuvaro Ihuva hove tiro.

Ihuva oru Orivi Aiqinaqaa vaiharo Kotira aarora
(Matiu 26:36-46; Maaki 14:32-42)

39 Ihuva minti tivakero viva naavuqihairo vevarero nai vaintinavu hampata Orivi Aiqinaqaa vo enta vo enta vuntemakero, qaiqaa viro. 40 Mini orurero viva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Ne Sataanira uva iriha qora kaiqa varaarorave tiha, Kotira aareha variate, tiro.

41 Minti tivakero Ihuva vinavuka mini kero inaaraiqaka vutunto viniro tori kauru araviro Kotira aarero tiharo, 42 Ti Qo, te aihavi namarira naaina *kaapu*ra, are vi *kaapu*ra qaqini vara kaane. Ho kia ti hantuqa avataraitira, are nena antuqa avataane, tiro.

43 Minti tuvaro naaruvaihainaa *enseli* vovano qovaraiqama viro Ihura kempukaiqama amitovaro 44 Ihuva vauvaro vira muntukavano noraiqama kero qoraiquvaro Ihuva kempukaiqama kero Kotira aaramaqiro vi vauvaro Ihura toqaavuvano naare voqaara reharo vataini hiqirura.

45 Minti vauvaro Ihuva Kotira aarama taiqakero himpiro orurantero ani nai vaintinavu tavomanta vinavuka muntuka qoraiquva vinavuka kempuka taiqa komanta vaitate vaura. 46 Vinavuka vaite vauvaro Ihuva vikara tiharo, Mpo, ne nantihae vaite variavo? Himpi Kotira aaraivaro viva ni kahaqira ne kia qora kaiqa varaate, tiro.

Ihura ravaaqavu kora
(Matiu 26:47-56; Maaki 14:43-51; Ioni 18:1-11)

47 Ihuva mini nai vaintinavu hampata uva qaqi ti vaumanta airi vaiintinavu anirora. Ihura vainti 12navuqihairo Iutaasiva airi vaiinti ntita varero viva naane vika avuni Ihuva vaunaini anirero, Ihura moqa kareva auti vauvaro 48 Ihuva tiharo, Iutaasio, are ti moqa keharae ti Vataini Vatatai Vaintika navutaaka nivuqaa ti qovarama karevae auti variarao? tiro.

49 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vira vataake vauka tavomanta vika Ihura ravaaqavu kareka auti vaumanta vinavuka Ihurara tiha, Noravauvo, tenavu iqoka paipeqohai vika ntaiharerave? ti.

50 Vinavuka minti tuvaro vinavukaqihairo vovano Kotira kaiqa vara amito vaiintika qiata vaiinti vira paanaa vaiinti aato teqa aqukora. Vira kauqu tanaraini vau aatora teqa kovaro hiqirura.

51 Hiqiruvaro Ihuva aqao kia qaiqaavata mintiane tivakero vi vaiintira aatoqaa nai kauqu vatovaro qaiqaa vira aatovano naitarama viro vaura.

52 Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Kotira
Naavuqaa raqiki vau kiripuka vika qiata vaiintinavuvata, nora vai-
inti vonavuvata, vika Ihura ravaaqavu kareka anukara Ihuva tiharo,
Ne *kamaani*ra vataake iqoka raqi vaiintira ravaaqavu karekae iqoka
paipevata kaavuvata vare aniavo?
53 Te ni hampata vo enta vo enta Kotira Naavuqi variqi vi vauramanta
ne kia ti ravaaqavu kaarave. Ho vate maa entava ni entama vaivo. Vate
konkiraiqi vaira haikava raqikiqiro vuanarove, tiro.

Pitaava Ihurara kia vira tavaunarave tura
(Matiu 26:69-75; Maaki 14:53-54, 66-72; Ioni 18:12-18, 25-27)

54 Ihuva minti tumanta vika vira ravaaqavu vare vivi, Kotira kaiqa vara
amite vau vaiintika vika qiata vaiinti naavuqira vuru kovaro Pitaava
niaraihairo vika avataqiro viviro, orurero tavovaro 55 vahaaqaini
vatuka avutaqi iha quarate vauvaro vivavata mini viraqaa vauka
hampata iha taariharo vaura.
56 Mini vauvaro kaiqa nahenti vovano tavovaro Pitaava iha taari vau-
varo viva vira aitutuma tavero tiharo, Maavavata Ihukantiro vaivave,
tuvaro 57 Pitaava aqao tiro, Maa nahentio, kia te vira tavaunarave, tiro.
58 Minti tivakero mini variqiro vuvaro qaiqaa vaiinti vovano Pitaara
tavero tiharo, Arevata vira vaintivanoma variarao, tiro. Tuvaro Pitaava
tiharo, Maa vaiintio, kia te vikavauve, tiro.
59 Minti tivakero variqiro vuvaro inaaraiqakaa qaiqaa vaiinti vovano
kempukaiqaakero tiharo, Vi vaiintiva Karirihainaa vaiintivano vaivara
tiro, viva quqaama vikantiro vaivave, tiro. 60 Viva minti tuvaro Pitaava
aqao tiro, Maa vaiintio, are tiana uvara kia te ho iruro, tiro. Minti
tuvaro vaakama kokoraaravano uva tura.
61 Kokoraaravano uva tuvaro Noravano tuqantaa viro Pitaara avuana
tavovaro Noravano tu uvava vira aatoqi ntuva vura. Tota Noravano
tiharo, Are taaramo tataa tiharama tiriara kia vira tavaunarave tiraro
kokoraaravano uva tianarove, tura.
62 Vi uvava Pitaara aatoqi ntuva vuvaro viva aaqaini vaatirovaro vira
muntukavano qoraiquvaro iqi rateharo vaura.

Ihura naaraihama amiteha vira ruqutura
(Matiu 26:67-68; Maaki 14:65)

63 Mintumanta Ihura ravaaqavu varo vaiintika Ihura naaraihama
amiteha vira ruqutiha 64 Ihuva kia vika tavaarire ti, vika vira avu
naavumate Ihura ruqutiha vira irama amite tiha, Paropeti vaiintio,
tavave ai arivo? Are kia tinavu tavaraitira, tinavu tiva timiraqe iriare,
tivake 65 vika qora uva, vo uva vo uva vira tiva amite vaura.

Kansoru vaiintinavu nivuqaa Ihura vuru kora
(Matiu 26:59-66; Maaki 14:55-64; Ioni 18:19-24)

66 Mintiaqi vuvaro aatita vumanta Kotira kaiqa vara amite vau vai-
intika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika
ruvaaqumavi vaumanta Ihura vita vare vika nái *kansoru*vano vaunaini
vuru komanta 67 vika tiha, Quqaae are *Mesaiaa*vanove? Are tinavu tiva
timiraqe iriare, ti.
Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Te ni tiva nimiarira ne kia ti
uvara quqaave tivarave. 68 Te ni irama nimitaari ne kiama ti qaiqaa
tiva timivarave. 69 Ho maa entaraqaahai te Vataini Vatatai Vaintika

vaiha Kotiva mpeqavano vainanaini vira kauqu tanaraini oru oquvi vairerave, tiro.
70 Minti tumanta vika tiha, Quqaae are Kotira Maaquvanoe variarao?
tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Ne tiantemake te maa vikave,
tiro. 71 Ihuva minti tumanta vika tiha, Oho, viraqaata uva vatareka i
vai vaiintika qumina naarevorave. Qaqira kaate. Virama nai noqihairo
qora uva timanta tenavu iruro, tura.

Pairaatava vaunaini Ihura vuru kora
(Matiu 27:1-2, 11-14; Maaki 15:1-5; Ioni 18:28-38)

23

1 Minti tivake vika ekaa himpi Ihura vita vare Pairaatava vaunaini vuru ke 2 Ihuraqaa uva vateha mintima ti: Tenavu tavauraro maa vaiintiva qaqi vaiinti nahenti qora aara numiqeharo vikara kia avuhainaa vaiinti Sisaara *takisi* amiate ti vairave. Viva nariara tiharo, Te Noravanove. Te vaiinti nahentiqaa raqikiarirauka *Mesaiaa*vanoma vauro, ti vaivo, ti.
3 Vika minti tuvaro Pairaatava Ihura irero tiharo, Quqaae are Iutaa avuhainaa vaiintivano variarao? tuvaro Ihuva tiharo, Are tianara te maa vikave, tuvaro 4 Pairaatava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuaravata, vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaukaravata, vikara tiharo, Aqao, te tavauraro maa vaiintiva kia *kamaani*ra uva raqakai vaiintivama vaivo, tiro.
5 Pairaatava minti tumanta vika voqavata kempukaiqamake tiha, Vaiinti nahenti *kamaani*ra vataake raquate tiro, viva antua uva vika tiva nimi vaivama vaivo. Viva hoqarama kero vevara Karirihairo vi uvara minti tiva nimiqiro uriro maini uru ntaivo, ti.

Herotiva vaunaini Ihura vuru kora
6 Vika minti tuvaro Pairaatava vi uvara iriro viva tiharo, Quqaae maa vaiintiva Karirihainaavave? tiro. 7 Minti tivakero viva iruvaro Ihuva Karirihainaava vauvaro Herotiva vi vatanaakaqaa raqiki vauvarora tiro, Pairaatava Ihura atitomanta vika Herotiva vaunaini Ihura vita vare vuru kora. Vi entara Herotiva Ieruharemini oru vau entara.
8 Ihura Herotiva vaunaini vita vuru kovaro Herotiva quahora. Herotiva Ihura kaiqara iriro, airi enta vira tavareva vaiharo Ihuva ti tivuqaa vaiharo nora kaiqa varairaqe tavarerave tivakero quaha keharo 9 oru Ihura airi uva irama amitovarovata, Ihuva kia uva voqavata vira nai tiva amiraitiro evaaraqai vaura.
10 Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika himpite oru kempukaiqamake Ihuraqaa uva vatomanta 11 viraqaahai Herotivavata, vira iqoka vaiintinavuvata, Ihurara qora uva tiva amiteha naaraihama amitaqi viha, nora vaiinti tavuna vira nonku amite, viraqaahai Ihura qaiqaa vitavare Pairaatava vaunaini vuru kora.
12 Tota Herotika Pairaataka vaiha vitanta nai navutaiqi nai navutaiqiha vaura. Vi entaraqaahai vitanta tontiqamavi nariara nariara quahehatanta vaura.

Ihura ho arukaane tura
(Matiu 27:15-26; Maaki 15:6-15; Ioni 18:39–19:16)
13 Pairaatava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, nora vaiinti vonavuvata, qaqi vaiinti nahentivata, naarama ruvaaquma

kero 14 vika tiva nimiro tiharo, Ne maa vaiintira ravaaqavu vare te
unanaini vuru ke tiha, Maa vaiintiva qaqi vaiinti nahenti qora aara
numiqe vaivo, tiarave. Ne minti tiamanta te ni nivuqaa vaiha vi uvara
avuqavu iha tavauraro maa vaiintiva kia ne tiantemakero qora kaiqa
varaivave.
15 Herotivavata mintimakero tavero qaqi vira atitaivaro te unanaini
qaiqaa anivo. Ho iriate. Vi vaiintiva kia qora kaiqa vo vara kaiman-
tavauve tenavu virara irihama vira ho arukaariraro qutu vuanarove.
16 Ho kaiqe te tiari vira kaavuqai umiqake vate, atitaivaro qaqi vuarire,
tiro.
17 [Vo ihi vo ihi Vehakuma Nimito Karara no entaraqaa Pairaatava
vaiinti nahentiara iriharo karapuhi vaiinti vohaiqa qaqi kuvantu
kovaro maaqaini vi vaura.] Pairaatava Ihurara vira kaavu umiqake
vate atitaivaro qaqi vuarire tumanta 18 ekaa mini ruvaaqumavi vauka
aqao ti, Vira arukaane. Are tinavuara iriharama Barabasira ku-
vantu kairaro maaqaini vuarire, tura. 19 (Barabasiva *kamaani*ra
vataakero vi vatukaraqi raqura kaaravata, vaiinti arukora kaaravata,
karapuhiqama tovaro vauvaro) 20 Pairaatava Ihura kuvantu kareva
autiharo qaiqaa vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka irora.
21 Viva vika iromanta vika kia vira uva iriraiti, noraiqaake
naveraitiha, Vira kaira katariqaa arutaate. Vira kaira katariqaa aru-
taate, ti vaura.
22 Vika minti ti vauvaro Pairaatava taaramo tataa vika irero tiharo,
Nana kaarave? Maa vaiintiva nana qora kaiqae vara kairave? Te vira
uva avuqavu iha tavauraro kia viraqaa qora uva vaivo. Kia tenavu
qumina uva kaara vaiinti vo arukararave. Kaiqe te tiari vira kaavuqai
umiqake vate, kuvantu kaivaro qaqi vuarire, tiro.
23 Minti tumanta vika noraiqamake naverai tivaqi viha kempukaiqa-
make tiha, Vira kaira katariqaa arutaate, ti. Minti tivaqi vuvaro vika
uvavanoqai uritarovaro 24 Pairaatava vika uva iriro, vika tuntemakero
ho vira arukaate tura.
25 *Kamaani*ra vataakero raqiharo, vaiintivata arukora kaara, kara-
puhiqama tovaro vau vaiintira, Pairaatava vi vaiintira kuvantu kero,
viraqaahairo viva vaiinti nahenti antuqaa vairara iriharo Ihura iqoka
vaiintinavu kauquqi kora.

Ihura katariqaa niriqohai arutora
(Matiu 27:32-44; Maaki 15:21-32; Ioni 19:17-27)
26 Pairaatava Ihura iqoka vaiintinavu kauquqi komanta vika Ihura
vite vihama aaraini vi vauvaro vaiinti vo, Saimoniva Sairinihainaava,
viva nora vatukaqi vuare tivakero anumanta, iqoka vaiinti vika vira
ravaaqavuke Ihuva aquto katarira varake vi vaiintiraqaa aqu amite
vira vuana vaina tuvaro, viva katari vira aqu varero Ihura naantiara
vurama.
27 Mintumanta vaiinti nahenti airitahaa Ihura avataqi vurama. Vika
avutaqihai nahenti vonavu viha Ihurara mpoqira ihi tivakeha iqi
rata amite vauvaro 28 Ihuva nahenti vinavuka unaini tuqantaaviro
vinavuka tiva nimiro tiharo, Ieruharemihainaa nahentinavuo. Kia
tiriara iqi rataate. Nentaravata nenta vaintivararavata iqi rataate.
29 Naantiara vo entanavu anintaira vi entaraqaa nahenti vokikara
naahiara/qururaiqama vi nahentikave, kia vainti vate nahentikave, kia

vainti naama nimi nahentikave, vikara tiha, Neqaima varavara tira, qaqi vuate tivarave.

30 Vi entara vaiinti nahenti aiqinanavu naareha tiha, Tinavuqaa hiqintuate, tivarave.

Vika inaara aiqinanavu naareha tiha,

Tinavuqaa aqu ravaaqavu kaate, tivarave. *(Hosea 10:8)*

31 Te qaraaka katari voqaara vauramanta vika mintima keha ti qoraiqama timite variavo. Mpo, naantiara ne aahara katari voqaara vaimanta vika nana nana qora kaiqae ni vara nimitevarave, tiro.

32 Minti tumanta iqoka vaiintinavu karapuhi vaiinti taaraqantavata Ihura vataake arukareka ntita vare vurama.

33 Vika vivi qumina vatuka, *Qiata Vuhaarive* tu vatukaraqaa orure, Ihura katariqaa niriqohai aruke hirite, qora kaiqa varotantavata aruke hini hini hiritora.

34 Hiritovaro Ihuva Kotira aarero tiharo, Ti Qo, vika qora kaiqa vare uvara nunka nimitaane. Vika mintihama vika nái qora kaiqa vare varia okarara kia iriavo, tiro.

Minti tumanta iqoka vaiintinavu *satu* ruhamaqi viha Ihura utavaaqa rairakeha varora.

35 Vira utavaaqa rairakeha varomanta qaqi vaiinti nahenti mini himpite vauka tave vaumanta Iutaa vaiinti noranavu Ihura naaraihama amite tiha, Viva vokiaka kahaqi vaivave. Viva quqaa Kotiva kaamataiva *Mesaiaa*vano vairera, viva homa nai kahaqianarove, ti.

36 Vika minti tumanta iqoka vaiintinavuvata Ihura naaraihama amiteha *uaini* hunkavura viri amiha vira naane tivake virara tiha, 37 Are quqaa Iutaa vatanaakaqaa raqikiara vaiintiva vairera, ho are nenavano nena kahaqiane, tura. 38 Vika uva vo Ihura qiataini katariqaa qara ntuvake vatova vi uvava mintima tiro:

Maa Vaiintiva Iutaa Avuhainaa Vaiintive, tura.

39 Mintima qara ntuvato uvava vauvaro muara vaiinti vovano hini mantaraini katariqaa arutova, vivavata Ihurara qora uva tiharo, Are quqaae *Mesaiaa*vano variarao? Ho nenavano nena kahaqihara titantavata kahaqiane, tiro.

40 Minti tuvaro muara vaiinti vovano hini mantaraini arutova eqaane tiro, Are kiae Kotira aatu qetehara variarao? Vika titanta aanaramake viravata aruke hiritaavo. 41 Vika homa titanta mintima taavo. Vika tintatanta muara kaiqa kaarama titanta arutaavo. Vi vaiintiva kia qora kaiqavata varaivave, tiro.

42 Viva minti tivakero Ihurara tiharo, Ihuo, ai avuhainaa vaiintiqama kaaina entara tiriaravatama iritaane, tiro.

43 Viva minti tuvaro Ihuva virara tiharo, Te ai tiva amiarirara iriane. Vate are vatuka koqeraqi ti vataakerama vainarave, tiro.

Ihuva qutu vura
(Matiu 27:45-56; Maaki 15:33-41; Ioni 19:28-30)

44 Ihuva minti tivakero vauvaro kuarivano qiataqaa ururovaro, viraqaahairo ekaa vi vataraqaa konkiraiqama tero viviro, 3 *kiroki* eronaini taiqa vura. 45 Ieruharemini Kotira Naavuqi kaankuka voqaara tavuna nora hiritora. Vi tavunava vauvaro Ihuva qutu vireva uvaro vi tavunava vaakama avutaqaahairo nai qunahi vura. 46 Mintuvaro Ihuva katariqaa vaiharo noraiqaakero naveraitiro tiharo, Ti Qo, ti Maraqura varaane, tiro. Minti tivakero viva qutu vura.

47 Ihuva qutu vuvaro iqoka vaiintinavuqaa raqiki vau vaiintiva
Ihuva mintura tavero Kotira autu tuahera kero tiharo, Quqaama maa
vaiintiva avuqavu ni vai vaiintivave, tura.
48 Minti tumanta vi haikara tavareka ruvaaqumavi vauka, vikavata
vaiha vi haikara vi haikara qovaraiqura tave, viraqaahai vika nái
maaqaini anirante vihama, muntuka qoraiqumanta nái mimira ruqutu
keha vurama.
49 Vika vumanta Ihura vaiinti nahentivata, nahenti vonavu Karirihai
vira avataqi anukavata, vika niara kanta vaiha vi haikara qovaraiqura
tave vaura.

Ihura quntama tora
(Matiu 27:57-61; Maaki 15:42-47; Ioni 19:38-42)

50-51 Vaiinti vo vira autu Iohepiva Arimatia vatuka Iutaa vataihainaava,
viva koqe vaiinti avuqavu ni vau vaiintiva vaiharo, viva Kotiva raqiki-
aina entarara aitutiharo vira veka vaura. Viva *kansoru* vaiintivano
vaiharo viva kia vo *kansoru* vaiintinavu uvara eo tiraitiro, viva vika
kaiqaravata kia quaheharo vaura.
52 Vi vaiintiva Pairaatava vaunaini orurero tiharo, Ihura vaata ti
timiraqe quntama taare, tiro. 53 Minti tivakero viva oru Ihura vaata
katariqaahairo viqu muntuvi kero hanta tavuna varakero viraqohairo
vira vaata apuqamakero muntu qaraaka ori vaurutoraqi kia vo vaiinti-
vata quntama toraqi vira quntama tora.
54 Vi entara vaiinti nahenti tiha, Hura Maara Entaqaa ⌞kaiqa varaaro-
rave⌟ tivakeha, vi haikara vi haikara Parairеqaa qera qaaramake vate
vau entava vaura.
55 Minti vaumanta nahenti vonavu vinavuka tota Karirihai Ihura
avataqi ni vau nahentinavuka Iohepira vataake oru Ihura quntama
toraqi orunte, Iohepiva minti mintima kero Ihura vaata vuru vatora
tave, 56 viraqaahai anirante nái naavuni oru vaihama koqemakero
untavi vau vahaveraravata, vo haika vaiinti vaataqaa aqu amite
haikaravata, qeramake vatora. Vinavuka vi haikara qeramake vate, nái
maara uvara iriha Maara Entaqaa qaqi vaura.

24

Ihuva qaiqaa qaqi himpura
(Matiu 28:1-10; Maaki 16:1-8; Ioni 20:1-10)

1 Vi nahentinavuka koqemakero untavi vau haikara qeramake vate,
vinavuka Saarareqaa varike, Santeqaa vaaka toqaqi himpi vi haikara
vare Ihura quntama tonaini orure tavovaro 2 qentiqaa nora ori tinta-
tora venta auvahini vatovaro vaura.
3 Vaumanta vin avuka oriqete tavovaro Nora Vaiinti Ihura vaatavano
kia viraqi vaura. 4 Kia viraqi vaumanta vinavuka airi avu aato uti vau-
manta vaakama vaiinti taaraqanta qovaramavi takuqi vau utavaaqara
nonkutetanta vinavuka tataaqa himpite vaura.
5 Vitanta himpite vaumanta vi nahentinavuka voqamake qeteha nái
viri vatainiqamate vaumanta vi vaiintitanta tiha, Nenavu nantihae qaqi
variqiro vi vai vaiintirara qutu vuaka vataaraqi rante variavo? 6 Viva
kiama maini vaivo. Viva qaiqaa qaqima himpivo. Tota viva Karirini
vaiharo ni tiva nimu uvara ne vi uvara qaqie iritaavo? 7 Viva vi entara
minti turave: Te Vataini Vatatai Vaintika variariraro qora kaiqa vare
varia vaiintika ti ravaaqavu kaate tiro, vovano ti qovarama kaira vika

katariqaa niriqohai ti arutaiqe te qutuvi taaramo enta varike qaiqaa qaqi himpirerave turave, ti.

8 Vitanta minti tuvaro Ihuva tu uvava vi nahentinavuka aatoqi ntuva vumanta 9 vira quntama tora mini ke, anirante Ihura vainti 11navuvata vokukavata vuru tiva nimireka vura. 10 Vi nahentinavuka autu vaireva, Mariava Makataaraihainaavave, Joanaavave, Iemira nova Mariavave, vi nahentinavuka vi haikara tave anirante vi uvara vare Ihura vainti noranavu vuru tiva nimumanta 11 vika tiha, Aqao, ne una tiavo. Kia tenavu virara ho quqaave tirarave, ti.

12 Vika minti tuvaro Pitaava vaaka himpiro kantero Ihura quntama tonaini viro orurero kankakaama viro vera tavovaro tavunavanoqai vauvaro Ihura vaatavano kia viraqi vaura. Kia vauvaro viva anirantero maaqaini viharo nai oru tavo haikarara airi avu aato utuqiro vurama.

Emeusiniara vu vaiintitantara tura
(Maaki 16:12-13)

13 Vohaa vi entaraqaa Ihura vainti taaraqanta vatuka vo Emeusive tunainiara vura. ⌞Kuvaira vaivaro Ovura vaira vira voqaara Ieruharemivata Emeusivata vaura.⌟ 14 Vitanta aaraini viha Ihura aruko uvarara tivaqi vi vaura.

15 Vitanta vi uvarara tivaqi vi vauvaro Ihuva nai anirero vitanta vataakero oru vi vaumanta 16 vitanta kia vira viraaqamake tavaraiti, vo vaiintive tuvaro 17 Ihuva vitantara tiharo, Netanta aniha nana uvae tivaqi ani variavo? tiro.

Minti tumanta vitanta viraqaa himpite vauvaro vitanta muntukavano qoraiqumanta vauvaro 18 vitantaqihairo Kiliopaasiva Ihura irero tiharo, Maa entara airi vaiintinavu ani Ieruharemini variavara are vohaiqavanoqaie tuvana qovaraiqi uvara kia iriarao? tiro.

19 Minti tuvaro Ihuva vitanta irero tiharo, Nana uvave? tumanta vitanta tiha, Ihura Nasaretihainaara uvave. Vi vaiintiva paropeti vaiintivano vaiharo Kotira avuqaavata, vaiinti nahenti nivuqaavata, nora kaiqa vareharo koqe uvaqai ti vaivave.

20 Viva minti vai vaiintira Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, tinavuqaa raqiki variakavata, vika vira *kamaani*ra kauquqi kaavaro viva vira arukaate timanta vira katariqaa niriqohai aruke hiritaarave. 21 Tenavu tota vi vaintirara tiha, Viva vo vatanaaka kauquqihairo tinavu Isareri vatanaaka kuvantu timitaariravave, tunarave. Uva vovatama vaivo. Vira arukaavaro vate taaramo entaiqama vivo.

22 Vate tetanta nahentinavu tia uvara iri ravukuma vuro. Vinavuka vaaka toqaqi vira quntama taaraqi orure kia vira vaata tavaavo. 23 Vinavuka anirante vuru tinavu tiva timi tiha, *Enseli*navu tinavu aaqanto qovaramavi tinavuara viva qaqima himpiro vaivo tiavo, tiarave. 24 Vinavuka minti tiamanta tinavuqihai vokia vaiintinavuka vira quntama taaraqi orunte tavaavaro vaaka nahentinavu tiantemakero vira vaatavano kia viraqi vairave. Vinavukavata kia Ihura tavaarave, ti.

25 Vitanta minti tuvaro Ihuva vitanta tiva nimiro tiharo, Kiae nitanta avu aatovata vaivo? Haaru paropeti vaiintinavu tivato uvara netanta vi uvarara quqaave tiataara vaimanta netanta nantihae kia vaaka vi uvarara quqaave tiavo?

26 Netanta kiae iriavo? *Mesaiaa*vano aiha vina haikara naane
varaqiro viro, viraqaahairo noraiqama viro kempuka vaiintivanoma
varianarove, tiro.
27 Minti tivakero Ihuva *Mesaiaa* okarara Kotira vukuqi qara ntu-
vatora vitanta tiva nimireva iharo, hoqarero Mosira uva naane tiva
nimiro, paropeti vaiintinavu uvavata tiva nimura.
28 Vi uvara minti tivaqiro vi vauvaro vitanta vireka u vatukava
aumantoqama vuvaro Ihuva iriharovata voqavata qaqiqai vireva auti
vaumanta 29 vitanta aqao ti, Inaaraiqakaa enta irevave. Are qaqira kera
titanta vataakera vaitaane, tuvaro vitanta vataakero vaireva naavuqi
vura.
30 Viva viraqi oru vaiharo kara taintaqaa vitanta vataakero oquviro
Kotirara koqema iarao tivakero mpareti nkuikero nimuvaro 31 vitanta
avu aatovano kenko tuvaro irivumanta vitanta vira viraaqamake
tavora.
Vitanta vira viraaqamake tavovaro Ihuva vitanta nivuqaahairo
tuqaakama vura.
32 Ihuva vitanta nivuqaahairo tuqaakama vumanta vitanta nai
tiva ami nai tiva amihatanta tiha, Ike, viva aarana aniharo Kotira
vukuqihainaa uva titanta tiva timi vaivaro titanta muntukaqihairo
voqamakero koqe i vairave, ti.
33 Minti tivake vitanta vaaka himpitanta anirante Ieruharemini
oru Ihura vainti 11navu rantake tavomanta vinavuka vo vaiintinavu
vataake ruvaaqumavi vohaaraqi vaiha tiha, 34 Noravano quqaama
qaiqaa qaqi himpivo. Viva qovarama vivaro Saimoniva vira tavairave,
tumanta 35 vitanta aaraini viha tavoraravata vika tiva nimura. Vitanta
tiha, Viva mpareti nkui kaimanta viraqaahai tetanta Nora Vaiinti vira
viraaqamake tavauro, ti tura.

Ihuva nai vaintinavu nivuqaa qovarama vura
(Matiu 28:16-20; Maaki 16:14-18; Ioni 20:19-23)

36 Vitanta Ihura vainti hininavu uva tiva nimi vauvaro vaakama Ihuva
nai vika nivuqaa qovarama viro vika tataaqa himpiro vaiharo tiharo,
Ni muntukaqihairo paru i vaira variate, tiro.
37 Minti tumanta vika voqamake qeteha vaanavanoma qovarama
vivo tuvaro 38 Ihuva vikara tiharo, Ne nantihae ravukuvi qete variavo?
Nantiharoe taara avu aato utuava niqi vaivo? 39 Ti kauquvata aiquvata
tavaate. Te maa vikave. Ne ti autamake tavaate. Te vaiintima vauro.
Kia vaanavano ti aanarero mativata vuhaarivata vatairave, tiro.
40 Minti tivakero viva nai kauquvata aiquvata vika numiqomanta
41 vika voqamake quaheha kauqu runkinkiri iha tiha, Quqaae nai viva
qaqi vaivave? tuvaro Ihuva vika irero tiharo, Te naaina karara vokira
vairove? tumanta 42 vika havuka unta tora hini vira amuvaro 43 viva
vika nivuqaa vaiharo varakero nora.
44 Ihuva havuka namakero vika tiva nimiro tiharo, Tota ni hampata
vaiha te maa uvara ni tiva nimunarave. Haaru Mosivavata, paropeti
vaiintinavuvata, Ihi vukuqi qara ntuva tokavata, tiriara qara ntuvato
uvava, vi uvava naantiara vivauma varianarove, tunarave, tiro.
45 Minti tivakero vika Kotira vukuqi qara ntuvato uvara kankomake
iriate tiro, viva vi uvara vi uvara tiva nimiro tiharo, 46 Maa uvara qara
ntuva torave. *Mesaiaa*vano aihavina haikara naane varaqiro viro vuru
qutuviro, taaramo enta varikero qaiqaa qaqi himpuanarove, turave.

47 Ne viraqaahai ti hutuqaa vaiinti nahenti tiva nimiqi viha tiha,
Nenta qora aara qaqira kaivaro Kotiva ne qora kaiqa vare vai uvara
nunka nimitaarire, tiate. Ne vi uvara Ieruharemini naane hoqaramake
tiva nimi, viraqaahai vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiqi vuate.
48 Nenavu nenta avuqohai vi haikava vi haikava qovaraiqira tavaar-
ave.
49 Ti Qova nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Tenta Maraqura ni
nimirerave, tiva tainara, tema orini vira atitaariraro tuvuarire. Ne maa
vatukaraqira variqi vivaro naaruvaihairo viva tuvuntero niqi vaiharo
ni kempukaiqama nimitaarire, tiro.

Ihura naaruvaini vita varora
(Maaki 16:19-20; Kaiqa Varora 1:9-11)

50 Ihuva minti tivakero viva vika ntita varero Ieruharemi mini
kero Betanini orurero nai kauqutanta tuahera kero vinavuka koqema
nimitora.
51 Viva vinavuka koqema nimiteharo vinavuka mini kovaro Kotiva
Ihura naaruvaini vita varora.
52 Ihuva naaruvaini vumanta vira vaintinavu Ihura autu tuaherake,
muntukavano koqe umanta anirante Ieruharemini vura.
53 Vika mini oru vaiha Kotira Naavuqi vo enta vo enta Kotira autu
tuaheraqi vi vaura.

IONI
Ioniva Ihuva nurara tura

Ihura okara

1 Tota hoqarero Uvavano vaura. Vi Uvava Variqa Kotikantiro vaura.
Vi Uvava nai Kotiva vaura.
2 Tota hoqarero vi Uvava Kotikantiro variqiro vura. 3 Uva viva
Kotikantiro variqiro viharo ekaa vo haika vo haika autukero vatora.
Vovano vo haikavata autuarirava kia vauvaro Uva vivaqai ekaa haika
autukero vatora.
4 Uvavano vauvaro viraqima ekaa enta qaqi variqi vi okaravavata
vaura. Vi Uvava ovavano itaintemakero, vataini variaka koqema kero
ataama nimite vairo. 5 Vi ovava itaqiro vi vaivaro kiama konkira ari vai
haikava vira qimpa kaira.✡

Ioniva namari nimi vau vaiintiva Ihura okarara tura

6 Kotiva vaiinti vo atitora vira autu Ionira. 7 Vaiinti nahenti ⌞Ihurara⌟
viva quqaa ovavanove tiate tiro, Ioniva vika vira okarara tiva nimireva
anirora.
8 Ioniva nai kia vi ovava vairaitiro, viva vi ovarara vaiinti nahenti tiva
nimireva anura. 9 ⌞Ihuva⌟ quqaa ovavano ekaa vaiinti nahenti ataama
nimitareva vataini aniainarara ⌞Ioniva tiva nimi vaura⌟.

Ihura qoririma amitora

10 Ihuva maa vatara autukero vatova vataini tuvumanta maa
vatanaaka kia vira viraaqamake tavaraiti, virara kia vivave ti. 11 Viva
nai navunaaka unaini aniromanta vira navunaaka kia vira quahama
amitaraiti, vika vira qoririma amitora.
12 Mintumantavata, vokuka vira quahama amite virara quqaa vivave
ti vauka viva vika noraiqama komanta vika Kotira vaintiqamavi vaura.
13 Kiama vaiinti nahenti nái vainti vatataantema kevauve vika Kotira
vaintiqamavi, kiama qaqi vaiinti antuqaqaahai vika Kotira vaintiqa-
mavi, Kotiva naivano vaiinti nahenti nai vaintiqama kaira.
14 Ho Uvavano tinavu hampata vaireva vainti vaata varero, maa
vataraqaa vaumanta tenavu vira mpeqa okara takuqi vaira tavaunara.
Viva vira maaqu vohaiqavano vauvarora tiro, vira Qova nai mpeqa
okara vira amura. Tenavu tavaavauraro vi vaiintiva koqema nimite-
haro aaqurihama nimiteharo quqaa Uvaqai ti vau vaiintiva vaura.
15 Ioniva vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Te haaru ni tiva nimi tiha,
Vaiinti vovano ti naantiara aniarirava ti haatara kaanarove, turava ho
maa vivave. Tevata kia qovaraiquna entara viva haaru qaqi variqiro vi
vaurave. Mintima vaiharora tiro, viva ti haatara kero viva Noravanoma
vaivo, tiro. Ioniva minti tura.
16 Ihuva voqamakero tinavu aaqurihama timite vaivara tiro, viva
tinavu aaqurihama timiteharo qaiqaa qaiqaavata tinavu koqema timite
vairave.
17 Haaru Kotiva nai uva maara tiva tora qara ntuvakero Mosira
amura. Vate maa entara Ihu Karaitiva Kotiva inaihairo tuvurero, Kotiva
aaqurihama timite vai okarara quqaa okara tinavu tiva timira.

✡ **1:5:** 1 Ion 1:1

18 Kiama qumina vo vaiintivano Variqa Kotira viri tavairave. Vira
Maaquvano nai Qora aaqanto vaiva, vivaqaima nai Qora okara qo-
qaiqama kaimanta tenavu kankomake tavaunara.

Ioniva Ihurara vaiinti nahenti tiva nimura
(Matiu 3:1-12; Maaki 1:1-8; Ruki 3:1-18)

19 Ioniva Ihurara tiva nimu uvava maantimama vairo: Ioniva aniro-
manta Iutia vaiinti noranavu Ieruharemini vauka vaiinti vonavu nitit-
omanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintikavata, Rivaira vohaa anku
vaiinti vonavuvata, vika orure Ionira ireha tiha, Are ta vaiintivave?
⌞Are quqaae tinavu *Mesaiaa*vanove?⌟ ti.

20 Vika minti tuvaro Ioniva kia uva kukeqa karaitiro, qoqaa vutu
kero vika tiva nimiro tiharo, Aqao, kia te Kotiva atitai vaiintika
*Mesaiaa*vanovauve vauro, tiro.

21 Tumanta vika vira qaiqaa ireha tiha, Are te kia vikave tianara vo?
Are tavave? Are tinavu kaivaqava Elaitaavae variarao? ti.

Vika minti tuvaro Ioniva, Aqao, te kia vikavauve, tiro. Tumanta vika
qaiqaa vira ireha tiha, Are ta vaiintivave? Tenavu paropeti vaiinti vo,
viva qovaraiqiainara vira vekama vauro. Are vi vaiintivave? tuvaro
Ioniva aqao kiaveqai tiro.

22 Minti tumanta vika tiha, Are ta vaiintivave iaro? Are tinavu tiva
timiraqe tenavu anirante tinavu tititaaka ariara vuru tiva nimiare. Are
nenara ta vaiintivave tinarave? ti.

23 Tuvaro Ioniva haaru paropeti vaiinti Aisaiaava qara ntuvato
uvarara iriharo vika tiva nimiro tiharo,

> Te qumina kanta vaihama naveraitiha, Ne aara avuqavuma taivaro
> Noravano vi vaura aniarire ti vaurauka, te maa vi vaiintikama vauro,
> tiro. *(Aisaiaa 40:3)*

Haaru paropeti vaiinti Aisaiaava qara ntuvato uvarara iriharo Ioniva
minti tura.

24 Ioniva minti tumanta Parasi vaiintinavu nititoka tiha, 25 Are
tinavuara tihara, Te kiama *Mesaiaa*vano vauro, te kiama Elaitaakave,
te kiama paropeti vaiintive, tianarave. Ho are nantiharae te qumina
vaiinti vauro tiharama, namari nimi variarao? ti.

26 Vika minti tuvaro Ioniva vinavuka nái tiva nimiro tiharo, Te
qumina namariqaima ni vaiinti nahenti nimi vauro. Vovano ni avutana
vai vaiintira, ne kiama vira kankomake tavaavo. 27 Viva ti naantiara
aniariravave. Te inaara vaiinti vauraro viva nora vaiinti vaimantara ti,
te kiama ho vira aiqu rumpa taina naaquntara kuvantu amitararave,
tura.

28 Ioniva Iotani Namari hini mantaraini, Betanini vaiharo namari
nimi vau entara vi uvara tura.

Ioniva Ihurara Kotira Sipisipi Naative tura

29 Vira qararaa Ioniva vaiharo tavovaro Ihuva vihairo ani vauvaro
viva tiharo, Ho tavaate. Vi vaiintiva Kotira Sipisipi Naative. Viraqaama
Kotiva ekaa vataini vaika qora kaiqa vare okarara taiqa nimitaanarove.
30 Te haaru tiha, Vaiinti vovano ti naantiara aniarirava ti haatara
kaanarove, tunarave. Te kia qovaraiqiavauna entara viva haaru qaqi
variqiro vuvave. Mintima vaiharora tiro, viva ti haatara kero Noravano
varianarove, tuna vaiintiva, ho maa vi vaiintivave. 31 Tota kia te vira
viraaqamake tavaunarave. Ne Isareri vatanaaka vira viraaqamake
tavaate ti, te maini ani namari ni nimi vaunarave, tiro.

32 Minti tivakero Ioniva Ihurara vika qoqaa tiva nimiro tiharo, Te
tavauraro Kotira Maraquravano uviri vo, mirura voqaara tuviro, tuvu
viraqaatama vaurave. 33 Tota te kia Ihura viraaqamake tave vauraro
Kotiva ti titaimanta te namari ni nimi vauraro Kotiva ti tiva timiro
tiharo,

Tavairaro ti Maraquravano otu viro viraqaata vaina vaiintira ho virarama vivave tiane. Viva kia qaqi qumina namari nimianarove. Viva vaiinti nahenti ti Maraqura nimianarove, tirave.

34 Kotiva ti vi uvara minti tiva timimanta te vi haikara kankomake
tave, virara te maa vaiintiva Kotira Maaquve turo, tiro.

Ihuva vo vaiintinavu naane ntitora

35 Vira qararaa Ioniva nai vainti taaraqanta vira avataqi nutanta
hampata himpitero vaiharo 36 tavovaro Ihuva aitarero vuvaro Ioniva
vira vutu tavero, nai vaintitanta tiva nimiro tiharo, Tavaate. Vi
vaiintiva Kotira Sipisipi Naative, tiro. 37 Minti tumanta Ionira avataqi
nutanta Ioniva tu uvara iri, viraqaahai vitanta tuqantaavi Ihura avataqi
vura.

38 Ihura avataqi vuvaro Ihuva tuqantaa viro tavomanta vitanta
vira avataqi anuvaro viva vitantara tiharo, Netanta nanarae aniavo?
tumanta vitanta tiha, *Rabaio —Maara ti variara vaiintio*, are taini
variaravave? tuvaro 39 Ihuva tiharo, Ho netanta ani tavaate, tiro.

Minti tumanta vitanta vira vataake vi, oru viva vauraqi variqi vi
eromanta anirante vura. 40 Vi vaiintitantaqihairo vaiinti vo Entaruva,
Saimoni Pitaara qatavano vaura.

41 Vitanta Ihura mini ketanta Entaruva nai vakaara ranta kero vira
tiva amiro tiharo, Tetanta Kotiva atitai vaiintira *Mesaiaa* vira rantake
tavauro, tiro.
(*Mesaiaa*ve, *Karaitira*ve, vohaa autuma vairo.)

42 Vira rantake tavauro, tivakero Entaruva nai vakaara vita varero
Ihuva vaunaini vuru kovaro Ihuva vira tavero tiharo, Are Ionira maaqu
Saimonivave. Te ai autu rehama *Sifaasirave*, tirerave, tiro.

*Sifaasi*rave, *Pitaa*rave, vohaa autuma vairo. ⌞Maa uvaraqihai vi
autura tirera *Orirave* ti.⌟

Ihuva Piripika Nataanika naarora

43 Vira qararaa Ihuva Karirini virerave tivakero oru Piripira ranta
kero virara tiharo, Are ti naantiaraini aniane, tiro.

44 Piripiva Besaida vatukaihainaavama vaura. Entaruka Pitaaka
vitantavata vohaa vi vatukaraqiraukama vaura.

45 Ihuva Piripirara minti tuvaro Piripiva Nataanira ranta kero vira
tiva amiro tiharo, Haaru tinavu kaivaqava Mosiva maara uva qara
riharo vi vaiintirara tivatomanta paropeti vaiintinavuvata vi vaiintiva
naantiara anianarove tivake qara ntuvato vaiintira, ho vate vi vaiinti-
rama te tavauro. Viva Ihuva Iohepira maaquvano Nasaretihainaavave,
tiro.

46 Viva minti tuvaro Nataaniva tiharo, Aqao. Hoe koqe vaiintivano
mintina vatukaraqihairo qovaraiqianarove? tiro. Tuvaro Piripiva
tiharo, Ho are nenavano oru tavaane, tiro. 47 Tivakero oru vuvaro Ihuva
tavomanta vitanta ani vauvaro Ihuva tiharo, Tavaane. Quqaama vi
vaiintiva Isareri vaiintivanoma vaivo. Kia vi vaiintiraqi una uvavata
vaivo, tiro.

48 Minti tuvaro Nataaniva Ihura irero tiharo, Nantiakerae are ti
okarara ho irira iarao? tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Piripiva
kia ai aaraivaka are *fiki* vira okaraqi variaramanta te ai tavaunarave,
tiro.
49 Minti tuvaro Nataaniva tiharo, Ike, maara ti variara vaiintio, are
Kotira Maaquvanove. Are Isareri vatanaaka avuhainaavave, tiro.
50 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are *fiki* okaraqi variaramanta te ai
tavaunarave tunaraqaahairae are tiriara quqaa vivave tiarao? Naan-
tiara are nora haika, vo haika vo haika vira aataraainara tavenarave.
51 Te quqaama turo. Naantiara are vaiha tavairaro naaruvavano
qantuara viramanta viraqihai Kotira *enseli*navu te Vataini Vatatai
Vaintika variainanaini oru vi tuviha vaivarave, tiro. Ihuva turama.

2

Nahenti ironaini Kenaa vatukaqi vura

1 Enta taaraqanta aitaromanta Karirini vatuka vo Kenaaqi nahenti
irareka 2 vauvaro Ihura novavata mini vaumanta vi vatanaaka Ihura-
vata, vira vaintinavuvata, naaromanta vinavukavata mini vura.
3 Vinavuka oru vaiha kara ne vauvaro *uaini* namari taiqa vuvaro
Ihura nova Ihura tiva amiro tiharo, *Uaini* taiqama vivo, tiro.
4 Tuvaro Ihuva aqao tiro, Nahentivauvo, ai kaiqa vo kaiqama vaivaro
ti kaiqa vo kaiqama vaivo. Te tenta kaiqa varaaina entava kiama
qovaraiqivo, tiro.
5 Minti tuvaro Ihura nova kaiqa vaiintinavu tiva nimiro tiharo, Viva
nana kaiqae niara varaate tiramanta, ne viva tinantemake varaate, tiro.
6 Iutaa vatanaaka vika nái maara uva iriha minti mintima keha vika
nái viri vaata hiqama kora. Ho virara iriharo namari taqu 100 *lita*
6navu vi naavuraqi vatova vauvaro Ihura nova ne viva tinantemake
varaate, tuvaro 7 Ihuva kaiqa vaiinti vika tiva nimiro tiharo, Ho vi
taqunavuraqi qaqi namariqohai ekaa kaqa mpiqa kaate, tumanta qaqi
namari kaqa vare vuru qahiare vauvaro ekaa taqu noqaa mpiqa vura.
8 Mpiqa vuvaro Ihuva qaiqaa tiharo, Ho taquqihai kaqa vare vuru
karaqaa raqiki vai vaiintira amivaro neharo tavaarire, tiro.
9 Minti tumanta vinavuka taquqihai vi namarira kaqa vare vuru
karaqaa raqiki vau vaiintira amuvaro vi vaiintiva qaqi namarivano
*uaini*qama vura neharo tavovaro koqe uvaro viva kiama namari vira
kaqo uvara iriraitiro vaumanta, vira kaiqa vaiintinavuqaima virara
irura. Mintuvaro karaqaa raqiku vaiintiva neharo tavovaro koqe *uaini*
vauvaro quaha kero nahenti varo vaiintira aarama kero 10 vira tiva
amiro tiharo, Ike, vokiaka koqe *uaini* naane vaiinti nahenti nimiamanta
nama taiqa kaamanta naantiara qora *uaini* nimi variarave. Are kia vika
iantema kera nimira iarao. Te tavaurara are vo *uaini* avuni nimira,
viraqaahaira koqe *uaini* naantiara nimira iarao, tiro. Minti turama.
11 Ihuva Kariri vataini Kenaaqi vaiharo qaqi namari varakero *uaini*
tuqantaa nimitora. Viva vi kaiqara naane avuni hoqarama tero,
viraqaahairo vo kaiqa vo kaiqa nora kaiqa varaqiro vurama. Viva vi
kaiqara varomanta vira vaintinavu vira kaiqa tavehama Ihura okara
mpeqa okarara kankomake iri, virara ho quqaa vi vaiintiva tinavu
kahaqiariravama vaivo ti tura.

12 Ihuva *uaini* tuqantaa nimitero viraqaahairo vivavata, vira nova-
vata, vira qatanavuvata, vira uva irukavata, mini ke Kapenaumini oru
vo entanavu vaura.

Ihuva Kotira Naavuqi vura
(Matiu 21:12-13; Maaki 11:15-17; Ruki 19:45-46)
13 Vehakuma Nimito Karara no entava aumanto vauvaro Ihuva
Ieruharemini viro 14 oru Kotira Naavuqi oriqetero tavomanta vokuka
viraqi koqaa kaiqa vareha purumakauve, sipisipive, uvirive, nimiha
monu vare vaumanta vonavu tainta tataaqa oquvi vaiha *kamaani*ra
monu vareha Kotira Naavuqiraa monu vo monu nimi vaura.
15 Mintiaqi viha koqaa kaiqa vare vauvaro Ihuva vika tavero kapipi
varakero viraqohairo purumakauvata, sipisipivata, Kotira Naavuqi-
hairo ruhaaqi veva vahaaqaini kero, monu nimi vau vaiintika tainta-
vata utu tuqantaa aqukero vi monuravata rantaupirima kero, 16 uviri
nimiha monu vare vau vaiintikavata nitiharo tiharo, Ne vi haikara vi
haikara maaqihai vare vevare vuate. Ne kia ti Qora Naavu *maaketi*
naavuqama taate, tiro.
17 Ihuva minti tuvaro vo uva Kotira vukuqi qara ntuvato uvava vira
vaintinavu aatoqi ntuva vumanta irura. Vi uvava mintima tiro: *Te ai
Naavuara noraiqaake iriqi vuarirava iha itaintema kero, tiqi ite vaivo*,
tura. *(Ihi 69:9)*
18 Ihuva mintumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Aqao, tavave ariara
tivarae are mintira iarao? Are nana nora kaiqa vo tinavu tivuqaa
vara qovarama kairaqe tenavu vira tave, ariara viva ho mintianarove
tirarave? ti.
19 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne maa naavura rampai kaiqe te
taaramo enta variqi vihama qaiqaa kaqa kararave, tiro.
20 Minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Aqao, maa naavura
kaqeha 46 ihi airi ihiara kaqaqi vi vuru kaqa taiqakaa naavurave. Are
hoe taaramo entaqai vi naavura qaiqaa kaqa taiqa kenarave? tura.
21 Vika minti tuvaro Ihuva kia vutukero qaqi naavuara tiraitiro,
viva nai vaatara uva tuqantaakero tura. ⌞Ne ti harukaiqe te taaramo
enta varike qaiqaa qaqi himpirarave, tiro.⌟ 22 Naantiara Ihuva qaiqaa
qaqi himpi vau entara vi uvava vira vaintinavu aatoqi ntuva vumanta
vika irura. Kotira vukuqi qara ntuvato uvaravata, Ihuva vi entara tu
uvaravata, iriha vika Ihurara quqaave tura.

Ihuva ekaa vaiinti avu aatoqiraa okara iri tave vauva vaura
23 Vehakuma Nimito Karara no entaraqaa Ihuva Ieruharemini vau-
manta vaiinti nahenti airitahaa vira kaiqa nora kaiqa taveha Ihurara
ho quqaa vivave ti. 24 Vaiinti nahenti virara quaheha minti ti vauvaro
Ihuva vaiinti nahenti okarara kankoma kero iriharora tiro, viva kia
vika turara noraiqaakero irura. 25 Ihuva vaiinti nahenti vika nái aatoqi
iru okarara kankoma kero irurara tiro, kia vovano qumina vika okarara
vira tiva amiarirava vaura.

3

Nikotimaava Ihura oru tavora
1 Parasi vaiinti vo vira autu Nikotimaara. Nikotimaava Iutaa
vatanaaka vika nora vaiinti vovano vaura. 2 Viva vo enta entaqi Ihura
oru tavero tiharo, Maara ti variara vaiintio, tenavu tavauraro Kotiva ai

atitaivarara tira, are maara uva ti variarava anira iarao. Kia Kotiva ai kahaqiare titirio, are kiama ho nora kaiqa varaaraitirio, tiro.

3 Viva minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Te quqaa uva tiarirara iriane. Vaiinti noruqama vinara kia qaiqaavata vatatairera, viva kiama Kotiva raqikina vatukara ho tavaanarove, tiro.

4 Tuvaro Nikotimaava tiharo, Nantiakeroe noruqama vina vaiintira qaiqaa vatataanarove? Viva hoe qaiqaa nai nora auhaqi viqetairaroe vira qaiqaa vatataanarove? tiro.

5 Minti tuvaro Ihuva vira nai tiva amiro tiharo, Te quqaa uva tiarira iriane. Qumina namariqi vatatairava vairaro kia Kotira Maraquravano vira qaiqaa vatatairera, viva kiama ho Kotiva raqikina vatukaraqi vuanarove. 6 Vaata vataava vaata vataaraqaima vatate vairave. Kotira Maraquravano maraqura vataaraqai vatate vairave.

7 Te ni qaiqaa qaraakaiqama kero vatataarire tuna uvara virara kia are ravuku vuane. 8 Te uva vo tuqantaake ai tiva amirerave. Uvaivano utiharo vona vona nai antuqaqaa vi vairave. Uvaivano uti vaivara are kia vira tavaraitira, are vira uva *nontantaqai/otataqai* irianarave. Are viva viro aniro i okarara kia irira tavaarao. Ho Kotira Maraquravano vatatai okarara vohaa qaramakero vaivo, tiro.

9 Ihuva minti tuvaro Nikotimaava vira irero tiharo, Nantiakeroe mintianarove? tuvaro 10 Ihuva tiharo, Are Isareri vatanaaka maara uva tiva nimi variarava vaiharae vi uvara kia kankomakera iriarao? 11 Te quqaama turo. Tenavu kankomake iri tavauna haikara ni tiva nimi vauramanta ne kia tinavu uvara quqaave tiarave.

12 Te vataihainaa haikara ni tiva nimuramanta ne virara kia quqaa uvave tiarave. Ne minti tiavera te naaruvaihainaa haikara tiarira nantiakee ne vi uvara ho quqaave tivarave? 13 Kia vaiinti vovano Kotiva vainaini naaruvaini virave. Ti Vataini Vatataika teqaima naaruvainivata variavaurauka, te vihaima tuvuraukave.

14 Haaru ni kaivaqava Mosiva qumina vataini ni vau entara memaru maraqura *baraasi* oriqohairo autukero vira katariqaa arutero tuahera korave. ⌞Vaiinti nahenti vira tave kia qutu vuate tiro, Mosiva minturave. *(Kaarantura 21:6-9)*⌟

Ho Te Vataini Vatataika te variarira haaru Mosiva memaru maraqura autukero tuahera kontema kema, tivata katariqaa tuahera kevarave. 15 Mintiramanta vaiinti nahenti tiriara quqaa vivave tika kia qutu vi taiqa viraiti, vika ekaa enta ekaa enta qaqi variqi vivarave, tiro. Ihuva minti turama.

16 Variqa Kotiva vataini variakara voqamakero muntuka vateharora tiro, viva nai Maaqu vohaiqa vatataira tinavu timiro. Mintirara ti, vaiinti nahenti vira Maaquara quqaave tika kia qutuvi taiqa viraiti, vika ekaa enta ekaa enta qaqi variqi vivara.

17 Kotiva nai Maaqu vataini atitovaro viva kia vaiinti nahentiqaa uva vatareva tuvitaraitiro, viva vika kuvantu kero ntitareva tuvura.

18 Vovano vira Maaquara quqaa vivave tirava, vivama kia uva varaanaro. Vovano vira Maaquara kia vivave ti vaiva, viva vaakama uva varaivo. Viva Kotira Maaqu vohaiqara kia quqaa vivave tira kaara, Kotiva *ko* tiva taiqakero viraqaa uva vatero.

19 Maa haikara kaara uva varianaro: Ovavano vataini tuvimanta vaiinti nahenti kia vira quahama amitaraiti, vika konkira ariraraqai

quahe vai. Vaiinti nahenti kaiqavano qora kaiqa vaimantara ti, vika kia vi ovarara quahama amite.

20 Qora kaiqa vare vaiva ova vira navutaiqiharoma kia ovavano
vainaini viro. Ovavano iteharo te vaaqu kaiqa varaunara qovarama
kaantorave tivakero, kia ovavano vainaini viro. 21 Viva mintimama
vaivaro quqaa kaiqa vare vai vaiintiva kia qetaraitiro, ovavano
vainaini viro. Viva vivaro ovavano iteharo vira kaiqa ataama ami-
taimanta vaiinti nahenti tavaavaro vi vaiintiva Kotira uva avataqiro
viharo Kotira kaiqa vare vaira.

Ioniva namari nimi vauva Ihurara vaiinti nahenti tiva nimura

22 Viraqaahai Ihuvavata vira vaintinavuvata ⌞Ieruharemi mini ke⌟ Iutia
vata vo, qumina vataini vi. Ihuva nai vaintinavu vataakero oru mini
vaiharo vaiinti nahenti namari nimi vaura.

23 Namari nimi vauvaro Ionivavata vatuka vo, Salimi tataaqa Ainon-
ini vaiharo namari nimi vaura. Ioniva nora namari vaunaini vaumanta
vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauvaro Ioniva vika namari nimi
vaura. 24 Vi entara kia Ionira rumpa vare karapuhi naavuqi vuru kora.

25 Vi entara Iutaa vaiinti vovano vaiharo Ionira uva iru vaiintika
hampata namari hiqe okarara tirori vaura. Mintumanta vika Ioniva
vaunaini orure tiha, 26 Maara ti variara vaiintio, tota are Iotani Namari
hini mantaraini vaiinti vontira vaiharama are virara vivave tunarave.
Ho tavaane. Vi vaiintiva vivavata namari nimi vaimanta airitahaa viva
inaini vi variavo, ti.

27 Minti tuvaro Ioniva tiharo, Ho Kotiva naaruvaini vaiva vaiinti vo
kia vo haika amirera, vi vaiintiva kiama ho vi haikara varaanarove.
28 Nevata te tota tunarara iriarave. Te tiha, Kiama te *Mesaiaa*vanovauve
vauro. Ti tititaimanta te naane vira avuni anuraukave, tunarave.

29 Nahenti varaarirava vivama nahenti varairave. Vi vaiintira
tontivano himpi vaiharo vira uva iriharo quahairave. Ho vi vaiintiva
quahaintema kema, te Ihurara quahauro. 30 Ihura autuvano uritarero
voqavata noraiqama viraro ti hutuvano vataini qiarire, tiro. Ioniva
minti turama.

Ihuva naaruvaihairo tuvuaina okarara tura

31 Ihuva mpeqavano virihairo tuvivara tiro, viva ekaa haika aatara
kaivama vairo. Vataihainaava vataihairo anivara tiro, viva vataihainaa
haikaraqai ti vaira. Ihuva naaruvaihairo tuvivara tiro, viva ekaa
vataihainaa haika aatarakaivama vairo.

32 Viva nai tavai haikara nai iri haikara qoqaa tiva nimi vaimanta
vaiinti nahenti vira uvara kia quqaave tiraiti, vira uva qoririma amite
variara.

33 Ho vaiinti vovano kia Ihura uva qoririma amitaraitiro, vira uvara
quqaa uvave ti vai vaiintiva, viva minti tiharoma Kotira uvaravata
quqaa uvama vaivo tiro.

34 Kotiva Ihura atitaivaro viva Kotira uvaqai ti vaira. Kotiva vira
atitareva iharo, nai Maraqura amiharo kiama inaaraiqa amiraitiro,
viva noraiqamakero amivarora tiro, ho viva Kotira uvaqai ti vaira.

35 Vira Qova nai Maaquara voqamakero antuqa arivarora tiro, viva
ekaa haika nai Maaqu amivaro viva vi haikaraqaa raqikiqiro vi vairo.

36 Vovano vira Maaquara quqaave tirava kia ekaara qutu viraitiro,
qaqi variqiro vuanaro. Vovano kia vira uvara quqaave tirava vairaro
Kotira arara itairava viraqaa varianaro.

4

Ihuva Sameria vatanaa nahenti hampata uva tura

1 Vi entara Parasi vaiintinavu iruvaro Ihuva airi vaiinti nahenti
ntitaqiro viharo namari vika nimiharoma Ionira aatara kora. 2 (Ihuva
kiama naivano vika namari nimiraitiro umanta vira vaintinavuvano
vaiinti nahenti vika namari nimura.) 3 Parasi vaiinti vi uvara iruvarora
tiro, Ihuva viraqaahairo Iutia vata mini kero vetara Karirini viro.

4 Karirini vireva vu aarava vaireva Sameria vata avutana vauvarora
tiro, 5 Ihuva vi aararaqaa viharoma inaara vatuka vo, vira autu Sikaave
tunaini oru ntora. Vata vo, haaru Iekopiva nai maaqu Iohepira amu
vatara vira tataaqa vaura.

6 Haaru Iekopiva namari nareva quvitova mini vauvaro Ihuva niara
aara ani kovaro popohovaro viva namariara quvitora vira tataaqa
oquviro vaura. Oquviro vauvaro kuarivano qiataqaa uri vauvaro
7 Sameria nahenti vovano namari kaqareva anuvaro Ihuva namariara
naataa uvaro vi nahentirara tiharo, Namari kaqa timiraqe naare, tiro.

8 Ihura vaintinavu vaakama kara varareka vatukaini vuvaro 9 Ihuva
viraqaa vaiharo minti tuvaro Sameria nahentivano aqao tiro, Are Iutaa
vaiintivano variaramanta te Sameria nahentima vauro. Are nantivarae
tiriara namari kaqa timiraqe naare tiarao? tiro. Iutaa vatanaakavata
Sameria vatanaakavata nai toma amite nai toma amite i vaurara tiro,
nahentivano minti tura.

10 Minti tuvaro Ihuva nahenti vira nai tiva amiro tiharo, Are Kotiva ai
amireva iaina haikaravata, ti okaravata, kankomakera irianaravauve,
are ti irairaqe te qaqi variqi vina namarira ai amirarave, tiro. ⌞Vi
vatanaaka ruvu namariara *qaqi vai namarirave* tura.

11 Ihuva te qaqi variqi vina namarira ai amirarave tuvaro vi nahen-
tiva kia kankoma kero vira uva iriraitiro, viva ruvu namariarave tivo
tiro.⌟ Viva tiharo, Nora Vaiintio, namari vevantoma vaivara are kiama
namari taquvata vatera iarao. Taraqihairae qaqi variqi vi namarira are
tianara kaqenarave?

12 Tinavu kaivaqava Iekopiva nora vaiintivano vaurave. Are vo?
Vira aatara kaaravae variarao? Viva naivata nai vaintinavuvata nai
purumakau sipisipi vataakero maa namarira ne vaurave, tiro.

13 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Vovano maa namarira neharo viva
qaiqaa qaiqaavata namari naataa iraro naanarove. 14 Ho vovano te
amiaina namarira nairaro kiama qaiqaavata namari vira naataa iraro
varianarove. Te namari amiariraro vi namariva vaiinti avutaqihairo
ruvu voqaara nteharo iraro vi vaiintiva kia qutu viraitiro, qaqi variqiro
vuanarove, tiro.

15 Ihuva minti tuvaro vi nahentiva tiharo, Nora vaiintio, ho vi
namarira timiraqe te naariraro kia qaiqaa namari naataa iraqe kia
qaiqaavata maaqihai kaqake naare, tiro.

16 Tuvaro Ihuva tiharo, Ho are nena vaativata oru aarama varera
orurantera maini tuvuane, tiro.

17 Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Aqao, te kia vaatiqama vu-
raukave, tiro. Tuvaro Ihuva tiharo, Are quqaama tihara, Te kia vaa-
tiqama vuraukave, tiarao. 18 Are kauquru tataa vaatiqama vuaravave.
Vate are vaiinti vo varatera variarava, viva kiama ai vaati tanava vaivo.
Are quqaama tiarao, tiro.

19 Minti tuvaro nahentivano tiharo, Nora vaiintio, te irurara are
paropeti vaiintivano variarao. Kotiva ai kahaqivara minti ti vari-
arao. 20 Ho tinavu Sameria vatanaa kaivaqaukavara maa aiqinaraqaa
vaihama Kotira autu tuahere vaurave. Minti ti vaumanta ne Iutaa
vatanaaka aqao tiha, Ieruharemi miniqaima vaiha Kotira autu tua-
heraataarave, ti variarave. Ne Sameria vatanaaka tinavuara minti ti
variarave, tiro.

21 Nahenti viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Are ti uvara quqaave tiane.
Enta vo anintaira ne vi entaraqaa ti Qora autu tuaherareka iha, kiama
maa aiqinaraqaa uru vaiha Kotira aarevarave. Kiama Ieruharemihai
Kotira aarevarave.

22 Ne Sameria vatanaaka Kotira okarara kia kankomake iriraiti,
ne hampiqama keha vira aare variarave. Vaiinti nahenti kuvantu
nimitaarira vaiintiva Iutaa vatanaakaqihairo qovaraiqiainarara ti,
tenavu Kotira okarara kankomake irihama, vira autu tuaherehama vira
avuqavuqama keha aare vaunarave.

23 Enta vo aniarirava vate vi entava qovarama vivo. Vi entaraqaa
Kotira Maraquravano vaiinti nahenti kahaqiramanta vika kankoma
keha Kotira okarara irihama vika quqaiqama keha vira autu tuahera
kevarave. Mintima vai vaiinti nahentika ti hutu tuahera kaate tiro, ti
Qova vikarama rante vaivo.

24 Kotiva vaireva viva Maraquravano vairave. Viva Maraquravano
vairara ti, vira Maraquravano kahaqi vai vaiinti nahentika vikaqaima
Kotira okarara kankomake iriha, quqaiqama keha vika ho Kotira autu
tuahera kevarave, tiro.

25 Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Kotiva atitaaina vaiintiva *Mesa-
iaa*vano aniaina uvarara tiamanta te irunarave. Vi entava anintairaro
viva ekaa haika okarara tinavu tiva timianarove, tiro.

26 Tuvaro Ihuva nahenti vira tiva amiro tiharo, Ho ainti uva ti
vaurauka te maa vikave, tiro.

27 Ihuva vi uvara minti ti vaumanta Ihura vaintinavu vatukaihai
orurante ani tavovaro Ihuva Sameria vatanaa nahentintiro uva ti
vaumanta vika virara ravukuvi.

Vika mintimake ravukuvi uvaro, vikaqihairo kia vovano vi nahenti-
rara tiharo, Are nana haika vararevae aniarao? tiro. Vikaqihairo kia
vovano Ihurara tiharo, Are nantiharae vikantira uva ti variarao? ti.

28 Kia vinavuka minti tiraiti, vinavuka qaqirake uvema vauvaro
nahentivano himpiro nai namari taqu mini kero, anirantero vatukaini
vaiinti nahenti vuru tiva nimireva oruntero tiharo, 29 Vaiinti vo ani
tavaate. Viva te varauna okarara ekaa qovarama kero ti tiva timivo.
Quqaae viva Kotiva atitare i vaiintiva *Mesaiaa*vano vaivo? tiro. 30 Minti
tumanta vaiinti nahenti vika nái vatuka mini ke, Ihuva vaunaini
vurama.

31 Nahentivano nai navunaaka tiva nimireva anirantero vumanta
Ihura vaintinavu virara tiha, Maara ti variara vaiintio, ho maa karara
vara kera naane, tuvaro 32 viva tiharo, Te kara vo vataunara ne virara
kia iriavo, tumanta 33 vira vaintinavu nai tiva ami nai tiva ami iha
tiha, Vovanoe vaaka kara vuru vira amivaroe viva minti tivo? tuvaro
34 Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Te ti ⌞Qova⌟ ti tititaira vira antuqa
vai kaiqara vare vuru taiqa kaarirava, vi kaiqava ti karama vaivo, tiro.

35 Minti tivakero Ihuva vikara tiharo, Ne tiha, Erakaimantema tora
aitarairaro karavano mpeqaiqiraqe ho qantu varaainarave, tiarave. Ho

kara ututaaraqi aitutiha tavaate. Maa entara karavano mpeqaiqamama vivo. Ne ho qantu varevarave.

36 Kara qantu varaiva nai kaiqa vara tairaqaahairo koqaa varairave. Viva qantu vate vai karava ekaa enta ekaa enta qaqi variqiro vuanarove. Kara utiravavata, kara qantu vara vatairavavata, vitanta vohaa vaihatanta quaheha vaivarave.

37 Uva vovata tiava quqaa uvama vaivo: Vaiinti vovano kara naahoqi utu taivaro vaiinti vovano kara qantu vare vairave. 38 Te ni nititehama tiha, Vovano kaiqa varakero ututai karara, ne vi karara oru qantu varaate, turo. Vokiaka vukaari utiha kara ututaara, ne vi karara ho qaqi qantu varevarave turo, tiro.

Sameria vaiinti nahenti airitahaa Ihurara quqaa vivave tura

39 Ihuva nai vaintinavuara minti ti vauvaro nahentivano anirantero nai navunaaka vaunaini orurero tiharo, Viva te haaru autuna okarara ekaama ti tiva timivo, tiro. Nahenti viva minti tumantara ti, Sameria vaiinti nahenti vi vatukaraqihainaaka airitahaa Ihurara ho quqaa vivave ti.

40 Vika minti tivake Ihuva vaunaini anire Ihurara mpo tiha, Kia are vaaka vuane. Tinavu hampata voqavata varikera vuane, tuvaro Ihuva vika hampata taara enta vaitakero vurama.

41 Ihuva vika hampata taara enta vaiharo nai vakaaka vika tiva nimumantara ti, vi vatanaaka vonavuvata airitahaa Ihurara ho quqaa vivave ti tura.

42 Vika vi nahentirara tiha, Kia vaaka are ⌞Ihurara⌟ tinavu tiva timianaraqaahaivauve, tenavu virara quqaave turo. Tentanavu ani vira uva irihara ti, vate tenavu kankomake irururo Kotiva vira atitaivaro viva ekaa maa vataraqaa vaika kuvantu nimitaariravama vaivo, ti. Vika minti turama.

Ihuva kamaanira kaiqa vaiinti vo vira vainti koqema kora

43 Ihuva mini taara enta vaitero viraqaahairo nai maaqa Karirini viro. 44 Ihuva nai tiharo, Paropeti vaiintivano nai maaqa vaivaro vira autuvano kia nora autuma vaivo, tura.

45 Ihuva Karirini vumanta vi vatanaaka vira quahama amite vaura. Vikavata Vehakuma Nimito Karara No Entaraqaa Ieruharemini oru vaiha Ihuva nora kaiqa varora tavorara ti, vira quahama amite vaura. 46 Vira quahama amite vauvaro Ihuva qaiqaa Kenaani viro. Viva mini tota vaiharo qaqi namari varakero *uaini* namariqama kora.

Viva mini anuvaro *kamaan i*ra kaiqa vaiinti noravano vauvaro vira maaquvano nora rovara vareharo Kapenaumini vaura. 47 Ihuva Iutiaihairo Karirini anivo tura iriro, vi vaiintiva Ihuva anunaini orurero virara tiharo, Hoe are anira ti maaqu tavera viva rovara varainara taiqa kairaro koqema variarire? tiro. Vira vaintivano qutu vuarirava aumanto vauvaro viva minti tura.

48 Minti tuvaro Ihuva virara tiharo, Ne kia nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa tavaraiti, kiama ne tiriara quqaa vivave tivarave, tiro.

49 Minti tuvaro *kamaani*ra kaiqa vaiinti viva tiharo, Noravauvo, ti maaquvano qutu vuantorave. Vaaka aniane, tuvaro 50 Ihuva tiharo, Ho nena maaqaini vuane. Ai maaquvano kia qutu viraitiro, qaqima varianarove, tiro. Tuvaro *kamaani*ra kaiqa vaiinti viva Ihuva uva tiva amurara quqaa uvave tivakero, nai maaqaini ururantero vurama.

51 *Kamaani*ra kaiqa vaiinti viva aaraini vi vaumanta vira kaiqa
vaiintinavu ⌞maaqaihai uru vira vitake viha vira tiva ami tiha, Ai
maaquvano koqemama vivo, ti.
52 Tuvaro viva vinavuka irero, Nana kuari avuqaae vira vaatavano
koqema vivo? tumanta vinavuka tiha, Enta eraivaro 1 *kirok i*ma vira
vaata iha itaiva taiqa vivo, ti.
53 Minti tuvaro vira qova iruvaro vi kuari avuraqaa Ihuva vira tiva
amiro tiharo, Ai maaquvano kia qutu viraitiro, qaqima varianarove,
tura. Minti turara tiro, *kamaani*ra kaiqa vaiinti vivavata vira navu-
naakavata Ihurara quqaa vivave turama.
54 Ihuva Iutiaihairo ani Karirini vaiharo vi kaiqara avuni varovavata,
maa kaiqara varovavata, taara kaiqaiqama vura.

5

Ihuva maaraqaa vaiinti vo koqema kora

1 Viraqaahairo Iutaa vatanaaka ovata no entava vo anirovaro Ihuva
Ieruharemini viro.
2 Ieruharemini vaantaavura qenti vo, Sipisipi Qentive tuva vaura.
Vira tataaqa varuva namari vo vira autu Betesata Namari vaura.
Namari auvahianta haraara naavu kauqurunavu vauvaro 3 haraara
naavu vinavuraqi rovara varoka airitahaa viraqi vaura. Avu qimpa
vukave, aiqu qoraiqama vukave, aiqu kauqu tapara vukave, vika vika
vaiha namarivano qakaa qakaa iainara vira vekama vaura. 4 [Vohaa
enta vohaa enta *enseli* vovano tuvunteharo namari qaki qaki umanta
rovara varokaqihairo vovano naane avuni namariqi otu vuvaro viva
nana nana rovarae varova taiqa vura.]
5 Ho vaiinti vovano airi ihi 38 ihiara rovara varo vaiintiva vivavata
haraara naavuqi vaura. 6 Viraqi vauvaro Ihuva vira tavero iruvaro
vi vaiintiva airi ihi rovara varaqiro vuvaro vira irero, Ai vaatavano
koqemae vuanarove? tiro.
7 Tuvaro rovara varo vaiintiva viva tiharo, Nora Vaiintio, namarivano
qakaa qakaa ivaro vovano ti kahaqama varero muntu namariqi kaari-
rava kia vaimanta, te naane avuni otu virare turamanta vokiaka naane
otu vi variarave, tiro.
8 Tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Himpira nena taari utu varera
nena aiqutantaqaahaira nuane, tuvaro vaakama vira vaata koqema vu-
varo 9 vi vaiintiva himpiro nai taari utu varero nai aiqutantaqaahairo
niro. Vi entara Iutaa Maara Entaqaa Ihuva mintima kora.
10 Ihuva Iutaa Maara Entaqaa mintima korara ti, vira kaara Iutaa
vaiinti noranavu vaiinti koqema vura vira atiha tiha, Vate Maara
Entaqaave. Are nena taari utu varera vuanarara tinavu maara uvavano
qioqama tairave, ti.
11 Vika minti tuvaro viva tiharo, Aqao, vaiinti vovano ti koqema kaiva
tiriara nena taari utu varera nuane tiverama te minturo, tiro.
12 Minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Ta vaiintivae ariara
himpira nena taari utu varera nuane tivo? Vira autu raane, tuvaro
13 vaata koqema vu vaiintiva kia vira autu irura. Mini airi vaiinti
nahenti vauvaro Ihuva vaakama vuvarora tiro, vi vaiintiva kia Ihura
autu ho irura.
14 Vira autu kia iriraitiro vauvaro, Ihuva naantiara vaiharo tavovaro
vi vaiintiva Kotira Naavuqi vauvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho

tavaane. Ai vaata koqema vivo. Vo haika qora haikavano avuni vai rovarara vira aataraarirava ai aruantorave tira, kia qaiqaavata qora kaiqa varaqira vuane, tiro.

15 Tuvaro vi vaiintiva viraqihairo vevarero viro Iutaa vaiinti noranavu vuru tiva nimiro tiharo, Vira autu Ihurave. Vivama ti tivaata koqema kaivo, tiro.

16 Tumanta vika iruvaro Ihuva Maara Entaqaa vira koqema korara ti, vira kaara vi entaraqaahai Ihura qoraiqama amite vaura.

17 Mintuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Ti Qova ekaa enta kaiqa varaqiro vi vaimanta tevata kaiqa varaqi vi vauro, tiro.

18 Tumanta vi uvara kaara Iutaa vaiinti noranavu voqamake vira arukareka auti vaiha tiha, Tota Ihuva tenavu Maara Entara tuna uvara raqa kaivo. Ho vira naantiara viva Kotirara ti Qorave tivo. Viva qumina vaiintivano vaiharo viva variqa Kotikantiro vohaa vaireva auti vaivo, ti.

Ti Qova varai kaiqarama tevata varauro tura

19 Iutaa vaiinti noranavu minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te quqaa tiari iriate. Te vira Maaquvano vaiha kiama tenta irike vi kaiqara vi kaiqara ho varaainarave. Ti Qova kaiqa vare vaimanta te tavaunara, te vi kaiqaraqaima vare vauro. Ti Qova minti minti i vaimanta te vira Maaquvanovata minti minti i vauro.

20 Ti Qora muntukavano ti nai Maaquara vaivarora tiro, viva nai vare vai kaiqara ekaa kaiqa ti humiqaivo. Naantiara ti Qova humiqairaqe te maa kaiqara aatara kaaina kaiqarama varaainarave. Te vi kaiqara vi kaiqara varaari ne vira tavema voqamake ravuku vivarave.

21 Ti Qova qutu vuaka qaiqaa qaqi vara himpimake vaivave. Ti Qova mintinantemake, te vira Maaquvanovata vaiha tinta muntukavano vaina vaiinti nahentika qaqi vara himpima kaari vikavata qaiqaa qaqi variqi vivarave. 22 Ti Qova kiama vaiinti nahenti avateharo *ko* tianarove. Viva vi kaiqara ti timimanta te vira Maaquvano vaiha tentavano *ko* tirerave. 23 Viraqaahai vaiinti nahenti ti Qora autu tuaherentemake, vika ti vira Maaqu hutuvata tuaherevarave. Vovano kia ti vira Maaqu hutu tuaherairava kiama ti Qova ti tititaira vira autuvata tuaheraanarove.

24 Te quqaa tiari iriate. Vovano ti uva iriro quqaama Kotiva vira atitairave tirava, vivama ekaa enta ekaa enta qaqi variqiro vuanarove. Viva kiama uva varaanarove. Viva maa entara kiama ekaara qutu viraitiro, viva ekaa enta qaqi variqiro vuariravama varianarove.

25 Te quqaa tiari iriate. Vo enta qovaraiqiarirava aumantoma vaivo. Vi entaraqaa qutu vika, vika ti Kotira Maaqu uva irivarave. Ti uva iriaka homa qaqi variqi vivarave.

26 Qaqi variqi vi okarava ti Qoraqima vaivo. Ho ti Qova nai ti vira Maaqu noraiqama kaivaro qaqi variqi vi okarava tiqivatama vaivo. 27 Ti Vataini Vatataikara tiro, ti Qova ti noraiqama kaimanta te vataini vai vaiinti nahentika vika *ko* tirerave. 28 Ne kia te tiaina uvarara ravuku vuate. Enta vo anintairaqe te vika naaraari vataqi quntamate vaiinti nahentika ti uva iri, 29 nái quntama teraqihai himpivarave. Hini kika koqe kaiqa vareka himpi qaqi variqi vivarave. Hini kika qora kaiqa vareka himpi nora uvama varevarave.

Vaiinti vokuka Ihura okarara tura

30 Kia te tenta irike vo kaiqa vo kaiqa ho varaainarave. Te ti Qora
muntukavano vai kaiqarama vare vaunarara ti, te avuqavuqamake
vaiinti nahenti uva avateha ti vauro.
31 Te tentavano tenta okarara tiarera, vovano ti uvara kia quqaa
uvave tianarove. 32 Ho ti okarara tiva nimi vaiva vovano vaivo. Te
kankomake iruraro viva tiriara tiva nimi vai uvava quqaa uvama
vaivo. 33 Ne tota vaiintinavu nititomanta vika otu Ionira ti okarara
irovaro Ioniva ti okarara vutu kero vika tiva nimurave. 34 Qaqi
vaiintivano ti okarara tiainarara kia te virara noraiqaake iruro. Kotiva
ni kuvantukero ntitaarire ti, te vi uvara ni tiva nimuro.
35 Ioniva vaiharo ova voqaara ite vaumanta ne vaiha vi ovava ataa
iainarara vahuqaqai quahama amitorave. 36 Ioniva vaiinti nahenti
tiriara tiva nimurave. Ho vo haikavanovata Ionira uva aatarakero
vutukero tiriara ni tiva nimi vaivo. Ti Qova kaiqa timimanta te vi
kaiqara vare vaurava, ho vi kaiqava ti okarara ni numiqe vaivo. Vaiinti
nahenti te kaiqa vare vaunara tavehama, homa ti Qova ti tititairara
kankomake irivarave. 37 Ho ti Qova ti tititaiva, vivama ti okarara ni
tiva nimi vaivo. Ne kiama vira uva iri, vira virivata tavaarave. 38 Viva
ti tititaimanta te tuvuramanta ne kiama tiriara quqaa vivave tiavarora
tiro, Kotira uvavano kiama ni avu aatoqi vaimanta variavo.
39 Ne tiha, Kaiqe Kotira vukuqi aitutumake tave ekaa enta ekaa enta
qaqi variqi vuare, ti variarave. Ho vi vukuraqi vai uvava ti okarara ni
tiva nimi vaimanta 40 ne kia te vaunanaini aniamanta te qaqi variqi vi
okarara ni nimuro. Ne aniataara vaimanta kia aniavo.
41 Kiama te vaiintiqaahai nora autu varaainarave. 42 Te ni kankomake
tavauro. Kia ni muntukavano Kotirara vaivo. 43 Kotiva ti Qova
ti tititaimanta te tenta Qora autu vare anuramanta ne ti quahama
timitaataara vaimanta ne kia ti quahama timitaavo. Ho vovano nai
irikero nai nora autu varero anintairera, ne vaakama vira quahama
amitevarave. 44 Ne nenta nai autu nai autu tuahererara noraiqamake
iriha, kia Kotiva ni nutu tuaheraainarara noraiqamake iriavo. Minti-
hama nantiakee ne tiriara quqaa vivave tivarave? ⌞Vira kaara ne kia
ho minti tivarave.⌟
45 Naantiara tenta qora avuqaa vaiha kiama tevano niqaa uva
vataainarave. Mosiva ni kaivaqava, vivama niqaa uva vataanarove.
Ne Mosirara viva tinavu kahaqianarove tiarave. Ho naantiara vivama
niqaa uva vataanarove. Mosiva qara ntuvato uvava tiriara timanta ne
virara kia quqaave tiarave. 46 Ne Mosira uvara quqaa uvave tiatirio,
ne ti uvaravata quqaavema tiatirio. 47 Ne vira uvara kia quqaa uvave
tivakeha, nantiakee ne ti uvaravata quqaa uvave tivarave? Ne kia ho
mintivarave, tiro. ⌞Ihuva vi uvara Iutaa nora vaiintinavu tiva nimura.⌟

Ihuva kara airiqama kero raira nimura
(Matiu 14:13-21; Maaki 6:30-44; Ruki 9:10-17)

6

1 Viraqaahairo Ihuva oru Kariri Varuva, vira autu vo Taiberiasi
Varuva vara mini kero, votuqi namari taqa varero hini mantaraini oru
vaura.
2 Oru mini vaumanta vaiinti nahenti airitahaa tavovaro Ihuva ai-
havuka koqema komanta virara iriha Ihura avataqi vuvaro 3 Ihuva
nai vaintinavu hampata oru aihaini oquviro vaura. 4 Vi entara Iutaa
vatanaaka Vehakuma Nimito Karara ovata no entava aumanto vaura.

5 Ihuva nai vaintinavu hampata oquviro vaiharo tavomanta vaiinti
nahenti airitahaa vira avataqi anuka, ani uki vauvaro Ihuva Piripira
irero tiharo, Tenavu taihaie monuqohai kara koqaamake vi vaiinti
nahentika nimiari nevarave? tiro.
6 Ihuva naivano vika kara nimiaina okarara iriharo, viva Piripira qaqi
avateharo tavareva minti tura.
7 Minti tuvaro Piripiva tiharo, Aqao, 200 kinaa aqukeha kara varake
rairake nimiari vika inaaraiqa inaaraiqaqaima varevarave. Airi vaiinti
nahentima maini variavo, tiro.
8 Tuvaro Ihura vainti vovano Entaruva Saimoni Pitaara qatavano
tiharo, 9 Quvaaraa vainti vovano maini vaivo. Viva *baali*qohai untataa
mparetira kauqurunavu vatero havuka taaraqantavata vataivo. Airi
vaiinti nahentima variavo. Nantiakeroe vi karava ho varianarove? tiro.
10 Minti tuvaro Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Ne vaiinti
nahenti timanta vata kanta oquvi variate, tiro. Minti tuvaro mini
koqe ukau vaunaini vaiinti nahenti oquvi vaura. Vaiinti vika vaireka
5,000navu airitahaa oquvi vaumanta ⌊nahentivata airitahaavano mini
oquvi vaura⌋.
11 Vika oquvi vauvaro Ihuva mpareti varakero Kotirara koqema iarao
tivakero, vaiinti nahenti oquvi vauka rairakero nimiro, havukavata
varakero vohaa qaramakero oquvi vauka raira nimumanta vika varake
ho ne. Vika naataa untemake, vi karara ho nora.
12 Vika ho nomanta Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Vika kara neha
ataara qaqirakera nuntu ruvaaquate. Karavano quminaiqiantorave,
tumanta 13 vira vaintinavu vaiinti nahenti *baali* mpareti kauqu-
runavuqaahai neha ataara aqukora nuntu vareha rutantuto utara
12navu nora utanavu mpiqa kora.
14 Mpiqa komanta ho vaiinti nahenti mini vauka tavovaro Ihuva nora
kaiqa vara komanta tiha, Paropeti vaiintivano vataini tuvuanarove
tiava, ho quqaa maa vi vaiintivave, ti. 15 Vika minti ti vauvaro
Ihuva kankomakero irumanta vaiinti nahenti virara tiha, Kaiqe vira
noraiqama kaariraro viva tinavu Avuhainaa Vaiintivano variarire,
tiha Ihura ravaaqavu kareka auti vauvaro Ihuva vi uvara iriro, vika
mintivorave tivakero qaqira mini kero tuvurantero qaiqaa aiqinaqaa
nariaraa oru vaireva vura.

Ihuva varuva mare/turu vaura aiqu ntavaqiro vura
(Matiu 14:22-33; Maaki 6:45-52)

16 Ihuva mini vauvaro enta ire umanta vira vaintinavu namari auvahini
oture 17 votuqi vaarire anirante Kapenaumini vi. Mini vuvaro anoma
entuvaro 18 Ihuva kia tuvumanta vika varuvaqaa vi vauvaro aaronaa-
vano voqama kero utiharoma varuva namari ventaqiro vi ani vaura.
19 Ventaqi vi ani vaumanta vira vaintinavu namariqaa viha, namari
rairaqi rairaqi viha 5 *kilomita*ve 6 *kilomita*ve varake varuva namari
tavaarana viha, tuqantaavi tavovaro Ihuva varuva vaura aiquqaahairo
ntavaqiro aniro votu aumanto aniromanta vika vira tave, vira aatu
voqamake qete vaura.
20 Voqamake qete vauvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Kia qetaate.
Tema anuro, tiro. 21 Tumanta vika Ihurara ho votuqi vaariraane tuvaro
viva vaari rovaro votuvano vaakama vika vire unaini ororora.

Vaiinti nahenti Ihura rantareka vi vaura

22 Vira qararaa vaiinti nahenti varuva namari hini auvahini vauka
tavovaro votu vohaiqavano vaumanta vika iruvaro Ihuva kia vihairo
nai vaintinavu hampata votuqi vaarirero vumanta vira vaintinavu kia
Ihuravata vita vararaiti, vika náiqɑi votuqi vura.
23 Vika mintiake iri vaumanta Taiberiasi vatukaihai votu vonavu ani
tota Ihuva karara koqema iarao tivakero, raira nimumanta nonaini
vira aumanto anumanta 24 vo vaiinti nahentinavu mini vauka tavovaro
Ihuvavata vira vaintinavuvata kia vaumanta vika vi votunavuraqi
vaarire Kapenaumini Ihura rantareka vura.

Ihuva naaruvaihainaa mparetiara tura

25 Vika Ihura rantareka vi, oru varuva namari hini auvahini Ihura
rantake tiha, Maara ti variara vaiintio, are taireve maini anira iarao?
tuvaro 26 Ihuva tiharo, Te quqaa tiari iriate. Ne mpareti ho naarara
irihama ti rante variavo. Ne kia ti kaiqa okara kanko kaankomake
tavaara virara irihavauve ti rante variavo. 27 Ho kiama ne nteraaina
karara varareka kaiqa varaate. Vi karara qaqirakema ekaa enta ekaa
enta qaqi variqi vuaina karara vira vararekama kaiqa varaate. Vi
karara te Vataini Vatataika vaiha ni homa nimirarave. Kotiva ti Qova
vivama ti noraiqama kaivera, te homa mintirarave, tiro.
28 Ihuva minti tumanta vika vira irema, Tenavu Kotira kaiqa vararera
iha nantima kehae varaainarave? ti. 29 Tuvaro Ihuva vika tiva nimiro
tiharo, Kotiva niara maa kaiqara varaate ti vaivo. Viva atitai vaiintira
virara quqaa vivave tiate tiha vira kaiqa varaate tivo, tiro.
30 Ihuva minti tumanta vika tiha, Ho nana kaiqae humiqairaqe
tenavu vira tave ai okarara quqaave tirarave? 31 Are nana kaiqae
nora kaiqa vara timitairaqe tenavu tavaare? Tinavu kaivaqauka haaru
qumina vataini vaiha naaruvaihainaara *manaa* kara norave. Virarama
Kotira vukuqi qara ntuva tova mintima tivo. Viva naaruvaihainaa kara
nimivo, turave, ti.
32 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Te quqaa tiari iriate. Vi entara
kiama Mosiva quqaa naaruvaihainaa kara vika nimurave. Ti Qova,
vivama naaruvaihainaa kara quqaa nimiarirava vaivo.
33 Vataini variakara vika qaqi variqi vuate tiro, naaruvaihairo vataini
tuvu vai vaiintiva, vi vaiintivama Kotira karavano vaivo, tiro.
34 Ihuva minti tumanta vika tiha, Nora Vaiintio, ho vi karara ekaa
enta ekaa enta tinavu timiane, ti. 35 Minti tuvaro Ihuva vika tiva
nimiro tiharo, Vaiinti nahenti ti namaqi viha qaqi variqi vuate ti, te maa
vi karaukama vauro. Te variainanaini anirava kiama karara antuqa
aruanarove. Tiriara quqaa vivave tirava kiama namariara antuqa
aruanarove.
36 Te vaaka tiha, Ne ti tavehavata, kia tiriara quqaa vivave tiavo,
tunarave. 37 Ti Qova ti kaama timitaaina vaiinti nahentika, vika te
iainanaini anivarave. Vika te iainanaini aniqe kiama te vika qoririma
nimitararave. 38 Te naaruvaihai kia tenta irike varaataaina kaiqara
vararera tuvuraukavauve. Te ti tititaira muntuka vai kaiqara vararera
tuvuraukave. Ti tititaira Kotira muntuka mintimama vaivo: 39 Viva
vaiinti nahenti ti timitairaukaqihai te vonku kakakima kaarorave. Te
vikaqaa raqikiqi vivi, ekaara entaqaa vika vara himpima kaarira qaqi
variqi vivarave.
40 Qaiqaa ti tititaira muntuka mintimama vaivo: Ekaa vaiinti nahenti
ti vira Maaqu tave quqaa vivave tika, vikama qaqi variqi vivarave. Te

ekaara entaqaa vika vara himpima kaari vika qaqi variqi vuate. Ho ti Qora muntukavano mintimama vaivo, tura.

41 Ihuva vaaka turara tiharo, Te naaruvaihai tuvura mparetikave, tura kaara Iutaa vaiinti noranavu vira toma amiteha nuntu nauntu tiha, 42 Aqao, viva Ihuva Iohepira maaquve. Vira noka qoka tenavu tavaunarave. Ho nantivaroe viva te naaruvaihai tuvuraukave tivo? ti.

43 Vika minti ti vauvaro Ihuva tiharo, Eqaate. Ne kia vi uvara tunarara nuntu nauntu tiate. 44 Ti Qova ti tititaiva kia vaiinti vo vitairera, vi vaiintiva kiama te iainanaini ho anianarove. Ti Qova ntitairaukaqaima te iainanaini anivarave. Ho vika aniqe te ekaara entaqaa vika vara himpima kaari vika qaqi variqi vivarave. 45 Haaru paropeti vaiinti vovano mintima qara ntuva tero tiharo,

> Naantiara Kotiva ekaa vaiinti nahenti numiqe vaira vika vira kaiqa tavevarave, turave. *(Aisaiaa 54:13)*

Ti Qova kaiqa numiqaarirauka ti Qora uva irika, vikaqaima te iainanaini anivarave. 46 Ho kiama vaiinti vovano ti Qora tavaiva vairave. Te ti Qova Kotiva vainaihai tuvuraukara ti, teqaima vira tavaunarave.

47 Te quqaama turo. Tiriara quqaa vivave tira vaiintiva qaqi variqiro vuanarove. 48 Qaqi variqi vuate ti, te vaiinti nahenti vika karama vauro.

49 Ni kaivaqauka qumina vataini vaiha naaruvaihainaa kara, *manaa*ve tu karara namaqi viha vuru qutu vurave. 50 Ho kara vovano naaruvaihairo tuvirave. Vi karara naarirava kiama ekaara qutu vuanarove.

51 Ho tema vi karaukama uro. Te qaqi variqi vi karauka naaruvaihai tuvuraukave. Vovano maa karara nairava, viva qaqi variqiro vuanarove. Te kara amihama tenta mative tenta vaatave amirarave. Vataini vaika qaqi variqi vuate ti, vi karara vika nimirarave, tiro.

52 Ihuva minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu náiqai tiroriha tiha, Viva nantiakeroe nai mative nai vaatave tinavu timiraqe nararave? ti.

53 Tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te quqaama turo. Te Vataini Vatataika te variarira ne kia ti mativata ti naarevata naivera, ne kia qaqi variqi vivarave.

54 Ti mativata ti naarevata nairava, viva qaqi variqiro viraqe te ekaara entaqaa vira qaqi vara himpima kararave.

55 Ti mativano kara tanara vaivaro ti naarevanovata namari tanarama vaivo. 56 Ti mativata ti naarevata nairava viva tiqi vairaqe te viraqima vairarave.

57 Ti Qova viva qaqi variqiro vi vaiva vaiharo viva ti tititaimanta te viva qaqi variqiro viraqaahai tevata maini tuvu qaqi variqi vuro. Ho vira aanarero vaiintivano ti namaqiro virava tiqaahairo qaqi variqiro vuanarove.

58 Ho te vi karauka naaruvaihai tuvuraukave. Ni kaivaqaukavara kara vo *manaa* namaqi vi, qumina qutu vurave. Ho kia te vi karara voqaaravauve vauro. Maa karara ti kara nairava ekaa enta qaqi variqiro vuanarove, tiro.

59 Ihuva Kapenaumini maara naavuqi vaiharo vi uvara minti tura.

Ihura avataqi nuka vonavu vira qaqirake vura

60 Ihuva minti tumanta vira avataqi nuka vonavu vaiha vi uvara iri aqao ti, Vi uvara maara rai uvarama ti vaivo. Tavave vi uvara ho irianarove? Kiama tenavu vi uvara ho iriraraave, ti.

61 Vika evaara minti ti vauvaro Ihuva kankoma kero irumanta vira
avataqi nuka virara nuntu nauntu tiha vira ati vauvaro Ihuva tiharo, Te
tuna uvara kaarae ne tiriara nuntu nauntu ti variavo? 62 Ho te Vataini
Vatataika vaiha te naantiara tuvurante qoqaraanaini naaruvaini oru
variarira, ne te tuvurante oru vuainarara tavamake, vi entara ne nantie
ivarave?
63 Vaiintivano maraqura vataava vaivaro vira maraquravano viraqi
vaivarora tiro, vi vaiintiva qaqima vaivo. Vira maraquravano kia
vaivaro vira vaatavano kia ho vira kahaqiraro qaqi variqiro vuanarove.
Ho te vaaka tunarara kia te qumina vaataravauve turo. Te maraqura
okarara ni tiva nimuro. 64 Te qaqi variqi vi okarara vaaka ni tiva
nimunarave. Te minti turamanta ne hininavu kia ti uvara quqaa uvave
tiavo, tiro.
Ihuva hoqarenaa entaqaahairo vaiharo kankoma kero irumanta
vaiinti vonavu naantiara virara kia quqaa vivave tika vaura. Ihuva qaqi
enta iruvaro vaiinti vovano vira navutaaka vuru tiva nimiariravama
vaura.
65 Vika minti minti i okarara kankoma kero iriro Ihuva vika tiva
nimiro tiharo, Te virara irihama avuni niara tiha, Kia ti Qova hove
tirera, vovano kia te iainanaini ho anianarove, tunarave, tiro.
66 Minti tumanta Ihuva tu uvara kaara vira avataqi nuka airitahaa
toma amiteha vira qaqirake anirante vi. Vika kia qaiqaavata vira
avataqi nura.
67 Mintuvaro Ihuva nai vainti 12navu irero, Nevata vo? Ne ti qaqirake
anirante virekave iavo? tiro.
68 Tuvaro Saimoni Pitaava tiva amiro tiharo, Nora Vaiintio, tenavu ta
vaiintiva inainie virarave? Arema qaqi variqi vi okarara ti variaravave.
69 Tenavu ariara quqaama vivave tihama, kankomake tavaurara are
Kotira takuqira vaiintivano Kotiva inaihaira tuvuaravave, tiro.
70 Minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Ho tema ni 12navu
naaramake ntita varaunarave. Niqihairo vaiinti vonkuvano vaanavano
viraqi vaivo, tiro.
71 Ihura vainti 12navuqihairo Iutaasiva Saimoni Ikeriotira
maaquvano naantiara Ihura qovarama kaainarara iriharo Ihuva
minti tura.

7

Ihura qatanavuara tura

1 Viraqaahai Iutaa vaiinti noranavu vira arireka auti vauvarora tiro,
Ihuva kia Iutia vataini niraitiro, qaqira kero Kaririniqai ni vaura.
2 Vi entara ovata no entava vovano aumanto vairo. Vira autu *Haraara
Naavu* ovatave tura. ⌞Haaru vira kaivaqaukavara qumina vataini
vaihama haraara naavuqiqai vau entarara irihama vi ovatara nora.⌟
(Wkp 23:33-43; Lo 16:13-15)
Ovata no entava aumanto anintomanta 3 Ihura qatanavu tiha, Ho
maa vatara maini kera vetara Iutiaini oru viramanta ai avataqi nika ai
kaiqa tavaate. 4 Vovano nai autu viriniqiarire tiro, kia nai kaiqa kukeqa
kairave. Are quqaa vi kaiqara vi kaiqara vare vairera, homa orurera
qoqaa vaihara vi kaiqara vi kaiqara varaira vika ekaa ai tavaate, ti.
5 Vira qatanavu Ihurara kia quqaa vivave tihara ti, minti tura.
6 Minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Ti entavano kiama
qovaraiqivo. Ne homa qaqi qumina enta vivarave. 7 Vataini variaka kia

ni navutaiqivarave. Te vika kaiqara qora kaiqave ti vauramantara ti,
vika ti navutaiqamaqi vi variavo. 8 Ne ovata nare inaini vuate. Te mini
vuaina entava kia anintaimantara ti, te vate kia mini virerave, tiro.
9-10 Ihuva minti tivakero Karirini mini vaumanta vira qatanavu ovata
nare unaini vuvaro Ihuva variro ho vivavata mini viro. Viva kiama
qoqaa viraitiro, kukeqa viro mini vura. 11 Mini vumanta ovata nonaini
Ieruharemini Iutaa vaiinti noranavu virara aitutiha tiha, Viva tantoe
vaivo? ti vaura.
12 Minti ti vaumanta qaqi vaiinti nahenti uve uve Ihurara vo uva
vo uva ti vaura. Hini kuka virara tiha, Koqe vaiintive, tumanta hini
kuka virara tiha, Aqao, viva vaiinti nahenti hampi aaraqai numiqe vai
vaiintivave, ti.
13 Iutaa vatanaaka nora vaiintinavu naatu qeteha vika kiama qoqaa
Ihurara minti tura. Vikaqihairo kia vovanovata qoqaa vutukero
tiraitiro, evaara evaaraqai ti vaura.
14 Mintuvaro ovata no entava hininavu taiqa vuvaro Ihuva orurero
nora naavu Kotira Naavuqi oru vaiharo nai vakaaka vaiinti nahenti
tiva nimiro. 15 Tiva nimi vaumanta Iutaa vaiinti noranavu vira uva iri
ravukuvi tiha, Viva kia tinavu hampata *sikuru* tivave. Nantiakeroe viva
vo uva vo uva okara ho ti vaivo? ti.
16 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Kia te tenta uvavauve ni tiva nimi
vauro. Kotiva ti tititaira vira uvama ni tiva nimi vauro, tiro. 17 Ihuva
minti tivakero viva vika irama nimitero tiharo, Kotira muntuka vairara
iriharo vira kaiqa varaataa iarirava, vivama ti uva ho rairakero tiharo,
Viva Kotira uvama ti vaivo, viva nai uvama ti vaivo, tianarove.
18 Vovano nai irikero uva ti vai vaiintiva, viva nai autuaraqai iriharo
vaivo. Vovano viva atitairara iriharo vira autuqai tuahera amite vaiva,
vi vaiintiva quqaa uva ti vaivaro kiama una uvavanovata viraqi vaivo.
19 Ho quqaae ni kaivaqava Mosiva Kotiva uva maara minti mintiate
tu uvara ni tiva nimurave? Ho kia niqihairo vonkuvanovata vi uvara
avataqi vi vairave. Viraqaahai ne nantihae ti haru kareka auti variavo?
tiro.
20 Ihuva minti tumanta mini ruvaaqumavi vauka tiha, Are vueraiqaa
vuarao. Tavave ai aru kareva auti vaivo? ti.
21 Tuvaro Ihuva tiharo, Te ⌞Maara Entaqaa⌟ nora kaiqa vohaiqa vara
kauramanta ne virara ravukuvi tiriara qorahaama autuarao tiarave.
22 Ni kaivaqava Mosiva maara uva tiharoma qorainti vaintiara vira
vaata toqa kaate. ⌞Qorainti vainti vatatairaro 8 enta aitarairara vira
vaata toqa kaane⌟, turave. Ho kiama Mosiva hoqarero vi uvara turave.
Vira kaivaqaukavara vi uvara avuni tiva torave. Ho ne vi uvara irihama
8 entanavu aitarairaqaa kaiqa entaqaave, Maara Entaqaave, qorainti
vainti vaata toqake variarave.
23 Mosira uva raqa kaarorave tihama ne Maara Entaqaa qorainti
vainti vaata toqa nimite variarave. Minti variamanta te Maara Entaqaa
aihavi vaiintira koqema kauramanta ne nantihae vira kaara ti titi
variavo?
24 Ne tiqaa uva vatareka iha, kiama paparuqama keha nenta uva
okarara irihama tiqaa uva vataate. Ne quqaa uva okarara avuqavuqa-
make irihama tiqaa uva vataate, tiro.

Ihuva quqaa Kotiva atitai vaiintivae vaivo? tura

25 Ihuva minti ti vaumanta Ieruharemi vatanaaka hininavu Ihurara
tiha, Vi vaiintirae vika arukareka auti variavo? 26 Ho tavaate. Viva

qoqaa vaiharo uva ti vaimanta vika kia ani virara vo uvavata tiva amitaavo. Quqaae vika Ihurara viva *Mesaiaa*ve tiavo? 27 Ho tenavu Ihuva ani vatukara kankomake iruro. Viva Nasaretihairo anivave. *Mesaiaa*vano qovarama viraro kiama tinavuqihairo vonkuvano viva taihairoe aniaina okarara ho irianarove, ti.

28 Vika minti ti vauvaro Ihuva Kotira Naavuqi vakaaka tiva nimi vaiharo naveraitiharo vika irama nimitero tiharo, Quqaae ne ti kankomake tavaavo? Quqaae ne te vihai anuna okarara iriavo? Ho kiama te tenta irike anuro. Ti tititaiva viva quqaa kaiqa vare vaivave. Ne kia virara kankomake iriarave. 29 Te vira kankomake iri tavaunarave. Vivama ti tititaimanta te viva inaihai tuvuraukave, tiro.

30 Ihuva minti tumanta vi uvara kaara vira ravaaqavu karare tihavata, kia ho ravaaqavu kora. Vira aruke entava kia aniromantara ti, vika kia ho vira ravaaqavu kora.

31 Mintumanta vaiinti nahentiqihai airitahaa Ihurara quqaa vivave ti. Vika mintima ti: Ihuva nora kaiqa vare vaivo. *Mesaiaa*vano aniarirava viva Ihura kaiqa hoe aatara kaanarove, kiae ho aatara kaanarove? ⌞Kia ho vira aatara kaanarove.⌟ Ihuva naivano *Mesaiaa*vanoma vaivo, ti.

Parasi vaiintinavu nái kiripunavu nititora

32 Parasi vaiintinavu vaiha irumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaiha Ihurara evaara minti ti vaumanta Parasi vaiintinavuvata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, vika nái kiripunavu nititomanta vika Ihura ravaaqavuke karapuhiqama kareka vi.

33 Vika mini vuvaro Ihuva vaiinti nahentiara tiharo, Te ni hampata inaaraiqakaa varikema, viraqaahai ti tititaiva inaini virerave. 34 Vi entara ne ti rantareka ihavata, kiama ho ti ranta kevarave. Te oru variainanaini ne kia ho vivarave, tiro.

35 Minti tumanta Iutaa vaiintinavu nai ire nai ire iha tiha, Viva tainie viraqe tenavu kia ho vira ranta kararave? Viva Giriki vatuka vonavuqi Iutaa vatanaaka hininavu varianaini minie uva vika tiva nimireva virevave? 36 Viva nariara tiharo, Ne ti rantareka ihavata, kiama ti ho ranta kevarave. Te oru variainanaini ne kia ho vivarave, tivo. Viva nana uvae tivo? Kiama tenavu vi uvara okara kankomake iruro, ti.

Qaqi variqi vuaina namariva ni muntukaqihairo ravaqiro vuanarove tura

37 Minti ti vauvaro ovata no entava ekaara entavano anirora. Vi entarara nora entave tura. Ekaara entavano anirovaro Ihuva vi entaraqaa vaiharo oru himpiro naveraitiro tiharo, Namari naataa irava te variainanaini homa anianarove.

38 Kotira vukuqi qara ntuvato uvava tiriara mintima tivo:

> Tiriara quqaa vivave tirava vairaro vira muntukaqihairo ruvu namari voqaara qaqi variqi vuaina namariva voqamakero raanarove, turave, tiro. *(Aisaiaa 44:3)*

39 Ihuva himpi vaiharo uva tuqantaakero Kotira Maraqura nimiainarara iriharo tiva nimiro. Vaiinti nahenti Ihurara quqaa vivave tika Kotira Maraqura varerara ti vaura. Vi entara Ihuva kia qutu viro qaiqaa qaqi himpiro naaruvaini vurara tiro, kia Kotira Maraqura nimiaina entava vaura.

Vaiinti nahenti tuqavuvi vaura

40 Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka airitahaa
tiha, Ho quqaama Ihuva paropeti vaiintivano vaivo. Kotiva vira kahaqi
vaivaro viva vira uva ti vaivo, ti.
41 Tumanta vonavu tiha, Viva *Mesaiaa*vanove. tumanta vonavu
aqao ti, *Mesaiaa*vano kia Kariri vataihairo qovaraiqianarove. 42 Kotira
vukuqi *Mesaiaa*rara qara ntuva tova mintima tivo: *Mesaiaavano*
Devitira vohaa anku vairaro Betarihemini Devitira vatukaqima vira
vatataanarove, turave, ti. *(Maika 5:2)*
43 Minti tiha vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka hininavu Ihurara
quahe vaumanta hininavu kia virara quahe vaura. 44 Hininavu
vira karapuhiqama kareka auti vaura. Ho vi entara kia vikaqihairo
vonkuvanovata Ihura utu varora.

Kiripunavu qaqi orurante anura

45 Kiripu vaiintinavu vaaka nititoka anirante Kotira kaiqa vara amite
vau vaiintika vika noranavuvata, Parasi vaiintinavuvata unaini vi
oruromanta vika tiha, 46 Ne nantihae qaqi aniavo? Ne vira vita vare
aniataarave, ti. Tumanta kiripunavu tiha, Kia qumina vaiintivano uva
tintema kero viva uva ti vaivo, ti.
47 Tumanta Parasi vaiintinavu tiha, Ho nevata vira una uvara quqaa
uvave tiavo? 48 Tavave tinavu nora vaiintinavuqihairoe, Parasi vai-
intinavuqihairoe, Ihurara quqaa viva *Mesaiaa*vano vaivo tivo? Kiama
tinavuqihairo vovanovata minti tivo.
49 Qaqi vaiinti nahenti ruvaaqumavi variaka kia Mosira uva maara
ho iriarara ti, vira kaara Kotiva vika qoraiqama nimitaanarove, ti.
50 Parasi vaiintinavu minti ti vauvaro Parasi vaiinti vonkuvano
Nikotimaava, viva entaqi Ihura oru tavova, viva aqao tiro, 51 Tenavu
tentanavu uva maarara irihama kia *ko* tiraiti, qumina vaiintiqaa uva
vataarorave. Tenavu *ko* naane tiataarave, tiro.
52-53 Minti tumanta vika tiha, Arevo? Are Kariri vataihairae aniar-
avave? Are Kotira vukuqi tavaane. Are viraqi tavairaro kiama Kariri
vataihairo paropeti vaiintivano ho anianarove, ti. [Minti tivake nai
naavu nai naavuqi vuvaro Ihuva Orivi Aiqinaqaa oru vaura.

8

Hampi nu nahentirara tura

1-2 Vira qararaa vaaka toqaqi Ihuva orurantero Kotira Naavuvano
vau vatukara avutaqi vumanta vaiinti nahenti airitahaa viraqi oru
ruvaaqumavi vauvaro Ihuva oquviro vaiharo uva tiva nimi vaura.
3 Tiva nimi vaumanta maara okara ti vau vaiintikavata, Parasi
vaiintinavuvata, vika nahenti vo vita vare anura.
Vi nahentiva vaati varatova vo vaiintintiro ni vaumanta vika vira
tavamake vira ravaaqavu vare Ihuva vaunaini vuru vaiinti nahenti
nivuqaa vira vara himpimate Ihurara tiha, 4 Maara ti variara vaiin-
tio, maa nahentiva vaati varataiva vo vaiintintiro ni vaimanta vira
ravaaqavu vare are iananaini anuro. 5 Mosira maara uvavano mintima
tivo: Nahentivano mintirera, ne ori varake oriqohai vira ruqutuqi
vivaro qutu vuarire, turave. Ho arevo? Nana uvae virara tinarave?
ti.
6 Ihurara hampi uva tiraqe tenavu Ihuraqaa uva vataare tiha vika
minti tuvaro Ihuva kia uva tiraitiro, kankankaama viro nai vuqaqo-
hairo vataqaa qara ri vaura. 7 Qara ri vaumanta vika himpi vaiha,

vo uva vo uva Ihura ire vauvaro Ihuva vaaviarama viro vikara tiharo, Niqihairo vovano kia qora kaiqavata varairava, viva naane ori varakero vira ruqutuarire, tiro.

8 Ihuva minti tivakero viva qaiqaa kankankaama viro vataqaa qara ri vaumanta 9 vika vi uvara iri vohaiqa vohaiqavano viraqihai qaqirake vura. Naampainavu naane avuni vumanta qaraaka vaiintinavu vika naantiara vi. Vika Ihura mini ke vuvaro Ihuva nariaraa vairo.

10 Ihuva vaaviarama viro tavovaro nahentivano nai konaini nariaraa himpimatero vauvaro Ihuva tiharo, Vika tantoe variavo? Kiae vovano ariqaa uva vataarirava vaivo? tuvaro nahentivano tiharo, 11 Nora Vaiintio, kia voqavanovata maini vaivo, tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho tevata kia ariqaa uva vatarerave. Ho are vuane. Are virava oru vaiharama kiama qaiqaavata qora kaiqa varaqira vuane, tiro. Turama.]

12 Ihuva vaiharo qaiqaa vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Ovavano ataa intemake, te maa vataraqaa varia vaiinti nahentika ataama nimite vauraukama vauro. Ti tivataqiro anirava kiama konkiraiqinaraqi niraitiro, viva aatitainaraqaa niharoma quqaama qaqi variqiro vuanarove, tiro.

13 Ihuva minti tumanta Parasi vaiintinavu tihama, Ho are nena autu tuahere variarao. Minti ti variararo ai uvavano qumina uva una uvaqaima vaivo, ti.

14 Vika minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Te vaiha tenta kaiqara tihama kiama qumina una uva turo. Te tenta vihai anuna okarara kankomake irunarave. Te tenta vuaina okararavata kankomake irunarave. Mintunarara tiro, ti uva quqaa uvama vaivo. Te vihai anuna okararave, te maihai vuaina okararave, ne kia kankomake iriavo. 15 Ne *ko* tihama ne qaqi vaiinti avu aato vaintema keha *ko* ti variarave. Vate te kia *ko* tivakeha vaiintiqaa uva vatauro. 16 Te *ko* tiarera, homa ko avuqavu tirarave. Te *ko* tiha kiama tentaraa *ko* tirarave. Te *ko* tiariraro ti Qova ti tititaiva, viva tintiro vaiharo ti kahaqi vairaqe te avuqavu *ko*qai tirarave.

17 Ni maara uva qara ntuva tova mintima tivo: Vaiinti taaraqanta uva tihama vohaa uva tivera, ho vitanta uvavano quqaa uvama varianarove, turave. 18 Ho te tenta uvara quqaa uvave tiariraro ti tititaiva ti Qova, vivavata ti uvara quqaa uvaveqaima tianarove, tiro.

19 Ihuva minti tumanta vika tiha, Ai qova tantoe vaivo? tuvaro Ihuva tiharo, Ne kia ti okarara kankomake iriakara ti, ne kia ti Qora okaravata kankomake iriakave. Ne tiriara kankomake iriatirio, ne homa ti Qoraravata kankomake iriatirio, tiro.

20 Ihuva Kotira Naavuqi monu vate vau *rum u*raqi vaiharo vi uvara tiro. Tuvaro vira aruke entava kia anirovarora tiro, kia vovano vira karapuhiqama kora.

Ihuva nai qorara tura

21 Ihuva qaiqaa vika tiva nimiro tiharo, Ho te vuari ne qumina ti rantaqi vihama, ne nenta qora kaiqa airante qutu vivarave. Te vuainanaini ne kia ho vivarave, tiro.

22 Minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Viva nana uvae tivo? Viva nai tiharo, Te vuainanaini ne kia ho vivarave, tivo. Viva naivano nai arukarevae autiharo minti ti vaivo? ti.

23 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne miahainauka variamanta te vir-
ihainaukama vauro. Ne maa vataraqaahai aniakave. Te kia maa
vataraqaahai anuraukavauve.
24 Te vaaka niara tiha, Ne nenta qora kaiqa airante qutu vivarave,
tunarave. Te qaqi variqi vuraukama turo. Ne kia te tunara vi uvarara
quqaave tivera, ne qora kaiqa vare uvava qaqima niqi vairamanta ne
vira airante qutu vivarave, tiro.
25 Minti tumanta vika Ihura ireha tiha, Ho are ta vaiintivave? tuvaro
Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te hoqare ni tiva nimurauka te maa
vikama uro. 26 Te niqaa vataarira uvava, vo uva vo uva vaimanta kiama
te vi uvara tirerave. Ti tititaiva uva vo ti tiva timimanta iruna uvara,
te vi uvaraqai vaiinti nahenti vataini vaika tiva nimirerave. Ti tititaiva
quqaa uvaqai ti vaivave, tiro.
27 Ihuva nai qorara minti tumanta vika kia kankomake irura. 28 Vika
kia vira uva kankomake iruvaro Ihuva qaiqaa vikara tiharo, Te Vataini
Vatatai Vaintika vaiha, te variari ne ti ⌞katariqaa⌟ tuahera kaivaro
viraqaahairo ni aatovano kenko tiramanta ne ti okarara ho kankomake
irihama, tiriara ho viva qaqiqai variqiro vivave tivarave. Ne vi entara te
kiama tenta irike kaiqa vare vauna uvara ni tiva nimunara kankomake
irivarave. Vi entara te tenta qora vira noqai iriha ni tiva nimuna
uvara ne kankomake irivarave. 29 Ti tititaiva tintiro vaiharo viva kia
ti qaqira kaanarove. Ti tititaiva tintiro vaimanta te vira muntukavano
vai kaiqara vare vauraro viva tiriara quaheharoma kia ti qaqira kaivo,
tiro.
30 Ihuva minti ti vaumanta hinikuka airitahaavano Ihurara quqaa
vivave ti.

Quqaa uvavano ni kuvantu kaanarove tura

31 Iutaa vaiinti hininavu virara quqaa vivave tuvaro Ihuva vikara
tiharo, Ho ne ti uva iriqi nivera, ne quqaama ti tivataqi nika vaivarave.
32 Ne mintiaqi viha quqaa uva kankomake iriqi vivaro quqaa uvavano
ni kuvantu kaira ne ho variate, tiro.
33 Ihuva minti tumanta vika aqao ti, Tenavu tentanavu kaivaqara
Eparahaamira naintivarama vauro. Kiama vo vaiintivano tinavu
kantaruma taimanta vira kaiqa vare vaurauka vauro. Ho nantivarae
are tinavuara ni kuvantu kaarira ne ho qaqi variate tiarao? ti.
34 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Te quqaama turo. Ne vaaqu kaiqa
vare variavaro ni vaaqu kaiqavano ni rumpa taimanta ne vira kaiqaqai
vare variarave.
35 Naavu qova vairaro qumina kaiqa vaiintivano kiama ekaa enta
vikantiro variqiro viraro nai vira maaquvanoqaima vikantiro maaho-
tama variqiro vuanarove. 36 Ho te vira Maaquvano ni kuvantu kaarira
ne quqaama qaqi variqi vivarave. 37 Ne Eparahaamira naintivara
variamanta te virara irunarave. Ne mintima vaihavata, ne ti uvara
qumina uvave tihama ti harukareka auti variavo.
38 Te tenta Qokanti vaiha vi haikara tavaunara ni tiva nimi vauro. Ne
nenta qora vataake vaiha tavaa kaiqara, ne vi kaiqarama vare variavo,
tiro.
39 Ihuva minti tumanta vika tiha, Tinavu qova Eparahaamivave, ti.
Tuvaro Ihuva tiharo, Ne quqaa Eparahaamira vaintinti variare tiatirio,
ne vira kaiqa varaatirio. 40 Kotiva quqaa uva timanta te vi uvara
irunara ni tiva nimuramantavata, ne ti haru karekaqai auti variavo.

Eparahaamiva kiama ne iante urave. 41 Ne nenta qova varai kaiqaraqai vare variavo, tiro.

Minti tumanta vika tiha, Kia tenavu aaranahainaa vaiintivauve. Tinavu qova Kotiva vivaqaive, ti.

42 Tuvaro Ihuva tiharo, Kotiva ni qova variare titirio, ne te Kotiva inaihai tuvu maini vaunarara irihama tiriara muntuka vataatirio. Kia te tenta irike tenta kaiqa vararera tuvuraukavauve. Kotiva ti tititaimanta te vira kaiqa vararera tuvuraukave. 43 Ne nantihae te tuna uvara kia kankomake iriavo? Kaiqe te ni tiva nimiare. Ne kia ti uvara antuqa arimanta ne ti uva kia irireka auti variavo.

44 Sataaniva ni qova vaimanta ne vira muntuka vai kaiqaraqai vare variarave. Hoqarenaa entaqaahairo Sataaniva vaiharo vaiinti aruke vauva vairave. Quqaa haikavanove, quqaa kaiqavanove, kia viraqi vaivarora tiro, viva kiama quqaa uva ti vairave. Viva ekaa una haika vira qova vaiharora tiro, viva uva tiharo una uvaqai ti vairave. 45 ⌞Ne Sataanira vainti variamantara ti⌟, te quqaa uva turamanta ne ti uvara kia quqaa uvave ti variavo.

46 Niqihairo tavave tiriara qora kaiqa varaivo tianarove? Ne kiama tiqaa qora uva ho vatevarave. Te quqaa uva ti vauramanta ne ti uvara quqaave tiataara vaimanta, ne kia ti uvara quqaave ti variavo. Nantihae tiriara minti ti variavo? Kaiqe te ni tiva nimiare. 47 Kotiva vatatai vaintika vira uva iri variarave. Ne kia vira vainti vaihara ti, ne vira uva kia iri variavo, tiro.

Eparahaamiva kia vau entara te variavaunarave tura

48 Ihuva minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Tenavu ariara Sameria vataihainaava vueraiqaa vivo tuna uvava, vi uvava quqaa uvama vaivo, ti.

49 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kiama te vueraiqaa vuro. Te tenta qora autu tuahere vauramanta ne ti hutu qoraiqama timite variavo. 50 Ho kia te tenta hutuara noraiqamake iruro. Ti hutu tuaheraiva vovano vaivo. Viva avuqavu *ko* ti vaivave. 51 Te quqaa tiari iriate. Ti uva iriqi nirava kiama qutu vuanarove, tiro.

52 Ihuva minti tumanta Iutaa vaiinti nora vaiintinavu tiha, Minti tiaramanta tenavu tavaurara are vueraiqaa vuarao. Tinavu kaivaqava Eparahaamiva qaqi variqiro viro vuru qutu vurave. Paropeti vaiinti vovano vovano qaqi variqi vi vuru ekaa qutu vurave. Vika ekaa mintima qutu vuvara are nantiharae tihara, Ti uva iriqiro nirava kiama qutu vuanarove, tiarao? 53 Tinavu kaivaqava Eparahaamiva nora vaintivano variqiro viro, vuru qutu vurave. Are kia ho Eparahaamirara tihara, Te vira aatara kauraukave, tinarave. Paropeti vaiinti vikavata variqi vi, vuru qutu vi vaurave. Are nena ta vaiintivae variarao? ti.

54 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Te tenta hutu tuaherake variarirarovauve ti hutuvano qumina varianarove. Ti hutu tuahera kaiva, viva ti Qovave. Ne virarama Kotira tinavu Variqave tiavo. 55 Ne kia vira iri tavaarave. Te tiha, Kia vira iri tavaunarave tiarirarovauve, ti uvavano ni uva aanarero una uvaqai varianarove. Ho te vira iri tavaunarave, te vira uva iri vauraukave. 56 Te vataini tuvire una entara ni kaivaqava Eparahaamiva ti quahama timitorave. Te vataini tuvire unara viva tavovaro vira muntukavano koqe uvaro vaurave, tiro.

57 Ihuva minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Aqao, are kiama
airi ihi 50 ihi varakaraitira, qaraaka vaiintivano vaiharama are tihara,
Te ni kaivaqara Eparahaamira tavauraukave, tiarao, ti.
58 Tuvaro Ihuva tiharo, Hoqare kia ni kaivaqava Eparahaamiva
qovarama vu entara te qaqi variqi vuavauraukave, tiro. 59 Ihuva minti
tumanta vika ori utu vare vira aru kareka auti vauvaro Ihuva kukeqa
viro Kotira Naavuqihairo vevarero vurama.

9

Ihuva avu qimpavu vaiintira rampai amitora

1 Ihuva aaraini oru viharo tavovaro vaiinti vovano nai nora auhaqi-
hairo avu qimpavu vaiintira vatatova vaura.
2 Viva vaumanta Ihura vaintinavu Ihura ireha tiha, Maara ti variara
vaiintio, tavave Kotira uva raqa kovaroe vira kaara maa vaiintira
avu nai nora auhaqihairo qimpa virave? Naie, vira noka qokae
mintiakaavo? ti.
3 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kia nai Kotira uva raqa kora kaar-
avauve vira avu qimpa vurave. Kia vira noka qoka Kotira uva raqa
kora kaaravauve vira avu qimpa vurave. Ne vi vaiintiraqaahai Kotira
kempuka kaiqa varaainara tavaate tiro, vira avu qimpa vurave.
4 Ti tititaira vira kaiqa tenavu aatitainaraqaa varaqi virerave. Entama
viraro kia vovano ho kaiqa varaanarove. 5 Ovavano itaintemake, te
vataini vaiha itaqi vuari vataini vaika ho tavevarave, tiro.
6 Minti tivakero Ihuva vataqaa taara vihikero taaraqohairo vata vira
horaiqama kero, viti avu qimpa vura vira avuqaa taatau amitero tiharo,
7 Otu *Siromi Varuvaqi—Atitai Varuvaraqi*—muntu nena viri hiqaane,
tiro. Minti tuvaro vi vaiintiva Ihuva tunte iro muntu nai viri hiqama
kovaro vira avu rampai vuvaro viva vihairo oturantero ho tavamaqiro
uriro.
8 Viva ho tavamaqiro uri vaumanta vira tataaqa naavuqi vauka
tavovaro aarana oquviro vaiharo airaira ti timiate ti vau vaiintiva ho
qaqi tavamaqiro uri vaumanta vika vira tave tiha, Maa ta vaiintivave
ivo? Aarana oquviro vaiharo airaira ti timiate ti vai vaiintiva, maa
vivave ivo? ti.
9 Vika minti tumanta vokuka tiha, Ho maa vivave, ti. Tumanta vokuka
aqao ti, Vovanove. Vira viri voqaara vaiva urivo, tuvaro vi vaiintiva
naivano ururero tiharo, Ho te maa vikave, tiro.
10 Minti tumanta vika vira ireha tiha, Nantia kaivaroe ai avu rampai
vivo? ti.
11 Tuvaro viva vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti vo vira autu Ihurave.
Viva vataqaa taara vihikero horaiqama kero ti tivuqaa taatau timitero
tiriara tiharo, Siromi Varuvaqi muntu nena viri hiqaane, timanta te
muntu vi namariraqi tenta viri hiqama kauraro ti tivu rampai vimanta
te ho tavamaqi ururo, tiro.
12 Minti tumanta vika vira qaiqaa ireha tiha, Viva taini vivarae are
uruarao? ti. Tuvaro viva tiharo, Nai viva tainie vivo? Kiama te tavauro,
tiro.
13 Tumanta vika tota avu qimpavu vaiintira vita vare vuru Parasi
vaiintinavu vaunaini kora. 14 Ihuva Maara Entaqaa hora taatau kero vi
vaiintira avu rampai kora. 15 Vika Parasi vaiintinavu vaunaini vira vuru
komanta Parasi vaiintinavu vi vaiintira ireha tiha, Nantia kaivaroe ai

avu rampai vivo? tuvaro viva tiharo, Viva hora varakero ti tivuqaa taatau timitaimanta te muntu tenta viri namariqi hiqama kauraro ti tivu rampai vimanta te ho tavauro, tiro.

16 Viva minti tumanta Parasi vaiinti hini kuka tihama, Oho, vi kaiqara varaiva Maaraqaa tinavu uva raqa keharo varaivara tiro, viva kia Kotiva inaihairo tuvivave, ti.

Tumanta hini kuka tihama, Aqao, nantiakeroe qora vaiintivano vi kaiqara nora kaiqa ho varaanarove? ti. Minti tivake hininavu vo uva tumanta hininavu vo uva ti vaura.

17 Qaiqaa Parasi vaiintinavu vira ireha tiha, Are tihara, Viva ti tivu rampai kaivo, tianarave. Vi vaiintirara are nana uvae tiarao? tuvaro vaiinti viva tiharo, Viva paropeti vaiintivanove, tiro.

18 Minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu kia vira uvara quqaave tiraiti, vi vaiintirara tiha, Are unahaa tiharama ti tivu tota rampai vurave tiarao. Haaru kia ai avu qimpa vurave, ti. Minti tivake vi vaiintira vira noka qoka naarora. 19 Naaromanta vitanta anumanta vika vitanta ireha tiha, Quqaae maa vaiintira nitanta maaquve? Quqaae vira nai nora auhaqihairo avu qimpa vurave? Nantia kaivaroe vira avu rampai vivaroe ho tavaivo? ti.

20 Tumanta vira noka qoka tiha, Maa vaiintira quqaama titanta maaquve. Vira avu haaru auhaqihairo qimpa vurave. 21 Nai nantia kaivaroe vira avu rampai vivo? Nai tavave vira avu rampai kaivo? Viva noruqama virave. Ne homa vira nai ireha tavaate. Viva naivano homa ni tiva nimianarove, ti. 22 Vitanta Iutaa vaiinti noranavu naatu qetehama minti tura. Iutaa vaiinti noranavu tota avuni uva vate tihama, Vaiinti vovano Ihurara *Mesaiaa*vano tinavu kahaqiarirava anivave tiantorave. Vovano minti tirera, vira kaara vira atitama kaariraro maara naavuqihairo ekaarama vevarero vuanarove, tura.

23 Minti tivakeha uva tivatorara ti, vira noka qoka Iutaa vaiinti noranavu naatu qetehama tiha, Viva noruqama virave. Nentavano vira nai ireha tavaate, ti.

24 Vitanta minti tumanta vika qaiqaama haaru avu qimpavu vaiintira aaramake virara tiha, Are Kotira avuqaa vaihara quqaa uvaqai tiane. Tenavu tavauraro Ihuva Kotira uva raqakai vaiintivave, ti.

25 Tuvaro vi vaiintiva tiharo, Ihuva nai Kotira uva raqakai vaiintivae koqe vaiintie te kiama vira okara irunarave. Ti tivu qimpa vura rampai kaira te viraraqaima irunarave, tiro.

26 Tumanta vika vira ireha tiha, Ihuva ai nantie ivo? Viva nantiakeroe ai avu rampai kaivo? ti.

27 Tuvaro viva tiharo, Te vi uvara ni vaaka tiva nimuramanta ne kia vi uvara irireka auti variavo. Nantihae ne vi uvara qaiqaa irirekave? Nevata vo? Nevata vira vainti vairekae qaiqaa qaiqaa vi uvara ti ire variavo? tiro.

28 Minti tumanta vika vira noraiqamake atiha tiha, Arema vira vainti vaihara vira uva iriaravave. Tenavu tentanavu kaivaqara Mosira uva iriqi vi vauraukave.

29 Kotiva Mosiraqaa uva tiva taatautora vira tenavu iriqi vunarave. Tenavu Ihurara vi vaiintiva qumina vaiintive tunarave. Tenavu kiama viva vihairo ani okarara irunarave, ti.

30 Vika minti tuvaro viva kauqu runkinkiri iharo tiharo, Ike, ti tivu rampai timitai vaiintiva, viva vihairo ani okarara ne kiae iriavo?

31 Tenavu iruraro Kotiva kiama qora vaiinti uva iri vairave. Kotiva
nai uvaqai iriha ni varia vaiintika vika uvaqai iri vairave. Vira autu
tuahere variaka Kotiva vika uvaqai iri vairave. 32 Haaru maa vatara
hoqaramato entaraqaahairo kia vaiinti vovano nai nora auhaqihairo
avu qimpa vura rampai amitorave. 33 Ihuva kia Kotiva inaihairo
tuvuare titirio, kiama ti tivu ho rampai timitaitirio, tiro.

34 Vi vaiintiva minti tumanta vika virara tihama, Ai vatatoraqaahaira
are qora vaiintivanoqai variqira aniaravave. Are vo? Are tinavuvatae
maara uva tiva timinarave? ti. Minti tivake vika vaiinti vira rarau vare
maara naavuqihai veva vahaaqaini aqukora.
35 Vira vahaaqaini vara veva aquko uvara iriro Ihuva vi vaiintira ranta
kero virara tiharo, Are Vataini Vatatai Vaintirarae quqaa vivave tiarao?
tiro.
36 Tuvaro vaiinti viva Ihura irero tiharo, Nora Vaiintio, viva ta
vaiintivave? Are ti tiva timiraqe te virara quqaa vivave tiare, tiro.

37 Tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Are tave variana vaiintika, te
maa vikama ariara ti vauro, tiro.

38 Minti tuvaro viva tiharo, Nora Vaiintio, quqaama are vivave, tiro.
Tivakero viva Ihura avuqaa tori kauru araviro vira quahama amite
vaura.
39 Vira quahama amite vauvaro Ihuva tiharo, Te vaiinti nahenti raira
karera vataini tuvuraukave. Avu qimpa vika tavaatera tuvuraukave.
Qaqi avu auti vaika avu qimpa vuatera tuvuraukave, tiro.

40 Minti tumanta Parasi vaiintinavu vi uvara iri Ihura ireha tiha,
Tinavu tivuvatae qimpa vivo? ti.

41 Tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Ni nivu qimpa vuare titirio,
kia niqaa uvavano vaitirio. Ne Kotira okara kia tavaraiti, viraqaahai
ne tiha, Tenavu Kotira okara ho tavaunarave, ti variarave. Ne minti ti
variarara tiro, vira kaara niqaa uvama vaivo, tiro. Ihuva minti tura.

10

Ihuva sipisipiara uva tuqantaakero tura

1 Ihuva uva vo tuqantaa kero tiva nimiro tiharo, Te quqaa uva tiari
iriate. Vaiinti vovano sipisipi avutaqi vireva kia sipisipi qentiana
oriqetaraitiro, qaqirakero hohaa vona vaatirero vi vaiva, vi vaiintiva
muara autuarira vaiintivave, vaiinti ruqutiharo vi haikara varaarira
vaiintivave.

2 Vaiinti vovano sipisipi qentiana oriqetero vi vaiva, vi vaiintiva
quqaa sipisipi qovama vaivo. 3 Qentiqaa raqiki vaiva vira tavero ho
qenti qantua amitaivaro viva nai sipisipinavu naareharo vika autu
ravaqiro vimanta vira sipisipinavu vira uva viraaqamake iriha vira
avataqi vi variarave.

4 Mintiavaro viva aaqaini nai sipisipinavu ntita vuru kero viva avuni
vi vaimanta vira sipisipinavu nai qora vira uva viraaqamake irihara
ti, vira avataqi vi variarave. 5 Vira sipisipinavuvano kia vo vaiinti
avataqi vivarave. Vika vo vaiinti vira uva kia viraaqamake irihara ti, vi
vaiintira aatu qetake vi variarave, tiro.

6 Ihuva minti tivakero uva tuqantaakero tiva nimumanta vika vi
uvara okara kia iriraiti vaura.

Ihuva te koqemake sipisipiqaa raqikuraukave tura

7 Vika kia iriraiti vauvaro Ihuva qaiqaa vika tiva nimiro tiharo, Te
quqaama turo. Tema sipisipi vika qentivano vauro. 8 Ti tivuni ania
vaiintika vika muara autuakavata, vaiinti ruqutiha muara varaakavata,
variamanta sipisipinavu kia vika aunta iriarave. 9 Avutaqi vi qentira
te maa vi qentikama vauro. Tiqaa vaatirero uritaraaina vaiintira ti
Qova vira vitaanarove. Tiqaa uritare tuvitare irava homa kara ranta
naanarove. 10 Muara varai vaiintiva muara vareharo sipisipi aru taiqa
kareva anirave. Te sipisipiarao tiha sipisipi vika qaqi variqi vihama
koqemake variate ti, te anuraukave.

11 Te sipisipi qoka koqekave. Sipisipi qova koqeva vaiharo nai
sipisipi arukevorave tiharo antuaqiro viro, kai te vikara irihama qutu
vuare tivakero qutirave. 12 Vovano kia sipisipi qova tanava, viva
qaqi kaiqa vaiintivano vaiharo tavaivaro qaakau vairivano ani vaivaro
viva qetakero qaqira kero kantama vivaro, qaakau vairivano vira
sipisipi vo arukero hini kiaka raantaupirima kairave. 13 Vira kaiqa
vaiintivano qaqi kaiqa vaiintivano vaiharora tiro, viva kia sipisipi
vikara noraiqaakero iriraitiro, qetakero virave.

14 Te sipisipi qoka koqeka vaiha te tenta sipisipi viraaqamake tavaura-
manta ti sipisipinavu tivata viraaqamake tavaarave. 15 Vira aanarero ti
Qova ti kankoma kero tavaimanta tevata vira kankomake tavaunarave.
Ho ti sipisipi arukevorave ti, te vikara irihama qutu virerave.

16 Sipisipi vonavu vika kia maa avutaraqi vaika, vikavata te una
sipisipikave. Vika ti uva iriqe te vika ntita vare vuru kaarira ti
sipisipinavu hampata vohaaraqi variate. Vika vohaaraqi vaiqe te vika
qoka vohaiqavanoqai vairerave.

17 Te vikara irihama qutu vi qaiqaa qaqi himpirerave. Te minti-
ainarara tiro, ti Qova tiriara muntuka vataivo. 18 Te kia hove tiariraro
kiama vovano ti ho haru kaanarove. Te tenta qutu vuataa iraqe te
qutu virerave. Te qutu vuaina okararave, te qaiqaa qaqi himpuaina
okararave, ti kaiqama vaivo. Ti Qova tiriara minti mintiane ti uvara, te
vi uvara vararerave, tiro.

19 Minti tumanta qaiqaa Iutaa vaiinti noranavu vi uvara iri rairavi
hininavu vo uva tumanta hininavu vo uva tura.

20 Airitahaa tiha, Vueravano viraqi vaivaro minti tivo. Viva vueraiqaa
vivo. Nantihae ne vira uva iriavo? ⌞Kia vira uva iriate⌟, tumanta
21 vonavu tiha, Aqao, vueraiqaa viva kiama vi uvara ho tianarove.
Vueravano kia ho avu qimpa vira rampai kaanarove, ti. Minti turama.

Iutaa vaiinti noranavu qaiqaa Ihura arireka auti vaura

22 Ieruharemini haaru Kotira Naavu Quahama Amito Entarara iriha
ovata no entava anirovaro vi entara kuarivano kia noraiqaakero ite
vaura.

23 Vi entaraqaa Ihuva Kotira Naavu vaunaini vaiharo Soromonura
Haraarave turaqi ni vaumanta 24 Iutaa vaiinti noranavu viraqi ru-
vaaqumavi Ihurara tiha, Are uva vo vaaka tinavu tiva timiataarave.
Tavakae tinavu tiva timinarave? Are quqaa *Mesaiaa*vano vairera,
vutukera tinavu tiva timiraqe tenavu iriare, ti.

25 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Te vaaka ni tiva nimuramanta ne
kia ti uvara quqaave tiavo. Ti Qova ti noraiqama kaimanta te vira
kaiqa vare vaunarave. Ho te varauna kaiqava ti okarara ti vaivo. Ne

ti kaiqa tavaarara irihama ne ti okararavata iriataarave. 26 Ne kia ti sipisipinavu vaihara ti, ne kiama ti uvara quqaave tivarave.

27 Te tenta sipisipinavu viraaqamake tavaunarave. Vika ti uva viraaqamake irihama ti avataqi ni variarave. 28 Te ekaa enta qaqi variqi vira vika nimiari vika kia qutu vivarave. Kiama vovano ti kauquqihairo ti sipisipinavu raqiakero varaanarove.

29 Ti Qova ti sipisipi timitaiva, viva mpeqavano ekaa haika aatarakaiva vaiharo ti sipisipiqaa raqiki vaivarora tiro, kia vovano vira kauquqihairo ho raqiakero varaanarove. 30 Tetanta Qoka vohaama vauro, tiro.

31 Ihuva minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu vi uvara kaara Ihura aavata ruqutu kaare ti, ori utu varovaro 32 Ihuva vikara tiharo, Ti Qora koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa te ni numiqaunarave. Te nana kaiqa varaunara kaarae ne oriqohai ti haru kareka auti variavo? tiro.

33 Minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu Ihurara tiha, Kia tenavu ai kaiqa koqera kaara oriqohai ai aru kareravauve. Are vi uvara tiharama Kotira qora uva tiva amite variarao. Are qaqi vaiintivano vaiharama are Variqa Kotikantira vohaa vaireva auti variarao. Are mintianara vira kaarama tenavu ori varake ai aru karerave, ti.

34 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne Kotira vuku vataaraqi uva vo qara ntuva tova vaivo. Ne kiae vi uvara kankomake tavaavo? Kotiva vaiinti vokukara mintima tivo: Ne variqa vaiintinavuve, turave.

(Ihi 82:6)

35 Tenavu iruraro Kotira uva kia una uvavata vairave. Kotiva nai uva ti vau vaiintinavukara qaqi qumina vaiintinavuara variqa vaiintinavuve turave. 36 Ho Kotiva tiriara vataini vuane tivakero ti titaimanta te vataini tuvu vaihama, niara te Kotira Maaquvanove turamanta ho ne nantihae tiriara tiha, Are Kotirama qora uva tiva amite variarao, tiavo?

37 Te kia tenta Qora kaiqa varaariravauve ne kia tiriara quqaa vivave tivarave. Te tenta Qora kaiqama vare vauro.

38 Ne kia tiriara noraiqaake irivera, ne te kaiqa vare variainarara noraiqaake irihama tiriara quqaa vivave tiate. Ne minti tivaro ni aatovano kenko tira irihama ti Qova tiqi vainaravata ne kankomake irivarave. Te viraqi variainarara ne kankomake irivarave, tiro.

39 Minti tumanta vika qaiqaa vira karapuhiqama kareka auti vauvaro Ihuva vika kauquqihairo ruqemakero qaqi tuvitarero viro.

40 Ihuva tuvitarero viro otu Iotani Namari hini mantaraini, Ioniva tota vaiharo namari nimunaini viro, otu mini vaura.

41 Ihuva mini otu vaumanta airi vaiinti nahenti viva vaunaini anire tiha, Ioniva kia nora kaiqa varo vaiintiva vaiharo Ihurara tinavu tiva timurave. Ho tenavu tavauraro Ioniva ekaa uva maa vaiintirara tinavu tiva timuva quqaa uvaqaima vaivo, ti. 42 Minti tivakema mini vauka airitahaa Ihurara quqaa viva tinavu kahaqiarira vaiintivave tura.

11

Rasarusiva qutu vura

1 Vaiinti vovano vira autu Rasarusiva Betanihainaava nora aiha viraara varero vaumanta vira auratanta Mariaka Mataaka vitantavata mini vaura. 2 (Mariava koqe *ueri* vahavera Ihuraqaa aqu amitero nai qiata kaahiqohairo vira aiqu nunka amitaarirava vaura.)

3 Ho vitanta vakaava rovara varomanta vitanta Ihuva vaunaini uva
varake mintima ti: Nora Vaiintio, ai muntukavano vai vaiintiva nora
rovara varaivo, ti.

4 Minti tivaketanta uva vara kovaro Ihuva vi uvara iriro tiharo,
Rasarusiva noraiqaakero aiha vivo. Ho viva kiama qutu vuanarove. Ne
Kotira mpeqa kaiqa tavamake vira autu tuahera kaate tiro, vi rovarava
vira arivo. Ne ti Kotira Maaqu mpeqa okara kankomake tavaate tiro, vi
rovarava vira arivo, tiro.

5 Ihuva Mataararavata, Mariararavata, Rasarusiraravata, voqa-
makero antuqa aruvaro vaiharo 6 vi uvara iriro, viva kiama vaaka
viraitiro, qaqira kero taara entavata mini vaura. 7 Mini varikero
viraqaahairo nai vaintinavuara tiharo, Ho varaiqenavu Iutiaini vuare,
tiro.

8 Minti tumanta vira vaintinavu aqao ti, Maara ti variara vaiintio,
ninau Iutaa vaiinti noranavu ori varake ai aavata ruqutu kareka auti
variarave. Are mini qaiqaa virevae auti variarao? ti.

9 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Vo enta vo enta kuarivano aatitairaqaa
ho itairave. Vaiintivano aatitairaqaa ni vaiva kuarivano itairaqaa
niharora tiro, ho taveharo kia kuntavaivaima varero kaavu nti vairave.
10 Kuarivano kia itaivaro entaqi ni vaiva kuntavaivaima varero kaavu
nti vairave, tiro.

11 Ihuva minti tivakero qaiqaa tiharo, Tinavu tonti Rasarusiva
vaitama vivo. Te vira oru vauraqama karerave, tiro.

12 Minti tumanta vira vaintinavu tiha, Nora Vaiintio, viva qaqi vaitavi
vairera, viva koqemama vuanarove, ti.

13 Minti tivake vika kia kankomake iruvaro Ihuva uva tuqantaakero
Rasarusiva qutu vurara tura. Vika tiha, Ihuva Rasarusirara qaqi
vaitema vaivo tivo, ti.

14 Vika mintima aato iruvaro viraqaahairo Ihuva vutukero vika tiva
nimiro tiharo, Rasarusiva qutuma vivo. 15 Ho te niarao ti, ne tiriara
quqaa vivave tiate ti, te Rasarusira kia vaaka oru tavaunarara quaheha
vauro. Ho varaiqenavu viva qutu vinaini oru vuare, tiro.

16 Minti tuvaro vira vainti vovano Tomaasiva, vira vara autu Taapiva,
viva nai kena vaintinavuara tiharo, Ho varaiqenavu maara ti vai vai-
intira vataake vuare. Iutaa vaiinti noranavu vira arukaiqe tenavuvata
vira vataake qutu vuare, tiro.

Ihuva Betani vatukaini vura

17 Minti tuvaro Ihuva oru viro orurero irumanta Rasarusira qutu
vumanta quntama tovaro erakaimaante enta aitarora. 18 Betani
vatukavano Ieruharemi aumanto 3 *kilomita* vira voqaaraqai vauvaro
19 Ieruharemihairo vi vatanaaka airitahaa Mariaka Mataaka muntuka
kuquqama nimiteha Rasarusirara iqi rata amitareka anura.

20 Ani vauvaro Mataava iruvaro Ihuvavata vihairo aaraini ani vau-
varo viva Ihura vita kareva viharo Mariara naavuqi mini kero oru viro
orurero 21 Ihurara tiharo, Nora Vaiintio, are maini variare tiaraitirio, ti
vakaava kiama qutu vitirio. 22 Ho vate are Kotirara nana nana haikarae
naarihara timiane tinara Kotiva vi haikara homa ai amianarove. Te
virara irunarave, tiro.

23 Tuvaro Ihuva Mataara vira tiva amiro tiharo, Ai vakaava qaiqaa
qaqima himpuanarove, tuvaro 24 Mataava tiharo, Ho ekaara en-
taqaama viva ekaa vaiinti nahenti hampata qaiqaa qaqi himpuanarove.
Te viraravata irunarave, tiro.
25 Tuvaro Ihuva tiharo, Vaiinti nahenti qutu vuakaqihai qaiqaa qaqi
vara himpimake vaurauka, te maa vikama vauro. Vaiinti nahenti qaqi
variqi vi varia okarara nimi vaurauka te maa vikama vauro. Tiriara
quqaave tira vaiintiva, viva qutu viro naantiara qaiqaa qaqi himpiro
variqiro vuanarove. 26 Qaqi variqiro viharo tiriara quqaa vivave tirava
kiama qutu vuanarove. Ho are virara quqaae tiarao? tiro.
27 Tuvaro Mataava tiharo, Ho Noravauvo, quqaama tiarao. *Me-
saiaa*vano Kotira Maaquvano vataini tuvira iarava, are quqaa maa
vivave, tiro.

Ihuva Rasarusirara iqi ratora

28 Minti tivakero Mataava anirantero nai aura aarama kero evaara
vira tiva amiro tiharo, Maara ti vai vaiintiva aniraivo. Viva ariarama
iraivo, tiro. 29 Tuvaro Mariava vi uvara iriro himpiro kantero oru Ihura
vita kareva vura.
30 Ihuva Mataava vaaka vira vitakonaini vaiharo kia vatukaini
vaaka aniraitiro vauvaro 31 Mariava vira vita kareva vumanta Iu-
taa vatanaaka vira muntuka kuquqama amitareka anuka tavovaro
Mariava naavu qihairo vevarero kantamaqiro vumanta vika tiha, Ho
Rasarusira quntama taanaini iqi ratareva vivo, tivake vikavata himpi
Mariara avata vare vi.
32 Vira avata vare vuvaro Mariava oru viro Ihuva vaunaini orurero,
Ihura tavero oru vira aiqutaraini hiqiri viro vaiharo tiharo, Nora
Vaiintio, are maini variare tiaraitirio, kiama ti vakaava qutu vitirio, tiro.
33 Tuvaro Ihuva tavovaro viva iqi rate vaumanta Iutaa vaiinti nahenti
vira vataake anuka, vikavata iqi rate vauvaro Ihura muntukavano
qoraiquvaro viva mpo ike tiro tiharo, 34 Vira taraqie quntama te iavo?
tumanta vika Ihurara tiha, Anira oru tavaane, tuvaro 35 Ihuva iqi rate
vaura.
36 Iqi rate vaumanta vaiinti nahenti tiha, Ho tavaate. Viva voqa-
makero Rasarusirara antuqa arivaro iqi rate vaivo, ti.
37 Tumanta vonavu tiha, Viva avu qimpa vura ho rampai kaivave.
Ihuva vi entara maini variare titirio, Rasarusiva qutue vitirio, kiae qutu
vitirio? ti.

Ihuva Rasarusira qaqi vara himpima kora

38 Minti tuvaro Ihuva qaiqaa mpo ike tivaqiro viro vira quntama
tonaini orurora. Vika oriqira vira veta vate, ori vo varake qentiana tinta
tonaini orurero Ihuva tiharo, 39 Ho ori vira qaqini vara kaate, tuvaro
qutu vura vira auravano Mataava aqao tiro, Noravauvo, vira quntama
taavaro erakaimaante enta aitaraivaro vira vaata ntera viro untama
ivo, tiro.
40 Tuvaro Ihuva Mataarara tiharo, Te vaaka ai tiva amuna uvara
iriane. Are tiriara quqaa vivave tirera, are Kotira mpeqa okara takuqi
vainara tavenarave, tunarave. Kiae te vaaka ariara minti tunarave?
tiro.
41 Ihuva minti tumanta vika ori qaqini vara kovaro Ihuva virini
taveharo tiharo, Ti Qo, are tiriara ekaa enta ekaa enta iri varianara
te virara irihama ariara koqema iarao turo. 42 Are tiriara ekaa enta

ekaa enta iri varianarara irunarave. Are ti tititaanarara vaiinti nahenti kankomake iriate ti, te vikara irihama ai aarauro, tiro.

43 Ihuva minti tivakero viva naveraitiro tiharo, Rasarusio, himpira vevaraane, tuvaro 44 Rasarusiva qutu vuva qaiqaa qaqi himpiro, vira aiqu kauqu uquramate vira qiatavata tauriqohai apuqamatova viraqihairo vevarero. Viva vevarovaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Vira kuvantu kaivaro ho variarire, tura.

Iutaa vaiinti noranavu Ihura aruke uvara tura
(Matiu 26:1-5; Maaki 14:1-2; Ruki 22:1-2)

45 Minti tumanta Iutaa vatanaaka Mariara tavareka anuka airitahaa vi kaiqara tave Ihurara quqaa vivave ti. 46 Tumanta hininavu qaqirake Ihura kaiqara vuru Parasi vaiintinavu tiva nimumanta 47 Parasi vaiintinavuvata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, vika *kansoru* vaiintinavuvata naaramake vohaaraqi ruvaaqumavi vaiha vika tiha, Vi vaiintiva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare vaivo. Tenavu vira nantimae kaainarave? 48 Tenavu vira qaqi kaarera, viva mintiaqiro viramanta vaiinti nahenti ekaa virara quqaa vivave tivarave. Minti tivaro tinavuqaa raqiki variaka Romeni vatanaaka tinavu vataake raqiha Kotira Naavu rampai aquke, tinavu vaiinti nahenti ekaa aru vehi autu kevorave, ti.

49 Minti tuvaro vi vaiintinavukaqihairo Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti Kaiapaasiva himpiro. Vi ihiraqi viva qiata vaiintivano vaiharo viva himpiro tiharo, Ne kia avu aatovata vaikave. 50 Romeni vatanaaka tinavu Iutaa vatanaaka ekaa ruqutu vehi autu kevorave ti, koqemama ne qaqi kaivaro vaiinti vohaiqavanoqai qutu viramanta ekaa vaiinti nahenti ho variate, tiro.

51 Kaiapaasiva vi ihiraqi qiata vaiintivano vaiharo vi uvara tiharo te tenta irikema turo tiro. Viva kia kankomake iruvaro Kotiva vira kahaquvaro viva Ihuva Iutaa vatanaa vaiinti nahentiara iriharo qutu vuainarara tura. 52 Ihuva kiama Iutaa vatanaakaraqai iriharo qutu vuarirava vauravauve. Kotira vainti ekaa raumpirimavi vaika, vikavata ntita varero vuru vohaaraqi ruvaaquma tareva Ihuva qutu vuarirava vaura.

53 ⌞Kaiapaasiva tiharo, Koqemama ne qaqi kaivaro vaiinti vohaiqavanoqai qutu viramanta ekaa vaiinti nahenti ho variate tumanta⌟ vi entaraqaahai Iutaa nora vaiintinavu Ihura aruke uvarara ti vaura. 54 Minti ti vauvarora tiro, Ihuva Iutia vataini kia qoqaa niraitiro, qaqira mini kero oru Efaraimu vatuka qumina vata tataaqa mini oru nai vaintinavu hampata vaura.

55 Mini vauvaro Iutaa vatanaaka Vehakuma Nimito Karara ovata no entava aumanto vaumanta hihai hihai vaiinti nahenti verara Ieruhareminiqai oru vi. Mini oru vaiha vi entara veka vaiha, vika nái maara okarara iriha namari tuntuke utavaaqa hiqamake vaura.

56 Vika vaiha Ihurara aitutumaqi niha oru Kotira Naavuqi ruvaaqumavi nai ire nai ireha tiha, Ihuva hoe uru ovata naanarove, viva qeteharo kiae uruanarove? ti.

57 Minti ti vaumanta Parasi vaiintinavuvata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, vika vaiinti nahenti tiva nimi tiha, Ne tavaivaro Ihuva urirera, viri tinavu tiva timiqe vira karapuhiqama kaare, tura.

12

Mariava Ihuraqaa untavu vahaverara aqu amitora
(Matiu 26:6-13; Maaki 14:3-9)

1 Vehakuma Nimito Karara ovata no entava aumanto vauvaro 6
entanavuqai qaqi vauvaro Ihuva qaiqaa Betanini tota vaiinti vo Rasaru-
siva qutuvura qaqi vara himpima kovaro vaunaini vura. 2 Mini
vumanta vi vatanaaka Ihura kara unta amitovaro Mataava vi karara
vara vuru nimumanta Rasarusivavata vo vaiinti nahentivata Ihura
hampata kara tainta tataaqa oquvi vaura.

3 Vika mini oquvi vauvaro Mariava vahavera taqu vo varero anura.
Vahavera taqu vira nora monu aquko *ueri* vahaverara vira autu *naadi*
vauvaro Mariava taqu vira varero vi vahaveraraqohairo Ihura aiquqaa
aqu amitero viraqaahairo nai qiata kaukiqohairo vira aiqu nunka
amitovaro vahavera unta koqeva naavu vira ekaa mpiqa kora.

4 Naavu vira mpiqa kovaro Ihura vaintinavuqihairo vovano Iutaasi
Ikeriotiva Ihura qovarama kaarirava, viva aqao tiro, 5 Vi vahaverara
vokika nimiharo 300 *silvaa* monu varakero vi monura vira vehi vaiinti
nahenti nimiataara vaivaroma, quminama ai aiquqaa aqu amitaivo,
tiro.

6 Iutaasiva kia vehi vaiinti nahentiara ike mpo tiva nimitaraitiro, viva
muara vaiintivano vaiharora tiro, minti tura. Viva Ihura vaintinavu
monu utaqaa raqikiharo vi utaraqihairo kukeqa keharo vinavuka
monu muara vare vaura.

7 Iutaasiva tiharo, Monu vira vehi vaiinti nahenti nimiataara vaivaro
quminama ariqaa vahavera aqu amiteharoma taiqa kaivo, tuvaro
Ihuva tiharo, Kia vi nahentira atiane. Viva vahavera tiqaa aqu
timiteharo, ti quntama te entarara qerama timite vaivo.

8 Vehi vaiinti nahenti vo enta vo enta ni hampata variqi vivarave. Ne
qaqi entaqaa vika homa kahaqivarave. Te kiama ni hampata vo enta
vo enta variqi virarave, tiro.

Nora vaiintinavu Rasarusiravata arukareka auti vaura

9 Ihuva minti tivakero vaumanta Iutaa vatanaaka airitahaa iruvaro
Ihuva Betanini vaumanta vika Ihuravata Ihuva qaqi vara himpimako
vaiintira Rasarusiravata tavareka otu Betanini ruvaaqumavi vaura.

10-11 Iutaa vatanaaka airitahaa Ihuva Rasarusira qaqi vara himpima
korara irihama, nai nora vaiintinavu mini qaqirake, otu Ihurara quqaa
vivave ti vaumanta vira kaara Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika
vika noranavu Rasarusiravata aruke uvara ti vaura.

Ihuva donki tauvaqaqaa Ieruharemini vura
(Matiu 21:1-11; Maaki 11:1-11; Ruki 19:28-40)

12 Vira qararaa vaiinti nahenti airitahaa Vehakuma Nimito Karara
nareka anuka iruvaro Ihuva Ieruharemini aaraini uri vaura. 13 Uri
vaumanta vika vira quahama amitareka toqera mare voqaara teqa
vare, vira vita kareka vihama naveraitiha,

> Kaiqenavu vira autu tuahera kaare. Noravano nai autuqaa ani vai
> vaiintira koqema amitaivo. *(Ihi 118:26)*

Tinavu Isareri vatanaakaqaa raqikiaina vaiintira Kotiva koqema
amitaivo, ti.

14 Vika minti tivaqi vuvaro Ihuva *donki* qaraaka rantakero Kotira
vukuqi tuntema kero, vira tauvaqaqaa oquvi vaiharo Ieruharemini
vura.

Haaru Kotira vukuqi virara mintima qara ntuva tova vaura:

15 O Saioni vatukaihainaakao, kia qetaate. Ho tavaate. Niqaa raqikiarirava aniharoma, viva qaraaka donki tauvaqaqaa oquvi vaiharo ani vaivo, tura. *(Sek 9:9)*
16 Vi uvava vukuqi vaumanta vi entara Ihura vaintinavu kia vi uvara okara kankomake irura. Naantiara Ihuva qutuviro qaiqaa qaqi himpuaina entaraqaa vi uvava vika aatoqi ntuva vimanta irike tiha, Vi uvava Ihuva *donki* tauvaqaqaa Ieruharemini vuainarara turave, ti tura.
17 Ihuva Rasarusira oriqi quntama toraqihairo aarama kero vira qaqi vara himpima komanta vaiinti nahenti mini Ihura vataake vauka vi kaiqara tave, viti viri voka voka tiva nimumanta 18 viraqaahai vaiinti nahenti airitahaa Ihuva nora kaiqa varorara irihama, Ihura otu vita kora.
19 Vika Ihura quahama amitareka mini vumanta Parasi vaiintinavu nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Ho tavaate. Tenavu vira qoraiqama amitaarira aarava kiama ho vaivo. Ekaa vaiinti nahenti vira avataqi vi variavo, tura.

Giriki vatanaaka vonavu Ihura oru tavora
20 Giriki vatanaaka vonavuvata vi ovatara nehama Kotira autu tuaherareka Ieruharemini vi oru vaura. 21 Oru vauvaro Ihura vainti vo Piripira Besaida vatuka Kariri vataihainaarara tiha, Ti vaiintio, tenavu Ihura tavarerave, tuvaro 22 Piripiva vuru Entaruravata tiva amiro vitanta Entaruka vuru Ihura tiva amura.
23 Tiva amuvaro Ihuva tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintikave. Ti hutu noraiqiaina entava aniraivo. 24 Te quqaama tiari iriate. *Uiti* auru kiama vataqi ututaivaro auru viva nariaraa vohaiqavano vairave. *Uiti* auru vataqi ututaivaro auruvano takavu viro turu verakero viraqaahairo auruvano taiqa virave. *Uiti* auruvano mintima kero taiqa vinaraqaahairo homa airi tava qovaraiqianarove.
25 Ho vaiintivano maa vataraqaa nai qaqi variqiro vuainararaqai noraiqama kero iriqiro virava, viva ekaarama qutu vuanarove. Vaiinti vovano kia nai qaqi maa vataraqaa variqiro vuainarara noraiqaakero iriqiro virava, vi vaiintiva ekaa entama qaqi variqiro vuanarove.
26 Taukae ti kaiqa varaataa irauka, hauri vika qumina qaqi varaqi vivorave. Vika ti avataqi aniate. Vika mintihama te variainanainima vikavata ho vaivarave. Vika mintimake ti kaiqa vara timite vaivaro ti Qova vika nutu noraiqama kaanarove.

Ihuva nai qutu vuainarara tura
27 Ho maa entara ti muntuka qoraiqimanta vauro. Tenta Qorara te nana uvae tirarave? Ti Qo, vi entara aniraantorave. Vi entara qaqira kaane. Mintie tirarave? Aqao, te kia minti tirerave. Te vi entarara irihama tuvuraukave. Vi entaraqaa antura ruvaqi vuare tivakeha te tuvuraukave.
28 Ti Qo, nena autu noraiqama kaane, tiro. Minti tuvaro naaruvaihairo uvavano tiharo, Te tenta hutu noraiqama kauro. Te tenta autu qaiqaavata noraiqama karerave, tiro.
29 Minti tumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi mini himpite vauka vi uvara iri tiha, Naaruvavanoma uva tivo, tumanta hini kuka tiha, Aqao, *enseli*vanoma virara uva tivo, ti.
30 Tuvaro Ihuva tiharo, Kia viva tiriarao tirovauve uva tivo. Viva niarao tiroma uva tivo. 31 Ho maa entava vataini vaika *ko* tiaina entavave. Maa entara vataini variakaqaa raqiki vaira Sataanira mpeqa

raqa kaaina entarave. 32 Vataihai ti tuahera kaiqe te vaiha ekaa vaiinti
nahenti rarauru kaari vika te variainanaini anivarave, tiro. 33 Ihuva vi
uvara tiharoma nai qutu vuaina okarara vika tiva nimura.
34 Minti tumanta mini ruvaaqumavi vauka aqao ti, Kotira vukuqi
qara ntuva tova tiharo, *Mesaiaa*vano Kotira mpeqavano ekaa enta qaqi
variqiro vuanarove turave. Are nantiharae nenara tihara, Ti Vataini
Vatatai Vaintika tuahera kevarave, tiarao? ⌞Are nena qutu vinarara
tianara tenavu vi uvara kia ho iruro.⌟ Are tihara, Ti Vataini Vatataikave,
tianarave. Are ta vaiintivave? ti.
35 Tuvaro Ihuva tiharo, Inaaraiqaqai ovavano ni hampata vaiharo
itaqiro vuanarove. Konkiraqi ni vaiva kia nai tainie vuaina aarara
kankomakero irirara ti, ne konkira ariraqi nuarorave ti, ne ovavano
qaqi ite variainaraqaa niha variate.
36 Ovavano qaqi vaina entaraqaa ne vi ovara quqaa vivave tivake
virara iriqi vihama nuate. Minti tihama ne ova vaintivara vaihama,
nevata ovavano itaainantemake itaqi vivarave, tiro.
Ihuva vi uvara tivakero viraqaahairo kia vika nivuqaa vairaitiro,
kukeqaviro vaura.

Iutaa vaiintinavu Ihurara kia quqaa vivave tura

37 Ihuva vika nivuqaa vaiharo nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varo-
manta vika tavevata vira qaqirake kia virara quqaa vivave tura. 38 Vika
virara kia quqaa vivave tuvarora tiro, vi entara Aisaiaava haaru uva
tivatova quqaa vivau vaura. Haaru Kotiva vaiinti vo Aisaiaara ka-
haquvaro Aisaiaava paropeti vaiintivano vaiharo, qumina enta vaiharo
vi uvara qoqaa tiva nimiro tiharo,

> Nora Vaiintio, tavave tinavu uvara quqaave tivo? ⌞Kia vovano
> quqaave tivo.⌟ Nora Vaiintivano nora kaiqa vara kaivaro tavave vira
> kaiqa kankoma kero tavaivo? ⌞Kia voqavanovata vira kankomakero
> tavaivo,⌟ tura. *(Aisaiaa 53:1)*

39 Aisaiaava minti turara ti, vika kia Ihurara quqaa vivave tura.
Aisaiaava qaiqaa *Mesaiaa*rara tiharo:

> 40 Vi vaiintika qora aara qaqirake tiriara tinavu kahaqiane tivorave
> tivakero, Kotiva vika avu aato tinta kaimanta vika kia avuqohai ho
> tave, vika kia aatoqihai ho iriavo, tura. *(Aisaiaa 6:10)*

41 Aisaiaava haaru vaiharo *Mesaiaa*ra mpeqa okara takuqi vaira
taveharora tiro, viva virara tiva nimura.
42 Vi entara Iutaa nora vaiintinavuqihai vokuka tiha, Quqaama Ihuva
vivave, ti. Minti tiha vika Parasi vaiinti naatu qetake qaqirake kia
qoqaa vaiha vi uvara tiraiti, Maara naavuqihai tinavu ekaara tititama
kevorave ti, vika kia vi uvara qoqaa tura.
43 Vika kia Kotiva vika quahama nimitaainarara noraiqaake iri-
raiti, vika qaqi vaiintivano quahama nimitaainararaqai noraiqaake iri
vaura. Ho vika viraraqai irihara ti, vika kia qoqaa Ihurara quqaa vivave
tura.

Ihura uvavano ko tianarove tura

44 Ihuva naveraitiharo tiva nimiro, Tiriara quqaa vivave tirava kiama
tiriaraqai quqaave tianarove. Viva ti tititaira viraravatama quqaave
tianarove. 45 Vaiintivano ti taveharo ti tititairavatama tavaanarove.
46 Tiriara quqaa vivave tirava konkiraqi nuantorave ti, te ova vo-
qaara vira ataama amitarera vataini tuvuraukave. 47 Te kia vataini

variakaqaa uva vatarera tuvuraukavauve. Vataini vaika ho variate ti, te tuvuraukave. Ti uva iriro raqa kairava vairaqe kia tevauve viraqaa uva vatararave. 48 Ti qoririma timitaaina vaiintiraqaave, ti uva raqa kaaina vaiintiraqaave, vovano viraqaa uva vataanarove. Te tiva tauna uvava ekaara entaqaa viraqaa uva vataanarove.

49 Te kiama tenta irike uva ni tiva nimuro. Ti Qova minti minti tiane tivakero ti tititaimanta te vira uva muntu ni tiva nimuro. 50 Te kankomake iruraro ti Qora no irirava ekaa enta qaqi variqiro vuanarove. Ho ti Qova minti minti tiane ti uvara, te vi uvara ni tiva nimuro, tiro. Ihuva minti tura.

13

Ihuva nai vaintinavu aiqu hiqama nimitora

1 Vehakuma Nimito Karara ovata no entava vohaa entaqai qaqi vauvaro Ihuva vaiharo iruvaro nai vataihairo tuvurantero nai Qova vaunaini oru vuaina entava aumanto vaura. Mintima vauvaro Ihuva vaiharo nai vaiinti nahenti vataini vaukara voqamakero antuqa aruvaro iriharo vaura. Viva vikara antuqa aruvaro iriqi viviro, vuru qutu vura.

2 Entama vuvaro Ihuva nai vaintinavu hampata kara ne vauvaro vira vainti vovano Iutaasi Ikeriotiva Saimonira maaquvano vauvaro Sataaniva Ihura qovarama kaarire tiro, Iutaasira vira aatoqi qora uva vatovaro Iutaasiva Sataanira uva irura. 3 Iutaasiva mintimakero iri vauvaro Kotiva ekaa haika Ihura kauquqi vatora virara Ihuva kankoma kero iriro. Ihuva Kotiva unaihairo tuvuva, viva qaiqaa Kotiva unaini tuvurantero vuainara viraravata kankoma kero irura.

4 Ho viva vaiharo kara no taintaraqaahairo himpiro nai utavaaqa hini ravaqaakero *tauri* avuni rumpa varero oru 5 tanuqi namari qihia varero oru nai vaintinavu aiqu hiqama nimiteharo *tauri* rumpa toraqohairo namari aiquqaa nunkakero aaharaiqama nimitero.

6 Mintiaqi viharo Saimoni Pitaava vaunaini anirovaro Pitaava aqao tiro, Nora Vaiintio, are ti hiquvatae hiqama timitareva auti variarao? tuvaro 7 Ihuva tiharo, Vate te maa kaiqara varaurara are kiama virara kankomake iriarao. Naantiara are virara kankomakera irinarave, tiro.

8 Tuvaro Pitaava tiharo, Aqao, are nora vaiintivano vaihara mintina kaiqara vara timiterorave. Are kiama ti hiqu ho hiqenarave, tiro.

Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Kia te ai aiqu hiqama amitaarera, are kiama ti vainti vainarave, tiro. 9 Minti tuvaro Saimoni Pitaava tiharo, Nora Vaiintio, are mintirera, kia ti hiquqai hiqama timitaraitira, ti kauquvata ti qiatavata hiqama timitaane, tiro.

10 Tuvaro Ihuva tiharo, Namari tuntukero vairava qaiqaa qumina tuntuantorave. Viva nai aiquqai hiqama kaarire, tiro. Ne ekaa homa variavaro vohaiqavanoqai niqihairo kia ho vaivo, tiro. 11 Ihuva nai vainti vovano navutaaka tiva nimiaina vaintirara iriharo minti tura. Ne ekaa ho variavaro niqihairo vohaiqavanoqai kia ho vaivo, tiro.

12 Ihuva minti tivakero vika aiqu hiqama nimitero qaiqaa oru utavaaqa ravaqaakora nonkutero nai vaura qoqaraaraqaa oquviro vaiharo vika tiva nimiro tiharo, Ho te maa kaiqara ni vara nimitaunarara ne hoe vira okarara iriavo? 13 Ne tiriara Nora Vaiintive, maara ti vai vaiintirave tiavo. Te mintima vaunarara ti, ne homa tiriara minti tivarave. 14 Ho te ni Nora Vaiinti, maara ti vaura vaiintika vaiha, te ni paanaa kaiqa vara nimitehama ni aiqu hiqama nimitauro. Nevata ti

aanare vaiha nai aiqu hiqama amite nai aiqu hiqama amite iate. 15 Ne te iainante iate ti, te ni paanaa kaiqa vara nimitauro.

16 Te quqaa tiari iriate. Kaiqa vaiintivano viva kia nai nora vaiinti aatara kairave. Vo haikara atitaivaro oru vi vaiintiva, viva kia nai atitai vaiintira vira aatarake vairave. 17 Ne vi uvara okara kankomake iriqi vihama vi kaiqara mintimake varaqi vivera, ne quahehama variqi vivarave.

18 Ho kia te ni ekaukara turo. Te tenta kaama tauna vaintika te vika viraaqamake tavaunarave. Vika okaravata irunarave. Maa entara Kotira vukuqi haaru uva vo qara ntuva tova vate vivauma varianarove. Mintima tiro:

> Vaiinti vovano tintiro vaiharo ti kara nero viraqaahairo tuqantaa viro ti qoraiqama timitaanarove, turave. *(Ihi 41:9)*

19 Niqihairo vaiinti vovano ti qoraiqama timitaainarara te vate ni tiva nimi vauro. Viva naantiara ti qoraiqama timitaira ne vaiha, vate te tiva nimunarara irihama ho tiriara quqaa vivave tivarave.

20 Te quqaa tiari iriate. Vaiinti vovano te atitaaina vaintira quahama amiteharo viva tivata quahama timitaanarove. Viva ti quahama timiteharo Kotiva ti tititairavata quahama amitaanarove, tiro.

Vovano Ihura nai navutaa kauquqi kaainarara tura
(Matiu 26:20-25; Maaki 14:17-21; Ruki 22:21-23)

21 Ihuva minti tivakero vauvaro vira muntukavano qoraiquvaro viva uva vutukero tiva nimiro tiharo, Te quqaa tiari iriate. Niqihairo vovano ti harukaate tiro, vuru tiriara navutaaka tiva nimianarove, tiro. 22 Minti tumanta vira vaintinavu airi aato iriha vika nai tave nai tave iha tiha, Ihuva ta vaiintirarae vi uvara tivo? ti.

23 Minti ti vauvaro Ihura voqamakero antuqa aru vaiintiva viva Ihura tataaqa oquviro vaura. 24 Oquviro vauvaro Saimoni Pitaava virara kauqu katu riharo tiharo, Are Ihura irehara tavaane. Ta vaiintivae mintianarove, tiane, tuvaro 25 vi vaiintiva Ihuraqaa muntuvi vaiharo Ihura irero tiharo, Nora Vaiintio, viva ta vaiintivave? tiro. 26 Tuvaro Ihuva tiva amiro tiharo, Te mpareti viti tanuqi vaati quntamake vaiinti vo amiaina vaiintira, ho vi vaiintiva vivave, tiro. Tivakero mpareti viti varakero tanuqi vaati quntama kero Iutaasi Ikeriotira amiro.

27 Amuvaro Iutaasiva kara viti varovaro Sataaniva Iutaasira avu aatoqi viqetovaro Ihuva Iutaasirara tiharo, Ho kantera nena vararera tina kaiqara varaane, tiro. 28 Minti tumanta vira vaintinavu hininavu kara taintaqaa oquvi vaukaqihairo kia vovanovata vira uva okara ho irura. 29 Vika tiha, Iutaasiva monuqaa raqiki vaiva vaivaro Ihuva hura ovata naaina karara iriharo oru varaarire tiharoe tivo? Viva vehi vaiinti monu muntu nimiarire tiharoe tivo? ti. 30 Vika minti ti vauvaro Iutaasiva mpareti viti amura varero vevarero viro. Viva entaqi vura. (Ioni 9:5, 11:9-10, 12:35-36 tavaane.)

Ihuva qaraaka maara uva tiva nimura

31 Iutaasiva vevarero vuvaro Ihuva tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintikave. Vate ti mpeqa okaravano takuqi vaiva qovarama vivo. Vate te Kotira mpeqa okara takuqi vaira qovarama kauro. 32 Te Kotira mpeqa okara takuqi vaira qovarama kaarera, Kotiva viva ti mpeqa okara takuqi vairavata qovaramama kaanarove. Viva vaakama mintianarove.

33 Ho ti vaintinavuvauvo, te ni hampata inaaraiqaqai varike vuarira ne naantiara quminama tiriara rantevarave. Te Iutaa vaiinti noranavu

tiva nimunantemake, nivata vi uvaraqai tiva nimuro. Te vire iainanaini ne kia ho vivarave, tunarave.
34 Te vate qaraaka maara uva ni tiva nimiari ne iriate. Ne voqamake nariara nariara antuqa arira variate. Te niara muntuka vataainantemake, ne nariara nariara muntuka vateha variate. 35 Ne nariara nariara antuqa arira vaimanta vaiinti nahenti ni tavehama vika niara tiha Ihura vaintive tivarave, tiro.

Pitaava te Ihura kia tavaunarave tiainarara Ihuva tura
(Matiu 26:31-35; Maaki 14:27-31; Ruki 22:31-34)
36 Ihuva minti tuvaro Saimoni Pitaava vira irero tiharo, Nora Vaiintio, are taini virevave tiarao? tuvaro Ihuva tiharo, Te vire iainanaini maa entara are kia ti tivataqira ho vinarave. Varikera naantiarama ti tivataqira vinarave, tuvaro Pitaava tiharo, 37 Nora Vaiintio, nantihae te kia maa entara ai avataqi ho virarave? Te ariarao tiha, homa qutu virarave, tiro.
38 Tuvaro Ihuva tiharo, Quqaae are tiriarao tira, qutu vinarave? Te quqaa tiarirara iriane. Kokoraaravano kia uva tirara are taaramo tataama tiriara kia vira tavaunarave tinarave, tiro.

14

Kotiva inaini vua aarava Ihuvama
1 Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Kia tiriara irivaro ni muntukavano qoraiqiarire. Ne Kotirara kempukaiqamake iriqi vintemake, tiriaravata kempukaiqamake iriqi vuate. 2 Ti Qora maaqaini airi vo naavu vo naavu vaimanta te niara iriha oru qerama nimitarera vuro. Kia mintima vaitirio, kiama te ni tiva nimuraitirio. 3 Te oru ni qerama nimite orurante tuvu ni ntitake, tenta vairera variainanaini vuru ni kaari, nevata te variainanaini vaivarave. 4 Te virera una aarara ne kankomake iriarave, tiro.
5 Tuvaro Tomaasiva aqao tiro, Nora Vaiintio, kiama tenavu are vireva iana aarara kankomake irunarave. Ho nantiakee tenavu are vireva ina aarara ho kankomake tavararave? tiro.
6 Tomaasiva minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Kotiva inaini vi varia aarava vaireva, te maa vi aaraukama vauro. Quqaa okaravano vaireva, te maa vikama vauro. Vaiinti nahenti qaqi variqi vi okarava vaireva, te maa vikama vauro. Vaiintivano kia vo aaraqaa rantero ti Qova inaini ho vuanarove. Teqaima ti Qova inaini vi varia aaraukama vauro. 7 Ne ti kankomake tavaakara ti, ne ti Qoravata kankomake tavevarave. Vate maa entaraqaahai ne ti Qoraravata kankomake iri tavaakama variavo, tiro.
8 Minti tuvaro Piripiva tiharo, Nora Vaiintio, ho nena Qora humiqairaqe tenavu tave ho tavauro tiare, tuvaro 9 Ihuva vira tiva amiro tiharo, Piripio, te ni hampata vukai enta vaurara are kiae ti kankoma kera tavaarao? Ti tavaiva ti Qoravatama tavaivo. Are nantiharae tiriara nena Qora tinavu humiqaane tiarao?
10 Piripio, te tenta Qoraqi vauraro ti Qova tiqima vaivo. Are kiae vi uvarara quqaave tiarao? Te ni tiva nimuna uvara kia tenta aatoqihai irikehavauve ni tiva nimuro. Ti Qova tiqi vaiharoma nai kaiqa vare vaivo. 11 Te tenta Qoraqi vauraro ti Qova tiqima vaivo. Vi uvararama quqaave tiate. Ne kia tiriara irivera, ne te kaiqa varaunara virara iriha tiriara quqaa vivave tiate.

12 Te quqaa tiari iriate. Tiriara quqaa vivave tivakero iriqiro virava,
viva vaiharo te kaiqa varaunantema kero kaiqa varaanarove. Te tenta
Qova inanaini vuainarara tiro, vira kaiqavano ti kaiqa aataraanarove.
13 Ne ti kaiqarao tiha homa ne vi haikarave, vi kaiqarave, ti iraiqe
te ni nimirarave. Ne ti Qora mpeqa okara takuqi vaira tavaate ti, te
vira Maaquvano mintirerave. 14 Ne ti kaiqarao tiha vi haikarave vi
kaiqarave iraivera, te ni nimirarave.

Kotiva nai Maraqura vara kairaro tuvuarire tura

15 Ni muntukavano tiriara vairera, ne ti uvaqai iriqi vuate. 16 Ne
mintiqe te tenta Qora iraariraro viva ni kahaqiainara Kotiva nai
Maraqura quqaa uvaqai ti vaira varakairaro viva ni hampata ekaa enta
ni airuqireva tuvu varianarove.

17 Qaqi vaiinti nahenti vataini variaka kia ho Kotira Maraqura
tavevarave. Vira okaravata kia ho irivarave. Vika kia tavehara ti, vika
kia vira ho varevarave. Ne vira tavaara maa entara viva ni hampatama
vaivo. Naantiara viva niqirama varianarove.

18 Kia te ni maini ke vuari ne *iqa/viqa* vainti voqaara nentaraa
vaivarave. Te ni kaainanaini qaiqaa orurante tuvirerave.

19 Inaaraiqa te variarira qaqi vataini variaka kia ti ho tavevarave.
Neqaima ti tavevarave. Te qaqi variqi vuarirauka vaunarara ti, nevata
qaqi variqi vivarave. 20 Vi entara te tenta Qoraqi vaunarave, ne tiqi
variarave, te niqi vaunarave, ne virara virara kankomake irivarave.

21 Ti uva iriro viraqaahairo kia qaqira karaitiro iriqiroqai virava,
viva vairaro vira muntukavano tiriara quqaama varianarove. Tiriara
muntuka vairava vairaro ti Qora muntukavanovata virara vairaro ti
muntukavanovata vi vaiintirara varianarove. Te vaiha vi vaiintira
tenta okara qoqaa umiqarerave, tiro.

22 Tuvaro Iutaasiva kia Iutaasi Ikeriotiva vo Iutaasiva, tiharo, Nora
Vaiintio, nantiharae are nena okara kia vataini variaka numiqaraitira,
tinavuqai humiqenarave? tiro.

23 Iutaasiva minti tuvaro Ihuva tiharo, ⌞Vataini variaka kiama tiriara
muntuka vataavo.⌟ Vaiinti vovano tiriara muntuka vatairava, viva ti
uva iriqiro viraro ti Qora muntukavano viraravata vairaqe tetanta
Qoka vi vaiintira vataake oru vairerave. 24 Vaiinti vovano kia tiriara
muntuka vaiva, vi vaiintiva kia ti uva avataqiro vuanarove. Te ni
tiva nimuna uvara kia tenta irikevauve ni tiva nimunarave. Te ti
Qoraqaahai vi uvara vare muntu ni tiva nimunarave.

25 Te vate ni hampata vauna entara maa uvara ni tiva nimuro. 26 Te
vuariraro ti Qova ni kahaqiainara nai Maraqura varakairaro viva ti
kaiqara iriharo tuvu vaiharo, ekaa haikara ni numiqeharo ni avu
aatovata kahaqira ne te tuna uvara kia taurukaraiti, ho irivarave.

27 Te virerave. Te vihama niara muntuka paru ira variate turo. Maa
vatanaaka nai uva mante nai uva mante iha tihama, muntuka paru
ira variate ti variarave. Vika minti tiha qumina uvaqai ti variarave.
Te niara muntuka paru ira variate tuna uvava kiama qumina uvave.
Kiama nenta muntuka kaivaro qoraiqiramanta qeteha variate.

28 Te ni maini ke oru vi orurante tuvuainarara ni tiva nimuna uvara
ne vaaka iriarave. Ti Qova ti haataraarirava vairara ti, ni muntukavano
tiriara quqaa vairera, te tenta qova inanaini vuainarara ne quaheha
vaivarave. 29 Vi haikava vi haikava naantiara minti minti iainarara te
vate ni tiva nimuro. Ho naantiara ne tavaivaro vi haikava vi haikava

minti minti ira, ne tiriara viva ti uvava vate quqaa vivauma vaivo tivarave.
30 Ho maa entara vataini variakaqaa raqiki vaiva, Sataaniva, ani vaimantara ti, vira kaara te kia ni hampata vukai uva tirarave. Vira kempukavano kia ti ho haatara kaanarove. 31 Ti muntukavano ti Qorara vainara vataini vaika vira tavaate ti, te ti Qora noqai iriqi virerave. Ho varaiqenavu maaqihai vevare vuare, tiro. Ihuva turama.

15

Ihuva uaini naaquntara uva tuqantaakero tiva nimura

1 Ihuva uva vo tuqantaakero nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Te *uaini* naaqunta nora koqeka vauraro ti Qova *uaini*qaa raqiki vaiva vaimanta ne *uaini* naaqunta kaarama variavo.

2 Ti Qova tavaivaro kaara vovano kia tava iraivaro viva vira teqa qaqira aqukero oru tavaivaro vo kaaravano koqema kero tava iraivaro voqavata iraarire tiro, viva vira ruhoqakero hiqama kero vatairave. 3 Ne vaaka ti uva iriakara ti, ne homa hiqama vuaka variavo.

4 Ne tiqi vaiqe te niqi variare. Naaqunta kaaravano qaqi kanta vairava kia ho tava iraanarove. Kaaravano noraqaa vairava homa tava iraanarove. Mintintemake, ne kia tiqi vaivera, ne kia ho koqe kaiqavata varevarave.
5 Tema *uaini* nora vauramanta ne mare kaarama variavo. Ti vataakero vairaqe te vira vataake variarirava, vivama koqe tava airi tava iraanarove. Ne kia ti vataake taatauvi vairaiti ne nentaraa vaivera, ne kiama vo kaiqavata ho varevarave.

6 Naaqunta kaara qaqira teqa kaivaro aaharuqama vinantema kero, ti vataakero kia vaina vaiintira ti Qova qaqira kaanarove. Naantiara viva teqakero qaqira kaaina kaarara raupi varero ihaqira aqukairaro ita taiqa vuanarove.

7 Ne ti vataake vohaa vaivaro ti uvavano ni avu aatoqi vairera, ne Kotira aarehama nenta muntuka vainara iraivaro viva ni nimianarove. 8 Ne ti uva iriqi viha *uaini* naaqunta voqaara airi tava koqe tava iraivaro ti Qora autuvano takuqi vaiva noraiqiarire. Ne mintiaqi viha ne quqaama ti vaintima vaivarave.

9 Ti Qora muntukavano tiriara vaintemakero, ti muntukavanovata niara vaivo. Ti muntukavano niara variainarara iriha, ne ti uvaqai iriqi vuate. 10 Te ti Qora no iriqi vi vauraro vira muntukavano tiriara vaivo. Nevata te mintunantemake, ti uva iriqi vivera, ti muntukavanovata niara variqiro vuanarove. 11 Ti muntukaqihairo koqe inantemakero, ni muntukaqihairovata koqe iramanta anomake quaheha variate ti, te maa uvara ni tiva nimuro.
12 Te uva vo tiari ne vi uvara iriqi vuate. Ti muntukavano niara vainantemake, nevata nariara nariara muntuka vateha variate.

13 Kia nai qaqi variainarara noraiqaakero iriraitiro, nai navunaakarao tiro qutu vina vaiintira muntukavano vaireva, nai noraiqaakero uritarero vaivo.

14 Ne ti uva iriqi vivera, ne ti navunaakama vaivarave. 15 Qaqi kaiqa vaiintivano vaiharo kiama nai nora vaiintivano minti minti iaina okarara irirave. Virara irihama kia te niara ti kaiqa vaiintive tivaqi virerave. Te niara ti navunaakave tivaqi virerave. Te ti Qora uva ekaa ni tiva nimunarara ti, te niara ti navunaakavema turo.

16 Nevauve ti kaama taavo. Tema ni kaama taunarave. Katarivano
koqe tava irainantemake, nevata koqe tava mpeqa tava irate variate ti,
te ni kaamate noraiqama kauro. Ne koqe tava iraqi viha nana nana
haikarae ti hutuqaa irera, ti Qova ni nimianarove.
17 Te maa uvaravata niara kempukaiqamake turo: Ne vaiha nariara
nariara muntuka vateha variqi vuate.

Vataini vaika ni navutaiqivarave tura

18 Vataini vaika qora kaiqa vareka ni navutaiqihama kia niara antuqa
arira vaivarave. Ho iriate. Vika ti naane navutaiqama tokara ti, vika
nivata navutaiqivarave. 19 Ne vataihainaa vainti vaimantavauve vika
niara tintanavu navunaakave tivakeha niara antuqa arira vaivarave.
Te vataini variakaqihai ni naarama kauramanta ne ti vaintinavu vari-
avo. Vate ne kia vika vainti variamanta vika vira kaara ni navutaiqiha
vika kia niara antuqa ntaihaimanta variavo.
20 Te vaaka tunara iriate. Kia kaiqa vaiintivano nai nora vaiinti
aatara kairave. Vataini variaka ti qoraiqama timitaakara ti, vika
nivata qoraiqama nimitevarave. Vika ti uva irihavauve ni uvavata ho
irivarave.
21 Ne ti vainti variamantara ti, vika vira kaara nivata qoraiqama
nimitevarave. Ti tititairara kia kankomake iriarara ti, vika mintivar-
ave. 22 Te kia muntu vika tiva nimuraitirio, vika qora kaiqa varaara
kaara vikaqaa kia uva vaitirio. Te muntu vika tiva nimunarara tiro,
viraqaahairo vika aqao kia are vi uvara tinavu tiva timianarave tiva
kia ho varianarove.
23 Vaiintivano ti navutaiqiharo ti Qoravata navutaiqianarove. 24 Vo
kaiqa kia vika ho varaa kaiqara, te vi kaiqara vika nivuqaa vaiha vare
vaunarave. Kia te minturaitirio, kia vikaqaa uva vaitirio. Vika ti kaiqa
tave ⌞quqaave tiataara vaimanta⌟ titanta Qoka navutaiqiavo.
25 Vika mintima variavaro uva vo haaru qumina vaka qara ntuva tova
vate vivauma vaivo. Mintima tiro: *Kia uva vaimanta vika qumina uva
kaara ti navutaiqiavo*, turave.

(Ihi 35:19)

26 Ho ni kahaqiarirava vovano tuvuraanarove. Viva Kotira Maraqura-
vano quqaa uvaqai ti vaiva, viva Kotiraqaahairo tuvuraanarove. Te
vira ti Qoraqaahai atitaariraro viva tuvu vaiharo tiriara ni tiva nimi-
anarove.
27 Nevata tota enta ti vataake variqi vuakara ti, ne tiriara vo vatanaa
vo vatanaaka tiva nimiate.

16

1 Ni naantiara popohairamanta ti uva qaqira kevorave ti, te vi uvara
vi uvara vate ni tiva nimuro.
2 Naantiara vika ni nitihama maara naavuqihai nititama veva kevar-
ave. Vo enta ani ntairamanta vika ni aruke tiha, Tenavu Kotira kaiqa
vare vauro, tivarave. 3 Vika tiriaravata ti Qoraravata kia kankomake
iriakara ti, vika mintivarave.
4 Ho te vate maa entara naantiara ni qoraiqama nimiterara tiva nimi
vauro. Naantiara vika minti minti imanta ne vi entara te maa uvara
tunara aatoqi ntuva viramanta irivarave. Tota te ni hampata vaihara
ti, kia te vi uvara vi uvara ni tiva nimunarave.

Ihuva Kotira Maraquravano varaaina kaiqarara tura

5 Ho inaaraiqaqai varike te ti tititaiva inaini virerave. Te mini virerave
turamantavata, kia niqihairo vovano tiharo, Are taini virevae auti
variarao? tivo. 6 Ne te vaaka ni tiva nimunarara irihama ni muntuka
qoraiqimanta variavo. 7 Ho te quqaama turo. Ne koqemake variate ti,
te virerave. Te kia vuariraro ni kahaqiarirava kia ho tuvuanarove. Te
oru vi vira varakaariraro viva ne vainaini tuvuarire.
8 Kotira Maraquravano tuvu vaiharo viva vataini vaika taaramo
haikara vika tiva nimianarove:
(1) vika qora kaiqarave,
(2) koqe kaiqa okararave,
(3) Kotiva ko tiaina okararave, tiva nimianaro.
9 *(1)* Vika qora kaiqara:
Vataini variaka kia tiriara quqaa vivave tiarara tiro, Kotira Maraqura-
vano vika nái vaaqu kaiqa okarama numiqaanarove.
10 *(2)* Koqe kaiqa okarara:
Te tenta qova inanaini vuari ne kia ti qaiqaa taverara tiro, viva vaiharo
koqe kaiqa okara ni numiqaanarove.
11 *(3)* Kotiva *ko* tiaina okarara:
Maa entara maa vataraqaa raqiki vaiva Sataaniva nora uva varairara
tiro, Kotira Maraquravano vaiharo Sataanira uva okara vataini vaika
tiva nimianarove. ⌞Kotira Maraquravano mintimakero taaramo
haikara tiva nimianarove.⌟
12 Te ni vo uva vo uva tiva nimiarirava vaimantavata, te vate kia vi
uvara tirerave. Te vate vi uvara tiarera, ne kia vi uvara ho irivarave.
13 Quqaa uvaqai ti vaira Maraqurava tuvurero, viva vaiharo ni
ntita varero koqe aara numiqeharo quqaa okara ekaa okaravatama
ni numiqaanarove. Viva kia nai irikero ni tiva nimiraitiro, viva ti
Qova tina uvaraqai ni tiva nimianarove. Naantiara vi haikava vi
haikava minti mintima kero qovaraiqiainara, viraravata viva ni tiva
nimianarove.
14 Viva te uva tiainara viravata ni tiva nimiainarara tiro, ti hutuvano
noraiqianarove. 15 Ekaa ti Qova i haikara te una haikaravatama
vaimantara ti, te vaaka tiha, Kotira Maraqura viva te una haikarara
iriro vara kero ni tiva nimianarove, tunarave. 16 Ho inaaraiqaqai ne
varike kia ti tavevarave. Viraqaahai inaaraiqaqai ne varike ti qaiqaa
tavevarave, tiro.

Ne mpo ike tivaqi vi, viraqaahai ne qaiqaa quahevarave tura

17 Ihuva minti tumanta vira vainti hini kuka nai tiva ami nai tiva
ami iha tiha, Viva nana uvae tivo? Viva tiharo, Inaaraiqaqai ne varike
kia ti tavevarave, tivakero qaiqaa tiharo, Inaaraiqaqai ne varike ti
tavevarave tivo. Minti tivakero viva nai qova inaini vuainararae tivo?
18 Viva tiharo, Ne inaaraiqaqai varikeve ti uvara, kia tenavu vi uvara
kankomake iruro, ti.
19 Minti ti vauvaro Ihuva irumanta vika vi uvara vira irareka auti
vauvaro viva tiharo, Te vaaka tunarara ne inaaraiqaqai varike kia
ti tavevarave viraqaahai inaaraiqaqai varike ti qaiqaa tavevarave
tunarave. Ne vi uvararae nai ire nai ire i variavo?
20 Ho te quqaa tiari iriate. Ne iqi rataqi viha ke ke tivaqi vimanta
vataini vaika quaheqaima vaivarave. Ni muntukavano qoraiqiramanta
variqi vivaro viraqaahairo ni muntukavano koqe i vairamanta vaivar-
ave. 21 Nahentivano vainti vataarirava aumanto vaivarora tiro, viva

ke ke tivaqiro virave. Ho vi nahentiva vainti vatakero viraqaahairo te vainti vatakauro tivakero, quaheharo nai ke ke tira taurukairave.

22 Nevata mintima ivarave. Maa entara ni muntukavano qoraiqira vaivarave. Ho naantiara te ni oru tavaariraro ni muntukavano koqe ira ne ho vaivaro vovano kia ho ni qoraiqama kairaro ni muntukavano qoraiqianarove.

23 Naantiara vi entara vaiha ne vo haikara ti ireva kiama varianarove. Te quqaama turo. Vi entara ne ti Qora aarehama nana nana haikarae vira iraivaro viva ti kaiqarave, ti hutuarave, iriharoma ni nimianarove.
24 Tota ne vaiha kia ti kaiqarave, ti hutuarave, iriha ti Qora irorave. Maa entaraqaahai ne ti Qora iraivaro ni nimiraro ni muntukavano koqe iarire, tiro.

Ihuva vata maaqaahainaa okara aatara kairara tura

25 Te uva tuqantaakehama vo uva vo uva ni tiva nimunarave. Ho enta vo aniraiqe te vi entara kia uva tuqantaake ni tiva nimiraiti, te ti Qorara ni tiva nimirera uva vutuke ni tiva nimirerave.

26 Vi entava anintaira homa ne ti hutu reha ti Qora iraivaro ni nimianarove. Kia tevano niara iriha tenta qora iraainarave. ⌞Ne nentavano vira homa irevarave.⌟

27 Ti Qova niara muntuka vaivaro vairara ti, nentavano homa vira iraivaro ni nimianarove. Ne tiriara tiha, Are Kotiva vainaihaira tuvuaravave, tiavaro ni muntukavano tiriara vaimanta variarara tiro, ti Qovavata niara muntuka vaivo.

28 Te tenta qova inaihai vataini tuvuraukave. Te inaaraiqakaa maa vatara maini ke, tenta qova inanaini qoqaraanaini virerave, tiro.

29 Minti tumanta vira vaintinavu hove ti, Vate are kia uva tuqantaa kera tinavu tiva timiraitira, are vutukera tinavu tiva timi variarao.

30 Vate tenavu irurara are kankomakera ekaa haikara iriarava variararora tiro, kiama vovano uva vo ai irama amitaarirava varianarove. Vate tenavu tiha, Quqaama are Kotiva inaihaira tuvuaravave, turo, ti.

31 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho vateve ne ti okarara iriavo? 32 Enta vo aumanto vaira vi entara ni vara raumpirima kaimanta ne qetehama, nenta maaqa nenta maaqa vi anima vivaqe te tentaraa vairarave. Ho ti Qova tintiro vairara ti, vi entara kiama te quqaa tentaraa vairarave.

33 Ne ti hampata vaivaro ni muntukavano qihaaqamakero variarire ti, te vi uvara ni tiva nimuro. Ne vataini vaimanta vika ni qoraiqama nimitevarave. Ho tiriara iriha kempukaiqamake variqi vuate. Tema vataini vai okarara aatara kauraukave, tiro. Ihuva turama.

17

Ihuva Kotira aareharo tura

1 Ihuva vi uvara tivakero viva virini naaruvaini taveharo Kotira aareharo tiharo, Qao, vate maa ti entama aniraivo. Ho are ti mpeqa okara takuqi vaira qoqaiqama timitairaqe te ai Maaqu vaiha, nina mpeqa okara takuqi vaira vaiinti nahenti numiqaare.

2 Vaiinti nahenti timiarauka te vika kahaqamaqi vuari vika ekaa enta qaqi variqi vuate tira, are ti noraiqama kaaramanta te vaiinti nahenti ekaa vikaqaa raqiki vaihama te vika Noravano vauro.

3 Vaiinti nahenti ekaa enta qaqi variqi vi okarava mintima vaivo: Vaiinti nahenti ariara kankomake iriha tiha, Kotivaqaima quqaa Variqa vohaiqavano vaiharo viva Ihura atitaivo, tika, vikama qaqi variqi

vivarave. 4 Te vataini vaiha kaiqa timianara vara vuru taiqa kauro. Mintima keha te ai mpeqa okara takuqira vaiinti nahenti numiqauro.
5 Ho ti Qo, haaru kia maa vatava vau entara te ainti variqi vuavauraro ti mpeqa okaravano takuqi vaiva vaurave. Ho vate ti mpeqa okara takuqi vaira vika numiqaira vika tavaate. 6 Are vataihainaa vaiintinavu timiarauka, te vika ai okara numiqaunarave. Vi vaiintika nena iarauka variavara are vika ti timiaramanta vika vaiha ai uva iriqi vi variarave.
7-8 Uva tiva timianara te vika tiva nimuramanta vika vi uvarara koqe uvave tiarave. Vika iriamanta quqaama te are iananaihai tuvuramanta vika tiriara quqaa Kotiva vira atitaivo tiarave. Minti tiarara ti, vika kankomake iriavaro ekaa haika are ti timianara, vi haikava are iananaihairo tuvirave.
9 Ho te vika kahaqirera vikara irihama ai aare vauro. Kiama te ekaa vaiinti nahenti vataini variaka kahaqireravauve ai aare vauro. Are vaiinti nahenti ti timiaramanta vika nena iarauka variarara ti, te vikaraqai irihama ai aarauro.
10 Te uraukavata are iaraukavatama variavo. Are iarauka te uraukavatama variavo. Vika vaiha ti mpeqa okara takuqi vaira vokiaka numiqe variavo.
11 Te kia maa vataraqaa vairaiti vuari, vikama maa vataraqaa vaivarave. Te are iananaini virerave. Ho ti Qo, kia ariqi qora okaravano vaivara are nenaraiqamakera variaravave. Nena mpeqa autuara iriharama vaiinti nahenti timianaraqaa raqikiharama vika antuaraqira vira, vika tetanta vohaaraqi vaunantemake, vikavata vohaa variate.
12 Te vika hampata vaihama are nena kempuka autu ti timianara vi kempukaraqohai te vika antuaraqi vuraro kia vikaqihairo voqavanovata kakakima vivo. Vaiinti vohaiqavanoqai kakakima vivo. Viva kakakima vuainarara haaru qaqi enta vovano virara qara ntuva torara tiro, maa entara vi uvava vivauma vaivo.
13 Ho te ainti oru vairera auti vauro. Ti muntukavano koqe inantema kero, vika muntukavanovata koqe iarire ti, te vataini vaiha maa uvara minti ti vauro.
14 Te ai uva vika tiva nimuramanta vika vataini variaka nua aarara qaqirake, vika ti aanare kia vataini varia vaiintika iantemake variavo. Vika mintima variamantara ti, vataini variaka vika iri qoraiqama nimite variavo.
15 Ho te ai aarehama ariara kia vika vataihaira ntitaaneravauve turo. Aqao, te ariara vikaqaa raqikiqi viraro qora kaiqa vare vaiva, Sataaniva vika kia ho qoraiqama nimitaarire, turo.
16 Vika ti aanare kia vataini varia vaiintika voqaantema variavo.
17 Are quqaa uvaqohaira vika kahaqira vika ai aaraqaaqai variqi vuate. Ai uva quqaa uvama vaivo. 18 Are vataini ti tititaara tuvunantemake, tevata tenta vaintinavu vo vataini vo vataini nititaari vika ai uva tiva nimiqi vuate.
19 Ho te vikara irihama te vo kaiqa vo kaiqa qaqirake vohaa kaiqaqai vararera vauraukave. ⌞Te vikara irihama qutu vuataa iraqe qutu virera vauro.⌟ Vika quqaama ai kaiqa vohaa kaiqaqai vareka variate ti, te mintirerave.
20 Kia te vikaraqai irihama ai aarauro. Naantiara vokika vika uva tira irihama tiriara quqaa vivave tika, vikaravata irihama ai aarauro.
21 Vikavata vohaa variate ti, te ai aarauro. Are tiqi variaramanta te ariqima vauro. Ti Qo, vika titanta voqaara variate tira, are vika

kahaqira vikavata titantaqi variate. Vataini variaka tiriara quqaa Kotiva vira atitaivave tiate tira, are ti vaintinavu kahaqira vika vohaa variate.
22 Are ti hutu noraiqama kaaramanta te vohaa qaramake vika nutuvata noraiqama kauro. Vika titanta voqaara vohaa variate ti, te vika nutuvata noraiqama kauro. 23 Are tiqima vairaqe te vikaqi variari vika vohaa vaihama anomake vohaa vaivarave. Vika mintima vaimanta qaqi vaiinti nahenti vataini variaka are ti tititaanarara kankomake irivarave. Ai muntukavano tiriara vainantema kero, ai muntukavano ti vaintinavuaravata variainara viraravata vika kankomake irivarave.
24 Ti Qo, haaru kia maa vatava vau entara are tiriara muntuka vateharara tira, are ti noraiqama koraro ti mpeqa okara takuqi vauva vaumanta variavaunarave. Are vaiinti nahenti ti timiarauka vikavata ti mpeqa okara takuqi vaira tavaate ti, te tiha, Te variainanaini vikavata variate, turo. 25 Mpo, ti Qo, are avuqavuqama kera variaravave. Qaqi vaiinti nahenti vataini variaka kia ai okara iri tavaamanta teqaima ai okara iri tavaunarave. Are ti tititaanara virara ti vainti maanavuka ho iriavo.
26 Te vika ai okara tiva nimunarave. Ai muntukavano tiriara variainantemake, vikavata vorara vorara muntuka vataqi vi vaiqe te vika hampata vohaa variqi vuare ti, te vika ai okarara voqavata qaqi tiva nimiqi virerave, tiro. Ihuva nai qora aareharo minti turama.

Ihura ravaaqavu kora
(Matiu 26:47-56; Maaki 14:43-51; Ruki 22:47-53)

18

1 Ihuva mintima kero nai qora aarama taiqakero nai vaintinavu vataakero oru viro Kitaroni Namari taqa varero oru *orivi* katari kaqava ututoraqi vaura.
2 Ihuva airi enta nai vaintinavu hampata mini oru ruvaaqumavi vaurara tiro, Iutaasiva Ihura vira navutaaka kauquqi kaarirava virara kankoma kero irura.
3 Iutaasiva virara iriro vuru Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Parasi vaiintinavuvata, tiva nimumanta vika *kamaan i*ra kiripunavuvata, nái kaiqa vaiintinavuvata Iutaasira amuvaro Iutaasiva vika ntita varero vumanta vika ovavata *raam u*vata qumpi vare, huru kaavuvata vare Ihuva vaunaini vivi orurora.
4 Mini orurovaro Ihuva vaiharo vika minti minti irara kankomakero iriharo vutu ntero vika irero, Ne tararae rante variavo? tiro.
5 Minti tumanta vika tiha, Tenavu Ihura Nasaretihainaarara rante vauro, ti. Tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te maa vikama vauro, tiro. Minti tuvaro Iutaasiva vaaka vira navutaaka tiva nimuva, vivavata Ihura aruke vaiintika hampata himpi tero vaura.
6 Ihuva te maa vikave tumanta vika tukiarimake qetake vatakanta hiqirivi. 7 Vatakanta hiqiruvaro Ihuva qaiqaa vika irero, Ne tararae rante variavo? tumanta vika qaiqaa tiha, Ihura Nasaretihainaarave, tuvaro 8 Ihuva tiharo, Te vaaka ni tiva nimunarave. Ho te maa vikama vauro. Ne ti rantarera anivera, maa vaiintinavuka qaqi kaimanta vuate, tiro. 9 Tota Ihuva nai qorara tiharo mintima tiro: Vaiintinavu timianara kia te vonku kakakima kauro, tura. Vira uvavano quqaa vivauma variarire tiro, viva tiharo, Maa vaiintinavuka qaqi kaimanta vuate, tiro.

10 Minti tuvaro Pitaava nai iqoka paipe varero anura qaqini rarau
varero viraqohairo Kotira kaiqa vara amito vaiintika qiata vaiinti
vira paanaa vaiinti ruqutiharo vira aato kauqu tanaraini vaura teqa
aqukora. Kaiqa vaiinti vira autu Malakusira.
11 Pitaava vira aato teqa kovaro Ihuva Pitaarara tiharo, Nena iqoka
paipe vara veva nai utaqi nonkutaane. Te ti Qova namari ti timiainara
homa te vira nararave, tiro. ⌞Ihuva vi uvaraqohairo uva tuqantaakero
nai aihavina haikara varero vuru qutu vuainarara tura.⌟

Ihura vita vare vuru Anaasiva vaunaini kora
12 Ihuva minti tumanta Romeni iqoka vaiintinavu nai qiata vaiinti
vataake anumanta Iutaa kiripu vinavukavata anire, Ihura ravaaqavuke
vira rumpake 13 vita vare Anaasiva vaunaini naane avuni vuru kora.
Anaasiva viva Kaiapaasira airaaviva vauvaro Kaiapaasiva vi ihiraqi
Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano vaura.
14 Tota Kaiapaasiva nai Iutaa *kansoru* vaiintinavu tiva nimiro tiharo,
Koqemama ne qaqi kaivaro vaiinti vohaiqavanoqai qutu viramanta
ekaa vaiinti nahenti ho variate, tu vaiintivama vaura.

Pitaava Ihurara kia vira tavaunarave tura
(Matiu 26:69-70; Maaki 14:66-68; Ruki 22:55-57)
15 Ihura Anaasiva vaunaini vita vuru komanta Saimoni Pitaavavata
Ihura vainti vovanovata vitanta Ihura avataqi vura.
Pitaara vataakero anu vaiintira viri Anaasiva viraaqamakero tavo
vaiintiva vaiharora tiro, viva Ihura avataqiro viharo Anaasira vatuka
avutaqi oriqetora.
16 Vi vaiintiva naane avutaqi oriqetovaro Pitaava hohaa aaqaini
qentiana vauvaro Ihura vainti Anaasiva viraaqamake tavo vaiintiva
naavuqi oriqetero, vevarero vuru qentiqaa raqiki vau nahentira
Pitaarara tiva amuvaro viva Pitaara otu vita varero vuru avutaqi kora.
17 Avutaqi Pitaara vuru kovaro vauvaro vi nahentiva qentiqaa raqiki
vauva Pitaarara tiharo, Arevata vi vaiintira vaintie variarao? tuvaro
Pitaava aqao kiave tiro. 18 Minti tivakero vaumanta kiripunavuvata
Anaasira kaiqa vaiintinavuvata vaiha antomanta iha quarate iha taari
vauvaro Pitaavavata mini vaiharo iha taari vaura.

Anaasiva Ihura irama amitora
(Matiu 26:57-67; Maaki 14:53-65; Ruki 22:66-71)
19 Pitaava mini iha taari vaumanta Ihura vita vare voqi vuru ko-
varo Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano
Ihura vaintinavuaravata, Ihuva vaiinti nahenti tiva nimu uvararavata
irovaro 20 Ihuva nai vira tiva amiro tiharo, Te qoqaama vaihama vaiinti
nahenti uva tiva nimunarave. Te ekaa enta vaiinti nahenti uva tiva
nimirera Iutaa vatanaaka ukuvi vauraqi, maara naavuqive, Kotira
Naavuqive, vaiha te vika uva tiva nimunarave. Kia te kukeqavi vaiha
vika uva tiva nimunaravauve. 21 Ho nana kaarae are ti ire variarao?
Are ti uva iriaka vika iraataarave. Te uva vika tiva nimunara are
vikama iraane. Vika te tuna uvara iriakave, tiro.
22 Minti tuvaro kiripu vovano viraqi vauva Ihura auruvu ruteqa kero
tiharo, Are kia mintima kera tinavu qiata vaiintiara tiane, tiro.
23 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ti uvavano hampi
uva vairaravauve are virara tiramanta ekaa vaiintivata irivarave. Ti
uvavano avuqavu vaivara nantivarae are ti qumina ruqutira iarao?
tiro.

24 Ihuva minti tivakero vira naaquntaqohai rumpatova vauvaro,
Anaasiva viraqaahairo vira atitomanta vika Kotira kaiqa vara amite
vau vaiintika vika qiata vaiinti Kaiapaasiva unaini vita vare vuru kora.

Pitaava qaiqaa kia Ihura tavaunarave tura
(Matiu 26:71-75; Maaki 14:69-72; Ruki 22:58-62)

25 Ihuva mini vuvaro Pitaava voqi vaiharo iha taari vaumanta mini
vauka vira ireha tiha, Arevata vira vaintie variarao? tuvaro Pitaava
tiharo, Aqao, kiave, tiro.

26 Pitaava minti tuvaro vaiinti vo, qiata vaiinti vira kaiqa vaiintivano
Pitaava aato teqakora vira kena vaiintivano Pitaarara tiharo, Quqaae te
ai tavaurara are vikantira kaqava ututaaraqi variarao? tiro.

27 Tuvaro Pitaava qaiqaa aqao kiave tiro. Minti tivakero iruvaro
vaakama kokoraaravano uva tura.

Ihura Pairaatava unaini vita vare vuru kora
(Matiu 27:1-2, 11-14; Maaki 15:1-5; Ruki 23:1-5)

28 Vika Kaiapaasira mini ke, Ihura vita vare nora vaiinti *kamaani*ra
naavuqi vuru kora. Vika vaaka toqaqi mini vi orure vika Iutaa
vatanaaka vaihara ti, kia vira naavuqi oriqetaraiti, vahaaqainiqai
vaura. Vika nái tiha, Tenavu vo vatanaa naavuqi oriqetaariraro tinavu
tivaata qoraiqama viraqe kiama ho Vehakuma Nimito Entaraqaa ovata
ho nararave, ti. 29 Minti tivake vika vahaaqaini vauvaro Pairaatava
*kamaani*ra qiata vaiinti vika tavareva vevarero vikara tiharo, Nana
uvavanoe maa vaiintiraqaa vaimantae ne vira vita vare aniavo? tiro.

30 Pairaatava minti tumanta vika tiha, Maa vaiintiva kia qora kaiqa
varaitirio, tenavu kiama ho are iananaini vite anuraitirio, ti. 31 Vika
minti tuvaro Pairaatava aqao tiro, Nenta maa vira vite nenta Iutaa
vatanaa okarara irihama vira *ko* amiate, tiro. Minti tumanta Iutaa
vatanaaka vika aqao ti, Tenavu qaqi qumina vaiinti vaiha, vaiinti aruke
vira kaara uva varaarorave. ⌞Arema *kamaani*va variarao. Are homa
tiramanta vira arukevarave⌟, ti.

32 Vika minti tuvaro Ihuva vika maantimake ti haru kevarave tu
uvava quqaa vivauma vaura.

33 Iutaa vaiinti noranavu minti tuvaro Pairaatava nai naavu, *ka-*
*maani*ra naavuqi oriqetero, Ihura aarama kovaro viraqi oru vuvaro
vira irero tiharo, Quqaae are Iutaa Avuhainaa Vaiintivano variarao?

34 Tuvaro Ihuva tiharo, Nena irikerae vi uvara tiarao? Vo vaiintivanoe
tiriara ai tiva amivarae are minti tiarao? tiro.

35 Ihuva minti tuvaro Pairaatava tiharo, Te Iutaa vaiintivanovauve.
Nina navunaaka Iutaa vatanaakavata, Kotira kaiqa vara amite varia
vaiintika vika noranavuvata, vikama ai vite maini aniavo. Are nana
haika vara kaaramantae vira kaara ai vite aniavo? tiro.

36 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Te raqikiarirava kiama vataini vaivo.
Vira maini vataini vaitirio, ti kaiqa vaiintinavu tiriara Iutaa vatanaa
vaiinti vira rumpevorave tiha iqoka raquatirio. Ho te raqikiarirava
kiama maa vataraqaa vaivo, tiro.

37 Ihuva minti tuvaro Pairaatava tiharo, Ho quqaae are vaiinti
nahentiqaa raqiki variaravave? tiro.

Tuvaro Ihuva tiharo, Quqaama te vaiinti nahentiqaa raqiki vau-
raukave. Te vikaqaa raqikirera uraro ti vataini vatataimanta vaunar-
ave. Quqaa okara vaiinti nahenti tiva nimirera te vataini tuvuraukave.
Quqaa uva iriataa irava ti uvama irianarove, tiro.

38 Ihuva minti tuvaro Pairaatava tiharo, Quqaa uva vaireva vira nana uvae vaivo? tiro.

Pairaatarara Ihura katariqaa arutaane tura
(Matiu 27:15-31; Maaki 15:6-20; Ruki 23:13-25)

Pairaatava minti tivakero viva vevarero Iutaa vatanaa vaiinti uki vauka tiva nimiro tiharo, Te tavauraro kia vira aruke okarava voqavanovata viraqi vaivo, tiro.

39 Minti tivakero viva tiharo, Ho ni okara vo mintimama vaivo: Ne Vehakuma Nimito Karara ovata ne entaraqaa, te karapuhi vaiinti vohaiqa niara irihama vira kuvantu nimite vaunarave. Vi okarara irihama hoe te Iutaa vatanaaka avuhainaa vaiintie ni kuvantu nimitararave? tiro.

40 Minti tumanta vika qaiqaa naveraitiha, Aqao, kia vi vaiintirave. Vo vaiinti vira autu Barabasira vira kuvantu timitaane, tura. Ho Barabasiva vaiinti ruqutiharo vika monu vare vau vaiintiva vaura.

19

1 Vika minti tuvaro qaiqaa Pairaatava tiharo, Ihura vita vare vuru naaquntaqohai vira ruqutuate, tumanta vika vira naaquntaqohai ruqutuke vatora.

2 Mintimake vate, viraqaahai Pairaatara vira iqoka vaiinti oru tauvera varake avuhainaa vaiinti tovaqa voqaara kahemake vira qiataqaa aqu amite, naare tavunavata varake rumpa amite, 3 vika viva vaunaini orure vira vireraiqamake tiva amiteha tiha, Iutaa Avuhainaa Vaiintio, vaiharave? tivakema nai kauquqohai vira viri ruqemake vaura.

4 Vika vira mintima kovaro Pairaatava qaiqaa vevarero Iutaa vaiinti uki vaukara tiharo, Ho tavaate. Te tavauraro kiama viva qora kaiqa vare vaivama vaivo. Nevata vira tavaate ti, te vira vara veva vahaaqaini karerave, tiro.

5 Minti tuvaro Ihuva qiataqaa tauvera aqu amite naare tavuna rumpa amitora airantero vevarovaro Pairaatava tiharo, Ho tavaate, maa vi vaiintirave, tiro.

6 Minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, kiripunavuvata, Ihura tave vika naveraitiha, Vira kaira katariqaa arutaate. Vira kaira katariqaa arutaate, ti.

Minti tuvaro Pairaatava tiharo, Ho nenta vira vite vuru katariqaa arutaate. Te tavauraro viva kia qora kaiqa varaivera, te kiama viraqaa qumina uva vatararave, tiro.

7 Tumanta vika tiha, Aqao, viva tenavu uva vataunara vo raqakairave. Vira kaarama viva qutu vuariravama vaivo. Nai viva tiharo, Te Kotira Maaquve tirave, ti.

8 Minti tuvaro Pairaatava vi uvara iriro voqamakero qetero, 9 viva tuvurantero *opisi* naavuqi oriqetero Ihura irero tiharo, Are taihainaavae aniarao? tiro. Tuvaro Ihuva kia uva tiraitiro, uve vaura. 10 Uve vauvaro Pairaatava tiharo, Are nantivarae kia uva ti tiva timireva auti variarao? Arevo, kiae tiriara iriarao? Te nora autu vataukave. Te homa ai kuvantu kararave. Te homa tiari ai katariqaa arutevarave, tiro.

11 Minti tuvaro Ihuva Pairaatara tiva amiro tiharo, Kotiva virini vaiva kia ai mpeqa amitirio, are kiama ho ti haatara kaaraitirio. Vaiinti vovano ti tivitero vuru ai kauquqi kai vaiintira vira qora kaiqavano ai qora kaiqa aatara kaivo. Vira kaara nora uvama vi vaiintiraqaa varianarove, tiro.

12 Ihuva minti tuvaro Pairaatava viraqaahairo Ihura kuvantu kareva
auti vaumanta Iutaa vaiinti uki vauka naveraitiha, Are vira kuvantu
kairaro qaqi virera, are kiama avuhainaa vaiinti Sisaara tontivano
vainarave. Vovano nariara tiharo, Te avuhainaa vaiintima vauro,
tirava, viva Sisaara navutaavama varianarove, ti.
13 Tuvaro Pairaatava vi uvara iriro oru Ihura vita varero vevarero *ko*
iru taintaraqaa oru oquviro vaura. Vi taintara vau vatara autu rehama,
Ori Ravatairave, tura. Iutaa vatanaa uvaqihai virara *Gabatave*, tura.
14 Vehakuma Nimito Karara nareka u entava vira qararaa vauvaro
kuari avuvano qiataqaa vauvaro Pairaatava oru vi taintaraqaa oquviro
Iutaa vatanaaka uki vauka tiva nimiro tiharo, Ho nenta avuhainaa
vaiinti tavaate, tiro.
15 Tumanta vika naveraitiha, Vira kaira arukaate. Vira kaira
arukaate. Tiramanta vira katariqaa arutaivaro qutu vuarire, ti.
Minti tuvaro Pairaatava vika irero tiharo, Te tiari ni avuhainaa
vaiintie katariqaa niriqohai aru taivaro qutu vuanarove? Virarae ni
muntuka vaivo? tiro.
Minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu
tiha, ⌞Viva kia tinavu avuhainaa vaiintivanovauve vaivo.⌟ Ai noravano
Sisaava vivaqaima tinavu Avuhainaa Vaiintivano vaivo, ti.
16 Minti tuvaro vika vira katariqaa arutaate tiro, Pairaatava Ihura
vika nimumanta vira iqoka vaiintinavu vira vitora.

Ihura niriqohai katariqaa arutora
(Matiu 27:32-44; Maaki 15:21-32; Ruki 23:26-43)
Vira iqoka vaiintinavu vira vita vare vuvaro 17 Ihuva nai hirite katarira
aqu varero vumanta vika Ihura vita vare maa uvaraqihai *Qiata*
Vuhaariqaave tunaini vi. Iutaa vatanaa uvaqihai *Gorogotave* tunaini
oru ntora.
18 Mini orunte Ihura aiqu kauqu niriqohai katariqaa arute katari vira
vataqi vaavi aratora. Vira vaavi arate vaiinti votantavata katariqaa
arute vitantavata hini hini aratovaro Ihuva vitanta avutana vaura.
19 Ihura katariqaa hiritovaro Pairaatava uva vo qara ntuva kero vuru
Ihura aruto katarira qiataini arutora. Maantimake uva qara ntuva tora:
Ihuva Nasaretihainaava Iutaa Avuhainaa Vaiintive, tura.
20 Ihura katariqaa hirito vatukava Ieruharemi vira tataaqa vaumantara ti, vi vatanaaka airitahaavano ani Ihura taveha vi uvaravata kaara
riha tavora. Vi uvara taaramo uvaqihai Iutaa uvaqihaive, Romeni
uvaqihaive, Giriki uvaqihaive, qara ruva tora.
21 Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu vi uvara tave,
Pairaatarara aqao ti, Are kia virara Iutaa vatanaaka Avuhainaa Vaiintive tivakera qara ruataarave. Are maantima kera qara ruataarave:
Vi vaiintiva nai tiharo, Te Iutaa vatanaaka Avuhainaa Vaiintive tirave.
Minti tivakera qara ruataarave, ti. 22 Tuvaro Pairaatava tiharo, Te qara
ruva taurava homa qaqi mintimakero varianarove, tura.

Ihura utavaaqa rairake varora
23 Iqoka vaiintinavu Ihura katariqaa hirite viraqaahai vira utavaaqa
vare erakaimaantenavuqaa raira vate, iqoka vaiinti erakaimaantenavuvano vaihara ti, vovano vota varovaro vovano vota varovaro
mintiake vare, vira *siotiv*ata tavovaro vira virinihai vohaanaihai kutatora vaumanta iqoka vaiintinavu tiha, Maara qunahi kaarorave.
24 Kaiqe virara *satu* ruhamaqi vuariraro tinavuqihairo vonkuvano

virauta varaarire, ti. Minti turara tiro, vo uvavano haaru qumina vaka qara ntuva tova vate vivauma vairo. Mintima tiro:

Ti utavaaqa rairake varevarave. Ti sioti vukainta varareka satu ruhamakehama varevarave, tiro. Minti turama. *(Ihi 22:18)*

Ho iqoka vaiintinavu mintima keha Ihura utavaaqa rairake varora.

Ihuva nai norara tura

25 Ihura katariqaa hiritomanta nahentinavu ani vi katarira tataaqa himpite vaura. Ihura novavata, vira nora auravanovata, Kilopaasira naatavano Mariavavata, Mariava Makataaraihainaavavata, nahenti vinavuka Ihura hirito katarira tataaqa ani himpite vauvaro 26 Ihuva tavomanta vira novavata vira avataqiro nu vaiintiva vovano, virara voqamakero antuqa aru vaiintivavata vaura. Vitanta mini vauvaro Ihuva nai norara tiharo, 27 Nahentivauvo, maa vaiintirara ti maaquve tiane, tiro. Tivakero nai kaiqa vaiinti virara voqamakero antuqa aru vaiintirara tiharo, Maa nahentirara ti norave tiane, tiro. Minti tuvaro vi entaraqaahairo vira kaiqa vaiintivano Ihura nora vitero nai naavuqi vuru kero viraqaata koqema kero raqikiharo vaura.

Ihuva qutu vura

(Matiu 27:45-56; Maaki 15:33-41; Ruki 23:44-49)

28 Ihuva vi uvara tivakero viva iruvaro vira kaiqavano taiqa vura. Viraqaahairo vo uva haaru qumina vaka qara ntuva tova vivauma variarire tiro, viva tiharo, Ti namari naataama ivo, tiro.

29 Minti tuvaro *uaini* hunka vura kureqi vauvaro namari nunko haikara varakero vi namariraqi quntama kero katari vitiqaa rutaqukero vira nona vuru taatau tovaro 30 Ihuva hunka vu namarira vira nero viraqaahairo viva tiharo, Ho taiqama vivo, tivakero viva nai anu rorairama tero nai maraqura atitovaro vuvaro viva qutu viro.

Vaantaaraqohairo Ihura taaqeni ranteqa kora

31 Viva qutu vuvaro vira qararaa Maara Enta Vehakuma Nimito Karara no entava nora entama variainarara ti, Iutaa vatanaaka tiha, Hura vaiintinavu qutu vika vinavuka vaata katariqaa qaqi variantorave, tivake oru Pairaatarara tiha, Are tira vinavuka aiqu kinta kaira vinavuka vaaka qutu vimanta viqu vare vuru quntama taate, ti.

32 Tuvaro Pairaatava eo tumanta vira iqoka vaiintinavu anire vaiinti Ihura hini mantaraini hiritora vira aiqutanta naane kintake, vaiinti vo, Ihura hini mantaraini hiritora vira aiqutantavata kintake, 33 oru Ihura aiqutantavata kinta karare ti, tavovaro viva vaaka qutu vumanta vika qaqirake kia vira aiqutanta kintakora.

34 Iqoka vaiinti vovano oru vaantaaraqohairo Ihura taaqeni ranteqa kora. Ranteqa kovaro vaakama naarevanovata, qaqi namarivanovata viraqihairo reharo tuvura.

35 Ho te maa qarara ruva taurauka vi entara vaiha te quqaama vi haikara vi haikara tavaavaunarave. Ne vi uvarara quqaave tiate ti, te vi haikara quqaama tavaavaunara nivata tiva nimuro. 36 Ihura aiqutanta kia kinta kovarora tiro, haaru qumina vaka qara ntuvato uvava quqaa vivauma vaura. Haaru qara ntuva tova mintima tiro:

Vika kia vira vuhaari vonkuvata kinta kevarave, tura. *(Ihi 34:20)*

37 Qaiqaa uva vo haaru qara ntuva tova tiharo:

Vika nái vaantaaraqohai ranteqate vaiintira tavevarave, tura. *(Sek 12:10)*

Ihura quntama tora
(Matiu 27:57-61; Maaki 15:42-47; Ruki 23:50-56)

38 Mintuvaro vaiinti vovano vira autu Iohepiva viva Arimatiahainaava,
viva tota Iutaa vaiintinavu naatu qeteharo kukeqa keharo Ihura
avataqiro ni vau vaiintiva, viva oru viro Pairaatarara tiharo, Ihura
vaata timiraqe quntama taare, tiro. Tuvaro Pairaatava tiharo, Ho
vira oru varakera quntaane, tuvaro Iohepiva oru Ihura vaata viqukero
varora. 39 Varovaro Nikotimaava, viva tota entaqi Ihura oru tavova,
vivavata koqe vahavera katari koqera untavuravata vohaaraqi tuqan-
taake vatora varora. Vira maaravano vaireva 30 *kilo* vaura varero
Iohepikantiro mini viro. 40 Vitanta Ihura vaata viqu vare hanta
tavuna varake koqe untavura vataake vira vaata apuqama kora. Iutaa
vatanaaka vaiinti qunte okarava mintima vaurara ti, vitanta mintura.
41 Ihura hiritonaini kaqava ututova vauvaro viraqi qaraaka ori
vaurutora vaiinti qunteva vo vaura. Vira qaraaka vaurutova vauvaro
tota kia vaiinti vovata viraqi quntora.
42 Ho vira qararaa Iutaa vatanaa Maara Enta varianarove tivake, vi
orira aumanto vaumantara ti, viraqima vitanta Ihura muntu quntama
tora.

Ihuva qaiqaa qaqi himpura
(Matiu 28:1-8; Maaki 16:1-8; Ruki 24:1-12)

20

1 Ho Santeqaa toqaqi kia aatitovaro nahenti vovano Mariava
Makataaraihainaava oru viro Ihura oriqi quntama toraqi orurero
tavovaro ori qentiqaa tintatora qaqini vara kovaro vaura.
2 Qaqini vara kovaro vauvaro vi nahentiva orurantero kantero Ihura
vaintitanta Saimoni Pitaavavata, vo vaiinti Ihura virara voqamakero
antuqa aru vaiintivavata, vitanta vaunaini anirero vitanta tiva nimiro
tiharo, Vika oriqihai Nora Vaiinti vara veva kaamanta tenavu kiama
vira vaata vataara tavauro, tiro.
3 Minti tumanta Pitaavavata, vaiinti vo vivavata, Ihura oriqi vaton-
ainiara vura.
4 Vitanta kantamaqi viha vovano Pitaara aatara kero viva naane oriqi
Ihura quntama tonaini orurero. 5 Viva naane orurero kiama oriqe-
taraitiro, vahaaqaini vaiharo kimaarama viro vera tavovaro oriqira
vira uquramato tavunavaqai viraqi vaura.
6 Vi tavunavaqai viraqi vauvaro ho naantiara Saimoni Pitaava
anirero viva kia vahaaqaini vairaitiro, viva vaakama oriqi oriqetero
tavovaro vira uquramato tavunavaqai vauvaro 7 vo tavunavata, Ihura
qiata naavumatovavata, qaqi viraqi vairo. Vi tavunava kia vo tavuna
vataakero vohaaraqaa vairaitiro, nariaraa vokanta vaura.
8 Mintima vauvaro vo vaiintivano vaaka anuva, vivavata oriqetero
vi haikara tavamakero, viraqaahairo aato kenko tuvaro Ihura okarara
kankoma kero iriro ho quqaa vivave tiro. 9 (Tota vitanta vaiha
vukuqi Ihuva qutu viro qaiqaa qaqi himpuainarara qara ntuvato uvara
kia kankomake irura. Kia kankomake iriqi vi ho vi entara virara
kankomake irura.) 10 Ho vi haikara tave viraqihai vitanta Pitaaka
anirante maaqaini vura.

Mariava Makataaraihainaava Ihura tavora
(Maaki 16:9-11)

11 Vitanta maaqaini vuvaro Mariava Ihura quntama toraqi anirero
vahaaqaini vaiharo iqi rate vairo. Viva iqi rateharo kimaarama viro
oriqi vera tavomanta 12 *enseli* taaraqanta viraqi vaura. Vitanta hanta
utavaaqa nonkutotanta vauvaro vovano tota Ihura vaata vauraqaa
qiataini oquviro vauvaro vovano vira aiqutaraini oquviro vaura.
13 Vitanta Mariara ireha tiha, Nahentivauvo, nana kaarae iqi rate
variarao? tuvaro viva tiharo, Vika ti Nora Vaiinti maaqihai varakaa-
manta te vika vira vuru tainie kaavo tima, virara iqi rate vauro, tiro.
14 Mariava minti tivakero viva tuqantaaviro tavovaro Ihuva
vira naantiaraini himpi vauvaro viva kia vira viri viraaqamakero
tavaraitiro, vo vaiintivanove tuvaro 15 Ihuva vira irero tiharo,
Nahentivauvo, nana kaarae iqi rate variarao? tiro. Are tararae rante
variarao? tiro. Ihuva minti tuvaro Mariava nai aatoqi iriro tiharo, Vi
vaiintiva maa kaqavaraqaa raqiki vai vaiintivave, tiro. Tivakero virara
tiharo, Are vira vara vuru kerava vairera, vira vuru kenanaini ti tiva
timiraqe te oru varaare, tiro.
16 Minti tuvaro Ihuva virara tiharo, Mariao, tiro. Tuvaro Mariava
tuqantaa viro Ihura viraaqamakero tavero Ihurara nai Iutaa uvaqi-
hairo tiharo, *Rabonaio*, tiro. Maa uvaraqihairo tireva, Maara ti variara
vaiintio, tiro.
17 Mariava minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho kia ti utu varaane. Te kiama
tenta qova inaini tuvurante vuro, tiro. Minti tivakero viva vira tiva
amiro tiharo, Are ti qatavaranavu vuru tiva nimiane. Tiriara minti
mintima kerama tiva nimiane. Te virini ti Qovavata ni Qovavata, ti
Variqavanovata ni Variqavanovata inanaini tuvurante virerave, tivo
tiane, tiro.
18 Minti tuvaro Mariava Makataaraihainaa nahentivano orurero
vuru Ihura vaintinavu tiva nimiro tiharo, Te Nora Vaiinti vira tavauro.
Viva tiriara minti mintimakera niara tiva nimiane tivo, tiro.

Ihuva nai vaintinavu nivuqaa qovarama vura
(Matiu 28:16-20; Maaki 16:14-18; Ruki 24:36-49)
19 Vi Santeraqaa entumanta Ihura vaintinavu Iutaa nora vaiinti naatu
qetehama vo naavuqi ruvaaqumavi qentinavu kairimiqamate viraqi
vaura. Vika viraqi vauvaro vaakama Ihuva vika nivuqaa qovarama
viro vika nivutana himpitero vaiharo vika uva manteharo tiharo, Ho
ni muntukaqihairo paru i vaira variate, tiro.
20 Minti tivakero viva nai kauqu niriqohai raqontatora vika numiqero
nai taaqeni ranteqatoravata vika numiqora. Mintumanta vira vainti-
navu vira tavovaro vika muntukaqihairo koqe umanta vika virara
quahe vaura.
21 Quahe vauvaro Ihuva qaiqaa uva mantero tiharo, Ni muntukaqihai
qihaaqira variate. Ti Qova ti tititainantemake, te nivata nititarerave,
tiro. 22 Minti tivakero viva vikaqaata nai aiho vuaqakero tiharo, Ho
Kotira Maraqura varaate. 23 Ne vo vaiinti qora kaiqa uva qaqira
kaivera, vira qora kaiqa uvavano taiqama vuanarove. Ne vo vaiinti
qora kaiqa uva qaqi iritaivera, vira qora kaiqa uvavano qaqima
varianarove, tiro. Ihuva minti tura.

Tomaasiva Ihura tavora
24 Ihuva nai vaintinavu unaini anirero viraqi vauvaro vi entara
vira vainti vovano 12navuqihairo kia vikaravata vaura. Vira autu

Tomaasira vira vara autu Taapirave tura. 25 Ihuva vuvaro Tomaasiva vihairo aniromanta Ihura vaintinavu vokuka Tomaasira tiva ami tiha, Tenavu Nora Vaiinti Ihura tavauro, ti.

Tuvaro Tomaasiva aqao tiro, Te kia vira kauqu niri arutaara tave, te kia tenta kauqu viraqi vate, vira taaqeni raqonta tairaqivata te kia tenta kauqu viraqi vataraiti, te kia ni uvara quqaave tirarave, tiro.

26 Tomaasiva minti tivakero vauvaro vohaa *uiki* aitaromanta Ihura vaintinavuvata, Tomaasivavata, vika qaiqaa naavuqi vaiha ekaa qenti kairimiqamate viraqi vauvaro Ihuva qaiqaa qovarama viro vika nivutana himpitero vaiharo uva mantero tiharo, Ni muntukaqihai qihaaqira variate, tiro.

27 Tivakero viva Tomaasirara tiharo, Ho nena kauqu rantutakera ti kauquqi veta kehara tavera, ti taaqenivata ahukera tavaane. Kia taara aato iriraitira, tiriara kempukaiqama kera vohaa aatoqai iriqira vuane, tiro.

28 Minti tuvaro Tomaasiva tiva amiro tiharo, Are ti Noravanove ti Variqavano variarao, tiro. 29 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Tomaasio, are ti taverama viraqaahaira tiriara quqaave tiarao. Ho taukae kia ti tavaraiti, tiriara quqaa vivave tika, vika quahehama vaivarave, tiro. Ihuva tura.

Maa vukura okarara tura

30 Ho Ihuva nai vaintinavu nivuqaa vaiharo nai okara numiqareva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare vaura. Ho te Ionika Ihuva varai kaiqara hini kaiqaqai maa vukuraqi qara ntuva te.

31 Ne Ihurara quqaama viva tinavu kahaqiarirava vaivo, quqaama viva Variqa Kotira Maaquvano vaivo tivake virara kempukaiqaake iriqi viha ekaa enta qaqi variqi vuate ti, te Ionika maa uvara qara ruva taunarama.

21

Ihura vainti 7navuvano qaiqaa vira tavora

1 Vo enta Ihura vaintinavu Taiberiasi Varuva namari Karirini vauvaro Ihuva qaiqaa vika nivuqaa qovarama vumanta vira vaintinavu vira tavora.

Maantimama vi uvava vairo:

2 Vira vaintinavu Saimoni Pitaavave, Tomaasiva vira vara autu Taapivave, Kenaa vatuka Karirihainaa vaiinti Nataanivave, Sebedira maaqutantave, Ihura vainti votantavatave, vinavuka mini vohaaraqi vaura.

3 Saimoni Pitaava vinavukara tiharo, Ho te vahe varema havukara vuro, tumanta vinavuka tiha, Tenavuvata ai vataake mini virerave, ti. Minti tivake otu votuqi vaarire viraqi vaiha entaqi havukara vahe quntamaqi viha kia havuka voqavata varora.

4 Mintiaqi vuvaro aatitareva umanta vika tavovaro Ihuva varuva auvahianta himpitero vaumanta vika kia vira viraaqamake tavaraiti, vo vaiintive tuvaro 5 viva vikara tiharo, Ti vaintinavuvauvo, kiae havuka vare iavo? tiro.

Minti tumanta vika tiha, Kiama varauro, tuvaro viva tiharo, 6 Ho nenta vahe kauqu tanaraini aqukeha havuka varaate, tiro.

Minti tumanta vika vahe kauqu tanaraini aqukeha tavovaro havukavano airitahaa vaheqi mpiqa vuvaro nora maara romanta vika kia ho vahe mpaqi vaari votuqi vateva vaura.

7 Vika kia ho vahe votuqi vaari vatovaro Ihurara voqamakero antuqa aru vaiintiva viva Pitaara tiva amiro tiharo, Vi vaiintiva tinavu Noravanove, tiro.

Minti tuvaro Saimoni Pitaava vi uvara iriro nai *sioti* qaqini varatora vara nonku varero votuqihairo vaavirero namariqi aquviro namari nako aru varero Ihuva vaunaini vumanta hini kuka votuqi vaura.

8 Varuva namari auvahini kia niaraini vairaitiro, aumanto 100 *mita* vaumanta vika votuqi vaiha havuka vahe mpiqa vura rarauqi vi, varuva auvahini orurora.

9 Varuva auvahini votu vuru vate votuqihai vaavinte vika tavovaro ihavano ite vauvaro viraqaata havuka ite vauvaro mparetivanovata mini vaura.

10 Mintima vauvaro Ihuva vikara tiharo, Havuka vara vataaraqihai vo kira vare aniate, tiro.

11 Minti tuvaro Saimoni Pitaava votuqi vaarirero vahe vira rarau varero varuva namari auvahini vuru kero. Airi havuka 153navu vaheqi vauvaro vahevano ruqema vuataara vauvarovata, kia ruqema vura.

12 Mintima vauvaro Ihuva vikara tiharo, Ho ani kara naate, tumanta vika vaaka Nora Vaiinti viraaqamake tavorara ti, vika qeteha kia virara are tavave tura.

13 Kia minti tiraiti vauvaro Ihuva mparetivata havukavata vika nimumanta nora.

14 Ihuva nai qutu vuraqaahairo qaiqaa qaqi himpiro nai vaintinavu nivuqaa qovarama vumanta vika vira tavora.

Vi entara taaramo tataa vika nivuqaa qovarama vura.

Ihuva Pitaarara tura

15 Vika kara nama kovaro Ihuva Saimoni Pitaara irero tiharo, Saimonio, Ionira maaquvauvo, quqaae are maa vaiintinavukaqihaira tiriara muntuka vataarava voqavata vaivo? tiro.

Minti tuvaro Pitaava tiharo, Nora Vaiintio, quqaave. Ti ariara hantuqa harira virara are irianarave, tiro.

Tuvaro Ihuva tiharo, Ho ti sipisipi naatinavu kara nimiane, tiro.

16 Minti tivakero Ihuva qaiqaa vira irero tiharo, Saimonio, Ionira maaquvauvo, quqaae ai muntukavano tiriara voqavata vaivo? tiro.

Tuvaro Pitaava tiharo, Nora Vaiintio, quqaave. Ti ariara hantuqa harira virara are irianarave, tiro.

Viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho ti sipisipinavuqaa raqikiane, tiro.

17 Minti tivakero Ihuva qaiqaavata tiharo, Saimonio, Ionira maaquvauvo, quqaae ai muntukavano tiriara voqavata vaivo? tiro.

Ihuva taaramo tataa tiharo, Quqaae ai muntukavano tiriara voqavata vaivo turara tiro, Pitaara muntukavano qoraiqama vuvaro viva tiharo, Noravauvo, are ekaa haika tave variaravave. Ti ariara hantuqa harira are virara irianarave, tiro.

Minti tuvaro Ihuva Pitaarara tiharo, Ho ti sipisipinavu kara nimiane, tiro.

18 Ihuva minti tivakero Pitaara tiva amiro tiharo, Te quqaa tiarirara iriane. Tota are qaraaka vaiinti vaihara are tavuna nonku varera nena vuataa inaini vuanarave.

Naantiara are naampaiqama vira nena kauqu tututairaro vovano ai utavaaqa nonku amitero ai vita varero, kia are vuataa inanainima ai vita varero vuanarove.

19 Ihuva vi uvaraqohairo maantima kero Pitaava Kotira autu tuahera
keharo qutu vuanarove, tura. Ihuva vi uvara tivakero viva Pitaara tiva
amiro tiharo, Are ti tivataqira aniane, tiro.

Ihuva nai vainti vonkuara uva tura

20 Minti tuvaro Pitaava tuqantaa viro tavovaro Ihuva voqamakero
antuqa aru vaiintiva vitanta naantiaraini aniro. Vi vaiintiva tota vika
entaqi kara ne vauvaro Ihura mimiraqaa muntuvi vaiharo Ihura irero,
Nora Vaiintio, ta vaiintivae navutaaka ariara tiva nimianarove, tu
vaiintiva anirovaro 21 Pitaava vira tavero virara Ihura irero tiharo,
Noravauvo, ho vi vaiintira vo? Vi vaiintiva nantie ianarove? tiro.

22 Pitaava minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Te vi vaiintirara
tiha, Are qaqi variqira viraqe te qaiqaa vataini tuvuare, tiarera, kia vi
haikara ai kaiqama varianarove. Nena vaiharama ti tivataqira aniane,
tiro.

23 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vi uvara hampiqamake iri
mintima ti, Ihuva tiharo vi vaiintiva kiama qutu vuanarove, tivo, tura.
Ho Ihuva kia minti tiraitiro, viva tiharo, Te vi vaiintirara are variqira
viraqe te vataini tuvuare tiarera, kiama vi haikara ai kaiqa varianarove,
tiro. Ihuva minti tura.

Ioniva maa uvara qara ntuva tova taiqora

24 Ho maa uvara ni tiva nimuna vaiintika te maa vikave. Te Ihura
avataqi ni vauna vaiintika vaihama vi haikara vi haikara tavama kema,
viraqaahai maa uvara qara ruva taunarave. Ekaa maa uvara te tuna
uvara quqaa uvaqaima vaivo turo.

25 Ihuva varo kaiqarara te hini uvaqai qara ntuva taunarave. Ekaa
vira uva vohaiqa vohaiqa qara ntuva taivera, airi vukuvano vaiharo
maa vatara mpiqa kaanarove. Ho te viqanama turo.

KAIQA VARORA
Rukiva Ihuva noraiqamako vaiintinavuka kaiqa varorara tura

1 Tiopiraasio,
Te tota ari qara amitehama Ihuva kaiqa varorave, Ihuva uva tiva nimurave, ekaa vi uvara ai tiva amiavaunara. 2 Ihuva kaiqa hoqarama tero varaqiro viro vuru nai kaiqa taiqa kovaro viraqaahairo Kotiva vira naaruvaini vita varora, viraravata ai tiva amiavaunara.

Ihuva naaruvaini vire uvaro Kotira Maraquravano vira mpeqaiqama kovaro Ihuva nai noraiqamako vaiintinavuka vo uva vo uva tiva nimura.

3 Ihuva nai qutuvu entaraqaahairo 40 enta maa vataraqaa qaqi variqiro viharo airi tataa nai vaintinavu nivuqaa qovarama viharo vaumantara ti, vika tavovaro Ihuva kia qutu vuka voqaara vairaitiro, viva quqaama qaqi vau vaiintivama vaura. Vika vira tave vauvaro Ihuva vika hampata vaiharo uva tiva nimiqiro viharo Kotiva raqikiainarara vika tiva nimura.

4 Vira vaintinavu ruvaaqumavi vauvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Kia Ieruharemiqihai vuate. Ti Qova vo haika ni nimiainara virara ni tiva nimunara, vira veka variate. 5 Ioniva vaiinti nahenti qumina qaqi namari nimurave. Inaara entanavu aitaraira ne Kotira Maraqura varevarave, tiro. *(Matiu 3:11)*

Ihuva naaruvaini tuvurantero vura
(Maaki 16:19-20; Ruki 24:50-53)

6 Ihuva nai noraiqamako vaiintinavuka vira vataake ruvaaqumavi vaiha vika Ihura ireha tiha, Noravauvo, are maa entarae avuhainaa vaintiqama vira, haaru tinavu kaivaqaukavara Isareriqaa raqikuntema kera, are Isareriqaa qaiqaa raqikiqira vinarave? ti.

7 Vika minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Aqao, vi entava qovaraiqiainara kia ni kaiqama vaivo. Ti Qova naivano nai autuqaa vi entara vi entara kaama tero, vi haikara vi haikara qovarama kaanarove.

8 Ne vaivaro Kotira Maraquravano tuvurero niqi vaiharo ni kempukaiqama nimitaarire. Mintira ne kempukaiqamake maa kaiqara varaqi vuate. Ne ti okarave, ti kaiqave, tavaakara ti, ne tota Ieruharemini vaiha tiriara vaiinti nahenti tiva nimi, viraqaahai oru Iutia vataini vaiha tiriara tiva nimi, viraqaahai vetara Sameria vataini oru vaiha vi vatanaakavata tiriara tiva nimi, viraqaahai ekaa naato maaqaini vi aniha tiriara tiva nimiqi vimanta vikavata ekaa ti okarara iriate, tiro.

9 Ihuva vika minti tiva nimi taiqa komanta vika tave vauvaro Ihuva vataihairo oru vuvaro tonavuvano vira vitaqiro viro virini oru vumanta vika kia vira ho qaiqaavata tavora.

10 Ihuva vika mini kero virini oru vumanta vika naaruvaini aitutiha vaumanta vaakama vaiinti taaraqanta qovaramavi vitanta hanta utavaaqa nonkutotanta vika tataaqa himpi vaura.

11 Vitanta vikara tiha, Karirihainaa vaiintinavuvauvo, nantihae ne naaruvaini aituti variavo? Ihura vatema vita varaivaro naaruvaini oru

vimanta ne tavaavo. Ho viva vate oru vinantema kero, naantiara Ihuva vihairo qaiqaa mintimakero orurantero tuvuanarove, tura.

Vovano Iutaasira vatuka varaarire ti autu vatora

12 Vitanta minti tumanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka Orivi Aiqinaqaahai orurante Ieruharemini vura. Orivi Aiqina vaireva Ieruharemi aumanto 1 *kilomita* vaura.

13 Ihura vaintinavu orurante Ieruharemini tuvure vika nái vau naavuraqi oriqete, tainta naavu verantoqi oru vaura.

Pitaavave, Ionivave, Iemika Entarukave, Piripika Tomaasikave, Batolamuka Matiukave, Arafiusira maaqu Iemivave, Saimoni Selotivave, Iemira maaqu Iutaasivave, vaura.

14 Vinavuka vi naavuraqi ruvaaqumavi vaiha Kotira vatete vatete aaramaqi vi vaumanta nahentinavuvata, Mariava Ihura novavata, Ihura qatanavuvata, vika hampata viraqi vaiha Kotira aareha vaura.

15 Vi entara Ihura vainti 120navu ruvaaqumavi vi naavuraqi vauvaro Pitaava vinavuka nivuqaa himpitero tiharo, 16 Ti qata vakaukavarao, Iutaasiva Ihura navutaaka aara numiqomanta vika Ihura oru ravaaqavu korave.

Haaru qumina vaka Kotira Maraquravano vaiinti vo, Devitira, tinavu kaivaqara, kahaquvaro viva Iutaasirara uva qara ntuva torave. Maa entara vi uvava quqaama vivauma vaivo.

17 Iutaasiva tota tinavu Ihura vainti 12navu vataakero vaiharo, vivavata tinavu hampata kaiqa varaqiro viro, viraqaahairo viva qaqirakero Ihura arukaate tiro, vira qovarama komanta 18 vika qutaru monu autuke vira amuvaro viva vi monura varero oru vata koqaama varero, viraqaahairo vi vataraqaa nai aunta taaqikumakero hiqiruvaro vira arara rakavuviro qaqini tuvitarovaro qutu vurave.

19 Ekaa Ieruharemihainaaka vi uvara iri, viva vata varorara *Akedamave—Naare ntai vatarave*, ti variavo.

20 Ihi vukuqi Iutaasirara haaru paropetivano tinavu kaivaqava qara ntuva tova mintima tiro:

> Vira naavu qumina vairaro kia vovanovata viraqi varianarove, turave. *(Ihi 69:25)*

Vo uva qara ntuva tova mintima tiro:

> Vovano viva raqikiaina kaiqara varaanarove, turave. *(Ihi 109:8)*

21-22 Kaiqe vi uvarara irihama tenavu vaiinti vo noraiqama kaariraro vi vaiintiva Iutaasira vatuka varaarire. Tavave Iutaasira kaiqa ho varaanarove?

Vaiinti vovano viva tinavu aanarero Ioniva namari nimu entaraqaahairo Nora Vaiinti Ihura avataqiro viharo Ihura kaiqa tavamaqiro viro Ihura naaruvaini vita varora tavairava, vi vaiintiva Iutaasira kaiqa homa varaanarove. Viva tinavu vataakero vaiharo qaqi vaiinti nahenti Ihuva qaiqaa qaqi himpi uvara vika tiva nimiarire, tiro.

23 Pitaava minti tumanta vika vaiinti autu taaraqanta vatora. Vaiinti vo, Sabaasira maaqu Iohepira vira vara autu Jatusirave, vaiinti vo, vira autu Matiasirave, vitanta autu vatora.

24 Vitanta autu vate vika Kotira aarehama tiha, Noravauvo, are ekaa vaiinti avu aatoqiraara iri tavaaravave. Maa vaiintitantaqihairo ta vaiintirarae ai muntukavano vaivo? 25 Are vi vaiintira humiqairaqe tenavu vira noraiqama kaariraro viva Iutaasira vatuka varero vira

kaiqa varaarire. Iutaasiva vi kaiqara qaqira kero huviqora qora vatukaini vivo, ti.
26 Vika minti tivake vovano vora autu vatovaro vovano vora autu vatovaro mintiaqi vi, tavovaro Matiasira autuvano aatara komanta vira noraiqama kovaro Matiasiva Ihuva noraiqamako vaiintika hampata vohaaraqi avituma viro vika hampata kaiqa varaqiro vura.

2

Kotira Maraquravano tuvuro entara

1 Enta vo, Pentikosi ovata no entava aniromanta ekaa Ihura vainti vika naavu vohainkuqiqai ruvaaqumavi vaura.
2 Vika viraqi ruvaaqumavi vauvaro vaakama naaruvaihairo uvavano aaronaavano uva tintema kero, uva tivaqiro tuviro vika vau naavura mpiqa kora. 3 Naavu vira mpiqa vuvaro vika tavovaro iha auru voqaara qovarama viro raira viro, rairaqi viharo ekaa vaiinti nahenti viraqi vauka vohainku vohainku qiataqaata oru vaavi vaura.
4 Vinavuka qiataqaa oru vaavi vauvaro Kotira Maraquravano ekaa vinavuka avu aatoqira mpiqa viro, vinavuka maaqiri tuqantaa komanta vo uva vo uvaqihai ti vaura.
5 Minti ti vaumanta Iutaa vatanaa vaiintinavu vo vataihai vo vataihai Ieruharemini anuka, vika Kotira uva iruka 6 vikavata vaiha nora uva iri, nana haikavanoe uva tivo tivake, hihai hihai ani uki vaiha tavomanta Ihura vaintinavu Kotira Maraquravano maaqiri tuqantaakoka vo uva vo uvaqihai tiha vo vatanaa vo vatanaaka uvaqihai ti vaumanta vinavuka vika tu uvarara voqamake ravukuvi.
7 Vika ravukuvi kauqu runkinkiri i vaiha tiha, Ike, vi uvara vi uvara ti variaka Karirihainaakaqaive. 8 Nantiakee vinavuka tinavu uva ho iri vare, vo uva vo uvaqihai ti variavo?
9 Tenavu vo vataihai vo vataihai ururaukave. Paatiave, Midiave, Elaamive, Mesopotemiave, Iutiave, Kapadosiave, Pontusive, Esiave, 10 Farigiavata Pampiriavatave, Isipive, Libia Sairini tataaqave, Romive, tenavu vihai vihai ururaukave.
11 Tenavu hininavu Iutaa vatanaa vaiinti nahentima vauro. Tenavu hininavu vo vatanaa vaiha tentanavu maara uva qaqirake Iutaa vatanaa maara uva iriqi vuraukave. Karitive, Arebiave, vihai vihainaaka maini variavo. Tenavu maini vaiha tave vauramanta vinavuka tinavu uva, vo uva vo uvaqihai tihama Kotira kaiqa voqaraa kaiqara ti variavo, ti.
12 Minti tivake vika voqamake ravukuvi kauqu runkinkiri i vaiha vika nai ire nai ireha tiha, Ho nantima kaimantae vinavuka minti tiavo? ti.
13 Tumanta vokuka naaraihama nimiteha tiha, Aqao, vinavuka qaraaka *uaini* namakema minti ti variavo, ti.

Pitaava vika uva tiva nimura

14 Vika minti ti vauvaro Pitaava Ihuva noraiqamako vaiintika 11navu hampata himpiro naveraitiharo vika tiva nimiro tiharo, Ne Iutaa vaiintivauvo, nevata, Ieruharemini uru variakavata, ne iriate. Te uva tiari ne ti uva iriate, tiro.
15 Ne tiha, Vika *uaini* namake minti ti variavo, tia uvava kia quqaa uvave. Vate toqaqiqaive. ⌞Toqaqi kia *uaini* ne varia kuari avuqaave.⌟
16 Haaru qumina vaka paropeti vaiinti vovano vira autu Ioeriva Kotira uva tiharo vi haikava vi haikava qovaraiqianarove turave. Viva haaru

tu uvava vate vivauma vaivo. Ioeriva haaru mintimakero qara ntuva tero tiharo,

17 Kotiva mintima tivo:

Naantiara ekaara enta aumanto vairaqe te tenta Maraqura vaiinti nahenti nimirerave. Viraqaahai ni maaquvanovata, ni raavuravanovata, ti vakaaka tivarave.

Ni qaraaka vaiinti qaqi vaiha taira voqaara tavevarave.

Ni naampai vaiinti taira tavehama ti okarara tivarave.

18 Ti kaiqa vare vaiinti nahentika vika vaiqe te tenta Maraqura nimiarira vika ti vakaaka vaiinti nahenti tiva nimivarave.

19 Te nora kaiqa vararerave. Te vatainivata vaiha nora kaiqa aahuva kaiqa naaruva virinivata, vata mianivata vararerave. Ekaara enta aumanto vairaro naarevanove, ihavanove, iha muravanove, qovaraiqiramanta tavevarave.

20 Noravano tuvuaina entava aumanto vairaro kuarivano konkiraiqama viraro toravanovata naare voqaarama vuanarove.

21 Vi entara Noravauvo ti kahaqiane tika Noravano vika kahaqiramanta vika ho varivarave, turave. *(Joel 2:28-32)*

Ioeriva Kotira uva tiharoma minti turave.

22 Ho Isareri vaiinti nahentivauvo. Te tiari iriate. Ihuva Nasaretihainaava vauvaro Kotiva vira kahaqamaqi vi vauvaro viva nora kaiqa, mpeqa kaiqa varomanta ne Kotiva vira atito okarara kankomake iri tavorave. Viva vi kaiqara vi kaiqara ni nivuqaa varomantara ti, ne vi kaiqara vi kaiqara ho tavorave. 23 Ho Kotiva nai minti minti iaina okarara iriharo Ihura ni nimumanta ne vira ravaaqavuke katariqaa niriqohai aruke hiritorave. Ne vira arukareka iha vo vatanaakara vira aru timitaate tumanta Romeni vatanaaka Ihura aru nimitorave. 24 Ho qutuvi haikava Ihura kia ho ravaaqavu kaainarara tiro, Kotiva vira kuvantu kero vira qaiqaa qaqi vara himpima korave.

25 Haaru Devitiva tinavu kaivaqava virara mintima turave:

Te tavauraro Noravano tintiro vaiharo viva ti kauqu tanaraini vaimantara ti, kia te qeteha vairarave.

26-27 Viva mintima variqiro vi vairara tiro, ti muntukavano koqe i vaimanta te tenta noqihai quaheha uva tivaqi vi, te koqe entavano qovaraiqiainara vekama vairerave.

⌞Noravauvo,⌟ te ari takuqira vaiinti vaunarara tira, are kia qutuvika vainaini ti qaqira karaitira, are kia ti vaata qaqi kairaro nteraarire.

28 Are qaqi variqi vi aarara, vo aara vo aara ti humiqera ianarave. Te ari aaqanto variarirara are ti muntuka koqema timitairaqe te quaheha variainarave. *(Ihi 16:8-11)*

Haaru tinavu kaivaqava Devitiva vi uvara turave.

29 Ho ti qata vakaao, te Devitirara ni vutuke tiva nimirerave. Viva qutu vumanta vataqi quntama torave. Vira quntamato vatava maa entara qaqima vaivo.

30 Kotiva Devitira kahaquvaro viva Kotira uva turave. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo Devitirara tiharo, Naantiara are kuvu aramatenaraqihairo vovano ai aanarero Avuhainaa Vaiinti kaiqa varaanarove, tuvaro Devitiva vi uvara iritorave.

31 Vi uvara iriteharoma Devitiva *Mesaiaa*vano qaiqaa qaqi himpuaina okarara tiharo,

Kotiva kiama vira qutu vuaka vi vainaini kaanarove.

Vira vaatavanovata kiama nteraanarove, turave. *(Ihi 16:10)*
32 Ho Ihuva qutu vuvaro Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima
komanta tenavu vira tavaunarave. 33 Haaru Kotiva vaiinti nahenti
kahaqiharo nai Maraqura nimirerave turaqaata Ihuva oruntovaro Ko-
tiva vira noraiqama kovaro Ihuva vira kauqu tanaraini oquvi vaivaro
Kotiva nai Maraqura Ihura amivaro varero muntu vaiinti nahenti
nimirave. Nimimantama ne vate vira taveha iriavo.
34 Devitiva kia viva nai naaruvaini viraitiro, viva tiharo,
Noravano Kotiva ti Nora Vaiintiara tiharo,
Maini ti kauqu tanaraini oquvi vairaqe
35 te ai navutaaka aru naatara nimitaarirara are nena aiqu
vikaqaata ntava taane, turave. *(Ihi 110:1)*
Devitiva minti turave. 36 Viva minti turara ti, ne Isarerihainaaka
iriate. Ne Ihura katariqaa niriqohai arutaara, virama Kotiva noraiqama
kaivaro viva *Mesaiaa*va Noravano vaivo. Ne virama arukaarave, tiro.
37 Pitaava minti tumanta vaiinti nahenti vi uvara iri muntuka voqa-
makero qoraiqumanta vika Pitaaravata Ihura vainti vonavuvata ireha
tiha, Mpo, tinavu qata vakaao, tenavu nantie irarave? ti.
38 Tuvaro Pitaava vika tiva nimiro tiharo, Ne vohaiqa vohaiqavano
vaiha nenta qora kaiqa vare vaira qaqira kaate. Qaqirake Ihura
autuqaa namari varaivaro Kotiva ni qora kaiqa uva taiqa kaarire. Ne
mintivaro Kotiva nai Maraqura qaqi ni nimira ne varevarave. 39 Kotiva
nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Tenta Maraqura vaiinti nahenti
nimirerave turave. Kotiva vi uvara minti tiharoma viva niaravata, ni
vaintivararavata, iriharo turave. Ekaa vaiinti nahenti niara vataini
variakaravata iriharo turave. Noravano Kotiva tinavu Variqavano nai
naarama taaina vaiinti nahentika ekaa nai Maraqura nimianarove,
tiro.
40 Pitaava minti tivakero viva vo uva vo uvavata tiva nimiro tiharo, Te
niara mpo turo, hauri Kotiva ni maa vaiinti nahentika ⌞Ihura arukoka⌟
hampata ntaihaantorave ti, ne qaqiniqamake variate turo, tiro.
41 Minti tumanta vaiinti nahenti airita-haavano vi uvarara quahake
quqaave tivakeha namari varora. Vi entara airitahaa 3,000navuvano
Ihura vaintiqamavi vika vohaa vaura.

Ihura vaintinavu nai kahaqi nai kahaqi vaura
42 Vika Ihuva noraiqamako vaiintika hampata variqi viha vika uva
tura iriqi viha, vika nai kahaqi nai kahaqi i vaiha, vika vohaaraqi kara
neha, vika vohaaraqiqai vaiha Kotira aare vaura.
43 Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vaiha nora kaiqa mpeqa kaiqa
vare vaumanta vaiinti nahenti vinavuka kaiqa tave kauqu runkinkiri
iha vaura.
44 Ihurara quqaave tivake virara kempukaiqamake iriqi vi vauka
vohaaraqi vaiha nai kahaqi nai kahaqiha vika nái vato airairaravata
nai ami nai ami iha vaura.
45 Vika nái vatave, airairave, voka nimiha monuvata varake tavo-
manta nai kenauka vehi vaumanta monu vira rairakeha vikavata
nimura.
46 Vika vo enta vo enta Kotira Naavuqi oru ruvaaqumavi varike,
viraqaahai oru vo naavu vo naavuqi vohaaraqi ruvaaqumavi vaiha,
muntuka parumake vaiha, quaheha kara nora.
47 Mintiaqi viha vika Kotira autu tuahere vaumanta qaqi vaiinti
nahenti vitini virini vauka vikara quaheha vaura. Vo enta vo enta

Noravano vo vaiinti vo vaiinti kahaqumanta vika quqaa Ihurara vivave tivake Ihura vaintinavu hampata vohaaraqi avitumavi vaura.

3

Vaiinti aiqu rarera vura koqema kora

1 Vi vatanaaka vo enta vo enta Kotira aarareka eronaini 3 *kiroki* Kotira Naavu vaunainiara vi vaura. Minturaqaa vo enta Pitaavavata Ionivavata Kotira Naavuniara vura.
2 Vitanta Kotira Naavuniara viha qenti vo, vira autu Voqaraa Qentive tunaini orure tavovaro vaiinti vovano aiqu rarera vuva qentiana mini vaura.

Vira aiqu nai nova vatato entaraqaahairo rarera vuva vaumanta vira navunaaka vo enta vo enta vira rauku vare vi qentiraqaa vuru kovaro viva vo enta vo enta qentiana vaiharo Kotira Naavuniara vukara monuve airairave ti timiate tiharo naari vaura.
3 Vaiinti viva qenti mina vaiharo tavomanta Pitaaka Ionika qentiana oriqetareka uvaro viva vitantara tiharo, Mpo, netanta qaqi vo haika ti timiate, tiro.
4 Tumanta vitanta vira avuana taveketanta uvaro, Pitaava tiharo, Ho maini titanta tavaane, tiro.
5 Minti tuvaro vi vaiintiva vitantara vo haikae ti timireka tiavo tivakero vitanta tave vauvaro 6 Pitaava tiharo, Kia te monuvata vatauro. Te vo haika vataainara ai amirerave. Ihu Karaitira Nasaretihainaara autuqaa te ariara himpira nuane turo, tiro.
7 Minti tivakero Pitaava vi vaiintira kauqu tanara utu varero kahaquvaro viva himpuvaro vaakama vira aiqu ataavanovata aiqu aurokavanovata kempukaiqama vura.
8 Kempukaiqama vuvaro viva nai aiqutantaqaahairo himpiro vi aniharo tavovaro vira aiqutantavano koqemaviro vauvaro, viraqaahairo viva vitanta hampata quaheharo ravukuvi raukuvimaqiro viharo Kotira autu tuahereharo Kotira Naavuniara vura.
9 Mini vumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka tavovaro viva nai niharo Kotira autu tuahereharo vaumanta 10 vika vira viraaqamake tave tiha, Ike, maa vaiintira tavaate. Vi vaiintiva Kotira Naavu Voqaraa Qentive tianaini vaiharo airaira ti timiate ti vai vaiintiva qaqi naima ni vaivo, ti. Vika minti tivake vi vaiintiva koqema vurara voqamake ravukuvi kauqu runkinkiri i vaura.

Pitaava Kotira Naavu vaunaini vaiharo vakaaka tiva nimura

11 Vi vaiintiva Pitaaka Ionika totaqiro ni vaumanta vaiinti nahenti ravukuvi kante vinavuka Kotira Naavu naanteqaraini Soromonura Haraarave turaqi vura.
12 Viraqi vuvaro Pitaava vaiinti nahenti tavero tiharo, Ho Isareri vatanaa vaiinti nahentio, nantihae ne virara ravuku vuavo? Nantihae ne tinavu aituti variavo? Ne tiha, Vitanta náitanta kempukaqohaie, vitanta Kotira aaraqaa koqemake nuaraqaahaie, vi vaiintira kahaqama kaavaroe viva ho ni vaivo tiavo? Aqao, kiave.
13 Ho Variqavano tinavu kaivaqaukavara Eparahaamiraqaave, Aisaakiraqaave, Iekopiraqaave, raqiki vaiva, viva Ihura nai kaiqa vaiinti takuqi vaira noraiqama komanta ne vi vaiintira ravaaqavu vare vuru Pairaatara amuvaro Pairaatava vira kuvantu karare tumantavata, ne tiha, Kia vira kuvantu kaane, turave.

14 Viva Kotira takuqiraa vaintivano avuqavu ni vau vaiintiva vaumanta ne virara kia kuvantu timitaane tiraiti, ne vaiinti vo, viva vaiinti aruko vaiintira, vira kuvantu timitaane turave. 15 Ne vira arukareka, viva qaqi variqi vi okarara numiqe vai vaiintira arukorave. Ho Kotiva vi vaiintira qutu viraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima kaimanta tenavu vi haikara quqaiqamake tavaunarave.

16 Vate tetanta vira autuara irihama, Ihuva Kotira mpeqa vaintivano quqaama titanta kahaqianarove tivakema maa vaiintira, ne tave varia vaiintira vira aiqu kempukaiqama kauro. Quqaama tetanta turo. Tetanta Ihurara quqaama viva homa titanta kahaqianarove tihama maa vaiintira ni nivuqaa koqema kauro.

17 Ti qata vakaukavarao, te iruramanta nevata, niqaa raqiki variakavata, kia Ihura okarara kankomake iriraiti, Ihura arukorave. 18 Haaru Kotiva ekaa paropeti vaiinti noqihairo nai mpeqa vaintivano aihavina haikara varaqiro viro vuru qutu vuainarara ni tiva nimumanta irura, vi uvava vate maa vivauma vaivo.

19 Viraqaahai Kotiva ne qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire ti, ne vaaqu aaraqaahai tuqantaavi Kotira aaramaqi vivaro Noravano ni hampata variqiro viharo ni muntuka koqema nimitaarire.

20 Ne Kotira aaramaqi vivaro viva qaiqaa Ihura atitairaro tuvuarire. Kotiva niarao tiro, ni kahaqireva Ihura noraiqama kairave.

21 Ihuva naaruvaini mini variqiro viraro ekaa haika qoqaraaqama kero qaiqaa autuaina entava aniraarire. Haaru Kotiva nai paropeti vaiinti voka voka kahaqamaqiro vi vaumanta vika vi uvara turave.

22 Mosiva ni kaivaqava mintima turave:

> Ti tititainantema kero, Noravano Kotiva ni Variqavano paropeti vaiinti vo atitaanarove. Vi vaiintiva ni anku vohaa ankuqiraavama varianarove. Viva anintero ekaa uva tinara ne iriate.
> 23 Vaiinti vovano kia vira uva irirava vairaro Kotiva vi vaiintira nai vaiinti nahentiqaahairo qaqini varakero vehi autukaanarove, tiro. *(Lo 18:15, 18-19)*

Mosiva minti turave.

24 Ho ekaa paropeti vaiintinavu Samuerivave, vira naantiara vaukave, vika Kotira uva tihama maa entara qovaraiqiaina haikarara turave. 25 Ho ne vaiha ne paropeti vaiinti vika naintivara variarara tiro, haaru Kotiva ni kaivaqaukavara hampata vaiharo kauqu aiqiqaa aqukero tiva taatauto uvara, vi uvara niaravata iriharo turave. Kotiva ni kaivaqara Eparahaamira tiva amiro tiharo,

> Are kuvuara ira vaiinti nahentikaqihairo vaiinti vovano ekaa vataini vaika koqema nimitaanarove, tiro. *(Okara 22:18)*

26 Virara iriharo Kotiva niara vika qora aara qaqira kaate tiro, nai Kaiqa Vaiinti noraiqamakero viva ni naane kahaqiarire tiro, vira ne ianaini atitovaro tuvirave, tiro.

4

Pitaaka Ionika karapuhiqama korara tura

1 Pitaaka Ionika vaiinti nahenti qaqiqai uva tiva nimi vaumanta Kotira Naavuqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintikavata, vika kiripunavuqaa raqiku vaiintivavata, Satiusi vaiintinavuvata, vika vika vitanta uva ti vaunaini anirora.

2 Satiusi vaiintinavu vauvaro vika maara ti vau okarava maantimama
vairo: Vika tiha, Kia qutu vira vaiintiva ho qaiqaa qaqi himpuanarove,
ti vaura. Minti ti vaurara ti, vika Pitaaka Ionika Ihuva qaiqaa qaqi
himpivo tu uvara kaara vika arara ite vaura.
3 Arara itomanta vika orure vitanta ravaaqavu vare eromantara ti,
vika hura *ko* tirarave tivake, qaqi vitanta karapuhiqi ntita vuru vatora.
4 Karapuhiqi ntita vuru vatomanta qaqi vaiinti nahenti vika Pitaaka
Ionika vaaka uva tiva nimurara noraiqamake iri, vi uvarara quqaa
uvave tivake Ihura vaintiqamavi vaura. Ihura vainti airiqamavi 5,000
vaiinti nahenti airitahaa vaura.
5 Vira qararaa Iutaa qiata vaiintinavuve, nora vaiinti vonavuve,
maara uva okara ti vau vaiintikave, vika vika Ieruharemini *ko* tireka
ruvaaqumavi. 6 Mini Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata
vaiinti Anaasivavata vaumanta Kaiapaasivavata, Ionivavata, Arekisan-
tavavata, vira navunaaka vokukavata vaura. Vika ekaa ruvaaqumavi
vaiha *ko* tireka iha 7 vika Ihuva noraiqamako vaiintitantara ntita vare
animanta tinavu tivuqaa himpi variate tumanta ntita vare anumanta
vitanta ireha tiha, Ho nantiakee netanta vi kaiqara vare iavo? Nana
haikavanoe nitanta mpeqaiqama kaimantae netanta mintiavo? Tara
autuqaae netanta mintiavo? ti.
8 Vika minti tivake irovaro Pitaava Kotira Maraquravano vira avutaqi
vauvaro viva tiharo, Ne vaiinti nahentiqaa raqiki variakao, Isareri
vatanaa vaiinti nora vaiintinavuvauvo, 9 tetanta aiqu qoraiqaa vi
vaiintira koqema amitaunara ne vira kaarae titanta irama timitareka
auti variavo? Tetanta nantimake vi vaiintira avuqavuqama kaunara,
virarae ne titanta ire variavo? 10 Nevata ekaa Isareri vatanaa vaiinti
nahentivata iriate. Ihu Karaitira Nasaretihainaara ne vira katariqaa
hiritovaro qutu vuvaro Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima ko
vaiintira, tetanta vira autu rava kauraro vivama titanta kahaqimanta
tetanta maa vaiintira koqema amitauraro viraqaahairo vate viva ni
nivuqaa himpitero ho vaivo.
11 Kotira vukuvano vo uva tuqantaakero Ihurara mintima tivo:

Ne naavu kaqeha ori vo qaqira kaava, vi orivama naaquraiqama
vivo, turave. *(Ihi 118:22)*

12 Ihuva vi naaquravama vaivo. Kotiva tinavu tivitaarire tiro,
Ihuvaqaima tinavu ho kahaqiarirava vaivo. Kotiva kiama vo vaiinti
atitairaro vi vaiintiva tinavu kahaqiarirava varianarovauve. Ihuva
vivaqaima tenavu vataini variarirauka kahaqiharo kuvantu timitaari-
vama vaivo, tiro.
13 Pitaava minti tumanta *kansoru* vaiintinavu ruvaaqumavi vauka
tavomanta Pitaaka Ionika vika nivuqaa vaiha kia qetaraiti uva ti vaura.
Vitanta kia *sikuru* tu vaiintitanta vairaiti, mpeqa uvaqai ti vaumanta
vika vitanta uva iriha kauqu runkinkiri i vaura. Vika kankomake
irumanta vitanta Ihura hampata vau vaiintitantama vaura.
14 Vika vitantaqaa uva vatarare ti, tavovaro vitanta koqemako vaiin-
tiva Pitaaka Ionika tataaqa himpitero vaumanta vika kia ho vitantaqaa
uva vateva vaura. 15 Kia ho uva vitantaqaa vateva vaumantara ti,
vika vitantara tiha, Netanta oru vaiqe tenavu maa uvara avuqavu
qiare, tumanta vitanta vumanta vika vi uvarara nai tiva ami nai tiva
ami tiha, 16 Vi vaiintitantara tenavu nantie irarave? ti. Vitanta nora
kaiqa varaamanta ekaa Ieruharemihainaaka vitanta kaiqa irikaamanta

tenavu vitanta kaiqa kia ho kukeqa kararave. 17 Hauri maa uvava vi
animanta vo vatanaa vo vatanaaka ekaa vitanta kaiqa vare okarara
irivorave. Kaiqe tenavu vitanta qioqama keha kia Ihurara voka voka
tiva nimiate tiare, ti.

18 Minti tivake vika qaiqaa vitanta naaramake tiha, Ho netanta kia
qaiqaavata vaiinti nahenti Ihurara tiva nimiate. Tenavu vi uvara tira
qioqama tauro, ti.

19 Vika minti tumanta Pitaaka Ionika aqao ti, Tetanta ni uva iriha
Kotira uva qaqira kaariraro Kotiva titantara hove tianarove? Ne nenta-
vano nenta avu aatoqihai irikeha tiva timiqe iriare. 20 Tetanta variqi
viha tentatanta avuqohai tavaunarave, aatoqihai irunarave, kia ho
kukeqa kararave. Tetanta vi haikarara ekaa tiva nimirerave, ti. 21 Minti
tumanta *kansoru* vika voqavata kempukaiqamake vitanta qioqamate,
viraqaahai vitanta kuvantuke nititomanta vura. Pitaaka Ionika vaiinti
koqemakorara iriha qaqi vaiinti nahenti Kotira autu tuahere vaurara
ti, qumina uva vitantaqaa vataarorave ti, karapuhiqihai qaqi vitanta
kuvantu kora. 22 Vitanta aiqu rarera vu vaiintira koqemako vaiintiva
kiama qaraaka vaiintima vairaitiro, viva 40 ihinavu varako vaiintivama
vaura.

Ihura vaintinavu Kotira aare vaura

23 Vika Pitaaka Ionika kuvantu komanta vitanta orurante nai navu-
naaka vaunaini oru vaiha Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika
noranavu tu uvaravata, vonavu tu uvaravata, vika tiva nimura.

24 Tiva nimumanta vi uvara iri, vika ekaa Kotira aareha mintima ti:

Noravauvo, are ekaa haika autu kera vataaravave. Naaruvave,
vatave, nora namarive, ekaa haika naaruvainive, vatainive, na-
mariqive, vai haikara areqai autu kera vataanarave.

25 Haaru tinavu kaivaqava Devitiva ai kaiqa vaiintivano vauvaro ai
Maraquravano vira kahaquvaro viva minti turave:

> Nantihae vo vatanaa vo vatanaaka Kotirara arara ite vaimanta
> variavo? Nantihae maa vatanaaka qumina okara kaara tiva vare
> Kotira raqu amitareka auti variavo? 26 Ekaa vatanaa avuhainaa
> vaiinti, vika ruvaaqumavi auvihehavaa vaqa ntuva vare, Kotiravata,
> viva noraiqama kai vaintiravata raqu amitareka auti variavo, turave.
> *(Ihi 2:1-2)*

27 Ho Kotio, vi uvara tivatonara vate vivauma vaivo. Are Ihura naaru-
vaihaira atitoraro viva kia qora kaiqa vararaitiro, ai kaiqaqai vara
amitaqiro vumanta Herotivavata, Pontiusi Pairaatavavata, vitanta maa
vatukara Ieruharemini ruvaaqumavi vaihatanta, vo vatanaakavata,
Isareri vaiinti nahentivatamake, vika vaiha Ihura qoraiqama kareka
auti vaurave. 28 Ho vika kia irurave. Haaru vika kia vau entara are
naane tihara, Tinta kempukaqohai vika tinta antuqa vai kaiqaraqai
vareha vika minti mintima vira amitevarave tianantemake, vika Ihura
qoraiqama amitorave.

29 Ho Noravauvo, vika tinavuaravata ni qoraiqama nimitarerave tia
uvara iriane. Are tinavu kahaqiraqe tenavu ai kaiqa vaiintinavu vaiha
kia qetaraiti, ai uva tiva nimiare. 30 Nena kauqu tutukera tinavu
kahaqiraqe tenavu vaiinti nahenti aihavika koqema nimitaare. Are
tinavu kahaqiraqe tenavu Ihura ai kaiqa vaiinti koqera vira autuqaa
nora kaiqa mpeqa kaiqaqai varaqi vuare, tura.

31 Vika minti tivake Kotira aarovaro vaakama viraqi vau naavuva
qaki qaki uvaro Kotira Maraquravano viraqi vauka kempukaiqama
komanta viraqaahai vika kia vaiinti naatu qetaraiti, Kotira uva vika tiva
nimiqi vi vaura.

Vika vohaaraqi vaura

32 Ho vi entara Ihurara quqaa vivave tuka vohaaraqi vaiha vika vohaa
avu aato muntukaqai vateha vaura. Kiama vovano nai vato airairara
naiqai paama tivakero tote vaura. Vika nái vato airairara rairakeha
voka voka hampi nimi vaura.

33 Minti vaumanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka mpeqaiqamake
Ihuva Noravano qaiqaa qaqi himpi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi vi
vaura. Tiva nimiqi vi vauvaro Kotiva vika koqema nimitomanta 34 vika
vaiha koqemake nai kahaqi nai kahaqi i vauvaro kiama vovanovata
vehi vaura. Vaiintivano naavuve, vatave, vatoka vi haikara voka nim-
iha monu varakeha vuru Ihuva noraiqamako vaiintinavuka nimura.

35 Vika nimumanta vinavuka vi monura rairakeha kia airi haika
vatoka vehi vaiinti tuqimake nimiha, airi haika vatoka inaaraiqamake
nimiqi viha, mintimake vika vaiinti nahenti vi haikara nimura.

36-37 Mintiaqi vuvaro viraqaahairo vovano vira autu Iohepiva, viva
Rivaira vohaa ankuvano vaura. Viva Saiparusini vatatova nai u
vatara voka nimiharo monu varakero monu ekaa varero vuru Ihuva
noraiqama konavuka nimura.

Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vi vaiintira vara autu ravateha
virara Banabaasirave—*Vora Kahaqiaina Vaiintirave*, tura.

5

Ananaiaasika Safairaakara tura

1 Vaiinti vovano vira autu Ananaiaasiva nai naata Safairaaka ntiro
vaura. Vitanta náit*anta* u vatara vonku, vo vaiinti amiha monu varora.

Ananaiaasiva hini monuara tenta totarerave 2 tuvaro vira naata-
vanovata vi uvara iruvaro Ananaiaasiva hini monuqai varero oru
Ihuva noraiqamako vaiintinavuka aiqutaraini vuru vatero tiharo, Te
tenta naatanti tentatanta vata vonku vo vaiinti amiha monu varaunara
ekaa vi monura te ni nimuro, tiro.

3 Tuvaro Pitaava aqao tiro, Ananaiaasio, Sataaniva ariqaa raqiki
vaivara are vira uva iriharama Kotira Maraqurara unahaa tiarao.
Nantiharave? Are nena vata vo vaiinti amihara monu varaanara hini
monu nena rairakera vaterama unahaa tiharama, Te ekaa vi monura
niqai nimuro, tiarao.

4 Tota kia vi vataraqaahaira koqaa varaana entara vi vatava ai
vatavano vairave. Viraqaahaira vi vatara vo vaiintiqi kehara monu
varaararo vi monuva ai monuvano vairave. Ho nantiharae hini
monu nena totera, hini monuqai tinavu timiharama tinavuara unahaa
tihara, Ekaa vi monura niqai nimuro, tiarao? Are kia tinavu qumina
vaiintiaravauve unahaa tiarao. Are minti tiharama Kotirara unahaa
tiarao, tiro.

5 Minti tuvaro Ananaiaasiva vi uvara iriro vaakama hiqiriro qutu
viro. Qutu vumanta ekaa vi uvara iruka voqamake qete vaura. 6 Viva
qutu vumanta qaraaka vaiintinavu oriqete vira vaata apuqamake vare,
viraqihai vevare muntu quntama tora.

7 Vira vaata quntama tovaro kuarivano inaaraiqa uru rovaro taaramo
kuariavu aitarovaro vira naatavano kia vi uvara iriraitiro, vivavata
viraqi oriqetero.
8 Viva viraqi oriqetovaro Pitaava virara tiharo, Ho netanta vata vo
vaiinti amiha monu varaara, vi monuraqaie varaavo? Are tiraqeve,
tuvaro viva, Eo, vi monuraqaima varauro, tiro.
9 Minti tuvaro Pitaava tiharo, Ho nantihae netanta vi uvara una uva
tirerave tivake Kotira Maraqurara una uva tiavo? Ho tavaane. Ai vaati
muntu quntama taaka vika qentiana variavo. Vika aivata vare muntu
quntama tekama variavo, tiro.
10 Tuvaro vi nahentiva vi uvara iriro vaakama hiqiriro qutu viro.
Qutu vumanta qaraaka vaiintinavu oriqete tavovaro vivavata qutu
vumanta vira vaatavata vare muntu nai vaati tataaqa quntama tora.
11 Quntama tomanta ekaa Ihura vainti vi haikara taveha voqamake
qete vaumanta ekaa vi uvara irukavata voqamake qete vaura.

Nora kaiqa varorara tura

12 Mintumanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vaiinti nahenti
kahaqireka nora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare vaura. Vo enta vo enta
Ihura uva iruka Kotira Naavu naanteqaraini Soromonura Haraaraqi
ruvaaqumaviha vaura.
13 Vika mini ruvaaqumavi vaumanta qaqi vaiinti nahenti vikara
koqekave tivakeha, qetakeha niarakanta vaiha kia vika hampata
ruvaaqumavi vaura. 14 Vi entara vaiintivata nahentivata airitahaa
Nora Vaiinti Ihurara quqaave tivake Ihura vaintiqamavi vohaaraqi
avitumavi vaura.
15 Ihuva noraiqamako vaiintinavuka nora kaiqa varaqi vi vaumanta
vi vatanaaka nihavuka ntita vareha vuru aaraini taariqaave, tain-
taqaave, vateha tiha, Pitaava aitareharo viva kia ni utu varairera, vira
maraquravano aniharo ni hininavuqaa mantaaqa kaarire, tivakeha
ntita vuru vatora.
16 Hihai hihai vo vatuka vo vatukaihai vaiinti airitahaavano, vika
nái aihavu vaiinti nahentikave, vueravano avutaqi vaukave, ntita vare
Ieruharemini vuru komanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vika
vika koqema nimitora.

Ihura vaintinavu qoraiqama nimitorara tura

17 Vika mintiaqi vumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika
qiata vaiintivanovata, vira navunaaka Satiusi vaiintinavuvata, vika
vaiha tavomanta airi vaiinti nahenti Ihuva noraiqamako vaiintinavuka
uva iri vaumanta vira kaara vika tomake vaiinti nahenti tinavu uvaqai
iriataarave tura. 18 Vika minti tivake oru Ihuva noraiqamako vaiinti-
navuka ravaaqavu vare vuru karapuhiqama kora.
19 Viraqi vuru kovaro entaqi Noravano atito *enseli*va karapuhi qenti
qantuakero Ihuva noraiqamako vaiintinavuka ntita varero muntu va-
haaqaini kero tiva nimiro tiharo, 20 Ne oru Kotira Naavuqi himpi vaiha
vaiinti nahenti qaraakaiqamake qaqi variqi vi okarara tiva nimiate,
tiro. 21 Minti tumanta vinavuka viva tuntemake vira qararaa aatita
vumanta vinavuka oru Kotira Naavuqi vaiha vaiinti nahenti vi uvara
tiva nimura.

Vinavuka mini oru viraqi vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivanovata, vira navunaakavata, vika ruvaaqumavi Iutaa vaiinti nora vaiinti *kansoru* vaiinti, vo vaiinti vo vaiintivata naaramake tiha, Aniqenavu maaqi ruvaaqumavi vaiha uva avuqavu qiare, tivake vika ukuvi vaiha Ihuva noraiqamako vaiintinavukara oru ntita vare aniate tumanta 22 oru ntitarare ti, tavomanta vinavuka kia karapuhi naavuqi vaumanta vika orurante *kansoru* vaiintinavu vaunaini viri tiva nimi tiha, 23 Tenavu karapuhi naavuqi orure tavauraro qenti *roki* arutaamanta kiripu vaiintinavuvano vahaaqaini qentiana maimaraara raqiki variamanta tenavu qenti qantuake tavauraro kia voqavanovata karapuhi naavu vira avutaqi vaivo. Ekaama vuavo, ti.

24 Minti tumanta Kotira Naavuqaa maimaraara raqikuka vika qiata vaiintivanovata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, vika vi uvara iri tiha, Nantiakee vi vaiintinavuka vuavo? ti.

25 Minti ti vauvaro vaiinti vovano uriqetero vika tiva nimiro tiharo, Iriate, ne karapuhiqama kaaka, vinavuka Kotira Naavuqi vaiha vaiinti nahenti uvama tiva nimi variavo, tiro.

26 Minti tumanta maimaraara vaiintinavuqaa raqikuva nai kaiqa vaiintinavu hampata oru Ihuva noraiqamako vaiintinavuka qaiqaa ntita vare anura. Qaqi vaiinti nahenti ori utu vare harivorave tivake, vika qihaaqamake vinavuka ntita vare anura.

27 Vika vinavuka ntita vare vuru *kansoru* vaiinti nivuqaa himpima kovaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano vinavukara tiharo, 28 Tenavu ninavuara kiama Ihurara vaiinti nahenti tiva nimiate, turo. Virara anomake qioqama taunarave. Ho tavaate. Nenavu ekaa Ieruharemini vi aniha vika vi uvara tiva nimi variavo. Nenavu Ihura arukaa uvara tinavuqaa vatareka auti variavo, tiro.

29 Minti tuvaro Pitaavavata, Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vokukavata, tiha, Tenavu kia qaqi vaiinti uva iriqi viraiti, tenavu Kotira uvaqai iriqi virerave.

30 Ne Ihura niriqohai katariqaa aruke hiritovaro viva qutu vuvaro viraqaahairo tinavu kaivaqaukavaraqaa raqiki vai variqava, Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima korave. 31 Kotiva vira qaqi vara himpima kero vira noraiqama kaivaro maa entara viva Kotira kauqu tanaraini mpeqavano tinavu kahaqiariravama vaivo.

Tenavu Isareri vatanaaka vaiha qora aara qaqira karera iariraro viva tinavu kahaqianarove. Viva mpeqavano vaiharo homa tenavu qora kaiqa varaaina uvara nunka timitaanarove. 32 Tenavu tentanavu tivuqohai tavauna haikara, tenavu vi haikarara tivaqi virerave. Kotira Maraquravanovata, vi haikararaqai tivaqiro vuanarove. Kotiva nai uva iriqi ni variakaqai nai Maraqura nimi vairave, ti.

33 Minti tumanta *kansoru* vaiintinavu vi uvara iri, voqamake arara itomanta vika vinavuka arukareka auti vaura.

34 Vinavuka arukareka auti vauvaro *kansoru* vaiinti vovano vira autu Gamarieriva, viva Parasi vaiinti maara uva okara ti vauva, vaiinti nahenti virara koqe vaiintive ti vauva, viva *kansoru* naavuqi himpiro Ihuva noraiqamako vaiintinavukara tiharo, Vinavuka maaqihai vara veva kaate, tiro.

35 Minti tivakero viva *kansoru* vaiinti vika tiva nimiro tiharo, Ne Isareri vaiintivauvo, ne rauriha nenta varareka i kaiqara qakomake

aato irikeha varaate. 36 Haaru vaiinti vovano vira autu Tiudaasiva qovarama vurave. Viva te noravanove tumanta airi vaiinti 400 vaiinti vira aiqukaa avataqi viha, *kamaani*ra hampata raqirare tumanta *kamaani*ra vaiintinavu vi vaiintira arukomanta vira avataqi nuka ekaa qetake ruqeqaamake vi anima vurave. Mintuvaro vi vaiintira kaiqavano quminaiqama vurave.

37 Ho qaiqaa ekaa autu vare vau entara vovano vira autu Iutaasiva Karirihainaava qovarama viro vaumanta vaiinti airitahaavano vira avataqi vumanta ho viravata aruke, vira avataqi nukavata raumpirima korave.

38 Ho haaru aruko vaiintitantara irihama ne maa vaiintinavuka kia utu vararaiti, qaqi kaimanta variate. Vika kaiqavano qaqi vaiinti kaiqa voqaara vairera, vika kaiqavano quminaiqama vuanarove. 39 Vika kaiqavano Kotiraqaahairo qovaraiqi kaiqava vairera, kiama nenavu vi vaiintinavuka ho naatara kevarave. Ne hauri mintiha Kotira vataake raqivorave, tiro.

40 Gamarieriva minti tuvaro vira uvavano kempukaiqumanta vika vira uva iri, viraqaahai Ihuva noraiqamako vaiintinavuka naaramake, vika vinavuka kaavuqai numiqake vate tiha, Kia qaiqaavata Ihura autu ravaqi viha voka voka tiva nimiate, tivake vinavuka kuvantu kora.

41 Vika vinavuka kuvantu komanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vevare Kotira autu tuahereha tiha, Kotiva tinavuara vika Ihura autuara irihama kaurira haika vareha kempukaiqamake vaivarave timantara ti, tenavu voqamake quaheha vauro, ti.

42 Viraqaahai vinavuka vo enta vo enta Kotira Naavuqive, qaqi vaiinti naavuqive, variqi viha koqe uva Ihuva viva tinavu kahaqiarira vaiintivave tu uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vaura.

6

Kahaqi vau vaiintika 7navu noraiqama kora

1 Vi entara Ihura vainti airiqamaqi vi vaumanta vikaqihai vokuka tirori vaura. Iutaa vaiintinavu Giriki uva tuka vaiha Iutaa vaiinti nai Hiparu uva tuka hampata tirorimaqi viha tiha, Vo enta vo enta monu rairaqi viha vehi vaiinti nahenti nimiha ne kiama tinavu nahenti tentoqa variakavata nimiavo, ti.

2 Minti tumanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka ekaa Ihura vainti hinikukavata ruvaaqumake tiha, Tenavu Kotira uva tiva nimiaina kaiqara qaqirake monu raira kaaina kaiqaraqai varaqi vuarorave.

3 Tinavu qata vakaukavarao, vaiinti 7navu koqe avu aato vataaka Kotira Maraquravano ti uvara koqemake iriaka, ne vinavuka ntita vare aniqe tenavu vinavuka vi kaiqara nimiari varaate. 4 Vinavuka vi kaiqara vare vaiqe tenavu Kotira aaramaqi viha Kotira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi vuare, ti.

5 Minti tumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka ekaa vinavuka uvara quahake vi kaiqara vareka kaamatora. Vika maa vaiintinavuka kaamatora:

Sitivenirave—Sitiveniva Ihurara kempukaiqama kero iriqi vuvaro Kotira Maraquravano vira muntukaqi vauvaro viva vira uva ekaa uva iriqiro vura.

Piripirave, Parokorusirave, Nikanorave,
Timonirave, Pamenaasirave,

Antiokihainaava Nikolaasirave – Nikolaasiva viva tota vo vatanaava vaiharo nai naaqu taatora okara qaqira kero Iutaa vatanaa okarave kaiqave varero ho viraqaahairo Ihura uvavata iriro Ihura vaintiqama vura.

6 Ho vi vaiintinavuka kaamate ntita vare Ihuva noraiqamako vaiintinavuka unaini viri komanta vinavuka Kotira aareha nai kauqu vi vaiintinavukaqaa vatora.

7 Ho Ihura vaintinavu Kotira uva tiva nimiqi vuvaro vi uvava voqavata viro aniro umanta airi vaiinti nahenti vi uvara irura. Ieruharemini Ihura vainti airiqama vumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika airitahaavanovata Ihurara ho vivave tivake Ihura vaintiqama vura.

Sitivenira karapuhiqama kora

8 Ho Sitiveniva Kotirara kempukaiqama kero iriqiro vuvaro Kotira kempukavano viraqi vau vaiintiva vaiharora tiro, viva vaiinti nahenti nivutana vaiharo Kotira kaiqa nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqiro vura. 9 Mintumanta vaiinti vonavu Sitivenira vataake tirorireka anura. Vi vaiintinavuka vo uva iruka nai maara naavuara *Kuvantukaa Vaiintira Naavuve* tura. Vi vaiintika Iutaa vaiinti vaiha vika Sairinihainaakavata, Arekisantiahainaakavata, Silisiahainaakavata, Esiahainaakavata, vaura.

Vika Sitivenira vataake tirorireka anuvaro 10 Kotira Maraquravano Sitivenira kahaquvaro vira uvavano kempuka uva vaumantara ti, vi vaiintinavuka kia ho vira uva aatara kora. 11 Vira uva kia ho aatara karaiti, vinavuka vaiinti vonavu qutaru monu nimiha tiha, Nenavu Sitivenirara unahaa tiha mintima tiate, Sitiveniva Mosiraravata Kotiraravata qora uva ti vaimanta tenavu irunarave, tiate, ti.

12 Ho vika mintumake una uva tumanta Iutaa nora vaiintive, maara uva okara ti vau vaiintikave, vika vi uvara iri oru Sitivenira ravaaqavu vare vuru *kansoru*navu ruvaaqumavi vauraqi kora.

13 Viraqi ke vaiinti vonavu una uva tiate ti, vika vinavukavata naaromanta vinavuka Sitivenirara tiha, Maa vaiintiva enena Kotira Naavuara qora uva ti vairave. Viva Mosiva maara uva tivatorara qora uva ti vairave.

14 Tenavu airi vaiinti vaunaraqaama viva vi uvara mintima keharo tirave: Ihuva Nasaretihainaava maa naavura Kotira Naavu rampai aqukaanarove, tirave. Ihuva Mosira maara uva qaqira kero qaraaka uva tinavu tiva timianarove, tirave. Sitiveniva vi uvara vi uvara mintima keharo timanta irunarave, ti.

15 Minti ti vaumanta *kansoru*navu naavuqi vauka vaiha Sitivenira tavovaro vira virivano koqe viri *enseli* viri voqaantema kero vaura.

7

Sitiveniva nai auta ntuaina uvara tura

1 Vinavuka una uva minti tiha Sitiveni raqaa uva vate vauvaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano Sitivenira irero tiharo, Ho vinavuka uvavano quqaa uvae vaivo? tuvaro 2 Sitiveniva tiharo, Ti qata vakaukavata, ti qokavaravata, ne iri vaiqe te tiare. Haaru Eparahaamiva tinavu kaivaqava viva kia Haraanini vu entara viva Mesopotemia vataini vauvaro Variqavano voqamakero takuqi vaiva Kotiva qovarama viro 3 Eparahaamira tiva amiro tiharo, Nena navunaakavata, nena maaqavata, qaqira maini kera te ai umiqaaina vataraqaa vuane, turave.

4 Minti tuvaro Eparahaamiva Karadia vataini vaura mini kero katu varero oru Haraanini vaurave. Ho vira qova qutu vuvaro Kotiva qaiqaa tuvaro Eparahaamiva maa vatara ne varianaini anurave.

5 Vi entara Kotiva kiama Eparahaamira maa vatara amurave. Eparahaamiva nai aiqu ntavato vatara kia voqavata amurave. Vi entara Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero Eparahaamira tiva amiro tiharo, Ho maa vatara te naantiara ai amirerave. Maa vatava ai vatama varianarove. Arevata nena kuvuaramateraukavata vika vatama varianarove, turave. Ho vi entara Kotiva aiqiqaa kauqu aqukero tu entara kia Eparahaamiva vainti vato entara 6 Kotiva maa uvara tiva amiro tiharo, Naantiara are kuvuarerauka ai naintivara vo vataini oru vaimanta vi vatanaaka ai naintivara qoraiqama nimitaqi vi vaimanta ai naintivara airi ihi 400 ihi vi vataraqaa variqi vivarave.

7 Ho vi entaraqaahai te ai naintivaraqaa raqikika vikaqaa uva vatehama vika ntaihararave. Te vika ntaihama kaarira viraqaahai ai naintivara vi vataraqaahai katu vare ani maa vataraqaa vaiha ti hutu tuaheraqi vivarave, turave. 8 Kotiva minti tivakero nai kauqu aiqiqaa aquko uvarara Eparahaamivavata vira naintivata iritaate tiro, Kotiva qorainti vainti vaata toqaaina okarara Eparahaamira amurave. Viraqaahairo Eparahaamiva nai vainti Aisaakira vatatovaro 8 enta aitarovaro vira vaata toqa amitorave. Aisaakiva Iekopira qova vauvaro Iekopiva tinavu kaivaqaukavara 12navu vika qova vaurave.

9 Ho tinavu kaivaqaukavara variqi vi, vinavuka nai qata Iohepira toma amiteha vira qoraiqama kareka vira ravaaqavuke vo vatanaaka nimihama monu varomanta Iohepira ravaaqavu vare vuru Isipini korave. Mini vuru kovaro Iohepiva vo vatanaa vaiintiqaa quminaiqama kero vira paanaa kaiqa vare vauvaro Kotiva kia virara tauru korave. *(Okara 37:27-28)*

10 Kotiva kia Iohepirara tauru karaitiro, vira ruaruama amitero vira kahaqamaqiro vuvaro viva ho vaurave. Pero vaiintivano Isipi vataqaa raqikuva Iohepira aarovaro viva vira avuqaa oru vauvaro Kotiva vira avu aato kahaquvaro Pero vaiintivano virara koqe vaiintive, avu aato vataa vaiintive tivakero vira noraiqama kero tiharo, Te avuhainauka variarirara are ti naantiaraihainaava vaiharama ti naavuqaavata, ti vataqaavata raqikiane, turave.

11 Ho vi entara karara nararaiqu entava Isipinivata, Kenaaninivata, vaumanta vaiinti nahenti qoraiqamavi vaumanta tinavu kaivaqaukavara vikavata kia ho kara norave. 12 Mintuvaro Iekopiva iruvaro *raisi* voqaa karavano Isipini vauvaro viva nai maaqu tinavu kaivaqaukavaranavu mini nititomanta karara vurave.

13 Vinavuka mini taara tataa vu entaraqaa Iohepiva vutukero vika tiva nimiro tiharo, Te ni qatavanoma vauro, tuvaro Pero vaiintivano Iohepira navunaakara iriro vika quahama nimite vauvaro 14 Iohepiva uva vara kero nai qorara tiharo, Arevata, nena nahenti vaintairavata, ekaama ntitera maini Isipini aniate, tumanta vaiinti nahenti 75navuvano Isipini vurave.

15 Iekopiva katu varero Isipini oru variqiro viro qutu vumanta tinavu kaivaqaukavaravata mini variqi vi vuru qutu vurave. 16 Vinavuka qutu vumanta vika vinavuka vaata vare Sekemi vata mini vuru Eparahaamiva monu aqukomanta Hamora vatanaaka vata amuraqi quntama torave.

17 Ho airi ihi aitarovaro Kotiva haaru nai aiqiqaa kauqu aqukeharo
Eparahaamirara ai naintivara kahaqirerave tu entava aumanto vau-
manta vaiinti nahenti katu vare Isipini vuka airiqama vuvaro 18 vaiinti
vo, avuhainaa vaiintivano kia Iohepirara iru vaiintiva qovarama viro
Isipiqaa raqiki vaurave.

19 Viva kia tinavu kaivaqaukavaraqaa avuqavuqama kero raqikiqiro
viraitiro, viva tinavu kaivaqaukavara qoraiqama nimitaqiro viharo
tiharo, Ne vainti vatate vaintika qaqira aqu kaimanta vika qutu vuate,
turave.

20 Isipiqaa raqikuva Pero vaiintivano minti tuvaro tinavu kaivaqava
vovano vi entara Mosira vatatovaro viva voqaraa vaintiru vauvaro
vira nova kia vira qaqira karaitiro, taaramo toranavuara naavuqi vira
kukeqa tero viraqaata raqikiqiro viro, 21 viraqaahairo vira vita varero
namari auvahini vuru kukeqa tovaro mini vauvaro Pero vaiinti vira
raavuravano vira rantakero, Te vira virirerave, tivakero nai vaintiqaa
raqikuntema kero viraqaavata raqikiqiro vurave.

22 Viraqaa raqikiqiro vuvaro Mosira ekaa Isipi vatanaa okar-
ave kaiqave umiqovaro Mosira kaiqavanovata, viva tu uvavavata
anomakero koqema kero vaurave.

23 Ho Mosiva tinavu kaivaqava 40 ihi varakero viva tiharo, Kaiqe
tenta navunaaka Isareri vatanaaka oru tavaare, tivakero 24 oru tavo-
varo Isipi vaiinti vovano Mosira navunaara vo qoraiqama amite
vauvaro Mosiva nai navunaara vira kaara Isipi vaiinti vira arukero
viraqaa muntu korave. Mosiva nai irikero tiharo, 25 Ti navunaaka
tiriara mintima tivarave. Tinavu kahaqiarire tiro, Kotiva vira atitaivaro
anivave. Vika tiriara vi vaiintiva qora kaiqaqaahairo tinavu kuvantu
timitaariravave tivarave, tiro. Mosiva vika minti tivarave tumantavata,
vira navunaaka kia virara minti turave.

26 Mintuvaro vira qararaa Mosiva tavomanta vira navunaaka, Isareri
vaiintitantavano raqi vauvaro Mosiva oru vitantara tiharo, Eqaate. Ne-
tanta iriate. Netanta vohaa vaintitantave. Netanta vohaa okaravanove.
Nantihae netanta raqi variavo? tuvaro 27 vaiinti vovano nai kena
vaiinti ari vauva Mosira ventakero tiharo, Tavave ai vara noraiqama
kero tinavuqaa raqikiane tivarae aniarao? 28 Are enta Isipi vaiinti vo
arukaanantema kera, tivata harukarevae auti variarao? tiro. 29 Tuvaro
Mosiva vi uvara iriro qetakero ruqemakero Isipihairo kantama viro
oru vo vataini Midianini vaurave. Mini vaiharo viva qorainti vainti
taaraqanta vatatorave.

30 Mini variqiro vuvaro 40 ihi aitarovaro Mosiva qumina vataini
Sainai Aiqina tataaqa niharo tavovaro katari vo iha ite vauvaro viraqi-
hairo *enseli*vano qovarama vurave.

31 Qovarama vuvaro Mosiva virara ravuku viro vainto oru katari iha
ite vaura tavaare tivakero iruvaro Noravano uva vira tiva amiro tiharo,
32 *Te Variqavanove. Te ni kaivaqaukavara Eparahaamirave, Aisaakirave,
Iekopirave, vikaqaa raqiki vauraukave*, tuvaro Mosiva voqamakero
aatu itovaro vira aiqu kauqu ntiri ntiri uvaro vi haikara tavaarorave
tuvaro 33 Noravano vira tiva amiro tiharo, *Are himpira variana vatara
vira ti turuaravano vairara tira, nena aiquqaa nonku tenara qaqini
varakera variane.* 34 *Te tavauramanta Isipi vatanaaka ti vaiinti nahenti
qoraiqama nimite variavo. Ti vaiinti nahenti ke ke tiara irihama te vika
kahaqirera tuvuro. Ho aniraqe te ai Isipi vataini atitaare*, turave.

35 Ho tota Isareri vatanaaka vika vira qoririmake tiha, Tavave ai
vara noraiqama kero tinavuqaa raqikiane tivarae aniarao tu vaiintira,
Mosira, Kotiva vi vaiintira noraiqama kero tinavu kaivaqaukavara
kahaqiharo vikaqaata raqikiarire tiro, vira atitorave. *Enseli*vano iha
ito katariraqi vaiharo Mosira Kotira uva tiva amuvaro 36 Mosiva vuva
oru nora kaiqa varaqiro viharo tinavu kaivaqaukavara Isipihairo ntita
varero Naare Namari taqa varero nora kaiqa varaqiro viro oru qumina
vataini 40 ihinavu niharo nora kaiqa varaqiro vurave. Mintima kero
viva tinavu kaivaqaukavara Isipihairo ntita viri maini korave.
37 Ho vi vaiintiva Mosiva Isareri vatanaaka vika tiva nimiro tiharo,
Kotiva ti tititaainantema kero, vaiinti vo atitairaro vi vaiintiva Kotira
uva tianarove. Vi vaiintiva niqihairo qovarama vuanarove, turave.
38 Tinavu kaivaqaukavara kia vaiintivanovata vau vatara qumina
vataini variqi vuvaro Mosiva vika hampata vaurave. Viva tinavu
kaivaqaukavara hampata vauvaro *enseli*vano Sainai Aiqinaqaa vaiharo
Mosira tiva amuvaro viva Kotira uva qaqi variqi vi vai uvara varero
muntu vi uvara tinavu kaivaqaukavara tiva nimurave.
39 Viva Kotira uva varero muntu tinavu kaivaqaukavara tiva nimu-
manta vika kia vi uvara irirerave tiha Mosira uva qoririmake qaiqaa
Isipiniara vuataa umanta vaurave. 40 Ho ˻Kotiva vira aarovaro Mosiva
Sainai Aiqinaqaa vaarirero vaumanta vika Eronirara tiha, Are variqa
vonavu autu timitairamanta vinavuka tinavu tivuni viha tinavuqaa
raqikiate. Mosiva tinavu Isipihairo vita varero aniva viva nai tainie
vivo? turave.
41 Minti tivake vika purumakau naati maraqurahaa autuke vi
haikarara variqave tivake vi haikara quahama amitareka *ofaa* iha
quara amite nái kauquqohai aututo haikara, vi haikara autu tuaher-
akeha ovata norave. 42 Mintuvaro Kotiva vika tavero tauvaqa utu
nimitero tiharo, Ho ne nenta qora kaiqaqai varaqi vuate, tumanta
vika qumina naaruvaihainaa haika opu makau vi haikara vi haikarara
variqavanove tivakeha quahama nimite vaurave. Paropeti vukuqi
Kotiva mintima turave:

> Isareri vatanaa vaiinti nahentivauvo, ne 40 ihinavu qumina vataini
> niha ne kia tiriara iriha sipisipive, purumakauve, aruke iha quara
> timitoravauve.
> 43 Aqao, ne nenta vo haika vo haika aututo haikarara iriha, quara
> arukeha iha quara nimite vaurave.
>
> Ne qumina vataini niha, una variqa vo, vira autu Molekira, vira seri
> naavu aqu vareha ni vaurave.
>
> Opu makau vo, vira autu Refanira, ne viraravata tinavu variqave
> tiha, vira maraqurahaa autuke vira vareha ni vaurave.
>
> Ho vira kaara te ni niaraini vo vataini, Babironi vatuka vira
> tauvaqaini vai vataraqaa ni nititaarira mini vuaterave, turave. *(Amos*
> *5:25-27)*

Kotiva minti turave.
44 Ho tinavu kaivaqaukavara qumina vataini kia vaiintivanovata vau
vataraqaa variqi viha, Kotira Naavu, *seri* naavuqai vareha vurave. Vi
naavurara Kotiva Mosirara maanti maantima kera aututaane tuvaro
aututorave. 45 Vira naantiara tinavu kaivaqaukavara vi naavura
nái qokavaraqaahai vare, oru tuataqi viha Iosuaara vataake oru vi
vauvaro Kotiva vo vatanaa vo vatanaaka qaqini vara komanta tinavu
kaivaqaukavara vika naatarake vika vata maatavata varorave. Ho vi

seri naavuva Kotira Naavuvano vi vataraqaa variqiro vuvaro tinavu kaivaqava Devitivavata vau entava anirorave.

46 Vira entavano anirovaro Kotiva Devitirara quaheharo vauvaro Devitiva Kotirara tiharo, Are tinavu kaivaqara Iekopiraqaa raqiki variaravave. Hoe te ai naavu kaqa amitararave? tuvaro Kotiva aqao tiro, Ai maaquvano naavu vira kaqa timitaarire, tuvaro 47 vira maaqu Soromonuva Kotira Naavu vira kaqa amitorave.

48 Ho iriate. Kotiva viva mpeqavano naaruvaini vaiva viva kiama qaqi vaiintivano kaqataa naavuraqi vairavauve. Kotiva nai paropeti vaiinti vo tiva amiro tiharo,

> 49 Naaruvavano vaireva, te oquvi vaiha ekaa haikaqaa raqikiaina taintavama vaivo. Vatavano vaireva, te aiqu viavi vataariravama vaivo. Ne nana naavue ti kaqa timitevarave? Kiama te variaina naavura ne ho kaqa tevarave. Kia te ho qumina naavuqi vairarave.
>
> 50 Quqaama te tenta kauquqohai ekaa haika autuke vataunarave, turave.
>
> *(Aisaiaa 66:1-2)*

Kotiva minti turave, tiro.

51 ⌞Sitiveniva minti tivakero viva vikara tiharo,⌟ Ne Kotira uva kia iriataa imanta kia iri variarave. Ni avu aato muntukavano una variqaraqai vaivo. Ni muntukavano kiama Kotirara vaivo. Ne nenta kaivaqaukavara aanare, Kotira Maraqurara kia antuqa arimanta variavo.

52 Ni kaivaqaukavara Kotira uva ti vau vaiintika ekaa vika qoraiqama nimitorave. Kia vika voqavata vehakuma nimitaraiti, ekaa qoraiqama nimitorave. Kotira uva ti vau vaiintika haaru qumina vaka Kotira uva tiha mintima tiva torave, Kotira kaiqa vaiintivano avuqavu ni vairava vataini tuvuanarove, tumanta ni kaivaqaukavara minti tu vaintika aru kontemake, nevata avuqavu ni vai vaiintiva vataini tuvimanta ne viravata qoraiqama amite vira aruke iavo. 53 *Enseli*navu Kotira uva maara ni tiva nimiamanta ne Kotira uva maara iriataara vaimanta ne kia vika uvavata iriavo, tiro.

Oriqohai Sitivenira arukora

54 Sitiveniva minti tumanta *kansoru* vaiintinavu vira uva iruvaro vika voqamakero arara itomanta vika nái aarai *tentiri tiha/teti aneha*, mauru nkaqeha vauvaro 55 Kotira Maraquravano Sitivenira viraqaa raqikiharo vira kempukaiqama kovaro Sitiveniva naaruvaini aitutiharo tavovaro Kotiva u haikava iteharo takuqi vauvaro Ihuva Kotira kauqu tanaraini himpitero vauvaro 56 viva tiharo, Ho tavaate, naaruvavano qantua viro vaimanta te tave vauraro Ihuva Vataini Vatatai Vaintiva, viva Kotira kauqu tanaraini kempukavano himpitero vaivo, tiro.

57 Sitiveniva minti tumanta vika tiha, Tenavu viva Kotirara qora uva tinara iriarorave tiha, nái kauquqohai aato tintate aakara ntavaqi viha, kante oru 58 Sitivenira rarau vare nora vatuka aaqaini muntu ke, oriqohai vira ruqutu aavata kora.

Sitiveniraqaa vaaka una uva tuka ori aqire iha, vika nái vukai tavuna qaqini varake vuru 59 qaraaka vaiinti vo, vira autu Sorura aiqutaraini vatate, oru Sitiveniraqaa ori aqireka vuvaro Sitiveniva aakara nteharo tiharo, Ho Noravauvo, Ihuo, ti maraqura vitaane, tivakero 60 viva tori kauru araviro noraiqaakero naveraitiro tiharo, Noravauvo, kia vika qora kaiqa kaara vikaqaa uva vataane, tiro. Minti tivakero viva qutu vura.

8

1 Ho Sitivenira ruquti vauvaro Soruva vata vaiharo vira huviqorama
arukevarave tura.

Soruva Ihura vainti aru taiqa kareva auti vaura

Ho vika Sitivenira aruke vi entaraqaahai vika Ihura vaintinavu voqa-
make qoraiqama nimitaqi viha Ihura vaintinavu Ieruharemini vauka
raumpirima komanta vika qetake Iutia vataini vo vatuka vo vatukaini
vi, Sameriainivata oru vumanta Ihuva noraiqamako vaiintinavukaqai
Ieruharemini vaura.
2 Vaiinti vonavu Kotira uvara noraiqaake iri vauka Sitivenira vaata
vare noraiqaake iqi rataqi viha vira muntu quntama tora.
3 Vira quntama tovaro Soruva Ihura kaiqave, uvave, taiqa kareva
autiharo viva oru vo naavu vo naavuqihairo Ihura vaiinti nahentive,
vaintive, rarau varero karapuhiqi ntita vuru ke vaura.

Sameriaini Ihura uva vuru tiva nimura

4 Soruva mintiaqiro vumanta Ihura vaintinavu raumpirima koka vika
Ieruharemihai vo vatuka vo vatuka nihama Ihura vakaaka tiva nimi
vauvaro 5 Piripivavata vevara Sameriaini otu vo vatukaqi vaiharo vi
vatanaaka tiva nimiro tiharo, Ihuva viva *Mesaiaa*vano vaivo. Viva
Kotiva atitai vaiintivave, 6 tumanta vaiinti nahenti iruvaro viva koqe
uva tiva keharo nora kaiqavata vare vaumantara ti, vika tiremake vaiha
koqemake vira uva iri vaura.
7 Vika vira uva iri vaumanta vaananavuvano noraiqaake uva
tivakeha vo vaiinti vo vaiintiqihai qaqini aitarovaro Piripiva airi ai-
havuka, vika vaata kia ho qakukave, aiqu qoraiqama vukave, vikavata
koqema nimite vaura. 8 Mintiaqiro vumanta vi vatukaihainaaka
voqamake quaheha vaura.
9 Vi vatukaihainaa vaiinti vovano vira autu Saimoniva vaura. Vi
vaiintiva *vure/quaha* kaiqa varaqiro vumanta Sameria vatanaaka vira
kaiqara kauqu runkinkiri i vauvaro viva tiharo, Te nora vaiintivanove,
10 tumanta vi vatanaaka nora vaiintivata, inaara vaiintivata, vira uvara
noraiqamake iriqi viha, vi vaiintirara viva variqavano kempuka kaiqa
varaivave tuvaro 11 vi vaiintiva airi enta *vure/quaha* kaiqa, vo kaiqa vo
kaiqa varaqiro vumanta vi vatanaaka vira kaiqara kauqu runkinkiri i
vaura.
12 Minti vauvaro Piripiva anirero koqe vakaaka Kotiva raqikiainarar-
ave, Ihurara viva *Mesaiaa*vano vairarave, vika tiva nimumanta vika
vi uvarara quqaave tivake vaiintivata nahentivata vika namari varora.
13 Saimoniva vivavata vi uvarara quqaave tivakero vivavata namari
varero, viraqaahairo viva Piripikantiro variqiro viharo Piripiva nora
kaiqa varorara viva nai kauqu runkinkiri i vaura.
14 Ho Ihuva noraiqamako vaiintinavuka Ieruharemini vaiha iru-
manta Sameria vatanaaka Kotira uvara quaheha variavo tumanta
vinavuka Pitaaka Ionika nititomanta 15 vitanta otunte vi vatanaaka
hampata vaiha vi vatanaakara Kotira Maraqura varaate ti, Kotira
aarora.
16 Vi entara vi vatanaaka tenavu Ihura vainti vairerave tuka na-
mariqai vareha kia Kotira Maraquravata varora. 17 Mintumanta
Pitaaka Ionika Kotira aareha nai kauqu vikaqaa vatomanta vika Kotira
Maraqura varora.
18 Mintuvaro Saimoniva tavomanta Ihuva noraiqamako vaiintitanta
nái kauqu vaiintiqaa vatomanta vi vaiintika Kotira Maraqura varovaro

Saimonivavata tave vauvaro vira muntukavano ntuvaro viva monu varero vitanta nimireva autiharo 19 tiharo, Monu maa vareha tivata noraiqama kaiqe tevata tenta kauqu vaiintiqaa vataari vika Kotira Maraqura varaate, tiro.

20 Viva minti tuvaro Pitaava vira tiva amiro tiharo, Ai uvavano qora uvama vaivo. Nena monu hampata qumina taiqa vuane. Kotira Maraqura kiama monu aqukehara varenarave. Kotiva nai Maraqura vaiinti nahenti qaqi aaqaama nimi vaivo. 21 Kotiva tavaivaro ai avu aato muntukavano qora avu aato muntukama vaivo. Mintima vaivarara tira, are kia ho tenavu varaaina kaiqara varenarave.

22 Ho nena qora kaiqa varenara qaqira kaane. Vira qaqira kera Kotira aarairaro Kotiva hove tirera, are qora kaiqa varena uvava taiqa vuanarove. 23 Te tavaurara are voqamakera muntuka nti variara vaiintivave. Qora kaiqavano ai ravaaqavu kaivara are qora kaiqa vare variarao, tiro.

24 Pitaava minti tuvaro Saimoniva Pitaaka Ionikara tiharo, Oho, netanta tiriarao tihama, Kotira aaraivaro netanta ti uvava kia vivaura variarire, tiro. Saimoniva vitantara minti tura.

25 Pitaaka Ionika vaiinti nahenti Ihura uvave Ihura okararave tiva nimi ke viraqaahai vitanta tuvurante verara Ieruharemini vura. Vitanta mini viha Sameriainivata vatuka vatuka niha Ihura vakaaka koqe vakaaka tiva nimiqi vura.

Piripiva muntu Itiopia vaiinti tiva amu uvara

26 Ho Piripiva Sameriaini vauvaro Noravano atito *enseli*va Piripira tiva amiro tiharo, Are himpira vevara Ieruharemihaira Kesaini vi vai aararaqaa otu vuane, tura. Vi aarava vaireva kia airi vaiintivano vi ani vau aarava vaura.

27-28 *Enseli*vano minti tuvaro Piripiva himpiro viro oturero tavovaro Itiopia vatanaa vaiinti vovano aara viraqaa vaura. Vi vaiintiva nora vaiintivano vaiharo viva nai avuhainaa nahentiara vira autu Kandesira vira kaiqa varaqiro viharo monuqaave *takisi* kaiqaqaave raqiki vauva, viva oru Ieruharemini Kotira autu tuahera kero, viraqaahairo ururantero vevara nai maaqaini vireva aaraini vura.

Viva aaraini viharo iqoka kaariqi oquvi vaiharo Aisaiaava paropeti vaiintivano qara ntuvato uvara kaara ruvaqiro vi vaura. 29 Vi vukuraqi kaara ruvaqiro vi vauvaro Kotira Maraquravano Piripira tiva amiro tiharo, Oru iqoka kaari vitakaane, tuvaro 30 Piripiva kantero oru iruvaro vi vaiintiva Aisaiaava paropetivano qara ntuva toraqi kaara ri vauvaro Piripiva vira irero tiharo, Are kaara rihara vi uvara okara hoe iriarao? tiro.

31 Minti tuvaro viva tiharo, Kia vovano ti kahaqiraqe te nantiakee maa uvara okara ho iriarave? Are maaqi vaarirera tintira oquvi vaihara ti kahaqiane, tiro.

32 Ho vi vaiintiva Aisaiaara vukuqihairo maa uvara kaara ruvaqiro vi vaura:

Sipisipi arukareva i vaivaro sipisipivano kia uva tintema kero, vivavata kia uva tivo. Sipisipi naati kauki toqake vaivaro sipisipi naativano kia uva tintema kero, vivavata ⌞nai navutaaka nivuqaa vaiharo⌟ kia uva tivo.

33 Vira qoraiqama amitehama kia vira uvavata uteta amitaavo. Vira arukaavaro taiqa virara ti, viva kuvuara irauka kia ho vaivaro kia

vovano virara tiva nimiariravavata varianarove, tura. *(Aisaiaa 53:7-8)*

34 Ho vi vaiintiva vi uvara kaara ruva kero Piripira irero tiharo, Maa uvara ta vaiintirarae turave? Paropeti vaiinti Aisaiaava nariarae turave? Vorarae turave? tiro.

35 Tuvaro Piripiva tiva amiro tiharo, Vi uvara Ihurara tiva tairave, tivakero viraqaahairo viva Ihura okara koqe uva vira tiva amiqiro vura. 36 Aaraini tiva amiqiro viharo varuva namari vaunaini orurovaro Itiopia vaiinti viva tiharo, Ho tavaane. Namari maa virama vaivo. Are hove tirera, te namari varaare, tiro.

37 [Minti tuvaro Piripiva vira tiva amiro tiharo, Are nena avu aato muntukaqihaira quqaave tirera, homa namari varenarave, tuvaro viva tiharo, Ho te quqaama Ihurara viva Kotira Maaquve turo, tiro.]

38 Minti tivakero nai kaiqa vaiintiara tiharo, iqoka kaari ravaaqavu tairaro maaqaa variarire, tivakero vitanta Piripika namariqi otuntetanta uvaro Piripiva namari vira amura. 39 Vira amiro, vitanta namariqihai qaqini vaarirovaro viraqaahairo Kotira Maraquravano Piripira vita varero vuvaro Itiopia vaiintivano kia vira qaiqaavata tavaraitiro, viraqaahairo viva quahaqiro vurama.

40 Viva vuvaro Kotira Maraquravano Piripira vita varero vuru vatuka vo, Asadotini kovaro Piripiva vi vatukara kankoma kero tavora. Viraqaahairo viva vatuka vatuka variqiro viharo Ihura uva tiva nimiqiro viharo vatuka vo Sisariainivata orurora.

9

Soruva Ihura vaintiqamavura (22:4-16; 26:9-18)

1 Ho Soruva Ieruharemini vaiharo Ihura vaintiqama vukara antua uva tiharo vika aru kaaina uvaravata tivaqiro viharo iri tavokiaro oru Kotira Naavuqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintiara tiharo, 2 Qara vo ti timiraqe te Damasikusi nora vatukaini muntu qara vira maara naavuqaa raqikika nimiari vika tavaimanta Ihura vainti Ihura Aaraqaa nika vaivera, te vika vaiintive, nahentive, rumpa vare Ieruharemini vuru karapuhiqama kaare, tiro. 3 Minti tivakero Soruva qara varero Damasikusini viro.

Ho aaraini Damasikusi aumanto vuvaro vaaka naaruvaihairo ovavano aaquakaa voqaara Soruva vi vaunaini utu kora. 4 Utu kovaro Soruva vatakanta hiqiriro iruvaro uva vovano vira aarero tiharo, Soruo, Soruo, nana kaarae are ti qoraiqama timite variarao? tiro.

5 Minti tuvaro Soruva irero, Noravauvo, are tavave? tuvaro uvavano mintima tiro: Te Ihukave. Te are qoraiqama timite variaraukama vauro, tiro. 6 Minti tivakero tiharo, Ho himpira vatukaini viraro vovano are minti minti inarara ai tiva amiarire, tiro.

7 Uvavano minti tumanta Sorura vataake anuka uva *nontantaqai/ otataqai* iri kia vaiinti virivata tavaraiti, vika qaqi minto vaiha qeteha kia uvavata ho tura.

8 Vika kia ho uvavata tuvaro Soruva vataihairo himpiro tavarare tuvaro vira avu qimpa vuvaro kia ho tavero. Kia ho tavomanta vira vataake anuka vira kauqu utu vare Damasikusini muntu kora. 9 Vira muntu kovaro Soruva mini taaramo enta avu qimpa vuva vaiharo viva namarivata karavata kia nora.

10 Soruva mintimakero vauvaro Ihura vainti vovano Damasikusini
vaura. Vi vaiintira autu Ananaiaasiva, viva vaiharo taira tave vauvaro
Noravano vira aarovaro viva tiharo, Noravauvo, te mainima vauro,
tuvaro 11 Noravano Ananaiaasira tiva amiro tiharo, Vatukaini aara vo,
vira autu Avuqavu Aarave tianaini orurera Iutaasira naavu qentiana
vaiinti vo Sorurara irehara tavaane. Vi vaiintiva Tasusihainaavave.
12 Soruva ti haareharo taira taveharo vaiinti vo vira autu Ananaiaasiva
anirero virara ho tavaarire tiro, nai kauqu viraqaata vataivaro viva ho
tavaivo. Mintimama Soruva taira tave vaivo, tiro.

13 Noravano minti tuvaro Ananaiaasiva taira qaqi tavamaqiro viharo
tiharo, Aqao, airi vaiintima vi vaiintira okara ti tiva timiamanta
irunarave. Vi vaiintiva Ieruharemini vaiharo ai vainti avuqavu ni
variaka airitahaa qoraiqama nimite vairave. 14 Kotira kaiqa vara amite
varia vaiintika vika noranavu Sorura qara amiavaro viva vi qarara
varero maini Damasikusini ai autu re varia vaiinti nahentika rumpa
kareva autiharo anivo, tiro.

15 Ananaiaasiva minti tuvaro Noravano vira mintima tiva amiro
tiharo, Ho kia qetehara mini vuane. Vi vaiintiva ti kaiqa vaiintivano
variarire ti, te vira kaama taunarave. Viva ti kaiqa vaiinti vaiharo
viva vo vatanaa vo vatanaa avuhainaa vaiintive, nora vaiintive, kia
Iutaa vatanaakave, Iutaa vaiinti Isareri vatanaakave, viva vika vika ti
hutuara tiva nimianarove.

16 Naantiara Soruva tiriarao tiro, ti kaiqa varaqiro viharo, vira
kaara aihavina haikarave, maara raaina haikarave, vo haika vo haika
varaanarove. Ho vi okarara tenta vira tiva amirerave, tiro.

17 Kotiva tairakaa minti tuvaro Ananaiaasiva orurero Soruva vau
naavuraqi oriqetero nai kauqu viraqaa vateharo vira tiva amiro tiharo,
Ti qatao, Soruo, are aaraini aniharama tavaarava Noravano Ihuva
vivama ti tititaivo. Are qaiqaa ho tavairaro Kotira Maraquravanovata
ai avutaqi mpeqaiqiharo variarire tiro, viva ti tititaimanta anuro, tiro.

18 Minti tuvaro vaakama Sorura avuqihairo havuka parepaaqa vo-
qaara ravaqaaviro hiqiruvaro viva ho taveharo himpiro. Soruva him-
puvaro Ananaiaasiva viraqaahairo namarivata aqu amitora. 19 Sorura
namari aqu amitovaro viraqaahairo karavata ho nero. Kara namakero
viva qaiqaa kempukaiqama viro ho vaura.

Soruva Damasikusiqi vaiharo Kotira uva tiva nimura

Mintuvaro Soruva Damasikusiqi vo entanavu Ihura vaintinavu ham-
pata vaura. 20 Mini vaiharo viva vaaka vo maara naavu vo maara
naavuqi oriqetero Ihurara vika tiva nimiro tiharo, Quqaama Ihuva
Kotira Maaquvano vaivo, tiro. 21 Minti tumanta vika vira uva iri
vauka ravukuvi nai ire nai ireha tiha, Quqaae vi vaiintiva Ieruharemini
vaiharo Ihura vainti qoraiqama nimite vaivave? Quqaae viva Ihura
vainti rumpa varero Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika
noranavu vuru nimireva auti vaiharo maini anirero vaivo? ti.

22 Minti ti vauvaro Soruva ti vau uvava voqamakero kempukaiqa-
maqiro vuvaro Soruva tiharo, Ihuva vivama *Mesaiaa*vanove, tivakero
vo uva vo uvaqihairo Ihuva *Mesaiaa*vano variaina okarara vika nu-
miqomanta, Iutaa vaiintinavu Damasikusini vauka vika vira uva aatara
karare ti, tavovaro Sorura uvavanoqai vika uva tura aatara kora.

23-24 Minti vauvaro vo entanavu aitaromanta Iutaa vaiintinavu
ruvaaqumavi vaiha Sorura aruke aarara rante vaiha, entaqivata,
kuariqaavata, vaantaavura qentiqaa maimaraara raqiki vaura.

Minti vauvaro Soruva vika nái vira aru kareka auti vau uvara irumanta 25 vira avataqi nuka vira kahaqihama rutantuto utaraqi vira ntuvake, vaantaavura avutaqihai vaati aaqaini ke tuta tutamaqi tuvi muntu kovaro vurama.

Soruva Ieruharemini vura

26 Soruva Ieruharemini oru viro Ihura vainti vonavu hampata avituma virare tumanta vika aqao ti, Are kia Ihura vainti variarao, tivake Sorura aatu qetehaqai vaura.

27 Vira aatu qeteha vauvaro Banabaasiva vira kahaqireva anirero Sorura vita varero vuru Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vaunaini kero Banabaasiva Sorura okarara vika tiva nimiharo viva Soruva aaraini viharo Ihura tavo uvaravata vika tiva nimiro, Ihuva Sorura uva tiva amuraravata tiva nimiro, viva Soruva Damasikusini vaiharo Ihura autu reharo kempukaiqama keharo Ihurara vi vatanaaka tiva nimuraravata tiva nimiro. Banabaasiva Sorura okarara mintimakero vika tiva nimumanta vika viraqaahai hove tura.

28 Vika hove tuvaro Soruva vika hampata variqiro viharo Ieruharem-inivata niharo kia qetaraitiro, Nora Vaiinti autu ravakeharo vira uva vi vatanaakavata tiva nimi vaura. 29 Mintiaqi viharo viva oru Iutaa vaiintinavu Girikihai anuka hampata tirori vaumanta vika vira aruke uvara nai tiva ami nai tiva amiha vaura.

30 Mintumanta Ihura vaintinavu Sorura qata vakaukavara vi uvara iri, vika Sorura vita vare muntu Sisariaini ke, vira atitovaro viva nai maaqa Tasusini vura.

31 Soruva mini otu vaumanta Ihura vaintinavu Iutiaini vaukave, Karirini vaukave, Sameriaini vaukave, vika ho maateraiqiha vauvaro vi entara kia vovanovata vika qoraiqama nimite vaumanta vika Ihura kaiqa kempukaiqamake varaqi viha vika Kotirara noraiqaake iriqi vuvaro Kotira Maraquravano vika kahaqi vaumanta Ihura vaiinti nahenti airiqamavi vaura.

Pitaava vo vatuka vo vatuka vura

32 Ho Pitaava Ihura vainti kahaqireva vo vatuka vo vatuka viro. Mini niharoma viva Ihura vainti vonavu vatuka vo, Lidaini vauka otu tavareva vura. 33 Pitaava mini oturero tavovaro vaiinti vovano vira autu Ainiaasiva vaura. Vi vaiintira vaatavano kia ho qakuvaro viva 8 ihinavuara taintaqaaqai vaiteharo vauvaro Pitaava oturero virara tiharo, 34 Ainiaasio, Ihu Karaitiva homa ai koqema kaanarove. Are himpira nena tainta avuqavu iane, tuvaro vi vaiintiva vaakama himpiro.

35 Vaaka himpumanta Lidaihainaakavata, Seronihainaakavata, tavovaro vi vaiintiva qaqi himpiro vaumanta viraqaahai vikavata Ihura vainti vaireka Kotira aarora.

36 Vo vatuka Jopaini Ihura vaintiqihairo nahenti vovano vira autu Tabitaava vaura. Vira autu Giriki uvaqihai tireka Dokaasirave tura. Dokaasiva koqe nahentivano vaiharo vehi vaiinti vo vaiinti vo vaiinti kahaqireva kaiqa vara nimite vau nahentivama vaura.

37 Ho vi entara vi nahentiva rovara vareharo vuru qutu vuvaro vira navunaaka vira vaata hiqamake vo *rumu* verantoqi vuru vatora. 38 Jopaini vauka iruvaro Pitaava aumanto Lidaini vaumanta vika vaiinti taaraqanta mini nititehama tiha, Netanta Pitaarara mintima tiate:

Kantera maini tenavu iainanaini aniane, tiate, tumanta vitanta vuru Pitaara tiva amuvaro 39 Pitaava himpiro vitanta vataakero aniro.

Pitaava aniromanta vika vira vita vare verara nahenti vatoraqi oriqetovaro Pitaava tavomanta airi nahenti tentoqa vauka viraqi vaiha Pitaava vaunaini oru iqi ratehama Dokaasiva qaqi vau entara vika autu nimito utavaaqara vukai utavaaqave, vo utavaaqave, Pitaara umiqe vaura.

40 Pitaara umiqovaro Pitaava ekaa viraqi vauka vahaaqaini nititama veva kero viva viraqi vaiharo tori kauru araviro Kotira aarora. Kotira aaramakero viva tuqantaa viro qutu vurara tiharo, Tabitaao, himpuane, tuvaro vi nahentiva qutu vunaihairo avu rampaikero Pitaara tavero ho viraqaahairo qaiqaa qaqi himpiro vaaviarama vuvaro 41 Pitaava nai kauqu tutukero vira kahaquvaro viva ho himpiro. Ho himpuvaro Pitaava Ihura vaintinavuvata, tentoqa nahentinavuvata, naarama kero qutuvu nahentira numiqomanta vika tavovaro vi nahentiva qaiqaa qaqi himpiro vaura.

42 Vi nahentiva qaiqaa qaqi himpiro vau uvava vi anumanta Jopaihainaaka vi uvara iri, viraqaahai airi vaiinti nahenti Nora Vaiinti Ihurara quqaave tura.

43 Ho Pitaava Jopaini airi enta vaiharo Saimonira naavuqi vaura. Saimoniva purumakau pahaqohairo kaiqa varo vaiintiva vaura.

10

Pitaaka Koniriasikara tura

1 Sisariaini vaiinti vovano vaura. Vira autu Koniriasiva ⌞viva kia Iutaa vaiinti vairaitiro,⌟ viva Romeni vaiintivano vaiharo 100 iqoka vaiintiqaa raqiki vaumanta vi vaiintinavuka Itari vataihai anumantara ti, vikara Itarihainaaka iqoka vaiintive tura.

2 Koniriasiva Kotira aare vau vaiintiva vaiharo nai naata vaintairavata Kotira autu tuahereha vaura. Viva Iutaa vaiinti nahentinavu vehi vauka parumakeharo nimiqiro viharo Kotira enena aaramaqiro vi vaura.

3 Ho vo enta eronaini kuari avuvano 3 *kiroki* quvaro Koniriasiva qaqi vaiharo taira voqaara tavero. Taveharoma viva kankoma kero tavovaro Kotiva atito *enseli*va oriqetero virara tiharo, Koniriasio, tiro. Tuvaro viva *enseli* aatu qeteharo 4 vira taveharo tiharo, Noravauvo, nanave? tuvaro *enseli* viva tiharo, Are Kotira aaraana uvarave, are vehi vaiinti nahenti kahaqi varianarave, Kotiva mintianarara ariara iriharo quaheharoma vaivo.

5 Ho vaiintinavu nititaira vika Jopaqihai vaiinti vo, vira autu Saimoni Pitaara oru vitake aniate. 6 Pitaava vaiinti vontiro vaivo. Vi vaiintiva Saimoniva purumakau pahaqohairo kaiqa vare vaiva, viva nai naavuqi vetara nora varuva auvahini vaivo, tiro.

7 Minti tivakero *enseli*vano vuvaro Koniriasiva viva tuntema kero, nai naavuqi kaiqa varo vaiintitanta naarama kero iqoka vaiinti vo, viva Kotira aare vau vaiintira nai kahaqi vau vaiintira viravata aarama kora. 8 Koniriasiva vi vaiintinavuka naarama kero vaaka taira voqaara tavorara vinavuka tiva nimiro ho vinavuka Jopaini nititora.

9 Nititomanta vinavuka vivi, vira qararaa aarana vi vauvaro Jopa vatukavano aumanto vauvaro Pitaava Jopaini vaiharo kuari avu qiataqaa uri vuvaro viva Kotira aarareva naavu qiata tanuqira vaarirero vaura.

10 Mini vaiharo karara antuqa aruvaro viva kara qera iainara veka
vaiharo Pitaavavata qaqi vaiharo taira voqaara tavero.
11 Pitaava taira voqaara tavovaro naaruvavano qantua vuvaro viraqi-
hairo tavunauta, taari voqaara hini viti hini viti tota varero tuvuqata
tuvuqata tiro tuvurora.
12 Tavuna virauta tuta tutamaqiro tuvuvaro Pitaava tavovaro tavuna
vi kanta vo aantau vo aantau vahi vaura. Quarave, memaruve, uvirive,
vi haikava vi haikava tavuna vi kanta vauvaro 13 uvavano Pitaarara
tiharo, Ho himpira vi haikara vi haikara arukera naane, tiro.
14 Minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Noravauvo, kiave. Te tentanavu
maara okarara irihama vi haikarara qora haikave tivakeha kia nauna
haikarave, tiro.
15 Minti tuvaro uvavano qaiqaa tiharo, Kotiva koqe haikave tina
haikara, kia are virara qora haikave tiane, tiro. 16 Tuvaro Pitaava
vohaa taira voqaara viraqai taaramo tataa tavovaro viraqaahairo
tavunautavano tuvurantero naaruvaini vura.
17 Mini vuvaro Pitaava taira voqaara tavora vira okarara aato tara
iharo vaumanta Koniriasiva nitito vaiintinavuka vi vatukara mini anire
Saimonira naavu rantake oru vi naavura qentiana vaiha 18 aareha tiha,
Saimoniva vira autu vo Pitaarave tiava, maa naavuraqie vaivo? ti.
19 Ho minti tuvaro Pitaava naavu qiataqaa vaiharo viva taira voqaara
tavorara aato tara iharo vauvaro Kotira Maraquravano vira tiva amiro
tiharo, Tavaane, vaiinti taaramonavu ai rantareka vetaihai aniavo.
20 Ho himpira otu vinavuka ntita kera kia qetaraitira, vinavuka ham-
pata qaqi vuane. Tema vinavuka vetaihai maini nititauramanta ai
vitareka aniavo, tiro.
21 Minti tuvaro Pitaava vi vaiintinavuka ani vaunaini oturero tiharo,
Nenavu rante varia vaiintika te maa vikave. Nenavu nanarae maini
aniavo? tiro.
22 Tumanta vinavuka tiha, Vetaini vaiinti vo Koniriasiva, viva 100
iqoka vaiintiqaa raqiki vaivave. Viva avuqavu ni vai vaiintiva Kotira
autuqai tuahere vaivave. Mintimanta ekaa Iutaa vaiinti virara koqe
vaiintive ti variarave. Ho vi vaiintiva tinavu maini tititaimanta anuro.
Koniriasiva vaivaro Kotiva atitaiva *enseli*vano tuvurero vira tiva amiro
tiharo, Are Pitaara aarairaro viva ai naavuqi ani vairara are vira uva
iriane, tirave. ⌞Minti tivakero *enseli*vano vivaro Koniriasiva tinavu
maini tititaimanta anuro⌟, ti.
23 Vinavuka minti tuvaro Pitaava tiharo, Ho maaqi ti hampata
vaitaiqe huranavu vuare, tiro. Tivake vaite vira qararaa Pitaava him-
piro vinavuka hampata vumanta Ihura vainti vonavu Jopaihainaaka-
vata Pitaara vataake vura. 24 Pitaava vinavuka hampata oru viro
aarana vaitero vira qararaa viva vetara Sisariaini orurero tavovaro
Koniriasiva vira veka vaiharo nai navunaakavata nai tontinavuvata
naaromanta vikavata Pitaara veka vaura.
25 Vika vira veka vauvaro Pitaava orurero naavuqi oriqetovaro
Koniriasiva oru vira vitakero vira avuqaa hiqiri viro vataini vaiharo
Pitaara autu tuahere vaura. 26 Viva Pitaara autu tuahere vauvaro
Pitaava tiharo, Aqao, kia ti hutu tuaheraane, tivakero Koniriasira
vara himpimakero vira tiva amiro tiharo, Himpira variane. Kia te
variqavauve. Te qaqi vaiintima vauro, tiro.
27 Ho Pitaava Koniriasikantiro uva tivaqiro viharo naavuqi oriqetero
tavomanta airi vaiinti nahenti naavu viraqi vauvaro 28 Pitaava vikara

tiharo, Nenavu iriarave. Tenavu Iutaa vatanaaka vauraro tinavu uva maara okaravano qioqama taimanta kia tenavu vo vatanaaka hampata variqi vi vaunarave. Kia vika naavuqivata oriqete vaunarave. Tenavu tiha, Vika vaaqu okaravano tinavu ravaaqavu kairaqe tenavu kia koqemavi variarorave, tiha tenavu tentanavuqai variqi vi vaunarave. Ho tinavu Iutaa maara okaravano mintima qioqama taivaro, viraqaahairo Kotiva vo okara tairaqaahairo ti humiqaivaro ti aatovano kenko timanta te irunarave. Kotiva kia vo vatanaakara qora vatanaakave timanta tevano vikara qora vatanaakave tiarorave. Hauri te tiha, Vo vatanaaka hampata variainaraqaahairo vo haikavano ti qoraiqama timitaanarove, tiarorave.

29 Kotiva mintima kero ti tiva timimanta viraqaahai ne vo vatanaaka ti haaraamanta kia te taara aato iriha mini vairaiti, te vaakama ne ianaini anunarave. Ho nana haikarae ne ti haaraavo? Ne tiqe iriare, tiro.

30 Pitaava minti tuvaro Koniriasiva vira tiva amiro tiharo, Tuvana taara enta aitarovaro maa kuari avuraqaa 3 *kiroki* eronaini te tenta naavuqi vaiha Kotira aare variavauraro vaakama ti tivuqaa vaiinti vovano qovarama viro himpiro vaurave. Vira utavaaqavano takuqiro vauva 31 viva tiriara tiharo, Koniriasio, are Kotira aare variana uvarave, are vehi vaiinti nahenti kahaqi varianarave, Kotiva virara iriharo ariara quaheharoma vaivo.

32 Ho vaiinti vonavu vetara Jopaini nititaira vinavuka vaiinti vo, vira autu Saimoni Pitaara oru vita vare maini aniate. Pitaava vaiinti vontiro vaivaro vi vaiintira autu Saimonirave. Viva purumakau pahaqohairo kaiqa vare vaiva vaivaro vira naavuvano nora varuva namari auvahini vaivo, turave.

33 *Enseli* viva minti tivera te tota oru ai vita kaate ti vaiintinavu nititauro. Te vinavuka nititauramanta oru vuavarama are tiriarao tira anira iarao. Ho Kotiva tave vaimanta tenavu maaqi ruvaaqumavi vauro. Ho Noravano ariara vika maa uvara tiva nimiane ti uvara are vi uvara tinavu tiva timiraqe tenavu iriare. Tenavu ai vekama vauro, tiro.

Pitaava vika uva tiva nimura

34 Koniriasiva minti tuvaro Pitaava tiharo, ⌞Te tuvana taira voqaara tavaunaraqaahairo⌟ vate ti aato kenko timanta te iruraro Kotiva kia vi vatanaa vi vatanaaka okarara noraiqaakero iri vairave. 35 Ho nai ta vatanaavave vira uva iriqiro viharo avuqavu nira vaiintiva vairaro Kotiva vi vaiintirara noraiqaakero iriharo virara quaheharo varianarove.

36 Ho Kotiva Ihu Karaitira atitovaro viva tenavu Iutaa vatanaakave, Isareri vatanaakave, vaunanaini ani variqiro viharo Kotira koqe vakaaka vaiinti nahenti maateraiqiha variate ti uvara viva tinavu tiva timurave. Ihu Karaitiva ekaa vaiinti nahenti vika Nora Vaiintivano, vivama vi uvara tinavu tiva timimanta tenavu irunarave.

37 Nenavuvata vi uvara iriarave. Vi uvava maantimama vaivo: Hoqarero Ioniva vaiinti nahenti namari nimiharoma Kotira uva vika tiva nimuvaro viraqaahairo Ihuva Karirini nai kaiqa hoqarama tero nora kaiqa varaqiro viro Iutiainivata vi kaiqara varaqiro vurave.

38 Kotiva noraiqamako vaiintiva Ihuva Nasaretihainaava vauvaro Kotira Maraquravano vira kempukaiqama kovaro viva vi aniharo vaiinti nahenti nihavuka koqema nimitaqiro vurave. Kotiva vira kahaqi

vauvarora tiro, viva Sataaniva rumpato vaiinti nahentika kuvantu komanta vika ho vaurave.
39 Tenavu vira vaintinavu vira vataake variqi viha ekaa viva Iutia vataini kaiqa varoravata, Ieruharemini kaiqa varoravata, ekaa tavaavaunarave. Ho vika vira katariqaa aruke hiritovaro qutu vurave.
40 Viva qutu viro taaramo enta vara kovaro Kotiva vira vara qaqi himpima kovaro viva qaiqaa qaqi himpurave. 41 Vi entara kia ekaa Iutaa qaqi qumina vaiinti nahenti vira tavorave. Vaiinti nahenti tiva nimiate tiro, Kotiva tinavu haaramatainavuka, tenavuqai vi entara vira tavaavaunarave. Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro vaumanta tenavu vira vataake vaiha karavata namarivata naavaunarave.
42 Ho Ihuva tinavu tititeharo uva tinavu tiva timimanta tenavu maa vi vakaakara, koqe vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi vaunarave. Kotiva noraiqama kaiva Ihuva, vivama ekaa vataini qaqi variakave, qutu vuakave, viva vika uva uteteharo *ko* tianarove. 43 Haaru paropeti vaiinti ekaa vika Ihura okarara tihama mintima ti: Vira autuvano nora autu vaivarora tiro, viva virara quqaa vivave ti vaiinti nahentika vika uvavata nunka nimitaanarove turave, tiro.

Qaqi qumina vatanaaka Kotira Maraqura varora
44-46 Pitaava vika qaqi tiva nimiqiro vi vauvaro Kotira Maraquravano Pitaara uva iri vau vaiinti nahentikaqaata tuvuntomanta viraqaahai vika vo uva vo uvaqihai tivaqi viha Kotira autu tuahere vaura. Minti vaumanta Ihura vainti vonavu, vinavuka Iutaa vatanaa vaiintinavu Pitaara vataake Jopaihai anuka, vinavukavata viraqi vaiha tavovaro Kotiva nai Maraqura vo vatanaa qaqi vatanaaka nimumanta vika aahuva uva vo uva vo uvaqihai Kotira autu tuahere vaumanta Iutaa vaiintinavu virara voqamake ravuku vuvaro viraqaahairo Pitaava tiharo, 47 Maa vaiintinavuka tenavu varaunantemake, Kotira Maraqura varaavo. Tavave namari varera qioqama taanarove? Homa vikavata namari varevarave, tiro.
48 Minti tivakero viva tiharo, Ihu Karaitira autu rehama namari vika nimiate, tumanta vika namari nimura. Namari nimumanta vi vatanaaka Pitaarara tiha, Vo entanavu tinavu hampata maini varikera vuane, tuvaro Pitaava vo entanavu vika hampata mini vaura.

11

Pitaava oturantero Ieruharemini ururа
1 ⌞Pitaava Sisariaini vaumanta⌟ Ihuva noraiqama konavukavata, Ihura vainti Iutia vataini vaukavata, irumanta vo vatanaaka kia Iutaa vatanaaka Kotira uva iriha Ihura vaintiqama vumanta ⌞vira kaara Iutaa vaiintinavu Ihura vainti hininavuara nuntu nauntu ti vaura.⌟
2 Pitaava oturantero Ieruharemini ururomanta vika hininavu vaata toqako okarara iruka Pitaara atiha tiha, 3 Aqao, kia tinavu vaata toqa kaaina okarara iria vaiintika variavara are vika naavuqi oriqetera vika hampata kara nera ianarave. Are kia mintiataarave, ti.
4 Minti tuvaro Pitaava vi uvara okaraqaahairo hoqaramatero tiharo, 5 Te Jopaini Kotira aare vaiha taira voqaara tavaunarave. Te tave variavauraro tavunautavano naaruvaihairo tuvurave. Vi tavunara hini hini vitiqaa totaqiro tuvuqata tuvuqata tiro, te iavaunaini tuvuromanta 6 te tavaavauramanta tavuna viraqaatama quarave, aantauve, memaruve, uvirive, ekaa vi haikara vi haikara vi tavunaraqaa kaqa

vare tuvu rovaro 7 uvavano tiriara tiharo, Pitaao, himpira vi haikara
vi haikara arukera naane tumanta 8 te tiha, Aqao, Noravauvo, kia te
ho mintirarave. Te tentanavu maara okarara irihama kia koqemakero
vai haikarave, qoraiqamakero vai haikarave, kia nauna haikarave,
9 tiavauraro uvavano naaruvaihairo qaiqaa tiriara tiharo, Kotiva koqe
haikave tinara kiama are vi haikarara qora haikave tiane, turave.

10 Minti tumanta te mini vaiha vohaa qaramake taira voqaara
taaramo tataa tave iavauraro viraqaahairo qaiqaa vi tavunara naaru-
vaini tuvurantero varero vurave.

11 Mini vumanta te tavaavauramanta vaiinti taaramonavu vo
vatanaa vaiintinavu Sisariaihairo nititoka ti tivita kareka te vari-
avauna qentiana orurovaro 12 Kotira Maraquravano tiriara kia qete-
hara vinavuka hampata vuane tumanta te vinavuka hampata vuavau-
ramanta vaiinti vonavu Ihura vainti 6navu Jopaihainaaka ti vataake
vumanta tenavu Koniriasira naavuqi oru raavauraro 13 Koniriasiva
mintimakero tinavu tiva timiro tiharo, *Ensel*ivano ti naavuqi qovarama
viro tiriara tiharo, Vaiinti vonavu nititaira vinavuka oru vaiinti vo
vira autu Saimoni Pitaara vita kaivaro 14 viva maini anirero arivata ai
navunaakavata vakaaka tiva nimiramanta ne vi vakaakara iriqi vivaro
Kotiva ni ntitaarire, turave.

15 Minti tumanta te viraqi vaiha vakaaka qaqiqai vika tiva nimiavau-
raro Kotira Maraquravano haaru tinavuqaa tuvintema kero vikaqaa-
vata tuvuntorave. 16 Mintuvaro haaru Ihuva Noravano uva tinavu
tiva timito uvava ti aatoqi ntuva vurave. Haaru Ihuva tiharo, Ioniva
namariqai ni nimivo. Ho naantiara Kotiva nai Maraquravata ni
nimianarove, turave.

17 Tenavu Iutaa vatanaa vaiinti vaiha Ihurara quqaama viva Kotira
Nora Vaiintive turaro Kotiva nai Maraqura tinavu timintema kero, viva
vo vatanaakavata vohaa qarama kero nimirave. Ho Kotiva mintima
kero nai Maraqura vo vatanaakavata nimirara ti, te ta vaiintika vaihae
te Kotira qioqama kararave? tiro.

18 Pitaava vi uvara vika vutukero tiva nimumanta vika tirorira uva
qaqirake Kotira autu tuaherake tiha, Ike, Kotiva kia tinavuaraqai iri-
raitiro, viva vo vatanaa vo vatanaakaravata iriharo tiharo, Vikavatama
nái qora aara qaqira kaivera, vika ekaa enta ekaa enta qaqi variqi
vivarave, tivo, ti tura.

Ihura vaintinavu vo vataini vo vataini vura

19 Ho Sitivenira aruke Ihura vaintinavu qoraiqama nimiteha raum-
pirima ko entaraqaahai Ihura vainti airitahaavano vo vatuka vo
vatukaini vura. Hininavu niaraini otu vi Fonisia vatainive, Saiparusi
vatainive, vatuka vo Antiokinive, otu vaiha nai navunaaka Iutaa
vatanaakaqai Ihura vakaaka tiva nimi vaura.

20 Vika nái Iutaa vatanaakaqai tiva nimi vaumanta vokuka Saiparusi-
hainaakavata, Sairinihainaakavata, otu Antiokini vaiha vo vatanaaka-
vata vakaaka tiva nimiha Nora Vaiinti Ihurara tiva nimuvaro
21 Noravano kahaqumanta airi vaiinti, Giriki vatanaakavata nái haarua
okara qaqirake tuqantaavi Nora Vaiintiara quqaa vivave tura.

22 Mintumanta Ihura vaiinti Ieruharemini vauka irumanta vi
vatanaaka airi vaiinti Ihura okarara iriha Kotira aaramaqi vi vaumanta
Ieruharemini vauka Banabaasira atitovaro vika kahaqireva vevara
Antiokini vura.

23 Oturero tavovaro Kotiva vi vatanaaka aaqurihama nimiteharo
vika kahaquvaro Banabaasiva quahakero vikara kempukaiqama kero
tiharo, Ho ne Nora Vaiinti Ihuraraqai aato iriqi viha nuate, tiro.
24 Banabaasiva koqe vaiintivano vauvaro Kotira Maraquravano
vira avutaqi anomakero vauvaro Banabaasiva voqamakero Ihura uva
iriqiro viharo viva airi vaiinti kahaqumanta vika Nora Vaiinti Ihura
vaintiqama vura. 25 Banabaasiva Antiokihairo oru Tasusini Sorura vita
kareva viro 26 oru vira rantakero vita varero Antiokini vura. Mini
vaihatanta vitanta Ihura vaintinavu airitahaa ruvaaqumake vohaa
ihiara uva vakaaka vika tiva nimiqi vura. Antiokini vau vaiintikaqaa
naane hoqaramate Ihura vaintinavuara *Kirisiteni*ve tura.
27 Ho vi entara Ieruharemihai paropeti vaiintinavu Antiokini otu
vauvaro 28 vikaqihairo vaiinti vovano vira autu Agabusiva himpiro
Kotira Maraquravano vira kahaquvaro viva vakaaka tiva nimiro tiharo,
Naantiara ekaa Romeni kamaaniva raqikina vata maatara karara
nararaiqi entava qovaraiqianarove, tiro. (Vi vaiintiva tu uvava King
Kalodiusiva raqiki vau entara vivauma vaura.)
29 Agabusiva kia kara ho variaina entava aniraanarove tumanta
Ihura vaintinavu avu aato utiha tiha, Kaiqe tenavu ekaa monu vo-
haanta vohaanta ruvaaqumake vare, vuru tinavu qata vakaukavara
Iutiaini variaka nimiare, ti. Minti tivake airi monu vatoka airi
monu ruvaaqumake vatomanta inaara monu vatoka inaara monu
ruvaaqumake vate, 30 mintiaqi viha vika monu ruvaaqumake vate,
vi monura vare Soruravata Banabaasiravata nimumanta vitanta oru
Ihura vaintiqaa raqikuka Iutiaini vauka vuru nimura.

12

Herotiva Ihura vainti hininavu qoraiqama nimitora

1 Vi entara King Herotiva Ihura vainti vonavu qoraiqama nimitareva
auti vaura. 2 Herotiva tumanta Ionira vakaara Iemira ravaaqavuke
iqoka paipeqohai vira aunta teqakora.
3 Iemira aunta teqa kovaro Herotiva tavomanta Iutaa vaiinti no-
ranavu Ihura vainti vo arukorara quaheha vauvarora tiro, viva oru
Pitaaravata ravaaqavu kora.
Vi entara ovata vo, Kia Noqavu Mparetira No Entava vauvaro
4 Herotiva Pitaara ravaaqavu kero karapuhi naavuqi vita vuru kero
viva Pitaarara karapuhiqihairo ruqema kero vuantorave, tiro, viva
iqoka vaiinti 16navu rairakero tiharo, 4navuvano naane viraqaa raqik-
iqi vi, tuvitaraimanta qaiqaa hini 4navuvano viraqaa raqikiqi vuate.
Mintiaqi vuate, tiro. Herotiva tiharo, Vehakuma Nimito Karara ovata
naaina entava taiqa viraqe te Iutaa vaiinti noranavu vika nivuqaa
Pitaara qovaramake *ko* tirerave, tiro.
5 Minti tuvaro Pitaara karapuhi naavuqi rumpa tovaro vaumanta
Ihura vaintinavu vo naavuqi ruvaaqumavi vaiha Kotiva Pitaara ka-
haqiarire ti, Kotirara mpo ike tiha vira aaramaqi vi vaura.

Pitaara kuvantu kora

6 Pitaava karapuhiqi variqiro vuvaro Herotiva tiharo, Hura te vira *ko*
tirerave, tuvaro Pitaava entaqi vaite vaumanta iqoka vaiinti taaraqanta
vira hini hini vauvaro Pitaara *seni*qohairo vitanta kauqu hampata

rumpa tovaro vaumanta iqoka vaiinti votantavano vahaaqaini qentiana raqiki vaura.

7 Mintima vauvaro vaakama Noravano atito *enseli*va Pitaara avuqaa qovarama viro himpitero vauvaro naavuqi ataa i vauvaro *enseli* viva Pitaara kururu utu varero qakiharo vira vauraqama kero tiharo, Tota himpuane, tuvaro viraqaahairo *seni*vano Pitaara kauquqihairo hiqirura.

8 Hiqiruvaro *enseli* viva tiharo, Nena utavaaqa nonku varera *su*vata nonkuane, tiro. Tuvaro Pitaava tuntema kovaro *enseli* viva tiharo, Ho nena vukai tavunavata aqu varairaqe tetanta vuare, tuvaro 9 Pitaava *enseli* vira avataqiro viro karapuhi naavuqihairo vevarero viro. Mini viharo nai tivakero iriro tiharo, Kia te quqaavauve vi vauro. Te tairama tave vauraro ti maraquravanoma vi vaivo, tiro.

10 Minti tivakero Pitaava *enseli* vira avataqiro viro maimaraara vaiintitanta naatara kero viro, vo maimaraara vaiintitantavata qentiana vautanta naatara kero vahaaqaini otu viro, vaantaavura qenti nora, *aini* qenti tinta tonaini otu rovaro vi qentivavata nai qantua vumanta vitanta viraqihai vevare aaraqaa vura. Otu vihatanta uvaro vaakama *enseli*vano Pitaara mini kero vura.

11 Vuvaro Pitaava nariaraa vauvaro viraqaahairo vira avu aatovano kenko tuvaro viva tiharo, Ike, te quqaama tuvuro. Quqaama Noravano nai *enseli* atitaivaro viva ti kahaqiharo Herotiva ti karapuhi rumpa tairaqihairo qantu kaivo. Iutaa vaiinti ti qoraiqama timitareka auti variavaro viva ti kahaqama timitaimanta tuvuro, tiro.

12 Pitaava nai aatoqi mintimakero iriqiro viharo oru naavu vo, Ioni Maakira vira nora Mariara naavu, viraqi airi vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaiha Kotira aare vauraqi orurora.

13 Pitaava orurero qenti kuekue uvaro kaiqa nahenti vovano, vira autu Rodaava qenti qantua kareva anirero 14 Pitaara aunta viraaqama kero iriro, viraqaahairo viva voqamakero quahakero, qumimaqama kero kia qenti qantua karaitiro, viraqi ruvaaqumavi vauka vuru tiva nimiro tiharo, Pitaava ani vahaaqaini qentianama vaivo, tiro.

15 Minti tumanta vika tiha, Eqaane, ai avu aato hampiqama vivarama vi uvara tira iarao, tuvaro viva kempukaiqama kero tiharo, Te quqaama turo. Viva vahaaqaini qentianama ani vaivo, tumanta vika oho ti, Pitaara arukaavaro *enseli* vovano viraqaata raqikiva, vivama qentiana ani vaivo, ti.

16 Minti tuvaro Pitaava qaiqaa qaiqaavata qenti kuekue i vaumanta vika qenti qantuake tavovaro viva quqaama ani vaumanta vika voqamake ravukuvi vauvaro 17 Pitaava nai kauquqohairo vika qioqama keharo kia uva tiate tiro. Tivakero Noravano karapuhi naavuqihairo nai kahaqu okarara viva vika tiva nimiro. Vika tiva nimikero Pitaava tiharo, Ho Iemiravata, tinavu qata vakaukavata, vi uvara tiva nimiate, tivakero viva vo naavuqi vireva viro.

18 Ho Pitaava vumanta vira qararaa aatita vumanta iqoka vaintinavu Pitaaraqaa raqiku vaiintinavuka tavovaro Pitaava kia karapuhi naavuqi vaumanta vinavuka voqamake ravukuvi qumina virara rantaqi vi aniha tiha, Oho, Pitaava nantia keroe ruqema kero vivo? ti. 19 Minti tivaqi vuvaro Herotiva virara ranteha tavaate tumanta vinavuka virara qumina rantamaqi viha tavovaro kia vauvaro Herotiva

vi iqoka vaiintinavukaqaa nora uva vatero *ko* tivakero Pitaava ruqema kero vura kaara vinavuka ekaa arukora.
Vinavuka arukero Herotiva Iutia mini kero otu Sisariaini vaireva vurama.

Herotiva qutu vurara tura

20 Herotiva Sisariaini otu vaiharo Taiaihainaakavata, Saidonihainaakavata, hampata tirori vaiharo vika toma nimite vaumanta vi vatanaaka vi uvara avuqavu ireka Herotiva vaunaini anura. Vika mini vaiha King Herotira kaiqa vaiinti vo tontiqama kovaro vi vaiintira autu Balatusiva Herotira kaiqa vaiinti noravano vaumanta vika vira tontiqamake vira tiva ami tiha, Tenavu maateraiqiha vairerave. Hauri tenavu tiroriha maaqihai kara kia varaarorave, tuvaro Balatusiva Herotira vi uvara tiva amura.
21 Vira tiva amuvaro Herotiva enta vo kaamatero tiharo, Vi entaraqaa vi uvara avuqavu irerave, tivakero viva vi entaraqaa avuhainaa vaiintivano vaiharo nai utavaaqa koqera nonkutero oru nai nora tainta, avuhainaa taintaqaa oquvi vaiharo vi vatanaaka uva tiva nimi vaumanta ⌞vika viva utataari koqera nonkutora taveha, vira uvavata iriha⌟ voqamake virara quahakema naverai tivaqi viha Herotirara tiha,
22 Viva kia qaqi vaiintivano vaiharo uva ti vaivo. Viva variqa vaiintivanoma uva ti vaivo, tuvaro 23 Herotiva vikara kia aqao Kotivaqai Variqavano vaivo tiraitiro, viva ne quqaave minti tiavo tuvaro, vira kaara vaakama Noravano atito *ensel*iva vira ruqutu kovaro iviruqavano vira vaata nama kovaro viva qutu vura.
24 Herotiva qutu vumanta Ihura vaintinavu Kotira uva tivaqi vumanta airi vaiinti nahenti vi uvara iriqi viha Ihura vaintiqamavi vira vaintinavu hampata avitumavi vohaaraqi vaura.
25 Banabaasika Soruka monu nimitora vare Ihura vaintinavu Ieruharemini vauka vuru nimi, viraqaahai vitanta vaiinti vo Ionira vira autu vo Maakiravata vita vare orurante Antiokini vura.

13

Banabaasika Soruka vo vataini nititama kora

1 Antiokini Ihura vaintinavuqihai vonavu paropeti vaiinti vaumanta vonavu Kotira okara vo okara vo okara tiva nimi vauka vaura: Banabaasivave, Simioniva vira vara autu Vankorarave, Lusiusiva Sairinihainaavave, King Herotira vara qata Manaenivave, Soruvave, vinavuka vi kaiqara vareha Ihura vaintinavu kahaqamaqi vi vaura.
2 Vo enta vika Kotira autu tuaherareka iha, vika ruvaaqumavi vaiha kara auramate Kotira aare vauvaro Kotira Maraquravano vika tiva nimiro tiharo, Banabaasika Soruka vo kaiqa varaate ti, te vitanta naarama tauro. Ho vitanta ti kaama timitaate, tiro.
3 Kotira Maraquravano minti tumanta vika qaiqaa kara auramate Kotira aaramake, viraqaahai vika vitantaqaa nai kauqu vate vitanta vo vataini nititomanta vura.

Vitanta Saiparusini vura

4 Vitanta nititovaro Kotira Maraquravano vitanta aara numiqomanta Banabaasika Soruka vatuka vo Serusiaini vi oture viraqaahai nora *sipi*qi vaarire varuva namari taqa vare varuva avutaini vau vatara Saiparusini vura.

5 Vi vataraqaa orure vitanta oru vatuka vo Salamisini Iutaa vatanaa
vaiinti maara naavuqi vaiha Kotira uva vika tiva nimura. Ioni Maaki-
vavata vitanta kahaqireva vitanta hampata vura.
6 Banabaasika Soruka Saiparusini vatuka vatuka nihatanta vakaaka
tivaqi nimiqi vi, oru hini mantaraini vatuka vo, Pafosini orure tavovaro
vure/quaha auti vau vaiintiva vovano mini vaura. Vira autu Ba-
Ihuva viva Iutaa vaiintivano nai unahaa tiharo, Te Kotira vakaaka tiva
qovaramake vauraukave, tiro. 7 Minti tiharoma viva *kamaani*ra nora
vaiinti tontiqama tero vaura. *Kamaani*ra nora vaiinti vira autu Segiusi
Paulusiva viva koqe avu aato vataa vaiintivano vaiharo, viva Kotira uva
irireva Banabaasiravata Soruravata naarora.
8 Viva vitanta naarovaro Ba-Ihuva vira vara autu Vureva, vivavata
vaiharo nora vaiintiara kia vitanta Ihurara ti vai uvara iriane tura.
9 Minti tuvaro Soruva vira autu vo Poruva Kotira Maraquravano
vira avutaqi kempukaiqama amitovaro viva *vure/quaha* vaiinti vira
taveharo virara tiharo, 10 Are Sataanira vaintivanove. Ekaa koqe haika-
vano vaivaravata, are vira navutaavama variarao. Una uvave, vaaqu
kaiqave, vi haikavaqaima ai avu aatoqima vaivo. Are Kotira uva vo
okara vo okarara hampi uva ti variaravave. Hampi uva qaqira kaataara
vaivara are qaqiqai vi uvara ti variarao. 11 Ho iriane. Noravano ai
ruqutu kairaro ai avuvano qimpa vuarire. Viraqaahaira are huravata
moravata variqira vihara kia kuari ho tavenarave, tiro. Minti tuvaro
Ba-Ihuva tavovaro vira avuvano konkiraiqama vuvaro viraqaahairo
viva aaraini viharo tiharo, Ti kauqu utu vare aara humiqaate, tivaqiro
vi vaura.
12 Poruva minti tuvaro Ba-Ihura avu qimpa kovaro *kamaani*ra nora
vaiintivano vi haikara tavero, viva Poruka Banabaasika tu uvarara
quqaave tivakero kauqu runkinkiri iharo Nora Vaiinti Ihura uvara koqe
uvave tura.

Vata vo Pisiriaini vura

13 Poruvavata vira vataake anukavata Pafosi mini ke, *sipi*qi oru vi
Pampiriaini vatuka vo Pegaini orurora. Mini orurovaro vikaqihairo
Ioni Maakiva vika mini kero orurantero Ieruharemini vura. 14 Viva
vumanta vinavuka oru vi Pega vatuka vara mini ke, Pisidia vataini oru
vi vo vatuka Antiokini orure mini vaiha Maara Entaqaa vinavuka oru
Iutaa maara naavuqi oriqete oquvi vaura. 15 Vi vatanaaka Mosiva qara
ntuvato uvara kaara riha paropetivano qara ntuvato uvaravata kaara
ntuvake, viraqaahai maara naavuqaa raqikuka vaiinti vo atitovaro
viva vinavuka irero tiharo, Tinavu qata vakaao, tinavu kahaqiarira
vakaakava vairera, ne tinavu tiva timiqe iriare, tiro.
16 Minti tuvaro Poruva himpiro kauqu virini aqukero vika tiva nimiro
tiharo, Isareri vaiinti nahentivauvo. Ne vo vatanaaka Kotira autu
tuahere variaka nevata iriate.
17 Kotiva Isareri vaiinti nahenti Variqavano, viva haaru tinavu
kaivaqaukavarara tiharo, Ne ti vaiinti nahentima vaivarave, turave.
Viraqaahairo ti kaivaqaukavara Isipini vau entara Kotiva vika kahaqi
vaumanta vika airiqama vuvaro viraqaahairo Kotiva nai kempukaqo-
hairo vika Isipihairo ntita varero 18 vuru komanta vika 40 ihi variqi
viha qumina vataini nuvaro Kotiva kia vika qaqira karaitiro, vikaqaa
koqemakero raqikiqiro vurave.
19 Mintiaqiro viharo vika kahaqumanta vika Kenaanini vi aniha nái
navutaaka 7 vatanaaka aru taiqa kovaro Kotiva Kenaani vata vira

tinavu kaivaqaukavara nimumanta 20 vika vi vataraqaa 450 ihiara variqi vurave.

Vi entara Kotiva tinavu kaivaqaukavaraqaa raqikiate tiro, vo vaiinti vo vaiinti noraiqamake vaumanta vika vaiha Isareriqaa raqikiqi vi vaura. Mintiaqiro vi vauvaro Samueriva vau entavavata qovaraiqama vurave. Kotiva Samuerira noraiqama kovaro viva Kotira uva tiva nimi vaumanta 21 ⌞viraqaahai tinavu kaivaqaukavara popohamavi Samuerirara aqao ti, Vaiinti vo noraiqama kairaro viva avuhainaa vaiintivano vaiharo tinavuqaa raqikiarire, tuvaro⌟ Kotiva vika uvara eo tivakero Benaminira ankuqihairo vaiinti vo, Kisira maaqu vira autu Sorura nimuvaro ⌞King⌟ Soruva 40 ihi variqiro viharo tinavu kaivaqaukavaraqaa raqikiqiro vurave.

22 Viraqaahairo Kotiva Sorura qoririma amitero Devitiva vika avuhainaa vaiintivano variarire tiro, vira noraiqama korave. Kotiva Devitirara quaheharo mintima tiro: Ti muntukavano Iesira maaqu Devitirara vaivo. Viva ti muntukavano vaina kaiqara homa vara timitaanarove, turave.

23 Kotiva tiharo, Devitira okaraqihairo Isareri vatanaaka kuvantu nimitaarira vaintiva qovaraiqianarove, turave. Kotiva minti tu uva vaura Ihuva qovarama vurave. 24 Kia Ihuva nai kaiqa hoqarato entara Ioniva naveraitiharo Isareri vaiinti nahenti vika tiva nimiro tiharo, Qora aara qaqirake namari varaate, turave. 25 Minti tivaqiro viro nai kaiqa taiqa kaaina entava aumanto vauvaro Ioniva tiharo, Ne tiriara ta vaiintirave tiavo? Ne *Mesaiaa*ra veka variara kia te maa vikavauve. Ho tavaate. Viva ti naantiarainima ani vaivo. Te qaqi vaiintivano vaihara ti, kiama ho vira aiqu nonku taina naaquntara kuvantu amitararave, tiro. Ioniva Ihurara minti turave.

26 Ho ne ti qata vakaa Eparahaamira naintivaravata, ne vo vatanaaka Kotira autu tuahere variakavata, ne ekaa iriate. Tenavu kuvantuvi koqema variainarara iriharo, Kotiva tinavuara maa uvara vara kaivaro tuvivo. 27 Ieruharemini variakavata, vikaqaa raqikiakavata, vo Maara Entaqaa vo Maara Entaqaa paropeti vaiinti qara ntuvato uvara kaara rihavata, kia kankomake iriavaro vi uvava Ihurara tumanta vika Ihurara vira arukaateqai tuvaro, viraqaahairo haaru paropeti vaiintivano uva tivatova vivauma vaura.

28 Vika Ihura arukareka auti vaiha tavovaro kia uva viraqaa vaumantavata, vika kempukaiqiha Pairaatara vihi vaahi tiha vira arukaane turave. 29 Viraqaahai vika Kotira vukuqi Ihurara minti minti ivarave tuntemake, vika Ihura mintima komanta katariqaahai vira viquke oriqi quntama torave. 30 Quntama tovaro Kotiva qutu vuraqihairo Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kovaro 31 Ihuva airi enta vataini ni vaumanta Karirihai Ieruharemini Ihura vataake vuka vira tavorave. Vika maa entaravata nái tavorara Isareri vaiinti nahenti tiva nimi variavo. 32 Tetanta Banabaasikavata vi vakaakara koqe vakaaka ni tiva nimirera anuraukave. Kotiva haaru tinavu kaivaqaukavara tiva nimiro tiharo, Naantiara niarao ti, te minti minti irarave, tu uvava vate vivauma vaivo. 33 Tenavu tinavu kaivaqaukavara naintinavu vauraro Kotiva tinavu kahaqireva Ihura qaqi vara himpima kairave. Haaru Kotiva Ihi vuku Hini 2 viraqi Ihurara mintima tiro:

Are ti Maaquvanoma vaira iarao. Vate te ai Qokama vauro, turave.
(Ihi 2:7)

34 Ihuva qutu vuvaro Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima kovaro
Ihuva kia qaiqaa qutu viro ntera vuariravama vaivo. Haaru Kotiva
Ihurara maa uvara tiva torave:

> Te kauqu aiqiqaa aqukeha ni kaivaqara Devitirara tiavaunan-
> temake, te nivata koqema nimiteha takuqina haikara nimitarerave,
> turave. *(Aisaiaa 55:3)*

35 Ihi vukuqi vo uva maantima turave:

> Are kia ti nena takuqi vaina vaintira vaata qaqi kairaro qumina
> nteraanarove. *(Ihi 16:10)*

36 Devitiva tinavu kaivaqava Kotira kaiqa varaqiro viro vuru qutu
vumanta quntama tovaro ntera vurave. 37 Ho Kotiva qutuvura qaqi
vara himpima kai vaiintiva, Ihuva kia qumina ntera virave.

38-39 Ti qata vakaao, ne iriate. Ne qora kaiqa vare uvara Ihu-
vaqaima ho taiqa nimitaanarove. Tetanta vi vakaakara ni tiva nimirera
anuraukave. Ne Mosira uva iriqi viva kiama ne qora kaiqa vare
uvara ho taiqa nimitaraitiro, vi uvava niqaa qaqiqaima vairamanta
ne rumpaviqai vaiha kiama ho qaqini kuvantuvi vaivarave. Ihurara
quqaa vivave tirava, vivaqaima qaqini kuvantuviro ho varianarove.

40 Ho ne rauriha variate. Hauri paropeti vaiintivano Kotira uva qara
ntuvato uvava niqi variantorave. Vi uvava mintima vaurave:

> 41 Ne ti uvara naaraihama timite vaiintika, ne maini tavaate.
>
> Ne te vararera iaina kaiqarara kauqu runkinkiri variqi viha vuru
> qutu vuate. Ne qaqi variqi vi entara te vararera iaina kaiqara varaari
> ne vi kaiqarara kia quqaave tivarave.
>
> Vovano vi kaiqara okarara vutukero ni tiva nimiramantavata, ne
> kia quqaave tivarave, tura. *(Hab 1:5)*

Kotiva mintima turave, tiro.

42 Poruva vi uvara tiva nimiro vitanta Banabaasika maara naavuqihai
vire umanta vi vaiinti nahentika tiha, Ho netanta vo enta Maara
Entaqaa qaiqaa ani vaiha vi uvara voqavata tinavu tiva timiate, ti.

43 Minti tuvaro vitanta uva tivaqi vuva taiqa vumanta airi vaiinti
Iutaa vatanaa vaiintive, vo vatanaa vaiinti Iutaa maara okara irukave,
Poruka Banabaasika avataqi vumanta vitanta vika uva tiva nimi tiha,
Kotiva ni aaqurihama nimitaaina uvara iriqi vuate, tura.

44 Minti tumanta vo Maara Entaqaa vi vatukaraqi vauka airitahaa
Kotira uva irireka ruvaaqumavi vaura. 45 Ruvaaqumavi vaumanta
Iutaa vaiintinavu tavomanta vo vatanaaka airitahaa ruvaaqumavi
vaumanta Iutaa vaiinti vira kaara toiha tiha, Hauri vo vatanaakavata
tinavu hampata ruvaaqumavi vaivorave, tivake Poruva tu uvarara una
uvave tivakeha virara qora uva tiva amite vaura.

46 Minti ti vaumanta Poruka Banabaasika kia qetaraiti, kem-
pukaiqama kehatanta tiha, Tetanta ni Iutaa vatanaaka naane vi
vakaakara tiva nimuro. Tetanta vira homa minturo. Viraqaahai tetanta
tavauramanta ne vi uvarara qoririmake iavo. Ne ekaa enta ekaa enta
qaqi variqi vi uvarara kia ni antuqa arimanta variavo. Vira kaara
tetanta ni Iutaa vatanaaka qaqirake vo vatanaaka vi vakaakara tiva
nimirerave. 47 Noravano titanta tititeharo mintima tivo:

> Are vo vatanaa vo vatanaaka kahaqira vika koqe aaraqaa vivaro
> Kotiva vikavata ntitaarire ti, te ovavano iteharo ataa inantemake, ai
> atitauro, turave. *(Aisaiaa 49:6)*

Noravano minti turave, tiro.

48 Poruka Banabaasika minti tumanta vo vatanaaka vi uvarara quahake Nora Vaiinti Karaitira uvara koqe uvave tura. Vaiinti nahentinavu ekaa enta qaqi variqi vuate tiro, Kotiva ntitaarirauka, vikama Poruka Banabaasika uva iriha Ihurara quqaave tura.

49 Ho Nora Vaiinti uvavano ekaa vi vataraqi viro aniro umanta ekaa vi uvara irura.

50 Mintumanta Iutaa vaiintinavu tomake, vi vatanaaka nora nahentinavu Kotira autu tuahere vaukavata, nora vaiintinavuvata, una uva tiva nimiha vika vihi vaahi tumanta vika Poruka Banabaasika qoraiqama nimiteha nái vataihai vitanta nititama kora.

51 Mintumanta vika nái qora okara vitanta autu nimitora kaara Ihuva noraiqamako vaiintitanta nái*tanta* aiquqaahai konkoma rintatike, vi vatara mini ke, vo vatuka Aikoniaini vurama. 52 Ho Ihura vaintiqamavi Antiokini vauka vauvaro Kotira Maraquravano vika kempukaiqama komanta vika muntukaqihairo quaheharo vaura.

14

Poruka Banabaasika Aikoniaini vaura

1 Poruka Banabaasika Aikoniaini orure vitanta Antiokini tota untemake, oru Iutaa vatanaaka maara naavuqi naane vaiha uva kempukaiqamake tiva nimumanta Iutaa vaiinti nahenti airitahaavata, vo vatanaa vaiinti nahenti airitahaavata, Ihurara quqaa vivave tivake Ihura vaintiqamavi vohaaraqi avitumavi vaura.

2 Mintumanta Iutaa vaiinti vonavuvano kia Ihurara quqaa vivave tuka oru una uvaqohai vo vatanaa vika avu aato vara hampiqama komanta vika Poruka Banabaasikara qora avu aato utu nimitora. 3 Mintumantavata, Poruka Banabaasika airi enta mini vaiha kia qetaraiti, Noravano vaiinti nahenti koqema nimitaaina vakaakara tiva nimiqi vuvaro vaiinti nahenti vitanta uvara quqaa uva vaivo tiate ti, Noravano vitanta kempukaiqama komanta vitanta nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vika nivuqaa varaqi vura.

4 Vi vatukaihainaaka rairavi hini kuka Poruka Banabaasikaini qumanta hini kuka Iutaa vaiinti vikaini qura.

5 Viraqaahai vo vatanaakavata, Iutaa vatanaakavata nái nora vaintinavu hampata Poruka Banabaasika qoraiqama nimitareka iha, ori utu vare vitanta ruqutireka auti vaumanta 6 vitanta vi uvara vaaka iri, viraqaahai vitanta ruqemake kante vetara Likoniaini oru vaura. Mini vaiha vatuka taaraqanta Lisatarainivata, Debenivata, vi vatukatanta ututumake vau vatukara mini minivata 7 oru niha, Ihura vakaaka tiva nimiqi vura.

Vitanta Lisatarainivata Debenivata vaura

8 Lisataraini vaiinti vovano aiqu rarera vuva oquviro vaura. Vi vaiintira nova vatato entaraqaahairo vira aiqu rarera vuvaro kia ho nuarirava vaura.

9 Viva oquviro vaiharo Poruva Ihurara ti vau uvara iri vauvaro Poruva vi vaiintiva Ihuva quqaama ti hiqu koqema timitaanarove tura iriro, Poruva vira viti taveharo 10 virara noraiqama kero tiharo, Himpira nena aiquqaa variane, tuvaro viva vaaka himpiro nai ni vaura.

11 Viva nai ni vaumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka Poruva vi kaiqara varora tave, vika nái Rikonia uvaqihai naveraitiha, Ike,

naaruvaihainaa variqatanta vaiinti kuquvi tinavu hampata vaireka maini tuvuraavo, ti.
12 Minti tivake vika Banabaasirara nai avuhainaa variqa autu vo ravateha *Seusirave* ti. Poruva uva ti vau vaiintiva vaumantara ti, virara variqa autu vo *Hemesirave* tura.
13 *Seusira* aare vau naavuva vatuka aaqaini vauvaro viraqaahairo *Seusira* kaiqa vara amite vau vaiintiva purumakau qoranavu ruhaaqi varero, maurakanaa auntaqi ruvu nimiteravata varero aniromanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka purumakau Poruka Banabaasikara aru nimireka auti vaura.
14 Mintumanta vitanta vika nimire u okarara aato kenko tumanta iri, hauri vika mintivorave tivake, vitanta nai utavaaqa qunahi qaanahimake vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka avutana kantamaqi viha naveraitiha, 15 Mpo, ti vaiinti nahentivauvo, eqaate. Tetanta ni aanare qaqi vaiintitantaqaima vauro. Tetanta Ihura vakaaka koqe vakaaka ni tiva nimirera anuro. Ne una variqa qaqirake quqaa Variqa autu tuaheraate ti, tetanta maini anunarave. Kotiva qaqi variqiro vi vai variqava, vivaqaima naaruvavata, vatavata, nora namarivata autu kero ekaa haikavano vataqi vairavata, naaruvaini vairavata, namariqi vairavata autu kero vatairave. 16 Haaru Kotiva ekaa vaiinti nahenti qaqi komanta ekaa vatanaaka nái vuataa u aararaqaaqai vi vaurave.
17 Kotiva ekaa vatanaaka qaqi komanta vuvarovata, viva nai variqavano vai okarara ne kankomake tavaate tiro, viva vo haika vo haikaqohairo ni koqema nimite vaurave. Viva aaqu vara kaivaro koqema keharo rivaro karavano koqema kero qampiqeharo mpeqaiqimanta ne quahehama neha variavo, ti.
18 Poruka Banabaasika minti tumantavata, vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka kia vitanta uvara noraiqaake iriraiti, vitantara variqa vaintitantave tivake, purumakau aru nimireka auti vaumanta vitanta vukaari utiha kia mintiate tivaqi vumanta vika qaqirake kia aru nimitora.

Ori utu vare Porura aavata ruqutu kora

19 Vira naantiara Iutaa vaiinti vonavu Antiokihaivata, Aikoniaihaivata, anire vinavuka antua uva tumanta qaqi vaiinti nahenti vinavuka uva iriha quqaave tivake oru ori utu vare Porura aavata ruqutuke viraqaahai vika tiha, Ho vira ruqutu kauraro qutuma vivo, tivake vika vatukaihai Porura rarau vare vivi vaati aaqaini aqukora.
20 Porura aaqaini aquke vumanta Ihura vaintinavu ani Porura tataaqa ututumavi vauvaro, viraqaahairo Poruva qaqi himpiro vatukaini oru viro. Vira qararaa viva Banabaasikantiro mini kero vatuka vo Debe mini vura.

Vitanta orurante Antiokini anura

21 Vitanta Debeni ani vaiha Ihura vakaaka tiva nimi vaumanta airitahaa Ihura vaintiqama vumanta viraqaahai vitanta orurante Lisataraini vi, Aikoniaini vi, Pisitia vataini vau vatukara Antiokinivata vura.
22 Vitanta vo vatuka vo vatuka nihatanta Ihura vainti mini vauka vika muntuka kempukaiqama nimiteha vikara vihi tiha, Ihuraraqai iriqi vuate. Tenavu Kotira vatukaini vuarirauka airi maara varaqi vihama mini ho oru ntaainarave, ti.
23 Minti tivake vitanta Banabaasika vo vatuka vo vatuka niha vaiinti noraiqamake tiha, Nenavu *elda* vaiinti vaiha Ihura vaintiqaa raqikiqi

vuate, tivake vinavuka hampata vaiha kara auramate Kotira aareha tiha, Are maa vaiintinavuka Ihurara quqaave tia vaiintikaqaa koqema kera raqikiqira vuane, ti.

24 Minti tivake vitanta Pisidia vata mini ke, vata vo Pampiria mini oturora. 25 Vi vatara mini vaiha oru vatuka vo, Pekaini vaiha Ihura vakaaka tiva nimi, viraqaahai vitanta vevara vatuka vo Ataliaini oturora.

26 Mini oture viraqaahai vitanta *sipi*qi vaarire nora namarivau oru vi, oqaraanaini Antiokini vura.

Tota Ihura vaintinavu Antiokini Kotira aareha tiha, Poruka Banabaasika kahaqira vitanta vo vatanaa vo vatanaaka vataini Ihura kaiqara tiva nimiate, tunaini *náitanta* kaiqa vuru taiqa ketanta oqaraanaini anirante vura.

27 Vitanta vo vatanaa vo vatanaaka vataini nini oqaraanaini Antiokini orure, viraqaahai vitanta Ihura vainti mini vauka ruvaaqumake *náitanta* nu uvara tiva nimi tiha, Vo vatanaa vaiinti nahentivata Ihurara quqaave tiate tiro, Kotiva vika aaravata qantua nimitairave.

28 Minti tivake vitanta Ihura vaintinavu hampata vukaiqamake mini vaura.

15

Poruka Banabaasika Ieruharemini vura

1 Poruka Banabaasika Antiokini vaumanta Iutiaihai vaiinti vonavu anire Ihura vainti vo vatanaaka tiva nimi tiha, Ne kia Mosiva tuntemake, nenta vaata toqa kaivera, Kotiva kia ho ni ntitaanarove, ti.

2 Mintimake tiva nimi vaumanta Poruka Banabaasika vi uvarara aqao tivake vika hampata voqamake tirori vaura. Vi uvara kaara tirori vaumanta Antiokini vauka vohaa uva vatate Poruka Banabaasikavata, vokukavata, nititeha tiha, Nenavu oru Ieruharemini Ihuva noraiqama kai vaiintinavuka hampata vaiha vi uvara avuqavu iate, ti.

3 Minti tivake nititomanta aaravau viha vinavuka vo vatanaaka Ihurara quqaa vivave tu uvara Ihura vainti Fonisiaini vaukavata, Sameriaini vaukavata, tiva nimiqi vumanta vikavata vi uvara iri voqamake quaheha vaura. 4 Vinavuka tiva nimiqi vivi Ieruharemini oruromanta ekaa Ihura vaiinti nahentivata, Ihuva noraiqamako vaiintinavukavata, Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vau vaiintikavata, ekaa vika vinavuka quahama nimitomanta Poruka Banabaasika vo vatuka vo vatuka niha Kotiva kahaqumanta vitanta nora kaiqa varaqi vurara tiva nimura.

5 Vinavuka minti ti vaumanta Ihura vainti vonavu vika Parasi maara uva iruka himpi tiha, Aqao, tenavu Iutaa vaiinti vaiha Mosira maara uva irihama tentanavu vaata toqa kaaina okararave, Mosiva tivato uvarave, iriqi vuraukave. Vo vatanaaka Ihura uva iriaka, vikavata Mosiva tuntemake, nái vaata toqake Mosira uvavata iriqi vuataarave, ti. 6 Minti tumanta Ihuva noraiqamako vaiintinavukavata, Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vaukavata, vi uvara avuqavu ireka ruvaaquma vura.

7 Ruvaaqumavi vaiha vika airi uva tivaqi vi vauvaro Pitaava himpiro vika tiva nimiro tiharo, Ti qata vakaukavarao, nevata haaru tavorave. Kia Iutaa vatanaakaqai Ihura uva iriate tiro, Kotiva niqihairo ti noraiqama kero vi uvara vo vatanaakavata tiva nimiane tiro, ti tititama korave. 8 Kotiva ekaa vaiinti nahenti avu aato muntukaqi tave vaivave. Viva nai Maraqura tinavu timintema kero, vo vatanaakavata nimi

vairave. Mintirara ti, tenavu tavauraro Kotiva vo vatanaakaravata quaheharoma vairave.

9 Kotiva kiama tinavu vo qarama timitero vika vo qarama nimitaivo. Vikavata tinavuvata vohaa qaramaqaima timitaivo. Tinavu aanare vo vatanaakavata Ihurara quqaa vivave tiarara tiro, Kotiva vika qora uvavata nunka nimitairave.

10 Tinavu kaivaqaukavaravata, tenavu tentanavuvata, Mosira uva vara aqu vare nirera tavauraro maara ntorave. Ho nantihae ne vi uvara vo vatanaakaqaa aqu nimitareka auti variavo? Ne mintihama Kotira avatarekama auti variavo. Ne kia mintiataarave.

11 Tenavu tavauraro Ihuva Noravano tinavuaravata aaqurihama timitairaqaahairo Kotiva tinavu tivitairave. Ho tinavu tivitaintema kero, Kotiva vo vatanaaka vikavata homa ntitaanarove, tiro.

12 Pitaava minti tumanta viraqi ruvaaqumavi vauka manamana voqaara vaiha vika Banabaasika Poruka uva iri vaumanta vitanta himpi, vitanta vo vatanaaka vaunaini ni vauvaro Kotiva kahaqumanta vitanta *náitanta* nora kaiqa varaqi nurara vika tiva nimura.

13 Vitanta tiva nimi taiqa kovaro Iemiva himpiro tiharo, Ti qata vakaao, ti uva iriate. 14 Kotiva vaiinti nahenti vonavu nai autu tuahera kaate tiro, oru vo vatanaakaqihairo vonavu ntito uvara, Pitaava vi uvara vaaka tinavu tiva timirave. 15 Ho paropeti vaiintinavu haaru qara ntuvato uvavavata, Pitaara uvavanovata, avuqavu vohaa uvaqaima vaivo. Haaru minti turave:

16 Noravano tiharo, Naantiara te anirante ni kaivaqara Devitira naavu raputama vura vira qaiqaa kaqarerave.

Vi haikara vi haikara nteravinara qaraakaiqamake vira qaiqaa vaaviarama karerave. 17 Te mintiari vaiinti nahenti vo vatanaa vo vatanaaka ti Nora Vaiinti ranta kevarave.

Vika ti vainti variate ti, te vo vatanaakaqihai naarama taarirauka vikama ti Nora Vaiinti rantakevarave, turave.

18 Nai haaru Noravano vi uvara qovarama korave, turave, tiro. *(Amos 9:11-12)*

19 Iemiva minti tivakero viva tiharo, Ho te mintimama iruro. Vate vo vatanaaka hininavu qora aara qaqirake Kotira aaraqaa vi variaka variamanta hauri tenavu vikaqaa vo maara vataarorave. 20 Kaiqe tenavu vikara qaraqihai minti mintima tiva nimiare:

Ne kia qumina una variqanavu nimite karara naate.
Ne vaiinti nahenti kia hampi muara nuate.
Kia aunta raqutute aantau vahira naate.
Kia naarevata naate.

Vi uvaraqai qara ntuva taarira vika tavaate. 21 ⌞Vo vatanaaka vi uvara iriqi vivera, kiama Iutaa vaiinti mini vaika vika hampata tirorivarave.⌟ Iutaa vatanaaka vo vata vo vataqaa vuaka vaiha vo Maara Enta vo Maara Entaqaa Mosira uva kaara ruvaqi vi variarave. Vo vatuka vo vatuka Mosira uva tiva nimiaka variavo, tiro.

Vo vatanaakara qara ntuva tora

22 Iemiva minti tumanta Ihuva noraiqama konavukavata, Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vaukavata, ekaa viraqi ruvaaqumavi vaukavata, vohaa uva vate tiha, Kaiqe tinavuqihai vaiinti votanta kaama taari vitanta Poruka Banabaasika hampata viha tenavu maaqi vaiha tiva tauna uvara vevara Antiokini variaka muntu tiva nimiate, ti.

Minti tivake vaiinti taaraqanta kaama tora. Vaiinti vo vira autu Iutaasira vira vara autu Basabaasiravata, vaiinti vo vira autu Sailaasiravata, vitanta kaama tora. Vitanta Ihura vaiinti nahenti vikaqihai nora vaiintitantama vaura.
23 Vitanta kaamate vika vo vatanaaka qara nimiteha mintima ti:

Tenavu Ihuva noraiqama kainavukavata, Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki varia vaiintikavata, tenavu ni qata vakaukavara vaihama ni uva mantauro.

Ne vo vatanaaka Antiokini variakave, Siria vataini variakave, Silisia vataini variakave, ne tinavu qata vakaukavara variakara tenavu ni uva mantauro.

24 Tenavu iruramanta tinavuqihai vo vaiintinavu muntu hampi uva ni tiva nimiamanta ne vi uvara kaara qumimaqa i variavo. Kia tenavu vika nititauramantavauve vika ni tiva nimiavo. Vika nái irike minti tiavo. 25 Viraqaahai tenavu ruvaaqumavi vohaa uva vateha mintima turo: Kaiqenavu vaiinti vonavu nititaari vinavuka tinavu muntuka vai vaiintitanta Poruka Banabaasika hampata vuate, turo.

26 Poruka Banabaasika kia náitanta arukerara noraiqaake iriraiti, vitanta tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira kaiqa vara amitaqi vi variarave.
27 Maihai tenavu Iutaasika Sailaasika nititaari vitanta tenavu vohaa uva vateha qara ntuvatauna uvara, maa uvara náitanta noqihaivata ni tiva nimiate.
28 Kotira Maraquravanovata, tenavuvata, maa uvara vohaa uva vatauro. Tenavu kia airi qumina uva tiha niqaa maara voqavata vatarerave. 29 Maa uvaraqai ne iriqi nuate:

Una variqanavu nimite karara kia naate.
Kia naare naate.
Kia aunta raqutute aantau vahira naate.
Kia vora hampata hampi muara nuate.
Ne vi uvara iriqi niha ho koqemake nivarave.
Ho viqanama tenavu turo, ti.

30 Minti tivake vi vaiintitanta nititomanta vitanta vevara Antiokini otu Ihura vaintinavu mini vauka ruvaaqumake qara varora nimumanta 31 vika qara viraqi kaara ntuvake iri, noraiqaake vi uvarara quahake koqe uvama qaraqi vaivo. Vi uvava tinavu kahaqiaina uvarave, ti.
32 Minti tumanta Iutaasika Sailaasika Kotira uva tiva qoqaiqamake vautanta koqe vakaaka vukaiqamake vika tiva nimiha vika kempukaiqama nimitora.
33 Minti tivake Ieruharemihai tuvurotanta airi enta mini Antiokini vaumanta viraqaahai Ihura vaintinavu mini vauka vitantara Kotiva nitanta koqema nimiteharo nitanta muntuka paruma nimitaarire tivake, náitanta nititoka unaini vara komanta vura. 34 [Sailaasivaqai Antiokini variataa uvaro mini voqavata vaura.]
35 Poruka Banabaasika vitantavata airi enta Antiokini vaiha, vitantavata vokukavata Noravano tivato uvara vaiinti nahenti tiva nimiha vaura.

Poruka Banabaasika tirorimake rairavura

36 Poruka Banabaasika Antiokini variqi vuvaro vo entanavu aitarovaro Poruva Banabaasirara tiharo, Varaiqetanta oqaraanaini oru viha vo vatuka vo vatuka ti qata vakaukavara tavaare, tiro. Haaru tetanta Noravano tivatai uvara tiva nimuna vaiinti nahentika vika hoe variavo kiae ho variavo? tiro.

37 Poruva minti tuvaro Banabaasiva Ioniravata vitakero vireva auti
vaura. Ionira autu vo Maakira, 38 Banabaasiva vira vitakero vireva
auti vauvaro Poruva aqao tiro, Kiama vira koqe ianarove. Haaru
tenavu vo vatuka vo vatuka niha vakaaka tiva nimiqi ni variavauraro vi
vaiintiva titanta vataakero niharo Pampiriaihairo popohovaro qaqira
kero anirantero vurave, tiro.
39 Minti tivaketanta vitanta nora tirorima ketanta raira vura.
Raira vuvaro Banabaasiva Maakiravata vitakero nariaraatanta vona
vireka iha, *sipi* voqi vaariretanta Saiparusini vurama.
40 Vitanta mini vuvaro Poruva Sailaasira vitora. Vitanta vire umanta
vira qata vakaanavu Ihura vaintinavu vitanta kauqu nimiha tiha,
Noravano nitanta aaqurihama nimite vairamanta nuate, ti.
41 Minti tuvaro Poruva Siria vatainivata Silisia vatainivata viharo
viva Ihura vaintinavu mini vauka vika muntuka kempukaiqama nimi-
taqiro vurama.

16

Poruka Sailaasika Timotiravata vita vare vurama

1 Poruva oru viro Debenivata Lisatarainivata orurovaro Ihura vainti
vovano vira autu Timotiva mini vaura. Vira novavata Ihura vainti
vaiharo viva Iutaa vatanaa nahenti vauvaro vira qova vo vatanaa Giriki
vatanaava vaura.
2 Ihura vaintinavu Lisataraini vaukavata Aikoniaini vaukavata Tim-
otirara koqe vaiintive tuvaro 3 Poruva vi vaiintiravata vitakero vireva
auti vauvaro Timotira qova vo vatanaa, Giriki vatanaava vaiharo kia
Timotira vaata toqa amitova vauvarora tiro, Poruva vira vaata toqa
amitero.
Poruva tiharo, Iutaa maini variaka Timotira qova Giriki vatanaava
vairara iriarave. ⌞Hauri vika Timotirara kia vaata toqa amitai vaiin-
tirave tivorave, tivakero Poruva Timotira vaata toqa amitero viraqaa-
hairo vita varero viro.⌟
4 Vinavuka mini viha vo vatuka vo vatuka Ihura vaintinavu vakaaka
tiva nimiha tota Ihuva noraiqamako vaiintinavukavata, Ihura vaiinti
nahentiqaa raqiki vau vaiintikavata, vika Ieruharemini vaiha ⌞vo
vatanaaka Ihura vaintiqama vuaka vo uva avataqi vuate tivato uvara⌟
tiva nimiqi viha vi uvaraqai iriqi nuate tura. 5 Minti tivaqi viha
vinavuka Ihura vaintinavu voqi voqi vauka kahaqumanta vika Ihura
uva kempukaiqamake iriha airiqama vura.

Poruva taira voqaara tavora

6 Poruvavata vira vataake anukavata orure vuvaro hini mantaraini
Karesia vata vauvaro hini mantaraini Farigia vata vaumanta vika
avutana Esia vataini oru vi vauvaro Kotira Maraquravano qioqama
tero vikara kia Esia vataini vuru uva tiva nimiate tura. 7 Tumanta
vika oru vi Misia vataini orurovaro Bitinia vata aumanto vaumanta
mini virare tuvaro Ihura Maraquravano qioqama tero vikara kia mini
vuate tumanta 8 vika Misia vata avutana otu vi, vatuka vo Taroaasi mini
oturora.
9 Mini oture entaqira Poruva vaiteharo taira voqaara tavovaro Mase-
donia vatanaa vaiinti vovano himpiro Porura aareharo tiharo, Nora
namari taqa varera Masedonia maini ani vaihara tinavu kahaqiane,
tiro.
10 Minti tuvaro Poruva taira voqaara vira tavero, viva himpiro
vokukavata, ⌞te Rukikavata⌟ make, mintima ti: Kotiva Masedonia

vatanaaka nai vakaaka vuru tiva nimiate, tivo, ti. Minti tivake tenavu mini virera henoqama vate.

Piripaini vura

11 Viraqaahai tenavu *sipi*qi vaarire Taroaasi vara mini ke, nora namari vaura avuqavu oru vi, namari avutaqaa vau vatara Samotaresi mini orure, vira qararaa tenavu qaiqaa *sipi*qi vaarire namari vaura oru vi vatuka vo Neapolisi mini oruraavaunara. 12 Viraqaahai *sipi*qihai vaavire vi vatukara vara mini ke, vata vaura verara vatuka vo, Piripai mini oru vuavaunara. Masedonia vataqihairo Piripai vatuka avuhainaa vatukavano vaumanta Romeni vatanaaka naane vi vatukara qovarama kora. Tenavu Piripaini orure mini vo entanavu variavaunara.

13 Mini vaiha Maara Entaqaa tenavu vatukaqihai vaantaavura qentiana otitare aaqaini otu vi, namari auvahianta Iutaa vatanaaka Kotira aare varia vatukava varianarove tivake, otu namari auvahianta oquvi vaiha mini nahentinavu ruvaaqumavi vauka uva tiva nimi variavauraro 14 nahenti vovano vira autu Lidiava viva Taiatairaihainaava naare tavuna nimiharo monu vare vau nahentiva vaura.

Vi nahentiva vo vatanaava vaiharo Iutaa vatanaaka maara uva iriharo Kotira autu tuahere vau nahentiva vauvaro Noravano vira avu aato kahaquvaro viva Poruva tivato uvara kankoma kero iriro 15 viraqaahairo vivavata vira naavuqi vaukavata namari varora. Namari varero viva tinavuara tiharo, Te ni Nora Vaiintiara quqaa vivave turo. Ne tiriara tiha, Are quqaama Ihura vaintima variarao, tivera, ne ti naavuqi ani variate, tiro. Minti tuvaro vira uvavano kempukaiqumanta tenavu vira naavuqi oru variavaunara.

Poruka Sailaasika karapuhiqama kora

16 Vo enta tenavu qaiqaa Iutaa vatanaaka Kotira aare vau vatukara mini vire iavauraro kaiqa varaata vovano anirero tinavu tivita kero. Tinavu tivita kovaro vaanavano vi varaatara avutaqi vaiharo vira kahaquvaro viva naantiara qovaraiqiaina haikarara vaiinti nahenti tiva nimi vaura. Vaiinti nahenti naantiara qovaraiqiaina haikarara irireka iha, vika airi monu vi varaataraqaa raqiku vaiintinavuka nimumanta vinavuka airi monu vare vaura.

17 Vi varaatava Poruravata tinavuvata avataqiro viharo naveraitiharo, Maa vaiintinavuka Naaruvaini Uritarakero Vai Variqara vira kaiqa vare varia vaintinavukave. Vitanta Kotiva ni qaqi kuvantu kero ntitaaina vakaakara tiva nimireka aniakave, tiro. 18 Vi varaatava airi enta tinavu avataqiro viharo vi uvara tivaqiro vuvaro Porura voqamakero popohovaro viraqaahairo vi varaatara avutaqi vau vaanarara tiharo, Te Ihu Karaitira autu rehama ariara vi varaataraqihaira qaqini aitarera vuane turo, tiro. Minti tuvaro vaakama vaanavano vi varaatara avutaqihairo qaqini aitarero viro.

19 Vaanavano viraqihairo aitarero vumanta vi varaataraqaa raqiku vaiintinavuka tavovaro vika monu varo aarava taiqa vumanta vinavuka tiha, Kia tenavu qaiqaa vi varaatava uva tinaraqaahai monu ho varaainarave, tivake vinavuka arara itomanta Poruka Sailaasika ravaaqavuke rarau vare *ko* tireka nora vaiintinavu ruvaaqumavi vaunaini vuru kora.

20 Vika vitanta vuru ke, Romeni qiata vaiintinavu tiva nimi tiha, Maa vaiintitanta Iutaa vatanaakave. Vika tinavu vatukaqi ani vaiha antua

aantua ti variavo. 21 Tenavu Romeni vatanaaka qioqama tauna uvara, vitanta vi uvara tinavu tiva timi variavo, ti.

22 Vinavuka minti tumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka Poruka Sailaasika ruquti vaumanta vika qiata vaiintinavu oru Poruka Sailaasika utavaaqa qaqini vara aquke tiha, Vitanta kaavu numiqa kaate, ti. 23 Minti tumanta vitanta ruqutuke rupitaitimake vate, viraqaahai vitanta karapuhi naavuqi vuru aquke karapuhi naavuqaa raqiku vaiintirara tiha, Vitanta paama tivakera rumpa taane, ti.

24 Minti tuvaro karapuhi naavuqaa raqiki vau vaiintiva vika tuntema kero karapuhi naavu, nai avutaqi vau kavaqaaraqi vitanta vara vera aqukero vitanta aiqu vehatanta katari ntoma toraqi veva nonkutero taatautora.

25 Mintumanta vitanta viraqi vaiha entaqiraara Kotira aare vaiha ihi tivaqi viha, Kotira autu tuahere vaumanta karapuhi vaiinti vonavu vitanta uva iri vaura. 26 Mintuvaro vate virave tiro, vaturavano utiharo karapuhi naavu voqamakero qaki qaki i vauvaro karapuhi qentinavu ekaa qantua vuvaro ekaa karapuhi vaiintiqaahairo *seni* naaquntavano kuvantu viro hiqirura.

27 Mintuvaro karapuhi naavuqaa raqiki vau vaiintiva vaitonaihairo himpiro tavovaro ekaa qenti qantua vuvaro viva oho tiro, Ekaa karapuhi vaiinti maaqihai ruqemake vinuavo. ⌞Vira kaara tiqaa raqiki vaiva ti haruma kaanarove⌟, tivakero viva nai iqoka paepae utaqihairo urequ kero viraqohairo naivano nai arukareva auti vauvaro 28 Poruva noraiqama kero naveraitiro tiharo, Kia nena arukaane. Tenavu ekaa qaqima maaqi vauro. Kia karapuhi vaiinti vonkuvanovata ruqema kero vivo, tiro.

29 Minti tuvaro karapuhi naavuqaa raqiki vau vaiintiva vo vaiintiara tiharo, Ova qumpi kera vara viri timiraqe tavaare, tivakero kantero viraqi oriqetero Poruka Sailaasika nivuqaa vatakanta hiqiriviro aiqu kauqu ntiri ntiri i vauvaro vaura.

30 Viraqaahairo viva himpiro vitanta ntita varero vevantero vitanta irero tiharo, Taaraintio, te nantima kaariraroe Kotiva ti kuvantu timitaarire? tiro.

31 Minti tumanta vitanta vira tiva ami tiha, Are Ihura tinavu Nora Vaiintiara quqaa viva ⌞ti kuvantu timitaariravave⌟ tiane. Minti tiraroma Noravano aivata ai vaintairavata kuvantukero ntitaarire, ti. 32 Minti tivake vitanta Noravano tu uvara viravata vira naavuqi vaukavata tiva nimura.

33 Vitanta vinavuka tiva nimuvaro viraqaahairo karapuhi naavuqaa raqiki vau vaiintiva vaaka vitanta ntita varero vuru vitanta teqa taaqamato vaatara hiqama nimitero, viraqaahairo vivavata vira naavuqi vaukavata namari varora.

34 Namari vare viraqaahairo karapuhi naavuqaa raqiku vaiintiva qaiqaa vitanta ntita varero vuru nai naavuqi kero vitanta karavata nimiro. Kara nimiro vivavata, vira naavuqi vaukavata, Kotirara voqamake quaheha vaura.

35 Vira qararaa toqaqi Romeni qiata vaiintinavu nái kiripunavu nititeha tiha, Vi vaiintitanta kuvantu kaira vuate, 36 tumanta vinavuka vuru karapuhi naavuqaa raqiki vau vaiintira tiva amuvaro viva Porura tiva amiro tiharo, Qiata vaiintinavu uva varake nitanta Sailaasika

kuvantu kaira vuatema tiavo. Ho nitanta muntukavano paru ira maaqihai vuate, tiro.

37 Minti tuvaro Poruva kiripunavuara aqao tiro, Enta ni qiata vaiintinavu kia avuqavu *ko* tiraiti, vika vaiinti nahenti nivuqaa titanta kaavuqohai ruqutuke vate, viraqaahai vika titanta maaqi karapuhiqama kaavo. Ho tetanta kia qumina vaiintitantama vauro. Tetanta Romeni autu varauraukave. ⌞Haaru titanta noraiqama kaamanta Romeni vatanaakaiqamavi vauraukave⌟.

Ho vate vika titanta evaara tititareka auti variavo. Kiavuma tetanta qaqi virerave. Romeni qiata vaiinti vika *náima* ani titanta kuvantu kevarave, tiro.

38 Poruva minti tumanta kiripunavu vuru Romeni qiata vaiintinavu tiva nimumanta vika Poruka Sailaasika tetanta Romeni vatanaaka vauro tu uvarara iri vika qetora. 39 Vika qetake oru vitantara ike mpo tiva nimite qihaaqamake tiva nimi tiha, Oho, tenavu kia mintiataarave, tivake vitanta karapuhiqihai ntitake vitantara ho maa vatukaraqihai nenta qaqi vuate, ti.

40 Minti tumanta Poruka Sailaasika karapuhi naavu mini ke, oru Lidiara naavuqi Ihura vaintinavu tave, vitanta vika muntuka kempukaiqama nimiteha koqe uva tiva nimi, viraqaahai vitanta vi vatukara mini ke vurama.

17

Tesaronaikaini vura

1 Vitanta Piripai mini ke, oru vatuka votanta Ampipolisivata, Apoloniavata, mini ke, vatuka vo Tesaronaika mini oturora. Vi vatukaraqi Iutaa maara naavu vovano vaura.

2-3 Poruva viva tota vo vatukaini vaiharo Maara Entaqaa mintuntema kero, vi naavuraqivata oriqetero. Poruva taaramo Maara Entaqaa vaiharo viraqi ruvaaqumavi vauka vakaaka tiva nimiro. Vika vira uva kia ho aatara kaate tiro, viva *Mesaiaa*vano aiha vira haika varero vuru qutu viro qaiqaa qaqi himpuainarara Kotira vukuqihairo ranta keharo vika tiva nimiqiro viro tiharo, Ihuva maava te vate ni tiva nimuna vaiintiva, ho vivama *Mesaiaa*vano vaivo, tiro.

4 Minti tumanta Iutaa vaiinti nahenti vonavu quqaama tiarao tivake Poruka Sailaasika avataqi vumanta, Giriki vatanaa vaiinti airinavuvano Iutaa maara uva iruka, vikavata quqaave tivake Poruka Sailaasika avataqi vumanta, nora autu vato nahentinavukavata, vitanta avataqi vura.

5 Vika quqaave tumanta Iutaa vaiintinavu tavomanta vo vatanaa vaiinti nahentinavuvata Poruka Sailaasika avataqi vumanta vika vira kaara toma nimiteha oru aaranahai vehi vaiinti kia koqe vaiintinavu rantake ruvaaqumake vikara vihi vaahi tumanta vi vaiintinavuka oru ekaa vi vatukaraqi vaukavata vihi tumanta ekaa vihainaaka oru Jasonira naavuqi oriqete, Poruka Sailaasika rantake vitanta rarau vare vuru vaiinti nahenti nivuqaa kareka auti vaura.

6 Vitantara qumina viraqi ranta tavomanta kia vaumanta viraqaahai vika Jasoniravata Ihura vainti vonavuvata ravaaqavuke rarau vare vuru vi vatukaraqaa raqiku vaiintinavuka nivuqaa ke naveraitiha, Ekaa naato vata maata maa vaiintinavuka niha antua uva tivaqi viha, vika maini tinavu vatukainivata aniarave. 7 Aniavaro maa vaiintiva Jasoniva vinavuka quahama nimitero nai naavuqi ntita vuru kaivo.

Tinavu avuhainaa vaiinti Romenihainaava vaimanta vika ekaa kia vira uva iriraiti, vira uva raqake tiha, Tinavu avuhainaa vaiinti vovano Ihuvaqaima vaivo, tiavo, ti.

8 Vika minti tumanta vi vatukaraqaa raqiki vaukavata, vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vaukavata, vi uvara iri, noraiqamake uva naveraiti tivaqi vi vaura.

9 Minti vaumanta vi vatukaraqaa raqiki vauka tiha, Iasonivavata vo vaiintinavuvata ho minti mintima monu aqukeha nenta maaqaini vuate, tivake vinavukaqihai monu vare vinavuka kuvantu komanta vinavuka nai maaqaini vurama.

Beriaini vura

10 Vika kuvantu komanta vuvaro enta umanta Ihura vaintinavu vi vatukaraqi vauka vaakama Poruka Sailaasika vatuka vo Beriaini nititama komanta vitanta mini vurama. Vitanta Beriaini orure oru Iutaa maara naavuqi oriqete vaiha vakaaka tiva nimura.

11 Vi vatanaaka kia Tesaronaikaihainaaka voqaara vairaiti, vika qaraaka uva Poruva tu uvara iriataaqai umanta vika vira uva iriha vika vo enta vo enta Poruva ti uvara quqaa uva variainara vika náivano rantake tavareka iha, Kotira vukuqi vi uvara rantake kaara riha vaura.

12 Mintiaqi vumanta Iutaa airitahaavano Ihurara quqaa vivave tumanta, Giriki nahenti vokuka nora autu vatoka vikavata Ihurara quqaave tumanta, Giriki vaiinti airitahaavata virara quqaave tura.

13 Airi vaiinti nahenti Ihura uvara quqaave tumanta Iutaa vaiintinavu Tesaronaikaini vauka iruvaro Poruva Beriaini Kotira uva tiva nimi vaumanta vira kaara vika nái maaqa mini ke, Beriaini orure antua uva tiha vehi vaiinti kia koqe vaiintinavu ntita vare vinavuka vihi tumanta Porura qoraiqama amitareka auti vaura. 14 Mintumanta Ihura vaintinavu mini vauka hauri Porura arivorave tivake vaakama Porura vita vare vevaini atitama komanta Sailaasika Timotikaqai kia viraiti, Beriaini vaura.

15 Mini vaumanta vo vaiintinavu Porura vita vare muntu Ateni, nora vatukaini ke viraqaahai vinavuka oturante Beriaini urure vuru Sailaasika Timotika tiva nimi tiha, Poruva nitantara tiharo, Ne vaakama maini te variainanaini tuvuate, tivo, tura.

Poruva Atenini vaurara tura

16 Vira muntu ke vuvaro Poruva Ateni mini nariaraa vaiharo vatukavau niharo tavovaro vi vatanaaka airi haika oriqohai autuke vi haikarara tinavu variqave tivake vato haikava vauvaro vira kaara Porura muntukavano qoraiquvaro vaura.

17 Poruva vi haikara vi haikara tavero viraqaahairo viva Iutaa maara naavuqi oru vaiharo Iutaa vatanaakavata, vo vatanaa vaiinti nahenti Kotira aare vaukavata, vakaaka tiva nimiro, viraqaahairo viva vo enta vo enta *maaketi*qi oru vaiharo vaiinti nahenti vitare aitare i vauka uva vakaaka tiva nimi vaura.

18 Poruva vika tiva nimi vaumanta vo maara uva iruka *Epikuria* okaravata, *Sitoiki* okaravata, iruka anire, vika Porura vataake uva ti vaura. Vonavu nai kenauka irama nimiteha tiha, Mamaa inaara uva ti vai vaiintiva, nana uvae ti vaivo? ti.

Tumanta vokuka tiha, Viva vo vatanaaka variqanavu okararae ti vaivo? tura. Poruva Ihuva qutu viro qaiqaa qaqi himpuainarara tiva nimi vaumantara ti, vika minti tura.

19 Vika minti tivake Porura vita vare *kansoru* ruvaaqumavi vaunaini,
Areopagusive tunaini vuru ke Porurara tiha, Are qaraaka uva vai-
inti nahenti tiva nimi variana uvara tinavuvata tiva timiraqe iriare.
20 Tenavu ai uva iruraro vi uvava vo qarama ivo. Are vi uvara okarara
tiraqe iriare, tura.

21 Atenihainaakavata, vo vatanaakavata vi vatukaraqi vaukavata,
kia kaiqa vararaiti, qumina vaiha uvaqai ti vau vaiintika vaiha, vika
qaraaka uva qovaraiqura irireka iha, vika nai tiva nai tiva ami iha
vaura.

22 Vika vi uvara okara irirerave tuvaro Poruva *kansoru*navu ru-
vaaqumavi vauka nivuqaa himpiro tiva nimiro tiharo, Ne Ateni vai-
intinavuvauvo, te tavauramanta ne voqamake maara okara vo okara
vo okara iriqi vi variakave.

23 Te maini ni vatukavau niha tavauramanta nenta variqa iha quara
nimite varia taintava airitahaama vaivo. Te vo taintavata tavauro.
Viraqaatama maa uvara qara ntuva taava mintima tivo:

> Maa taintara tenavu kia iri tavauna variqarara irihama tainta autu
> amitaunarave tiarave.

Ne Variqa vira kia iri tavaara, ne quminaiqamake vira aare variara, te
vate virara ni vutuke tiva nimirerave.

24 Variqa vira autu Kotirave. Kotiva vatavata ekaa vataihainaa
haikavata, autukero vataivama vaivo. Viva Noravano naaruvaqaavata,
vataqaavata, raqiki vaivara tiro, viva kia vaiintivano kaqataa naavu-
raqi variqiro vi vairave.

25 Kotiraqaahai ekaa vaiinti nahenti aihovata, ekaa vo haikavata,
vare variarara ti, hauri vaiinti nahenti tiha, Kotiva vo haikara aara
ntaivo. Kaiqe kaiqa vara amitaariraro viva ho variarire, tivorave.

26 Kotiva haaru qorainti vaiinti vohaiqa tinavu kaivaqara autu kovaro
viqanaqaahai ekaa vaiinti nahenti qovarama vuvaro Kotiva vika ekaa
naato maaqa variate tiro, vika nititama korave. Kotiva vaiinti nahenti
autukero tiharo, Vi vatanaaka vi entara vi vataraqaa vaivarave, vi
entara vi vatanaaka vi vataraqaa vaivarave, tivakero vika kaimanta
variarave. 27 Vika Kotira rantareka *autautama/ tupaupauma* keha
rantaate tiro, Kotiva vaiinti nahenti qovarama komanta vaurave. Ho
Kotiva kia tinavu niaraiqama kero vaivo. 28 Vovano Kotirara mintima
tiro:

> Kotiva qaqi variqiro vi vairara ti, tenavuvata qaqi vi aniha, qaqi
> variqi vuariraukama vauro, tirave.

Ni vukuqi qara ri varia vaiintika mintima ti:

> Tenavu vira vaintairama vauro, tiarave.

29 Ho tenavuvata vira vaintaira vaihara ti, hauri tenavu tiha, Kotiva
vaireva, viva vaiintivano *kori* orie, *silvaa* orie, vo orie, varakeha autu
taa haikara voqaara vairave tiarorave. 30 Haaru vaiinti nahenti kia
Kotirara kankomake iriraiti, hampi kaiqa vare vauvaro, Kotiva kia vika
ntaiharaitiro, viva avuqohairoqai vika tavama nimite vaurave. Ho
maa entara Kotiva ekaa vaiinti nahenti qora aara qaqira kaate ti vaivo.
31 Kotiva uva vateharo tiharo, Vo enta *ko* tiaina entavama varianarove,
tirave. Vi entaraqaama Kotiva noraiqama kai vaiintiva avuqavuqama
kero *ko* tiharoma maa vataraqaa vai vaiinti nahentika uva irianarove.
Ne vi vaiintirara kankomake iriate tiro, Kotiva vira qutu vuraqihairo
qaiqaa qaqi vara himpima korave, tiro.

32 Poruva Ihuva qutu vuvaro qaiqaa qaqi vara himpimako uvarara
tumanta hini kuka vi uvara iriha naaraihama amitomanta hini kuka
tiha, Vo vaka are vi uvara qaiqaavata tiraqe tenavu iriare, ti. 33 Minti
tuvaro Poruva vika mini kero vurama. 34 Vumanta vaiinti vonavu vira
avataqi viha, Kotira vaintiqama vura. Vo vaiintivano Dionisiusiva, viva
nora vaiinti Areopagusi *kansoru* vaiintivano vauvaro nahenti vovano
vira autu Damarisiva vitantavata, vonavuvata, Porura avataqi vurama.

18

Poruva Korintini vura

1 Viraqaahairo Poruva Ateni mini kero vatuka vo Korintini vura.
2 Mini orurero viva Iutaa vaiinti Pontaasihainaara vira autu
Akuilaara ranta kora. Haaru King Kalodiusiva ekaa Iutaa vatanaaka
kia Romi vatukaqi variate tivakero ekaa nititamako entara, Akuilaava
nai naata Prisilaara vita varero Romi vatuka Itari mini kero vi entara
Korinti vatukaini ani vaura. Poruva vitanta tavareva vitanta vaunaini
vurama.
3 Vivavata vitantavata *seri* naavu haqiraa kaiqara tavokara ti,
vinavuka vohaaraqi vaiha vi kaiqara vare vaura.
4 Poruva vi kaiqara vareharo viva vo Maara Enta vo Maara Entaqaa
Iutaa maara naavuqi oriqetero vaiharo Iutaa vatanaakavata, Giriki
vatanaakavata, Ihura uvara quqaa uvave tiate tiro, viva vika uva tiva
nimi vaura.
5 Mintumanta Sailaasika Timotika Masedoniaihai oturovaro viraqaa-
hairo Poruva vo kaiqa varora qaqira kero, vo enta vo enta Ihura
vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqiro vi vaura. Viva Iutaa vatanaaka
tiva nimiro tiharo, Ne *Mesaiaa*ra veka variara ho Ihuva maa vivave,
tiro.
6 Tumanta vika vi uvara kia iriraiti, vi uvara kaara Porura qoraiqama
amiteha virara qora uva tuvaro Poruva aqao tivakero, nai utavaaqaqaa-
hairo konkoma rintati kero tiharo, Naantiara Kotiva ni qaqira kaira-
manta ne kakakima vivera, vi uvava kia tiqaavauve varianarove. Vate
ni Iutaa vaiinti qaqirake, te qumina vatanaaka varianaini virerave, tiro.
7 Minti tivakero Poruva viraqaahairo vika mini kero vaiinti vo, vira
autu Titiusi Jatusira naavuqi oru vairo. Titiusi Jatusiva Kotira aare vau
vaiintiva vauvaro vira naavuvano Iutaa maara naavu tataaqa vaura.
8 Vo vaiintivano vira autu Kirispusiva, viva maara naavuqaa raqiki
vauva vivavata, nai naavuqi vaukavata, Nora Vaiintiara quqaa vivave
tura. Korinti vatanaaka airitahaa Porura vakaaka iri, quqaa uvave
tivake namari varora.
9-10 Mintiaqi vuvaro Poruva entaqi vaiteharo taira voqaara tavovaro
Noravano vira tiva amiro tiharo, Te ai vataake vaunarara tira, are
kia qetehara ti vakaaka tiva nimiane. Kia evaara variane. Maa
vatanaaka airi vaiinti nahenti ti vaintima variamantara ti, viraqaahai
te ariqaa raqiki variariraro kia vovano ai ho aruanarove, tiro. 11 Minti
tuvarora tiro, Poruva vohaa ihi vara kero vo ihi hinivata mini vaiharo
vi vatanaaka Kotira uva tiva nimiqiro vi vaura.
12 Poruva mintiaqiro vumanta vi entara vika vaiinti vo, Galiora
noraiqamake tiha, Are Romeni nora vaiinti vovano vaihara Akaia
vataqaa raqikiane, tuvaro Galiova noraiqama viro vaura. Viva vau-
manta Iutaa vaiinti vonavu ruvaaqumavi vaiha tiha, Kaiqe Porura
qoraiqama amitaare, tivake oru Porura ravaaqavu vare vuru *ko* ti

vau naavuva vaunaini kema Galiorara tiha, 13 Maa vaiintiva vaiinti
nahentiara maanti maantima keha Kotira autu tuaheraate tiharoma
tinavu ⌞Iutaa⌟ maara uva raqake vaivo, ti.
14 Vika minti tuvaro Poruva uva tirare tuvaro Galiova naane Iutaa
vaiintinavuara aqao tiro, Maa vaiintiva vaaqu kaiqave, qora kaiqave,
vareharo *kamaani*ra uva raqa kaitirio, te homa vira kaara ni uva
iruraitirio. 15 Ne nenta uvarave, nenta nutuarave, nenta maara
okararave, irihama te unanaini aniavo. Vi uvava ninta kaiqa vairara
ti, kia ti vi uvara iriataa ivo. Ne nenta vaiha vi uvara avuqavu iate, tiro.
16 Galiova minti tivakero viva tumanta vira kaiqa vaiintinavu Iutaa vika
ko naavuqihai rarau veva aqukora.
17 Veva aquke viraqaahai vika oru Sotenisira Iutaa maara naavuqaa
raqiki vau vaiintira ravaaqavuke *ko* naavu qentiana vaiha vira kaavu
umiqake vatora. Mintuvarovata, Galiova kia virara noraiqaakero irura.

Poruva anirantero Antiokini vura
18 Poruva Korintini Ihura vaintinavu hampata airi enta mini variro,
viraqaahairo Prisilaaravata, Akuilaaravata, ntita varero Korinti mini
kero *sipi*qi vaarirero Siria vataini viro. Viva vireva iharo viva vo vatuka
Senkariaini oturero nai kauqu aiqiqaa aqukero Kotirara uva tiva torara
iriharo nai qiata kauhi ekaa toqakero vura.
19 Ho vinavuka oru vima Epasaasini orure Poruva Prisilaaka
Akuilaaka mini kero oru Iutaa maara naavuqi oriqetero Iutaa vaiinti
hampata uva tiro. 20 Vika hampata uva tumanta vika Porurara tiha,
Tinavu hampata vukaiqamake variqira vuane, tuvaro Poruva aqao
tiro, Te vate kia ni hampata vukaiqamake vairerave, tiro. 21 Tivakero
viva vireva iharo vika tiva nimiro tiharo, Naantiara Kotiva hove tina
entara ni hampata ani vairarave, tiro. Tivakero viva *sipi* voqi vaarirero
vurama.
22 Viva vuva Sisariaini orurero, viraqaahairo viva *sipi*qihairo
vaavirero viviro oru veraini Ieruharemini Ihura vaintinavu vauka uva
mantamakero, viraqaahairo ururantero Antiokini otu vaura. 23 Viva
mini vo entanavu varikero, viraqaahairo viva Farigia vatainivata,
Karesia vatainivata, vo vatuka vo vatukaqi niharo Ihura vaintinavu
mini mini vauka kempukaiqama nimitaqiro vura.

Apolosiva Epasaasiqivata Korintiqivata kaiqa varora
24 Poruva vika kempukaiqama nimitovaro Iutaa vaiinti vovano vira
autu Apolosiva, viva Arekisantaria vatukaihainaava, viva Epasaasini
oru vaura. Viva koqema keharo vaiinti nahenti uva vakaaka tiva
nimiharo viva ekaa Kotiva qara ntuvato uvaravata kankomakero tavo
vaiintivama vaura. 25 Vovano Nora Vaiinti avataqi vuaina aarara vira
umiqovaro, viraqaahairo viva vihi vaahi tiharo kempukaiqamakero
vaiinti nahenti Ihuva varo kaiqara tiva nimiqiro vura. Viva tiva
nimiharovata, viva naivano haaru Ionira uvaqai iriro Ionira namariqai
varo vaiintiva vaura.
26 Apolosiva Epasaasini orurero Iutaa maara naavuqi orurero viva
kia qetaraitiro vakaaka tiva nimi vaumanta Prisilaaka Akuilaaka vira
uva iri, vira vita vare *náitanta* naavuqi vuru ke Kotiva inaini vuaina
aarara Ihura uva avuqavuqamake vutuke vira tiva amura.
27 Avuqavuqamake tiva amuvaro iriro, viraqaahairo Akaia vataini
vireva umanta Ihura vaintinavu Epasaasini vauka vira kahaqiha qara
amiha tiha, Ne Ihura vaintinavu Akaiaini variaka maa vaiintirara koqe

vaiintive tivakema vira vitaate, tivake qara amura. Amuvaro Apolosiva vi qarara varero vuru nimiro, viva mini vaiharo vaiinti nahenti Kotiva koqema nimitomanta Ihura vaintiqama vuka kahaqama nimite vaura.

28 Viva vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo Iutaa vaiintinavu hampata uva tivaqiro viharo viva Kotira vukuqihainaa uvaqohairo Ihuva *Mesaiaa*vano variaina okarara vika vutukero numiqovarora tiro, vira uvavanoqai kempukaiquvaro Iutaa vaiintinavu tu uvara aatara kora.

19

Poruva Epasaasini vaura

1 Apolosiva Korintini vauvaro Poruva verara vo vataini oruniro Epasaasini oturero tavomanta Ihura avataqi nuka mini vaura. 2 Vika mini vauvaro viva vika irero tiharo, Ne haaru Ihurara quqaave tu entara ne Kotira Maraqura vareve iavo? tiro. Tumanta vika tiha, Kia tenavu Kotira Maraquravano vaivo tia uvarara irunarave, ti.

3 Tuvaro Poruva vika irero, Mintihama ne nana namarie varaavo? tumanta vika tiha, Tenavu Ionira namarima varaavauraukave, ti.

4 Tuvaro Poruva vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti nahenti qora aara qaqira kaate tiro, Ioniva vika namari nimurave. Ioniva vika tiva nimiro tiharo, Ti naantiaraini aniaina vaiintira ne virara quqaa viva *Mesaiaa*vano vaivo tiate, turave, tiro.

5 Poruva minti tumanta vika vi uvara iruvaro, viraqaahairo Poruva Nora Vaiinti Ihura autu reharo namari vika nimiro, 6 nai kauqu vikaqaa vatovaro Kotira Maraquravano vikaqaa tuvuromanta, viraqaahai vika vo uva vo uvaqihai tivaqi viha Kotira uva tiva qovaraiqi vaura. 7 Vi vaiintinavuka vaireka 12navuvano vaura.

8 Poruva Iutaa vaiinti maara naavuqi oru taaramo torara vaiharo kia qetaraitiro, vika Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uva okarara kankomake iriate tiro, viva vo uva vo uvaqohairo vika tiva nimi vaura.

9 Viva mintima kero tiva nimi vaumantavata, vokuka nái avu aato kempukaiqamake kia Poruva tu uvarara quqaave tiraiti, vaiinti nahenti nivuqaa vaiha Porurara tiha, are Nora Vaiinti Aaraqaa ni variarara tianara, vira qora uvaqaima vaivo, ti. Vika minti tuvaro Poruva vika ekaa mini kero Ihura vaintinavuqai ntita varero viro vo naavuqi, Tiranusira *sikuru* naavuqi oru vaiharo vakaaka vo enta vo enta vika tiva nimi vaura.

10 Mintiaqiro viharo taara ihi varakero Kotira uva vakaaka tiva nimumanta ekaa Esiaini vauka Iutaa vaiintive, vo vatanaa vaiintive, Nora Vaiinti Ihura uva ho irura.

Skevaara maaqunavuara tura

11 Kotiva Porura kahaquvaro viva nora kaiqa aahuva kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varora. 12 Mintumanta Porura utavaaqave, *hankasipi*ve, vare vuru rovara varokaqaave, vaanavano avutaqi vaukaqaave, viti vika vaataqaa vatomanta rovara varoka koqema vumanta vaanavanovata vaiinti avutaqihai aitare vumanta vika koqemavi vaura.

13-14 Mintumanta Iutaa vaiinti vonavu vinavuka vo vatuka vo vatuka niha vaana nititareka auti vau vaiintinavuka vaura. Vi vaiintinavuka Skevaara maaqu 7navuvano vauvaro vinavuka qova Iutaa maara uva iriharo Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva noravano vaura. Vira maaqunavu Porura kaiqa tavamake, Porura aanare viva varo kaiqara vikavata varareka autiha tiha, Kaiqe tenavuvata Ihura autu reha vaana

nititaari aitare vuate, ti. Minti tivake vinavuka vaiinti avutaqi vau vaanarara avateha mintima ti: Tenavu Poruva autu nte vai vaiintira autu, Ihura autu rehama ariara vi vaiintiraqihaira qaqini aitarera vuane turo, ti.

15 Vinavuka minti tuvaro vaanavano vinavukara tiharo, Te Ihurara irunarave. Te Poruraravata irunarave. Te kia niara irunarave. Nenavu taukave? tiro. 16 Minti tuvaro vaanavano viraqi vau vaiintiva vinavukaqaa vi aaqu viro, ai aaqu viro iharo, vinavuka ntaihamaqiro viharo vika utavaaqanavu qaqini rararata aqu komanta vinavuka naavuqihai tuvitare tokavano naare vaata vatamake aiqu autute kantama vurama.

17 Mintima komanta ekaa Iutaa vatanaakave, vo vatanaakave, Epasaasini vauka vi uvara iri voqamake qeteha Nora Vaiinti Ihura autu tuahereha vaura. 18 Ihura vaiinti nahenti airitahaa vika haaru nái qora kaiqa varorara vaiinti nahenti nivuqaa vaiha tiva qovaraiqama ke vaura.

19 Mintumanta airi vaiintinavu vika tota vaana kaiqave, *vure/quaha* kaiqave, varoka vi kaiqara qaqirake vikavata nái vukuve, nái quaha kaiqa varo airairarave, vare vaiinti nahenti nivuqaa vuru iha quara taiqakora. Nora monu 50,000 kinaa aqukeha varato vukurave, vaana kaiqa vare vau vukurave, ekaa vi haikara iha
quara taiqa kora. 20 Ho mintimake vi vatanaaka ekaa qora kaiqa qaqirake Kotira uva iriqi vuvaro Kotira uvavano vi vatanaaka kempukaiqama nimitora.

Epasaasini Porura uva kaara noraiqamake antua uva ti vaura

21 Viraqaahairo Poruva tiharo, Kaiqe te Masedonia vatavata Akaia vatavata oru vara maini ke, Ieruharemini vuare. Te mini vuariraukama naantiara nora vatuka Rominivata virerave, tiro. 22 Minti tivakero Poruva nai kahaqu vaiintitanta Timotika Eratusika nititama komanta vitanta Masedoniaini vuvaro Poruvaqai Esiaini vo entanavu mini vaura.

23 Mini vauvaro vi entara Epasaasini Kotiraini vi Aarara kaara tirorira haikavano qovaraiqura.

24 ⌞Vi vatanaaka nái una variqa nahenti Atemisirara iriha maara naavu kaqa amitora.⌟ Mintuvaro vaiinti vovano vira autu Demitariusiva, viva *silvaa* ori varakero viraqohairo Atemisira naavu kaqontema kero, inaara naavu maraqurahaa airitahaa autukero, vaiinti nahenti vi naavura nimiharo monu vare vaura. Viva nai kaiqa vaiintinavu hampata vi kaiqara vareharo airi monu vare vaura.

25 Demitariusiva nai kaiqa vaiintinavuvata, vokuka vi kaiqara voqaara varokavata, ruvaaquma kero vikara tiharo, Maa vaiintinavukao, tenavu maa kaiqara vareha viraqaahai airi monu vare vaunarave. 26 Ne Poruva varai kaiqara tavaarave. Poruva tiharo, Ne nenta kauquqohai aututaa haikava kia quqaa variqavano vairave, tivo. Minti tirara ti, airi vaiinti nahenti Epasaasihainaakave, Esia vataihainaakave, vira uvara quqaa uvave tiarave. 27 Poruva qaqiqai minti tivaqi vi vairera, vaiinti nahenti tinavu kaiqara qumina kaiqa una kaiqaveqaima tivarave. Kia tinavu kaiqa viraraqai minti tivarave. Vika variqa nahenti Atemisira naavuaravata qumina naavuve tivakeha Atemisira qaqira kevarave. Minti tivera, Atemisiva kia tinavu variqa noravano varianarove. Vate ekaa Esia vatanaakavata, ekaa vataini variakavata, vira autu tuahere variarave, tiro.

28 Demitariusiva minti tiharo vihi vaahi tumanta vaiinti nahenti
ruvaaqumavi vauka noraiqamake antua aantua tiha vika nái una
variqa virara naveraitiha, Atemisiva Epasaasini vai variqava, viva
noravanove, ti vaura. 29 Minti tivake vi uvara tivaqi vumanta ekaa vi
vatanaaka antua aantua ti vaura. Antua uva tivaqi viha vika oru vo
vaiintitanta Gaiusika Aritaakusika ravaaqavukora. Vitanta Masedonia
vataihainaa vaiintitanta Porura vataake anutanta ani vaumanta vika
vitanta ravaaqavu vare vuru vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaunaini
kora.
30 Vitanta vite vuru kovaro Poruva vivavata vaiinti nahenti ru-
vaaqumavi vaunaini virare tumanta Ihura vainti vonavu vira qioqa-
mate tiha, Are kia ho mini vinarave, tumanta 31 nora vaiinti vonavu
Porura tontiqama tokavata uva varake kempukaiqamake Porurara
tiha, Are kia maini ruvaaqumavi vainaini aniane. Vika ai viraaqamake
tavevorave, ti.
32 Minti tumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka antua aantua
tivaqi vi vaura.
Airi vaiinti nahentivano vika kia ruvaaqu okarara iriraiti, viraqaahai
vika hini kuka naveraitiha vo uva tumanta hini kuka naveraitiha
vo uva ti vaura. 33 Mintiaqi vumanta Iutaa vaiintinavu vika nái
navunaa vaiinti vo, vira autu Arekisantara vihi vaahi tiha, Are vai-
inti nahenti nivuqaa himpira uva tiane, tuvaro Arekisantava him-
piro kauqu viriniqaakero uva tirare tumanta 34 vika tavovaro viva
Iutaa vaiintivano vaumanta vika kia vira uva iriraiti, nai variqara
naveraitiha, Atemisiva Epasaasini vaiva, viva noravanoveqai tiha
vaura. Vi uvaraqai qaiqaa qaiqaa tivaqi viha 2 *aua* vara kora.
35 Vika minti tivaqi vi vauvaro viraqaahairo *kusikusi*vano himpiro
vaiinti nahenti vuatarama komanta tirema vauvaro tiharo, Epasaasi
vaiintinavuvauvo, tenavu Epasaasihainaaka tentanavu variqa
Atemisiraqaa koqemake raqiki vauna uvara ekaa kankomake iriarave.
Naaruvaihairo aahuva orivano maaqi hiqirira tenavu viraqaavata
raqiki vaunarara ekaa iriarave. 36 Kia ho vovano vi uvarara una uvave
tianarove. Virara irihama ne qaqi evaara vaiha, kia paparuqamake
vo okara vo okara qora okara autuate. 37 Vi vaiintitanta kiama tinavu
variqa naavuqihai vo haika muara varakaavo. Vitanta kiama tinavu
variqa nahentiara qora uvavata tiva amitaavo. Vitanta kiama qora
kaiqa vara kaamanta ne vitanta maini vite aniavo.
38 Demitariusivavata, vira kaiqa vaiintinavuvata, vo vaiintiqaa uva
vatareka auti vaivera, *ko* ti vai entaraqaa homa vika vi vaiintiraqaa uva
vatevarave. *Ko* ti varia kaiqaraqaa raqiki variaka variavo.
39 Niqi vo uvavano vairera, homa ne ekaa nora vaiinti ruvaaqumavi
vairaqaa vi uvara avuqavuqamake tiate. 40 Ne qumina uva kaara
raqireka auti variavo. Naantiara vi uvara okarara *kamaani*va tinavu
irairaqe tenavu kia ho vo uva tirarave. Hauri naantiara *kamaani*va
tinavuara tiharo, Ne qumina vi entara raquarave, tivakero tinavuqaa
uva vataantorave, tiro.
41 *Kusikusi*vano minti tivakero mini ruvaaqumavi vauka nititama
komanta vinurama.

20

Masedoniainivata Karikinivata vura

1 Ho nora antua uva tuva taiqa vuvaro Poruva Ihura vaintinavu
naaromanta viva unaini anuvaro viva uva tiva nimiharo vika muntuka
paruma nimitero, ho kauqu nimiro vika mini kero Masedonia vataini
vura.
2 Viva Masedoniaini vatuka vatuka niharo Ihura vaintinavu mini
vauka vo uva vo uva tiva nimiro vika muntuka kempukaiqama
nimitero viraqaahairo viva vevara Kariki vataini otu viro. 3 Viva
taaramo torara Karikini varikero, viraqaahairo viva Siriaini *sipi*qi
virare tiro irumanta Iutaa vaintinavu vira arireka auti vauvarora tiro,
Poruva qaqira mini kero qaiqaa tuvurantero verara Masedoniaini vura.
4 Pirusira maaqu Sopateva Beriaihainaava Porura vataakero vu-
manta vaiinti vonavuvata Porura vataake vura. Tesaronaikaihainaa
vaiintitanta Aritaakusika Sekuntusikave, Debehainaa vaiinti Gaiusi-
vave, Esia vataihainaatanta Tikikusika Tarofimusikave, Timotivave,
Porura vataake vurama.
5 Vinavuka naane avuni vuka oru Taroaasini tinavu veka vaumanta
6 tenavu vatuka vo, Piripaini variavauraro Kia Noqavu Mparetira ovata
no entava taiqa vumanta viraqaahai tenavu *sipi* vare vivi kauquru enta
varake Taroaasini orure mini 7 entanavu variavaunara.

Poruva Iutikusira qaiqaa qaqi vara himpima kora

7 Santeqaa tenavu kara narera ruvaaqumavi variavauraro Poruva
vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka uva vakaaka tiva nimi vaura. Viva
hura vuariravara tiro, viva vukai uva tiva nimiqiro vi vauvaro enta
tavaaraiqama vura. 8 Viva tiva nimiqiro vi vaumanta tenavu naavu
veranto vaukanta ruvaaqumavi variavauramanta airi ova qumpike vi-
raqi vatatovaro 9 qaraaka vaiinti vovano Iutikusiva *uintua*qaa oquviro
vauvaro Poruva uva tivaqiro vi vauvaro Iutikusira avuvano taunta
vuvaro viva vaita aavata viro, verara nai tauvaqaqaa nai tauvaqaqaa
kaqato naavura taaramoqaahairo vevara vata kanta hiqirura. Hiqiru-
manta vika otu utu vare tavovaro viva qutuma vura.
10 Qutu vuvaro Poruva otu viraqaata nai aaquviro vira kaanauruma
tero tiharo, Ne kia qetaate, viva qaqima vaivo, tiro.
11 ⌞Minti tuvaro qaraaka vaiinti viva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi
himpuvaro⌟ Poruva tuvurantero qaiqaa veraraqaa oru vaiharo mpareti
nkui kero vika hampata namakero, viraqaahairo qaiqaa vukai uva
voqavata viraqi vauka hampata tivaqiro viro aatita kero, viraqaahairo
Poruva vika mini kero vurama. 12 Vumanta vika qaraaka vaiinti viva
qaqi himpura vita vare vika nái maaqa vuvaro vika muntukavano koqe
umanta vaura.

Poruva vatuka vo Miletusini vura

13 Poruva Taroaasini vaumanta tenavu naane *sipi*qi vaarinte, vatuka
vo Asosini orure, mini Porura veka variavaunara.
Poruva avuni tiharo, Ne mini oru ti veka vaiqe te vatavaura orunte,
ni ntita kaare, tiro. 14 Poruva viro tinavu tivita komanta tenavu vira
vita vare vatuka vo, Mitirinini oru raavaunara.
15 Ho viraqaahai tenavu vivi, vira qararaa varuva avutaqaa vau
vatara vo, Kiosi aumanto orure viraqaahai vivi, varuva avutaqaa vau
vatara vo, Samosivata vi aatarake, vira qararaa vatuka vo, Miletusini
oru raavaunara.
16 Poruva tiharo, Pentikosi ovata nare ia entara te Ieruharemini
oruraarirava ho vairera, te vaaka mini virerave. Virara irihama te Esia
vataini vukaiqamake variarorave ti, te kia Epasaasini virerave, tiro.

Poruva Epasaasihainaa vaiinti noranavu ekaara uva tiva nimura

17 Poruva minti tumanta tenavu Miletusini oru raavauraro Poruva
Ihura vaintiqaa raqiki vauka vira ani tavaate tiro, uva vara kovaro
Epasaasini vura. 18 Uva vara kovaro vika unaini vumanta vika
anirovaro Poruva vika tiva nimiro tiharo, Te haaru Esiaini vaiha ni
hampata kaiqa varaavauna okarara ne iri tavaarave. 19 Kia tinta
autuvano noraiqiarire ti, te kaiqa varaavaunarave. Iutaa vaiinti
ruvaaqumavi vaiha ti qoraiqama timitareka auti variamanta te vukaari
utiha, iqi rataqi viha, Nora Vaiinti Ihura kaiqa varaqi viha uva vakaaka
ni tiva nimiqi vuavaunarave. 20 Ne virara iri tavaarave. Ne tavaamanta
te ekaa ni naavuqi vi aniha ni nivuqaa qoqaa vaiha, kia vo uva
kukeqaraiti, te ni kahaqiaina uvaraqai tiva nimiavaunarave.

21 Te Iutaa vaiintinavuaravata, vo vatanaakaravata, kempukaiqaake
uva tivaqi viha mintima tiavaunarave. Vaaqu kaiqa vare aarara
qaqirake Kotiva inaini aniha Ihurara quqaa tinavu Nora Vaiinti quqaa
vivave tiate, tiavaunarave. 22 Ho vate te Kotira Maraquravano tiriara
mini vuane tinantemake, te Ieruharemini mini virerave. Ieruharemini
vuariraro nana haikavanoe tiqaa qovaraiqianarove? Kia te iruro. 23 Te
maa haikararaqaima irunarave. Te vo vatuka vo vatuka vi ani vauraro
Kotira Maraquravano tiriara tiharo, Raurihara variane. Naantiara ai
karapuhiqama kevavata, maara vareravavata, ai vekama varianarove,
tirave.

24 Te Ihuva Noravano timitai kaiqara, vi kaiqara vi kaiqaraqai vara
vuru taiqa karerave. Viraqaahai te kia maa vataraqaa qaqi variqi
vuainarara noraiqaake iriravе. Te Kotiva vaiinti nahenti aaqurihama
nimitaaina uvara koqe vakaaka, vi uvaraqai tiva nimiqi virerave.

25 Te Kotiva raqikiaina uvara ne varianaini niha tiva nimunarave. Te
vate kankomake irunarave. Ne naantiara kiama qaiqaa ti viri tavevar-
ave. 26-27 Kia te vo uva kukeqake vo uvaqai ni tiva nimiavaunarave.
Te ekaa Kotira uvarave, kaiqarave, ni tiva nimiavaunarave. Te vate
maa uvara vutuke ni tiva nimiari iriate. Te Kotira uva ekaa uva ni tiva
nimiavaunarara tiro, naantiara niqihairo vovano kakakima virera, kia
vira uvavano tiqaa varianarove.

28 Kotira Maraquravano ni noraiqama kaimantara ti, ne nentaqaa-
vata, Kotira vaiinti nahentiqaavata, koqemake raqikiqi vuate. Kotiva
nai Maaqu naareqohairo vi vaiinti nahentika koqaama tairara ti, ne
sipisipi qoka koqeka voqaantemake vaiha, Kotira vaiinti nahentiqaa
raqikiqi vuate. 29 Te vuariramanta qora uva ti vai vaiintika qaakau vairi
voqaara anire ni qoraiqama nimitevarave. Te virara irunarave.

30 Naantiara niqihai vaiinti vonavu qovaramavi, Ihura vaiinti nahen-
tiara vika tinavuqai avataqi vuate ti, vika hampi uva una uva vika tiva
nimiqi vivarave.

31 Virara irihama ne rauriha variate. Te taaramo ihi vaiha aati-
tairaqaavata, entaqivata, niara noraiqamake iriha auquru rauru ke-
hama ni vohaiqa vohaiqa koqe aara numiqaavaunarave. Ne virara
irihama kia tauru kaate.

32 Te vate vire ihama Kotiva niqaa raqikiarire ti, vira aarauro.
Kotiva ni aaqurihama nimitaaina uvara iriqi vuate. Vira uvavano ni
kahaqamaqiro vira ne naantiara ekaa Kotira vaiinti nahenti hampata
vaiha koqemake vaivarave. 33 Te ni hampata variavauna entara kia

ti muntukavano vora *silvaa* oriarave, *kori* oriarave, utavaaqarave, ntimanta variavaunarave.
34 Ne tavaarave. Vi entara kia te niara ti kahaqiate tiraiti, te tenta kauquqohai kaiqa varaqi viha tenta karavata, utavaaqavata, varake ti vataake vaukavata kahaqamaqi vi variavaunarave.
35 Te ekaa kaiqa varehama koqe aaraqai ni numiqaavaunarave. Tenavu mintimake kempukaiqamake kaiqa varakehama vehi vaiinti nahentivata koqemake kahaqiaina okarara ni numiqaunarave. Tenavu mintiaqi vihama Ihuva Noravano tivato uvarara aatoqi iritaare. Ihuva mintima tiro: Vaarimakero voka voka nimi vaina vaiintiva quahaairirava uritarakero vairaro varaaina haikarara quahaainaravata aatara kaanarove, turave, tiro.
36 Poruva vi uvara minti tiva nimi taiqa kero viva nora vaiinti hampata tori kauru araviro vaiharo Kotira aarero. 37 Kotira aaromanta vika iqi rateha vira kuquqama amiteha vira moqake ho vuane ti. 38 Poruva vaaka vika tiva nimiro tiharo, Kiama ni viri qaiqaavata tavararave tura kaara, vika muntukavano qoraiqumanta vika Porura vita vare *sipi*qi muntu kora.

21

Poruva Ieruharemini vura
1 Vika Porura muntu komanta tenavu vikara vuro tivake Porura vita vare *sipi*qi vuavaunara.
Tenavu *sipi*qi vaarire avuqavu tuvi, varuva avutaqaa vau vatara, Kosini tuvu varike, vira qararaa vata vo, Rodesini orure viraqaahai vatuka vo, Pataraini vuavaunara. 2 Mini orure tavaavauraro vo *sipi*vano Fonisiaini vireva umanta tenavu viraqi vaarire vuavaunara.
3 Tenavu viha tavaavauraro varuva avutaqaa vau vatava, Saiparusi kauqu kaanaaqaini vaumanta otitare otu vi, Siria vataini otu raavauraro vatuka vo, Taiaini *sipi*vano nai varato airairara muntu oqikareva umanta 4 tenavuvata mini vaavire oru Ihurara quqaave tuka rantake vika hampata mini vohaa *uiki* variavaunara. Vika hampata variavauraro Kotira Maraquravano vika kahaqumanta vika Porurara tiha, Kia Ieruharemini vuane, ti.
5 Tumanta tenavu mini variavauraro tenavu vuaina entava aniromanta vuavaunara. Tenavu vire iavauramanta Ihura vaiintinavu nahenti vaintiaravata tinavu vatukaihai tivita vare muntu namari auvahini komanta tenavu ekaa tori kauru aravi vaiha Kotira aarama kaavauramanta 6 viraqaahai vika kauqu tinavu timumanta tenavu vika nái kauqu nimi *sipi*qi vaarire vuavauramanta vika tuvurante nái maaqaini vurama.
7 Vika vumanta tenavu Taiaa vara mini ke, oru vatuka vo, Toremesini orure tinavu qata vakauka mini vauka uva mantamake vika hampata vohaa enta mini varike, 8 vira qararaa *sipi*qi qaiqaa vaarire oru vi, Sisariaini orure mini vaiha Piripiva Kotira vakaaka ti vau vaiintira naavuqi oru variavaunara. Tota Ieruharemini vaiha vaiinti 7navu vara himpimake Kotira kaiqa varaate tu vaiintinavukaqihairo Piripiva vovano vaura. 9 Piripira raavura 4navu vaiha vinavuka kia vaativata vararaiti, qaqi vaiha Kotira uva qovaraiqamakeha ti vauka vaura.
10 Tenavu vika hampata Sisariaini vo entanavu variavauraro vaiinti vo, vira autu Agabusiva Iutia vataihairo tuvurora. 11 Vivavata Kotira

uva qovaraiqama kero ti vau vaiintiva vaiharo viva tenavu variavaunanaini tuvurero Porura *reti* varakero viraqohairo nai aiqu kauqu rumpatero tiharo, Kotira Maraquravano mintima tivo: Naantiara Iutaa vaiintinavu Ieruharemini variaka maa *reti*raqohai vira qora maantimake vira aiqu kauqu rumpake vo vatanaaka nimivarave tivo, tiro.

12 Minti tumanta tenavuvata, mini vaukavata, vi uvara iri Porurara mpo ike tiha, Kia Ieruharemini vuane, ti. 13 Minti tiavauraro Poruva aqao tiro. Hauri ne iqi rataqi vivaro ti muntukavano qoraiqiantorave. Kiama ti karapuhiqama kerara haatu itaivo. Te Nora Vaiinti Ihurarao ti, te Ieruharemini qutu vuainararavata qeramatema vauro, tiro.

14 Minti tumanta tenavu kia vira uva ho aatara kaarirava vaumanta tiha, Ho Noravano nai varaataa ina kaiqara varaarire, tiavaunara.

15 Minti tivake tenavu vo entanavu mini varike tentanavu airaira qera qaaramake vare, viraqaahai verara Ieruharemini vuavaunara. 16 Ihura vainti Sisariaihainaaka vonavu tinavu tivita vare vuru tenavu variaina naavura, Nesonira naavuqi kora. Nesoniva Saiparusihainaava viva haaruqama kero Ihurara quqaave tu vaiintiva vaura.

Poruva Iemira oru tavora

17 Tenavu Ieruharemini oru raavauramanta tinavu qata vakaukavara Ihura vaintinavu mini vauka tinavu quahama timiteha tinavu tivita kora. 18 Vika tinavu quahama timiteha tinavu tivita kovaro vira qararaa Poruva tinavu hampata Iemira tavareva viro. Vumanta Ihura vainti nora vaiintinavuvata Iemira hampata vauvaro 19 ho Poruva vika uva mantamakero, viraqaahairo uva vo, Kotiva vira kahaqi vauvaro viva nai vo vatanaa vo vatanaaka nora kaiqa vara nimitaqiro vu uvara vika tiva nimiro.

20 Poruva vi uvara ekaa tiva nimumanta vika vi uvara iri, Kotira autu tuaherake Porurara mintima ti: Ho ti qatao, tavaane. Airi Iutaa vaiintitahaa, vo *tauseni* vo *tauseni*navu Ihura vaintiqamavi, vika Mosira uvavata noraiqamake iriqi vi variakama variavo. 21 Vokiaka vika una uva tiva nimiha ariqaa oqikeha maantima ti variavo: Poruva Iutaa vaiinti vo vataini vo vataini variakara tiharo, Ne Mosira uva qaqira kaate. Kia ne nenta qorainti vainti vaata toqaate. Kia Iutaa vatanaaka maara okara iriqi vuate, ti vairave, tiavo. 22 Ariqaa vi uvara vi uvara oqike ti varia vaiintinavuka are Ieruharemini oruntena uvarara vikavata irivarave. Viraqaahaira are nantie inarave?

23 Kaiqe tenavu ai tiva amiarirara are tenavu tiainantema kera iane. Vaiinti erakaimaantenavu vinavuka nai kauqu aiqiqaa aqukeha Kotirara tiha, Tenavu quqaiqamake mintirerave, tivake tivataavo. 24 Are vinavuka ntita varera Kotiva vaata muntuka hiqama nimitaaina okarara iriqira viharama vuru taiqa kera, are viraqaahaira vinavuka kahaqiharama monu aqukaira vinavuka qiata ekaa ntuqu qaqini kaate. Are mintiaqira vira vaiinti nahenti ai tave, vokiaka ariqaa oqike tivate uvarara una uvaqaima vaivo tivarave. Are minti minti irera, vaiinti nahenti tavaivara are Mosira uva okara iriqira vi variaravama vainarave.

25 Vo vatanaa vo vatanaaka Ihura vaintiqama vuaka haaru tenavu maa uvara qara ntuvake tiva nimiavaunarave. Vi entara qaraqi mintima tunarave: Kia una variqa amite karara naate. Kia naare naate. Kia aunta raqutute aantau vahira naate. Kia hampi muara nuate, tiavaunarave, ti.

26 Vika minti tuvaro Poruva eo tivakero vi vaiintinavuka ntita varero
vira qararaa vinavuka hampata vaiharo vaata muntuka hiqaaina
okarara iriqi viro, viraqaahairo Kotira Naavuqi oriqetero Kotira kaiqa
vara amite vau vaiintika tiva nimiro tiharo, Tenavu vi entanavura
maaqi vaiha, vaatave muntukave hiqaaina okarara iriqi viha vuru taiqa
kararave. Viraqaahai tenavu variari nenavu tinavu kahaqihama *ofaa*
vo Kotira vara amitaate, tiro.

Kotira Naavu vaunaihai Porura ravaaqavu kora

27 Vi entara 7 entanavu taiqaarirava aumanto vaumanta Iutaa vaiinti
vonavu Esia vataihainaaka tavovaro Poruva Kotira Naavuvano vau-
naini vaumanta vinavuka vira tave, viraqaahai antua uva tivaqi viha
vaiinti nahenti naarama vare oru Porura ravaaqavu vare naveraitiha,
28 Isareri vaiintivarao, ani tinavu kahaqiate. Maa vaiintiva vonaini
vonaini niharo Isareri vatanaakarave, Mosira uva okararave, maa
Kotira Naavuarave, qora uva ti vai vaiintiva vaimanta tenavu vira
ravaaqavu kauro. Ho vate viva vo vatanaa vaiintinavu ntita varero
Kotira Naavu vainaini vuru kaimanta vinavuka vo vatanaa vaiinti
vaihara ti, vika Kotira Naavu takuqira qoraiqama amitaavo, ti.

29 Tota vinavuka tavovaro vo vatanaa vaiinti vovano Epasaasi-
hainaava vira autu Tarofimusiva Porukantiro vatukavaura ni vau-
manta vinavuka tiha, Poruva vi vaiintiravata vita varero Kotira
Naavuni vivo, tura. 30 Vinavuka nái irike una uva Poruraqaa oqitoman-
tara ti, ekaa Ieruharemini vauka hihai hihai kante oru ruvaaqumavi
vaiha Porura ravaaqavuke Kotira Naavu vaunaihai rarau vare aaqaini
veva kora. Aaqaini veva komanta Kotira Naavuqaa raqikuka vaakama
qenti tinta tora.

31 Vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka Porura arukareka auti vauvaro
vaiinti vovano uva varakero tiharo, Ekaa Ieruharemini variaka arara
itai okararama qovaramate iavo, tuvaro 32 Romeni iqoka vaiintiqaa
raqiki vau vaiintiva nai qiata vaiintinavuve, nai iqoka vaiintinavuve,
ntita varero kantero vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaiha naveraiti
vaunaini viro.

Mini vumanta vaiinti nahenti vi vaiintiravata, iqoka vaiintinavuvata,
tave viraqaahai Porura kia qaiqaavata arura. 33 Kia qaiqaavata aruvaro
iqokaqaa raqiki vau vaiintiva oru Porura tuatero tiharo, *Seni* taaraqan-
taqohai vira rumpataate, tiro. Minti tivakero viva irero tiharo, Maa ta
vaiintirave? Maava nana vara kaimantae ne vira ruquti variavo? tiro.

34 Minti tumanta viraqi ruvaaqumavi vauka kia vohaa uva tiraiti, vo
uva vo uva ti vauvaro iqoka vaiintiqaa raqiki vau vaiintiva kia vika
uva okara anomakero iriraitiro, Porurara tiharo, Vira vita vare iqoka
vaiintinavu naavuqi vuru kaate, tiro. 35 Tumanta vika vira vita vare vi
naavuraqi vi vau iriraqaa orure tavomanta vaiinti nahenti voqamake
vira arukareka auti vaumanta iqoka vaiintinavu vira avuta ntuva vare
vumanta 36 vaiinti nahenti Porura avataqi viha, vihi vaahi tiha vira
arukaate ti vaura.

Poruva nai auta ntu uvara tura

37 Mintiaqi vumanta iqoka vaiintinavu Porura naavuqi vuru karare
tuvaro Poruva iqoka vaiintiqaa raqiki vau vaiintira irero, Hoe te ai
hampata uva tirarave? tuvaro viva tiharo, Ike, are Giriki uvavata
iriaravave? 38 Te ariara tiha, Viva Isipi vatanaa vaiintive, tunarave. Vi

vaiintiva haaru *kamaani*ra vataakero raqire iharo 4,000 iqoka vaiinti ntita varero qumina vataini raqireva auti vaurave, tiro.

39 Minti tuvaro Poruva aqao tiro, Te Iutaa vaiintima vauro. Ti Tasusi Sirisiaini vatataikave. Tasusi nora vatuka vaimanta te vi vatanaakama vauro. Hoe te vaiinti nahenti uva tiva nimirarave? tiro.

40 Tuvaro iqoka vaiintiqaa raqiki vau vaiintiva hove tuvaro Poruva naavu qentiana himpiro kauqu virini aqukero vuatarama komanta vaiinti nahenti tiremake evaara vauvaro Poruva vika nái Hiparu uvaqihairo uva tiva nimi vaura.

22

1 Poruva mintima tiro: Ti qata vakaukavarao, ti qokavarao, ne iriate. Ne tiqaa uva vataara ninta tiva nimirerave, tiro. 2 Minti tumanta vika iruvaro Poruva nái uva Hiparu uvaqihairo ti vaumanta vika voqavata tiremake vauvaro Poruva nai auta ntuaina uvara tiharo mintima tiro:

3 Te Iutaa vaiintima vauro. Ti Tasusi Sirisia vataini vatatokave. Te Ieruharemi maaqi noruqama vuraukave. Gamarieriva nora vaiintivano ti tiva timimanta te ekaa tinavu kaivaqaukavara maara okara iriavaunarave. Mintiaqi viha te kempukaiqaake Kotira avataqi vuavaunarave. Vate ne Kotira avataqi vuantemake, tevata Kotira avataqi vuavaunarave.

4 Vi entara te kia Ihura vaintiqama vuavauna entara te Ihura aaraqaa ni vauka qoraiqama nimiteha vika aruke, vaiintivata nahentivata ravaaqavu keha vuru karapuhiqi aquke variavaunarave.

5 Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika qiata vaiintivanovata, ekaa *Kansoru* vaiintinavuvata, vika vi uvarara quqaavema tivarave. Vinavuka Damasikusini vau qata vakaukavarara qara ntuvake ti timumanta te vi qarara vare vaiinti nahenti *seni*qohai oru rumpa vare vuru Ieruharemini kaarira vika ntaihaate tivake vuavaunarave.

Poruva nai Ihura vaintiqaa vurara tura
(Kaiqa Varora 9:1-19; 26:12-18)

6 Ho te vi qarara vare aarana viha tavaavauraro Damasikusi aumanto vauvaro kuarivano qiataqaa uritaromanta te vi variavauraro vaakama naaruvaihairo ovavano aaquakaa voqaara te vuavaunanaini utu komanta 7 te vataini hiqirivi iriavauraro uvavano tiriara mintima tivo: Soruo, Soruo, nantiharae ti qoraiqama timite variarao? turave.

8 Tumanta te tiha, Noravauvo, are tavave? tiavauraro viva tiharo, Te Nasaretihainaaka Ihukave. Are ti qoraiqama timite variaraukama vauro, tiro. 9 Minti tumanta ti vataake anuka kia vi uvara iriraiti, vika ova itoraqai tavorave.

10 Mintumanta te Nora Vaiinti vira ireha tiha, Te nantie irarave? tiavauraro Noravano tiriara mintima tivo: Himpira oru vira Damasikusini oru vairaro vo vaiintivano are Kotira kaiqa varenarara ai tiva amiarire, turave. 11 Minti tuvaro nora ovavano itovarora tiro, ti tivu qimpa vumanta kia te ho tavaavauramanta ti vataake anuka ti kauqu utu vare tivita vare vuru Damasikusini korave.

12 Mini kovaro vaiinti vovano vira autu Ananaiaasiva, viva maara uva iri vau vaiintiva Mosira okara uva koqema kero iru vaiintiva, ekaa Iutaa vaiinti Damasikusini vauka virara koqe vaiintive ti vauva, 13 viva te variavaunanaini anirero ti tataaqa himpitero vaiharo tiharo, Ti qata Soruo, qaiqaa nena avuqohai tavaane, tuvaro vaakama ti tivu qimpa vuva qaiqaa hoqama vivera te vi vaiintira kankomake tavaavaunarave.

14 Mintivera variavauraro viva tiharo, Tinavu kaivaqaukavara
Variqavano Kotiva ariara vira antuqavano vainarara iriane tiro, ai
vara himpima kaivo. Avuqavu ni vai vaiintira Kotira kaiqa vaiinti
Ihura are vira tavehara vira uvaqai iriqira vuane tiro, Kotiva ai
vara himpima kaivo. 15 Are Ihura kaiqa tavenaravata Ihura okara
irinaravata, ekaa vaiinti nahenti tiva niminarave. 16 Are nana vekae
variarao? Himpira Ihura autu rehara namari varairaro viva ai vaaqu
kaiqa nunka amitaarire, turave.

Kotiva Porurara vo vatanaaka ti uva tiva nimiane tura

17 Ananaiaasiva minti tumanta te viraqaahai himpi anirante
Ieruharemini vi, Kotira Naavuqi oru Kotira aareha taira voqaara
tavaavaunarave. 18 Vira tave variavauraro Noravano tiriara tiharo,
Vaaka himpira Ieruharemi maini kera vuane. Are ti uva maa vaiinti
nahentika tiva nimiramantavata vika kia ho irivarave, turave.
19 Minti tumanta te tihama, Noravauvo, vika haaru ti kaiqa okara iri
tavorave. Te haaru maara naavu vo naavu vo naavuqihai ariara iriqi
vi vau vaiinti nahentika rarau vareha vuru karapuhiqama keha vika
ntaihe variavaunarave. 20 Haaru vika ai uva tiva nimi vau vaiintira
Sitivenira arukomanta tevata vi entara vika utavaaqaqaa raqiki vaiha
ho tevata vira arukaate tiavaunarave, ti. 21 Minti tiavauraro Noravano
tiriara tiharo, Ho himpira vuane. Te niara vataini, vo vatanaaka
vainaini ai atitarerave, turave, tiro.
22 Poruva minti tivaqiro vumanta mini ruvaaqumavi vauka vika vira
uva iriqi vuvaro Poruva vo vatanaakara uva tumanta viraqaahai vika
arara itomanta oi aai tiha naveraitiha, Vira vite vuru arukaate. Minti
tina vaiintiva kia ho qaqi variqi vuataarave, tura.
23 Minti tivake vika oi aai tiha nai utavaaqa aqu aqu iha konkomavata
varake aqu aqu iha vauvaro 24 Romeni iqoka vaiinti vika noravano
Porurara nai iqoka vaiintinavu tiva nimiro tiharo, Vira vita vare vuru
naavuqi kaate. Viva nana varakaimantae vaiinti nahenti noraiqaake
uva ti variavo? Viva vi uvara okara qovarama kaarire ti, ne kaavuqohai
vira ruqutuate, tiro.
25 Minti tumanta vika Porura rumpate vira ruqutirare tuvaro Poruva
nora vaiinti vo vira tataaqa himpitero vau vaiintira irero, Are *ka-
maani*ra okara iriharama are hoe kia *ko* tiraitira, Romeni vaiinti
qumina ruqutinarave? tiro.
26 Poruva minti tuvaro nora vaiinti viva vi uvara iriro oru nai nora
vaiinti tiva amiro tiharo, Are nantie inarave? Vi vaiintiva Romeni
vaiintivanoma vaivo, tiro.
27 Minti tuvaro vika nora vaiintivano Poruva vaunaini anirero vira
irero, Are quqaae Romeni vaiintivano variarao? Are tiraqe iriare, tiro.
Minti tuvaro Poruva eo tiro.
28 Tuvaro nora vaiinti viva tiharo, Te nora monu aqukeha Romeni
vaiintiqama vunarave. Arevo, nantiakerae Romeni vaiintiqama vua-
narave? tuvaro Poruva tiva amiro tiharo, Ti noka qoka Romeni
vaiintiqama vuarara ti, tevata Romeni vaiintima vauro, tiro.
29 Poruva minti tumanta vaiinti vonavu Poruva uva tiarire ti, vira
ruqutireka auti vauka vaakama qaqirake vuvaro vika nora vaiinti-
vanovata qetakero tiharo, Oho, Poruva Romeni vaiintivano vaimanta
te vira *seni*qohai rumpatauro. Te kia mintiataarave, tiro.

Porura vita vare kansoru vaiinti nivuqaa vuru kora

30 Vika nora vaiintivano minti tivakero viva Iutaa vaiintinavu Poruraqaa uva vato okarara kankoma kero irireva auti vaiharo vira qararaa Porura *seni*qohairo rumpatora qaqini kuvantu kero uva vara kovaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, ekaa *kansoru* vaiintivata, vika ruvaaqumavi vauvaro viva Porura vita varero vika nivuqaa vuru himpima kora.

23

1 Poruva himpiro *kansoru* vaiinti navu aitutuma taveharo viva vika tiva nimiro tiharo, Ti qata vakaao, te Kotira avuqaa nihama kia una kaiqa varaurarora tiro, kia ti toqaavu harivo, tiro.

2 Minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti Ananaiaasiva Porura tataaqa vau vaiintika tiva nimiro tiharo, Porura no ruqema kaate, tuvaro 3 Poruva tiharo, Kotiva ninavata ruqutuanarove. Are qora katari hanta *peni* aqutaara voqaarama variarao. Are Kotira uva maara irihara avuqavu *ko* tiataara vaivara are Kotira uva raqa keharama ti ruqutuate tiarao, tiro.

4 Poruva minti tumanta vaiintinavu vira tataaqa vauka tiha, Are Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika qiata vaiintiara qora uva ti variarao, ti. 5 Minti tuvaro Poruva aqao tiro, Ti qata vakaao, kia te viva qiata vaiintivano vaira virara iriraitima turo. Kotira vukuqi mintima tivo:

> Kia vaiinti nahentiqaa raqikina vaiintirara qora uva tiate, turave. *(Katu Varora 22:28)*

Te vi uvara irunarave, tiro.

6 Poruva minti tivakero viva tavomanta vaiinti hininavu Satiusi vaiinti maara okara iruka vaumanta vaiinti hininavu Parasi vaiinti maara okara iruka vauvaro Poruva *kansoru* vaiinti tiva nimiro tiharo, Ti qata vakaao, te Parasi vaiinti maara okara iruraukave. Ti qovavata Parasi vaiinti maara okara iri vau vaiintiva vaurara ti, tevata vira maaquvano mintima vauraukave. Vaiinti qutika qaiqaa qaqi himpi okarara te virarama quqaa uvavema ti vaunarave. Ho vi uvara kaara vate ne tiqaa uva vate iavo, tiro. 7 Poruva minti tumanta Parasi vaiintivata, Satiusi vaiintivata, viraqaahai himpi rairavi nai ati nai ati iha vaura.

8 Satiusi vaiintivano ti vau okarava maantimama vairo: Vaiintivano qutu viro kiama qaiqaa ho qaqi himpuanarove. Kiama *enseli* vika variavo. Kiama maraqura haikavanovata vaivo, ti vaura.

Satiusi vaiintivano maara ti vau okarava mintima vauvaro Parasi vaiintivano maara ti vau okarava maantimama vairo: Vaiintivano qutu viro qaiqaa qaqi himpuanarove. *Enseli* vikavata variavo. Maraqura haikavanovata vaivo, tura. Vika ekaa vi uvara vi uvarara quqaa uvave tura.

9 Parasi okaravano mintimakero vaurara ti, vika voqamake naverai tivaqi viha vi vaiintinavukaqihai Parasi vaiintinavu maara okara ti vauka himpi kempukaiqamake tiha, Aqao, tenavu tavauraro kia maa vaiintiva qora kaiqa varaivave. Quqaae haaru vi entara maraqura vovanoe, *enseli* vovanoe, vira tiva amurave? ti.

10 Vika minti tivake noraiqamake tirorimaqi vuvaro Romeni iqoka vaiinti noravano qeteharo tiharo, Hauri vika hihai hihai ani Porura rarauriha vira vaata rapepaama kevorave, tiro. Minti tivakero viva nai iqoka vaiintinavu nititero tiharo, Otu Porura vika variaraqihai vita vare vuru iqoka vaiinti naavuqi kaate, tiro.

11 Minti tumanta vira otu vita vare naavuqi vuru kovaro entaqi
Poruva vauvaro Noravano qovarama viro vira tataaqa himpitero vai-
haro vira tiva amiro tiharo, Kia qetaane. Kempukaiqama vira variane.
Are maini Ieruharemini vaihara, ti okarara vika tiva nimianantema
kera, naantiara are niaraini nora vatuka Rominivata oru vaiharama,
ti okarara mintimakehara tiva niminarave, tiro. Noravano minti tura.

Iutaa vaiintinavu Porura aru kerara tura

12 Vira qararaa toqaqi Iutaa vaiinti vonavu ruvaaqumavi vaiha vohaa
uva tiva taatauke vatora. Vika kauqu aiqiqaa aqukeha mintima ti:
Vate tenavu namarivata karavata kia naraiti, Porura aruke viraqaahai
karavata namarivata narerave, tura.

13 Vaiinti 40navuvano minti tivake uva tiva taatauke vate
14 viraqaahai vika oru Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika
noranavu tiva nimi tiha, Tenavu uva vo tiva taatauke vatema kauqu
aiqiqaa aqukeha Porura aruke viraqaahai karavata namarivata
narerave, turo.

15 Nevata, *kansoru* vaiintivata, uva vara kaivaro Romeni vaiinti
noravano vainaini viraro viva Porura vara kairaro maini tuvuarire.
Ne Romeni vaiintiara mintima tiate: Tenavu Porura irama amiteha
vira uva okara voqavata irirerave, tiate. Ne mintimake unaqaraiqa-
make tiqe tenavu aaraini vaara autute variariraro viva tuviraqe vira
arukaare, ti.

16 Vika uetake minti tuvaro Porura aura vainti qoraintivano vika ueto
uvara iriro, viva oru viro iqoka naavuqi Poruva vauraqi vuru vi uvara
Porura tiva amura.

17 Tiva amuvaro Poruva iqoka vaiintiqaa raqiki vaura vo aarama
kero vira tiva amiro tiharo, Quvaaraa vainti maa vita varera nora
vaiintivano vainaini vuru kairaro viva vo uva vira tiva amiarire, tiro.

18 Tuvaroma viva vira vita varero vi vaiintiva vaunaini vuru kero
tiharo, Karapuhi vaiinti Poruva tiriara maa vaintira vita varera are
inanaini vuru kairaro vo uva ai tiva amiarire, tivo, tiro.

19 Minti tuvaro nora vaiinti viva vi vaintira kauqu utu varero vita
varero nariaraakanta vuru kero vira irero, Are nana uva ti tiva
timirevae aniarao? tiro.

20 Tuvaro quvaaraa vainti viva vira tiva amiro tiharo, Iutaa nora
vaiintinavu minti tivake uva taatauke vataavo. Vika hura ariara Porura
vitera *kansoru* vaiintinavu vainaini viraqe tenavu Porura uva okara
anomake iramake irirerave tivarave. 21 Vika minti tivara are kia vika
uva iriane. Vaiinti 40navuvano vika aaraini kukeqavi vaiha Porura
arukareka vaara autute variavo. Vika kauqu aiqiqaa aqukeha tiha,
Tenavu kara kia naraiti, Porura aruke viraqaahai karavata namarivata
nareravema, tiavo. Vika minti tivake qeramate ai vekama variavo, tiro.

22 Quvaaraa vainti viva minti tuvaro nora vaiinti viva vira tiva amiro
tiharo, Are ti tiva timiana uvara kia vo vaiintivata tiva nimiane, tiro.
Tivakero quvaaraa vainti vira atitovaro vurama.

Porura Felikisiva vaunaini atitora

23 Quvaaraa vainti vira atitovaro vuvaro nora vaiinti viva nai iqoka
vaiintiqaa raqiki vau vaiintika taaraqanta naarama kero tiva nimiro
tiharo, Iqoka vaiinti 200navu ntita vataate. *Ohi*qaa niha raqi vaiintika
70navu ntita vataate. Vaantaara tuateka 200navu ntita vataate. Vika
qeramake vatatema Sisaria vatukaini 9 *kiroki* entaqima vuate.

24 Poruravata *ohi* vo qerama amitaivaro viva viraqaata oquvi vaira
vita vare nora *kamaan i*va Felikisiva vainanaini muntu kaivaro viva
koqema kero mini otu ntaarire, tiro. 25 Nora vaiinti viva minti tivakero
qara ntuva tero mintima tiro:

26 Te Kalodiusi Lisiasika te maa uvara qara ntuvake vara kaariraro
are nora kamaaniva vainanaini vuarire.

Te ai uva mantama amitauro.

27 Iutaa vaiintinavu maa vaiintira ravaaqavuke aru kareka auti
variamanta te iruraro viva Romeni vaiintivano vaimantara ti, te
iqoka vaiinti ntita vare oru vi vaiintira vika kauquqihai qaqini vara
kaunarave. 28 Vika vi vaiintiraqaa uva vataa okarara kankomake
iriare ti, te vira vita vare vuru vika nái kansoru varianaini ke mini
vaiha 29 tavauraro kia vira aruke okaravavata, vira karapuhiqamake
okaravavata viraqaa vaivo. Vika nái maara uva kaaraqai viraqaa
uva vataavo. 30 Viraqaahairo vovano ti tiva timiro tiharo, Iutaa
vaiintinavu Porura uetake aruke uvara ti variavo timanta te kaiqe
are inanaini vira atitaariraro vuarire turo. Minti tivake te Poruraqaa
uva vataa vaiintikara ne ariara inanaini oru vaiha vi uvara tiate turo,
tiro.

31 Nora vaiinti viva mintimakero qara ntuva tomanta iqoka vaiinti-
navu nái noravano tuntemake, Porura vita vare entaqi otu vi, vatuka vo,
Antipatarisini muntu kora. 32 Vira qararaa vataqaa vu vaiintinavuka
oturante maaqaini urumanta *ohi*qaa vukaqai 33 Poruravata qaravata
vare Sisariaini *kamaani*ra noravano vaunaini muntu kora.

34 Muntu kovaro *kamaani*ra vaiintivano qara vira kaara ntuva kero
tavero Porura irero, Are ta mantaraihainaavave? tiro. Tuvaro Poruva
te Sirisiaihainaakave, tiro.

35 Minti tuvaro viva tiharo, Ariqaa uva vatare iaka tuvuntaivaqe te vi
uvara irirerave, tiro. Minti tivakero viva Herotira naavu noraqi Porura
vita vera kero tiharo, Ne vi vaiintiraqaata maimaraara raqikiate, tiro.
Turama.

24

Iutaa vaiinti noranavu Poruraqaa uva vatora

1 Kauquru entanavu aitarovaro Kotira kaiqa vara amite vauka qiata
vaiinti Ananaiaasiva nora vaiintinavuvata ntitakero, ekaa *ko* okara
anoma kero iri vau vaiintira Teturusiravata vitakero, Sisariaini Porura
vataake *ko* tireka vura. Vika otunte *kamaani*ra avuqaa vaiha Poruraqaa
uva vatora.

2 Vika Teturusira aarovaro Teturusiva Poruraqaa uva vateharo
mintima tiro:

Nora vaiinti Felikisio, are tinavuqaa koqema kera raqiki variaravera
tenavu maateraiqiha vauro. Haaru tenavu hampiqi vaurara are
viraqaahaira anintera tinavu kaiqa koqema kera avuqavuma kera
vara timitaarao. 3 Are mintiaramanta tenavu vo vatuka vo vatukaini
vaurauka ari kaiqara voqamake quahe vaiha ariara koqema iarao
turo. 4 Ho tenavu ai vukaiqamake ravaaqavu taarorave. Are tinavu
aaqurihama timitairaqe tenavu inaara uvaqai ai tiva amiare.

5 Tenavu tavauraro maa vaiintiva voqamakero raqua okarara qo-
varaiqamake vai vaiintivama vaivo. Viva vo vataini vo vataini niharo
Iutaa vatanaa vaiinti raquate tiro, antua uva tivaqiro ni vairave. Viva
tinavu maara okara vira qaqira kero vo okara, Nasaretihainaaka ti

varia okarara, viraqaa raqikiharo avuniqama kero vi vai vaiintivama vaivo. 6 Viva tinavu variqa Kotira Naavuqi niharoma vira qoraiqama kareva auti vaivave. Viva Kotira Naavu qoraiqama amitareva autimanta tenavu vira ravaaqavu kauro. Tenavu tentanavu maara uvara iriha *ko* tirare turaro 7 Romeni noravano Lisiasiva anirero kempukaiqama kero tinavu kauquqihairo vira vitairave. 8 Lisiasiva tiharo, Poruraqaa uva vatare ika ariara inanaini vuate tirave. ⌞Minti timanta tenavu maini tuvuntauro⌟. Are Porura nai irairaro viva nai noqihairo tenavu virara *ko* tirera iaina uvara tirara are iriane, tiro.

9 Teturusiva minti tumanta Iutaa vaiinti ekaa vikavata Poruraqaa uva vatehama Teturusiva quqaa uvama tivo, tura.

Poruva nai auta ntiharo uva tiva nimura

10 Vika minti tuvaro nora *kamaani*ra vaiintivano Poruva uva tiarire tiro, *aruqohairo/anuqohairo* tiane tuvaro Poruva himpiro mintima tiro:

Te irurara are airi ihi vaihara maa vataraqaa raqikiharama *ko* ti variaravave. Virara irihama te ariara quahehama tenta auta ntiha uva tirerave. 11 Te ninau Ieruharemini tenta maara uva tirera 12 entanavu aitaraimanta mini oruntaunarave. Are vo vaiintivata irairaro viva te tiaina uvarara quqaaveqaima tianarove. 12 Kia Iutaa vaiinti vokiaka ti tavaavera te Kotira Naavu vainaini vaiha te vo vaiinti vataake antua uvavata tiavaunarave. Vika kia tavaavera te maara naavu voqive, vatuka voqaave vaiha, vaiinti nahentiara iqoka raquate tunarave.

13 Vika tiqaa quminama uva vataavo. Vovano vika uvara quqaave tiarirava kiama ho varianarove. Vika qumina uva ntuvakema tiqaa vataavo.

14 Vika hini uva tiriara tivataa uvavaqaima quqaa uvama vaivo. Quqaama te tentanavu kaivaqaukavara Variqa autu tuaherarera iha, te vo uva okarara irihama vira autu tuahere vauro. Vika vi aararavata, vi okararavata, una okaraveqai ti variarave. Ho te vi okarara irihama kia te tinavu kaivaqaukavara uva okara qaqira karaiti, te Mosira uva maarave, paropeti vaiintinavu qara ntuvato uvarave, vi uvarara quqaa uvaveqai turaukave.

15 Viti vaiintika tihama, Naantiara Kotiva ekaa vaiinti nahenti qora kaiqa vareka qutu vikave, koqe kaiqa vareka qutu vikave, qaiqaa qaqi himpima kaanarove, tia uvarara tevata viti vaiintika aanare vi uvarara quqaa uvave ti vaunarave. 16 Te vaiinti nahenti nivuqaave, Kotira avuqaave hampi nuarorave tiha, te koqe avu aatoqaaqai ni vaunarave.

17 Te Ieruharemihai vonaini vo ihinavu varike, viraqaahai kaiqe tenta maaqaini oru tenta navunaaka Iutaa vaiinti nahenti tave, vikara monu nimitera nimi, viraqaahai Kotira quahama amitaare tunarave.

18-19 Minti tivake te orunte tentanavu maara uva iriha vaatave muntukave hiqaaina okararavata iriqi viha Kotira Naavu avutaqi vaiha, kia airi vaiinti hampata vairaiti, kia te vokiaka hampatavata tiroriraiti, vi okararaqai iriqi vi vauramanta Iutaa vatanaa vaiintinavu Esia vataihainaaka ti rantake tavorave. Ho uva vairera, vi vaiintinavuka ai avuqaa aninte tiqaa nana uvae vatera tiate.

20 Vika nái uva kia tivera, viti vaiintinavuka homa vi uvara tivarave. Te tota *kansoru* vaiintinavu nivuqaa himpite vauramanta vika vi entara nana qora kaiqae tiqi qovaramake tave uvara vairera, homa vika ai tiva amivarave. 21 Te vi entara *kansoru* vaiintinavu nivuqaa himpite maa uvaraqai tiavaunarave. Naantiara Kotiva vaiinti nahenti qutu vika

qaiqaa qaqi himpima kaanarove tuna uvara ne vira kaarae tiqaa uva vatareka auti variavo? ti tiavaunarave, tiro.
22 Poruva minti tuvaro Felikisiva Ihura vaintinavu nu okarara iruvara tiro, viva tiharo, Ho vate homa iruro. Ieruharemihairo nora vaiinti Lisiasiva nai tuviraqe te vi uvara voqavata irirerave, tiro.
23 Minti tivakero viva nora vaiinti vo tiva amiro tiharo, Poruraqaa raqikiqira vuane. Kia vira paama tivakera rumpataane. Viva vairamanta vira tontinavu homa vira kahaqireka ani tavevarave, tiro.

Felikisiva Porura aarora
24 Felikisiva minti tivakero vo entanavu oru mini varikero, viraqaahairo nai naata Drusilakantiro aniro. Drusilava Iutaa nahentivano vauvaro vikantiro anirero tiharo, Porura aarairaro aniarire, tuvaro Poruva anirero Ihura uva okara vitanta tiva nimuvaro Felikisiva vi uvara iri vaura.
25 Vitanta iri vauvaro Poruva Ihura uva tivaqiro viharo viva avuqavuqama keha ni okararave, kia vaaka arara itaaina okararave, Kotiva *ko* tiaina entararave tiva nimuvaro Felikisiva vi uvara iruvaro aatu itovaro tiharo, Homa iruro. Ho vuanerama turo. Naantiara kia kaiqa vaina entara ai qaiqaa aararerave, tiro.
26 Felikisiva minti tivakero viva Porurara viva utaru monu ti timiraqe te vira atitaariraro nai maaqa vuarire tivakero, viva nai aatoqi mintima irikeharo vo enta vo enta Porura aarama kero vikantiro uva ti vaura.
27 Mintiaqiro vuvaro taara ihi aitarovaro vo vaiintivano Pokiusi Fetusiva Felikisira vatuka varero vi kaiqara varareva anirovaro Felikisiva nai vurama. Felikisiva Porura vaaka atitaataara vauvarovata, viva Iutaa vatanaa vaiintinavu tiriara koqe vaiintive tiate tiro, Porura qaqi karapuhiqi kovaro vaura.

Poruva avuhainaa vaiinti noravano Romini vauva ti uva iriarire tura

25

1 Fetusiva anirero vi vataraqaa raqi kireva taaramo enta ani Sisariaini vari kero, viraqaahairo verara Ieruharemini viro.
2 Mini oru romanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, nora vaiinti vonavuvata, viva unaini orure Poruraqaa uva vateha kempukaiqamake tiha, 3 Mpo, are tinavu kahaqihara tiramanta Porura vita vare Ieruharemini urivaqe *ko* tiare, ti. Vika Porura arukareka aaraini vaara autireka iha, minti tura.
4 Vika minti tuvaro Fetusiva vika nái tiva nimiro tiharo, Poruva Sisariaini karapuhiqima vaivo. Te inaaraiqa varike ururante Sisariaini virerave. 5 Ne nenta nora vaiintinavuara timanta vinavuka ti hampata vikama, vi vaiintiraqaa nana uvavano viraqaa vairerama, otu *ko* tiate, tiro.
6 Fetusiva minti tivakero viva vika hampata 8 entave 10 entave mini varikero, viraqaahairo ururantero Sisariaini oturero vaiharo vira qararaa viva *ko* ti vau naavuraqi oru vaiharo Porurara vite aniate tiro.
7 Tumanta Porura vita vare oruromanta Iutaa vaiintinavu Ieruharemihai tuvuka Porura vara ututumate viraqaa airi uva vate vaura. Vika Poruqaa uva vatovarovata, kia vika uvara quqaa uvave ti aarava vaura.
8 Vika minti tuvaro Poruva nai auta ntiharo tiharo, Te kia qora kaiqa varauraukave. Te kia Iutaa maara uvavata raqa kaunarave. Te kia Kotira Naavu qoraiqama amitaunarave. Te kia Romeni avuhainaa vaiinti Sisaara qora uva tiva amitaunarave, tiro.

9 Poruva minti tuvaro Fetusiva Iutaa vaiintinavu nariara koqe vaiintive tiate tiro, Porura irero tiharo, Are Ieruharemini vuataa irera, are mini viraqe te mini oruntema ai uva avuqavu iare, tiro.
10 Minti tuvaro Poruva aqao tiro, Te vate himpi vauna naavura maa vira *kamaani*ra *ko* naavuqima vauro. Te maaqi variarirara are *ko* tiataarave. Kia te Iutaa vaiinti qora kaiqa vara nimitaunarave. Arevata virara irianarave. 11 Te *kamaani*ra uva raqa kaariravauve ti ho haru kevarave. Vika tiqaa vate uvava una uva vairera, kia ti vika nimira vika ti qumina haru kaate. Te nora vaiinti avuhainaava Sisaava vainanaini vuariraro viva ti *ko* iriarire, tiro.
12 Minti tuvaro Fetusiva nai *kansoru* vaiintinavu hampata uva tiva varero viraqaahairo Porurara tiharo, Are tihara homa Sisaava ti uva iriarire tianarara ti, te ai atitaarirara nena viraro viva ai uva iriarire, tiro tura.

Porurara Agiripaaravata tiva amura

13 Vo entanavu aitarovaro Fetusiva qaraakaiqama kero ani vauvarora tiro, King Agiripaava nai naata Benaisikantiro Sisariaini Fetusira uva mantareva tuvurora.
14 Vitanta tuvure vo entanavu mini vauvaro Fetusiva Porura uva King Agiripaara tiva amiro tiharo, Tota Felikisiva vaiharo viva vaiinti vo karapuhiqi kaiva qaqiqai viraqi vaivo. 15 Te Ieruharemini oru vauramanta Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, Iutaa nora vaiintinavuvata, vi vaiintiraqaa uva vatehama tiriara vi vaiintira arukaane tiarave.
16 Vika minti tiamanta te vika nái tiva nimi tiha, Aqao, tenavu Romeni vaiinti vaiha, vo okara iri vauraukave. Kia tenavu hoqare *ko* naane tiraiti, kiama qumina nora uva vaiintiqaa vatararave. Vaiinti voqaa uva vateka ani vaiha vi vaiintiraqaa uva vataivaro vivavata nai auta ntuaina uvara tiraqe iri, viraqaahai tenavu *ko* rahakararave, tunarave.
17 Te minti turamanta vika maini te unanaini *ko* tireka tuvuromanta te kia varike tiraiti, te hura vi uvara avuqavu qirerave tivake vira qararaa te *ko* tire iha vi vaiintira vite aniate turamanta vira vite aniamanta te iruramanta 18 kiama vika himpi tiha, Vi vaiintiva minti mintima kero *kamaani*ra uva raqa kairave, tiarave.
19 Vika kia minti tiraiti, vika qumina nái maara uva tiara vira kaara tirorihama qumina vi vaiintiraqaa uva vataarave. Qutuvi vaiintira vo, Ihurara tirori variavaro Poruva aqao tiro viva qaqima vaivo tirave.
20 Vika minti tiamanta te vaiha kia vi uvara okara anoma irikauro tivake Porurara tiha, Are oru Ieruharemini vairaqe te mini oru ai uva okara iriare, turaro 21 Poruva tiharo, Aqao, Romeni avuhainaava Sisaava ti uva iriarire timanta, te Porurara tiha, Vira karapuhi naavuqi kaivaro vairaqe te vo enta Sisaava vainanaini vira atitaariraro vuarire tunarave, tiro.
22 Fetusiva minti tuvaro Agiripaava tiharo, Te tentavano vi vaiintira uva iriataa iraqe irirerave, tiro. Tuvaro Fetusiva tiharo, Homa, are hura vi vaiintira uva irinarave, tiro.
23 Minti tumanta vira qararaa Agiripaaka Benaisika anumanta vaiinti nahenti vitantara nora vaiintitantama aniavo tivakeha quaha quahamaqi vumanta nora vaiintinavu Sisariaini vaukavata, iqoka vaiinti noranavuvata, vitanta hampata oru vi, uva iri vau naavuraqi oriqetovaro Fetusiva tumanta vika Porura vita vare anuvaro Fetusiva tiharo,
24 King Agiripaao, arevata maaqi variakavata iriate. Maa vaiintira

tavaate. Ekaa Iutaa vika maini variakave, Ieruharemini variakave, maa vaiintiraqaa uva vatateha te unanaini vi uvara vare aniarave. Vika noraiqaake uva naveraitiha, Vi vaiintiva vukaiqaakero qaqi variqiro vuantorave, tiarave.

25 Vika minti tiamanta te *ko* tiha tavauraro vi vaiintiva kia qora kaiqa varairara ti, vira aru keva kia ho vairave. Ho nai viva tiharo, Sisaava ti uva iriarire, tirave.

Minti timanta te vira Sisaava vainanaini atitaare tivake kauraro viva vairave. 26 Te Porurara uva qara ntuvake Sisaara amitarare ti, tavauraro vi uvava kia avuqavu vairave. King Agiripaao, virara irihama te vi vaiintira vita vare ariara viva vira uva iriarire ti, te vira ai avuqaavata, ekaa maaqi variaka nivuqaavata, vita viri kauro. Nevata vi uvara iriqi vi vaivaqe te Sisaaraini vi uvara qara ruva amitaare. 27 Kia te vi vaiintira uva avuqavuqamake viva minti mintimama qora kaiqa varaivo tiraiti, qumina vira atitaariraro kiama koqe ianarove, tiro.

26

Poruva Agiripaara avuqaa vaiharo nai auta ntu uvara tura

1 Fetusiva minti tuvaro Agiripaava Porurara tiharo, Nena uva homa tinarave, tiro. Minti tuvaro Poruva nai kauqu virini aqukero nai auta ntu uvara maantima kero tiro:

2-3 King Agiripaao, Iutaa vaiintinavu tiqaa uva vataara virara te vate tenta auta ntuaina uvara tirerave. Are tinavu Iutaa okarave, tenavu tirori vauna uvarave, irianarara ti, te ari avuqaa vaiha tiainarara quaheha vauro. Mintimake te vi uvara ai tiva amiqi vuarirara are kia popoharaitira iriane, turo.

4 Te haaru vaintiruka vaiha tenta maaqaini variqi vi, vira naantiara Ieruharemini avuqavu variqi vuavaunarara ekaa Iutaa vaiinti virara iri kaarave. 5 Vika ti kaiqa okarara airi ihiara iri tavamakaarave. Parasi vaiintinavuqai noraiqamake tinavu maara uva iriantemake, vi entara tevata vi uvara iriqi viha, tevata Parasi vaiintivano vaiha variqi vuavaunarave. Iutaa vaiintinavu uva tiataa ivera, vika vi uvarara quqaa uvave tivake ho ai tiva amivarave.

6-7 Tenavu Iutaa vatanaaka vairera 12 ankunavuvano vaunarave. Ho tenavu ekaa Kotiva tivato uvara *Mesaiaa*vano qovaraiqianarove tivato uvaraqai iriqi viha entaqive, kuariqaave, vi uvava qovaraiqiainara veka vaiha Kotira autu tuaheraqi vi vaunarave. Nora vaiintio, tevata vi uvara veka vauramanta vira kaara Iutaa vaiinti quminama tiqaa uva vataarave. 8 Ne nantihae tiha, Kotiva kia ho qutu vika qaqi vara himpima kaanarove, tiavo?

9 Te tota Nasaretihainaa vaiinti Ihurara qora vaiintive tivakeha vira avataqi ni vauka qoraiqama nimitarera auti varia vaunarave. 10 Te Ieruharemini mintiaqi vi variavauramanta Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavu ti noraiqama komanta te Kotira vainti airitahaa ravaaqavu vare karapuhiqi vuru ke, tevata vokuka hampata vaiha kauqu verake tiha, Homa vi vaiinti nahentika arukaate, tiavaunarave.

11 Te vi entara airi tataa maara naavu voqi voqi oriqeteha vika ntaihamaqi viha tiha, Ne Ihura uva qaqira kaate, ti variavaunarave. Ti voqamakero arara ite vaumanta te Ihura vainti vonaini vaukavata ntaiharera auti variavaunarave.

Poruva nai Ihura vaintiqama vurara tura
(Kaiqa Varora 9:3-19; 22:6-16)

12 Te Ihura vainti ntaiharera auti variavauramanta Kotira kaiqa vara
amite varia vaiintika vika noranavu ti noraiqamake qaravata timu-
manta te vare Damasikusi vatukainiara vuavaunarave. 13 Ho nora
vaiintio, iriane. Te aaraini vi variavauraro kuarivano qiataqaa vau-
manta tavaavauraro ovavano naaruvaihairo voqamakero iteharo kuari
itairavata aatarakero iteharo te vuavaunanainivata, ti hampata vuka
unainivata, noraiqama kero itorave.
14 Itomanta tenavu ekaa vataini hiqirivi vaiha iriavauraro uvavano
tinta Hiparu uvaqihairo tiriara tiharo, Soruo, Soruo, nantiharae ti
qoraiqama timitera iarao? Are mintiharama are nenama qoraiqamake
variarao, tumanta te tiha, 15 Noravauvo, are tavave? tiavauraro
Noravano tiharo, Te Ihuka are qoraiqama timite variaraukama vauro.
16 Ho are himpira nena aiquqaa ntavatera variane. Are ti kaiqa
vaiinti varianerama te ai avuqaa qovarama vuro. Are vate ti tavena
uvarave, naantiara te vo kaiqara ai tiva amiaina uvarave, are vokika
tiva niminarave.
17 Ti navunaaka Iutaa vatanaakave, vo vatanaakave, vika vika vaiqe
te vikaqaahai ai ruaruama amitaqi vuarirara are qaqi vainarave. Te
ai atitama kaarirara are vo vatanaa vaiinti nahenti vainaini vinarave.
18 Are qumina vatanaa vaiinti nahenti nivu rampai nimitairamanta
vika konkira arinanaini kaiqa varera qaqirake ova itaainanaini ani
koqe kaiqa vareha Sataaniva vikaqaa raqikiainara qaqirake Kotirara
tinavuqaa raqikiane tiate ti, te ai atitauro. Are mintiramanta vika
tiriara iriqi viqe te vika vaaqu kaiqa qaqira kaari vikavata Kotira vainti
vokika hampata vohaa variate, turave. Ihuva tiriara minti turave.

Poruva nai kaiqa vararara Agiripaara tiva amura

19 King Agiripaao, uvavano tiriara minti tumanta te kia naaruvaini iri
tavauna haikara qaqira karaiti, te uvavano tuntemake, 20 hoqaramake
te Damasikusini naane orure mini vaiha vi uvara tiva nimi, viraqaahai
Ieruharemini orure vi uvara tiva nimi, viraqaahai Iutia vataini oru
vaiha vo vatuka vo vatuka niha ekaa tiva nimi, viraqaahai vo vatanaa
vo vatanaaka tiva nimiqi vuavaunarave. Te vika maantimakema tiva
nimuro: Ne qora aara qaqirake tuqantaavi Kotira aaraqaa vuate. Kotira
aaramaqi viha Kotira kaiqaqai varaqi vuate, ti vaunarave. 21 Te vi
uvaraqai turamanta vira kaara Iutaa vaiintinavu te Kotira Naavuqi
vauramanta ti ravaaqavuke ti haru kareka auti vaurave.
22 Vika mintiavaro Kotiva ti kahaqamaqi vimanta te vate ni nivuqaa
himpite vaiha vi uvara nora vaiintive, inaara vaiintive, tiva nimi vauro.
Kia te vo uvavauve ti vauro. Paropeti vaiintivata, Mosivavata, uva
tivatora vohaa uva viraqaima tevata tivaqi vi vauro. 23 Vika minti
turave: Naantiara *Mesaiaa*vano nai vaataini aiha viraara varero vuru
qutu viro, viraqaahairo viva naanema avuniqama kero qaiqaa qaqi
himpiro varianarove. Iutaa vaiintive, vo vatanaa vaiintive, konkira
ariraqi variaka ova itaainara tavaate tiro, viva avuni qaiqaa qaqi
himpiro varianarove, turave, tiro.
24 Poruva minti tuvaro Fetusiva Porurara naveraitiro tiharo, Poruo, ai
avu aatoqihairo hampiqivo. Are vo okara vo okara *sikuru* tiara aatara
kaararo vira kaara ai avu aatoqihairo hampi qivara are airi hampi uva
tivaqira vi variarao, tiro.

25 Minti tuvaro Poruva aqao tiro, Nora vaiinti Fetusio, ti tivu aatoqihairo hampiqivauve te vi uvara turo. Ti tivu aatovano ho vaivera te quqaa uvama turo. 26 King Agiripaao, are vi uvara okara irianarara ti, kia te qetehavauve vi uvara ai tiva amuro. Ihura vaintinavu kia kukeqavi vaiha vi uvara ti variarave. Vika vaiinti nahenti nivuqaa vaiha vi uvara ti variavara arevata vi uvara irianarave. 27 King Agiripaao, quqaae are paropeti vaiintinavu tu uvarara quqaa uvama vaivo tiarao? Te irurara are vika uvara quqaa uvama vaivo tiarao, tiro.

28 Poruva minti tuvaro Agiripaava Porurara tiharo, Are inaara kuari avuqaa tiharama tiriara Ihura vainti variarire tirae minti tiarao? tiro.

29 Tuvaro Poruva tiharo, Te inaaraiqamakeve, vukaiqamakeve tiha te arevata ekaa maaqi variakavata ti voqaantemake variate ti, te Kotira aare vauro. Ti voqaara variate tihama kia te tinta rumpate *seni*ra viraravauve turo. Te Ihura vainti vaunantemake, nevata Ihura vainti variaterama turo, tiro.

30 Poruva minti tuvaro avuhainaa vaiinti vivavata, *kamaani*ra vaiintivanovata, Benaisivavata, vira hampata oquvi vaukavata, himpi 31 vahaaqaini vevare vika nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Kia maa vaiintiva qora kaiqavata vara kaimantara ti, vira karapuhiqama kevave, vira arukevave, kia variataarave, tura.

32 Minti tuvaro Agiripaava Fetusirara tiharo, Kia vi vaiintiva Sisaava ti *ko* tianarove tiare titirio, are homa virara qaqi vuane tiaraitirio, tura.

27

Poruva nora vatuka Romini sipiqi vura

1 Vika uva tiva vate tinavuara Itari vataini vuate ti, vika Poruravata vo karapuhi vaiintinavuvata ntita vare vuru vo iqoka vaiintinavuvano vikaqaa raqikiate ti, Juliusira amura. Juliusiva iqoka vaiinti 100navuqaa raqiki vauvama vaura.

2 Vi vaiintiva karapuhi vaiintinavu ntita varomanta tenavuvata Adaramitihainaaka *sip i*qira vaarire Esiaini virera vuavaunara. Vaiinti vo, Aritaakusiva viva Masedonia vata Tesaronaikaihainaava, vivavata tinavu hampata vura.

3 Vira qararaa vatuka vo Saidonini oru raavauraro Juliusiva Porura quahama amitero tiharo, Maini vaihara homa nena navunaaka oru tavaira vika ai kahaqiha vo airairave karave ai amiate, tuvaro Poruva viva tunte ura. 4 Mintumanta ho viraqaahai tenavu Saidoni mini ke, qaiqaa *sipi*qi vi variavauraro *sipi*vano mini virare tuvaro uvaivano hampi aaraqaahairo uti vauvarora tiro, qaqira kero namari avutaqaa vau vatara vo, Saiparusini hini mantaraini kia uvaivano utunaini vumanta tenavu 5 Sirisia Namari vara mini ke, Pampiria Namarivata vara mini ke oru vi, vatuka vo Mairaini Lisia vataini oruraavaunara.

6 Tenavu Mairaini oruraavauraro karapuhi vaiintiqaa raqiki vauva *sipi* vo rantakora. Vi *sipi*va Arekisantariaihainaa *sipi*vano Romini vuare tu *sipi*va vauvaro vira rantakero viraqaahairo viva tinavu tivita varero vuru vi *sipi*raqi kora.

7 Vi *sipi*raqi komanta tenavu vi *sipi*raqi viha uvai kaara qihaa qihaamake vi variavauraro vo entanavu aitaromanta tenavu vukaari utuqi vivi, oru vatuka vo, Nidusi aumanto oruraavaunara. Mini orure avuqavu virare tiavaurarovata, uvaivano kempukaiqumantara

ti, qaqirake taurini vi utu vare, Karitini virante vata vitianta, vira autu Salamoneve tiara, vira vara mini ke, 8 viraqaahai vukaari utuqi viha nuqa aukihataa qako qakomaqi vi, Koqe Kantave tianaini oruraavaunara. Mini orure tavaavauraro Lasea vatukavano aumanto vaura.
9 Tenavu airi enta mini variqi vuavauraro Iutaa vatanaaka Kara Auramate Kia No Entava vi entavavata aitarovaro uvaivano noraiqaakero uti vau entava ani rovarora tiro, ekaa *sipi*vano qaqirake kia vi anura. Vi entava ani rovaro Poruva himpiro vika tiva nimiro tiharo, 10 Ne maa vaiintika iriate. Tenavu maaqihai vuariraro ⌞aaronaavano nora utiharo⌟ *sipi* tuqantaa kairaro *sipi*qi vo haika vo haika vate haikava taiqa viraqe tenavuvata taiqa vuarorave. ⌞Kaiqenavu kia viraiti, maini variare⌟, tiro.
11 Poruva minti tumanta *sipi* vira qovavata, vira varaqiro ni vau vaiintivavata, vitanta tiha, Homa tenavu virarave, tuvaro iqoka vaiintinavuqaa raqiku vaiintiva, vivavata vitanta uvaqai iriharo kia Porura uva iriraitiro tiharo, Homa tenavu virarave, tiro.
12 Vaiinti airitahaavano *sipi*qi vauka tiha, Nora uvaivano utirera, *sipi*vano kia maini ho varianarove. Kaiqenavu vatuka vo, Finikisini tumutumu qinanaini ho vuarera, mini virarave. Mini oru variariraro uvihairaqe Romi vatukaini vuare, tura.
Finikisini *sipi*vano variainanaini koqe iro vauvaro kia uvaivano uti vaunainiara ti, vika minti turama. Finikisi vatukavano varuva avutaqaa vau vatara Karitini vaura.

Nora aaronaavano utura
13 Vika minti tuvaro vo enta koqe uvaivano utumanta vika homa virare tivake, *ankaa*vano *sipi* ravaaqavuto haikara vara vaari *sipi*qi ke, vika kia nora namariqaa viraiti, qaqirake Kariti nuqa aukihataaqai vi vaura.
14 Aukihataa qakomake virare tuvaro, nora uvaivano vata vihairo utiharo 15 *sipi* vira ventaqiro viharo vataihairo hampi venta komanta tenavu *sipi* tuqantaake avuqavu virare tiavauraro uvaivanoqai kempukaiqama kero *sipi* venta varero taurini hampi ventaqiro vura.
16 Uvaivano hampi ventaqiro vuvaro tinavu tivita varero vumanta tenavu inaara vata vo, nora namari avutaqaa vau vatara Kaudaini oruraavauraro vi vatava antua kovaro *sipi*vano tumutumu qinaini oru vaura. Tenavu tumutumu qinaini orure mini vaiha tenavu vukaari utihama inaara votuvano vekaini vaura 17 vira ravuku vare vaari *sipi*qi ke, viraqaahai naaqunta varake viraqohai nora *sipi* viraqaa quru qurumake rumpatora. Mintumanta *sipi*qaa raqikuka tiha, *Sipi*vano hampi viharo Afirikaini namari aqaini vuantorave ti, vika *seri* quru qurumake vuruvi rumpatovaro *sipi*vano qakomakero vi vaura.
18 Mintuvaro uvaivano noraiqama kero qaqiqai utiharo namari vente vauvaro vira qararaa tavovaro airi maaravano *sipi*qi vaiva *sipi* ravaaqavu kairaro *sipi*vano kupeqa vuantorave tihama, vika *sipi*qi vato airairara varake, namariqi vara vaavi qaqira aqu aqumakeha tavovarovata, *sipi*vano kiaqai hoqamakero vaura. 19 Kia hoqamakero vaumanta vira qararaa taaramo entaqaa *sipi*qiraa airaira *seri*ve, kiarive, vo haika vo haikave, vika nái kauquqohai varakeha namariqi qaqira vara vaavi aqu aquma kora.
20 Mintumanta tenavu airi enta viha kia kuarivata opuvata tavaraiti vuavauraro aaronaavanoqai noraiqamakero utuqiro vi vaumanta

tenavu tiha, Tinavu kahaqiarirava kia ho vaivo, Tenavu mintumaqi vi vuru taiqama virarave, tiavaunara.

21 Tenavu airi enta mintiaqi viha kia karavata naraiti, variavauraro Poruva vaiinti vika avutaini himpiro tiharo, Ne maa vaiintikao, ne ti uva iriha Kiritini variataarave. Ne ti uva iri mini variatirio, kiama ne *sipi*qi vataa haikava kakakima viraitiro, qaqima vaitirio. 22 Ho te niara kia qetaraiti, kempukaiqamake variate, turo. Kia tinavuqihairo vaiinti vonkuvano kakakima vuanarove. *Sipi*vanoqaima taiqa vuanarove.

23 Kotiva virini vaira te vira vaintivano vaiha te vira autu tuahere vauraukama vauro. Ho entaqi Kotira *enseli* vovano ti tivuqaa himpitero vaiharo 24 mintima ti muntu tiva timivo: Poruo, kia qetaane. Are avuhainaa vaiinti Sisaara avuqaa himpitera vainarave. Ho iriane. Kotiva ariarao tiro, viva ai vataake *sipi*qi variakavata kahaqira ne homa vaivarave tivo. Kotiva mintima ti tiva timivo.

25 Ho maa vaiintikao, virara irihama kia qeteha variate. Kotiva ti tiva timimanta te ni tiva nimunantema kero, Kotiva quqaama ni kahaqianarove. 26 Ho tenavu vuariraro *sipi*vano oru *airaani* vata voqaata taatau vuanarove, tiro.

27 Poruva minti tuvaro 14 enta aitarovaro uvaivano Mediterenia Varuvavau tinavu qaqi ventaqiro vi vaumanta enta tavaarana *sipi*qi kaiqa vare vau vaiintika tiha, Vatavano aumantoma varianarove, tura.

28 Minti tivake vika namari avatareka naaqunta varake ori kantarumake namariqi vaavi tuta kovaro otu viro vataqaa otu aravumanta tavovaro vatavano aumanto 40 *mita* vaumanta oru viha qaiqaa avateha tavovaro vatavano 30 *mita* aumanto vaura. 29 Mintumanta vika avatamake tave, qetehama tiha, Tenavu entaqi vaiha voqavata oru vuariraro *sipi*vano oriqaave, vataqaave, viro taatau vuantorave tivake, viraqaahai vika *ankaa* 4navu *sipi* vekaqaahai kantarumake namariqi tutake tiha, Vaaka kuari vara kairaro itaarire, tura.

30 *Sipi*qi kaiqa vare vau vaintika tiha, Kaiqenavu tentanavuqai evaara ruqemake vuare, tivake inaara votu vira nora *sipi*qaahai vara vaavi ke, naaquntaqohai vira tuta tutamaqi vi, namari *mareqaata/turuqaata* kareka auti vaiha unahaa tiha, Tenavu inaara votuqi vaiha nora *sipi* avuni vuru *ankaa* vatarerave, ti.

31 Vika minti tuvaro Poruva vika tavero nora vaiinti viravata, iqoka vaiinti vikavata, tiva nimiro tiharo, *Sipi*qi kaiqa vare varia vaintika kia maa *sipi*raqaa vaiha raqikivera, nenavu kiama ho vaivarave, tiro.

32 Poruva minti tumanta iqoka vaiintinavu oru inaara votu kantarumato naaquntara teqa aqukovaro inaara votuvano hiqiriro namariqi otu ravara aquvura.

33 Mintuvaro aatitareva uvaro Poruva vika vihi tiharo, Ne kara naate. Ne airi enta 14 enta variqi vihama kia karavata naavo. 34 Virara irihama te ni vihi tiha, Kara naate, turo. Kara naivaro ni vaatavano ho variarire. Kia ni qiata kauhi vonkuvano kakakima vuanarove. Ne ekaa homa maihai qaqi qara vare hiniqaraini oru vaivarave, tiro.

35 Poruva minti tivakero mpareti varakero vika nivuqaa vaiharo Kotirara koqema iarao tivakero kara nero. 36 Poruva mintumanta vika tavovaro vika muntukaqihairovata koqe umanta vikavata kara varake nora.

37 Tenavu *sipi*qi vairera 276 vaiintinavuvano variavaunara. 38 Ho tenavu kara ho nema, viraqaahai *sipi* maara ntaantorave tima ekaa qaqi vau karara qaqira namariqi vara vaavi aqu kaavaunara.

Sipivano taiqa vura

39 Aatita vumanta *sipi*qi kaiqa varo vaintinavuka vutu vo vata
tave, Vi vatara kia tavauna vatarave ti. Vika tavovaro nuqavano
auvahianta koqe iro vaumanta mini *sipi* vuru karare ti, 40 viraqaahai
ankaa naaqunta teqa aquke *ankaa*navu namariqi ke, aiqi utu vare
vu katarira viraqaa rumpato naaquntaravata teqa aquke, uvaivano
ventaqi vuarire ti, *seri* vo rairake rumpate nuqakanta virare ti, 41 oru
vuvaro *sipi*vano oru nuqaqaa taatau vura. *Sipi* aiqivano paama
tivakero taatau vuvaro vira vekavano hampi raqikiviro vaiharo raqa
vireva auti vaura.

42 Mintumanta iqoka vaintinavu tiha, Karapuhi vaiinti hininavu
namariqi nako aruqi vi, hini mantaraini orunte vihai mini ruqemake
vinivorave. Kaiqe tenavu karapuhi vaiinti ekaa arukaare, tura.

43 Minti tuvaro vika raqiki vauva Porurara iriharo Poruravata
arukevorave tiro, qioqama tero kia karapuhi vaiinti arukaate tiro.
Tivakero vikara tiharo, Namari nako aruqi nika, vika naane homa
namariqi aquvi nako aruvare vi, qaqini oru ntevarave.

44 Kia namari nako arika ne vihama katarive, *sipi*qaahainaa haika
raqainarave, vira tota varema namari *marevaura/ turuvaura* vima
qaqini oru ntaate, tiro. Vika noravano minti tumanta vika ekaa namari
auvahini ho oruntovaro Poruva vaaka uva tiva nimuva quqaa vivauma
vaura.

28

Poruva varuva avutaqaa vau vatara Maltaini vaura

1 Tenavu kia vaiinti vovata virivi qaqira karaiti, tenavu ekaa koqe-
make hoqai namari auvahini aniraavauraro vovano tinavuara tiharo,
Maa vatara Motaa vatave, turave.

2 Ho tenavu mini ani raavauramanta vi vatanaaka tinavu tivita vare
koqemake tinavuqaa raqikura. Aaqu ntuvaro antomanta vi vatanaaka
iha quarake tinavu tivita vare iha quara tonaini vuru kora.

3 Mintuvaro Poruvavata iha vaqita varero vuru quarare tuvaro iha
voqamakero iteharo totoquvarora tiro, *uqahivano/ quaihavano* ihaqi
vaunaihairo vutu ntero Porura kauquqaa unutero vaura.

4 Vi vatanaaka tavovaro vi *uqahiva/quaihava* Porura kauquqaa un-
utero vaumanta vika tiha, Oho, vi vaiintiva vaiinti aruke vai vaiinti-
vama varianarove. Viva nora namariqi kia qutu viraitiro, aniraivaro
tinavu variqavano vi vaiintiva vaiinti arukaiva naivata qutu vuarire
tiro, *uqahi/quaiha* vara kaivaro oru viraqaa unu taivo, tura.

5 Vika nái irike minti tuvaro Poruva nai kauqu runkinkirima kovaro
uqahi vano/quaihavano kia Porura qoraiqama amitaraitiro, ihaqira aqu
vumanta 6 vi vatanaaka Porurara tiha, Vira kauquvano noqa viraro
qutuma vuanarove. Kaiqe vaiha tavaare, tivake variqi viha tavovaro
kia Porura vaatavano vo qara uvaro Poruva qaqi vaumanta vika vo uva
tiha, Ike, vi vaiintiva variqa vaiinti vovanoma vaivo, ti tura.

7 Tenavu mini variavauraro vaiinti vovano Pubiusiva vata vo au-
manto vau vatara qova vaura. Vi vaiintiva nora vaiintivano vaiharo
vi vataraqaa raqiki vauvara tiro, viva tinavu tivita varero vuru nai
naavuqi kero tinavuqaa koqema kero raqikiqiro vuvaro taaramo enta
aitarora.

8 Mintiaqi vuvaro Pubiusira vira qora aiha vuvaro taintaqaa vaura.
Vira vaata iha iteharo raha ratotoqa autiharo vauvaro Poruva viva
vauraqi oriqetero Kotira aareharo vi vaiintira kahaqiane tiharo nai
kauqu viraqaa vatero vira koqema kovaro vira vaatavano koqema vura.
9 Poruva mintumanta vira tavamake, vi vataraqaa vau vaiintika aiha
viraara varoka ekaa Poruva unaini anirovaro Poruva vikavata koqema
nimitora. 10 Ho Poruva mintumanta tenavu virera iavauramanta
vi vatanaaka quaheha airi airaira tinavu timumanta vare, vo *sipi*qi
vaarire vuavaunara.

Poruva nora vatuka Romini orurora

11 Tenavu vi vataraqaa variqi vi taaramo tora varake, viraqaahai
tenavu vo *sipi*qi vaarire vi. Vi *sipi*va Arekisantariaihainaaka *sipi*vano
vauvaro vira autu Variqa Vainti Taapive tura. Nora uvaivano utuvaro
vi *sipi*va vi vataraqaa vaiharo uvihaaina entaraqaa vuare tivakero
vaumanta, ho tenavu viraqi vaarire oru 12 vatuka vo, Sirakusini orure
mini taaramo enta vai.
13 Viraqaahai qaiqaa *sipi*qi virante airantemaqi vivi, vatuka vo,
Regiumini orure. Vira qararaa tavaavauraro uvaivano koqema kero
utumanta tenavu *sipi*qi vivi, taara enta viha vatuka vo, Puteorini oru-
raavaunara. 14 Mini orure tavaavauramanta Ihura vainti vi vatukaraqi
vauka vika tinavuara vohaa *uiki* varike vuate tumanta tenavu mini
vika hampata varike, ho vihai vatavau oru vi nora vatuka Romini
oruraavaunara.
15 Tenavu Romini oruraavauramanta tinavu qata vakaukavara Ihura
vaintinavu tenavu oruraavaunarara iri, vika tinavu tivita kareka Apiusi
Maaketive tunainivata, Taaramo Naavu Vaite Varia Naavurave tunaini-
vata anire, tinavuara rante vaura. Vika anuvaro Poruva vika tavero
Kotirara koqema iarao tuvaro vira muntukaqihairovata koqema kero
quahe vaura.

Poruva Romini oru ntero mini vaura

16 Ho tenavu Romini oruraavauraro *kamaani*va Porura kia kem-
pukaiqama kero rumpataraitiro, virara mintima tiro: Are vo naavuqi
nenaraa vairaro iqoka vaiinti vovano ariqaa raqikiarire, tiro tura.
17 Poruva taaramo enta varikero, viraqaahairo viva Iutaa vaiinti
noranavu naaromanta vika Poruva vaunaini ani ruvaaqumavi vauvaro
Poruva vika tiva nimiro tiharo, Ti qata vakaukavarao, iriate. Kia
te tenta navunaaka qoraiqama nimitaavaunarave. Kia te tinavu
kaivaqaukavara tinavu tiva timito uva okarara raqa kaavaunarave. Kia
te mintiraiti, Ieruharemini variavauramanta qumina ti karapuhiqa-
make Romeni vaiinti kauquqi ti korave.
18 Ti vuru komanta Romeni vaiinti vika ti iramaqi viha iruvaro kia
te qora kaiqa varauna uvava vaimantara ti, vika tiha, Viva qora kaiqa
varainaravauve tenavu vira arukararave. Tenavu iruraro kia viva
qora kaiqa varai uvara tinavu tiva timivo, turave. Romeni vaiinti vika
minti tivake ti qaqi tititareka auti vaumanta 19 Iutaa vaiintinavu aqao
kia vira kuvantukera atitaane tumanta vira kaara te tiha, Sisaavama
ti uva avuqavu iarire, tiavaunarave. Te minti tihama kia te tenta
navunaakaqaa uva vatarera auti vaihavauve te Sisaarara tunarave.
20 Te vi uvarara irihama virara ni tiva nimirera ni naarauro. Tenavu
Isareri vaiinti nahenti vaiha Kotira mpeqa vainti vekama vauro. Ho
vate vi vaiintira kaarama *seni*qohai ti rumpa taavo, tiro.

21 Poruva minti tumanta Iutaa vatanaa vaiinti mini ruvaaqumavi
vauka tiha, Kia Iutiaihai ariara vo uvavata tiva tova animanta irunar-
ave. Kia tinavu qata vakaa vovano vihairo anirero ariara qora uvavata
timanta irunarave. Tenavu qumimaqama vauro. 22 Tenavu maa
uvaraqai irunarave. Iutaa vaiinti vonaini vonaini variaka tiha, Ihura
vaintinavu vaireka vika qora vaiintive, ti variarave. Are tihara, Te
Ihura vaintive, tianarara tira, ho are nena noqihaira vi uvara tiraqe
iriare, tura.
23 Vika minti tivake Porurara tiha, Kaiqe vo enta kaamate vi en-
taraqaa ai uva iriare, tivake vi entara kaamato entaraqaa Iutaa vaiinti
airitahaavano Porura uva irireka vira naavuqi anire vauvaro Poruva
toqaqi uva hoqarama kero tiva nimiqiro vi vauvaro kuari avuvano
uritarero ruhunkuvaro Poruva qaqiqai vi uvara tivaqiro vi vaura.
Kotiva vikaqaa raqikiaina uvara Poruva tiva nimiro tiharo, Mosivave,
paropeti vaiintinavuve, Ihura okarara vi uvara vi uvara tiva torave.
Ne vi uvara irihama Ihura okararavata kankomake iriataarave. Ne vi
uvarara quqaave tiate, tiro.
24 Poruva minti tumanta hini kuka quqaama tiarao tumanta hini
kuka kia vira uvara quqaave tura. 25 Vika vo uva vo uva tivakeha
qaqirake nai maaqa nai maaqa vura. Vika vireka uvaro Poruva tiva
nimiro tiharo, Haaru Kotira Maraquravano ninavu kaivaqara paropeti
vaiinti vo, Aisaiaara kahaquvaro 26 viva mintima ni okarara avuqavu
tiva torave:

Maa vatanaakara mintima uva vuru tiva nimiane, turave.
Ne maa uvara iriqi vihavata, kia anomake irikevarave.
Ne tavamaqi vihavata kia kankomake tavevarave.

27 Maa vatanaaka avu aatovano tinta vimanta vika kia ti uva iriataa
imanta variarave.

Vika ti uva iriarorave ti, nai aato tintataarave.
Vika ti okara tavaarorave ti, nai avu qimpate variarave.

Vika nái aatoqihai ti uva koqemake iriha ti haaraiqevauve te Kotika
vika kahaqiha koqema nimitararave, turave. *(Aisaiaa 6:9-10)*

Aisaiaava Kotira uva minti turave, tiro.
28 Poruva minti tivakero viva Iutaa vaiintinavu tiva nimiro tiharo,
⌞Kotiva vaiinti nahenti kuvantu kero ntitaaina uvara ni tiva nimunara
iriataara vaimanta ne kia iriavo.⌟ Ho iriate, Kotiva tiharo, Vi vakaakara
vo vatanaakavata tiramanta vika vi uvara ho irivarave turave, tiro.
29 [Poruva minti tumanta Iutaa vatanaa vaiintinavu vi uvara kaara
nái tirorima vare vura.]
30 Poruva taara ihiara nariaraa vi naavuraqi vaiharo naavu qora
koqaa amiharo viraqi vaiharo viva ekaa vaiinti vira tavareka anuka
quahama nimite vaura.
31 Viraqi vaiharo viva Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvara
tiva nimi vaura. Poruva kia qetaraitiro, tiva nimiqiro vi vauvaro kia
vo vaiintivanovata vira qioqama amitovaro Poruva Nora Vaiinti Ihu
Karaitira uva vika tiva nimiqiro vi vaurama.

ROMENI
Poruva Romeni vatanaaka qara ruva nimitora

Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 25 ihie 30 ihie aitarovaro Poruva maa uvara qara ruva tora. Viva Romeni vatanaaka nora vatuka Romiqi vauka oru tavareva iharo maa qarara naane vara kovaro vura. Romeni vatanaaka Ihura vaintiqama vuka Kotiva vika kuvantu kero n titaaina okarara kankomake iriate tiro, Poruva maa uvara qara ruva nimitora.

1 Te Poruka Ihu Karaitira kaiqa vaiintivano vaihama maa qarara ni nimite. Kotiva ti kaama tero Karaitira vakaaka koqe vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqira vuane tiro, ti noraiqama kaira.
2 Haaru Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, ⌞Te maantimake vaiinti nahenti kahaqamake ntitaainarave,⌟ tumanta paropeti vaiintinavu vi uvara koqe vakaaka Kotira vukuqira qara ntuva tora.
3 Kotiva vaiinti nahenti kahaqiaina vakaakara tiharo nai Maaquara turama. Vira Maaqu vata ihainaa okaravano vaireva, viva vaintiqama viro Devitira vohaa okaravano vaura.
4 Vira Maaqu naaruvaihainaa okaravano vaireva, viva Kotira Maaquvano vaura. Vi okarara Kotiva tinavu humiqareva nai kempukaqohairo Ihura qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima korara ti, tenavu tavauraro viva quqaa Kotira Maaqu Ihu Karaitiva tinavu Noravano vaira.
5 Karaitiva ti aaqurihama timitero noraiqama kaimanta te vira autuqaa ekaa vo vatanaa vo vatanaaka Karaitira uvara quqaave tivakeha iriqi vuate ti, te vira uva tiva nimiqi vi vaunara.
6 Nevata Ihu Karaitira vaintiqama vuate tiro, Kotiva nivata naarama taira. 7 Virara irihama te ni Romiqi variakara maa qarara ruva nimite. Kotira muntukavano niara vaivaro niara ti vaiinti nahenti variate tiro, ni naarama taira.
Kotiva tinavu Qovavata, Noravano Ihu Karaitivavata, ni aaqurihama nimite koqema nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vairamanta variata.

Poruva Kotirara koqema iarao tura

8 Ihu Karaitiva ti kahaqi vaimanta te tota hoqare niara mintima tirera: Ekaa vo vataini vo vataini variaka vika niara koqemake Karaitira uva iriqi vi variavo tiamanta irunarara ti, te niara irihama Kotirara koqema iarao ti vaunara.
9 Te koqe vakaaka Kotira Maaquara vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vauraroma ti maraquravanovata vi kaiqara varaataa i vaimanta te vare vaunara. Te quqaiqamake niara iriha vatete Kotira aaramaqi vi vaunara, Kotiva naima virara kankoma kero irira.
10 Te Kotira aareha mintima ti: Are hove tirera, ti aara uqaurama timitairaqe te oru ni tavaare, ti vaunara.
11 Te Kotira okara vo ni tiva nimiari ne kempukaiqaake Kotira aaraqaa nuvaqi vuate ti, te ni tavaataa imantama vaunara. 12 Te oru ni tavaariraro ne Ihurara kempukaiqamake iriqi viva ti kahaqiraqe te Ihurara kempukaiqamake iriqi vuarirava nivata kahaqiarira. Nevata

tevata Ihurara kempukaiqamake iriqi vi vaunarara ti, te ni oru tave, viraqaahai nevata tevata homa nai kahaqi nai kahaqirara.
13 Ti qata vakaao, te vuaina okarara ne kia kankomake irivora. Te
airi enta ni oru tavarare tiavauraro vo haikavano ti ravaaqavu kaivera
kia ni oru tavaavaunara. Te vo vatanaa vo vatanaaka Kotira aara
numiqaunantemake, te ni hampata oru vaiha ni kenaukavata tiva
nimiari vikavata Kotira aaraqaa vuate ti, te ni tavarera auti vaunara.
14 Kotiva ti tititaimantara ti, te nora vatanaakavata qumina
vatanaakavata, koqe avu aato vataakavata kia koqe avu aato vataaka-
vata, ekaa vika vika te Karaitira uva tiva nimiariraukama vauro.
15 Mintimake te ni Romiqi variakavata Karaitira uva koqe vakaaka vuru
ni tiva nimiataa ivera vaunara.

Karaitira uva kempuka uvama vaivo tura

16 Karaitira uva koqe vakaaka vaivaro Kotira kempukavano vi
uvaraqi vaimantara ti, te vi uvarara kia kauri vaunara. Vaiinti nahenti
vi uvarara quqaa uvave tivaro vi uvara kempukavano homa vika
kuvantu nimitaanaro. Tenavu vi uvara Iutaa vatanaaka naane tiva
nimiqi vi, viraqaahai ekaa naato vatanaakavata tiva nimiqi virera.
17 Karaitira koqe vakaakavano vaireva, Kotiva tinavu avuqavuqama
timitaaina okarara qovaraiqi vaira. Tenavu ⌞Karaitirara⌟ quqaave
tivake virara kempukaiqamake iriqi vi variariraro Kotiva virara iriharo
tinavuara vika avuqavuqamake ni variakave tianarove.
Kotira vukuqi qara ruvatova tiharo, ⌞*Kotirara*⌟ *kempukaiqamake iriqi vi*
variaka, vikaqaima qaqi variqi vivarave, tura.

(Hab 2:4)

Ekaa maa vatanaaka Kotira tauvaqa utu amiarara tura

18 Kotiva naaruvaihairo maa uvara qovarama kero: Vataini variaka
Kotira tauvaqa utu amiteha, vaaqu kaiqa varaqi viha quqaa uva iri
varia aarara kuvai nimite variarara tiro, vira kaara Kotira voqamakero
arara ite vaira.
19 Kotiva kia nai okara kukeqa karaitiro, qoqaa qovarama korara ti,
vataini variaka vi haikara ho tave variara.
20 Tota Kotiva maa vatara autu komanta vi entaraqaahai vaiinti
nahenti Kotiva aututo haikara ho tavamaqi vi variara. Ekaa vi haikara
vi haikara ho tavehara ti, vika Kotira okara, kia ho avuqohaivata tave
varia okarara, Kotira kempukavano ekaa enta ekaa enta qaqi variqiro
vi vai okararave, viva Variqavano vai okararave, vika vi okararavata
kankomake iriara. Vika kankomake iriarara ti, vataini variaka aqao kia
vi okarara irunarave tivera, vika kia ho vo uva tiha nái auta ntivarave.
21 Vataini variaka Kotira okara kankomake iriqi viha, vira quahama
amiteha virara Variqave tiataara vaimanta vira qaqirake qumina
haikaraqai avu aatoqi iriqi vi variavaro vika avu aatovano qumi-
maqama vimanta konkiraiqiraqi variqi vi variara.
22 Vika Kotira qaqirake tiha, Tenavu homa vo okara vo okara
kanko kaankomake tave vauraukave tiavarovata, vika avu aatovano
hampiqama vimanta variarave.
23 Vika ekaa enta qaqi variqiro vi vai Variqara, vira autuqai tu-
ahera kaataara vaimanta vika vira tauvaqa utu amiteha, kia qaqi
variqiro vi vai haikara, vaiinti maraqurave, aantau maraqurave, uviri
maraqurave, memaru maraqurave, vi haikaraqai autuke vate, vi
haikara autuqai tuaherake variara.

24 Vataini variaka minti variarara tiro, Kotiva vira kaara vika qaqira
kero tiharo, Ho nenta mintimaqi vuate. Nenta vaaqu kaiqa varaataa
inara varaqi vuate, timanta vika nái hanauka hampata hampi niha, nái
vaata qoraiqamake variara.
25 Vika Kotira quqaa uva qaqirakeka, una uvara quqaa uvave ti vari-
ara. Vika Kotiva aututai haikara autuqai tuahera keha vi haikaraqai
kaiqa vara nimiteha, ekaa vi haikara autukero vatai Variqara vira
qaqirake variara.
Ho Kotiva vivaqai ekaa haika autukero vataiva vaimantara ti, tenavu
vira autuqai ekaa enta tuaheraqi virera. Quqaave.
26 Vika mintiaqi vi variarara tiro, vira kaara Kotiva vika qaqira
kaimanta vika nái varaataa i kaiqara, kaurira kaiqaqai vare variara.
Nahentinavu kia qorainti hampata niraiti, nái kana nahenti hampata
hampi ni variamanta 27 qoraintivata kia nahenti hampata niraiti, vika
nái hana qorainti hampata hampi ni variara. Mintiaqi viha qorainti
vika nái hanauka hampata kaurira kaiqaqai varaqi vi variavaro vira
kaara Kotiva vika ruquti vaiharo huviqorave ti vaira.
28 Vataini variaka tiha, Tenavu quminaiqamake Kotirara iriqi vir-
erave, ti variavarora tiro, vira kaara Kotiva vika qaqi kovaro vika avu
aatovano qoraiqama vimanta vika qora kaiqaqai varaqi vi variara.
Vika vi kaiqara kia varaataara vaimanta vi kaiqaraqai vare variara.
29 Nana nana qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqavano vataini variaka avu
aato muntukaqi mpiqaro vaimanta vika vi kaiqara varaqi vi variara.
Vika vovano vatai haikara tavaavaro muntuka nti vaimanta variara.
Vika voka voka qoraiqama nimite variara. Vora autuvano uritaraira
kaara vika ti autuvata mintiataarave, tivakeha toiha variara. Vika nái
kana vaiinti aruke variara. Vika iqoka raqi variara. Vika una uva ti
variara. Vika vora qoraiqama amitareka una ti variara. Vika vora vora
turoqare variara.
30 Vika vo vaiinti autu vatainiqama vuarire ti, qora uva ti variara.
Vika Kotira navutaiqama amite variara. Vika nariara nariara qora uva
ti variara. Vika nái mahutaqai ti variara. Vika kaiqe qaraakaiqamake
vaaqu kaiqa varaare tivakeha vare variara. Vika nái noka qoka no
raqakeha ni variara.
31 Kia vika avu aato vaimanta variara. Vika kauqu aiqiqaa aqukeha
tivataa uvara raqake variara. Vika muntukavano kia vokiakara
vaimanta variara. Kia vika vokiakara mpo ike tiva nimite variara.
32 Kotiva uva vateharo tiharo, Vi kaiqara vareka qutuma vivarave, tu
uvara kankomake irihavata, vika kia vi uvarara noraiqamake iriraiti,
vika nái hanauka qora kaiqa vare variakaravata tiha, Nevata ho koqe
kaiqaqaima vare variavo, ti variara.

2

Kotiva Iutaa vatanaakaqaavata uva vataanarove tura

1 Are vo vaiintivano nena henara kaiqa tavera, vira kaiqara qora
kaiqave, ti variana vaiintira, te ninaravata tirera: Arevata viva kaiqa
varaintema kera qora kaiqa vare variaravara tira, are kiama ho nena
auta ntihara vo uva tinarave. Ariqaavata vohaa qarama kero uva vaivo,
turo.
2 Tenavu kankomake iruraro Kotiva mintimake qora kaiqa vare
variakaqaa avuqavuqama keharo uva vate vaira. 3 Are nena henarara

viva qora kaiqa vare vairave tihara, arevata vira voqaantema kera qora kaiqa vare variaravave. Are mintiharama hauri are tihara, Kotiva kia tiqaa uva vataanarove, tirora.

4 Are qora kaiqa vare varianara vira koqaa Kotiva kia ai vaaka amiraitiro, viva vukaiqamakero ai mpo ike tiva amite vaira, are virara kiae noraiqaakera irira iarao? Ariara viva qora kaiqa qaqira kero koqe aaraqaa vuarire tiro, Kotiva mintima amite vaira. 5 Kotiva mintima amite vaivara are kia qora okara qaqira karaitira, kempukaiqama kera qora okaraqai autuqira vi variarao. Are mintiaqi vi varianarara tiro, Kotiva avuqavuqamakero *ko* tina entaraqaa viva nai arara itaina okarara qovaraiqama keharo ariqaa voqavatama uva vataanarove.

6 Vi entaraqaa Kotiva ekaa vaiinti nahenti vataini vaiha vare vai kaiqarara iriharo vika ekaa nái koqaa nimianaro. 7 Hini kiaka vika koqe okara autuqi viha tiha, Kotivama ti noraiqamakero ti hutu viriniqaakero ti kahaqiraqe qaqi variqi vuare, ti variaka, Kotiva vikama quahama nimiteharo koqema nimitairamanta vika ekaa enta ekaa enta qaqi variqi vivara.

8 Hini kiaka vika nariaraqai iriha Kotira quqaa uva qoririma keha kia iriraiti, qora aaraqaa ni vaika vaivaro vira kaara Kotira arara itaina okarava vikaqaa noraiqama kero varianaro. 9 Ekaa qora kaiqa vare vaika vika aarante haikaravata nora maara vare haikaravatama varevara. Iutaa vatanaaka vika naane varaimanta vika naantiara ekaa vo vatanaakavata varevara.

10 Ekaa koqe kaiqa vare vaika vaivaro Kotiva vika koqema nimitero, vika nutu viriniqama nimitero, vika muntukavata paruma nimitaira vaivara. Kotiva Iutaa vatanaaka vika naane koqema nimitero, vika naantiara vo vatanaakavata koqema nimitaanaro.

11 Kotiva kia vaiinti autuara iriharo *ko* tiraitiro, viva ekaa vaiinti nahenti *ko* vohaa qarama keroma rairaanaro.

12 Vo vatanaaka Kotiva Mosiraqaa tivato uvara kia iriaka vaivaro, vi uvava kia vikaqaa uva vatairaro Kotiva vika nái qora kaiqa vare okarara kaara *ko* vikaqaa vatairamanta vika raumpirima vivara. Iutaa vatanaaka Kotiva Mosiraqaa tivato uvara irihavata, vi uvara raqake variara kaara, vi uvava vikaqaa uva vataanaro.

13 Kotiva Mosiraqaa tivato uvara quminaiqama kero iri vaina vaintira, Kotiva kiama vi vaiintirara avuqavu ni vai vaiintirave tianaro. Vaiinti vovano vi uvara iriro avataqiro ni vaina vaiintira, Kotiva vi vaiintirara avuqavu ni vai vaiintivave tianaro.

14 Vo vatanaaka Kotiva Mosiraqaa tivato uvara kia vare variaka vaiha, vika nái irike tiha, Kaiqe koqe okara avataqi vuare, tivera, vika Kotira uva iri variaka voqaa ntemake vaivara.

15 Vika mintiaqi vi vaivaro Kotira uvavano vika muntukaqivata avu aatoqivata qara ntuva taantema kero varianaro. Vo vatanaaka koqe kaiqa vare variavaro vika avu aato muntukaqihairo, Koqe kaiqama vare vauro, ti vaimanta variara. Vika qora kaiqa vare variavaro vika avu aato muntukaqihairo, Qora kaiqama vare vauro, ti vaimanta variara.

16 Te vaiinti nahenti Karaitira koqe vakaaka tiva nimi vaunantema kero, naantiara ekaara entaqaa Kotiva Ihu Karaitirara *ko* tiane tiraro viva ekaa vaiinti nahenti nái avu aatoqi kukeqake irite vai uvara qovarama keharo avuqavuqama kero *ko* nimianaro.

Poruva Iutaa vatanaakara tura

17 Are nenara tihara, Te Iutaa vatanaakave, tiana vaiintirara tirera.
Are tihara, Kotiva Mosiraqaa tivato uvara kia vo vatanaakaini vara
karaitiro, viva vi uvara tinavu Iutaa vatanaakaini vara kairara tiro,
Kotiva tinavu Iutaa vatanaakaraqaima quahe vaivo, tivakehara nena
mahuta ti varianara.
18 Kotiva Mosiraqaa tivato uvava kankoma kero Kotira antuqa ai
umiqe vairara tira, are koqe aaraqaa nina okararave, qora aaraqaa
nina okararave, kankomakera irianarave.
19 Mintima kera irianarara tira, are kia koqe aaraqaa ni varia
vaiintikara tihara, Te homa vika aara numiqaainarave, ti varianarave.
Konkiraqi varia vaiintikara are tihara, Te homa vika ataama nimi-
taainarave ti varianarave.
20 Kia koqe avu aato vataukara are tihara, Te homa koqe okara ni
numiqarerave, ti varianarave. Quvaaraa vaintiara are tihara, Te homa
ni *tisaa*vano vairarave, ti varianarave. Are tihara, Kotiva Mosiraqaa
tivato uvava ekaa vi okarara vi okarara ti humiqaimantara ti, te homa
mintimake vokiaka kahaqamaqi virarave, ti varianarave.
21 Are vokiaka vi uvara okara tiva nimihara nena vo? Are nenavata vi
uvara okara kankomake iritaataarave. Are vikara tihara, Ne kia muara
varaate, tivakehara are nenavatae muara vare varianarave?
22 Are tihara, Kia naata vaati vare okarara raqa kaate tivakehara nena
vo? Are kiae vora vataakera hampi ni varianarave? Quqaae are una
variqanavuara qora haikave tivakeharavata, vinavuka naavuqihaira
vo haika muara vare varianarave?
23 Are quqaae nena mahuta tihara, Kotiva Mosiraqaa tivato uvara
tinavu Iutaa vatanaakaini vara kairave, tivakehara are vi uvara raqake
variaramanta vira kaara vo vatanaaka Kotira autu vara muntuvi
vatainiqamakeha qoraiqama amite variarave? 24 Kotira vukuqi
mintima tiro: *Iutaa vatanaaka okaraqaa vo vatanaa vo vatanaaka
Kotira autu qoraiqama amite variarave*, ti tura. *(Aisaiaa 52:5)*
25 Ai vaata toqa kaava vaireva, are Iutaa vatanaavama variarao. Ho
are Mosiraqaa tivato uvara avataqira virera, ai vaata toqa keva homa ai
kahaqianaro. Are Mosiraqaa tivato uvara kia avataqira virera, ai vaata
toqa keva kiama ai kahaqirara are vo vatanaaka voqaarama vainara.
26 Vo vatanaava kia vira vaata toqakaa vaiintiva vaiharo, Mosiraqaa
tivato uvara koqemakero avataqiro virera, Kotiva vi vaiintirara Iutaa
vatanaa vaata toqakaa vaiintira voqaarama vaivo tianaro.
27 Ne Iutaa vatanaaka Mosiraqaa tivato uvara qara ntuvatora tuateha,
vaata toqake okararavata avataqi vi vaiha, ne vi uvara raqake variar-
ave. Vira kaara naantiara vo vatanaaka kia vika vaata toqakeka Kotira
uva iriqi vi vaika, vikama niqaa uva vatevarave.
28-29 Vira vaata toqakaava viva kia Iutaa vatanaa taruvama vaira.
Nai avu aato muntukaqihairo qora kaiqa teqakai vaiintiva, vivama
Iutaa vatanaa taruvave, Kotira vainti taruvave, vaira. Kia Kotiva
Mosiraqaa tivato uvava vira avu aato muntukaqi hiqama kaivaro,
Kotira Maraquravano vira avu aato muntukaqi hiqama kaira. Kia qaqi
vaiinti nahentivauve vi vaiintira nora autu amivara. Kotiva vivama
vira nora autu amianaro.

3

Qora okaravano kia ho koqe okara aatara kaanarove tura

1 Ne ti ireha tiha, Ho nana haikae Iutaa vika vataamanta vo vatanaaka
kia vataarave? Nantiakero vaata toqake okarava vika kahaqianarove?
tivera, 2 te nintara mintima ti: Ho Iutaa vika ekaa vo vatanaaka
naatarake vo haika vo haika vate variarave. Avuniqamake vika Kotiva
tivato uvara qara ntuvatora tote variarave, tirara.

3 Quqaama Kotiva nai uva Iutaa vika nimumanta hininavu vi uvara
kia iriraiti, kia Kotirara kempukaiqamake iriqi vi vaura. Vika mintiaqi
vi vaurara ti, hauri ne tiha, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tivato
uvara qaqira kaivo, tivora.

4 Kiavuma ne ho minti tivara. Ekaa vaiinti nahenti una uvaqai ti
variaka variavaro, Kotivaqai quqaa uva tivaqiro vi vaivama vairo.
Kotira vukuqira qara ntuva tova Kotirara mintima tiro:

Ekaa ai uvavano avuqavu uvaqai vairara tira, vaiinti vovano
ariqaa uva vatarerave tirera, ai uvavano vira uvavata aatara kero
varianarove, tura. *(Ihi 51:4)*

5 Te qaqi vaiinti tiantemake, ni irama nimitarera: Tenavu qora kaiqa
vare vaurava Kotiva avuqavuqama kero vare vai okarara vara qovara-
make vairara tiro, Kotiva tinavuqaa uva vateharo kiama avuqavuqama
kero vataivo. Tenavu mintie tirarave?

6 Aqao, kiavuma tenavu ho minti tirara. ⌞Tenavu qora kaiqa vare vau-
rava kia Kotira kahaqi vairara tiro, vira kaara Kotiva homa tinavuqaa
uva vataanaro.⌟ Kotiva kia avuqavuqama kero *ko* ti vaiva vaitirio, viva
nantiakeroe naantiara ekaa naato vatanaaka *ko* tiva nimitaanarove?

7 Vaiinti vovano mintima tianaro: Tinavu una uvavano Kotira quqaa
uva qovaramake vaivaro Kotira autuvano viriniqi vairera, nana kaarae
Kotiva tenavu qora kaiqa varaunara kaara tinavuqaa uva vataanarove?
tianaro.

8 Oho, are mintima vaina uvara avataqi virera, are hampi uva vovata
mintima tinara: Kaiqe tenavu qaqiqai qora okara autuqi vi variari-
raro, viraqaahairo koqe okaravano qovaraiqiarire, tinara. Vokiaka
tinavuara unahaa tiha, Nenavu vi uvara minti ti variavo, ti variara
kaara Kotiva vikaqaa uva vatairaqe te vikara huviqorave tirara.

Ekaa naato vatanaaka Kotira uva raqake variara

9 Ho tenavu Iutaa vatanaakae koqe vaiinti nahenti vauramanta ekaa
vo vatanaakae vaaqu kaiqa vare variaka variavo? Aqao, kiavuma
mintima vairo. Te vaaka tunara, Iutaa vatanaakavata, ekaa naato
vatanaakavata, variavaro qora kaiqavano vika ekaa ravaaqavuke
vaira. 10 Kotira vukuqi mintima tiro:

Kia vaiinti vovanovata avuqavuqama kero ni vaiva vairave. Kia
voqavanovata vairave.

11 Kia vaiinti vovano Kotira okara kankomakero tave vaiva vairave.
Kia vaiinti vovano tiharo, Kaiqe te Kotira rantake tavaare, ti vaiva
vairave.

12 Ekaa vataini variaka Kotira aaraqaahai tuqantaavi hampi
okaraqai vare variarave. Kia vaiinti vovano Kotira kaiqa koqema
kero vare vairave. Kia vovanovata minti vairave. *(Ihi 53:1-3)*

13 Kia rahirama taa matipara voqaara vaiinti nahenti novano aaqaa
viro vairave. Vika maaqiriqaahairo una uvavano qovaraiqi vairave.
(Ihi 5:9)

Quqahi/ Quaiha uhivano vaiinti qoraiqamake vaintemake, vika
uvavano vaiinti qoraiqamake vairave. *(Ihi 140:3)*

14 Vokiaka vaaquqama nimite vai uvavaqai vika noqaahairo qovaraiqi vairave. *(Ihi 10:7)*
15 Vika vaaka vaiinti arukareka auti variarave.
16 Vika vi aniaraqaahairo qoraiqama nimite vai haikavave, iqi rate vai haikavave, vi haikavaqai qovaraiqi vairave.
17 Vika maateraiqama nimite varia okarara kia iri tavaarave. *(Aisaiaa 59:7-8)*
18 Vika Kotira aatu qetakeha nuataara vaimanta kia Kotira aatu qete variarave, tura. *(Ihi 36:1)*
Kotira vukuqi ekaa vaiinti nahentiara minti tura.
19 Tenavu kankomake irunarave: Mosiraqaa tivato uvava, vo uva vo uva vaimanta vi uvara iri variaka ekaa vi uvaraqai iriqi vuataara vaimanta vika vi uvara raqake variara. Kiama vovanovata ho tiharo, Te qora kaiqa vare varia okarara kia irunarave, tianaro.
Ekaa naato vatanaaka Kotira uva raqake variarara tiro, vira kaara Kotiva ekaa vikaqaa uva vataanaro.
20 Ekaa vaiinti nahenti Mosiraqaa tivato uvara raqakeha kia ho iriqi vi variarara tiro, Kotiva kiama voqaravata are avuqavu ni variara vaiintivave tianaro. Mosiraqaa tivato uva maarava vaireva, tenavu tentanavu qora kaiqa vare vauna okararaqai humiqe vairave.

Kotiva vaiinti nahenti avuqavuqama nimi taaina okarara tura
21 Vate Kotiva vaiinti nahenti uva taiqa nimiteharo avuqavuqama nimitareva, kia Mosiraqaa tivato uva maarara iriraitiro, viva qaraaka okara vara qovarama kaira. Viva mintimakero qaraaka okara qovarama kaainara haaru Mosivavata, paropeti vaiintinavuvata, vi uvarara tinavu tiva timura.
22 Vaiinti nahentiqihai ekaa Ihu Karaitirara quqaa vivave tivake virara kempukaiqamake iriqi vi variaka variavaro, Kotiva vika uva taiqa nimiteharo vikara avuqavuqamake ni variakave tianaro. Kia vaiinti nahentiqihairo vovano vo qaramakero vairo. Ekaa vaiinti nahenti vohaa qaramakeqai variara.
23 Tenavu ekaa Kotira uva raqake kia hoqamake vaunarara ti, tenavu kia ho Kotiva vainanaini voqaraanaini oru variariraukama vaunara.
24 Tenavu mintimake vaurarovata, Kotiva tinavuara aaqurihama timiteharo Karaitiva tinavu kuvantu timitaaina okarara iriharo, aaqaa tinavu avuqavuqama timitaira.
25 Tinavuara vika qora kaiqa vare vai uvara taiqa nimitaare tiro, Kotiva Ihu Karaitira kaamatero tinavu timivaro Ihura naare ntava vuvaro qutu vura. Tenavu kempukaiqamake Ihura kaiqara iriqi vuariraro Kotiva tinavu qora kaiqa uva nunkama timitaanaro. Haaru vaiinti nahenti qora kaiqa vare vauvaro Kotiva kia vika vaaka ruqutiraitiro, vika qora kaiqa varora avuqai tavamaqiro viro, maa entara vaiinti nahenti avuqavuqama nimi taaina okarara qovarama kaira.
26 Kotiva kia vaiinti nahenti qora kaiqa vare varia uvara quminaiqama kero nunka nimitaraitiro, viva Ihura kaiqara iriharo naitarama kero vaiinti nahenti uva nunka nimiteharo avuqavuqama nimitaira. Vaiintivanoe nahentivanoe Ihu Karaitirara quqaa vivave tiraro Kotiva vira avuqavuqama amitaanaro.
27 Ho tenavu nana uva irihae tentanavu mahuta tirara? Kia vi uvava vairo. Nana haikavanoe tinavu kahaqianaro? Kiama tenavu Mosiraqaa

tivato uva maarara iriarirava tinavu ho kahaqianaro. Tenavu Ihurara quqaa vivave tiarirava, vivaqaima tinavu ho kahaqianaro. 28 Te mintima turo: Vaiintivano Mosiraqaa tivato uva maarara iriqiro viraro Kotiva kiama virara iriharo vira qora uva nunka amitaanarovauve. Aqao, vaiintivano Ihurara quqaa vivave tivakero virara kempukaiqama kero iriqiro vi vairaro Kotiva virara iriharo vira uva nunka amitero vi vaiintirara, Avuqavu ni vai vaiintirave, tianaro.

29 Kotiva vaireva viva Iutaa vatanaaka vika Variqavanoqaie vairo? Viva kiae vo vatanaaka Variqavanovata vairo? Aqao, viva ekaa naato vatanaaka Variqavanovatama vairo.

30 Kotiva Variqa vohaiqavanoqaima vaira. Iutaa vatanaava Ihurara quqaa vivave tiraro Kotiva vira uva nunka amitero vira avuqavuqama amitaanaro. Vira voqaantema kero, vo vatanaavavata Ihurara quqaa vivave tiraro Kotiva vira uvavata nunka amitero viravata avuqavuqama amitaanaro.

31 Tenavu Ihurara kempukaiqamake iriqi viha Mosiraqaa tivato uva maarara qumimaqamae kararave? Aqao, tenavu Ihurara kempukaiqamake iriqi vihara ti, Mosiraqaa tivato uvaravata koqemakema iriqi virara.

4

Poruva Eparahaamira kaiqara tura

1 Eparahaamiva viva tinavu Iutaa vatanaaka kaivaqava vaura. Te nana uvae vira kaiqara tirara? 2 Kotiva Eparahaamiva kaiqa vara amitorara iriharo virara are avuqavu ni variara vaiintivave tiare tutirio, Eparahaamiva homa nai mahuta tutirio.

3 Kotira vukuqi Eparahaamirara nana uvae qara ntuva tora? Mintima tiro: Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tuvarora tiro, Kotiva virara, Are avuqavu ni variara vaiintivave, turama.

4 Kaiqa vaiintivano vora kaiqa vara amitaivaro ⌞vira noravano⌟ kia quminaiqama kero koqaa amiraitiro, viva kaiqa vara tairara iriharo koqaa ami vaira.

5 Tenavu kia kaiqa vaiinti vira voqaantemake vai. Tenavu kia ho Kotira kaiqa vara amitaariraro viva kaiqa koqaara iriharo tinavu uva nunka timitaanarovauve. Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa uva nunka nimite vaiva vaiharo viva tenavu Ihurara quqaa vivave tiaina uvarara iriharo tinavu avuqavuqama timite vaira.

6 Devitivavata vohaa qaramakero Kotiva kia vaiinti kaiqara iriraitiro, vira qora kaiqa varai uvara nunka kero avuqavuqama amitairaro vi vaiintira muntukavano koqema kero variainarara tura. Devitiva mintima tiro:

> 7 Kotiva vika uva nunka nimiteharo tauru nimitaainarara ti, vira uva raqakeka quaheha vaivarave.
>
> 8 Noravano kia vi vaiintiva qora kaiqa varaainarara iri amitaraitiro, viraqaa kia uva vaivo tina vaiintiva quaheharo variarire, tiro. *(Ihi 32:1-2)*

Devitiva vi uvara tura.

9 Kotiva vaiinti vira uva nunka amitairaro quaheharo variainarara Devitiva tu uvava Iutaa vatanaakaraqaie iriharo tiva tairave? Aqao, vo vatanaaka vikaravatama vi uvara tiva tairave. Te vaaka Eparahaamirara tunara iriate.

Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tuvaro Kotiva virara avuqavu
ni variara vaiintivave turave. *(Okara 15:6)*
10 Kotiva taireve Eparahaamirara minti tura? Eparahaamiva nai
vaata toqako entarae Kotiva minti tura? Aqao, Eparahaamiva kia nai
vaata toqako entara Kotiva virara minti tura.
11 Tota kia nai vaata toqako entara Eparahaamiva Kotirara, Are
quqaa uvama tiarao, tuvaro Kotiva vi entaraqaa vira avuqavuqama
amitora. Vira avuqavuqama amitero vira naantiara vo enta vaiinti
nahenti Eparahaamira avuqavuqama amitorara iritaate tiro, Kotiva
qorainti vaata toqake okarara qovarama kovaro Eparahaamiva nai
vaata toqakora. Ho kia nai vaata toqako entara Kotiva Eparahaamira
avuqavuqama amitora.
Minturara ti, kia nai vaata toqa karaiti, Kotirara quqaave tiavaro
Kotiva vika avuqavuqama nimitai vaiinti nahentika, homa Epara-
haamirara tinavu qorave tivara. 12 Nái vaata toqakaaka, vikavata vaiha
nái vaata toqakerara kia noraiqamake iriraiti, vika tinavu kaivaqara
Eparahaamira aanare Kotirara quqaave tivaqi vihara ti, vikavata
Eparahaamirara tinavu qoravema tivara. Eparahaamiva kia nai vaata
toqako entara Kotirara iriqiro vi vaurama.

Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvarara tura

13 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo Eparahaamirara tiharo, Are
nena vainti naintivararavata vaivaro ekaa naato vatavano ni vatama
varianarove, tura.
Kotiva vi uvara tiharo kia Eparahaamirara, Viva te Mosiraqaa uva
maara tivataunara ho irivo, tivakero minti turavauve. Viva kia minti
tiraitiro, Eparahaamirara tiharo, Viva ti uvara quqaave timantara ti, te
virara irihama vira avuqavuqama amitarerave, tivakero minti turave.
14 Mosiraqaa tivato uvara iriqi vi vaika kia ho ekaa naato vata vare-
vara. Vika ekaa mintimake varare ika vaivarovauve, Ihurara quqaa
vivave ti varia uvava qumina uva vairaro, Kotiva nai kauqu aiqiqaa
aqukeharo Eparahaamirara tu uvavavata quminaiqama vuanaro.
15 Kotiva Mosiraqaa tivato uvava vaivarora tiro, vaiintivano vi uvara
raqa kairaro vira kaara Kotira arara itairaro vi vaiintiraqaa uva
vataanaro. Qioqama tai uvava kia vairera, kiama vovano ho vi uvara
raqakaanaro.
16 Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tuvarora tiro, Kotiva nai
kauqu aiqiqaa aqukero Eparahaamiravata vira naintivaravata uva tiva
nimitora. Kotiva vika quminaiqama kero koqema nimitareva minti
tivatorara tiro, vi uvava ekaa Eparahaamira naintivaraqaavatama
varianaro. Mosira uva maara iriakavata, ekaa vo vatanaakavata, vika
Eparahaamira aanare Kotirara iriqi vivaro Kotiva koqema nimitaaina
uvava vikainivatama varianaro. Tenavu ta vatanaa ta vatanaae
Kotirara kempukaiqamake iriqi vuarera, tenavu homa Eparahaamirara
viva tinavu qovave tiariraro Kotiva Eparahaamirara tivato uvava
tinavunivatama varianaro.
17 Kotira vukuqi Kotiva Eparahaamirara mintima tiro:

Are vo vatanaa vo vatanaa vika kaivaqavama vainarave, tura.
(Okara 17:5)

Eparahaamiva Kotira avuqaa vaiharo vira uvara quqaa uvave tura.
Eparahaamiva tiharo, Kotiva Variqavano viva homa qutuvika qaiqaa

qaqi vara himpima kaanarove. Kotiva Variqavano vaiharora tiro, viva tiraro homa kia vaira haikava qovarama vuanarove, turama.

18 Eparahaamiva kia ho vainti vataarirava vaiharovata, viva Kotirara kempukaiqaakero iriqiro viharo tiharo, Te homa vainti vatararave, tivakero viraqaahairo Eparahaamiva vo vatanaa vo vatanaa vika kaivaqava vaura. Kotiva Eparahaamira tiva amiharo tiharo, Ai naintivara airitahaama vaivarave, tu uvava quqaa vivauma vaura.

19 Vi entara Eparahaamiva kia vainti vataraitiro, 100 ihi varakero anomakero naampaiqama viro viva kia nai vaatavano naampaiqama vurara noraiqaakero iriraitiro, viva kia nai naata Seraava kontaiqama vurara noraiqaakero iriraitiro, viva Kotiraraqai kempukaiqaa kero iriqiro vi vaura.

20 Viva Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo quqaa te mintirerave tu uvarara una uvave tiarorave tivakero, viva Kotirara kempukaiqama kero iriqiro viharoma Kotira autu tuahera kero tiharo, 21 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tivatai uvava vivauma varianarove. Kotiva vainti ti timianarove, tivakero 22 Kotirara kempukaiqama kero iriqiro vuvaro Kotiva virara iriharo Eparahaamirara tiharo, Ai qora uva nunka amiteha, ariara avuqavu ni variana vaiintirave tirarave, tura.

23-24 Kotiva Eparahaamirarao tiro, vi uvara minti tura. Kotiva tinavuarao tiro, tinavuaravata mintima tianaro. Tenavuvata Eparahaamira aanare Kotirara kempukaiqaake iriqi vuariraro Kotiva homa tinavuvata avuqavuqama timitaanaro. Noravano Ihuva qutu vuvaro Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima korara ti, tenavu Kotirara kempukaiqamake iriqi vi vaunara.

25 Kotiva Ihura atitovaro Ihuva tinavu qora kaiqa kaara qutu vuvaro viraqaahairo tinavu avuqavuqama timitaaina okarara iriharo Kotiva Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kora.

5

Kotiva tinavu avuqavuqama timitaaina okarara

1 Kotiva Ihura qaiqaa qaqi vara himpima korara ti, tenavu Ihurara quqaa vivave turaro Kotiva tinavu uva taiqa timitero avuqavuqama timitaira. Tinavu Noravano Ihu Karaitiva kaiqa vara amitorara iriharo Kotira araraqihairo paru i vaivaro tinavu maateraiqama timitaimanta tenavu Kotira vataake vohaaraqi tampamavi vaunara.

2 Tenavu Ihurara quqaa vivave turaro Kotiva tinavu koqema timitaaina aarava qovarama vimanta vaunara. Tenavu mintiaqi viha naantiara Kotira mpeqa okara takuqi vaira tavaainara vekaiqihara ti, tinavu muntukaqihairo koqe i vairaqe vairara.

3 Maara vaina entaravata tinavu muntukaqihairo koqe i vairaqema vairara. Tenavu maara aatarake viraqaahai kempukaiqaavi variqi viha 4 kia uqerara vaiinti nahenti vairaiti, tenavu kempuka vaiinti nahentima vairara. Mintimake vaiha tenavu Kotira vataake oru variainara virara vekaiqiha vairara. 5 Tenavu mintiaqi vi variariraro Kotiva kia tinavu qaqira kairaqe kaurira haika varaainarave. Kotiva nai Maraqura tinavu timivaro vi Maraqurava tinavu muntukaqi vaimantara ti, tenavu Kotira muntukavano tinavuara vai okarara kankomake irunara.

6 Tenavu qora vaiinti nahenti vaiha tentanavu kahaqiarira aarava kia
ho vauvaro Kotiva nai kaamato entaraqaa Karaitira vara kovaro viva
tinavu qora vaiinti nahentiarao tiro qutu vura. 7 Kiama airi vaiintivano
vo vaiinti kahaqireva qutu vuanaro. Vohaiqa vohaiqavanoqaima koqe
vaiinti kahaqireva qutu vuataa iraro qutu vuanaro.
8 Tenavu minti urarovata, Kotiva kia mintiraitiro, viva maantima
kero tinavuara nai muntuka vaira humiqero: Tenavu qaqiqai qora
kaiqa vare variavauraro Kotiva nai Maaqu atitovaro viva tinavuara
iriharo qutu vura. 9 Ihura naare ntava vurara iriharo Kotiva tinavu
uva taiqa timitero avuqavuqama timitaimanta vaunarara ti, tenavu
kankomake iruraro Karaitiva tinavu ruaruama timitairaro Kotira arara
itaarirava kiama tinavuqaa varianaro.
10 Tenavu Kotira navutaaka variavauraro vira Maaquvano tinavuara
iriharo qutu vurara ti, tenavu Kotira vataake vohaa tampamavi vau-
nara. Maa entara tenavu Kotira vataake vohaa tampamavi vaunarara
tiro, vira Maaquvano qaqi variqiro vi vaiva tinavu voqavata kahaqama
timitaqiro vi vairaro Kotiva tinavu tivitaanaro.
11 Kia vi uvavaqai vaivaro maa uvavavatama vairo: Tinavu Noravano
Ihu Karaitiva tinavu kahaqama timitaimanta tenavu Kotira vataake
vohaa tampamavi vaihara ti, tenavu tentanavu muntukaqihai Kotirara
quaheha vaunara.

Adaamura okararavata Ihura okararavata tura

12 Tota vaiinti vohaiqavano Kotira no raqa kovaro viraqaahairo
qora kaiqa vare okarava vataini qovarama vuvaro qutuvi okaravavata
qovarama vumanta viraqaahai ekaa vaiinti nahenti qora kaiqa vare
vaurara ti, vika ekaa qutuvi okararavata varora.
13-14 Tota Kotiva nai uva maara kia Mosira tiva amu entara qora
kaiqavano naane vataini vaura. Kotiva nai uva maara kia Mosira
tiva amu entara vi uvara raqake okarava kia vaumantavata, vaiinti
nahenti qora kaiqa varaqi viha vuru qutuvi vaura. Adaamuva vau
entaraqaahairo vaiinti nahenti qutuvi varia okarava qovaramaviro
aniro Mosiva vau entaravata vaura. Vi entara Adaamuva Kotira no raqa
kero variqiro viro vuru qutu vumanta vaiinti nahenti kia Adaamuva
Kotira no raqa kontemake raqakoka, vikavata variqi vi vuru qutuvi
vaura.
Adaamuva hoqarenaa vaiintivano vauvaro vira naantiara qo-
varaiqiarira vaiintiva ⌞Ihuvavata⌟ hoqarenaa vaiintivano vaura.
15 Vitanta kia vohaa qaramake vaura. Adaamuva Kotira no raqakova
vauvaro Ihuva Kotiva vaiinti nahenti koqema nimitaaina okarara
vara qovarama kova vaura. Vohaa vaiinti Adaamuva Kotira no raqa
koraqaahai airi vaiinti nahenti qutuvi variara. Vaiinti vo, Ihu Karaitiva
Kotiva vaiinti nahenti aaqurihama nimiteharo koqema nimitaaina
okarara qovarama kovaro vi okararaqaahairo Kotiva airi vaiinti na-
henti koqema nimite vaimanta vika koqemavi variara.
16 Qaiqaavata tirera. Tota vaiinti vohaiqavano qora kaiqa varakova
vo qaramakero vaivaro Kotiva vaiinti nahenti koqema nimitaaina
okarava vo qaramakero vairo:
Hoqarero vaiinti vohaiqavano Kotira no vohaa tataa raqa kovaro
viraqaahairo Kotiva viraqaa uva vatero tiharo, Are qutuma vinarave,
tura.

Ho vaiinti nahenti airi tataa Kotira uva raqake vauvarovata, Kotiva vika qaqi koqema nimitareva iharo vika avuqavuqama nimitaaina okarara vara qovarama kora.

17 Tota vaiinti vohaiqavano qora kaiqa vara kovaro viraqaahairo qutuvi okarava vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vaumanta vika qutuqi vi vaura. Mintiaqi vi vauvaro viraqaahairo Ihu Karaitiva vohaiqavano qutuvi varia okarara aatara kora. Mintirara ti, Kotiva qaqi koqema nimiteharo niqaa kia uva vatarerave tina vaiinti nahentika, vika qaqi Karaitira vataake variqi viha raqikiqi vivara.

18 Vi uvara okara mintimama vairo: Tota vaiinti vovano qora kaiqa vohaiqa vara koraqaahairo Kotiva ekaa vaiinti nahenti vikavata qutu vivarave tumanta ekaa vaiinti nahenti qutuqi vi vaura.

Vo vaiintivano avuqavu kaiqa vohaiqa vara koraqaahairo Kotiva ekaa vaiinti nahenti avuqavuqama nimitaaina okarara vara qovarama kora. Mintirara ti, vaiinti nahenti vika homa qaqi variqi vivara.

19 Tota vaiinti vohaiqavano Kotira no raqa koraqaahai airi vaiinti nahenti qoraiqamavi qora kaiqa varaqi vi vaura. Vira voqaara vaiinti vohaiqavano Kotira no iriqiro vuraqaahairo Kotiva airi vaiinti nahentiara ni uva nunka taiqa nimiteha ni avuqavuqama nimitarerave ti vaira.

20 Vaiinti nahenti nái qora kaiqa vare okarara kankomake tavaate tiro, Kotiva Mosiraqaa nai uva maara varakora. Mintuvaro vaiinti nahenti qora kaiqavano uri aatarakero vaivarovata, Kotiva koqema nimiteharo aaqurihama nimitaarira okarava viva voqavata uri aatarakero vaira.

21 Tota qora kaiqavanoqai vaiinti nahenti ravaaqavu kovaro qutuvi okarava vikaqaa raqikiqiro vi vaumanta vika qutuqi vi vaura. Maa entara Kotiva tinavu koqema timiteharo aaqurihama timitaaina okarava tinavuqaa raqikiqiro vi vairo. Tinavu Noravano Ihu Karaitiva tinavu kahaqama timitorara tiro, Kotiva tinavu avuqavuqama timitaimanta tenavu ekaa enta qaqi variqi vuariraukama vai.

6

Tenavu Karaitira vataake qutu vunara

1 Vi uvara irihama tenavu nana uvae tirara? Tenavu mintie tirara: Kaiqe qora kaiqa qaqiqai varaqi vi variariraro Kotiva voqavata koqema timiteharo aaqurihama timitaarire. Tenavu mintie tirarave?

2 Aqao, tenavu qutu vuaka voqaara vauraro kia qora kaiqavano qaiqaa tinavuqaa raqiki vairo. Hauri tenavu qaiqaa qora kaiqa qaqi varaqi vuarora.

3 Ne kiae maa uvara iriavo? Tenavu Ihura vaintiqamavi namari vareha, tenavu vi entara Ihu Karaitira vataake vohaa tampamavi vaiha tenavu viva qutu vuntemake qutu vuavaunara.

4 Tenavu namari varaavauramanta Ihu Karaitira quntama tontemake, tinavuvata vira vataake quntama tora. Viraqaahairo Ihura Qova nai kempuka takuqi vairaqohairo Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kontema kero, viva tinavuara vika qaraakaiqamavi qaiqaa qaqi variqi vuate tiro, viva tinavuvata qaqi vara himpima kora.

5 Tenavu Ihura vataake vohaa tampamavi vaiha qutu vunara. Vi uvava quqaa uva vairara ti, tenavu quqaama Ihura vataake vohaa tampamavi vaiha qaiqaa qaqi himpirara. 6 Tenavu kankomake irunara.

Tinavu avu aatoqi qora kaiqa varaarira kempukava taiqa vuarire
tiro, tinavu haarua avu aato Karaitira vataakero katariqaa arutora.
7 Qutuviva qutu virara tiro, qora kaiqa varaarira kempukava kia
qaiqaavata viraqaa raqiki vairo.

8 Karaitiva qutu vimanta tenavuvata vira vataake qutu vuraukara ti,
quqaama tenavu Karaitira vataake qaiqaa qaqi himpi variqi virara.

9 Tenavu kankomake iruraro Karaitiva qutu vuraqihairo Kotiva
vira qaiqaa qaqi vara himpima korara tiro, viva kia ho qaiqaavata
qutu vuariravama vairo. Kia qutira okaravano viraqaa qaiqaa ho
raqikianaro. 10 Ihuva qora okara kempuka taiqa kareva vohaa tataaqai
qutu vurara tiro, maa entara viva qaqi variqiro viharo Kotira vataakero
vohaa variqiro vi vairo.

11 Vira voqaara nevata mintima tiata: Tenavu qutu vuarirauka
voqaara variariraro qora kaiqa kempukavano kia tinavuqaa ho raqikia-
narove. Tenavu Ihu Karaitira kempukaqaa Kotira vataake qaqi variqi
virerave, tiata.

12 Virara irihama ne qutuvi vaatara vatauka vaiha, kia qaqi kaivaro
qora okaravano niqaa raqikiramanta ne vi kaiqara varaata. 13 Ne kia
nenta kauque, aique, nana vaatae, qaqi kaivaro qora kaiqa varaarira.
Ne qutu vuaraqihai qaiqaa qaqi variqi vi variaka voqaantemake
variarara ti, ne Kotira kaiqa varareka nenta kauque, aique, vo vaatae,
viraqohai avuqavuqamake koqe kaiqaqai vara amitaqi vuata.

14 Mosiraqaa tivato uva maarava kia maa entara niqaa raqiki vaivaro
Kotiva vaiinti nahenti koqema nimiteharo aaqurihama nimitaaina
okarava viva niqaa raqiki vairara tiro, hauri qora kaiqa kempukavano
niqaa raqikiqiro vuantora.

Avuqavu kaiqaqai varaqi vuate tura

15 Tenavu nantie irarave? Kotiva vaiinti nahenti koqema nimiteharo
aaqurihama nimite vai okarava tinavu kuvantu kaivaro Mosiraqaa
tivato uvava kia qaiqaa tinavuqaa raqiki vairara ti, tenavu hoe qaqiqai
qora kaiqa varaqi virarave? Aqao, kia hove.

16 Ne kiae iriavo? Ne vo vaiintiara ai kaiqa varareraave tivaro vi
vaiintiva niqaa raqiki vaira ne vira kaiqa vaiintima vaivara. Ne qora
kaiqa varaivera, qora kaiqavano niqaa raqiki vaira ne vira kaiqa vaiinti
vaiha vira kaiqaqai varaqi vi vuru qutu vivara. Ne Kotira uva iriqi
vivera, Kotiva niqaa raqikiqiro vi vaira ne vira kaiqa vaiinti vaivaro
Kotiva ni avuqavuqama nimitaanaro.

17 Ne haaru vauvaro qora kaiqavano niqaa raqikiqi vi vaumanta
viraqaahai vokuka quqaa uva ni tiva nimumanta ne ekaa vi uvara
koqema iriqi vi variara. Te virara irihama Kotirara koqeve turo.

18 Qora kaiqavano ni rumpatairaqihairo Kotiva ni kuvantu kaivaro
vate maa entara avuqavu ni vai okarava ni rumpataimanta ne vira
kaiqa vaiinti nahenti variara.

19 Ne ti uva kia irivorave ti, viraqaahai te qaqi vaiintivano niara uva
tiantemake ti vauro. Haaru qora okaravano niqaa raqiki vau entara ne
qora kaiqa varaataa umanta qora kaiqa vareha tiha, Tenta vaataqohai
homa vi kaiqara varaainarave, tivakeha qora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa
vare vaura.

Vira voqaara ne maa entara tiha, Koqe okaravano tinavuqaa raqiki vaiqe tenavu quqaa Kotira vainti vairerave, tivakeha nenta vaataqohai koqe kaiqaqai varaqi vuata.
20 Haaru qora okaravano niqaa raqiki vaumanta ne vira kaiqa vaiinti vauvaro koqe okaravano kia niqaa raqiki vaurave. 21 Ne haaru qora kaiqa vare vaurara iriha vate maa entara kauriha variara. Ne vi kaiqara varaqi vi vauraqaahai nana koqe haikae varorave? Vi kaiqara varaqiro vi vairava variqiro viro vuru ekaarama qutu vuanaro.
22 Ho vate maa entara ne kuvantu vuavaro qora okaravano kia niqaa raqiki vaimanta ne Kotira kaiqa vaiintima variara. Viraqaahai ne nana koqe haikae varevara? Ne mintiaqi viha ⌞kia hampi kaiqa vararaiti,⌟ Kotira kaiqaqai varaqi viha, viraqaahai ne ekaa enta qaqi variqi vivara.
23 Qora okaravano nai kaiqa vaiinti qutu vuaina koqaaraqai nimi vaivarovata, Kotiva Nora Vaiinti Ihu Karaitira kaiqarao tiro, qumi-naiqama kero aaqaa ekaa enta qaqi variqi vuaina okarara tinavu timira.

7

Poruva nahentivano vaati varaainarara tura
1 Ti qata vakaao, ne uva maara iriakara ti, ne iriavaro vaiinti vano qaqi variqiro vi vai entara vi uvava viraqaa raqikiqiro vi vaira. Viraqaahairo vaiintivano qutu vina entara vi uvava kiama ho qaiqaa viraqaa raqikiqiro vuanaro.
2 Ho nahenti vare okarara iriate: Nahenti ira amitaivaro tinavu uva maaravano vi nahentirara tiharo, Vi vaiintiva ai vaativanoma vaivo, tivaro vi nahentiva nai vaati vira varatero vaira. Vira vaativano qaqi variqiro vi vai entara viva vira naatavanoma vairo. Vira vaativano qutu vuaina entara tinavu uva maaravano kiama vi nahentira tuataanaro.
3 Vira vaativano qaqi vaina entara vi nahentiva vo qoraintintiro hampi nirera, vi nahentirara naata vaati varaa okarara raqama kaivo tivara. Vira vaativano qutu viraro tinavu uva maaravano kia vi nahentira qioqama tairaro vi nahentiva vo qorainti varairera, kia virara naata vaati varaa okarara raqa kaivo tivara.
4 Ti qata vakaao, nevata vira voqaara variavo. Ihu Karaitira katariqaa hiritovaro qutu vumanta nevata vi entara vira vataake qutu vurara tiro, vate Mosiraqaa tivato uvava kiama ho ni tuataivo. Kotiva Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima korara ti, ne Karaitirainiqama vuaka variavo. Ne mintimake vaihara ti, ne Kotira kaiqa vara amitaqi vikama vaivara.
5 Haaru qora okaravano tinavuqaa raqiki vau entara Mosiraqaa tivato uvava vo okara vo okara qioqama tomanta tenavu vi okarara iriqi viha muntuka ntumanta tenavu qioqamato okararaqai varaqi vi variavaunara. Vi okarara mintimake varaqi vi vaunaraqaahairo qutu vuaina okaravaqai qovarama vi vaura.
6 Haaru Mosirara tivato uvava tinavuqaa raqikiqiro viharo tinavu rumpa tomanta variavaunara. Viraqaahai tenavu ⌞Karaitira vataake⌟ qutu vuavaunarara tiro, vate vi uvava kia tinavuqaa raqiki vaimanta tenavu qaqi vaunara. Tenavu kuvantuvi qaqini vaiha kia haarua uva okara qara ntuva tora iriha Kotira kaiqa vararaiti, tenavu qaraaka uva okarara iriha vauraro Kotira Maraquravano tinavu kahaqi vaimanta Kotira kaiqa vare vaunara.

Kotiva Mosiraqaa tivato uvara okarara tura

7 Haaru Mosiraqaa tivato uva maarava kia tinavu ho kahaqi vaurara
ti, tenavu vi uvarara qora haikave tirara? Tenavu mintie tirara? Aqao,
kiavuve. Vi uvava kia variare titirio, tenavu kia ho qora kaiqa okarara
kankomake iruraitirio. Vi uvava tiharo, Kia vora airairara muntuka
ntuane, turave. Vi uvava kia minti titirio, ti muntukavano hampi
haikara ntuaina okarara te kia ho iruraitirio.
8 Te vi uvara iriqi vuataara vaumanta te variavauraro qora kaiqa
varaarira okaravaqai ti avu aatoqi vaumantara ti, te tiha, Kaiqe te vi
uvara raqa kaare, tivake viraqaahai vo haika vo haikara ti muntuka
nti vaumanta te variqi vi vaunara. Mosiraqaa tivato uvava kia variare
titirio, vovano vi uvara raqa kaivaro qora kaiqa kempukavano kiama
viraqaa vaitirio.
9 Haaru Mosiraqaa tivato uvara kia iriavauna entara te qumina qaqi
variqi vi variavaunara. Te mintimake variqi vi variavauraro Kotiva
qioqamato uvava aniromanta te vi uvara iriavauraro ti avu aatoqihairo
qora kaiqa varaarira okarava qovarama vumanta te Kotira uva raqake,
10 vira kaara te qutu vuavaunara. Kotiva qioqamato uvava ti kahaqi
vaimanta te qaqi variqi vuataara vaumanta tentavano vi uvara raqa
kaavaunara kaara te qutu vuavaunara.
11 Te Kotiva qioqamato uvara iriavauraro ti avu aatoqihairo qora
okaravano tiriara unahaa tiharo, Homa vi uvara raqa kenarave,
tumanta te Kotiva qioqamato uvara raqa kaavauraro vi uvava ti
harukora.
12 Mosiraqaa tivato uva maarava vaireva, kia qora uvavauve vairo.
Vi uvava Kotira koqe uva maarama vairo. Kotiva qioqama tai uvava
vaireva, nai Kotira okara koqe okaravata, viva avuqavuqama kero ni
vai okararavata tinavu humiqe vaira.
13 Vi uvava koqe uva vaimantara ti, te vi uvara kaarae qutu vunarave?
Aqao, kiavuve. Te vi uvara raqake qora kaiqa vare vaunara kaara
te qutu vuaina haikara varaunara. Ti avu aatoqihairo qora kaiqa
varaarira okarava koqe uva raqa kaane tira kaara te qutu vuaina
haikara vare, viraqaahai te kankomake tavauraro qora kaiqa okara-
vano vaireva, vaaqu okaraqaima vairo. Kotiva qioqama teharo kia
mintiane tu uvava ti humiqomanta te qora kaiqa okara kankomake
tavauraro vi okarava nai qora kaiqaqaima vairo.

Qora okaravano tinavu avu aato ravaaqavu kaainarara tura

14 Tenavu kankomake irunara. Mosiraqaa tivato uvava vaireva,
Kotira okara tinavu humiqe vaira. Vi uvava mintima kero vaimanta-
vata, te vataihainaa okarara iriqi vi vauraukama vai. Qora okaravano
ti rumpa taimanta te vira kaiqa vaiintiqai vaunara.
15 Te tenta vare vauna kaiqara kia anomake irunara. Ti varaataa i
kaiqara vi kaiqara kia vararaiti, te kia varaataa i kaiqara vi kaiqaraqai
vare vaunara.
16 Te kia qora kaiqa varaataa imantavata, vi kaiqaraqai vare vaihara
ti, te kankomake iruraro Mosiraqaa tivato uvava koqe uvaqaima vairo.
17 Te qora kaiqa varehama kia tentavauve vi kaiqara vare vai. Ti
avu aatoqihairo qora kaiqa varaarira okarava, vivama vi kaiqara vare
vairo.

18 Te tavauraro koqe kaiqa varaarira okarava kia ti avutaqi vaira.
Te tenta avu aato muntukaqiarama turo. Te tenta muntukaqihai koqe
kaiqa varaataa imanta vi kaiqara varare tihavata, kia vare vaunara.
19 Te tiha, Kaiqe koqe kaiqa varaare, tivakehavata, vi kaiqara kia vare
vaunara. Te tiha, Aqao, kia qora kaiqa vararerave, tivakehavata, qora
kaiqa vira qaqiqai vare vaunara.
20 Te kia varaataa i kaiqara varaarera, ho kia tentavauve vi kaiqara
varaainara. Qora okaravano ti avu aato muntukaqi vaiva, vivama vi
kaiqara vi kaiqara vare vairo.
21 Viraqaahai te kaiqa varaaina okarara tavauraro maantimama
vairo: Te koqe kaiqa varare turarovata, qora okaravano aara kuvai
timite vaimanta te qora kaiqaqai vare vaunara.
22 Te tenta muntukaqihai Kotira uva okarara quaheha tiha, Kaiqe vi
uvara iriqi vuare, turarovata, 23 ti avu aatoqihairo qora kaiqa varaarira
okarava navutaiqiharo te koqe kaiqa varare unaravata uri aatara kero
ti rumpa taimanta vaunara.
24-25 Te tenta muntukaqihai Kotira kaiqa vaiinti vairera auti vau-
rarovata, ti vaatavano vaaqu kaiqaqai varareva auti vaira. Ike, mpo,
te voqamake qoraiqamavi vauro. Ti vaatavano qora kaiqa varaaina
vaatava ti ravaaqavu kaimanta te vira kaara qutu vuarorave. Tavave
ti ruaruama timitairaqe te qaqini kuvantuvi vairara? Ho Ihu Karaitiva
tinavu Noravano, vivaqaima ti ruaruama timitaariravama vaivo. Te
virara irihama Kotirara koqema iarao tivakehama vira autu tuaherake
vauro.

8

Kotira Maraquravano vaiinti nahenti kahaqiainarara tura

1 Vi uvara okara maantimama vairo: Vaiinti nahenti Ihu Karaitira
vataake vohaa tampamavi vaika vaivaro kiama uvavano vikaqaa
varianaro.
2 Qora okaravanovata, qutuvi okaravavata, tinavu rumpa taivaro
Kotira Maraquravano tinavu kuvantu timiteharo tinavuqaa raqikiqiro
vi vaimantara ti, tenavu Karaitira vataake vohaa vaiha qaqi variqi
vuariraukama vaunara.
3 Tota tinavu avu aatovano qora avu aato vauvarora tiro, Mosiraqaa
tivato uvava tinavu kahaqiarirava kia ho vaura. Ho Kotiva vaiinti
nahenti kahaqireva nai maaqu vara kovaro viva tenavu qora kaiqa vare
vaurauka voqaara vaiharo kia qora kaiqavata vararaitiro, tinavuara
iriharo tenavu qora kaiqa varauna uvara taiqa kareva qutu vurara tiro,
Kotiva qora okara kempuka aatarakora.
4 Mosiraqaa tivato uvava minti mintimake nuate tuvaro Kotiva
tinavuara vi uvava vikaqi vaira vika nái vaatavano qora kaiqa varaataa
inara kia vararaiti, tinta Maraquravano tina uvaraqai iriqi vuate tiro,
Kotiva tinavu uva Karaitiraqaa vatovaro qutu vura.
5 Nai avu aatoqihairo qora kaiqaqai varaataa ira vaiintiva vairaro
qora kaiqa varaarira okarava vi vaiintiraqaa raqikiqiro vuanaro.

Nai avu aatoqihairo Kotira kaiqaraqai iriqiro vi vaira vaiintiva
vairaro Kotira Maraquravanoqai vi vaiintiraqaa raqikiqiro vuanaro.
6 Nai avu aatoqihairo qora kaiqa varaarira okarava viraqaa raqik-
iqiro vi vairaro vi vaiintiva ekaarama qutu vuanaro. Kotira Maraqura-
vano viraqaa raqikiqiro vi vairaro nai avu aatoqihairo Kotira kaiqaqai

varaarira vaiintiva variqiro vi vairaro vira muntukaqihairo paru i vairaro viva ekaa enta qaqi variqiro vuanaro.
7 Qora kaiqaqai varaataa ira okarava vaiintiqaa raqikiqiro vi vairaro vi vaiintiva Kotira navutaavama varianaro. Vi vaiintiva kia Kotira uva ho iriraitiro, vira uva raqa keharo ni varianaro. Viva Kotira uva iriqiro vuarira okarava kia viraqi varianaro.
8 Qora kaiqaqai varaataa ira okarava vaiinti nahentiqaa raqiki vairera, vika kia ho Kotiva antuqa arina kaiqara varevara.
9 Ho Kotira Maraquravano niqi vairera, Kotira Maraquravano niqaa raqiki vairaro ni avu aatovano qora kaiqa varaataa ira okarava kia ho niqaa raqikianaro. Karaitira Maraquravano kia vo vaiintiqira vairera, vi vaiintiva kia Karaitirainiqama vi varianaro.
10 Karaitiva niqi qaqi variqiro virera, ni vaatavano qora kaiqa kaara qutu vuarirava vairarovata, Karaitiva ni avuqavuqama nimitairara tiro, ni maraquravano qaqi variqiro vuariravama varianaro.
11 Ho Kotira Maraquravano niqi vairera, Kotiva Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kontema kero, viva nivata qaiqaa qaqi vara himpima kaanaro. Vira Maraquravano niqi qaqi variqiro vi vaiva, viva ne qutuvi vaatara vara himpima kairaro qaiqaa qaqi variqiro vuanaro.
12 Ti qata vakaao, vi uvara irihama hauri tinavu avu aatovano qora kaiqa varaataa inara tenavu varaqi vuarora.
13 Ne ninta avu aatovano qora kaiqa varaataa inara varaqi vivera, ne ekaarama qutu vivara. Kotira Maraquravano ni kahaqi vaira ne qora kaiqa aru qaqiqama kaivera, ne ekaa enta qaqi variqi vivara.
14 Ekaa vaiinti nahenti Kotira Maraquravano ti vai uvara iriha ni variaka, vikama Kotira vainti variara. 15 Kotiva nimi Maraqurava kia ni rumpataira ne qeteha variate tiraitiro, viva ni nimi Maraqurava ni viri kaimanta ne Kotira vaintiqamavi variara. Mintirara ti, tenavu Kotirara tiha, *Aba*—Qao, ti vaunara.
16 Kotira Maraquravano tinavu maraqura kahaqi vaivaro tinavu maraquravano tiharo, Tenavu Kotira vaintima vauro, ti vaira.
17 Tenavu Kotira vainti vaihara ti, tenavu Kotiva nai vaintiara kaama tai haikara varaariraukama vai. Tenavu Karaitira vataake vohaa vaihara ti, tenavu Kotiva Karaitira kaama amitai haikara varaariraukama vai. Tenavu maa entara Karaitira aanare aihavi haikara varaqi vivi, naantiara Karaitira aanare tenavuvata noraiqamavi Karaitira vataake koqemake qaqi variqi virara.

Tenavu naantiara koqemake qaqi variqi vuainarara tura
18 Te mintimake irunarave: Naantiara Kotiva tinavu noraiqamakero koqema timitaaina entava qovarama vuainara veka vaihama, te vate maa entara aihavi haikara varaqi vuainararave, maara varaqi vuainararave, kia vi haikarara noraiqaake iriqi virara.
19 Ekaa Kotiva autukero vatai haikauka tinavu nai vaintaira noraiqama kaaina entava vaaka qovarama vuarire tivakeha vira vekama vai.
20 Maa entara Kotiva autukero vatai haikauka variqi vivi, vuru qoraiqamavi taiqavi variara. Kia vi haikava nai irikero minti vairave. Kotiva tivarora tiro, minti vairave. Ho Kotiva aututai haikava kiama ekaa enta mintiaqiro vuanaro. 21 Naantiara Kotiva kuvantu kaaina entara vi haikava vi haikava kia nteraraitiro, qaqi variqiro vuanaro. Naantiara Kotiva autukero vataina haikauka vaireka, vika tenavu

vira vaintairavano variainantemake, kuvantuvi koqemake qaqi variqi vivarave.
22 Tenavu kankomake irunarave:
Nahentivano vainti vatareva aiha vivaro keke tintemake, ekaa Kotiva autukero vatai haikauka vika nái kuvantu nimitaaina entara vira veka vaiha keke tivaqi viha, maa entaravata vika qaqiqai keke ti variara.
23 Kia vi haikaukaqai keke ti variara. Kotiva nai Maraqura avuni tinavu timimanta varaurauka, tenavuvata kekema ti vai. Tenavu Kotiva tinavu viriaina entarave, viva tinavu vaata kuvantu kaaina entarave, vi entara veka vaihama, tenavuvata vate maa entara keke ti vaunara.
24 Ihuva tinavu kuvantu timitairara ti, tenavu tiha, Naantiara Kotiva tinavu vaata qaiqaa qaqi vara himpima kero tinavu tivitaanarove, tivake tenavu vi entara vekama vai. Maa entara tenavu kia tavaaina haikava qovaraiqiainara vira vekama vai. Tenavu vi haikara tave-havauve vi haikara veka kia vairara. 25 Tenavu kia vi haikara tavaraiti tiha, Quqaama vi entava qovaraiqianarove, tivakeha viraqaahai tinavu muntukavano paru i vaimanta vi entara veka aitutihama vai.
26 Tenavu uqerara vaiinti nahenti vaurarora tiro, Kotira Maraqura-vano tinavu kahaqi vairo. Tenavu Kotira aararera iha tentanavu muntukaqihai vi haikara iritaurarovata, novano kia koqema kero vi haikara tiva qovaramake vaira. Tenavu minti vauraro Kotira Maraquravano tinavu kahaqiharo Kotira aarama timite vaira. 27 Viva minti ti vaivaro Kotiva tinavu muntukaqi aitutumakero tave vaiva viva nai Maraquravano ti vai uvara iriqiro vi vaira. Vira Maraqura-vano Kotira antuqavano vai haikarara iri vairara tiro, viva tinavuara Kotiva nai vaintaira kahaqiarire tiro, vira Maraquravano Kotira avuqavuqama kero aare vaira.
28 Tenavu kankomake irunarave: Nai antuqavano vaina kaiqara varaate tiro, Kotiva naarama tai vaiinti nahentika, Kotirara muntuka vataaka, vika vaivaro vo haika vo haikavano vikaqaa qovaraiqirera, kiama vi haikava vi haikava vika qoraiqama nimitairaro Kotiva vi haikara varakero vi haikaraqohairo vika koqema nimitaqiro vuanaro.
29 Haaru vaiinti nahenti kia vau entara qumina enta Kotiva tiharo, Te vi vaiinti nahentika naarama kaari vika ti vaintiqamavi tinta Maaqu voqaara variate tiro, vika nai kaama tora. Kotiva vika nai kaama tero tiharo, Ti Maaquvano vika vakaava vaira vika vira aura qatama vaivarave, tura. 30 Kotiva haaru minti tiva torara tiro, viva tinavu nai kaama tai vaiinti nahentika haarama taira. Viva tinavu haarama kero, tinavuqaa uva vairavata taiqa kero avuqavuqama timitero, tinavuara vika ti vataake vohaa variate tiro, tinavu noraiqama kero nora autu timira.

Kotira muntukavano tinavuara variainarara tura

31 Kotiva tinavu mintima timitairara ti, tenavu nana uvae virara tirara? Kotiva tinavu kahaqireva auti vairara tiro, tavave tinavu navutaiqiharo qoraiqama timitaanaro? Kia vovano ho mintianaro.
32 Kotiva nai Maaqu kia tuataraitiro, paruma kero tinavu timirara tiro, viva kiae ekaa haikavata tinavu paruma kero timianaro?
33 Tavave tinavu Kotiva nai kaama tairaukaqaa uva vataanaro? Kia vovano ho mintianaro. Kotiva naima tinavu uva nunka timiteharo tinavu avuqavuqama timite vaira.
34 Tavave tinavuqaa uva vateharo tinavuara nenta qora kaiqa varera kaara qutu vivarave tianaro? Kiama vovano ho minti tianaro. Ihu

Karaitiva tinavuara iriharo qutu vura. Ihuva kia ekaara qutu viraitiro, viva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro vate viva Kotira kauqu tanaraini vaiharo tinavuara iriharo Kotira aarama timite vairo.

35 Karaitiva mintirara tiro, tavave tinavu Karaitiraqaahairo raira kairaro Karaitira muntukavano tinavuara kia varianaro? Kia vovano ho mintianaro. Maara vaina entarave, tirorira entave, vukaari utiha nuaina entarave, vonavu tinavu qoraiqama timite entarave, karavano kia vaina entarave, kia utavaaqa variaina entarave, vo haika aatu qetaaina entarave, iqoka raqi entarave, vi haikava vi haikava qovarama viro kia ho tinavu raira kairaro Karaitira muntukavano tinavuara varianarove.

36 Te tunantema kero Kotira vukuqi mintima tiro:

> Tenavu ai vainti vaunarara ti, ekaa vo enta vo enta tinavu harukareka auti variarave. Sipisipinavu arukareka auti variantemake, navutaaka tinavu arukareka auti variarave, tura. *(Ihi 44:22)*

37 Vika mintimake tinavu qoraiqama timite vaivarovata, Ihura muntukavano tinavuara vairara ti, tenavu homa ekaa vi haikara vi haikara aataraqi virara.

38-39 Te maa uvara kankomake irunara: Kotira muntukavano tinavuara vaivaro viva Karaitira tinavu timivaro Ihu Karaitiva tinavuqaa raqiki vairara tiro, kia vo haikavano Kotira muntukavano tinavuara vainaraqaahairo raira kaanaro. Tenavu qutuariravave, qaqi variqi vuariravave, kia tinavu ho raira kaanaro. *Enseli*navuve, vaananavuve, vika kia tinavu ho raira kevarave. Vate vai haikavavata, naantiara variaina haikavavata, kiama ho tinavu raira kaanaro. Naaruvaini variakave, vataini variakave, Kotiva vo haika autukero vataivave, ekaa vi haikava kiama ho Kotira muntukavano tinavuara vainara raira kevaravema, turo.

9

Poruva nai navunaaka Isareri vatanaakara tura

1 Te Karaitira vainti vaihara ti, quqaa uvaqai ti vaurauka. Kotira Maraquravano ti muntukaqi raqiki vaimantara ti, te kia una uva ni tiva nimirera.

2-3 Te tenta vohaa naare Iutaa vikara iriha, voqamake mpo ike tiva nimite vauraro ti voqamakero vikara muntuka qoraiqimanta variqi vi vaunara. Mpo, ti navunaakarao tiro, ti Karaitiraqaahairo teqa kairamanta Iutaa vika ti vatuka varaiqe te hove tiataara.

4 Kotiva Isareri vatanaakaraqai tiharo, Te ni naarama kaari ne ti vaintiqama vivarave, tivakero nai takuqi vai okararavata vika numiqomanta tavora. Kotiva vohaa vi vatanaakaraqai tiharo, Te mintiakeha niqaa raqikiqi virerave, tivakero Kotiva vika nai uva maara tivatora Iutaa vika nimura. Kotiva vohaa vi vatanaakaraqai tiharo, Maantimakeha ne ti autu tuaheraqi vuate, tura. Kotiva vohaa vi vatanaakaraqai kauqu aiqiqaa aqukeharo tiharo, Te ni minti mintima nimitarerave, tura.

5 Kotiva minti tumanta haaru nora autu vataa vaiintinavu Isareri vatanaaka vika kaivaqaukavara vaura. Karaitivavata vohaa Iutaa vika ankuqihairo qovarama vura.

Karaitiva avuhainaava ekaa haikaqaa raqiki vaiva, viva Variqavano vairara ti, tenavu ekaa enta vira autu tuaheraqi virerave. Te quqaama turo.

Kotiva vaiinti nahenti nai kaama taaina okarara tura

6 Ho Isareri vatanaaka kia Kotira uva iri variara kaara hoe tenavu
Kotira uvavano kia aruvivo tirara? Kia tenavu minti tirara. Isareri
vatanaakaqihairo kia Kotiva ekaa vika nai kaamate vaika variara.

7 Eparahaamira naintivara vika kia ekaa Kotira vainti variara. Kotiva
Eparahaamirara mintima tiro: *Ai maaqu Aisaakira vaintivara vikarama
te kauqu aiqiqaa aquke tiha, Ai naintivara vaivarave,* tura.

8 Vi uvara okara mintimama vairo: Kia Eparahaamiva kuvuarama
tairauka vika Kotira vainti vaivara. Eparahaamiva tintemake, Kotirara
quqaama tiarao tika, vikama Kotira vaintima vaivara. 9 Kotiva kauqu
aiqiqaa aqukero Eparahaamirara mintima tiro: *Vi entara te orurante
tuvuariraro ai naatavano Seraava qorainti vainti vatataanarove,* tura.

10 Kia vi uvavaqai vairo. Vo uvavanovatama vairo. Nahenti vo
Rebekaara maaqutanta vauvaro vitanta qova vohaa vaiinti tinavu
kaivaqava Aisaakiva vaura.

11-12 Rebekaava vainti taiqama viro kia vi vaintitanta vatato entara
vitanta kia koqe kaiqave qora kaiqave varo entara, Kotiva naane uva
vatero tiharo, *Vira vakaava nai qata kaiqa vara amitaqiro vuanarove*,
tura. *(Okara 25:23)*

Kotiva kia vitanta kaiqa varerara iriraitiro, viva nai antuqa avateharo
vira qataqai nai kaama tora. 13 Kotira uva qara ntuva toraqi mintima
tiro: *Iekopirara ti hantuqa vaivaro Isorara kia ti hantuqa harivo*, tura.
(Mal 1:2)

14 Kotiva minti turara tenavu nana uvae tirara? Kotiva kia
avuqavuqamakero uva ti vaivama vaivo, tirara? Aqao, tenavu kia ho
minti tirara.

15 Haaru Kotiva Mosira tiva amiro tiharo, *Te vi vaiintirara ike mpo tiva
amitaataa iraqe te virara ike mpo tiva amitararave. Te maa vaiintirara
aaqurihama amitaataa iraqe te vira aaqurihama amitararave*, tura.
(Katu Varora 33:19)

16 Virara iriharo kiama qumina vaiinti vovano tiraro Kotiva virara
mpo ike tiva amitaanaro. Kiama vaiinti vovano Kotira koqe kaiqa vara
amitairaro virara iriharo mpo ike tiva amitaanaro. Kotiva nai antuqa
avateharo vi vaiintira mpo ike tiva amite vaira.

17 Mosiva qara ntuva toraqi Kotiva Isipi avuhainaa vaiintiara
mintima tiro: *Are ti kempuka tavaira ekaa vo vatanaa vo vatanaakavata
ti hutuara iriate ti, te ai noraiqama kaurara are avuhainaa vaiintiqama
vira variarao*, tura. *(Katu Varora 9:16)*

18 Kotira okara maantimakero vairo: Kotiva nai antuqa avateharo vo
vaiinti aaqurihama amite vaira. Viva nai antuqa avateharo vo vaiinti
avu aato tinta kaivaro vi vaiintiva kia vira uva iri vaira.

*Kotiva aaqurihama nimitaaina okararavata vira arara itaaina
okararavata tura*

19 Kotira okara mintima vaivaro vovano niqihairo tiriara aqao tiharo
mintima tianaro: Kotira antuqavano mintima vairera, nantivaroe viva
tinavuqaa uva vate vaivo? Tavave nai antuqa avateharo Kotira antuqa
qaqira kararave? tianaro.

20 Niqihairo vo vaiintivano minti tirera, te nai vira mintimake tiva
amirera: Are qumina vaiinti varianarara tira, are kiama ho Kotirara
minti tinarave. Aaqatai vata varakero aututai taveva kia ho tiharo,

Aqao, nantiharae are maantima kera ti aututaarao? tianaro. Kiama ho tavevano minti tianaro.
21 Tave autuaina vaiintiva homa nai antuqaqaa tave autuanaro. Viva aaqatai vata varakero tave taaraqanta autireva iharo tiharo, Kaiqe vo tave koqera autuke, viraqaahai qaqi tave vovata autu kaare, tianaro. Viva homa nai antuqaqaa minti tianaro. ⌞Vira voqaara kiama tenavu Kotirara aqao kia mintiataarave tirara.⌟
22 Vaiinti nahenti hinivano vaiha vika qora kaiqa vare variara kaara Kotira arara itaivaro viva vika nái kempuka numiqareva iharovata, viva vika kia vaaka aru taiqake vaira. Viva vika naantiara aru taiqama kaanaro. Ho Kotiva nai antuqaqaa homa mintianaro. 23 Kotiva hini vaiinti nahenti tinavuara aaqurihama timiteharo tiharo, Te vika noraiqama kaari vika ti vataake vohaa variqi vivarave, ti vaira. 24 Kotira antuqavano mintimakero vairara tiro, viva kia tinavu Iutaa vatanaaka hininavuqai kaama taraitiro, viva vo vatanaaka hininavuvata, naarama kero nai kaama taira.
25 Haaru paropeti vaiinti Hoseaava qara ntuva teharo Kotiva mintima tivo tiro:

> Vo vatanaaka kia ti vaiinti nahenti variaka, te vikarama ti vaiinti nahentive tirarave. Ti muntukavano kia vikara vai vatanaakara, vikaravatama ti muntukavano varianarove. *(Hosea 2:23)*
> 26 Vika kia Kotira vaiinti nahenti variavo tia vatanaaka, naantiara vi vatanaakara mintima tivarave: Vika qaqi variqiro vi vai Variqara vaiinti nahentima variavo, tivarave, tura. *(Hosea 1:10)*

Vi uvara qara ntuva tova vaivaro vo uvavatama vairo.
27 Haaru paropeti vaiinti vo, Aisaiaava naveraitiharo Isareri vatanaakara mintima tiro:

> Naantiara Isareri vatanaaka nora namari auvahianta airi nuqa vaintemake, vika airitahaa vaivarovata, Kotiva kia ekaa vika kuvantukero ntitaraitiro, viva inaara vaiinti nahentinavuqaima kuvantukero ntitaanarove.
> 28 Noravano vaakama ko tiva taiqakero vataini vaika nái koqaa nimianarove, tura. *(Aisaiaa 10:22-23)*

29 Minti tivakero haaru Aisaiaava qaiqaa vo uvavata tiharo:

> Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava kia tinavuqihairo inaara vaiinti nahenti vonavu vehakuma nimitaitirio, Kotiva Sodomi vatanaakavata Gomora vatanaakavata vehi autu kontemakero, tinavuvata vehima autu kaitirio, tura. *(Aisaiaa 1:9)*

Isareri vika kia Ihurara quqaa vivave tura

30 Vi uvara okara mintimama vairo: Vo vatanaaka vika kia tiha, Kaiqe Kotira aaraqaa vuare, ti variaka variqi vi, viraqaahai vika Ihurara quqaa vivave tiavaro Kotiva vika avuqavuqama nimite vaira. 31 Isareri vaiinti nahenti vika tiha, Kaiqe Mosiraqaa tivato uva maarara iriqi vuare, tivake kia vi uvara iriqi viraiti variavaro, vira kaara Kotiva kia vika avuqavuqama nimite vaira.
32 Nantimantae Isareri vika hampiqama vuavo? Vika tiha, Tenavu kaiqa vare variainarara iriharo Kotiva tinavuara avuqavu ni variakavema tianarove, tivakeha vika kia Karaitirara noraiqaake iri variara. Vaiintivano oriqaahairo kuntavaivai intemake, vika Karaitiraqaahai kuntavaivaima vare kaavu nti variara.
33 Kotira vukuqi mintima tiro:

Ho tavaate, te Saioniqi ⌞Ieruharemiqi⌟ ori vo ntava taari vi oriraqaa-
hai vaiinti nahenti kuntavaivaima vare kaavu ntivarave. Vi orirara
quqaa vivave tirava kiama kauruanarove, tura. *(Aisaiaa 8:14)*

10

1 Mpo, ti qata vakaao, Kotiva ⌞ti navunaaka⌟ Isareri vatanaaka
kuvantukero ntitaainarara ti muntukavano voqamakero vaimantara ti,
te virara Kotira aare vaunara. 2 Te tavauramanta vika voqamake Kotira
kaiqa vara amitareka auti vaihavata, kia Kotira okara kankomake
iriraiti, vika qumina minti variara.
3 Kotiva vaiinti nahenti avuqavuqama nimi taaina okarara vika kia
kankomake iriraiti, vika nái irike tiha, Kaiqe tenavu Mosiraqaa tivato
uvara avataqi vi variariraro Kotiva tinavu avuqavuqama timitaarire ti
variara. Minti tivakeha vika Kotiva avuqavuqama nimitaaina okarara
qoririmake variara.
4 Mosiraqaa tivato uvava vauvaro Karaitiva anirero vi uvara aatara
korara tiro, nai taukae Karaitirara quqaa vivave tika vaivaro Kotiva
vika avuqavuqama nimitaanaro.

Kotiva ekaa vaiinti nahenti kuvantu nimitareva auti vaira
5 Mosiraqaa tivato uvava vaiinti nahenti avuqavuqiaina okarara
mintima tiro: *Vi uvara kia voqavata raqa karaitiro, ekaa vi uvara iriqiro
vi vaira vaintivaqaima homa qaqi variqiro vuanarove*, tura. *(Wkp 18:5)*
6 Vi uvava mintima vaivarovata, Karaitirara kempukaiqamake iriqi
vi vaivaro Kotiva vika avuqavuqama nimitaaina okarava maantimama
vairo: Ne hauri tiha, Tavave Karaitira vitakero tuvireva naaruvaini oru
vuanarove? tivorave.
7 Ne hauri tiha, Tavave qutuvika vainaihairo Karaitira otu vitakero
urireva vuanarove? tivora. ⌞Karaitiva naaruvaihairo tuviro muntu
qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro vaivara tiro, viva ni aumantoma
vairo.⌟
8 Karaitira uvavano ni aumanto vaiharo ni noqive muntukaqive
vaira. Tenavu Karaitirara kempukaiqaake iriqi viha nuate tuna uvara
ni tiva nimi vaunara. Tenavu mintima ti:
9 Ne nenta noqihai qovaramake tiha, Quqaama Ihuva Noravano
vaivo, tivakeha ne nenta muntukaqihai tiha, Quqaama Kotiva Ihura
qutu vuraqihairo vara himpima kaivaro viva qaiqaa qaqi himpiro
vaivo, tivera, Kotiva virara iriharo ni kuvantu keharo ntitaanaro.
10 Ne nenta muntukaqihai vi uvarara quqaave tivaro Kotiva ni
avuqavuqama nimitaanaro. Ne vi uvara noqihai qovaramake tivaro
Kotiva ni kuvantu keharo ntitaanaro.
11 Kotira vukuqi mintima tiro: *Karaitirara quqaa vivave tirava kiama
kauruanarove*, tura. *(Aisaiaa 28:16)*
12 Iutaa vatanaakave, vo vatanaa vo vatanaakave, miqo maaqo vika
kia vo qaramake variarara ti, ekaa vika ho vi uvara tivara. Noravano
⌞Karaitiva⌟ vivaqaima ekaa miqo maaqo vikaqaa raqiki vaira. Vira
aareha tinavu kahaqiane ti vaika, Noravano vika kahaqiharo voqavata
vika koqema nimitaanaro.
13 Kotira vukuqi mintima tiro: *Tauka taukae Nora Vaiinti aarehama
virara tinavu kahaqiane tivaro viva vika homa ekaa kuvantu kero
ntitaanarove*, tura. *(Joel 2:32)*

14 Karaitirara kia quqaa vivave tiaka, vika nantiake vira aareha
tinavu kahaqiane tivara? Karaitira autuara kia iriaka, vika nantiakee
virara quqaa vivave tivara? Vovano kia Karaitira uva vika vuru tiva
nimirera, nantiakee vika vi uvara ho irivara?
15 Kia vo vaiintinavu nititaivera, vinavuka nantiakee vuru vika tiva
nimivara? Kotira vukuqi mintima tiro: *Koqe vakaaka viri tiva nimi
vaina vaiintira vaiinti nahenti vira quahama amitevarave*, tura. *(Aisaiaa
52:7)*
16 Tenavu koqe vakaaka Karaitira uva tiva nimuramanta kia ekaa
vika vi uvarara quqaave ti variara. Haaru tinavu kaivaqava Aisaiaava
tiharo, *Noravauvo, tenavu vakaaka vika tiva nimuramanta vika kia
tinavu uvara quqaave tiavo*, tura. *(Aisaiaa 53:1)*
17 Tenavu kankomake irunara: Karaitira vakaaka vora tiva ami
vainaraqaahairo vaiintivano vi uvara iriharo Karaitirara quqaa vivave
tianaro.
18 Te ni irama nimiteha tiha, Iutaa vatanaaka Karaitira vakaaka kiae
iriarave? turo. Minti tivake te ninta tiva nimi tiha, Aqao, vika vi uvara
iriarave, tirara. Kotira vukuqi mintima tiro: *Vika ekaa naato vataini vi
aniha ṭiva nimiavaro vika uvavano vi animanta ekaa vataini variaka vika
uva iriarave*, tura. *(Ihi 19:4)*
19 Te qaiqaavata ni irama nimite tiha, Haaru Karaitirara tu uvara
kiae Isareri vika vi uvara okara iriarave? turo. Vika ho iriarave. Vika
kaivaqava Mosiva vika tiva nimiro tiharo,

> Kotiva mintima tivo: Ne vo vatanaakara qumina vatanaakave ti
> variaka, te vikara ti navunaakave tiari ne vika toma nimiteha, Kotiva
> tinavuaraqai ti navunaakave tiataarave tivarave, tura. Ne kia avu
> aato vataa vatanaakave ti variakara, te vika koqema nimitaariraro
> ni araravano itaanarove, turave. *(Lo 32:21)*

20 Mosiva minti tuvaro vira naantiara Aisaiaava kia qetaraitiro,
mintima tiro:

> Kotiva mintima tivo: Kia ti rantareka auti variaka, vikama ti
> ranta kaavo. Kia tiriara ire variaka, vika nivuqaama te qovarama
> vunarave, tura. *(Aisaiaa 65:1)*

21 Kotiva Isareri vatanaakara mintima tiro:

> Te vo enta vo enta ni kahaqirera tenta kauqu ratuta kauramanta-
> vata, ne ti qaqirake kia ti uva iriraiti, ti tauvaqa utu timite variavo,
> tura. *(Aisaiaa 65:2)*

11

Kotiva Isareriara ike mpo tiva nimi taainara

1 Te vaaka tuna uvarara irihama te ni irama nimitarera: Quqaae
Kotiva nai navunaaka Isareri vatanaaka qoririma nimitairave?

Aqao, kiama viva vika qoririma nimitaivo. Te Isareri vikama vauro.
Eparahaamiva ti kaivaqava vairave. Te Benaminira vohaa ankuma
vauro, turo.

2 Kotiva hoqarero Isareri nai kaama taika kia vika qoririma nimitaira.
Kotira vukuqi Elaitaarara qara ntuvato uvara ne kiae kankomake
iriarave? Vi entara Elaitaava Isareriqaa uva vatareva Kotirara mintima
tiro:

3 Noravauvo, Isareri vika paropeti vaiinti airitahaa arukaavo.
Quara arukeha ari iha quara amite varia taintanavura vika ekaa

rampai aqukaavo. Te ai paropeti vaiinti vohaiqaqai vauramanta vika tivata haru kareka auti variavo, tura. *(1 King 19:10, 14)*

4 Elaitaava minti tuvaro Kotiva nai vira nana uvae tiva amura? Kotiva aqao tiro, *Te 7,000 vaiintima kaamate ntita vatauro. Vi vaiintika una variqa Baalirara kia tori kauru ara amitoka variakave*, tura. *(1 King 19:18)*

5 Haaru mintuntema kero, maa entaravata Kotiva vaiinti nahenti aaqurihama nimite vaivara tiro, viva kia ekaa Isareri vika qoririma karaitiro, viva hininavuqai aaqurihama nimiteharo vika nái kaama taira.

6 Kotiva kia vaiinti nahenti koqe kaiqa vara amite variarara iriraitiro, viva qaqi aaqaa vika aaqurihama nimiteharo nái kaama taira. Kotiva vika kaiqara iriharo nai kaama taitirio, viva kiama quqaa vika aaqurihama nimitaitirio.

7 Viraqaahai tenavu nana uvae tirara? Mintima tirara: Isareri vika Kotiva quahama nimitaaina aarara vukaari utuqi viha rantake tavarare ti, kia ho rantake tavaarave. Kotiva nai kaama taika, vikaqaima vi aarara rantake tavaara. Vika rantake tavaamanta Isareri vika hininavu avu aato tinta vimanta kia Kotira uva kankomake iriara.

8 Kotira vukuqi mintima tiro:

> Kotiva Isareri vatanaakara tiharo, Te vika avu aato vara hampiqama kauramanta vika vetanto enta untemake, vate maa entaravata kia ho iri tave variarave, tura. *(Lo 29:4)*

9 Minti tuvaro Devitivavata mintima tiro:

> Vika ruvaaqumavi kara namaqi vi vaivaro vika nái karavano vaara vuitaara voqaara vika utu varaiqe te vikara huviqorave tiataarave. Vika kaavu ntivara are vika ntaihairaqe te vikara huviqorave tiataarave.
>
> 10 Are vika nivu qimpa kairamanta vika kia ho qaiqaavata tavaate. Vika ruqutu kairamanta vika kia koqemake himpi viraiti, varuvarumaqi viqe te vikara huviqorave tiataarave, tura. *(Ihi 69:22-23)*

Isareri vika naantiara aato kenko tira irivarave tura

11 Te qaiqaa ni irama nimitarera: Isareri vatanaaka Karaitira qaqirake kuntavaivai iaka, vika ekaarae kaavu ntuva vuavo? Aqao, kiave. Vika Karaitira tauvaqa utu amitaaraqaahai vo vatanaa vo vatanaaka Kotiva vaiinti nahenti kuvantu nimiteharo ntitaaina uvara iri variara. Vo vatanaa vo vatanaaka vi uvara iriqi vi vaimanta Isareri vika tave, taara neha tiha, Vika variantemake tenavuvata variataarave, tivara.

12 Vate maa entara Isareri vika Karaitira tauvaqa utu amitaaraqaahai vo vatanaa vo vatanaaka Karaitira uva iri koqemavi variara. Isareri vika qora aaraqaa vi variaraqaahairo Kotiva vo vatanaa vo vatanaaka koqema nimite vaira. Ho naantiara Isareri vika qora aara qaqirake Karaitira uva irivaro, ike, vi entara Kotiva vaiinti nahenti koqema nimitaarirava nai uritara keroma varianarove.

13 Te ni vo vatanaakara maa uvara ti vauro. Tiriara vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiane tiro, ti tititaimanta te vi kaiqarara noraiqamake iriqi vi vaunara.

14 Te ni vo vatanaaka tiva nimiqi vuari tinta navunaaka Isareri vika hininavu taara neha tiha, Ike, tenavuvata vi uvara iriataarave. Kaiqe vi uvara iriqi vuare, tivaro Kotiva vika kuvantu kero ntitaarire ti, te voqavata ni vo vatanaaka tiva nimiqi virerave.

15 Kotiva Isareri vika qoririma nimitairaqaahairo vo vatanaa vo
vatanaaka Kotira vataake vohaa tampamavi vai okarava qovarama
viro. Ho naantiara Kotiva Isareri vika qaiqaa ntitaainaraqaahairo koqe
okaravano qovarama vuanaro. Vika qutu vuraqihai qaiqaa qaqi himpi
vaintemake variqi vivarave.

16 Mpareti vitivano Kotiraini vairera, nora mparetivanovata Kotirain-
ima varianaro. Katari tuqavano Kotiraini vairera, ekaa kantakaara-
vanovata Kotirainima varianaro.

17 ⌞Eparahaamira naintivara vika vaireva, *orivi* katari voqaara vari-
ara. Eparahaamiva vaireva, katari tuqa voqaara vaimanta vira nain-
tivara vaireka, vika kantakaara voqaara variara.⌟ Kotiva vi katarira
hini kaaranavu teqa qaqini kero, qaakau katariqaahairo kaara vo teqa
varero viraqira viri akukuma taivaro vivavata vi katariraqaahairo
namari vareharo ho vaira. Ne qaakau katari kaara akukuma taira vira
voqaarama variavo.

18 Ne mintimake tomaqa tai kaarauka vaihama hauri ne nenta
mahuta tiha vo kaara teqa kairara, Ne qumina kaaraqaive, tivora.
Ne nenta mahuta minti tivera, ne maa uvara iriata: Ne qumina
kaaravanoqai vaiha kia tuqa kara amiavaro tuqavanoma ni kara nimi
vaivo.

19 Ne tiha, Tinavu vatuka katariqaa ho variarire tiro, Kotiva vo kaara
vo kaara teqa aqukairave tivera, te nintara mintima tirara:

20 Ne quqaama tiavo. Isareri vika Kotirara kia quqaave tiavaro vira
kaarama Kotiva vika teqa aqukairave. Ne Kotirara quqaave tiavaro
Kotiva ni tomaqa tairave. Virara irihama kia nenta mahuta tiraiti,
qeteha variata.

21 Isareri vika katari kaara tanara vaiha vika kia Karaitirara quqaa
vivave tiarara tiro, Kotiva vira kaara kia vika vehakuma nimitaraitiro,
vika teqa aqukairave. Ne kia katari kaara tanara variavo. Nevata kia
Karaitirara kempukaiqamake iriqi vivera, Kotiva nivata kia vehakuma
nimitaraitiro, katari noraqaahairo nivata teqama aqukaanarove.

22 Ne Kotiva ike mpo tiva nimite vai okararavata, Kotira arara ite vai
okararavata, iriata: Vokiaka Kotira aara qaqira kaavaro Kotiva vikara
arara ite vaivaro vaira. Ne vokiaka Kotira uva iri variavaro Kotiva
virara iriharo ni koqema nimite vaira. Ne mintiaqi vivera, Kotiva ni
koqema nimitaqiro vuanaro. Ne vira aara qaqira kaivera, Kotiva katari
kaara teqaintema kero, nivata teqama aqukaanaro.

23 Isareri vatanaakavata vika qora aara qaqirake Karaitirara quqaave
tivera, Kotiva vika homa qaiqaa katariqi tomaqa kaarirava vaiharora
tiro, viva vika qaiqaa naitarama kero tomaqa kero vataanaro.

24 Kotiva ni vo vatanaaka qaakau *orivi* katariqaahairo ni teqakero
vuru koqe katariqaa ni tomaqa taira. Kotiva Isareri vika koqe
katariqaahairo teqa qaqini kairara tiro, viva vo enta homa qaiqaa vika
vara tomaqa kaanaro.

Kotiva ekaa naato vatanaaka aaqurihama nimitaanaro

25 Ti qata vakaao, Ne nenta mahuta kia tiate ti, Kotiva vo uva kuke-
qataira ne kia iriara, te vi uvara ni qoqaa tiva nimirera: Isareri vika
kiama ekaa enta Ihura qoririmake vaivara. Naantiara vo vatanaa
vo vatanaaka nanti nanti vaiinti nahenti Kotira vaintiqamavi hoqama

vivaro, vi entaraqaahairo Kotiva Isareri vika kuvantu kero qaiqaa ntitaanaro.
26 Kotiva vika kuvantukero ntitaaina uvarara Kotira vukuqi mintima tiro:

> Vaiinti nahenti kuvantu nimitaarirava Saioni vatukaqihairo qovarama vuanarove. Viva Iekopira naintivara kahaqi vaira vika kiama qaiqaa Kotira uva qoririma kevarave.
> 27 Haaru te kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Te vika qora kaiqa vare uvara taiqa kararave tivataavauna uvava quqaa vivauma varianarove, tura. *(Aisaiaa 59:20-21)*

28 Isareri vika hini kiaka Karaitira uvara kia quqaa uvave tivakeha Kotira navutaiqama amite variarara ti, ne vo vatanaaka Karaitira uvara quqaave ti variara. Ho Kotiva Isareri vika haaru nai kaama tero nai kauqu aiqiqaa aqukero vika kaivaqaukavara tiva nimu uvarara iriharo vikaravata muntuka vataira.
29 Kotiva te vi vatanaaka tenta kaamate vika koqema nimitarerave turara tiro, viva kiama vi uvara tivataira qaqira kero vo uva tianaro.
30 Haaru ne vo vatanaaka Kotira uva raqakoka vauvaro viraqaahai Isareri vikavata Kotira uva raqa korara tiro, Kotiva vika ianaihairo tuqantaa viro niara ike mpo tiva nimite vaira.
31 Vira voqaara Kotiva niara mpo ike tiva nimite vairaqaahai Isareri vika Kotira uva raqaqi vi variara. Ho vika Kotira uva raqaqi vi vaivaro naantiara Kotiva vikaravata mpo ike tiva nimitaanaro.
32 Ekaa vataini variaka Kotira uva raqake variara kaara Kotiva vika rumpa taimanta variara. Vika rumpavi vaiqe te naantiara vikara mpo ike tiva nimitarerave tivakero mintura.

Kotira autu tuahera kaare tura

33 Ike, Kotira koqe okaravanove, Kotira avu aatovanove, Kotiva kanko kaankoma kero iri vai okaravave, vi haikava mpiqaviro namarivano veva muntukaraqi vaintema kero vevantoqama viro vaivo. Kotiva avuqavuqama kero iri vaina uvara tavave vira okara kankoma kero irianarove? Tavave viva kaiqa varaaina okararavata kankoma kero irianarove? 34 Kotira vukuqi mintima tiro:

> Nai tavave Noravano Kotiva nai aatoqi irite vai uvara iri vairave? Nai tavave Kotira avu aato amianarove? *(Aisaiaa 40:13)*
> 35 Nai tavave Kotirara te aiqi viqataunara tinta timiane tianarove? tura. *(Jop 41:11)*

36 Kotivaqai ekaa haika autu kero vataivama vairo. Kotiva vaivarora tiro, ekaa haikavano qaqi variqiro vi vaira. Ekaa haikavano vaireva, Kotiva i haikavaqaima vairo. Mintimakero vaimantara ti, kaiqenavu Kotira autuqai ekaa enta ekaa enta tuaheraqi vuare, turo. Quqaave.

12

Tenavu Kotira kaiqa vara amitaainarara tura

1 Ti qata vakaao, Kotiva tinavuara voqamakero aaqurihama timite vairara ti, te niara vihi tiha, Ne qaqi varaqi viha *ofaa* amintemake, nenta vaata Kotira amiata. Ne nenta vaataqohai Kotira kaiqaqai vara amite vaivaro viva ni quahama nimitaarira. Ne mintiaqi viha quqaama Kotira autu noraiqama kevara.

2 Kia vataini variaka hampi ni variantemake niraiti, ne hampi avu
aato iri vairavata qaqira kaivaro Kotiva ni avu aato qaraakaiqama
nimitaarira. Viraqaahai ne homa Kotira antuqavano vaina okarara
avataqi vivara. Ne mintimake varaqi viha ne koqe kaiqa Kotiva qua-
hama nimitaaina kaiqarave, naitaramake vare kaiqarave, vi kaiqaraqai
varevara.
3 Kotiva ti aaqurihama timitero koqema timitaimanta te ni kahaqiari-
rauka vaihara ti, te ni vohaiqa vohaiqara mintima ti: Kia ne nentara
tiha, te nora vaiintima vauro tiraiti, mintima tiata: Kotiva ti kahaqi
vaimantara ti, te Kotirara kempukaiqamake iriqi viha te vi kaiqara vi
kaiqara varaqi virerave, tiate.
4 Tenavu kankomake irunara. Vaiinti vaatavano vaireva, kauquve,
aiquve, vo vaata vo vaatave, vaivaro vo vaatavano vo kaiqa vare
vaivaro vo vaatavano vo kaiqa vare vaira.
5 Vira voqaantemake, tenavu airi vaiinti nahenti Karaitira vataake
vohaa vaiha tenavu vohaa vaata voqaara tampamavi vaunara.
6 Kotiva tinavu koqemake timiteharo nai kempuka, vo kempuka vo
kempuka tinavu timimanta tenavu hininavu vo kaiqa varaarirauka
vauramanta hininavu vo kaiqa vo kaiqa vare vaika variara.
Kotiva vo vaiinti vo kempuka amiharo ti uva vaiinti nahenti tiva
nimiane tiarirava, vi vaiintiva Kotirara kempukaiqama kero iriqiro
viharo vaiinti nahenti Kotira uva tiva nimiarira. 7 Kotiva vaiinti nahenti
kahaqiaina kempukara vo vaiinti amirera, vi vaiintiva vi kaiqara
koqemakero varaarira. Kotiva vaiinti nahenti koqe aara numiqaaina
kempukara vo vaiinti amirera, vi vaiintiva vi kaiqara koqemakero
varaarira.
8 Kotiva vaiinti nahenti avu aato kempukaiqama nimitaaina kem-
pukara vo vaiinti amirera, viva mintiaqiro viharo vaiinti nahenti
kahaqiarira. Kotiva vaiinti nahenti parumakero nimiaina kempukara
vo vaiinti amirera, vi vaiintiva nai ina haikara paruma kero rairakero
nimiarira. Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina kempukara vo vaiinti
amirera, vi vaiintiva kia popoharaitiro, koqema kero vaiinti nahentiqaa
raqikiqiro vuarira. Vora kahaqiaina kempukara vo vaiinti amirera,
viva quaha keharo vora kahaqiarira.
9 Kia unaqaraiqamake nenta kenaukara, ti muntukavano niarama
vaivo tiraiti, quqaiqama keha vikara muntuka vataata. Ne vaaqu
kaiqa tauvaqa utu amiteha koqe kaiqaqai paama tivake totaqi vuata.
10 Ne Karaitirainiqama vuaka vaiha, ne qata vakaa aura nakaaqamavi
vaihara ti, nariara nariara muntuka vateha ne vora koqema nimite vai
okarara autu nimitaqi vuata.
11 Ne kia popohanaara iraiti, quahaqi viha kempukaiqamake Kotira
kaiqa vara amitaata. 12 Ne Karaitira veka vaivaro ni muntukaqihairo
koqe i vaira variata. Maara vaina entara kia popoharaiti, ni muntukaqi-
hairo paru i vaira variqi vuata. Ne ekaa enta vatete Kotira aaramaqi
vuata. 13 Kotira vaiinti nahenti vokiaka kia vo haika vataivera, ne nenta
i haikara rairake vikavata nimiata. Vokika niaraihai aarana anivera, ne
koqemake vikaqaa raqikiata.
14 Vokika ni qoraiqama nimitaivera, ne Kotira aaraivaro viva vika
koqema nimitaarira. 15 Quaheha vaika vaimanta ne vika hampata
vaiha quaheha variata. Iqi rate vaika vaimanta ne vika hampata vaiha
iqi rateha variata. 16 Ne kia tiroriraiti, qihaaqamake vaiinti nahenti

hampata variqi vuata. Hauri ne tiha, Te nora vaiintima vauro. Te kiama qumina vaiinti hampata vairerave, tivora. Quaheha qaqi vaiinti nahenti hampata variqi vuata. Hauri ne nenta mahuta tiha, Te ekaa okarara iri tave vauraukave, tivora.

17 Vokika ni qoraiqama nimitaimanta ne kia nái vika qoraiqama nimitaata. Vaiinti nahenti koqe kaiqave ti vai kaiqara, ne vi kaiqaraqai varaata. 18 Maateraiqiha vai aarava vairera, ne vi aararaqai avataqi viha, nariara nariara maateraiqiha variata. 19 Ti navunaao, kia nentavano nentaqaa aru vuntuate. Ne qaqi kaivaro Kotiva naivano arara itairaro niqaa aru vuntu nimitaarira. Kotira vukuqi Noravano mintima tiro:

> Aru vuntua okarava vaireva, tinta kaiqama vaivo. Tentavano vika aru vuntu kararave, tura. *(Lo 32:35)*

20 Ne vi uvara irihama ne tavaivaro ni navutaara karara antuqa ariraro vairera, ne vira kara amiata. Vira namari naataa irera, namari amivaro naarira. Ne mintivera, viva nai qora kaiqa varainarara iriharo ni nivuqaa kaurira haikama varaanaro. *(Uva Maara Koqera 25:21-22)*

21 Qora kaiqavano ni aatara kaantorave tivakeha, ne koqe kaiqaqohai qora kaiqa vira aatara kaata.

13

Tenavu kamaanira uva iriqi vuainarara tura

1 Ne ekaa *kamaani*ra uva koqemake iriqi vuata. Kia vo *kamaani*va nai irikero qovarama vivaro, Kotiva tivaro *kamaani*va qovarama vi vaira. Ekaa vataini Kotiva tivaro *kamaani*va qovaramavi vairo.

2 Vovano *kamaani*ra uva raqa kairava, viva Kotiva noraiqama kaira uvama raqa kaanaro. Mintiraro vira kaara Kotivavata vi vaiintiraqaa uva vataanaro.

3 Koqe aaraqaa ni varia vaiintika, vika kiama *kamaani*ra uva aatu qetevara. Qora aaraqaa ni varia vaiintika, vikama vi uvara aatu qetevara. Ne kiae *kamaani*ra aatu qetaraiti variqi vivarave? Ho koqe kaiqaqai varaqi vi vaivaro *kamaani*va ni quahama nimitaarira.

4 *Kamaaniva* vaireva, viva Kotira kaiqa vaiintivano vaiharo ni koqema nimitaarirava vaira. Ne qora kaiqa varaivera, *kamaani*ra aatu qeteha variata. Viva iqoka paipe kia qumina totaraitiro, viva ninta qora kaiqa varera kaara ni ntaihaanarove. *Kamaani*va qora kaiqa vare vai vaiintika ruqutu kaarire tiro, Kotiva naivano *kamaani*ra qovarama taira. 5 Virara iriha ne koqemake *kamaani*ra uva iriqi vuata. Viva tinavu haruantorave tiha, ne kia vira uva raqakaraiti vaivaro, ni avu aatovanovata koqemakero variarira.

6 *Kamaani*ra kaiqa vaiinti vikavata Kotira kaiqa vaiinti variamantara ti, ne *takisi* avuqavuqama keha aqukaimanta vika nái kaiqa ho varaqi vuata.

7 Ni vaiintiarave, vatarave, vo haikarave, *takisi* aquate tivera, vi *takisi*ra avuqavuqama keha aqu nimitaata. Ne *Kamaani*ra vaiinti vinavuka vevaaraini vaiha, vika koqema nimite vai okarara autu nimitaqi vuata. *Kamaani*ra vaiinti vovano nora vaiinti vairera, ne virara nora vaiintive tiha variata.

Ne vokiakara muntuka vateha variqi vuate tura

8 Kia qaqi kaivaro vovano niqira viqatairava qaqi variqiro vuarira. Ne nenta qata vakaukara muntuka vate vaiva, vivaqaima niqira ekaa

enta qaqi variqiro vuarira. Nai kana vaiintiara muntuka vate vaiva vaireva, viva Kotiva tivatai uvara ho iriqiro vi vaivama vairo.

9 Kotiva tivatai uvava vaireva, kia naata vaati vare okarara raqakaane, kia vora arukaane, kia muara varaane, kia vora airairara muntuka ntuarire, ti vairave. Ho vi uvavavata ekaa voki uvavavata maa uvara avutaqima vairo: *Are nenara muntuka vatenantema kera, nena navunaararavata muntuka vataane.* *(Wkp 19:18)*

10 Nai kena vaiintiara muntuka vatairava kiama vira qoraiqama amitaanaro. Nai kenaukara muntuka vate vaira vaiintiva vaireva, viva avuqavuqama kero Kotiva tivatai uvara ekaa uvama iriqiro vi vairo.

11 Ne maa entara qovaraiqiaina haikarara iriha, vi uvara koqemake avataqi vuata. Ne vaiteraqihai himpi vai entavama aniraivo. Tota tenavu Ihurara quqaave tiavauna entara Kotiva tinavu kuvantu kero tivitaaina entava kia aumanto vaura. Vate maa vi entava aumantoma anirero.

12 Enta i vaiva taiqareva auti vaivaro aatitaarirava qovarama vireva auti vairo. Kaiqe tenavu virara iriha, konkiraqi vaiha varaqi vi vauna kaiqara qaqirake, ataainaraqaahainaa auvihehavaa totaqi vuari.

13 Kaiqe tenavu ataainaraqaata avivinamake nuari.

Hauri tenavu hampiara voqaara ruvaaqumavi vaiha iha namari namaqi viha vueraiqiarora. Hauri tenavu hampi qaramaqi nuarora. Hauri tenavu qora kaiqa vareha ruhe tutiqaarora. Hauri tenavu nai ati nai ati iarora. Hauri tenavu vora airaira kaara nai toma amite nai toma amite iarora.

14 Ne Nora Vaiinti Ihu Karaitirara noraiqaake iriqi vivaro viva ni kainke voqaara variarira. Ni avu aatovano hampi kaiqa varaaina okarara qaqirake kia virara iriqi nuata.

14

Kia nenta qata vakaukavara pupita nimitaata

1 Ne tavaivaro ni qata vovano kia kempukaiqama keharo Ihura avataqiro vi vairera, ne kia vira qaqira karaiti, vi vaiintirara tinavu hampata ani variane tiata. Minti tivakema kia qumina viva nai avu aatoqi iritaaina uvara kaara tiroriha variata.

2 Ihura vainti vovano tiharo, Te homa ekaa kara nararave, tivaro vovano kia kempukaiqamakero iri vai vaiintiva tiharo, Hauri te vo kara naarorave tivakeharo qumina naahoqai ne vaira.

3 Ekaa kara ne vaira vaiintiva kia ekaa kara ne vaina vaiintirara qora vaiintive tiantora. Qaiqaa kia ekaa kara ne vaira vaiintiva, vivavata ekaa kara ne vaina vaiintirara qora vaiintive tiantora. Kotiva vitanta kuvantu kero ntitaarirava vaimantara ti, vitanta minti tivora.

4 Are ta vaiintiva vaiharae vo vaiinti kaiqa vaiintiara qora kaiqa vaiintive tiarao? Kia vira ai kaiqavauve vairo. Viraqaata raqiki vaira Nora vaiinti nai vira kaiqama. Viva nai tiharo, Ti kaiqa vaiintivano koqe kaiqa vaiintive, qora kaiqa vaiintive tianaro. Noravano vira kempukaiqama amite vaivarora tiro, viva homa variqiro vuanaro.

5 Ihura vainti vovano tiharo, Vi entara nora enta Maara Entave, vi entara qumina entave, ti vaivaro vovano tiharo, Aqao, ekaa enta vohaa qaramakero vaivo, ti vaira. Ho ne vi uvara vi uvara kankomake irikehama quqaa uva vainara vi uvaraqai iriqi vuata.

6 Vaiinti vovano vi entarara nora entave tivakeharo viva Nora Vaiintiara iriharo minti ti vaira. Vovano ekaa kara ne vaiva, viva vi karara Kotirara koqema iarao tivakero neharora tiro, vivavata Nora Vaiintiara iriharo ne vaira. Vovano vi karara naarorave ti vaiva, vivavata Kotirara koqema iarao tivakero vo kara neharora tiro, vivavata Nora Vaiintiara iriharo ne vaira.
7 Tenavu qaqi variqi vuaina entarave, tenavu qutu vuaina entarave, kia tenavu tentanavu antuqa avataqi virera.
8 Tenavu qaqi variqi vuarera, tenavu Nora Vaiintiara iriha variqi virera. Tenavu qutu vuarera, tenavu Nora Vaiintiara iriha qutu virera. Virara irihama tenavu qaqi variqi vuaina entarave, qutu vuaina entarave, tenavu Nora Vaiinti Karaitiva ikaqaima vaunara.
9 Virara iriharo Karaitiva te Noravano qaqi vaikaqaavata, qutu vikaqaavata, raqikiqi virerave tivakero, viva vuru qutu viro, viraqihairo qaiqaa qaqi himpiro vaira.
10 Virara iriharama are nana kaarae nena qata vakaara kaiqara qora kaiqave tiarao? Are nantiharae nena qata vakaarara tihara, Te vira aatarake koqe vaiintima vauro tiarao? Ho iriate. Naantiara Kotiva *ko* tiaina entaraqaa tenavu ekaa vira avuqaa himpite variainarave.
11 Kotira vukuqi Noravano mintima tiro: *Te qaqi variqi vi variavaunarara ti, naantiara ekaa vaiinti nahenti ti tivuqaa vaiha tori kauru ara timite tiha, Quqaama are Variqavano ekaa enta qaqi variqi vi variaravave, tivarave*, tura. *(Aisaiaa 45:23)*
12 Tenavu ekaa vohaiqa vohaiqavano Kotira avuqaa vaiha tentanavu kaiqa varaaina okarara qovaramake vira tiva amirara.

Ai kaiqa kaara vovano qora kaiqa varaantora

13 Vi uvara irihama kaiqe tenavu vora kaiqa kia rahake tavaraiti, minti tiare: Te autuaina kaiqara kaara vovano kuntavaivaima varero qora kaiqa varaantorave tivakeha, qaqirake kia vi kaiqara vararerave, tiata.
14 Te Nora Vaiinti Ihukanti vaiha te maa uvarara quqaa uvama vaivo tunara: Vo kara vo karavano vaivaro kia vo karavano Kotira avuqaa qora kara vairave. Vi uvara vaimanta te vo uvavata tirera: Vaiinti vovano nai irikero tiharo, Vi karara qora kara vaimanta te neha Kotira uva raqa kaarorave, tirava, vi vaiintiva mintimakero iriqiro viharo vi karara nairera, viva vi karara neharo Kotira uva raqa kaanarove.
15 Ne vo kara ne vaivaro ni qata vovano niara tiharo, Vika kia vi karara naataarave, tiramanta ne vi karara qaqi ne vaivera, ne mintiha nenta qata vira qoraiqama kaivaro ni muntukavano kiama ni qata virara varianaro. Karaitiva ni qata viraravata iriharo qutu vurara ti, hauri ne hampiqamake kara vira neha nenta qata vira qoraiqama amitevora.
16 Virara irihama ne ekaa kara ho neka vaihavata, nenta qata virarao ti, kia ekaa kara naata. Hauri ne minti vaivaro viva niara qora kaiqa vare variavo tiantora.
17 Kotiva tinavuqaa raqiki vaiva, viva tenavu namarive karave naainarara kia noraiqaakero iriraitiro, viva maa haikarara avuni vai haikarave ti vaira: Tenavu avuqavu nuainarave, tinavu muntuka qihaaqiraqe nuainarave, Kotira Maraquravano tinavu kahaqi vairaro tinavu muntukaqihairo koqe i vairaqe variainarave, Kotiva vi haikarara avuni vai haikarave ti vaira.

18 Vaiinti vovano mintimakero Karaitira kaiqa vara amitaqiro viraro
Kotiva vira quahama amite vairamanta vaiinti nahentivata virara koqe
vaiintive tivara.
19 Virara irihama kaiqe tenavu muntuka qihaaqama nimitaaina
okarara avataqi viha nai kempukaiqama amite nai kempukaiqama
amitemaqi vuari.
20 Hauri tenavu kara naainararaqai noraiqaake iriqi vuariraro Kotira
kaiqavano qoraiqama vuantora. Ekaa vo kara vo kara koqe kara
vaivarovata, vo vaiintivano tenavu kara naainara kaara qoraiqama
vuantorave tivakeha, kia tenavu ekaa kara narerave.
21 Ni qata vovano qora kaiqa varaantorave ti, koqemama ne quarave,
*uaini*ve, vo karave, kia naraiti vaivara.
22 Ne vi karara homa naariraro kiama tinavuqaa uva varianarove
tivera, vi uvara kia vokikavata tiva nimiraiti, qaqi kaivaro nintaqivata
Kotiraqivata variarira. Vaiinti vovano tiharo, Te homa vi kaiqara
varaariraro kia toqaavu haruanarove, tira vaiintiva quaheharo vari-
anaro.
23 Vaiinti vovano vo kara nareva iharo tiharo, Kotiva maa kararae
qioqama taivo, kiae qioqama taivo? tivakero taara aato utiharo vi
karara namakairera, Kotiva viraqaa uva vataanaro.

15

Vokika kempukaiqama nimite okarara tura

1 Tenavu Kotira aaraqaa kempukaiqamake ni variarirauka vaiinti
nahenti kia koqemake Kotira aaraqaa ni vaika, vika kahaqama nimitaqi
vuari. Hauri tenavu tentanavuqai koqemake variqi vuainarara iriqi
vuarora.
2 Tenavu vohaiqa vohaiqavano tentanavu navunaa vaiintiarao ti,
vika vohaiqa vohaiqa kempukaiqama nimitaqi vuari vika koqemake
Kotira aaraqaa nuata.
3 Karaitivavata kia nai varaataa i kaiqarara iriharo vararaitiro, viva
Kotira antuqa ari kaiqaraqai vare vaura. Kotira vukuqi mintima tiro:
Vika ariara qora uva ti variava tivatama qoraiqama timite vaivo, tura.
(Ihi 69:9)
4 Tenavu kia popohanaara iraiti, kempukaiqamake Kotira aaraqaa
niha tinavu tivitaaina entara vira vekama variainarara ti, haaru Kotira
uva ekaa uva qara ntuvatora.
5 Tinavuara vika kia popohanaara iraiti kempukaiqamake variate
tiro, Kotiva tinavu kahaqama timite vaivama vairo. Viva ni kahaqi
vaira ne Ihu Karaitiva ninantemake, nuvaqi viha vohaa uvaqai tivaqi
vuata. 6 Ne vohaa uvaqai tivaqi viha vohaa avu aatoqai iriqi viha Ihu
Karaitira tinavu Nora Vaiinti vira Qora Kotira autu tuaheraqi vuata.

Karaitira uvavano vo vatanaakaravatama vairo

7 Karaitiva ni quahakero ntitaintemake, nevata quahake nai vite nai
vite i vaivaro Kotira autuvano noraiqama vuarira. 8 Te ni tiva nimirera:
Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero Iutaa vika kaivaqaukavaraqaa tivato
uvara vivau variarire tiro, Karaitiva vika kaiqa vara nimitareva vataini
tuvura.
9 Vo vatanaa vo vatanaakavata Kotiva vika aaqurihama nimitaaina
okarara iriha vira autu tuahera kaate tiro, Ihuva vataini tuvura. Kotira

vukuqi mintima tiro: *Te vo vatanaa vo vatanaaka nivutana vaiha ai autu tuahera karerave. Te ihi tivaqi viha ai autu tuahera karerave*, tura.
(2 Samueri 22:50)

10 Kotira vukuqi qaiqaa vo uvavata tiharo: *Ne vo vatanaa vo vatanaaka vaiha ne Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentika vika hampata vohaa vaiha quaheha variate*, tura. *(Lo 32:43)*

11 Minti tivakero qaiqaa voqavata tiharo: *Ne vo vatanaa vo vatanaaka vaiha nenta Nora Vaiinti vira autu tuahera kaate. Ne ekaa naato vataini vaika, nevata vira autu tuahera kaate*, tura. *(Ihi 117:1)*

12 Vi uvara Kotira vukuqi vaivaro Aisaiaavavata mintima tiro: *Iesira okaraqaahairo vaiinti vovano qovarama vuanarove. Vi vaiintiva noraiqama viro ekaa vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqiki vaira vika viraqaa muntuvi vaiha tiha, Viva tinavu kahaqama timitaariravama vaivo*, tura.
(Aisaiaa 11:10)

13 Kotiva Karaitira noraiqama kairara ti, ne virara tiha, Karaitiva tinavu kahaqama timitaariravama vaivo, ti variara. Ne Karaitirara iriqi vi vaivaro Kotiva ni kahaqama nimite vaira ni muntukaqihairo paru i vaira ne koqemavi vaiha nuata. Kotira Maraquravano ni kempukaiqama nimite vaira ne Karaitira vataake vohaa vai entara vira veka variata.

Poruva vo vatanaaka kaiqa vara nimitorara tura

14 Ti qata vakaao, te ni okarara tenta irike tirera ne koqe vaiinti nahentive turo. Ne koqe aaraqaa ni varia okarara kankomake iri variakave turo. Ne homa nai kahaqama amite nai kahaqama amite i variakave turo.

15 Te minti tihavata, kia qetaraiti, te maa qararaqi hini uva kempukaiqamake nini qara ntuva nimitauro. Kotiva ti aaqurihama timiteharo 16 tiriara are Ihu Karaitira kaiqa vaiintiqamavi vaihara vo vatanaa vaiinti nahenti kahaqiane timantara ti, te kia qetaraiti niara minti tunarave. Kotira quahama amitareva Kotira Naavuqi kaiqa vara amitai vaiintiva quara aru amite vaintemake, tevata Kotirara viva ni quahama nimitaarire ti, te ni Kotira uva koqe vakaaka tiva nimiqi vi vaunara. Te vi uvara ni tiva nimi vauraro Kotira Maraquravano ni kahaqama nimite vaimanta ne Kotira vaiinti nahenti koqeka variara.

17 Te Karaitira vataake vohaa vaiha Kotira kaiqa vara amite vaunarara quahe vaunara. 18 Kia te tenta kaiqa vara amitaunarara mahuta tiraiti, te Karaitiva tiqi vaiharo vare vai kaiqara virara mahuta tirera. Karaitiva ti kahaqi vaimanta te vira uva tiva nimiqi vi vauramanta viraqaahai vo vatanaa vo vatanaaka Kotira uva iriqi viha vira avataqi vi variara.

19 Kotira Maraquravano ti kempukaiqama kaimanta te kia tavaa kaiqara, nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqi viha vi uvara tiva nimiqi vi vaunara. Te Ieruharemihai hoqaramate vo vatuka vo vatuka ekaa Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi vivi, Iririkumi vataini oru ntaunara.

20 Te tiha, Kaiqe te Karaitira uva kia iria vatanaaka varianaini niha tiva nimiqi vuare, tunara. Vo vaiintivano naane Karaitira uva tiva nimianaini hauri te qaiqaa tiva nimiarorave tivake, qaraaka vaiinti nahenti kia Karaitira uva iriaka varianaini vuru tiva nimirera auti vaunara.

21 Kotira vukuqi mintima tiro: *Kia virara tiva nimi vaika, vika homa
Kotira kaiqa tavevarave. Kotira uva kia iriaka, vika vi uvara kankoma
kema irivarave*, tura.

(Aisaiaa 52:15)

Poruva Romini vuainarara tura

22 Te qaraaka vatanaaka vi uvara tiva nimiqi viha, vo enta vo enta
nivata oru tavarare turarovata, kaiqavano ti ravaaqavu kaimanta kia
ni oru tavaunara. 23 Te airi ihiara ni tavarera auti vaurauka vaiha, vate
maa entara maini te ekaa kaiqa vara vuru taiqa kaunarara ti, te homa ni
oru tavarara. 24 Te Speni vataini oru vihama nivata oru vari nimitema
virara. Te ni hampata quaheha vari nimitaqi vuari ne viraqaahai ti
kahaqama timitaiqe te Spenini vuainara.

25 Vate te Ieruharemini Kotira vaiinti nahenti mini variaka oru
kahaqama nimitarera vuainarara ti, vate te kiama ni tavarera virera.

26 Ihura vainti Masedoniaini variakavata, Akaiaini variakavata, tiha,
Kaiqe tenavu Ihura vaiinti nahenti Ieruharemini vehiqamake variaka
kahaqiare, tivake vika ruvaaquma taa monura te vare vuru nimirera.

27 Vika quahakeha vi monura ruvaaquma kaataa imanta ru-
vaaqumataara. Iutaa vatanaaka vo vatanaakaqi viqatora vira nái
nimi variara. Haaru Iutaa vatanaaka Ihura uva vo vatanaaka vuru
tiva nimurara ti, vo vatanaaka homa virara iriha vika nái airaira
ruvaaqumake Iutaa vatanaaka nimivara.

28 Ho te vika ruvaaqumataa monura vare vuru ekaa vi monura nimi,
viraqaahai te Spenini virera. Mini vihama nivata oru vari nimitema
virera. 29 Te maa uvara kankomake irunara: Te oru ni hampata
variariraro Karaitiva voqavata ni koqema nimitaira ne koqemavi
vaivara.

30 Ti qata vakaao, te tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira autuara iri-
hama, te Kotira Maraquravano tinavuara muntuka vatairara irihama,
te niara vihi tiha, Ne ti kaiqara iriha nevata Kotira aare vaivaro viva ti
kahaqiarire, turo.

31 Ne Kotira aare vaiqe te Ieruharemini oruntaari Iutaa vatanaaka
Ihura uva kia iriaka, vika kia ti qoraiqama timitaiqe te Ihura vaiinti
nahenti mini variaka ho kahaqiari vika ti kaiqara quahama timitaata.

32 Te mintiariraro Kotiva tiriara ne vainaini ho vinarave tirera, ti
muntukaqihairo koqe i vairaqe te ni hampata oru mini vari nimitarara.
33 Vaiinti nahenti muntuka paruma nimite vai Variqava, vivama ni
hampata variqiro vuarire. Quqaave.

16

Poruva uva manteharo tu uvara

1 Te nahenti vo Fibira atitaariraro viva ne inaini oru vuanaro. Vi
nahentiva tinavu aura nakaa vaiharo vatuka vo Senkariaini Ihura
vaintivara kahaqama nimite vai nahentivama vairo.

2 Vi nahentiva ne vainaini oruntaira ne Ihura vaintivara variarara
ti, koqema kema vi nahentira quahama amitehama vita varaata. Vi
nahentiva airi vaiinti nahentivata, tivata, kahaqama timite vairara ti,
nevata vira kahaqama amitaivaro ho variarira.

3 Ne Prisilaaravata, vira vaati Akuilaaravata, uva mantama timitaata.
Te vitanta hampata Ihu Karaitira kaiqa vohaa kaiqa varaqi vuavaunara.
4 Haaru vitanta kia *náitanta* qaqi variqi virara noraiqaake iriraiti, ti

kahaqi vaura. Kiama teqai vitanta quahama nimite vaunara. Ekaa Ihura vaintivara vo vataini vo vataini variaka, vikavata vitantara quahama nimite variara.

5 Ihura vainti vonavu vitanta naavuqi uki variaka, ne vinavukaravata uva mantama timitaata.

Ne ti qata vakaa koqera Epenetusira uva mantama timitaata. Vi vaiintiva naane Esiaihairo Ihura vaintiqama vura.

6 Mariaravata uva mantama timitaata. Vi nahentiva niarao tiro vukaari utiharo ni kaiqa vara nimite vaira.

7 Ne Andaronikusika Juniasika uva mantama timitaata. Vitanta ti voqaara Iutaa vatanaa vaiintitanta variara. Vitanta ti vataake karapuhiqi variqi vurama. Ihuva noraiqamakai vaiintinavuka vitantara koqe vaiintitantave ti variara. Vitanta naane avuniqamake Ihura vaintiqama vuamanta te vitanta naantiara Ihura vaintiqama vunara.

8 Ne Ampiriatusira uva mantama timitaata. Vi vaiintiva Ihura vaintivano vairara tiro, ti muntukavano virara vaimanta vaunara.

9 Ne Ubanusira uva mantama timitaata. Viva tinavu aanarero Karaitira kaiqa vare vaira. Stakisiravata uva mantama timitaata. Viva ti qata vakaa koqevama vairo.

10 Ne Apelesira uva mantama timitaata. Tenavu tavauraro viva Karaitirara iriqiro viharo kia popohai vaiintivama vairo. Ne Aristobusira naavuqi variakavata uva mantama timitaata.

11 Ne Herotionira uva mantama timitaata. Viva ti navunaa vaiintivanoma vairo. Nasisusira naavuqi Ihura vaintivara variakavata uva mantama timitaata.

12 Taara nahenti Trifinaaka Trifosaaka vitantavata ne uva mantama timitaata. Vitanta Nora Vaiinti kaiqa koqemake vare variara. Nahenti vo Pesisiravata uva mantama timitaata. Vi nahentiva koqema kero Nora Vaiinti kaiqa vare vaira.

13 Rufusira uva mantama timitaata. Viva koqema kero Nora Vaiinti avataqiro vi vaira. Vira noravata uva mantama timitaata. Tevata vira norara ti norave ti vaunara.

14 Ne Asinkiritusirave, Firigonirave, Hemesirave, Patrobaasirave, Hemaasirave, vinavuka uva mantama timitaata.

Vinavuka hampata variakavata uva mantama timitaata.

15 Ne Filologusiravata, Juliaravata, Nereusiravata vira auravata, Olimpaasiravata, ekaa vinavuka hampata Kotira uva iriha variakavata, ne vika uva mantama timitaata.

16 Ne uva mantehama koqemake nai kauqu nai kauqu nimiha variata. Ekaa Ihura vaintivara maihai niara irihama ni uva mantama nimite variara.

Poruva ekaara uva tura

17 Ti qata vakaao, te niara kempukaiqamake tiha, Vo vaiintinavu ni hampi uva tiva nimi vaimanta ne vika uva iriqi viha rairavi hampi aara vivorave ti, vikara rauriha variata. Vi vaiintinavuka tenavu ni tiva nimi vauna uvara qaqirakeha vo uva ti variara. Ne vinavukaqihai qaqi kanta variata.

18 Minti varia vaiintika kia tinavu Nora Vaiinti Karaitira kaiqa vararaiti, vika nái varaataa i kaiqara hampi kaiqa vare variara. Vika hiakaa i uvarave, uqerara uvave ti variamanta kia kankomake iria vaiintika vika una uvara quqaa uvave ti variara.

19 Ne kempukaiqaake Ihurara iriqi vi varia okarara ekauka iriarara
ti, te virara iriha niara quahe vaunara. Ne koqe kaiqa vo kaiqa vo kaiqa
varaqi viha qora okara tauvaqa utu amitaqi vi vaiqe te virara hovema
tirara.
20 Kotiva vaiinti nahenti muntuka paruma nimite vai Variqava,
viva inaaraiqakaa varikero Sataanira mpeqa taiqa kaivaro ne homa
vira aatara kevarave. Tinavu Noravano Ihuva ni koqema nimiteharo
aaqurihama nimite vaira variata.
21 Timotiva ti vataakero kaiqa vare vaiva, vivavata ni uva mantama
nimitero. Ti voqaara Iutaa vatanaa vaiintinavu Lusiusivavata, Jesoni-
vavata, Sosipatevavata, vinavukavata ni uva mantama nimite vai.
22 Te Tetiusika maa qarara ntuvate vaurauka tevata Nora Vaiinti
autuqaa ni uva mantama nimite vai.
23-24 Gaiusivavata ni uva mantama nimitero. Te Poruka maini
vira naavuqi vauramanta ekaa Ihura vaintivara viraqi ruvaaqumavi
variara. Eratusivavata ni uva mantama nimitero. Viva maini nora
vatukaqi *kamaanira* monuqaa raqiki vai vaiintivama vairo. Tinavu
qatavano Kuatusivavata ni uva mantama nimite vairo.

Poruva Kotira autu tuahereharo tura
25 Kaiqenavu Kotira autu tuahera kaari. Kotiva homa ni kahaqi
vairamanta ne kempukaiqamake te Karaitira vakaaka ni tiva nimunara
iriqi vivara. Vi uvava haaru vukai entaiqama kero kukeqa viro vauvaro
26 maa entara vi uvara qoqaa qovarama kaivaroma vairo. Paropeti
vaiintinavu vi uvara qovarama kaavaro Kotiva ekaa enta qaqi variqiro
vi vaiva, viva tiharo, Ekaa naato vatanaaka vi uvara tiva nimimanta
vika quqaave tivake iriqi vuate, tura.
27 Ihu Karaitiva tinavu Avuhainaa Vaiintivano vaimanta tenavu vira
vainti vaihara ti, kaiqenavu Kotira autu tuahera kaari. Viva Variqa
vohaiqavano ekaa okara iri tave vaivama vaira. Quqaama turo.

1 KORINTI
Poruva Korinti vatanaakaini avuniqamakero qara vara kora

Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 25 ihie 30 ihie aitarovaro Poruva maa uvara qara ruva tora. Vi entara Korinti nora vatukavano vauvaro Poruva naane vi vatanaaka Karaitira uva tiva nimumanta vi vatanaaka hininavu Ihura vaintiqamavi vaura. Vi vatanaaka Ihura vaintiqamavi variqi viha tiroriha tuqavuvi vaiha kia koqemake Karaitira uva iriqi vi vauvarora tiro, vira kaara Poruva maa qarara ruva nimitora.

1-2 Te Poruka, Kotira antuqavano ti haarama kero ti noraiqama kaimanta te Ihu Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimi vauraukama vai. Ne Kotira vaiinti nahenti Korintiqi variakara iriha, te tinavu qata vakaa Sostenikanti ni qara nimite.

Ne kia qora kaiqa vararaiti, Kotira vaiinti nahenti koqeka variate tiro, Kotiva ni naarama kaivaro Ihu Karaitiva ni koqema nimi taimanta ne Kotira vaiinti nahenti variara. Ekaa Kotira vaiinti nahenti Nora Vaiinti Ihu Karaitira autu re variaka vonaini vonaini variavaro Ihu Karaitiva vikaqaavata niqaavata raqikiqiro vi vaira.

3 Tinavu Qova Kotivavata, tinavu Noravano Ihu Karaitivavata, ni koqema nimiteha aaqurihama nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Poruva Kotirara koqema iarao tu uvara

4 Kotiva Ihu Karaitira kaiqara iriharo ni aaqurihama nimiteharo ni koqema nimi tairara irihama, te ekaa enta Kotirara koqema iarao tivaqi vi vai.

5-6 Tenavu Karaitira uva ni tiva nimiavauramanta ne kempukaiqama keha vi uvara iriqi viha Karaitira vataake vohaa variarara tiro, Kotiva ni kahaqama nimi taimanta ne koqe uva, vo uva vo uva okara kankomake iri, ne Karaitira uva vutukeha tiva nimikama variara.

7 Ne mintimake varia vaiinti nahentikara ti, ne tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitiva qovaraiqiaina entara veka avu autiha variavaro, Kotiva niara koqe kaiqaqai varaate tiro, viva nai kempuka, vo kempuka vo kempuka kia voqavata ravaaqavu taraitiro, ekaa kempuka ni nimira.

8 Tinavu Noravano Ihu Karaitiva qovaraiqiaina entaraqaa niqaa kia uva vairamanta ne vi entaraqaa koqemake variate tiro, Karaitiva ni kahaqama nimitaqi viramanta ne kia popohanaara iraiti, koqe aaraqaa variqi viha vuru taiqa kevara.

9 Kotiva kia vo uva tiraitiro, viva nai tinantema kero ianarove. Niara vika nai Maaqu Ihu Karaitira tinavu Nora Vaiinti vataake vohaa taatauvi variate tiro, viva ni naaraira.

Ne tuqavuvi vo uva vo uva tivorave tura

10 Ti qata vakaao, tinavu Noravano Ihu Karaitiva ti noraiqama kaimantara ti, te niara mpo turo, Ne kia tuqavuvi vairaiti, vohaa uvaqai tivaqi viha vohaa uvaraqai eo tiha variata. Ne vohaa vaiha, vohaara uvaqai iriqi viha, Kotira kaiqa vohaa varaqi vuata.

11 Ti qata vakaao, nahenti vovano vira autu Kloeva vaimanta vira
naavuqi variaka ti tiva timiha niara vika tirorihama variavo tiamanta
irunarave.
12 Vinavuka niara mintima ti: Ne vokiaka tiha, Tenavu Porura avataqi
ni vauraukave, tiamanta vokiaka tiha, Tenavu Apolosira avataqi ni
vauraukave, tiamanta vokiaka, Tenavu Pitaara avataqi ni vauraukave,
tiamanta vokiaka, Tenavu Karaitira avataqi ni vauraukave, ti variavo
tiamanta irunarave.
13 Ike, ne vi uvara tihama ne hoe Karaitira tuqavuke hini hini
varevarave? Niarao ti, vika ti Porukae katariqaa hiritorave? Ne namari
vareha ti Poruka autu rehae namari varaavo?
14 Te ni nivutaini vaiha vaiinti taaraqantaqai Krispusiravata Gaiusir-
avata vitantaqai namari nimunarave. Te kia airi vaiinti namari
nimiraiti, vaiinti taaraqantaqai namari nimunarara irihama, Kotirara
koqema iarao ti.
15 Te vaiinti taaraiqaqai namari nimunarara ti, ne kiama ho tiha,
Tenavu Porura vaintiqaima vauro, tivara. 16 Ho te vonavuvata namari
nimunara tauru kauro. Quqaama te Sefanaasiravata, vira naavuqi
variakavata, namari nimunarave. Ni nivutaihai vo vaiintinavuvata
namari nimunara kia iritauro.
17 Karaitiva kia vaiinti nahenti namari nimiane tiro ti tititairavauve.
Viva tiriara nai vakaaka koqera vaiinti nahenti tiva nimiane tiro, viva ti
tititaira. Ne Karaitira katariqaa hirito uvarara qumina uvave tivorave
ti, te kia vataihainaa uva okarara irihavauve vi uvara ni tiva nimunara.

Karaitiva Kotira kempukavanove tura

18 Hini vaiinti nahenti vika ekaara taiqavika vaihara ti, Karaitira
katariqaa arutovaro qutuvu uvarara vika tiha, Qumina uvaqaive, ti
variara. Tenavu kia vika tiantemake tiraiti, tenavu Kotiva kuvantu kero
tivitaarirauka vaihara ti, tenavu Karaitira katariqaa arutovaro qutuvu
uvarara tiha, Kotira kempuka uvavanoma vaivo, tunara.
19 Kotira vukuqi haaru Kotiva mintima tiro:

> Naantiara vo okara vo okara iri tave vaika vaiqe te vika uva aatara
> kaariraro vika uvavano quminaiqama vuanarove.
>
> Airi uva okara iriqi vi vaika vaiqe te vika avu aato hampiqama
> kararave, tura. *(Aisaiaa 29:14)*

20 Airi okara iri varia vaiintikave, vo *sikuru* vo *sikuru* tavaa vaiin-
tikave, vora uva aatara keha ti varia vaiintikave, vikara vo? Vi vaiintika
variamanta te vikara nana uvae tirara? Vika ekaa vataihainaa uvaqai
ti variarara tiro, Kotira uvavano vika uva aatara kaivaro vika uvavano
qumina uvaqaima vaira.
21 Kotiva ekaa okara iri vaiva, vivama maa uvara okara qovarama
kaivaro vi uvava maantimama vairo: Kia vaiintivano vataihainaa
okara, vo okara vo okara irinaraqaahairo Kotira okara ho kankoma
kero irianarove. Tenavu Karaitirara ni tiva nimi vauna uvara, vi
uvarara vo vaiinti nahenti qumina uvave ti varia uvara, vaiinti nahenti
vi uvarara quqaa uvave tivera, Kotiva vika ntita varairamanta vika kia
ekaara qutu vivara.
22 Iutaa vatanaaka tiha, Vaiinti vovano nora kaiqa varairaqe tenavu
vira kaiqa tave, vi vaiintirara Kotiva atitai vaiintirave tivakeha vira
avataqi vuare, ti variamanta Giriki vatanaaka tiha, Vaiinti vovano vo
kaiqa vo kaiqa okara humiqairaqe vira tave, viraqaahai vi vaiintira
avataqi vuare, ti variara.

23 Tenavu vo? Tenavu vaiha Karaitira katariqaa aruke hiritaa uvara,
vi uvaraqai tivaqi virera. Tenavu vi uvara Iutaa vatanaaka tiva
nimirare turamanta vika vi uvarara tiha, Qora vaiintiqai katariqaa
hirite variarave. Ni uva qora uvave, ti variara. Tenavu vi uvara Giriki
vatanaaka tiva nimirare turamanta vika vi uvarara, Qumina uvave kia
uvaiqi uvarave, ti variara.
24 Vika minti ti variamanta, tenavu Kotiva haarai vaiinti nahentika
vaiha Iutaa vatanaakave, Giriki vatanaakave, vo vatanaakave, tenavu
iruraro Karaitiva Kotira mpeqa vaiintivano tinavu kahaqiariravama
vairo. Viva ekaa Kotira uva, kempuka uva tinavu tiva timiariravama
vairo.
25 Vo vaiinti nahenti Karaitira uvara qumina uvave ti variavaro vi
uvava Kotira uvavano vaiharora tiro, vaiintivano ekaa vataihainaa
okarara ti variaravata aatara kaira. Kotira uva virara uqerara uvave
ti variava, vi uvava vaiintivano kempuka uva tiaravata aatara kaira.
26 Eo, ti qata vakaao, ne nantimake vau vaiinti nahentikae vauvaro
Kotiva ni naarorave? Virara iritehama variata. Vi entara ni nivutaini
kia vo okara vo okara iri tave vau vaiintika vaurave. Vi entara ni
nivutaini kia nora autu vataaka airi vaurave. ⌞Vi entara Kotiva kia ni
nutu noraiqama vurara iriharo ni naarama torave.⌟
27 Vataihainaa uva okarara iri varia vaiintika vika Karaitira arukaa
uvarara qumina uvave ti variara. Vika minti ti variavarovata, Kotiva vi
uvara varakero vi uvaraqohairo vika kaurira haika nimira. Kempuka
vaiinti nahenti kaurira haika varaate tiro, Kotiva uqerara vaiinti
nahenti kaama tero, vikara ti vaiinti nahentima vaivarave, tiro.
28 Vataini variaka vo vaiinti nahentiara kia tinavu vikara hantuqa
harivo, kia koqe vaiinti nahenti qumina vaiinti nahentive ti variakara,
Kotiva vi vaiinti nahentikaqai varakero vikaqohairo vataini variaka
avuni vai haikarave ti varia haikara quminaiqamake vaira. 29 Kotiva
nai minti vairara tiro, vovano nai mahuta tiarirava kia ho varianaro.
30 Kotiva naima ni ntita varero vuru kaimanta ne Karaitira vataake
vohaa variara. Kotiva Karaitiraqihairo nai koqe avu aato tinavu
humiqaimanta tavaunara. Kotiva Karaitiraqaahairo tinavu uva nunka
timiteharo tinavu avuqavuqama timitaimanta tenavu Kotira vaiinti
nahentiqama vi, tenavu kuvantuvi qaqini vaunara.
31 Tentanavu kahaqiarirava kia vauvaro Karaitiva mintimakero
tinavu kahaqama timitorara ti, tenavu Kotira vukuqi qara ntuvato
uvara kankomake irunara. Vi uvava mintima tiro:

> Vaiintivano kia nai kaiqara iriharo mahuta tiarire. Viva Noravano
> kahaqama amitai kaiqarara iriharo vira mahutaqai tiarire, tura.
> *(Aisaiaa 40:13)*

2

Karaitira katariqaa arutorara tura

1 Haaru te ne vaunaini anire Kotiva kukeqatai uvara ni qoqaa
tiva nimirera iha, kia te hiakaa iaina uvara ni tiva nimiraiti, kia te
vataihainaa uva okararavata ni tiva nimiavaunara.
2 Vi entara te ni nivutaini vaiha vohaa uvaqai tivaqi virerave tivake,
kia vo uva vo uva ni tiva nimiraiti, te Ihu Karaitira katariqaa aruto
uvaraqai ni tiva nimiavaunara.
3 Haaru te ni nivutaini ani vaiha uqerara vaiinti variavauraro ti aiqu
kauqu ntiri ntiri i vaumanta te qeteha variavaunara.

4 Te vakaaka ni tiva nimiha kia te vaiintivano uva tivaro hiakaa
intemake ni tiva nimiraiti, te ti variavauraro Kotira Maraquravano ti
kahaqi vauvaro ti uvavano kempuka uva vaumanta ne tavora.
5 Niara vika kia vataihainaa okara iriqi viraiti, Kotiva mpeqa kaiqa
varai okarara iriha Karaitirara quqaa vivave tiate ti, te Karaitira
katariqaa aruto uvaraqai ni tiva nimiavaunara.

Kotira avu aatoqihainaa uvara tura

6 Kotira aaraqaa kempukaiqaake ni vai vaiinti nahentika vaiqe
tenavu homa noraiqamakero vaina uvara vika tiva nimirara. Tenavu
noraiqamakero vaina uvara tihama kia vataihainaa uvaravauve ti
vauro.
Maa vataraqaa raqiki varia vaiintika vataihainaa uva okarara ti
variaka, vika variqi vi taiqa vivaro vika uvavanovata taiqama vuanaro.
7 Kia tenavu vika ti varia uvara ni tiva nimiraiti, tenavu nora uva
Kotiva kukeqatai uvara koqe uva, vi uvarama ni tiva nimi vai. Haaru
kia maa vatara autuko entara Kotiva vi uvara iriro, tinavuarao tiro vira
kukeqatero tiharo, Naantiara te vi uvara qoqaiqama kaariraro vi uvava
vaiinti nahenti kahaqama nimi tairamanta vika ti vataake naaruvaini
koqemake variqi vivarave, tura.
8 Maa vataraqaa raqiki varia vaiintikaqihairo kia vohaiqavanovata
vi uvara okara ho irirave. Vika Kotira uva nora uva iriare tiatirio,
vika kiama Kotira takuqi vai haikaraqaa raqiki vai vaiintira katariqaa
arutaatirio.
9 Kotira vukuqi mintima tiro:

Kia vaiintivano avuqohairo tavai haikarave, kia vaiintivano aatoqihairo iri haikarave, kia vaiintivano nai aatoqihairo irikero tiharo vi haikava ho varianarove ti haikarave,

Kotiva vi haikara vi haikara qerama kero nariara muntuka vataa vaiinti nahentikara iriharo vatairave, tura. *(Aisaiaa 64:4)*

10 Kotiva nai Maraqura atitaivaro vira Maraquravano Kotiva kukeqatai uvara ⌞kia maa vataraqaa raqiki variaka tiva nimiraitiro⌟, viva
tinavuqai tiva timi vaira. Kotira Maraquravano ekaa haika taveharo
Kotiva kukeqatai okararavata ekaa tave vaira.
11 Ta vaiintivave vo vaiintivano nai aatoqi iriaina uvara ho irianaro?
Kia vo vaiintivano vora aatoqi vaina uvara ho irianaro. Vaiintivano
vaivaro vira avutaqi vai maraqurava vivaqaima vira aatoqi vai uvara
ho iri vairave. Vira voqaantema kero, Kotira Maraquravanoqai nai
Kotira okara ho iri vaira.
12 Tenavu kia maa vataraqaahainaa maraqura varaunarave. Kotiva
tinavuara vika te koqema nimitaaina okarara kankomake iriate tiro,
viva nai Maraqura tinavu timimanta varaunara.
13 Tenavu Kotira Maraqura varauraukara ti, tenavu kia vaiintivano
vataihainaa okara tiva timi uvara ni tiva nimiraiti, tenavu Kotira
Maraquravano tiva timi vai uvarama ne Kotira Maraqura varaaka tiva
nimi vai.
14 Vo vaiintivano kia Kotira Maraqura varaira vaiintiva Kotira
Maraquravano tiaina uvara kia ho irianaro. Viva vi uvarara qumina
uvaveqaima tianaro. Kotira Maraqura varaira vaiintiva, vivaqaima
Kotira Maraquravano tiaina uvara ho irianaro.
15 Kotira Maraqura varaira vaiintiva vaiharo viva ekaa okara avateharo vira koqe okarave, qora okarave, tianaro. Viva ho minti ti vaivaro

qumina vaiintivano kia vi vaiintira okara ho avataanaro. 16 Vira voqaara Kotira vukuqi mintima tiro:

> Nai tavave Nora Kotira avu aatoqi vai uvara iri tave vairave? Nai tavave Kotira avu aato ami vairave? *(Aisaiaa 40:13)*

Mintivarovata, Kotira Maraquravano tinavuqi vairara tiro, Karaitira avu aatovanovata tinavuqi vaira.

3

Korinti vatanaaka tuqavu vura kaara Poruva vika nitura

1 Ti qata vakaao, te vaiinti nahenti Kotira Maraqura varaaka uva tiva nimunantemake, nivata tiva nimirare turamanta ne kia iriarave. Te vataihainaa okararaqai iri varia vaiintika inaara uva tiva nimunantemake, te nivata inaara uvaqai tiva nimi vaunara. Te tavauramanta ne Ihurara quqaave tu entaraqaahai kia noruqama viraiti, naati vainti voqaara variarave.

2-3 Noruqamavi vaiintira kempuka kara amintemake, te kempuka uva ni tiva nimirare ti, tavauramanta ne naati vainti voqaara variamantara ti, te naamaqai ni nimi vaunara. Qumina vaiinti nahenti maa vataraqaa variaka kia koqemake nuantemake, nevata ni variarara ti, ne maa entara naamaqai neka variara.

Ne nai toma amite nai toma amite, nai ati nai atiha variara. Ne mintiaqi viha ne vaiinti nahenti vataihainaa okarara iri variaka nuantemake ni variara.

4 Ike, ne nai ati nai ati i vaiha ne tuqavu vuavaro niqihairo vovano tiharo, Te Porura avataqi vi vauraukave, ti vaivaro vovano tiharo, Te Apolosira avataqi vi vauraukave, ti vairave. Ne minti tivaqi viha, ne vataihainaa okarara iri variaka voqaara kia koqemake ni variavo.

5 Apolosiva viva ta vaiintivae vaivo? Te Poruka te ta vaiintikae vauro? Tetanta Kotira kaiqa vare vauraukatantaqaima vai. Ne titanta kaiqaqaahai Ihurara quqaave ti variara. Tetanta Apolosika Noravano timitai kaiqarama vare vai.

6 Te Poruka kuvu utuqi vuraro Apolosiva namari qihiaraqi vivaro Kotivama vi kuvura vara qampiqa kairave.

7 Kara kuvu utu taivavata, namari kaqa qahiaraivavata, vitanta qumina vaiintitantama vai. Kotiva vi karara qampiqa kaivara tiro, vivama Noravano vairo.

8 Kara kuvu utu taivavata, namari qihiaraivavata, vitanta vohaa qaramakema vai. Naantiara Kotiva vitanta náitanta kaiqa varerara iriharo koqaa nimianaro.

9 Tetanta Apolosika Kotira kaiqa vaiinti vauramanta ne Kotira naahove, Kotira Naavuve, voqaarama variavo.

10 Kotiva ti koqema timiteharo kempuka timimantara ti, kankomakero naavu kaqe okarara tave vai vaiintiva naavu hoqarama taintemake, te naane Karaitira uva ni tiva nimi vaunara.

Ne Kotira vaiinti nahenti koqeka Kotira Naavu voqaara variate ti, te naane naaqura arataurarо viraqaahai vo vaiinti vo vaiintivano vi naavura kaqe variara. Vi naavura kaqe variaka vika paparuqama keha kaqevora.

11 Te naaqura arataunara hauri vo vaiintivano nkaqukero vo katari arataantora. Te naaqura aratauna katariva vaireva, vira Ihu Karaitirama.

12 Te naaqura arataunaraqaa vo vaiintivano koqe haika varakero vi
naavura kaqaqiro vuanaro. Viva *kori* orie, *silvaa* orie, vo ori koqerae,
varakero vi naavura kaqe vairaro vovano katarie, navuhie, taque, vi
haikaravata varakero vi naavura kaqaanarove.
13 Mintiaqi vi vaivaro naantiara ekaara entaqaa Kotiva vo vaiinti vo
vaiintivano kaqatera qoqaiqama kairaro qoqaama varianaro. Vi entara
ihavano itakaintema kero, Kotiva vo vaiinti vo vaiintivano kaiqa varera
qovarama kero avateharo tavaanaro.
14 Ihavano viva naavu kaqataira kia itakairera, vi vaiintiva nai koqaa
varaanaro. 15 Ihavano vi vaiintira naavu ekaa itakairera, vi vaiintira
naavuvano ekaarama ita taiqa vuanaro. Mintiraro vaiintivanoqai
ihaqihairo ruqemakero vevaraiva voqaara qaqi varianaro.
16 Ne kiae iriavo? Ne Kotira vaiinti nahenti vaiha Kotira Naavu
voqaara vohaa naavuqai variavaro Kotira Maraquravano ni nivutaqi
vaimanta variara.
17 Ne Kotira Naavu takuqi vai naavuka variavarora tiro, vovano
vi naavura qoraiqama kairera, Kotiva vi vaiintira naivata qoraiqama
kaanaro.
18 Ne nentara una uva tirara quqaa uvave tivora. Niqihairo vo
vaiintivano nariara tiharo, Te vataihainaa okara, vo okara vo okara
kankomake iruraukave tirera, te vi vaiintirara tiha, Are vi uvara qaqira
kera Kotira uvaqai iriqira vuane. Are mintiramanta qumina vaiinti
nahenti ariara kia avu aato vataavave tivaro Kotiva ariara koqe avu
aato vataavave tianarove, tirara.
19 Vata maaqaahainauka avu aato iri varia uvarara Kotiva tiharo, Vi
uvava qumina uvaqaive, ti vaira. Kotira vukuqi mintima tiro:

> Vataihainaaka avu aato vataaka vo vaiintinavu qoraiqama kareka
> auti variavarovata, Kotiva qaqi kaivaro vika nái qora avu aato utuava
> nái qoraiqamake vairave. *(Jop 5:13)*

20 Vi uvava vaivaro vo uvavanovata mintima tiro:

> Noravano kankomakero iri tavaivaro vataihainaa okarara avu
> aatoqi iri variava qumina uvaqaima vairave, tura. *(Ihi 94:11)*

21 Ne vi uvara irihama hauri ne tiha, Tavaate, tenavu maa vaiintirave
vi vaiintirave avataqi ni vauraukave tivora. Ekaa vo haika vo haika-
vano ne ia haikavama vairo.
22 Kotiva ni kahaqireva viva ti Porukave, Apolosirave, Pitaarave, ni
nimirave. Maa vatarave, qaqi variqi vi okararave, qutuvi okararave,
haarua entave, naantiara entave, ekaa vi haikava vi haikavavata
ne ia haikavaqaima vaimanta 23 ne Karaitiraini variavaro Karaitiva
Kotirainima vairo.

4

Te Karaitira kaiqa vaiinti vauraukave tura

1 Ne tinavu kaiqara iriha tinavuara mintima tiata: Nenavu Karaitira
kaiqa vaiintinavu Kotiva kukeqatai uvara tiva qovaraiqi varia vaiinti-
navukama variavo, tiata. Kotiva vi kaiqaraqaa raqikiate tiro, tinavu
noraiqama kaira.
2 Vora kaiqa vare vai vaiintiva nantiakeroe kaiqa varaanaro? Vi vai-
intiva quqaiqama kero nai nora vaiinti kaiqa vara amitaqiro vuanaro.
Tevata mintimakeha Karaitira kaiqa vara amite vaunara.
3 Te Kotira kaiqa vaiinti vaiha ni Kotira vaiinti nahenti kaiqa vara
nimite variari neve, vovanove, ti kaiqa rahake taveha tiha qora kaiqave,

koqe kaiqave, tivera, kia te virara noraiqaake irirera. Tevata tenta kaiqara iriha kia koqe kaiqave, qora kaiqave, tirera. 4 Te tenta kaiqara ho vaivo ti vaunara. Te minti tiarirarovata, Noravanoqaima ti kaiqa ho rahakero taveharo virara koqe kaiqave qora kaiqave tianaro.

5 Virara irihama ne paparuqiha vora kaiqara koqe kaiqave, qora kaiqave, tivora. Ne qaqirake vaivaro Noravano qaiqaa tuvuainara veka variata. Viva vi entaraqaa vaiintivano konkiraqira vaiharo kukeqakero varaina kaiqara qovarama kero, vaiintivano nai aatoqi iri vaina uvaravata vara qovarama kaanaro. Vi entara Kotiva vika vohaiqa vohaiqa nái kaiqa varerara iriharo quahama nimiteharo koqe kaiqave qora kaiqave tianaro.

Vika nái autu tuahere vaurara Poruva vika nitura

6 Ti qata vakaao, te niara irihama tentatanta Apolosikara uva tuqantaake tunara. Ne vi uvara irihama Kotira uva qara ntuvatora kia aatara karaiti, kia tuqavu viha vo vaiinti autu viriniqaa keha vo vaiinti autu vatainiqaa keha variata.

7 Ti qatao, tavave ariara are nora vaiintivano variarao tivo? Ho quqaae are ekaa haika vataanara Kotiva ai amivo? Are ekaa haika vataanara Kotiva ai amirara tira, quminama are nena mahuta ti variarao.

8 Korinti vatanaa maakao, quqaae ne Kotiva i haikara ekaa vataavo? Quqaae ne airi airaira vataaka variavo? Tenavu kia ni kahaqiraiti vauramanta quqaae ne nentaraa vaiha noraiqamavi avuhainaa vaintiqamavi variavo? Vi uvava quqaa uva vairavauve, tenavuvata noraiqamavi vaiha ni hampata raqikiqi virarave.

9 Te tenta irike minti tirera: Tenavu Karaitira uva ni tiva nimi vaurauka vaurarovata, Kotiva tinavu varakero vaiinti nahenti naantiarainima vatero. *Ko*vano tiharo maa vaiintinavuka ntita vare vuru qaqi vaiinti nahenti nivuqaa arukaate tintemake, tenavu ekaa vaiinti nahenti nivuqaavata, *enseli* nivuqaavata vauramanta vika quminama tinavu tave variavo.

10 Tenavu Karaitirarao ti, vira uva tiva nimi vauramanta qaqi vaiinti nahenti tinavuara vinavuka kia avu aato vataa vaiintinavuka variavo ti variarave. Vika tinavuara minti ti variamanta ne ekaa uva irikaaka voqaara Karaitira uva iri variarave. Tenavu uqerara vaiinti vauramanta ne kempuka vaiinti voqaara variarave. Tinavu autuvano vatainiqaa vivaro ni nutuvano viriniqaa vimanta variarave.

11 Tenavu Karaitirarao ti, haaruvata, vate maa entaravata, kararavata namariaravata nora hantuqa hari vaimanta vaunarave. Tinavu utavaaqa qunahi qaanahima vimanta vaunarave. Tinavu qoraiqamake kaavu humiqake variamanta vaunarave. Tenavu kia ho vohaa vatukaini vairaiti, tenavu vo vatuka vo vatuka ni vaunarave.

12 Tenavu tentanavu kauquqohai vukaari utiha kaiqa vare vaunara. Vokiaka tinavuara vaaquqama vuate ti variamanta tenavu kia nariara vaaqu uva tiraiti, tenavu Kotirara vi vaiintinavuka koqema nimitaane ti vaunara. Tinavu qoraiqama timite variamanta tenavu kia Kotira kaiqa qaqira karaiti, tenavu qaqiqai vira kaiqa varaqi vi vaunara.

13 Vokiaka tinavu autu vataini qiarire ti, una uva tiamanta tenavu kia nái una uva tiva nimitaraiti, tenavu vi vaiintika koqe uvaqai tiva nimi vaunara.

Tenavu Karaitirarao ti mintimake vauramanta nteravi karara qaqira kaantemake, qumina vaiinti nahenti tinavu qoririmake variara. Maa entaravata vika tinavuara vehi vaiintiqaima variavo ti variara.

14 Te maa uvara qara ntuvatehama kia kaurira haika ni nimireravauve qara nti vai. Ne ti vaintaira koqeka vaivaro ni aato kenko tira iriate ti, te maa uvara qara nti vai.

15 Airi vaiinti 10,000 vaiintie niqaa raqiki vaiha niara maantimake Karaitira kaiqa varaqi vuate, tivera, maa uvara iriata. Vika mintimake variamantavata, te ni qoka vohaiqavanoma vauro. Te tota Karaitira uva koqe vakaaka ni naane tiva nimihara ti, te ni qokaiqamake variavaunarave.

16 Te ni qoka vaihara ti, niara mpo tiha, Te Kotira aaraqaa nuainantemake, nevata vi aararaqaa nuate, turo.

17 Ne mintimake nuate ti, te Timotira atitaariraro viva vuru ti vakaaka ni tiva nimiarire. Viva Nora Karaitira kaiqa quqaiqama kero vare vaimanta te virara ti maaquve ti vauraro ti muntukavano virara vairave. Te Kotira uva vo vatuka vo vatuka niha tiva nimi vauna uvara Timotiva vi uvara nivata tiva nimianaro.

18 Ne hini kiaka tiriara tiha, Viva qeteharo kia ho maini tinavu tavareva anianarove, tivakeha nenta nutuqai viriniqiha variara.

19 Noravano hove tirera, te homa ni tavarera mini vaaka virara. Te orunte vaiha vika nái autu viriniqi variaka vika okara tavarera. Kia te vika uvaqai iriraiti, te vika nana kempuka vateravata tavarera.

20 Kotiva raqikina vaiintiva vaireva, viva kia qumina noqihairoqai uva tivaqi viraitiro, viva koqemakero Kotira kaiqavata varaqiro vuanaro.

21 Te ni oru tavaainarara ni muntukavano nantimae vaivo? Ne kia avuqavu nira kaara te ni ntaiharera kapipivatae vare virarave? Ne avuqavuqamake nirara iriha, te niara muntuka vatehama qihaaqamakehae virarave? Ho nenta tiqe iriare.

5

Niqihairo vaiinti vovano hampi ni vai okarara tura

1 Uvavano vi animanta te iruraro quara vairivano nuantemake ni varia okarava ni avutana qovarama vivo. Ike, Kotira uva kia iri variaka vi kaiqarara qora kaiqave tiha kia vare variarave. Vovano uva tiva timimanta te iruraro vaiinti vovano nai qora vira naata varatairave.

2 Viva ni nivutaini mintiaqiro ni vaimanta ne nana haikara irihae nenta mahuta ti variavo? Ne kia nenta mahuta tiraiti, ne iqi rateha vi vaiintira nenta ruvaaqumavi variaraqihai atitama kaataarave.

3-4 Vate ti vaatavano niaraini vaivarovata, ti maraquravano ni hampatama vairo. Ho te ni hampata qoqaa vaunantemake, te tinavu Nora Vaiinti autuqaa vi vaiintira uvara irihama te vaakama *ko* tiva taiqa kauro.

Noravano ti kahaqi vaivaro ti maraquravano ni hampata vohaaraqi ruvaaqumavi vairaro Noravanovata tinavu hampata vairamanta 5 ne vi vaiintira nentaqihai atitaivaro viva nariaraa vaiharo Sataanira kaiqa varaqiro vuarire.

Ne mintivaro vi vaiintiva nai vaataqohairo Sataanira kaiqa varaqiro viraro aato kenko tiraro qora kaiqa qaqira kairaro viraqaahairo Ekaara

Entaqaa vira maraquravano ho vairaro Noravano vira naaruvaini vitaarira.
6 Ne hampiqaakeha nenta mahuta ti variara. Ne kaupititira okarara
kiae iriavo? Kaupititira inaaraiqavano karaqaa vairera, vaakama vi
kararaqaahairo ekaa karavata ntera kaanarove.
7 Vi vaiintiva kaupititira voqaara vairara ti, ne vaaka vira atitaivaro
viva qora kaiqa varairava kia ni nivutana vaira ne ho variqi vuata.
Hauri ne vira qaqi kaivaro vira qora kaiqavano nivata qoraiqama
nimitaantora.
Vehakuma Nimito Entaraqaa Karaitiva tinavu sipisipi naati *ofaa*
voqaara vaumanta vira arukorara ti, 8 kaiqenavu Vehakuma Nimito
Karara neha, kaupititira vataake untataa mparetira voqaara, qora
kaiqave qora okarave qaqirake, kia kaupititira vataake untataa mpare-
tira voqaara, koqe kaiqave quqaa kaiqave varaqi viha vi karara naare.
9 Haaru te nini qara vo varake niara mintima ti: Vaiinti nahenti hampi
qaramaqi ni variaka hampata kia vohaaraqi variate, tiavaunara.
10 Ho te vi uvara tihama kia te vataihainaa okarara iri variakara
tunaravauve. Airi airairara muntuka ntimanta variakarave, muara
vare variakarave, una variqa autu tuahere variakarave, minti varia
vaiinti nahentika maa vataraqaa mpiqavi variamantara ti, ne kia ho
vika maa vataraqaahai maini ke vivarave.
11 Te tiavauna uvara okara maantimama vairo: Vaiinti vovano tiharo,
Te Ihura vainti ni qata vakaama vauro tivakeharovata, viva hampi
qaramaqiro ni vairave, viva airi airairaraqai muntuka ntivaro vare
vairave, viva una variqa autu tuahereharo ni vairave, viva vora autu
vataini qiarire tiharo una uva ti vairave, viva iha namari neharo
vueraiqaaviro ni vairave, viva muara auti vairave, vi kaiqara vi kaiqara
vare vairava niara te ni qata vakaama vauro tirera, ne qaqirake kia vi
vaiintira vataake vairaiti, kia karavata vira hampata vaiha naate. Ti
uva okara tota tiavaunara mintimama vairo.
12-13 Qumina vaiinti nahenti aaqaini variaka variamanta kia te
vika uva avuqavu qireravauve. Vika uva avuqavu qiainara kia ti
kaiqavauve, vira nai Kotivama vika uva avuqavu qianaro. Ho ne kia
qumina vaiinti nahenti variavo.
Ne Ihura vaiinti nahentima variavo. Hauri niqihairo vovano qora
kaiqa varairamanta ne tiha, Kaiqe qaqirake kia vi uvara avuqavu qiare,
tivora. Ne vaaka vi uvara avuqavu qiata. Kotira vukuqi qara ntuvato
uvara irihama te niara mintima ti:

> Vaiinti vovano ni nivutaini vaiharo vaaqu kaiqa varaina vaiintira
> ne vira nentaqihai atitaivaro vuarire, turo. *(Lo 13:5)*

6

Uva vairera, nenta vi uvara avuqavu qiate tura

1 Niqihairo vovano nai qata vakaaraqaa uva vatare iharo, hauri viva
kia Kotira uva iriakara vi uvara avuqavuqama timitaate tiantora. Viva
ne Kotira uva irikara ti uva vira avuqavuqama timitaate tiari.
2 Ne kiae iriavo? Naantiara Kotira vaiinti nahenti vika vaiha, maa
vataraqaa vaika uva avuqavuqama nimitevara. Ne naantiara maa
vataraqaa vaika uva avuqavuqama nimitare ika vaiha ne kiae maa
entara inaara uva ho avuqavu qivara?

3 Ne kiae iriavo? Naantiara tenavu *enseli* vika uvavatama avuqavu
qiainarave. Tenavu minti iarirauka vaihara ti, tenavu vataini vaina
uvaravata avuqavu qiarirava voqavatama varianaro.
4 Niqihairo uva vo qovaraiqirera, ne vi uvara avuqavu qire iha, hauri
ne qumina vaiinti aaqaini vaina vaiintira, kia Ihura autu tuahere vaina
vaiintirara vi uvara avuqavuqama timitaane tivora.
5 Ne mintihama ne kauruataarave. Ni qata vakaa taaraqantae nai ati
nai ati ivera, kiae ni nivutaini koqe avu aato vataa vaiinti vohaiqavano
ho vi uvara avuqavu qiarirava vairo? 6 Niqihairo koqe avu aato
vataa vaiinti vovano vi uvara vi uvara ni avuqavuqama nimitaataara
vaimanta ni qata vakaa vika vi uvara vareha qumina vaiinti kia Kotira
uva iriaka ianaini vi variara.
7 Ne naiqaa naiqaa *ko* vate variamanta te tavauramanta ne Kotira
uva qaqirake vira aaraqaavata kia koqemake ni variara. Ni qata vakaa
vovano ni qoraiqama nimitairera, ne qaqi kaivaro viva mintiari. Ni
qata vakaa vovano ne ia haikara muara varairera, ne qaqi kaivaro viva
mintiari.
8 Ne mintiataara vaimanta ne *ko* tiha nai qoraiqama amite nai
qoraiqama amite, nai muara autu amite nai muara autu amite i variavo.
Ike, vika ni qata vakaa variamanta ne mintiakeha vika qoraiqama
nimite variavo.
9 Ne kiae maa uvara iriara? Vaaqu kaiqa vare vaika kia Kotiva
raqikinaraqi ho vivara. Vo vaiintivano niara vo uva una uva tiantora.
Hampi qaramaqi nikave, una variqa autu tuahere vaikave, naata
vaati okara raqake vaikave, nai kena qorainti nai kena nahentive
vika hampata hampi ni vaikave, 10 muara auti vaikave, airi airairara
muntuka ntimanta vare vaikave, iha namari neha vueraiqaavi ni
vaikave, vora autu vataini qiarire tiha una uva ti vaikave, vora airairara
una tiha muara vare vaikave, vi kaiqara vi kaiqara vare vaika kia Kotiva
raqikinaraqi ho vivara.
11 Haaru ne hini kiaka vi kaiqara vi kaiqara vare vaura. Ne minti
varia vaiinti nahentika vauvaro Kotiva niara nai kaiqaqai varaqi vuate
tiro, viva ni avu aato muntuka hiqama nimitero. Viva Nora Vaiinti Ihu
Karaitira kaiqaravata nai Maraquraravata iriharo, ni avuqavuqama
nimitora.

Tenavu qaiqaa vaaqu kaiqa varaqi vuarora

12 Vovano tiharo, Karaitiva ti kuvantu kaimanta te kuvantuvi vaihara
ti, te ekaa kaiqa vo kaiqa vo kaiqa homa vare variariraro Kotiva kia ti
qioqama taanarove tirera, te nai mintima tiva amirera: Are ekaa kaiqa
ho vare vairarovata, kia ekaa vi kaiqava ai kahaqianarove, tirara.
Te ekaa kaiqa ho varaarirauka vaihavata, kia te ekaa kaiqa varaqi
virera. Te ekaa kaiqa vare variariraro hauri kaiqa vovano ti ravaaqavu
kero tiqaa raqikiqiro vuantora.
13 Vovano tiharo, Karavano vaiinti vaantavoraqi vuarirava vaivaro
vaantavoravano kara naarirava vairave tirera, te virara minti tirera:
Ho vi haikava vahuqaa haikavanoqai vairara tiro, naantiara Kotiva
karavata vaiinti vaantavoravata taiqama kaanarove, tirera. Vi haikava
vahuqaa haikavanoqai vaivaro vaiintivano kia vahuqaa haikavano
vairo. Mintirara tiro, vaiintivano nai vaataqohairo hampi nuaina
kaiqara varaantora. Vaiintivano nai ekaa vaataqohairo Karaitira
kaiqaqai varaqiro viraro Karaitiva vira vaataqaa raqikiqiro vuanaro.

14 Kotiva Nora Vaiinti ⌞Ihura⌟ qaqi vara himpima korara tiro, viva vi
kempukaraqohairo tinavuvata qaqi vara himpima kaanaro.
15 Ne kiae iriara? Ni vaata vo vaata vo vaatavano vaireva, Karaitira
vaatama vairo. Hoe oru Karaitira vaataqaahairo vaata vo varakero
hampi nariro ni vaina nahentira vaataqaa tampama kairaro varianaro?
Kiama ho mintianaro.
16 Ne kiae iriara? Vaiintivano hampi nariro ni vaina nahentira
vataakero ni vairaro vitanta vaatavano vaireva, vohaa vaatama vari-
anaro. Kotira vukuqi mintima tiro: *Vitanta vaatavano vohaa vaatama
varianarove*, tura. *(Okara 2:24)*
17 Tinavu Nora Vaiinti vataakero vohaa vairava vairaro vitanta
maraquravano vohaa maraqurama varianaro.
18 Hampi qaramaqi ni vai okararaqaahai ne qaqini ruvaihaavi vari-
ate. Vaiintivano qora kaiqa vokira vareharo nai vaata pahainiqai vare
vairave. Vovano nahentie vaiintie vataakero hampi niharoma nai vaata
avutaqi qoraiqamake vairave.
19 Ne kiae iriavo? Ni vaatavano vaireva, Kotira Maraquravano
variqiro vi vai naavuvama vairo. Kotiva nai Maraqura ni nimivaro
vira Maraquravano ni muntukaqi variqiro vi vaira. Ne kia nentaqaa
raqikiqi viha variaravauve. Ne Kotiraini variakama vai. 20 Kotiva nai
Maaqu ni nimiro ni koqaama tairara ti, ne Kotirainima variaka vaiha
ne nenta vaataqohai Kotira autuqai tuahera kaata.

7

Naata vaati vare okarara tura

1 Ne ti ireha qara ntuva taa uvara te ninta vi uvara tiva nimirera.
Homa vaiintivano nahenti kia vararaitiro, qaqi variqiro vuanaro. 2 Te
vi uvara tiha tavauramanta maa entara airi vaiinti nahenti hampi qara-
maqi ni variamanta te virara irihama nevata vika voqaante ivorave
tihama te vo uva mintima ti: Qaqi kaimanta ekaa vaiinti nahenti vika
naata vaati varateha variate, turo.
3 Vira vaativano nai nahenti antuqa kia qioqama taraitiro, vira
koqema amitaarira. Vira naatavanovata vohaa qarama kero mintima
variarira. Vitanta nai koqema amite nai koqema amite iha variata.
4 Nahentivano kia naiqai nai vaataqaa raqiki vaivaro vira vaati-
vanovata vira vaataqaa raqiki vaira. Vira voqaantema kero, vira
vaativano kia naiqai nai vaataqaa raqiki vaivaro vira naatavanovata
vira vaataqaa raqiki vaira.
5 Te vaatiaravata naataravata maa uvara tirera: Netanta naata vaati
vaiha kia nentatanta vaata nai qioqama amite nai qioqama amite
iata. Netanta vohaa uva tiva vate tiha, Kaiqetanta vaata qioqamate
vo entanavu Kotira aaramaqi vuare, tivera, homa mintivara. Netanta
mintiaqi viha vuru taiqake, viraqaahai homa qaiqaa vohaaraqi vaivara.
Hauri netanta rairavi vaivaro Sataaniva nitanta avataira netanta vo
nahentie vo qoraintie vataake hampi nivora.
6 Ne ti ireha qara ntuva taarara ti, te niara homa ne naata vaati
varaate turo. Te kia vi uvara kempukaiqaake vateha ne vi uvaraqai
avataqi vuateravauve turo. Te qaqi vi uvava ninta kahaqiarire tima,
minti turo.
7 Ekaa vaiinti nahenti ti voqaantemake vaiqe te hove tiataara. Ho
te iruraro Kotiva vo avu aato vaiinti vo amivaro vi vaiintiva nahenti

varatero vaivaro Kotiva vo avu aato vo vaiintie vo nahentie amivaro viva ehaara variqiro vi vaira.

8 Te kia naata vaati varaakaravata, tentoqa nahentiaravata tirera: Ne ti voqaantemake qaqi variqi viqe te hove tiataara. 9 Qoraintie nahentie kia ho qaqi variataa ivera, homa naata vaati varevara. Hauri qaqi vaivaro qoraintiarae, nahentiarae, voqama kero muntuka ntiramanta ne vira airante qaqi variqi vivora.

10 Naata vaati varaakara te maa uvara tiva nimirera: Maa uvara kia tenta irike turo. Noravano tiva tairama. Viva nahentiara mintima tiro: Nahentivano kia ho nai vaati qaqira kero vuanarove.

11 Viva nai vaati qaqira kero virera, vi nahentiva kia ho vo qorainti varaanarove. Viva nai vaati qaqira kero viva nariaraa oru vaiha tavero tiharo, Kaiqe tenta vaativano vainanaini anirante vuare, tirera, homa anirantero nai vaativano vainanaini vuanarove, tiro. Minti tivakero tinavu Nora Vaiintivano vira qoraintiaravata mintima tiro: Vaiintivano nai naata kia ho qaqira kaanarove, tiro.

12 Te vokiakara maa uvara tirera: Maa uvava kia tinavu Nora Vaiintivano tivatairavauve. Te tentama vi uvara tirera. Ihura vainti vovano vairaro vira naatavano kia Ihurara quqaave ti vaira nahentiva vaiharo nai vaatiara tiharo, Kia ai qaqira karaiti, ai vataake variqi virerave tirera, kia vira vaativano vira qaqira kaarira.

13 Nahenti vovano Ihura vainti vairaro vira vaativano kia Ihurara quqaave ti vaira vaiintiva vaiharo nai naatara tiharo, Kia ai qaqira karaiti ai vataake variqi virerave tirera, kia vira naatavano vira qaqira kaarira.

14 Vira vaativano kia Ihurara quqaave ti vaira vaiintiva vaiharo nai naatanti vohaaraqi variqiro viraro Kotiva vira naatara iriharo vi vaiintirara, Quqaama viva vira vaativano vaivo, tianaro. Nahenti vovano kia Ihurara quqaave ti vaira nahentiva vaiharo viva nai vaativano Ihurara quqaave tina vaiintikantiro vohaaraqi variqiro viraro Kotiva vira vaatiara iriharo vira nahentiara, Viva quqaama vira naatavano vaivo, tianaro. Kotiva kia minti tiravauve vitanta vainti vatateva qumina vaiinti nahenti kia Ihura uva iriaka vatataa vaintira qumina vainti voqaara varianaro. Ho vitanta vaintivano Ihurara quqaave tia vaiinti nahentitanta vainti voqaarama varianaro.

15 Kia Ihurara quqaave ti vairava vaiharo nai naatae, nai vaatie, qaqira kero vireva auti vairera, homa vira qaqi kairaro vuanaro. Viva qaqira kero vireva auti vairera, vira naatavanoe, vira vaativanoe, Ihurara quqaave ti vairava homa vira tuta kairaro vuanaro. ⌞Viva kia tuta kairaro virera, vitanta nai ati nai atiha variqi vivora.⌟ Nai qihaaqama amite nai qihaaqama amite iha variqi vuate tiro, Kotiva tinavu haarama taira.

16 Virara irihama te vokiaka vika naatae vaatie kia Ihura uva iriakara mintima tirera: Nenta vaatie, nenta naatae, niara iriha Ihura vaintiqamae vivarave, kiae Ihura vaintiqama vivarave? Ne vika kahaqi okarara kia ho kankomake iriavo.

Kotiva ni vo kaiqa vo kaiqa nimira qaqira kevorave tura

17 Haaru ne vauvaro Kotiva ni naaramato entara vi entaraqaa Noravano kaiqa vohaiqa vohaiqa rairakero ni nimurara irihama te niara tiha, Ne vaiha nana nana kaiqae totera viraraqai iriqi vuate, turo. Te vatuka vatuka niha Ihura vainti mini variakavata vi uvaraqai tiva nimiqi vi vaunara.

18 Iutaa vaiintivano Kotira uva iriro Ihura vaintiqama virava, vi
vaiintiva haaru nai vaata toqakaara kaara kauruantora. Vo vatanaa
vaiintivano Kotira uva iriro Ihura vaintiqama virava, vi vaiintiva kia
nai vaata toqa kaarira.
19 Vaata toqe okararave, kia vaata toqe okararave, vi okarava kia
vaiinti kahaqiaina okaravama vairo. Ne vi okarara kia noraiqamake
iriata. Kotira uva koqemake iriqi vira, viraraqai noraiqaake iriqi vuata.
20 Ne nana kaiqae varaqi vi vauvaro Kotiva ni naarama tora? Ho ne
vi kaiqaraqai varaqi viha Kotira kaiqa varaata.
21 Vi entara vo vaiintivano nai kaiqa varaane tiro, ai rumpa tovara
are vira kaiqae vare vauraro Kotiva ai aarora? Ho kia ai rumpa tairara
noraiqaakera iriana. Ai kuvantu kareva auti vaira aarava ho vairera,
are homa qaqi vinara.
22 Noravano vo vaiinti rumpa taina vaiintira aarama tairaro vi
vaiintiva nai rumpavi variainarara kia noraiqaakero irianaro. Te vi
vaiintirara mintima tiane tirara: Are tihara, Karaitiva Sataaniraqaa-
hairo ti kuvantu kaimanta qaqini vauro, tihara variqira vuane. Vira
voqaara kia rumpa taira vaiintiva qaqi vaiintivano vairaro Noravano
vira aarama tairaro vi vaiintiva Karaitiva vira rumpa taina vaiintivama
varianaro.
23 Kotiva koqaa autukeharo Karaitira ni nimitomanta ne kuvantu
vurara ti, hauri vaiintinavu ni qaiqaa rumpa taira vika kaiqa vareha
Kotira kaiqa kia ho varevora. 24 Ti qata vakaao, Kotiva ni naaramato
entara vi entaraqaa ne vo kaiqa vare vaura, ne vi kaiqaraqai varaqi
viha Kotira vataake vohaa vaiha koqe aaraqaaqai nuata.

Poruva varaata quvaaraaravata, tentoqa nahentiaravata, tura

25 Te ni varaata quvaaraara tirerama: Ho niara Noravano kia uva
vo tiva taimanta irunara. Noravano ti aaqurihama timiteharo ti
noraiqama kaimanta te vira kaiqa vaiinti vauraukara ti, te niara tenta
irike tiaina uvara ni tiva nimiari ne ti uvara homa muntuka qihaaqama
keha quqaa uvave tivara.
26 Maa entara qora enta maara vai entava vaimantara ti, te virara
irihama ni qoraintiara mintima ti: Ne vate maantimake vaira minti-
makeqai variqi vuate, turo.
27 Are nahenti varataarava vairera, kia vira qaqira kenarara iriane.
Are ehaara variarava vairera, kia nahenti varenarara iriane. 28 Are
nahenti varairera, kiama are Kotira uva raqa kenara. Homa varenara.
Varaatavano variqiro viharo, viraqaahairo oru qorainti varairera,
vivavata kiama Kotira uva raqa kaanaro. Homa varaanaro. Maa
entara naata vaati vare variaka nora maarama varaqi vivara. Te virara
irihama nevata mintivorave tihama niara kia naata vaati varaate, turo.
29 Ti qata vakaao, te tuna uvara okara maantimama vairo: Tenavu
vataini variaina entava inaaraiqama vairo. Virara irihama niqihai
nahenti vare variaka vika kia nahenti varateka voqaara variqi viha
Kotira kaiqara noraiqaake iriqi vuata.
30 Ne kia vataini airi enta qaqi variqi virara irihama niqihai iqi
rate variaka, vika kia iqi rateka voqaara variqi viha Kotira kaiqara
noraiqaake iriqi vuata. Vira voqaantemake, niqihai naaraihi variaka
vika kia naaraihika voqaara variqi viha Kotira kaiqara noraiqaake iriqi

vuata. Qaiqaa, niqihai airaira koqaamake vare variaka, vika kia airaira vateka voqaara variqi viha Kotira kaiqara noraiqaake iriqi vuata.

31 Ne monu kaiqae, koqaa kaiqae, vareha kia vi kaiqarara noraiqaake iriqi viha variata. Maa vatavavata maa vataraqaa kaiqa vare vai okaravavata taiqe vaivaro viva taiqaaina entava aumanto vairara ti, ne virara iriha Kotira kaiqaraqai noraiqaake iriqi viha variqi vuata.

32 Ti hantuqavano mintimama vairo: Kia ni muntukavano vataini vaina haikarara voqamakero variarira. Quvaaraa vaiintivano vaiharo viva tinavu avuhainaa vaiinti quahama amitareva vira kaiqaraqai noraiqaakero iriqiro vuanaro.

33-34 Nahenti varate vai vaiintiva nai naata quahama amitareva auti vaiharora tiro, viva kia Kotira kaiqaraqai iriraitiro, viva maa vataraqaa vai haikararavata iriqiro vi vairo.

Varaatavanoe, kia iratai nahentivae, vaiharo viva tinavu avuhainaa vaiinti kaiqaraqai iriqiro vi vairo. Viva nai maraquraqohairovata nai vaataqohairovata vira kaiqaqai varaqiro vi vairo. Vaati vataa nahentivano vaiharo viva nai vaati quahama amitareva auti vaiharora tiro, viva maa vataraqaa vai haikarara noraiqaakero iriqiro vi vairo.

35 Te maa uvara tihama kia te ni ravaaqavu kareravauve minti ti. Te ni kahaqirerama minti ti. Niara koqe aaraqaa niha kia vo kaiqa vo kaiqara iriraiti, Kotira kaiqaraqai iriqi vuate ti, te minti tunara.

36 Vaiinti vovano tiharo, Te quvaaraavano vaiha vo nahentinti hampi nuarorave, tiarira vaiintiva homa naata varaanaro. Viva mintiharo kiama Kotira uva raqa kaanarove.

37 Vaiinti vovano tiharo, Kia te nahenti vararerave. Te homa ehaara vaiha qaqi variqi virarave, tivakero mintiaqiro viharo kempukaiqaa kero variqiro virava, homa vi vaiintiva qaqi variqiro vuanaro.

38 Nahenti varaataarirava viva koqe irarovata, kia nahenti vararaitiro qaqi ehaara vairava, viva voqavatama koqe ianaro.

39 Vira vaativano qaqi vairera, vira naatavano nai vaatintiroqai variqiro vuanaro. Vira vaativano qutu virera, vi nahentiva homa nai antuqa vaina qoraintira varaanaro. Viva vo qorainti varare iharo Ihurara quqaave ti vaina vaiintira viraqaima ho varaarire.

40 Te tenta irike vi nahentirara tihama, Vi nahentiva kia qaiqaa qorainti varairera, viva quaheharo variqiro vuanarove, turo. Te minti tiariraro Kotira Maraquravanovata te tuna uvara vohaa uvaqaima tianarove turo.

8

Una variqanavu nimite karara tura

1 Ne ti ireha tiha, Hoe tenavu *maaket i* qihai una variqanavu nimite karara monu aqukeha varake nararave, kiae ho nararave? ti varia uvara te virara ninta tiva nimirera: Hauri ne paparuqamake tiha, Homa tenavu vi uvara okara iruro. Homa minti mintirerave, tivora. Ne vi okarara ho iruraukave tihama ne nenta nutuqai tuaherevora. Kia minti ti uvaraqohai vi uvara avuqavu qiata. Ne nariara nariara muntuka vatehama vi uvara vi uvara avuqavu qiata.

2 Vaiinti vovano vi uvara okara hiniqai iriro tiharo, Te ekaa vi uvara okara ho iruraukave, tiantora. 3 Kotirara muntuka vataaina vaiintiva

vairaro Kotiva vi vaiintira viraaqamakero tavero virara ti vaintive tivakeroma vira kahaqianaro.

4 Vi uvara irihama te una variqanavu kara nimite varia okarara tirera: Tenavu kankomake iruramanta una variqanavu vaireka, vika qumina haikaqaima variavo. Tenavu kankomake iruraro Variqa vohaiqavanoqaima vairo.

5 Vokiaka tiha, Naaruvainivata maa vataraqaavata airi variqa variamanta noravanove ti varia haikavavata airitahaa vaiha tinavuqaa raqiki variarave, ti variara.

6 Vika minti ti variamantavata, tenavu tiha, Variqa vohaiqavanoqaima vaivo, viva Kotiva tinavu Qovama vairo. Viva ekaa haika autukero vataiva vaimanta tenavu vira vainti vaiha qaqi variqi vi vaunara. Nora vaiinti vohaiqavanoqaima Ihu Karaitiva vairo. Kotiva Karaitira noraiqama kaivaro viva ekaa haika autukero vataira. Karaitiva vaimantara ti, tenavu ho qaqi variqi vi vaunara. Tenavu vi uvara irihama una variqanavuara qumina haikaqaive ti vaunara.

7 Tenavu vi uvara iri vaurauka vauramanta ekaa vaiinti nahenti kia tenavu iruna uvara iri variara. Hini kiaka vika tota una variqara iri vauka, vika Ihura vaintiqamavi, vika maa entaravata una variqa nimitaa karara neha vika tiha, Oho, maa karara una variqa nimitaa kararave. Vi karava qoraiqama timitaantorave, ti variara. Vika airi aato iriha vi karara namake viraqaahai vika tiha, Oho, tinavu toqaavuma harivo. Kia vi karara naataara vaimanta namakauro, ti variara.

8 Vika minti ti variamanta tenavu iruraro Kotiva tenavu naaina karara kia noraiqaakero iri vaira. Tenavu vi karara naariraro Kotiva kiama virara iriharo tinavu quahama timitaanarovauve. Tenavu nana nana karae neha, nana nana karae auramataariraro kia vi haikava tinavu vo qarama timitairaqe tenavu koqemake Kotira vainti vairarave.

9 Vi uvava mintima vairara ti, ne homa vo kara vo kara neha kia toqaavu haika varevara. Ne vo kara vo kara nekavata rauriha variata. Ne vo kara vo kara ho neka variamanta ni kenauka Ihura vainti hininavu vaiha aato tara iha tiha, Tenavu hini kara naariraro toqaavu haruantorave, ti variamanta ne vika nivuqaa ekaa kara neha vika qoraiqama nimitevora.

10 Ti uva okara maantimama vairo: Are vovano tihara, Homa ekaa kara naariraro kiama ti toqaavu haruanarove, ti vairava oru una variqa maara naavuqi kara ne vairaro ai qata vakaa vovano uqerara vaiintivano vi karara kia ho nararave ti vaira vaiintiva ai tavero, viraqaahairo vivavata vi karara nairaro toqaavu ariraro tiharo, Kia naataarama nauro, tianarove. Ho vira kaara vi vaiintiva Kotira uva raqama kaanaro.

11 Vi vaiintiva mintirera, are ekaa kara homa nararave tina uvara kaara vi vaiintiva hiqintuanaro. Karaitiva kia niaraqai iriharo qutu viraitiro, viva ni qata vakaa viraravata iriharo qutu vura. 12 Are vi karara nairaro ai qata vakaa vovano uqerara vaiintivano hampi aato iriharo kara nairera, are kia viraqai qoraiqama amitenara. Are Karaitiravata qoraiqama amitera vira uvavata raqama kenara.

13 Virara irihama te vo kara neha tavaariraro vi karara kaara ti qata vakaa vovano hiqintirera, te kia vi karara qaiqaavata namaqi virerave.

9

Ihura kaiqa vareharo kia koqaa varorara tura

1 Ho quqaama kia vovano ti rumpa taimanta te qaqima vauro.
Quqaama tiriara Karaitira uva tiva nimiarire tiro, ti noraiqama
kaimanta vauraukama vai. Ihuva noraiqama kai vaiintika aanare
quqaama te tinavu Nora Vaiinti Ihura tavauraukama vai. Quqaama
te Nora Vaiinti vira kaiqa vare vauramanta ne ti kaiqaqaahai vira
vaintiqamavi variara.
2 Vokiaka tiriara tiha, Are kia Ihuva noraiqama kai vaiintiva variarao
tivera, ne kia minti tiraiti, ne quqaama tiriara Ihuva vira noraiqama
kai vaiintivama vaivo tivara. Quqaae ne vi uvaraqai tivara? Ne ti
kaiqaqaahai Kotira aaraqaa vi variarara tiro, vovano virara iriharo
tiriara quqaama Noravano vira noraiqama kaivo tianaro.
3 Vo vaiintinavu tiqaa uva vataivera, te nái vika minti tiva nimirera:
4 Te Kotira kaiqa vare variariraro tavave ti qioqama tairaqe te karave
namarive kia ho narara?
5 Ihuva noraiqama kaika vonavuvata, Ihura qatanavuvata, Pitaava-
vata, vika nahenti varate variqi vi variarara tiro, tavave qioqama
tairaqe te kia vika voqaantemake, Ihurara quqaave tina nahentira vo
varate, vira vita vare vatuka vatuka variqi virara?
6 Tetanta Banabaasika Kotira kaiqa varehama kia vaiinti nahentiara
kara timiate tiraiti, tentatanta kauquqohai kaiqa varakeha tentatanta-
qaa raqiki vaunara. Ihuva noraiqamako vaiintinavukaqihai tetantaqai
minti vaunara.
7 Ike, *aami* vaiintivano *aami* kaiqa vareharo nai monue aqukeharo
vi kaiqara vare vaira? Aqao, viraqaa raqiki vai vaiintiva vira monu
ami vairave. Vaiintivano *uaini* utu tairaro tava irairaro viva kiae nai
utu tainaraqaahairo tava hiqikero naanaro? Eo, viva homa mintianaro.
Sipisipiqaa raqiki vaiva, viva kiae nai sipisipi naama ho naanaro? Kia
vovano vira qioqama amitaanaro.
8 Maa uvara tihama te kia vaiintivano ti varia uvarara irihavauve ti
vauro. Kotira vukuqivata vi uvara okara vohaa qarama keroma vairo.
9 Kotiva Mosiraqaa tivato uvava mintima tiro:

> Uiti auru ravaqaa vuarire tiro, purumakauvano vi vaura aiqu
> ravaqiro vi ani vairara vira no kia rumpa taane. Vira no qaqi kairaro
> naivata uiti mareve, kaqive, ho naarire tura. *(Lo 25:4)*

Kotiva vi uvara purumakauraqaie iriharo turave? 10 Kotiva vi uvara
tuqantaakero tinavuvata kahaqirevae turave? Eo, viva tinavuvata
kahaqireva vi uvara tivatorave. Vi uvara okara maantimama vairo:
Kara utireva iharo vata kora taira vaiintivavata, kara qantu varero
anira vaiintivavata, vitanta naantiara vi karara homa tetantavata
nararave tivara. Vi uvara okara mintima vairara ti, vitanta homa
nevara.
11 Vaiintivano kara kuvu vataqi utinantemake, tenavu naane
Kotira uva ni aato muntukaqi vataavaunara. Vaiintivano kara
qantu varainantemake, tenavu kiae niqaahai kara naainarave, vaata
nonkuainarave, varaainarave? 12 Vaiinti vokiaka niqaahai vi haikara
vareva ho vairera, tenavu niqaahai varaarirava voqavatama varia-
naro. Tenavu niqaahai ho vi haikara vi haikara naaruma varaarirava
vaimantavata, kia naaruma keha varaunara. Tenavu qaqirake niara
vo haikavano kuvai nimitaira ne Karaitira uva kia iriqi vivorave

tivake, viraqaahai tenavu kia niara vi haikara timiate tiraiti, tenavu tentanavuqaa raqikiqi viha maaravata varaqi viha Karaitira uva ni tiva nimiqi vi variavaunara.

13 Ne kiae iriara? Ieruharemini Kotira Naavuqi Kotira kaiqa vara amite variaka, vika vi naavuraqihai nai kara varakeha ne variara. Mini Kotira quara aantau aruke unta amite variaka vika hini quara aantau náiv*ata* ne variara. Vika vi karara hini ne variavaro Kotiva kia vika qioqamate vairave.

14 Vira voqaantema kero, Noravano nai uva tiva nimi varia vaiintikara uva vatero tiharo, vika náiv*a*no naiqaa raqikivorave. Vika vi uvara iriha quqaave ti variaka, vikama vi vaiintinavukaqaa koqemake raqikimanta variate, tura.

15 Vi uvava vaimantavata, te Karaitira uva ni tiva nimi vaiha, kia te niara monu airairave karave timiqe ho ni hampata variqi vuare tiavaunara. Te maa qarara ruva nimiteha kia te ne vi haikara timiateravauve ti vauro. Te niqihai vi haikara kia naarumake varaunarara irihama, te tenta mahuta ti vai. Niqihairo vovano vi haikara ti timirera, te tenta mahuta ti vauna uvava quminaiqama vuanaro. Mintiantorave ti, te qutu vuataarave.

16 Te vaiinti nahenti Karaitirara uva tiva nimiqi viha kia te ho tenta mahuta tirara. Noravano tiriara vi uvara tiva nimiane tirara ti, te vi uvaraqai vaiinti nahenti tiva nimiariravama vairo. Te vi uvara kia tiva nimiraiti, qaqirake variarera, oho te tentaraa qoraiqamama vuro tirara.

17 Kia te tenta irike tiha, Kaiqe Karaitira uva tiva nimiqi vuare, tunaravauve. Te minti tihavauve vi uvara tiva nimi vaunarara iriha, homa koqaa varaainarave. Kotiva ti kaamatero vi uvara tiva nimiane timantara ti, te vi uvara tiva nimiqi vi vaunara.

18 Te mintiaqi viha nana koqaae virara vare vaunara? Kia te vo koqaavata vare vaunara. Ti koqaa vaireva, vo qara i koqaavama vairo. Te Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimihama kia monu airaira timiate tivaqi vi vaurava, vivama ti koqaama vairo. Te Karaitira uva ni tiva nimiha monu airaira ho varaataara vaimantavata, te kia mintiraiti, qaqirake kia koqaa vare vaurava, vivama ti koqaama vaivo.

19 Kia vo vaiintivano ti rumpa taimanta te vira kaiqa vaiintiqamavi vauraukavauve. Te qaqi vaiinti vaihavata, vaiinti nahentiqihai airitahaa Ihura vaintiqama vuate ti, te ekaa vaiinti nahenti vika kaiqa vaiintiqamavi vaunara.

20 Te Iutaa vatanaaka hampata vaiha vika Ihura vaintiqama vuate ti, Iutaa vatanaa vika Mosira uva okara iriha variqi vuantemake, tevata variqi vunara. Te kia Mosira uva vevaarainiqamake ni vaurauka vaihavata, vika Karaitira uva iriate ti, te Mosira uva okara vevaarainiqamake ni vai.

21 Vira voqaantemake, te vo vatanaaka hampata vaiha qumina vatanaaka kia Mosira uva okara iriraiti variqi vuantemake, tevata vika Ihura aaraqaa vuate ti, te vika aanantamake variqi vunara. Te mintiake variqi viha kia te Kotiva tivatai uvara qaqira karaiti, te Karaitiva tivatai uvara iriqi vi vaunara.

22 Uqerara vaiinti nahenti variamanta te vika hampata vaiha vikavata Ihura vaintiqama vuate ti, tevata uqerara vaiinti voqaara vaunara. Ekaa vo qara vo qaramake varia vaiinti nahentika Ihura vaintiqama

vuate ti, te ekaa vika variantemake, tevata variqi viha vikaqi kaiqa varaqi vi vaunara.

23 Te Karaitira uva koqe uva irihara ti, mintiaqi vi vaunara. Te mintiaqi vi variariraro Kotiva tivata vokikavata koqema timitaarire ti, mintiaqi viha Karaitira uva tiva nimiqi vi vaunara.

Tenavu kempukaiqamake kantaainarara tura

24 Ne kiae iriara? Airi vaiinti kantamaqi viha nai aatarake nai aatarake i variaraqihairo vohaiqavanoqai koqaa vare vairave. Nevata Ihura aaraqaa viha koqaa varareka kempukaiqamake kantamaqi vuata.

25 Nai aatarake nai aatarakemaqi viha koqaa varare iaka, vika vaatavano ho variarire ti, vika qumina quahe variara qaqirake, aiqu kauqu avaqamake vate, viraqaahai vika nai aatarake nai aatarake kantamaqi vi variara. Vika koqaa vaireva, maurakanaa qiataqaa aqu amitaivaro tamuntaa vuaina haikavaqaima vairo.

Tenavu kia vika voqaantemake qumina koqaa vararera Kotira aaraqaa viraiti, tenavu tentanavu ekaa enta qaqi variqi vuaina koqaarara irihama koqemake Kotira aaraqaa ni vaunara.

26 Virara irihama kia te Kotira aaraqaa hampiara voqaara niraiti, te avuqavuqamake aiqu ntavaqi vi vaunara. Kauquqohairo raqi vai vaiintiva nai kauqu qumina aqukaintemake, tevata mintiarora.

27 Te Karaitira uva vokiaka tiva nimiqi vuariraro vo haika kaara ti qaqini vara kaantorave ti, te tenta vaataqaa koqemake raqikiqi vuariraro tinta antuqa avataqi vuarire ti, vira ruqutuqi vi vaunara.

10

Kia una variqa nutu tuaherakaate tura

1 Ti qata vakaao, tinavu Iutaa vata naaka kaivaqaukavara qumina vataqaa nuvaqi vi vuru qoraiqamavu uvarara ne tauru kevora. Vi entara Kotiva vika kahaqama nimitovaro tonavuvano ekaa vikaqaa maimaraara raqikiqiro viharo aara numiqe vaumanta ekaa vika nora namari ho taqa vare vura. 2 Vika ekaa tonavuqivata namariqivata Mosira avataqi vurara ti, vika ekaa vi entara Mosira namari varoka voqaara vaura.

3 Vika ekaa qumina vataini variqi viha, kia karavata namarivata vaunaini nihama Kotiva nimu karara aahuva kara namaqi vi vaura. 4 Vika ekaa Kotiva nai nimu namarira namaqi vi vaura. Vika vi vataraqaa nuvaqi viha, Kotiva nai nimu namarira oriqihai ne vauvaro Karaitiva vi namarira nimiharo nai vi orira voqaara vika hampata variqiro vura.

5 Kotiva tinavu kaivaqaukavaraqaa mintiakero koqemakero ekaa vikaqaa raqikiqiro vumanta ekaa vika vira uvaqai iriataara vaumanta vika airitahaa qaqirake vira uva raqa kovaro vira kaara Kotiva kia vika quahama nimitomanta vika qutu vuvaro vika vaatavano qumina vataini raumpirimavi vaura.

6 Haaru Iutaa vika kaivaqaukavara Kotira uva kia iriraiti variqi vurara irihama, tenavuvata mintimake variqi vuarora. Vika muntukavano qora kaiqara vauntemakero, tinavu muntukavanovata mintiantora.

7 Vika hininavu una variqa autu tuahere vauntemake, tenavuvata
mintiarora. Kotira vukuqi qara ntuva tova vikara mintima tiro: *Vaiinti*
nahenti oquvi vaiha karavata namarivata namake, viraqaahai vika
hampi ruhe tovevo iha vaurave, tura.

(Katu Varora 32:6)

8 Vi entara vikaqihai vonavuvano hampi qaramaqi vura kaara Kotiva
vika ntaihomanta vohaa enta airi vaiinti nahenti 23,000 qutu vura.
Tenavuvata vika untemake iarora.
9 Vika hininavu Kotira avateha tavontemake, tenavuvata vika aa-
naraarora. Vikaqihai vonavuvano Kotirara viva kia tinavuqaa koqema
kero raqiki vaivo tivake Kotira avateha tavarare tuvaro vira kaara
Kotiva *uqahi/quaiha* vara kovaro vi vaiinti nahentika aru taiqa kora.
10 Vikaqihai vonavuvano Kotirara nuntu nauntu tivaqi vuvaro vira
kaara *Vaiinti Aruke Vai Enseliva* tuviro vika ruqutu vehiqama kora.
Virara irihama tenavuvata vika aanaraarora.
11 Tinavu kaivaqaukavara mintiake hampi ni vauvaro Kotiva vika
ntaihamake vaura. Tenavu ekaara enta aumanto vaimanta vauraukara
vi uvara iriha rauriha variate tiro, Kotira vukuqi vi uvara qara ntuva
tora.
12 Vi uvara irihama taukae tiha tenavu Kotira aaraqaa kempukaiqa-
make ni vauro ti variaka rauriha variata. Nevata qora kaiqa vareha
hiqinti qora aaraqaa vivora.
13 Niara qora aaraqaa vuate tiro, airi haikavano ni avatareva auti
vaira. Vi haikava kia niqai avatareva autiraitiro, vi haikava ekaa vaiinti
nahenti avatareva auti vaira. Minti vaivaro Kotiva niara noraiqa-
makero iriqiro vi vaiva, viva hampi kaiqavano ni aatara kaantorave
tiro, ni kempukaiqama nimite vaira ne qora aaraqaahai ruqemake koqe
aaraqaa viva homa varianaro.

Una variqa autu tuaherake okarara tura

14 Ti navunaataario, vi uvara irihama una variqa autu tuaherake
vai okarara tauvaqa utu amitaate. 15 Ne koqe avu aato vataaka
vaihara ti, ne nentavano ti uva rahake taveha, koqe uvave, qora uvave,
tiata. 16 Tenavu ruvaaqumavi vaiha *uaini* varake Kotirara koqema
iarao tivake *kaapu*qihai vi namarira neha Karaitiva tinavuara iriharo
nai naare raurukorara irihama vi namarira ne vaunara. Tenavu
mparetivata nkuike neha Karaitiva tinavuarao tiro nai vaata timurara
iriha vi karara ne vaunara.
17 Mpareti vohaiqavanoqai vaimanta tenavu vohaa mpareti
viqanaqaahai nkuike ne vaunarara ti, tenavu airi vaiinti nahenti vaiha
tenavu vairera, vohaa vaatama vauro. 18 Ne Isareri vatanaaka okarara
iriata. Vika Kotira quara aantau aru amiteha, vika vi kararavata neha
vika Kotira vataake vohaa vaireka minti variara.
19 Ti uva okaravano nantimakeroe vairo? Ti uva maantima keroe
vairo? Una variqavano quqaa vaivaroe vaiintivano vira kara ami-
tairaro viva vira hoe kahaqianaro? Aqao, ti uva okaravano kia mintima
vairo. 20 Kia Kotirara iri variaka, vika kia Kotira quara aantau aru
amitaraiti, vika vaananavu aru nimite variara. Ne kia Kotirara iri
variaka hampata vaiha vika vaana aru nimite karara neha, nevata
vaana vataake vohaa vaivora.
21 Ne Nora Vaiinti vira *kaapu*qihai vira namari namake, viraqaahai
oru vaananavu *kaapu*qihai nevora. Ne kia ho Nora Vaiinti taintaqaahai
kara namake, viraqaahai oru vaananavu taintaqaahaivata kara nevara.

22 Nora Vaiinti vira arara itaantorave ti, tenavu kia vaananavu
hampata vohaaraqi variare. Kia tenavu tentanavu Nora Vaiinti aatara
kauraukama vai. Hauri tenavu tiha, Tentanavu Nora Vaiinti aatarake
kempuka vaiintima vauro, tiarora.

Tenta koqemake variqi vuainararaqai iriarorave tura

23 Kia tinavu qioqama timitaimanta tenavu ekaa kaiqa ho varaari-
ravama vairo.
Mintiarirarovata, kiama ekaa kaiqavano tinavu ho koqema timi-
taanarove. Kia tinavu qioqama timitaimanta tenavu ekaa haika ho
varaariraukama vai. Mintiarirarovata kia ekaa haikavano tinavu
ho kahaqianarove. 24 Vaiintivano kia nai koqema kero variqiro
vuainararaqai iriqi viraitiro, viva vokikavata koqemake variqi virar-
avata iriqiro vuarira.
25-26 Kotira vukuqi mintima tiro:

Vatavanovata, vataihainaa karavanovata vaireva,
Noravano i haikaraqaima vairave, tura. *(Ihi 24:1)*

Ekaa karavano Kotiva i haikava vairara ti, ne homa ekaa kara
nevama vairo. Virara irihama ne homa *maaketi*qihai kara koqaama
vareha nevarave. Ne vi karara koqaama vareha, kia virara ire ire iha
tiha, Taihairoe vi karara varakero viri vataivo tiraiti, qaqi vi karara
hampi koqaama vareha viri naata.
27 Vovano kia Kotira uva iri vaira vaiintiva niara ti vataake ani kara
naate tira ne mini vira vataake oru kara nareka vivera, ne kia ire
ire iha tiha, Taihairoe vi karara varakero viri vataivo? tiraiti, qaqi
hampi naata. 28 Ne ekaa kara nareka ivaro vovano niara tiharo, Aqao,
vi karara una variqanavu aru nimitaa karavama vaivo, tirera, kia vi
karara naata. Toqaavu aruantorave tivakeha, vi vaiintiraravata iriha,
kia vi karara naata. 29 Kia te ni toqaavu aruarire tivauve turo. Te vi
vaiintira toqaavu aruantorama turo. Viva ni tiva nimiharo vi karara
una variqa aru amitaa karara vaivo tiramanta ne vi karara naivaro
vi vaiintiva tiharo, Vika vi karara kia naataara vaimanta naavaro ti
toqaavu harivo, tiantora.
Te niara minti tiariraro vovano mintima tianaro, 30 Aqao, te ekaa
karara Kotirara koqema iaro tivake naariraro hauri vovano tiriara are
qorahaama autuaro tivakero tiqaa uva vataantorave, tianaro.
31 Vovano tinta tiva timiharo minti tirera, te qaiqaa nai vira tiva
amiha mintima tirara: Are karave, namarive, neharama nana nana
kaiqae vareharama, Kotira autuvanoqai noraiqama vuarire tiharama
variqira vuane, tirara. Ne virara irihama ni kena vaiinti toqaavu
ntaihaantorave ti, rauriha variata.
32 Iutaa vatanaakave, Giriki vatanaakave, Ihura vainti vokiakave, ne
vikara irihama, vi vatanaaka tinavu okaraqaahai hiqintivorave tiha
rauriha variqi vuata.
33 Ne te iainante iata. Te vo kaiqa vo kaiqa varehama ekaa vaiinti
nahenti quahama nimitarera auti vauraukama vai. Kotiva vika ekaa
ntitaarire ti, te kia tenta koqemake variqi vuainarara iriraiti, te vika
koqemake variqi virara noraiqaake iriha variqi vi vaunara.

11

1 Te Karaitiva nuvaqiro vuntemake ni vaunarara ti, nevata te iainan-
temake nuvaqi vuata.

Nahenti qiata naavuma terara tura

2 Te ni vo uva vo uva tiva nimivaunara ne kia qaqira karaiti, ne ekaa
vi uvara iriqi vi variarara ti, te niara quahema vauro.
3 Ho ne maa uvara kankomake iriate: Karaitiva ekaa vaiintiqaa raqiki
vaivama vaivaro, vira vaativano nai naataqaa raqiki vaivama vaivaro,
Kotiva Karaitiraqaa raqiki vaivama vairo.
4 Karaitiva ekaa vaiintiqaa raqiki vairara ti, virara irihama ne
ruvaaqumavi vaivaro niqihairo vaiinti vovano Kotira aarareva iharoe,
Kotira uva ni tiva nimireva iharoe, himpirera, vi vaiintiva kiama nai
qiata naavuma taarira. Viva nai qiata naavuma tero ni nivutana
himpiro vairera, vi vaiintiva Karaitira kauri haikama amianaro.
5 Te qaiqaa tirera. Vira vaativano nai naataqaa raqiki vairara ti, ne
ruvaaqumavi vaivaro niqihairo nahentivano Kotira aarareva iharoe,
Kotira uva ni tiva nimireva iharoe, himpirera, vi nahentiva nai qiata
naavuma taarira. Nahentivano kia nai qiata naavuma taraitiro, ni
nivuqaa himpiro uva tirera, vi nahentiva nai vaati kaurira haikama
amianaro. Mintira nahentiva vaireva, ehaiqohairo nai qiata ekaara
muqukai nahentiva voqaarama varianaro.
6 Ike, nahentivano nai qiata kia naavuma tairera, viva nai qiata toqa
kaataarave. Nahentivano tiharo, Te tenta qiata toqakeve, muqukeve,
kaurira haika varaarorave tirera, viva nai qiata naavuma taarira.
7 Kotiva vaiinti nai voqaara autukero vatero nai autu noraiqama
kaarire tiro, vira autukora. Minturara tiro, vaiintivano ⌞Ihura vaiinti
nahenti nivuqaa uva tiharo⌟ kiama nai qiata naavuma taarira. Kotiva
vaiintiqaahairo nahenti autukero vatero vaiinti autuqai noraiqama
kaarire tiro, nahenti autukorara tiro, nahentivano nai qiata naavuma
taarira.
8 Kotiva vaiinti autukareva viva kia nahentiqaahairo vira autu
karaitiro, viva vaiintiqaahairo nahenti autukora. 9 Kotiva kia nahen-
tiara iriharo vaiinti autu kairaitiro, viva vaiintiara iriharo nahenti
autu amitora. 10 Kotiva vaiintiara iriharo nahenti autu amitorara tiro,
nahentivano nai vaatiara viva tiqaa raqiki vaivave tivakeharo nai qiata
naavuma taanaro. Viva nai qiata naavuma tairamanta *enseli* vikavata
vira taveha virara tiha, Nai vaati uva iri vai nahentiravema, tivara.
11 Tenavu Nora Kotira vaiinti nahenti vaunarara tiro, nahentivano kia
ho nariaraa variqiro viraro vaiintivanovata kiama ho nariaraa variqiro
vuanaro.
12 Nahentivano vaireva, viva hoqarero vaiintiqaahairo qovarama
vurave. Vaiintivano vaireva, nahentivano vira vatataivaro qovarama
vi vairave. Ho mintiharovata, ekaa haikavano Kotiraqaahairo qovara-
mavi vaira.
13 Kaiqe te maa uvara tiari nentavano rairake taveha, hove kia hove
tiata. Nahentivano kia nai qiata naavuma taraitiro, vaiinti nahenti
nivuqaa himpiro Kotira aarairera, vira koqeve ianarove, kiae koqe
ianarove?
14 Nevata vaiinti nahenti okarara iriha minti ti variarave: Vaiinti qi-
ata kauhivano vukai vairera, viva kauruataarave, ti variara. 15 Nahenti
qiata kauhi vukai vairera, vira koqema ianarove. Vira qiata kauhi
vukaivano vira qiata aqu amitaarire tiro, Kotiva vira amitaira.
16 Ti uva aatara kareva auti vaina vaiintirara te virara minti tirera:
Nahentivano vaiinti nahenti nivuqaa Kotira uva tiva nimireva iharo nai
qiata kauhi naavuma taarire. Te vi uvaraqai tiva nimiqi vi vauramanta

Ihura vainti vonaini vonaini variaka, vikavata vi uvaraqai iri variara. Kia tenavu vi uvara qaqirake vo uva iriqi viraiti, vi uvaraqai iriqi virera.

Tinavu Nora Vaiinti kara hampiqama keha ne vaurara tura

17 Te niara vi kaiqara vi kaiqara maantimake varaqi vuate tihama, te ne vo kaiqa vare variarara iriha kiama niara quaheha vai. Te iruramanta ne maara tireka ruvaaqumavi variaraqaahai koqemake variataara vaimanta kia koqemake variarave.

18 Te hoqare maa uvara naane tirera. Minti tiamanta irunara: Ne maara uva tireka ruvaaqumavi vaiha ne tiroriha rairavi variara. Niara vi uvara tiamanta te vi uvara irihama vi uvava hini uva quqaa uvama varianarove tunara.

19 Niqihai vonavuvano tiha, Tinavu uvaqaima avuqavu uva vaivo, tiamanta vonavuvano tiha, Tinavu uvaqaima avuqavu uva vaivo, ti variarave. Ne mintimake rairaviraqaahai ne avuqavumake Kotira uva iri varia vaiinti nahentika viraaqamake tavevara.

20 Ne ruvaaqumavi vaiha tinavu Nora Vaiinti kara naitaramake naataara vaimanta ne hampiqama keha vira kara ne variara. 21 Ne ruvaaqumavi variaraqihai vonavu nái ia karara kia vokiaka rairake nimiraiti, vika náiqai paparuqamake ne variamanta vokiaka kia kara iaka narara variara. Vokiaka narara variamanta vokiaka airi *uaini* namakeha vueraiqaavi variara.

22 Ike, ne kia naavuqi variakave? Ne nenta naavuqi vaiha karavata namarivata nama taiqake, viraqaahai oru maara tireka ruvaaquataara vaimanta, ne kia minti variara. Ne ruvaaqumavi vaiha, ni nivutaini vehi vaiinti nahenti variaka kia kara raira nimiraiti, nentaqai ne variavaro vira kaara vika toqaavu arimanta variara. Ike, vikavata Kotira vaiinti nahenti variamanta ne vika kaurira haika nimi variarave. Te ni kaiqara irihama vira kaara nana uvae niara tirara? Te ni quahamae nimitararave? Aqao, kiama ni quahama nimitarara.

Tinavu Nora Vaiinti kara naitaramake naate tura
(Matiu 26:26-29; Maaki 14:22-25; Ruki 22:14-20)

23 ⌞Kaiqe te qaiqaa Noravano tu uvara ni tiva nimiari.⌟ Tinavu Nora Vaiintivano naivano vi uvara ti tiva timumanta te vi uvara nivata tiva nimunara.

Vi uvava maantimama vairo: Iutaasiva vira qovarama kareva u entaraqaa Noravano Ihu Karaitiva nai vaintiaravata kara neharo mpareti varakero 24 Kotirara koqema iarao tivakero mpareti vira nkuikero nai vaintinavu nimiro tiharo, Maara ti vaatama vaivo. Niarao tima, te vira ni nimuro. Ne tiriara irihama vi mparetira namaqi vuate, turave.

25 Ho vohaa qaramakero, viva *uaini kaapu*vata varakero tiharo, Maa namariva ti naareve. Kotiva vaiinti nahenti hampata vohaaraqi avituma vireva, qaraaka uva tivataainara kempukaiqama vuarire tiro, ti naarevano vi uvara kempukaiqama kaanarove. Tiriara irihama ne vi namarira namaqi vuate, tura.

26 Ihuva minti turara ti, ne ruvaaqumavi vaiha vi mparetiravata, vi namariravata, namaqi viha ne Noravano tinavuara iriharo qutu vurara vaiinti nahenti tiva nimi variara. Ne mintiaqi vi vaivaro Noravano orurantero tuvuarira.

Vovano paparuqama keharo vi karara naantora

27 Vi uvava mintima vairara tiro, vovano qora kaiqa varaqiro viharo
Nora Vaiinti vira mparetivata vira namarivata nairera, viva Nora
Vaiinti vira vaatavata vira naarevata qoraiqama amitairaro vira kaara
viraqaata uvama varianaro.
28 Mintiarorave tiro, vaiintivanoe, nahentivanoe, nai avu aatoqi qora
kaiqa vare variaina okarava variantorave tivakero nai avatama kero
tavero, viraqaahairo vi mparetiravata, vi namariravata, ho ne vaira.
29 Vovano paparuqama kero neharo kia Noravano tinavuara iriharo
qutu vurara iriraitiro, qumina mparetivata namarivata ne vauro tirera,
vira kaara vi vaiintiva uvama varaanaro. 30 Ne ruvaaqumavi vaiha
hampiqama keha vi karara ne variarara ti, vira kaara ne hininavu
uqerara vaiinti nahenti variamanta hininavu aihavi haikara vare
variamanta hininavu qutuvi variarave.
31 Tenavu vi karara nare iha avuni tentanavu avu aatoqi qora kaiqa
varaaina okarava variantorave ti, tentanavu rahake tave, viraqaahai
tenavu homa vi karara vi namarira naariraro kiama tinavuqaa uva-
vano varianaro.
32 Tinavuara maa vataraqaa variaka hampata vaiha nora uva varevo-
rave tiro, Noravano tinavu kaiqa avatamakero tavamaqiro viharo,
tinavuara avuqavu aaraqaaqai nuate tiro, tinavu ruqutuqiro vi vaira.
33 Ti qata vakaao, vi uvara irihama ne tinavu Nora Vaiinti kara
nareka iha, ne vokika veka vaimanta vikavata ani ni hampata vohaa
ruvaaqumavi vaimanta vi karara naata. 34 Vovano karara antuqa arir-
era, viva nai naavuqi naane kara namakero viraqaahairo ruvaaqiraqi
aniarira. Ne mintimakeha naitaramake ruvaaqumavi vaivaro Kotiva
kiama niqaa uva vataanaro. Ho naantiara te ne inaini orure vo uvavata
ni tiva nimirera.

12

Kotira Maraquravano vo kempuka vo kempuka vaiinti nahenti nimi vairara tura

1 Ti qata vakaao, Kotira Maraquravano vo kempuka vo kempuka ni
raira nimitaaina okarara ne hampi iriqi vivora.
2 Ne nenta haaru ni vau okarara iriarave. Haaru ne kia Kotirara
iru entara qora kaiqavano ni vara hampiqama komanta ne oru una
variqanavu maraqura kia ho uva tu haikara quahama nimite vaura.
3 Ne vi entara kia Kotira Maraqurara iriraiti, hampi ni vaurara
irihama te maa uvara ni tiva nimirera. Kotira Maraquravano vaiintiqaa
raqiki vairera, vi vaiintiva kiama ho tiharo, Kairaro Ihuva vaaquqama
vuarire, tianaro. Kotira Maraquravano kia vaiintiqaa raqiki vairera,
vi vaiintiva kiama ho tiharo, Ihuva viva Noravano vaivo, tianaro.
Kotira Maraquravano viraqaa raqiki vaira vaiintiva, vivaqaima ho
minti tianaro.
4 Kotira kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaate tiro, Kotira Maraqura vohaa
vivaqaima vi kempukara rairakero vaiinti nahenti nimi vaira. 5 Kotira
kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare variavaro Nora Vaiinti vohaa vivaqaima
vaiinti nahentiqaa raqiki vaira. 6 Vaiinti nahenti vo kaiqa vo kaiqa
vokiaka vara nimite variavaro Kotiva vohaa vivaqaima vika avu aato
koqema nimite vaimanta minti mintimake vare variara.
7 Ekaa Kotira vaiinti nahenti koqemake variqi vuate tiro, Kotira
Maraquravano vo qara vo qara i kaiqara vaiinti nahenti numiqe vaira.

8 Kotira Maraquravano vo kempuka vo vaiinti amivaro vi vaiintiva koqe
avu aato iriqiro vi vai vaiintiva vaiharo koqe uva tiva nimiqiro vi vaira.
Kotira Maraqura vohaa vivaqai vo vaiinti vo kempuka amivaro viva
Kotira uva okara tiva nimiqiro vi vaira.
9 Kotira Maraqura vohaa vivaqai vo kempuka vo vaiinti amivaro
viva voqamakero Kotirara iriqiro viharo quqaama Kotiva vi kaiqara
vi kaiqara ho varaanarove ti vaira. Kotira Maraqura vohaa vivaqai
vo kempuka amivaro vi vaiintivae, vi nahentivae, aihavua vaiinti
nahentika koqema nimite vaira.
10 Kotira Maraquravano vo kempuka amivaro vovano nora kaiqa
aahuva kaiqa vare vaira. Viva vo kempuka vora amivaro viva Kotira
uva qovarama keharo vutukero tiva nimi vaira. Vora vo kempuka
amivaro vi vaiintiva vaiharo vovano tivatai uvara iriqiro viharo avata-
makero tavero tiharo, Maa uvara Kotiva tivatai uvarave, vi uvara
vaanavano tivatai uvarave, ti vaira. Vohaa viva vo kempuka vora
amivaro vi vaiintivae, vi nahentivae, aahuva uva vo uvaqihairo ti
vaira. Vohaa vivaqai vo kempuka vora amivaro viva aahuva uva ti
vai vaiintira uva ho tuqantaakero iriro, viraqaahairo vaiinti nahenti
vutukero vi uvara tiva nimi vaira.
11 Kotira Maraqura vohaa vivaqai mintiaqiro viharo vo kempuka vo
kempuka rairakero nimi vaira. Viva nai antuqaqaa rairakero nimiqiro
vi vaira.

Tenavu Karaitira vaata vohaa vaatama vauro tura

12 Vaiinti vaatavano vohaiqa vaivarovata, airi vataqaahainaa haika-
vano viraqaa vaira. Mintima kero airi vataqaahainaa haikavano
vaivarovata, vohaa vaatavanoqaima vaira. Vira voqaantema kero,
Karaitira vaatavano vaireva, vohaa vaatavano vaimanta tenavu vira
vaataqaahainauka airitahaama vaunara.
13 Tenavu Iutaa vatanaakave, vo vatanaakave, rumpataa vai-
inti nahentikave, qaqi vaiinti nahentive, vaihavata, tenavu vohaa
Maraquraqai varaunara. Ho tenavu vohaa Maraqura vare, viraqaahai
Karaitira vaata, vohaa vaataqai vaunara. Vohaa Maraquravanoqai
tinavu ekaa kempukaiqamake vaimanta vaunara.
14 Vaiinti vaatavano vohaiqa vaivarovata, airi vaataqaahainaa haika-
vano viraqaa vaira. 15 Vaiinti aiquvano tiharo, Te kia kauquvano
vaunarara ti, te kia vaataqaahainaukave tirera, vira uvavano qumina
uvama varianaro. Aiqu vivavata vaataqaahainaa haikavano vaira.
16 Vaiinti aatovano tiharo, Te kia avuvano vaunarara ti, te kia vaataqaa-
hainaukave tirera, vira uvavanovata qumina uvama varianaro. Aato
vivavata vaataqaahainaavama vairo.
17 Vaiinti vaata vaireva, vira vaatavano avuqai vairera, nantiakeroe
vaiintivano uva ho irianarove? Vaiinti vaata vaireva, vira vaatavano
aatoqai vairera, nantiakeroe ho uhiraanarove? 18 Tinavu vaatavano kia
mintiakeharo vaimanta vaunara. Kotiva tinavu vaiinti vaata autiharo
vi haikava kauquma varianarove, vi haikava aiquma varianarove,
tivaqiro viharo vaiinti vaata autukora.
19 Vaiintivano vaireva, kauquvanoqai vairera, aiquvanoqai vairera,
nantiakeroe ekaa vaatavano ho varianaro? 20 Ho vaiinti vaatavano
vaireva, vohaa vaatavano vaivaro airi vaataqaahainaa haikavano
viraqaata vaira.

21 Vaiinti vaatavano mintimakero vaivarora tiro, avuvano kia ho
kauquara tiharo, Te tentaraa ho vairerave. Kiama ai kaiqa vaivo,
tianaro. Qiatavanovata kia ho aiquara tiharo, Te tentaraa ho vairerave.
Kiama ai kaiqa vaivo, tianaro.
22 Tinavu vaiinti vaatavano kia mintimakero vaimanta vaunara.
Tenavu vo vaataqaahainaa haikara uqerai haikarave ti vaurava, vi
haikava kia vairera, tenavu kiama ho koqemake vairara.
23 Hini vaatara kia koqe irave ti vaunara, viraqaa tenavu koqemake
raqiki vaunara. Hini vaatavano qoqaa variantorave ti vaunara, viraqaa
koqemake tenavu utavaaqaqohai naavuma amite vaunara.
24 Hini vaatara tenavu koqerave tivakeha kia naavuma taraiti, qaqi
ke vaunara. Kotiva vaiinti vaata koqema kero tampama tairara tiro,
vaiintivano nai vaataqaa raqikiharo hini vaatara kia koqe irave ti vaira,
viraqaa koqema kero raqikiqiro vi vaira.
25 Vaiinti vaatavano mintima vairara tiro, ekaa vaataqaahainaa
haikavano kia rairaviro nai kaiqaqai vararaitiro, ekaa vi haikava
vohaaraqi vaiharo nai kahaqi nai kahaqi vaira. 26 Vaatavano hini
mantaraini aiha virera, ekaa vaatavanoma virara ike mpo tivara.
Vaatavano hini mantaraini koqema vairera, ekaa vaatavanovata qua-
heharo varianaro.
27 Vaiinti vaataqaara tuqantaake tuna uva okarava maantimama
vairo: Ne Karaitira vohaa vaatama variavo. Ne vaireka, vira vaataqaa-
hainaa haika vohaiqa vohaiqavano variara.
28 Kotiva nai vaiinti nahenti naarama kero vo kaiqa vo kaiqa nimi-
haro vo kempuka vo kempukavata nimura.
Avuni viva vo vaiintinavu noraiqama kero tiharo, Nenavu avuni
vaiha Karaitira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqi vuate tivakero,
viva vonavu noraiqama kero tiharo, Ne avuni varia vaiintinavuka
vika naantiaraini vaiha te qoqaiqama kaaina uvara vaiinti nahenti
tiva nimiqi vuate tivakero, viva vo vaiintinavu noraiqama kero tiharo,
Ne vika naantiara vaiha ti vaiinti nahenti ti kaiqa numiqaimanta
vika koqemake ti aaraqaa vuate tivakero, viva vonavu noraiqama
kero vikara tiharo, Ne nora kaiqa kia vaiinti nahenti tave kaiqara
varaqi vuate tivakero, viva vonavu noraiqama kero vikara, Ne aihavi
vaiinti nahentika koqema kaate tivakero, vonavu noraiqama kero
vikara, Ne vaiinti nahenti kahaqama nimitaqi vuate tivakero, viva
vonavu noraiqama kero vikara, Ne vo kaiqa vo kaiqaqaa raqikiqi vuate
tivakero, vonavu noraiqama kero vikara, Ne vo uva aahuva uvaqihai
tivaqi vuate, turave.
29 Kotiva kia nai vaiinti nahenti ekaa vika vohaa qarama kero
vohaa kaiqa nimirave. Ne kia ekaa ho avuni vaiha vaiinti nahentiqaa
raqikiqi viraiti, ne kia ekaa ho Kotiva qoqaiqama kaaina uvara vaiinti
nahenti tiva nimiqi viraiti, ne kia ekaa ho Kotira kaiqa vaiinti nahenti
numiqaraiti, ne kia ekaa ho nora kaiqa vare vairaiti, 30 ne kia ekaa
ho aihavi vaiinti nahentika koqema karaiti, ne kia ekaa ho aahuva
uvaqihai tivaqi viraiti, ne kia ekaa ho aahuva uva ti uvara tuqantaake
vi uvara okara vaiinti nahenti tiva nimiraiti variara. Aqao, Kotiva
rairakero vo qara vo qara i kaiqara ni vohaiqa vohaiqa nimirave.
31 Ne Kotira kaiqa varareka iha, ne avuni noraiqama kero variaina
kempukara virara naane ni muntukavano variarira.
Ho kaiqe te voqamake koqe aaraqaa vi okarara ni tiva nimiari.

13

Vokikara muntuka variainarara tura

1 Vokikara muntuka vate okarara te virara ni tiva nimirera. Vi
okarava vaireva, avuni vai okaravama vairo. Te vataihainaa uva
vo uva vo uva ho tiha, *enseli* vika uvavata ho ti variarirarovata, ti
muntukavano kia voka vokara vairera, te vo uva vo uva tiarirava
qumina uvaqaima varianaro. Ti uvavano qumina *vero* auva ntairave,
taaqa/quvaara auva ntairave, vira voqaarama varianaro.
2 Te Kotiva qoqaiqama kaaina uvara vo uva vo uva ho vaiinti nahenti
tiva nimihave, te ekaa uvave, ekaa kukeqa taina uvarave, vi uvara vi
uvara iri variarirarovata, ti muntukavano kia voka vokara vairera, te
qumina vaiintiqaima vairara.
Te Kotirara kempukaiqamake iriha aiqina vo vara venta vuru vu-
tunto kaarirava ho vairarovata, ti muntukavano kia voka vokara
vairera, te qumina vaiintiqaima vairara.
3 Te Kotirara iriha ekaa tenta airaira vehi vaiinti nahenti nimi, tenta
qaqi kaariraro ihavano ti vaata ita kairarovata, ti muntukavano kia
voka vokara vairera, vi haikava kiama ti kahaqiraqe te quminama
mintiainara.
4 Nariara nariara muntuka vate okarava maantimama vairo: Vira
muntukavano voka vokara vaira vaiintiva vaireva, viva kia vaaka arara
itaraitiro, koqemakero qihaaqamakero vaiinti nahenti kahaqianaro. Vi
vaiintiva kiama vo vaiintivano airi airaira vatainarara toma amitaa-
naro. Vi vaiintiva kiama nai mahuta tiraitiro, viva kiama nai autuvata
tuahera kaanaro.
5 Voka vokara muntuka vairava kiama kaurira haika vora vara
amitaanaro. Viva kiama nariaraqai iriqiro vuanaro. Viva kiama
qumina haika kaara arara itairaro varianaro. Viva kiama vovano
vira qoraiqama amitai uvarara iriqiro viraitiro, viva vi uvara tauruma
amitaanaro.
6 Voka vokara muntuka vairava kiama vokika qora kaiqa vare
vairara quahama nimitaraitiro, viva quqaa okararaqaima quaheharo
varianaro.
7 Voka vokara muntuka vairava kiama popohanaara iraitiro, viva
Kotirara kempukaiqama kero iriqiro viharo, viva Kotira veka vaiharo
Kotira aaraqaa kempukaiqama kero variqiro viharo maaravano qo-
varaiqina entara Kotira kiama qaqira kaanaro.
8 Voka vokara muntuka vate okarava kiama taiqa viraitiro, qaqima
variqiro vuanaro. Kotira uva tiva nimi vai okarava vahuqaqaima
varianaro. Aahuva uva ti vai okarava taiqama vuanaro. Ekaa haikara
iri tave vai okaravavata kiama qaqi variqiro vuanaro.
9 Tenavu maa entara Kotira okarara kia ekaa kankomake iriraiti,
tenavu hiniqai iri tavaunarara ti, tenavu vi uvara hiniqai vaiinti
nahenti tiva nimi vaunara.
10 Naantiara tenavu mpeqaiqama vuaina entava qovarama viraqe vi
entaraqaa tenavu kia hini iri tavaraiti, tenavu mpeqaiqamavi vaiha vi
haikara vi haikara okara kankomake iri tavaainara.
11 Haaru te naatirukaa vaiha te taaqa vainti uvaqai tivaqi vi vari-
avauraro ti avu aatovano taaqa vainti avu aatoqai vaura. Vate te
vaiintiqamavi vaiha taaqa vainti okara vira qaqirakema vai.
12 Vira voqaantemake vate tenavu Kotira vaiinti nahenti taaqa vainti
voqaara vaiha Kotira okarara kia anomake iri tave vaunara. Vaiin-
tivano *memontaaraqihairo/inupiqihairo* kia koqema kero vo haika vo

haika tavaintemake, tenavuvata Kotira okara tave vaiha kia kankomake ekaa tave vaunara.

Naantiara tenavu kia *memontaaraqihai/ inupiqihai* taventemake tavaraiti, qaqi qoqaama tavarara. Te maa entara hini uvaqai iri tave vaurauka vaiha naantiara ekaa uva kankomake iri tavarara. Kotiva ti okara kankomake tavainantemake, naantiara te tenta okaravata kankomake tavarara.

13 Taaramo okaranavuma qaqi variqiro vuanaro. Kotirara kempukaiqamake iriqi vi vai okarava vaivaro, Kotira veka vaiha quaheha variqi vi vai okarava vaivaro, voka vokara muntuka vate vai okaravavata vairo. Vinavukaqihairo voka vokara muntuka vate vai okarava, vivama avuniqamakero vairo.

14

Kotira Maraquravano kempuka nimiainarara tura

1 Virara irihama ne voka vokara muntuka vate okarara vira naane avuniqamake vataata. Ho Kotira Maraquravano vo kempuka vo kempuka nimiainarara iriha, vira varaataa ira varaqi vuata. Vaiinti nahenti Kotira vakaaka tiva nimi vai kempukara, vi kempukarara avuniqamake iriqi viha, vi kempukara timiane tiata. ⌞Kia aahuva vo uvaqihai ti vai kempukarara avuniqamakeha iriqi viha vira timiane tiata.⌟

2 Kotira Maraquravano vo kempuka vo vaiinti amiraro viva viraqohairo aahuva vo uva tivaqiro virera, vaiinti nahentivano kia vira uva ho iriraiti vaivaro, Kotivaqaima vira uva ho irianaro. Kotira Maraquravano vi vaiintira kahaqi vairaro viva kukeqa taina uvaraqai tivaqiro vuanaro.

3 Vo vaiintivano kia aahuva vo uvaqihairo tiraitiro, vutukero Kotira vakaaka tiva nimi vairera, vaiinti nahentivano vira uva koqemake iri vaivarora tiro, vi vaiintiva homa vika kahaqama nimitero, vika kempukaiqama nimitero, vika muntuka kuquqama nimitaanaro.

4 Ne ruvaaqumavi vaivaro vo vaiintivano Kotira uva aahuva vo uva ti vairava uva tirera, vi uvava nai viraqaima kahaqama amitaanaro. Kia vo uvaqihairo tiraitiro, vutukero Kotira vakaaka tiva nimi vairaro vi vaiintira uvavano ekaa Kotira vaiinti nahentima kahaqama nimitaanaro.

5 Kotira Maraquravano vo kempuka ni nimira ne aahuva vo uva vo uvaqihai ti vaiva ho vairera, te virara iriha ni quahama nimitehavata, Kotira Maraquravano vo kempuka ni nimira ne Kotira vakaaka vutuke tiva nimi vaiva ho vairera, te virara voqamake ni quahama nimitarara.

Kotira vakaaka vutukero tiva nimi vaina vaiintira uvavano ni ekaa homa kahaqianaro. Vo vaiintivano aahuva uva vo uvaqihairo tivaqiro viraro kia vovano vira uva ho tuqantaakero ni tiva nimirera, vira uvavano kiama ni kahaqianaro.

6 Ti qata vakaao, te orure ni aahuva vo uvaqihai tiva nimi variarera, vi uvava kiama ni ho kahaqianaro. Te orure Kotira uvave, Kotira okara kukeqa taina uvarave, ne Kotira aaraqaa nuvaqi vi vai uvarave, vutukeha ni tiva nimiarera, vi uvava homa ni kahaqianaro.

7 Te tiremake manamana vai haikara aanumaarave, *kitaa*ve, vi haikarara tuqantaake tirera. Aanumaara hampiqama kero vuaqairaro viva kiama koqema kero uva tianaro. *Kitaa*vata hampiqamake ruqutiraro kiama koqema kero uva tianaro.

8 Iqoka vaiintivano hampiqama kero *aanumaara/noma* vuaqairera,
iqoka raqi vai vaiintika kiama ho qeramate vaivara.
9 Vira voqaantemake, ne aahuva vo uvaqihai tivaqi viha kia vutuke
tivera, tavave ni uva ho irianaro? Ne kia vutuke tivera, ni uvavano
qumina uvaqaima varianaro.
10 Maa vataraqaa vo vatanaa vo vatanaaka uvavano airi vaivaro
kia vo uvavano qumina uva vaivaro ekaa vi uvava vaireva, okara vai
uvavaqaima vaira. 11 Vaiintivano tiriara vo uvaqihairo tiraqe te kia
iriarera, te vi vaiintirara vo vatanaa vaiintivema tiariraro vivavata
tiriara vo vatanaa vaiintivema tianaro.
12 Nevata ruvaaqumavi vaiha aahuva vo uvaqihai tivaqi vivera,
ni uvavano vo vatanaaka uva voqaaraqaima varianaro. Ho Kotira
Maraquravano nimiaina kempukara ne vaante vaantemake varareka
auti vaihara ti, ne Kotira ireha tiha, Kempuka vo timiraqe tenavu nai
kahaqama amite nai kahaqama amitemaqi vuare, tiata. Vi kempukara
varerara muntuka vateha variata.
13 Kotira Maraquravano vaiinti vo kempuka amiraro viva aahuva vo
uvaqihairo tivaqiro viharo vi uvara okara kia iriraitiro, hauri viva ne
ruvaaqumavi vairaqi vi uvara tiantora. Vi vaiintiva Kotira irairaro vira
kahaqiraro vi uvara okara vutukero vaiinti nahenti tiva nimiarira.
14 Te aahuva vo uvaqihai Kotira aare variariraro ti muntukavanovata
Kotira aare vairaro, ti avu aatovano kia ho vi uvara irianaro. 15 Minti
vairaqe te nantie irara? Te tenta muntukaqihai aahuva uva tivaqi
viha Kotira aare vaiha, te tenta avu aatoqohaivata vutuke tivaqi viha
Kotira aararera. Te tenta muntukaqihai ihi tivaqi viha, tenta avu
aatoqihaivata irikeha vutuke ihi tivaqi virera.
16 Ne aahuva vo uvaqihai Kotirara koqeve tivaqi vi vaivaro ni
muntukavanoqai vi uvara ho iri vairarovata, ni avu aatovano kia
ho irianaro. Ne minti tivaqi vi vaivaro vonaihainaa vaiintivano ni
nivutana uru vaiharo ni uva kia iriraitiro, viva nantiakeroe ni uvara
quqaave tianaro? 17 Ne aahuva vo uvaqihai tivaqi viha Kotirara koqeve
tivaqi vi vaivaro ne koqe uva ti vaiva nintaqaima kahaqiharo kiama ni
kana vaiinti ho kahaqianaro.
18 Te nivata naatara keha aahuva vo uvaqihai airi tataa Kotira
aaramaqi vi vaunarara irihama, te Kotirara koqeve ti vaunara. 19 Kotira
vaiinti nahenti ruvaaqumavi vairaqi, hauri te airi uva aahuva vo uvaqi-
hai ti variari vika kia irivorave ti, te vika ho iri uvara inaaraiqatantaqai
vutuke tiva nimiariraro vi uvava vika homa kahaqianaro.
20 Ti qata vakaao, naati vaintivano kia vaaqu kaiqa vararaitiro
koqema kero vaintemake, nevata kia vaaqu kaiqa vararaiti koqemake
variata. Mintimake vaiha, kia naati vaintivano avu aatoqi uva iriqiro
vinantemake iriqi viraiti, ne noruqama vuaka avu aato irintemake iriha
variata. 21 Kotira vukuqi Kotiva mintima tiro:

> Vo uva ti vai vaiintika noqihai te maa vatanaaka tenta uva tiva
> nimirerave. Te vo vatanaaka noqihai uva tiari maa vatanaaka kia
> ti uva ho irivarave, tura. *(Aisaiaa 28:11, 12)*

22 Kia qaqi qumina vaiinti nahentiara iriraitiro, Kotira vaiinti nahenti
vika vira kempuka tavaate tiro, Kotira Maraquravano vokiaka vo
kempuka nimimanta vika aahuva vo uvaqihai ti variara.
⌞Vi uvava vaivaro vo uvavata maantimama vairo:⌟ Qaqi qumina vai-
inti nahentiara vika Kotira kempuka tavaate tiro, Kotira Maraquravano

vaiinti vonavu vo kempuka nimimanta vika qaqi vaiinti nahenti Kotira vakaaka tiva nimi variara.
23 Ne ruvaaqumavi vaiha aahuva uva vo uva vo uvaqihai tivaqi vi
vaimanta kia Kotira uva iri varia vaiinti nahentika vikavata uru ni
hampata vaivera, vika ne uva ti vaira irihama niara vueraiqama vuavo
tivara.
24 Ne ruvaaqumavi vairaqi Kotira uva vutuke tiva nimiqi vi vaivaro
vovano qaqi qumina vaiintivanoe, kia Kotira uva anomakero iri vaina
vaiintivae, vivavata ni hampata vairera, ne ti vai uvava vira kahaqiraro
viva tiharo, Ike, te vaaqu aaraqaa ni vauraukama vauro, tianaro.
25 Minti tivakero viva nai kukeqa taina uvaravata tiva qovarama
kero viva hiqiriviro Kotira autu tuahereharo tiharo, Quqaama Kotiva
ni nivutana vaivo, tianaro.

Maantimake Kotira uva maara tivaqi vuate tura

26 Ti qata vakaao, ti uva okara maantimama vairo: Ne ruvaaqumavi
vaivaro niqihairo vovano ihi vo tirerave tiraro, vovano Kotira uva
maara tiva nimirerave tiraro, vovano Kotiva qoqaiqama kaaina uvara
tiva nimirerave tiraro, vovano aahuva vo uvaqihairo ni tiva nimi
vairaro vovano vi uvara okara ni tiva nimianaro. Ne mintiaqi viha nai
kahaqi nai kahaqiha variata.
27 Niqihai airi vaiinti nahenti aahuva vo uva tivaqi vivora. Taaraqan-
tae, taaramonavue, homa aahuva vo uvaqihai tivaqi vivara. Vinavuka
aahuva vo uvaqihai tireka iha, vohaiqa vohaiqavano tivaqi vi vaivaro
vovano vinavuka uva tuqantaakero vira okara ni tiva nimi vaira
ne ho iriata. 28 Vinavuka uva tuqantaakero ni tiva nimiarirava kia
vairera, vinavuka evaara variata. Vinavuka nariaraiqamake vaiha
Kotira hampata aahuva vo uvaqihai tivaqi vuata.
29 Taara vaiintie, taaramo vaiintie, Kotira vakaaka ni tiva nimireka
auti vaivera, ne vinavuka qaqi kaimanta tiata. Vinavuka vakaaka ni
tiva nimi vaimanta ne vinavuka uva okara rairake iriqi viha variata.
30 Vovano himpiro Kotira uva tiva nimi vairaro vovano oquviro vairava
tiharo, Kaiqe tevata Kotiva ti tiva timi uvara ni tiva nimiare tirera, avuni
tiva nimi vairava nai uva vaaka taiqa kairaro viraqaahairo vovano ni
tiva nimiarira.
31 Ne mintiakeha vohaiqa vohaiqavano Kotira uva tivaqi viha ne
ekaa nai kahaqi nai kahaqamaqi viha, nai kempukaiqama amite nai
kempukaiqama amitemaqi vuata.
32 Kotira kempuka varaira vaiintiva viva nai noqaa koqemakero
raqikiqiro viharo Kotira uva tiva nimiqiro vuanaro.
33 Kotiva kia hampiara voqaara kaiqa vararaitiro, viva avuqavu
naitarama keroqai kaiqa vare vairara ti, nevata kia hampiara voqaara
maara uva tiraiti, avuqavuqama keha tiata.
Kotira vaiinti nahenti vo vatuka vo vatuka ruvaaquma vi vari-
antemake, 34 nevata maara tireka ruvaaqumavi vaiha kiama nahenti
vika qaqi kaimanta uva tiata. Mosiva tivato uvava tiharo, Nahentivano
kiama avuniqamakero varianarove, tura.
35 Nahenti vika uva okara kankomake irireka iha, maaqaini vaiha nái
vaativara vi uvara okara iraata. Ne ruvaaqumavi vairaqi nahenti vo-
vano himpiro uva tirera, vi okarava kiama koqe qianaro. 36 Ike, Kotira
uvavano ni Korinti vatanaakaqaahairoe avuni qovarama vurave? Vi
uvava niqaie kahaqireva qovarama vurave? Kiave.

37 Vovano nariara tiharo, Te Kotira uva ti vauraukave. Kotira
Maraquravano vo kempuka timimanta te vauraukave tirera, vi vaiin-
tiva ti uvarara quqaavema tiarira. Viva te ti vauna uvarara, Noravano
tivatai uvaravema tiarira. 38 Vi vaiintiva ti uvara kia noraiqaakero
irirera, ne vi vaiintira uva kia iriata.
39 Ho ti qata vakaao, Kotira uva vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi
kempukara, vi kempukara ni varaataa iramanta variata. Niqihairo
vovano aahuva vo uvaqihairo ni tiva nimireva auti vairera, kia vira
qioqama amitaraiti, virara homa tinarave tiata.
40 Ne ruvaaqumavi vaiha kia hampiara voqaara Kotira uva maara
tiraiti, koqemake naitaramake tivaqi viha variata.

15

Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpurara tura

1 Ti qata vakaao, te Karaitira vakaaka ni tiva nimiavaunaraqaiqaa
ni tiva nimiari ne vi uvara irihama variata. Te tota vi uvara ni tiva
nimiavauramanta ne vi uvarara quqaa uvave tivake, vi entaraqaahai
ne vi uvarara kempukaiqamake iriqi vi variara.
2 Karaitira vakaaka ni tiva nimiavaunara ne vi uvara kia tuta karaiti,
koqemake tuataqi viha variqi vivera, vi uvava ni kahaqiraro Kotiva kia
ni qaqira karaitiro ni ntitaanaro. Ne vi uvara kia koqemake tuataqi
vivera, ne haaru quqaave tu uvava kia ni ho kahaqianaro.
3 Vi uvara ti tiva timumanta te vi uvarara avuhainaa uvavano vaivo
tivake vi uvara ni tiva nimiavaunara. Te niara mintima ti: Tenavu
qora kaiqa vare vauna uvava nunka taiqa vuarire tiro, Karaitiva
tinavuara iriharo qutu vura. Kotira vukuqi haaru qara ntuvato uvava
tuntemakero, viva qutu vura. *(Aisaiaa 53:5-12)*
4 Karaitiva qutu vumanta vataqi quntama tovaro taaramo enta
varakero, viraqaahairo qaiqaa qaqi himpura. Kotira vukuqi haaru qara
ntuvato uvava tuntemakero, viva qaiqaa qaqi himpura.
5 Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro oru Pitaara avuqaa
qovarama viro, viraqaahairo viva nai vainti 12navu nivuqaavata qo-
varama viro, 6 viraqaahairo nai vainti airitahaa 500navu nivuqaavata
qovarama vumanta vika vira tavora. Vate maa entara vi vaiinti
nahentika hininavu qutu vuamanta hini airinavuma qaqi vai.
7 Ihuva nai vainti vika nivuqaa qovarama viro, viraqaahairo Ihuva
Iemira avuqaavata qovarama viro, viraqaahairo ekaa nai noraiqamako
vaiintinavuka nivuqaavata qovarama vumanta vika vira ekaa tavora.
8 Karaitiva mintiaqiro viro, ekaanaini ti tivuqaavata qovarama vu-
manta tavaavaunara. Vainti vo vatatai entava aitaraivaro vira naan-
tiara vatataintemake, te naantiaraini Karaitira vaintiqama vunara.
9 Ihuva noraiqama kai vaiintikaqihai te vairera, uapaa vaiintivanoqai
vaunara. Tota te Karaitira avataqi ni vau vaiinti nahentika anomake
qoraiqama nimitaqi vi variavaunarara ti, kia tiriara Karaitiva vira
noraiqama kai vaiintirave tiataara.
10 Ho Kotiva ti aaqurihama timiteharo koqema timitaimantara ti, te
mintimake nora vaiinti vaunara. Kotiva ti koqema timitaimanta kia
te qaqi qumina vairaiti, Karaitiva noraiqama kai vaiintinavukaqihai
te voqavata kempukaiqamake kaiqa vare vaunara. Ho kia te tenta
kempukaqaahai vira kaiqa varaqi vi vaunara. Kotiva ti koqema
timiteharo nai kempuka timimantara ti, te vira kaiqa varaqi vi vaunara.

11 Teve, vinavukave, Karaitira vakaaka ni tiva nimi vaunara, kia te
virara noraiqaake irirara. Tenavu miqo maaqo vohaa uvaqai ni tiva
nimi variavauramanta ne vi uvarara quqaave turara ti, te virarama
noraiqaake iri vai.

Tenavu qutu vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpuainarara tura

12 Tenavu vakaaka ni tiva nimiha Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa
qaqi himpivo tiavaunara. Ho ne hininavu nantihae tiha, Qutuvi vaiinti
nahentika kia ho qaiqaa qaqi himpivarave, ti variavo?
13 Quqaa qutu vuaka kia himpuare tiatirio, kiama Kotiva Karaitira
qaiqaa qaqi vara himpima kaitirio. 14 Kotiva kia Karaitira qaiqaa
qaqi vara himpima kaare titirio, tenavu quminama uva ni tiva nimi
vauramanta ne quminama Karaitirara quqaa vivave tiatirio.
15 Ike, tenavu ni tiva nimihama quqaama Kotiva Karaitira qaiqaa
qaqi vara himpima kaivo tuna uvava, vi uvava kia quqaa uva
vairarovauve, vovano tinavuara tiharo, Kotiva kia Karaitira qaiqaa
qaqi vara himpima kairave. Ne Kotirara una uvaqaima ti variavo,
tianaro.
16 Kotiva kia ho qutu vuaka qaiqaa qaqi vara himpimake vaiva
variare titirio, viva kiama ho Karaitiravata qaiqaa qaqi vara himpima
kaitirio. 17 Kotiva kia Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kaare
titirio, ne Karaitirara quminama quqaave tiavaro niqaa uva vaiva kia
taiqa viraitiro, qaqima vaitirio. 18 Kotiva kia Karaitira qaiqaa qaqi
vara himpima kaare titirio, vaiinti nahenti Karaitirara quqaave tivake
vuru qutu vuaka, vikavata kia qaiqaa qaqi himpiraiti, ekaarama taiqa
vuatirio.
19 Tenavu Karaitira veka variqi vi vuru qumina qutuvi kia qaiqaa
qaqi himpuarirauka variarera, vira kaara homa maa vataraqaa variaka
tinavu naaraihama timiteha ike mpo tiva timitevara.
20 Vika kiama ho vira kaara tinavu naaraihama timitevara. Karaitiva
qutu vuvaro Kotiva vira quqaama qaiqaa qaqi vara himpima kora. Kara
ututaivaro hoqare irataiva naane mpeqaiqama vintema kero, Karaitiva
naane qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpurara ti, Karaitirara quqaave
tivake qutuvika, vikavata naantiara qaiqaa qaqima himpivara.
21 Tota vaiinti vohaiqaqaahairo qutuvi okarava qovarama vurama.
Qaiqaa vohaa qarama kero, vaiinti vohaiqaqaahairo qaqi himpi variqi
vi okarava qovarama viro.
22 Tenavu ekaa Adaamura vaintivara vaihara ti, tenavu ekaa qutu
vuariraukama vaunara. Vohaa qaramake, tenavu Karaitira vaintiqa-
mavi vaihara ti, naantiara tenavu ekaa qaiqaa qaqi himpi variqi virara.
23 Naantiara kia tenavu hampiara voqaara qaiqaa qaqi himpiraiti,
tenavu naitaramake vohaiqa vohaiqavano qaiqaa qaqi himpirara.
Karaitiva naane qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpurara ti, Karaitiva
qaiqaa vataini orurante tuvuaina entaraqaa vira vaiinti nahenti vika
qaiqaa qaqima himpi vaivara.
24 Vika qaiqaa qaqi himpi vaivaro, viraqaahairoma taiqaaina entava
aniraanaro. Vi entaraqaa Karaitiva mpeqaiqama keharo vo vatanaa
vo vatanaaka *kamaanira* taiqa kero, ekaa vo haika vo haikavano vira
navutaiqi vai haikara naatara kero, ekaa kempuka vatekavata naatara
kero vuru nai Qora Kotira kauquqi kero tiharo, Te ekaa vi haikara

naatarama kauro. Are ekaa vi haikaraqaa homa raqikiqira vinarave, tianaro.
25-26 Karaitiva mpeqavano vaiharo nai navutaaka aatara aataramaqi viviro, vuru ekaanaini Karaitiva qutuvi vai okararavata aatara kairaro vi okarava kiama qaiqaavata varianaro.
27 Kotira vukuqi mintima tiro:

Kotiva ekaa haika Karaitira vevaarainiqama kairaro Karaitiva ekaa vi haikaraqaa raqikiqiro vuanarove, tura. *(Ihi 8:6)*

[Karaitiva ekaa vi haikaraqaa raqikiqi viharoma viva kiama Kotiva nai vira noraiqama kainaraqaa raqikianaro.]
28 Naantiara Karaitiva ekaa vi haikaraqaa raqikiqiro viharo viva nai vira Maaquvano vaiharo Kotira vevaarainiqama viro vairaro Kotiva Karaitiraqaavata ekaa haikaqaavata raqikiqiro vuanaro.
29 Karaitiva qaiqaa qaqi himpu uvava kia quqaa uva vairavauve, vokiaka qutu vuakara iriha quminama namari vare variara. Qutu vuaka kia qaiqaa qaqi himpivarave tia uvava quqaa uva vairavauve, vokiaka quminama vika kahaqireka namari vare variara.
30 Kia tenavu qutu vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpi vaireravauve, tenavu ekaa enta quminama tinavu qoraiqama timite variaka varianaini vi ani vaunara.
31 Ti qata vakaao, Ihu Karaitiva niqaavata tiqaavata raqiki vaimanta te niara quahe vaunarara ti, te vutuke ni tiva nimirera: Vo enta vo enta ti haruke ruhiqauri variamanta vauro.
32 Kia tenavu qutu vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpi variainaravauve, quminama te Epasaasini vaiinti vonavu hampata qaakau aantau vahi voqaara raquqi vi variavaunara. Kotiva qutu vika kia qaiqaa qaqi vara himpimake vaiva vairavauve, kaiqenavu hurae morae qutuainarara kia noraiqaake iriraiti, karavata iha namarivata namaqi virara.
33 Hauri vokika niara una uva timanta ne vika uva avataqi vivora. Uvavano mintima tiro:

Vaiintivano vaaqu vaiintinavu hampata variqiro viharo vivavata vaaqu vaiintiqama vuanarove, tura. *(Aisaiaa 22:13)*

34 Virara irihama ni avu aatovano kenko tira vaaqu kaiqa varera qaqira kaata. Niqihai vaiinti vonavu kia Kotira okarara iriraiti, hampi uva ti variara kaara vikavata nevata kauruataarave.

Qaiqaa qaqi himpuaina okarara tura

35 Vovano maantima kero ti iraanaro: Nantiakeroe Kotiva qutu vika qaiqaa qaqi vara himpima kaanarove? Nana vaata vataukae qutu vika qaiqaa qaqi himpivarave? tianaro. Vovano minti tirera, te nai vira maantimake tiva amirera: 36 Ai avu aato qumimaqamae vivo? Are kiae iriarao? Are auru vataqi ututairaro auruvano kia takuma viro nuhiqama virera, karavano kia ho qampiqaanarove.
37 Are *uiti* aurue vo aurue utihara, are kiama nora vira airantera ntavakera utiraitira, auruqaima utinara. 38 Kotiva tivaro vo auruqihairo nai vi karava qampiqa vivaro, vo auruqihairo nai vo karavano qampiqa vi vaira. ⌞Vira voqaantemake, tenavu qutu vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpi variariraro tinavu vaatavano voqarama keroma varianaro.⌟
39 Vaiinti vaatavanovata, aantau vahi vaatavanovata, kia vohaa qaramakero vaira. Vaiinti vaatavanove, aantau vahi vaatavanove, uviri

vaatavanove, havuka vaanti vaatavanove, nai vo vaata vo vaatama vaira.
40 Naaruvaini vai haikava vo vaata vo vaata vaivaro vataini vai haikava vo vaata vo vaatama vaira. Naaruvaini itai haikava voqarama kero ataa iharo vaivaro, vataini vai haikava voqarama kero ataa iharo vaira. 41 Kuarivano iteharo voqarama kero ite vaivaro, toravano voqarama kero ite vaivaro, opu makauvano vo qara vo qarama kero ite vaira.
42 Vi haikava vi haikava vo qara vo qarama kero vairaro vira voqaantema kero, naantiara tinavu vaatavanovata qutu vuainaraqihairo qaiqaa qaqi himpiro aahuva vo qarama keroma varianaro. Tinavu vaata vataqi quntama taavaro nteraaina vaatavama vairo. Naantiara tinavu qaiqaa qaqi himpima kaaina vaatava qaraaka vaatavano kia nteraaina vaatavama varianaro.
43 Tinavu vaata vataqi quntama taavaro uqerara vaata kia koqe vaatama vairo. Naantiara tinavu qaiqaa qaqi himpima kaaina vaatava kempuka vaatavano koqe vaatama varianaro. 44 Tinavu vaatavano maa vataraqaa variarire tiro autukairara ti, vi vaatara vata maini quntama te variara. Naantiara tinavuara naaruvaini variate tiro, naaruvaini variaina vaatara qaqi vara himpima kaanaro. Maa vataraqaa variaina vaatava vaivaro naaruvaini variaina vaatavavata vaira. 45 Vi uvarara Kotira vukuqi mintima tiro:

> Kotiva hoqarenaa vaiinti Adaamura autu kovaro viva himpiro qaqi variqiro vi vaurave, tura. *(Okara 2:7)*

Vi vaiintiva mintima vauvaro vira naantiara vaiinti vovano Karaitiva ekaa vaiinti nahentiara qaqi variqi vuate tiro, qovarama viro vaura.
46 Kia vaiinti nahentivano naaruvaini variqi vi okarara naane qovarama karaitiro, vika vataini variqi vira naane qovarama kero, viraqaahairo naantiarama naaruvaini variqi vi okarara qovarama kaanaro.
47 Hoqarenaa vaiinti Adaamuva vaireva, vira vataqohairo autu kovaro maa vataraqaa vaura. Vira naantiara vaiinti vovano Karaitiva naaruvaihairo vataini tuvurero vaura.
48 Maa vataraqaa variaka vaireka, vika vataqohairo aututo vaiintira voqaarama variara. Naaruvaini vaika vaireka, vika naaruvaihairo tuvi vaiintira voqaarama vaivara.
49 Maa entara tenavu vataqohairo aututai vaiintira Adaamura voqaara vaunara. Naantiara tenavu naaruvaihainaa vaiinti Karaitira voqaarama vairara.
50 Ti qata vakaao, te ni tiva nimirera. Vaiinti nahenti maa vaatara vataake vaika, vika kiama Kotiva raqiki vaina vatukaraqi ho vivara. Kia ntere vaina vatukaraqi nteraaina vaiintiva kiama ho vuanaro.
51 Kaiqe te Kotiva kukeqa taaina uvara vo ni tiva nimiari. Kiama tenavu ekaa qutu viraiti, tenavu hininavu qaqi variqi viha, viraqaahai vaakama tenavu ekaa voqaramake qovaramavi vairarave.
52 Tenavu hininavu variariraro naantiara ekaara entaqaa *aanumaara/noma* vuaqairaro Kotiva qutu vika qaiqaa qaqi vara himpima kaira vika viraqaahai kia qaiqaavata qutuvi ntera viraiti, qaqi variqi vivara. Tenavu ekaa vi entaraqaa voqaramake qovaramavi vairara.
53 Tenavu nteraaina vaatara vatauka variqi vivi, vi entaraqaahai kuquvi, kia nteraaina vaatara vatauka vaiha qaqi variqi virera. Tenavu

qutu vuaina vaatara vatauka variqi vivi, vi entaraqaahai kuquvi, kia qutu vuaina vaatara vatauka qaqi variqi virera.

54 Tenavu nteraaina vaatara vatauka kuquvi, kia nteraaina vaatara vare, viraqaahai qaqi variqi virara. Tenavu qutu vuaina vaatara vatauka kuquvi, kia ho qutu vuaina vaatara vare, viraqaahai qaqi variqi vuariraro vi entara haaru qara ntuvato uvava vivauma variararo.

Vi entara vi uvava tinantemake tenavu mintima tirara:

Qutira okaravano tuvi taraivaro Kotiva vira aatara kairave.

55 Qutira okaravauvo, are iriane. Are vaiinti arukera aatara ke variana kempukava tainie vaivo?

Ai aaraivano vaiinti nkaqe vaiva tainie vaivo? *(Hosea 13:14)*

56 Maa entara vaiinti nahenti vaaqu kaiqa vare variarara tiro, qutuvi okarava vaiinti nahenti nkaqe vaira. Vaiinti nahenti Kotiva tivato uvara raqake variarara tiro, qora kaiqa kempukavano vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vaira.

57 Ho tinavu Noravano Ihu Karaitiva quti varia okarara aatara kero qaiqaa qaqi himpirara tiro, Kotiva tinavuvata kempukaiqama kaimanta tenavu homa quti varia okarara aatarake qaiqaa qaqi himpi vairara. Virara irihama tenavu Kotira autu tuahereha virara koqemave ti vaunara.

58 Ti qata vakaao, ne vi uvara irihama kempukaiqaavi variqi viha variata. Ne maa uvara iriarave. Ne Nora Vaiinti kaiqa vara amite vaivaro kiama ni kaiqa vovano quminaiqama vuanaro. Virara irihama ne kempukaiqamake vira kaiqa vara amitaqi vuata.

16

Iutaa vatanaaka monu nimireka urara tura

1 Kotira vaiinti nahenti Iutia vataini variaka kia koqemake variakara irihama ne vika kahaqireka monu ruvaaquma kerara tirera: Te Karesia vataini vaiha Ihura vaiinti nahenti mini variaka tiva nimi vaunantemake, nivata tiva nimiari nevata vika inte iata. 2 Vo Sante vo Santeqaa ne vohaiqa vohaiqavano nenta monu hini qaqi vataqi vivaro airiqamakero variarira. Ne mintiaqi vi vaiqe te ne inaini orure kia niara qaiqaavata monu ruvaaquma timiate tirara.

3 Naantiara te ne inaini oruraari ne vaiinti vonavu autu ti timiqe te vinavuka qara nimiha nititaari vika vi monura varema Ieruharemini vuru nimiata.

4 Vi entara te Ieruharemini vo kaiqa varaarirava vairera, vinavuka ti vataake homa mini vivara.

Poruva nai nuainarara tura

5 Te Masedonia maaqaini vatuka vatuka nuariraukara ti, te mini naane nuvake, naantiara ni oru tavarera. 6 Ni hampata oru vaiha te vukai entae, kuari kia noraiqaakero itaaina entarae, ni hampata vaiha qaiqaa taini taini virera iari nevata ti kahaqiqe te mini mini virara. 7 Kia te vo vatukainiara viha ni hampata vahuqa vaireravauve. Noravano hove tirera, te ni hampata vukaiqamake vairera.

8 Ho te vate Epasaasi mainiqai variqi vuariraro Pentikosi ovata ne entava aniraarire. 9 Maini te vo vaiinti vo vaiinti Kotira aara numiqaarirava airi vaimantara ti, te mainiqai variqi virera. Te maini

Kotira kaiqa vare vauramanta airi vaiinti tinavu navutaiqama timite variamantavata, te Karaitira vaiinti nahentiarao ti, mainiqai vairera.
10 Timotiva te varaunantema kero, Nora Vaiinti vira kaiqa vare vairara tiro, viva ne vainaini oru ntairera, ne vira quahama amitehama vira vitaata. 11 Virara irihama hauri niqihairo vovano Timotirara qumina vaiintive tiharo vira tauvaqa utu amitaantora. Ne Timotirara viva Karaitira kaiqa vaiintivano vaivo tivakeha vira kahaqamake aaraini vuru kaivaro viva koqema kero te iainanaini aniarira. Te viravata tinavu qata vakauka vonavuvata vekama vauro.
12 Te tinavu qata vakaa Apolosirara tirera. Te vo enta vo enta niara irihama virara mintima ti: Tinavu qata vakauka vonavu Korintini vire ika are vinavuka hampata mini vuane, tivake vuana vaina turaro viva kia vate mini vuataaivaro kia viro. Naantiara aaravano ho vairera, viva ne inaini vuanaro.

Poruva ekaara uva tura
13 Ne rauriha taveha variata. Ne Karaitirara quqaave tiraqaa kempukaiqaake variata. Kia qetaraiti, vaiinti tarukama variata. Kempukaiqaavi variata. 14 Nariara nariara muntuka vateha ekaa kaiqa varaqi vuata.
15 Ne Sefanaasiraravata, vira naavuqi variakaravata, kankomake iriara. Te haaru Akaiaini vaiha Karaitira uva vi vatanaaka tiva nimiavauramanta vika naane quqaave tivake, viraqaahai voqamake Kotira vaiinti nahenti kahaqireka autiha variara. Ti qata vakaao, te niara ike mpo tihama mintima ti: 16 Ne vi vaiintinavukavata, vinavuka hampata kaiqa vare variakavata, vevaaraini vaiha, vika uvama iriqi vuata.
17 Niqihai Sefanaasivavata, Fotunatusivavata, Akaikusivavata, te unanaini aniamanta te vinavukara quahehama vauro. Te kia ni tavauraro ti muntukavano qoraiqimanta vauramanta vinavuka te vaunanaini anire ni uva tiva timiamanta iri, te virara quahehama vauro.
18 Vinavuka ni muntuka koqema nimitaantemake, vinavuka maini ani vaiha ti muntukavata koqema timitaamanta vauro. Ne minti vai vaiintika nutu viriniqama kaata.
19 Karaitira vaiinti nahenti Esiaini vona vona variaka niara irihama ni uva mante variavo. Akuilaaka vira naata Prisilaaka vitantavata, vitanta naavuqi ruvaaqumavi variakavata, vinavuka Nora Vaiinti autuara irihama ni uva mantama nimitaavo.
20 Tinavu qata vakauka maini variaka, vikavata ni uva mantama nimite vai. Ne nai uva mante nai uva mante iha, nai kauqu ami nai kauqu amiha variata.
21 Ho te tenta kauquqohai maa uvara qara ntuvate:

Te Porukama ni uva mantama nimitauro.

22 Nora Vaiintiara kia muntuka vataira vaiintira kaivaro viro ekaara vehiqama vuarire. *M arana ta—Mpo, Nora Vaiintio, vaaka orurantera tuvuane.*
23 Tinavu Noravano Ihuva ni koqema nimitaarire.
24 Nevata tevata Ihu Karaitirainiqama vuraukara ti, ti muntukavano niara vaimantama vauro.

2 KORINTI
Poruva Korinti vatanaakaini vo qara naantiara vara kora

Poruva vohaa ihi varakero Masedoniaini vaiharo Korinti vatanaaka qara vovata ntuva nimitora. Poruva vi vatanaaka Kotiva nai noraiqama kovaro Ihu Karaitira kaiqa vare vau okarara tiva nimiharo maa uvara qara ruva nimitora.

1 Te Poruka. Kotiva timanta te noraiqaavi Ihu Karaitira vakaaka tiva nimi vauraukama vai. Tetanta tinavu qata vakaa Timotikanti ne Kotira vaiinti nahenti Korintiqi variakaravata, ekaa Kotira vaiinti nahenti Akaiaini variakaravata, ni qara nimite.

2 Tinavu qova Kotivavata, Noravano Ihu Karaitivavata, ni koqema nimiteha aaqurihama nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Poruva Kotirara koqema iarao tura

3 Kaiqenavu Kotirara koqema iarao tiha vira quahama amitaari. Viva Variqavano vaiharo tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira vira Qovama vairo. Kotiva tinavu Qova vaivaro ekaa aaqurihama timitaaina okaravavata, muntuka kuquqama timitaaina okaravavata, viraqaahairo qovaraiqi vaira. 4 Tenavu vo maara vo maara vare vaiha mpo ike ti vauraro Kotiva tinavu muntuka kuquqama timite vaira. Kotiva tinavu muntuka kuquqama timite vaimantara ti, tenavu tavaari vaiinti nahenti vo maara vo maara vare vaiqe, tenavuvata Kotiva tinavu muntuka kuquqama timite vainantemake, vaiinti nahenti vika muntukavata kuquqama nimitaari.

5 Karaitiva aihavi haikara varaqiro vimanta tenavu vira vataake vohaa vaiha aihavi haikara varaqi vi vaunara. Vira voqaara Kotiva Karaitira muntuka kuqu-qama amitainantema kero, Kotiva tinavu muntukavata kuquqama timitaanaro.

6 Kia tenavu quminavauve aihavi haikara vare vaunara. Kotiva ni muntuka kuquqama nimitero ni ntitaarire ti, tenavu aihavi haikara vare vai. Tenavu aihavi haikara vare vauraro Kotiva tinavu muntuka kuquqama timitaimantara ti, tenavuvata homa ni muntukavata kuquqama nimiteha tiha, Tenavu ni aanare aihavi haikara varaunarave. Nevata kempukaiqaake variate, tirara.

7 Ne tinavu aanare aihavina haikara varaqi vivera, Kotiva tinavu muntuka kuquqama timitainantema kero, ni muntukavata kuquqama nimitaanaro. Tenavu virara iriha niara tiha, Ne kia popohanaara iraiti, kempukaiqaake variqi vuatema, turo.

8 Tinavu qata vakaao, tenavu haaru Esiaini niha maara vare variavauna uvara ne kia anomake irivora. Vi entara nora maara, vo maara vo maara tinavuqaa vate vaumanta tenavu tiha, Ike, kia ho vi maarara vare qaqi vairaraiti, qutuma virarave, tiavaunara.

9 Vi entara tenavu tiha, Oho, tenavu kia qaqi vairaiti, qutu vuarira entavama aniraivo, tiavaunara. Tenavu minti tivake tavaavauraro tentanavu kahaqiarira aarava kia ho vaumanta viraqaahai tenavu Kotiva qutu vua vaiinti nahentika qaqi vara himpimake vaiva, vivaqai

tinavu ho kahaqianarove tivake, viraraqai kempukaiqamake iriqi vi variavaunara.
10 Vi entara tenavu qutu vuarirava aumanto vauvaro Kotiva tinavu viraqihairo ruaruama timitora. Kotiva vi entara tinavu ruaruama timitontema kero, naantiaravata Kotiva tinavu mintima timitaanaro. Tenavu Kotiraqaata muntuvi vaiha tiha, viva qaiqaa qaiqaavata tinavu kahaqama timitaqiro vuanarove, turo.
11 Nevata tinavuara iriha Kotira aaramaqi vivaro viva tinavu kahaqama timitaarire. Airi vaiinti nahenti tinavuara iriha Kotira aarama timitaivera, Kotiva tinavu koqema timiteharo kahaqama timitaira viraqaahai airi vaiinti nahenti Kotira quahama amitevara.

Poruva kia Korintini vurara kankoma kero vika tiva nimura
12 Tenavu vaiinti nahenti nivuqaa ni vauraro kia vo haika kaara tinavu toqaavu harimanta tenavu koqemake vika nivuqaa ni vaunarara ti, tenavu virara iriha quaheha koqeve ti vaunara. Tenavu vaiinti nahenti nivuqaa niha kia unaqaraiqaake vikaqihai vo haika vararerave tiraiti, tenavu Kotiva tinavu koqema timite vainarara iriha, Kotira kaiqaqai varaqi viha avuqavuqamake ni vaunara. Tenavu vo vaiinti nahenti nivuqaavata, ni nivuqaavata, niha mintiaqi vi vaunara.
13-14 Tenavu ni qara nimiteha kia qumina vo uva ni tiva nimiraiti, ne ho iri vai uvaraqai tiva nimi vaunara. Ne vate maa entara tinavu uva hiniqai iriaka vaiha, naantiara ne tinavu uva ekaa irivera, te virara hovema tirara. Ne tinavu uva kankomake iriqi vi, naantiara Noravano Ihuva tuvuaina entaraqaa ne tinavu quahama timitaiqe tenavu nintavata quahama nimitarara.
15-16 Tota te niara homa vika ti tavehama ti quahama timitevarave tivake, te ni tavarera auti vaiha mintima ti: Kaiqe Masedoniaini viha ni ori tave, qaiqaa vihai orurante aniha ni ai tavaarimanta ne taara tataa ti tavaiqe te ni koqema nimitaari, viraqaahai ne ti tivita vare aaraini vuru kaiqe te Iutiaini virerave, tiavaunara.
17 Te minti tivake ni oru tavarare tivakevata, kia vuavaunara. Tota te ni unaqaraiqamake oru tavarerave tiavaunara? Vovano vataihainaa uva okarara iriharo tintemake, tevata taara uva tihae eo mintirerave, kia mintirerave, ti variavaunarave?
18 Te Kotira quqaa okarara irihama tenta kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Kia tenavu niara unahaa tiha, Eo mintirerave, kia mintirerave, tivaqi viha ni tiva nimi variavaunarave, turo. 19 Sailaasivavata, Timotivavata, tevata, tenavu ni nivutana vaiha Ihu Karaitira vakaaka ni tiva nimi variavaunara. Ho Ihu Karaitiva Kotira Maaquvano kia unaqaraiqama keharo taara uva tiraitiro, viva vohaa uva quqaa uvaqai ti vaivara tiro, viva te mintirerave tivakeharo quqaa minti vaira.
20 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo te mintirerave tivatai uvara, ekaa vi uvava vivauma variarire tiro, Karaitiva qovarama vura. Karaitiva qovarama viro Kotira kaiqa varaqiro vurara ti, tenavu Karaitira kaiqara irihama Kotirara ai uva quqaa uvama vaivo tivakeha vira autu tuahere vaunara.
21 Kotiva naima nivata tinavuvata kempukaiqama timitaimanta tenavu Karaitira vataake vohaaraqi variqi vi vaunara. Tinavuara nai kaiqa vara timitaate tiro, Kotiva naima tinavu noraiqama kaira.
22 Kotiva tinavu nai kaama tero viraqaahairo nai uvavano kempukaiqama vuarire tiro, viva nai Maraqura tinavu muntukaqi vataira.

Vira Maraquravano tinavu muntukaqi vaimantara ti, tenavu tiha, Quqaama Kotiva naantiara tinavu tivitaanarove, ti vaunara.

23 Te Kotira autuqaa quqaa uvaqai tirera. Te oru Korintini vaiha vo uva kaara ni nitiariraro ni muntukavano qoraiqiantorave ti, te qaqirake kia mini vuavaunara. 24 Kia tenavu nora vaiinti voqaantemake vaiha niara kempukaiqaake vi uvara vi uvara avataqi vuate tireravauve. Aqao, tenavu tavauramanta ne Karaitira uva ho iriqi vi variara. Ne Karaitira uva iriha quaheha variate tivakeha, tenavu ni kena vaiintiqai vaiha ni hampata kaiqa varaqi virera auti vaunara.

2

1 Vi uvarara irihama, te vo uva kaara ni oru nitiariraro ni muntukavano qoraiqiantorave ti, te qaqirake kia ni oru tavarera mini vuavaunara. 2 Te ni oru nitiariraro ni muntukavano qoraiqirera, viraqaahairo tavave ti muntuka koqema timitairaqe te quaheha vairara? Kiama vovano ti muntuka koqema timitaarirava varianaro. Ne ti muntuka koqema timite variakara ti, hauri te ni nitiariraro ni muntukavano qoraiqiramanta vaiha ne kia ti muntuka koqema timitevora.

3 Te virara irihama haaru ne vaunaini qara vo vara kaavauraro vurama. Te niara tiha, Ti muntuka koqema timite variaka variavaro ti muntukavano qoraiqiantorave tivake, te kia ni oru mini tavaraiti, qaraqai nini vara kaavauraro vurave. Ti muntukavano koqema kero variaina entara ni muntukavanovata koqemakeroma varianarove, tunarave.

4 Te vi uvara qara nti variavauraro ti muntukavano qoraiqi vaumanta te iqi rateha qara ntuva taavaunara. Te qara ntihama kia ni muntukavano qoraiqiarire ti, qara ntuva taavaunara. Ti muntukavano niara voqavata vaira, virara ne kankomake iriate tivake, te ni qara ntuva nimitaavaunara.

Vo vaiinti uva taiqa kaate tura

5 Ni nivutana vaiinti vovano qora kaiqa varovaro vira kaara kia ti muntukavanoqai qoraiqumanta variavaunarave. Ekaa ni muntukavanovata vira kaara qoraiqumanta vaurave. Ho kia te qaiqaavata vi vaiintirara kempuka uva tirerave.

6 Te tavauramanta niqihai airi vaiintinavu vi vaiintiva qora kaiqa varai koqaara amurara ti, te tiha, Ho kia qaiqaavata vira qoraiqama amitaate. Homa autu amitaavo, turo. 7 Vate ne vira uva taiqake tauru amitauro tivakeha, vira muntuka kuquqama amitaata. Ne kia mintivaro hauri vira muntukavano qoraiqiraro vi vaiintiva tiharo, Kia te koqe aaraqaa qaiqaavata ho nirarave, tiantora. 8 Te niara mpo tiha ne vi vaiintirara quqaama tinavu muntukavano ariara vaivoma tiate turo.

9 Te niara ti uva koqemake irivarave, kiae koqemake irivarave, tivakeha ni qara ntuva nimitaavaunara. 10 Ne vo vaiinti qora kaiqa uva taiqake tauru amitauro tivera, tevata tauruma amitauro tirara. Niqihairo vovano qora kaiqa varairera, te niarao tiha, te Karaitira avuqaa vaiha vi vaiintira qora kaiqa uva taiqama amitauro tirara. 11 Tenavu Sataaniva una kaiqa vare vai okarara tavaunarara ti, viva tinavu haatara kaantorave tivakeha, vora uva kia qaqi iriqi viraiti, tenavu vaakama vira uva taiqa amitarara.

12 Te Karaitira vakaaka tiva nimirera vatuka vo Taroaasini orure
tavaavauraro Noravano vi vatanaaka avu aato qerama timitovarora
tiro, te uva vika tiva nimiarira aarava ho vaura. Ho vaumanta te mini
vukaiqamake vairare tivake, 13 tavaavauraro ti qata vakaa Taitaasiva
kia vaumanta vira kaara te airi aato iriha kaiqe ⌞te vira rantarera⌟
Masedoniaini vuare tivake, vi vatanaakara te vuro tivake vuavaunara.

Ihura aanare tenavuvata homa aatara kararave tura

14 Ike, Kotiva minti minti i vairara irihama, te vira quahama amite
vauro. Navutaaka naatara kaa vaintinavuka vaiinti nahenti vika tinavu
tave quahama timitaate tivakeha vatuka vau vi ani variantemake,
Kotiva tinavuvata tivita varaimanta tenavu Karaitira vataake vi ani
vaunara. Tenavu Karaitira vakaaka tiva nimiqi vi vauraro vira uvavano
tinavuqaahairo koqe untavi haikara voqaara vi ani vaimanta airi
vaiinti nahenti vi uvara iri variara.
15 Tenavu Karaitira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi vauraro Ko-
tiva tinavuara tiharo, Ne Karaitiraqaahairo koqe untavi vai haikara
voqaarama variavo, tira. Minti timanta Kotira vatukaini vire iakavata,
Sataanira vatukaini vire iakavata, vika vi untara uhire variara. 16 Hini
vaiinti nahenti vi untara uhireha tiha, Oho, qutu vuaka untave tivakeha
vika Sataanira vatukaini vikama variara. Hini vaiinti nahenti vi untara
uhireha tiha, Koqe untave tivakeha vika Kotira vatukaini qaqi variqi
vikama variara.
Ike, maa kaiqara nora kaiqama vairo. Tavave ho varaanarove?
⌞Avuqavu ni vaira vaiintiva, vivaqaima vi kaiqara ho varaanaro.⌟
17 Vo vaiintinavu koqaa varerараqai iriha vika Karaitira uva vaiinti
nahenti tiva nimi variamanta tenavu kia vika iantemake iraiti, tenavu
Kotiva tititama kaika vira avuqaa vaiha, vira uva quqaiqamake vaiinti
nahenti tiva nimi vaunara.

3

Kotiva qaraaka uva tivatairara tura

1 Tenavu vi uvara tihama kiama qaiqaa tenavu tentanavu hutu
viriniqaa kareravauve. Vo vaiintinavu kaiqa varareka iha nai nora
vaiintiara tiha, Qara timiraqe vare vuariraro vo vaiintivano te kaiqa
varaaina okarara tavaarire, ti variara. Ho kia tenavu minti tirera. Ne
tinavu okara ho iriarara ti, tenavu qumina mintiarora.
2 Ne nenta tinavu qara voqaarama variavo. Tinavu muntukaqaama
ni qara ntuva taimanta vaiinti nahenti vi qarara kaara ntihama tinavu
okarara homa irivara.
3 Tenavu Karaitira vakaaka ni tiva nimiavauramanta ne vi uvara
irurara ti, ne ti qara voqaarama variara. Karaitiva ni uva qara ntiharo,
kia *inki* namariqohairo qara ntuva taraitiro, viva qaqi variqiro vi
vai Variqara vira Maraquraqohairo ni uva qara ntuva taira. Viva
kia qumina oriqaa vi uvara qara ntiraitiro, viva ni vaiinti nahenti
muntukaqaa vi uvara qara ntuva taira.
4 Karaitiva tinavu kempukaiqama timitaimantara ti, tenavu Kotira
avuqaa vaiha muntuka qihaaqamake vi uvara vi uvara ti vaunara.
5 Tenavu tavauraro Kotira kaiqa varaarira kempukava kia tinavuqi
vaivaro, Kotiva nai tinavu kempukaiqama timite vairara ti, tenavu
tentanavu mahuta tiarirava kia vairo.
6 Kotiva tinavu kahaqiharo tinavu kempukaiqama timitaimanta
tenavu Kotiva vaiinti nahenti hampata vohaa vaireva qaraaka uva

tivataira vaiinti nahenti tiva nimi vaunara. Tenavu vaiinti nahenti tiva nimiha kia Mosiva qara ntuvato uvara vika tiva nimiraiti, tenavu Kotira Maraqura vare okarara vika tiva nimi vaunara.

Kotiva Mosiraqaa tivato uvara kia ho iriqi vi variaraqaahairo qutuvi haikava qovaraiqi vaira. Minti variamantavata, Kotira Maraqura vare variaka vika ekaa enta qaqi variqi vivara.

7 Tota Kotiva oriqaa qara ntuva kero Mosira amu uvara, vaiinti nahenti kia ho iriraiti, vika qutuvi variara. Kotiva Mosira vi uvara tiva ami vauvaro Kotira mpeqa okaravano takuqiharo Mosira viri ataama amite vaura. Mosiva vi uvara varero vaiinti nahenti konaini tuvuntomanta vika vira viri tavarare tuvaro ⌞kuari avu itaintemakero⌟ vika avu ari vaumanta vika kia ho Mosira viri tavora. Mintiaqiro viro, Mosira virivano takuquqiro vi vauva taiqa vura.

8 Ho Kotiva nai Maraqura nimi vai uvava totaa uvavata aatarakairara tiro, vi uvava voqavata vaiinti nahenti ataama nimitaqiro vuanaro.

9 Kotiva Mosiraqaa tivato uvava takuquqiro viharovata, vi uvava vaiinti nahentiqaa uva vateharo qutu vuateqai ti vaira. Kotira qaraaka uvavano vaiinti nahenti avuqavuqama nimite vairara tiro, vi uvava voqavata takuqiharo vika ataama nimitaqiro vuanaro.

10 Kotira qaraaka uvavano nai uritara kero voqaara uva vairara ti, tenavu vira haarua uva kempukara kia noraiqaake iriqi virara.

11 Kotiva Mosiraqaa tivato uvava vahuqa vauvaro vi uvava takuquqiro vi vauva vahuqaqai vaura. Kotira qaraaka uvavano kia taiqa viraitiro, qaqi variqiro vi vairaro vira takuqiro vaivavata kia taiqa viraitiro, qaqima variqiro vuanaro.

12 Tenavu Kotiva qaraaka uva tivataira irihama kia ekaara qutu viraiti, qaqi variqi vuainarara ti, tenavu kia qetaraiti, muntuka qihaaqamake vaunara. 13 Kia tenavu Mosira aanantarera. Isareri vika vira virivano takuquqiro vi vaiva taiqa vuainara tavevorave tiro, Mosiva tavuna varakero nai viri mantaaqa kero aqute vaura.

14 Ho Isareri vika vauvaro vika avu aatovano kia kanko umanta vaura. Maa entaravata vi vatanaaka Kotiva haaru vato uvara kaara ntiha, kia vi uvara okara kankomake iri variara. Mosiva nai viriqaa aquto tavunara voqaara Kotira uva mantaaqa nimite vaimantara ti, vika vi uvara kaara ntiha kia kankomake iri variara. Vika náivano vi tavunara qaqini varakeva kia ho vaivaro Karaitiva vivaqaima vi tavunara qaqini ravaqaa nimitaariravama vairo.

15 Haaruvata maa entaravata Isareri vika Mosiraqaa tivato uvara kaara nti variavaro tavuna voqaava vika avu aato mantaaqa nimite vaimanta vika kia Ihurara kankomake iri variara.

16 Ho vaiintivano nai vaaqu kaiqaqaahairo tuqantaa viro Nora Vaiinti vira aarairera, viva vi tavunara vira avu aatoqaahairo qaqini ravaqaama amitaanaro. 17 Te Nora Vaiintiara tiha te vira Maraqurara ti vaunara. Tinavu Nora Vaiinti Maraquravano vaiinti muntukaqi vairera, vi vaiintiva vairaro qora okaravano kia vira rumpa tairaro viva qaqini kuvantu viro varianaro.

18 Tenavu Ihu Karaitira vainti vauraro kia tinavu viriqaa tavunavano mantaaqa timitaimanta tenavu *memontaara/inupi* voqaara vauraro vira mpeqa okaravano tinavuqaahairo ataa iharo vairo.

Noravano tinavu ataama timitaqiro vi vairaro Kotira Maraquravano tinavu vara qaraakaiqama kairaqe tenavu tentanavu Nora Vaiinti vira voqaantemake variainara.

4

Karaitira vakaaka vutuke vaiinti nahenti tiva nimi vaunarave tura

1 Kotiva tinavu aaqurihama timiteharo tinavu noraiqama keromaa uvara vaiinti nahenti tiva nimiate timantara ti, kiama tenavu popohamake vika tiva nimiqi virera.

2 Tenavu vaiinti nahenti tiva nimihama, vaiintivano kukeqa viharo kaurira kaiqa vare vai okarara tauvaqa utu amiteha kia unaqaraiqamake vi uvara tiraiti, tenavu kia Kotira uva hampi tuqantaa qantamake tiraiti, tenavu Kotira avuqaa vaiha vira uva vutuke tiva nimi vauramanta vaiinti nahenti tinavu uva iri variavaro vika avu aato muntukavano tinavu uvara quqaa uvave ti vaimanta variara.

3 Tenavu Karaitira vakaaka vutuke vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vauramanta vaiinti vokiaka vi uvara okara kia ho irivera, vika kakakima vikama vaihara ti, kia tinavu uva ho irivara. 4 Vika variavaro una variqavano Sataaniva maa vataraqaa raqiki vaiva vika avu aato tinta kaimantara ti, vika Karaitira uvara kia quqaa uvave ti variara. Karaitira vakaakavano vika avu aato ataama nimitaantorave tiro, Sataaniva vika avu aato vara hampiqamake vaira. Karaitivavata Kotivavata vitanta vohaa qaramake variara.

5 Kia tenavu niqaa raqikirera tentanavu uvavauve ni tiva nimi vaunara. Tenavu ni tiva nimihama Ihu Karaitiva, vivaqaima Noravano vaivo ti vaunara. Tenavu Ihurarao tiha ni kaiqa vara nimitarera auti vauraukama vai. 6 Tota konkira ariro vauvaro aatitaane tu Variqava, vivama maa entara tinavu muntuka avu aatoqi ataama timitaimanta tenavu tentanavu avu aato muntukaqohai Kotira mpeqa okaravano Karaitira viriqaahairo ataa i vaimanta tavaunara.

Tenavu tave voqaara vaunarara tura

7 Tenavu aaqatai vata varakero aututai tavera voqaara vauraro Kotira uva nora uvavano tinavuqi vaira. Tenavu tave voqaara uqerara vaiinti vauramantara ti, vaiinti nahenti tavaavaro tenavu ti vauna uvava kia tinavuqihairo qovarama vi vaira. Vi uvava uritarakero kempuka uva vaimantara ti, vaiinti nahenti tavaavaro vi uvava Kotiraqaahairo vai uvavama vairo.

8 Hihai hihairo vo maara vo maaravano tinavu qoraiqama timite vaiharovata, kiama anomakero tinavu qoraiqama timite vairo. Vo enta vo enta airi haikavano tinavu avu aato vara hampiqama kareva auti vaimantavata, kia tenavu Kotira kaiqa qaqirake vaunara.

9 Vaiinti nahenti tinavu navutaiqiha tinavu tivataqi vi variavaro Kotiva kia tinavu qaqira karaitiro, viva tinavu kahaqi vaimanta variqi vi vaunara. Vo kiaka tinavu hari variamantavata, kia tenavu ekaara taiqavi vaunara.

10 Tenavu vauramanta Ihura arukontemake, ekaa enta tinavu vaatavata hari variamanta tenavu hove ti vaunara. Tenavu mintimake variari vaiinti nahenti Ihuva himpiro qaqi variqiro vi vai kempukara tinavu vaataqaahai ho tavevara.

11 Tenavu Ihurarao ti, vira kaiqa vare vauramanta vika vira arukontemake tinavuvata arukareka auti variamanta vaunara. Mintiaqi vi

vauramanta ne tavaavaro tinavu vaatavano taiqa vuainaraqi Ihuva qaqi variqiro vi variarirava vaimanta vaunara.

12 Qutuvi okarava tinavuqi qovaraiqireva auti vaivarovata, qaqi variqi vi vai okarava niqi variqiro vi vaira. 13 Kotira vukuqi vai uvava mintima tiro:

> Te Kotirara viva quqaama ti kahaqianarove ti variavaunarara ti, te vi uvara nivata tiva nimiqi vi vaunarave, tura. *(Ihi 116:10)*

Tenavuvata vi vaiintira aanare Kotirara quqaave tivakeha vira uva ni tiva nimi vaunara. 14 Tenavu iruraro Nora Vaiinti Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kaiva, viva naantiara tinavuvata qaiqaa qaqi vara himpima kero nivata tinavuvata vita vuru kairaqe tenavu ekaa Ihura aaqanto vairara.

15 Tenavu niarao tiha ni kahaqirera aihavi haikara varaqi vi vaunara. Tenavu mintiaqi vi variari ne Kotiva ni koqema nimitaaina uvara iriqi viha airiqama vimanta, ne airi vaiinti nahentiqamavi vaiha Kotira quahama amitaivaro Kotira autuvano virini qiarira.

16 Virara irihama tenavu kia popohanaara iraiti, maa kaiqara varaqi virera. Tinavu vaata kempukavano taiqavi vaivarovata, tinavu muntukavano vo enta vo enta qaraakaiqamaqiro vi vaimanta vaunara.

17 Vo maara vo maaravano tinavu qoraiqama timitaqiro vi vaiva vahuqaqai vaimanta tenavu vi maarara vi maarara aataraqi vivi, naantiara tenavu uritarake koqemake naaruvaini ekaa enta qaqi variqi virera. Virara irihama tenavu kia maa entara maara varaqi vuainarara noraiqaake iriqi virera.

18 Tenavu avuqohai vataini vai haikara tave vaunara, kiama virara noraiqaake iriqi virera. Vi haikava vi haikava vahuqa variaina haikavaqaima vairo. Tenavu kia avuqohai ho tave vauna haikava naaruvaini vai haikara, virara noraiqaake iriqi virera. Kia avuqohai tave vaura haikava, vi haikava vi haikava ekaa enta qaqi variqiro vuanaro.

5

Tinavu tivaatavano haraara naavu voqaarama vaivo tura

1 Tinavu vaatavano vaireva haraara naavu voqaara vaimanta tenavu vi vaatara vataake vaiha vataini qaqi variqi vi vaunara. Tenavu kankomake iruraro tinavu haraara naavu rampai kaivaro, naaruvaini tinavu naavu vo varianaro. Vi naavuva kia vaiintivano kauquqohairo kaqa tai naavuva vaivaro Kotiva vi naavurave vaatarave autu timitairara tiro, vi vaatava ekaa entama qaqi variqiro vuanaro.

2 Maa entara tenavu naaruvaini vaina vaatarara irihama vi vaatara oru vararerave tiha, maa vaatara vataake variqi viha keke ti vaunara. 3 Tenavu toka variarorave tivakeha vi vaatara nonkute vairera.

4 Tenavu maa vaatara haraara naavuqi voqaara variqi viha keke tivaqi vi vaunara. Kia tenavu tentanavu vaata qaqira karera auti vauraukavauve. Vaiintivano haarua utavaaqaqaa qaraaka utavaaqa nonku tainantemake, tenavu tentanavu haarua vaataqaa qaraaka vaata nonkirera. Mintiariraro tinavu quti vaira vaatava kuquviro qaqi variqiro vi variarira vaatavama varianaro.

5 Tinavuara vika mintiake qaqi variqi vuate tiro, Kotiva tinavu vaata qeramakero vataira. Kotiva minti tivakero tinavu nai kaama tero

tivatai uvava kempukaiqama vuarire tiro, viva nai Maraqura naane avuni tinavu timimanta varaunara.
6 Tenavu maa vaatara vataake vaiha kia qetaraiti, muntuka qihaaqamake vaunara. Tenavu maini maa vaatara vataake variqi vuarera, tenavu kiama ho naaruvaini Noravano vainanaini virara. 7 Maa entara tenavu kia tentanavu avuqohai vira tavaraiti, vira uvaraqai quqaa uvave tivakeha variqi vi vaunara. 8 Tenavu muntuka qihaaqama keha variqi vi vauraukama vai. Tenavu maa vaatara maini ke, oru naaruvaini tentanavu maaqa tanaraini Nora Vaiinti hampata variataama iro. 9 Ho tenavu maa vaatara vataake variarerave, naaruvaini oru variarerave, tenavu Ihura antuqaqaaqai variqi virera.
10 Naantiara Karaitiva taintaqaa oquviro vaiharo *ko* tire iraqe tenavu ekaama vira avuqaa himpite vairara. Vi entara viva tinavu vohaiqa vohaiqa vaata vataake vaiha kaiqa varaavauna uvara avuqavu qianaro. Koqe kaiqa varaina vaiintira nai koqaa koqema kero amianaro. Qora kaiqa varaina vaiintira vira nai koqaa qora koqaama amianaro.

Vaiinti nahenti Kotira vataake vohaaraqi variate tura

11 Noravano *ko* tiaina entarara irihama tenavu qeteha, vaiinti nahentiara vira uva iriqi vuate ti vaunara. Kotiva tenavu avuqavu kaiqa vare vauna okarara tave vairave. Nevata tenavu vare vauna okarara kankomake tavaivera, te virara hovema tirara.
12 Tenavu tentanavu okarara tihama kia tentanavu autu viriniqama karera auti vaunaravauve. Tenavu vi uvara ni tiva nimiari ne tinavu okarara quahama timiteha, viraqaahai vaiinti vonavu hampi uva ti variaka ne vinavuka nái uvavata tiva nimikama vaivara. Vi vaiintinavuka vaiinti viri vaataraqai noraiqaake iriqi viha, kia vaiinti avu aato muntukara noraiqaake iriqi vi variara.
13 Hini kiaka tinavuara vueraiqaa vuavo ti variaka, vika homa nai minti tivara. Tenavu Kotirarao tiha mintiaqi vi vaunara. Hini kiaka tinavuara koqe avu aato vataukave tiha homa minti tivara. Tenavu niarao tiha mintiaqi vi vaunara.
14 Karaitira muntukavano tinavuara vaimantara ti, tenavu vira kaiqaqai vare vaunara. Vi uvara okara vaireva maantimama vairo: Tenavu ekaa qutu vuataara vaimanta vauraro Karaitiva vaiinti vohaiqavano tinavu ekauka vatuka varero vuru qutu vurara ti, tenavu ekaa vira hampata qutu vuraukama vai.
15 Viva tinavu ekaukara iriharo qutu vurara ti, tenavu maa vataraqaa variqi viha tentanavuaraqai iriqi vuarora. Tenavu Karaitirara iriha vira kaiqa vara amitaqi viha maa vataraqaa variqi vuari. Viva tinavuarao tiro qutu viro qaiqaa qaqi himpiro vairara ti, tenavu mintiaqi vuari.
16 Maa entara kia tenavu qaiqaa vataihainaa uva okarara iriha vo vaiintiara qora vaiintive, koqe vaiintive, tivaqi virera. Tota tenavu vataihainaa okarara iriha Karaitirara qumina vaiintive tiavaunara. Maa entara kia qaiqaa tenavu minti tivaqi virera.
17 Karaitira vataakero vohaa vaiva vaireva, viva qaraakaiqamavi vai vaiintivama vairo. Vi vaiintiva haaru hampi nu okarara qaqira kero, qaraaka ni okarara varaqi vi vaivama vairo.
18 Kotivama vi vaiintira qaraakaiqama kaivaro vaira. Tenavu Kotira navutaaka variavauraro Kotiva tinavuara nai vataake vohaa variate

tiro Karaitira varakorara ti, tenavu Karaitira kaiqaqaahai vira vaintiqamavi variavauraro Kotiva tinavu kaamatero vi kaiqara timimanta tenavu viva vaiinti nahenti vataake vohaa variaina uvara vika tiva nimiqi vi vaunara.

19 Vi uvara okara maantimama vairo: Kotiva vataini variaka qora kaiqa kaara kia vikaqaa uva vataraitiro, viva Karaitira kaiqara iriharo vaiinti nahenti vataake maateraiqireva auti vaira. Vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiate tiro, Kotiva tinavu kaamatero noraiqama kaimanta tenavu vuru vaiinti nahenti vi uvara tiva nimi vaunara.

20 Tenavu Karaitira autuqaa vira uva vare anuraro Kotiva naivano tinavu noqaahairo ni uva tiva nimi vaintemake, tenavu vira uva ni tiva nimi vaunara. Tenavu Karaitira autuqaa ike mpo tiha, Kotira qaqi kaivaro ni hampata vohaa maateraiqiharo variarire ti vaunara.

21 Karaitiva kia qora kaiqa vararaitiro vauvaro Kotiva tinavuarao tiro, tinavu qora kaiqa uva Karaitiraqaa vuru vatovaro Karaitiva tinavu qora kaiqa uva varero vuru qutu vurara ti, tenavu Karaitira vataake vohaa vauraro Kotiva kia tinavuqaa uva vataraitiro, tinavu avuqavuqama timitaimanta vaunara.

6

Tenavu ni kahaqirera airi maara varaqi vi vaunarave tura

1 Tenavu Kotira vataake kaiqa vare vaurauka vaiha tenavu niara ike mpo tiha, Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimite vai okarara, hauri ne virara qumina haikave tivorave, turo. 2 Kotiva mintima tiro:

> Te ni aaqurihama nimiteha koqema nimitauna entaraqaa te ne uva tiara irunarave. Te ni kuvantuke ntitauna entaraqaa te ni ntitaunarave, tura. *(Aisaiaa 49:8)*

Ho iriate, Vate Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaaina entavama vaivo. Vate Kotiva ni kuvantu kero ntitaaina entavama vaivo, turo.

3 Ne tinavu kaiqara iriha tinavuqaa uva vatevorave tivakeha tenavu kia hampi kaiqa vare vaunara. 4 Tenavu kia mintiraiti, vo enta vo enta tenavu variqi viha ne tinavuara vika Kotira kaiqa vaiinti tarukama variavo tiate ti, tenavu avivinamake variqi vi vaunara. Mintimake variqi viha aihavi haikara vare vauna entarave, maara vare vauna entarave, tinavu qoraiqama timite varia entarave, tenavu kia popohanaara iraiti, kempukaiqamake variqi vi vaunara.

5 Tinavu navutaaka tinavu kaavu humiqake vateve, tinavu karapuhiqi verakeve, tinavu ututeha ruqutuke vateve, mintiaqi vi variamanta tenavu vukaari utiha kaiqa varaqi vihave, entaqi kia koqemake vaitaqi vihave, karara voqamake hantuqa hari vaimanta variqi vihave, mintiaqi vihavata, tenavu kia popohanaara iraiti, kempukaiqaake variqi vi vaunara.

6 Ne tinavuara vika Kotira kaiqa vaiinti tarukama variavo tiate ti, tenavu koqe kaiqaqai varaqi viha, koqe avu aatoqai iriqi viha kia vaaka arara itaraiti, vokiakavata koqema nimitaqi vi vaunara. Kotira Maraquravano tinavuqi vaimantara ti, tenavu vaiinti nahentiara quqaa muntuka vateha variqi vi vaunara.

7 Quqaa vakaakaqai tenavu tiva nimiqi vi vaunara. Kotira nai vira kempukaqohai tenavu vira kaiqa vare vaunara. Vaiintivano huru veva

totainantemake, tenavu kauqu tanarainivata, kaanaaqainivata, Kotiva avuqavu ni vai okarara totaqi vi vaunara.

8 Hini kiaka tinavu hutu viriniqamake variamanta hini kiaka tinavu hutu vatainiqamake variara. Hini kiaka tinavu hutu tuahera keha tinavuara koqe vaiintive ti variamanta hini kiaka tinavuqaa qora uva vate variara. Vika tinavuara una uva ti variakave tiamantavata, tenavu quqaa uvaqai ti vauraukama vai.

9 Hini kiaka tinavuara kia ni tavaunarave ti variamanta hini kiaka tinavuara ni tavaunarave ti variara. Hini kiaka tinavuara qutu vuavo ti variaveravata, tenavu qaqi variqi vi vaunara. Vika tinavu ruqutuqi vihavata, kia tinavu ekaara aru taiqake variara.

10 Vo haika vo haikavano tinavu muntuka qoraiqama timite vaimantavata, tenavu quahakeqai variqi vi vaunara. Tenavu vehi vaiinti vaihavata, tenavu uva tunaraqaahai airi vaiinti nahenti koqe haika vare variara. Tenavu kia airaira vataurauka vaihavata, tenavu naaruvaini airi airaira vataariraukama vai.

11 Mpo, Korinti vatanaakao, tenavu kia vo uva kukeqaraiti, ekaa uva qoqaa ni tiva nimi vaunarave. Tinavu muntukavano ekaa niarama vaivo. 12 Tinavu muntukavano niara vaimanta tenavu kia ni toma nimitaraiti vauramantavata, neqai tinavu toma timite variarave.

13 Te tenta vainti tiva nimi vaunantemake, nivata tiva nimi vaunara. Tinavu muntukavano niara vainantemake, nevata tinavuara muntuka vataata.

Ihurara kia quqaave tika hampata kia variqi vuate tura

14 Ne Ihura uva iriaka hauri ne kia Ihura uva iriaka hampata vohaaraqi vaiha nai varate nai varate ivora. Nantiakeroe koqe haikavanovata qora haikavanovata vohaa tampamaviro variqiro vuanaro? Kia ho mintianaro. Nantiakeroe aatitairavavata, konkiraiqiravavata, vohaa tampamaviro variqiro vuanaro? Kiama ho mintianaro.

15 Karaitivavata Sataanivavata nantiakee vitanta vohaa uva vatevarave? Karaitirara quqaave tiravavata, kia Karaitirara quqaave tiravavata, vitanta hoe vohaa avu aato iriqi vivarave?

16 Hoe Kotira Naavuqi una variqanavu maraquravata vuru vataivaro varianarove? Aqao, Kotiva qaqi variqiro vi vaiva vaimanta tenavu vira naavuma vauro. Kotiva nariara mintima tiro:

> Te tenta vaiinti nahenti vataake vairera vika nivutaini variqi viha te vika Variqavano variari vika ti vaiinti nahentima vaivarave, tura. *(Wkp 26:12)*

17 Viva minti tivakero Noravano qaiqaa mintima tiro:

> Ne qaqi vaiinti nahenti mini ke, ne nentaraiqamake ani variate. Ne qora haika kia utu vararaiti, variqi vi vaiqe te ni ntita varaare. *(Aisaiaa 52:11)*
>
> 18 Te ni qoka variari ne ti maaqu raavurama vaivarave. Te Noravano ekaa kempuka vataurauka minti tunarave, tura. *(2 Samueri 7:14)*

7

1 Ho ti navunaao, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero vi uvara tiharo tinavuara iriharo tiva tairara ti, kaiqenavu tentanavu vaataqaave muntukainive qoraiqama timitaaina haikara hiqamake, Kotira aatu qetaqi viha koqe kaiqaqai varaqi vuari.

Ti muntukavano niara koqe imanta vaunarave tura

2 Mpo, ne kia tinavu toma timitaraiti, tinavuara muntuka vateha
variata. Kia tenavu vo vaiinti qoraiqama amitevaunarave. Kia tenavu
vo vaiinti qoraiqama amitauraro hampi aaraqaa ni vairave. Kia tenavu
vo vaiintivano i haikara unaqaraiqamake vare vaunarave. 3 Ho te
minti tiha kia niqaa uva vatareravauve. Te vi uvarara vaaka ni tiva
nimunara: Tinavu muntukavano niara noraiqaakero vairara ti, ne qaqi
variqi vi entarave, ne qutuvi entarave, tenavu ni hampatama variqi
virera.

4 Ti muntukavano niara qihaaqama kero vaimantara ti, te kia qe-
taraiti, tenta uva vutuke ni tiva nimi vauro. Te ni mahutaqai ti vaunara.
Maaravano tiqaa qovaraiqi vaimanta kia te virara noraiqaake iriraiti,
niara iriha ti muntukaqihairo koqe i vaimanta voqavata quaheha
vaunara.

5 Tenavu Masedoniaini orure qaqi mini vairare tiavaurarovata, hi-
hai hihairo maaravano qovaraiqi vauvaro tinavu muntukavano qete
vaumanta variavaunara. 6 Ho Kotiva muntuka qoraiqi vai vaiintika
muntuka kuquqama nimite vaiva, viva vi entara tinavu muntuka-
vata kuquqama timiteharo Taitaasira tenavu variavaunaini atitovaro
ororora.

7 Kia tenavu Taitaasiva ururoraraqai quahaunara. Viva ni hampata
vaumanta ne vira muntuka kuquqama amito uvara Taitaasiva tinavu
tiva timimanta tenavu vi uvararavata iriha quaheha vaunara. Taitaa-
siva ne tinavu tavaataa imanta varia uvara, vi uvaravata tinavu tiva
timimanta irunara. Ne anomake mpo ike tiha, Kia tenavu mintiataara
minturo, tia uvaravata, ne tiriara noraiqaake iri variararavata Taitaa-
siva tiva timimanta irunara. Taitaasiva ekaa vi uvara tiva timimanta
iruraro ti muntukavano voqamakero quahe vaimantama vaunara.

8 Tota te qaraqihai ni tiva nimuna uvara kaara ni muntukavano
qoraiqumanta vaurara ti, te vi entara tiha, Vi qarara kia ni nimi taataara
vaimanta ni nimitauro, tiavaunara. Ho viraqaahai te tavauraro ni
muntukavano vahuqaqai qoraiqurara ti, te vi qarara vara kaavau-
narara kia qaiqaavata mpo ike tiraiti, 9 te virara quahehama vauro.

Vi qarava ni muntuka qoraiqama nimitora, kia te virara quaheha
vairaiti, te ni muntukavano qoraiquraqaahai ne qora aara qaqirakora,
virarama te quaheha vaunara. Kotiva qaqi kovaro ni muntukavano
mintimakero qoraiqama vurara ti, tenavu tura uvava kia ni qoraiqama
nimitora.

10 Vaiintivano muntuka qoraiqiraro tiharo mpo, Kotira uva kia raqa
kaataara raqa kauro, tirava qora aara qaqira kairaro Kotiva vi vaiintira
homa kuvantukero vitaanaro. Vaiinti vovano qumina vataihainaa uva
okarara iriqiro vi vairaro vira muntukavano qoraiqirava kiama vira
kahaqama amitairaro viva ekaarama qutu vuanaro.

11 Ho tavaate. Kotiva qaqi kovaro ni muntukavano qoraiqama vurara
ti, ne kia vi vaiintiva qora kaiqa varora qaqi karaiti, ne vaakama qora
okara vira nenta avutaqihai taiqa kareka auti vaiha vi vaiintira ati
vaura. Ne tiha, vi vaiintira qora kaiqa kaara Kotiva tinavuqaavata uva
vataantorave tivakeha ne tiriara viva maini tinavu hampata vaiharo vi
uvara avuqavuqama timitairaqe hove tiataarave ti variara. Ho ne minti
mintima keha vi uvara kempukaiqama keha avuqavuqi variamantara
ti, te tavauraro ni okaravano koqe okaraqaima vaira.

12 Te tota vi uvara qara ntihama kia te qora kaiqa varo vaiintirara iriraiti, kia te vi vaiintiva qoraiqama amito vaiintiraravata iriraiti, qara ntuva nimitaavaunara. Ne Kotira avuqaa vaiha tinavuara ni muntukavano voqamakero vairara kankomake iriate ti, te vi uvara ni qara ntuva nimitaavaunara.

13 Ne ti qaraqihainaa uva ho iriarara tiro, tinavu muntukavano koqe imanta vaunara.

Tenavu Taitaasira atitaavauraro ne varianaini vumanta ne vira muntuka qihaaqama amitovaro vira muntukaqihairo koqe i vaurara ti, tenavu viraravata irihama quaheha vaunara. 14 Te ni mahuta Taitaasira tiva amiavauraro viva ni hampata vaiharo tavomanta ne quqaa mintimake varia vaiinti nahentika variarara ti, kia te kaurira haika vare vaunara. Tenavu quqaa uvaqai ni tiva nimiteha, ni mahutavata tiva amiavauna uvaravata Taitaasiva tavovaro ekaa vi uvava quqaa uvaqaima vaura.

15 Taitaasiva ne varianaini oruromanta ne vira quahama amiteha vira vevaaraini vaiha vira uva koqemake iri vaurara tiro, Taitaasira muntukavano niara voqavata vaira. 16 Virara iri vauraro ti muntukavano niara paru iro vaimantara ti, te quaheha vaunara.

8

Parumakeha nenta qata vakaa kahaqiate tura

1 Ti qata vakaao, vaiinti nahenti Masedoniaini vo vatuka vo vatukaqi variaka Kotiva vika koqema nimitaimanta varia uvara, ni tiva nimiari iriata.

2 Vihainaa vaiinti nahenti variqi vuvaro nora maaravano vi vaiinti nahentika avatareva qovaramavi vaumanta vi vatanaaka vehi vaiinti nahenti kia airi airaira vataaka vaihavata, vika Kotirara quahaqi viha, viraqaahai vika vokuka kahaqireka kia nái u haikara tuqaramake tuataraiti, paruma keha tinavu timumanta tenavu vare muntu vokuka nimiavaunara.

3 Te quqaama turo. Vika vokuka kahaqireka iha, ho monu nimihavata, vika qaiqaa voki monuravata tinavuqaa vara komanta tenavu vare muntu nimiavaunararama turo. Kia te kempukaiqamake tiavauramanta vika náivano mintiataa umanta mintiakeha nimurave.

4 Vika náivano tinavuara mpo tiha, Tenavuvata Kotira vaiinti nahenti vokiaka Iutiaini variaka kahaqama nimitarerave, tura. 5 Tenavu hoqare vikara tiha, Vika inaara monu tinavuqaa vara kaiqe tenavu vare muntu nimirerave, tivake tavaavauramanta vi vatanaaka airi monu tinavuqaa vara komanta tenavu vare muntu nimiavaunara. Vi vatanaaka tota Kotira kaiqaqai varararerave tivakeha vika ekaa nái naane Kotira ami, viraqaahai vika tinavuara tiha, Ne tinavu Kotira kaiqa vara amite vai aarara humiqaiqe varaare, tura.

6 Masedonia vatanaaka mintima keha Iutiaini variaka kahaqireka monu nimurara ti, tenavu Taitaasirara tiha, Are Korintini avuni hoqarama kera monu ruvaaquma kareva vuanarara tira, are qaiqaa mini anirantera, vi kaiqara aaqurihama nimitena kaiqara, monu varena kaiqara vuru taiqa kaane, ti. Minti tivake tenavu Taitaasira ne varianaini atitehama vuana vaina ti vauro.

7 Ne vo kaiqa vo kaiqa koqema keha vare variakave. Ne Karaitirara kempukaiqaake iriqi vi variakave. Ne vira uva koqemake ti variakave.

Ne vira uva okara kankomake iri variakave. Ne voka voka kahaqireka auti variakave. Ne tinavuara muntuka vateha variakave. Ne minti minti variarara ti, te niara tiha, Ne Iutiaini variaka aaqurihama nimitareka iha, paruma keha nenta monu nimiate, turo.

8 Minti tihama te kia niara kempukaiqamake monu kaate turo. Vaaka te Masedonia vatanaaka koqemake nái monu nimia okarara ni tiva nimuro. Te minti tihama ni muntukavano quqaiqama kero vokiakara vainara avatamake tavarera.

9 Tinavu Noravano Ihu Karaitiva tinavu aaqurihama timitero koqema timitaira, nevata virara iriara. Viva ekaa vo haika vo haika vate vaiva vaiharovata, viva niarao tiro nai vehiqama vura. Viva vehiqama vuraqaahai ne ekaa naaruvaini vai haikara varekama variara.

10 Kia te niara kempukaiqamake tiraiti, tenta irike niara mintima ti: Tuvana ihi ne naane monu ruvaaquma kareka hoqarama tora. Ne naane mintiataa umanta minturara ti, ne vi kaiqara varaqi vi, vuru taiqa kaata.

11 Ho vate te niara tiha, Vi kaiqara varaqi vi, vuru taiqa kaate, turo. Hoqare ne vi kaiqara varareka iha quahontemake, vi kaiqara vara vuru taiqa kaate, turo. Ne monu airi vataivera, airi monu nimiata. Ne kia airi monu vataivera, inaara monuqai nimiata. 12 Ne inaara monuqai vateka vi monura parumake nimivera, Kotiva kiama niara nora monu nimiataarave tiraitiro, virara hovema tianaro.

13-14 Kia tenavu niqaa nora maara vatehama niara nora monu nimiate tivakeha vo vatanaakara inaara monuqai nimiate ti vauro. Ne maa entara airi haika vateka vaiha homa rairake kia airi haika vateka kahaqivara. Naantiara ne kia airi airaira vateka vaimanta vika vi entara airi airaira vateka vaiha nintavata kahaqivara. Ne mintimake nai kahaqi nai kahaqamaqi viha homa nevata vikavata vohaa qaramake vaivara.

15 Ne monu rairake nimi okarara irihama Kotira vukuqi haaru qara ntuvato uvara iriha variata. Kotira vukuqi mintima tiro:

> Airiqamake manaa kara nuntu varoka neva hoqai vauvaro kia airiqamake manaa kara nuntu varoka vika nevavata vohaa qarama kero hoqai vaurave, tura. *(Katu Varora 16:18)*

Taitaasivavata ne ianaini virevave tura

16 Kotiva Taitaasira kahaqama amitaivaro vivavata tinavu aanarero ni kahaqireva quahakero kahaqianaro. Taitaasiva minti vaimantara ti, tenavu Kotirara koqeve ti vaunara.

17 Tenavu Taitaasirara ni kahaqiarire turaro viva vi uvarara quaha kero, viraqaahairo viva ni kahaqiataa ivaro tiharo, Te vika oru tavarerave, tiro.

18 Ho tenavu vaiinti vovata atitaariraro viva Taitaasira vataakero vuanaro. Viva koqema kero Karaitira vakaaka tiva nimi vai vaiintiva vaimanta Kotira vaiinti nahenti vo vatuka vo vatukaini variaka virara koqe vaiintive ti variara.

19 Ho vo uvavatama vairo. Vi vaiintiva tinavu airuqama timiteharo tinavu kahaqi vairaqe tenavu ruvaaqumate monura vare ⌞Ieruharemini⌟ vuru kaare ti, vika vira kaama taara. Kotira autuvano virini qiarire ti, tenavu vi monura varakeha rairake vaunara. Mintihama tenavu vehi vaiinti nahentiara noraiqaake iri vaunarara nivata numiqarera.

20 Naantiara vokika tinavuara monu varakeha hampi rairake nimi
variavo tivorave ti, vi vaiintira Taitaasira vataake atitarera. 21 Tenavu
avuqavuqamake vi kaiqara vi kaiqara varaqi virera. Kia tenavu Kotira
avuqaaqai vaiha mintiraiti, tenavu ekaa vaiinti nahenti nivuqaavata
vaiha mintiaqi virera.
22 Tenavu vitanta nititehama vaiinti vovata atitarera. Tenavu airi
tataa vi vaiintira avateha tavauraro viva vaiinti nahenti ho kahaqiari-
ravama vairo. Vira muntukavano niara qihaaqama kero vaivarora tiro,
viva quaha keharo ni kahaqiariravama vairo.
23 Te Taitaasirara tirera. Viva ti vataakero kaiqa vare vai vaiintivama
vairo. Viva ti vataakero vaiharo ni kahaqiataa ivaro ni kahaqi vaira.
Te vo vaiintitanta vaaka tunatantara tirera. Ihura vaiinti nahenti
vo vatuka vo vatukaini variaka vitanta tinavu kahaqama timiteha ni
kahaqiate ti, vika vitanta vara himpimake kaamateha nitite. Vitanta
kaiqa vareraqaahairo Karaitira autuvano noraiqama vuanaro.
24 Vinavuka ne vainaini oruraimanta ne vinavuka ntitake koqema
nimitaivaro te niara tuna uvava vivauma variarira. Ne vinavuka
koqema nimitaimanta Ihura vaiinti nahenti vonaini vonaini variaka
niara tiha, Quqaama ni muntukavano tinavuara vaivo, tivara.

9

Parumake monu nimi okarara tura

1 Ne Kotira vaiinti nahenti kahaqama nimite varia okarara ho iri
tavaarara ti, te vi okarara qumina qaiqaa ni tiva nimirera qara
ntuarora.
2 Te tavauramanta ni muntukaqihairo voqamake vika kahaqiataa
imanta ne Iutiaini variaka kahaqi variara. Te ni mahuta Masedo-
nia vaiinti nahenti tiva nimiha tiha, Akaiaini variaka tuvana ihiara
vaiha monu qeramakeha Iutiaini variaka nimireka auti variarave,
tiavaunara. Te minti tivake ni mahuta tiavaunarara ti, Masedonia
vatanaakaqihai airitahaa vikavata quaha keha monu qerama vatareka
auti variara.
3 Te vi vatanaaka tiva nimiha ni mahuta tiavauna uvava qumina
uva variantorave ti, ne te tiainantemake qerama vate variate ti, vaiinti
vonavu ne vainaini nititaari vivara.
4 Te kia vinavuka naane nititaraiti, te Masedonia vaiintinavu ham-
pata ne vainaini oru vi tavaari ne kia vi haikara ruvaaqumake qerama
vataivera, te niara vika monu qeramake vatevarave tuna uvava qumina
uva vairamanta te vira kaara kaurira haika varaari nevata kaurira
haikama varevarave.
5 Mintiantorave ti, kaiqe te maa vaiintinavuka naane nititaari
vinavuka tinavu avuni orure, ne vi monura rairake nimirerave ti-
vataara, vinavuka vi monura ruvaaquma vataiqe tenavuvata mini
oruntarera. Ne mintima keha vi monura qerama vataiqe te orunte tiha,
Kia niara kempukaiqaake turamanta ne mintiavo, tirara. Te niara, Vika
paruma keha monu tiqaa vara kaamanta muntu nimuro, tirara.
6 Maa uvara kankomake iritaata. Kara taaraiqa ututairava kara
taaraiqaqaima qantu varaanaro. Airi kara ututairava airitahaama
qantu varaanaro. 7 Vi okarara irihama monu paruma keha nimiata.
Ne vohaiqa vohaiqavano aato irikeha te vi monura homa nimirar-
ave tivakeha vi monura nimiata. Ne kia nimiataa ira nimivora.
Ne tinavuara vinavuka kempukaiqamake nimiate tiaverama nimuro

tivora. Vaiinti vovano quaha keharo nimi vai vaiintira Kotira muntukavano virarama vairo.
8 Kotiva homa ni tuqimakero koqema nimitaqiro viramanta, ne kia vo haikaravata aavoqiraiti, ne ekaa enta vokikavata ho kahaqiha koqe kaiqa vara nimitaqi vivara. 9 Kotira vukuqi mintima tiro:

> Vehi vaiinti nahenti paruma keharo nimi vaiva vairamanta viva koqe kaiqa vara nimite vai kaiqara kia tauru karaiti, ekaa enta iriqi vivarave. tura. *(Ihi 112:9)*

10 Vaiintivano kara utukero qantukero naarire tiro, Kotiva kuvukanaa ami vaiva, vivama ni kahaqi vairamanta ne koqe kaiqa voqavata varaqi vivarave.
11 Kotiva ni airi haika nimiramanta viraqaahai ne airi haika vateha homa vo enta vo enta paruma keha vaiinti nahenti kahaqama nimitaqi vivara. Ne mintimaqi vimanta airi vaiinti nahenti Kotirara koqeve tivaqi vivara.
12 Ne Kotira vaiinti nahenti kaiqa vara nimitaqi viha ne kia vikaqai kahaqama nimitaqi vivara. Ni kaiqaqaahai airi vaiinti nahenti Kotirara koqeve ti okarava uri aatara keroma varianaro.
13 Ne vaiinti nahenti kaiqa vara nimitaqi vimanta vokika ni okara kankomake taveha Kotira autu tuahereha vika niara mintima tivara: Ike, vika Karaitira uvara quqaave tivake vi uvara koqemake iriqi vi variakave, tivara. Vika niara tiha, Vika tinavuvata vokiakavata paruma keha nái ia haikara rairake timi variakavema, tivara.
14 Vika minti tivaqi viha niara tiha, Kotiva vika uritarakero koqema nimite vaivo, tivake niara iriha muntuka vateha Kotira aaramaqi vivara.
15 Kotiva nai Maaqu uritarakero vai vaiintira tinavu timirara ti, kaiqenavu Kotirara koqeve tiha vira quahama amitaqi vuari.

10

Hampi uva ti vau vaiintinavuka Poruva nai vika tiva nimura

1 Ne hini kiaka tiriara tiha, Poruva tinavu aaqanto vaiharo qeteharo qihaaqama keharo uva ti vairave. Viva niaraini vaiharo kempukaiqama keharo uva ti vairave, ti variara. Ne minti ti variara te virara ninta tiva nimirera. Karaitiva kia arara itaraitiro, qihaaqamakero uva ti vairara ti, tevata qihaaqamake vaiha nintavata tiva nimirera.
2 Te ni minti tiva nimiha tavauramanta niqihai vo vaiintinavu tinavuara tiha, Vinavuka vataihainaa uva okarara irihama kaiqa vare variavo, ti variara. Ho ne rauriha variate. Vika mintimake hampi uva ti variara kaara te homa ne vainaini orure kempukaiqamake uva tirarave. Te kempukaiqamake uva tiataa iraqevata, te kia mintimake tirerave.
3 Quqaama tenavu maa vataraqaa variqi vi vaunara. Tenavu maa vataraqaa variqi vihavata, kiama maa vataraqaahainaa auvihehavaa varakeha iqoka raquqi viraiti, 4 tenavu aahuva auvihehavaa varakeha viraqohai qora haika vataake raquqi vi vaunara. Kotiva nai auvihehavaa timimanta tenavu viraqohai iqoka raquqi viha qora okara kempuka vo kempuka vo kempuka aataraqi vi vaunara. Vaiinti vovano tinavu uva aatara kareva una uva tirera, homa tenavu Kotira kempukaqohai vira uva aatara karara.

5 Vaiinti nahentiara Kotira okarara kankomake irivorave ti, vo uva
vo uva okaraqohai kuvai nimite vaivera, tenavu Kotira kempukaqohai
homa vi uva okarara vara quminaiqama karara. Nana nana hampi
uvavano tinavu avu aatoqi vaimanta tenavu Kotira kempukaqohai vi
uvara vi uvara qaqini varake Karaitira uvaqai iriqi vi vaunara.
6 Tenavu ni veka vaiha tavaari ne tinavu uva ho iriqe, viraqaahai
tinavu uva kia iri vaiintika vika vo okarama numiqa kararave.
7 Nenta tave haikara kankomake tavaata. Niqihairo vovano nariara
tiharo, Te Karaitira vaintima vauro tirera, vi vaiintiva kankomakero
irikero tinavuaravata mintima tiarira: Vinavukavata Karaitira vainti-
navu variavo, tiarira. Vi vaiintiva vaintemake, tenavuvata Karaitira
vaintiqamavi vaunara.
8 Tinavu Noravano tinavu noraiqama kaimantara ti, tenavu niqaa
raqikiqi vi vaunara. Kia te ni qoraiqama nimitarera niqaa raqikiqi
viraiti, te ni kahaqama nimitarera niqaa raqiki vaunara. Te minti
unarara ti, te niqaa raqikiaina uvara qaiqaa qaiqaavata tiva nimiqi
viha, kiama kaurirarave.
9 Te kia ni naatu itaarireravauve vo uva vo uva nini qara ntuva
nimite vaunara. 10 Vokiaka ti hutu vataini qiarire ti tiriara tiha, Poruva
qaraqihairoqai kempuka uva ti vaivo. Viva tinavu tivuqaa uqerara
vaiinti vaiharo uqerara uva qumina uvaqaima ti vairave, ti variara.
11 Vi uvara ti variaka aato kenko tira iriata. Tenavu niaraini
vaiha qaraqihai tunantemake, tenavu ni nivuqaavata vaiha vohaa vi
uvaraqai tirerave.
12 Vi uvara ti variaka nái nutuqai tuahera keha tenavu nora vaiintima
vauro ti variamantavata, tenavu qetakeha kia vika tiantemake ti
vaunara. Vika nái uvaqai iriha, náiqai taveha tenavu koqe vaiintima
vauro ti variara. Minti ti varia vaiintika kia avu aatovata vaimanta
variara.
13 Hauri tenavu vo vaiinti kaiqara iriha tentanavu autu tuahera
kaarora. Kotiva tinavu timitai kaiqaraqai tenavu tivaqi virera. Kotiva
ni nivutaini kaiqa varaate tivera, tenavu ni nivutaini vaiha vi kaiqara
vare vaunara, viraraqai tivaqi virera. 14 Kia tenavu Kotiva qioqama tora
raqake ne varianaini oru vuavaunaravauve. Kotiva tinavu kaamatero
titítomantara ti, tenavu koqe vakaaka Karaitira vakaaka vuru ni tiva
nimiavaunara.
15 Kotiva tinavu timitai kaiqara kia tenavu vira aatarake vo vaiinti-
navu kaiqa vare variarara iriha, tentanavu hutu tuaherake vaunar-
avauve. Tenavu Kotiva tinavu timitai kaiqaraqai varaqi viha niara
tiha, Vika koqemake Karaitira uva iriqi vi vaiqe viraqaahai tenavu vika
nivutaini nora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa ho vararave, ti vaunara.
16 Ne kempukaiqaake Karaitira uva iriqi vi vaiqe tenavu homa ni
mini ke, vo vataini Karaitira uva tiva nimirera virara. Vovano naane
Karaitira kaiqa vara amitaira hauri virara tenavu tentanavu mahuta
tiha vi kaiqara tenavuma vara tauro tiarora. 17 Kotira vukuqi mintima
tiro:

> Vaiintivano nai kaiqara iriharo nai mahuta tiantorave. Vi vaiintiva
> Kotiva vo kaiqa vo kaiqa vare vainarara iriharo Kotira mahuta tiva
> amitaqiro vuarire, turave. *(Ieremaiaa 9:24)*

18 Vaiinti vovano nariara tiharo, Ti kaiqa koqe kaiqama vaivo, tirera,
vira uvavano qumina uvaqaima varianaro. Noravano vaiinti vorara

tiharo, Ai kaiqa koqe kaiqama vaivo, tirera, vi vaiintira kaiqavano koqe kaiqama varianaro.

11

Una uva maara ti variaka uva iriqi vivorave tura

1 Ne ti qaqi kaiqe te inaaraiqa tenta mahuta tiari. Ne ti qaqi kaiqe maa uvara tiari. 2 Kotiva intemake, tevata ne hampi aaraqaa vivorave tivake, niqaa raqikiqi vi vaunara. Koqemakero vai varaatara qorainti amitaantemake, te ni qorainti vohaiqa kaama nimite, ni ntita vare Karaitiraini vuru karera.

3 Te ni Karaitiraqaa iratarera auti variariraro vovano ni qoraiqama nimitaantora. Haaru vetanto entaqaa memaruvano uqerara uva tuvaro Evaava vira una uvara quqaa uvave tuntemake, nevata vo vaiinti una uvara quqaa uvave tivake, viraqaahai kia Karaitira uva iriqi vivora. Te virara qetehama vai.

4 Vo vaiintinavu ni nivutaini anire Karaitirara hampi uva ni tiva nimi variamanta ne kia vika qioqama karaiti, qaqi kaimanta tiate ti variara. Vinavuka kia tenavu vutuke Karaitirara tunantemake tiraiti, vinavuka vo Karaitirara ni tiva nimi variara. Ne Kotira Maraqura varaaka variamanta vika vo maraqurara hampi uva ni tiva nimiha, vika kia Karaitira vakaaka vutuke ni tiva nimiraiti, virara hampi uvaqai ni tiva nimi variamanta ne vikara kia qioqama karaiti, quaheha qaqi kaimanta tiate ti variara.

5 Ho iriate. Vo vaintinavu unaqaraiqamake tiha, Kotiva tinavu noraiqama kaimanta tenavu avuniqamake vauro ti varia vaiintika variamanta, kiama te vinavuka vevaaraini vauro.

6 Kia te koqemake uva ti varia vaiintika uva tiantemake uva tihavata, te Kotira uva okara kanko kaankomake iri vauraukara ti, te vo enta vo enta vira uva vutuke ni tiva nimi variavaunara.

7 Te Kotira uva koqe vakaaka ni tiva nimihama kia koqaa ni naariraiti, vi entara te ni nutu viriniqama keha tenta hutu vatainiqama ke variavaunara. Te mintiaqi vi variavaunarara ne virara qora kaiqama vare vaivo tivarave? Kia ho minti tivara.

8 Vi entara te ni nivutaini kaiqa vareha kia te ni monuvata naariraiti, variavauramanta Kotira vaiinti nahenti vo vataini variaka koqaa ti timi vaumanta te muara vaiinti voqaantemake, vika monu vareha ni nivutaini vaiha Kotira kaiqa varaqi vi variavaunara.

9 Vi entara ni nivutaini variqi vuavauraro ti monu taiqa vumanta kia te niara ti kahaqiate tiraiti, variavauramanta ti qata vakaukavara Masedoniaihai viri vo haika vo haika kia vataavauna haikara kahaqama timitomanta varaavaunara. Haaru mintunantemake, naantiaravata maara ni nimitaarorave tiha kia te vo haikaravata naarirerave tirara.

10 Te Karaitira quqaa uva ti vaurauka vaiha tenta kauqu aiqiqaa aquke tiha, Te tenta mahuta tihama te kia niqihai vo haikavata naari vaunarave, turo. Kia ho Akaia vataihainaa vaiinti vovano vi uvara qioqama kaanarove.

11 Ti muntukavano kia niara vaimantae te minti turo? Aqao, Kotiva kankoma kero irivaro ti muntukavano niara vaimantama vaunara.

12 Vo vaintinavu unahaa tiha, Kotiva tinavu noraiqama kaimanta vira kaiqa vare vauro, ti variaka, vika vaiinti nahenti nivuqaa vaiha nái nutu tuahera kareka auti vaiha, tinavu hampata vohaa vai aararavata rante variara. Vi aarava variantorave ti, te kia ni monu naariraiti,

qaqi variqi virera. Te mintimaqi vuari vika kia ho tiha, Tenavu Porura aanare niqihai monu varakeha Kotira kaiqa vare vauro, tivara.

13 Karaitiva kia vi vaiintinavuka noraiqama kaimanta vinavuka unahaa tiha, Karaitiva tinavu noraiqama kaikave, tivakeha unaqaraiqama keha vira kaiqa varaqi vi variara.

14 Kia te vi vaiintinavuka una kaiqara ravuku virara. Sataanivavata unaqaraiqama keharo *enseli* koqeva ataa intemakero ni vaira. 15 Vi vaiintinavuka vira kaiqa vaiintinavu variarara ti, vinavuka Sataanira aanare unaqaraiqama keha avuqavu ni varia vaiintika aanare ni variara. Vinavuka hampi kaiqa varera kaara nai qora koqaa varaiqe te huviqorave tirara.

Porura qoraiqama amitaqi vi vaurara tura

16 Te ni tiva nimuna uvara qaiqaavata vi uvara ni tiva nimirera. Kia vovano tiriara kia avu aato vataa vaiintive tiarira. Ne tiriara kia avu aato vataa vaiintive tivera, ne ti qaqi kaiqe te kia avu aato vataa vaiintika vaiha te tenta autu tuahera kaare.

17 Te tenta autu tuahera karera iha, kia Noravano ⌞Karaitiva⌟ tinantemake tireravauve. Te kia avu aato vataa vaiinti voqaara vaiha tirera.

18 Airi vaiinti vataihainaa okarara iriha nai mahuta ti variarara ti, tevata vika aanare tenta mahuta tirera.

19 Ho quqaama ni avu aatovano koqe avu aato vaimantara ti, ne quahakeha kia avu aato vatauka hampi uva ti variara irireka auti variara. 20 Ike, te tavauramanta vaiinti vonavu anire niara tinavu paanaa kaiqa varaate tivakeha, ne ia monuravata airairavata varake namakeha, niara vihi vaahi tivaqi viha, ni auruvuta ruqemake variamanta ne vinavuka qaqi ke variamanta minti variarave. Ne vi vaiintika qioqama kaataara vaimanta ne kia minti variarave.

21 Ike mpo, te kaurihama qoqaa ni tiva nimirerave: Tenavu ni hampata variavauna entara tenavu uqerara vaiintinavu vaihara ti, tenavu kia vi vaiintinavuka aanante ni qoraiqama nimite variavaunara.

Vo vaiintinavu nái mahuta tiha nái nutu tuahereha variarara ti, kaiqe kia qetaraiti, tevata vika voqaantemake tiari. Te minti tihama kia avu aato vataa vaiinti voqaara tirera.

22 Vi vaiintinavuka nai mahuta tiha, Tenavu tentanavu kaivaqaukavara uva Hiparu uva ti vauraukave, ti variara. Ho tevata Hiparu uva ti vauraukave.

Vinavuka tiha, Tenavu Isareri vatanaaka vauraukave, ti variara. Ho tevata vohaa vi okaraukaqaima vauro.

Vinavuka tiha, Tenavu Eparahaamiva kuvuarama taikave, ti variara. Ho tevata mintima vauraukave.

23 Vinavuka tiha, Tenavu Karaitira kaiqa vaiintima vauro, ti variara. (Te minti tihama kia avu aato vataa vaiinti voqaantemake ti vai.)

Vinavuka tenavu Karaitira kaiqa vaiintima vauro ti variara. Ho te vinavukavata uri aatarake Karaitira kaiqa vaiinti tarukama vauro. Te vinavukavata uri aatarake vukaari utiha Karaitira kaiqa vare vaunara.

Te vinavuka uri aatarake qaiqaa qaiqaavata Karaitira kaiqa vare vauramanta vira kaara ti airi tataa karapuhiqama ke variamanta variqi vi vaunara.

Ti airi tataa kaavu humiqake variamanta vaunara. Airi enta te qutu vuarirava aumanto vaimanta vaunara.

24 Te Karaitira kaiqa vare variavauramanta Iutaa nora vaiintinavu
kauquru tataa ti tauvaqaini 39 tataa *reti*qohai ruqutuqi vi vaumanta
variavaunara.
25 Taaramo tataa Romeni vatanaaka kapipiqohai ti kaavu humiqake
vatora. Vo enta vo vatanaaka ti oriqohai harukareka ruqutuqi vi
vaura. Te taaramo tataa *sipi*qi namari vaura vi variavauraro *sipi*vano
namariqi aquvi vaura. *Sipi* vovano namariqi aqu vumanta te vohaa
enta aatitoraqaavata entaqivata varuva namariqi variavaunara.
26 Te Karaitira kaiqa vareha vo vataini vo vataini ni variavauraro hu-
vura namarivano ti raaqu varero ruhiqauke vaura. Muara vaiintinavu
aaraini ti veka vaiha ti harireka auti vaura. Tinta vohaa vatanaaka
Iutaa vaiinti vonavu ti harireka auti vaura. Vo vatanaakavata ti
harireka auti vaura.
Te nora vatukaqi ni variavauramanta ti harireka auti vaura. Te
qumina aaraini ni variavauramanta ti harireka auti vaura.
Te varuva namari vaura ni variavauramanta ti harireka auti vaura.
Vo vaiintinavu tiriara unahaa tiha ai qata vakaukave tivakeha ti
harireka auti vaura. Te mintiaqi viha Karaitira kaiqa varaqi vi
variavaunara.
27 Te vukaari utiha Karaitira kaiqa varaqi viha entaqi airi tataa kia
vaitaraiti, Karaitira kaiqa varaqi vi variavaunara. Airi enta te karavata
namarivata kia naraiti variqi vi variavaunara. Airi enta ti utavaaqa kia
vauvaro iqaravano hari vaumanta variavaunara.
28 Kia vi haikava vi haikavaqai maara timi vaimanta vare vaunara.
Vo enta vo enta Karaitira vaiinti nahenti voqi voqi variaka vikaqaa te
raqikiqi vi vauraro vi maaravavata tiqaa vaimanta vaunara.
29 Vikaqihairo vo vaiintivano tiharo, Te kia kempukaiqaake Kotira
aaraqaa ho virarave, tirera, te virara ike mpo tiha muntuka qoraiqiraqe
vairara. Vovano Kotira aaraqaahairo hiqintiro qora kaiqa varairera, te
viraravata iriariraro ti muntukavano qoraiqiraqe vairara.
30 Te tenta mahuta tiarira aaravaqai vairera, te tenta uqerara vaiinti
vaunara, viraraqai iriha tenta mahuta tivaqi virera. 31 Kotiva Variqa-
vano vaiharo tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira vira Qovama vaimanta
te vira autuqai ekaa enta tuaheraqi virera. Ho viva kankomakero iri
vaimanta te kia niara una uvavauve ti vai.
32 ⌞Ne te uqerara vaiinti vauna okarara iriate ti, te maa uvara ni tiva
nimirera:⌟ Haaru te Damasikusi nora vatukaqi variavauraro King Are-
taasira vira vevaaraini vau vaiintiva tiriara vira ravaaqavu vare vuru
karapuhiqama kaate tivakero vaiinti vonavu nititomanta vinavuka
vaantaavura qentiana vaiha tiriara ampeqi vaumantavata, 33 vokuka
ti nora uta rutantutoraqi ntuvake vaantaavura ntoma tonaihai vaati
aaqaini ti tuta tutamaqi tuvi muntu komanta te viraqaahai ruqemake
vuavaunara.

12

Kotiva Porura umiqo haikarara tura

1 Te tenta mahuta tivaqi vi variai naraqaahai kia koqe haikavano
qovaraiqiraqevata, te tenta mahutaqai tivaqi virera. Vo vaiintinavu
una maara uva ni tiva nimihama nái mahuta ti variarara ti, tevata
tenta mahutaqai tiarira aaravama vairo. Ho kaiqe te Noravano tairakaa
qovaramako haikara tavaavaunara ni tiva nimiari.

2 Haaru te Karaitira vaintivano variavauraro Kotiva ti raraukero
tivita varero nai virini naaruvaini vuru kora. Ti maraquraqaie vuru
korave, te vaata vataake variavauraroe ti tivita varero vuru korave,
kia te virara kankomake iruro. Kotivaqaima nai virara irivo. Vi
entaraqaahai variqi vuavauraro 14 ihinavu aitarora.
3 Kotiva ti tivita varero nai vatuka koqe naini vuru komanta tavaavau-
nara. Vi entara ti maraquravanoqaie vurave, vaata vataakae vuavau-
narave, te kiama virara kankomake iruro. Kotivaqaima virara irivo. 4 Ti
tivita varero nai vatuka koqenaini vuru komanta te mini vaiha vo haika
vo haika iriavauna haikara kia te ho noqihai tiva nimiarirava vairo. Ti
qioqama taimanta kia te vi haikarara ho ni tiva nimiainara.
5 Te mini vaiha vi haikara vi haikara iritaavaunarara irihama, te
tenta mahuta tiataa imantavata, kia te minti tirera. Te uqerara vaiinti
variainara viraraqai irihama tenta mahuta tirera.
6 Te naaruvaini vaiha iruna haikarara tenta mahuta tiarera, kia te
avu aato kia vataa vaiintika uva tiantemake tiraiti, te quqaa uvaqaima
tirara. Ho kia te naaruvaini vaiha iruna haikarara tenta mahuta
tivaqi virera. Te minti tiariraro hauri vaiinti vovano tiriara ike viva
nora vaiintivano vaivo tiantora. Ne ti kaiqavata ti uvavata iri taveha
viraqaahai ne homa ti okaravata kankomake tavevara.

Auquvano ranteqaintema kero Porura ari vaurara tura

7 Kotiva ti tivita varomanta te koqe haika, vo haika vo haika tavaavau-
rarora tiro, Kotiva tiriara tiharo, Poruva nariara tiharo, Te nora
vaiintima vauro, tiantorave, tivakero Kotiva ti vaataini aihavi haikara
qovarama kora. Vi haikava auquvano ranteqaintema kero, ti tivaata
hari vaimanta vaunara. Sataaniva atitai *enseli*va vi haikaraqohairo
ti qoraiqama timite vaimanta vauraukara ti, te naaruvaini tavauna
haikarara tenta mahuta tivaqi vuarora.
8 Te Nora Vaiintiara taaramo tataa mpo tiha vi haikara qaqini vara
kairaqe ho variare turaro 9 viva aqao tiro, Are mintiaqira vi vairaqe
te homa ai koqema amitaqi virarave. Are uqerara vaiinti variqira vi
vairaqe viraqaahai te homa ai kempukaiqama amitaqi virarave, tiro.
Viva minti tivera te aihavi haikara varaqi viha uqerara vaiinti variqi
vuainarara viraraqai iriha tenta mahuta tivaqi virera. Te mintiaqi vi
vauraro Karaitiva ti kempukaiqama timite vaimanta variqi vi vaunara.
10 Te Karaitirarao ti, te uqerara vaiinti variqi vuainarara kia no-
raiqaake iriqi virera. Vokika tiriara vaaqu uva ti vairave, te vukaari
utiha vi variainarave, ti qoraiqama timite vaiqe variainarave, maara
varaqi vuainarave, te Karaitirarao tiha kia vi haikara vi haikarara no-
raiqaake iriqi virera. Te uqerara vaiinti variqi vi variariraro Karaitiva
viraqaahairo ti kempukaiqama timitaqiro vi vairaqe variqi virera.

Poruva Korinti vatanaakara noraiqama kero irura

11 Te tenta mahuta tihama te kia avu aato vataa vaiintivano tintemake
ti vauro. Ho ni kaara te minti tivaqi vi vaunara. Ne ti kaiqara koqe
kaiqave tiataara vaimanta ne kia minti ti variara. Ne tiriara qumina
vaiintive tivera, maa uvara iriata: Ne vo vaiintinavuara tiha, Vinavuka
Karaitiva noraiqama kai vaiintikave, ti variaka, te vinavuka kaiqavata
aatarake vauraukama vai.
12 Karaitiva ti noraiqama kaimanta te quqaiqamake vira kaiqa vai-
intima vauro. Te ni nivutaini vaiha kia popohanaara iraiti, vo kaiqa
vo kaiqa nora kaiqave, kia tavaa kaiqarave, vare variavauramanta ne

ti kaiqa taveha tiriara quqaama Kotiva vira noraiqama kero atitaivo tivakeha, ti okara kankomake tavaataarave.
13 Te Karaitira vaiinti nahenti vo vataini variakaqaa koqemake raqiki vaiha niqaae kia koqemake raqiki vaunarave? Aqao, te vikaqaavata niqaavata vohaa qaramake raqikiqi vi vaunara. Te ni maara nimiarorave tivakeha, te ni kia karave vo haikave naari vaunara. Te kia minti tiraiti, niqaa qaqi koqemake raqikiqi vi vaunara. Ike mpo, te nivata vi maarara nimiataarave?
14 Te ni taara tataa oru tavamake, qaiqaa taaramoqamake ni oru tavarera henoqi vauro. Kia te niqaa maara vatareravauve ni oru tavarera. Kia ni monu airairara ti hantuqa hariro. Ni vaiintiara ti hantuqa harimanta te ni oru tavarera. Vaintairavano nai noka qokaqaa raqikiqi vi variaravauve. Vinavuka noka qoka vikaqaa raqikiqi vi variara. Ho ne ti vaintairama variavo.
15 Te ni kahaqirera quahakema tenta una haikaravata tenta kempukavata taiqa kaainarave. Ike, ti muntukavano niara voqavata vairera, ni muntukavano tiriara muntuvi keroe varianarove?
16 Te kia ni maara rava nimitauna uvarara, ne vi uvarara quqaave tiataara. Ne hini kiaka tiriara tiha, Poruva unaqaraiqama keharo tenavu una haikara vare vaivo, ti variara. 17 Nantiakee te mintunarave? Te vo vaiintinavu ne varianaini nititauramanta vinavukae ne ia haikara varaavo? Aqao, vinavukavata kia mintiarave.
18 Te Taitaasirara mpo tiha ne varianaini vuane tivake, vira vataake Karaitira vainti vonavu nititauramanta vinavuka Taitaasira vataake vuarama. Taitaasivae orurero unaqaraiqama keharo ne ia haikara varairave? Kia viva mintirave. Tetanta Taitaasika vohaa kaiqaqai vare vauraukara ti, kia unaqaraiqama keha vora airaira vare vaunarave.
19 Tenavu maa uvara tihama kia tentanavu auta ntihavauve ti vauro. Ti navunaao, tenavu Karaitira vainti vaihama Kotira avuqaa vaihama uva ti vai. Tenavu ni kempukaiqama nimitarera ekaa vo kaiqa vo kaiqa vara nimite vauraukama vai.
20 Te vo haika aatu qeteha vaunara. Te ni orure tavaarimanta ne qaqi qora okara vare vaivera, te kia ni quahama nimitaarimanta nevata te ni nitiaina uvara kaara kia ti tavaataa imanta vaivorave.
Te ne vainaini orure hampi okara, vo okara vo okara tavaarora. Nai ati nai ati i vai okararave, nai toma amite nai toma amite i vai okararave, arara itai okararave, nai tuqavu amite nai tuqavu amite i vai okararave, nariara nariara qora uva ti vai okararave, nai turoqama amite nai turoqama amite i vai okararave, te nora vaiinti vauro ti vai okararave, nariara nariara vo uva vo uva tivaqi viha kia vohaa uva ti vai okararave, te vi okarara vi okarara ne vainaini orure tavaarora. Te vi haikara tavaarorave tiha qetehama vauro.
21 Te orure tavaari ne vovano vovano vora naata vataakeve, vora vaati vataakeve, hampi nuvaqi viha, varaatave naakeve vikavata hampi nuvaqi viha kia nái qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa qaqira karaiti, qaqi varaqi vi vaivera, vira kaara Kotiva kaurira haika ti timiraqe te ni kaara voqamakema iqi ratararave. Te vi okarara tavaarora.

13

Poruva Rauriha variate, tura
1 Te ni taara tataa oru tavamake, qaiqaa taaramoqamake ni oru tavarera. Kotira vukuqi maa uvara mintima tiro:

Taara vaiintie taaramo vaiintie nái nivuqohai tavaivaro vo vaiintivano qora kaiqa varairera, ne vi vaiintinavuka uvara quqaa uvave tivakehama vi vaiintiraqaa uva vatevarave, tura. *(Lo 19:15)*

2 Te taara tataa ni oru tavaavauna entaraqaa ni hampata vaiha qora kaiqa vare varia vaiinti nahentikaravata, ekaa vokiakaravata, te kempukaiqamake vika qioqama teha uva tiva nimiavaunara. Te vate niaraiqamake vaiha qaiqaa vi uvara tirera. Te anirante ne vainaini orure tota qora kaiqa vare varia vaiinti nahentikavata, vokiaka qora kaiqa vare variakavata, kia te vika vehakuma nimitarara.

3 Ne tiriara tiha, Quqaae Karaitiva vira noqihairo ti vaivo, kiae ti vaivo? tiha ti avateha tavareka auti variarara ti, te orure qora kaiqa vare variaka kia qihaaqama nimitarara. Te orure mintiari ne ti okara kankomake tavevara. Karaitiva kia uqerara vaiintivano vaiharo nai okara ni numiqe vairo. Karaitiva kempuka vaiintivanoma vaiharo viva nai okara ni numiqe vairo.

4 Haaru viva uqerara vaiinti vaumanta vira katariqaa aruke hiritovaro Kotiva vira kempukaiqama kovaro maa entara viva qaiqaa qaqi himpiro kempukavano variqiro vi vaira. Karaitiva haaru uqerara vaiintivano vauntemake, tenavuvata uqerara vaiintima vai. Kotiva tinavuvata kempukaiqama timitaqi vi vairaqe tenavu Karaitira vataake vohaa variqi viha ni kaiqa vara nimitaqi virera.

5 Ne Karaitira uva koqemake iriqi vi vai okarara avateha tavaata. Ne hoe tiha, Ihu Karaitiva tinavu muntukaqi vaivo, tivara? Ne kia ho minti tivera, ne kia Karaitira uva iriakama vaivara.

6 Ne tinavu avateha tavaiqe tenavu quqaa Karaitiva noraiqama kai vaiintika variarera, tenavu ni uvara hovema tirara.

7 Tenavu Kotira aareha niara vika kahaqi vaira vika kia qora kaiqa vararaiti, avuqavuqamake variqi vuate ti vaunara. Minti tihama tenavu tentanavu kaiqara hoe aruvivo kiae ho aruvivo, virara kia noraiqaake iriraiti, tenavu ne Kotira avuqaa avuqavuqamake ni vaira virara noraiqaake iri vaunara. 8 Quqaa uvavano vaimanta kia tenavu vira ho aatarake vo uva tirara. Tenavu vi uvaraqai kahaqamake avataqi virera.

9 Ne kempuka vaiinti nahenti variqi vuate ti, tenavu homa uqerara vaiinti variqi virara. Tenavu niara mpeqaiqamavi vaiha anomake Kotira vaiinti nahenti variate ti, tenavu Kotira aare vaunara.

10 Te oru ni hampata vaiha ni noraiqaake nitiarorave tivake, te niaraiqamake vaihama maa qarara ntuva nimite. Noravano ti noraiqama kaimanta te niqaa raqikiqi vi vauraukama vai. Noravano kia tiriara ni qoraiqama kaarire tiraitiro, viva ni kempukaiqama nimitaarire tiro, ti noraiqama kaimanta te niqaa raqikiqi vi vaunara.

Poruva uva mantama nimitora

11 Ti qata vakaao, ti uva ho taiqero. Ne naantiara anomake koqe vaiinti nahentiqama virara irihama vate maa entaraqaahai koqe kaiqaqai varaqi vuate. Te tuna uvara iriqi vuata. Vohaa uvaqai avataqi vuata. Ni araraqihairo paru i vaira variqi vuata. Ne mintiaqi vivaro niara muntuka vate vai Variqava, ni araraqi paruma nimite vai Variqava, vivama ni hampata variqiro vuanaro.

12 Ne Kotira vaiinti nahenti vaihara ti, ne koqemake nai uva mante nai uva mante iha variata. 13 Kotira vaiinti nahenti maini variaka ni uva mantama nimite vai.

14 Ho Noravano Ihu Karaitiva ni koqema nimitaqi viraro Kotiva niara muntuka vateharo variqiro viraro vira Maraquravano ni hampata vohaa variqiro vuarira.

KARESIA
Poruva Karesia vatanaaka qara ruva nimitora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 25 ihie aitaromanta Karesia vatanaaka hininavu Karaitira uvara quqaave tivake vaumanta vo vaiintinavu orure vikara tiha, Ne Karaitira uvaqai iriqi vivorave. Ne Karaitira uva iriha Iutaa vatanaa maara uva Kotiva Mosiraqaa tivatora, vi uvaravata iriqi vuate, ti vaura. Vinavuka hampi uva minti ti vauvaro vira kaara Poruva maa uvara qara ruva teharo Karesia vatanaakara kempukaiqama kero tiharo, Karaitira uvaqai iriqi vuate, tura.

1 Te Poruka maa qarara nini vara kauro. Kia qaqi qumina vaiintivano ti noraiqama kero ti tititaimanta te vaiha Karaitira uva ni tiva nimiqi vi vauraukavauve. Aqao, Ihu Karaitivavata, tinavu Qova Kotiva Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima kaivavata, vitanta ti noraiqamake tititaamanta te Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vauraukama vai.
2 Tevata, Kotira vainti vonavu ti vataake maini variakavata, tenavu niara Kotira vaiinti nahenti Karesiaini variaka ni uva manteha mintima ti: 3 Kotiva tinavu Qovavata, Noravano Ihu Karaitivavata, ni koqema nimiteha aaqurihama nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.
4 Tenavu maa vataraqaa vaiha vaaqu kaiqaqai varaqi vi variavauraro Karaitiva tinavu kahaqireva tinavuara vaaqu kaiqavano vika ravaaqavu kaantorave tiro, viva tinavuara iriharo tinavu qora kaiqa uvavano nunka vuarire tiro, qutu vura. Tinavu Qova Kotiva Karaitira atitovaro Karaitiva Kotira no iriqiro viviro vuru qutu vura.
5 Ho Kotiva Karaitirara tinavu kahaqiarire tiro Karaitira atitorara ti, kaiqe tenavu ekaa enta Kotira autu tuaheraqi vuari. Quqaave.

Karaitira uvaqai iriqi viha Kotira aaraqaa vuate, tura

6 Kotiva Karaitira kaiqara iriharo ni koqema nimitareva ni naarama taimanta ne Karaitira uva iriqi vivi, viraqaahai ne Karaitira uva vaakama qaqirake tiha, Kaiqe vo uva koqe vakaaka iriqi vuare, tivakeha variara. Ne minti ti variarara ti, te voqamake tenta kauqu niara runkinkiri iha tiha, Ike, vika quqaae minti ti variavo? ti vaunara.
7 Kia koqe vakaaka vo vaimanta ne vi uvara iriqi viha Kotira aaraqaa ho vivarave. Vo vaiintinavu Karaitira uva kia avuqavuqamake tiraiti, vinavuka vi uvara rakakaarimake vo uva ni tiva nimiha ni avu aato vara hampiqamake variara.
8 Tenavue, *enseli* vovanoe, tota tenavu ni tiva nimiavauna uvara qaqirakero vo uva ni tiva nimirera, Kotiva viraqaata uva vatairaro viva vaaqu vaiinti nahenti rumpavi vainaini viraqe te virara huviqorave tirara.
9 Te qaiqaa vaaka tunantemake niara tirera: Tenavu Karaitira uva ni tiva nimiavauramanta ne vi uvarara quqaa uvave tiarave. Ne minti tiarara tiro, vo vaiintivano niara vi uvara qaqirake vo uva iriqi vuate tirera, Kotiva viraqaa uva vatairaro viva vaaqu vaiinti nahenti rumpavi vainaini viraqe te virara huviqorave tirara.

10 Kia qumina vaiintivano ti quahama timitaarire tivauve, te vi uvara
turo. Aqao, Kotiva ti quahama timitaarire ti, te vi uvara tunara.
Kia te vaiinti nahenti ti quahama timitaate tivauve, Karaitira kaiqa
vare vaunara. Te mintiare turaitirio, te kiama Karaitira kaiqa vaiinti
vauraitirio.

Ihu Karaitiva Porura aarama kero noraiqama kora

11-12 Ti qata vakaao, te koqe vakaaka Karaitira uva vaiinti nahenti
tiva nimi vauna uvava vaireva, vi uvava kia vaiintivano nai irikero
tivatai uvaravauve. Kia vaiinti vovano nai irikero vi uvara okara ti
humiqaivauve te vaiinti nahenti tiva nimi vai. Aqao, Ihu Karaitiva nai
vivama vi uvara qovarama kaimanta te vi uvaraqai vaiinti nahenti tiva
nimi vaunara.
13 Te Iutaa vaiintivano vaiha haaru Iutaa vika maara okara Kotiva
Mosiraqaa tivato uvara, vi uvaraqai te kempukaiqamake iriqi vi vari-
avaunara, ne virara iriarave. Te vi entara Ihura uva iri varia vaiinti
nahentikara hampi uva iri variakave tivakeha vikara kia mpo tiva
nimitaraiti, vika vehi autu karera auti variavaunara.
14 Te Iutaa vaiintivano vaiha vi entara te Iutaa vika maara okara iriqi
viha te tenta kana vaiinti vikavata naatarake vi uvara nai kempukaiqa-
make iriqi vi variavaunara. Tinavu kaivaqaukavara tivato uvara, te vi
uvaraqai avu aatoqi vateha iriqi vi variavaunara.
15 Ho haaru kia ti vatato entara Kotiva ti aaqurihama timiteharo
nai kaama tero tiriara Poruva ti kaiqa vaiintima varianarove tivakero,
16 viraqaahairo nai kaamato entaraqaa tiriara Poruva vo vatanaa vo
vatanaaka, ti vakaaka tiva nimiarire tiro, viva nai Maaqu qovarama
komanta te vira tavaavaunara.
Te Kotira Maaqu tave viraqaahai kia te vo vaiinti vo vaiinti Ihura
okarara iramake iriraiti, 17 kia te Ieruharemini Ihuva noraiqamako
vaiintinavuka tavarera viraiti, te vi entara qaqirake Arebia vataini
naane oru vari, viraqaahai orurante Damasikusini ani variavaunara.
18 Te mini variavauraro taaramo ihi aitaromanta te Pitaara oru tavarera
Ieruharemini vira vataake taara *uiki*ara variavaunara.
19 Vi entara kia te Ihuva noraiqamako vaiintinavukaqihai vonkuvata
tavaraiti, te Ihura qata Iemiraqai tavaavaunarave.
20 Te Kotira avuqaa vaiha tenta kauqu aiqiqaa aqukeha niara mintima
ti: Maa qarara ntuva taurava kiama una uva vairaitiro, quqaa uvama
vaivo, turo. 21 Te Ieruharemini varike, viraqaahai Siriainivata Sirisi-
ainivata oru variavaunara.
22 Vi entara Ihura vainti Iutiaini variaka kia ti viri kankomake
tavaraiti, 23 vika vokuka tiriara tu uvaraqai irura. Vokuka tiriara tiha,
Vi vaiintiva haaru Ihurara quqaave tivorave tivakeharo, tinavu Ihura
vainti qoraiqama timitareva auti vaurave. Viva tota Karaitira uva
ekaa taiqa kareva auti vauva vate maa entara viva vi uvaraqai vaiinti
nahenti tiva nimiqiro vi vairave, 24 tivake vika tiriara iriha Kotira autu
tuahere vaura.

2

Poruva Ihuva noraiqamako vaiintika oru tavora

1 Ihi 14 navu aitaromanta te Banabaasikanti anirante qaiqaa
Ieruharemini vire iha vo vatanaa vaiinti Taitaasiravata vita vare
vuavaunara.

2 Kotiva uva vo qoqaiqama kero tiriara Ieruharemini vuane tumantara ti, te mini vuavaunara. Te mini orure vaiha nora vaiintinavuve ti variaka, vinavuka hampata ruvaaqumavi vaiha te Karaitira uva minti mintima keha vo vatanaaka tiva nimi variavauna okarara vinavuka tiva nimiavaunara. Nora vaiinti vinavuka tiriara hampi uvama vo vatanaaka tiva nimi variarao tivake ti ravaaqavu kevorave ti, te vinavuka vi uvara okara vutuke tiva nimiavaunara.
3 Vi entara Taitaasiva ti vataakero anu vaiintiva, viva Giriki vatanaavano vaumantavata, vika kia vira vaata toqa amitaate tiraiti, qaqi kovaro vaura.
4 Hini vaiintinavu una uva tiha, Tenavuvata Ihura vaintive, tunavuka, vinavukama tiriara tiha, Aqao, are Taitaasira vaata toqa kaataarave, tura. Vi vaiintinavuka tinavu kaiqa okara ampeqamakeha tavareka anu vaiintinavuka vaura. Iutaa maara uvavano tinavu rumpa taivaro Ihu Karaitiva tinavu kuvantu timitaimanta tenavu qaqini vaunarara ti, vinavuka tinavuara ne Iutaa maara uvavata iriqi vuataarave tivakeha qaiqaa tinavu vi uvaraqohai rumpa kareka auti vaura.
5 Ho ne Karaitira uva, quqaa uvaqai iriqi vuate ti, tenavu vinavuka uva kia inaaraiqavata iriraiti vaunara.
6 Vi entara te Ieruharemini oru variavauramanta nora vaiintinavuve ti variaka vinavuka ti nana uvae tiva timura? (Kia te vaiintivano noraiqama vuainarara noraiqaake iri. Kotiva kia vaiinti autuara iriharo vi vaiintiva koqe vaiintive vi vaiintiva qora vaiintive ti vaira.) Ho vi entara nora vaiinti vinavuka ti nana uvae tiva timura? Vinavuka kia tiriara are vo uvavata tiataarave tiraiti, tiriara ai uvavano hoqai vaivo tura.
7 Vinavuka minti tivake tavovaro Pitaava noraiqama viro Iutaa vatanaaka Karaitira uva tiva nimi vaintema kero, Kotiva tivata noraiqama komanta te vo vatanaaka Karaitira uva tiva nimi variavaunara. 8 Iutaa vatanaaka tiva nimiarire tiro, Pitaara noraiqama kaiva Kotiva, vohaa vivaqaima tivata noraiqama kero are vo vatanaaka ti vakaaka tiva nimiane, tura.
9 Nora vaiintinavuve ti varia vaiintinavuka Iemivavata, Pitaavavata, Ionivavata, vinavuka tiriara tiha, Quqaama Kotiva ai noraiqama kaivara are vi kaiqara varaqira vi varianarave, tivake vinavuka titanta Banabaasika kauqu timura.

Vinavuka titanta kauqu timiha tiha, Netanta vo vatanaaka hampata kaiqa varaqi vi vaiqe tenavu tentanavu Iutaa vatanaaka hampata kaiqa varaqi vuare, tura.
10 Vinavuka vohaa uvaqai titanta tiva timi tiha, Netanta vehi vaiinti nahentiara tauru kevorave, tumanta te tiha, Eo, ti antuqavano vika kahaqiataa imanta kahaqirerave, tiavaunara.

Poruva Pitaara atiharo avuqavuqura

11 Ho vo enta Pitaava Antiokini anirero mini vaiharo vo haika hampiqama komanta vira kaara te vaiinti nahenti nivuqaa vaiha Pitaara atiavaunara. ⌞Vi uvara okara ni tiva nimirera:⌟
12 Vi entara avuniqama kero Pitaava Ihura vainti vo vatanaaka kia vaata toqakoka hampata kara ne vaumanta viraqaahai Iemiva Ieruharemihairo nitito vaiintinavuka anirovaro Pitaava vo vatanaaka mini kero tiharo, Hauri Iutaa maara okara iriaka ti tave titivorave, tivakero viva vo vatanaaka vika mini kero nariara kanta vaiharo kara ne vaura.

13 Pitaava mintumanta Iutaa vaiinti vonavuvata Pitaava untemake,
tinavuvata titivorave tivake kia vo vatanaaka hampata vaiha kara
nora. Vika mintihama unaqaraiqamake koqe kaiqa vare vauvaro
Banabaasivavata vika aanantero kia vo vatanaaka hampata vaiharo
kara nora.
14 Vinavuka mintumanta te tavaavauramanta kia avuqavuqamake
Karaitira uva iriqi vi vaumanta te ekaa vika nivuqaa himpite vaiha
Pitaarara mintima ti: Aqao, are Iutaa vaiintivano Ihura vaintiqama
vuararora tiro, kiama Iutaa maara okaravano ai tuataivo. Are nena
mintimakera vaihara nantiharae are vo vatanaakara Iutaa maara
okara iriqi vuate ti variarao? Are kia mintiataarave, tiavaunara.

Ihurara quqaa vivave tikaqaima Kotiva avuqavuqama nimitaanaro

15 Tinavu vatatomanta tenavu Iutaa vatanaaka vaiha tenavu vo
vatanaakara tiha, Kotiva Mosiraqaa tivato uvava kiama ho vika ka-
haqiraro qora kaiqa vare vai uvava qaqima vikaqi varianarove, ti
variavaunarave.
16 Ho vate tenavu kankomake iruraro Iutaa vaiinti vovanovata Kotiva
Mosiraqaa tivato uvara iriqiro virarovata, Kotiva kiama vira uva ho
taiqa amitaanaro. Ihu Karaitira uva iriqiro vi vaina vaiintira Kotiva
vira uvaqaima taiqa amitaanaro.

Tenavuvata Kotirara viva tinavu uvavata taiqa kaarire ti, Ihu Karaiti-
rara quqaave ti vaunara. Kia vaiinti vovano Iutaa maara okara iriqiro
viraqaahairovauve Kotiva virara are avuqavu ni variara vaiintivave
tiravauve. Vaiintivano Karaitirara viva ti kahaqiariravama vaivo
tiraqaahairo Kotiva vira uva taiqa kero avuqavuqama amite vaira.
17 Kotiva tinavu avuqavuqama timitaarire ti, tenavu Karaitirara
quqaave ti vaunara. Tenavu Karaitirara quqaave turaro aato kenko
tiro irivimanta tenavu Iutaa vatanaaka vaihavata, vo vatanaaka qora
kaiqa varaqi vi variantemake, tenavuvata qora kaiqa varaqi vi vau-
nara. Ihuva tinavu kaiqa vara timitairaqaahairoe tinavuqi qora kaiqa
qovarama vivo? Aqao, vovano minti tirera, viva hampi uvama tianaro.
18 Haaru te Iutaa maara okara iriqi vuare tivake, qora kaiqaqai
varaqi vi variavaunara. Ho te qaiqaa vi uvara iriqi vuarera, te qaiqaa
qaqiqaima qora kaiqa varaqi virara.
19 Ho Iutaa maara okaravano tiqaa raqikiqiro vumanta, viraqaahai
te Kotira antuqa avataqi viha qaqi variqi virerave tivake, te ⌞Karaitira
vataake⌟ qutu vuavaunara. Mintunarara ti, Iutaa maara okaravano kia
qaiqaavata tiqaa raqikiqiro vi vaira.
20 Te qutu vuavauraro, Karaitiva tiqi qaqi variqiro vi vaimantara ti,
vate te qaqi variqi vi vaunara. Karaitiva tiriara muntuka vateharo qutu
vurara ti, te Karaitirara quqaa viva Kotira Maaquvanove tivake virara
iriqi viha qaqi variqi vi vaunara.
21 Karaitiva mintima timitaimantara ti, kia te viva aaqurihama
timiteharo koqema timitaainara qaqira karara. Iutaa maara okara-
vano tinavu ho kahaqama timitaitirio, Kotiva virara iriharo tinavu
avuqavuqamama timitaitirio. Mintiare titirio, Karaitiva quminama
qutu vitirio.

3

Kotira Maraqura varerara tura

1 Aqao, Karesia vatanaakao, ni avu aatovata kia vaimanta variakave. Tavave ni avu aato hampiqama kaimantae ne hampi uva iriqi vi variavo? Te vutukema Karaitira katariqaa aruto uvara ni tiva nimuramanta ne kiae kankomake iriavo?

2 Ne uva vohaiqa ti tiva timiqe iriare. Ne Iutaa maara uva iriqi vihae ne Kotira Maraqura vare iavo? Ne Ihu Karaitirara quqaave tivakehae Kotira Maraqura vare iavo? Ne vira okara ti tiva timiqe iriare.

3 Ni avu aato kia vaimantae variavo? Ne Ihu Karaitirara quqaave tivakehama Kotira Maraqura varorave. Hoqare ne kia nenta kahaqiraiti vauvaro Kotira Maraquravano ni kahaqumanta ne Ihura vaintiqamavi variqi vura. Viraqaahai ne nantihae hampi avu aato iriha Kotira Maraqura qaqirake, ne nenta qaiqaa kahaqireka auti variavo?

4 Haaru ne Ihura vaintiqamavi variqi vi vaumanta vokuka ni qoraiqama nimite vaumanta ne vi entara kia popohanaara iraiti, kempukaiqamake variqi vi vaura. Haaru ne mintumake variqi vi vaurara hauri maa entara ne tauruke hampi uva iriqi vivora.

5 Kotiva kia ne Iutaa maara okara iriqi vurara iriharo nai Maraqura ni nimiravauve. Ne Karaitira uvara quqaa uvave turara tiro, Kotiva nai Maraqura ni nimuvaro viva ni hampata vaimanta ne nora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare variara.

6 Eparahaamirara tu uvara iriha variata. Eparahaamiva Kotirara are quqaama mintinarave tuvarora tiro, Kotiva virara tiharo, Te ariara avuqavu ni variara vaiintivave tirarave, tura. 7 Eparahaamiva tuntemake, Kotirara quqaave ti varia vaiinti nahentika, vikama quqaa Eparahaamira vaintivara vaivarave.

8 Karaitiva naantiara vaiinti nahenti kahaqiainarara iriharo Kotiva haaru Eparahaamirara vi uvara tivatora. Vi uvara Kotira vukuqi qara ntuva tova mintima tiro:

> Are kuvuarama tenaraqaahairo vaiinti vovano ekaa naato vatanaaka koqema nimitaanarove, tura. *(Okara 12:3)*

9 Eparahaamiva Kotirara quqaave tivakero virara kempukaiqaakero iriqiro vi vaurara tiro, Kotiva vira koqema amitora. Ho Kotiva Eparahaamira koqema amitontema kero, viva ekaa vaiinti nahenti virara kempukaiqamake iriqi vi variakavata koqema nimitaanaro. 10 Kotira vukuqi mintima tiro:

> Mosiva ekaa maara okara qara ntuvato uvava vaivaro vaiintivano kia ekaa vi uvara iriraitiro, hini uva qaqira kairera, Kotiva vira qoraiqama amitaanarove, tura. *(Lo 27:26)*

Kotira vukuqi minti tirara tiro, vovano tiharo, Kaiqe te Mosira uvaqai iriqi vuare, tirava qoraiqamama vuanaro.

11 Mosira maara okara iriqiro vi vainaraqaahairo, kiama Kotiva vi vaiintira uva nunka amitaanaro. Qaiqaa Kotira vukuqi mintima tiro:

> Kotirara kempukaiqamake iriqi vi vaika vikaqaima qaqi variqi vivarave, tura. *(Hab 2:4)*

12 Mosira maara okara iriqi vi varia aarava vo aaravano vaivaro, Karaitirara iriqi vi varia aarava vo aaravano vaira. Vi aaratanta kia vohaa qaramake variara. Kotira vukuqi mintima tiro:

> Mosira maara okara ekaa iriqiro vi vairava, vi vaiintivaqaima qaqi variqiro vuanarove, tura. *(Wkp 18:5)*

13 Tenavu Mosira maara okara kia ekaa avataqi vi vaunara kaara
tenavu qoraiqama vuataara vauvarovata, Karaitiva tinavu vatuka
varovaro Kotiva vira qoraiqama amitora. Kotira vukuqi mintima tiro:
Katariqaa hirite vaiintira Kotiva vira qoraiqama amitaanarove,
tura. *(Lo 21:23)*
14 Kotiva haaru Eparahaamira koqema amiteharo tu uvava ekaa vo
vatanaa vo vatanaakaqi variarire tiro, Ihu Karaitiva qovarama viro
vaaquqama vura. Karaitiva vaaquqama vurara ti, tenavu Karaitirara
quqaa viva tinavu kahaqiariravama vaivo turaro Kotiva nai tiva tain-
temakero, nai Maraqura tinavu timimanta varaunara.

Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvara

15 Ti qata vakaao, ne te tuna uvara kankomake iriate ti, te vo uvaqaa
vatake/ntuvake ni tiva nimirera: Vaiintivano nai qutuaina entarara
iriharo qara ntuvakero vatero tiharo, Te qutu vuariraro vi vaiintivama
ti onaana varaarire, tivakero nai autuvata qara viraqaa vatero variqiro
viviro vuru qutu vivaro vira uvavano ho vivau vairaro kia vovano vi
uvaraqihairo hini uva qaqini vara kaanaro. Kia ho vovano vo uvavata
vira uvaqaa tomaqa taanaro.
16 Vira voqaantema kero, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Epara-
haamirara tiharo, Te ariaravata are kuvuarama tenararavata irihama
maa uvara tiva tauro, tura. Kotiva kiama tiharo are kuvuarama
teraukave tiraitiro, viva are kuvuarama tenarave tiharoma vainti
vohaiqara tivatora. Karaitiva kia vataini tuvu vau entara Kotiva Epara-
haamirara are kuvuarama tenarave tiharoma Karaitirara tivatora.
17 Te tuna uvara okara maantimama vairo: Kotiva Eparahaamiraqaa
uva tiva taatau tovaro 430 ihinavu aitarovaro, viraqaahairo Kotiva
qaiqaa nai uva maara Mosiraqaa tivatora. Ho naantiara Mosiraqaa
uva maara tivatova kia ho avuni Eparahaamiraqaa tivato uvara nunka
kairaro qaqima varianaro.
18 Kotiva kiama Mosiraqaa tivato uvarara iriharo vaiinti nahenti
koqema nimite vairavauve. Viva mintiare titirio, viva tota Epara-
haamiraqaa tivato uvava qumina uvaqaima vaitirio. Kotiva hoqarero
Eparahaamiraqaa tivato uvarara iriharo vaiinti nahenti koqema nimite
vaira.
19-20 Kotiva Mosiraqaa uva maara tivatora vo? Nantivaroe Kotiva
vi uvara Mosira tiva amurave? Ho vaiinti nahenti vika nái vaaqu
okara kankomake tavaate tiro, Kotiva vi uvara tomaqa kero vatora.
Vaiinti nahenti vi uvara iriqi vi vaivaro te kaama taaina vaiintiva
Eparahaamiva kuvuarama tairaukaqihairo qovaraiqama vuarire, tura.
Kotiva nai uva maara maantima kero tiva nimura: Kotiva vi uvara
*ensel*inavu naane tiva nimumanta viraqaahai vika Mosira muntu tiva
amuvaro viraqaahairo Mosiva vi uvara vaiinti nahenti muntu tiva
nimura. Kotiva Eparahaamira uva tiva amireva iharo kia vo vaiintiara
tiharo, Are Eparahaamira muntu tiva amiane, tiraitiro, viva naivano
Eparahaamira muntu tiva amura.

Kotiva mintima kero Mosiraqaa nai uva maara tivatora

21 Quqaae Kotiva avuniqama kero Eparahaamiraqaa tivato uvara
nunka kareva Mosiraqaa uva tivatorave? Aqao, kia minturave. Kotiva
Mosiraqaa uva maara tivatova vaivaro kia vaiinti vovano vi uvara ho
koqema kero iriqiro vuarirava vairave. Vaiinti vovano vi uvara ho iriqi

vuare titirio, Kotiva vi vaiintirara, Are avuqavu ni variara vaiintivave. Are ekaa enta qaqi variqira vinaravema, titirio.

22 Kotira vukuqi kia minti tiraitiro, maantima keroma tiro:

Qora kaiqavano ekaa naato vatanaakavata ravaaqavu kairara ti, vika ekaa qora kaiqaqai varaqi vi variarave, tura.

Ho Ihu Karaitirara quqaa vivave ti vaiinti nahentika, vikaqaima ho vaivara. Kotiva Eparahaamiraqaa tivato uvava Karaitirara kempukaiqama kero iriqiro vi vaina vaiintiraqi vairaro Kotiva vi vaiintirama koqema amitaanaro.

23 Hoqare kia tenavu Karaitirara kempukaiqamake iri variavauna entara Mosiraqaa tivato uva maarava tinavu rumpa tomanta variavauraro viraqaahairo Karaitiva qovarama vura.

24 Karaitirara kempukaiqamake iriqi vi variariraro Kotiva tinavu uva taiqa kero avuqavuma timitaarire tiro, Mosiraqaa uva maara tivatova tinavuqaa raqikiqiro vi vaura.

25 Karaitiva qovarama vumanta tenavu virara kempukaiqamake iriqi vi vaunarara tiro, vate Mosiraqaa uva maara tivatova kiama tinavuqaa qaiqaavata raqikiqi vi vairo.

26 Ne Ihu Karaitirara quqaa vivave tivake virara kempukaiqamake iriqi vi variarara ti, ne Ihu Karaitira vataake vohaa vaiha Kotira vaintiqamavi variavo. 27 Ne namari vare viraqaahai ne Karaitira vataake vohaama variavo. Ne minti variarara tiro, ni avu aatovano Karaitira avu aato voqaarama vaira.

28 Ne Karaitirara quqaave tiakara ti, ne kia vo qara vo qaramake variavo. Iutaavanove vo vatanaavanove, rumpatai vaiintivave qumina vaiintivanove, qoraintivanove nahentivanove, ne Ihu Karaitira vainti variarara ti, ne vohaa qaramake variavo.

29 Ne Karaitirainiqama vuarara ti, ne Eparahaamira vaintivara variara. Kotiva Eparahaamirara ai vaintivara koqema nimitarerave tu uvava, vi uvava niqivatama varianaro.

4

Tenavu Kotira vainti vaunarara tura

1 Vi uvara okara maantimama vairo: Vaintiruvano naantiara nai qova ina haikara varaarirava vaivarovata, viva inaara vaintiru vaiharora tiro, viva nai qora kaiqa vaiinti vika voqaantema kero vairo. 2 Viva vaintiru vaiharo vo vaiintinavu vevaaraini variqiro vi vairaro vira qova kaamataina entava anintairaro vi haikara nai varaanaro.

3 Vi vaintira voqaantemake, tenavuvata variavauraro vataihainaa uva okaravano tinavu rumpa tero tinavuqaa raqikiqiro vi vaura. 4 Mintiaqiro vi vauvaro Kotiva kaamato entava anirovaro Kotiva nai Maaqu atitovaro nahenti vovano vira vatatovaro vivavata Mosiraqaa tivato uvaraqai iriqiro vi vaura. 5 Ho vi uvava kia vika ravaaqavu kaira vika Kotira maaquve raavurave variate tiro, Ihuva tinavuara iriharo qutu viro tinavu kuvantu timitora.

6 Tenavu quqaama Kotira maaquve raavurave vaunarara tiro, Kotiva nai Maaqu Maraqura tinavu timivaro viva tinavu muntukaqi vaiharo nai Qorara, *Aba*—Qao, ti vaira. 7 Kotira Maraquravano ai muntukaqi vairara tira, are maa entara kia rumpatai vaiintira voqaara vairaitira,

are Kotira maaquvanove raavuravanove variarao. Are mintima kera varianarara tiro, Kotiva nai Maaqu amina haikara aivatama amianaro.

Poruva Karesia vatanaakara noraiqama kero irura

8 Haaru ne Kotirara kia iru entara una variqanavu ni rumpateha niqaa raqiki vaumanta ne vika kaiqaqai vara nimite vaura. 9 Maa entara ne Kotirara kankomake iriarave—ho kaiqe te vi uvara avuqavu tiare: Maa entara Kotiva niara kankomakero irirave. Ho Kotiva niara koqema kero iri vaimanta ne nantihae vira qaqirake haarua okara, quqerara okara kia ni ho kahaqiaina okarara iriqi viha vi okarava qaiqaa tinavuqaa raqikiqi vi vairaqe vira kaiqa vara amitaare ti variavo?

10 Ne Iutaa uva maara raqakaarorave tivakeha vo enta kaamateha vi entaraqaave, vi toraraqaave, vi ihiraqaave nora maara ti varia entarave ti variarave. 11 Oho, ne minti varia okarara te qetehama vauro. Hauri te niqi kaiqa vara nimitaarirava quminaiqama vuantorave.

12 Ti qata vakaao, te niara mpo ike tiha, Ne te variainantemake variate, turo. Te Iutaa vaiinti vaurarovata, vika uva maaravano kia ti ravaaqavu kaimanta te ni vo vatanaaka voqaantemake vaunara.

Ne haaru kia ti qoraiqama timite vaura. 13 Ne kankomake iriara. Te tota ni hampata vaiha nora rovara varaqi viha Karaitira vakaaka ni tiva nimiavaunara. 14 Vi entara ti rovaravano noraiqamakero qoraiqumanta ne kia ti qaqira karaiti, ne vukaari utiha koqemake tiqaa raqikiqi vi vaura. Vi entara ti vitareka Kotira *enseli* vitontemake ti vitora. Ike, ne vi entara Ihu Karaitira vitontemake ti tivita kora.

15 Vi entara ne tiriara noraiqaake quahe vaura. Nantimantae maa entara ne kia mintiavo? Ike, te quqaama turo. Ne vi entara ti kahaqireka iha nenta avuvata homa vauruke ti timiatirio. 16 Vate te quqaa uva ni tiva nimi vauramanta ne vira kaarae ti navutaiqi variavo?

17 Vo vaiintinavu nái maara uva ti variara virara ne eo tiate ti, vika niara unaqaraiqamake noraiqaake iriqi viha, vika kia ni koqema nimitareka auti variara. Ne ti uva qaqirake vika uvaqai iriqi vuate ti, vika ni tiva nimi variara.

18 Vo vaiintinavu ni quqaa kahaqireka autivera, vika homa niara noraiqamake irivara. Te ni hampata variaina entarave, kia ni hampata variaina entarave, vika homa mintivara.

19 Ti vaintinavuvauvo, ne te vatatauraukа voqaarama variara. Ne mpeqaiqamavi Karaitira vainti variate ti, te qaiqaa ni vatarera nahentivano vainti vatareva antura ntintemake, tevata niara iriha antura nti vai.

20 Mpo, vate te ni hampata variarera, te hove tiataara. Te ni hampata vaihavauve, vo uva homa qihaaqamake tirara. Te maini niaraini vaiha nantiakee vika kahaqiainarave tivakeha noraiqaake niara aato utiha vaunara.

Poruva Hagaaka Seraakara uva tuqantaakero tura

21 Ne Mosira uva maara iriqi viha vira vevaaraini vaireka auti variaka te ni irama nimitarera. Ne vi uvara okara ho kankomake iriarave?

22 Eparahaamirara mintima tiro: Vira maaqu taaraqanta vaura. Vira kaiqa nahenti rumpatova vira maaqu vo vatatovaro vira nahenti vovano qaqi vauva vira maaqu vo vatatora.

23 Rumpato nahentiva nai vainti qaqi nahenti vatontemakero vatatovaro, qaqi vau nahentiva nai vainti vo qarama kero vatatora. Kotiva

Eparahaamirara kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Are qorainti vaintima vatenarave, tu uvaraqaahairo vi nahentiva qorainti vainti vatatora.
24 Vi nahentitanta haaru Kotiva uva taaraqanta tiva taataukero vatotanta voqaara vaura. Nahenti vo, vira autu Hagaava vaireva, viva Kotiva Sainai Aiqinaqaa vaiharo Mosiraqaa tivato uvara voqaarama vairo. Hagaava rumpato nahentiva vaurara ti, vira naintivaravata rumpa tokaqai vaura.
25 Te Sainai Aiqinavano Arebia vataini vairara qaiqaa uva tuqantaake tirera. Vi aiqinava vaireva, Hagaavama vairo. Ieruharemi vatukara uva tuqantaake tirera. Ieruharemi vatukavano vaireva, Hagaara naintivarama vairo. Ieruharemi vatukaini variaka variavaro Mosira uva maaravano vika rumpa taimanta variara. Vika Hagaara naintivara voqaara rumpataikaqai variara.
26 Ieruharemi vatuka vovano naaruvainima vairo. Vi vatukararavata uva tuqantaake tirera: Vi vatukava vaireva, viva qaqi vai nahentiva Seraavama vairo. Vi vatukava vaireva, tinavu novama vairo. 27 Kotira vukuqi virara mintima tiro:

Naahiarama/Qururaiqama vuara nahentio, are quahehara variane. Are kia ke ke tiraitira, kia vaintivata vataraitira vaihara, are quaha quaha ihara ihi tivaqira vuane.

Kia vainti vatai nahentira vaintivara airitahaa variavarora tiro, vi nahentiva vaatiqaa varia nahentika uri naatara kairave, tura. *(Aisaiaa 54:1)*

28 Ti qata vakaao, Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero Eparahaamirara are vainti vatenarave turaqaahairo Aisaakira vatatorave. Vira aanare nevata Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero turaqaahai Kotira vaintiqama vi variara.
29 Vi entara qaqi vatato vaintiva, Isamairiva vaiharo Kotira Maraquravano kahaquvaro vatato vaintira Aisaakira qoraiqama amite vaura. Maa entaravata tenavu Kotira Maraqura varaurauka vauramanta Mosira maara uva iriaka tinavuvata qoraiqama timitareka auti variara. 30 Ho Kotira vukuqi nana uvae virara tiro? Mintima tiro:

Rumpatai nahentira atitairaro nai vaintintiro vuarire. Vira vaintivano nai qova ina haikara kiama ho varaanarove.

Qaqi vai nahentira maaquvanoqaima nai qova ina haikara ho varaanarove, tura. *(Okara 21:10)*

31 Ti qata vakaao, vira voqaara kia tenavu rumpatai nahentira vira vaintivara vairaiti, tenavu qaqi vai nahentira vira vaintivarama vauro. ⌞Mosira uva maaravano kia tinavu rumpa taivaro Karaitira uvavano tinavuqaa raqiki vaira.⌟

5

Ne qaiqaavata rumpavi vaivorave tura

1 Tinavuara kia rumpa viraiti, qaqi nuvaqi vuate tiro, Karaitiva tinavu kuvantu timitaira. Ne qaqini varia vaiinti nahentika vaihara ti, ne kia vo vaiinti qaqi kaivaro ni qaiqaa rumpa taarire.
2 Te Poruka ni tiva nimiari iriata. Hauri ne tiha, Iutaa uva maara iri varia vaiintika tinavu vaata toqa timitaiqe tenavu ho vairarave, tivora. Ne minti tivera, Karaitiva kia ni ho kahaqiariravama varianaro.
3 Te qaiqaa kempukaiqamake ni tiva nimirera: Vaiintivano tiharo, Kaiqe te Iutaa uva maara iriakara tiari ti tivaatavata toqa timitaate

tirera, ekaa Mosira uva maaravano vira ravaaqavu kairaro viva ekaa vi uvara avataqiro vuariravaqaima varianaro.

4 Niqihai vokiaka tiha, Tenavu Mosira uva maara iriqi vuariraro Kotiva tinavu avuqavuqama timitaarire, ti variaka, ne Karaitiraqaahai teqavi qaqinima variavo. Ne qaqini teqavi variavaro Kotiva kiama ni aaqurihama nimiteharo ni koqema nimite vairave.

5 Tenavu Karaitirara iriqi vi vauraro Kotira Maraquravano tinavu kahaqama timite vaimanta tenavu Kotiva tinavu avuqavuqama timitaaina entara vekama vai.

6 Tenavu Ihu Karaitira vataake vohaa vaunarara tiro, vaata toqake okaravave, kia vaata toqake okaravave, vi okarava vi okarava kiama tinavu vo qarama timitaanaro. Tenavu Karaitirara iriqi viha vorara vorara muntuka vataaina okarava, vi okarava avuniqamakero nora haikama vairo.

7 Tota ne koqemake Kotira uva iriqi vi variavaro tavave ni ravaaqavu kaimantae ne qoraiqamavi quqaa uva qaqirake ni variavo? 8 Kotiva ni naarama taiva timantavauve ne hampi ni variara.

9 Uva vovano minti tirave: Kaupititira inaaraiqavano qamaa vitiqaa vairera, ekaa qamaavano nterama vuanarove, tirave.

10 Ho nevata tevata Karaitira vataake vohaa vauraukara ti, te niara muntuka qihaaqamake mintimake iruro: Ne vo uva qaqirake kia iriqi viraiti, te tiaina uvarara quqaa uvave tivakeha variqi vivarave, turo.

Nai ta vaiintivae ni avu aato vara hampiqamake vaira, Kotiva nai viraqaa uva vataanarove.

11 Ti qata vakaao, te Karaitira uva voka voka tiva nimiqi viha, kia te vaiinti vaata toqake okararavata tiva nimiqi vi vaunaravauve. Te vi uvara tiva nimiqi vuraitirio, kia vo vaiintinavu ti qoraiqama timitaatirio.

Te vi uvara tunara kaaravauve Iutaa vaiintinavu ti qoraiqama timite variarave. Te tenta uvaqaa vaiinti vaata toqake okararavata tomaqake tiva nimuraitiro, Iutaa vaiintinavu tiriara quaheha kiama ti qoraiqama timitaatirio.

12 Oho, ni avu aato vara hampiqama keha nenta vaata toqa kaate ti variaka, vi vaiintinavuka nái tava ekaara itikaivaqe te huviqorave tiataara.

13 Ti qata vakaao, ne kia rumpavi vairaiti, qaqi variqi vuate tiro, Kotiva ni naarama taira. Ne kuvantuvi varia vaiinti nahentika vaiha, hauri ne tiha, Kaiqe haarua muntukavano vaina kaiqara vaaqu kaiqa varaqi vuare, tivora. Ne kuvantuvi varia vaiinti nahentika vaiha, ne nariara nariara muntuka vateha koqe kaiqaqai nai vara amite nai vara amitemaqi vuata.

14 Te Kotiva Mosiraqaa tivato uva maarara qeqoqamake mintima tirara:

> Ne nentara muntuka vatentemake, nenta navunaa vaiintiaravata muntuka vateha variate, tirara. *(Wkp 19:18)*

15 Ne quara vairi voqaara vaiha nai ati nai ati iha raquanara iha vaivora. Ne rauriha variata. Ne mintiaqi viha ne nentama taiqa vivara.

Koqe aaraqaa nirara tura

16 Te niara mintima ti: Ne Kotira Maraqura qaqi kaivaro viva ni koqe aara numiqairamanta ne koqemake variqi vuate. Ne mintiaqi vivera,

ne kiama qaiqaa haarua muntukavano hampi kaiqa vare vainara varevarave, turo.

17 Tinavu haarua muntukavano vare vai kaiqava vo qaramakero vaivaro Kotira Maraquravano vare vai kaiqava vo qaramakero vairo. Vitanta nai navutaiqi nai navutaiqiha variarara ti, tenavu kia ho tentanavu koqe kaiqa varaataa ina kaiqara ho varaainara. 18 Kotira Maraquravano ni ntitakero aara numiqairera, ne homa Kotira kaiqa varaqi vi vaivaro Mosira uva maaravano kiama niqaa raqikiqiro vuanaro.

19 Ni haarua muntukavano vare vai kaiqara ne virara iriara. Vi uvava maantimama vairo: Hampi qaramaqi ni vairave, voravata hampi ruherave, hampi narira ni vairave, 20 una variqa autu tuaherake vairave, uhiakaa auti vairave, navutaiqi vairave, iqoka raqi vairave, vora toma amiterave, arara ite vairave, vika nái nutuqai tuahere vairave, iqoka raqiha tuqavu vi vairave, 21 vora airairara muntuka nti vairave, iha namari namake vueraiqama vi vairave, ruvaaqumavi variaraqaahai vueraiqaavi vaiha aakara nteha hampi uva ti variarave, ekaa vi kaiqara vi kaiqara haarua muntukavano vare vai kaiqavama vairo.

Te hoqare ni tiva nimunantemake, te qaiqaavata ni tiva nimirera: Vi kaiqara vi kaiqara vare variaka kiama Kotiva raqikina vatukaraqi ho vivarave, turo.

22 Ho Kotira Maraquravano vare vai kaiqava kia mintimakero vairo. Kotira Maraquravano vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vaimanta vika maantima vaina kaiqaraqaima varevara: Nariara nariara muntuka vate vairave, muntukaqihairo koqe i vairave, araraqihairo paru i vairave, kia arara ita nimitaraiti qihaaqama nimite vairave, vora kahaqi vairave, avuqavu ni vairave, naata vaati koqemake variqi vi okararave, 23 vika kia nái nutu tuahere vairave, vika nái vaataqaa koqemake raqiki vairave, ekaa vi kaiqava vi kaiqava Kotira Maraquraqaahairo qovaraiqi vairara tiro, vaiintivano vi kaiqara varaqiro vi vairera, kiama vo uvavano vira ravaaqavu kaanaro.

24 Tenavu Karaitirainiqama vurauka. Tinavu haarua muntukavano vaaqu kaiqa varaainarave, qora okara varaainarave, tenavu tentanavu haarua muntuka varake Karaitira aruto katariraqaa vi muntukara ekaara aru taiqa kaunara.

25 Kotira Maraquravano tinavu qaiqaa qaqi vara himpima kaimanta tenavu qaqi variqi vi vaunarara ti, kaiqe tenavu vira qaqi kaariraro viva tinavuqaa raqikiqi vi vairaqe tenavu vira kaiqaqai varaqi vuari.

26 Kaiqe tenavu kia tentanavu mahuta tiraiti, kia nariara nariara arara itaaina uvara tiraiti, vovano koqema kero kaiqa varaainarara kia nai toma amite nai toma amitemaqi vuari.

6

Ne nai kahaqi nai kahaqamaqi viha maara varaqi vuate tura

1 Ti qata vakaao, niqihairo vo vaiintivano qora okara autu kairera, kia vi vaiintira qaqira karaiti, ne koqemake Kotira kaiqa vare varia vaiintika qihaaqamake vi vaiintira kahaqivaro viva anirantero qaiqaa Kotira aaraqaa vuarira. Hauri Sataaniva nivata avataira ne ⌞vi vaiintira aanare⌟ qora kaiqa varevorave ti, nevata rauriha variata.

2 Maara vaina entara ne nai kahaqi nai kahaqamaqi vuata. Ne
mintiaqi vivera, ne Karaitiva tivatai uvara koqemakema avataqi vivara.
3 Vaiinti vovano kia nora autu vaiva tiharo, Te nora vaiintima vauro,
tirera, viva nai unama tianaro.
4 Ne vohaiqa vohaiqavano nenta kaiqa varera avateha tavaata.
Vaiintivano nai kaiqa avatamakero tavairaro koqe kaiqa vairera, viva
homa nariara tiharo, Te koqe kaiqama vare vauro, tianaro. Hauri viva
vo vaiinti kaiqa avatamakero tavero tiharo, Vira kaiqavano qora kaiqa
vaivaro ti kaiqa koqe kaiqama vaivo, tiantora.
5 Kia vora kaiqara noraiqaake iriraiti, ne nenta kaiqa varera vira
maara nenta varaqi vuata. 6 Kotira vakaaka ni tiva nimi vaina vaiintira
nenta koqe haika vatera viravata rairakeha amiata.
7 Ne Kotirara hampiqamake irivora. Ne una uva tivera, Kotiva
kiama ni una uvara quqaa uvave tianaro. Vaiintivano nana kuvukanaa
ututainara naantiara nai vi kararaqaima qantuanaro.
8 Vira voqaantema kero, vaiintivano nai muntukavano hampi
varaaina kaiqaraqai varaqiro virera, viva naantiara qutu vuaina
haikaraqaima varaanaro. Vaiintivano Kotira Maraquravano varaaina
kaiqara varaqiro virera, naantiara viva ekaa enta qaqi variqiro vuaina
haikarama varaanaro.
9 Ho kaiqe tenavu vi uvara iriha kia popoharaiti, koqe kaiqaqai varaqi
vuari. Kuvukanaa utu tairava kiama vaaka qantu kero vararaitiro, viva
variqiro viraro karavano mpeqaiqama viraro qantu kero varaanarove.
Vira voqaara tenavu vate kia popohanaara iraiti, koqe kaiqa varaqi vivi,
naantiara vo enta tenavu koqemake Kotira vataake variqi virara.
10 Virara irihama tenavu vo vaiinti kahaqiarira aarava vairera, kaiqe-
navu vi vaiintira kahaqiari. Tenavu ekaa vaiinti nahenti kahaqihavata,
Karaitira vaiinti nahenti vika voqavata kahaqama nimitaari.

Poruva ekaara uva tura

11 Ne tavaata. Tenta kauquqohai nora qarama niarao ti, ntuva tauro.
12 Vokiaka Iutaa vaiinti tinavu quahama timitaate ti, vika niara
kempukaiqamake vaata toqa kaate ti variara. Vika tiha, Tenavu
Karaitira katariqaa aruto uvara ti variari Iutaa vika tinavu qoraiqama
timitevorave, ti variara.
13 Vika vaata toqake okarara noraiqaake irihavata, vika kia Mosira
uva maara avataqi vi variara. Ne vika uva iriha vikara ho tinavu
vaatavata toqa timitaate tivera, vika niara tinavu uva avataqi vuavo
tivakeha nai mahuta tivarave.
14 Ho te kia tenta mahuta tiraiti, te katariqaa aruto vaiintira, Nora
Vaiinti Ihu Karaitira vira autuqai tuaheraqi virera. Karaitira katariqaa
arutovaro qutu vurara ti, tevata vira vataake qutu vunara. Te qutu
vunarara tiro, vataini vai haikava kia ti ho tuate vairaqe kia te vataini
vai haikarara muntuka vataqi virera.
15 Vaata toqake vai okaravave, kia vaata toqake vai okaravave, vi
okarava qumina haikaqaima vairo. Tinavu avu aato muntukavano
qaraakaiqama vuaina okarava, vi okaravama nora haikama vairo.
16 Vika nái avu aato muntukaqihai qaraakaiqamavi Kotira uva iriakara
te vikara mintima turo: Kotiva vika ekaa aaqurihama nimitairaro vika
muntukaqihairo paru i vaira variqi vuata. Vi vaiinti nahentika quqaa
Kotira vaiinti nahenti Isareri vaiinti nahentima variara.

17 Te tenta uva taiqa karera mintima ti: Te Ihura kaiqa vare vaura-
manta vira kaara ti ruqutuke vate teqataa vaaraquva ti vaataqaa qaqi
vairara ti, hauri ne ti vataake tirorira uva tivora.
18 Ti qata vakaao, Ihu Karaitiva tinavu Noravano ni ekaa koqema
nimitaarire. Quqaave.

EPASAASI
Poruva Epasaasi vatanaaka qara ruva nimitora

Ihura arukovaro qutu viro qaiqaa qaqi himpiro naaruvaini oru vauvaro 30 ihie aitarovaro Poruva karapuhiqi vaiharo maa qarara ruva tora. Epasaasiqi vaukavata vo vaiinti nahentivata Ihu Karaitira mpeqa okarara kankomake iri, Karaitiva vika koqema nimitoraravata iriha koqe aaraqaa nuvaqi vuate tiro, Poruva maa qarara ruva nimitora.

1 Te Poruka. Kotira antuqaqaa te noraiqamavi Ihu Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimi vauraukama vai. Kotira vaiinti nahenti Epasaasini variaka Ihu Karaitirara kempukaiqamake iriqi vi variaka, te maa uvara ni qara ruva nimite.

2 Tinavu Qova Kotivavata, Noravano Ihu Karaitivavata, ni koqema nimiteha aaqurihama nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Kotiva tinavu koqema timitaainarara tura

3 Aniqe tinavu Variqa autu tuaheraqi vuari. Viva tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira Qova vaira. Tenavu Karaitira vataake vohaa vaurarora tiro, Kotiva tinavu koqema timiteharo tinavuara nai aaraqaa viha nai kaiqa vara amitaate tiro, viva ekaa naaruvaihainaa kempuka tinavu timira.

4 Tota hoqarero kia maa vatara autuko entara Kotiva tinavuara vika Karaitira vataake vohaa vaiha ti tivuqaa kia qora kaiqa vararaiti ti, koqe kaiqaqai varaqi vuate tiro, tinavu nai kaama tora. Kotiva tinavuara muntuka vateharora tiro, 5 viva haaru tinavu nai kaama tero tinavuara tiharo, Te Karaitira kaiqara irihama vika tinta vaintiqama vuate ti, te vika virikarerave, tura. Kotira antuqavano mintimakero vauvarora tiro, viva te mintirerave tura.

6 Kotiva kia tinavu koqaa naariraitiro, nai Maaqu nai muntuka vaira tinavu aaqaa timirara ti, kaiqenavu viva tinavu aaqurihama timiteharo koqema timitairara iriha vira autu tuahera kaare.

7 Ike, Kotiva aaqurihama timiteharo koqema timite vai okarava nai voqavata vairave. Karaitira naare ntava vuvaro qutu vuraqaahairo Kotiva tinavu qora uva nunka timitaimanta tenavu qaqini kuvantuvi vaunara.

8 Kotiva aaqurihama timiteharo koqema timite vai okarava mintimakero vaivarora tiro, viva tinavu koqe avu aato timi vaimanta tenavu vo okara vo okara ho kankomake tave vaunara. 9 Kotiva haaru vaiharo Karaitivaqaima ti hantuqa harina kaiqara vara timitaanarove tivakero nai varareva irite vai okarara kukeqa taira, vi okarara viva qoqaiqama kaimanta tenavu iri tavaunara.

10 Vi okarara qoqaiqama kaiva vaireva, maantimama vairo: Naantiara Kotiva kaama taina entava anintairaro Kotiva naaruvaini vaikavata, vataini vaikavata, hihai hihairo ruvaaquma kero Karaitira noraiqama kairaro viva avuniqama kero vaiharo viva ekaa vikaqaavata, ekaa haikaqaavata, raqikiqiro vuanaro.

11 Tinavu Iutaa vatanaakara Karaitira vataake vohaa variate tiro, Kotiva avuniqamakero tinavu naane nai kaama torara tiro, viva haaru tivatontema kero ekaa vi haikava qovaramaviro vaira.

12 Mintirara ti, tenavu Iutaa vatanaaka naane Karaitirara tinavu
kahaqiariravama vaivo tivake, Kotira mpeqa okara takuqi vairara
irihama vira autu tuahere vaunara.
13 Ne vo vatanaa vo vatanaaka nevata quqaa vakaaka, Kotiva ni
kuvantukero ntitaaina uvara iri virara quqaave tivake, nevata Kotira
vaiinti nahentiqamavi Karaitira vataake vohaa variara. Ne Karaitirara
quqaave tiavarora tiro, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvara
kempukaiqama vuarire tiro, viva nai Maraqura nivata nimura.
14 Kotiva nai Maraqura tinavu timirara ti, tenavu kankomake iruraro
viva naantiara tinavu kuvantukero tivitaaina entaraqaa viva tinavu
timireva tivataina haikara ekaama timianaro. Virara irihama kaiqe-
navu Kotira mpeqa okara takuqi vairara iriha vira autu tuahera kaari.

Poruva Kotira aaro uvarara tura
15 Ne Nora Vaiinti Ihu Karaitirara kempukaiqaake iriha Kotira vaiinti
nahentiara muntuka vateha variamanta irunarara ti, 16 te niara iriha
Kotirara votataa votataa koqema iarao tivaqi viha Kotira aareha vau-
nara. 17 Te niara iriha tinavu Qova takuqukero vaira aare vaunara. Viva
tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira Variqavano vaira. Viva mintima kero
vaimantara ti, te vira aarehama niara, Vika nena Maraqura nimiraro
ai Maraquravano vika avu aato koqema nimiteharo ai okara voqavata
qovarama kaira vika kankomake tavaate, ti vaunara.
18 Kotiva nai vaiinti nahentiara iriharo kaama nimitai haikava,
vi haikava uritarero nai voqaraa haikavano vaivaro Kotiva paruma
keharo ni koqema nimitaaina okarara ni aato kenko tira ne iri, vi entara
veka variate ti, te Kotira aareha vaunara.
19-20 Kotira kempukavano uritara kero voqavata vaivama vairo.
Tenavu Karaitirara quqaave tivake virara kempukaiqaake iriqi
vuainarara tiro, Kotiva homa nai kempuka tinavu timiariravama vairo.
Ne vi uvaravata kankomake iriate ti, te niara iriha Kotira aarama nimite
vaunara. Kotiva kempukaiqama kero Karaitiva qutu vuraqihairo
qaiqaa qaqi vara himpima kero naaruvaini nai kauqu tanaraini vita
vuru kora. Kotiva kempukaiqama kero Karaitira kahaqintema kero,
tinavuvata kahaqiariravama vairo.
21 Karaitiva Kotira kauqu tanaraini oquvi vaiharo viva uritarero ekaa
naaruvaini avuniqamake variakaqaave, ekaa noraiqama vuakaqaave,
ekaa nora autu vataukaqaave, raqiki vaivama vairo. Maa entara nana
nana nora autu vatauka variarave, naantiara enta nana nana nora autu
vateka vaivarave, viva vika vikaqaama raqikiqiro vuanaro.
22 Kotiva ekaa haika Karaitira vevaarainiqama kero vataivaro
Karaitiva ekaa vi haikaraqaa raqiki vairo. Kotiva Karaitira mintima
kero noraiqama kaivaro viva qiataiqama viro Noravano vaiharo tinavu
nai kaamatai vaiinti nahentikaqaa raqiki vairo.
23 Karaitiva tinavu qiataiqama kero vaimanta tenavu vira vaatama
vaunara. Tenavu Karaitira vohaa vaata vauraro Karaitiva tinavuqi
avituma viro vohaa vaivaro ekaa haikaqi mpiqe vaiva, ⌞Kotiva⌟ naima
Karaitiraqi mpiqe vairo.

2

Kotiva tinavu qaiqaa qaqi vara himpima kaira

1 Haaru nevata Kotira uva raqake qora kaiqaqai vare vauvarora tiro,
ni avu aato muntukavano kia Kotirara irumanta ne qutu vuaka voqaara
vaura.
2 Vi entara ne vataihainaa uva okara iriqi vi vauvaro vaana
avuhainaava viva niqaa raqiki vaura. Vi vaanava Kotira uva raqake
variakaqaa raqiki vaivama vairo.
3 Tenavu Iutaa vatanaakavata qora kaiqa varehama Kotira uva
raqake variavaunara. Vi entara nevata tenavuvata vairi quara voqaara
niha tentanavu avu aatoqi hampi kaiqa varaainaraqai iriqi ni vari-
avaunara. Vi entara tenavu vo vatanaa vo vatanaaka aanare hampi
kaiqa varaainararaqai iriqi vi variavauraro vira kaara Kotira arara
itova tinavuqaa vaura.
4-5 Tenavu qora kaiqa varehama Kotira uva, vo uva vo uva raqa
kaavauraro vira kaara tinavu avu aato muntukavano kia Kotirara
vaumanta tenavu qutu vuavaurauka voqaara variavaunara. Mintu-
rarovata, Kotira muntukavano tinavuara voqavata uritara kero vaivaro
viva aaqurihama nimite vai okaravavata uritara kero vairara tiro,
Kotiva tinavuara vika Karaitira vataake vohaa variate tiro, tinavuvata
qaqi vara himpima kora. Ho iriate, Kotiva ni aaqurihama nimiteharo
koqema nimite vai okararaqohairo ni kuvantu nimitaira.
6 Viva tinavu Karaitira vataake qaqi vara himpima korara tiro, viva
tinavu noraiqama kairaqe tenavu Ihu Karaitira vataake naaruvaini
vaiha raqikiqi vuariraukama vai. 7 Ekaa vaiinti nahenti qovaraiqika
Kotiva aaqurihama nimiteharo koqema nimite vai okarara kankomake
tavaate tiro, Kotiva Karaitiraqohairo tinavu aaqurihama timiteharo
koqema timitaira.
8 Ne nenta kahaqi aarava kia vauvaro Kotiva ni aaqaa aaqurihama
nimiteharo koqema nimitairara ti, ne Karaitirara quqaave tiavaro
Kotiva ni kuvantu kero ntita varaira.
9 Kotiva kia tenavu kaiqa vara amitaunarara iriraitiro, viva qaqi
aaqaa mintimakero koqema timitairara ti, kiama ho tenavu tentanavu
mahuta tiarirava vairo.
10 Tenavu Kotiva autukero vatai vaiinti nahentika vaunarara ti,
Kotiva tinavuara vika Ihu Karaitira vataake vohaa vaiha koqe kaiqa,
haaru qeramakero vatai kaiqara varaqi vuate tiro, tinavu autukero
vataira.

Tenavu Karaitira vataake vohaa vaunarara tura

11 Ne iriate. Ne vo vatanaaka variamanta Iutaa vatanaaka nái vaata
toqake variaka vika niara tiha, Ne kia vaata toqake variakave ti variara.
12 Nenta haaru variqi vu okarara iriate. Vi entara ne kia Karaitirara
iriraiti, niarakanta vauvaro Kotiva Isareri vikaraqai tinta vaiinti nahen-
tive tivakeharo niara vo vatanaakave ti vaura. Kotiva nai kauqu aiqiqaa
aqukero Isareriara tiharo, Te ni minti mintima nimitarerave, tivakero
kia niara vi uvara tiraitiro umanta, ne kia Kotiva koqema nimitaaina
okarara iriraiti, ne hampi variqi viha kia Kotirara iriqi vi vaura.
13 Vi entara ne niaraiqamake vauvarovata, vate maa entara Karaitira
naarevano ni ntitakero Kotira aaqanto vuru kaira.
14 Karaitiva naivano tinavu Iutaa vatanaakavata ni vo vatanaakavata
maateraiqama timitaimanta tenavu vohaa vatanaaqamavi vaunara.
Haaru tenavu navutaiqi variavauna okarava vaireva, vaantaavura-
vano tavaarana vaiharo tinavu hini antuakero ni hini antuakero

vauntemakero vaura. Ho Karaitiva vaantaavura vira nkaqu qaqini kaira.
15 Tinavu Iutaa vatanaakavata ni vo vatanaakavata vira hampata tampamavi vohaaraqi maateraiqiha variate tiro, Karaitiva qutu viro Mosiraqaa tivato uva maarara, kia mintiane kia maantiane ti vai uvara ekaa taiqa kora.
16 Karaitiva katariqaa qutu viro vaiinti nahenti navutaiqi varia okarara ekaa taiqa kora. Viva tinavu Iutaa vatanaakavata ni vo vatanaakavata vohaanaiqama kero, Kotira aaqanto vuru kaira.
17 Ekaa vaiinti nahenti muntukaqihai paru i vaira maateraiqiha variqi vuate tiro, Karaitiva anirero nai vakaaka ne niaraini variakavata, tenavu Iutaa Kotira aumanto vauraukavata tiva timira.
18 Karaitiva niaravata tinavu Iutaaravata iriharo qutu vurara ti, nevata tenavuvata Kotira Maraqura vohaa Maraquraqai vare, vira Qora aaqanto homa vairara.
19 Vi uvara vaivarora tiro, maa entara Kotiva kia niara vo vatanaakave tiraitiro, niaravata tinavuaravata ti vaiinti nahentive ti vaimanta nevata tenavuvata Kotira vaiinti nahenti vohaa vaiinti nahentima vai.
20 Nevata tenavuvata vairera, naavu kaqataara voqaarama vai. Karaitiva noraiqamakai vaiintinavukavata, paropeti vaiintinavuvata, vika vaireka, naavu kaara arataira voqaara variara. Vika mintimake variavaro Ihu Karaitiva vaireva, naaqura avutaqaa arataara voqaarama vairo.
21 Ihu Karaitiva naaquravano vairara tiro, vi naavura koqema kero akukuma taivaro vi naavuva noraiqamaqiro viharo nai Kotira naavu koqevama varianaro.
22 Nevata Karaitira vataake vohaa variarara ti, ne vi naavura kiari aumo voqaara variavaro Kotiva nai Maraqura vataakero vi naavuraqi qaqi variqiro vuanaro.

3

Poruva vo vatanaaka kaiqa vara nimitorara tura

1 Ho te vi uvara Ihu Karaitira vakaaka ni vo vatanaaka tiva nimi vaunara kaara ti karapuhiqi rumpataamanta vaunara.
2 Kotiva nai aaqurihama nimiteharo koqema nimitai uvara ni vo vatanaaka tiva nimiate tiro, viva ti kaama taira. Ho quqaae ne ti kaamatai uvarara iriara?
3 Kotiva nai kukeqatai uvara qoqaa ti tiva timimanta te vi uvara haaru ni inaaraiqa tiva nimirera qara ruva nimitaavaunara.
4 Ne vi uvara kaara rivera, te Karaitirara kukeqatai uvara irunantemake, nevata homa kankomake irivara. 5 Kotiva kia vi uvara qovarama komantara ti, haaru vau vaiinti nahentika kia vi uvara okara irura. Maa entara Kotira Maraquravano Ihuva kaamatero noraiqamako vaiintikave, paropeti vaiintinavuve, vi uvara qoqaa vika tiva nimura.
6 Vi uvara kukeqato uvava maantimama vairo: Kotiva kia Iutaa vatanaakaqai koqema nimitarevave tivakero, viva vo vatanaa vo vatanaakavata Karaitira koqe vakaakara quqaave tiate tiro, viva vikavata koqema nimitareva auti vairo. Ekaa vo vatanaakavata Iutaa vatanaakavata vaireka, vika ⌞Ihura vaata⌟ vohaa vaataqaima vaivara.

Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Karaitirara Iutaa vatanaaka tiva nimi uvava, vi uvava vo vatanaa vikaqivatama varianarove, tura.

7 Kotiva ti kempukaiqama timiteharo ti aaqaa qumina koqema timitero ti noraiqama kaimantara ti, te Karaitira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vaunara. 8 Te Kotira vaiinti nahenti ekaa vika vevaaraini vaurarovata, Kotiva ti aaqurihama timiteharo koqema timiteharo vo vatanaa vo vatanaaka Karaitira vakaaka tiva nimiane tura. Ike, Karaitira okaravano uritara kero vairara ti, kia tenavu vira okara ekaa ho kankomake iriraraave.

9 Kotiva ekaa haika autukero vataiva haaru vaiharo nai varareva irite vai okarara kukeqatero variqiro viviro, viraqaahairo te vi uvara qoqaiqama karerave tivakero, viva tiriara vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuane tura.

10 Kotiva naaramatai vaiinti nahentika vaireka, vika Iutaa vatanaaka-vata vo vatanaakavata variarara ti, naaruvaini raqiki variakavata naaruvaini kempuka vataakavata tiha, Ike Kotira avu aatoqi koqe okara, vo okara vo okara mpiqaro vaivaro iri vaivave, ti variara. Vika vi okarara tavaate tiro, Kotiva nai kukeqatai uvara qoqaiqama kora.

11 Haaru Kotiva nai varareva irite vai okarava vivau variarire tiro, viva Ihu Karaitira atitovaro Karaitiva tinavu Nora Vaiintivano vi kaiqara vara taiqa amitora. 12 Minturara ti, tenavu Karaitirara quqaa vivave tivake Karaitira vataake vohaa vaiha tenavu kia qetaraiti, muntuka qihaaqamake Kotira aaqanto homa virara.

13 Vi uvava mintima vaimantara ti, te niara mpo ike tiha, Te aihavira haika niara vare vaunara kia ni muntukavano qoraiqiramanta variate, turo. Ni nutuvano viriniqiarire ti, te aihavi haikara varaqi vi vaunara.

Poruva vikara iriharo Kotira aarama nimitora

14 Virara irihama te tori kauru aravi vaiha Kotira tinavu Qora aareha vaunara.

15 Kotiva tinavu Qova vaimantara ti, ekaa vira vainti naaruvaini variakavata, vataini variakavata, virara tinavu Qorave ti variara.

16 Kotira okaravano uritara kero takuqi vaimantara ti, te Kotira aarehama niara mintima ti: Kotio, nena Maraquraqohaira vika avu aato muntukaqi kempukaiqama nimitaira 17 vika Karaitirara kempukaiqamake iriqi vivaro Karaitiva vika muntukaqi variqiro vuarire. Karaitiva vika muntukaqi vaira vika nariara nariara muntuka vateha, katari koqeva nai tuqa paama tivakero vataqira aratero vainantemake, vika kempukaiqamake variate ti, te Kotira aare vaunara.

18-19 Ne mintimake kempuka vaiinti nahenti vaiha viraqaahai ne ekaa Kotira vaiinti nahenti hampata vohaa vaiha ne homa Karaitiva niara muntuka vate vai okarara kankomake tavevara.

Karaitiva niara muntuka vate vaiva voqavata uritara kero, tuvitara kero, noraiqama kero vairara tiro, kia tinavu qumina vaiinti avu aatovano vi okarara ho kankoma kero irianaro. Ne vi okarara tavaate ti, te Kotira aare vaunara. Ne Karaitiva niara muntuka vate vai okarara kankomake tave variqi vi vaivaro, Kotiva ekaa kaiqa vare vaiva ni avu aato muntukaqi mpeqaiqama kero variqiro vuanaro.

20 Kotira kempukavano tinavuqi vaimantara ti, tenavu nana nana kaiqarae Kotira iraariraro Kotiva vi kaiqara vi kaiqara vara timiteharo nai uritara kero vo kaiqa vo kaiqavatama vara timitaanaro. Kia tenavu avu aatoqi iritaaina haikaravata viva homa vara timitaanaro.

21 Ho kairamanta Kotira vaiinti nahenti maa entara vaikavata, naantiara enta vaikavata, vika Karaitira vataake vohaa vaiha Kotira autu tuaheraqi vuate.

Quqaave.

4

Tenavu Karaitira vaata vohaa vaata vauraukave tura

1 Te tentanavu Nora Vaiinti kaiqa vare vauramanta vira kaara ti karapuhiqi rumpa taamanta vaiha te ni vihi tiha, Kotiva nivata naarama tairara ti, ne koqemake vira aaraqaa nuvaqi vuate, turo.

2 Ne nenta kenauka vevaaraini vaiha vika qihaaqama nimitaqi viha, kia vaaka popoharaiti, nariara nariara muntuka vateha nai kahaqi nai kahaqamaqi vuata. 3 Niara vohaa variate tiro, Kotira Maraquravano ni vara tampama kairave. Ne virara irihama hauri tenavu rairavi variarorave tiha kempukaiqama keha vohaaraqi koqemavi vairara iriha variate.

4 Tenavu Ihu Karaitira vaata vohaiqavano vauraro Kotira Maraqura vohaiqavanoqaima tinavuqi vairo. Kotiva ni naarama kero ni koqema nimitaaina entara, ne vi entara vohaa enta vira veka vaiha variara. 5 Karaitiva tinavu Noravano vohaiqama vairo. Tenavu koqe vakaaka vohaiqaraqai kempukaiqamake iriqi vi vaunara. Tenavu vira autu vohaiqara iriha namari varaunara.

6 Variqa vohaiqavanoqai vaiharo viva ekaa vaiinti nahenti Qova vaiharo ekaa vikaqaa raqiki vaivama vairo. Viva ekaa vaiinti nahenti muntukaqi kaiqa varaqiro viharo viva ekaa vikaqi variqiro vi vaira.

7 Tenavu vohaara vaiinti vaihavata, kia vohaa kaiqaqai vare vaunara. Karaitiva tinavu vohaiqa vohaiqara vi kaiqara maa kaiqara varaate tivaqiro viharo tinavu kempukaiqama timite vaimanta tenavu vo kaiqa vo kaiqa vare vaunara. 8 Kotira vukuqi mintima tiro: *Viva naaruvaini tuvurante viharo rumpa taaka airitahaa ntita vuru kairave. Viva vaiinti nahenti koqe haika, vo haika vo haika raira nimirave*, tura. *(Ihi 68:18)*

9 Viva naaruvaini tuvurantero vi okarara nana uvae vairo? Vira okara maantimama vairo: Karaitiva hoqarero naaruvaihairo tuvuntero vata muntukaini vaura. 10 Maa vataraqaa tuvu vauva vohaa vivaqaima nai naaruva maini kero, nai oritara kero vaiharo ekaa haikaqaa raqiki vairaro viva variaina okarava mpiqakero varianaro.

11 Hini vaiintinavu avuniqamake variate tiro, Karaitiva vinavuka kaama tero, hini vaiintinavuara Kotira uva qoqaiqama kaate tiro, vinavuka kaama tero, hini vaiintinavuara ti uva tiva nimiqi vuate tiro, kaama tero, hini vaiintinavuara ti vaiinti nahentiqaa raqikiha ti uva okara tiva nimiqi vuate tiro, kaama tora.

12 Vinavukara Kotira vaiinti nahenti qerama kaimanta vika koqemake Kotira kaiqa vara amitaqi viha Karaitira vaata vaiha kempukaiqaavi variate tiro, Karaitiva vinavuka kaama teharo vo kempuka vo kempuka nimira.

13 Tenavu mintimake Kotira kaiqa vara amitaqi viha tenavu ekaa vohaa vaiha Karaitirara kempukaiqaake iriqi vivi, viraqaahai tenavu Kotira Maaqu okara kankomake tavarara. Vi entara tenavu kia ahora vaiinti nahenti vairaiti, tenavu Karaitiva vainantemake, mpeqa vaiinti nahentima vairara.

14 Vi entara kiama tenavu naati vainti voqaara vairara. Namarivano kumpeteharo vo haika vuru aqukero viri aqukero intemakerove, uvaivano utiharo vo haika venta varero vutuni maini intemakero, naati vaintivano vo uva iriro quqaave tivakero vaakama qaqirakero qaiqaa oru vo uvara quqaave ti vairave. Viva mintiaqiro vi vaimanta una uva ti varia vaiintika unaqaraiqamake hampi uva, vo uva vo uva ti variavaro viva vika uvaravata quqaa uvaveqai ti vaira.

15 Tenavu kia mintiraiti, tenavu quqaa uvaqai tivaqi viha nariara nariara muntuka vateha koqemake noruqamavi vaiha tenavu tentanavu Qiata Vaiinti Karaitira vataake vohaaraqi vairera.

16 Karaitiva tinavu qiatavano vaiharo tinavu nai vaataqaa raqiki vaimanta tenavu vira vaata vaiha tenavu koqemake vohaaraqi vairera. Vaiinti vaatavano vo vaata vo vaata vaivaro ho noruqe vaira. Vira voqaantemake, tenavu Karaitira vohaa vaatavano vaiha tenavu tentanavu kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqi viha nariara nariara muntuka vateha variqi vi, viraqaahai tenavu anomake mpeqaiqamavi vairara.

Qaraaka aaraqaa nuate tura

17 Vi uvara irihama te Nora Vaiinti vira autuqaa niara kempukaiqaake mintima ti: Kotira uva kia iria vaiinti nahentika vika qumina uvaqai nái aatoqi iriqi viha variqi vi variarave. Ne vika voqaantemake variqi vivorave.

18 Vika avu aatovano konkira ari vairaraqai vaimanta variara. Vika kempukaiqamake Kotira uva kia irireka autiha variarara ti, vika vaiinti nahenti Kotira hampata qaqi variqi vi okarara kia iriara.

19 Vika vaaqu kaiqa vareha kauruataara vaimanta kia kauriraiti, qaqiqai vaaqu kaiqa varaqi vi variara. Vaiinti nahenti hampi ni varia okarara, vi okararaqai vika noraiqaake iriqi viha, vika voqavata vaaqu kaiqa varareka auti variara.

20 Vovano Karaitira okarara ni tiva nimumanta ne tavovaro Karaitira okaravano vaireva kia mintimakero vaira.

21 Karaitira uva quqaa uva ni tiva nimumanta ne vi uvara iriarara ti, 22 ne Karaitira vainti vaiha haarua avu aato vaaqu kaiqa varerara iriqi vi vai avu aatora qaqira kaata. Ne haaru vaiha nenta avu aatoqi unaqaraiqama keha vaaqu kaiqa vare varia okarava ni taiqa kareva auti vaumanta vaura. 23 Ne Karaitira vainti vaihara ti, ne haarua avu aato qaqirake qaraaka avu aato iriqi vuata.

24 Ne haarua vaiinti vaira qaqirake qaraaka vaiintima vauro tivakeha variata. Kotiva niara vika avuqavuqamake niha tinta kaiqaqai varaqi viha tinta voqaara variate tiro, ni qaraakaiqama kero autu kaira.

25 Ne vi uvara irihama una uva ti vai okarara qaqira kaata. Tenavu ekaa Karaitira vohaa vaata vauraukara ti, ne quqaa uvaqai nai tiva ami nai tiva ami iata.

26 Vo uva kaara ni arara itairera, kia ne qaqi kaivaro ni arara itaira vaaqu kaiqa varaata. Ni arara itairava vukai variqiro viraro kuari avu tuvi vuantora.

27 Hauri ni arara itairava vukai variqiro viraro Sataaniva niqi qora kaiqa vara qovarama kaantora.

28 Ne haaru muara auti variaka maa entara nevata Karaitira vaintiqama virara iriha, ne muara auti vaira qaqirake, ne nenta kauquqohai kaiqa varaqi viha vehi vaiinti nahenti kahaqama nimiteva ho variarira.

29 Kia qaqi kaivaro qora uvavano ni noqaahairo qovaraiqiarira. Ne
koqe uvaqai tivaqi vivaro ni uvavano vokika kahaqiramanta vika
koqemake variata. 30 Kotira Maraquravano niqi vaira ne kia vira
maara vara amitaata. Kotiva ni nai kaama teharo nai Maraqura nivata
nimirara ti, ne kankomake iriavaro Kotiva ekaara entaqaa ni qaqini
kuvantu nimitaarirauka variara.
31 Toma nimite vai okararave, arara ite vai okararave, mauqa nteha
tirori vai okararave, uva vaaru ti vai okararave, vi okarara vi okarara
qaqira kaata. 32 Kotiva Karaitira kaiqara iriharo ni qora uva nunka
nimitainantemake, nevata nariara nariara qora uva ti vaira tauruke
qaqirake, nariara nariara mpo ike tiva nimiteha koqema nimitaqi
vuata.

5

Tenavu aatitairaqaa variqi vuainarara tura

1 Kotiva niara muntuka vataimanta ne vira vainti variakara ti, ne vira
aanantamake variqi vuata.

2 Karaitiva niara muntuka vateharo variqiro vinantemake, nevata
nariara nariara muntuka vateha variqi vuata. Vaiintivano Kotira
quahama amitareva koqema kero ahiamunta vinara iha quara amite
vainantema kero, Karaitiva tinavuara muntuka vateharo qutu vuvaro
Kotiva virara iriharo tinavu quahama timitora.

3 Ne Kotira vaiinti nahenti variarara tiro, vaiinti nahenti hampi ni
vai okarava ni nivutaini variantora. Vaiinti nahenti hampi ruhe tovevo
i vai okaravave, nai vaata nai vaata qohaama keha ni vai okaravave,
ni nivutaini variantora. Vora airairara muntuka nti vai okarava ni
nivutaini variantora. Ne kia vi haikarara uva inaaraiqavata tiata.

4 Ne Kotira vaiinti nahenti variaka kia uva vaaruve, vehi uvave,
vireraiqamake nahentiara hampi uva ti vairave, vi uvara vi uvara kia
tiata. Ne vi uvara vi uvara ti vaira qaqirake Kotira quahama amite vai
uvaraqai tivaqi vuata.

5 Maa uvara quqaa uvama vairo: Hampi muara ni vai vaiinti
nahentikave, hampi ruhe tovevo i vai vaiinti nahentikave, vora
airairara muntuka nti vaira vaiinti nahentikave, vika Karaitivavata
Kotivavata raqiki vai vatukaraqi kiama ho vivara. Vora airairara
muntuka nti vaiva, viva kia Kotirara noraiqaakero iriraitiro, viva
airaira varaainararaqai noraiqaakero iriqiro viharo vi haikaraqai qua-
hama amite vaira.

6 Vo vaiintinavu anire niara hampi kaiqa varaate tivera, ne kia
vinavuka qumina una uva tira iriata. Vaiinti nahenti Kotira uva
raqakeha vaaqu kaiqa vare variara kaara Kotira arara itairava vikaqaa
varianaro. 7 Virara irihama ne qora kaiqa vare vaika hampata
tampamavi vaiha, qora kaiqa varaqi vivora.

8 Haaru nevata konkiraqi variqi vi vaura. Maa entara ne Karaitira
vaiinti nahentiqaavi vaihara ti, ne aatitairaqaa variqi vi variara. Virara
iriha vaiinti nahenti aatitainaraqaa nintemake nevata nuata.

9 Vaiinti nahenti aatitainaraqaa variqi vivera, vika koqe okara, vo
okara vo okara autuqi vivara. Vika avuqavuqamake niha, quqaa
uvaqai tivaqi vivara. 10 Ne Nora Kotira quahama amite okarara rantaqi
viha, vi kaiqara varaqi vuata.

11 Vaiinti nahenti konkiraqi vaiha qumina kaiqa vare variaka hampata kia vairaiti, vikaqaahai niara kanta variata. Ne vika vare vai kaiqara qoqaa qovarama kaimanta vaiinti nahenti anomake vika kaiqa tavaata. 12 Ike, te kaurira haika varaarorave tivake, vika kukeqavi vaiha vare varia kaiqara kia ni tiva nimirera.

13-14 Ovavano vo haika ataama kairaro vi haikava qoqaa variainarara tiro, konkiraiqi vaina haikara ovavano ataama kairaro vira qora okaravano qoqaama varianaro. Haaru virara uvavano mintima tiro:

Are vaite variarava himpuane. Are qutu vuanaraqihaira qaiqaa qaqi himpiraro Karaitiva ai ataama amitaarire, tura.

15 Vi uvara irihama ne rauriha variqi vuata. Hauri kia avu aato vataaka variantemake, ne variqi vivora. Koqe avu aato vataaka variantemake variqi vuata.

16 Qora kaiqa vare variaka airitahaa maa entara variarara ti, ne rauriha kia qumina vairaiti, koqe kaiqaqai varaqi vuata.

17 Hauri ne kia avu aato vataaka variantemake variqi vivora. Avu aato kankomake iriqi viha Kotira muntukavano vaina kaiqaraqai varaqi vuata.

18 Kia iha namari neha vueraiqiata. Ne mintiaqi vivera, ne qoraiqamama vivara. Ne qaqi kaivaro Kotira Maraquravano niqi vaiharo niqaa raqikiarira. 19 Ne ruvaaqumavi vaiha Kotirara ti vai ihirave, maaraqaa ti vai ihirave, Kotira autu tuahere vai ihirave, tivaqi vuata. Nenta muntukaqihai ihi tivaqi viha Nora vira autu tuaheraqi vuata. 20 Tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira autuqaa, ne ekaa haikara tinavu Qora Kotirara koqema iarao tivakeha variqi vuata.

Poruva naata vaati varekara tura

21 Ne Karaitirara tinavu Noravano vaivo tivakeha ⌞vira vevaaraini⌟ variarara ti, ne nenta kenauka vevaarainivata variata.

22 Ni naatavarara tirera: Ne Nora Vaiinti vira vevaaraini vaintemake, ne nenta vaativara vevaaraini variata.

23 Karaitiva tinavu nai vaiinti nahentiqaa raqiki vaintema kero, vaativanovata nai naataqaa raqikiqiro vuanaro. Karaitiva tinavu Kotira vaiinti nahentiara ne ti vaatama variavo tivakero tinavu kuvantu timitaira. 24 Tenavu Kotira vaiinti nahenti Karaitira vevaaraini vaunantemake, ne vika naatavara nenta vaativara vevaaraini vaiha vika ekaa uva tira iriqi vuata.

25 Ni vaativarara tirera: Karaitiva Kotiva haarama tai vaiinti nahentikara muntuka vateharo qutu vurara ti, nevata mintimake nenta naatavarara muntuka vateha variata.

26 Tinavuara Kotira kaiqaqai varaqi vuate tiro, Karaitiva namariqohairovata, nai uvaqohairovata tinavu hiqama timitaira.

27 Vaiintivano kia vaaraqu vaata vataa nahentive, kia taupeqero otiqete urunte i vaatara vataa nahentive, koqe nahentiqai varaintema kero, Karaitiva tinavuara vika Kotira kaiqaqai variqi vi vaivaro kia vikaqaa uva variarire tiro, tinavu hiqama timitaiva naantiara viva tinavu varaanaro. tiro, tinavu hiqama timitaiva naantiara viva tinavu varaanaro.

28 Nai vaataqaa koqema kero raqikintema kero, vaiintivano nai naataqaa koqema kero raqikiarira. Vaiintivano nai naataqaa koqema kero raqiki vaiva viva naiqaavata koqema kero raqiki vaivama vairo.

29-30 Vaiintivano kia nai vaata qoraiqama amitaraitiro, viva nai vaata
kara amiharo viraqaa koqema kero raqiki vaira. Vira voqaantemake,
tenavuvata Karaitira vaata vaunarara tiro, Karaitiva tinavu nai vaiinti
nahentiqaa raqiki vaimanta vaunara. 31 Kotira vukuqi mintima tiro:

Kotiva vaiintiara iriharo nahenti autu amitairara tiro, vaiintivano
nai noka qoka kero nai naatantiro avituma viraro vitanta vaatavano
vohaa vaatama varianarove, tura. *(Okara 2:24)*

32 Te tenta irike vi uvara okara mintimama vaivo ti: Vaiinti nahenti
nai varate nai varate i varia okarava nora uvama vairo. Vaiintivano
nahenti varainantema kero, Karaitiva tinavu Kotiva haarama tai vaiinti
nahentika varaanaro.

33 Ho ne vika vaativara ne vohaiqa vohaiqavano nenta vaataqaa
koqemake raqikintemake, nenta naatavaraqaavata koqemake raqikiqi
viha vikara muntuka vateha variata. Ne vika naatavaravata nenta
vaativarara koqe vaiintive tivakeha vika uvaqai iriqi vuata.

6

Noka qokaravata vaintairaravata tura

1 Te ni vaintairara tirera: Noravano ni noka qokara niqaa raqikiqi
vuate tirara ti, ne nenta noka qoka uvama iriqi vuate. Ne mintiaqi viha
avuqavuqama kema nivara.

2 Haaru Kotiva uva vateharo mintima tiro: *Nena noka qoka koqe
okaraqai autu nimitaane*, tura. Kotiva vi uvara tiharoma nai kauqu
aiqiqaa aqukero vo uvavata tampama kero 3 mintima tiro: *Koqemakero
vataini variqiro viharo vukai enta maa vataraqaa variqi virerave tirava
nai noka qoka koqe okaraqai autu nimitaarire,* tura. *(Katu Varora 20:12)*

4 Te ni vainti qokavarara tirera: Ni vaintaira arara itaantorave ti,
kia ne vika qoraiqama nimitaata. Ne kia nenta vaintaira qoraiqama
nimitaraiti, koqemake vikaqaa raqikiqi viha tinavu Nora Vaiinti uva
vira vikavata tiva nimiqi vimanta vika koqe aaraqai vuata.

Kaiqa vaiintiaravata vikaqaa raqikikaravata tura

5 Te ni rumpataa vaiinti nahentikara tirera: Ne nenta nora vaiinti
aatu qeteha vikara nora vaiintive tivakeha koqemake vika kaiqa vara
nimitaata. Ne Karaitira uva avataqi vintemake, vika uvavata iriqi
vuata.

6 Ne nenta nora vaiinti kaiqa vareha vikara tinavu quahama timitaate
ti, hauri vika nivuqaaqai vaiha koqe kaiqa vare vaivora. Vika kia
ni hampata vai entaravata vika kaiqa koqemake varaqi vuata. Ne
Karaitira kaiqa vaiinti vauraukave, Kotira uva iriqi vi vauraukave,
tivakeha koqemake vika kaiqa varaqi vuata.

7 Ne vo vaiinti kaiqa vara amitaqi viha, quaha keha vika kaiqa varaqi
vuata. Kia qaqi vaiintiarao ti, kaiqa vararaiti, Karaitirarao ti, vika kaiqa
vara nimitaata.

8 Maa uvarama iritaata: Kaiqa vaiinti rumpa tekave, qaqi vaikave,
vika koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varerara iriharo Noravano Karaitiva
vika nái koqaa nimianaro.

9 Ne nora vaiinti kaiqaqaa raqiki variakara tirera: Nevata koqe-
make nenta kaiqa vaiintiqaa raqikiqi vuata. Ne vika rauqi nimiteha
ntaihareka auti vaivora. Ne maa uvara iritaata: Niqaavata ni kaiqa
vaiintiqaavata raqiki vaiva vohaiqavano naaruvainima vairo. Viva

naantiara uva avuqavu qiharoma kia vaiinti autuara iriharovauve uva avuqavu qianaro.

Kotira auvihehavaara tura

10 Ho te tenta uva taiqa karera mintima ti: Nora Vaiinti vira kempukaqaa ne kempukaiqamake variqi vuata. 11 Sataaniva unaqaraiqama keharo ni aatara kaantorave tivakeha, ekaa Kotira auvihehavaa tuateha kempukaiqamake himpite variata.

12 Kia tenavu qaqi vaiinti hampatavauve raquqi vi vaunara. Tenavu nora autu vataukave, nora kempuka vataukave, vika hampata raquqi vi vaunara. Maa vataraqaa konkiraqi vaiha raqiki varia vaanaukave, naaruvaini Sataanira *enseli*ve, vika hampata raquqi vi vaunara.

13 Virara irihama ne Kotira iqoka utavaaqa nonkute vaivaro qora entavano qovarama vira, ne Sataanira vataake iqoka raquqi viha ne kia qetake viraiti, ne kempukaiqamake kainke arateha raquqi vuata.

14 Ne kempukaiqamake himpi vaiha, Kotira quqaa uva varake, hoquka tavaarana rumpa taantemake rumpataate. Iqoka vaiintivano nai mimiraini naavuma taintemake, avuqavu ni varia okarara varake nenta mimiraini naavuma taata.

15 Karaitira koqe vakaaka arara paruma nimite vai vakaakara *su* aiquqaa nonku taantemake, nonku taata.

16 Kempukaiqaake Karaitirara iriqi vi vaiva, viva ni kainke voqaara vaira ne vo enta vo enta vira hiriteha Sataanira iha ite vaina vevara qimpa kaata.

17 Kotiva ni qora kaiqaqaahairo kuvantu kero ntita varaira, iqoka tovaqa qiataqaa aqutaantemake, vara aqutaata. Iqoka paipe tuataantemake, Kotira Maraquravano i paipera vira Kotira uva, vira taatauke tuataata.

18 Ekaa enta Kotira vatete aareha variata. Kotira Maraquravano niara vi haikara vi haikarara Kotira iraate ti vai uvara, ne vi uvarara Kotira iraata. Ne kia popohanaara iraiti, avu rampaike viti viri tavamaqi viha, ekaa Kotira vaiinti nahentiara iriha Kotira aarama nimitaata.

19 Tiriaravata Kotira aarama timitaata. Ne Kotira aaraivaro Kotiva ti kahaqiraqe te maaqi vaiha kia qetaraiti, muntuka qihaaqama keha Kotiva kukeqa tai uvara Karaitira uva qoqaiqamake tiva nimiqi vuari.

20 Vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi vuane tiro, Karaitiva ti noraiqama kaimanta vaunara. Kotira uva vaiinti nahenti tiva nimunara kaara ti rumpa taamanta te maaqi karapuhiqi vaunara. Ne virara iriha Kotira aaraivaro ti kahaqiraqe te kia qetaraiti, muntuka qihaaqama keha Karaitira uva kempukaiqaake tiva nimiqi vuari.

Vitihainaa uvara tura

21 Tinavu qata vakaa Tikikusiva, viva Karaitirara kempukaiqama kero iriqiro viharo vira kaiqa vare vaiva, viva tenavu variqi vuaina vakaakara ni tiva nimira iriate. 22 Ne tenavu variaina vakaakara iriha kia qetaraiti, muntuka paru ira variate ti, te vira atitaariraro viva vuru ni tiva nimianaro.

23 Tinavu Qova Kotivavata, Noravano Ihu Karaitivavata, vitanta ni kahaqimanta ni araraqihairo paru i vaira variata. Vitanta ni kahaqimanta ne nariara nariara muntuka vateha variata. Vitanta ni kahaqimanta ne vitantara kempukaiqaake iriqi vuata.

24 Ekaa vaiinti nahenti vika Nora Vaiinti Ihu Karaitirara kia popohanaara iraiti, virara muntuka vateha variqi vi variakara, Kotiva ekaa vika aaqurihama nimiteharo koqema nimi taarirerama turo.

PIRIPAI
Poruva Piripai vatanaaka qara ruva nimitora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 30 ihie aitarovaro Poruva Ihura uva tiva nimiqiro vura kaara vira karapuhiqi kovaro vaiharo maa qarara ruva tora. Ihura vainti nahenti Piripaiqi vauka Porura kahaqireka monu vara kovaro Poruva vi monura varero vikara koqema iavo tiharo maa qarara ruva nimitero. Poruva vika vihi vaahi tiharo vikara vohaa vaiha variqi viha Karaitira uvaqai iriqi viha kia una vaiinti maara uva tira iriqi vuate tiro, maa uvara qara ruva nimitora.

1 Te Poruka. Tetanta Timotika Ihu Karaitira kaiqa vaiintitanta vaiha
niara Kotira vaiinti nahenti Piripaiqi variakaravata, nora vaiintinavu
niqaa raqiki variakaravata, vokiaka ni kaiqa vara nimite variakara-
vata, tetanta niara ne Karaitira vataake vohaa variakave tivakeha ni
maa qarara nimite.
2 Kotiva tinavu Qovavata, tinavu Noravano Ihu Karaitivavata, ni
koqema nimiteha aaqurihama nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i
vaira variata.

Poruva Kotirara koqema iarao tu uvara

3 Ti aatoqi niara ntuva vimanta te niara irihama Kotirara koqema
iarao tivaqi vi vaunara.
4 Kotiva ni kahaqama nimitaarire ti, te airi tataa Kotirara quahake
vira aare vaunara.
5 Ne tota Karaitira uva iru entaraqaahai Karaitira kaiqa ti vataake
varaqi viha kia qaqira karaiti, vate qaqi varaqi vi variarara ti, te niara
irihama Kotirara quaheha vai.
6 Te niara maa uvara kankomake irunara: Kotiva niara koqe vaiinti
nahenti variate tiro, viva ni muntukaqi kaiqa hoqarama taivara tiro,
viva niqi vaiharo vi kaiqara varaqiro viro, vuru Ihu Karaitiva tuvuaina
entaraqaa taiqa kaira ne vi entaraqaa koqe vaiinti nahentima vaivara.
7 Te niara aato iriqi vihara ti, te homa maa uvara niara tirara: Te
maa entara karapuhiqi vauna entarave, te qaqini vaiha Karaitira uva
tiva nimiha kia qumina uvave kempuka uvave ti vauna entarave, ne
vi entara vi entara ti vataake vohaa variqi vi variavaro Kotiva nivata
tivata noraiqama kero koqema timite vaimanta tenavu vira kaiqaqai
vare vaunara.
8 Karaitira muntukavano niara voqavata vaintema kero, ti muntuka-
vanovata niara voqavata vaimanta te ni oru tavaataa imantama vau-
nara. Kotivavata ti uvara quqaavema tianaro.
9 Te mintimake niara irihama Kotira aare vaunara. Te Kotira
niara aareha mintima ti: Kotio, are vika kahaqira vika vorara vorara
muntuka vateha variqi viha, vika avu aatovano kenko tira vo kaiqa
vo kaiqa okara kankomake iriha, vi kaiqara vi kaiqara ho avatamake
taveha, 10 qora kaiqa qaqirake koqe kaiqaqai varaqi viha naantiara
vika Karaitiva tuvuaina entaraqaa koqemake vaivaro vikaqaa kia uva
variarire, ti vaunara.
11 Kotiva ni mintima keharo kahaqamaqiro viramanta ne Ihu
Karaitira vataake vohaa variqi vivaro ni kaiqavano koqe kaiqaqai

vairamanta vaiinti nahenti ni kaiqara iriha Kotirara mpeqavano vaivo tivakeha vira autu tuaheraqi vivara.

Poruva nai karapuhiqi vaurara tura

12 Ti qata vakaao, te karapuhiqi vauna uvara ni tiva nimirera. Ti rumpa taamanta te maaqi vaurava kia te Karaitira uva tiva nimi variaina aararavauve tinta tero. Karaitira uva tiva nimiarira aarava noraiqaakero qantuararoma vairo. Tota te qaqini variavauna entara te Karaitira uva vo vaiintinavu tiva nimiarira aarava kia ho vaumanta, viraqaahai ti rumpa taavaro maa entara vi aarava homa vairo.

13 Ti rumpake maaqi Sisaara karapuhi naavuqi kaamanta vauramanta viraqaahai iqoka vaiintinavu maa naavuraqaa raqiki variakavata, ekaa vo vaiintinavuvata, vika kankomake iriamanta te Ihu Karaitira kaiqa vaiinti vaunara vira kaara maaqi vaunara.

14 Ti rumpa taamanta maaqi vauramanta viraqaahai Karaitira vaiinti nahenti airitahaa virara iriha, vika kia qetaraiti, muntuka qihaaqamake Kotira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi vi variara.

15 Quqaama vaiinti vonavu ti kaiqara qora avu aato utiha ti haatara kareka auti vaiha Karaitira uva tiva nimiqi vi variara. Vika minti ti variamanta vo vaiintinavu kia minti tiraiti, vinavuka koqema keha Karaitira uva tiva nimiqi vi variara.

16 Vi vaiintinavuka tiriara muntuka vatehara ti, vika te maaqi vauna okarara kankomake iriara. Vika kankomake iriavaro Kotiva ti qaqi kaimanta te maaqi vaiha Karaitira uvaqaa raqiki vaunara.

17 Te vaaka tuna vaiintika, vika kia Karaitirara iriraiti, vika nariaraqai iriha Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi vi variara. Vika kia koqe avu aato utuke tiraiti, vika Poruraqaa uva voqavata variarire tivakeha Karaitira uva tiva nimi variara.

18 Vika minti ti variarara kia te noraiqaake irirara. Vokiaka ti qoraiqama timitarekave, vokiaka ti kahaqama timitarekave, vika Karaitira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimivera, te virarama quaheha vairara. Eo, te virara quahaqi virerave.

19 Ne tiriara iriha Kotira aarama timite variavaro Ihu Karaitira Maraquravanovata ti kahaqama timite vaimantara ti, te tiha, Quqaama ti kuvantu kaiqe te qaqini oru vairarave, ti vaunara.

20 Ti muntukavano voqamakero maa haikarara vaimanta vaunara: Te kia vo haika varaainara kaara kaurira haika vararaiti, te vatevata ekaa entavata Karaitira kaiqa kempukaiqamake varaqi viha te qaqi variqi vuarerave, qutu vuarerave, vaiinti nahenti ti kaiqara iriha Karaitira autuqai tuahera kaate.

21 Te tenta qaqi variqi vuainarara mintima ti: Te qaqi variqi vuarera, te Karaitiraraqai iriqi virerave. Te qutu vuarera, te Karaitira vataake variainarara voqamake quahaainarave.

22 Te vaata vataake maini qaqi variqi vuarera, te ni homa kahaqiainara. Ike, ti muntukavano nana haikarae varianaro? Te vataini qaqi variqi vuainarave? Te qutuvi naaruvaini vuainarave?

23 Te virara taara aatoma iri vai. Te Karaitira vataake oru variainara, virara ti noraiqaakero hantuqa harimanta vai. 24 Ho te minti tivakehavata, te ni kahaqiarirava qaqi vaimantara ti, te niarao ti, te vataini vaata vataake qaqi variqi virera.

25 Te ni kahaqama nimitaarirava qaqi vaimantara ti, te tiha, Te kia
vaaka qutu viraiti, te ekaa ni hampata variqi viha ni kahaqiarimanta
ne Karaitirara kempukaiqamake iriqi viha quaheha variate, tunara.
26 Ne mintimake vaiqe naantiara te ni hampata qaiqaa oru variari ne
tiriara voqamake quahehama Ihu Karaitira autu tuaherevara.
27 Ne Karaitira uva iriakara ti, ne Karaitira vaiinti nahenti vaiha
avuqavuqama kehaqai nuata. Ne mintimake variqi vi vaiqe te ni
oru tavaarera, kia ni oru tavaarera, te homa niara tiha, Vika vohaa
avu aatoqai iri vohaaraqi vaiha, vika vohaara vaiinti voqaara vaiha,
Karaitira uva totaqi viha kempukaiqaake vi uvara tiva nimiha 28 kia
vika nái navutaaka naatu qetaraiti variqi vi variarave, tirara.
Ne mintimake vaimanta ni navutaaka nái vehi autu kaainarara
kankomake iri tavaivaro Kotiva, naima ni kahaqama nimiteharo ku-
vantu nimitaariravama vairo.
29 Kotiva niara Karaitirara quqaa vivave tiate tiro ni kaama taiva, viva
niara vika Karaitira kaiqa varaqi viha aihavira haikavata varaqi vuate
tiro, ni kaama taira.
30 Ho nevata ti vataake vohaaraqi vaiha iqoka raquqi vivara. Ne
avuni vaiha tavomanta te Karaitira autuqaa aihavira haika vare vari-
avaunara. Ne maa entaravata tavaamanta te vohaa qaramake vukaari
utuqi viha qaqiqai nora maara varaqi vi vaunara.

2

Vohaa uvaqai tivaqi vuate tura

1 Ne Karaitira vataake vohaa variqi vi variara ti, ne kempukaiqaake
variqi vi variara. Karaitiva niara muntuka vate vairara tiro, viva ni
muntukavata kukuqama nimite vaimanta variara. Kotira Maraqura-
vano niqi vairara ti, ne vira vataake vohaa variara. Ne nariara nariara
koqema nimiteha nariara nariara ike mpo tiva nimitaqi vi variara.
2 Ne mintimake varia vaiinti nahentika vaivera, ne tiriara viva
noraiqaakero quahaarire ti, vohaa uvaqai tivaqi vuata. Vohaaraqi
vaiha nariara nariara muntuka vateha variata. Ne vohaa avu aato
muntuka vateha, vohaa aaraqaaqai nireka autiha variata.
3 Ne vo kaiqa vo kaiqa varareka iha, kia ne nenta nora autu
vareraraave, nenta mahuta tirarave iriraiti, qaqi ekaa vi kaiqara varaqi
vuata. Ne mintiaqi viha nenta nutu vatainiqama keha vo vaiinti
autuqai tuaheraqi vuata.
4 Kia nenta kaiqa vareraraqai iriqi vuata. Ne vo vaiinti vo vaiinti
kaiqa vareraravata iriha, vikavata kahaqama nimitaqi vuata. 5 Ihu
Karaitiva nai avu aatoqi irintemake, nevata vi avu aatoraqai iriqi vuata.
6 Ihu Karaitira avu aatovanovata Kotira avu aatovanovata vohaa
qaramakero vauvarovata, viva kia Kotikantiro vohaa qaramakero
variainarara iriraitiro, 7 viva nai nora autu qaqi vatero, Kotira kaiqa
vara amitareva iharo vaiintiqama viro vaiintivano vaura.
8 Viva vaiintiqama viro qovarama viro vaiharo nai autu
vatainiqaakero Kotira uvaqai iriqiro viro vuru qutu vura.
Vika vaaqu vaiinti arukontemake, vira katariqaa arutovaro qutu
vura.
9 Viva nai autu qaqi vatero Kotira uvaqai iriqiro viro vuru qutu
vurara tiro, Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima kero, vira vara

viriniqamakero ekaa nutu vara vatainiqama kero nora autuqai vira amivaro Ihura autuvanoqai viriniqaaviro noraiqama kero vaira.
10 Vira autuvano nora autu vairara tiro, naantiara Ihura autu rava tairamanta ekaa naaruvaini vaikave, vataini vaikave, vataqi vaikave, vika vira autuara iriha tori kauru aravi vaiha 11 Ihu Karaitirara vivaqaima Noravanove tivara.
Vika minti tiha Kotira tinavu Qora vira autu tuahera kevara.

Ne ovavano itaintemake variqi vuate tura

12 Ti navunaao, vi uvara irihama Karaitirara tiva nimuna uvara iriqi vuata. Te ni hampata vauna entara ne vi uvara iriqi vuara. Te maa entara maini niaraini vaunarara ti, ne nentaraa vaiha ne voqavata vi uvara iriqi vuata. Ne Kotiva ni naaruvaini ntitaainarara iriha qeteha aiqu kauqu ntiri ntiriha Kotira kaiqaqai varaqi vivaro ni ntitaarira.
13 Kotiva niara vika tinta antuqa vaina kaiqara varaate tiro, vivama ni muntukaqi vaiharo ni kahaqi vaimanta ne vira kaiqa vare variara.
14 Ne vo kaiqa vo kaiqa varaqi viha kia nuntu nauntu tiraiti, kia tiroriraiti, vi kaiqara varaqi vuata.
15 Ne mintiake variqi vi vaivaro kia vo uvavano niqaa vaira ne koqe vaiinti nahentima vaivara. Ne koqe vaiinti nahenti vaivaro ni muntukaqi kia vo nava naavavata vaira ne Kotira vaiinti nahenti maa vataraqaa variqi viha hampiqamake, kia avuqavuqaakeha ni vai vaiinti nahentika nivutaini variqi vivara. Entaqi opu makauvano itainantemake, ne vi vaiinti nahentika nivutaini vaiha ova voqaara itaqi viha 16 qaqi variqi vi vai uvara vika tiva nimiqi vuata. Ne mintiaqi vivera, ekaara enta Karaitiva qovaraiqiaina entaraqaa te ni quahama nimiteha tenta ni vara nimitaavauna kaiqava kiama quminaiqivo tirara.
17 Ne koqemake Karaitirara iriqi vuate ti, te ni kahaqirera auti vaiha tenta naare rauruke qutu vuarera, te niarao ti, quahehama qutu virara.
18 Te ni kahaqiha qutu vuarera, ne te qutu vuainarara kia muntuka qoraiqira vairaiti, ne te iainantemake quahehaqai variata.

Poruva Timotira atitaainarara tura

19 Tinavu Noravano Ihuva hove tirera, te Timotira ne vainaini atitaariraro vuanaro. Viva mini oru vaiharo ni vakaaka iriro maini viri ti tiva timiraro ti muntukaqihairo koqe iraqe variari.
20 Kia Timotira aanantai vaiintiva vovano vaivo. Viva ti aanantero niara noraiqaakero iri vai vaiintivama vairo. 21 Ekaa hini vaiinti kia Ihu Karaitira kaiqaravata iriraiti, vika nái kaiqa varareraqai iriqi vi variara. 22 Nevata tavaavaro Timotira kaiqavano koqe kaiqaqaima vairo. Vaiintivano nai qora vataakero koqemakero kaiqa varaintema kero, viva ti vataakero koqemakero kaiqa vareharo Karaitira uva tiva nimiqiro vi vaira.
23 Te maini variqi vuaina okarara kankomake iri, viraqaahai aara ho vairera, te Timotira atitaariraro ne ianaini vuanaro. 24 Quqaa Noravano ti aara autu timitairaqe tevata inaaraiqa varike ni oru tavaainara, virara te muntuka qihaaqimanta vai.

Poruva Epafroditusirara tura

25 Te tinavu qata Epafroditusirara mintima ti: Viva ne vainaini anirantero vuarire tunara. Viva ti airuqiarire ti, ne haaru vira atitovaro viva ani maini vaiharo ti vataakero vohaa kaiqa varaqiro vi

vaura. 26 Viva maini vaiharo niara nora aato iriqiro viharo, ni qaiqaa tavareva auti vairo. Viva rovara varai uvara nevata iriarara tiro, vira muntukavano qoraiqivaro vairo.

27 Quqaama viva haaru rovara varero qutu viro ruhiqau viro vauvaro viraqaahairo Kotiva vira aaqurihama amitovaro viva qaqi koqema vura. Viva qutu vuare titirio, te nora maarama varauraitirio. Kotiva tiriaravata aaqurihama timitomanta te kia vi maarara varaavaunara.

28 Vi vaiintiva vuarira aaravavata ho vairaqe te vaaka vira atitaariraro viva ne vainaini oruraira ne vira qaiqaa taveha quahama amitaata. Viva mini viraro ti maaravanovata qihaaqiraro tinta vaataiqiraqe variari.

29-30 Ne ti kahiqi aarava kia ho vauvaro viva niqihairo ti kahaqama timitareva maini anirero, Karaitira kaiqarao tiro, qutu viro ruhiqau vurara ti, ne virara iriha minti vaiintikara koqe vaiintive tivakeha vika quahama nimitaata.

3

Vo vaiintinavu ni qora aara numiqevorave tura

1 Ti qata vakaao, te maa uvara taiqa karera niara mintima ti: Ne Nora Vaiinti Karaitira vataake vohaa variarara ti, ni muntukaqihairo koqe i vaira quaheha variqi vuata. Kia te popohanaara iraiti, vi uvara qara ntuva taunara qaiqaa ni tiva nimirera. Vi uvava ni kahaqama nimitaira ne ho variqi vuata.

2 Vaaqu kaiqa vare variaka, vika qaakau vairi voqaara vaiha vaiinti vaata toqa taaqamake rapepaama kareka auti variaka naatu rauriha variata. 3 Kotiva tinavu muntukaqihairo qora okara toqa kaivaro vira Maraquravano tinavu kahaqi vaimanta tenavu Kotira autu tuahere vaunarara ti, tenavuqai Kotiva quqaiqama kero toqa kaikama vauro. Mintirara ti, tenavu kia vaata toqake okarara noraiqaake iriraiti, tenavu Ihu Karaitira vataake vohaa variaina okarara noraiqaake iri vaunara.

4 Vaiinti vaata toqake okarava ho vaiinti kahaqiraqevauve, te vi okarava tivata kahaqama timitaivo tirara. Vi vaiintinavukaqihairo vovano tiharo, Te noraiqamake vi okarara iriqi vi vauraukave, tirera, haaru tevata ekaa vi okarara avataqi vi vauraukara ti, te vi vaiintira uri aatarama kauraitiri.

5 Ti vatatovaro 8 entanavu aitarovaro ti vaata toqa korave. Ti noka qoka vaireka, vitanta Isareri vatanaaka Benaminira vohaa ankuvano vaurara ti, tevata anomake Hiparu vatanaaka vaunara. Te Parasi vaiinti vaiha Mosiraqaa uva maara tivatora kempukaiqamake avataqi vi variavaunara.

6 Te vi uvara kempukaiqamake iriqi vihara ti, te Ihura vaiinti nahenti qoraiqama nimiteha ntaihamaqi vi variavaunara. Te Mosiraqaa tivato uvara avuqavuqaa keha iriqi vi variavauraro kia vovano tiriara vi uvara vonku raqa kaarao tiarirava vaumanta te ekaa vi uvara koqemake iriqi vi variavaunara.

7 Vi entara te tiha, Vi haikava vi haikava ti kahaqi vaimanta vauro, ti variavaunara. Maa entara te Karaitirarao ti, te vi haikarara qumina haika, kia ti kahaqiaina haikarave ti vaunara.

8 Kia te Iutaa maara okara viraraqai tiraiti, te Karaitirarao ti ekaa vo haika vo haikara qumina haikaqai vaivo ti vaunara. Ihu Karaitiva ti Noravano vaiharo tiqaa raqiki vairara ti, te viraraqai noraiqaake

iriqi viha ekaa vo haika vo haikara qumina haikaqaive tivakeha qaqira kaunara. Te Karaitira vataake vohaaraqi vairerave tivake, te ekaa vo haika vo haikara qumina vehi haikave ti vaunara.

9 Tota te tiha, Kaiqe te Mosiraqaa tivato uvara iriqi vuariraro Kotiva ti avuqavuqama timitaarire, tivake tavauraro Kotiva kia virara iriharo ti avuqavuqama timitaarira aarava vaumanta viraqaahai te Karaitirara quqaa vivave turaro Kotiva te Karaitirara quqaave tunara iriro, viraqaahairo viva te qora kaiqa vare vauna uvara nunka timitero avuqavuqama timitaimanta vaunara.

10 Te Karaitirara anomake irirera. Karaitiva qutu vuraqihairo kempukavano qaiqaa qaqi himpiro variqi vinantemake, tevata mintimake qaqi variqi virera.

Karaitiva aihavira haika varaqiro vinantemake, tevata vikanti vohaaraqi vaiha mintimaqi virera. Viva vuru qutu vinantemake, tevata variqi vi vuru qutu virera.

11 Kotiva Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kontema kero, tivata qaqi vara himpima kaarire ti, te mintimaqi virera.

Kotira aaraqaa kanterara tura

12 Maa entara te kia ho tiha, Te ekaara mpeqa vaiintiqamavi vauro, tirara. Karaitiva tiriara are mintimakera vaina vaiintivama vainarave tivakero ti tivita vatairara ti, te mintimake variainarara irihama, kempukaiqamake vira aaraqaa vi vauro.

13 Ti qata vakaao, maa entara kia te vi vaiintiqama vunara. Te haaru nuna okarara qaqirake kia iriraiti, qaraaka haika naantiara qovaraiqiainara vi haikara varaainarara iriha, vira vararera kempukaiqamake variqi virera.

14 Vaiintinavu nai aatarake nai aatarake kantamaqi vintemake, tevata Kotiva ti timire ina koqaara vararera avuqavu aaraqaa kantamaqi vi vaunara. Kotiva Ihu Karaitira kaiqara iriharo naaruvaihairo vi koqaara ti timireva haare vaira.

15 Tenavu Karaitirara kempukaiqamake iriqi vuarirauka vi uvaraqai iriqi vuari. Ne hini kiaka vo uva iriqi vivera, Kotiva ni avu aato koqema nimitaira nevata avuqavuqamake vi uvara iriqi vuata. 16 Kaiqe tenavu koqemake ni vauna okarara iriqi viha, vi okarara avataqi vuari.

17 Ti qata vakaao, te ni vaunantemake, nevata nuvaqi vuata. Tenavu vika numiqeha maantimake nuate tuna uvara iri variaka, ne vika nintemake nuata.

18 Airi enta ni tiva nimi vauna uvara te qaiqaavata iqi rateha vi uvara ni tiva nimirera: Vaiinti nahenti airitahaa tiha, Kotira aaraqaa homa ni vauro, tivakeha vika hampi aaraqaa ni variarara ti, vika Karaitira aruto katarira navutaiqama amite variara.

19 Vika Kotiraraqai iriqi vuataara vaimanta vika nái vaatavano antuqa ariraraqai iriqi vi variara. Vika nái vaaqu kaiqa vare variarara kauriha variataara vaimanta vika nái mahutaqai ti variara. Vika maa vataraqaa vai haikararaqai noraiqaake iriqi vi variara. Vika mintiaqi vi variarara ti, vika vehi autuvi taiqama vivara.

20 Tenavu kia vika voqaantemake vairaiti, tenavu naaruvainiara tinavu maaqa tanarave ti vaunara. Tenavu naaruvaihairo tinavu tivitaarirava Noravano Ihu Karaitiva tuvuainara vira vekama avu auti vaunara. 21 Vi entara viva nai kempukaqohairo ekaa haika nai

vevaarainiqama kero, tinavu uqerara vaata, taiqa vuaina vaataravata kuqu kairaro nai vaata takuqiaina vaatara voqaarama varianaro.

4

1 Ti qata vakaao, virara irihama ne Nora Vaiinti Karaitira vataake vohaa vaiha kempukaiqamake variata. Niara ti hantuqa harimanta ni tavaataa imantama vauro. Ne variavaro ti muntukaqihairo koqe i vaimanta vauro. Te kaiqa vara nimitaunaraqaahai ne mpeqaiqamavi variarara ti, ne vaireka, ti koqe koqaa voqaarama variavo.

Ekaara uva tura

2 Te nahentitanta, Iuodiaka Sintikeka uva tiva nimirera. Mpo, netanta Karaitira aura nakaa variarara ti, nenta vohaa uvaqai tivaqi vuate, turo.

3 Ho Kahaqio, are nena autuara iriharama vi nahentitanta kahaqama nimitaana. Tota te Karaitira uva tiva nimi vauramanta vi nahentitanta ti vataake vaiha vohaa kaiqa vare vaura. Vi entara Kalemenivavata, hini kiakavata ti vataake vohaa kaiqa vare vaura. Kotiva vinavuka nai kaama tero vinavuka nutu nai vukuqi qara ruva tairara ti, vinavuka ekaa enta qaqi variqi vi vaikama vai.

4 Ne Nora Vaiinti Karaitira vataake variakara ti, quaheha variata. Te qaiqaa niara tirera: Quaheha variate, turo. 5 Ne ekaa vaiinti nahenti qihaaqama nimitaqi vimanta vika ni koqe okara tavaata. Noravano aumantoma vaivo.

6 Kia vi haikara vi haikarara noraiqaake iriqi vuata. Ne kia vo haika vataivera, Kotira aarehama vi haikarara ireha tavaata. Ne vi haikarara Kotira irehama koqema iarao tivaqi vuata. 7 Ne mintiaqi vi vaivaro Kotiva muntuka paru i vaina okarara ni nimianaro. Tenavu qaqi qumina vaiinti vaihara ti, kia ho Kotiva muntuka paruma nimite vai okarara kankomake iri tavarara. Nenavu Ihu Karaitira vataake vohaa variqi vi vaivaro Kotiva ni muntuka paruma nimitaaina okarava ni avu aato muntukaqi raqikiqiro vuanaro.

8 Te maa uvara taiqa karera niara mintima ti: Vo okara vo okara koqemakero vainara, ne vi okararaqai aatoqi iriqi vuata. Quqaa vaina okararave, koqema kero vaina okararave, avuqavu vaina okararave, kia nava naavavata viraqaa vaina okararave, takuqi vaina okararave, koqe autuvano vaina okararave, vi haikara vi haikararaqai iriqi vuata.

9 Te ni tiva nimuna uvara ne iriarave, te kaiqa vare vaunara ne tavaarave, virara virara irihama ne himpi, vi kaiqara vi kaiqara varaqi vuata. Ne mintiake variqi vivaro vaiinti nahenti muntuka paruma nimite vai Variqava, viva ni hampata vaira ne koqemake variqi vivara.

Piripai vatanaaka Porura kahaqama amitorara tura

10 Airi enta aitaromanta ne qaiqaa tiriara noraiqaake iri timite variarara ti, te Nora Vaiinti vataake vohaa vaiha noraiqaake quaheha vauro. Quqaama ne haaruvata tiriara noraiqaake iri timiteha kahaqireka auti vauvaro vi entara ne ti kahaqi aarava kia ho vaumanta vaura.

11 Kia te vo haika varaainarara irihavauve vi uvara turo. Aqao, vo haika vo haika vai entarave, kia vai entarave, kia te virara noraiqaake iriqi viraiti, te muntuka qihaaqamake variqi vi vaunara.

12 Te minti mintimake variaina okarara kankomake tavaunara. Te vo enta vehi variqi vunarave, vo enta airi haika vateha variqi vunarave, te mintiaqi vihara ti, muntuka parumake varia okarara kankomake

irunara. Kara vaina entarave kia vaina entarave, utavaaqa vaina entarave kia vaina entarave, te kia virara noraiqaake iriraiti, qaqi muntuka qihaaqamake variqi virarave.
13 Karaitiva ti kempukaiqama timitairaqe te homa ekaa haika varaqi virara.
14 Te minti tihavata, ne ti kahaqama timitorara iriha quahehama vauro. Vi entara te nora maaraqi variavauramanta koqemama ne ti kahaqama timitora.
15 Ne Piripaihainaaka kankomake iriara. Ne Karaitira uva avuniqamake iri vau entara te Masedonia mini kaavauramanta vi entara Ihura vaiinti nahenti vonavu kia ti kahaqumanta, neqai ti kahaqiha monu timurave. 16 Te vo vatuka Tesaronaikaqivata oru variavauramanta ne vo tataa vo tataa ti kahaqama timite vaura.
17 Kia ne ti vo haika timiate tivauve, te maa uvara turo. Ne ti koqemake kahaqama timitaara Kotiva virara iriharo ninta hiniqamakero nimiaina koqaara, te virara noraiqaake iri vauro.
18 Vate te homa vi haikara vi haikara tuqimake vatauro. Ne Epafroditusira vara kaavaro viva ti timitaa haikara vara viri timimanta te vare, vi haikara tuqimakema vatauro. Vi haikava vaireva, koqe untavi haikara, Kotira *ofaa* amitaara voqaara vairara tiro, Kotiva ni quahama nimite vaira. 19 Tenavu Karaitira vataake vohaa vaunarara tiro, Kotiva ti Variqavano ekaa koqe haika vate vaiva, viva vi haikara vi haikara ni nimira ne Karaitira kaiqa koqemake varaqi vuata.
20 Kaiqenavu Kotira tinavu Qora vira autu ekaa enta tuaheraqi vuariraro vira mpeqa okaravano takuquqiro vuarire. Te quqaama turo.

Uva manteharo tura
21 Ekaa Kotira vaiinti nahenti Karaitira vataake vohaa variaka te ni uva mantama nimitauro. Tinavu qatanavu ti hampata variaka, vikavata ni uva mantama nimitaavo. 22 Ekaa Kotira vaiinti nahenti maini variakavata ni uva mantama nimiteha, maini Kotira vaiinti nahenti avuhainaa vaiinti Sisaara naavuqi kaiqa vare variaka, vikavata noraiqamake ni uva mantama nimitaavo.
23 Noravano Ihu Karaitiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaira ni muntukaqihairo koqe i vaira variate, turo.

KOROSI
Poruva Korosi vatanaaka qara ruva nimitora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 30 ihie aitarovaro Poruva karapuhiqi vaiharo maa qarara ruva tora. Korosini vauka hininavu Karaitira uvara quqaave tivake vaumanta vaiinti vonavu orure vika una uva tiva nimi vauvaro vira kaara Poruva maa qararaqi Karaitira mpeqa okarara Korosiqi vauka vutukero tiva nimura.

1-2 Te Poruka. Kotira antuqaqaa te noraiqamavi Ihu Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimi vauraukama vai.

Tetanta Timotika ni Kotira vaiinti nahenti Korosiqi variakama qara nimite. Ne Karaitira vataake vohaa vaiha viraraqai aatoqi iriqi vi variarara ti, ne tinavu qata vakaukavara variara.

Kotiva tinavu Qova ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitairaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Poruva Kotirara koqema iarao tura

3-4 Ne Ihu Karaitirara quqaave tivake virara kempukaiqaake iriqi viha ne ekaa Kotira vaiinti nahentiara muntuka vateha variarara ti, tetanta tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira Qora Kotira aarehama niara koqema iarao tivaqi vi vaunara.

5 Tota enta Karaitira uva quqaa vakaaka ni tiva nimumanta ne naaruvaini ni koqema nimitaaina uvarara iri, ne vi entara veka vaiha, Karaitirara kempukaiqaake iriqi viha nariara nariara muntuka vateha variara.

6 Tota ne Karaitira uva koqe vakaaka iri ne Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaaina okarara kankomake iri, viraqaahai katarivano koqe tava irataintemake, ne koqe kaiqa varaqi vi variara. Karaitira uvavano ekaa naato vataini vi ani vaimanta vi vatanaakavata vi uvara iri, viraqaahai vikavata ni aanare koqe kaiqa varaqi vi variara.

7 Vo vaiintivano Epafraasiva Karaitira uva okara ni tiva nimiqi vi vaimanta ne koqemake vi uvara iriara. Vi vaiintiva titanta kena kaiqa vaiintivano vaiharo viva titanta kahaqama timiteharo vaiinti nahenti uva tiva nimi vaira.

8 Kotira Maraquravano ni kahaqimanta ne nariara nariara muntuka vataqi vi varia uvara Epafraasiva vi uvaravata viri titanta tiva timimanta irunara.

9 Titanta niara tiva timimantara ti, vi entaraqaahai tetanta kia vo enta niara tauru karaiti, ekaa enta niara iriha Kotira aaramaqi vi vaunara. Kotiva ni avu aato koqema kaira ne Kotira kaiqa okara ho iriqi viha Kotira antuqa kankomake taveha ho vari vaiinti nahentika variate ti, tetanta niara iriha Kotira aaramaqi vi vaunara.

10 Kotiva mintima kero ni kahaqi vaira ne vira aaraqaa koqemake nuvaqi viha, ne koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare vaivaro Noravano niara quaheharo variarire. Ne mintiaqi viha katarivano koqe tava irataintemake, nevata koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqi viha Kotira okarara voqavata iriqi vivara.

11 Kotira mpeqa okaravano takuqi vaiva voqavata vairara ti, tetanta vira aareha niara vika kempukaiqama nimitaane ti vaunara. Kotiva

ni kempukaiqama nimitaira ne kia vaaka popoharaiti, ne kempukaiqamavi vaiha, qihaaqamake variqi vi vaivaro ni muntukaqihairo koqe i vaira variqi vuata.

12 Kotiva nivata hoqama nimitairara ti, naantiara nevata Kotira vaiinti nahenti vokika hampata Kotira vatuka aatite vainaini homa vivara. Virara irihama ne tinavu Qora Kotirara koqema iarao tivaqi vuata.

13 Tota tenavu variavauraro konkiraiqu haikava tinavu ravaaqavu komanta tenavu konkiraiquraqi variavauraro Kotiva viraqihairo tinavu ruaruama timitero tinavu tivita varero vuru nai Maaqu nai muntuka vaiva raqiki vainaini kaira.

14 Vira Maaquvano kaiqa vara amitoraqaahai tenavu qaqini kuvantuvi vauraro Kotiva tinavu qora kaiqa uva taiqa kero nunka timitaira.

Karaitira okarara tura

15 Tenavu kia ho tavaarirava Variqa Kotivavata, tenavu ho tavaarirava Karaitivavata, vitanta vohaa qaramake variara.

Karaitiva Kotira Maaqu kara hunkavano avuni vaivaro ekaa haika autukero vatai haikava vira vevaarainima vairo.

16 Kotiva Karaitira noraiqama kovaro viva naaruvavata, vatavata, ekaa vo haika vo haikavata, autukero vatora.

Vaiintivano kia ho tavaaina haikarave, ho tavaaina haikarave, vataini raqiki variakave, naaruvaini raqiki variakave, viva vika vika autukero vataira.

Ekaa haikavano Karaitiva ina haikava variarire tiro, Kotiva Karaitira noraiqama kovaro viva ekaa haika autukero vataira.

17 Hoqarero ekaa haikavano kia vau entara Karaitiva qaqi variqiro vi vaura.

Maa entara Karaitiva qaqi variqiro vi vairara tiro, ekaa haikavano avuqavu naitarama kero variqiro vi vaira.

18 Karaitiva tinavu qiatavano vaimanta tenavu vira vaiinti nahenti vairera, vira vaatavanoma vaunara.

Viva hoqarero qaqi variqiro vi vairara ti, tenavu vira vaiinti nahentivata qaqi variqi virera.

Karaitiva ekaa haika aatarakero avuniqama kero oru variarire tiro, Kotiva qutu vuraqihairo vira naane qaiqaa qaqi vara himpima kora.

19 Kotiva naivano tiharo, Kaiqe te ekaa tenta kempuka vataake Karaitiraqi variqi virerave, tuvaro Kotira kempuka okaravano ekaa Karaitiraqi vaura.

20 Kotiva naaruvainive vatainive vai haikara vataakero maateraiqiha vohaaraqi tampamavi variare tivakero, nai Maaqu atitovaro viva vuru katariqaa nai naare raurukero qutu vuvaro vira naarevano ekaa vatanaaka maateraiqama komanta vika Kotira vataake vohaaraqi variqi vi variara.

21 Haaru ni avu aato muntukaqi qora kaiqa vare okaravaqai vaumanta ne qora kaiqaqai vare vaurara ti, ne Kotira navutaaka vaiha Kotiraqaahai niaraiqamake vaura.

22 Ne Kotira navutaaka vauvaro Karaitiva vaiintiqamaviro vaiharo niara iriharo qutu vurara tiro, vate maa entara Kotiva niara ti navunaakave, ti vaira. Karaitiva niara vika koqe vaiinti nahentiqai vaivaro qora kaiqavano kia niqi vairaro qora uvavanovata kia niqaa variarire

tiro, viva niara iriharo qutu viro, viraqaahairo viva ni ntita varero Kotira aaqanto vuru kaira.

23 Tota Karaitira vakaaka ni tiva nimura ne kempukaiqamake vi uvara iriqi viha Kotiva ni koqema nimitaaina entara vira veka variqi vi variara. Hauri vovano ni hampiqama kaira ne koqe vakaaka iriara qaqira kevora.

Ekaa vataini varia vaiinti nahentika vi uvara koqe vakaaka iriate ti, ⌞Kotira kaiqa vaiintinavu⌟ vi uvara tiva qovaramake variara. Te Porukavata vi uvara tiva qovarama karera Kotira kaiqa vaiintiqama vuraukama vai.

Poruva nai kaiqa varorara tura

24 Te niarao ti, aihavira haika tenta vaataini vare vaunara te virara quahema vauro. Karaitiva Kotira vaiinti nahentiara vika ti vohaa vaatama variavo tivakero vikarao tiro, aihavu haikara varaqiro vura. Aihavira haika hinivano qaqi vaimantara ti, te Karaitira kahaqamake vira kaiqa vareha aihavina haikara tenta vaatainivata varaqi vuariraro hoqama viro taiqa vuarire.

25 Kotiva tiriara nai vaiinti nahentiqi kaiqa varaarire tiro, ti noraiqama kaimanta te vira vakaaka kia voqavata qaqira karaiti, ekaa vi uvara ni tiva nimi vaunara.

26 Haaru enta vi uvava kukeqavi vaumanta tinavu naaqu taatokave, kaivaqaukavarave, vetanto vetanto vaukave, vika vika kia vi uvara irura. Vate maa entara Kotira vaiinti nahenti vi uvara iriate tiro, vi uvara qovarama kaira.

27 Vo vatanaa vo vatanaaka vira mpeqa okara takuqi vaira tavaate tiro, Kotiva nai kukeqatai uvara nai vaiinti nahentiara iriharo qovarama nimitaira. Kotiva kukeqatai uvara vira okara maantimama vairo: Karaitiva ni muntukaqi variqiro vi vairara ti, naantiara nevata Kotira vataake vohaa vaiha Kotiva takuqi vaina haikara inara varevara.

28 Kotiva kukeqatai uvava mintima vaimantara ti, tenavu Karaitira vakaaka ekaa vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiqi viha, ekaa koqe okarara iriha vi uvara tiva nimiqi vi vaunara. Vika Karaitira vataake vohaa vaiha kia uqerara vaiinti nahenti vairaiti, vika vohaiqa vohaiqavano kempuka vaiinti nahentiqai vaiha Kotira avuqaa hoqamake oru variate ti, tenavu Karaitira uva vakaaka vika tiva nimiqi vi vaunara.

29 Vaiinti nahenti mintimake variate ti, Karaitiva kempuka timira viraqohai te kempukaiqama keha kaiqa varaqi viha vi kaiqara vare vaunara.

2

Una uva kia iriqi vuate tura

1 Kaiqe te vukaari utuqi viha nivata, Laodisiaqi variakavata, vokiaka kia ti viri tavaakavata, kahaqama nimitaqi vi vaunarara tiva nimiari.
2 Ni muntukaqihairo paru iramanta ne nariara nariara muntuka vateha vohaa vaiha variqi vuate ti, te ni kahaqama nimitaqi vi vaunara. Te ni kahaqama nimitaqi vuari ne Kotira uva kankomake iriha vi uvarara quqaa uvaqaima vaivo tivakeha, Kotiva Karaitirara kukeqatai uvara anomake iriqi vuata.

3 Kotiva nai okara koqe okara, vo okara vo okara Karaitiraqi kukeqa taivaro Karaitiva ekaa vi okarara qovarama kaimanta tenavu tave

vaunara. 4 Vo vaiintivano unaqaraiqama kero ni koqe uva tiva nimira
ne vira uvara quqaa uvave tivorave ti, te virara irihama maa uvara ni
tiva nimi vai.
5 Vate te kia ni hampata vaata vataake vaurarovata, ti maraquravano
ni hampatama vairara ti, te ni kaiqara iriha quahehama vai. Ne vohaa
uvaqai tivaqi viha, Karaitirara kempukaiqaake iriqi vi variarara ti, ti
muntukavano koqe imanta niara quahehama vai.

Karaitira hampata vohaaraqi variqi vuate tura

6 Tota ne Ihu Karaitirara viva tinavu Noravanove tia uvara iriha, ne
Karaitira vataake vohaaraqi variqi viha qaqi variqi vuata.
7 Katarivano koqe vataqi tuqa aratero qampiqaintemake, nevata
noruqamavi Karaitira vataake vohaa variqi vuata. Karaitirara ni tiva
nimu uvara iriqi viha kempukaiqamake variqi vuata. Mintiaqi viha
Kotirara koqema iarao tivaqi vuata.
8 Vovano vataihainaa uva okarara ni tiva nimiharo vi uvaraqohairo
ni ntuva aqukaantorave ti, ne rauriha variata. Vi uvava vaireva,
vaiintivano nái avu aatoqihai irikeha ti varia uvavave, maa vataraqaa
raqiki varia vaanaukara ti varia uvavave, vaivaro kia vi uvava Karaiti-
raqihairo qovarama vi vaira.
9 Karaitiva vaiinti vaata vataakero vaivaro Variqavano qaqi variqiro
vi vai okarava, ekaa vi okarava Karaitiraqi vairara ti, 10 ne Karaitira
vataake vohaa variqi viha ne hoqamake vai vaiinti nahentikama variqi
vivara. Naaruvainivata vatainivata ekaa haikaqaa raqiki variaka
variavaro Karaitiva uritara kero ekaa vika avuniqama kero vairo.
11 Ne Karaitira vataake vohaaraqi avitumavi variavaro viva kia
Iutaa vika nái qorainti vainti vaata toqake variantema kero, ni vaata
toqa karaitiro, viva ne hampi vare varia kaiqara vira kempuka ni
muntukaqihairo teqa kaira.
12 Ne namari varo entara ni Karaitira vataake vohaa quntama tora.
Ni quntama tomanta ne Kotiva Karaitira qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi
vara himpimako kempukara virara ne kempukaiqamake iriqi vuvarora
tiro, Kotiva Karaitira vataakero nivata quntama toraqihairo qaiqaa
qaqi vara himpima kora.
13 Haaru ne qora kaiqa vare vauvaro ni muntukaqihairo kia qora
kaiqa vira kempuka teqa nimitomantara ti, ne qutu vuaka voqaara
vaura. Ho maa entara Kotiva Karaitira vataakero tinavu qaiqaa qaqi
vara himpima kero ekaa tinavu qora kaiqa uva nunka timitaira.
14 Tenavu Kotira uva, vo uva vo uva raqake variavauraro vira kaara
tinavuqaa nora uva vauvaro Kotiva vi uvara varakero vuru Karaitira
hirito katariraqaa arutovaro Karaitiva tinavuara iriharo qutu viro
tinavuqaa vai uvara taiqa timitora.
15 Karaitiva tinavuqaa vai uvara taiqa timitorara tiro, viva vaiinti na-
henti nivuqaa vaiharo Sataaniravata, vira kena avuhainaa vaanauka-
vata, vika mpeqa raqakero naatara kero kaurira haika vika nimura.
16 Karaitiva minturara ti, hauri ne kaivaro vovano ni ravaaqavu
keharo niara haarua uva maara iriha ne vi karara vi namarira nevorave
tiantora. Vi entara vi entara nora entave ne vi entaraqaa minti minti
iate tiantora. Qaraaka tora qovaraiqinaraqaa ne minti minti iate
tiantora. Iutaa Maara Entaqaa ne minti minti iate tiantora. Vovano
qovarama viro niara minti minti iate tiharo ni ravaaqavu kaantorave.

17 Ekaa vi haikava vaireva, maraquravanoqai vaivaro Karaitiva
vaireva, viva quqaa vaatavano vaira.
18 Vokiaka niara tiha, Kaiqe tentanavu autu vataiiniqamaqi viha *enseli*
vika autuqai tuaheraqi vuare, tivera, hauri ne vika uva avataqi viha
hampiqama vivora. Vi vaiintika tenavu taira tavauraukave tivakeha
qumina vataihainaa okarara iriqi viha vika nái autuqai tuaheraqi vi
variara. 19 Vi vaiintika Karaitira qaqirake kia vira vataake vohaa variqi
vi variara.
Karaitiva tinavu qiata voqaara vaimanta tenavu vira vaata voqaara
vaunara. Vaatave, aiqu kauquve, aururuve, vi haikava vi haikava
qiata vataake tampamaviro vairera, homa vaiintivano noruqaanaro.
Vira voqaara tenavu Karaitira vataake vohaa tampamavi variarera,
tenavu vira vohaa vaata vaiha homa noruqama virara. Tinavuara vika
mintiaqi viha noruqama vuate tiro, Kotira antuqavano vaira.
20 Ne Karaitira vataake qutu vuvarora tiro, vataihainaa okara vo
okara vo okaravano kia niqaa ho raqiki vaimanta ne qaqini kuvantuvi
variara. Ne qaqini kuvantuvi variarara ti, ne nantihae vataihainaa
okarara qaiqaa noraiqaake iriqi vi variara? 21 Vokiaka nai irike tiha,
Kia vi haikara utu varaate. Kia vi karara neha tavaate. Kia vi haikara
auteha tavaate, ti variara. Vika minti ti variamanta ne nantihae vika
uva iri variavo?
22 Vika minti ti varia haikava, vi haikava vahuqaa haikavano vaivaro
vaiintivano vi haikara vara kaivaro taiqa vuarira haikavaqaima vaira.
Qumina vaiinti vika nái irike vokiaka tiva nimi tiha, Tinavu uvaqai
avataqi vuate, ti variara.
23 Airi vaiinti nahenti vika qioqamataa uvarara koqe uvave
tiavarovata, vi uvava kia koqe uva vaira. Vaiintivano vi uvara iriqiro
viharo nai autu vataiiniqamaqiro viharo, kara auramaqiro viharo,
nai vaata ruqutuqiro vi vairera, vi okarava kia vira ho kahaqama
amitairaro viva qaqiqaima haarua muntukavano vare vai kaiqara
varaqiro vuanaro.

3

Kotiva Karaitira vataakero tinavu qaqi vara himpima kora

1 Kotiva Karaitira vataakero ni qaqi vara himpima kaimanta vari-
akara ti, ne naaruvaini vaina haikarara noraiqaake iriqi vuata. Naaru-
vaini Karaitiva Kotira kauqu tanarainima oquviro vaira.
2 Naaruvaini vaina haikarara noraiqaake iriqi viha kia vataini vaina
haikarara noraiqaake iriqi vuata. 3 Ne Karaitira vataake qutu vuarara
ti, ne Karaitiraqi kukeqavi qaqi variqi viha Kotiravata vohaaraqi
variara.
4 Karaitiva qaqi variqiro vi vairara ti, nevata qaqi variqi vi variara.
Viva naantiara qovaraiqiaina entara ne vira vataake qoqaa vaiha,
viva mpeqaiqama kero koqema kero variqiro vinantemake, nevata
koqemake variqi vivara.
5 Vi uvara irihama ni haarua muntukavano vare vaina kaiqara,
hampi qaramaqi ni vai okararave, vaiinti nahenti nai vaata hampi
qohaamake vairave, vorara avu auti vairave, qora kaiqa varareka auti
vairave, airaira varerarаqai iriqi vi vairave (airaira varerarаqai iriqi
vi variaka, vika una variqa autu tuahere variaka voqaara vaiha Kotira
qaqirake variarave), ne ekaa vi okarara aru taiqa kaivaro taiqa vuarira.

6 Vi kaiqara vi kaiqara vare variara kaara Kotira arara itaarirava
vikaqaama varianaro. 7 Vika minti variantemake, nevata haaru vaiha
minti vaura.
8 Vate maa entara ne ekaa qora okara auti vaira qaqira kaata.
Arara itaaina okararave, mantoqara tivake raqireka auti vai okararave,
vorara navutaiqi vai okararave, vi okarara vi okarara qaqira kaata.
Qora uva ti vaivave, uva vaaru ti vaivave, ni noqihairo qovaraiqiantora.
9 Haaru ni avu aato muntukavano qora avu aato muntuka vaumanta
ne hampi aaraqaaqai ni vaura. Viraqaahai ne vi aarara qaqirakorara
ti, kia nariara nariara una uva tivaqi vuata.
10 Maa entara Kotiva ni avu aato muntuka qaraakaiqama kairara ti,
ne koqemake variqi vivaro Kotiva ni avu aato qaraakaiqama nimitaqi
vi vaira, ne Kotira nai voqaara vaiha Kotira okaravata koqemake
tavevara.
11 Kotiva ni qaraakaiqama kero autu kairara tiro, viva kia niara
tiharo, Are vo vatanaavave are Iutaa vatanaavave, are vaata toqa kai
vaiintivave are kia vaata toqa kai vaiintivave, are nora vatanaavave
are inaara vatanaavave, are rumpa tai vaiintivave are qaqi variara
vaiintivave, tianarovauve. Kotiva kia ni rairakero minti tiraitiro, niara
ne Karaitira vataake vohaa variakavema tianaro. Karaitiva ekaa Kotira
vaiinti nahenti vataakero vohaa variqiro vi vaivama vairo.
12 Kotiva niara muntuka vateharo niara vika ti vaiinti nahenti vaiha
tinta kaiqaqai varaqi vuate tiro, Kotiva ni nai kaama taikama variara.
Ne mintimake variakara ti, ne nariara nariara mpo ike tiva nimiteha
nariara nariara koqema nimitaqi vuata. Kia nenta autu tuaheraqi
viraiti, qihaaqama nimitaqi viha kia vaaka popoharaiti, variqi vuata.
13 Ne kia nai ati nai atiraiti, qaqi nai kahaqi nai kahaqamaqi vuata.
Niqihairo vovano nai qata vakaa voraqaa uva vatareva auti vairera,
vi vaiintirara vaaka nena qata vakaa virara hove ai uva qaqira kauro
kia uva vaivo tiane tiata. Tinavu Noravano Karaitiva ni uva nunka
keharo tauru nimitaintemake, nevata nai uva nai uva nunka keha tauru
nimitaata.
14 Ne vi kaiqara vi kaiqara koqe kaiqa varaqi viha nariara nariara
muntuka vateha variata. Ne mintiaqi vivera, ne vohaara vaiintima
variqi vivara.
15 Karaitiva ni muntukaqi paruma nimite vaimanta variarara ti,
ni muntukaqihairo paru i vaira variqi vuata. Ne mintimake variqi
viha Karaitira vaata vohaa vaata voqaara variqi vuate tiro, Kotiva ni
naarama taira. Virara irihama ne Kotirara koqema iarao tivaqi vuata.
16 Kaivaro Karaitira uvavano ni avu aato muntukaqi mpiqakero
vairamanta ne vi uvaraqai iriqi viha variqi vuata. Koqe avu aato
irikeha Kotira uva okarara nai tiva ami nai tiva amiha, koqe aara nai
umiqe nai umiqe iha variata.

Kotirara quaheha ihi tiva amitaata. Kotira uva vokira iriha ihi
tiantema keha tivaqi vuata. Nenta muntukaqihai Kotirara koqeve
tivakeha ihi tivaqi vuata.

17 Ne ekaa kaiqa varaqi vihae, ne ekaa haika autuqi vihae, ne ekaa
uva tivaqi vihae, Nora Vaiinti Ihura autuara iriqi viha mintiaqi vuata.
Nora Vaiinti Ihura autuqaa tinavu Qora Kotirara koqema iarao tivaqi
vuata.

Maantimake variqi vuate tura

18 Ni naatavarara tirera: Nora Vaiinti vira vainti variarara ti, ne nenta
vaativara vevaaraini variata.
19 Ni vaativarara tirera: Ne nenta naatavara kia qoraiqama nimi-
taraiti, vikara muntuka vataqi viha variqi vuata.
20 Te ni vaintairara tirera: Ne nenta noka qoka noqai vo enta vo
enta iriha variata. Ne mintiaqi vivaro Noravano virara iriharo niara
quaheharoma varianaro.
21 Te ni vainti qokavarara tirera: Ne kia nenta vaintaira vatete
nitiate. Ne mintiaqi vivera, vika kaurira haika vareha kia koqe kaiqa
ho varevara.
22 Te ni rumpataa vaiinti nahentikara tirera: Ne nintaqaa raqiki varia
vaiintika vika ti uvara avataqi vuata. Kia ni quahama nimitaarire
ti, ne vika nivuqaaqai vaiha koqe kaiqa vara nimitaraiti, ne Nora
Vaiinti Karaitirara noraiqaake iriqi viha vika kaiqa avuqavuqamake
vara nimitaata. 23 Ne ekaa vo kaiqa vo kaiqa varehama ne Nora Vaiinti
kaiqama vare vauro tivakehama vi kaiqara varaataa ira varaqi vuata.
24 Maa uvara iriata: Noravano niara iriharo kaama tai haikara,
naantiara vi haikava ni koqaama varianaro. Ne Nora Vaiinti Karaitira
kaiqa vara amite varia vaiinti nahentikama variavo.
25 Qora kaiqa varaqiro vi vairava vairaro naantiara Kotiva vira qora
kaiqara iriharo nai koqaa amianaro. Kotiva kia vaiinti autuara iriharo
uva avuqavu iraitiro, viva vohaa qarama kero uva avuqavuqi vaivama
vairo.

4

1 Te ni kaiqa vaiintiqaa raqiki variakara tirera: Ne avuqavuqamake
nenta kaiqa vaiintiqaa raqikiqi vuata. Nintaqaavata raqiki vaiva
naaruvaini vairara ti, virara irihama nenta kaiqa vaiintiqaa koqemake
raqikiqi vuata.

Maa uvaravata iriqi vuate tura

2 Kia popoharaiti, vatete Kotira aaramaqi vuata. Kia avu taunteha
vira aararaiti, avu aatoqi irikeha Kotira aaramaqi viha virara koqema
iarao tivaqi vuata. 3 Ne Kotira aaraivaro viva vo aara tinavu qantuara
timitaiqe tenavu Karaitira uva kukeqatora tiva qovaramaqi vuare. Vi
uvara tiva nimiqi vunara kaara ti *seni*qohai rumpa taamanta maini
karapuhiqi vauro.
4 Ho Kotira aarama timitaiqe te vutuke Karaitira uva vaiinti nahenti
tiva nimiqi vuari ho iriata.
5 Ne vo vaiinti nahenti kia Karaitira uva iriaka hampata vaiha koqe
avu aato iriqi viha avuqavuqama keha nuata. Ne tavaivaro vika
Karaitira uva tiva nimi aarava ho vairera, ne Karaitira uva vika tiva
nimiata.
6 Ne vika hampata uva tiha kia vika popohama nimitaaina uvara
tiraiti, vikara koqe uvaqai timanta vika vo uvara ni irama nimitaivera,
ne homa vika nái tiva nimivara.

Ekaara uva tura

7 Tikikusiva vivama ti vakaaka ni tiva nimianaro. Viva tinavu qata
vakaa koqeva vaiharo avuqavuqama keharo tenavu varauna kaiqara
Karaitira kaiqa vare vaivama vairo. 8 Te vira atitaariraro viva ne inaini
orurero tinavu vakaaka ni tiva nimiraro ni muntukaqihairo paru i vaira
variata.

9 Te viravata Onesimusiravata nititaari vitantama vivara. Onesimusiva tinavu qata vakaa koqeva vaiharo viva quqaiqama kero ekaa kaiqa vare vaivama vairo. Viva ni navunaa vaiintima vairo. Vitanta orure maihainaa vakaaka ni tiva nimivara.
10 Aritaakusiva viva ti vataake rumpataa vaiintiva, viva ni uva mante vaivaro Banabaasira vira vara qata Maakiva, vivavata ni uva mante vairo. Te vaaka niara tiha, Maakiva ne vainaini oru virera, ne vira quahama amiteha vira vitaate, tiavaunara.
11 Iosuaava vira vara autu Iasitaasivave ti varia vaiintiva, vivavata ni uva mante vairo. Iutaa vatanaakaqihai vi vaiintinavuka taaramonavuqai Ihura vaintiqamavi, ti vataake vaiha Kotiva raqikiaina uvarara noraiqaake iriqi viha, ti koqemake kahaqama timitaqi vi variara.
12 Epafraasivavata ni uva mante vairo. Vivavata ni navunaava vaiharo Ihu Karaitira kaiqa vaiintima vairo. Viva niara iriharo Kotira kempukaiqama kero aarama nimite vaira. Viva niara Kotira aareharo tiharo, Kotio, are vika kahaqira vika kia popohanaara iraiti, kempukaiqamake variqi viha, kia taaqa vainti vairaiti, kempuka vaiinti nahenti vaiha ai noqai koqemake iriqi vuate, ti vaira.
13 Te tavauraro vi vaiintiva kempukaiqama kero kaiqa varaqiro viharo nivata Laodisiaini variakavata, Hiraporisini variakavata, kahaqi vaira.
14 Rukiva tinavu koqe *doktaa*va vivavata, Demaasivavata ni uva mantama nimite variara.
15 Tinavu qata vakaa Laodisiaini variakavata ne vika uva mantama timitaate. Vo nahenti Nimpaaravata vira naavuqi ruvaaqumavi variakavata uva mantama timitaata.
16 Ne maa qarara kaara ntuvake, viraqaahai Kotira vaiinti nahenti Laodisiaini variaka nimimanta vikavata kaara ntuvake tavaata. Mintiakema te Laodisia vatanaakara qara vara kaunara, ne vi qararavata varake kaara ruata.
17 Ne Akipusirara mintima tiata: Noravano ai amitai kaiqara, ekaa vi kaiqara vi kaiqara vara vuru taiqa kaane, tiata.
18 Te Porukama, ho tenta kauquqohai qara ruva nimiteha ni uva mante vauro. Ti karapuhiqi *seni*qohai rumpa taamanta vaunarara ne kia virara tauru kaata.
Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaarire turo.

1 TESARONAIKA
Poruva Tesaronaikaa vatanaakara avuniqamakero qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 20 ihie aitarovaro Poruva maa uvara qara ruva tora. Poruva Tesaronaikaini vauka Karaitira uva tiva nimumanta vika hininavu Karaitira uvara quqaave tivake iriqi vi vaura. Vika Ihura vaiinti nahenti variqi vumanta vira kaara vokuka vika qoraiqama nimitaqi vuvaro Poruva vikara kia popoharaiti, kempukaiqaake variqi vuate tiro, maa uvara qara ruva nimitora. Poruva Karaitiva tuvuaina entararavata vika tiva nimura.

1 Te Poruka. Tevata Sailaasivavata Timotivavata tenavu ne Kotira vaiinti nahenti Tesaronaikaini variaka qara nimite. Ne tinavu Qova Kotivavata, Ihu Karaitiva tinavu Noravanovata ikama variara. Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitairaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Vika Karaitirara iriqi vurara tura

2 Tenavu vo enta vo enta Kotirara niara koqeve tivakeha, ni nutu rehama vira aaramaqi vi vaunara.

3 Tenavu Kotira avuqaa vaiha ne vare varia kaiqara kia tauru karaiti, tenavu iruramanta ne Karaitirara quqaa vivave tivake viraqaahai vira kaiqa vara amitaqi vi variara. Ni muntukavano Karaitirara vaimantara ti, ne koqemake vira kaiqa vare variara. Ihu Karaitiva tinavu Nora Vaiintivano tuvuainarara, ne vira vekaiqiha kia popohanaara iraiti, variqi vi variara.

4 Tinavu qata vakaao, tenavu kankomake iruraro Kotira muntukavano niara vaivaro niara ti vaiinti nahenti variate tiro, viva ni nai kaama taira.

5 Tota tenavu Karaitira vakaaka ni tiva nimiavauramanta ne vi uvarara kia qumina uvave tiraiti, ne vi uvarara kempuka uvave tuvaro Kotira Maraquravano ni kahaqama nimitomanta ne vi uvarara quqaa uvave tivake kempukaiqamake vi uvara iriha vaura. Vi entara tenavu niarao ti, ni nivutana vaiha koqemake avuqavu ni variavaunarara ne iriara.

6 Vokuka ni qoraiqama nimiteha niara kia vi uvara iriate tumanta ne kia vika uva iriraiti, Karaitira uvaraqai quqaave tuvaro viraqaahairo Kotira Maraquravano ni muntuka koqema nimitomanta ne quaheha vaiha tenavu unantema keha Karaitira tinavu Nora Vaiinti avataqi vi vaura. 7 Ne mintiaqi vi vaumanta Karaitirara quqaave tiaka Masedoniaini variakavata, Akaiaini variakavata, vika ni taveha tiha, Kaiqe tenavuvata vika aanare mintiaqi vuare, tivake mintiaqi vurama.

8 Ne Karaitira uva iri viraqaahai vora vora tiva nimiqi vuvaro vi uvava niqaahairo vi aniharo Masedoniaini oru viro Akaiaini oru viro viraqaahairo ekaa vataini viro aniro urara ti, ekaa vi vatanaaka niara tiha, Vika koqemake Kotira uva iriqi vi variarave, ti variara. Niqaahairo vi uvava viro aniro urara ti, tenavuvata vi uvara vika qumina tiva nimiarora.

9 Haaru ni hampata vaiha minti minti iavauna uvara, vi uvara tenavu
Akaiaihainaakave Masedoniaihainaakave tiva nimirare turamanta vi
vatanaa vi vatanaaka vika nái vaaka vi uvara iriakara ti, vika tinavu
vi uvara tiva timiamanta irunara. Vi entara tenavu ni hampata otu
variavauramanta una variqara iriha autuke vato haikara qaqirake,
tuqantaavi quqaa Variqavano qaqi variqiro vi vaira, Kotira viraqai
kaiqa vara amitareka autiha vaura.
10 Mintumanta ne vira Maaquvano naaruvaihairo qaiqaa orurantero
tuvuainara vekaiqiha variara, vi uvara vi uvara vika nái tinavu tiva
timiamanta irunara.
Vira Maaquvano qutu vuvaro Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima
kova, Ihuva, vivama tinavu ruaruama timitaariravama vairo. Naan-
tiara Kotira arara itairaro *ko* tiaina entaraqaa tinavuqaavata uva
vataantorave tiro, Ihuva tinavu ruaruama timitaanaro.

2

Poruva nai hoqarero Tesaronaikaini kaiqa varorara tura

1 Ti qata vakaao, tota tenavu ni hampata oru vaiha ni kahaqura
kaiqava kia quminaiqura. Ne virara iriarave. 2 Tota kia ne varianaini
oru vuavauna entara tenavu Piripaini variavauramanta vi vatanaaka
tinavu qoraiqama timitomanta tenavu aihavira haika varaavaunara,
ne vi uvararavata iriara. Tenavu Piripai vara maini ke, ne varianaini
otu raavauramanta airi vaiinti tinavu qoraiqama timiteha kia vi uvara
tiate ti vauvaro Kotiva tinavu kempukaiqama timitomanta tenavu kia
qetaraiti, Kotira uva Karaitira vakaaka ni tiva nimiavaunara.
3 Tenavu vaiinti nahenti uva tiva nimiha kia hampi uvara iriha
tiva nimiraiti, kia vora vataake hampi ni uvara tiva nimiraiti, kia
tenavu vaiinti nahenti unaqaraiqama karera vika una uva tiva nimi
vaunaravauve.
4 Aqao, Kotiva tinavu avatama kero tavero, ne homa ti koqe vakaaka
vaiinti nahenti tiva nimiqi vivarave tiverama, tenavu viraqaahai vaiinti
nahenti vi uvara tiva nimi vaunara. Tenavu kia vaiinti nahenti tinavu
quahama timitaate ti, vi kaiqara varaunaravauve. Kotiva tinavu
quahama timitaarire ti, tenavu vira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi
vaunara. Tenavu tentanavu avu aatoqi irite vauna uvara Kotiva ho
avatama kero tave vaivama vairo.
5 Ne tinavu okara tavama kaara. Tota tenavu ni maaqaini ani vaiha
kia qumina uqerara uva ni tiva nimi variavaunara. Kotivavata tave
vaimanta tenavu kia niara tiha, Kaiqe uqerara uva tiva nimiha vika
airaira varaare, tiraiti, 6 tenavu kia niarave, vokarave, tinavu hutu
tuahera kaate ti variavaunara.
7 Tenavu Karaitiva noraiqama kaika vaiha ho niara vihi vaahi
tiha tinavu paanaa haika vara timitaate tiarira aarava vaumantavata,
tenavu kia mintiraiti, vi entara tenavu ni hampata qihaaqamake
vaiha ni kaiqa vara nimite variavaunara. Vainti nova nai vaintiqaa
koqema kero raqikintemake, tenavuvata niqaa koqemake raqikiqi vi
variavaunara.
8 Vi entara niara tinavu hantuqa harumanta tenavu Kotira uva
Karaitira vakaaka ni tiva nimi variavauraro tinavu muntukavano
niara voqavata vaumantara ti, tenavu voqamake ni kahaqirera auti
variavaunara.

9 Tenavu vi entara vukaari utiha kaiqa vare variavaunara, ne virara
kankomake iriara. Tenavu Kotira uva Karaitira vakaaka ni tiva nimiqi
viha hauri ni maara nimiarorave tivakeha, kuariqaavata entaqivata
vukaari utuqi viha tenavu kaiqa varaqi vi variavaunara.
10 Ne Karaitira uvara quqaave tumanta tenavu ni nivutaini variqi
vuavauramanta nevata Kotivavata tavomanta tenavu koqemake avivinamake ni nivutana variqi vi variavaunara. 11 Vainti qova nai vaintiqaa koqema kero raqikintemake, tenavuvata ni vohaiqa vohaiqaqaa
koqemake raqikiqi vi variavaunara.
12 Niara vika popohevorave ti, tenavu ni avu aato kempukaiqama
nimite, ni muntuka kukuqama nimite, niara tiha, Mpo, ne koqe
aaraqaaqai nuvaqi vi vaivaro Kotiva ni quahama nimitaarire ti variavaunara. Ne Kotiva nai raqikina vatukaraqi oru vaiha nai mpeqa
okara takuqi vaira tavaate tiro, Kotiva ni naarama tairara ti, tenavu
vi uvara vi uvara ni tiva nimi variavaunara.
13 Tenavu Kotira uva ni tiva nimiavauramanta ne vi uvarara kia qaqi
qumina vaiintivano tivatai uvarave tiraiti, vi uvarara Kotiva tivatai
uvarave tura. Ne minti turara ti, tenavu Kotirara koqema iarao tivaqi
vi vaunara. Ho quqaama vi uvava Kotira uvama vairo. Ne vi uvarara
quqaa uvave tiavaro vi uvava niqi vaiharo ni kahaqama nimitaqiro vi
vaira.
14 Tinavu qata vakaao, Iutiaini Kotira vaiinti nahenti vika Ihu Karaitirara quqaave tumanta vira kaara nái navunaaka vika qoraiqama
nimitaqi vi vaumanta vika nora maara varaqi vi vaura. Vika aanare
nevata Karaitirara quqaave tiamanta vira kaara ni navunaaka nivata
qoraiqama nimite variamanta nevata nora maara varaqi vi variara.
15 Iutaa vikama Nora Vaiinti Ihura arukora. Haaru entavata Iutaa
vohaa vikaqai paropeti vaiintinavuvata arikora. Maa entaravata vohaa
vikaqai Karaitira uva kaara tinavuvata qoraiqama timite variara. Iutaa
vika mintiaqi viha, Kotiva kia vika quahama nimitaaina kaiqara varaqi
viha, ekaa vo vatanaa vo vatanaaka navutaiqama nimite variara.
16 Kotiva vaiinti nahenti kuvantu nimitaaina vakaakara vo vatanaa
vo vatanaaka tenavu tiva nimirare turamanta Iutaa vika tinavu aara
kuvaikareka auti variara. Vika minti variavaro vika qora okaravano
uritara kero vaivaro vira kaara Kotira arara itaiva vikaqaatama vairo.

Poruva qaiqaa vika oru tavaainarara tura

17 Ti qata vakaao, Iutaa vaiintinavu tinavu qoraiqama timiteha ni
nivutaihai tinavu tititama komanta vira kaara tenavu vo entanavu
niara muntuka qoraiqumanta *iqa/viqa* vainti voqaara vaiha, ni voqamake tavaataa umanta niara aato iriqi viha variavaunara. Tenavu vi
entara kaiqe anirante ni oru tavaare tivake 18 ne varianaini vuaina
aarara ranteha tavauraro kia vaura. Te Poruka vo tataa vo tataa
anirante ni oru tavarare tiavaurarovata, Sataaniva tinavu aara kuvai
timite vaura.
19 Mpo, tenavu niara iri vauraro tinavu muntukaqihairo koqe i
vaimantama vaunara. Tenavu kaiqa vara nimitaunaraqaahai ne
mpeqaiqamavi variarara ti, ne vaireka, ti koqe koqaa voqaarama
variara. Ho naantiara tinavu Noravano Ihu Karaitiva qaiqaa tuvuaina
entaraqaa tenavu ni mahuta tirera.
20 Quqaama, tenavu niara iri vauraro tinavu muntukaqihairo koqe i
vaimanta tenavu ni mahuta tivaqi vireravema turo.

3

Poruva Tesaronaikaini Timotira atitorara tura

1 Tenavu anirante ni Tesaronaikaa vatanaaka oru tavarare ti, ne
varianaini vuaina aarara qumina rantaqi vivi qaqirake tiha, Hauri
maini vukai vaiha ni vakaaka kia iriarorave. Kaiqe maini Atenini vaiha
2 Timotira atitaariraro viva ni oru tavaarire, tiavaunara.

Timotiva tinavu vataakero Kotira kaiqa vareharo Karaitira uva koqe
vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi vaivama vairo. Timotirara viva oru ni
muntuka kempukaiqama nimitaira ne Kotira uva koqemake iriqi vuate
ti, vira atitaavauraro viva ne ianaini vurama.

3 Vaiinti vonavu ni qoraiqama nimitaqi vi vaivaro niqihairo vovano
popohairaro Kotira aara qaqira kaantorave ti, te Timotira atitaavauraro
viva ne ianaini vurama. Nevata tenavuvata Ihura vainti vaunarara ti,
tinavu qoraiqama timite entava qovaraiqianara ne virara iriara.

4 Tota tenavu ni hampata vaiha naantiara tinavu miqo maaqo
qoraiqama timite uvara ni tiva nimiavauramanta ne vi uvara irura. Ho
ne tavaavaro quqaama vate vi haikava vivauma qovaraiqamaqiro vi
vairo.

5 Ni qoraiqama nimitaqi vi vaiqe te maini qumina variarorave tivake,
kaiqe te Timotira atitaariraro viva ne inaini vuarire tiavaunara.

Niara Kotira uva iriqi vie variavo, kiae iriqi vi variavo. Hauri
Sataaniva vikara qora kaiqa varaate tiramanta vika vira uva iriha
tinavu uvavata tenavu vikaqi kaiqa vara taunaravata qaqira kevorave
tivake, Timotira atitaavaunara.

Timotiva ni vakaaka vuru tiva timimanta irunara

6 Timotiva ne ianaihairo orurantero vate virama ni koqe vakaaka viri
tiva timimanta irunara. Viva niara tiharo, Vika Kotirara kempukaiqa-
make iriqi vi variavo. Vika nariara nariara muntuka vatehama variavo.
Vika tinavuara iriqi viha tinavuara quahehama variavo, tiro. Tenavu ni
tavaataa imanta vaunantemake, vikavata niara tinavu tavaataa imanta
variavoma tivo, tiro. Timotiva niara minti minti timanta irunara.

7 Ti qata vakaao, tenavu maini vaiha ekaa vi maarara varaqi vi
vauraro Timotiva ne Ihurara kempukaiqamake iriqi vi varia uvara
tinavu tiva timivaro tinavu muntukaqihairo koqe imanta vauro. 8 Ne
kia popohairaiti, koqemake Nora Vaiinti aaraqaa nuvaqi vi variavera,
tenavu virara irihama koqemake qaqi variqi vi vaunara.

9 Timotiva vi vakaakara tinavu tiva timivaro tinavu muntukaqi-
hairo voqamakero koqe imanta tenavu Kotira avuqaa vaiha voqamake
quahe vaunarara ti, tenavu Kotira quahama amitaaina okarava nai
uritarakero vaivo, turo.

10 Ho tenavu qaiqaa ni oru taveha ne Kotira uva hini uva kia
iriara, vi uvaravata ni tiva nimiari ne Kotira uva ekaa uva iriqi
vuate ti, kuariqaavata entaqivata ne vainaini vuaina aarara Kotirara
humiqaane tivakeha vira aaramaqi vi vaunara.

11 Tinavu qova Kotivavata, tinavu Noravano Ihu Karaitivavata, vi-
tanta vi aarara humiqaiqe te hovema tirara.

12 Ne qaqi kaivaro tinavu Noravano ni kahaqi vaira ne nariara
nariara muntuka vateha, ekaa vaiinti nahentiaravata muntuka vateha
variata. Ne mintiaqi vivera, tenavu niara muntuka vataunantemake,
nevata vorara vorara muntuka vatehama vaivara.

13 Viva ni kahaqi vairaro ni muntukaqihairo kempukaiqiro vairaro
naantiara Ihuva Noravano nai vaiinti nahenti vataakero tuviramanta
vi entara kia vo uvavanovata niqaa vaira nevata koqe vaiinti nahenti
vaiha homa tinavu Qora Kotira avuqaa himpite vaivara.

4

Koqe aaraqaa nirara tura

1 Ti qata vakaao, tota tenavu ni hampata vaiha ni tiva nimiha
maantimake koqe aaraqaa nuvaqi vivaro Kotiva niara quaheharo
variarire tiavauramanta ne vi uvara iriqi vi vaura. Ho tinavu Nora
Vaiinti Ihura autuqaa tenavu niara kempukaiqamake mpo ike tiha, Ne
voqavata uritarake Kotira aaraqaa koqemake nuvaqi vuaterama, turo.
2 Tinavu Noravano Ihuva tinavu noraiqama komanta tenavu vira
autuqaa vo uva maara ni tiva nimiavaunara, ne vi uvara kankomake
iriara.
3 Kotira antuqavano maantimama vairo: Ne kia hampi qare
okararaqaa niraiti, koqe aaraqaaqai nuvaqi vuate, tirave. 4 Virara
irihama ne vohaiqa vohaiqavano tenta vaataqohai qora kaiqa varaaro-
rave tivakeha, koqemake nenta vaataqaa raqikiqi vuata. 5 Vo vatanaaka
kia Kotira uva iriaka hampi qaramaqi nuantemake nevata nivora.
6 Kia Ihura vainti vovano nai kenara qoraiqama amiteharo vira
naatantiro hampi nuarire. Viva mintirera, vira kaara Noravano naima
vi vaiintira ruqutuanaro. Tenavu haaru kempukaiqaake vi okarara
qaqira kaate ti, vi uvara ni tiva nimiavaunara.
7 Kotiva kia tinavu vaiinti nahentiara nariara nariara hampi nuate
tiro, tinavu haarairavauve. Tinavuara vika vaiinti nahenti koqeka
variqi vuate tiro, tinavu haaraira.
8 Tenavu ni vi uvara tiva nimi vaunara qoririma kaarirava kia vaiinti
qoririma karaitiro, viva Kotiva nai Maraqura ni nimi vaira, virama
qoririma kaanaro.
9 Kotiva nariara nariara muntuka vate okarara ni numiqomanta ne
vi uvara koqemake iriarara ti, tenavu qumina vi uvara qaiqaa qara
ntuva nimitaarora. 10 Ne nariara nariara muntuka vateha ekaa Ihura
vaiinti nahenti Masedoniaini variakaravata muntuka vate variara. Ne
mintiaqi vi variarara tenavu ni vihi tiha qaiqaa voqavata mintiaqi
vuatema turo.
11 Ni araraqihairo paru i vaira tiremake niha variata. Kia qumina
vora kaiqa oru tave ani tave iraiti, ne nenta kaiqaqai varaqi vuata. Tota
ni tiva nimiavaunantemake, ne nenta kauquqohai kaiqa varakeha kara
varake namaqi vuata.
12 Ne mintiaqi viha ne homa nentavano nentaqaa raqikiqi viha
kia qumina oru vokikara kararave, vo haikarave, naariraiti variqi vi
vaimanta, vo vaiinti nahenti kia Ihura uva irika, vika ni kaiqa tavehama
niara koqe vaiinti nahentive tivara.

Tinavu Noravano qaiqaa tuvuainarara tura

13 Ti qata vakaao, vaiinti nahenti ekaara qutuvi kia ho qaiqaa qaqi
himpirarave ti variaka muntukavano qoraiqintemake, ni muntuka-
vanovata qoraiqiantorave ti, tenavu qutu vuaina okarara te ni vutuke
tiva nimirera.
14 Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpi okarara tenavu virara
quqaave tunarara ti, tenavu tiha, Vaiinti nahenti Ihurara quqaave tika,

vika qutu viraqihairo Kotiva vika qaqi vara himpima kaira vikavata Ihura vataake orurante tuvivarave, ti vaunara.
15 Tinavu Noravano tinavu tiva timi uvara nivata tiva nimirera:
Tinavu Noravano qaiqaa tuvuaina entaraqaa tenavu qaqi variqi vuarirauka kia tenavu naane viraiti, tenavu qutuvika vika naantiarainima virara.
16 Vi entara Kotiva noraiqama kero uva tiraro *enseli* noravano naveraitiraro Kotira *aanumaaraqohairo/ nomaqohairo* vuaqairaro tinavu Noravano viva naima naaruvaihairo tuvuanaro. Mintiraro Karaitirara quqaa vivave tivake vuru qutuvika, Kotiva vika naane qaqi vara himpima kairamanta 17 vira naantiara tinavuqihai qaqi vai vaiinti nahentika, vika qutuvika hampata ruvaaqumavi oru tinavu Noravano tonavuqaa tuvuainara vira vita kareka virini vivara. Tenavu oru tinavu Nora Vaiinti vitake viraqaahai ekaa enta vira vataake qaqi variqi virara.
18 Ni muntukaqihairo koqe i vaira variate ti, ne vi uvara nai tiva ami nai tiva amiha variata.

5

Ihuva tuvuainara veka qeramate variate, tura

1 Ti qata vakaao, ekaa vi haikava qovaraiqiaina okarara ne kankomake iriarara ti, tenavu vi uvara qumina qaiqaa ni qara nimiteha vi entarave maa entarave tiarora.
2 Ne kankomake iriavaro muara vaiintivano entaqira evaara anintema kero, Noravanovata ne kia virara tuvuanarove ti entarama tuvuanaro.
3 Naantiara vaiinti nahenti tiha, Vate koqe enta tenavu koqemake variqi virerave, ti entaraqaa vaakama vika vehi autu kaaina entava qovaraiqiramanta vika anomake qoraiqama vivara. Nahentivano vainti vatareva vaata toqaivaro aiha vinantema kero, vi entava vaaka qovaraiqama viraro vaiinti nahenti ruqemake vi aarava kia ho varianaro.
4 Ti qata vakaao, ne kia konkiraqi variarara ti, muara vaiintivano evaara anintema kero vi entava qovaraiqiantorave ti, ne qeramate variata. 5 Ne ovavano itainaini varia vaiinti nahentikama variara. Ne kuari iteharo aatitainaini variakama variara. Nevata tenavuvata kia enta iraqive, konkiraiqiraqive, vauraukavauve.
6 Virara iriha hauri tenavuvata vo vaiinti nahenti aanare vaite variarora. Kaiqenavu himpi vaiha avu viti virimake taveha variqi vuari.
7 Entaqira vaiinti nahenti vaite variara. Entaqira vaiinti nahenti iha namari namaqi viha vueraiqi variara. 8 Tenavu kia vika voqaantemake vairaiti, tenavu aatitairaqaa ni vaura vaiinti nahentika vaihara ti, kaiqenavu avu viti virimake taveha variqi vuari.
Iqoka vaiintivano nai mimiraini naavuma taintemake, kaiqenavu Ihurara kempukaiqamake iriqi viha nariara nariara muntuka vataqi vuaina okarava tinavu naavuma taiqe variqi vuariraro, Kotiva tinavu tivitaaina entara veka variarirava viva tinavu iqoka tovaqa voqaara variarira.
9 Kotira arara itaarirava tinavuqaa variarire tirovauve, viva tinavu nai kaama taira. Tenavu Ihu Karaitira tentanavu Nora Vaiintiara iriqi vuariraro viva tinavu kuvantu kero vitaarire tiro, Kotiva tinavu nai kaama taira.

10 Karaitiva tinavuara iriharo qutu vurara ti, tenavu qutu vuarerave,
qaqi variqi vuarerave, viva tuviraqe tenavu vira hampata ekaa enta
qaqi variqi virera.
11 Ne vi uvara irihama vate iantemake, ne nai kahaqi nai kahaqiha
nai kempukaiqama amite nai kempukaiqama amitemaqi vuata.

Ekaara uva tura
12 Tenavu niara ike mpo tiha, Ni nivutaini kaiqa vare varia vai-
intinavukara, ne vinavukara tinavu nora vaiintive tivakeha, vinavuka
koqe okara autu nimitaqi vuata. Tinavu Noravano vinavukara ni koqe
aara numiqaqi vuate tiro, vinavuka noraiqama kaira. 13 Vinavuka ni
kaiqa vara nimite variarara ti, ne vinavukara koqe vaiintive tivakeha
nenta muntuka vinavukara vataata. Ne vohaara vainti vaiha nariara
nariara muntuka qihaaqama nimiteha variqi vuata.
14 Tinavu qata vakaao, tenavu ni vihi tiha, Kia kaiqa vararaiti, popohe
vai vaiintika ne vika nitimanta kaiqa varaata. Vo haika vo haikara qete
vai vaiintika kahaqimanta vika kempukaiqaake Kotira kaiqa varaata.
Ihura uva kia koqemake iriraiti, ni vai vaiintika, ne vika kahaqimanta
koqemake Ihura uva iriqi vuata. Kia kempukaiqamake vihi vaahi
tiraiti, qihaaqamake vaiinti nahenti kahaqamaqi vuata.
15 Ne rauriha variata. Vaiinti vovano vora qoraiqama amitairaro
viva kiama nai vira qoraiqama amitaarira. Ne vo enta vo enta nariara
nariara koqemaqi viha, ekaa vaiinti nahentivata koqema nimitaqi
vuata.
16 Ne ekaa enta quaheha variqi vuata. 17 Ne ekaa enta Kotira aareha
variata. 18 Kia koqe entaqai Kotirara koqeve tiraiti, qora entavata
Kotirara koqeve tivaqi vuata. Ne Ihu Karaitiva ika variarara tiro, Kotira
antuqavano niara mintiaqi vuatema tiro.
19 Kotira Maraquravano ni muntukaqi vaiharo ni kahaqi vaira, ne
vira kaiqa kuvai kevora. 20 Kotira Maraquravano vaiinti vo kahaqiraro
viva Kotira uva qoqaiqama kairera, kia vira uvara qumina uvave tiata.
21 Ne ekaa haika avatamake tavaivaro koqe haika vairera, vi
haikaraqai tuataqi vuata. 22 Ekaa qora kaiqa vare vairaqihai qaqini
variata.
23 Vaiinti nahenti muntuka paruma nimite vai Variqava, viva nivata
kahaqama nimitaira ne vira kaiqaqai varaqi vuata. Kotiva niqaa
raqiki vairaro ni maraquravanovata, ni avu aato muntukavanovata,
ni vaatavanovata, koqemakero variqiro viraro Ihu Karaitiva tinavu
Noravano tuvuaina entaraqaa kia niqaa uva variarire. 24 Kotiva nai
uva tivate vaira kia qaqirakero vo uva ti vaivara tiro, viva quqaama ni
mintimakero kahaqama nimitaanaro.
25 Ti qata vakaao, ne tinavuaravata irihama Kotira aaramaqi vuata.
26 Ne Ihura vainti vokika koqemake uva manteha nai kauqu ami nai
kauqu amiha variata.
27 Te Nora Vaiinti autuqaa niara vihi tiha, Ne maa qarara kaara
rimanta ekaa tinavu qata vakaukavaravata ho iriate, turo.
28 Tinavu Noravano Ihu Karaitiva ni aaqurihama nimiteharo koqema
nimitaira ne koqemake variqi vuate.

2 TESARONAIKA
Poruva Tesaronaikaa vatanaakara vo qara naantiara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 21 ihie aitarovaro Poruva maa uvara qara ruva tora. Tesaronaikaini vauka hininavu Karaitiva qaiqaa tuvuaina entara veka vaiha kaiqa qaqirake qumina vauvaro vira kaara Poruva vikara kempukaiqama kero tiharo, Qaqi kaiqa varaqi viha Karaitiva qaiqaa tuvuaina entara veka variate, tura. Vikara kaiqa varaate tivakero maa uvara qara ruva nimitora.

1 Te Poruka. Tevata, Sailaasivavata, Timotivavata, tenavu ne Kotira
vaiinti nahenti Tesaronaikaini variakara ni qara ruva nimite. Ne tinavu
Qova Kotivavata, Ihu Karaitiva Noravanovata ikama variara.
2 Tinavu Qova Kotivavata, tinavu Nora Vaiintivano Karaitivavata, ni
aaqurihama nimiteharo koqema nimitaivaro ni muntukaqihairo paru
i vaira variata.

Kotirara koqeve tura

3 Ti qata vakaao, tenavu niara irihama vo enta vo enta Kotirara
koqema iarao tiariravaqaima tinavuqi vaimanta vaunara. Ne Karaiti-
rara quqaave tivake viraqaahai voqavata virara kempukaiqamake
iriqi vi variarara ti, tenavu homa niara Kotirara koqema iarao tivaqi
virara. Nariara nariara muntuka vataa okarava niqi voqavata vairara
ti, tenavu homa niara Kotirara koqema iarao tivaqi virara.
4 Ne mintiaqi vi variarara ti, tenavu Kotira vaiinti nahenti vokiaka
nivutana vaiha ni mahuta ti vaunara. Ne Ihura vaiinti nahenti
variamanta vira kaara vonavu ni qoraiqama nimite variamanta ne
nora maara vareha ne kia popoharaiti, kempukaiqamake Karaitirara
iriqi vi variarara ti, tenavu ni mahuta ti vaunara.
5 Ne maara varaqi vi variarara Kotiva virara kia tauru karaitiro,
viva vaiinti nahenti uva avuqavuqama kero iri vaiva vaimantara ti, ne
Kotiva raqiki vainaini vireka iha, nora maara varaqi vi vaivaro Kotiva
niara vika ti vatukaini ho uru vaikavema tianaro.
6 Kotiva avuqavuqama kero uva iri vaivara tiro, ⌞ekaara entaqaa⌟ viva
ni qoraiqama nimiteha maara niqaa vate variaka *náivata* qoraiqama
nimiteharo vikaqaa maara vateharo 7 nivata tinavuvata maara qaqini
varakero vuaqa rava timitaanaro. Vi entaraqaa Noravano Ihuva naaru-
vaihairo nai *enseli* kempukanavu hampata qovaraiqama viro nora iha
itaainara hampata tuvurero 8 Kotirara kia iri vai vaiinti nahentikave,
Ihu Karaitira vakaakara qumina uvave ti vai vaiinti nahentikave, vika
vika ruqutuanaro.
9 Viva vi vaiinti nahentika nititama kaira vika Nora aaqantohai
niaraini nariara kanta oru vaiha ekaa enta vaaquqamavi variqi viha,
kia Nora Vaiinti mpeqa okara takuqi vairavata ho tavevara.
10 Vi entara Ihuva tuviraro virara quqaave ti vaiinti nahentika vira
autu noraiqama keha tuahera kevara. Tenavu Ihurara ni tiva nimu-
ramanta ne quqaave tiakara ti, nevata vi entara vi vaiinti nahentika
nivutaini vaivara.
11 Tenavu virara irihama Kotiva ni kahaqama nimitaarire ti, vo enta
vo enta Kotira niara aare vaunara. Niara koqe aaraqaa vuate tiro,

Kotiva ni naarama tairara iriha tenavu Kotira aarama nimite vaunara. Ne Karaitirara kempukaiqamake iriqi viha koqe kaiqaqai varaqi vi vaivaro Kotiva ni kempukaiqama nimitaira ne vi kaiqara vi kaiqara ho varaqi vuate ti, tenavu Kotira aare vaunara.

12 Ne mintimake koqe kaiqa varaqi vi vaivaro tinavu Nora Vaiinti Ihura autuvano virini qiraro ni nutuvanovata virini qiarira. Kotivavata, Noravano Ihu Karaitivavata, ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaqi vi vaira ne homa mintiaqi vivara.

2

Kotira uva voqamakero raqa kaaina vaiintirara tura

1 Ihu Karaitiva tinavu Noravano tinavu ruvaaquma kareva tuvuaina entarara ni tiva nimirera. Te niara ike mpo tiha 2 kia vo vaiintinavu hampi uva ti variara iriate turo. Hini vaiintinavu unahaa tiha, Noravano orurantero tuvuaina entava vaakama qovaraiqivo, ti variara. Ne vika uvara qeteha noraiqaake irivora. Kia vi entava qovarama vivo.

Taihairoe vi uvava qovaraiqama vivo? Vovano unahaa tiharo, Kotiva uva qovarama keharo minti tivo? Vovano tiharo tinavuara minti tiarave. Tinavuara vi uvara qara ntuva taarave, ti variamantae minti ti variavo?

3 Kia qaqi kaivaro vo vaiintivano vo uva vo uvaqohairo ekaara entara ni una uva tiva nimiari. Naantiara enta airi vaiinti nahenti Kotira qoririma amite vaivaro vovano, Kotira uva raqa kaarira vaiintiva qovarama viro variqiro viraro, viraqaahairo Karaitiva tuvuaina entava ho aniraanaro. Kotiva uva vataira raqa kaaina vaiintiva, viva naane avuni qovarama viro variqiro viro, Sataanira vatukaini raumpirima vuariravama varianaro.

4 Vi vaiintiva naantiara qovarama viro vaiinti nahentivano variqave ti vai haikarave, vika autu tuaherake vai haikarave, vi haikarara qumina haikave, te ekaa vi haikaravata aatara kauraukave tivakero, viva oru Kotira Naavuqi oquviro vaiharo nariara te Kotikave tianaro.

5 Ne kiae vi uvara qaqi iritaavo? Te haaru ni hampata vaiha ekaa vi uvara ni tiva nimiavaunara.

6 Kotiva vatai uvara raqa kaaina vaiintiva vaaka qovarama vuantorave tiro, vo haikavano vira ravaaqavuke vaira. Vira ravaaqavu kai haikarara ne kankomake iriara. Kotiva nai kaama taina entarama qora vaiinti viva qovarama vuanaro.

7 Maa entara Kotiva vatai uvara raqe variaka kia qoqaa vaiha qora kaiqa vararaiti, vika kukeqavi vaiha qora kaiqa vare variara. Ho qora vaiinti vira ravaaqavuke vaiva naantiara ekaara viniraro 8 viraqaahairo qora vaiinti viva Kotiva vatai uvara raqa kaarirava vaakama qovarama vuanaro. Vi vaiintiva qovarama viro qoqaa vaiharo vaaqu kaiqa varaqiro vi vairaro, viraqaahairo tinavu Noravano Ihuva qovarama viraro vira mpeqa okaravano takuqi vaivavata, nai noqihairo aiho vuaqa kaariravavata, vi vaiintira taiqakero vehi autu kaanaro.

9 Kotiva vatai uvara raqa kaaina vaiintiva qovarama viraro Sataaniva vira kempukaiqama kairaro viva unaqaraiqama kero vo kaiqa vo kaiqa, nora kaiqa kia tave kaiqara varaqiro vuanaro.

10 Viva mintiaqiro viramanta Sataanira aaraqaa ni vai vaiinti nahentika vaivaro viva unaqaraiqama kero vo uva vo uva vika tiva

nimiqiro vi vaira vika vira uvara quqaave tivara. Vi vaiinti nahentika kia Karaitira uva quqaa uvara antuqa arimantara ti, vira kaara vika Sataanira vatukaqi vi vaiinti nahentika vaivaro Kotiva kia ho vika kuvantu nimitaanaro.
11 Vira kaara Kotiva vika avu aato vara hampiqama kairamanta vika una uvara quqaa uvavema tivara.
12 Ekaa vaiinti nahenti Kotira quqaa uvara una uvave tivake vaaqu kaiqara quaha quaha i vaika, Kotiva vikaqaa uva vateharo vikara Sataanira vatukaqi vivarave tianaro.

Kotiva ni nai kaama torara tura
13 Ti qata vakaao, ne Noravano niara muntuka vataikama variavo. Vira Maraqura kempukaqaa ne Kotira vaiinti nahenti koqeka variqi viha, quqaa uva iriqi vi vaivaro ni kuvantukero ntitaarire tiro, Kotiva haaru hoqarero ni nai kaama tora. Minturara ti, tenavu vo enta vo enta Kotirara koqema iarao tivaqi vuariravama vairo.
14 Tinavu Noravano Ihu Karaitiva mpeqavano aatite vainaini nevata mini oru variqi vuate tiro, Kotiva ni naarama taira. Kotiva ni naarama tai uvara iriate ti, tenavu Karaitira vakaaka ni tiva nimi vaunara.
15 Ti qata vakaao, vi uvara irihama nevata kempukaiqamake vaiha, tenavu ni tiva nimuna uvaraqai paama tivake tuataqi vuata. Noqihaie qaraqihaie ni tiva nimuna uvaraqai paama tivake tuataqi vuata.
16-17 Tinavu Noravano Ihu Karaitivavata Kotiva tinavu Qovavata tinavuara muntuka vataimanta vaunara. Tinavuara vo enta vo enta kempukaiqaavi vaiha vira vataake oru vai entara vekaiqiate tiro, Kotiva tinavu aaqurihama timiteharo koqema timitaira. Kaivaro viva ni muntuka kempukaiqama nimite vaira ne kempukaiqaavi vaiha koqe kaiqaqai varaqi viha koqe uvaqai tivaqi viha variata.

3

Tinavuara iriha Kotira aarama timitaate tura
1 Ti qata vakaao, te ekaara uva vo ni tiva nimirera: Ne Kotira aare vaivaro tinavu Nora Vaiinti uvavano vaaka vi ani vaira, vo vatanaa vo vatanaaka ne tintemake, vikavata vi uvarara quqaa koqe uvave tiata.
2 Kia ekaa vaiinti nahenti Karaitira uvara quqaave ti variarara ti, ne qaiqaavata Kotira aare vaivaro vaaqu kaiqave, qora kaiqave, vare variakaqihairo viva tinavu ruaruama timitaarire.
3 Noravano nai uva vataira avataqiro vi vaivama vairo. Sataaniva ni ravaaqavu kero qoraiqama kaantorave tiro, viva ni kempukaiqama nimiteharo ni antuara nimitaanaro. 4 Nora Vaiintivano tinavu muntuka qihaaqama timitaimantara ti, tenavu tiha, Homa ne tenavu ni tiva nimuna uvaravata, ni tiva nimire iaina uvaravata, iriqi vivarave, turo.
5 Noravano Karaitiva ni kahaqi vaira ne Kotiva niara muntuka vate vaina okarara kankomake iriqi viha, viva nai kempukaiqama kero variqiro vintemake, nevata kempukaiqamake variqi vuata.

Hauri niqihai vokiaka kia kaiqa varevorave, tura
6 Ti qata vakaao, Nora Vaiinti Ihu Karaitira autuqaa tenavu maa uvara kempukaiqamake niara mintima ti: Ne tavaivaro ni qata vakaa vovano popoheharo kia kaiqa vararaitiro, viva tenavu niara maantimake kaiqa varaate tuna uvara kia iriraitiro, qumina variqiro virera, ne kia vi vaiintira aaqanto variate, turo.

7 Ne kankomake iriara. Tenavu iainantemake, nevata mintiataara
vaimanta ne hininavu kia minti variara. Tenavu ni nivutana vaiha kia
popoharaiti, koqemake kaiqa vare variavaunara. 8 Tenavu ni hampata
vaiha kia qumina kara vararaiti, monu aqukeha vare variavaunara.
Tenavu ni maara nimiarorave tivakeha aatitoraqaavata entaqivata
vukaari utiha kaiqa varaqi viha monu aqukeha kara varake ne vari-
avaunara.
9 Vi entara tenavu niqihai kara naaruarirava ho vaumantavata,
tenavu kia mintiavaunara. Ne tinavu kaiqa taveha tenavu iainante
iate ti, kia niara karave, vo haikave, naari variavaunara. 10 Tenavu ni
hampata vaiha ni uva maara tiva nimiha mintima ti: Kaiqa kia varaina
vaiintira kiama kara amiate, tiavaunarave.
11 Tenavu iruramanta niqihai vaiinti vonavu popoheha kia kaiqa
vararaiti, vinavuka qumina vaiha vo vaiinti vo vaiinti kaiqara turoqare
variara.
12 Nora Vaiinti Ihu Karaitira autuqaa tenavu uva vateha vi vaiinti-
navukara kempukaiqaake tiha, Kia qumina vi aniraiti, avivinamake
vaiha kaiqa vareha kara namaqi vuate, turo.
13 Ho ti qata vakaao, ne koqe kaiqa varehama kia popohaata.
14 Tenavu maa qararaqi uva tiva taunara vovano kia avataqi virera, ne
vi vaiintira viraaqamake tavema, kia vira aaqanto vaivaro viva kaurira
haika varaarira. 15 Kia vi vaiintira navutaiqama amitaraiti, ne virara
tinavu qata vakaave tivakeha virara raurihara variane tiata.

Ekaara uva tura

16 Noravano muntuka paruma nimite vaiva viva ni kahaqi vaira ne
ekaa vo kaiqa vo kaiqa varaqi vi vaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira
variqi vuata. Noravano ekaa ni hampata variqiro vi vaira variata.
17 Ho te ni uva mantarera tenta kauquqohai tenta hutu qara ntuva
tauro, Te Poruka.
Tenta hutu qara ntuva taunara ne tavehama quqaama Poruva
tinavuni qara ruva timitairave tivara.
18 Tinavu Noravano Ihu Karaitiva ni aaqurihama nimiteharo koqema
nimitaqiro vira variqi vuate, turo.

1 TIMOTI
Poruva Timotiraini avuniqamakero qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 35 ihie aitarovaro Poruva qaiqaa karapuhiqi vaiharo maa uvara qara ruva tora. Timotira qova Giriki vaiintivano vauvaro vira nova Iutaa nahentivano vauvaro Timotiva Porura vakaaka iriro Karaitira uvara quqaave tivakero Porura avataqiro viharo vira kahaqamaqiro vi vaura. Timotirara viva koqema kero Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimiqiro viharo una uva maara kia iriraitiro variqiro vuarire tiro, Poruva Timotira maa uvara qara ruva amitora.

1 Te Poruka. Kotiva tinavu kuvantu kero tivitaariravavata, Ihu Karaitiva tenavu vira tavaainara veka variariravavata, vitanta tiamanta te noraiqamavi Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimi vauraukama vai.
2 Te maa qarara ai Timotira ruva amite. Are Ihu Karaitirara quqaave tianarara ti, te ariara ti maaquve ti vaunara. Tinavu Qova Kotivavata, tinavu Noravano Ihu Karaitivavata, ai aaqurihama amiteha koqema amite vaivaro ai muntukaqihairo paru i vairara variana.

Una uva maara tiva nimi vau vaiintikara tura
3 Te Masedoniaini virera ihama ariara mpo Epasaasini variane tunantemake, te qaiqaavata ariara miniqai variane, turo. Vo vaiintinavu mini vaiha hampi uva maara vaiinti nahenti tiva nimi variaka, are vinavukara qioqama kehara kia minti tiate tiana.
4 Vika *vuri/uri* uvaqai tivaqi viha nái naaqu taato kaivaqaukavara vika anku nutuqai iriqi viha viraqaahai tirorira uvaqai qovaraiqamake variara. Are vikara kia minti tiate tiana. Vi uvava kiama Kotira kaiqa kahaqianaro. Vaiintivano Ihu Karaitirara kempukaiqaa kero iriqiro vi vaiva, vivama Kotira kaiqa kahaqi vairo.
5 Vaiinti nahenti nariara nariara muntuka vataate ti, te ariara vi vaintinavuka qioqama kaane tunara. Vaiinti nahenti Karaitira uvara kia taara aato iriraiti, vira uva quqaiqamake iriqi viha, Kotira avuqaa koqe kaiqaqai varaqi vi vai okararaqaahai vika nariara nariara muntuka vataqi vivara.
6 Hini vaiintinavu vi okarara qaqirake qumina uvaqai tivaqi vi variara. 7 Vika tiha, Kaiqe tenavu Mosiraqaa tivato uvara vaiinti nahenti tiva nimiare, tivakeha vika vi uvara kankomake iriaka voqaara vaiha, vika vi uvaravata, vo uva nái ti varia uvara okaravata, kia kankomake iri variaka variara.
8 Tenavu kankomake irunara: Mosiraqaa tivato uvava vaireva, koqe uva vaivaro vaiintivano vi uvara naitarama kero iriqiro viharo kiama Kotira uva raqa kaanaro.
9 Tenavu vo uvaravata kankomake irunara: Kotiva kia nai uva avuqavuqamake iri varia vaiinti nahentikara iriharo vi uvara Mosiraqaa tiva taraitiro, vira uva raqakeha qora kaiqa vare varia vaiinti nahentikara iriharo Kotiva vi uvara Mosiraqaa tiva tora.

Vaiinti nahenti kia Kotirara iri variakave, vaaqu kaiqa vare variakave, Kotira uva qaqirake vataihainaa okarara iri variakave, nai noka

qoka aruke variakave, vora aruke variakave, 10 vaiinti nahenti hampi
qare variakave, nai kana vaiinti vataake hampi ni variakave, vaiinti
muara ravaaqavukeha voka nimi variakave, una uva ti variakave, nai
kauqu aiqiqaa aqukeha una uva ti variakave, quqaa uva tauvaqa utu
amiteha hampi kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqi vi variakave, vikara
iriharo Kotiva nai uva maara vatora.
11 Quqaa uva vaireva Karaitira uvama vairo. Kotiva vaiinti nahenti
koqema nimite vaiva, viva ti noraiqama kero vi uvara, nai voqaraa uva
vaiinti nahenti tiva nimiane timanta te tiva nimi vaunara.

Kotiva Porura aaqurihama amitorara tura

12 Ihu Karaitiva tinavu Noravano, vivama ti kempukaiqama timitero
tiriara viva homa ti uva tiva nimiqiro vuanarove tivakero ti noraiqama
kaimanta te vira kaiqa vare vaunarara ti, te virara koqema iarao ti
vaunara.
13 Quqaama te haaru Karaitirara qora uva tiva amiteha vira vainti-
navu qoraiqama nimitaqi viha vika ntaihamaqi vi variavaunara. Vi
entara te Karaitirara kia kankomake iriraiti, tenta hampi kaiqa vare
variavauna okararavata kia iriavaunarara tiro, Kotiva ti aaqurihama
timitomanta te Karaitirara quqaa vivave tiavaunara. 14 Tinavu No-
ravano Ihu Karaitiva voqamakero ti aaqurihama timiteharo koqema
timitaimanta, viraqaahai te virara kempukaiqaake iriqi viha virara
muntuka vateha vaunara.
15 Maa uvara quqaa uva tivataara, vaiinti nahenti virara quqaa uvave
tivakeha homa iriqi vivara: *Viva qora kaiqa vare varia vaiinti nahentika
kuvantu nimitairaro Kotiva vika ntitaarire tiro, Ihu Karaitiva vataini
tuvirave.* Ike, qora kaiqa vare varia vaiinti nahentikaqihai te anomake
voqavata qora kaiqa vare vauraukama vauro.
16 Te minti vaura vaiintika vauraro Ihu Karaitiva vaiinti nahentiara
paruma nimitaaina okarara tavaate tiro, viva ti naane aaqurihama
timitaira. Ihu Karaitiva ti vaaqu vaiinti naane aaqurihama timitairara
irihama, vaiinti nahenti aato kenko tira iri vimanta vika tiha, Ike,
Karaitiva Porura aaqurihama amitainantema kero, viva tinavuvata
aaqurihama timitairaqe tenavuvata ekaa enta qaqi variqi vuare, tivara.
17 Ekaa enta qaqi variqiro vi vai Avuhainaava, kia qutuarira okarava-
vata viraqi vaiva, tenavu vira kia ho avuqohaivata tavaarirava vaiva,
viva nai vohaiqavanoqai Variqavano vaira. Viva mintimakero vairara
ti, kaiqenavu ekaa enta vaiha vira quahama amiteha vira autuqai
tuaheraqi vuare. Quqaave.
18 Ti maaqu Timotio, haaru vo vaiintinavu ai tiva amiha Kotiva ariara
mintima tivo tu uvarara irihama, te maa uvaravata ai tiva amirera:
Are Kotira aaraqaa viharama qora kaiqa vare vaika ai aatara kevorave
tivakehara koqe iqoka vaiinti voqaara variqira vihara, qora kaiqa vi
aataraka aatarakamaqira vuane, turo.
19 Kotira aaraqaa vihara Karaitirara kempukaiqaakera iriqira vihara
koqe kaiqaqai vare vairaro kia ai toqaavu aruarire. Vokia vaiintika
koqe aara qaqirake qora kaiqa vareha toqaavu aruainarara vika
kia noraiqaake iri variavaro vira kaara vika Karaitirara iriqi vuava
qoraiqama vi vaira.
20 Himeneusivavata Arekisantavavata vitanta mintiake koqe aara
qaqirake qora kaiqaqai varaqi vi variara. Vitanta kia Kotirara qora uva
tivaqi vuate ti, te vitanta Sataanira kauquqi kaunara.

2

Kotira aare okarara tura

1 Te hoqare ari vihi tiha, Ne ruvaaqumavi vaiha Kotiva nivata, ekaa
vaiinti nahentivata kahaqiarire ti, vira aarehama virara koqeve tivaqi
vuata.
2 Avuhainaa vaiintive, *kamaani*ra vaiintive, ekaa noraiqamavi vai
vaiintikave, vikaravata irihama ne Kotira aaraivaro viva vika ka-
haqiarira. Ne mintiaqi viha Kotira aare vaivaro Kotiva vika kahaqira
vika tinavuqaa koqemake raqiki vaiqe viraqaahai tenavu ho variari-
raro tinavu muntukavano paru iharo qihaaqamake vairaqe tirema
vaiha Kotira kaiqa vareha koqe aaraqaaqai vuari.
3 Mintimake Kotira aare varia okarava koqe i vaivaro Kotiva virara
quahe vairo. 4 Kotiva ekaa vaiinti nahentiara quqaa uva okara
kankomake iriqi vuate tiro, viva vika kuvantu nimitaariravama vairo.
5 Variqa vohaiqavanoqai vaivaro tavaaranahainaa vaiinti vohaiqa-
vanoqai vaiharo, vaiinti nahenti Kotira vataake vohaa variate tiro, viva
vika avutana vaira. Vi vaiintiva Ihu Karaitiva.
6 Viva ekaa vaiinti nahentiara kuvantu nimitaare tiro, qutu vura.
Viva Kotiva tivato entaraqaa qutu viharo Kotiva vaiinti nahenti ku-
vantu kero ntitaaina okarara qovarama kora.
7 Vi vakaakara vaiinti nahenti tiva nimiane tiro, ti noraiqama kero
tititaimanta te ekaa vo vatanaaka kia Iutaa vatanaaka vi vakaakara
quqaave tivake iriqi vuate ti, vika tiva nimiqi vi vaunara. Kia te una
tiraiti, te quqaa uvama ti vauro.
8 Virara irihama ti hantuqavano maantimama vairo: Ekaa vatukaini
varia vaiintika vika kia arara itairamanta kia tiroriraiti, Kotira kaiqaqai
vara amiteha, nái kauqu virini tuaherakeha Kotira aaramaqi vivara.

Poruva nahentiara tura

9-10 Te nahentiara tirera: Nahenti vika kia nái vaata hampi qo-
haama keha vairaiti, koqemake naavumateha variata. Kia vo qara
vo qaramake qiata kauhi vuntaraiti, kia *kori* oriqohai aututaa haikar-
ave, nora monu aqutaa *hankaarorove/kukukaarave*, nora monu vaina
utavaaqarave, varake nonkutaata. Nahentivano te Kotira autu tuahere
vauraukave tirera, viva koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare vairava,
vivama vira *vahehema/vaataiqama* taina haikavama varianaro.
11 Ne ruvaaqumavi vaimanta nahenti vika kia uva tiraiti, nái vara
muntuvi vatainiqamake vaiha uva iriqi vuata.
12 Kiama nahentivano himpiro vaiinti nahenti Kotira uva tiva nimi-
arira. Kiama nahentivano noraiqamaviro vaiintiqaa raqikiarira. Te
vira qioqama taunara. Nahentivano evaarama variarira.
13 Kotiva Adaamura naane autukero vatero, vira naantiara Evaara
autukero vatora. 14 Adaamuva Sataanira uvara kia quqaa uvave tuvaro
nahentivano Sataanira uvara quqaa uvave tivakero Kotira uva raqa
kora.
15 Ho nahentivano Ihurara kempukaiqama kero iriqiro viharo, vorara
vorara muntuka vateharo, Kotira kaiqa varaqiro viharo, kia nai autu
tuahera karaitiro, variqiro viharo vainti vataqiro vi vairaro Kotiva vira
kuvantu amitaanaro.

3

Kotira vaiinti nahentiqaa raqikikara tura

1 Maa uvara quqaa uva tivataara, vaiinti nahenti virara quqaa uvave
tivakeha homa iriqi vivara:
Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki varia kaiqava koqe kaiqa vaivarora
tiro, homa vaiinti vovano vi kaiqara varaataa iraro varaanaro.
2 Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki variarira vaiintiva avuqavuqama
keharo nuarira vaiintivama variari. Nahenti vohaiqa varataariravama
variari. Kia namari neharo vueraiqiarira vaiintivama variari. Viva
nai avu aato vaataqaa koqema kero raqikiqiro vuariravama variari.
Vaiinti nahenti vi vaiintirara koqe vaiintive ti vaivama variari. Viva
koqema keharo niaraihainauka nai naavuqi ntita vateharo kara nimi
variariravama variari. Vi vaiintiva Kotira uva okara vaiinti nahenti
koqemakero numiqe variarira vaiintivama variari.
3 Vi vaiintiva kia iha namari neharo vueraiqiarira vaiintivama
variari. Viva kia vaaka arara itairaro vaiinti nahenti ruqutuariravama
variari. Vi vaiintiva qihaaqama kero kahaqi variarira vaiintivama
variari. Vi vaiintiva kia monuara noraiqama kero muntuka ntuarira
vaiintivama variari.
4 Viva nai naata vaintiqaavata koqema kero raqikiariravama variari.
Vira vaintaira vira uva koqemake iriqi vi vai vaiintivama variari.
5 (Nai naata vaintiqaata kia koqema kero raqiki vai vaiintiva nanti-
akeroe Ihura vaiinti nahentiqaavata koqema kero raqikiqiro vuanaro?
Kia ho mintianaro.)
6 Kia Ihura vainti qaraaka vaiintivano noraiqama viro Ihura vaiinti
nahentiqaa raqikiqiro vuari. Hauri viva noraiqama viro te nora
vaiintima vauro tiantora. Viva mintiaqiro viraro vira kaara Kotiva
Sataaniraqaa uva vatontema kero, viraqaavata uva vataantora.
7 Vi vaiintiva vaireva, koqe vaiintivano vairamanta ekaa qaqi vaiinti
nahentivata vi vaiintirara koqe vaiintivema tivara. Viva kia mintira
vaiintiva vairera, qaqi vaiinti nahenti virara qora vaiintive tivaro
vira kaara Sataaniva vi vaiintira ravaaqavu kairaro qora aaraqaama
vuanaro.

Ihura vaiinti nahenti kahaqi vaikara tura

8 Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vaira vaiintira aanante vira kahaqi
vaika, vinavukavata koqe vaiintiqai variata.
Vinavuka avuqavu niha nái uva tivatera avataqi viha quqaa uvaqai
ti vaika variata. Vinavuka kia airi *uaini* ne vaika variata. Vinavuka kia
monuara voqamakero muntuka nti vaika variata.
9 Vinavuka koqe avu aatoqaa niha, vutuke quqaa uva Kotiva qo-
varaiqamakora tiva nimiqi vuata.
10 Are vinavuka noraiqama kareva iharama vinavuka kaiqa naane
avatama kera tavaana. Are tavaira vinavuka vi kaiqara koqemake
varaivera, are vinavuka noraiqama kaira vinavuka Ihura vaiinti na-
hentiqi kaiqa varaqi vuata.
11 Vinavuka naatavaravata koqe nahentima variata. Vinavuka
naatavaranavu vaiha kia vora turoqare vora turoqare i uvara tivaqi vi-
raiti, vinavuka avu aato koqe iro vaira variqi viha vinavuka ekaa kaiqa
nimira kia hampi vararaiti, avuqavuqama keha vare vai nahentikama
variata.
12 Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vaina vaiintira vira kahaqi vaiva,
vivavata nahenti vohaiqa vataavama variari. Vi vaiintiva koqema kero
nai vaintairaqaavata nai naavuqi vaikaqaavata raqikiqiro vuarirava

variari. 13 Naantiaraihainaa vaiinti vinavuka noraiqamavi Ihura vaiinti
nahentiqi koqemake kaiqa varaivera, vinavuka nutuvano viriniqira
vinavuka kia qetaraiti, vinavuka nai Karaitirara kempukaiqamake iriqi
vi vai okarara tiva nimiqi vivara.

Kotira uva kukeqatorara tura

14-15 Te inaaraiqa varike ai oru tavarera auti vaunara. Vo haikavano
ti ravaaqavu kairaqe kia vaaka oru ai tavaarorave ti, te maa qarara ai
ruva amite. Are Kotira vaiinti nahenti nantimake variqi vi vai okarara
kankomakera iriane ti, te maa qarara ai ruva amite.

Vira vaiinti nahenti vaireka, vika Kotiva qaqi variqiro vi vaira
naavuqi variaka voqaarama variara. Paama tivakero naavu kaara
arataiva naavu aqu amite vaintemake, Kotira vaiinti nahenti vira quqaa
uvaqaa koqemake raqikiqi vi variara.

16 Ike, Kotiva nai uva qovaraiqamako uvava nora uvama vairo. Vi
uvava maantimama vairo:

Karaitiva vaiinti vaata vataakero vataini qovaraiqama vumanta
vaiinti nahenti vira tavorave. Kotira Maraquravano vira quqaa okara
qoqaiqama komanta enseli vikavata vira tavorave. Vo vatanaa vo
vatanaaka vira uva tiva nimura iri, virara quqaa vivave turave.
Kotiva vira vita kovaro viva naaruvaini vurave.

4

Poruva una uva maara tu vaiintikara tura

1 Kotira Maraquravano vutukero maa uvara mintima tiro: Naantiara
vaiinti vonavu Karaitirara iriqi vi vai okarara qaqirake, vinavuka
vaananavu una uva tiva nimi vai uvaraqai iriqi vivarave, tira. 2 Vi
vaiintinavuka maa entara qovaramavi quqaa uva ti variaka voqaara
una uvaqai tivaqi vi variavaro vika toqaavu aruataara vaimanta vika
kia kauriraiti, qora kaiqaqai vare variara.

3 Vinavuka vaiinti nahenti qioqama teha kia naata vaati varaate, vi
karara vi karara kia naraiti qaqi variqi vuate, ti variara. Vika minti ti
variavaro Kotira uvavano kia mintima kero vaira.

Tinavuara ekaa vi karara vi karara naate tiro, Kotiva vo kara vo kara
autukero vataira. Virara irihama tenavu Karaitirara quqaave tivake
Kotira quqaa uva iriqi viha tenavu homa vo kara vo karara Kotirara
koqema iarao tivakeha namaqi virara.

4 Ekaa Kotiva autukero vatai karava koqe karaqaima vairo. Tenavu
vo kara kia qioqama taraiti, ekaa karara Kotirara koqema iarao
tivakeha homa namaqi virara.

5 Kotiva tivaro kara qovarama virara ti, tenavu Kotirara koqema iarao
tivakeha homa tenavu ekaa karara koqe karaqai vaivo tivakeha narara.

Ihu Karaitira kaiqa koqemakera varaqira vuane tura

6 Are vi uvara vi uvara Ihura vaiinti nahenti tiva nimiqira virera, are
Ihu Karaitira kaiqa vaiinti koqevama vainara. Are mintiaqira vi vairaro
Kotira quqaa uvavano ai kara voqaara vairara are koqema kera Kotira
aaraqaa vinara.

7 Vo uva *vuri/uri* uva hampiqama keha una variqara ti varia uvarave,
kontavano hampi uva ti variarave, are ekaa vi uvara tauvaqa utu ami-
taana. Are Kotira aaraqaa koqemakera ni vainara, virara noraiqaakera
iriqira vuana.

8 Vaiintivano aaraini niharo nai aiqu kauqu rantutaarirava vi haikava
vira vaataqaima kahaqianaro. Vaiintivano Kotira aaraqaa niharo kem-
pukaiqama kero ni vairava vira maraquravata kahaqama amitaanaro.
Are Kotira aaraqaa vo enta vo enta kempukaiqaa kera ni vairaro ai
avu aato muntukaqihairo ho vairara are maa entaravata, naantiara
naaruvaini vaina entaravata, homa variqira vinara.
9 Maa uvara quqaa uva tivataara, vaiinti nahenti virara quqaa uvave
tivakeha homa iriqi vivara.
10 Tenavu tiha, Qaqi variqiro vi vai Variqava, Kotiva, viva tinavu
kahaqiarirava vaivo, ti vaunarara ti, tenavu vukaari utiha vira kaiqa
varaqi vi vaunara. Kotiva ekaa vaiinti nahenti kuvantu nimite vaiva,
viva Ihurara quqaave ti vaiinti nahentika kuvantuma nimitaanaro.
11 Maa uvara ai tiva amunara are vaiinti nahenti tiva nimiqi vihara,
vi uvara iriqi vuate tiana. 12 Vokika ariara tiha, Tavaate, viva qaraaka
vaiintivanoqaima vaivo. Kia vira uva irirerave, tivera, are kia vika qaqi
kaira minti tivaqi vuata. Ihura vaiinti nahenti ariara koqe vaiintive
tiate tira, are koqe uvaqai tivaqira vihara avivinama kera variqira
vuana. Vorara vorara muntuka vataqira vuana.
Kotirara kempukaiqaa kera iriqira vuana. Hampi ni vai okarara
tauvaqa utu amitehara variqira vuana. Are mintiaqira vi vaira vaiinti
nahenti vikavata ai aanante koqemake variqi vivara.
13 Are ti veka vaiharama maa kaiqara varaqira vuana: Vaiinti
nahenti ruvaaquma kera vika nivuqaa himpi vaihara Kotira uva
kaara ruva nimitera, vi uvara iriqi vuate tivakera, vi uvara okaravata
avuqavuqama kera tiva nimiqira vuana.
14 Haaru *elda* vaiintinavu nái kauqu ariqaa vateha Kotira uva vo ai
tiva qovarama amuvara are viraqaahaira Kotira kempuka vo varonara.
Kotiva vi kempukara ai amitaira are kia tauru karaitira, virara iriqira
vuana.
15 Ekaa vi haikarara tunara are vi kaiqaraqai varaqira vi vairamanta
ekaa vaiinti nahenti ai kaiqa taveha virara anomake koqe kaiqave tiata.
16 Are raurihara variane. Are koqe aaraqaaqai viharama koqe uvaqai
vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana. Are mintiaqira virera, Kotiva
aivata ai uva iri vaikavata kuvantu nimitero ntitaanaro.

5

Maantimakera Ihura vaiinti nahentiqaa raqikiane tura

1 Are tavairaro Ihura vainti naampai vovano kia koqe aaraqaa virera,
kia vira noraiqaakera atiraitira, nena qorara qihaaqama kera tinan-
tema kera, vi vaiintiraravata tiraro koqe aaraqaa vuarira. Qaraaka
vaiintiara tireva, nena qata vakaarara tinantema kera, vikaravata minti
tiana.
2 Nahenti kontara tireva, nena norara tinantema kera, vikaravata
minti tiana. Qaraaka nahentiara tirera, nena aura nakaarara tinantema
kera, vikaravata minti tiharama avivinama kera variqira vuana.
3 Tavairaro tentoqa nahentiqaa raqikika kia vaivera, are vira koqe
okarama autu amitaane. 4 Tentoqa nahenti vairamanta vika vain-
tairave, vika naintivarave vaivera, vika homa viraqaa raqikivara. Vika
nái noka qokave, naaqu taatokave, haaru nai vika raqikirara iriha, vate
vika nái nokaqaave, nái taatokaqaave, raqikiqi vuata. Vika mintiaqi
viha, Kotira kaiqa vare vaivaro Kotiva vikara quaheharoma varianaro.

5 Tentoqa nahentivano nariaraa vairava, viva Kotira vekaiqiharo
variqiro viharo, entaqivata aatitairaqaavata Kotirara ti kahaqiarire
tiro, vira aaramaqiro vuanaro.
6 Tentoqa nahenti vovano nai quahaainararaqai iriqiro vi vaiva
vaireva, vi nahentiva qaqi variqiro viharovata, viva qutuvi nahentira
voqaarama vairo.
7 Are maa uvara vaiinti nahenti tiva nimiraro vikaqaa kia uvavano
vaira koqemake variqi vuata. 8 Vaiinti vovano nai vaiinti nahentiqaa
kia koqema kero raqiki vairera, vi vaiintiva Karaitira uvara qumina
uvavema tianaro. Vi vaiintiva kia Kotira uvara quqaave ti variaka
vikavata naatarakero anomakero qora vaiintivanoma varianaro.
9 Are tentoqa nahenti autu vatareva iharama, tavairaro nahenti
vovano qorainti vohaiqaqai varatero vairava anoma kontaiqama viro
60 ihi vara kairera, vira autuqai vataana.
10 Vi nahentirara koqe kaiqa vare vai nahentirave ti vai nahentivama
variari. Vi nahentiva koqema kero nai vaintairaqaa raqikiqiro vi
vaimanta noruqama vi nahentivama variari. Vi nahentiva koqema
kero niaraihainauka nai naavuqi ntita vatero kara nimi vaira na-
hentivama variari. Vi nahentiva Kotira vaiinti nahenti kaiqa vara
nimite vaira nahentivama variari. Viva maaraqi vai vaiinti nahentika
kahaqama nimite vaira nahentivama variari. Viva koqe kaiqa, vo kaiqa
vo kaiqa varaqiro vi vaira nahentivama variari. Minti vai nahentika
autuqai vataate tiana.
11 Qaraaka tentoqa nahentiara kia vika autu vataate tiana. Vi
nahentika Karaitirara noraiqaake iriqi vi, viraqaahai vika qaiqaa vaati
varaataa iramanta Karaitira kaiqa qaqirama kevara. 12 Vi nahentika
hoqare nái kauqu aiqiqaa aqukeha tivate uvara qaqirakera kaara
uvama varevara.
13 Qaraaka tentoqa nahenti okara vaireva, maantimama vairo: Vika
kia kaiqa vararaiti, qumina vaiha voqi voqi qumina vi ani vaiha vora
turoqarama amite vora turoqarama amite i variara. Vika vokiaka
kaiqaravata qumina irikeha tivaqi vi variara. Vika kia voka tiva nimi
varia uvara viraqai tiva nimi variara.
14 Qaraaka tentoqa nahentivano mintiantorave ti, te virara tiha, Are
qaiqaa qorainti varatera vainti vataqi vihara viraqaa raqikiqira vuane,
turo. Vi nahentiva mintirera, tinavu navutaiqama timite variaka kiama
ho vi nahentira kaara tinavuqaa uva vatevara. 15 Te tavauramanta
tentoqa nahenti hininavu koqe aara qaqirake tuqantaavi Sataanira
aaraqaaqai vi variara.
16 Nahenti vovano Ihura vainti vaiharo tavairaro vira naavuqi ten-
toqa nahenti vovano vairera, viva viraqaa raqikiqiro vuari. Viva
mintiramanta Ihura vaiinti nahenti vokika homa tentoqa nahenti
vonavu nariaraa vaikaqaa raqikiqi vivara.

Nora vaiintinavu Kotira kaiqa koqemake varekara tura

17 *Elda* vaiintinavuqihai vonavu koqemake vi kaiqara vare vaivera,
are tiramanta vika vi vaiintinavuka koqaa voqavata nimiata. Vo vai-
intinavu kia popoharaiti, kempukaiqama keha Kotira uva tiva nimiqi
viha, vi uvara okaravata vutuke vika numiqe varia vaiintinavukara, te
avuniqamake vinavukara iriha mintima turo.
18 Kotira vukuqi mintima tiro:

Uiti auru rakavuarire tira, are purumakau vita vatairaro uiti vi vaura aiqu ravaqiro vi anina purumakaura vira no rumpa terorave. Vira no qaqi kairaro purumakauvano vi kaiqara vareharo homa vi karara hini naanarove, tura. *(Lo 25:4)*

Kotira vukuqi uva vovano mintima tiro:

Vora kaiqa vara amitaira vaiintiva homa nai koqaa varaanarove, tura. *(Ruki 10:7)*

19 Vaiinti vohaiqavanoqai *elda* vaiinti voqaa uva vatareva auti vairera, kia vi vaiintira uva iriana. Vaiinti taaraqantae, taaramonavue, tiha tenavu tavauraro vi vaiintiva qora kaiqa varaivo tivera, are vinavuka uvama iriane.

20 Are tavaira nora vaiintinavu quqaa qora kaiqa vara kaivera, are vinavuka ntita varera vaiinti nahenti nivuqaa vaiharama vinavuka nitiana. Are mintiramanta hini vaiinti nahenti vira taveha, vika qeteha hauri tenavuvata mintiarorave tivakeha variata.

21 Timotio, te Kotira avuqaavata, Ihu Karaitira avuqaavata, *enseli*navu nivuqaavata vaihama, te ariara kempukaiqamake tiha: Te ai tiva amuna uvara are vi uvara tiva nimiqira vihara kia vo vaiintiara ti navunaarave tivakera vi uvara qihaaqama kera vira tiva amiraitira, vo vatanaa vaiinti kempukaiqama kera tiva amiane, turo.

Are nena navunaakavata vo vatanaa vaiintivata vohaa qarama kera uva tiva nimiana.

22 Kia paparuqama kehara nena kauqu vo vaiintiqaa vatehara vira noraiqama kairaro Kotira kaiqa varaarira.

Hauri are mintiraro vi vaiintiva kia koqema kero Kotira kaiqa varairaro ariqaavata uva variantora. Vokiaka qora kaiqavano aivata utu varaantorave tira, are koqe kaiqaqai varaqira vuana.

23 Kia qaqi qumina namariqai namaqira vuana. Rovaravano vo enta vo enta ai ari vairara tira, are *uaini* inaaraiqa nairaro ai vikokavano ho variarira.

24 Hini vaiintinavu qoqaa vaiha qora kaiqa vare variavaro uvavano vaaka vikaqaa qovaraiqi vaira. Hini vaiintinavu kukeqavi vaiha qora kaiqa vare variavaro vika qora kaiqa vare varia uvava naantiarainima qovaraiqianaro.

25 Vira voqaara vaiinti nahenti koqemake vare varia kaiqava qoqaama vairo. Kukeqavi vaiharo koqe kaiqa vare vairava vairaro naantiara vira koqe kaiqavanovata qoqaama varianaro.

6

Qumina kaiqa vaiintiara tura

1 Te ne rumpataa vaiinti nahentikara tirera. Ne nintaqaa raqiki vaina vaiintira koqe okara autu amiteha vira uva iriqi vuata. Ne mintiaqi vi vaivaro vovano kiama vira kaara Kotirara qora uva tianaro. Vovano kiama ho tinavu maara uvaravata qora uvave tianaro.

2 Niqaa raqiki vaira vaiintiva Ihura vainti vairera, viva ni qata vakaavama vairara ti, ne kia qora okara vira autu amitaraiti, ne voqavata koqemake vira uva iriqi viha vira kaiqa vara amitaata. Vi vaiintivavata Ihurara quqaave tivakero Kotirara muntuka vatairara ti, ne koqemake vira kaiqa vara amiteha vira kahaqamaqi vuata. Timotio, are vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana.

Una uva maara ti varia vaiintikara tura

3 Vaiinti vovano anirero tinavu Noravano Ihu Karaitiva quqaa tu
uvara qaqira kero, viva tenavu iriqi vi vauna uvaravata qaqira kero
vo uva maara tirera, 4 vi vaiintiva nai autuaraqai iriharora tiro, viva
kia uva maara okara kankomakero iri vai vaiintivama varianaro.
Mintimake varia vaiintika avu aatoqi tirorira uvave, antua uvave
tivaqaima varianaro. Vika mintimake ti varia uvara kaara vaiinti
nahenti nai toma amite nai toma amitemaqi vihave, nai ati nai ati ihave,
nariara nariara qora uva ti variarave, nariara nariara qora avu aato
utuqi vi variara.
5 Vaiinti nahenti vi uvara iriqi vi variavaro vika avu aatovano
qoraiqama vimanta Kotira uva quqaa uva qaqirake, vo uva vo uva ti
variara kaara nai ati nai ati i variara. Vika nái irike tiha, Kaiqe Kotira
avataqi vuaina aararaqaahai monuve, vo haika vo haikave varaare, ti
variara.
6 Vaiintivano Kotiva ami haikarara ho vatauro tivakero quahairera,
quqaama viva Kotira aaraqaa vinaraqaahairo koqe haika airi haika
vataavama varianaro.
7 Tenavu vataini qovaraiqama vuna entara kia vo haikavata vare
anunara. Tenavu maa vatara maini ke vuaina entara kia vo haika-
vata ho vare virara. 8 Virara irihama tenavu tavaariraro karave,
utavaaqave, ho vairera, tenavu virara homa vatauro tiari.
9 Monu airaira vareraraqai noraiqaake iri variaka variavaro vika
avatara haikavano ravaaqavu kaimanta vika hampi kaiqa varaataa
imanta qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare variara. Mintiaqi viha vira
kaara vika qoraiqamavi ekaara vehiqama vi taiqa vivara.
10 Vaiinti nahenti monuara voqavata muntuka ntimanta iriqi vi
variaraqaahairo ekaa qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqavano qovarama vi
vaira. Te tavauramanta vaiinti vonavu monuara voqamake muntuka
ntimanta, vira kaara vika Ihura uva qaqira kaavaro vo maara vo
maaravano vika ravaaqavu kaivaro vika muntukavano qoraiqama
vimanta variara.

Poruva ekaara uva tura

11 Ho Timotio, are Kotira vaiintivano varianarara tira, ekaa qora
okara aatu ruqema kera kantama vuana. Are avuqavu variaina
okarara iriqira vuana. Kotira aaraqaaqai nuvaqira vuana. Ihurara
kempukaiqaakera iriqira vuana. Vorara vorara muntuka vatehara
variana. Kia popoharaitira, kempukaiqaakera variqira vuana. Vaiinti
nahenti qihaaqama nimitaqira vuana.
12 Vaiintinavu kantamaqi viha nai aatarake nai aatarake iantema
kera, nena ekaa enta qaqi variqi vina koqaara vararerave tivakehara
kantamaqi vuana. Are mintima kera kantamaqira vuane tiro, Kotiva
ai aarama taira. Haaru Kotiva ai aaro entara are airi vaiinti nahenti
nivuqaa vaihara te Kotira aaraqaaqai virerave tianara.
13 Kotiva vaivarora tiro, ekaa haikavano qaqi variqiro vi vaira. Ho te
Kotira avuqaavata, Pontiusi Pairaatava vaunaini vaiharo koqema kero
vira tiva amu vaiintira Ihu Karaitira avuqaavata, vaihama ariara maa
uvara kempukaiqamake turo:
14 Te ariqaa tiva tauna uvaraqaa koqemakera raqikiqira vihara kia
hampi vo uva vi uvaraqaa tomaqa taraitira, koqema kera vi uvaraqaa
raqikiqira vi vairaro ekaara entaqaa tinavu Noravano Ihu Karaitiva
qovaraiqiarira.

15 Naantiara Kotiva tivataaina entaraqaa Ihu Karaitiva qaiqaa qovaraiqama vuanaro. Ike, Kotiva voqamakero koqema nimite vaiva, vivaqaima ekaa haikaqaa raqiki vaivama vaira. Viva ekaa avuhainaa vaiinti vika Avuhainaavama vaira. Viva ekaa nora vaiintive nora *enseli*ve, vika Noravanoma vairave.
16 Vivaqaima ekaa enta qaqi variqiro vi vaiva vaiharo viva voqamakero aatite vairaqi variqiro vi vaivaro vovano vira aaqanto vuarira aarava kia vaivaro vira tavai vaiintiva kia vaivaro vira tavaarira vaiintivavata kia varianaro. Viva mintimake vairara irihama, kaiqenavu vira autuqai noraiqama keha virara ekaa enta ekaa enta kempukavano variqiro vuarire tiare. Quqaama turo.

Airi airaira vatekara vokikavata rairake nimiate tura
17 Maa vataraqaa airi airaira vateka are vika tiva nimiramanta vika kia nái nutu tuahereha tenavu nora vaiinti nahenti vauro tiata. Vikara kia nenta airaira vahuqa variaina haikarara noraiqaake iriqi viraiti, Kotiraraqai noraiqaake iriqi vuate tiana. Tinavuara koqemake variqi vuate tiro, Kotiva ekaa haika paruma keharo tinavu timi vaira.
18 Are airi airaira vatekara koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqi vuate tiana. Are vikara nenta airaira hini paruma keha rairake vokavata nimiate tiana.
19 Vika mintiaqi vi vaivaro naantiara naaruvaini vika koqaavano qeramaviro vaira, viraqaahai vika quqaiqamake qaqi variqi vi okararavata vare, qaqi variqi vivara.

Kotiva ai ami kaiqaraqaa koqemakera raqikiane tura
20 Timotio, Kotiva ai ami kaiqaraqaa koqemakera raqikiqira vihara vi kaiqara varaqira vuana.
Hini vaiintinavu kia Kotirara iriraiti, vika nái irikeha tiha, Maara uvavano vaireva vira okaravano maantimama vaivo, tivakeha qumina uvaqai ti variara. Are vi uvara ti variaka tauvaqa utu nimitaana.
21 Hini vaiinti nahenti vika uvara quqaa uva okarave tivakeha vika Kotira aara qaqirake hampi aaraqaaqai ni variara.
Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaira variate, turo.

2 TIMOTI
Poruva Timotiraini vo qara naantiara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 36 ihie aitarovaro Poruva karpuhiqi vaiharo maa uvara qara ruva tora. Vi entara Porura arukeva aumaiqi vauvaro Poruva virara iriharo Timotirara vihi tiharo, Koqema kera Karaitira uva iriqira vuane, tivakeharo maa uvara qara ruva amitora.

1 Te Porukama. Kotira antuqavano timanta te noraiqamavi Ihu
Karaitira uva tiva nimi vauraukama vai. Kotiva nai kauqu aiqiqaa
aqukero tinavuara Ihu Karaitira vataake vohaa qaqi variqi vuate ti
uvara, te vi uvara vaiinti nahenti tiva nimi vaurauka.
2 Timotio, te ariara ti maaqu koqevave turo. Kotiva tinavu Qovavata,
Ihu Karaitiva tinavu Noravanovata, vitanta ai koqema amiteha ai
aaqurihama amitaivaro ai muntukaqihairo paru i vairara variana.

Kotir oqeve tura

3 Ti kaivaqaukavara untemake, tevata Kotira kaiqa koqe avu aatoqaa
vara amitaqi vi vaunara. Te mintiaqi viha Kotirara koqema iaro tivaqi
viha entaqivata aatitairaqaavata ai kahaqiarire ti, vira aaramaqi vi
vaunara.
4 Ai avuqihairo auquru ntairara te qaqima irite vauro. Te ai
tavaariraro ti muntukavano koqe iarire tima vauro. 5 Are kia una
tiraitira, Kotirara kempukaiqamakera iriqira vi varianara, viraravata
te qaqima irite vauro. Ai taatova Rohivavata, ai nova Iunisivavata,
vitanta Kotirara kempukaiqamake iriqi vuantema kera, arevata iriqira
vi variarao, turo.
6 Virara irihama haaru te ariqaa kauqu vate variavauraro Kotiva nai
kempuka vo ai amura are virara tauru kerorave turo. Vaiintivano iha
vuaqa kaivaro qaiqaa itaintema kera, are vi kempukaraqohaira qaiqaa
Kotira kaiqa varaqira vuana.
7 Kotiva kia tinavuara qetaate tiro nai Maraqura timiravauve.
Tinavuara vika kempukaiqamake variqi viha nariara nariara muntuka
vataqi viha, vika náiq*aa* náiq*aa* koqemake raqikiqi vuate tiro, nai
Maraqura tinavu timira.
8 Virara iriharama kia kaurihara tinavu Nora Vaiintiara vaiinti
nahenti tiva nimiqira vuana. Te Karaitira kaiqa kaara karapuhiqi
vaunararavata are kia kauruana. Are ti aanarera airi maara varaqira
viharama Kotira vakaaka koqera tiva nimiqira vuana. Are mintiaqira
viraro Kotiva ai kempukaiqama amitaqiro vuanaro.
9 Kotiva tinavu kuvantu timitero tinavuara nai vaiinti nahenti variate
tiro, tinavu haarama taira. Kia tenavu koqe kaiqa vara amitaunarara
iriharovauve tinavu haarama taira. Viva nai tiva taira avateharo tinavu
aaqurihama timitero koqema timitaira. Kia maa vatara autukero vato
entara Kotiva tiharo, Naantiara te Ihu Karaitira kaiqara irihama vaiinti
nahenti aaqurihama nimiteha koqema nimitarerave, tura.
10 Kotiva minti tivakero vauvaro maa entara Ihu Karaitiva tinavu ku-
vantu timitaarirava vataini qovarama vurara ti, tenavu Kotiva tinavu
koqema timitaainarara kankomake irunara. Karaitiva ekaara qutuvi

varia okarara vira kempuka taiqa kairara ti, tenavu Karaitira vakaaka koqera iriqi viha tenavuvata homa ekaa enta qaqi variqi virara.
11 Vira vakaaka koqera tiva nimiarire tiro, Kotiva ti noraiqama
kaimanta te vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi viha vi uvara okaravata
tiva nimiqi vi vaunara.
12 Te vi uvara tiva nimiqi vi vauramanta vira kaara vokiaka ti
qoraiqama timite variamanta te vi maarara vareha kia te noraiqaake
virara iriha kauriraiti, te quqaave tuna vaiintira okara kankomake
irunarara ti, te muntuka qihaaqama keha tiha, Viva homa ti timitaina
haikaraqaa raqikiqiro vi vairaro ekaara entavano qovaraiqiarire, ti
vaunara.
13 Te quqaa uva ai tiva amunara iriharama vi uvaraqai tuataqira
vihara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana. Vi uvara iriharama
Karaitirara kempukaiqaa kera iriqira viharama vorara vorara muntuka
vatehara variana. 14 Vaiintivano koqe airairaqaa raqikintema kera, are
Karaitira uva tiva amunaraqaa koqema kera raqikiqira vuana. Kotira
Maraquravano tinavuqi variqiro vi vaiva, viva ai kahaqi vairara are vi
uvaraqaa raqikiqira vuana.
15 Figelusivavata, Hemosenivavata, ekaa Esia vataini variakavata-
make, ti qaqirake vua uvarara are irianarave. 16 Onesiforusiva ti
*seni*qohai rumpa taamanta vaunarara kia kauriraitiro, vo tataa vo tataa
ti koqema timite vairara ti, te Kotirara vi vaiintiravata, vira naavuqi
variakaravata, aaqurihama nimitaane turo.
17 Vi vaiintiva kia ti rumpataarara noraiqaakero iriraitiro, tiriara
Romini voqi voqi rantaqiro viviro, oru ti ranta kaira. 18 Ho Noravano
ekaara entaqaa vi vaiintira aaqurihama amitaarire. Te Epasaasini
variavauraro vi vaiintiva ti airiqama kero kahaqama timitorara are
viraravata irianara.

2

Koqe iqoka vaiinti voqaara variqira vuane tura

1 Ti maaquo, Ihu Karaitiva tinavu aaqurihama timitero koqema timite
vairara tira, are kempukaiqaakera variqira vuana. 2 Te airi vaiinti
nahenti nivuqaa vaiha ai tiva ami vauna uvara are irianara, vi uvara
Kotira aaraqaa koqemake ni varia vaiintika tiva nimiramanta vikavata
vi uvaraqaa koqemake raqikiqi viha vokikavata tiva nimiqi vuata.
3 Are Ihu Karaitira vainti vaihara koqe iqoka vaiinti voqaara vaihara,
are tinavu aanantera vo maara vo maara vareharama kempukaiqaa
kera variqira vuana. 4 Iqoka vaiintivano vaiharo naiqaa raqiki vai
vaiintira quahama amitareva autiharo viva kia qumina vo kaiqa vo
kaiqa vararaitiro, viva iqoka raqi vai kaiqaraqai varaqiro vi vaira.
5 Vo koqaa varareka kantamaqi viha nai aatarake nai aatarake vi vari-
akaqihairo vovano kia koqemake kantaa okarara iriraitiro, hampiqama
kero vo aaraqaa virera, viva kia ho vo koqaa varaanaro.
6 Vaiintivano vukaari utiharo kaiqa varakero kara ututaiva, viva
naanema vi karara qantukero naariravama vairo. 7 Are te tiva amuna
uvara iriqira vi vairaro Noravano ai kahaqirara are ekaa vi uvara
anomakerama irinara.
8 Maa uvara iriqira vuane: Ihu Karaitiva Devitira okara vohaa
ankuvano qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpura. Te vi uvara koqe
vakaaka tiva nimiqi vi vaunara. 9 Te mintiaqi vi vauramanta vira kaara

vaaqu kaiqa varai vaiintira rumpa taantemake, ti *seni*qohai rumpa taamanta te vi maarara varaunara. Vika tiqai ho rumpa teha, Kotira uva kiama ho *seni*qohai rumpa tevara.

10 Vokiaka ti qoraiqama timite variamanta, te Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentikara iriha, vikavata Karaitira uva irivaro Kotiva vika ntita varaira ekaa enta Kotira vataake qaqi variqi vuate ti, te vo maara vo maarara kia noraiqaake iriraiti, varaqi vi vaunara. 11 Maa uvara quqaa uva tivataara, arevata vi uvara iriqira vuana:

Tenavu Karaitira vataake qutu vuavaurauka variarera, naantiara tenavu vira vataake homa qaqi variqi virarave.

12 Tenavu kia popohanaara iraiti, kempukaiqaake variqi vuarera, naantiara tenavu Karaitira vataake vaiha, raqikiqi virerave. Tenavu Karaitira tauvaqa utu amitaarera, vivavata tintanavu tauvaqama utu timitaanarove.

13 Tenavu vira uva iriqi vivi, qaqira kaarera, viva nai tiva taaina uvara kia qaqira karaitiro, qaqiqaima vi uvara iriqiro vuanarove. Viva kiama ho nai uva qaqira kero vo uva tianarove.

Quqaa uvaqai tuataqira vuane tura

14 Ekaa vi uvara vi uvara tiva amunara qaiqaa qaiqaavata vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana. Are Kotira avuqaa vaiharama vaiinti nahenti tiva nimihara vikara kia qumina vo uva vo uva kaara tiroriha variate tiana. Tirorira uvavano kia vaiinti nahenti kahaqiraitiro, vika vara raumpirimama kaanarove.

15 Are Kotira kaiqa koqema kera varaqira vi vairaro Kotiva ariara koqe kaiqa vaiintive tirara are kia kaurira haika vararaitira, are avuqavuqama kera vira quqaa uva vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana.

16 Vataihainaa okarara iriha qumina uva ti variaka hampata kia variana. Vi uvava vaiinti rarau kero Kotira aaraqaahairo niarantoqama kaanaro. 17 Qora numuaravano vaata ne vaintemakero, vi uvava vaiinti qoraiqama kaanaro. Himeneusivavata Filetusivavata vitanta vi uvara tiva nimi variaka variara.

18 Vitanta quqaa uva ti varia aarara qaqirake tuqantaavi hampi vo uva ti variara. Vitanta tiha, Ekaa vaiinti nahenti qutu viraqihai qaiqaa qaqi himpi entava vaakama qovarama viro aitaraivo, ti variamanta Ihura vainti hininavu vitanta uvara quqaa uvave tivakeha vira kaara vika qoraiqama vuarave.

19 Ho naavu kaara vataqi paama tivakero arataintema kero, Kotiva nai uva paama tivakero arataira. Viraqaata maa uvara qara ntuva taiva mintima tiro: *Noravano nai i vaiinti nahentika viraaqama kero tavairave*, tira. Qara vovano tiharo, *Noravano tiqaa raqiki vaivave ti vairava, vi vaiintiva vaaqu kaiqa qaqira kero koqema kero variqi vuarire*, tiro.

20 Nora naavu voqi vo qara vo qara i tanuva vairo. *Kori* oriqohaive, *silvaa* oriqohaive, aututaa tanuva vaivaro aaqatai vataqohaive, katariqohai aututaa tanuvavata vairo. Hini tanu varakeha nora entaqaaqai kara viraqi raaquke ne variara. Hini tanu qumina entaqaa varakeha kara viraqi raaquke ne variara.

21 Vaiintivano vaaqu kaiqa qaqira kairava, vi vaiintiva vaireva, nora entaqaa varake viraqi raaquke ne varia tanuva voqaarama varianaro.

Tinavu Noravano vi vaiintirara homa viva ti kaiqa nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaanarove tianaro.

22 Quvaaraa vaintive, qaraaka vaiintive, vika nái vaatavano hampi varaataa iramanta vare vai kaiqara are tauvaqa utu amira, avuqavuqama kera variqira vuana. Are Karaitirara kempukaiqaakera iriqira vihara, vorara vorara muntuka vatehara, araraqihaira paruma nimitaqira vuana. Mintiaqira viharama vokiaka nái muntukaqihai quqaiqamake Nora vaiinti aare variantema kera, arevata vira aaramaqira vuana.

23 Vaiintinavu qumina uva tiha tirori vaivara are kia vika hampata variana. Vika minti tivaqi vi vairaqihairo raqira haikavanoqaima qovaraiqianaro.

24 Karaitira kaiqa vaiintivano vaireva, viva kiama vora vataakero raquqiro viharo tirorimaqiro vuanaro. Viva vorara vorara qihaaqama nimitaqiro viharo, kia arara itaraitiro, koqema kero uva okara tiva nimiqiro vuanaro.

25 Vika vira uvara qumina uvave tivake kia iri vaika, viva qihaaqama kero vika uva avuqavu qiari. Viva mintiaqiro vi vairaro Kotiva vira uva kia iri vaika kahaqirera, vika vi vaiintira uvara quqaa uvave tivakeha, qora uva qaqirake Karaitira uvaraqai quqaave tivara.

26 Aantauvano vaaraqaa aruvintema kero, Sataaniva maa entara vika ravaaqavu kaimanta vika vira uvaqai iriqi vi variara. Vika aatovano kenko tira irivivera, vika homa Sataanira kauquqihai ruqemake qaqini vivara.

3

Poruva ekaara entanavuara tura

1 Maa uvara iriana. Ekaara entavano aumanto anintaira vaiinti nahenti qoraiqamavi vaiha nora maaraqi variqi vivara.

2 Vi entara vaiinti vika nariaraqai iriqi viha monu vareraqai noraiqaake iriqi viha, vika nái mahuta tiha nái nutuqai viriniqamaqi vi vaivara. Vika vokikara vaaqu uvaqai tiva nimite vaivara. Vika nái noka qoka uva raqake vaivara. Vovano vika kahaqama nimitairara kia quahama amiteha koqema iarao tiraiti, uveqai vaivara. Vika Kotiraravata vira kaiqaravata kia noraiqaake iriraiti, qumina variqi vivara.

3 Vika kia voraravata muntuka vataraiti, kia vorara aaqurihama amitaraiti, vora autu vataini tuvi vuarire ti, vika una uva ti vaivara. Vika kia ho nai vaataqaa koqemake raqikiqi viraiti, qaakau vairi voqaara nai hena vaiinti vaakama qoraiqama nimitevara. Vika koqe okaravata koqe kaiqavata, navutaiqi vaivara.

4 Vika qutaruqama keha navutaaka kauquqi nái navunaaka vuru kevara. Vika paparuqama keha hampi kaiqa varevara. Vika nariaraqai quaheha te nora vaiintima vauro tivara. Vika nái quaheraraqai iriqi viha, kiama Kotirara noraiqamake irivara.

5 Vika nái noqihai tiha, Tenavu Kotira avataqi vi vauro, tivakehavata, vika Kotira kempukavano vaiinti qaraakaiqama nimite vai okarara qoririma kevara. Naantiara minti vai vaiintika qovarama vivara are vika naatu qetakera kia vika aaqanto oru variana.

6 Minti varia vaiintika oru kia koqe avu aato vataa nahentinavuara vika tinavu uvaqai iriqi vuate ti, vika naavuqi oru variamanta vi

nahentika vika hampi uvara quqaa uvave ti variara. Vi nahentika nái qora kaiqa kaara nora maaraqi variakara ti, vika nái vaatavano antuqa ari vai kaiqaraqai avataqi vi variara. 7 Vika vo uva vo uva kankomake irirerave tivakehavata, Kotira uva quqaa uva okara kia kankomake iri variara.

8 Haaru Mosiva vau entara taara vaiintitanta Janesika Jamparesika Mosira navutaiquntemake, maa entara vi vaiintinavuka Kotira uva quqaa uva okarara navutaiqiha variara. Vi vaiintinavuka variavaro vinavuka avu aato hampiqama vimanta vinavuka unahaa tiha, Tenavu homa Kotira aaraqaa vi vauro, ti variara.

9 Ho vinavuka kia vukaiqamake mintiaqi vivara. Haaru vaiinti nahenti Janesika Jamparesika hampi okara qovaramake tavontemake, vaiinti nahenti vi vaiintinavuka hampi okaravata qovaramake tavevara.

Kotira uva kempukaiqama kera tuataane tura

10 Are ti vataakera vaihara te vaiinti nahenti tiva nimuna uvara kankoma kera irianara. Te ⌞koqemake⌟ ni vaunarave, te vararera iaina okararave, are virara virara kankomakera irianara. Te Karaitirara kempukaiqaake iri vaunarave, te qihaaqamake vaiinti kahaqama nimite vaunarave, te vaiinti nahentiara muntuka vate vaunarave, are ekaa virara virara kankoma kera irianara. Te kia popoharaiti, kempukaiqamake variqi vi vaunarave, 11 vokiaka qoraiqama timite variamanta vukaari utiha variqi vi vaunarave, are virara virara irianarave.

Te Antiokinivata, Aikoniainivata, Lisatarainivata, variqi vi variavauramanta vi vatanaaka voqamake ti qoraiqama timite vaumanta te aihavu haikaravata varaavaunara, are virara viraravata irianara. Vi vatanaaka voqamake ti qoraiqama timite vauvaro Noravano vikaqihairo ti ruaruama timiteharo qaqini vara kora.

12 Quqaama, ekaa vaiinti nahenti Ihu Karaitira vataake vohaa vaiha Kotira aaraqaa vi vaimanta vokika vika qoraiqama nimitaqi vi vaimanta vaivara.

13 Qora kaiqa vare vaikave, Kotira kaiqa unaqaraiqama keha vare vaikave, vika qora kaiqa varaqi viha uritarake voqamake qora kaiqaqai varaqi vivara. Vika hinikika unaqaraiqama nimite vaimanta vokika nái*vata* unaqaraiqama nimite vaivara.

14 Ho are kia vika voqaantemake varianara. Are koqe uva maara irihara vi uvarara quqaa uvave ti varianara, vi uvaraqai iriqira vuana. Tenavu vi uvara ai tiva amunarara tira, are tinavu okaravata ho irianara.

15 Are vainti naatiruka vaihara Kotira vukuqi vai uvara iriqira vuanarave. Vi uvava ai kahaqivaro ai avu aatovano kanko kaankoma vivara are Ihu Karaitirara quqaave tianarara tiro, Kotiva ai kuvantu kero vitaarirama vairo.

16 Ekaa Kotira vukuqi vai uvara Kotira Maraquravano vaiinti kahaqi vaimanta qara ntuva tora. Vi uvava vaiinti nahenti kahaqiaina uvavama vairo. Vi uvaraqaahairo vaiintivano quqaa uva okara ho kankomakero irianaro. Vi uvaraqaahairo vaiintivano nai vaaqu kaiqa varaainarara avu aato kenko tiraro ho irianaro. Vi uvaraqaahairo koqe aara nuaina okarara ho irianaro. Vi uvava vaiinti nahenti kahaqi vaira vika avuqavuqamake variqi vivara.

17 Vi uvava mintima vairara tiro, Kotira kaiqa vaiintivano Kotira
vukuqi vai uvara iriqiro viharo, viraqaahairo viva qerama tero vaiharo
homa koqe kaiqa varaqiro vuanaro.

4

Kempukaiqama kera Karaitira uva tivaqira vuane tura

1 Ihu Karaitiva naantiara qutu vikavata, qaqi vaikavata, vika uva
avuqavu qianaro. Viva naantiara Avuhainaa Vaiintivano vaiharo
ekaa vaiinti nahentiqaa raqikireva tuvuanaro. Virara irihama te
Kotira avuqaavata, Ihu Karaitira avuqaavata, ariara kempukaiqamake
mintima ti:
2 Karaitira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana. Vaiinti
nahenti quahake vi uvara iriverave, kia quahake iriverave, qaqiqai vi
uvara vika tiva nimiqira vuana. Are kempukaiqaa kera vi uvara tiva
nimiqira viraro ai uvavano vika uva aatarakaira vika ai uvara quqaa
uvave tiata. Vika hampi aara ni vai okarara qoqaa tiva nimiqira vira,
vika vi aarara qaqirake Kotira aaraqaa vuata. Vi uvara tiva nimiharama
kia paparuqaa kera tiva nimiraitira, qihaaqama kera avuqavuqama
kera vi uvara vi uvara tiva nimiqira vuana.
3 Vo entavano qovaraiqira vi entaraqaa vaiinti nahenti kia quqaa uva
irireka auti vaivara. Vika nái iriataa i uvaraqai irireka auti vaiha vika
hampi okarara tiva nimi vai vaiintika ntita vare tiha, Tinavu iriataa ina
uvaraqai tiva timiqe iriare, tivara. 4 Vika quqaa uva ti vaira tauvaqa
utu amiteha, qumina *vuri/uri* uvaqai iriqi vivara.
5 Vika mintiaqi vi vaivara are kia mintiraitira, ai avu aatovano
koqema vairara variqira vuana. Ai qoraiqama amite vaivara are
aiha vina haikara varaqira vihara kempukaiqaakera variqira vuana.
Karaitira uva tivaqira vihara, Kotiva ai amitai kaiqara ekaa vi kaiqara
varaqira vuana.

Te qutuaina entava aumantoma vaivo tura

6 Te maa vatara maini ke vuarirava aumantoma vairo. Kotira *ofaa*
amiteha *uaini* ekaara qihia taiqa kaintema kero, ti naarevanovata rauru
viraqe tevata taiqa virerave.
7 Vo haika varareka kanteha nai aatarake nai aatarake iantemake, te
vataini vaiha koqemake tenta kantamaqi vuna aarara vuru taiqake. Te
Karaitira uva kempukaiqamake tuataqi vi vaunara.
8 Te vi aararaqaa koqemake kantamaqi viha vuru taiqa kaunarara ti,
te koqaa varaainara vira vekaqaima vauro. Noravano ekaa vaiinti na-
henti uva avuqavuqama kero raire vaiva, viva ekaara entaqaa vaiharo
tinta koqaa timiharoma tiriara are avuqavu aaraqaa ni variaravave
tianaro. Viva vi uvara kia tiriaraqai tiraitiro, viva ekaa vaiinti nahenti
nai qaiqaa qovaraiqiaina entara vira veka vaikavata vi uvara tiva
nimianaro.

Poruva ekaara uva tura

9 Are ti ani tavera aarava vairera, vaakama ani ti tavaane.
10 Demaasiva maa vataraqaahainaa haikara voqamakero antuqa ari-
varo ti qaqira kero Tesaronaikaini vurave. Kareseniva Karesiaini vi-
varo Taitaasiva Delimaasi vataini vivaro 11 Rukiva vohaiqavanoqaima
ti vataakero vaivo. Are maini anireva iharama Maakiravata vitakera

aniana. Viva koqema kero ti kahaqiariravama varianaro. 12 Te
Tikikusira atitauraro Epasaasini virave.
13 Are maini anireva iharama ti vaaqauta Taroaasini Kapusira
naavuqi kaavaunara viravata vara viri timiana. Vukunavuvata vara
viri timiana. Vo vukunavuvata aantau pahaqohairo aututaa vukura-
vata virara noraiqaakera aatoqi iritehara vara viri timiana.
14 Arekisantava *aini*qohairo vo haika vo haika auti vai vaiintiva ti
voqama kero qoraiqama timitora. Virara iriharo Noravano vira nai
koqaa amianaro. 15 Arevata vi vaiintira aatu raurihara variana. Tenavu
vaiinti nahenti tiva nimuna uvara viva kempukaiqama kero vi uvara
navutaiqi vaira.
16 Tota tiqaa uva vatomanta *ko* ti variavauraro kia vovano ti vataake
vaiharo ti kahaqura. Ekaa ti qaqirake vumanta te tentavano tenta auta
ntuavaunara. Ho te Kotira aarehama kia vi vaiintinavuka nái qora
kaiqa vara timitora kaara ntaihaane ti vaunara.
17 Te tentaraa vaiha tenta auta nti variavauraro Noravano ti
vataakero vaiharo ti kempukaiqama timitomanta te Karaitira uva ekaa
uva vo vatanaaka tiva nimiavauramanta vika ti uva irura. Tinavu
Noravano *raioni* noqihairo ti ruaruama timitora.
18 Tiriara qora kaiqavano vira aatara kaantorave tiro, Noravano
ti ruaruama timitaqiro viviro, ti tivita varero vuru naaruvaini nai
vatukaini nai vataake variarire tiro, vuru ti kaanaro. Ho kaiqe tenavu
vira autu ekaa enta tuaheraqi vuare. Quqaave.

Ekaara uva manteharo tura
19 Are Prisilaaravata, vira vaati Akuilaaravata, uva mantama timite-
hara, Onesiforusiravata vira naavuqi variakavata uva mantama timi-
taane.
20 Eratusiva kia maini aniraitiro, Korintinima vairo. Tarofimusiva
rovara varomantara ti, te vira Miletusini kaa vaunara. 21 Ti tavareva
iharama hauri are varikera kia koqe kuari itaaina entara anirora. Are
vaaka anina aarava ho vairera, vaakama ani ti tavaane.
Eubulusivavata, Pudenisivavata, Linusivavata, Kalodiavavata, ekaa
tinavu qata vakaukavaranavuvata, ai uva mantama amite variavo.
22 Tinavu Noravano ⌞Karaitiva⌟ ai muntukaqi variarira. Viva ni ekaa
aaqurihama nimiteharo koqema nimitaira variatema, turo.

TAITAASI
Poruva Taitaasiraini qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 36 ihie aitarovaro Poruva karapuhiqi vaiharo maa uvara qara ruva tora. Taitaasiva kia Iutaa vaiintivano Ihura vaintiqama viro vauvaro Poruva virara maantima kera vaiinti nahenti Kotira aara numiqaane tivakero Taitaasira qara ruva amitora.

1 Te Poruka Kotira kaiqa vaiinti vauraukama. Kotiva ti noraiqama kaimanta te Ihu Karaitira uva tiva nimiqi vi vauraukama vai.

Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentika Karaitirara kempukaiqaake iriqi viha quqaa uva okara iriqi vuate tiro, Kotiva ti tititaira.

2 Kotiva kia una uvavata ti vaiva, haaru kia maa vatara autukero vato entaraqaa nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Tenta kaama taaina vaiinti nahentika vika ekaa enta qaqi variqi vivarave, tura. Virara irihama te vaiinti nahenti tiva nimiqi viha, Ne Kotirara kempukaiqaake iriqi viha vi entara veka variate, ti vaunara.

3 Kotiva nai tivato entaraqaa Ihu Karaitiva tuvurero Kotira uva qaraaka uva qovarama kora. Kotiva tinavu kuvantu timitaarirava, viva tiriara vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuane tivakero ti noraiqama kaimanta te vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vauraukama vai.

4 Taitaasio, te maa uvara aima qara ruva amitauro. Tetanta Karaitira uva vohaa uvaqai iriqi vi vauraukara ti, te ariara ti maaquve tunara. Kotiva tinavu Qovavata, Ihu Karaitiva tinavu kuvantukero tivitaariravavata, ai koqema amiteha aaqurihama amitaivaro ai muntukaqihairo paru i vairara variana.

Elda vaiinti vonavu noraiqama kaate tura

5 Ariara avuqavuqama kera qaqi vaina kaiqara taiqa kera, vo vatuka vo vatukaqihaira *elda* vaiinti vonavu noraiqama kaira vinavuka Ihura vaiinti nahentiqaa raqikiqi vuate ti, te Karitini ai ke vuavaunara. Ho te mini vaiha ai tiva amiavauna uvara iritaana.

6 Are *elda* vaiinti noraiqama kareva ihara maantima vaina vaiintira noraiqama kaana:

Vi vaiintiva kia vo uvavata viraqaa vatevama variari. Vi vaiintiva nahenti vohaiqaqai varataira vaiintivama variari. Vi vaiintira vaintaira Karaitira uva iriqi viha vikavata kia hampi aaraqaa niraiti, nai noka qoka noqai iriqi vuata. 7 Vi vaiintiva Kotira kaiqaqaa raqikiqiro vuainarara tiro, qora kaiqa varaarira uvava kia viraqaa variari.

Vi vaiintiva kiama nai uvaraqai koqe uvave tivaqiro vuari. Vi vaiintiva kiama vaaka arara itaira vaiintiva variari. Kia iha namari nero vueraiqiarira vaiintiva variari. Kia vaiinti ari vaira vaiintiva variari. Kia monuara muntuka ntuarira vaiintiva variari. 8 Vi vaiintiva niara aaraihai anika koqemakero raqikiarira vaiintivama variari. Viva koqe okarara antuqa arira vaiintivama variari.

Viva naiqaa koqemakero raqikiarira vaiintivama variari. Viva avuqavuqama kero ni vaira vaiintivama variari. Viva kia qora kaiqa vararaitiro, Kotira kaiqaqai varaira vaiintivama variari. Viva nai kaiqa naitarama kero varaarira vaiintivama variari.

9 Quqaa uva vira tiva amira, vi vaiintiva vi uvara paama tivakero
tuataqiro vuarira vaiintivama variari. Viva mintira vaiintiva vaiharo
vokikavata kahaqama nimitaqiro viharo hampi uva ti vaiintika uva-
vata naatara kaira vika nái hampi uva okara kankomake iriata.

Una uva maara tiva nimi vaukara tura
10 Airi vaiinti vika kempukaiqamake Iutaa maara okara iri variaka,
vika tinavu uva qoririma keha qumina uva una uvaqai ti variara.
11 Vika monuaraqai iriha hampi uva ti variamanta vira kaara vo
naavuqi vo naavuqi variaka hampiqi variarara tira, are vika qioqama
tehara evaara variate tiana.
12 Kariti vatanaa vaiinti vovano naantiara qovaraiqiaina haikarara
tiva nimi vau vaiintiva haaru vaiharo nai navunaakara mintima tiro:
*Karitihainaaka inaara una uva ti variakave. Vika quara vairi voqaara ni
variarave. Vika kara voqamake ne vaiha kaiqara popoheha variakave*,
tura.
13 Haaru vi vaiintiva, tivato uvava quqaa uvama vairo. Virara
iriharama vi vatanaaka kempukaiqaakera tiva nimira tihara, Qora uva
qaqirake Karaitira uva kempukaiqamake iriqi vuate, tiana.
14 Iutaa vatanaaka qumina *vuri/uri* uva tiva tera kia iriate, tiana.
Vo vaiintinavu quqaa uva qoririma keha nái irike qioqama te vai
uvaravata kia iriate, tiana.
15 Koqe haikaraqai avu aatoqi iri vai vaiintiva vaiharo viva ekaa
haikara koqe haikaqaive ti vaira. Qora kaiqaraqai iriqiro viharo kia
Karaitirara quqaave ti vai vaiintiva kia vo haikaravata koqe haikave ti
vaira. Vira avu aatovanovata vira muntukavanovata qoraiqama vivaro
vaira.
16 Minti varia vaiintika vika nái noqihai tiha, Tenavu Kotirara
iruraukave, ti variavarovata, vika kaiqavano Kotira qoririmake varia
okarara qovaramake vaira. Vika minti varia vaiintika variarara
ti, tinavu antuqavano kiama vikara vairo. Vika Kotira uva raqake
variakara ti, vika kia ho koqe kaiqa voqavata varevara.

2

Koqe uva maarara tura
1 Are kia vi vaiintika aanantaraitira, are koqe uva maara avataqira
vihara vaiinti nahenti vi uvaraqai tiva nimiqira vuana.
2 Naampai vika maantima kera tiva nimiana: Ne kia iha namari neha
vueraiqiraiti, koqe avu aatoqai iriqi vihama nenta vaata muntukaqaa
koqemake raqikiqi viha Karaitira uva anomake iriqi viha, vorara
vorara muntuka vateha variqi viha, kia popohanaara iraiti, kem-
pukaiqama keha Kotira aaraqaa variqi vuate, tiana.
3 Nahenti kontavata maantima kera tiva nimiana: Ne Kotira nahenti
konta variarara ti, avivinamake variqi viha, kia vora autu tuvi vuarire
ti, qora uva tivaqi vuate. Kia airi *uaini* naivaro ni ravaaqavu kaarire.
Ne qaraaka nahenti koqe okara numiqaimanta 4 vika koqemake nái
vaativarave, nai vaintairave, vikara muntuka vateha variate. 5 Vika
náiq*aa* koqemake raqikiqi viha, kia hampi niraiti, naavu maataqaa
koqemake raqikiqi viha, nai vaati uvaqai iriqi vi vaivaro vovano vika
kaiqa taveharo kia Kotira uvara qora uvave tiarira.
6 Qaraaka vaiintiaravata mintima tiana: Ne koqemake nenta
vaataqaa raqikiqi vuate, tiana.

7 Taitaasio, are vo kaiqa vo kaiqa vareharama koqe kaiqaqai vare
vaira qaraaka vaiintinavu ai kaiqa taveha vikavata mintimake koqe
kaiqaqai varaqi vuata. Are vaiinti nahenti Kotira aara numiqeharama
kia noqihairaqai tiraitira, vika tiva nimina uvara nenavata avataqira
vuana. Kia vi uvara vireraiqama kera tiva nimiraitira, vivinama kera
tiramanta ai uvara nora uva quqaa uvave tiata.
8 Are avuqavu vaina uvaraqai tiva nimiqira vi vairaro vovano ai
uvara kia qora uvave tiarira. Minti tivaqira vi vairamanta tinavu
navutaiqi vaika tinavuara qora uva tiva kia vaira vika nái kauruata.
9 Rumpa taamanta quminaiqamake kaiqa vara nimite varia vaiintika
maantimake tiva nimiana: Nintaqaa raqiki vaina vaiintirara kia qora
uva tiraiti, vira quahama amiteha vira uvama iriqi vuate. 10 Kia viva
vataina haikara muara vararaiti, ne vira kaiqa koqemake varaqi vi
vaivaro vi vaiintiva niara koqe vaiintive tivakero Kotiva tinavu kuvantu
kaiva tivatai uvaravata koqe uvave tiarire, tiana.
11 Tenavu irunara. Ekaa vaiinti nahenti kuvantuvi ho variate tiro, Ko-
tiva nai aaqurihama nimiteharo koqema nimitaaina okarara qovarama
kairave. 12 Vi okarava tinavu mintima keroma humiqero: Tenavu
Kotirara kia iriaka variantemake kia vairaiti, vataihainaa haikara
kia hantuqa harira vairaiti, tentanavuqaa koqemake raqikiqi viha,
avuqavuqamake variqi viha maa entara Kotirara noraiqaake iriqi viha
variqi vuari.
13 Tenavu mintiaqi viha tinavu koqema timitaaina entara veka
variari. Vi entara tinavu kuvantu timitaarira Variqava Ihu Karaitiva
qovaraiqiraro vira mpeqa okaravano takuqi vairaro qoqaa tuvuanaro.
14 Vaaqu kaiqavano tinavu ravaaqavu kaantorave tiro, viva tinavuara
iriharo tinavu kuvantu timitareva qutu vura. Viva tinavuara kaiqe te
vika ruaruama nimiteha vika hiqama nimitaari vika ti vaiinti nahenti
vaiha koqe kaiqaqai varaqi vuate tiro, qutu vura.
15 Ho are vi uvarara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana. Are Kotira
vaiinti nahentiqaa raqiki variaravara tira, are kempukaiqama kera
vikara minti maantiate tivaqi vihara, kia qaqi kairaro vo vaiintivano
ariara qumina vaiintive tiarira.

3

Maantimake Kotira aaraqaa vuate tura

1 Vaiinti nahenti mintima tiva nimiane: *Kamaani*ra kaiqa vaiintive,
*kamaani*va noraiqamakai vaiintikave, vika uva kia raqa karaiti, vika
uva iriqi vuate. Nana nana koqe kaiqae vainara vaakama qeramateha
vi kaiqara varareka autiha variate.
2 Kia una uva tivaro vora autuvano vataini tuvi vuarire. Kia raqi
tiroriraiti, nariara nariara quahama nimiteha variate. Kia nenta autu
viriniqiraiti, qihaaqama nimiteha variqi vuate, tiana.
3 Are kankomake irianara. Haaru tenavuvata kia koqe avu aato
iriraiti, Kotira uva raqakeha, hampi okaraqaa ni variavaunara. Vi
entara hampi nuarira okaravave, hampi quahaarira okaravave, vi
okaravaqai tinavu ravaaqavu komanta tenavu variavaunara. Vi en-
tara tenavu vokuka qoraiqama nimiteha toma nimite variavaunara.
Tenavu vokuka navutaiqama nimite variavauramanta vika tintanavu-
vata navutaiqama timite vaura.

4 Tenavu mintiaqi vi variavauraro Kotiva tinavu kuvantu timitaarirava, viva nai koqema timitaainarave, nai muntuka tinavuara vataainarave, qovarama kero 5 tinavuara hampi variqi vivorave tivakero, viva tinavu kuvantu timitora. Viva kia tenavu koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaavaunarara iriharo tinavu kuvantu timitaraitiro, viva nai aaqurihama timite vai okarara iriharo tinavu kuvantu timitora. Viva tinavu hiqama kaimanta tenavu qaraaka vaintiqama vuraro, vira Maraquravano tinavu qaraakaiqama kaimanta tenavu variqi vi vaunara.
6 Ihu Karaitiva tinavu kuvantu timite vaiva tinavuara kaiqa varatorara iriharo, Kotiva nai Maraqura paruma kero tinavu timi vaira.
7 Kotiva aaqurihama timiteharo koqema timitairaqaahairo tinavu uva taiqa vimanta tenavu vira vaintiqamavi vaiha, vikanti ekaa enta qaqi variqi vuaina entara vira veka vaunara.
8 Vi uvava quqaa uvama vairo. Are vi uvara kempukaiqama kera tiva nimiqira vi vaira, Kotirara quqaave ti vai vaiinti nahentika koqe kaiqa varerara noraiqaake iriqi viha, vi kaiqaraqai varaqi vuata. Vika mintiaqi viha homa vo vaiinti vo vaiinti kahaqamaqi vivara.
9 Qumina tirori vai uvarave, vika nái kaivaqaukavara ankuaraqai noraiqaake iri vai uvarave, tamoqara uvave, Mosiraqaa tivato uvara kaara tirori vairave, vi uvara vi uvara ti vaika vainaini kia vuana. Vi uvaraqaahairo kiama vaiinti kahaqiarirava qovaraiqiraro kiama koqe haikavanovata qovaraiqianaro.
10 Vaiinti vovano Ihura vaiinti nahenti rairakareva tirori vairera, are vi vaiintirara kia mintiane tiane. Qaiqaa vo tataavata kia mintiane tiraro viva kia ai uva irirera, vi vaiintira tauvaqa utu amitaana.
11 Are kankomakera irianara. Minti varia vaiintika hampiqama vuavaro vika qora kaiqavano nái vika qora kaiqa okara qovaramake vaira.

Ekaara uva tura
12 Te Atemaasirave Tikikusirave are inanaini vara kaarirara are vaakama Nikoporisini te oru variainanaini vuane. Kuarivano kia koqema kero itaina entara te mini oru vairera. 13 Senaasiva *ko* okara anomakero iri vai vaiintivavata, Apolosivavata, vitanta niara aaraini vireka auti variara. Ho are vitanta kahaqama nimitaira vitanta kia vo haikara aavoqiraiti, koqemake vuata.
14 Hauri tinavu vaiinti nahenti qumina vaiha kia kaiqa varaivaro karave, vo haikave, kia variantorave tira, are vikara koqemake kaiqa varaqi vi vaivaro ekaa vi haikava ho vairamanta ne ho variqi vuate, tiana.
15 Ti vataake variakavata ni uva mantama nimite vai. Karaitira uva kempukaiqamake iriqi viha tinavuara muntuka vate variakara are uva mantama timitaana.
Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaira variate, turo.

PIRIMONI
Poruva Pirimoniraini qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 30 ihie aitarovaro Poruva karapuhiqi vaiharo maa uvara qara ntuva tora. Pirimoniva nora vaiintivano Ihura vainti vauvaro vira rumpato kaiqa vaiintiva Onesimusiva nai kaiqa qaqira kero ruqema kero Romini oruntero mini vaiharo Porura noqihairo Karaitira uva iriro vi uvarara quqaave tivakero Porura vataakero vauvaro Poruva Onesimusira Pirimoniva vaunaini atitareva iharo maa uvara Pirimonira qara ntuva amitora.

1 Te Poruka. Ihu Karaitiva ti rumpa taimanta vaurauka. Tinavu qata vakaa Timotiva ti vataakero vaimanta te maa uvara ai Pirimonira qara ruva amite. Are titanta tontivano vaihara titanta aanantera Kotira kaiqa vaiintivanoma variarao.

2 Te Ihura vaiinti nahenti ai naavuqi ruvaaqumavi variakaravata, tinavu aura nakaa Apiaravata, tinavu kena iqoka vaiinti Akipusiravata, maa uvara qara ruva nimite.

3 Kotiva tinavu Qovavata, Nora Vaiinti Ihu Karaitivavata, ni aaqurihama nimiteha koqema nimitaimanta ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Poruva Pirimoniva Karaitira uva irurara tura

4 Pirimonio, te Kotira aareha vo enta vo enta te ariara iriha Kotirara koqema iarao ti vaunara. 5 Te irurara are Kotira vaiinti nahenti ekaa vikara muntuka vatehara are kempukaiqaakera Nora Vaiinti Ihu Karaitirara iriqira vi varianarave.

6 Are Karaitira uva vo vaiinti vo vaiinti tiva nimiqira vuane ti, te Kotira aare vaunara. Are mintiaqira viharama Karaitiva tinavu koqema timitaaina okarara, vo okara vo okara anomakera tavenara. 7 Are vokiakara muntuka vate variarava ti koqema timitaararo ti muntukavanovata koqe imanta vaunara. Are minti variara okarava ekaa Kotira vaiinti nahenti muntuka koqema nimite vaimanta variara.

Are Onesimusira ike mpo tiva amitaanerama turo

8 Pirimonio, are minti variara vaiintiva variaramanta te Karaitira autuqaa homa kempukaiqaake ariara ti uvaqai iriane tiarirava vaimantavata, kia te minti tirerave.

9 Te ariara muntuka vatehara ti, te ariara qihaaqamake tirera. Te Poruka naampaiqamavi vaiha Ihu Karaitira kaiqa kaara ti rumpa taamanta vaurauka, 10 te ariara qihaaqamake tihama mintima ti:

Onesimusira ti maaquara ike mpo tiva amitaane, turo. Ti *seni*qohai rumpa taamanta maini karapuhiqi vauraro viva ai qaqira kero ruqema kero maini anintero vaiharo viva Karaitirara quqaave tivakero viraqaahairo viva ti maaquqama virave.

11 Vi vaiintiva tota ai kia koqema kero kahaqi vau vaiintiva vaura. Vate maa entara viva Karaitirara quqaa vivave tirara tiro, viva tivata aivata koqema kero kahaqiarira vaiintivama vairo.

12 Te vate are iananaini Onesimusira atitaariraro viva anirantero vuanaro. Viva ti muntukavano vai vaiintiva vaimanta te vira atitehama tenta muntuka voqaara atitaariraro vuanaro. 13 Te Karaitira uva tiva

nimiqi vi vauramanta vira kaara *seni*qohai ti rumpa taamanta vaunara.
Te maini maaqi vaiha ariara tiha, Are kia ho anintera ti kahaqinarave
tivake, Onesimusirara viva ai vatuka varero maini vaiharo ti kahaqia-
narove, tivake vira maini ravaaqavu kaataa imantavata, 14 are kia
hove tinarara irihama, te qaqirake kia virara maini variane turo. Te
kempukaiqamake tiarirara hauri are qumina eo tirora. Are eo tiataa
irera, are ti uvara homa eo tinara.
15 Quqaama Onesimusiva ai qaqira kero ruqema kero kia maini ani
vukai enta vairave. Ho viva ai qaqira kero ruqema kero vinaihairo viva
Ihura vaintiqama virara tiro, viva ekaa enta aintiro homa qaqi variqiro
vuanaro.
16 Are vate maa entaraqaahaira kia vi vaiintirara vira te rumpa tauna
vaiintirave tiraitira, are minti tiana: Onesimusiva uritarero Karaitira
vaintiqama virara ti, te virara tinavu qata vakaaravema tirarave,
tiana. Te vi vaiintirara muntuka vaimanta virara ti qatave ti vaunara.
Arevata homa vi vaiintirara tihara, Viva ti kaiqa vaiinti koqeva vaiharo
Karaitira vainti vairara tiro, viva ti qatavanoma vaivo, tiana.
17 Are tiriara ti hana vaiintive tirera, are ti quahama timitenantema
kera, Onesimusiravata quahama amitaane. 18 Onesimusiva haaru
ai hampiqama amitorave, viva aiqihairo vo haika varero kia qaiqaa
hiniqama kero nina amurave, vi uvava qaqi vairera, vira autu nunka
kera ti hutuqai vatairaqe te virara iriha nina koqaa naantiara amiari.
19 Ho tavaane, te tenta kauquqohaima maa uvara qara ntuva tauro:
Te Poruka vi koqaara nina amirerave turo.
Te quqaama turo. Are ti kaiqaqaahaira Kotira vaintiqama vuanara vi
*dinau*rara tiataa imantavata, kia virara tirera.
20 Oho, Pirimonio, ti qatao, Nora Vaiintiara irihara, te tuna uvara
iriane. Are Karaitira vataakera vohaa vaihara ti qatavano varianarara
tira, ti muntuka koqema timitairaqe quahaari.
21 Te maa uvara qara ntihama ariara viva ti uva avataanarovema
turo. Te ariara tiha, Viva tiriara quaheharo te tuna uvaravata, kia te
tiaina uvaravata, nai irikero autuanarove, turo.
22 Te inaara uva voqavata tirera. Te are varianananaini vuainarara
iriharama, are naavu vo qerama timitairaqe te vuare. Ne tiriara
iriha Kotira aare varia uvara viva homa irianarove tivake, te ni oru
tavaainarara noraiqaake iri vauro.

Ekaara uva tura

23 Epafraasiva ti vataakero vaiharo ai uva mantama amite vairo.
Viravata Ihu Karaitira kaara rumpa taavaro ti vataakero vairo.
24 Maakivavata, Aritaakusivavata, Demaasivavata, Rukivavata,
vinavukavata ai uva mantama amite variara.
Vinavuka te varauna kaiqara vohaa kaiqa vare variakama vai.
25 Noravano Ihu Karaitiva viva ni aaqurihama nimiteharo koqema
nimitaira variate, turo.

HIPARU
Hiparu vatanaakaini qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 40 ihie aitarovaro vaiinti vovano maa uvara qara ruva tora. Maa uvara qara ruvato vaiintira autu tenavu kia irunara. Vi vaiintiva Poruvae, Rukivae, Apolosivae, Sailaasivae, vo vaiintivanoe, maa uvara qara ruva tora? Kia tenavu virara kankomake irunara. Iutaa vatanaaka Ihura vaintiqama vuka Ihu Karaitiva uritara kero oru mpeqavano vai okarara kankomake iriate tiro, vi vaiintiva maa qarara Iutaa vatanaaka ruva nimitora. Vi vatanaakara Iutaave, Hiparuve, ti variara.

Karaitiva Noravano uritara kero vai okarara tura

1 Haaru Kotiva tinavu kaivaqaukavara uva tiva nimireva viva paropetinavu noqihairo airi tataa nai uva, vo uva vo uva qoqaiqamake vaura.

2 Kotiva mintimakero tiva nimiqiro viviro, maa entara ekaanaini vai entaraqaa viva nai Maaqu atitovaro vira Maaquvano vira uva qoqaiqama kaimanta tenavu irunara. Kotiva nai Maaqu noraiqama kovaro viva naaruvavata vatavata autu kero vatora. Kotiva ekaa haika nai Maaqu kaama amitorara tiro, viva ekaa haikaqaa raqikiariravama vaira.

3 Kotira mpeqa okaravano nai vira Maaquqivata ataa i vaira. Vira Maaqu okaravanovata, vira Qora okaravanovata, vohaa qaramakero vaira. Vira Maaquvano tivatai uvaraqaahairo ekaa naaruvainivata, vatainivata, vai haikava qaqi variqiro vi vaira. Vira Maaquvano vaiinti nahenti qora kaiqa vare varia uvara nunka nimitero oru naaruvaini Kotiva ekaa kempuka vataiva vainaini vira kauqu tanaraini oquviro vaira. 4 Kotiva virara ti Maaquve tirara tiro, vira Maaquvano ekaa *ensel*inavu uri naatara kero vaivaro vira autuvanovata vika nutuvata uri naatara kero vaira.

5 Kotiva nai Maaquaraqai tiharo,

> Are ti Maaquvano variaravera te vate are ti Maaquvano variana okarara qovarama kauro. *(Ihi 2:7)*

Kotiva kia *ensel*inavuara vi uvara tiraitiro, nai Maaquaraqai vi uvara tura. Kotiva qaiqaa nai Maaquara tiharo,

> Te vira Qoka variariraro viva ti Maaquvano varianarove, tura. *(2 Samueri 7:14)*

Minti tiharoma Kotiva kia *ensel i*navuara vi uvara tiraitiro, nai Maaquaraqai vi uvara tura.

6 Kotiva nai Maaqu avuhainaara vataini varakare iharo mintima tiro:

> Ekaa enseli vika vira autuqai tuaheraqi vuate, tura. *(Lo 32:43)*

7 Kotiva *ensel i*navu okarara mintima tiro:

> Viva enselnavu autukomanta vika uvaivano utintemake, kantamaqi vi ani variarave. Vika iha auruvano itaintemake iteha, ti kaiqa vare variarave, tura. *(Ihi 104:4)*

8 *Ensel i*navuara minti tivakero Kotiva nai Maaquara tiharo,

> Kotio, are avuhainaa vaiintivano vaihara are ekaa enta ekaa enta vaiinti nahentiqaa avuqavuqama kera raqikiqira vinarave.

9 Avuqavuqamake ni varia okarara ai muntukavano vaivaro qora kaiqa vare varia okarara kia ai muntukavano vairave.

Are mintianarara tiro, Kotiva ai Variqavano ariqaa vahavera
aqutehar o ai noraiqama kaivara are nena kena vaiintinavuqihaira
voqama kera quahe variarao. *(Ihi 45:6-7)*
10 Kotiva qaiqaa nai Maaquara tiharo,
Noravauvo, are haaru hoqarama kera maa vatara tuqa aratonar-
ave. Ai kauquvano naaruvavata autukero vatorave.
11 Naaruvavanovata vatavanovata variqi vi vuru taiqa vivaravata,
areqaima ekaa enta qaqi variqira vinarave. Utavaaqavano nihiqama
viro taiqa vintema kero, naaruvavanovata vatavanovata taiqa vua-
narove.
12 Qaraaka utavaaqa nonkireva iharo haarua utavaaqa raqantu
kero vataintema kera, are naaruvavata vatavata taiqa kenarave.
Viva taiqa viraravata, are haaru varianantema kera, vohaa vi-
vaqaima ekaa enta qaqi variqira vinarave. *(Ihi*
102:25-27)
13 Kotiva kia *enseli*navuara tiraitiro, nai Maaquaraqai maa uvara
tiharo,
Are uritarera tinta kauqu tanaraini oquvi vairaqe te ai navutaaka
aru naatara amitaarirara are vikaqaata nena aiqu ntava taane, tura.
(Ihi 110:1)
14 *Enseli* vika okara vaireva, vika maraqura haikavano vaiha Kotira
kaiqa vara amite variara. Kotiva vika nitite vaimanta vika Kotiva
kuvantu nimitaaina vaiinti nahentika kahaqama nimite variara.

2

Kotiva tinavu tivitaaina uvarara tura
1 Vira Maaqu Ihuva *enseli*navu avuni uritara kero vairara ti, tenavu
vira uva irunara kia popoharaiti, kempukaiqamake iriqi vuare.
2 Tota Kotiva *enseli*navu nititomanta vika Kotira uva okara Mosira
tiva amitovaro vi uvava nora uva vauvarora ti, vokuka vi uvara raqa
kora kaara Kotiva vika avuqavuqama kero nái koqaa nimi vaura.
3 Ho Kotiva naantiara uva vo, nai vaiinti nahenti aaqurihama nimite-
haro kuvantu nimitaaina uvara qovarama kaira. Tenavu vi uvarara
qumina uvave tivakeha vi uvara qaqira kaarera, nantiakee tenavu
ruqemake aiqu autute vuariraro Kotiva kia tinavu ruqutuanarove?
Nora Vaiinti viva vi uvara naane tiva qovarama komanta vi uvara iriaka
tinavuvata tiva timiamanta irunara. Tenavu tavauraro vi uvava quqaa
uvama vairo.
4 Kotira uvara quqaa uvave tiate tiro, Kotiva nai uva tiva nimi vauka
kempukaiqama nimitomanta vika nora kaiqa, aahuva kaiqa varaqi
vi vaura. Kotiva nai Maraqura nimiataa uvaro vaiinti nahenti nimi
vaumanta vika vo kempuka vo kempuka vareha vaura.

Ihuvaqaima tinavu kuvantu timitaarirava vaivo tura
5 Naantiara qaraaka vatavano qovaraiqiainarara tunara, vi entara
Kotiva kiama *enseli*navuara vi vataraqaa raqikivarave, tianaro. 6 Kotira
vukuqi maa uvavama vairo:
Kotio, are nantiharae vaiinti nahentiara noraiqaakera iriqira vi
variarao? Nantiharae are qumina vaiinti nahentiqaavata koqema
kera raqiki variarao?

7 Vaiinti nahenti vika enseli vevaaraini vahuqaqai variate tira, are vika autukera vatera, viraqaahaira are vika noraiqamakera, nora autuvata nimianarave.
8 Are vaiinti nahenti noraiqama kaaramanta vika ekaa are autukera vataana haikaraqaa raqiki variarave, tura. *(Ihi 8:4-6)*

Vi uvara okara maantimama vairo: Kotiva vaiinti nahenti noraiqama kaira vika vo haikaqaa raqikiva kia vairamanta vika ekaa haikaqaa raqikiqi vivara. Vate maa entara vaiinti nahenti ekaa haikaqaa raqikiva kia vaivarovata, naantiara vi uvava vivauma varianaro.

9 Minti vaivarovata, maa entara tenavu Ihurara kankomake irunara. Kotiva tinavu aaqurihama timitareva Ihura vara kovaro Ihuva *enseli* vevaaraini vahuqa variqiro viro tinavu ekaukara iriharo qutu vuvaro, viraqaahairo Kotiva vira noraiqamakero nora autuvata vira amura.

10 Ekaa haika qovarama kaivaro variqiro vi vaiva, Kotiva, viva avuqavu okaraqai avataqiro viharoma, nai vaintaira airitahaa nai hampata ataa i vainaini variate tiro, Ihura varakovaro viva aihavi haikara varaqiro viro vuru qutu vura. Viva mintima kero Kotiva amito kaiqara naitarama kero taiqa amitorara tiro, viva tinavu kuvantu kero Kotiva vainanaini tivita varero vuru kaariravama vairo.

11 Ihuva tinavu qora kaiqa nunka timite vaiva vaimanta tenavu viva tinavu qora kaiqa nunka timitaika vaunarara tiro, Kotiva vaireva, Ihura vira Qovavata tinavu Qovavatama vairo. Mintima vaivarora tiro, Ihuva tinavuara kia kauriraitiro, tinavuara ti vaiinti nahentive ti vaira.

12 Viva tiharo, *Kotio, ai okarara tenta vaiinti nahenti tiva nimiqi virerave. Te vika ruvaaqumavi vainaini ai autu tuahereha ihi tivaqi virerave, tura. (Ihi 22:22)*
13 Qaiqaa viva tiharo, *Te Kotirara kempukaiqamake iriqi viha, viraqaa muntuvi vairarave, tura. (Aisaiaa 8:17)*
Qaiqaavata viva tiharo, *Tavaate. Te maini vauramanta Kotiva ti timitai vaintika ti hampata variarave*, tura. *(Aisaiaa 8:18)*

14 Ho tenavu vira vaintinavu vaata vatauka vaunarara tiro, Ihuva Sataaniva vaiinti nahenti aruke vai kempukara taiqakareva vivavata vaiintiqama viro, tinavu aanarero vaata vataava variqiro viro vuru qutu vura.

15 Vaiinti nahenti vika nái qutirara aatu qete vauva vika ekaa enta rumpa tomanta vauvaro Ihuva vi vaiinti nahentika kuvantu nimitareva vaiintiqama viro vuru qutu vura.

16 Ihuva kia *enseli*navuarao tiro, vataini qovarama viraitiro, viva vataihainaa vaiinti nahenti Eparahaamira ankuarao tiro, viva vaiintiqama vura.

17 Viva tinavu aaqurihama timiteharo, Kotirara kempukaiqaakero iriqiro viharo Kotira kaiqa vara amitaarira vaiintiva Noravano vairerave tiro, Ihuva tinavu nai aura qata voqaantema kero vaiintiqama viro, vaata vataava variqiro vura. Viva Kotira kaiqa vara amitaqiro viharo Kotiva tinavu qora kaiqa nunka timitaarire tiro, tinavuara iriharo qutu vura.

18 Ihuva vaiintiqama viro vauvaro qora kaiqavano viravata avatamaqiro vuvaro vira kaara viva aihavira haika varaqiro vurara tiro, qora kaiqavano tinavuvata avatareva auti vairaro Ihuva tinavu homa kahaqiraqe ⌞tenavuvata kia qora kaiqa varaainara⌟.

3

Ihuva Mosiravata aatarakero nora vaiinti vaura

1 Ti qata vakaao, ne Kotira vaiinti nahenti variara. Kotiva naaruvaini vaiva nivata naarama taimanta ne variara. Te vaaka tuna uvara irihama niara ne Ihurara noraiqaake iriqi vuate turo. Ihuva vaireva, Kotiva vira noraiqamakero atitai vaiintivama vairo. Kotiva tinavu uva nunka timitaarire tiro, Ihuva tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amito vaiintiva Noravano vaura. Ho tenavu vira uvama qovaramake tiva nimiqi vi vaunara.

2 Haaru Mosiva ekaa Kotira vaiinti nahentiqaa raqikiqiro viharo vira uvaqai iriqiro viharo kaiqa vara amitaqiro vi vauntema kero, Ihuvavata Kotira uvaqai iriqiro viharo vira kaiqa vara amitaqiro vi vaura.

3 Naavu kaqa tai vaiintiva avuni vaivaro viva kaqa tai naavuva vira naantiaraini vaintema kero, Ihura autuvano avuni vaivaro Mosira autuvano vira naantiaraini vairo. 4 Ekaa naavu vaireva, vaiintivano kaqa tai naavuvama vairo. Ho vira voqaantema kero, Kotiva naaruvavata vatavata autu kero vataivama vairo.

5 Mosiva Kotira kaiqa vaiintivano vaiharo Kotira uvaqai iriqiro viharo vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vaura. Viva vi kaiqara varaqiro viharo naantiara qovaraiqiaina vaiintirara tiva nimiqiro vi vaura.

6 Mosiva qaqi kaiqa vaiinti vauvaro Karaitiva Kotira Maaqu tanavama vairo. Karaitiva Kotira Maaqu tanava vaiharo Kotira noqai avataqiro viharo vira vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vaira. Tenavu kempukaiqaakeha Karaitirara iriqi viha, Kotiva tinavu koqema timitaaina entara vira veka variqi vuarera, tenavuvata homa tiha, Tenavu Kotira Naavuqi vauna vaiinti nahentikama vauro, tirara.

Ne Kotira uvara popohaira qaqira kevorave tura

7 Kotira vukuqi Kotira Maraquravano tivatai uvara iriata. Vi uvava mintima tiro:

Vate ne Kotira uva iriate. 8 Ni kaivaqaukavara ti Kotikara viva kia tinavuqaa raqikianarove tivakeha, vika qumina vataini variqi viha ti avatamake tave vauntemake, nevata nenta avu aato kempukaiqamate vira uva kia iriraiti, variqi vivorave.

9 Te ni kaivaqaukavara 40 ihinavuara kaiqa vara nimitaqi vi variavauramanta vika kia ti kaiqara noraiqaake iriraiti, vika qaiqaa qaiqaa ti avatamakeha tavarekaqai auti vaurave.

10 Vika mintiaqi vi vaura kaara ti tirara itomanta vikara tiha, Vika ekaa enta hampi aaraqaaqai vireka auti vaiha, kia ti aaraqaa vireka auti variarave.

11 Vikara ti tirara itomanta te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Vira kaara vika kiama ho vata vo te nimitaainaraqaa oru auraara vaivarave, tiavaunarave, tura. *(Ihi 95:7-11)*

12 Ti qata vakaao, ne rauriha variata. Ni avu aato muntukavano vaaquqama vira, ne Kotira uvara kia quqaa uvave tivakeha, tuqantaavi qaqi variqi vi vai Variqara, Kotira tauvaqa utu amitevora.

13 Vate maa entara ne Kotiva inaini vi entavama vairo. Qora kaiqavano ni unaqaraiqama kaantorave ti, ne maa entara nai kempukaiqama amite nai kempukaiqama amitemaqi vuata.

14 Tota enta tenavu Karaitirara quqaave tivake virara kempukaiqaake
iriqi vuavaunantemake, variqi vuarera, tenavu homa Karaitira vataake
variqi virara. 15 Te qaiqaa Kotira vukuqi tu uvara tirera:

> Vate ne Kotira uva iriate. Ni kaivaqaukavara ti Kotikara viva
> kia tinavuqaa raqikianarove tuntemake, nevata nenta avu aato
> kempukaiqamate vira uva kia iriraiti, variqi vivorave. *(Ihi 95:7-8)*

16 Tauka taukae Kotira uva irihavata, virara kiama tinavuqaa raqikia-
narove tura? Vika tinavu kaivaqaukavarave. Mosiva vika Isipiqihairo
ntita vuru koka, vikama vi uvara turave.
17 Kotiva tauka taukarae arara itovaro 40 ihi navuara variqiro
vura? Viva tinavu kaivaqaukavarara arara itovaro vaurave. Tinavu
kaivaqaukavara qumina vataini variqi viha, nái qora kaiqa varora
kaara mini hiqintivi qutu vurave.
18 Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Vika kia ti hampata oru
auraara vaivarave, tu uvara, Kotiva taukarae vi uvara tura? Viva tinavu
kaivaqaukavarara turave. Vika Kotira uva kia iriqi vi vaura kaara
Kotiva minti tura.
19 Tenavu tavauramanta vika kia Kotira uvara quqaa uvave tura
kaara vika kia ho Kotiva tu vataraqaa auraara vaireka vura.

4

Kotira vaiinti nahenti auraara vairara tura

1 Haaru Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Ti vaiinti nahenti ti
vataake oru auraara vaivarave tura. Virara iriha kaiqenavu rauriha
variari. Hauri niqihairo vovano vo aaraqaa vi utu varero kia mini oru
auraara variantora.
2 Tenavu vate irunantemake, tinavu kaivaqaukavaravata haaru
Kotira uva iri vaura. Vika Kotira uva iruvarovata, vi uvava kia vika
kahaqura. Vika vi uvara iri, kia quqaa uvave tura kaara vi uvava kia
vika ho kahaqura. 3 Tenavu Kotira uva iriqi vuarirauka homa Kotira
vataake auraara vairara. Kotira vukuqi vaiinti nahenti Kotira uva raqa
kaakara mintima tiro:

> Ti tirara itaimanta te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Vira kaara
> vika kiama ho vata vo te nimitaainaraqaa oru auraara vaivarave,
> tiavaunarave, tura. *(Ihi 95:11)*

Kotiva haaru maa vatara autukero vato entaraqaahairo nai auraara
vata vo qeramakero vatoraravata, vi uvara turama. 4 Kotira vukuqi
Kotiva auraara vau entarara mintima tiro:

> Kotiva 6 entanavuara kaiqa varaqiro viro vuru taiqa kero 7 entaqaa
> viva auraara vaurave, tura. *(Okara 2:2)*

5 Kotiva vi entaraqaa auraara vaurara ti, Kotira vaiinti nahentivata
auraara variqi vivara. Kotira uva iri qaqirake ni varia vaiinti nahen-
tikara Kotiva mintima tiro:

> Vika kiama ho vata vo te nimitaainaraqaa oru auraara vaivarave,
> tura. *(Ihi 95:11)*

6 Kotira uvara quqaa uvave ti vaiinti nahentika, vikama Kotiva qaqi
kaira vika auraara vainaini vivara. Haaru tinavu kaivaqaukavara
Kotira uvara kia quqaa uvave tura kaara vika kia vi vataraqaa auraara
vaireka vura.
7 Ho mintuvarovata, Kotiva qaiqaa vo enta kaamatero tiharo, Maa en-
taraqaa ti uva iriate, turave. Viva tinavu kaivaqara Devitira noqihairo
mintima tiro:

Vate ne Kotira uva irivera, kia nenta avu aato kempukaiqamate vira
uva kia iriraiti, variqi vivorave, tura. *(Ihi 95:7-8)*
8 Haaru tinavu kaivaqaukavara qumina vataini variqi viha vuru
qutu vuvaro Iosuaava vika vaintaira ntita varero vuru Isareri vataini
korave. Kotiva auraara vai vatarara tiharo, kia Isareri vataravauve tiro.
Viva Isareri vatara tutirio, viva kiama naantiara Devitira noqihairo vo
entavano qovaraiqiainarara tutirio.
9 Kotiva 7 entaqaa auraara vauntemake, tenavu Kotira vaiinti nahen-
tivata auraara vairara.
10 Kotiva nai kaiqa vuru taiqa kero auraara vauntemake, Kotira
vaiinti nahenti vikavata nái kaiqa vuru taiqake oru Kotira vataake
auraara variqi vivara.
11 Virara irihama kaiqenavu Kotira vataake auraara vairerave
tivake, kia popoharaiti, kempukaiqamake variqi viha mini vuari.
Tinavu kaivaqaukavara Kotira uva raqakora kaara kia Kotiva kaamato
vataraqaa auraara vaireka vura. Tinavuqihairo vovano vika aanaraan-
tora.
12 Kotira uvavano vaireva, kempukaiqama kero qaqi variqiro vi vai
uvavama vairo. Iqoka paipe taara avaivano vaira voqaara, vira uva-
vano uritarakero voqamakero vaihe vaira. Iqoka paipevano vaata toqa
kero vuhaarivata mativata raira kaintema kero, Kotira uvavano vaiinti
avu aato muntukaqi vainara qoqaiqama kero vi vaiintira avatamakero
tavero, vira avu aato muntukaqi vai uvarara qora uvave koqe uvave, ti
vaira.
13 Kia vo haikavano Kotira avuqaa kukeqa viro vaira. Nana nana
haikavano naaruvainie vatainie vai haikava, ekaa vi haikava Kotira
avuqaa qoqaa vaira. Naantiara tenavuvata vira avuqaa vaiha ten-
tanavu vare vauna kaiqara tiva qovarama kehama vira tiva amirera.

Ihuva tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amitaariravama vairo
14 Ho tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva nora-
vano vaireva, viva Kotira maaqu Ihuvave. ⌞Viva Kotira kaiqa vara
amitaqiro viro,⌟ naaruvaini Kotira aaqaanto oru vairara ti, kaiqenavu
vira uva irunara kempukaiqamake iriqi vuari.
15 Tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano
tenavu uqerara vaiinti nahenti vauna okarara kankoma kero iri vairara
tiro, nana nana qora kaiqavano tinavu avataintema kero, vohaa vi
kaiqava Ihuravata avatovaro Ihuva kia qora kaiqa voqavata varora.
16 Ihuva minti vaiintiva vairara ti, kaiqenavu kia qetaraiti, qihaaqa-
make ⌞Kotiva⌟ tinavu aaqurihama timiteharo koqema timite vaira
aaqanto oru vuariraro tenavu maara varaaina entara viva tinavu
aaqurihama timiteharo tinavu koqema timitaarira.

5

Kotira kaiqa vara amite vai vaiintirara tura
1 Te Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika nora vaiinti okarara
tirera. ⌞Kotiva Rivaira ankuara tiharo⌟, Ne vaiinti vo noraiqama kaivaro
vi vaiintiva ni vaiinti nahenti qora kaiqara iriharo, quara aantau
arukeharo iha quara timitaqiro viharo kaiqa vara timitaanarove, tura.
2 Vi vaiintivavata uqerara vaiintivano vaiharora tiro, viva tavairaro
vira kena vaiinti vovano Kotira uva vo kia kankomakero irirerave,
hampi kaiqa varairerave, viva homa qihaaqama kero nai kenara vira

kahaqianaro. 3 Vi vaiintiva uqerara vaiintivano vaiharora tiro, viva kia vaiinti nahenti qora kaiqaraqai iriraitiro, viva nai qora kaiqaravata iriharoma quara aantau arukero Kotira iha quara amite vaira.

4 Vi vaiintiva kia nai irikero noraiqama viro vi kaiqara vare vairavauve. Kotiva vi vaiintira kaivaqara Eronira aarama kero noraiqama kontema kero, Kotiva vi vaiintiravata aaramakero noraiqama kaira. 5 Vira voqaantema kero, Karaitiva kia nai irikero noraiqama viro tiharo, Te vi kaiqara vaiinti nahenti vara nimitarerave, turavauve. Kotiva nai vira Qova vira noraiqama kero virara mintima tiro:

> Are ti Maaquma variarao. Te vate are ti Maaquvano variana okarara qovarama kauro, tura. *(Ihi 2:7)*

6 Qaiqaa Kotira vukuqi Karaitirara mintima tiro:

> Merikisitekira voqaantema kera, are ekaa enta ekaa entama Kotira kaiqa vara amitena vaiintivama vainarave, tura. *(Ihi 110:4)*

7 Ihuva vataini vau entara viva keke tivaqiro viharo iqi rataqiro viharo Kotira aaramaqiro vura. Viva Kotirara te qutu vuarirara are homa ti kahaqinarave tivakero kia nai autuara iriraitiro, Kotira noqai avataqiro vurara tiro, Kotiva vira uva irurave.

8 Ihuva Kotira Maaquvano vaiharovata, viva aihavu haikara varaqiro vi vaurara tiro, viva koqema kero Kotira no avataqiro vura.

9 Viva mintiaqiro viharo aihavu haikara varaqiro viro, vuru ekaa Kotiva amito kaiqara taiqakovama vaura. Ihuva mintima kero taiqa korara ti, vaiinti nahenti vira uva avataqi vi vaika vaivaro Kotiva vika kuvantu nimitaira vika ekaa entama qaqi variqi vivara.

10 Kotiva Ihura noraiqama kero tiharo, Merikisitekiva vaiinti nahenti qora kaiqara iriharo ti kaiqa vara timitontema kero, Ihuvavata vaiinti nahenti qora kaiqara iriharo ti kaiqa vara timitaanarove, tura.

Tenavu taaqa vainti voqaara variqi vuarorave tura

11 Tenavu maa uvara airiqamake ni tiva nimirare ti, tavauramanta ne qakomake iriqi vi variamantara ti, tenavu vukaari utihama maa uvara ni tiva nimi vai. 12 Ne airi enta maa uvara iriqi viha, vokiakavata tiva nimiataara vaimanta ne kia Kotira uva kankomake iri variarave. Vira kaara tenavu vi uvara qaiqaa okaraqihai ni tiva nimiarirava qaqiqaima vairo. Ne maa entara kempuka kara naataara vaimanta naamaqai ne variara.

13 Naamaqai ne vaiva, viva vainti naativanoma vairo. Viva vainti naativano vairara tiro, viva kiama koqe aaraqaa nuaina okarara kankomakero iriro.

14 Kempuka karavano vaireva, noruqama vuaka karama vairo. Noruqama vuaka qora okaravata koqe okaravata rairake tavamaqi vi variarara ti, vika homa koqe okaraqai avataqi vivara.

6

1 Vi uvara iriha kaiqenavu Karaitira uva okara irunara mini ke, oru tavaaranavata amutunivata vaina uvara iriqi vuari. Hoqare ne qora kaiqa vare vauvaro ne ekaara qutu viva vaumanta ne vi aararaqaahai tuqantaavi Kotirara iriqi vi vaura.

2 Ne namari varovaro vo vaiintivano nai kauqu niqaa vatomanta ne Kotira Maraqura varora. Ne Kotiva vaiinti nahenti qaiqaa qaqi vara himpima kaaina uvara irura. Ekaara entaqaa Kotiva *ko* tiainaravata ne irurave. Vi uvava vi uvava okara uvama vairo. Ho kia tenavu vi

uvaraqai iriqi virerave. 3 Kotiva qaqi kairera, tenavu tavaaranavata amutunivata vaina uvara iriqi virera.

4 Kotira aaraqaa viha viraqaahai vi aarara qaqirake variaka, nantiakee vika qaiqaa vi aararaqaa ho vivara? Vika konkiraiqiraqi variavaro vika avu aatovano qantua vimanta vika Kotiva koqema nimitaainara tave, vika Kotira Maraqura vare, 5 vika avatamake tavaavaro Kotira uvavano koqe uvaqai vaimanta vika Kotiva naantiara qovaraiqiaina kempukara hini vi okarara tavaara.

6 Ekaa vi haikara vi haikara tave variaka, vika Kotira aaraqaa vi vaira qaqira kaivera, vika mintiha Kotira Maaqu qaiqaa katariqaa aruteha ekauka nivuqaa vira kaurira haika vara ami variarara tiro, vika qaiqaa anirante Kotira aaraqaa viva kiama ho varianaro.

7 Kotira uva iriqi vi varia vaiinti nahentika vaireka, koqe vata voqaara variara. Aaquvano riharo vi vataraqi otu vi vaivaro vi vataraqaahairo koqe karavano qampiqe vaivaro Kotiva vi vatara koqema amite vaira. 8 Vo vataqaahairo auqu vai naaquntavavata nimirivataqai qampiqe vairera, Kotiva vi vatarara qora vatavema tianaro. Vi vataraqi qampiqate vai haikara iha tuta kairaro itama vuanaro.

9 Ti navunaao, te qora vataravata koqe vataravata tihama kia niaravauve ne qora vata voqaara variavo turo. Tenavu niara tiha, Vika kempukaiqaake koqe aaraqaa vi vaivaro Kotiva vika ntitaanarove, tunara. 10 Kotiva kia ni hampiqama nimitaraitiro, viva ni avuqavuqama nimiteharo ne vira kaiqa vara amite variara kiama tauru kaanaro. Ne Kotirara muntuka vateha nenta kena vaiinti nahenti, Kotira vaiinti nahenti kahaqama nimitorarave, maa entaravata kahaqama nimite variararave, Kotiva kiama virara virara tauru kaanaro.

11 Ne virara vekaiqiva vivau variarire ti, ne vataini vaiha Kotira aaraqaa kempukaiqaake variqi vi vuru taiqa kaata. Niara mintimake variqi vuate ti, tinavu antuqavano vaimanta vaunara.

12 Vokiaka Kotirara kempukaiqamake iriqi viha, qihaaqamake variqi vivi, Kotiva vika nái kaama nimitai haikara varaarave. Nevata kia popoharaiti, vika intemake variqi vivera, tenavu hovema tirara.

Kotiva tivatai uvarara tura

13 Kotiva tinavu kaivaqara Eparahaamirara te ai mintima amitarerave tiharoma Kotira nai vira uri aatarakero variarirava vovano kia vauvarora tiro, viva nai autuqaa tiharo, 14 Te ai koqema amitaqi vuarirara are kuvuaramaqira virauka airitahaama vaivarave, tura.

15 Kotiva minti tuvaro Eparahaamiva nai muntuka parumakero Kotira veka variqiro vuvaro Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvava vivau vauvaro Eparahaamiva qorainti vainti vatatora.

16 Vaiintivano uva vo tivatareva iharo, tirorira haikavano qovaraiqiantorave tiro, viva nai uva kempukaiqama kareva nora vaiinti autuqaa te mintirerave ti vaira.

17 Eparahaamira vaintaira tiriara viva vi uvara tiva taira qaqira kero vo uva tiantorave tiro, Kotivavata nai tivato uvara nai autuqaa kempukaiqama kora.

18 Kotiva nai uva tivateharo nai autuqaa te mintirerave turara tiro, vira uvavano kia ho una uva varianaro. Mintima vaimantara ti, tenavu ruqemake Kotiva inaini oru vaurauka, tenavu Kotiva tivatai

uvara irihama kia qetaraiti, muntuka kempukaiqamake variqi viha, vira uvavano vivau variaina entara vira vekama vairera.
19 Kotiva tivato uvava vivau variainarara irihama tenavu kia qumina vi aniraiti, tenavu kempukaiqaake Kotira aaraqaa variqi vuari. Kotira uvavano vivau variaina entarara irihama tenavu homa Kotira Naavuqi tavunauta tintataara voqaara ravaqaake, Kotira turuaraini oru vairara.
20 Ihuva tinavu kahaqama timiteharo viva naane Kotira turuaraini oru vaura. Haaru Merikisitekiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva noravano vauntema kero, Ihuvavata ekaa enta Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vaivama vairo.

7

Merikisitekira okarara tura
1 Merikisitekiva avuhainaa vaiintivano vaiharo vatuka vo, Saremiqaa raqikiqiro viharo viva vaiinti nahentiara iriharo virini vai Variqara, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva vaura.

Vo enta Eparahaamiva iqoka raquqiro viharoma nora vaiinti avuhainaa vaiintinavu vuru naatara kero, anirantero aaraini vi vauvaro Merikisitekiva Eparahaamira vitakero nai kauqu tuaherakero virara tiharo, Kotiva ai koqema amitaarire, 2 tuvaro Eparahaamiva iqoka raqiharo airaira varatora rairakero kauqurutanta vatoraqihairo Merikisitekira vohaiqa amura.

Merikisitekira autu okaravano maantimama vairo: *Avuhainaa Vaiintivano Avuqavuqamakero Ni Vaivave*. Viva Saremiqaa raqiki vaurara tiro, vira autu okaravano maantimama vairo: *Maateraiqaakeharo Raqiki-Vaivave*.

3 Merikisitekira noka qokave, vira ankuve, kia vika nutu qara ntuvatorara ti, tenavu kia virara irunara. Vira vatato entarave, viva qutuvu entarave, viravata kia qara ntuva torara ti, tenavu kia virara irunara. Vi vaiintiva Kotira Maaqu aanantero vaiinti nahentiara iriharo ekaa enta Kotira kaiqa vara amitaqiro vuanaro.

4 Merikisitekiva nora vaiintivano vau okarara iriha variata. Eparahaamiva tinavu kaivaqaukavara noravano iqoka raquqiro viharo navutaaka naatara kero vika airaira raqiakero varero, vi airairara kauqurutanta vatoraqihairo Merikisitekira vohaiqa amura. Merikisitekiva nora vaiintivano vauvarora tiro, Eparahaamiva mintiakero vira amura.
5 Rivaira ankuqihai Mosira uva okara irihama Kotira kaiqa vara amitaqi viha qaqi vaiinti nahentiara nenta airaira rairake kauqurutanta vateraqihai vohaiqa tinavu timiate tiha airaira vare variara. Vika nái navunaaka Eparahaamira ankuqihai vi airairara vare variara.

6 Merikisitekiva kia Rivaira vohaa ankuvano vairaitiro vaiharo, Eparahaamiva nai airaira rairakero vatoraqihairo vohaiqa varero virara tiharo, Kotiva ai koqema amitaarire, tura. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo uva tivato vaiintiva, Eparahaamiva vauvaro Merikisitekiva nai vi vaiintirara Kotiva ai koqema amitaarire, tura.

7 Kiama qumina vaiintivano nora vaiintiara tiharo, Kotiva ai koqema amitaarire, ti vairavauve. Nora Vaiintivano qumina vaiintiara tiharo, Kotiva ai koqema amitaarire ti vaira. Merikisitekiva nora vaiintivano vaiharora tiro, viva Eparahaamirara tiharo, Kotiva ai koqema amitaarire, tura.

8 Rivaira vohaa ankuqaahainaa vaiintinavu noraiqaavi Kotira kaiqa vara amitaqi vi variaka, vika vaiinti nahenti airaira rairake kauqurutanta vataaraqihai vohaiqa vare variara. Rivaira ankuqihainaaka variqi vi vuru qutuvi vaikama variara. Merikisitekiva Eparahaamiva rairakero vatoraqihairo vohaiqa varora. Kotira vukuqi Merikisitekira ankuara viva qaqi variqiro vuaina vaiintivave turara tiro, Merikisitekira ankuvano Rivaira anku aatara kora.

9-10 Te Merikisitekira ankuara irihama vo uvavata tirera. Rivaiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva vaumantara ti, vaiinti nahenti vika nái airaira rairake kauqurutanta vatoraqihai Rivaira vohaiqa ami vaura. Eparahaamiva airaira rairakero kauqurutanta vatoraqihairo Merikisitekira amu entara Rivaira kia vatatovaro nai kaivaqara Eparahaamira vaataqi vaura. Vi entara Rivaiva nai kaivaqara Eparahaamira vaataqi vaiharora tiro, vivavata Eparahaamira vataakero vaiharo Merikisitekira vi airairara amura. Rivaiva Merikisitekira airaira amurara tiro, Merikisitekira ankuvano Rivaira anku aatara kora.

11 Mosiraqaa uva maara tivato entara Kotiva Rivaira anku kaamatero tiharo, Vi ankuraqihainaa vaiintivanoqai ti kaiqa vara timitaate, tivakero Eronira noraiqama kovaro viva vi kaiqara varora. Rivaira vohaa ankuqihainaa vaiinti vika vaiha vaiinti nahentiara iriha Kotira kaiqa vara amitaqi vi vauvaro vika kaiqavano kia ho aruvu kaiqava vaura. Vika kaiqavano ho aruvitirio, Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva Ihuva kiama qovarama vitirio. Ihuva qovarama viro viva kia Eroniva Kotira kaiqa vara amitontema kero Kotira kaiqa vara amitaraitiro, viva Merikisitekiva Kotira kaiqa vara amitontema kero Kotira kaiqa vara amite vaura.

12 Rivaira ankuvano vira kaiqa vara amitaqi vu okarara Kotiva qaqini vara kero Ihurara vivama ti kaiqa vara timitaarira vaiintiva varianarove turara tiro, Kotiva Mosiraqaa tivato uvaravata qaqini varakero, qaraaka uva tivataira vira vatukana vatora.

13 Tinavu Noravano Ihuva kiama Rivaira ankuqihairo qovarama vura. Kiama Ihura ankuqihairo vovano Kotira Naavuqi Kotira kaiqa vara amitaarirava vaura. 14 Tenavu iruraro Ihuva Iutaa vika ankuqihairo qovarama vura. Mosiva kiama Iutaa ankuqihainaa vaiintivano Kotira kaiqa vara amitaqiro vuanarove turave.

15 Ihuva kiama Rivaira ankuqihainaa vaiintivano Kotira kaiqa vara amitaantema kero vara amitaraitiro, viva Merikisitekiva vara amitontema kero, Kotira kaiqa vara amitareva qovaraiqama vurara ti, tenavu kankomake tavauraro Kotiva Rivaira ankuara tu uvara qaqini varakora.

16 Vo vaiintinavu Rivaira vohaa anku vaukara ti, vika Kotira kaiqa vara amitaqi vi vaura. Ihuva kia vika voqaantema kero nai ankuara iriraitiro, viva kempukavano ekaa enta qaqi variqiro vuariravara tiro, viva Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vaura. 17 Kotira vukuqi Ihurara mintima tiro:

> Merikisitekira voqaantema kera, are ekaa enta ekaa entama Kotira kaiqa vara amitena vaiintivama vainarave, tura. *(Ihi 110:4)*

18-19 Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu Kotira kaiqa vara amitaqi viha kia ho vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitovaro vika kaiqavano uqerara kaiqaqai vauvarora tiro, Kotiva Mosiraqaa tivato uvara qaqini varakero qaraaka uva qovarama kora. Mosiraqaa tivato

uvara avataqiro ni vau vaiintiva vauvaro vi uvava kia ho vira kahaqi vaura. Qaraaka uvavano uritara kero vairara ti, tenavu qaraaka uva iriqi vihama homa Kotira aumanto oru vairara.

20 Kotiva Rivaira ankuqihainaa vaiinti kaama teharo viva kia nai kauqu aiqiqaa aqukero tiraitiro, viva Ihura kaama teharo nai kauqu aiqiqaa aqukora. 21 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukoraqaahairo Ihuva vaiinti nahentiara iriharo Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vaura. Kotiva Ihurara mintima tiro:

> Te ai Noravano vaiha tenta kauqu aiqiqaa aquke tiha, Are ekaa enta ti kaiqa vara timitaqira vinarave. Kia te vate tiva taaina uvara qaqirake vo uva tirarave, tura. *(Ihi 110:4)*

22 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Ihurara minti turara ti, tenavu iruraro Kotiva qaraaka uva tiva taatautaiva haarua uva tiva taatautora aatara kero uritara keroma vairo.

23 Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu haarua uva tivatora iriqi viha Kotira kaiqa vara amitaqi vivi qutuvi variamanta vo vaiinti vo vaiinti airi vaiinti vi kaiqara varaqi vi vaura.

24 Qaraaka uvavano qovarama vivaro Ihuva ekaa enta qaqi variqiro vuainarara tiro, kia vovano vira vatuka varero vi kaiqara varaanaro. 25 Ihuva ekaa enta qaqi variqiro vuainarara ti, vaiinti nahenti virara tinavu kahaqama timitaane ti vaivaro viva ekaa enta vikara Kotira aarama nimitaqiro vuanaro. Ihuva minti vaivara tiro, viva vaiinti nahenti kahaqama nimitaarirava ho vaivaro Kotiva vika ho kuvantukero ntitaanaro.

26 Ihuva Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano vaiharo Kotira kaiqaqai vara amiteharo kia qora kaiqa vararaitiro, koqe kaiqaqai vare vairo. Viva kia qora kaiqa vare variaka hampata vairaitiro, viva naaruvaini uri aatara kero nai verantoqama keroma vairo. Ihuva mintima kero vaivara tiro, viva tinavuara iriharo homa Kotira kaiqa vara amitaqiro vuanaro.

27 Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu vo enta vo enta Kotira kaiqa vara amitaqi viha, vika nái qora kaiqara naane iriha quara aantau Kotira iha quara amite, vira naantiara vaiinti nahenti qora kaiqara iriha quara aantau Kotira iha quara amite vaura.

Ihuraqi kia qora kaiqavano vauvarora tiro, viva kia nariara naane iriharo Kotira kaiqa vara amitaraitiro, viva kia vo enta vo enta quara aantau Kotira iha quara amitaqiro viraitiro, viva vaiinti nahenti qora kaiqara iriharo vohaa tataaqai Kotira kaiqa vara amiteharo vuru qutu vura.

28 Mosiraqaa tivato uvara irihama vika Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu noraiqamake nenavu tinavuara irihama Kotira kaiqa vara amitaqi vuate, tumanta vi vaiintinavuka qaqi uqerara vaiintinavu vaiha vi kaiqara varaqi vi vaura. Kotiva Mosiraqaa uva tivato entara vira naantiara Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo nai autuqaa tiharo, Ti Maaquvano ti kaiqa vara timitaqiro vuanarove, tivakero vira noraiqama kovaro vira Maaquvano ekaa vi kaiqara amitaira vara vuru taiqa kairara tiro, viva ekaa enta Kotira kaiqa vara amitaariravama vairo.

Ihuva tinavuara iriharo naaruvaini Kotira kaiqa vara amite vaivama vairo

8

1 Te tuna uvara okara vaireva maantimama vairo: Tinavuara iriharo
Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vai vaiintiva noravano vairo. Vi
vaiintiva naaruvaini vai Avuhainaara Kotira kauqu tanarainima oru
oquviro vairo.

2 Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu Kotira kaiqa vara amitaqi viha
vaiintivano kauquqohai kaqato naavura Kotira Naavuve turaqi kaiqa
vare vaura. Ihuva naaruvaini vaiharo Kotiva kaqatai naavura Kotira
Naavu tanaraqi Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vaira.

3 Vaiinti nahenti Rivaira ankuqihainaa vaiinti vo vira noraiqama
kareka iha virara tiha, Are tinavu kahaqama timitaqira vihara nora
vaiintivano vaihara quara aantau arukera Kotira iha quara amitaqira
vuane, ti variara. Vika minti tiavaro vi vaiintiva quara aantau arukero
Kotira iha quara amitaqiro vi vaira. Ho tinavuara iriharo Kotira kaiqa
vara amitaqiro vi vai vaiintiva, vivavata Kotira kaiqa vara amiteharo vo
haika Kotira amiarirava vaura. ⌞Vi haikava vaireva, nai vira vaatama
vaura.⌟

4 Mosiraqaa tivato uvara iriha Rivaira ankuvano Kotira Naavuqi
vaiha Kotira kaiqa vara amitaqi vi variarara tiro, Ihuva vataini vaitirio,
viva kiama vi kaiqara varaitirio.

5 Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu Kotira kaiqa vara amite variava
vaireva, kia kaiqa tanarama vairo. Vika kaiqavano maraqurahaaqai
vaivaro naaruvainima kaiqa tanavama vairo. Ihuva naaruvaini vai-
haro Kotira kaiqa vara amitaqiro viharo kaiqa tanarama vare vairo.
Vira voqaantema kero, haaru vetanto entaqaa Mosiva Kotira Naavu
kaqareva auti vauvaro Kotiva tiharo, Are aiqinaqaa ti vataakera
variaramanta te ai umiqeha maantima kera naavu kaqaane tunantema
kera kaqaane, tura.

6 Kotiva Ihura noraiqama kaivaro viva Kotira kaiqa vara amitaqiro
viharo Rivaira ankuqihainaa vaiinti vika kaiqavata aatara kaivaro vira
kaiqavano uritarakero avunima vairo.

Rivaira ankuqihainaa vaiinti vika haaru vohaa uva tiva taataukero
vato uvaraqai iriha, Kotira kaiqa vara amitaqi vi variara. Kotiva
nai kauqu aiqiqaa aqukero tiva taatauto uvara iriharo Ihuva Kotira
kaiqa vara amitaqiro vi vaurara tiro, vi uvava haaru vohaa uva tiva
taataukero vato uvaravata uri aatarakero avunima vairo.

7 Haaru vohaa uva tiva taataukero vato uvava ho vaitirio, Kotiva
kiama vi uvara qaqini varakero vo uva qovarama kaitirio. 8 Kotiva tavo-
manta vaiinti nahenti kia Mosiraqaa tivato uvara koqemake avataqi vi
vaurara tiro, viva mintima tiro:

> Naantiara vo entanavu anirairaqe te Isareri vatanaakave Iutaa
> vatanaakave vika hampata vohaa vaiha qaraaka uva tiva taatau
> karerave.
>
> 9 Vi uvava vaireva, kia te haaru vika kaivaqaukavara hampata
> vohaa vaiha tiva taatau tauna uvara voqaara varianarove.
>
> Haaru te vika kaivaqaukavara kauqu utu vare Isipi vataihai ntita
> vare viha, te vika hampata vohaa vaiha uva tiva taatau tauramanta
> vika ti uva iriqi vuataara vaumanta vika qaqirake kia ti uva iriqi vi
> vaura kaara te vika qoririma kaavaunarave.
>
> 10 Ho naantiara te Isareri vatanaaka hampata vohaa vaiha qaraaka
> uva vo tiva taatauke vatarerave.

Kia te vi entara tenta uva maara oriqaa qara ntuva taraiti, vi entara te vi uvara vika avu aatoqi vate, vika muntukaqi qara ntuva nimitarerave. Te vika Variqavano variari vika ti vaiinti nahentima vaivarave.
11 Naantiara vi entara nora vaiintivata inaara vaiintivata tiriara kankomake iriqi virara ti, vika kiama nai kena vaiinti nahenti tiva nimivarave. Vi entara vika ekaama tiriara kankomake irivarave.
12 Vi entara te vika aaqurihama nimiteha vika qora kaiqa vare vai uvara nunka tauru nimitarerave, tura. *(Ieremaiaa 31:31-34)*
13 Kotiva vi uvara minti tiharoma qaraaka uva tiva taatau taainarara tura. Viva minti tiharoma hoqarenaa uva tiva taatautora haarua uvaiqama kaira. Ho haaruanaa haikavano haaruaqamaqiro viharo vaakama taiqa vuanaro.

9

Haarua uva iriha Kotira kaiqa vara amitaqi vurara tura

1 Haaru Kotiva vohaa uva tiva taatau kero vato uva okarara tirera. Kotiva Mosiraqaa uva maara tiva tovaro Mosiva vaiinti nahentiara minti mintimake Kotira autu tuaheraqi vuate tumanta, vi uvara iriha Kotiraini naavu vo kaqa amitora. Vi naavuva maa vataraqaa vaura.
2 Vi naavuva vaireva *seri*qohai kaqato naavuva vaura. *Rumu* taaraqanta variarire tiro, tavaarana tavunaqohairo tintatero avuni vau *rum u*ra koqe haikaqai vai *rumu*rave tura. Viraqi ova qumpike vato taquva vauvaro tainta vo vauvaro Kotira unta amito mparetiravata vaura.
3 Tavunaqohairo tavaarana tintatora vira naantiaraini vai *rum u*rara Kotira turuarainive tura. Kotira turuaravano vaurara tiro, viraqi qioqama tovaro kia qaqi vaiintivano oriqete vaura.
4 Vi *rum u*raqi tainta vo *kori* oriqohai aututo taintara viraqaa koqe untavu haikara iha quarate vau taintava vauvaro vokise vo, *kori* ori ruqututoraqohai viraqaa taatauto vokiseva vaura. Vi vokiseqira Kotiva Mosiraqaa tiva taatauto uvara qara ntuvato oritanta vauvaro, *manaa*ve tu karara nonkuto taquvavata viraqi vauvaro, Eronira kauruvanovata vaura. Vi kauruva haaru mare verakero qampiqo kauruva vaura.
5 Vi haikava vi haikava vi vokiseraqi vauvaro vokiseqaa hini vitini hini vitini *enseli* maraqura taaraqantavano vaura. Vitanta nai arokatanta airatetanta aave vateha Kotiva maini maaqima vaivo tiha vaura. Vitanta mintimake vauvaro vokise vira avu tavaaraqaa Kotiva vaiinti nahenti aaqurihama nimite vai kantave tura.

Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire tiro, vo ihi vo ihi vohaa tataa Kotira kaiqa vara amito vaiintiva avuhainaava naare kaqa varero vi *rumu*raqi oriqetero vuru vokise avutana naare *raintu/ruanainori* vaura. Ho kia te voki uvaravata qaiqaa maa qararaqi tirera.
6 Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vo enta vo enta avuni vau *rumu*raqi oriqete kaiqa vareha Kotira turuaraini kia oriqete vi vaura.
7 Vika nora vaiintivano, vivaqaima vo ihi vohaa tataa vo ihi vohaa tataaqai, viraqi oriqete vaura.

Vi entaraqaa vi vaiintiva kia qaqi qumina viraqi oriqetaraitiro, viva naare kaqa varero viraqi vura. Viva nai qora kaiqaravata, vaiinti nahenti qora kaiqaravata, iriharoma Kotiva tinavu uva nunka timitaarire

tiro, viva Kotira turuaraini oriqetero vuru naare *raintu/ruanainorima* kareva vura.
8 Vi vaiintiva mintiakeharo Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vauvaro Kotira Maraquravano tinavu humiqaimanta tenavu kankomake irurraro vaiinti nahentivano Kotiva inaini vi aarava kia vi entara vaura. Kotira Naavu qaqi vataini vauvaro haarua okaravanovata qaqi vauvarora tiro, vi aarava kia vaura.
9 Maa entaravata haarua uva iriha quara aantau Kotira iha quara amite varia kaiqava kia vaiinti nahenti kahaqi vaimanta vaiinti nahenti kia ho variavaro vika avu aato muntukavano qoraiqi vaimanta variara.
10 Vaiinti nahenti haarua uva maara avataqi viha, vika vo qara vo qarama keha karave namarive namaqi vi variara. Minti variavaro vi haikava kia vika avu aato muntuka hiqama nimitaraitiro, vaataqai kahaqama nimite vai haikava vaira. Kotiva Mosiraqaa tivato uvarara tiharo, Vi uvava vahuqaqai vairaro qaraaka uvavano qovarama vuarire, tura.

Qaraaka uvara tura

11 Kotiva tinavu koqema timitaaina haikara qovaraiqama kareva Karaitiva Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano tuvurero, viva kia vaiintivano kaqatai naavuraqi Kotira kaiqa vara amitaraitiro, viva uritarero naaruvaini vai naavuraqi Kotira kaiqa vara amitareva oru vaura.
12 Karaitiva naaruvaini Kotira turuaraini kia airi tataa viraitiro, viva vohaa tataama viraqi vura. Viva kia memera naareve, purumakau naareve, kaqa varero viraqi viraitiro, viva nai naare raurukoraqaahairo Kotira turuaraini vurara tiro, viva tinavu kuvantu kaivaro qora kaiqavano kia ho tinavu qaiqaavata rumpa taanaro.
13 Haarua uva okara iriharo Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva memera naarevata, purumakau naarevata, purumakau naati iha quaratovaro hantaiqama vura viravata, vaqitakero vaiinti nahentiqaa *raintuma/ruanainorima* kero vikara tiharo, Ne hiqama vuavo, ti vaura. Viva mintiharo kia vika avu aato muntukaqi hiqama nimitaraitiro, viva vika pahainiqai hiqama nimite vaura.
14 Haarua uva okaravano mintima vauvaro Karaitiva vi okarara uri aatara kero nai naareqohairo tinavu hiqama timitora.

Kotira Maraquravano ekaa enta qaqi variqiro vi vaiva Karaitiraqi vauvaro Karaitiva kia qora kaiqa vararaitiro, Kotira kaiqa vara amitaqiro viro vuru qutu vurara tiro, vira naarevano homa tinavu avu aato muntukaqi hiqama timitairaqe tenavu kia qora kaiqa varaqi vi vuru qutu viraiti, tenavu qaqi variqiro vi vai Variqara kaiqa vara amitaqi vuari.
15 Karaitiva Kotira qaraaka uva qovarama kai vaiintivama vairo. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tiharo, Te naarama taaina vaiinti nahentika koqema nimitaari vika ekaa enta koqemake qaqi variqi vuate, turara tiro, Karaitiva vi uvava quqaa vivau variarire tiro, qovarama vura.

Haaru Kotiva Mosiraqaa vohaa uva tiva taataukero vato uvara vaiinti nahenti kia ho avataraiti, qora kaiqaqai varaqi vi vauvaro Kotiva vika qora uva nunka nimitareva iharo qaraaka uva tiva taatau tovaro Karaitiva vaiinti nahentiarao tiro vuru qutu vura.
16-17 Vaiintivano qaqi vai entara viva tiharo, Te qutu vuarimanta vi vaiintika vi vaiintikama te iana haikara ho varevarave, tivakero

vi uvara qara ntuvate vaira. Qara ntuva tairaro viva qaqi variaina entaraqaa kiama vaiinti vovano viva ina haikara ho varaanaro. Viva qutu viraroma avuni tivataina uvava quqaa vivau varianaro.

18 Vira voqaantema kero, Kotiva haaru vohaa uva tiva taataukero vato uvara quara aantau naareqohairo kempukaiqamake vaura.

19 Vi entara tota Kotiva Mosiraqaa tivato uvara, ekaa vi uvara Mosiva vaiinti nahenti tiva nimi taiqakero, viraqaahairo purumakau naati arukoravata, memera naati arukoravata, vira naare varakero qaqi namari vataakero tuqantaakero, sipisipi kauki ahaqo ravato naaquntara varakero, aukuvera mare vitiqaata rumpatero naareqi quntama varero, vuru Kotira uva qara ntuvato vukuraqaavata, vaiinti nahentiqaavata, *raintuma/ruanainorima* kora.

20 Viva naare Kotira vukuqaavata, vaiinti nahentiqaavata, *raintuma/ruanainorima* kero tiharo, Kotiva uva tiva taatautero niara, Vi uvara iriqi vuate, timanta ne tiha, Tenavu vi uvara iriqi virerave, tiarave. Kotiva tiva taatautai uvavavata ne tia uvavavata kempukaiqama vuarire ti, te maa naarera *raintumake/ruanainorimake* ni aqu nimitauro, tura.

21 Mosiva minti tivakero mintiaqiro viharo naare kaqa varero vuru Kotira Naavuqaa *raintuma/ruanainorima* kero vi naavuraqi vau haikaraqaavata naare *raintuma/ruanainorima* kora. 22 Haarua uva okarara iriharo vo haika vo haikara hiqama vuarire tiro, naare *raintuma/ruanainorima* kero hiqama amite vaura. Kia vo haika arukaivaro vira naare ntava viraro qutu virera, Kotiva vaiinti nahenti vika nái qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarira aarava kia ho varianaro.

Karaitiva nai naare raurukero qutu vura

23 Kotira Naavu vataini kaqatoravata, vi naavuraqi vau haikaravata, qaqi vaiintivano kaqake aututo haikavaqaima vaura. Kotiva i haikara tanava naaruvainima vairo.

Vaiintivano Kotira Naavu vataini vauravata, vi naavuraqi vau haikaravata, hiqama amitareva viva quara aantau naare varakero *raintuma/ruanainorima* kero aqu amite vaura.

Naaruvaini vai haikara, kia ho quara aantau naareqohairo hiqama amitaarirava vairo. Uritara kero vai vaiintira naarevanoqaima vi haikara ho hiqama amitaariravama vairo.

24 Karaitiva Kotira turuaraini vireva viharo, viva kia vaiintivano nái kauquqohai kaqato naavuraqi viraitiro, viva naaruvaini Kotira turuara tanava vainaini vura. Karaitiva mini oru vaiharo tinavu kahaqama timite variariravama vairo.

25 Kotira Naavuqi kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano vo ihi vohaa tataa, vo ihi vohaa tataaqai quara aantau naare kaqa vareharo Kotira Naavu turuaraini vi vaira.

Karaitiva kia mintiraitiro, viva Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire tiro, kia vo tataa vo tataa qutiraitiro, viva vohaa tataaqai qutu vura.

26 Viva qaiqaa qaiqaa qutuare titirio, viva maa vatara autuko entaraqaahairo airi tataama aihavira haika varaqiro vitirio.

Maa entara taiqaaina entava aumaiqi vauvaro Karaitiva kia mintiraitiro, viva Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire tiro, viva vohaa tataaqai qutu vireva qovarama vura.

27 Maa vataraqaa varia vaiinti nahentika variqi vivi, vika vohaa tataaqai qutu vivaro Kotiva vikaqaa uva vateharo *ko* tianaro.

28 Karaitiva Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka
nimitaarire tiro, vivavata vohaa tataaqai qutu vura. Karaitiva mintima
kero qutu vurara tiro, Kotiva vira kaiqara iriharo homa vaiinti nahenti
qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaariravama vairo.

Naantiara Karaitiva qaiqaa vataini tuvuaina entara viva kia vaiinti
nahenti qora kaiqara iriharo tuvuanarovauve. Vi entaraqaa viva nai
veka vai vaiinti nahentika ntita kareva tuvuanaro.

10

Karaitiva vohaa tataaqai vaiinti nahentiara iriharo qutu vura

1 Kotiva Mosiraqaa tivato uvava vaireva, kia vaata tanara voqaara
vairaitiro, maraqurahaa voqaarama vairo.

Mintima vairara ti, vaiinti nahenti vi uvara iriqi viha kia kankomake
Kotiva koqema nimitaaina okarara iri variara. Mosiraqaa tivato uvara
iriqi viha, vo ihi vo ihi quara aantau Kotira iha quara amitaqi vi vau
okarava Kotira aumanto vireka ia vaiinti nahenti avu aato muntukaqi
kia ho hiqama nimite vaura.

2 Kotira iha quara amite vau quara aantauva vaiinti nahenti avu aato
muntukaqi ho hiqama nimitaitirio, vaiinti nahenti qora kaiqa vare vau
uvava nunka vumanta vika kia qaiqaavata vo ihi vo ihi quara aantau
Kotira aruke iha quara amite variatirio.

3-4 Purumakau qora arukaa naarevave, memera arukaa naarerave,
kiama ho vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaanaro.
Mintirara ti, vaiinti nahenti vo ihi vo ihi quara aantau aruke Kotira iha
quara amitaqi viha, avu aato kenko tumanta tiha, Oho, tenavu qora
kaiqa vare vauna uvava qaqima vaivo, ti vaura.

5 Kotira iha quara amite vau quara aantauva kia vaiinti nahenti ho
kahaqama nimite vaurara tiro, Karaitiva maa vataraqaa tuvireva iharo
Kotirara mintima tiro:

> Ai iha quara amite varia quara aantaurave, ai amite varia karar-
> ave, vi haikara vi haikarara kia ai muntukavano vaivara variarao.
> Mintiharama are tini vaata vo qeramakera timitaarao.
>
> 6 Ekaara kaintu iha quara amite varia quara aantaurave, vaiinti
> nahenti nái qora kaiqara iriha ai amite varia quara aantaurave,
> virara virara are kia quahehara varianarave.
>
> 7 Minti variaramanta te ariara tiha, Kotio, te mainima vauro. Haaru
> tiriara qara ntuvato uvava tuntemake, te ai muntukavano vai kaiqara
> vara amitarera vauro, tura. *(Ihi 40:6-8)*

8 Kaiqe te hini uva tunara qaiqaa tiari. Haaru Kotiva Mosiraqaa uva
tiva taatautero tiharo, Ne quara aantau ti iha quara timitaqi vuate, tu
uvava vauvarovata, Ihuva Kotirara mintima tiro: *Ai iha quara amite
varia quara aantaurave, ai amite varia kararave, vi haikara vi haikarara
kia ai muntukavano vaivara variarao. Ekaara kaintu iha quara amite
varia quara aantaurave, vaiinti nahenti nái qora kaiqara iriha ai amite
varia quara aantaurave, virara virara are kia quahehara varianarave*,
tura.

9 Ihuva minti tivakero viva te vaaka tunarara tiharo, *Kotio, te
mainima vauro. Te ai muntukavano vai kaiqara vara amitarera vauro*,
tura. Ihuva minti tiharoma viva Kotiva Mosiraqaa tivato uvara qaqini
varakero, vo uva vira vatukana qovarama kora.

10 ⌞Vi uvara okara mintimama vairo:⌟ Karaitiva Kotira muntukavano
vai kaiqara varaqiro viharo vuru vohaa tataa nai vaata amiro qutu vu-
rara tiro, Kotiva tenavu qora kaiqa vare vauna uvara nunka timitaarira
aarava homa varianaro.
11 Maa entara Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu himpite vaiha ekaa
enta haarua okarara iriha Kotira kaiqa vara amitaqi vi vaiha, airi
tataa quara aantau Kotira iha quara amite variara. Mintiaqi vi
variavarovata, vinavuka Kotira kaiqa vara amite variava kiama ho
tinavu qora kaiqa uva nunka timitaanaro.
12 Kotiva tinavuara vika qora kaiqa vare uvara nunka nimitaarire
tiro, Karaitiva ekaa entara iriharo vohaa tataaqai qutu viro, viraqaa-
hairo viva oru Kotira kauqu tanaraini oquviro vaura. 13 Maa entara
viva mini variqiro vi vairaro Kotiva vira navutaaka aatara amitairaro
viva nai aiqu vikaqaa ntava taanaro.
14 Ihuva Kotira kaiqa vara amiteharo vohaa tataa vaiinti nahen-
tiara iriharo qutu viharo Kotira vaiinti nahenti avu aato muntuka
anomakero hiqama nimitorara ti, vika ekaa enta Kotira vaiinti na-
hentima variqi vivara. 15 Kotira Maraquravanovata Kotira okarara
tinavu qoqaa tiva timi vaira. Viva haaru paropeti vaiinti kahaquvaro
vi vaiintiva tiharo,

> 16 Kotiva mintima tivo: Ho naantiara te Isareri vatanaaka hampata
> vohaa vaiha qaraaka uva vo tiva taatauke vatarerave. Kia te vi entara
> tenta uva maara oriqaa qara ntuva taraiti, vi entara te vi uvara vika
> muntukaqi vate, vika avu aatoqi qara ntuva nimitarerave. *(Ieremaiaa
> 31:33)*

17 Qaiqaavata Kotiva mintima tiro:

> Vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvarave, vika ti uva raqake
> vai uvarave, vi uvara vi uvara te nunka tauru nimitarerave, tura.
> *(Ieremaiaa 31:34)*

18 Kotiva vaiinti nahentiara ne qora kaiqa vare varia uvara ekaa
nunka nimitaunarave tirara ti, vika qumina nái qora kaiqara iriha
Kotira vo haika iha quara amitevora.

Kaiqe Kotira aaqanto vuare tura

19 Ti qata vakaao, Ihuva tinavuara iriharo nai naare raurukero qutu
vuvaro Kotiva tinavu uva nunka timitairara ti, tenavu homa Kotira
turuaraini virara.
20 Tota Kotiva vainaini vi varia aarara kaankukaqohairo kuvai tovaro
Ihuva vaata vataakero variqiro viro, tinavuara iriharo vuru qutu
viharora tiro, viva vi kaankukara qaqini varakero, Kotiva vainainiara
qaraaka aara autu timitora.
21 Ihuva Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano vaiharo
tinavu Kotira vaiinti nahentiqaa raqiki vairara ti, 22 kaiqenavu
muntuka koqe i vairaqe Kotirara kempukaiqamake iriqi viha, vira
aaqanto qihaaqamake vuari. Tinavu avu aato muntuka qoraiqama
vimanta vauraro Ihura naarevano tinavu avu aato muntuka hiqama
timitaivaro namari koqeva tinavu vaataini hiqama timitaira.
23 Kotiva kia nai kauqu aiqiqaa aqukero tivatai uvara qaqirakero
vo uva ti vaiva vairara ti, aniqenavu kempukaiqamake Kotiva tinavu
koqema timitaaina entara veka variqi vuari.
24 Kaiqenavu tentanavu kena vaiinti nahentiara noraiqaake iriqi
viha nariara nariara muntuka vateha koqe kaiqaqai varaqi vuari.

25 Aniqenavu ruvaaqumavi vaiha Kotira uva iritaainara kia qaqira karaiti, tuqarake tuataari. Vokiaka kia ruvaaqumavi vaiha Kotira uva irireka auti variantemake, tenavuvata mintiarora. Kaiqenavu tenavu tentanavu kenauka kempukaiqama nimiteha kahaqamaqi vuari. Karaitiva tuvuaina entava auma auma i vairara irihama voqavata mintiaqi vuari.

26 Tenavu Kotira quqaa uva iri, viraqaahai Kotira tauvaqa utu amite qora kaiqa qaqi varaqi virerave tiarera, qaiqaa tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amitaarira *ofaa*va vovano kiama varianaro.

27 Tenavu mintiarera, tenavu voqamake qeteha Kotiva *ko* tiaina entara vekavata, ihavano voqamakero iteharo Kotira navutaaka tatoqa kaaina entara vekavata variariravaqaima varianaro.

28 Mosiraqaa tivato uvara raqako okarava maantimama vairo: Vaintivano vi uvara raqa kairamanta vaiinti taaraqantae, taaramonavue, tiha, Tenavu tave vauraro quqaama vi vaiintiva mintivo, tivera, vika kia vi vaiintira aaqurihama amitaraiti, vaakama vira arukevara.

29 Haaru vohaa uva tiva taataukero vato uvara okaravano mintima vaurara tiro, te qaraaka uva qoririma kaaina vaiintirara ohoma tiva amitaainarave. Vi uvara qoririma kai vaiintiva mintiharoma Kotira Maaqu tauvaqa utu amiteharo virara qumina vaiintivema tiro. Karaitira naarevano Kotiva qaraaka uva tiva taatautaira kempukaiqama kero vi vaiintira qora uva nunka amitaiva vaivarovata, vi vaiintiva virara qumina naarevema tiro.

Vaiinti nahenti aaqurihama nimiteharo koqema nimite vai Maraqurara, vi vaiintiva vira qora okaraqai autu amite vaira. Oho, vi vaiintira ruqutukaaina okarava nantiakeroe varianaro?

30 Tenavu kankomake iruraro Kotiva maa uvara tiva tero tiharo, *Tenta nai vira muntu karerave. Tenta nai vira koqaa amirerave*, tivakero qaiqaa tiharo, *Te Noravano tenta vaiinti nahentiqaa uva vateha ko tirerave*, tura. *(Lo 32:35-36)*

31 Vaiintivano nai qora kaiqa varaira kaara Kotiva qaqi variqiro vi vaira kauquqi ntuva virera, te virara voqamake oho tiva amitararave.

Virara irihama kaiqe Karaitirara kempukaiqaake iriqi vuare tura

32 Tota Kotira uvavano ni avu aato muntukaqi ataama nimitomanta vau entarara iritaata. Vi entara ne Kotira uva iriqi vi vaumanta vokuka ni qoraiqama nimite vaumanta ne aihavu haikara varaqi vihavata, ne kempukaiqamake variqi vi vaura.

33 Vo enta ne vaiinti nahenti nivuqaa vaumanta vokuka ni qora uva tiva nimiteha ni qoraiqama nimite vaumanta, vo enta vokuka ni kena vaiinti nahenti qora uva tiva nimiteha qoraiqama nimite vaumanta ne nenta kena vaiinti nahenti kahaqama nimite vaura.

34 Vi entara Karaitira kaara ni kena vaiinti nahenti karapuhiqama tomanta ne kia qetaraiti, oru vika hampata vaiha vikara ike mpo tiva nimite vaura. Vi entara ni airairave, ni vatave, vi haikara niqaahai raqia varomanta ne kia virara noraiqaake iriraiti, ne tiha, Tinavu airaira uritara kero vai airairava, naaruvaini kia taiqaraitiro, qaqi variqiro vuanarove, tivakeha quahehaqai vaura.

35 Vi entara ne muntuka parumakeha variqi vi vaurara iritehama, ne maa entaravata muntuka parumakeha variqi vi vaivaro Kotiva ni kaiqara iriharo vira koqaa ninta nimiarira. 36 Ne kia popoharaiti,

kempukaiqama keha variqi vivera, ne homa Kotira antuqa vaina kaiqara varaqi vi vaivaro Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvava niqira vivauma varianaro. 37 Kotira uvavano mintima tiro:

Inaaraiqa varikero naantiara tuvuarira vaiintiva viva kia varikero tuviraitiro, viva vaakama tuvuanarove.

38 Avuqavu ni vai vaiintirara Kotiva mintima tiro: Vi vaiintiva tiriara kempukaiqama kero iriqiro viharoma qaqi variqiro vuanarove. Vi vaiintiva ti aaraqaahairo tuqantaaviro qaqira kero virera, kia te vira quahama amitarerave, tura. *(Hab 2:3-4)*

39 Ho tenavu kia Kotira aaraqaahai tuqantaavi kakakima vuariraukama vai. Tenavu Kotira uvara quqaave tivakeha vi uvara kempukaiqamake iriqi vuariraro Kotiva tinavu tivitaariraukama vai.

11

Tenavu Kotira uvara quqaave tivakeha iriqi vuaina okarara tura

1 Tenavu Kotirara kempukaiqama keha iriqi vuaina okarava maantimama vairo: Tenavu kia taara avu aato iriraiti, Kotiva koqema timitare i haikava quqaama qovarama vuanarove tivakeha, vira vekama vairara. Maa entara kia avuqohai tave vauna haikava vaimanta tenavu quqaiqama kero vi haikava vi haikava vaivo ti vaunara.

2 Haaru vetanto vau entara Kotira vaiinti nahenti vira uvara quqaave tivakeha variqi vi vaurara tiro, Kotiva vikara quaheharo vaura.

3 Haaru Kotiva tuvaro vira uvavano naaruvavata vatavata autukero vatora. Vi uvarara tenavu tiha, Quqaa Kotiva minturave, tivakeha vaunara. Viva vi entara kia ho vaiintivano tave vai haikara varakero viraqohairo vaiintivano ho tavaaina haikara autukero vatora.

Abelira, Enokira, Noaara, vinavukara tura

4 Haaru Abeliva Kotira uvara quqaave tivakero, sipisipi naati arukero Kotira iha quara amito haikava Keniva Kotira amito haikaravata uri aatarakero vaura. Abeliva Kotira uvara quqaave tuvaro Kotiva virara tiharo, Are avuqavu ni variara vaiintiva variarao, tivakero Abeliva amito haikarara quahama amitora. Abeliva haaru qutu vuvarovata, viva Kotirara quqaave tu uvara ⌞maa entaravata vaiinti nahenti nai tiva ami nai tiva ami i variarara tiro⌟, vira uvavano kia taiqa viraitiro, qaqiqai variqiro vi vairo. *(Okara 4:4)*

5 Haaru Enokiva Kotira uvara quqaave tivakero Kotirara iriqiro vi vaurara tiro, viva kia qutu vuvaro Kotiva vira qaqi naaruvaini vita varomanta kia vaiintivano vira ho rantakora. Kotira vukuqi qara ntuvato vaiintiva Enokirara mintima tiro: Enokiva kia naaruvaini vu entara viva koqema kero Kotirara iriqiro vi vaurara tiro, Kotiva vira quahama amitorave, tura. *(Okara 5:24)*

6 Vaiintivano kia Kotira uvara quqaave ti vairava vairaro, Kotiva kiama vi vaiintira quahama amitaanaro. Vaiintivano tiharo, Quqaama Kotiva vaivo. Quqaama te vira rantarera vuariraro viva ti koqema timitaanarove ti vairava, vivaqaima Kotiva vainanaini ho vuanaro.

7 Kotiva Noaarara tiharo, Raurihara variane. Qora haikavano vi entara qovarama vuanarove, tuvaro Noaava kia vi haikara vi haikara tavaraitiro, Kotira uvara quqaave tivakero, namari vaura vuaina naavura kaqakero, nai vaiinti nahenti hampata vi naavuraqi variqiro viharo ho vaura. Noaava Kotira uvara quqaave tuvaro Kotiva vira kena

vaiinti nahenti vataini vaukaqaa uva vateharo vika ruqutu taiqa kero Noaarara avuqavu ni vai vaiintirave tura. *(Okara 6:9)*

Eparahaamirara tura

8 Haaru Kotiva Eparahaamira aarama kero tiharo, Nena maaqa maini kera vo vataini oru vairaqe naantiara vi vatara ai amiariraro ariniqama vuarire, tuvaro Eparahaamiva vi vatara kia tavaraitiro, Kotira uvara quqaa uvave tivakero nai maaqa mini kero vurama.

9 Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tivakero Kotiva nai kaama amito vataraqaa oru variqiro viharo, viva vo vatanaavano vaiharora tiro, kia maahota naavu kaqa taraitiro, *seri* naavuqiqai voqi voqi variqiro vumanta vira maaqu Aisaakivavata, vira nainti Iekopivavata, vitantavata tiha, Kotiva maa vatarara tu uvava titantaqi vaivaro maa vatava titanta kaama tai vatavama vaivo, tivakeha vi vataraqaa *seri* naavuqiqai variqi vi vaura.

10 Vi entara Eparahaamiva *seri* naavuqi variqiro viharo viva naaruvaini maahota variaina vatukara veka vaura. Vi vatukara Kotiva naivano te maantimake autirerave tivakero autai vatukavama vairo. *(Okara 12:1-10)*

11 Eparahaamira naata Seraava kontaiqama viro viva vainti vataarirava kia ho vauvaro viva kia virara noraiqaakero iriraitiro, viva tiharo, Kotiva tiriara viva vainti vatataanarove tiva, viva quqaa uvaqai ti vaivave, tivakero variro, naantiara viva vainti taiqama viro vainti vatatora. *(Okara 21:1-7)*

12 Mintuvaro Eparahaamiva naampaiqama viro qutuarirava aumaiqu vaiintira, vira vohaiqaqaahairo vainti airitahaa qovaraiqama vura. Vira vaintivara vaireka, opu makau airi vaintemakeve, namari auvahianta vai nuqava airi vaintemake, airitahaa variara.

13 Te vaaka tuna vaiinti nahentika Kotira uvara quqaave tivakeha Kotiva nái kaamato haikara vo haika vo haika kia vararaiti, vuru qutu vura. Vika quqaa vi haikava naantiara qovaraiqianarove tivakeha quaheha vaura. Vika maa vatarara tiha, Quqaama tenavu vo vatanaaka maa vataraqaa vahuqa vairera vauraukave, tura. 14 Vika nái maaqa tanara rantake mini vihara ti, minti tura.

15 Vika Eparahaamiva tota mini ko vatarara kia vi vatarara anirante vireka vauravauve. Vika mini anirante vireka autuare tiatirio, homa vika mini vi aarava vaitirio.

16 Vika kia mini virara iriraiti, vika uritarakero vai vataraqaa vuataa umanta vaura. Vika Kotirara kempukaiqaake iriqi viha naaruvaini vai vatara veka vaurara tiro, Kotiva vi vatara qerama nimitero tiharo, Te kia kauriraiti, te vika Variqavano vaiha vikaqaa raqikiqi virerave, tura.

17-18 Eparahaamiva Kotiva tivato uvarara quqaa uvave tivakeharo nai maaqu arukero iha quara amitareva auti vaura.

Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Eparahaamirara tiharo, Ai maaqu Aisaakiraqaahairo ai autuvano qaqi variqiro vuanarove, tivakero variqiro viro, vo enta Eparahaamira avatamake tavareva virara tiharo, Nena maaqu arukera iha quara timitaane, tuvaro Eparahaamiva Kotira uva iriro nai maaqu aru amitareva autiharo tiharo, Kotiva tiriara nai kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvava quqaa uvaqaima varianarove.

19 Te tenta maaqu vira aru amitaariraro Kotiva vira homa qaiqaa qaqi vara himpima timitaanarove tivakero, nai maaqu arukareva auti vauvaro Kotiva kia vira arukaane tuvaro Eparahaamiva nai maaqu

qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpuvaro vita varontema kero, vira vita varora.

(Okara 22:1-19)

Aisaakira, Iekopira, Iohepira, vinavukara tura

20 Aisaakiva Kotiva tivato uvarara quqaa uvave tivakero naampaiqama viro, nai qutu vuarira entava aumaiquvaro viva nai kauqu Iekopiraqaavata Isoraqaavata vateharo vitanta koqema nimiteharo vitantara tiharo, Quqaama Kotiva naantiara nitanta minti mintima kero koqema nimitaanarove, tura.

21 Iekopivavata Kotiva tivato uvarara quqaa uvave tivakero naampaiqama viro nai qutu vuarira entava aumaiquvaro viva nai kauqu Iohepira maaqutantaqaa vateharo, koqema nimiteharo vitantara tiharo, Quqaama Kotiva minti mintima kero nitanta koqema nimitaanarove tivakero, nai kauruqaa muntuviro vaiharo Kotira autu tuahera kora. *(Okara 49:22-26)*

22 Iohepivavata Kotiva tivato uvarara quqaa uvave tivakero, naampaiqama viro nai qutu vuarira entava aumaiquvaro viva Kotira uva vo qoqaiqama kero tiharo, Quqaama Isareri vaiinti nahenti naantiara Isipiqihai anirante vivarave. Vi entara vika mini vireka iha, ti vuhaarivata maa vataraqihai mpaqi vare vuru mini quntama kaate, tura. *(Okara 50:25)*

Mosirara tura

23 Vira noka qoka Mosira vatate tavovaro viva koqe vaintivano vaumanta vitanta Pero vaiintivano qorainti vainti vatatera arukaate tu uvara raqake kia qetaraiti, Kotirara quqaama viva tinavu kahaqama timitaariravama vaivo tivake Mosira taaramo tora vira kukeqaqi vi vaura.

(Katu Varora 2:1-10)

24 Mosiva noruqama viro Kotira uvara quqaa uvave tivakero viva aqao tiro, Ne kia tiriara Perora raavuravano viritai vaintirave tiate, tivakero 25 viva tiharo, Hauri te Isipi vatanaaka hampata qora kaiqa varaqi viha vahuqa quaheha variqi vuarorave. Te kia mintiraiti, te tenta navunaaka, Kotira vaiinti nahenti hampata vaiha, vika vataake maara varaqi virerave, tura. *(Katu Varora 2:15)*

26 Isipini vau onaanara koqe airaira, vo airaira vo airairara Mosiva kia virara noraiqaakero iriraitiro, viva Kotiva noraiqama kero atitaaina vaiintira, virara noraiqaakero iriqiro viharo tiharo, Te tenta vaiinti nahenti hampata variari Isipi vatanaaka homa ti kaurira haika timiqi vivarave, tura. Kotiva naantiara naaruvaini nai vira koqaa amiainarara iriqiro viharora tiro, viva minti tura.

27 Mosiva kempukaiqama kero Kotirara iriqiro viharora tiro, viva Isareri vaiinti nahenti ntita varero Pero vaiintivano arara itaainarara kia qetaraitiro, Isipi mini kero vura.

Vaiintivano avuqohairo Kotira tavaarirava kia vaivarovata, Mosiva Kotira avuqohairo tavamaqiro vi vauntemakero, viva Kotirara kempukaiqama kero iriqiro viharo, kia qaqira kero anirantero viraitiro, Isipi mini kora. *(Katu Varora 12:31-42)*

28 Mosiva Kotiva tu uvarara quqaave tivakero, *enseli*vano Isareri vatanaaka hoqare qorainti vainti vatatoka, kia arukaraitiro qaqi vehakuma nimitaarire tiro, sipisipi naati arukero vira mati namakero vira naare varakero vo qenti vo qentiqaa aqutora. *(Katu Varora 12:13)*

Isareri vaiinti nahenti airitahaa Kotira uvara kempukaiqamake iriqi vi vaurara tura

29 Isareri vatanaaka kempukaiqaake Kotirara iriqi vihara ti, vika aahara vatavau vuntemake Naare Namarive tu namarira ho taqa vare vurama. Vika taqa vare vumanta Isipi vatanaaka Isareri vatanaaka untemake virare tuvaro nora namarivano vika ekaa aqu ravaaqavu kora.
(Katu Varora 14:15-31)

30 Isareri vatanaaka kempukaiqaake Kotirara iriqi vurara tiro, vika Ieriko vatukaini ori vaantaavura tataaqa 7 entanavuara ututuma kovaro ori vaantaavura vuvatova naivano ravantau vura. *(Iosuaa 6:2-25)*

31 Nahenti vovano hampi nariro ni vau nahentiva Rehaapiva Kotirara kempukaiqaakero iriqiro vi vaurara tiro, viva nai navutaa vaiintitanta, Isareri vaiintitanta kahaqama nimitora. Vi nahentiva Kotirara quqaave tuvarora tiro, Kotiva vira kahaqama amitomanta Isareri iqoka vaiinti Kotira uva raqakoka ekaa arukeha kia viravata arukora. *(Iosuaa 2:1-16)*

32 Ho te tau vaiinti nahentikarae tivaqi virara? Gideonirave, Baraakirave, Samsonirave, Iepataarave, Devitirave, Samuerirave, paropeti vaiintinavuve, te kia maa qararaqihai vukaiqaake vikara ho tirara.

33 Vika Kotira uvara quqaa uvave tivakeha, virara kempukaiqaake iriqi vi vaurara ti, vika iqoka raquqi viha vo vatanaa vo vatanaaka naatarake vaura. Vika avuqavu nuvaqi vi vauvarora tiro, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo nimirerave tu haikara nimi vaura. Vokuka Kotirara kempukaiqaake iriqi vihara ti, vika *raioni* no tintatovaro kia vika ari vaura.

34 Vokuka Kotirara kempukaiqaake iriqi viha noraiqaakero iha ite vaura qimpake vaura. Navutaaka vokuka arukarare tumanta vika ho ruqemake aiqu autute vi vaura. Vokuka uqerara vaiinti nahenti vaihavata, Kotirara kempukaiqaake iriqi vi vaurara ti, kempukaiqamavi vaura. Vika Kotirara kempukaiqaake iriqi vi vaiha, iqoka raquqi viha, vo vatanaa vo vatanaaka vika iqoka vaiinti naatarake vaura.

35 Haaru nahenti vonavu kempukaiqaake Kotirara iriqi vi vauvarora tiro, Kotiva vika vaintinavu qutuvuka qaiqaa qaqi vara himpima nimite vaura.

Haaru vokuka Kotirara kempukaiqaake iriqi vi vaumanta vika navutaaka vika ravaaqavuke tiha, Ne Kotira tauvaqa utu amitaiqe ni qaqi kaari variate, tumanta vika kia nái navutaaka turara iriraiti, vika qutuvi Kotira vataake koqemake variqi virara noraiqaake irihama, kia Kotira tauvaqa utu amitomanta vira kaara vika navutaaka vika ruqutuqi viha ruqutu taiqake vaura.

36 Kotira vaiinti nahenti Kotirara kempukaiqaake iriqi vi vaumanta vira kaara hini kuka vika naaraihama nimiteha, hini kuka kaavu numiqake vateha, hini kuka rumpa vareha karapuhiqi vuru ke vaura.

37 Vokuka vika oriqohai ruqutuqi viha vuru aruke vaura. Navutaaka vukai *so* varakeha viraqohai vokuka vaata tavaaraqaa teqa aquke vaura. Vika vokuka iqoka paipeqohai aruke vaura.

Vokuka vehiqamavi kia koqe utavaaqa vataraiti, sipisipi pahave memerave paha varakeha nonkuteha vi ani vaumanta vika navutaaka vika qoraiqama nimiteha vika rauntuke vaura.

38 Vinavuka kia vaiintivanovata vaunaini vi aniha vaura. Vinavuka aiqinavauve, ori onavuqive, vata ntoma viraqive, vi aniha vaitaqi vi

vaura. Ike, vataini vauka vinavukara koqe vaiinti nahentive tiataara vaumanta vinavuka qoraiqama nimite vaura.

39 Vi vaiinti nahentika haaru vaiha Kotira uvara quqaave tivakeha Kotirara kempukaiqaake iriqi vi vaurara tiro, Kotiva vika quahama nimiteharo koqe vaiinti nahentive ti vauvarovata, viva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tu haikara kia vika varora.

40 Haaru Kotiva tinavuaravata iriharo uva vo vatero tiharo, Te kia haaru vau vaiinti nahentika naane koqema nimitarerave. Haaru vau vaiinti nahentikavata, naantiara vai vaiinti nahentikavata, vika vika vohaaraqi vaiqe te vika koqema nimitaari vika ho vai vaiinti nahentika vaivarave, tura.

12

Tenavu Karaitirara kempukaiqamake iriqi vuare tura

1 Ho haaru vaiinti nahenti airitahaa Kotira uvara quqaave tivakeha kempukaiqaake virara iriqi vi vaura. Maa entara vi vaiinti nahentika airitahaa tinavu ututumate vaiha tinavu aituti variamantara ti, kaiqenavu vika nivuqaa vaiha kia popohanaara iraiti, koqemake Kotira aaraqaa viha nai aatarake nai aatarakemaqi vuari.

Vika nivuqaa vaiha vo haika vo haikavano tinavu ravaaqavuke vai haikaravata, qora kaiqavano tinavu paama tivakero tuate vai haikaravata qaqira vara aquke, kia popoharaiti, koqemake nai aatarake nai aatarakemaqi vuari.

2 Kaiqenavu kantamaqi viha Ihuraqai tavamaqi vuari. Viva naane avuni viharo Kotirara kempukaiqaakero iriqiro vivara tiro, viva homa tinavuvata kahaqama timitairaqe tenavuvata vira aanare Kotirara kempukaiqaake iriqi viha vuari. Ihuva katariqaa qutu vireva umanta vira naaraihama amiteha kaurira haika amuvaro viva kia virara noraiqaakero iriraitiro, viva naantiara quaha kero variaina entarara iriharo tinavuarao tiro qutu vura. Maa entara viva uritarero Kotira kauqu tanarainima vairo.

3 Karaitiva vataini vaumanta qora kaiqa vare vau vaiintika anomake virara qora avu aato vateha qoraiqama amite vaura. Karaitira mintuntemake nivata qoraiqama nimitaivera, kia popoharaiti, kempukaiqama kema variqi vuata.

4 Ho qora kaiqa vare variaka ni qoraiqama nimite vaihavata, vika kia ni aruke variara. 5 Vo uva qara ntuva tora ne tauru kevora. Vi uvaraqi Kotiva niara ti maaqu raavurave tiharo mintima tiro:

> Ti maaquo, Noravano Kotiva ariara viva avuqavu nuarire tiro, ai ruqutirarama are virara irihara variane. Viva ai atirarama kia popohehara muntuka qoraiqirara variane.
>
> 6 Kotiva nai antuqa ari vai vaiintirara qora aaraqaa qaiqaa vuantorave tiro, viva vi vaintira ruqutuqiro viharo atiqiro vi vairave. Viva ti maaquve ti vaina vaiintira ruqutuqiroma vuanarove, tura. *(Uva Maara Koqera 3:11-12)*

7 Kotiva ni qaqi ruqutuqiro vi vairamanta, ne kempukaiqaake vaiha Kotiva tinavu nai vaintairama ruqutuqiro vi vaivo tiata. Tara vaintie vira qova virara avuqavu nuarire tiro, kia vira ruqutukero utetaanaro? Vira qova nai maaquara avuqavu nuarire tiro, vira qaqiqai ruqutuqiro viharo utete vaira.

8 Kotivavata nai vaintaira ruqutuqiro viharo utete vaira. Viva kia
nivata ruqutuqiro viharo utetairera, ne kiama vira vaintaira tarauka
vairaiti, ne aaranahainaa vaintairama vaivara.
9 Maini vataini tinavu qokavara tinavuvata ruqutuqi viha utete
variamanta tenavu kia vika toma nimitaraiti, vikara koqe vaiintiveqai
ti vaunara. Virara irihama tenavu tinavu qova Kotiva naaruvaini vaira,
vira uva voqavata iriqi viha ekaa enta qaqi variqi vuari.
10 Tinavu qokavara vataini variaka vahuqa vaiha vika nái irikeha
tinavu ruqutuke utete variara. Kotiva tinavu koqema timitareva iharo,
tinavuara vika nai takuqukero vainantemake variqi vuate tiro, tinavu
ruqutuqiro viharo utete vaira.
11 Vira qova nai vaintiru ruqutuqiro viharo utetaqiro vi vaivaro vi
vaintiruva tiharo, Ike, ti vaatavano voqamakero aiha vivo, ti vaira.
Minti tivaqiro viro viva noruqama viro, koqe vaiintivanoma varianaro.
Vi vaiintiva ruqutukero utetairaqaahairo paru iarira vaiintiva vaiharo
avuqavu nuarira vaiintivama varianaro.
12 Kotiva niara avuqavumake variqi vuate tiro, ni ruqutiharo utete
vaimantara ti, kia aiqu kauqu raqantaate qumina vairaiti, aiqu kauqu
rantuta keha kempukaiqamake variata.
13 Ne Kotira aaraqaa avuqavumake variqi vi vaivaro uqerara vaiinti
vovano Kotira aaraqaa rentuqaa rentuqaamaqiro viharo, kia kun-
tavaivaima varero kaavu ntiraitiro, kempukaiqama kero ni avataqiro
viharo variqiro vuanaro.

Qora kaiqa varaarorave tivakeha rauriha variate tura

14 Ne variqi viha antua uvavano qovaraiqiantorave tivakeha ekaa
vaiinti nahentiara qihaaqama nimitaqi vuata. Ne kia qora kaiqa
vararaiti, Kotira kaiqaqai varareka autiha variata. Kia Kotira kaiqa
vararaitiro variqiro vi vairava, kiama ho Nora Kotira tavaanaro.
15 Hauri niqihairo vovano Kotiva vira aaqurihama amiteharo ko-
qema amite vaira qaqira kero Kotira toma amitaantora. Hunkavi
haikava kara qoraiqamake vaintema kero, niqihairo vo vaiintivano vo
maara qovaramakero ni qoraiqama nimitaantorave tivakeha rauriha
variata.
16 Hampi qaramaqi ni varia okaravave, Kotirara kia iri varia okarar-
ave, ni avutaini qovarama vuantorave tivakeha rauriha variata. Tinavu
kaivaqava Isova minti vau vaiintiva vaura.
Viva avuni hoqare vatato vaintiva vaiharo nai qatara tiharo, Kara
timiraqe te ariarama avuni hoqare vatatai vaintiva vaivo tiarirara are
ti qova ti koqema timiteharo tiaina uvaravata varenarave, tuvaro vira
qatavano nai vakaara kara vira amuvaro nora.
17 Vi karara namakero vira naantiara vo enta viva nai qorara tiharo,
Are ti koqema timitena uvara tiva timiraqe te tenta vaintairavata
koqemake variqi vuare, tuvaro vira qova kia mintiraitiro vira qoririma
kovaro Isova iqi rataqiro viharo, tota nai qatara tivato uvara nunka
karare tiro, tavovaro vi uvara nunka kaarira aarava kia ho vaura.
(Okara 27:30-40)

Haarua uvaravata qaraaka uvaravata tura

18 Ne kia Kotira haarua uva iriaka vairaiti, ne vira qaraaka uva
iriaka variara. Haaru Kotiva nai tivato uvara qovarama kareva auti
vaumanta ni kaivaqaukavara Sainai Aiqina auvoqi oru ruvaaqumavi

vaiha tavovaro ihavano noraiqaakero itaqiro vi vauvaro viraqaahairo konkira aru vuvaro aaronaavanovata uti vaura.

19-20 Minti vauvaro *aanumaaravano/nomavano* noraiqaakero uva tuvaro uvavano naaruvaihairo mintima tiro: Vaiintivanove, aantau vahivanove, maa aiqinara uru utu varairera, vira oriqohai ruqutu kaate, tura.

Uvavano minti tumanta vaiinti nahenti voqamake aatu itomanta ike mpo tiha, Kia qaiqaavata uva tiane, ti vaura.

21 Mosivavata vi haikava vi haikava qovaraiqura tavero tiharo, Oho, ti aiqu kauqu ntiri ntiri i vaimanta voqamake qetehama vauro, tura.

22 Ho ne qaraaka uva Kotiva tivatora iriakara ti, ne kia nenta kaivaqaukavara voqaantemake Sainai Aiqinaqaa viraiti, ne vo aiqinaqaa oruntaaka variara. Vi aiqinara autu Saioni Aiqinave, Kotira vatuka Ieruharemi naaruvaini vai vatukarave, ne mini oruntaara. Vi vatukaraqima Kotiva qaqi variqiro vi vaiva vairo. *Enseli* airitahaa variamanta qaiqaa kaatavanovata viraqi ruvaaqumavi vaiha Kotira quahama amitaqi vi varianaini, ne mini oruntaara.

23 Kotiva avuni hoqare vatatai vaiinti nahentika ruvaaqumavi varianaini ne oruntaara. Vi vaiinti nahentika nutu naaruvaini qara ruva taavaroma vairo. Ekaa vaiinti nahenti uva avuqavu qiarirava Kotiva vainaini ne mini oruntaara. Vataini avuqavu ni varia vaiinti nahentika vika maraquravano vainaini ne mini oruntaara. Kotiva vika kahaqama nimitaimanta vika ho varia vaiinti nahentika variara.

24 Ihuva Kotiva qaraaka uva tiva taatautaira qovarama kai vaiintiva vainaini ne mini oruntaara. Ihuva tinavuara iriharo nai naare raurukero qutu vurara tiro, Kotira qaraaka uvavano kempukaiqama viro vairo. Keniva Abelira arukovaro Abelira naarevano nteharo vira noqaa nai aru muntu kaane ti vaura. Ihura naarevano nteharo kia virara nai noqaa aru muntu kaate tiraitiro, vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire tiro, Ihura naarevano Abelira naare aatara kora.

25 Vi uvara irihama rauriha variata. Maa entara Kotira uva qaraaka uva ni tiva nimi vaina vaiintira qoririma amitevora. Haaru Mosiva qaqi vaiintivano vaiharo Kotira haarua uva vaiinti nahenti tiva nimumanta vika kia vi uvara avataqi vuvaro vira kaara Kotiva vika ruquti vaura. Maa entara Ihuva naaruvaihainaa vaiintivano Kotira uva tinavu tiva timi vaira tenavu kia iriarera, tenavu ruqemake vuarira aarava kia ho varianaro.

26 Kotiva nai haarua uva qovaraiqama kareva u entara Kotiva uva ti vauvaro vatavano qakiharo vaura. Maa entara Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Naantiara te qaiqaa uva tiha, kiama te vataqai qaki iraiti, te naaruvavatama qakiainarave, tura.

27 Kotiva qaiqaave tu uvara okara vaireva maantimama vairo: Kotiva tota vaiharo tuvaro vatavata naaruvavata qovarama vura. Naantiara viva qaiqaa tiraro vatavanovata naaruvavanovata taiqa virarovata, Kotira vatuka kia ho qakiaina vatukava qaqima varianaro.

28-29 Tenavu kia ho qakiaina vatukaraqi vuariraukara ti, kaiqenavu Kotirara koqema iarao tivaqi vuari. Kotiva tinavu Variqavano vaireva, ihavano tatoqa kainantema kero vaiinti ruqutuke vaivama vaira. Minti vairara ti, kaiqenavu vira aatu qeteha koqemakeha vira autu tuaheraqi vuari.

13

Maantimake nivaro Kotiva niara quahaarire

1 Ne qata vakaa aura nakaa vaiha nariara nariara muntuka vataqi
vuata. 2 Vonaihai anika, nenta naavuqi koqemake ntita vate okarara kia
qaqira karaiti, iriteha variata. Haaru *enseli* vonavu vataini qovarama
vumanta vokuka vinavukara qaqi vaiintinavuve tivakeha vinavuka
koqemake ntita vate kara nimura.

3 Ne nenta kena vaiinti nahenti karapuhiqama taakara tauru kevora.
Nevata karapuhiqama taaka voqaara vaiha vikara mpo ike tiva
nimiteha kahaqama nimitaata. Ni kena vaiinti nahenti qoraiqama
nimite variamanta variaka, vikaravata iriteha variata. Vikavata nevata
vohaa qaramake variara.

4 Naata vaati vare varia okarara koqe okarama vaivo tiata. Vira
vaativanovata vira naatavanovata náitantaraqai aatoqi iriqi viha vari-
ata. Vora naata vaati vataake hampi ni vaika Kotiva vikaqaa uva
vataanaro. Hampiara voqaara qaramaqi ni vaika, Kotiva vikaqaavata
uva vataanaro.

5 Ne variqi viha kia monu varerараqai noraiqaake iriqi vuata. Ne
nana nana haika vaterara homa vi haikara vatauro tiata. Kotiva
tinavuara mintima tiro: Te kia ni qaqira karaiti, te ni hampata variqi
virerave, tura.

6 Kotiva minti turara ti, kaiqenavu kia qetaraiti, muntuka qihaaqa-
make Kotirara mintima tiare:

> Kotiva ti kahaqama timite vaiva vaimantara ti, te kia vaiintivano
> qoraiqama timitaainarara qeteha virerave, tiare. *(Ihi 118:6-7)*

7 Haaru ni qiata vaiintinavu Kotira vakaaka ni tiva nimi vaura,
ne vinavuka uva tauru kevora. Vinavuka Kotira uvara quqaa uvave
tivakeha kempukaiqaake Kotirara iriqi viha vuru qutu vurara iriteha
nevata vinavuka inte iata.

8 Ihuva haaru vauntemakero vatevata naantiaravata viva vohaa
qaramakero varianarove.

9 Ne avuqavu aaraqaa nuvaqi viha, kia aahuva uva, vo uva vo uva
avataqi vuata. Ne variqi viha hauri tiha, Kaiqe vi karara kia naraiti,
vi kararaqai namaqi vuare, tivora. Kara ne varia okarava kia ho
vaiinti nahenti kahaqiramanta vika koqe aaraqaa vivarave. Kotiva
ni aaqurihama nimiteharo koqema nimite vaiva ni kempukaiqama
nimitaira ne homa variqi vivara.

10 Kotira Naavuqi variaka, vika vo *ofaa* taintaqaa vaiha Kotira kaiqa
vara amite variarara ti, vika kiama tinavu *ofaa* taintaqaahai ho kara
nevara.

11 Kotira kaiqa vara amite variaka qiata vaiintivano Kotiva vaiinti
nahenti qora kaiqa vare uvara nunka nimitaarire tiro, quara aantau
arukeharo vira naare Kotira Naavu turuaraini vuru *raintumake/rua-
nainorimake* vaimanta vonavu quara aantau vira vaata vare muntu
vatuka aaqaini keha iha quarake variara.

12 Ihuva Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare uvara nunka nimi-
taarire tiro, vivavata vatuka aaqaini qutu viro nai naareqohairo vaiinti
nahenti avu aato muntukaqi hiqama nimitora.

13 Viva vatuka aaqaini qutu vurara ti, kaiqe tenavuvata vatuka
aaqaini otu vira hampata vaiha kaurira haika vira vataake varaare.
14 Kia maa vataraqaa tenavu maahota variaina vatukava vairo.

Naantiara qovaraiqiaina vatukararama tenavu aitutumaqi vi vaunara.
15 Karaitira kaiqara iriha kaiqenavu *ofaa* vo, tentanavu noqihai Ihuva tinavu Noravano vaivo tivakeha Kotira autu tuaheraaina uvara, vi *ofaa*ra Kotira vara amitaqi vuare.
16 Mintiaqi viha ne koqe kaiqa varaqi viha nai kahaqama amite nai kahaqama amitemaqi vuata. Ne mintiaqi vi vaivaro Kotiva virara koqe *ofaa*ve tivakeharo niara quaheharo varianaro.
17 Niqaa raqiki varia vaiintika uva ne koqemake iriqi viha vika vevaaraini variata. Naantiara vika Kotira avuqaa oru vaiha niqaa raqikiqi vi vai uvara vuru Kotira tiva amirara ti, vika kia popoharaiti, niqaa koqemake raqikiqi vi variara. Ne vika uva iriqi vivera, vika quahehama nái kaiqa varaqi vivara. Ne vika uva kia iriqi vivera, ne vika maara nimimanta vika kiama ho ni kahaqivara.
18 Tinavuara iriha Kotira aarama timitaata. Tenavu koqe kaiqaqai ekaa enta vararera auti vauraukara ti, tenavu koqe avu aatoqaa kaiqa vare vaunara.
19 Vi uvara irihama te niara mpo tiha, Ne Kotira aaraivaro viva vaaka ti titítama kairaqe te ne vainaini vuare, turo.
20-21 Ho vaiinti nahenti muntuka paruma nimite vai Variqava, ni vo haika vo haika nimiramanta ne vira antuqa vaina kaiqara ho varaqi vuata. Viva Karaitira kempukaqohairo ni kempukaiqama kairamanta ne Kotiva quahama nimite vaina vaiinti nahentika variata.
Ihuva Sipisipi Qova Noravano tinavu nai sipisipiqaa raqiki vaiva vaiharo, viva Kotira qaraaka uvavano ekaa enta qaqi variqiro vuainara nai naareqohairo kempukaiqama korara tiro, Kotiva vira qaqi vara himpima kora. Ho kaiqe Ihu Karaitira autu ekaa enta ekaa enta tuaheraqi vuare. Quqaave.

Ekaara uva tura
22 Te qeqo uvaqai ni qara ntuva nimitehara ti, te niara vihi tiha, maa uvarama iriqi vuate turo.
23 Maa uvaravata iriata. Tinavu qata vakaa, Timotiva karapuhiqihairo taiqeroma. Viva vaaka maini anirera, te vikantima ni oru tavarera.
24 Ne nentaqaa raqiki varia vaiintikaravata, ekaa Kotira vaiinti nahenti vokiakavata uva mantama timitaata. Ni qata vakaukavara Itarihainauka ni uva mantama nimite variara.
25 Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaqi viramanta ne variqi vuate, turo.

IEMI
Iemiva qara vara kora

Ihura arukovaro qutu viro qaiqaa qaqi himpiro naaruvaini oru vauvaro 10 ihie 15 ihie aitarovaro Iemiva maa uvara qara ntuva tora. Iemiva Ihura qatavano vaiharo Ihura vaiinti nahenti Ieruharemini vaukaqaa raqiki vaura. *(Kaiqa Varora 12:17, 15:13)*

Ieruharemihai ntata raumpirima komanta vo vataini vo vataini otu vau vaiinti nahentika koqe aaraqaa kempukaiqamake variqi vuate tiro, Iemiva maa uvara qara ntuva tora. Ihuva ntita vato vaiintinavuka 12 navuqihairo vo vaiinti vira autu Iemiva vira qamaqova vaura. Ne vi vaiintirara vohaa vivave tivora.

1 Te Iemika. Kotivavata, Noravano Ihu Karaitivavata, variamanta te vitanta kaiqa vaiintivanoma vai. Isareri anku 12 navuqihai vo vataini vo vataini raumpirimavi otu variakarama te ni uva mantauro.

2-3 Ti qata vakaao, ni avatareva vo haika vo haikavano qovaraiqi vairera, kia ni muntukavano qoraiqira vairaiti, ne vi entara tiha, tenavu quahehaqai vairerave tiata.

Tenavu Ihurara kempukaiqaake iriqi viha avatara haikavata aataraqi vuainaraqaahai tenavu voqavata kempukaiqamavi Kotira aaraqaa homa virara.

4 Ne avatara haika aataraqi vivi, viraqaahai ne kia ahora vaiinti nahenti vairaiti, ne anomake noruqamavi vaiinti nahentika variqi viha, kia vo haikara aavoqivara.

5 Kotiva kia kampaiqi vaiva, viva vo haika nimiharo kia nitiraitiro, paruma keharo nimi vaiva vairara tiro, niqihairo vovano kia koqe avu aato vatairera, viva Kotira irairaro Kotiva vira koqe avu aato amiarira.

6 Hauri niqihairo vovano taara aato iriharo Kotira aaraantora. Viva quqaama Kotiva ti kahaqianarove tivakeharo Kotira aaraarira. Taara aato iri vaiva nana haika voqaarae vairo? Vi vaiintiva vaireva, uvaivano namari venta vuruvike virivike ira voqaarama vaira. 7-8 Vi vaiintiva taara aato utiharo vo aaraqaa vuru rauqi eqero vo aaraqaa viri rauqi eqero i vaiva vairara tiro, hauri viva Kotirara ti kahaqianarove, tiantora.

Vehi vaiintiaravata airi airaira vatai vaiintiraravata tura

9 Tinavu qata vakaa vovano vehi vaiinti vairaro Kotiva vira noraiqama kairera, viva quahaari. 10 Tinavu qata vakaa vovano airi airaira vatairava vira avu aato kenko tiraro tiharo, Ti airaira qumina haikave. Te vehi vaiintiqaima vauro, tinarara iriharo quahaanaro. *Kaampivano/Qinaaravano* inaaraiqa itaqiro viro, aqu ntuva vi vaintema kero, airi airaira vate vaira vaiintivavata inaaraiqa varikero taiqa vuanaro.

11 *Kaampivano/Qinaaravano* koqema kero ite vaivaro nora kuari iteharo tatoqa kaivaro aqu ntuva vi vaira. Tota koqemakero ite vaiva qumina aqu ntuva vi vaintema kero, airi airaira vate vaira vaiintivavata nai kaiqa varaqiro viro, vuru quminama qutu vuanaro.

Qora kaiqavano vaiinti avataainarara tura

12 Vaiintivano Kotira aaraqaa viharo tavairaro avatara haikavano vira avatairaro viva kia popoharaitiro kempukaiqama kero variqiro

virera, Kotiva virara iriharo vira koqema amiteharo virara, Are ekaa enta qaqi variqira vinarave, tianaro. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Tiriara muntuka vate vai vaiinti nahentika ekaa enta qaqi variqi vivarave, turara tiro, viva minti tura.

13 Qora kaiqavano vo vaiinti avatairera, hauri vi vaiintiva tiharo, Kotiva ti avate vaivo, tiantora. Qora kaiqavano Kotira kia ho avate vaira. Kotiva kia vo vaiintiara qora kaiqa varaarire tiro, vira avate vaira.

14 Maantima kero qora kaiqavano vaiinti hampiqamake vaivaro qora kaiqa vare vaira: Vaiintivano nai avu aatoqihairo qora kaiqa varaainarara iriqiro vivaro nai avu aatoqihairo irite vai uvava vira kuntama varero 15 vi kaiqara varaane ti vaivaro qora kaiqa vare vaira. Viva qora kaiqa varaqiro viro, vira kaara vuru qutu vuaina haikara varero vuru qutu vi vaira.

16-17 Ti qata vakaao, Kotiva kia vaiintivano qora kaiqa varaarire tiro, vira avataanarove. Vovano una uva minti tirera, ne vira uvara quqaa uvave tivora. Ekaa koqe haikavano Kotiva inaihairo tuvi vaira. Ekaa naaruvaini ite vai haikara autukero vataiva, Kotiva, viva koqe haikaqai tinavu timi vaivama vairo. Naaruvaini ite vai haikava itakero qimpakero i vaivarovata, Kotivaqai qaqi itaqiro vi vaivama vairo.

18 Kotiva tinavuara vika ti vaintima vaivarave tumanta tenavu vira quqaa uvara quqaave tivake, vira vaintiqamavi vaunara. Avuni iratero aqutatai tavara voqaara tenavu hoqare vira vaintiqamavi vaunara.

Ne Kotira uva qumina iriha vira kaiqavata kia varevorave tura

19 Mpo, ti qata vakaao, ne maa uvara iritaata: Ne vovano tina uvara naane vaaka iri, viraqaahai qakomake nenta uva tiva amiata. Kia vaaka arara itaira tiroriata.

20 Vaiintivano vaaka arara itainaraqaahairo kiama Kotiva avuqavuqi vaira okarava qovaraiqianaro. 21 Vi uvarara irihama ne hampi ni vai okararave, ekaa qora kaiqa vare vai okararave, qaqira kaata. Ne nenta autu vara muntuvi vatainiqamake Kotiva ni avu aatoqi vataina uvara, vi uvara iriqi vi vaivaro Kotiva ni kuvantu nimitaarira.

22 Ne Kotira uva iriha qumina vaiha kia vira kaiqa vararaiti, ne nentara unahaa tiha tenavu homa vauro tivora. Ne vira uva iriha vi uvava tintemake niha kaiqa varaata.

23 Vaiintivano Kotira uva iriharovata, kia vira kaiqa vararaitiro qumina vaiva, vi vaiintiva *memontaaraqihairo/inupiqihairo* nai viri tave vai vaiintira voqaarama vairo.

24 Vi vaiintiva *memontaaraqihairo/inupiqihairo* nai viri taveharo te maantimake vauraukave tivakero, viraqaahairo vaaka nai viri tavaira tauruke vaira.

25 Vaiintivano Kotiva mpeqa uva tivataira anomakero iriqiro viharo kia tauru karaitiro, qaqi iriqiro vi vairava vairaro Kotiva vira kuvantu amiteharo viva ekaa kaiqa vare vainara koqema amitaanaro.

26 Vaiinti vovano te Kotira uva iri vaura vaiintikama vauro tivakeharo kia nai noqaa koqemakero raqikiqi virera, vira uvavano una uvaqai vairaro viva te Kotira uva iri vauraukama vauro ti vai uvavavata qumina uvaqaima varianaro.

27 Maantima kero vaiintivano Kotira tinavu Qora vira aaraqaa avuqavuqama kero niharo vira autu tuaheraanaro: Vi vaiintiva viqa

vaintinavuvata, tentoqa nahentinavu maara vare vaikavata, oru kahaqama nimitaarira vaiintivama varianaro. Viva mintiaqiro viharo vataihainaa okaravano ti ravaaqavu kaantorave tivakeharo avuqavu ni vaira vaiintivama varianaro. Minti vaina vaiintirara Kotiva tiharo, Quqaa viva ti aaraqaa ni vai vaiintivavema, tianaro.

2

Ekaa vaiinti nahenti vohaa qarama nimitaate tura

1 Ti qata vakaao, tinavu Noravano Ihu Karaitiva viva ekaa naaruvaini vai haikaraqaa raqiki vaiva vaimanta ne vira uva iriqi viha, vo vaiinti taveha qora vaiintive tivakeha vo vaiinti taveha koqe vaiintive tivora.

2 Ne ruvaaqumavi vainaini tavaivaro vovano nai kauquqi *kori* oriqohai autute *ringira* hampakumatero koqe utavaaqa nonku tairava anintairaro vehi vaiinti vovano nai utavaaqa nihiqama vinara nonku tairava, vivavata anintairera, 3 hauri ne koqe utavaaqa nonkina vaiintirara tiha, Koqe tainta maini oquvuane, tivake vehi vaiintiara, Mini qaqi himpite variane. Qaqi vatakanta oquvira variane, tivora.

4 Ne mintima keha vaiinti raira kevora. Ne mintimake vaiinti raira kaivera, ne qora *ko* raire vai vaiintira voqaara vaiha, qora okarara irihama mintivarave.

5 Ti qata vakaao, te tiari iriata. Kia airaira vataa vaiinti nahenti variamanta vataini variaka vikara ne vehi vaiinti nahentive ti variavarovata, Kotiva vi vaiinti nahentika kaamate vaira. Vika Ihurara kempukaiqaake iriqi vivi, Kotira vatuka varevara. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Tiriara muntuka vate vai vaiinti nahentika vikama ti vatuka varevarave, tura.

6 Vehi vaiinti nahenti mintimake variamanta ne vika nutu vara vatainiqamake variarave. Taukae ni airi maara nimiqi viha, ni rarau vareha *ko* iri variaka nivuqaa vuru ke variarave? Airi airaira vataaka, vika minti variarave. 7 Ne Ihura vainti variamanta airi airaira vataaka, vikama Ihura autuara qora autuve ti variarave.

8 Kotiva avuhainaava maa uvara tiva taiva mintima tiro:

> Ninara antuqa arinantema kera vo vaiintiaravata antuqa arirara variane, tura. *(Wkp 2:8)*

Ne vi uvara iriqi vivera, ne avuqavuqamake variqi vivara. 9 Ne vo vaiinti koqe okara autu amite, vo vaiinti qora okara autu amite i vaivera, vira kaara Kotiva niara ne ti uva raqa kaavo tivakero niqaa uva vataanaro.

10 Vaiintivano Kotiva tivatai uvara ekaa iriqiro viharo vohaiqaqai raqa kairera, Kotiva vira kaara tiharo, Are ti uva vohaiqa raqa kehara ekaa uvama raqa kaarao, tianaro.

11 Kotiva tiharo, Kia naata vaati vare okarara raqa kaate, turave. Kotiva vi uvara tuva, viva qaiqaa vo uvavata tiharo, Kia vora arukaane, turave. Ne kia naata vaati vare okarara raqa karaiti, vaiintiqai aru kaivera, ne Kotira uva raqa kekama vaivarave.

12 Ihuva ni kuvantu kaimanta ne vira vainti variarara ti, ne koqe uva tivaqi viha koqe kaiqaqai vare vaivaro Kotiva kia niqaa uva vataarira.

13 Ne maa entara kia vorara vorara aaqurihama nimitaivera, naantiara Kotiva *ko* tiharoma nintavata kiama aaqurihama nimitaanaro. Ne vorara vorara aaqurihama nimitaivera, homa ne *ko* aatara kevara.

Ne Ihura uva iriqi viha hauri vi uvara kia avataqi vivorave tura

14 Ti qata vakaao, ne tavaivaro vaiinti vovano, Te Ihurara kempukaiqamake iriqi vi vauraukave, tivakeharo kia koqe kaiqa varaqiro virera, vira uvavano quminaiqama viraro Kotiva kiama vi vaiintira kuvantu kero vitaanaro.
15 Ne tavaivaro niqihairo ni qata vakaave, aura nakaa vovano kia ho utavaaqave karave vatairera, 16 ne vira kia kahaqiraiti, qumina virara tiha, Koqe kara nehara koqe utavaaqa nonkuane, ti vai uvava kia ho vira kahaqianaro.

17 Vira voqaara ne kia voka voka kahaqivera, ni kaiqavano kia koqe kaiqa vairamanta ne Ihurara quqaa vivave ti vai uvava qumina uvaqaima varianaro.

18 Vovano ti uva aatara kareva auti vaiharo mintima tianaro: Homa vaiinti vovano Ihurara kempukaiqama kero iriqiro vi vairaro vaiinti vovano koqe kaiqaqai varaqiro vuanarove, tirera, te nai vira minti tiva amirera: Are nantiakerae kia vora kahaqiraitira, kia koqe kaiqa vararaitira, Ihurara kempukaiqama kera iriqira vinarave? Te voka voka kahaqama nimitaqi vi vaiha Ihurara kempukaiqamake iriqi vi variarirara are homa ti uvavano quqaa uva variainarara tavenarave, tirara.
19 Are quqaama Variqa Kotiva vohaiqavanoqai vaivo, tianara. Are koqemama minti tira. Ho tovevaana vikavata quqaama Variqa Kotiva vohaiqavanoqai vaivo ti variara. Vika minti tivakehama voqamake aiqu kauqu ntiri ntiri i vaimanta qeteha variara. 20 Ai avu aatovano hampiqama vivara variarao. Ai avu aato kenko tirara iriane. Are kia voka voka kahaqama nimitaraitira, kia koqe kaiqavata vare vairera, are Ihurara quqaa vivave ti vaira uvava qumina uvaqaima varianaro.

21 Tinavu kaivaqava Eparahaamiva Kotira uva iriharo nai maaqu Aisaakira varakero Kotira iha quara amitareva auti vauvaro Kotiva vira kaiqa tavero tiharo, Te ariara avuqavu ni variana vaiintirave turo, tura. Kotiva Eparahaamira kaiqara iriharo minti turama. *(Okara 22)*

22 Are kiae tavera? Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tivakero viraqaahairo viva tuntema kero koqe kaiqa varora.

Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tu uvavavata, viva koqe kaiqa varovavata, vitantavano nai kahaqi nai kahaqamaqi vi vaura. Viva koqe kaiqa varoraqaahairo viva Kotirara quqaave tu uvava ho vaura.

23 Eparahaamiva mintiaqiro vurara tiro, Kotira vukuqi qara ntuvato uvava vivau vaura. Mintima tiro:

> Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tuvaro Kotiva tiharo, Are ti uvara quqaa uvave tiaramanta te are tiana uvara irihama ariara avuqavu ni variana vaiintirave turo, tura. *(Okara 15:6)*

Virara iriharo Kotiva Eparahaamirara tiharo, Viva ti tonti vaiintima vaivo tura.
24 Ne vi uvara irihama maa uvara okara kankomake iriata: Vaiintivano kia koqe kaiqa vararaitiro tiharo, Te Kotira uva iri vauro, ti vaina vaiintira Kotiva kia vi vaiintirara avuqavu ni vai vaiintirave tianaro. Vaiintivano Kotira uva iriqiro viharo koqe kaiqavata vare vaina vaiintira, virara Kotiva avuqavu ni vai vaiintiravema tianaro.

25 Haaru hampi nariro ni vau nahentiva Rehaapiva Isareri iqoka vaiintitanta ampeqireka anutanta nai naavuqi kukeqakero, vitanta kahaqumanta vitanta ho evaara vo aaraqaa ruqemake anirante vurara

tiro, Kotiva Eparahaamirara tuntemakero, Rehaapira kaiqaravata iriharo virara, Viva avuqavu ni vai nahentirave, tura. *(Iosuaa 2)*

26 Tenavu irunarave. Vaiinti maraquravano kia vira vaata hampata vairaro vira vaatavano qumina qutu vuaina vaatavama varianaro. Vira voqantemakero Ihurara quqaa vivave ti vai uvava kia koqe kaiqa hampata vairera, vi vaiintiva Ihurara quqaave ti variarirava qumina uvaqaima varianaro.

3

Nenta maaqiriqaa koqemake raqikiqi vuate tura

1 Ti qata vakaao, tenavu Kotira maara okara tiva nimi vauna vaintinavuka variariraro naantiara Kotiva tenavu vare vauna kaiqara voqavata anomakero rairakero tavaanarove. Virara irihama hauri niqihai airi vaiinti vi kaiqara varareka auti vaivora.

2 Airi enta tenavu ekaa avuqavuqaakeha kaiqa vararerave tivakehavata, hampiqamake vare vaunara. Vaiintivano kia ekaa kaiqa hampiqamakero vararaitiro vairera, vi vaiintiva kia ahora vaiintivano vairaitiro, viva mpeqa vaiintima varianaro. Viva nai vaataqaa koqema kero raqiki vaira vaiintivama varianaro.

3 Tenavu vire iainanaini *ohi*vano vuarire ti, tenavu *aini* inaaraiqa vira noqi aaqu amite naaquntaqaa utu varauraro *ohi* norahaavano tenavu vire una aararaqai vi vaira.

4 Ne *sipi*aravata iriata. *Sipi* norauhaavano vaivaro uvaivano uti vaivaro *sipi* aiqi inaarauruqohairo tuqantaa kaivaro *sipi*vano vaiintivano vire i aararaqaa vi vaira.

5 Vira voqaantema kero, vaiinti maaqiri inaarauruvano vaiharovata, nora kaiqa vare vaira. Ho tavaata. Iha auru inaarauruvano itaqiro viharo nantave ahakave ekaa itake vaira.

6 Vaiinti maaqirivano qora uva tiharo iha auru itaintema kero, vo haika vo haika qoraiqamake vaira. Qora uvavano maaqiriqaahairo qovaraiqi vaiharo ekaa vaata qoraiqamake vaira Sataanira vatukaqihairo ihavano anirero vaiinti maaqiriqaa ite vaivaro viva variqiro viharo qora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare vaira.

7 Vaiintivano ekaa aantau vahive, memaruve, havukave, ekaa vi haikara tumuntaarirava ho vaivarovata, 8 viva nai maaqiri tumuntaarirava kia ho vaira. Maaqirivano vaireva, viva nai varaataa ivaro qora kaiqa vare vai haikavama vairo. Vaiinti aruke varia uhiakaava maaqiriqima mpiqe vaira.

9 Tenavu maaqiri viraqohai Nora Kotira tinavu Qorara quaheha variaina uvara tivake, viraqaahai qaiqaa qoqaraa maaqiri vohaa viraqohai vaiinti vo Kotiva nai voqaara autukero vatairara vaaquqama vuane ti vaunara.

10 Ike, vohaa noqihairo quahe vaira uvavavata, qora uva tiva amite variaina uvavavata anire vaira.

Ti qata vakaao, tinavu noqihairo kia mintiataarave. 11 Hoe aruvuqihairo koqe namarivanovata hunkavi namarivavata nte varianarove? Kia hove.

12 Kaivuvano kia kampu tava irate vairave. Tauveravano kia kaivu irate vairave. Are hunkavi namariva nte vairaqihaira kia ho koqe namari kaqenarave.

Koqe uvaravata koqe avu aatoravata tura

13 Niqihairo vaiinti vovano koqe uva iri vai vaiintivave, koqe avu aato vai vaiintiva vairoe? Vi vaiintiva kia nai autuara noraiqaakero iriraitiro, viva koqemakero variqiro viharo koqe kaiqa vare vairamanta vaiinti nahenti vira kaiqa tavehama virara koqe vaiintive tivara.

14 Vaiintivano vo vaiinti koqema amitaainara kaara ne vira toma amiterave, ne nentaraqai iriha nora vaiinti vairerave tivakeha, nai aatarake nai aatarake i vairave, ne minti minti ivera, ne kia ho nentara tiha, Tenavu koqe vaiinti nahentima vauro, tivara. Ne minti tiha ne nenta qora kaiqa varerara una uva tivora.

15 Vi avu aatova kia naaruvaihairo qovaraiqiraitiro, viva vataihairo qovaraiqama vi vaira. Sataaniva vi avu aatora qovaraiqamake vaivaro vaiintivano vi avu aatora irikeharo qora kaiqa vare vaira.

16 Vo vaiintivano vo vaiinti koqema amitaainara kaara vaiinti nahenti vira toma amite vaiha vika nariaraqai iriha, nora vaiinti nahenti vairerave ti varianaini maa haikavavata varianaro: Hampi okara vare vaivave, qora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare vaiva mini varianaro.

17 Vataihainaa okaravano mintima vaivarovata, naaruvaihairo Kotira avu aatovano vo avu aatoma vairo. Avuniqamakero vira avu aatovano vaireva, koqe avu aatoqai vaivaro vaiintivano vi avu aatora avataqiro virava koqe kaiqaqai varaqiro vuanaro. Viva kia antua uva tiraitiro, qihaaqama nimitaqiro viharo, kia nai uvaqai iriraitiro, viva vo vaiinti uvavata iriqiro vuanaro. Viva vorara vorara ike mpo tiva nimitaqiro viharo viva vika koqema nimitaqiro vuanaro. Viva viravata voravata vohaa uvaqai tiva nimitaqiro vuanaro. Viva kia unaqaraiqaa keharo Kotira kaiqa vara amitaanaro.

18 Tenavu vokiaka qihaaqama nimitaqi viha vohaara vainti variaina okararaqaahairo avuqavuqamake nuaina okaravavata qovaraiqianaro.

4

Vataihainaa okarara antuqa ari vairara tura

1 Ne variavaro taraqihairoe antua uvavanove, iqoka raqi vai uvavave anire vaivo? Kaiqe te ni tiva nimiari. Ni avu aatoqihairove ni muntukaqihairove qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varevaqai anireharo niqaa raqikireva auti vaiharo ni avutaqivata iqoka raquqiro vi vaira.

2 Ne vo haika vo haika varareka auti vaiha kia ho vi haikara vare viraqaahai ne tiha, Kaiqe vaiinti arukeha vi haikara varaare, ti variara. Ni muntukavano vo haikara nti vaimanta ne vi haikara kia vararaiti, vira kaara ne antua uvaqai tivaqi viha, iqoka raqi variara.

Ne ni muntukavano vai haikarara Kotira iraataara vaimanta ne kia virara iraraiti, ne kia vi haikara vare variara. 3 Ne Kotira aareha, hampiqama keha vira ire variarara tiro, Kotiva kia vi haikara ni nimi vaira. Ne nenta qumina quaheraraqai iri vaiha Kotira aare variara.

4 Nai qorainti qaqira kero vo qoraintintiro hampi ni vai nahentira voqaara ne variara. Ne kiae iriavo? Ne vataini vai haikarara tontiqihama ne Kotira navutaiqama amite variavo. Vata maaqaahainaa haikara iriqiro viharo vi haikara tontiqi vairava, viva Kotira navutaavama varianaro.

5 Kotira vukuqi vi uvarara qara ntuvatora ne virara qumina uvave
tivora. Mintima tiro: *Tinavuara Kotiraraqai muntuka vataate tiro,*
Kotiva nai Maraqura tinavu timirave, tura.
6 Kotiva tinavuara vika qora kaiqa aatara kaate tiro, viva tinavu
aaqurihama timiteharo koqema timite vaiva vaira. Kotira vukuqi
mintima tiro: *Nai autuaraqai iri vaina vaiintira Kotiva qoririma ami-*
taanarove. Kia nai autuara iri vaina vaiintira Kotiva vira aaqurihama
amiteharo vira koqema amitaanarove, tura. *(Uva Maara Koqera 3:34)*
7 Ne nenta autu vatainiqaa keha Kotira vevaaraini variata. Sataaniva
ni naatara kaantorave ti, ne kempukaiqamake variqi vivaro viva ni
mini kero aiqu aututero kantama vuarire.
8 Ne Kotira aumanto oru vaivaro Kotiva ni aumanto variarira. Vai-
intivano nai kauquqaahairo painaama hiqama kainantemake, ne qora
kaiqa vare vaika nenta muntuka hiqama kaivaro qora kaiqavano kia
niqi variarira. Ne Kotira avataqi vuro tivakeha taara aato iri variaka,
nevata nenta muntuka hiqama kaata.
9 Ne nenta qora kaiqa vare vairara kia naaraihiha quaheha vairaiti,
ne vira kaara ni muntukavano qoraiqira iqi rateha variata. 10 Ne
Nora Kotira avuqaa nenta autu vatainiqama kaivaro Kotiva ni autu
noraiqama kaarira.

Ne nenta navunaaka pupitevorave tura

11 Ti qata vakaao, ne kia nai turoqarama amite nai turoqarama amite
iha variata. Nai qata vakaara turoqarama amiteharo pupite vaiva, viva
*iasi*ra voqaara vaiharo Kotiva tivatai uvaravata pupite vairave.
⌞Niqihairo vovano minti vairera, te virara mintima tirara:⌟ Are
mintimaqira viharama are *iasi*ra voqaara Kotira uva rairakehara vira
uva kia avataqira vi variarao.
12 Kotiva nai vivaqai vi uvara tivatairave. Nai vivaqai vaiinti
nahentiara koqe vaiintive qora vaiintive ti vairave. Nai vivaqai *ko*
tivakeharo vaiinti vehakuma amite vairave, vira aru taiqake vairave.
Are ta vaiintiva vaiharae nena kena vaiinti nahentiara pupitehara
variarao? tirara.

Hura qovaraiqiaina haikara ne vate kia kankomake iriarave tura

13 Ne hini vaiintinavu tiha, Kaiqe vateve hurave tenavu nora vatuka
voqi oru vaiha, vohaa ihiara monu kaiqa varaqi viha airi monu varaare,
ti variaka, ne iri vaiqe te ni uva vo tiva nimiari.
14 Hura qovaraiqiaina haikarara ne kia kankomake iri variara. Ne
qaqi variqi vi variava nana haika voqaarae vairo? Kaiqe te virara ni
tiva nimiari. Tonavuvano toqaqi hihipaama viro inaaraiqa varikero
ruqema vira voqaara ne qaqi variqi vi variava vira voqaarama vairo.
15 Virara irihama ne kia te minti minti irerave tiraiti, ne mintima tiata:
Kotiva tiriara hove tirera, te minti mintirerave, tiata.
16 Vate ne nenta nutuqai viriniqi vaiha ne nenta mahutaqai ti variavo.
Minti ti varia okarava qora okarama vairo.
17 Vaiintivano tiharo, Vi kaiqara koqe kaiqa varaataara vaimanta
te qaqirake kia vararerave ti vairava, vi vaiintiva Kotira uva raqama
kaanaro.

5

Airi airaira vataakara tura

1 Ne airi airaira vate variaka maa uvara iriata: Oho, ne naantiara voqamake qoraiqamavi entarara irihama, maa entara iqi rataqi vihama ike mpo tivaqi vuate.

2 Ni onaanavano ntera vuariravama vaivo. Oqokavano ni utavaaqa nama kaariravama vaivo. 3 Ni *kori* orive, ni *silvaa* orive, uvairiqama vuariravama vaivo. Naantiara uvairiqama vuarirava niqaa uva vateharo iha auruvano itainantema kero, ni vaata namaqiro viharo taiqa kaanarove. Ne airaira ruvaaqumake vaterara iriqi viha, maa vatara taiqa kaaina entarara kia iriraiti variavo.

4 Tavaate: Ni kaiqa vaiintinavu ni kara qantu nimite variamanta ne monu nimihama hini monu tuate hini monuqai vika nimi variarave. Ne minti variamanta ni kaiqa vaiintinavu vira kaara ike mpo ti variavaro Kotiva naaruvaini iqoka vaiintiqaa raqiki vaiva, viva vika uva iri vairave.

5 Ne vataini vaiha koqe haika, vo haika vo haika vateha ne nentaraqai iriqi viha, nenta quaheraraqai iri variarave. Ne airi kara namaqi vi variavaro ni vaatavano noruqe vaimanta nentavano nenta aruke entara qeramate variavo.

6 Qora kaiqa kia vare varia vaiintika variamanta ne qumina vikaqaa uva vateha vika aruke variarave. Vika kia ni qoraiqama nimite variamantavata, ne qumina vika aruke variarave.

Ihura veka vaiha muntuka paruma keha variate tura

7 Ti qata vakaao, ne Noravano qaiqaa tuvuainara veka vaiha muntuka paruma keha vaivaro tuvuarira. Ne kara ututai vaiintirara irihama variata. Viva kara ututero kia vaaka qantukero naraitiro, viva qaqi vaiharo aaqu veka vaivaro koqe aaquvano rivaro kara qampiqaaviro mpeqaiqama vivaro viva oru qantu varero viri ne vaira.

8 Nevata vira voqaara Ihura veka vaiha muntuka paruma keha variata. Noravano tuvuaina entava aumanto vairara ti, ne kempukaiqamake variqi vuata.

9 Kotiva niqaa uva vataantorave ti, ne kia nuntu nauntu tiraiti, kia nai ati nai ati iata. Nora *Iasi*vano anirero qentiana vaiharo uriqetareva auti vairo.

10 Ti qata vakaao, haaru paropeti vaiintinavu Kotira autuara iriha kia qetaraiti, vira uva tiva nimiqi vi vauka, ne vikara iriteha variata. Vika aihavu haikara vareha muntuka paruma kehaqai vaura. Nivata qoraiqama nimite entara nevata aihavina haikara vareha muntuka paruma keha paropeti vaiintinavuara iriha, nevata vika variqi vi vauntemake variqi vuata.

11 Haaru paropeti vaiintinavu qoraiqama nimite vaumanta vika kia Kotira kaiqa qaqira karaiti, kempukaiqamake vare vaurara ti, tenavu vinavukara tiha, Vika Kotiva koqema nimite vau vaiintikave, tunara.

Iopuva tinavu kaivaqava, vivavata muntuka paruma kero vau vaiintivama vaura. Ne vi vaiintirara iriara. Iopuva nora maara varo entara kia Kotira qaqira karaitiro, viva muntuka paruma kero variqiro vi vauvaro, viraqaahairo Noravano Kotiva vira koqema amiteharo vira qaiqaa noraiqama kora. Noravano anomakero tinavuara ike mpo tiva timiteharo aaqurihama timite vaivama vairo.

Kauqu aiqiqaa aqukaaina okarara tura

12 Ti qata vakaao, kaiqe te Kotiva anomakero qioqama taina uvara
ni tiva nimiari. Ne kauqu aiqiqaa aqukeha uva tirera, kiama naaru-
vaihainaa haika autuqaave, vataihainaa haika autuqaave, vo haika
autuqaave tiraiti, ne uva tivaqi vihama, eo tivera, eoqai tiata. Ne
kiave tivera kiaveqai tiata. Ne minti tivaro Kotiva kiama niqaa uva
vataanaro.

Kotira aare kempukarara tura

13 Niqihairo vaiinti vovano nora maaraqi vairera, vi vaiintiva Kotira
aaraarira. Vovano quaheharo vairera, viva ihi tiharo Kotira autu
tuahera kaarira.
14 Niqihairo vovano rovara varairera, viva *elda* vaiintinavu naarama
kairamanta vika ruvaaqumavi vaiha tinavu Nora Vaiinti autuqaa
vahavera viraqaa aqu amiteha, Kotira aarama amitaata.
15 Ne mintiake Kotira aareha tiha Kotiva quqaama vira koqema kaa-
narove tivaro Kotiva vira koqema kaarira. Noravano vira rovara taiqa
amiteharo viva qora kaiqa varaaina uvaravata nunka amitaanaro.
16 Ne vi uvara irihama kia nenta qora kaiqa vare uvara kukeqa
karaiti, vi uvara qoqaa tiva qovaramake nai tiva ami nai tiva ami iata.
Ne mintiaqi viha nariara nariara iriha Kotira aaraivaro viva ni rovara
taiqa nimitaarira. Avuqavu ni vai vaiintiva Kotira aare vai uvava,
kempuka vaivaro Kotiva vi uvara iri vaira.
17 Tinavu kaivaqava Elaitaava, vivavata tinavu aanarero qaqi vai-
intivano vaura. Viva kia aaqu ruarire tiro, Kotira kempukaiqama
kero aarovaro Kotiva vira uva iruvaro aaquvano taaramo ihi hini ihi
tavaaranavata varakero kia aaqu rura.
18 Kia aaqu ruvaro viraqaahairo Elaitaava aaqu ruarire tiro, Kotira
qaiqaa aarovaro naaruvaihairo nora aaqu ruvaro karavano koqema
kero qampiqora. *(1 King 17:1; 18:41)*

Vaiintivano koqe aara qaqira kaainarara tura

19 Ti qata vakaao, niqihairo vovano quqaa uva qaqira kero qora
aaraqaa nireva viraro viraqaahairo vovano vira vitero koqe aaraqaa
vuru kaaina vaiintirara tirera. 20 Vira kahaqama amitairaro qora aara
qaqira kero orurantero aniaina vaiintiva kiama ekaara qutu vuanaro.
Kotiva vi vaiintiva qora kaiqa varaaina uvara, vo uva vo uva nunkama
amitaanaro.

1 PITAA
Pitaava avuniqamakero qara vara kora

Ihura arukovaro qutu viro qaiqaa qaqi himpiro naaruvaini oru vauvaro 30 ihie 35 ihie aitarovaro Pitaava maa uvara qara ruva tora. Vi entara Iutaa maara uva iruka Ihura vaiinti nahenti qoraiqama nimite vaumanta Ihura vainti airitahaa Ieruharemiqihaive, Iutiaihaive, tinavuvata harivorave tivakeha, viraqaahai katu vare vo vataini vo vataini vaireka vurama. Vika mini mini vaumanta Iutaa vaiinti mini vaukavata, vaiinti vonavuvata, vika qoraiqama nimite vaura. Ihura vaiinti nahenti Ihura kaara maara vareha popohevorave tiro, Pitaava vika kahaqireva maa uvara qara ruva tora. Ihura vainti 12navuqihairo Pitaava vovano vaura.

1 Te Pitaaka. Ihu Karaitiva ti noraiqama kaimanta te vira kaiqa vare vauraukama vai.
Ne vaiinti nahenti raumpirimavi Pontiaasinive, Karesiainive, Kapadosiainive, Esiainive, Bitiniainive, otu variakara irihama, te maa qarara ni nimite.
2 Haaru Kotiva tinavu Qova ne kia vau entara niara ti vainti variate tiro, ni nai kaama tora. Niara koqe vaiinti nahentiqai variate tiro, nai Maraqura ni nimura. Niara Karaitira uvaqai iriqi vuate tiro, Karaitira naarevano ni hiqama nimitora.
Ho Kotiva ni koqema nimitairaro ni muntukavano anomakero paru i vaira variata.

Naaruvaini koqemake vairara tura

3 Kaiqenavu Kotira autu tuahera kaari. Viva Variqavano vaiharo tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira Qovama vairo.
Kotiva tinavuara ike mpo tiva timiteharo tinavu qaraakaiqama timitero, tinavuara vika ekaa enta qaqi variqi vuate tiro, viva Ihu Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima kora.
Kotiva Ihu Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima korara ti, tenavu naantiara Kotiva tinavu tivitairaqe vikanti qaqi variqi vuaina entara vekama vai.
4 Kotiva vo haika vo haika koqe haikaqai tinavu kaama timitai haikava naaruvaini vairara tiro, vi haikava kia ho ntera viro taiqa vuanarove.
5 Ne Kotirara kempukaiqaake iriqi vi variavaro Kotira mpeqavano ni maimaraara utu nimite vaimanta variara. Kotiva niqaa raqikiqiro viviro, ekaara entaqaa vaiinti nahenti kuvantu nimiteharo ntitaaina okarara qerama taarirava qovaraiqianaro.
6 Ne vi uvara irihama voqamake quaheha variata. Ne vi uvara iriqi vivaro maa entara nana nana haikavanoe qovarama viro ni qoraiqama nimitairera, ne kia vira kaara vo uva tauru karaiti, qaqi irite quahehaqai variqi vuata.
7 Vi haikava vi haikava ni qoraiqama nimitaqi vi vairaro Kotiva ne virara iriqi vi vai okarara homa avateharo tavaanaro. *Kori* orivano taiqa vuaina haikava vaivaro vaiintivano vira avateharo tavareva ihaqohairo avateharo tave vaira.
Kori orivano qumina oriqai vaivaro ne Kotirara iriqi vi variava, vivama uri aatarakero vaivaro Kotiva virarama noraiqaakero iri vairo.

Vaiintivano *kori* ori avatainantema kero, Kotiva ne nai virara iriqi vi variara avatama keharo tave vaira.

Vo haika vo haikavano ni qoraiqama nimitaqi viramanta ne Kotiraraqai kempukaiqaake iriqi vivera, naantiara ⌞Kotiva⌟ Ihu Karaitira qovarama kaaina entaraqaa ni autu tuahera kero ni noraiqama kero ni quahama nimitaanaro.

8 Ne Ihu Karaitira kia tavaaka variavaro ni muntukavano virara vaira. Ne vatevata kia vira tavaaka vaiha ne virara kempukaiqaake iriqi vi variara.

Ne Ihurara mintimake iriqi viha ne voqavata virara quaheha variarara tiro, ne nenta noqihai virara koqe uva vokiravata tiva kia ho varianaro.

9 Ne Ihurara kempukaiqamake iriqi vi varia okararaqaahairo ni maraqura kuvantu kaarira haikava qovaraiqianaro.

10 Haaru paropeti vaiintinavu Kotiva vaiinti nahenti kuvantu kero ntitaaina okarara anomake irireka auti vaiha Kotira uva, vo uva vo uvara aato tara iha vaura. Kotiva vika kahaqumanta vika Kotiva ni koqema nimitare iaina uvara qoqaiqamake ti vaura.

11 Karaitira Maraquravano vikaqi vaiharo vika tiva nimiro tiharo, Karaitiva aihavira haika varaqiro viro, viraqaahairo viva noraiqama viraro vira autu virini qianarove, tumanta vika vi uvara qara riha aato tara iha tiha, Tairentae mintianarove? Ta vaiintivae minti mintianarove? ti vaura.

12 Vika iruvaro vika qaqi vau entaraqaa vi haikava qovaraiqiarirava kia vaura. Vate ne varia entaraqaama vi haikava qovaraiqama viro.

Kotiva nai Maraqura naaruvaihairo atitovaro viva vaiintinavu kahaqumanta vinavuka vi uvara koqe vakaaka ni tiva nimumanta ne irura. Ike, *enseli*navuvata vi uvara okara anomake iriataa imanta variara.

Ne koqemake vaiha koqe kaiqaqai varaqi vuate tura

13 Vi uvara irihama qeramate avu viti virihama variata. Ni avu aato koqema vaira variata. Ihu Karaitiva qovarama viro ni koqema nimitaaina entara vira veka vaiha viraraqai iriqi vuata.

14 Ne Kotira vainti vaiha ne vira uvama iriqi vuata. Haaru ne Kotira uva kia iriraiti vau entara, ne nenta muntukavano vau haikara qora haikaqai varareka autiha vaura. Hauri ne maa entaravata mintiaqi vivora.

15 Kotiva ni naarama kero ntita varaiva, viva kia qora kaiqa vararaitiro, koqe kaiqaqai vare vairara ti, nevata kia qora kaiqa vararaiti, Kotira aanare koqe kaiqaqai varaqi vuata. 16 Kotira vukuqi Kotiva mintima tiro:

> Te koqe kaiqaqai vare vaunarara ti, nevata koqe kaiqaqai varaqi vuate, tura. *(Wkp 11:44-45)*

17 Kotiva kia vaiinti autuara iriharo vi vaiintiva nora vaiintive vi vaiintiva inaara vaiintive tiraitiro, viva vaiinti koqe kaiqarave qora kaiqarave iriharo uva avuqavuqamake vaira. Ne virara irihama Kotira aarehama are ti Qovave tihama vataini vaiha Kotira aatu qeteha variqi vuata.

18 Haaru ne ni kaivaqaukavara tiva nimu uvaraqai iriha ne qumina hampi aaraqaaqai ni vauvaro Kotiva niara te vika kuvantu kaari qaqini aitare vuate tiro, viva ni koqaa ireva kia qumina taiqaaina haikara

silvaa orive, *kori* orive, viraqohairo koqaa autiraitiro, 19 Karaitira naareqohairo ni koqaa autu taira.

Karaitira naarevano ekaa vo koqaa vo koqaa aatara kaira. Sipisipi naati kia vira vaata qoraiqura koqe vaata vataara arukontemake, Karaitira arukora.

20 Haaru kia maa vatara autuko entara Kotiva Karaitira kaamatero variqiro viro, maa entara niara iriharo Karaitira vara qovarama kora.

21 Karaitiva ni kahaqiainarara ti, ne Kotirara kempukaiqaake iriqi vi variara. Kotiva Karaitiva qutu vuraqihairo qaqi vara himpima kero, vira autu virini tuahera kaate tiro, vira noraiqama kora.

Kotiva Karaitira mintima korara ti, ne tiha, Quqaama Kotiva tinavuvata mintima kaanarove, ti variara.

Nenta qata vakaukara muntuka vataate tura

22 Ne Kotira uva quqaa uva iriqi vuavarora tiro, ni avu aato hiqama vivaro ni muntukavanovata ni qata vakaukara vaimanta variara. Ne mintimake vaiha ne nenta qata vakaukavarara quqaiqamakeha muntuka vateha variata.

23 Ne vaireka qaiqaa qaraakaiqama kero vatataikama variara. Kiama qutu vuarira haikava ni qaiqaa vatatairave. Kotira uvavano qaqi variqiro vi vai uvava, vivama ni qaiqaa vatataira. Vi uvava ekaa entama qaqi variqiro vuanaro. 24 Kotira vukuqi mintima tiro:

> Ukauvano variqiro viro vuru aaharuqama vinantemake, vaiintivata variqi vi, vuru ekaarama taiqa vivarave.
>
> Kaampivano/Qinaaravano iratero iteharo koqema kero ataa iharo vuru tamunta viro hiqinti hiqinti intema kero, vaiinti mpeqa okaravata taiqa vuanarove.
>
> 25 Kotiva tina uvavaqaima ekaa enta qaqi variqiro vuanarove, tura. *(Aisaiaa 40:6-8)*

Ho Kotira koqe vakaaka ni tiva nimumanta ne vi uvara irura.

2

Kotira uvavano ni karama vaivo tura

1 Ne Kotira uva iri variaka vaihara ti, ne qora kaiqa ekaa qaqira kaata. Kia una tiata. Kia unaqaraiqama keha koqe kaiqa varaata. Vo vaiintivano koqemakero variainarara kia toma amitaata. Kia vo vaiintiara una uva ntuvake tivaro vira autuvano vataini qiarira.

2 Qaraaka vatatai vaintiva naatiruvano naamara antuqa arinantemake, nevata Kotira vainti qaraaka vaiha Kotira uvara antuqa arira variata. Kotira uvavano ni koqe naama voqaarama vairo. Vi naamara koqe naama nehama ne koqemake noruqama vivaro Kotiva ni kuvantukero ntitaarira. 3 Kotira vukuqi mintima tiro:

> Ne Kotira kaiqa vareha tavaavaro Kotiva ni koqema nimite vaivama vaivo, tura. *(Ihi 34:8)*

4 Ne Noravano Karaitiva vainaini aniata. Karaitiva qaqi variqiro vi variarira Naaquravama vairo. Qaqi vaiintinavu virara kia koqe naaqurave tivakeha vira qoririma kaavaro Kotiva naima vira kaama tero virara ti koqe Naaqura voqaraavama vaivo, tiro.

5 Qaqi variqi vi varia naavu kaarara voqaarama nevata variavaro Kotiva niqohairoma nai naavu kaqe vairo. Ne vi naavuraqi vaiha Kotira kaiqa vara amite vai vaintika vaiha Kotiraini koqe kaiqa vara amitaqi

vuata. Ne mintivaro Kotiva Karaitirarao tiro, ni kaiqara quahaanaro.
6 Kotira vukuqi Kotiva mintima tiro:

Tavaate, te tenta kaama tauna Naaqurara koqera Saioni vatuka avutana arataunarave. Viraqaa muntuvi vairava kiama kaurira haika varairaro vira muntukavano qoraiqiraro varianarove, tura. *(Aisaiaa 28:16)*

7 Ne Karaitirara quqaa vivave tivakeha viraqaa muntuvi variaka, ne tiha, Karaitiva tinavu koqe Naaqura voqaraarave, ti variara. Vokiaka kia Karaitirara quqaa vivave tiaka, vika viraqaahai kuntavaivaima vare kaavu nti variara. Kotira vukuqihairo mintima tiro:

Vika naavu kaqeha tiha, Vi orirara qora orive, tivakeha qoririma amitaa oriva, vivama Naaquraiqama vivo, tura. *(Ihi 118:22)*

8 Kotira vukuqihairo vo uvavata mintima tiro:

Maa oriraqaahai vaiinti nahenti kuntavaivai i variarave. Maa nora oriqaahai vika kaavu nti variarave, tura. *(Aisaiaa 8:14)*

Vika kia Kotira uvara quqaa uvave ti variarara ti, vika kuntavaivai i variara. Haaru Kotiva vikara mintima ivarave tiva tora.

Ne Kotiva nai kaama taikama variavo

9 Ne kia vika voqaantemake variavo. Kotiva niara tinta vaiinti nahenti variate tiro, ni nai kaama taikama variavo. Noravano Kotiva vaimanta ne vira kaiqa vara amite vaintikama variavo. Ne koqe kaiqaqai vare varia vaiinti nahentikama variavo. Ne Kotira navunaakama variavo. Viva niara te vika koqema nimitaaina uvara vo vaiinti nahentivata tiva nimiate tiro, Kotiva ni konkiraqihairo naarama varero vuru ovavano koqemakero ataa i vainaini kaimantama variavo.

10 Ne tota enta qumina vaiinti nahenti vaura. Vate maa entarama ne Kotira vaiinti nahenti variara. Tota enta Kotiva kia ni aaqurihama nimitomanta vaura. Vate maa entara Kotiva ni aaqurihama nimitaimanta variara.

Tenavu Kotira kaiqa vaiintima vauro tura

11 Mpo, ti navunaao, ni maaqa tanara kia maa vataraqaa vaira. Ne maini vaiha ne vo vatanaaka voqaara variara. Ne virara irihama ni vaatavano qora kaiqa varaataa inara kia varaata. Ni vaatavano ni maraquravata aatarakero viraqaata raqikireva auti vaimanta variavo.

12 Kia Kotira uva iri variaka vaimanta ne vika nivuqaa avuqavuqama keha nuata. Ne mintiaqi vimanta vika ni turoqareha una uva tivera, vika uvavano kia ho varianaro. Vika uvavano kia ho vairamanta vika ni koqe kaiqa taveha, Noravano tuvina entaraqaa vika Kotira autu tuaherevara.

13 Ne tinavu Nora Vaiinti Karaitirarao tiha, ekaa *kamaani*ra kaiqa vaiinti vevaaraini variata. *Kamaani*ra kaiqa vaiinti avuhainaara vira uva iriqi viha, 14 *Kamaani*va noraiqama kai vaiintika ne vika uvavata iriqi vuata. *Kamaani*ra uva raqake vaika ruqutiha, *kamaani*ra uva iriha avate vaika quahama nimitaate tiro, *kamaani*va nai naantiaraihainaa vaiinti vonavuvata noraiqamake vaira.

15 Kotira antuqavano niara mintimama vairo: Ne koqe kaiqaqai vare vaivaro kia avu aatovata vaika niara hampi uva tiva kia ho vairamanta vika evaara vaivara.

16 Ne kuvantuvi variakara ti, ne nentara mintima tiate: Tenavu kuvantuvi vaurauka hauri qaiqaa vaaqu kaiqa varaarorave, tiate. Ne Kotiva rumpatai vaiinti nahentika voqaara vaiha nuata.

17 Ne vaiha ekaa vatanaakara koqe okaraqai autu nimitaata. Ne
nenta kenauka Ihura vaiinti nahentiara muntuka vateha variata. Ne
Kotira aatu qeteha variqi vuata. *Kamaani*ra avuhainaa vaiintiara nora
vaiintive tiata.

Karaitiva aihavira haika varainantemake nevata varaate tura

18 Te ni kaiqa vaiintiara tirera. Ne koqemake kaiqa vareha nenta
nora vaiinti uva iriqi vuata. Ninta noravano ni koqema nimiteharo
niara vi kaiqara varaate tirera, vira uvaqai iriqi vuata. Ninta noravano
kia ni koqema nimiteharo niara vi kaiqara varaate tirera, vi uvaravata
qaqiqaima iriqi vuata.

19 Ne mintimake variqi vivaro Kotivama ni quahama nimitaanaro.
Ne Kotira uva iriqi vi vaivaro vaiinti vovano qumina haika kaara ni
qoraiqama nimitairera, ne aihavina haikara vareha kempukaiqamake
vaivaro Kotiva virara iriharo ni koqema nimitaarira.

20 Ne vaaqu kaiqa varera kaara ni ruqutimanta ne kempukaiqamake
vaivera, Kotiva kiama virara iriharo ni koqema nimitaanaro. Ne koqe
kaiqaqai vare vaivaro vira kaara ni ruqutimanta ne kempukaiqamake
vaivera, Kotiva virara iriharo ni koqema nimitaanaro. 21 Ne mintiaqi
vuate tiro, Kotiva ni naarama taira. Karaitiva niarao tiro, aihavira
haika varorave. Viva niara te iainantemake, nevata mintiate tiro, viva
minturave.

22 Karaitiva kia qora kaiqavata varovaro vira noqihairo kia una uva-
vanovata qovaraiqura. 23 Vika Karaitirara qora uva tuvaro viva kia nái
vikara qora uva tura. Karaitiva aihavira haika vareharo kiama vorara
tiharo, Naantiara ninavata qoraiqama amitararave tiraitiro, Karaitiva
Kotiraraqai noraiqama kero iriharo tiharo, Kotiva avuqavuqama kero
ko ti vaiva, vivama ti kahaqianarove, tiro tura.

24 Tinavuara vika kia qora kaiqa vararaiti koqe aaraqai vuate tiro,
Karaitiva tinavuarao tiro, tenavu qora kaiqa varauna uvara varero
vuru katariqaa qutu vura. Karaitira vaata teqa taaqama kaaraqaahai
ne koqemavi variavo. 25 Sipisipivano hampi nintemake, haaru nevata
koqe aaraqaahai hampiqama keha ni vaura. Vate maa entara ni ntita
varaimanta ne anirante ni maraquraqaa maimaraara raqiki nimite vai
Vaiintira vira avataqi vi variara.

3

Naata vaati vare okarara tura

1-2 Te ne vaati varaakara tirera. Ne nenta vaativara uvaqai iriqi vuata.
Ne mintiaqi vi vaimanta ni vaativara kia Kotira uva irika, vika ni koqe
kaiqa tave tiha, Kaiqe tenavuvata vika aanare Kotira uva iriqi vuare,
tivara. Ne nenta vaativarara vo uvavata tiva kia vairamanta vika ne
koqe kaiqa varera tave, ne nenta qoraintiaraqai iriqi vira tave, vika
mintima tivara.

3 Ne koqe nahenti vaireka iha, viri vaata vaheheqi vai haikarave,
qiata vunterave, nenta vaata ruqirave, nenta vaataqaa nonkute haikar-
ave, vi haikara vi haikarara kia noraiqaake iriata.

4 Ne kia mintiraiti, nenta muntukaqi vaheheqirara noraiqaake iriata.
Ni muntuka avu aatoqihairo ne koqemake vaheheqi haikava qo-
varaiqianaro. Nai muntukaqihairo qihaaqamakero variaina nahentira,
Kotiva vi nahentirama quahama amiteharo koqe nahentive tianaro.

5 Haaru Kotirara noraiqamake iri vau nahentinavuka vaiha Kotiva
kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvara iriteha, vinavuka nái vaativara
uvaqai iriqi vi vauva, vivama vinavuka vaheheqamate vau haikavama
vaura.
6 Tinavu kaivaqava Seraava mintimakero vau nahentiva vaura. Viva
nai vaati Eparahaamira uva iriqiro viharo virara tiharo, Are ti nora
vaiintivanoma variarao, tura. Ne nahenti koqe kaiqaqai vareha kia vo
haika aatu qetaivera, ne Seraara raavuravarama vaivara.
7 Vira aanare ne vika vaativaravata koqemake nenta naatavaraqaa
raqikiqi vuata. Kotiva ni koqema nimitaintema kero, viva ni naatavara
koqema nimitairamanta vikavata ekaa enta qaqi variqi vivarave. Vi-
rara irihama ne nenta naatavarara vika vaatavano kia kempuka vaata
vaivo tivakeha, vika koqe okaraqai autu nimitaata.
Ne nenta naatavaraqaa mintimakeha raqikiqi vivera, kiama vo
haikavano ni ravaaqavu kaira ne homa Kotira aaramaqi vivara.

Ne vohaara vaiintiqai variate tura

8 Te maa uvara taiqa karera iha mintima ti: Ne koqemake vaiha
vohaara vaiintiqai variata. Ne nariara nariara mpo ike tiha variata. Ne
Kotira vainti vaihara ti, nariara nariara muntuka vateha variata. Kia
nenta autu virini qiraiti, nariara nariara aaqurihama nimiteha variata.
9 Vovano ni qoraiqama nimitairera, kiama ne vira nai qoraiqama
amitaata. Vovano niara vaaquqama vuate tirera, kiama ne vira nariara
vaaqu qianarave tiata. Kotiva niara koqemavi variate tiro ni naarama
tairara ti, ne vi vaiintirara tiha, Kairaro Kotiva ai koqema amitaarire,
tiata. 10 Kotira vukuqi mintima tiro:

> Koqema kero vaiharo airi enta qaqi variqiro vuarira vaiintiva, vi
> vaiintiva qora kaiqa qaqira kero kia una uvavata tiarire.
> 11 Vi vaiintiva qora kaiqa tauvaqa utu amitero koqe kaiqaqai
> varaqiro vuarire. Viva vaiinti nahenti muntuka paru i vai okarara
> kempukaiqama keharo avataqiro vuarire.
> 12 Noravano avuqavuqama kero ni vai vaiintira nai avuqohairo
> tavamaqiro viharo, vi vaiintiva Kotira nai aare vai uvara iri tave
> vairave.
> Qora kaiqa vare varia vaiinti nahentika Kotiva vika tauvaqa utu
> nimite vairave, tura. *(Ihi 34:12-16)*

13 Ne kempukaiqama keha koqe kaiqaqai varaataa ivera, kia vovano
ni qoraiqama nimitaanaro. 14 Mintivarovata, vovano ni qoraiqama
nimitaira ne aihavira haika varaqi vivera, ne quahehaqai variata. Ni
qoraiqama nimite vai vaiintika aatu kia qeteha variata. Vika niara qora
uva tira aatuvata kia qeteha variata.
15 Ne nenta muntukaqihai Karaitirara vivaqaima tinavu Noravanove
tiate. Qeramate vaivaro vovano niara ne nana uvae iriqi vi variavo
tirera, ne Karaitirara iriqi vi vai uvara vira tiva amiata.
16 Ne vi uvara vira tiva amire iha, vi vaiintira qihaaqama amite, koqe
okaraqai autu amitaata. Ne avuqavuqamake koqe kaiqaqai varaqi vi
vaimanta vo vaiintinavu unahaa tiha ni kaiqara qora kaiqave tivera,
vika ne Karaitira uva koqemake iriqi ni vai okarara tave, nái kaurira
haika varevara.
17 Tenavu koqe kaiqa varaqi vi variariraro Kotiva qaqi kairamanta
vokika tinavu qoraiqama timitaiqe tenavu aihavira haika varaarera,

vira koqema ianarove. Tenavu qora kaiqa varaqi viha aihavira haika varaarera, vira kiama koqe ianarove.

Karaitiva tinavu vatuka varero vuru qutu vura

18 Tenavu qora kaiqa vare vaurauka qutu vuataara vauvaro, Karaitiva avuqavu ni vaiva tinavu vatuka varero vuru qutu vura. Viva mintimakero vohaa tataa qutu viro, tinavu uva ekaara taiqakero tenavu Kotiva vainaini vuaina aarara ruvaama timitaira. Karaitiva tinavu vaiinti voqaara vaumanta vira arukovaro vira vaatavano qutu vuvaro nai Maraquravano vira qaiqaa qaqi himpima kovaro vaura.

19 Viraqaahairo Karaitiva otu rumpato maraqurauka vaunaini vaiharo nai vakaaka vika tiva nimura.

20 Haaru Noaava vau entara vika Kotira uva raqake vauvaro Kotiva kia vika vaaka ruqutu karaitiro, variqiro vuvaro Noaava namariqaa vuaina naavura kaqa taiqa kovaro huvura namarivano aqu ravaaqavu kovaro Kotiva vaiinti nahenti 8navuqai kahaqama nimitomanta vinavuka ho vaura.

21 Vira aanare tenavu qora aara qaqirake namari vare, viraqaahai koqe aaraqaa vi vaunara. Tenavu namari vare vauraro kia namarivano tinavu vaata hiqama timite vairave. Tenavu namari vareha tiha, Kaiqe qora aara qaqirake Kotira aaraqaaqai vuare, tiha namari vare vaunara. Tinavuara Kotira aaraqaa vuate tiro, Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpura.

22 Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro viraqaahairo naaruvaini vura. Maa entara viva Kotira kauqu tanaraini vaimanta naaruvaini ekaa *enseli*navuve, ekaa noraiqama vuakave, ekaa kempuka vataakave, vira vevaarainima variara.

4

Nevata aihavira haika vare aarava varianarove tura

1 Karaitiva vaiintiqama viro vaiharo aihavu haikara varaqiro vurara ti, nevata tiha, Tenavuvata homa aihavina haikara varaqi virarave, tiata. Vovano qora kaiqa varaarorave tiro, aihavira haika varaqiro vi vaiva kiama qaiqaavata qora kaiqa varaqiro vuanarove.

2 Ne virara iriha vataini qaqi variqi viha nenta qora kaiqa varaataa inara qaqirake, Kotira antuqa arina kaiqaraqai varaqi vuata.

3 Kotira uva kia iria vaiinti nahentika aanare nevata haaru hampi niha nenta varaataa u kaiqara qora kaiqaqai varaqi vi vaura. Ho vi kaiqara varaqi vi vaunara viraqaa taiqairaqe kia qaiqaavata vi kaiqara vararerave tiata. Vi entara ne hampi qaramaqi ni vaurave. Ni muntukavano hampi haikaraqai vaumanta vaurave. Ne iha namari neha vueraiqaavi vaurave. Ne voqamake karavata namarivata narekaqai ruvaaquma viha vaurave. Ne qaqi vaiintivano aututo haikarara variqave tihama, vi haikara autuqai tuahereha vaurave. Ne haaru minti mintimaqi viha qoraiqamavi vaurave.

4 Vate maa entara ne vi kaiqara qaqirake variamanta kia Kotira uva iria vaiinti nahentika niara nevata tenavu iainantemake iate tiamanta ne vika uva kia iriraiti variamanta, vika ravukuvi vira kaara niara qora uva ti variara.

5 Ho iriata. Vika naantiara nái vaaqu kaiqa varera tiva qovaraiqama kevarave. Vi entara ekaa uva avuqavu qiarirava Kotiva vaiharo ekaa

qaqi vaikave, ekaa qutu vikave, viva vika vika uva rahakero avuqavu qianaro.

6 Virara iriharo Karaitiva haaru qutu vukavata koqe uva tiva nimura. Haaru ⌞Noaava vau entara⌟ vaiinti nahenti vika Kotira uva raqa kovaro Kotiva vika arukomanta qutu vura. Vika maraquravano Kotiva qaqi vaintema kero qaqi variqi vuate tiro, ⌞Karaitiva⌟ vikavata koqe uva tiva nimura.

Ekaara entavano aumaiqurara tura

7 Ekaa haikavano taiqaaina entava aumantoma vairo. Ne virara iriha koqemake nentaqaa raqikiqi viha, avu viti viri iha qeramate variata. Ne mintiaqi vi vaiha homa Kotira aaramaqi vivara.

8 Avuni maa uvara naane iriata: Ne nariara nariara voqamake muntuka vateha variata. Ne mintiaqi vivaro Kotiva ne airi vaaqu kaiqa vare uvara tauru kaanaro.

9 Koqemake nenta naavuqi nenta qata vakaukavara Ihura vainti ntita vate kara nimiata. Nimihama kiama nuntu nauntu tiraiti, qaqi karaqai nimiata.

10 Kotiva ni koqema nimiteharo ni vohaiqa vohaiqa vo kempuka vo kempuka nimirara ti, ne vohaiqa vohaiqavano vi kempukara nimiraqohai koqemake nai kahaqi nai kahaqi iata.

11 Vaiintivano maara uva tireva iharo Kotira uvaqaima tianaro. Vaiintivano vora kaiqa vara amitareva iharo tiharo, Kotiva ti kahaqi vairaqe te vira kempukaqaa ho ai kaiqa vara amitararave, tianaro. Ne mintiaqi vivaro Ihu Karaitiraqaahairo Kotira autuvano noraiqiarira. Kotira mpeqa okaravano takuqi vaivavata Kotira kempukavanovata ekaa entama qaqi variqiro vuanarove. Te quqaama turo.

Aihavira haika vareha koqe aaraqai nuate tura

12 Ti vaiinti nahentivauvo, ihaqohairo avatainantema kero, vo haika vo haikavano ni avate vaimanta ne variara. Ho kia ne ravukuvi tiha, Nantiharoe vi haikava qoraiqama timite vaivo? tiata.

13 Ne mintima tiata: Karaitiva aihavira haika varairara irihama, tenavuvata vira kahaqiha aihavira haika varaqi vi vauro, tiata. Ne minti tivake variqi vivaro Karaitira mpeqa okaravano takuqi vaiva qovarama vuaina entaraqaa ni muntukaqihairo koqe iramanta vaivara.

14 Ne Karaitira avataqi ni vaimanta vira kaara niara vaaquvanove tivera, ne quahehaqaima variata. Vika niara vaaqu uva timanta ne homa tiha, Kotira Maraqura voqaraava tinavu hampata vaimanta vauro, tivakeha ne quaheha variata.

15 Hauri ne vaiinti arukera kaarave, ne muara autira kaarave, ne *kamaani*ra uva raqakera kaarave, ne vo vaiinti kaiqara qumina antua uva tira kaarave, vira vira kaara ni qoraiqama nimitaimanta aihavira haika varevorave.

16 Ne Karaitira vaintinavu vaira kaara ne aihavira haika varaivera, ne kiama kaurira haika varauro tiata. Mintima tiata: Tenavu Karaitira vaintinavu vaihara ti, tenavu Kotira autu tuaheraqi virerave, tiata.

17 Kotiva *ko* tiaina entava anirairaro tinavu nai uva iriarirauka uva naanema avuqavu qianaro. Viva hoqarero tinavu uva naane avuqavuqama kero, ike, vira naantiara kia vira uva irika *ko* tiharoma, nana nana uvae vikaqaa vataanaro?

18 Kotira vukuqi mintima tiro:

Avuqavu ni vai vaiinti nahentika vukaari utiha vo maara vo maara varaqi vivaro Kotiva vika kuvantu kero ntitaanarove.

Kia Kotira uva irika qora kaiqaqai vare vaika, oho, vika qora aaraqaa nini, naantiara vika tainie vuru taiqa vivarave? tura. *(Uva Maara Koqera 11:31)*

19 Kotira antuqavano niara homa vika aihavira haika varaqi vivarave tirera, ni muntukavano Kotirara qihaaqamakero vairamanta ne koqe kaiqaqai varaqi vuata. Kotiva tinavu autukero vataiva kiama nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tivatai uvara tauru kaanarove.

5

Kotira vaintiqaa raqikukara tura

1 Te ni *elda* vaiintinavuara tirera. Tevata ninavu aanare Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vauraukama vai.

Karaitiva aihavu haikara vare vaumanta te vaiha tenta avuqohai tavaavaunarama. Naantiara vira mpeqa okaravano takuqi vaiva qovaraiqiaina entaraqaa tevata vaiha tenta avuqohai tavarerave. Te ni nora vaiintinavu vihi tiari iriata.

2 Sipisipi qova koqemakero nai sipisipiqaa raqikintemake, nenavuvata Kotiva vaiinti nahenti ni nimitaikaqaa raqikiqi vuata. Kotira antuqavano niara vi kaiqara varaate tirara ti, ne kia popoharaiti, vikaqaa raqikiataa iramanta raqikiqi vuata. Kia koqaara iriha vikaqaa raqikiqi viraiti, nenavu Kotira kaiqama vara amite vauro tivakeha, quahakeha vikaqaa raqikiqi vuata.

3 Kotiva ninavuara ti vaiinti nahentiqaa raqiki timitaate tirara ti, kia nenavu nora vaiinti vauro tiha vika vihi vaahi tivaqi viraiti, nenavu avuni vaiha koqe kaiqa vare vaimanta vaiinti nahenti ninavu kaiqa tavehama ni aanare vikavata koqe kaiqaqai varaqi vuata.

4 Ne mintiaqi vi vaivaro naantiara sipisipi Qova Avuhainaava qovaraiqiaina entaraqaa viva tuvurero nai ni noraiqama kaira ne noraiqama vivaro ne noraiqama viva qaqi variqiro vuanarove.

Qaraaka vaiintinavuara tura

5 Ne qaraaka vaiintivata koqemake nenta nora vaiinti vevaaraini vaiha vika uva iriqi vuata. Ne vaiinti nahenti ekaa kia nenta autuara noraiqaake iriraiti, ne nai kahaqi nai kahaqamaqi vuata. Kotira vukuqi mintima tiro:

Nai autuaraqai iri vaina vaiintira Kotiva qoririma amitaanarove. Nai autu vatainiqama kaina vaiintira Kotiva vira aaqurihama amiteharo vira koqema amitaanarove, tura. *(Uva Maara Koqera 3:34)*

6 Ne vi uvara iriha kia nenta nutu tuahera karaiti, Kotira kempuka vevaaraini vaivaro naantiara viva nai tiva taaina entaraqaa ni nutu tuahera kaarire.

7 Kia qumina vo haika vo haikara noraiqaake iriqi vivaro ni muntukavano qoraiqiarira. Kotiva niara noraiqama kero iri vairara ti, ne ekaa vi uvara Kotira tiva amivaro Kotiva ni kahaqiarira.

8 Ne avu viti virimake taveha rauriha variata. *Raioni*vano noraiqaakero uva tivaqiro viharo vaiinti aruke nareva auti vaintema kero, ni navutaava Sataaniva vi ani vaira. 9 Ne iriamanta ekaa ni qata vakaukavara vonaini vonaini variaka ni aanare Ihura kaara aihavira

haika vare variarara ti, nevata Kotira uvaqai iriqi viha kempukaiqamake vaiha kia Sataanira uva iriata.
10 Ne ahora vaiinti nahenti vaiha aihavina haikara vahuqa varaqi vivaro Kotiva naima ni kempukaiqama nimitaanaro. Kotiva ni kempukaiqama kaimanta ne kempuka vaiinti nahentiqai vaihama avuqavu variqi vivara. Kotiva tinavu kahaqireva koqema timite vaiva, vivama niara vika Karaitira vataake vohaa vaiha kempukaiqamake ekaa enta variqi vuate tiro, ni naarama taira. 11 Kotiva ekaa enta variqiro vi vairaro vira mpeqavanovata qaqi variqiro vuanarove. Quqaave.

Ekaara uva tura

12 Te niara inaara uva tiva nimirera uraro Sailaasiva vi uvara qara ruva timitaimanta te ni nimite. Te Sailaasirara viva ti qatavano koqemakero ti kahaqamaqiro vi vai vaiintiva vaivo tunara.
Ni muntuka koqe iramanta variate ti, te maa qararaqi Kotiva ni koqema nimitaaina okarara ni tiva nimunara. Kotiva ni koqema nimitairara irihama, ne kempukaiqamake varaqi vuata.
13 Kotira vaiinti nahenti Babironini variaka ni aanare Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentika vaihara ti, vika ni navunaaka vaihama ni uva mante vai. Te ti maaquve tuna vaiintiva Maakiva, vivavata ni uva mante vairo.
14 Ne Ihura vainti vaiha nariara nariara muntuka vateha koqemake nariara nariara uva mantaata.
Ne Karaitira vataake vohaa variakara mintima turo: Ni muntukavano paru i vaira variate, turo.

2 PITAA
Pitaava vo qara naantiara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro airi ihi aitarovaro Pitaava maa uvara qara ruva tora. Ihura vaiinti nahenti koqemake vira uva iriqi viha kia una maara tivau vaiintika uva iriate tiro, Pitaava maa qarara vikaini vara kora.

1 Te Saimoni Pitaaka. Ihu Karaitiva ti noraiqama kero tititaimanta te
vira vakaaka tivaqi viha vira kaiqa vaiinti vaunara. Te niara irihama
maa uvara qara ntuva nimite.
Tinavu Variqa Ihu Karaitiva tinavu tivitaarira vaiintiva, viva tinavu
avuqavuqama timitairara ti, ne tinavu aanante koqe vakaaka uri-
tarakero vai vakaakara iriqi vi variara.
2 Ne Kotira okaravata, Nora Vaiinti Ihura okaravata, kankomake
iriakara ti, Kotiva ni koqema nimiteharo aaqurihama nimite vairaro
ni muntukaqihairo paru i vaira variqi vuata.

Kotiva tinavu nai kaama tairara tura

3 Kotira kempukavano Karaitiraqi vaivaro Karaitiva tinavuara vika
vi kempukaraqohai kia qora kaiqa vararaiti, Kotira kaiqa vara amiteha
koqemake variqi vuate tiro, tinavu kempukaiqama timitaimanta vau-
nara.
Kotiva tinavuara nai mpeqa okaravano takuqi vaira tave, nai koqe
okararavata kankomake tavaate tiro, tinavu haarama taira.
4 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tinavuni nora uva voqaraa
uva tivakero vatairara ti, tenavu vi uvara iriqi vihama, kia vataihainaa
haikara muntuka ntuvaqi viha vaaquqama viraiti, Kotiva koqema kero
variqiro vinantemake, variqi virera.
5 Ne vi uvara iriqi viha Kotirara kempukaiqamake iriqi viha koqe
kaiqaqai varareka autiha variata. Ne koqe kaiqa vareha koqe okara,
vo okara vo okara kankomake tavareka autiha variata.
6 Ne koqe okara tavamaqi viha ne nenta vaataqohai qora kaiqa
varaarorave tivakeha nenta vaataqaa koqemake raqikiqi viha variata.
Ne mintiaqi viha kia popoharaiti, kempukaiqaake Kotira aaraqaa
nuvaqi vuata. Ne mintiaqi viha Kotira voqaantemake vaireka autiha
variata. 7 Ne mintiaqi viha nenta kena vaiinti nahenti koqema nimitaqi
vuata. Ne mintiaqi viha nariara nariara muntuka vateha variata.
8 Ne mintiaqi vivera, ni kaiqavano kia qumina kaiqa vairaitiro,
koqe kaiqaqai vairamanta ne tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira okara
kankomake tavamaqi vivara.
9 Vaiinti vovano kia mintiaqiro vi vaiva, vi vaiintiva avu qimpavi
vaiintira voqaara vaiharo kia Kotira uva okara kankomakero tave
vaira. Vi vaiintiva Karaitiva haaru viva qora kaiqa varo uvara nunka
amitairara kia iriraitiro, qumimaqama keharo vairo.
10 Ti qata vakaao, Kotiva ni naarama kero nai kaama tai uvava quqaa
vivau variarire ti, ne Kotira kaiqa voqavata varaqi vuata. Ne mintiaqi
viha kia hampi aaraqaa vivera, 11 ne tinavu Noravano Ihu Karaitiva
tinavu kuvantu timitaarirava raqiki vaina vatukaraqi ekaa enta homa
qaqi variqi vivara.

12 Ne quqaa uva kempukaiqamake iriqi vi variara, te virara irunarave. Ho te qaqiqai ne vi uvara iriqi vuate tivaqi virera. 13 Te qaqi variqi vuaina entara homa vi uvara qaiqaa qaiqaavata ni tiva nimiqi vuariravama varianaro.
14 Ti vaatavano haraara naavu voqaarama vairo. Inaaraiqa varikema tenta vaata maini ke naaruvaini virera. Tinavu Noravano Ihu Karaitiva vataini vaiharo te qutu vuaina okarara vutukeroma tiva timimanta irunarave.
15 Te qutu vuaina entaraqaahai ne kia ti uva tauru karaiti, koqemake iriqi vuate ti, te qaiqaa qaiqaavata ni tiva nimiqi virerave.

Karaitira mpeqa okaravano ataa i vairara tura

16 Tinavu Noravano Ihu Karaitiva mpeqavano tuvuainarara ni tiva nimiha kia tenavu tentanavu irike *vuri/uri* uva ni tiva nimiraiti, tenavu tentanavu tivuqohai Karaitira mpeqa okara tavaavaunara, virara ni tiva nimi variavaunara.
17 Karaitira Qova uritarakero naaruvaini ataa i vainaini mpeqavano vaiva, Kotiva nai Maaqu Ihura ataama amiteharo vira autu noraiqamakero tiharo, Maara ti Maaquma vaivo. Ti muntukavano virara voqavata vaimanta te virara quahehama vauro, tura. 18 Haaru Kotiva minti tumanta tenavu vi entara Kotiva vau aiqinaraqaa Ihura vataake vaiha Kotiva naaruvaihairo tu uvara iriavaunara.
19 Tenavu vi haikara vi haikara tavaavaunarara ti, tenavu paropeti vaiintinavu haaru tivato uvarara quqaa uvaqaima vaivo ti vaunara. Nevata vi uvarara noraiqaake iriqi vivera, ne homa vaivara. Ovavano konkiraqi itaqiro viviro aatitare ivaro vaahoquravano itaintemakero, Ihura uvavano ni muntukaqi ataama nimite varianaro.
20 Ne paropeti vaiintinavu tivato uvara irihama maa uvara naane kankomake iriha variata: Paropeti vaiintivano qara ntuvato uvava vukuqi vaira, hauri vaiinti vovano nai irikero tiharo, Vi uvara okara minti mintimama vaivo, tiantora.
21 Kia paropeti vaiintinavu nái irikevauve vi uvara vi uvara tura. Kotira Maraquravano paropeti vaiintinavu kahaqama nimite vaumantara ti, vika Kotira uva tiva qoqaiqamake vaura.

2

Una paropeti vaiintinavuara tura

1 Haaru una paropeti vaiinti vonavu vaiinti nahenti avutaini vauntemake, maa entaravata una uva maara ti vaika ni avutaini qovaramavi vaivara. Vinavuka evaara qovaramavi vaiha una uva maara tiva nimi vaiva vaiinti nahenti qoraiqama nimitaanaro. Noravano Ihuva vinavuka qaqini kuvantu nimitaira viravata vinavuka qoririma kevarave. Vira kaara vinavuka vehi autuviva vaakama qovaraiqianaro.
2 Vinavuka kaurira kaiqa varaqi vi vaimanta airi vaiinti nahenti vinavuka avataqi vi vaimanta vaiinti nahenti vonavu vika qora kaiqa tave tiha, Oho, Karaitira uva iri varia aarara qora aaraqaima vaivo, tivara.
3 Una uva maara ti vaika, vinavuka unaqaraiqamakeha ni monu varareka auti vaiha nái irike ni una uva tiva nimivara. Kotiva haaru minti vau vaiintikara uva vateharo *ko* tiva taiqakorara tiro, vinavuka vehi autu kaarirava kia vaitaraitiro, qaqi ani vairo.

4 Haaru *enseli* vonavu Kotira uva raqakovaro Kotiva kia vika vehakuma nimitaraitiro, vika nái qora kaiqa varora kaara nora iha iteharo konkiraiqi vairaqi vara vaavi aqukora. Vika mini rumpa tomanta vaiha Kotiva *ko* tiaina entara vekama variara.
5 Haaru vetanto enta vau vaiinti nahentika Kotirara kia irura kaara Kotiva kia vika vehakuma nimitaraitiro, viva tuvaro huvura namarivano vika ekaa vehi autukora. Vi entara Noaava avuqavu ni vai okarara vaiinti nahenti tiva nimi vaurara tiro, Kotiva viravata vira navunaaka 7navuvata vehakuma nimitomanta ho vaura. *(Okara 6–9)*
6 Haaru Sodomiqi vaukavata Gomoraqi vaukavata vaaqu kaiqa vare vaura kaara Kotiva vi vatukatanta ihaqohairo tatoqa taiqa kovaro karampaavanoqai vaura. Naantiara Kotirara kia iri vaiinti nahentika taiqa kaaina okarara tinavuaravata kankomake iriate tiro, Kotiva vika mintima kero taiqakora.
7 Kotiva vi vatukatanta vehi autukareva iharo viva Rotiraqai ruaruama amitora. Rotiva koqe vaiintivano Sodomiqi variqiro viharo tavomanta viraqi vau vaiintika vo uva vo uva raqakeha hampi qaramaqi ni vauvaro Rotira muntukavano qoraiquvaro vaura.
8 Rotiva koqe vaiintivano vaiharo vo enta vo enta vi vatanaaka hampata variqiro viharo vika vaaqu kaiqa vare vaura nai avuqohairovata nai aatoqohairovata iri tavovaro vira muntukavano qoraiquvaro vaura.
9 Haaru Kotiva mintiaqiro vurara ti, tenavu kankomake iruraro Kotiva koqe vaiinti vika maaraqihairo qaqi ruaruama nimiteharo qora vaiinti vika ntaihamake vaivama vairo. Kotiva qora kaiqa vare variaka qaqi totaqi viro, naantiara *ko* tiaina entaraqaa vika *ko* tiva taiqa kaanaro.
10 Vaiinti vonavu Kotira uva kia iriraiti, vora uvavata kia iriraiti, vika nái antuqavano vare vai kaiqaraqai varaqi viha vaaqu kaiqaqai vare variavaro vira kaara Kotiva vikaqaa nora uvama vataanaro.

Te una uva maara ti varia vaiintika okarara tirera. Vika nariaraqai noraiqaake iriqi viha, kia nora vaiinti vevaaraini vairaiti, vikara qumina vaiintive tivakeha vika kia qetaraiti, *enseli*navuaravata qora uvaqai ti variara.
11 Vika minti ti variamanta, *enseli* vika vi vaiintika uri aatarake nora kempuka vataaka vaihavata, vika Kotira avuqaa vaiha tiha, Hauri tenavu vokiakaqaa uva vataariraro vika nutuvano vataini qiantorave, ti variara.
12 *Enseli* vika minti ti variamanta una uva maara ti varia vaiintika kia kankomake iri varia haikarara qora uvaqai ti variara. Vika qaakau quara vairi voqaara kia avu aatovata iriraiti, vika nái antuqaqai avataqi vi variara. Qaakau quara vairi arukentema kero, naantiara vi vaiintikavata aru taiqa kaanarove.
13 Vi vaiintika nai kenauka qoraiqama nimite variantema kero, naantiara Kotiva vika nái*vata* qoraiqama nimitaanaro. Vaiinti nahenti kuariqaa ruvaaqumavi vaiha ovata ne variamanta vi vaiintika airi karavata iha namarivata neha tiha, Maantimake namaqi viha quaha quaha iha vairerave, ti variara. Vika mintimake ni hampata vaiha, nai una kaiqa vare variarara quaha quahamaqi viha kaurira haika ni nimi variara.
14 Vi vaiintika vo enta vo enta vokiaka naatavarara avu auti vaiha vika hampata nireka auti variara. Mintiaqi viha vika qora kaiqa

kia qaqira karaiti, qaqiqai vare variara. Vi vaiintika uqerara vaiinti nahenti mintamaqi vi variamanta vi vaiinti nahentika vaaquqama vi variara. Vora airairara muntuka nti vai okarara vika vi okarara anomake tave variakama variara. Vika mintiaqi vi variara kaara Kotiva vikara vaaquqama vikama variavo, tiro.

15 Vi vaiintika koqe aara avuqavu ni varia aarara qaqirake hampi aaraqaaqai ni variara. Haaru vetanto entaqaa Beora maaqu Balaamiva hampi aaraqaa ni vauntemake, vi vaiintikavata vohaa vi aararaqai nireka auti variara. Balaamiva monu varaainaraqai iriharo vaaqu kaiqa varareva auti vauvaro 16 viraqaahairo vira *donki*vano kia uva-vata ti vauva, vi entara vaiintivano uva tuntema kero, uva tiharo vira atuvaro Balaamiva vaaqu kaiqa varare ura qaqira kero kia varorave.
(Kaarantura 22:25)

17 Una uva maara ti varia vaiintika vika nana haika voqaarae variavo? Vi vaiintika ruvu namarivano aaharauqama vira voqaara variavo. Nora uvaivano utiharo tonavu raaquta varero vi ani intemake, vi vaiintika variavo. Oho, anomakero konkira ari vai vatukara Kotiva vikaini qeramakero nimitaira.

18 Vi vaiintika nái mahuta tivaqi viha qumina uvaqai ti variara. Vi vaiintika vaiinti nahenti hampi kaiqa qaqirake koqe aaraqaa vireka auti variakara tiha, Ne homa nai muara autu amite nai muara autu amite ivarave, tivakeha vinavuka vi vaiinti nahentika kuntama vare vi variamanta vika qaiqaa hampi kaiqa vareha qoraiqamavi variara.

19 Vi vaiintika tiha, Tinavu uvavano ni kuvantu nimitaira ne homa variqi vivarave, ti variavarovata, vika qora kaiqavano nái rumpa taimanta variara. Nana nana qora kaiqavano vaiinti vo ravaaqavu kairaro vi vaiintiva vi kaiqaraqai varaqiro virera, vi kaiqava vira anomakero ravaaqavuma kaanaro.

20 Qora kaiqavano tinavu rumpa taimanta vauraro Ihu Karaitiva tinavu Noravano tinavu kuvantu kaimanta tenavu ho qaqini vaunara. Vovano Ihura uva iriro kuvantu viro variqiro viro, viraqaahairo qaqirakero qaiqaa qora kaiqa varaqi virera, qora kaiqavano vira anomakero ravaaqavu kaanaro.

21 Vaiinti vonavu avuqavu ni varia okarara avataqi vi, viraqaahai vi uvara takuqi vai uvara qaqirake qoririma kaivera, te vi vaiintikara oho tiva nimitararave. Koqemama vi vaiintika avuniqamake vi uvara kia iraiti, qaqi variataara.

22 Vi vaiintikara maa uvava mintima tiro:

> Vairivano vuru vihikero, qaiqaa anirantero nai vuru vihitaira ne vairave, tura.

Qaiqaavata vo uvavano mintima tiro:

> Quara hiqama taava qaiqaa anirantero hora hinkora nti vairave, tura. *(Uva Maara Koqera 26:11)*

⌞Vaiintivano qora aara qaqira kero qaiqaa anirantero qora aaraqaa vuaina okarara mintimama vairo.⌟

3

Karaitiva qaiqaa orurantero tuvuainarara tura

1 Ti vaiinti nahentivauvo, te hoqare qara vo ni nimitema, qaiqaa maa vo qaravata ni nimite vauro. Ne ti qara taaraqanta kaara riha, koqe uvaqai nenta aatoqi iriqi vuate ti, te qara ruva nimitaunara.

2 Haaru Paropeti vaiintinavu Kotira uva qoqaiqamake vau uvarara
iritaate ti, te ni qara ruva nimitaunara.
Tinavu kuvantu kai vaiintiva Noravano tinavu nai noraiqamako
vaiintikara mintimake variqi vuate tu uvara, tenavu vi uvara ni tiva
nimiavaunara. Ne vi uvaravata kia qaqira karaiti, qaqi iriqi vuate ti, te
maa uvara ni qara ruva nimitaunara.
3 Avuniqamake ne maa uvara iritaata: Naantiara ekaara enta au-
manto vaira airi vaiinti qovaramavi vaiha vika nái qora kaiqa varaataa
inaraqai varaqi viha, ni naaraihama nimitevarave.
4 Vika ni naaraihama nimiteha mintima tivara: Naantiara te oru-
rante qaiqaa vataini tuvirerave tu vaiintiva tantoe vaivo? Tinavu
kaivaqaukavara variqi vi, vuru qutuvu entaraqaahairo maa entaravata
ekaa haikavano vohaa qaramakero variqiro vi vaimantama vauro. Tota
maa vatara autukero vatoraqaahairo mintiaqiro vi vaimantama vauro,
tivara.
5 Vi vaiintika minti tihama Kotiva maa vatara autukero vato uvara,
vi uvara kia irireka auti vaihama minti tivara. Haaru Kotiva tuvaro
naaruvavanovata vatavanovata qovarama vura. Vi entara namarivano
ekaa vata mantaaqa kero vauvaro Kotiva tuvaro namariqihairo vata-
vano qaqini qovarama viro vauvaro namarivano vata utututma kero
vaura. 6 Vira naantiara Kotiva vataini vauka namariqohairo ruqutu
vehiqama kora.
7 Naantiaravata Kotiva qaiqaa tiraro ihavano naaruvavata maa
vataravata tatoqa taiqa kaanaro. Maa entara Kotiva nai naantiara *ko*
tiaina entarara iriharoma naaruvaqaavata vataqaavata raqikiqiro vi
vairaro vi entava qovaraiqiraro Kotiva qora vaiinti nahenti vika *ko*
tiva taiqakero, viraqaahairo viva vika vehi autu taiqakero naaruvavata
vatavata ihaqohairo tatoqa taiqa kaanaro.
8 Ti vaiinti nahentivauvo, maa uvara tauru kevora: Noravano Kotiva
1,000 ihiara ti tivuqaa vaireva, vohaa enta voqaarama vaivo ti vaira.
Viva vohaa entara 1,000 ihi voqaarama vaivo ti vaira. 9 Haaru Noravano
Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero te mintirerave tu entaraqaahairo
airi ihi aitare vaurara hauri ne virara tiha, Ike, Kotiva qakoma kero
mintianarove, tivora. Kotiva ekaa vaiinti nahentiqihairo vonkuvano
kakakima vuantorave. Vika ekaa qora aara qaqira kaate tiro, viva
qakomakero *ko* tireva auti vairo.

Naaruvavata vatavata taiqa vuainarara tura

10 Muara vaiintivano evaara aninantema kero, Noravano tuvuaina
entava qovaraiqianaro. Vi entaraqaa naaruvavano noraiqamakero
karara tivakeharo tuqaakama viraro, ihavano ekaa vataini vaina
haikara ita vuru taiqa kairaro maa vatavavata, ekaa viraqaa vaira
haikavavata, kia qaiqaavata varianaro.
11-12 Vi haikava vi haikava mintimakero taiqa vuainarara ti, ike,
ne maa entara nantimake variqi vihae vaivara? Ne Kotira entara
vekaiqiha kia qora kaiqavata vararaiti, koqemake variqi viha Kotirara
noraiqaake iriqi vi vaivama vairo. Ne mintiaqi vi vaivaro vi entava
vaakama qovaraiqiarire. Vi entava qovaraiqama viraro ihavano
naaruva tatoqa taiqa kairaro vataini vaira haikavavata, naaruvaini
vaira haikavavata iteharo ravita viro taiqa vuanaro.
13 Mintiaqiro vi vairaqe tenavu Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo
tivato uvava vivau variainara vekama vairara. Vi entaraqaa tenavu

qaraaka naaruvavanovata, qaraaka vatavanovata, qovaraiqiainara vira tavehama quaheha vairara. Avuqavu ni vai vaiinti nahentika virara tiha, Tinavu maaqa tanaravema, tivara.

14 Ti vaiinti nahentivauvo, vi entara veka vaihama, Kotiva niara kia qora kaiqa vare variakave, koqe vaiinti nahentiqai variavo tivakero ni paruma nimitaarire ti, ne maa entara koqemake variqi vuata.

15 Tinavu Noravano qakoma kero tuvuainarara mintimake iriteha variata: Viva qakoma kero tuvireva iharo airi vaiinti nahenti nái qora kaiqa varera qaqira kaiqe vika ntitaare tivakeharoma viva kia vaaka tuvivo, tiata. Kotiva tinavu qata vakaa Porura kahaquvaro vivavata minti tivakero koqe uva qara ntuvakero ni tiva nimura.

16 Poruva vi uvara okarara tireva viva vo qara vo qaraqi minti ti vaira. Viva qara ntuvate vai uvara hini uvavano nora uva vaimantara ti, vaiinti vonavu, kia koqe avu aato vatauka, vi uvara okara kia kankomake iriraiti, hampiqaakeha ti variara.

Vi vaiintinavuka kia vohaa uva iriraiti, vika vo uva vo uva iri variakara ti, vika Porura uvavata, Kotira vukuqi vo uva vo qara ruva toravata, kia kankomake iriraiti, vi uvara okaravata hampiqaakeha ti variara. Vika minti ti variara kaara nái hampiqamavi taiqa vivara.

17 Ho ti vaiinti nahentivauvo, ne vi vaiintika okara kankomake tave variarara ti, ne rauriha variata. Kotira uva kia iri varia vaiintika hauri hampi uva tivaqi viha ni kuntama vare hampi aaraqaa vivorave ti, ne Kotira aaraqaa kempukaiqamake variqi vuata.

18 Ihu Karaitiva tinavu Noravano tinavu kuvantu kaivama vairo. Viva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaqi viramanta ne vira vaintaira vaiha vira okarara voqavata kankomake iriqi viha noruqamaqi vuata.

Aniqenavu vatevata, ekaa entavata, vira autu noraiqamake tuaheraqi vuare. Quqaave.

1 IONI
Ioniva avuniqamakero qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro airi ihi 60 ihie aitarovaro Ioniva maa uvara qara ruva tora. Ihu Karaitiva quqaa vaiintiqama viro vataini variqiro vu okarara iriate tiro, Ioniva vi uvaravata, Kotirara muntuka vate okararavata, tiva nimiharo qara ruva tora.

Ioniva Ihu Karaitirara tu uvara

1 Nai tota entaqaahairo qaqi variqiro vi vau vaiintira, tenavu vi vaiintirara ni tiva nimirera. Tenavu vi vaiintira tentanavu avuqohai tave, viva uva turavata iriavaunara. Tenavu vira tavamaqi viha tentanavu kauquqohai vira utu varaavaunara. Tenavu tavauraro viva tivato uvaraqaahairo ekaa haikavano variqiro viharo qaqi variqiro vi vaira.
2 Qaqi variqiro vi varia okarava viraqi vaivaro viva tinavu tivuqaa qovarama viro vaimanta tenavu tavaunara. Tenavu vira tavaunarara ti, niara mintima ti: Ekaa enta qaqi variqiro vi vaiva, tinavu Qokantiro variqiro viro, maa vataraqaa qovarama vumanta tenavu vira tavaunararama turo.
3 Tenavu vira Qoravata vira Maaqu Ihu Karaitiravatamake vohaaraqi koqemake vaiha variqi vi vaunara. Nevata vohaa qaramake tinavu hampata vohaaraqi koqemake vaiha variqi vuate ti, tenavu vira tave, vira uvavata iriavaunara ni tiva nimi vaunara. 4 Ne tinavu hampata anomake quahaate ti, tenavu maa uvara qara ruva nimite vaunara.

Ovaqaa nuate tura

5 Tenavu maa uvara Karaitiva tinavu tiva timi uvara nivata tiva nimirera: Kotiva vaireva, ovavano vaivaro kia konkira ariva voqavanovata viraqi vaira. 6 Tenavu konkiraiqi vaina aararaqaa ni vaiha tiha, Tenavu Kotira hampata koqemake vohaa variqi vi vauro, tiarera, tinavu uvavanovata tenavu kaiqa varaariravavata, unaqaima varianaro.
7 Kotiva ovaqaa vaintemake tenavuvata ovaqaa vaiha nuarera, quqaama tenavu vohaaraqi vaiha nariara nariara koqema nimitaqi viha variqi vuariraro Kotira Maaqu Ihura naarevano tenavu qora kaiqa varaaina uvara nunkakero hiqama timitaqiro vuanaro.
8 Tenavu tiha, Kia tenavu qora kaiqa vare vaunarave, tiarera, tenavu tentanavu unahaa tiariraro kia quqaa uvavanovata tinavuqi varianaro.
9 Tenavu tentanavu qora kaiqa vare variaina uvara qoqaa tiva qovarama kaarera, Kotiva tinavu avuqavuqama timite vaiva, viva nai tivataira avateharo, quqaama tinavu qora kaiqa uva nunka timiteharo tinavu avu aato hiqama timitaqiro vuanaro.
10 ⌞Kotiva ekaa vaiinti nahentiara qora kaiqa vare variakave ti vairara ti,⌟ tenavu tiha, Kia qora kaiqa vare vaunarave, tiarera, tenavu minti tivakeha Kotirara viva una uva ti vaivave tiariraro Kotira uvavano kiama tinavuqi varianaro.

2

Ihuva tinavu kahaqama timitaariravama vaivo tura

1 Ti vaintivaravauvo, ne kia qora kaiqa varaate ti, te maa uvara
qara ri vai. Tinavuqihairo vaiinti vovano qora kaiqa varairera, Ihu
Karaitiva avuqavu ni vaiva, viva Kotira nai Qora aaqanto vaiharo vi
vaiintirara iriharo, nai Qorara mpo ike tiraro ⌞vi vaiintira uva nunkama
amitaarira⌟. 2 Kotiva tinavuara qora kaiqa vare vai uvara nunka
nimitaarire tiro, Ihuva tinavuara iriharo qutu vura. Ihuva kia tenavu
qora kaiqa vare vaunararaqai iriharo qutu viraitiro, viva ekaa maa
vataraqaa variaka qora kaiqaravata iriharo qutu vura.
3 Tenavu Karaitiva tivatai uvara iriqi vuarera, tenavu homa vira
vaintima vauro tirara. 4 Vovano Karaitiva tivatai uvara kia iriqiro
viraitiro, te vira vaintima vauro tirera, vi vaiintiva una uva ti vai
vaiintiva vairaro kia quqaa uvavanovata vi vaiintiraqi varianaro.
5 Karaitira uva iriqiro vi vai vaiintiva vaireva, quqaa Kotirara
muntuka vate vai vaiintivama vairo. Maantimake tenavu Karaitikanti
vohaa variqi vuaina okarara kankomake ririrara: 6 Tenavu Karaitiva
ni vauntemake nuarera, tenavu homa tiha, Tenavu Karaitikanti vohaa
variqi vi vauraukave, tirara.

Qaraaka uva avataqi vuate tura

7 Ti navunaao, te maa uvara qara riha kia qaraaka uva avataqi
vuateravauve turo. Te haarua uvaravatama ti vauro. Ne haaru
hoqaramake Ihurara quqaave tu entara vi uvara irura. ⌞Kotiva haaru
tiharo nariara nariara muntuka vataate tu uvara ne vi uvara irura.⌟
8 Vate te qaiqaa vi uvara qaraaka uva voqaantemake, qara ntuvake
ni tiva nimirera. Karaitiva vi uvara iriqiro viharo niara noraiqaakero
muntuka vatora. Nevata vi uvara iriha, nariara nariara muntuka
vateha variarara ti, ne konkiraiqiraqi ni varia entava taiqa vivaro ova
tanava ite vai entava qovaramaviro vairo.
9 Vaiinti vovano nai kena vaiinti iri qoraiqama amite vaiva tiharo,
Te ovaqaa ni vauraukave tirera, viva qaqiqai konkiraqi ni vaivama
varianaro.
10 Vaiinti vovano nai kena vaiintiara muntuka vateharo ni vaiva, vi
vaiintiva ovaqaa ni vaivaro vira kaiqaqaahairo kia vovano qora kaiqa
varero hiqintuanaro.
11 Vaiinti vovano nai kena vaiinti iri qoraiqama amite vaiva, vi
vaiintiva konkiraqi niharo konkiraiqi aararaqaa nuvaqiro vi vairo.
Konkiraiqiva vira avu qimpa kaivarora tiro, vi vaiintiva nai vuaina
aarara kia ho tavaraitiro, hampi vi vaira.
12 Ti vaintivaravauvo, Kotiva Karaitira kaiqarao tiro, viva ne qora
kaiqa vare varia uvara nunka nimitairara ti, te ni qara nimite vauro.
13 Ne vainti qokavaravauvo, totaa entaqaahairo qaqi variqiro vi vau
vaiintira ne vi vaiintirara kankomake iriarara ti, te nivata qara nimite
vauro. Ne quvaaraa vaintivauvo, ne Sataanira aatarakaarara ti, te maa
qarara nivata nimite vauro.
14 Ti vaintivaravauvo, ne tinavu Qorara kankomake iriarara ti, te
nivata qara nimite vauro. Ne vainti qokavaravauvo, totaa entaqaahairo
qaqi variqiro vi vau vaiintira ne vi vaiintirara kankomake iriarara
ti, te nivata qara nimite vauro. Ne quvaaraa vaintivauvo, ne kem-
pukaiqaakeha variqi vi variavaro Kotira uvavano ni aato muntukaqi
vaimanta ne Sataanira aatarake variarara ti, te ni qara nimite vauro.
15 Maa vataraqaahainaa okaravanovata maa vataraqaahainaa haika-
vanovata vairara, kia vi haikarara muntuka ntiramanta variata. Vaiinti

vovano vataihainaa haikaraqai muntuka vatairera, vi vaiintiva tinavu Qora Kotirara kia muntuka vataanaro.

16 Vaiinti nahenti nai quaheraraqai iriqi vi vai okararave, vo haika taveha virara muntuka nti vai okararave, airi airaira vateha mahuta ti vai okararave, ekaa vi okarava vi okarava kia tinavu Qova inaihairo tuviraitiro, nai vataihainaa okaraqaahairo qovaraiqi vairo.

17 Maa vatavavata, maa vataraqaahainaa haikara muntuka nti vaivavata, ekaa vi haikava vi haikava taiqa viraro Kotira uva iriqiro vi vaira vaiintiva, vivaqaima ekaa enta qaqi variqiro vuanaro.

Karaitira navutaarara tura

18 Ti vaintivaravauvo, ekaara entavano aumantoma ani vaivo. Ihu Karaitira vira navutaava qovaraiqianarove ti vari uvara ne iriara. Maa entara Karaitira navutaaka airitahaa qovaramavi variavera tenavu kankomake iruraro ekaara entavano aumantoma vairo.

19 Karaitira navutaaka tota tenavu Ihura uva iri vaurauka hampata variqi vi, viraqaahai vika tinavu qaqirake vuara. Vika tinavu hampata vohaa vaiinti variare tiatirio, vika maa entara tinavu hampata vohaama variqi vuatirio. Vika tinavu qaqirake vuamantara ti, tenavu kankomake tavauramanta vika kia tinavu hampata vohaara vaiinti variara.

20 Ho ne Kotira Maraqura varaaka vaihara ti, ne ekaa Kotira uva quqaa uva kankomake iriara.

21 Te kia niara tiha, Ne kia quqaa uva kankomake iriakave, tunaravauve. Ne Kotira uva quqaa uva kankomake iriarara ti, te maa uvara ni qara ruva nimite vauro. Kia Kotira uva quqaa uvaqaahairo una uvavano ho qovaraiqianarove. Ne virara kankomake iriara.

22 Tavave una uva ti vaiva vaivo? Ihurara viva kia *Mesaiaa*vano vaivo ti vaiva, vi vaiintivama vairo. Vi vaiintiva minti tiharoma Ihura navutaiqama amiteharo vira Qoravata vira Maaquvata qoririma amite vairo.

23 Vaiintivano Kotira Maaqu Ihura qoririma amiteharo vira Qoravata qoririma amite vairo. Vaiinti vovano Ihurara quqaa viva Kotira Maaquve tirava, vi vaiintiva vira Maaqu vataakero vohaa vaiharo vira Qora vataakerovata vohaama varianaro.

24 Tota hoqare avuni irito uvara ne vi uvaraqai koqemake iriqi vuata. Vi uvava niqira qaqi variqiro vi vairera, ne vira Maaquvata vira Qoravata vitanta hampata vohaaraqi variqi vivara. 25 Vira Maaquvano tinavuara vika mintiaqi viha ekaa enta qaqi variqi vuate tiro, nai kauqu aiqiqaa aqukero tivatora.

26 Vaiinti vonavu ni kuntama vare qora aaraqaa vuru kareka auti variakara irihama, te maa uvara ni qara ruva nimite.

27 Ho ne Kotira Maraqura varaakama variara. Kotira Maraquravano ni muntukaqi vaiharo ni numiqe vairara tiro, qumina vovano Kotira okarara ni numiqaantora. Kotira Maraquravano ekaa vo okara vo okara ni numiqeharo kia una uvavata ni tiva nimiraitiro, quqaa uvaqai ni tiva nimi vaira. Kotira Maraquravano ni tiva nimi vai uvara iriqi viha, Karaitira vataake vohaa variqi vuata.

28 Ti vaintivaravauvo, Karaitira vataake vohaa variqi viha variata. Tenavu mintiake variqi vi variariraro naantiara Karaitiva qovaraiqina entara tenavu kia qetake kauriraiti, vira avuqaa muntuka qihaaqama kema vairara.

29 Karaitiva kia qora kaiqavata vararaitiro, avuqavu ni vai okarara,
ne virara kankomake iriakara ti, ne tavaivaro vo vaiintivano Karaitira
voqaantema kero avuqavu ni vairera, ne homa vi vaiintirara Kotira
vaintive tivara.

3

Tenavu Kotira vaintima vauro tura

1 Ike, nantuma keroe Kotira muntukavano tinavuara vaivo? Kotiva
tinavu Qova tinavuara voqamakero muntuka vateharora tiro, viva
tinavuara ne ti vaintairama variavo ti vaira. Quqaama tenavu vira
vaintairama vai. Vataihainaa okarara iri varia vaiinti nahentika
Kotirara kia kankomake iri variarara ti, vika tinavu okararavata kia
kankomake iri variara.

2 Ti navunaao, vate tenavu Kotira vaintairama vai. Naantiara tenavu
nana vaiinti voqaarae vairara? Kia tenavu vi okarara kankomake
iriraiti, maa uvaraqai kankomake irunara: Naantiara Karaitiva qo-
varama vina entara tenavu vira anomake tavaainarara ti, tenavu vira
voqaantemake vairera. 3 Ekaa vaiinti nahenti vi entara vekaiqiha
variaka, qora kaiqa varaarorave ti, Karaitiva koqema kero nintemake,
vikavata koqemake nireka autiha variara.

4 Ekaa vaiinti nahenti qora kaiqa vare variaka, vika Kotiva tivatai
uvara raqake variara. Kotiva tivatai uvara raqake vaiva, vivama qora
kaiqa vare vaira.

5 Ne kankomake iriavaro Karaitiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai
uvara nunka nimitareva qovarama vura. Karaitiva kia qora kaiqavata
vare vaivama vairo.

6 Vikantiro variqiro vuarirava kia qora kaiqavata varaqiro vuanaro.
Qora kaiqa varaqiro vi vai vaiintiva, viva kia Karaitira tavaraitiro, vira
okararavata kia kankoma kero iri vaira.

7 Mpo, ti vaintivaravauvo, kia qaqi kaivaro vovano ni kuntama
varero hampi aaraqaa vuarire. Vaiinti vovano avuqavu kaiqa vare vai
vaiintiva, vi vaiintiva avuqavu ni vai vaiintivama vairo. Vi vaiintiva
Karaitiva nintema kero avuqavu ni vaivama vairo.

8 Sataaniva hoqare entaqaahairo qora kaiqaqai varaqiro vi vairara
tiro, qora kaiqa vare vai vaiintiva Sataanira vaintima vairo. Kotira
Maaquvano Sataanira vaaqu kaiqa ekaara vehi autukareva maa
vataraqaa qovarama vura.

9 Vaiintivano Kotira vainti vaivaro Kotira avu aatovano vi vaintiraqi
vaivarora tiro, vi vaiintiva kia ho vaaqu kaiqa varaqiro vuanaro. Kotiva
vira Qova vaivarora tiro, vi vaiintiva kia ho vaaqu kaiqa varaqiro
vuanaro.

10 Tenavu nantiakee vi vaiintiva Kotira vainti vaivo, vi vaiintiva
Sataanira vainti vaivo, tirara? Maantimakema tenavu vira viraaqa-
make tavarara: Kia avuqavu kaiqa varaqiro vuariravave, kia nai kena
vaiintiara muntuka vataariravave, minti variaka kiama Kotira vainti
vaivarave tirara.

Nariara nariara muntuka vataate tura

11 Ne tota hoqare iru uvava, vi uvava tinavuara mintima tiro: Ne
nenta kenaukara muntuka vateha variate, tura.

12 Tenavu haarua vaiinti Kenira aanaraarora. Vi vaiintiva Sataanira
vainti vaiharo nai qata arukora. Nana kaarae Keniva nai qata aruko-
rave? Maa haikara kaarave: Kenira kaiqavano qora kaiqa vauvaro vira
qata kaiqavano koqe kaiqa vaura kaara viva nai qata arukora.
13 Ti qata vakaao, Kenira aanare vataihainaa okara iri variaka ni
navutaiqama nimite vaivera, kia ne virara ravuku vuata.
14 Tenavu tentanavu kena vaiintiara muntuka vate vaunarara ti,
tenavu kia ekaara qutu vuarirauka vairaiti, tenavu ekaa enta qaqi
variqi vi variariraukama vai. Nai kena vaiintiara iri qoraiqama amite
vaiva, ekaara qutu vuariravama vairo.
15 Nai kena vaiintiara iri qoraiqama amite vaiva, viva vora aruke vai
vaiintira voqaarama vairo. Ne kankomake iriarave. Vora aruke vaiva,
vi vaiintiva kia ekaa enta qaqi variqiro vuariravama vairo.
16 Ihuva tinavuara iriharo qutu vuataa ivaro qutu vurara ti, tenavu
vira muntukavano tinavuara vairara kankoma irunara. Ihuva mintirara ti, tenavuvata vira aanare tentanavu kenaukara iriha qutu vuataa
iraqe qutu vuariravama vairo.
17 Vaiinti vovano airi airaira vate vairava tavairaro vira kena vaiinti
vovano kia ho karave airairave vatairava vairaro virara kia aaqurihama amitairera, nantiakeroe vi vaiintiva ti muntukavano Kotirara
vaivo tianaro?
18 Ti vaintivaravauvo, tenavu kia tentanavu kena vaiinti kahaqiraiti,
qumina noqihai tiha, Ti muntukavano ti kena vaiintiara vaivo, tiarora.
Tenavu tentanavu kena vaiinti kaiqa vara nimiteha, viraqaahai tinavu
muntukavano vikara vaivo tiarirava homa varianaro.
19 Tenavu tentanavu kena vaiinti kahaqama nimitaqi vuarera, tenavu
tentanavu quqaa okaraqaa variqi vuainarara kankomake iri, naantiara tenavu Kotira avuqaa vaiha kia qetaraiti, muntuka qihaaqamake
vairara.
20 Tinavu muntukavano tinavuqaa uva vatero tiharo, Ne kiama Kotira
vainti variavo, tirera, Kotiva tinavu avu aato muntuka aatara kero ekaa
haika tave vaiva, ⌞viva tinavuara ne ti vaintima variavo tianaro⌟.
21 Mpo, ti navunaao, tinavu muntukavano kia tinavuqaa uva vatairera, tenavu kia qetaraiti, Kotira avuqaa vaiha muntuka qihaaqama
kema vairara.
22 Tenavu viva tivatai uvara iriqi viha Kotira antuqavano vai kaiqara
varaqi vuarera, tenavu nana nana haikarae Kotira iraariraro viva vi
haikara homa tinavu timianaro.
23 Kotiva tivatai uvava maantimama vairo: Ne Ihu Karaitirara
quqaama viva Kotira Maaquve tivakehama virara kempukaiqaake iriqi
vuate. Ihu Karaitiva niara ne nariara nariara muntuka vateha variate
ti uvara, vi uvara iriqi vuate, tura.
24 Vaiinti vovano Kotira uva avataqiro ni vaiva, vi vaiintiva Kotira
vataakero vohaa variqiro vi vaivaro Kotiva vi vaiintira vataakero vohaa
variqiro vi vaira.
Kotiva nai Maraqura tinavu timirara ti, tenavu homa tiha, Kotiva
tinavu hampata vohaa variqiro vi vaimanta vaunarave, tirara.

4

Ne vaanavano tina uvarara Kotira uvave tivorave tura

1 Mpo, ti navunaao, una vaiinti airitahaa vo vata vo vataini niha tiha,
Te paropeti vaiintivanove, ti variara. Vaiinti vovano anirero niara minti

tirera, hauri vira uvara vaaka quqaave tivora. Ne vira kaiqa avatamake tavaata. Kotira Maraquravanoe vira kahaqi vaivaroe viva minti tivo, vaanavanoe vira kahaqi vaivaroe viva minti ti vaivo, tiata.

2 Ne Kotira Maraquravano ti vaina uvara maantimakema kankomake irivara. Ne vaiinti vo avateha tavaivaro viva tiharo, Quqaama Ihu Karaitiva Kotiva inaihairo tuvuntero vaiintiqama vurave, tirera, ne virarama tiha, Quqaama Kotira Maraquravano vi vaiintira kahaqi vaivaro vi uvara ti vaivo, tiata.

3 Ne vo vaiinti avateha tavaivaro viva Ihura okarara una uvave tirera, ne vi vaiintirara mintima tiata: Kotira Maraquravano kia vira kahaqi vaivaro viva una uvaqaima ti vaivo. Vaanavano Sataaniva vainaihairo vi vaiintira uva qovaraiqamake vaivo, tiata. Karaitira navutaiqama amite vai okarava aniainarara ne virara iriara. Vate maa entara una vaiintinavu Karaitira navutaaka vaakama qovaramavi Sataanira uva ti variara.

4 Mpo, ti vaintivaravauvo, ne Kotiva ikama variavo. Kotira Maraquravano ni muntukaqi vaiva, viva mpeqavano vaiharo vaanavano kahaqi vaimanta una uva ti varia vaiintika naatara kairara ti, nevata vi vaiintika naatara kaarave.

5 Vokiaka maa vataraqaahainaa uva okaraqai iriqi vi variakara ti, vinavuka vi okararaqai vaiinti nahenti tiva nimi variamanta vika aato nimiha vinavuka uva avataqi vi variara.

6 Tenavu kia vinavuka voqaantemake vairaiti, tenavu Kotiva ikama vaunara. Maantima kehama tenavu vo vaiinti vo vaiinti uva iriha, rairakeha tiha, Vi vaiintiva Kotira vaintive, maa vaiintiva kia Kotira vaintive, tirara. Kotira okara irireka auti variaka, vika tinavu uva irivara. Kia Kotira okara irireka auti variaka, vika kia tinavu uvavata irivara.

Kotira muntukavano vairara tura

7 Mpo, ti navunaao, kaiqe nariara nariara muntuka vateha variari. Vi okarava Kotiva inaihairo tuvira. Vorara vorara muntuka vateharo ni vai vaiintiva, vi vaiintiva Kotira vaintima vairo. Vi vaiintiva homa Kotira okarara kankomake irunarave tianaro.

8 Kotiva vaireva, viva vorara vorara muntuka vate vaivama vairo. Viva minti vairara tiro, vaiinti vovano vorara vorara kia muntuka vate vairava, vi vaiintiva kiama Kotira okarara kankomake irianaro.

9 Kotira muntukavano tinavuara vaira maantimakero tinavu humiqero: Tinavuara vika ti Maaquqaahai qaqi variqi vuate tiro, Kotiva nai Maaqu vohaiqa vataini atitovaro viva tinavuara iriharo qutu vura.

10 Kotiva muntuka vate vai okarava maantimama vairo: Tenavu Kotirara kia muntuka vataavauraro vivaqai tinavuara muntuka vateharora tiro, tinavu vaaqu kaiqa varaaina uvara nunka timitaarire tiro, nai Maaqu varakovaro viva tinavuara iriharo qutu vura.

11 Mpo, ti navunaao, Kotira muntukavano tinavuara mintima kero vairara ti, tenavuvata mintimakeha nariara nariara muntuka vateha variari.

12 Kiama vovano Kotira viri tavaiva vaivarovata, tenavu nariara nariara muntuka vateha variqi vuarera, Kotiva tinavu vataakero variqiro vi vairaro tinavu muntukavano quqaama Kotirara varianaro. 13 Kotiva nai Maraqura tinavu timirara ti, tenavu homa tiha, Tenavu Kotira vataake variqi vi vauraro Kotiva tinavu hampata variqiro vi vairave, tirara.

14 Tenavu vira Maaqu tentanavu avuqohai tavauraukara ti, tenavu nivata tiva nimi tiha, Tenavu vataini variariraukara kuvantu timitaarire tiro, vira Qova nai Maaqu atitovaro tuvurave, ti vaunara.
15 Ta vaiintivae Ihurara quqaama viva Kotira Maaquvano vaivo tirera, Kotiva vi vaiintira vataakero variqiro viraro viva Kotira vataakero variqiro vuanaro.
16 Tenavu tavauraro quqaama Kotira muntukavano tinavuara vairo. Kotiva vaireva, viva vorara vorara muntuka vate vaivama vairo. Vorara vorara muntuka vateharo variqiro vi vairava, viva Kotira vataakero variqiro vi vairaro Kotiva vira vataakero variqiro vuanaro.
17 Tenavu mintiake variqi vuariraro viraqaahairo tinavu muntukavano Kotirara quqaa vairaqe tenavu maa vataraqaa vaiha Karaitiva ni vauntemake nirara. Tenavu mintimake nuvaqi vuarera, naantiara Kotiva *ko* tiaina entaraqaa tenavu kia qetaraiti, muntuka qihaaqama kehama vairara.
18 Quqaa muntuka vate vai okarava aatu ite vai okarara qaqini varake vairara tiro, Kotirara muntuka vate vairava kiama Kotira aatu qetaanaro. Kotiva nai qora kaiqa kaara ti ruqutuantorave tiro, Kotira aatu qete vairava, vi vaiintiva kia ho quqaiqama kero Kotirara muntuka vataariravama varianaro.
19 Kotiva naane tinavuara muntuka vate vairara ti, tenavuvata nariara nariara muntuka vateha vaunara.
20 Vaiinti vovano tiharo, Ti muntukavano Kotirara vaivo, tivakeharo, nai kena vaiintiara iri qoraiqama amite vairera, vi vaiintira uvavano una uvaqaima varianaro. Vaiinti vovano nai avuqohairo tavaaina vaiintirara kia muntuka vatairera, nantiakeroe viva nai avuqohairo kia ho tavainara Kotirara muntuka vataanaro?
21 Karaitiva tinavuniara maa uvara tivatero tiharo, Kotirara muntuka vate vairava nai kena vaiintiaravata muntuka vataarire, tura.

5

Vataihainaa okara aatara kaainarara tura
1 Tau vaiinti nahentikae Ihurara tiha, Viva quqaama *Mesaiaa*vano vaivo, ti variaka, vika Kotira vaintima vaivaro Kotiva vika Qovama varianaro. Vira Qorara muntuka vate vairava, vira vaintairaravatama muntuka vataanaro.
2 Tinavu muntukavano Kotirara vairaqe tenavu Kotiva tivatai uvara avataqi vuarera, tenavu homa tiha, Ti muntukavano Kotira vaintairaravata vaivo, tirara.
3 Tenavu Kotiva tivatai uvara iriqi vuarera, tenavu homa tiha, Ti muntukavano Kotirara vaivo, tirara. Tenavu kiama vukaari utuqi viha Kotiva tivatai uvara iriqi virara.
4 Tenavu Kotira vainti vaihara ti, homa vataihainaa okara aatara karara. Tenavu Ihurara kempukaiqaake iriqi viha homa vataihainaa okara aatara karara.
5 Ta vaiintivae vataihainaa okara ho aatara kaanaro? Ihurara quqaa viva Kotira Maaquvano vaivo ti vairava, vivama homa vataihainaa okara aatara kaanaro.

Ihu Karaitira okarara tura
6 Ihu Karaitiva vataini tuvurero namari varero nai naare raurukero qutu vura. Viva kia namariqai vararaitiro, viva nai naare raurukero

qutu vura. Kotira Maraquravano quqaa uvaqai ti vaiva vaiharora tiro, vivavata Ihura okarara tiva qovaramake vaira.

7 Taaramonavuvano Ihura okarara tiva qovaramake variara. 8 Kotira Maraquravanove, Ihuva namari varovave, Ihura naarevano katariqaa ntava vuvave, vinavuka taaramonavuvano Ihura okarara vohaa uvaqai ti variara.

9 Qumina vaiintivano tiva qovaramake vai uvarara tenavu vira uvara quqaave ti vaunara. Kotiva tiva qovarama kai uvava qumina vaiinti uvavata aatarakero vairara ti, tenavu Kotiva Ihurara viva ti Maaquvano vaivo tu uvara voqavata virara quqaave tirara.

10 Kotira Maaquara quqaa vivave ti vaiva vaivaro vira muntukaqi-hairovata vi uvarara quqaa uvama vaivo ti vaira. Kotira uvara kia quqaa uvave ti vai vaiintiva, vi vaiintiva Kotirara una uva ti vaivavema tianaro. Kotiva Ihurara ti Maaquve tu uvarara, vi vaiintiva kia quqaa uvave tirara tiro, viva Kotirara una uva ti vaivavema tianaro.

11 Kotiva tiva qovaramake vai uvava maantimama vairo: Tinavuara vika ekaa enta qaqi variqi vuate tiro, Kotiva nai Maaqu tinavuara iriharo vara kaira. Qaqi variqi vi varia okarava nai vira Maaquqi vairara tiro, 12 vira Maaquntiro variqiro virava qaqi variqiro vuanaro. Kia Kotira Maaquntiro variqiro virava kiama qaqi variqiro vuanaro.

Tenavu qaqi variqi vuaina okarara tura

13 Te ne Kotira Maaquara quqaa vivave ti variaka, ne ekaa enta qaqi variqi vi varia okarara kankomake iriate ti, te maa uvara ni qara ruva nimite vauro.

14 Tenavu Kotira antuqavano vaina okarara iriha nana nana haikarae vira iraarera, viva tinavu uva homa irianaro. Viva tinavu uva iri vaiva vaimantara ti, tenavu muntuka parumake Kotira aare vaunara.

15 Kotiva tinavu uva iri vaiva vaimantara ti, tenavu kankomake iruraro viva tenavu vira iraaina haikara tinavu ho timiariravama vairo.

16-17 Ne tavaivaro Kotira vainti ni qata vakaa vovano kia vira kaara ekaara qutu vuaina kaiqara qora kaiqa vara kairera, ne vi vaiintirara Kotira aaraivaro Kotiva vira kahaqama amitairaro vi vaiintiva qaqi variqiro vuarira.

Kia te kempukaiqaakero vaaqu aaraqaa ni vai vaiintiraravauve turo. Qora kaiqa vo vaiintivano vira vara kairera, viva homa Kotira aaraanaro. Qora kaiqa vo vaiintivano vara kairera, vi kaiqara varainara kaara viva ekaarama qutu vuanaro. Te vi kaiqara varakaaina vaiintirara kia Kotira aarama amitaate turo.

18 Tenavu kankomake tavaunarave. Kotira vaintivano kiama qaqiqai vaaqu kaiqa varaqiro vuanaro. Kotira Maaquvano viraqaa koqemakero raqiki vairara tiro, Sataaniva kiama vira qoraiqama amitaanaro.

19 Tenavu kankomake irunarave. Tenavu Kotira vaintaira vauramanta qaqi vataini varia vaiinti nahentika kia Kotira uva iri variaka variavaro Sataanivama vikaqaa raqiki vairo.

20 Tenavu qaiqaa kankomake irunarave. Kotira Maaquvano vataini tuvuntero tinavu avu aato kahaqama timitaimanta tenavu quqaa Variqavano vairara kankomake irunara. Tenavu vira Maaqu Ihu Karaitira vataake variqi viha, tenavu quqaa Kotiravata variqi vi vaunara. Kotiva quqaa Variqavanoma vairo. Viva quqaa ekaa enta qaqi variqiro vi vai okaravama vairo.

21 Mpo, ti vaintivaravauvo, rauriha variate. Kia una variqanavu vainaini variate, turo.

2 IONI
Ioniva tavaaraihainaa qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro airi ihi 60 ihie aitarovaro Ioniva maa qarara ruva tora. Nahenti vovano nai vaintaira vataakero kia una maara uva avataqi viraitiro, koqemakero Karaitira uva iriqiro vuarire tiro, Ioniva maa uvara qara ruva amitora.

1 Te Kotira vaintiqaa raqiki vaurauka ariara Kotiva nai kaama tai nahentiraravata, ai vaintairavata, qara nimitauro. Tevata ekaa Kotira uva quqaa uva iri variakavata tenavu niara muntuka vatehama vauro.
2 Kotira uva quqaa uvavano tinavuqi vairara ti, tenavu niara muntuka vateha vauro. Vira uvavano tinavuqi qaqima variqiro vuanaro.
3 Tenavu quqaa uva iriqi viha nariara nariara muntuka vateha variqi vi variariraro Kotiva tinavu Qovavata, vira Maaqu Ihu Karaitivavata, vitanta tinavu koqema timiteha aaqurihama timiteha muntuka paruma timitaiqe variari.

Nariara nariara muntuka vateha variate tura
4 Tinavu qova tiharo, Quqaa uvaqai iriqi viha nuate, tivatai uvara ai vainti hininavu viva tuntemake ni variarara ti, te virara quahe vaunara.
5 Are koqe nahentivauvo, te uva vo tivataira ai tiva amiarirara iriana. Kia te Kotiva qaraaka uva vo tivataira ai tiva amireravauve. Tenavu haaru hoqare vaiha maa uvara iriavaunara. Vi uvarara irihama mpo, kaiqenavu nariara nariara muntuka vateha variare.
6 Tenavu Kotiva tivatai uvara iriqi vuarera, tenavu homa tiha, Kotirara muntuka vatauro, tirara. Kotiva tivatai uvara maantimama vairo: Nariara nariara muntuka vateha nuate, turave.

Una uva ti variakara tura
7 Una uva ti varia vaiintika airitahaa vo vataini vo vataini vi ani vaiha, Ihu Karaitirara tiha, Viva kia naaruvaihairo quqaa vaiintiqama viro tuvivave, ti variara. Minti ti vai vaiintiva una uvaqai ti vaiharo Karaitira navutaavama vairo.
8 Ne vi uvara ti varia vaiintikara rauriha variate. Hauri ne vika una uvara quqaa uvave tivaro ne tota Ihura kaiqa vara amiteva quminaiqama vuantora. Ne Karaitira kaiqaqai vara amitaqi vivi, ne nenta kaiqa vare koqaara ekaa varaata.
9 Vaiinti vovano kia Karaitira uva koqema kero tuataraitiro, qaqira kero vo uva iriqiro virera, Kotiva kia ho vikantiro varianaro. Vaiinti vovano Karaitira uva koqema kero tuataqiro virera, Kotiva nai Maaqu vataakero vikantiro variqiro vuanaro.
10 Karaitira uva kia koqema kero tiva nimiraitiro, vo uva ti vaina vaiintiva ni hampata vaireva anirera, kia vira quahama amiteha nenta naavuqi vita vataata. Kia vi vaiintira uva mantama amitaata.
11 Vi vaiintira uva mantairava, vivavata vi vaiintiva kaiqa varaintema kero, qora kaiqama varaanaro.

Vitihainaa uvara tura
12 Te airi uva ni tiva nimiarirava vaimantavata, kia te qaraqihai vi uvara ni tiva nimirera. Te tentavano oru ni hampata vaiha ni tiva

nimiare tivakema vai. Ne ti hampata quaheha variate ti, te ni hampata oru vaiha vi uvara ni tiva nimirera.
13 Ai aura Kotiva nai kaama tai nahentira vira vaintaira maini variaka ai uva mantaavo.

3 Ioni
Ioniva ekaara qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro airi ihi 60 ihie aitarovaro Ioniva maa uvara qara ruva tora. Vaiinti vovano Kaiaasiva vauvaro Ioniva virara koqema kera Ihura vaiinti niara aaraihai ani vaikaqaa raqikiqira vuane tivakero, vo vaiinti Diotrefesirara qora kaiqa vare vaivo, Demitariusiva koqe kaiqa vare vaivo tivakero, qara vara kora.

1 Ka iaasio, te Ionika Kotira vaintiqaa raqiki vauraukama maa uvara ai qara ruva amite. Mpo, Kaiaasio, quqaama ti muntukavano ariara vairo.
2 Ti qatavauvo, are kia rovara vararaitira, koqema kera variqira vuane ti, te ariara irihama Kotira aare vaunara. Te iruraro ai avu aato muntukavano Kotirara koqema kero vaivara varianara.
3 Tinavu qata vakaukavara are iananaihai maini anire ariara viva koqema kero quqaa uva tuataqiro vi vaivo tiamanta te vi uvara iriha quaheha vauro. Ho te irurara are Kotira uva quqaa uvaqai iriqira vi variaravama variarao.
4 Ti vaintivarara vika quqaa uvaqai iriqi vi variavo ti varia uvara iri, te nai voqavatama quaheha vairara.

Kaiaasirara koqe kaiqa vare variarao tura

5 Ti vaiintio, are tinavu qata vakaukavara kahaqama nimitehara, kia viri tavaaraukavata kahaqama nimiteharama koqema kerama kaiqa vare varianara.
6 Ai muntukavano vikara vairara vika tinavu tiva timiamanta tenavu Ihura vaiinti nahenti maini vaurauka irunara.
Minti varia vaiintika Kotira kaiqa vaiinti variarara tira, are koqema kera karaqohairave, vo haikaqohairave, vika kahaqama nimite vaira aaraini vuata.
7 Hauri kia Ihura uva iria vaiinti nahentika tinavu kahaqivorave tivake, vika vatuka vatuka vi aniha Karaitira autuqaa vira uva tiva nimiqi vi variara.
8 Vika mintiaqi vi variarara ti, tenavu vika quahama nimiteha ntita vate kahaqama nimitaariravama vairo. Tenavu vika kahaqama nimitaqi viha, vikavata tenavuvata vohaa kaiqa vare variariraro quqaa uvavano ho vi anianaro.

Diotrefesirara qora kaiqa varaivo tura

9 Ne Ihura vaiinti nahenti mini variakaini, te nini qara vara kauraro oru vivarovata, Diotrefesiva viva avuniqamakero vaireva auti vaiharo kia tinavu uva iri vairo.
10 Naantiara ne vainaini orure te vira qora kaiqa vara qovarama karerave. Viva tinavu hutu vatainiqama kaare tiro, una uva tinavuara ti vairo.
Viva kia vi kaiqaraqai vararaitiro, viva tinavu qata vakaukavara vo vatuka vo vatukaini vi ani variakara kia quahama nimitaraitiro, viva tavaivaro vovano vikara quaha kero ntita vatareva auti vaivaro viva vira qioqama kero tiharo, Are vika ntita vatairera, vira kaara are kiama tinavu hampata maara tinarave, tivakeharo voka voka antuare vaira.

Demitariusiva koqe kaiqa varorara tura

11 Ti vaiintio, kia qora kaiqa vare variaka iante iraitira, koqe kaiqa
vare variaka iante iana. Koqe kaiqa vare vai vaiintiva Kotira vaintima
vairo. Qora kaiqa vare vai vaiintiva kia Kotira okara tave vaivama
vairo.
12 Ekaa vaiinti nahenti Demitariusirara koqe vaiintive ti variara. Vika
tavaavaro vi vaiintiva quqaiqama keharo Kotira kaiqa vara amite vaira.
Tenavuvata vi vaiintirara koqe vaiintive tunarara tira, are kankomake
iriraro tinavu uvavano quqaa uvaqaima varianaro.

Ekaara uva manteharo tura

13 Te airi uva ai tiva amiarirava vaimantavata, kia te qaraqihai ai tiva
amirera.
14 Te inaaraiqa varike ai viri oru taveha ai vataake uva tirera.
15 Kotiva ai muntuka paruma amitairara variana. Ai qata vakaukavara
maini variaka ai uva mantama amitaavo. Ti qata vakaukavara mini
variakara are uva mantama timitaana.

IUTI
Iutiva qara ruva tora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 40 ihie 50 ihie aitarovaro Iutiva maa uvara qara ruva tora. Iutiva Ihura qatavano vaiharo vaiinti nahenti kia una uva maara iriqi viraiti, koqemake Ihu Karaitira uvaqai iriqi vuate tiro, maa uvara qara ruva tora.

1 Te Iutika Ihu Karaitira kaiqa vaiintivano vauraro Iemiva ti qatavanoma vairo.
Te Kotiva naarama tai vaiinti nahentikara maa uvara qara ruva nimitauro. Kotira tinavu Qora muntukavano niara vaivaro Ihu Karaitiva niara koqe aaraqaa vuate tiro, niqaa maimaraara raqiki vairo.
2 Kotiva ni aaqurihama nimitairaro ni muntukaqihairo paru i vaira vaiha nariara nariara muntuka vateha variata. Ne voqavata mintiaqi vuata.

Una uva maara ti vau vaiintikara tura
3 Ti navunaavauvo, te Kotiva nivata tinavuvata kuvantu kero tivitaaina okarara qara ntuva nimitarerave tivakevata, ⌞te vo uvara irihama⌟ vo uva qara ntirera. Te ni vihi tiarimanta ne Karaitira uva kempukaiqaake tuataqi viha iriqi vuate ti, vo uva qara ntuva nimitarera.
Kotiva Karaitiva tinavu kahaqiaina okarara tinavu vohaa tataaqai humiqorara ti, tenavu vira vaiinti nahenti vaiha vo uvavata kia tiva nimiqi viraiti, avuqavuqamake vira uvaqai tiva nimiqi virera.
4 Hini vaiintinavu evaara ni avutana oru variara. Haaru Kotira vukuqi qara ntuva tova tiharo, Minti varia vaiintikaqaa Kotiva nora uva vataanarove, tura. Vi vaiintinavuka kia Kotirara noraiqaake iriraiti, Kotiva tinavu aaqurihama timiteharo koqema timitaaina uvarara, vinavuka hampi tuqantaake tiha, Tenavu homa naitaramake naata vaati vare varia okarara qaqirake hampi ni varia okarara avataqi vuare, ti variara. Vika minti tivakeha tinavu Noravano Ihu Karaitiva tinavuqaa raqiki vaira qoririma amite variara.
5 Haaru maa uvara ne irura qaiqaavata ni tiva nimirera: Haaru Kotiva nai vaiinti nahenti Isipiqihairo ruaruama nimiteharo variqiro vumanta vo enta vikaqihai vokuka Kotira uvara kia quqaa uvave tuvaro vira kaara Kotiva kia vika vehakuma nimitaraitiro, vika vehi autu kora.
6 Ne *enseli*navuaravata iriteha variata. Haaru Kotiva *enseli* vokuka noraiqama komanta vika popohomanta nái maaqa qaqirake vo kaiqa varaare tuvaro, vira kaara Kotiva vika konkiraiquraqi *seni*qohairo rumpa tomanta vaura. Vika mini variqi vi, ekaara entaqaa nora uvama varevara.
7 Ne Sodomivata, Gomoravata, vi vatukatanta tataaqa vau vatukanavuaravata, iritaata. Vi vatukanavuraqi vau vatanaaka *enseli*navu voqaantemake, vaaqu kaiqa vare vaura. Vi vatanaaka naata vaati vare varia okarara qaqirake, vika quara vairi voqaara hampi nuvaqi vi vaura. Vira kaara Kotiva kia qimpe vai iharaqohairo vika ekaa tatoqa aqukora. Kotiva niaravata mintiantorave tivakeha rauriha variata.
8 Ni avutana vaiha una uva maara ti varia vaiintinavuka vika hampi taira tave varia okarava nái vaata qoraiqamake vaimanta vika nora

vaiintinavu ti varia uvaravata kia avataqi viraiti, naaruvaihainaa vaiintiaravata tauvaqa vauraa uva tiva nimite variara.

9 Haaru Maikeriva *enseli* vika noravano vaiharo Sataanira vataakero Mosira vaata varaainara kaara tirori vaiharo Sataanirara tiharo, Hauri tentavano ari atiha tauvaqa vauraa uva tiarorave. Kairaro Noravano Kotiva nai ai atiarire, tura.

10 Maikeriva *enseli* noravano minti tu uvava vaimantavata, ni avutana vaiha una uva maara ti varia vaiintinavuka vo uva vo uva okara kia kankomake iriraiti, vika ekaa vi uvarara qora uvaqaive tivakeha tauvaqa vauraa uva ti variara. Vika quara vairivano vare vai okararaqai kankomake iri tave variaka variara. Ho vi vaiintinavuka vi okarara avataqi vi vaivaro vi okarava vika nái vehi autu taiqakaanaro.

11 Te vikara ohoma tiva nimitauro. Vika Keniva nuntemake, hampi aaraqaa ni variara. Haaru Balaamiva monu varaainarara iriharo vaiinti nahentiara una variqa autu tuahera kaate tuntemake, maa entara vi vaiintinavukavata monuqai varareka auti variara. Haaru Koraavavata Mosira navutaiqama amiteharo vira vatuka varaare tuvaro Koraara arukontema kero, vi vaiintinavuka aru taiqa kaanaro.

12 Ne nariara nariara muntuka vatehama ruvaaqumavi variamanta vi vaiintinavuka, qora vaiintinavu ni nivutana qora numuara voqaara vaiha vika nariaraqai iriha kara ne variara.

Vi vaiintinavuka vaiha qumina tonavu voqaara variara. Uvaivano tonavu vira vuaqa vuaqamaqi vi vaivaro kia viraqihairo aaquvata nti vai tonavura voqaara vi vaiintinavuka variara. Katari marevano ekaa aqu ntuva viro kia tavavata iraraitiro, qumina vai katarira voqaara vi vaiintinavuka variara. Katari tuqa rarukaavaro ekaara aaharauqama vira voqaantemake, vi vaiintinavuka variara.

13 Namari aintaakaqaahairo aquviharo taarapara raunti vaintemake, vi vaiintinavuka kaurira kaiqavano qoqaa vaira. Vi vaiintinavuka opu makauvano vi ani vaira voqaara variara. Voqamakero konkira ari vai vatukaraqi ekaa enta variqi vuate tiro, Kotiva vi vaiintinavukara iriharo vi vatukara qerama kero vataira.

14 Adaamuva hoqarenaa vaiintivano vainti vo vatatovaro vi vaiintiva vainti vo vatatovaro mintiaqiro vuvaro Enokira 6 vano vatatovaro viva 7 ankuvano vaura. Enokiva vi entara vaiharo Kotira uva qoqaiqama kero tiharo, Tavaate, naantiara Noravano takuqi vai *enseli*ka airitahaa ntita varero 15 ekaa vaiinti nahenti uva avuqavuqireva tuvuanarove. Vaiinti nahenti Kotira qoririma amiteha virara qora uva ti vaika ntaihareva tuvuanarove tura. Enokiva haaru vi uvara turama.

16 Una uva maara ti varia vaiintika nuntu nauntu tivaqi viha, qumina vokaqaa uva vate variara. Vika nái hampi varaataa i kaiqaraqai vare vaiha nai autuqai tuaheraqi vi variara. Vika nái koqema variqi virara noraiqaake iriqi viha, vokiaka uqerara uvaqai tiva nimite variara.

Karaitira uva kempukaiqamake tuataqi vuate tura

17 Ti navunaao, vika minti tivaqi vi vaimanta ne kia vika voqaante iata. Tinavu Noravano Ihu Karaitiva noraiqamako vaiintinavuka ti varia uvara ne iritaata.

18 Vinavuka mintima ti:

Ekaara enta aumanto aniraaina entaraqaa vokika qovaramavi, vika Kotira aaraqaa ni vaika naaraihama nimiteha, vika kia Kotirara

noraiqaake iriraiti, vika nái hampi aaraqaa nuataa iramanta ni vaivarave, tura.

19 Vi vaiintinavuka ni Ihura vaiinti nahenti raira kareka auti variara. Kia Kotira Maraquravano vika kahaqi vaimanta vika vi kaiqara varaqi vi variaravauve. Vairi quaravano ni variantemake, vika nái antuqavano varaataa i kaiqaraqai varaqi viha ni variara.

20 Ti navunaao, kia ne vika nintemake nuata. Ne Karaitira uva iriaka variavaro Karaitira uvavano vo uva vo uvavata aatara kero koqe uvaqai vairara ti, ne kempukaiqamake vi uvaraqai iriqi vuata. Kotira Maraquravano ni kahaqi vairamanta ne Kotira aareha variata.

21 Ne Kotira uva iriqi vi vaivaro Kotiva niara muntuka vatairamanta variata. Ne mintiaqi viha tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira veka vaivaro viva ni aaqurihama nimitairamanta ne ekaa enta qaqi variqi vivara.

22 Karaitira uva kia kempukaiqamake iriraiti, taara avu aato uti vaika, vikara ne mpo tiva nimiteha kahaqama nimitaqi vuata.

23 Vaiinti ihaqihairo mpaqi qaqini aqu kainantemake, ne vi vaiinti nahentika kahaqama nimitaqi vimanta qora aaraqaa kia vuata.

Ne vo vaiinti nahenti kahaqireka iha, vika qora kaiqavano nintavata hampiqama kaantorave ti, ne qakomake tavamaqi viha vika kahaqama nimitaata. Vika qora kaiqavano painaamaiqi utavaaqara voqaara vainara ne utu varevora.

Kotirara koqema iarao tura

24 Kotiva homa nai kempukaqohairo niqaa maimaraara raqikiqiro vi vairamanta ne kia hiqintivi qora kaiqa varevara. Naantiara vo uvavano kia niqaa vairaro viva ni ntita varero vuru nai kempukavano takuqi vainanaini kairamanta ne voqamake quaheha vaivara.

25 Viva Variqa vohaiqavano vaiharo tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira kaiqara iriharo tinavu kuvantu timiteharo tivitaarirava vairara ti, kaiqenavu vira autu tuahera kaare. Viva nai uritara kero avuhainaava vaivaro, vira kempukavanovata uritara kero vaivaro, viva ekaa haikaqaa raqikiqiro vi vaivama vairave.

Haaru viva mintiaqiro vi vaurave. Vate maa entaravata viva mintiaqiro vi vairave. Naantiara viva ekaa entavata mintiaqiro vuanarove. Quqaave.

QOQAIQAMA KORA
Kukeqato uvara Karaitiva qovaraiqama kero Ionira tiva amura

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro airi ihi 60 ihie aitarovaro Ioniva maa uvara qara ruva tora. Vi entara vokuka Ihura vaiinti nahenti qoraiqama nimitaqi vi vauvaro Ioniva Ihura vaiinti nahenti vikara kia popoharaiti, koqemake Ihu Karaitira uva iriqi vuate tiro, maa uvara qara ruva nimitora. Ioniva kia vaitaraitiro, qaqi vaiharo taira voqaara tavamaqiro viharo vo haika vo haikavano naantiara qovaraiqiaina haikara tavero, vi uvara qara ruva nimitora.

1 Naantiara inaaraiqa varikero minti mintimakero qovaraiqiaina haikarara nai kaiqa vaiintinavu kankomake iriate tiro, Kotiva maa uvara Ihu Karaitira tiva amuvaro viva vi uvara qovarama kora.

Ihu Karaitiva *enseli* vo atitovaro viva muntu ti tiva timumanta te Ionika Ihu Karaitira kaiqa vaiintivano vaiha 2 taira voqaara taveha vi haikara vi haikara tavaavaunara iriteha qara ntuva taunara. Te maa uvara quqaama Kotira vakaakama vaivo, quqaama Ihu Karaitiva vi haikara vi haikara ti tiva timumanta iriavaunararama turo.

3 Maa uvava vivau variaina entava aumaiqi vairara tiro, maa uvara kaara ntuva kero tave vaina vaiintira Kotiva vira koqema amitaanaro. Maa uvara iri vai vaiinti nahentika, vikavata maa uvarara noraiqaake iriqi vivera, Kotiva vikavata koqemama nimitaanaro.

Vatuka 7navuqi vaukara uva mantora

4 Kotira vaiinti nahenti Esiaini vatuka 7navuqi variakara te Ionika ni uva mantauro. Kotiva qaqi variqiro vi vaivama vairo. Haaruvata viva qaqi variqiro vi vauvama vaura. Naantiaravata viva qaqi variqiro viharo tuvuariravama vairo. Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaqiro viharo ni muntuka paruma nimite vaira variata. Kotiva nai avuhainaa taintaqaa oquviro vaimanta vira avuqaa maraqura 7navu variakavata ni koqema nimite vaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

5 Ihu Karaitivavata ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaqiro vi vairaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata. Ihu Karaitiva kia popoharaitiro, koqema kero Kotira okara tinavu tiva timi vaiva, viva naane avuniqama kero qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro variqiro vi vairo. Avuhainaa vaiinti vo vaiinti vo vaiinti vataini variavaro viva vika Avuhainaa Vaiintivanoma vairo.

Vira muntukavano tinavuara vaivaroma vairo. Viva tinavuara iriharo qutu vurara tiro, Kotiva tenavu qora kaiqa vare vauna uvara nunka timitaimanta tenavu qaqini kuvantuvi vaunara.

6 Ihu Karaitiva tinavu noraiqama kaimanta tenavu vira Qora Kotira kaiqa ho vara amitaqi vuariraukama vaunara. Viva mpeqavano vaiharo ekaa enta qaqi variqiro vuanarove. Kaiqenavu vira autu tuahera kaare. Quqaave.

7 Ho tavaate. Viva tonavuqaa vaiharoma qaiqaa orurante tuvuanarove.

Ekaa vaiinti nahenti vira tave vaivaroma tuvuanarove.

Vira vaata ranteqato vaiintika, vikavatama vira tave vaivaroma tuvuanarove.

Vi entara ekaa naato vatanaaka vira taveha iqi ratevarave. Vi haikava ho mintima ianarove. Quqaave.

8 Kotiva Noravano ekaa kempuka vataava tiharo, Te hoqare avuni variavaunante make, te naantiara ekaanainivata variariraukama vauro, tiro. Kotiva maa entaravata qaqi variqiro vi vaivama vairo. Haaruvata viva qaqi variqiro vi vauvama vaura. Naantiaravata viva qaqi variqiro viharo tuvuariravama vairo.

Ioniva taira voqaara tavorara tura

9 Te Ionika ni vakaukama vauro. Nevata tevata Ihura vataake vohaa variqi vi vaunara. Te ni hampata variqi viha aihavi haikarave, maara haikave, varaqi vi vauraro Kotiva tinavuqaa raqiki vaimanta nevata tevata kempukaiqaake variqi vi vaunara.

Te Kotira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi viha Ihuva qoqaiqamako uvaravata vaiinti nahenti tiva nimiqi vi variavaunara kaara ti rumpa vare vuru varuva avutaini vai vatara Patimosini kora.

10 Te mini vaiha tinavu Nora Vaiinti autu tuaherake varia entaraqaa variavauraro Kotira Maraquravano tiqaa raqiki vaumanta te iriavauraro ti naantiaraihairo *aanumaara/noma* vuaqa kaavaro uva tuntemakero, uvavano noraiqaakero 11 mintima tiro: Are tavena haikara qara ntuva kera vi qarara vara kairaro Kotira vaiinti nahenti vatuka 7navu vainaini vuarire. Vi vatukanavura autu vaireva Epasaasive, Simenave, Pekamaamuve, Taiatairave, Saadisive, Filatepiave, Laodisiave, tura.

12 Minti ti vaumanta te vi uvara ti vau vaiintira tavarare ti, tuqantaavi tavaavauraro ova qumpike vatovaro ite vau haikava 7navu *kori* oriqohairo aututo haikava vauvaro 13 vira avutana vaiinti viva vaura.

Vira virivano vaireva, te Vataini Vatatai Vaintika vauro tu vaiintira viri voqaara vaura. Viva vukai tavuna nonkutova aiqu ataini tuvitarovaro viva mimiraini *kori* oriqohairo aututo hoqukara rumpatero vaura.

14 Vira qiata kauki vaireva, hanta uromurave, vahi vontauve, voqaara vauvaro vira avuvano iha voqaantema kero ite vaura.

15 Vira aiqutanta vaireva, *baraasi* ori untake ravitake koqemake autuke tutiqama kaavaro voqamakero takuqiharo ataa i vaira voqaara vaura. Mintiro vauvaro vira uva *notanta/otata* vaireva, namarivano aintaakaqaahairo aquvi aquviharo tintemakero ti vaura.

16 Mintiro vauvaro viva nai kauqu tanaraqi opu 7navu tuatovaro iqoka paipe taara mantaraini vaihaiva, vira noqihairo vihiviro vaura. Mintiro vauvaro vira virivano vaireva, kuarivano voqamakero ikaraqaa itaintema kero, ite vaura.

17 Te vi vaiintira tave hiqirivi qutuvu vaiintira voqaara vira aiqu taraini variavaunara. Te mintimavi variavauraro viva nai kauqu tanara ti vaataqaa vatero tiharo, Kia qetaane. Te hoqare avuni variavaunantemake, te naantiara ekaanainivata variariraukama vauro.

18 Te qaqi variqi vi vauraukama vauro. Ho tavaane. Tota te qutu vuraukama vate qaqi variqi viha ekaa enta qaqi variqi virerave. Te noraiqamavi vaiha tema tiariraro vaiintivano qutu vuanarove. Tema tiariraro vaiintivano qora vataini nora iha itainaraqi vuanarove.

19 Are tavena haikara qara ntuva taane. Vate maa entaravata, naantiara entavata qovaraiqiaina haikara, qara ntuva taane.
20 Are ti kauqu tanaraini opu 7navu tavaanaravata, ova qumpike vataara *kori* oriqohai aututaa haikara 7navu tavaanaravata, vi haikara vi haikara okara kukeqataira te vutuke qoqaa ai tiva amiarirara iriane.
Opu 7navu okara vaireva, vika *enseli* 7navu variarave. *Enseli* 7navu vika Kotira vaiinti nahenti varia vatukara 7navuqaa raqiki variarave. Ova qumpike vataara 7navu tavaanara vira okara vaireva, vi haikava Kotira vaiinti nahenti varia vatukara 7navuve, tura.

2

Epasaasi vatukaini vaukara uva tura
1 Minti tivakero viva tiharo, Epasaasiqaa raqiki vai *enseli*rara mintimakera qara ntuva taane: Te opu 7navu tenta kauqu tanaraqi tuate vauraukama vauro. Te ova qumpike vataa haikara *kori* oriqohai autu taara 7navu avutana ni vauraukama, te niara tiha:
2 Ne ⌞Epasaasini varia vaiinti nahentika⌟ kaiqa vare variara te tavaunarave. Te tavauramanta ne vukaari utiha kaiqa varaqi viha kia popoharaiti, kempukaiqaake variqi vi variarave. Te tavauramanta ne qora vaiintinavu kia quahama nimitaraiti, vika nititamake variarave. Qora vaiinti vonavu qovaramavi tiha, Tenavu Ihuva noraiqama kainavukave, tumanta ne vika avatamake tavomanta vika una vaiintinavuqai vaurave.
3 Te tavauramanta ne tiriarao ti, maara varaqi viha kia popoharaiti, kempukaiqaake variqi vi variarave.
4 Ne mintimake variamantavata, te vo uva kaara ni nitirerave. Tota enta ni muntukavano tiriara voqamakero vaurave. Maa entara ni muntukavano kia noraiqaakero tiriara vaivo.
5 Vate ni kaiqavano virihairo vataini hiqintira virarama iritaate. Nenta qora kaiqa vare vaira qaqirake hoqare koqe kaiqa varontemake varaate. Ne kia nenta qora kaiqa qaqira kaivera, te ne inaini orure ne ova qumpike vate haikara vira qaqinima vara kararave.
6 Ho te vo uvara iriha ni quahama nimitarerave. Te unantemake nevata Nikoraasi vatanaaka vare varia kaiqarara qora kaiqama vaivo, ti variarara ti, te ni quahama nimitaunara.
7 Ni aatovano vairera, Kotira Maraquravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate. Vaiinti vovano qora kaiqa aatara kero vairaqe te vi vaiintirara are Kotira Naahoqi oru vaiharama qaqi variqi vi vai katari tavara hiqikera homa nenarave tirarave, tura.

Simena vatukaini vaukara uva tura
8 Minti tivakero viva tiharo, Simenaqaa raqiki vai *enseli*rara mintima kera qara ntuva taane: Te avuni hoqare variavaunantemake, te naantiara ekaanainivata variariraukama vauro. Te qutu vunaraqihai qaiqaa qaqi variqi vi vauraukama vauro.
9 Te tiari iriate. Te tavauramanta ne nora maara vare variavaro ni onaana airairavata kia vaimanta ne vehi vaiinti nahenti variarave. Ho ni onaana airaira airitahaa naaruvainima vaivo. Te iruramanta Iutaa vaiinti vonavu tiha, Tenavu Iutaa vaiintive Kotira vaintima vauro, tivakeha niara qora uva tiva nimite variarave. Vika kia quqaa Iutaa vaiinti vairaiti, Sataanira vainti variarave.

10 Nora maaravano qovaraiqira kiama qeteha variate. Iriate. Sataaniva ni avate vaira ni hininavu karapuhiqi vita vuru kevarave. Ne kauqurutanta enta viraqi variqi vimanta ni qoraiqama nimite vaimanta ne kia ti qoririma kaate. Ni anomake ruqutuqi viha vuru arukareka ivera, ne tiriara kempukaiqaake iriqi vi vaiqe te virara iriha qaqi variqi vi koqaara ni nimiari ne koqemake qaqi variqi vivarave.
11 Ni aatovano vairera, Kotira Maraquravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate. Vaiintivano qora kaiqa aataraqiro viro, vuru qutu viraro, naantiara qaiqaa qutu vuarira haikava kia vira ho ravaaqavu kaanarove, tura.

Pekamaamu vatukaini vaukara uva tura
12 Minti tivakero viva tiharo, Pekamaamuqaa raqiki vai *enseli*rara mintima kera qara ntuva taane: Te iqoka paipe taara mantaraini vaihaira vatauraukama vauro. Te tiari iriate.
13 Ne varianaini te tavaunarave. Ni vatukaqi airi vaiinti nahenti Sataanira uva iriqi viha vira kaiqa vare variamanta ne mini vaiha tiriara kempukaiqaake iriqi vi variarave. Sataanira kaiqa vare variaka airitahaa variavaro niqihairo vovano Antipaasiva koqemakero ti uva tiva nimi vaura kaara vira arukomanta viraqaahai ne kia qetaraiti, tiriara kempukaiqaake iriqi vi variarave.
14 Ne mintiaveravata, te vo uva kaara ni nitirerave. Ni nivutaini vaiinti vonavu Balaamiva hampi uva tivatora avataqi vi variarave. Haaru vetanto entaqaa Balaamiva vaiinti vo vira autu Balaakira tiva amiro tiharo, Maantima kera Isareri vika kuntama kaira vika are una uva tinara irihama, una variqa nimite karara namaqi viha hampi nai qare nai qaremaqi viha vaaquqama vuate, turave.
15 Ni nivutaini vaiinti vonavuvata hampi uva ti variamanta ne vika uva iri variarave. Vi vaiintinavuka Nikoraasi vatanaaka hampi uva tivataara avataqi vi variarave.
16 Ne vi uvara qaqirake koqe uvaqai iriqi vuate. Ne kia mintivera, te ne vainaini orure ni nivutana hampi uva ti variaka hampata tenta noqihainaa iqoka paipeqohai raqirerave.
17 Ni aatovano vairera, Kotira Maraquravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate. Ho qora kaiqa vuru aatara kaaina vaiintira, te vi vaiintira *manaa* kara kukeqa taunara hini ami, hanta orivata vira amirerave. Te qaraaka autuvata vi oriraqaa qara ruva amitaariraro vi vaiintiva naiqai vi autura ho kankomakero irianarove, tura.

Taiataira vatukaini vaukara uva tura
18 Minti tivakero viva tiharo, Taiatairaqaa raqiki vai *enseli*rara mintima kera qara ntuva taane: Te uva tiari iriate. Te Kotira Maaquvanoma vauro. Ti tivuvano iha voqaantema kero ite vaimanta vauraukave. *Baraasi* ori untake ravitake koqemake autuke tutiqama taavaro voqamakero takuqi vaintema kero, ti hiqutantavano ataa i vaimanta vaunarave.
19 Te ni kaiqa tave vaunarave. Te tavauramanta ne nariara nariara muntuka vateha variarave. Ne Kotiraraqai kempukaiqamake iriqi viha vora vora kahaqama nimite variarave. Ne kia popoharaiti, kempukaiqamaqi vi variarave. Tota ne Kotira kaiqa vara amite vauravata aatarake, vate ne vi kaiqara voqavata vare variarave.

20 Ne mintiaqi vi variamantavata, te vo uva kaara ni nitirerave. Nahenti vovano vira autu Jesebeliva nariara tiharo, Te Kotira uva qoqaiqamake vaura nahentikave, tivakero ni nivutana vaiharo hampi uva tiva nimi vaimanta ti kaiqa vaiinti vonavu vira uva iriha hampi qare okarara avataqi viha, una variqa amitaa kararavata ne variarave.
21 Vi nahentirara vi kaiqara qaqira kaane tivake vira vekaiqi vaurarovata, viva kia vi kaiqara qaqira kaataa ivaro qaqiqai varaqiro vi vairave.
22 Vira kaara te vi nahentira ruqutu kaariraro viva noraiqaakero aihavina haikara varaqiro vuanarove. Vira vataake hampi ni varia vaiintika, vikavata kia vi okarara qaqira kaivera, te vikavata ruqutu kaari vika noraiqaake aihavina haikara varaqi vivarave.
23 Te mintimake vi nahentira vaintaira aru kaarimanta Kotira vaiinti nahenti voqi voqi variaka ti okara kankomake iri tavevarave. Vaiinti nahenti nái avu aatoqi irite vai uvarave, vika vare vai kaiqarave, te ekaa vi haikara kankomake iri tave vaunarave. Vika nái qora kaiqa vare vairara iriha, te vika vohaiqa vohaiqa nái koqaa nimirerave. Ti okara mintimakero vairave.
24 Ne hininavu Taiatairaini variaka kia vi nahentiva hampi uva ti vaira iri variarave. Vo uva Sataaniva kukeqatai uvarave ti variara, vi uvaravata ne kia avataqi vi variarave. Ne minti variarara ti, te kia vo maara niqi vatarerave. 25 Ne koqe haika tuataara, vi haikara paama tivakeha tuataqi vi vaiqe te tuvuare.
26 Kempukaiqama kero qora kaiqa vuru aatara keharo ti muntukavano vaina kaiqaraqai varaqiro vi vaina vaiintira, te vira noraiqama kaariraro viva vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqikiqiro vuanarove.
27 Ti Qova mintimakero ti noraiqama kaimanta te raqikiqi vi vaunantemake, vikavata vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqikiqi vivarave.

> Viva aini kauru tuateharo vikaqaa raqikiqiro viharo, tave kure rukavu kaantemakero, viva vi vatanaaka vi vatanaaka ruqutuqiro vuanarove. *(Ihi 2:9)*

28 Te vi vaiintika noraiqamake toqaqi aatite vaina vaahoquraravata vika nimirerave.
29 Ni aatovano vairera, Kotira Maraquravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate, tura.

3

Saadisi vatukaini vaukara uva tura

1 Minti tivakero viva tiharo, Saadisiqaa raqiki vai *enseli*rara mintima kera qara ntuva taane: Te vakaaka tiari iriate. Te Kotira Maraqura 7navu tuate vauraukama vauro. Te opu 7navu tuate vauraukama vauro. Te ne vare varia kaiqara iri tavaunarave. Vokiaka niara qaqi variqi vi variakave ti variamantavata, te niara qutu vuakavema turo.
2 Avu rampaike himpi variate. Hauri ne Kotira vara amite kaiqava ekaara quminaiqama viro taiqa vuantorave ti, ne vi kaiqava qaqi variqiro vi vaira kempukaiqaake varaqi vuate. Te tavauraro ni kaiqavano Kotira avuqaa kia aruvi kaiqavama vaivo.
3 Ni kaiqavano mintima vairara ti, haaru vika ni tiva nimumanta ne irito uvara, vi uvara iriteha vi uvaraqai avataqi viha qora kaiqa qaqira kaate. Ne kia avu rampaike himpi vaivera, te muara vaiintivano evaara

aninantemake, ni ntaiharera anirerave. Ne kiama te aniaina entarara irivarave.
4 Ne hini kiaka Saadisiqi variaka kia nenta utavaaqa painaamaiqama kaavo. Ni kaiqavano ho vairara ti, ne homa hanta utavaaqa nonkute ti vataake variqi vivarave.
5 Ho kempukaiqama kero qora okara vuru aatara kaaina vaiintira, vi vaiintira autu, vaiinti nahenti qaqi variqi vi vaika nutu qara ntuvate vukuraqihai kia te qaqini nunka karaiti, hanta utavaaqavata vira nonku amitarerave. Te tenta Qora avuqaavata, vira *enseli*navu nivuqaavata, virara tiha, Vi vaiintiva ti vaintima vaivo, tirerave.
6 Ni aatovano vairera, Kotira Maraquravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate, tura.

Filatepia vatukaini variakara uva tura
7 Minti tivakero viva tiharo, Filatepiaqaa raqiki vai *enseli*rara mintima qara ntuva taane:
Te tiari iriate. Hampi okarave, qora okarave, kia tiqi vaimanta te koqemakeqai vaunarave. Quqaa okaraqai tiqi vaimanta vaunarave. Devitiva haaru tuato *ki*ra tema vi *ki*ra tuatauro. Te vi *ki*raqohai qenti qantua kaariraro kia vovano qaiqaa ho aru taanarove. Te vi *ki*raqohai qenti aru taariraro kia vovano ho qantua kaanarove.
8 Te ne vare varia kaiqara tavaunarave. Te ni nivuni qenti vo qantua nimitauraro vaira, kia vovano ho vira tinta taanarove. Te tavauraro ni kempuka inaaraiqa vaimantavata ne kia ti qoririma timitaraiti, ti uva qaqi iriqi vi variarave.
9 Iutaa vaiinti vonavu tiha, Tenavu Iutaa vatanaakaqai Kotira vaintima vauro, ti variaka, vi vaiintika Sataanira vaiinti, una uva ti varia vaiintikama variarave. Te vi vaiintika ravaaqavu vare vuru ni aiqutaraini kaari vika hiqirivi vaiha tiriara quqaa vira muntukavano niara vaivaro vaivo tivarave.
10 Te niara kia popoharaiti, kempukaiqamaqi vuate tiavauramanta ne ti uva koqemake iriqi vuarara ti, te koqemake niqaa raqikiariraro nora maara qovaraiqiaina entara kia vi maarava niqi qovaraiqiarire. Vi entara nora maaravano qovarama viro ekaa naato vatanaaka avataqi viramanta vika anomake qoraiqama vivarave.
11 Te tuvuaina entava aumantoma vaivo. Nenta vate haikara paama tivake tuataqi vuate. Nenta koqe kaiqa vare vaira vira noqaa nimiainara hauri vovano niqihairo vira raqia varaantorave.
12 Kempukaiqamaqiro viharo qora kaiqa vuru aatara kaaina vaiintira, te vi vaiintira varake ti Variqa naavuqi arataariraro kempuka naavu kaara variarire. Vi vaiintiva Kotira Naavu viraqi vaiharo kia vahaaqaini veva ntaraitiro, viva viraqi qaqi variqiro vuanarove. Te vi vaiintiraqaa ti Variqa autu Kotira autu qara ruva amite, Kotira vatuka autuvata vi vaiintiraqaa qara ruva amitararave.
Vi vatukava Ieruharemi qaraaka vatuka varianarove. Vi vatukava naaruvaini Kotiva vainaihairo tuvu varianarove. Vi vatukara autu vi vaiintiraqaa qara ruva amite, ti hutu qaraaka autuvata vi vaiintiraqaa qara ruva amitararave. Kempukaiqaaqi viha qora kaiqa vuru aatarake vai vaiinti nahentikaqaa mintimakeha qara ruva nimitaqi virerave.
13 Ni aatovano vairera, Kotira Maraquravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate, tura.

Ihura vaiinti nahenti Laodisia vatukaini variakara uva tura

14 Minti tivakero viva tiharo, Laodisiaqaa raqiki vai *enseli*rara
mintima qara ntuva taane:

Te tiari iriate. Te ekaa Kotira uvara quqaave ti vauraukave. Te ekaa
Kotira kaiqa tavaunara vutuke ni tiva nimi vauraukave. Ekaa Kotiva
aututai haikara te vira okaravanoma vauro.

15 Te ne vare varia kaiqara tavaunarave. Te tavauramanta ne kia
anomake antai namarirave, anomake iha itai namarirave, voqaara
variavo. Ne ahakavi namarira voqaara variavo. Ne anomake antai
namarirave, anomake iha itai namarirave, vira voqaara vaiqevauve te
niara hovema tirarave. 16 Ne ahakavi namarira voqaara variarara ti, te
ni tenta noqihai vuru vihi kararave.

17 Ne tiha, Tenavu airi haika vataurauka homa vauro. Tenavu kia
qumina vo haikara aara ntararave, ti variarave. Oho, ne minti tihama
ne vehi variara kia kankomake tave variarave. Oho, ni aaqurihama
nimitevaqaima vaivo. Ne vehi vaiinti nahentiqaima variavo. Ni
utavaaqa kia vaimanta variavo. Ni avu qimpa vimanta variavo.

18 Te niara uva tiva nimiha mintima ti: Ne tiqaahai koqaa iate,
turo. *Kori* ihaqohairo hiqama kai orira koqe ori, vi orira nenta monu
aqukeha tiqaahai varaivaro ni koqaa airi variarire. Ne toka vaiha
kauriha variarara ti, tiqaahai hanta utavaaqa vareha nenta vaataqaa
nonku taate. Tiqaahai *marasini* varake ni nivuqaa aqutaivaro rampai
viramanta ne koqemake tavaate.

19 Ti muntukavano vai vaiinti nahentikara koqemake variqi vuate ti,
te vika nititeha vika ruqutuqi vi vaunarave. Virara irihama ne qora
kaiqa qaqirake, ti kaiqa koqe kaiqaqai quqaaqama keha varaqi vuate.

20 Ho iriate. Te vahaaqaini qentiana vaiha qenti kuekue iha vauro.
Vaiinti vovano ti uva iriro qenti qantua timitairera, te vi vaiintira
naavuqi oriqete vi vaiintira vataake kara ne variariraro vi vaiintiva ti
vataakero vaiharo kara naanarove.

21 Kempukaiqaaqiro viharo vuru qora kaiqa aatara kaaina vaiintira,
te vi vaiintira noraiqama kaariraro viva ti vataakero ti avuhainaa
taintaqaa oquvi vaiharo raqikiqiro vuanarove. Te qora kaiqa aatarake
mpeqavano vaihara ti, te tenta Qora avuhainaa taintaqaa oquvi vaiha
vira vataake raqikiqi vi vaunara. Kempukaiqamaqi viha vuru qora
kaiqa aatarake vaiinti nahentika ti aanare vaiha ti kauqu tanaraini
oquvi variqi vivarave.

22 Ni aatovano vairera, Kotira Maraquravano Kotira vaiinti nahenti
tiva nimi vaina uvara iriate, tura. ⌞Viva minti tumanta te Ionika taira
voqaara taveha vira uva iriavaunara.⌟

4

Naaruvaini Kotiva oquvuaina taintara tavorara tura

1 Te Ionika vaiha taira voqaara vovata tavaavaunarave. Te naaru-
vaini aituti vaiha tavaavauraro qentivano qantuaviro vauvaro uvavano
aanumaaravano/nomavano tuntemakero, tota ti tiva timu uvava qaiqaa
tiriara tiharo, Maini uru vairaqe naantiara vo okara vo okaravano
qovaraiqiaina haikara te ai umiqaare, tura.

2 Uvavano minti tuvaro vaakama Kotira Maraquravano ti kem-
pukaiqama komanta te vaiha tavaavauraro ti tivuni avuhainaara tainta
vovano vauvaro viraqaata vovano oquviro vaura.

3 Viva taintaqaa oquviro vauvaro vira virivano takuqi vaiharo nora monu aqukaa orira vira autu *iasipaa*ve, vo ori naare ori vira autu *konil-iani*ve, vi oritanta takuqi vaintema kero vira virivano takuqi vaura. Vi vaiintiva avuhainaa taintaqaa oquviro vauvaro ontantavano vira tainta ututumatora. Vuhanaa ori *emaraali* orivano takuqi vaintema kero, vi ontantava takuqiharo vaura.

4 Avuhainaa taintavano mintima kero vauvaro 24 avuhainaa taintanavuvata vi taintara ututumate vaumanta vi taintanavuraqaa 24 vaiinti, nora vaiintinavu oquvi vauvaro vika utavaaqavano hanta utavaaqa vauvaro vika qiataqaa *kori* oriqohai aututo tovaqara aqute vaura.

5 Mintuvaro avuhainaa tainta vira avutanahairo aaquakaavano uti vauvaro naaruvavano uva tuntema kero, uva karara ti vauvaro vi taintara avuni ova 7navu qumpike vatovaro vaura. Vi ovanavuva vaireva, Kotira Maraqura 7navu vaura. 6 Mintuvaro avuhainaa tainta avuni varuva namarivano *karaasi* voqaara vauvaro viraqi vevantovata taveva ho vaura.

Mintuvaro avuhainaa tainta tataaqa qaqi variqi vi vauka 4navu tainta vira utute vauvaro airi avuvano vinavuka avunivata, tauvaqainivata, mpiqa kero vaura. 7 Vinavuka vaireka, vovano *raioni* voqaara vauvaro, vovano *purumakau* naati voqaara vauvaro, vovano vauvaro vira viri vaiinti viri voqaara vauvaro, vovano memoravano ata varero ni vaira vira voqaara vaura.

8 Qaqi variqi vi vauka 4navu vauvaro vika vohaiqa vohaiqaqaa aroka 6navu vauvaro avu airitahaavano vika aroka ventaaqainivata vevaarainivata mpiqa kero vaura. Mintiro vaumanta vi haikauka kia inaaraiqa auraara vairaiti, aatitoraqaavata entaqivata qaqiqai ihi tivaqi vi vaiha mintima ti:

> Noravano Kotiva ekaa kempuka vataivave. Vira okaravano vaireva, koqe okaraqai vairave, koqe okaraqai vairave, koqe okaraqai vairave.
>
> Viva haaru qaqi variqiro vi vauvama vaivo. Viva qaqi variqiro vi vaivama vaivo. Viva naantiara qaqi variqiro vi variarirava tuvuanarove, ti vaura.

9 Qaqi variqi vi vauka minti tivaqi viha avuhainaa taintaqaa oquvi vau vaiintira vira mpeqa okarara viriniqama keha vira autuvata tuaheraqi viha virara koqeve tiva amite tiha, Viva ekaa enta qaqi variqiro vi varianarove, tivaqi vi vaura.

10 Qaqi variqi vi vauka minti tivaqi vi vaumanta nora vaiinti 24navuvata vatakanta hiqirivi vaiha avuhainaa taintaqaa oquvi vau vaiintira autu tuahereha tiha, Viva ekaa enta qaqi variqiro vi varianarove, tivakeha nai tovaqa aqutora ravaqaa keha avuhainaa tainta aiqutaraini aquke vaura. Mintiaqi viha vika tiha,

> 11 Are Variqavano tinavuqaa raqiki variaravave. Are ekaa haika autukera qovarama kaaravave. Minti varianarara ti, tenavu ai quahama amiteha tiha, Ai okaravano mpeqa okarama vaivo. Ai autuvano viriniqama viro vaivo.
>
> Ai kempukavano uritara keroma vaivo. Are uva tianaraqaahairo ekaa haikavano qovarama viro qaqi variqiro vi vairave, ti vaura.

5

Naaruvaini vau vukurara tura

1 Vika minti tivaqi vi vaumanta te Ionika vaiha tavaavauraro avuhainaa taintaqaa oquviro vauva vaiharo nai kauqu tanaraini uruqurumato vukura tuate vauvaro vi vukura avunivata tauvaqainivata uva qara ntuvatova vaura. Vi vukuraqi kaara ntuvake tavevorave tiro, iva varakero ravitakero taatau kova 7navu vaura.

2 Vuku mintimake vaumanta te vaiha tavaavauraro *enseli* vo, mpeqavano naveraitiro tiharo, Ta vaiintivae koqe vaiintivano vaiharo maa vukura varakero iva taatau taira ravaqaavu kaanarove? tiro.

3 Viva minti tuvaro iva ntava kero taatauto vukura ravaqaa kero tavaaina vaiintirara qumina naaruvainivata, vatainivata, vata vevainivata, rantovaro kia vovanovata vaura.

4 Qumina rantaqiro viviro tavovaro koqe vaiinti vovano iva ravaqaa kero vi vukura avutaqi tavaarirava kia vaura kaara te noraiqaake iqi rate variavaunara.

5 Te qaqiqai iqi rate variavauraro vaiinti vovano 24 vaiintinavuqihairo tiriara tiharo, Kia iqi rataane. Ho tavaane. Vaiinti vo, Iutaara ankuqihainaava, viva *Raioni* voqaa vaiinti, Devitira Naintivano, viva noraiqama viro qora kaiqa aatara kero mpeqavano vaivo. Vi vaiintiva homa iva 7navu taatau tora ravaqaa kero vi vukura rairakero tavaanarove, tiro.

6 Minti tumanta te vaiha tavaavauraro avuhainaa tainta tavaarana Sipisipi Naativano himpi vauvaro qaqi variqi vi vauka 4navu vira ututumate vaumanta, nora vaiinti 24navuvata vira ututumate vaura. Mintimake vaumanta te vaiha tavaavauraro vi sipisipiva arukovaro qutuvu sipisipira voqaara mini vaiharo himpitero vauvaro vira qiataini *okepaa/pomu* voqaara 7navu vauvaro vira avuvata 7navu vaura. Vi haikava 7navu vaira vira okara vaireva, Kotira maraqura 7navu vaura. Maraqura vinavuka okara vaireva, Kotiva nai Maraqura 7navu nititomanta vataini tuvu vi animake, oturante uru vau maraquranavuka vaura.

7 Mintuvaro Sipisipi Naati viva oru vi taintaraqaa oquviro vaura kauqu tanaraihairo vuku vira varora.

8 Sipisipi Naati viva vuku oru qaqini varakomanta qaqi variqi vi vauka 4navuvata, nora vaiinti 24navuvata, vika Sipisipi Naati vira avuni hiqirivi vaura. Vika hiqirivi vaiha naaqunta kantarumake ruquti varia *kitaa*ra voqaara tuate, *kori* oriqohai aututo tanuravata tuate vaura. Vi tanuraqi iha quarovaro koqe untavi vau murava vaura. Vi murara okara vaireva, Kotira vaiinti nahenti Kotira aare variavaro oru vi vai murava voqaara vaura.

9 Minti vaumanta nora vaiinti 24navu Sipisipi Naatiara qaraaka ihi vo tiha:

Ai arukaavaro ai naarevano ntava viraqohaira are Kotiraini vaiinti nahenti kuvantu amitaanarara tira, are vi vukura iva taatautera ho ravaqaa kera vi uvara taveravama variarao.

Kotira vaiinti nahenti ekaa naato vata maataqihaive, ekaa naato vo uva vo uva ti variakaqihaive, ekaa naato vo vaata vo vaata vataukaqihaive, qovaraiqivarave.

10 Are vika noraiqama kera Kotirainiqama kaanarara ti, vika Kotira kaiqa vara amitaqi viha maa vataraqaa raqikiqi vivarave, tura.

11 Vi vaiintinavuka minti tumanta te vaiha iriavauramanta *enseli* airi *tauseni* vaumanta qaiqaa hini vo *tauseni* vo *tausen*ivata vaiha uva ti vaura. *Enseli* vika airitahaa avuhainaa taintavata, qaqi variqi vi vauka 4navuvata, nora vaiinti 24navuvata, utututmate vaiha 12 ihi tivaqi viha noraiqaake naveraitiha Sipisipi Naati arukorara mintima ti:

Ai kaiqavano koqe kaiqa uritara kero vairara ti, tenavu ai autu noraiqamake tuaheraqi virerave. Are ekaa haikaqaa raqiki variaravave. Are ekaa airaira vataava variararo ai avu aatovano koqe avu aato vaivara are mpeqavano variarao. Ai autuvano nora autu vaivaro ai mpeqa okaravano takuqi vaivara variarao, tura.

13 *Enseli* vika minti tumanta te vaiha iriavauramanta Kotiva aututai haikava ekaa haikavano, naaruvaini vau haikavave, maa vataraqaa vau haikavave, vata vevanto vau haikavave, nora namariqi vau haikavave, ekaa vi haikava vi haikava ihi tivaqi viha mintima ti:

Avuhainaa taintaqaa oquviro vairavata, Sipisipi Naati viravata, tenavu vitanta autu noraiqaake tuaheraqi virerave. Vitanta autuvano koqe autu vaivaro vitanta mpeqa okaravano, takuqi vai okaravama vaivo. Vitanta ekaa enta kempukaiqama keha qaqi variqi vivarave, tura.

14 Ekaa haikavano minti tuvaro qaqi variqi vi vauka 4navu tiha, Quqaave, tumanta nora vaiinti 24navu vatakanta hiqirivi vaiha vitanta quahama nimiteha vitanta nutu tuahere vaura.

6

Sipisipi Naati viva iva taatautora ravaqaa kora

1 Mintiaqi vi vaumanta te vaiha tavaavauraro Sipisipi Naati viva iva 7navu taatau toraqihairo vohaiqa ravaqaa kovaro viraqaahairo qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo vovano naaruvavano uva tuntema kero, tiharo, Aniane, tura.

2 Minti tumanta te vaiha tavaavauraro hanta *ohi*vano ti tivuqaa vauvaro vira tauvaqaqaa vovano oquviro huru tuatero vaura. Viva *ohi*qaa vaumanta vira avuhainaara tovaqa amuvaro viva iqoka raquqiro viharo navutaaka aatara kareva vura.

3 Viva vuvaro Sipisipi Naati viva iva vo vira naantiara ravaqaa komanta te iriavauraro qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo vovano, Aniane, tuvaro 4 viraqaahairo naare *ohi*vano qovarama viro vauvaro vira tauvaqaqaata vau vaiintira, vataini vaikara iqoka raquqi viha nai aruke nai aruke iate tiro, vira kempuka amiro, nora iqoka paipevata amura.

5 Amuvaro Sipisipi Naati viva *nampa* 3 iva ravaqaa komanta te iriavauraro qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo *nampa* 3 vano aniane tuvaro konkira *ohi*vano qovaramavi vauvaro vira tauvaqaqaa vauva nai kauquqi maara rahake tave vau *sikeri*ra, tuate vaura.

6 Tuate vaumanta te iriavauraro qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo uvavano vaiinti uva voqaara tiharo, Ne *uiti* auru varareka iha vohaa enta kaiqa varate monura ekaa aqukehama, ne kia airi *uiti* vararaiti, vohaa *kaapu*qi kaqate *uiti*raqai varevarave. Ne *baali* auru varareka iha, taaramo *kaapu*qi kaqatera varevarave. Ne *orivi* vahaveravata *uaini*vata qumina rauru kevorave, tiro.

7 Minti tuvaro Sipisipi Naati viva *nampa* 4 iva taatautora ravaqaa komanta te vaiha iriavauraro qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo *nampa* 4 vano aniane tura.
8 Minti tumanta te tavaavauraro ohi vo, vira vaatavano *aapia/aamia* ntaiha ite vauvaro vira tauvaqaqaata oquviro vaura vira autu *Quti Vuariravav*e tura. Viva vauvaro vira naantiaraini vovano vira autu *Quti Varia Vatukava* vira avataqiro aumanto ani vaura.

Vitanta anintovaro vitanta kempuka nimiro tiharo, Netanta vataini vai vaiinti nahentika 4navuqaa rairake vate, taaramonavu qaqi ke, vohaiqa aruqi vi, vuru taiqa kaate.

Mintima keha vika arukaate: Netanta raquqi viha hini kiaka iqoka paipeqohai arukeha, hini kiaka narara vai entara qovarama kaira qutu vuate. Hini kiaka rovaraqohai arukeha hini kiaka qaakau aantau vahiqohai aru kaate, tura.

9 Minti tuvaro Sipisipi Naati viva *nampa* 5 iva taatautora ravaqaa komanta te vaiha tavaavauraro *ofaa* tainta vovano vauvaro, vi taintara vevaqi vaiinti nahenti qutu vuaka maraqura airitahaa vaura. Vi vaiinti nahentika qaqi vau entara Kotira uva koqemake iriqi viha vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vaumanta vira kaara vika arukora.
10 Vika maraquranavu viraqi vaiha naveraitiha, Noravauvo, are ekaa kempuka vataava variararo qora haikavano kia ariqi vairave. Are avuqavuqaakera variqira vi variaravave. Vataini varia vaiinti nahentika tinavu haru kaamanta maaqi vauro. Nanti nanti entae aitarairara are vika *ko* tivakehara vika nái ntaihenarave? tura.
11 Minti tumanta hanta tavuna ekaa vi maraqurauka nimi tiha, Ne inaaraiqa vaimanta haaru ni aru kontemake, ni kena kaiqa vaiinti nahentive, ni qata vakaukavarave, vikavata aru kaate. Vika minti mintimake ni kenauka aru kaivaro Kotiva vikaqaa aru muntu kaanarove, ti.
12 Minti tumanta te vaiha tavaavauraro Sipisipi Naati viva *nampa* 6 iva taatautora ravaqaa kovaro viraqaahairo vaturavano voqamakero uti vauvaro, kuari avuvano mantaaqa viro vankora tavuna voqaara konkiraiqama vuvaro, toravano naare voqaara naare parunkaiqama viro vaura.
13 Mintuvaro uvaivano utiharo katari qakaama kaivaro *fiki* katari tava aqutavira hiqiri hiqirintema kero, opu makauvano naaruvaihairo vataini hiqiri hiqiri i vaura.
14 Mintumanta te vaiha tavaavauraro vuku uruquruma vintema kero, naaruvavano uruquruma viro *tuqaaka/uqaarama* viro taiqa vuvaro, vataini vo aiqina vo aiqinavano nai vaura qaqirake voqi voqi oru vauvaro, varuva avutaqaa vo vata vo vata vauva ekaa nai vauraqihai himpi voqi voqi oru vaura.
15 Mintuvaro vataini vauka avuhainaa vaiintinavuve, vokukaqaa raqiki vaukave, iqoka vaiintiqaa raqiki vaukave, airi airaira vatokave, nora vaiintive, karapuhi vaiintive, qaqi vau vaiintikave, vika vika ekaa voqamake qetake kukeqa vireka ori onavuqive, *ruvuqive/mpumpiqive*, nora ori aiqinaini vauraqive, vi ani vaura.
16 Vi vaiinti nahentika aiqinaravata, oriaravata, naveraitiha, Rapatutira tinavuqaa aquvira kukeqa timitaate. Avuhainaa taintaqaa oquviro vaiva tinavu tavaantorave. Sipisipi Naativanovata arara itairaro tinavu tavaantorave.

17 Oho, Kotira arara itaivaro *ko* tiaina entava qovarama vivo. Tavave
maa entara ho varianarove? tura.

7

Isareri vaiinti nahenti 144,000navuara tura

1 Te vi haikara tave, viraqaahai te vaiha tavaavauramanta *enseli*
4navu maa vatara kaantaa 4navuqaa himpite vaiha, maa vataraqaa uti
vai uvaira 4navuara vata vaurave, nora namari vaurave, katariqaave,
kia utuarire ti, *enseli* vinavuka uvai 4navu ravaaqavute vaura.

2 *Enseli* vinavuka uvai 4navu ravaaqavute vaumanta te vaiha
tavaavauraro *enseli* vovano kuari avu urinaihairo uri vaiharo, qaqi
variqiro vi vai Variqava nai vaiinti nahenti viraaqama kero tavaaina
haikara nai kauquqi tuata varero uri vaura. Viva uriharo *enseli*
4navu Kotiva vatavata nora namarivata qoraiqama kaate tiro kempuka
nimukara mintima tiro:

3 Nenavu vatavata, nora namarivata, katarivata, qoraiqama kareka
auti variaka qaqi vaiqe te naane Kotira kaiqa vaiinti nahenti tiriqaa
qara ntuvake viraaqama nimitaqi viha vuru taiqa kaari, viraqaahai
nenavu varareka i kaiqara varaate, tiro.

4 Minti tumanta te vaiha iriavauraro Isareri 12 ankunavuqihairo
144,000 vaiinti nahenti viraaqama teharo vika tiriqaa qara ntuva tora.
Maa vaiinti nahentika viraaqama tora:

5 Iutaara ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Rubenira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Gaatira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
6 Asera ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Napataarira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Manasera ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
7 Simionira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Rivaira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Isakaara ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
8 Sebulunira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Iohepira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Benaminira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahenti tiriqaa qara ntuva tora.

Ekaa naato vataihai vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaurara tura

9 Mintumanta te vaiha tavaavauramanta vaiinti nahenti airitahaa
vauvarora tiro, vika kaara riharo minti mintima vaiinti nahenti variavo
tiarirava kia ho vaura. Vi vaiinti nahentika ekaa naato vatanaaka,
konkirave, eqarave, vo vatanaa vo vatanaakave, vo uva vo uva ti
vaukave, vika avuhainaa tainta avuqaavata, Sipisipi Naati vira avuqaa-
vata himpite vaura. Vika hanta utavaaqa nonkute vaiha nai kauquqi
nai kauquqi nivu mare voqaara tuate vaiha 10 naveraitiha:

Nai avuhainaa taintaqaa oquviro vaiva tinavu Variqavanovata,
Sipisipi Naati vivavata, vitanta tinavu kuvantuke tivitaatantama
variavo, ti.

11 Minti tumanta ekaa *enseli* vika avuhainaa taintavata, nora vaiinti
24navuvata, qaqi variqi vi vauka 4navuvata, ututumate himpite vaiha,
viraqaahai vika vataini hiqirivi nai viri vatainiqamake avuhainaa
tainta avuqaa vaiha Kotira autu tuaherakeha mintima ti:

12 Quqaave. Ho kaiqenavu tinavu Variqa autu viriniqaa kaare. Vira mpeqa okaravano takuqi vaivaro vira avu aatovano koqe avu aatoqai vairave. Kaiqenavu virara koqeve tivaqi viha, vira autu noraiqama kaare. Vira kempukavano uritara kero vaivaro viva kempukavano ekaa enta ekaa enta qaqi variqiro vuariravama vaivo. Quqaave, tura.

13 *Enseli* vika minti tuvaro nora vaiinti 24navuqihairo vovano ti irama timitero tiharo, Maa vaiinti nahentika airitahaa hanta utavaaqa nonkute variaka vo? Vika taukave? Vika taihaie ani variavo? tumanta 14 te tiha, Nora vaiintio, arema vikara irianarave, tiavauraro viva tiharo, Maa vaiinti nahentika vataini vaumanta vokuka anomake vika qoraiqama nimitaqi vi vaumanta vika nora maaraqi variqi vi vauraqihai aniakave. Vika nái utavaaqa Sipisipi Naati naareqohai hiqama korara tiro, vika utavaaqavano hantaiqama vurave.

15 Vika mintimake variarara ti, vika Kotira avuhainaa tainta avuqaa vaiha aatitainaraqaavata, entaqivata, Kotira kaiqa vara amitaqi viha Kotira Naavuqi variqi vi variavaro avuhainaa taintaqaa oquviro vaiva vika maimaraara utu nimite vairave.

16 Vika mini variqi vivaro kia qaiqaavata kararavata namariaravata antuqa aruanarove. Vika mini vaivaro kuarivanove, vo haikavanove, kia ho vika tatoqa kaanarove.

17 Sipisipi Naati viva avuhainaa tainta avutana vaiva, viva sipisipi qova koqeva vaiharo vika ntita varero vuru ruvu namarivano, qaqi variqiro vi variaina namariva vainanaini vuru kaira nevarave. Mintivaro Kotiva vika nivuqihairo auquru nunka nimitaira vi vaiinti nahentika kia qaiqaavata iqi ratevarave, tura.

8

Nampa 7 iva taatautora ravaqaa korara tura

1 Minti tumanta te vaiha tavaavauraro Sipisipi Naati viva *nampa* 7 iva taatautora ravaqaa kovaro viraqaahairo naaruvaini kia vovanovata uva tuvaro ekaa haikavano tiremakero manamana vaura.

Inaaraiqa mintiaqiro vumanta 2 viraqaahai te tavaavauramanta *enseli* 7navu Kotira avuqaa himpite vauka vauvaro vika *aanumaara/noma* 7navu nimumanta varora.

3 Nimumanta varovaro *enseli* vovano nai kauquqi *kori* tanu tuata varero ani *ofaa* tainta vo, *kori* tainta tataaqa himpitero vaura. *Ofaa* tainta viva avuhainaa tainta vira avuni vauvaro *enseli*vano *ofaa* tainta vira tataaqa himpitero vauvaro vovano iha quara tero koqe untavi haikara vokiravata vira amiro tiharo, Kotira vaiinti nahenti Kotira aare variavaro oru vi vai uvara vataakera are maa haikaravata iha quaraane, tuvaro 4 *enseli*vano vi tanura tuatoraqihairo iha mura koqe untavuvavata, Kotira vaiinti nahenti Kotira aare vau uvavavata, Kotira avuqaa oru vi vaura.

5 Mintuvaro viraqaahairo *enseli* viva *ofaa* taintaqaahairo iha auru varakero nai tanuqi mpiqakero tanu vira vataini vaavi aqukora. Aqukovaro naaruvavano karara karara ti vauvaro aaquakaavano utu aqu utu aquke i vauvaro vaturavanovata uti vaura.

Aanumaara/Noma vuaqorara tura

6 Mintumanta viraqaahai *enseli* 7navu nái *aanumaara/noma* 7navu tuateha vuaqareka auti vaura.

7 Vinavukaqihairo vovano naane nai *aanumaara/noma* vuaqa kovaro *taaruvanovata/kaampuravanovata* ihavanovata naare vataakero vataini aaqu rintema kero hiqiri hiqiri i vaiharo maa vatara vohaa mantaraini vatavata katarivata ita taiqa kero, taara mantaraini qaqi kero, ekaa ukauvata ita taiqa kora.

8 Mintuvaro viraqaahairo *enseli* 7navuqihairo *nampa* 2 vano nai *aanumaara/noma* vuaqa kovaro nora aiqina voqaara vau haikava iha ite vaura nora namariqi vara aqukora. Nora namariqi vara aqukovaro vohaa mantaraini namarivano vaiinti naareqama vuvaro taara mantaraini namarivano qaqi vaura.

9 Vohaa mantaraini namariqi vau haikava qutu vuvaro taara mantaraini namariqi vau haikava qaqi vaura.

Vohaa mantaraini namariqaa ni vau *sipi*navura vehi autu kovaro taara mantaraini namariqaa ni vau *sipi*navuva qaqi vaura.

10 Mintuvaro viraqaahairo *enseli* 7navuqihairo *nampa* 3 vano nai *aanumaara/noma* vuaqa kovaro viraqaahairo vaahoqura noravano ova qumpi kaivaro itaintema kero iteharo naaruvaihairo hiqiriro tuviro muntu vohaa mantaraini taatika namari, voqi voqive, ruvu namari voqi voqive hiqiriro, taara mantaraini qaqi kora.

11 Vi vaahoqurara autu Hunkavirave. Viva vohaa mantaraini vo namari vo namariqi hiqiruvaro namarivano hunkavuvaro taara mantaraini vau namariva qaqi vaura. Ekaa vaiinti nahenti hunkavu namarira ne vauka qutu vurave.

12 Mintuvaro viraqaahairo *enseli* 7navuqihairo *nampa* 4 vano nai *aanumaara/noma* vuaqa kovaro kuarivanove, toravanove, opu makauvanove, iteharo taara mantaraini qaqi ite vauvaro vohaa mantaraini qimpa viro kia itora. Aatitoraqaa kuarivano vohaa mantaraini itaqiro viro taara mantaraini kia itaraitiro, qimpaviro vaura. Vira voqaara entaqi tora makau opuvanovata vohaa mantaraini itaqiro viro taara mantaraini kia itaraitiro, qimpaviro vaura.

13 Mintumanta te virini vuruvi tavaavauraro memora vovano virikanta ata varero niharo naveraitiro, Oho, oho, oho, *enseli* taaramonavu kiama nái *aanumaara/noma* vuaqa kaavo. Oho, vinavuka nai *aanumaara/noma* vuaqa kaimanta vataini variaka anomake qoraiqama vivarave, tura.

9

Nampa 5 vano nai aanumaara/noma vuaqa kora

1 Memoravano minti tuvaro viraqaahairo *enseli* 7navuqihairo *nampa* 5vano nai *aanumaara/noma* vuaqa komanta te vaiha tavaavauraro opu vovano vataini hiqiriro vauva vauvaro *ki* vo vira amura. Vi *ki*va nai vevantoqama kero vau *Ruvura/Mpumpira* qantuaraaina *ki*va vaura.

2 *Ki* vira amuvaro opu viva *ki* viraqohairo *Ruvu/Mpumpi* qenti qantua kovaro iha muravano viraqihairo noraiqaakero oru vi vaura. Nora ihavano ite vaivaro muravano uri vaintema kero, viraqihairo muravano uri vaiharo kuarivata naaruvavata mantaaqa kovaro 3 iha mura ururaqihai kaintaaqa airitahaa qovaramavi vataini otu vaura.

Kaintaaqa airitahaa qovaramavi vauvaro mpora noravano nai aaraiqohairo nkaqaintemake, kaintaaqa vika raqonta kaate tiro, kempuka vika nimiro tiharo, 4 Ne oru viha ukauve katarive vo haika vo

haika qampiqe vairave kia vi haikara vi haikara qoraiqama nimitaraiti, ne tavaimanta Kotiva vaiinti nahenti tiriqaa kia viraaqama kero qara ntuva tairauka vaivera, ne vikaqaima raqontaqi vuate.

5 Ne vi vaiinti nahentika kia ekaara aru karaiti, kauquru torara vika qaqi raqontaqi vuate, tuvaro kaintaaqa vika oru viha nái vekaqohai vaiinti nahenti raqontaqi vi vaumanta vaiinti nahenti voqamake keke tiha variqi vi vaura.

6 Vi entara vaiinti nahenti voqamake antura ntuvaqi viha, vika qutuataa iramanta qutu virare tihavata, kia ho qutu viraiti, qaqi antura ntuvaqi vivarave.

7 Kaintaaqa vika vaireka, iqoka raqireka nai *ohi*navu qeramake vataantemake vaura. Vika qiataqaa avuhainaaka *kori* tovaqa voqaara vauvaro vika virivano vaireva, vaiinti viri voqaara vaura.

8 Mintimake vauvaro vika qiata kaukivano vaireva, nahenti vukai kauki voqaara vauvaro, vika aaraivano vaireva, *raioni* aarai voqaara vauvaro 9 mimiraini *aini* ori naavuma tora voqaara vaura.

Vika arokavano qakaa qakaa i vaiharo, airi *ohi*navu kanteha nái iqoka kaarinavu rarau vare iqoka raqireka vi variavaro noraiqaakero auva ntavaqi vintemake, auva ntavaqi vi vaura.

10 Vika vekavano vaireva, kaakaakarira veka voqaara vauvaro veka vitini aaraivano vauvaro viraqohairo kauquru torara vaiharo vaiinti nahenti raqonta nimitaqiro vuarirava vaura.

11 Kaintaaqa vika mintimake vauvaro vika avuhainaava vaireva, nai vevantoqama kero vau *Ruvuraqi/Mpumpiraqi* raqiki vau *enseli*va vaura. Vira autu Hiparu uvaqihai *Abadonive* tura. Maa uvaraqihai *Vaiinti Vehi Autuke Vaivave* tura.

12 Ho iriate. Kaintaaqavano vataini variaka qoraiqama nimitaqi vi vai maarava taiqairaro vataini vaika qoraiqama nimitaqi vuaina maarava taaraqanta qaqima varianaro. Virara tirera.

Nampa 6 vano nai aanumaara/noma vuaqa kora

13 Te vaiha tavaavauraro *enseli* 7navuqihairo *nampa* 6 vano nai *aanumaara/noma* vuaqa komanta te viraqaahai iriavauraro *ofaa* tainta *kori* oriqohai aututova Kotira avuqaa vauvaro vira hini hini vitiqihairo uvavano tura.

14 Viraqihairo uvavano *enseli nampa* 6 iara mintima tiro: *Enseli* 4navu rumpa taamanta Iufaretisi Namari taatika namariqi variaka, are vinavuka kuvantu kaane, tuvaro vinavuka kuvantu kora.

15 Vinavuka vaiha vi ihirave vi torarave vi entarave, tenavu vi entara veka variariraro tinavu kuvantu kairaqe vi kaiqaraqai varaqi virarave tivake, qeramate vauvaro vinavuka kuvantu komanta vinavuka vataini vau vaiinti nahentika taara mantaraini qaqi ke, vohaa mantaraini variaka aru taiqa kareka vura.

16 Vinavuka iqoka vaiintitara airitahaa 200 *milion* iqoka vaiinti *ohi* tauvaqaqaa variavo tumanta iriavaunara.

17 Te vaiha taira tavamaqi viha vi vaiintikavata vika *ohi*vata tavaavaunarama. Vi vaiintika mimiraini naavumato haikava iha auru voqaara naare parunkaiqiro vauvaro, hini mimiraini naavumato *kalaa*va vaireva, *blu* vauvaro, hini mimiraini *yelo* vaura. Mintimake vauvaro vika *ohi* qiatavano vaireva *raioni* qiata voqaara vauvaro vika

ohi noqihairo ihavanovata, muravanovata, hunkavi vau haikava *salfa* * aihovanovata, aitara tara i vaura.

18-19 Ihavanovata, muravanovata, hunkavi vau haikavavata, vika *ohi* noqihairo aitareharo vaiinti nahenti vohaa mantaraini vauka aruqiro viharo aru taiqa kero taara mantaraini vauka qaqi kora. Vika *ohi*vano nái noqihai vaiinti nahenti aruqi viha, vika nái vekaqohaivata vaiinti nahenti aruqi vi vaura. Vika *ohi* vekavano vaireva, *uqahi/quaiha* voqaara vauvaro viraqaa qiatavata vauvaro viraqohairo vaiinti nahenti nkaqa nimite vaura.

20 Ho hini vaiinti nahenti kia arukoka, vika kia nái qora kaiqa vare vaura qaqira karaiti, nái kauquqohai aututo haikauka qaqiqai quahama nimitaqi vi vaura. Vika *kori* orive, *silvaa* orive, *baraasi* orive, qaqi orive, katarive, vi haikara varake aututo haikauka kia ho tavaraiti, kia ho iriraiti, kia ho nái ni vau haikauka vaumanta, vika vi haikarara tinavu variqave tivakeha, vi haikara quahama nimiteha, vaanavata quahama nimitaqi vi vaura.

21 Vika mintiaqi vi vaiha vo vaiintinavu arukorara kia noraiqaake iriraiti, vaana kaiqa vare vau okararave, hampi qaramaqi ni vau okararave, muara kaiqa varaqi vi vau okararavata kia qaqira karaiti, vi kaiqara vi kaiqara qaqiqai varaqi vi vaura.

10

Inaara vuku uruquruma torara tura

1 Vika mintiaqi vi vaumanta te vaiha tavaavauraro *enseli* vo, mpeqavano naaruvaihairo tuvi vaura. Tonavuvano vira vaata naavuma tovaro vira qiataini ontantavano ututero vaura. Vira virivano vaireva, kuari avu voqaara ite vauvaro vira aiqutanta vaireva, naavu kaaratanta aaratora ihavano ite vauntema kero, ite vaura.

2 *Enseli* vira vaatavano mintiro vauvaro viva nai kauquqi inaara vuku rairakero tuata varero tuviro, nai aiqu tanara nora namariqaa ntava tero, nai aiqu kaanaaqa vataqaa ntava tero, 3 viraqaahairo viva *raioni*vano uva taanaara noraiqaakero uva tuvaro naaruvavano 7 tataa karara tura.

4 Naaruvavano minti tumanta te naaruvavano tu uvara vukuqi qara ntirare tiavauraro, naaruvaihairo uva vovano aqao tiro, Naaruvavano 7 tataa ti uvara kia qara ntuva taraitira, evaara kukeqa taane, tiro.

5 Minti tumanta te vaiha tavaavauraro *enseli* viva nai hini aiqu nora namariqaa ntava tero, nai hini aiqu vataqaa ntava tova, viva nai kauqu naaruvaini tuahera kero 6 tiharo, Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi vaivave. Viva naaruvave, ekaa naaruvaini vai haikarave, maa vatarave, ekaa maa vataqaa vai haikarave, nora namarive, ekaa nora namariqi vai haikarave, ekaa vi haikara vi haikara autu kero vataivave. Ho te Kotira vira autuqaa maa uvara quqaa uvaqai tirerave: Kotiva nai varare iaina kaiqara kia varikero varaanarove.

7 *Enseli* 7navuqihairo *nampa* 7 viva nai *aanumaara/noma* vuaqa kairaro Kotiva nai evaara uva tivakero kukeqataiva ekaara vuru taiqa vuanarove. Viva vi uvara nai kaiqa vaiinti, paropeti vaiintinavu haaru tiva nimurave, tiro.

* **9:17:** *Salfa* orivano ite vaivaro voqamakero hunkavi vai aihova qovaraiqi vaira.

8 Viva minti tuvaro naaruvaihairo vaaka iriavaura uvava qaiqaa tiriara tiharo, *Enseli*vano namariqaavata vataqaavata himpite vaira, are oru vira kauquqihaira inaara vuku raira taira varaane tumanta 9 te *enseli* viva vaunaini orunte vi vukurara iraavauraro viva tiriara tiharo, Maa vukura varakera naane. Are vi vukura noqi ne vairaro *hani*vano hiakaa intema kero, hiakaa irarovata, vi vukuva ai vaantavoraqi hunkama ianarove, tiro.

10 Minti tumanta te vira kauquqihai vi vukura varake naavaunara. Te noqi neha tavaavauraro vi vukuva *hani*vano hiakaa untema kero hiakaa umanta, te vira nampiqamake tavaavauraro vi vukuva ti vaantavoraqi hunka vura.

11 Te vi vukura nama kaavauramanta vika tiriara tiha, Are ekaa naato vatanaakave, vo vataini vo vataini variakave, vo uva vo uva ti variakave, avuhainaa vaiintinavuve, ekaa vika vika Kotira uva qoqaiqamake tiva nimiane, tura.

11

Kotira uva tiva nimi vai vaiintitantara tura

1 Minti tuvaro vovano kairiqa vo ti timiro tiharo, Himpira kairiqaqohaira oru Kotira Naavuvata, *ofaa* taintavata avatama kera tavera, vaiinti nahenti Kotira Naavu vainaini vaiha vira autu tuahere variaka vika kaara ntuva kera tavaane. 2 Are Kotira Naavu avatama kera tavera, kiama naavu naanteqaraini vai vatukara avataane. Vi vatukara qaqi kaira naantiara qumina vatanaaka, kia Kotira uva iri variaka vi vatukara qoraiqama kevarave. Vika taaramo ihi 6 toranavuara variqi viha Kotira vatuka koqera rahitamaqi vi vaivaro.

3 Kotiva nai uva tiva nimiate tiro, taara vaiinti nititama kaira, vitanta kovaara utavaaqa nonkute, Kotira vakaaka vi entara 1,260 entanavuara variqi viha tivaqi vivarave.

4 Kotira uva tiva nimiqi vi vai vaiintitanta vaireka, *orivi* kataritanta voqaarave, ova qumpitaara taaraqanta voqaarave, vitanta vaivarave. Vi vaiintitanta Noravano Kotiva maa vataraqaa raqiki vaira avuqaa himpite vaivarave.

5 Vovano vitanta qoraiqama nimitareva autirera, vitanta noqihairo ihavano vihiviro vira tatoqa taiqa kaanarove. Mintima kema vitanta qoraiqama nimite vaika qutu vivarave.

6 Vitanta Kotira uva tiva nimiqi vi vai entara Kotiva vo kempuka vitanta nimira vitanta homa naaruva tinta taivaro kia aaqu ruanarove. Vitanta vi kempukaraqohai homa ruvu namari, vo namari vo namari kuqu kaivaro naareqama vuanarove. Vitanta vaivaro Kotiva qaiqaa vo kempuka nimira vitanta homa vataini vaika ruqutuqi vi vaimanta vo rovara vo rovara varevarave.

7 Vitanta Kotira uva tiva qovaramaqi vivi taiqa kaivaro, viraqaahairo nai vevantoqama kero vai *Ruvuraqihairo/ Mpumpiraqihairo* qaakau aantau vovano viraqihairo qovaraiqama viro oru vi vaiintitanta hampata raquqiro viro, vitanta naatara kero arukaanarove.

8 Viva vitanta arukairaro vitanta vaatavano nora vatuka aaraqaama qaqi varianarove. Vi vatukaraqi haaru vitanta Nora Vaiinti katariqaa aruke hirito vatukarave. Vi vatukara vara autu nteha Sodomive, Isipive, ti variarave.

9 Viva vitanta arukairaro vitanta vaatavano aaraqaa qaqi vaira ekaa
naato vatanaaka, konkiravata eqaravata, vo vataini vo vataini vaika-
vata, ekaa naato vo uva vo uva ti vaikavata, vitanta vaata aitutumake
taveha, qioqama teha tiha, Vitanta vaata qaqi kaivaro variarire. Kiama
vitanta vaata quntama taate, tivaro vitanta vaatavano taaramo enta
hini entavata qaqi aaraqaa varianarove.
10 Vi entara vitanta vaatavano aaraqaa qaqi vaira vataini vaika
mintima tivara: Vitanta arukairara tenavuvata quahema vauro.
Vitanta qaqi variqi vi vau entara nora maara tinavuqaa vate varia-
manta qoraiqamavi variqi vi vaunarave, tivarave. Vataini vaika
minti tivakeha quaheha ihi tivaqi viha karave vo haikave nai ami nai
amimaqi vivarave, tiro.
11 ˹Naaruvaihairo uvavano tiriara mintima kero naantiaraini qo-
varaiqiaina uvara tiva timumanta te Ionika vaiha taira tavaavauraro˺
vi vaiintitanta vaatavano taaramo enta hini entavata, aaraqaa qaqi
vauvaro, viraqaahairo Kotiraqihairo qaqi variqiro vi vai aihova vi
vaiintitantaqi oriqetomanta vitanta náitanta aiquqaa qaqi himpi vau-
manta vaiinti nahenti vitanta tave voqamake aatu itomanta qete vaura.
12 Vika qete vaiha iruvaro naaruvaihairo uvavano vitantara
naveraitiro tiharo, Maini uruate, tumanta vitanta navutaaka qaqi
tave vaumanta vitanta tonavuqi vaiha naaruvaini vura.
13 Vitanta naaruvaini vuvaro vaakama vaturavano noraiqama kero
utiharo vi vatukara 10 mantaraihairo 9 mantaraini qaqi kero, vohaa
mantaraini vehi autukora. Vehi autukeharo 7, 000 vaiinti nahenti
aru taiqa komanta qaqi vau vaiinti nahentika voqamake virara aatu
itomanta qeteha tiha, Oho, Variqavano naaruvaini vaiva kempuka-
vanoma vaivo, ti vaura. ˹Ho te taira voqaara vaiha vi haikara vi haikara
tavaavaunara. Ekaa vi haikava vi haikava naantiara mintiakero
qovaraiqianaro.˺
14 Naantiara vataini vaika voqamake qoraiqamavi vai maarava
taaraqanta taiqa viraro, viraqaahairo *nampa* 3 maaravano vaakama
qovaraiqianaro.

Enseli nampa 7 vano nai aanumaara/noma vuaqa kora

15 Te taira tavaavauraro *nampa* 7 *ensel*ivano nai *aanumaara/noma*
vuaqa kovaro naaruvaihai vo uva vo uvavano noraiqaake naveraitiha,
Maa entaraqaahairo ˹maa vataraqaa raqiki vaiva Sataaniva qaqini vini-
ramanta˺ tinavu Noravanovata viva atitai vaiintiva *Mesaiaa*vanovata
uri aatarake maa vataraqaa raqikiqi vivarave, ti. 16 Minti tumanta nora
vaiinti 24navu Kotira avuqaa nai tainta nai taintaqaa oquvi vauka, vi
uvara iri, viraqaahai vika vatakanta hiqirivi nái viri vataini ke, Kotira
quahama amiteha tiha,

17 Noravauvo, are ekaa kempuka vataavave. Vate are qaqi variqira
vi variaravave. Haaruvata are qaqi variqira vi vauravave. Are nena
kempukaqohaira vaiinti nahentiqaa raqikireva auti varianarara ti,
tenavu ariara koqeve ti vauro.

18 Vo vatanaa vo vatanaaka arara ite vau entava taiqa vivaro
ari arara itaaina entavama qovarama vivo. Are qutuvika ko tiva
nimitena entavama aniraivo. Ai kaiqa vaiinti paropeti vaiintinavu-
vata, ekaa ai vaiinti nahentivata, nora vaiintive, inaara vaiintive,
ariara noraiqaake iriqi vi varia vaiinti nahentika variavara are vika

quahama nimitehara vika nái koqaa nimina entavama aniraivo. Are maa vatara qoraiqamake variaka vehi autu kena entavama aniraivo, tura.

19 Vika minti tuvaro Kotira Naavu naaruvaini vaura qentivano qantuara vumanta te tavaavauraro Kotiva uva tivakero taatauto *vokise*va vi naavuraqi vaura. Viraqi vauvaro viraqaahairo aaquakaavano utu aqu utu aqu i vauvaro naaruvavano karara karara ti vauvaro vaturavano uti vauvaro *taaru/kaampura* aaquvanovata nti vaura.

12

Nahentiaravata dragoniaravata tura

1 Mintiaqi vi vaumanta te Ionika vaiha tavaavauraro naaruvaini aahuva haikavano qovarama viro vaura. Nahenti vovano mini vauvaro vira utavaaqavano vaireva, kuari avu vauvaro, vira aiqu ataini toravano vauvaro, vira qiataqaa opu 12navu avuhainaara tovaqa voqaara aqutero vaura.

2 Vi nahentiva vainti taiqama viro, vainti vatareva iharo ke ke tivaqiro vi vaura. 3 Vi nahentiva naaruvaini vauvaro nai aahuva haika vo haikavano naaruvaini qovarama viro vaura. Vi haikava vaireva noraqora naare *dragoni*vano vauvaro vira vaatavano evari vaata voqaara vauvaro vira qiata 7navu vauvaro, *okepaa/pomu* 10navuvata vira vaataqaa vauvaro vira qiatanavuqaa avuhainaara tovaqa 7navu aqute vaura.

4 *Dragoni* viva naaruvaini vaiharo nai vekaqohairo opu makau hininavu vohaa mantaraini vaura raupikero vataini aqukero, opu makau taara mantaraini vaura qaqi kora. *Dragoni* viva oru nahenti avuni himpitero vaiharo, viva vainti vatatairaqe ravaaqavuke naare tivakero vaura.

5 Vauvaro nahenti viva qorainti vainti vatatovaro vi vaintiva vaireva, noruqaaviro *aini* kauru tuataqiro viharo ekaa naato vatanaakaqaa raqikiarirava vauvaro, *dragoni*vano vainti vira ravaaqavuke naare tumanta ⌞*enseli*⌟ vika vaaka ani vi vaintira raqia vare vuru Kotiva nai avuhainaa taintaqaa oquviro vaunaini kora.

6 Raqia vare vuru kovaro vi nahentivaqai aiqu aututero qumina vataini, Kotiva nai virara iriharo qerama amito vataraqaa oru vaiharo 1,260 entanavu variqi vumanta viraqaata koqemake raqikiqi vi vauvaro vaura.

7 Vi nahentiva mini vauvaro naaruvaini nora iqokavano qovarama vura. Qovarama vuvaro *enseli* noravano, Maikeriva iqoka raqireva umanta *enseli* vonavu vira kahaqamake raqireka vuvaro *dragoni* viva iqoka raqireva umanta *enseli* vonavu vira kahaqamake nora iqoka raquqi vura.

8 Raquqi vuvaro Maikeriva nai *enseli*navu vataakero kempukaiqama kero *dragoni*vata, vira *enseli*navuvata naatara kora. Vika naatara kero *dragoni*ara tiharo, Are nena *enseli*navu vataakera naaruvaini kiama ho vaivarave, tiro.

9 Minti tivakero *dragoni* vira nai norauha naaruvaihairo vara vaavi vataini aqukora. *Dragoni* viva haarua memaruvano vauvaro vira autu Navutaarave Sataanirave tura. Sataaniva ekaa maa vataraqaa variaka vika una tiva nimite vaivama vairo. Viravata, *enseli* vonavu vira aiquqaa avataqi vukavata, naaruvaihairo vataini vara vaavi aqukora.

10 Vataini vara vaavi aqukomanta te vaiha iriavauraro naaruvaihairo uvavano mintima tiro:

Vate Kotiva vaiinti nahenti kuvantu nimitaaina entavama aniraivo. Kotiva mpeqaiqama kero vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vuanarove. Kotiva atitai vaiintiva, vivavata vate noraiqamama vivo. Sataaniva Kotira avuqaa vaiharo vo enta vo enta entaqivata aatitairaqaavata tinavu qata vakaukaqaa uva vate vaura, enseli vika vira naaruvaihai vara vaavi vatainima aqukorave.

11 Sipisipi Naati viva nai naare raukeharo ⌞vika qora kaiqa vare vau uvara nunka komanta⌟ tinavu qata vakauka kia qetaraiti, vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vaurara ti, vika Sataanira aatara kora. Vika kia nái qaqi maa vataraqaa variqi virara noraiqaake iriraiti, tinavu arukareka ivera, tenavu kia qetararave, ti vaura.

12 Vika mintima keha Sataanira aatara korara ti, naaruvavauvo, arevata naaruvaini variakavata ne quaheha variate. Te maa vataravata nora namariaravata oho tiva nimitauro. Sataaniva ne varianaini vaiharo kankomakero irivaro viva nai taiqaarira entava aumanto vaivarora tiro, vira kaara vira voqamakero arara ite vaivaro vaivo, tiro.

13 Naaruvaihairo uvavano minti tumanta te tavaavauraro *dragoni* vira aato kenko tuvaro iri vuvaro tiharo, Ike, ti vara vaavi aqukaamanta vatainima vauro tivakero, viva himpiro qorainti vainti vatato nahentira vira avataqiro vi vaura.

14 *Dragoni*vano vira avataqiro vi vaumanta nahenti vira kahaqireka memora aroka taaraqanta vira amura. Nahenti viva ata varero nai qerama amito vatara qumina kanta oru taaramo ihi hini ihiara vairaro *dragoni*vano vira kia aruarire ti, aroka taaraqanta vira amura.

15 Vira amuvaro *dragoni* viva nai noqihairo namari vihi kovaro huvura namari voqaara vi nahentira avataqiro viharo raaqu varaarire tuvaro 16 vatavano nahenti vira kahaqiharo nai no aaqaavu kero *dragoni*vano nai noqihairo vihiko namarira ekaa nama taiqa kora.

17 Namari nama taiqa kovaro *dragoni*vano nahentiara arara itovaro viva vira vaintaira hini kuka hampata iqoka raqireva viro, oru Kotiva tivato uvaravata, Karaitiva tiva nimi vau uvaravata iri vauka hampata iqoka raqireva vura.

18 *Dragoni* viva raqireva vuva oru nora namari auvahini himpitero vaura.

13

Qaakau aantau vovano nora namariqihairo qovarama vura

1 Te vaiha taira tavaavauraro nora namariqihairo qaakau aantau vovano qovarama vura.

Vi haikava vaireva, *okepaa/pomu* 10navu vira vaataqaa vauvaro vira qiata 7navu vauvaro, vo *pomu* vo *pomu*qaa avuhainaara tovaqa vauvaro, vo qiata vo qiataqaa Kotirara qora uva tivato autura, vo autu vo autu qara ntuva tovaro vaura.

2 Te tavaavauraro vi haikara vaatavano vaireva, *lepati* vaata voqaara vauvaro, vira aiqu *bea* aiqu voqaara vauvaro, vira no *raioni* no voqaara vaura. Vi haikava mintiro vauvaro *dragoni*vano nai voqaantemake variarire tiro, vira noraiqama kero nai kempuka amiro nai raqiku kaiqaravata vira amura.

3 *Dragoni*vano nai kempuka qaakau aantau vira amumanta te
tavaavauraro vi haikara qiata vo teqa kovaro vi qiatava qutuvi ruhiqau
viro, qaiqaa qaqi tavanta viro ho vaura. Vira qiata vovano minturara
ti, vataini vauka virara raukuvi vi haikarara kempukavanove tivakeha,
vira avataqi vi vaura. 4 *Dragoni* viva nai kempuka qaakau aantau
vira amurara ti, vataini vau vaiinti nahentika qaakau aantau vira autu
tuahera keha tiha, Qaakau aantau mpeqavano uritarakero vaivo. Kia
vovano raquqiro viharo vira ho aatara kaanarove, ti vaura.

5 Vi entara Kotiva qaakau aantau vira qaqi kovaro viva noraiqama
viro vaiharo 42 torara variqiro viharo Kotirara vaaqu uva tiva ami-
taqiro vi vaura. 6 Viva nai no aaqaavu kero Kotirarave, vira vatukarave,
ekaa naaruvaini vaukarave, qora uva tiva nimitaqiro vi vaura.

7 Kotiva vira qaqi kovaro viva Kotira vaiinti nahenti hampata iqoka
raquqiro vi vaiharo vika naatara kora. Qaakau aantau viva vika
naatara kero noraiqama viro ekaa naato vatanaaka, eqarave, konki-
rave, vo vataini vo vataini vaukave, vo uva vo uva ti vaukave, viva ekaa
vikaqaa raqiki vaura.

8 ⌞Te tairakaa vi haikava naantiara qovaraiqiainara tavaavaunara.⌟
Naantiara ekaa vataini vaika, vo vatanaa vo vatanaaka qaakau aantau
vira quahama amitaqi viha vira autu tuahera kevara. Haaru maa
vatara kia autuko entara Kotiva vaiinti nahenti autu vukuqi qara ntuva
toka, vikaqaima qaakau aantau vira autu kia tuaheraqi vivara. Vi
vukuva qaqi variqi vika autu qara ntuvato vukuva vaivaro tota Sipisipi
Naati arukova, vivama vi vukuraqaa raqiki vairo.

9 Ni aatovano vairera, vi uvara iriata.

10 Vira ravaaqavuke rumpe vaiintiva vairamanta vika vira
ravaaqavuke rumpama tevarave. Vira iqoka paipeqohai aruke
vaiintiva vairamanta vika vira iqoka paipeqohai aruma kevarave.
Vika mintiaqi vi vaimanta ne Kotira vaiinti nahenti kia popoharaiti,
Kotirara kempukaiqamake iriqi vuate.

Qaakau aantau vovano vataqihairo qovarama vura

11 ⌞Te vaiha taira tavaavauraro⌟ qaakau aantau vovano vataqihairo
qovarama vura. Vi haikara *okepaa/pomu* taaraqanta vaura. Vi haikara
pomu vaireva, sipisipi naati *pomu* voqaara vauvaro vira uvavano
dragoni uva taanaara ti vaura.

12 Viva mintima vauvaro qaakau aantau viva noraiqama viro hoqare
qovarama vu aantauraqai kaiqa vara amitareva iharo vira autuqaa
ekaa vataini vaukaqaa raqikiqiro viharo hoqare qovarama vu aantaura
vira qiata vo teqa kovaro tavanta vuvaro qaqi vau aantaura, virara
vaiinti nahentiara tiharo, Ne vira autuqai tuaheraqi vuate, tura.

13 Viva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqiro viharo vaiinti nahenti
nivuqaa vaiharo tuvaro naaruvaihairo ihavano vataini tuvumanta
vaiinti nahenti tave vaura.

14 Viva hoqare qovarama vu aantaura kahaqama amiteharo nora
kaiqa varaqiro vi vaiharo vaiinti nahenti vataini vauka unaqaraiqama
komanta vika vira quahama amiteha hoqare qovarama vu aantaura,
vira iqoka paipeqohai qiata teqa kovaro tavantavu aantaura, vira autu
virini qiarire ti, vira maraqurahaave varahaave autu amitora.

15 Vaiinti nahenti hoqare qovarama vu aantaura, vira maraqurahaa
autuke vatovaro Kotiva qaqi kovaro naantiara qovarama vu qaakau

aantauva nai aiho vuaqa kovaro maraqurahaavano qakiharo ho uva tiarirava vaura. Vaiinti nahenti vokika vira autu kia tuahera kareka ivaro maraqurahaavano vika ho arukaariravama vaura.

16 Vira naantiara qovarama viro vau qaakau aantauva vaiharo ekaa vaiinti nahenti, nora vaiintive, inaara vaiintive, airi airaira vatokave, vehi vaiintive, rumpato vaiintikave, qaqi vau vaiintikave, viva ekaa vika vikara kempukaiqaa kero tiharo, Ne vaiqe te qara vo ni kauqu tanarainie ni tiriqaae ruva vataare, tivakero vika kauqu tanarainie tiriqaae qara ruva nimitora.

17 Qaakau aantau vira qara kia varo vaiintika viva qioqama tomanta vika kia ho koqaa autuke airaira vararaiti, kia ho nái airaira voka nimiha monu vare vaura.

18 Koqe avu aato vataa vaiintivano homa qaakau aantau vira qara okarara kankoma kero irianarove. Vi qarara okaravano vaireva, vaiinti *nampaa*ma vairo.

Vi *nampaa*va vaireva 666.

14

Saioni aiqinaqaa ruvaaqumavi vaurara tura

1 Te vaiha tavaavauraro Sipisipi Naati viva Saioni Aiqinaqaa himpite vaumanta vira hampata 144,000 vaiinti nahenti vauvaro vika tiriqaa Sipisipi Naati autuvata vira Qora autuvata qara ntuva tomanta vaura.

2 Vika mini vaumanta te vaiha iriavauraro naaruvaihairo uvavano namari noravano aintaakaqaa aquvi aquvi iharo uva tuntema kero, ti vaura. Vi uvava naaruvavano karara karara tuntema kero, ti vaura. Vi uvava airi vaiinti *kitaa* ruquti vauntema kero, uva ti vaura. 3 Uvavano minti ti vaumanta vaiinti nahenti 144,000navu Kotira avuhainaa tainta avuqaa himpite vaiha, vika qaqi variqi vi vauka 4navuvata, vika nora vaiinti 24navuvata vika nivuqaa vaiha, qaraaka ihi tivaqi vi vaura. Sipisipi Naati viva vika vataihairo kuvantu nimitorara ti, 144,000 vaiinti nahenti vikaqai vi ihira ho tivaqi vi vaura. Vikaqai vi ihira ho irumanta vokuka kia ho vi ihira irura.

4 Vi vaiintika kia nahenti hampata niraiti, vika Kotiraraqai iriqi viha, Sipisipi Naati viva nai tainie vireva unaini vikavata vira avataqi vi vaura. Vataini vau vaiinti nahentikaqihairo vika naane kuvantu kero ntita varero vuru Kotiravata Sipisipi Naativata nimura. 5 Vika kia una uva tuvaro kia vo uvavanovata vikaqaa vaura.

Enseli taaramonavu tavorara tura

6 Te ⌞Ionika taira tave vaiha⌟ vuruvi tavaavauraro *enseli* vovano virikanta ata varero ni vaura. Kotiva vira atitama kero vo vataini vo vataini vaukave, vo vatanaa vo vatanaaka eqarave, konkirave, ekaa vo uva vo uva ti variakave, ekaa vikara koqe vakaaka vaiinti nahenti ekaa enta qaqi variqi vi vai vakaakara tiva nimiane tivakero vira atitovaro viva virikanta niharo 7 noraiqaakero naveraitiharo, Kotiva vaiinti nahenti *ko* tiarira entava aniraimantara ti, ne Kotirara qeteha vira autu tuahera kaate. Vivama naaruvavata, vatavata, nora namarivata, ruvu namarivata, autu kero vataivave. Viraqai quahama amiteha tinavu Variqavano vaivo tiate, tiro.

8 Minti tuvaro vira naantiaraini *enseli* vovano vira avataqiro viharo mintima tiro: Oho, Babironi vatukavano taiqa viro vehiqama vivo. Vi vatukava vaaqu kaiqaqai varaqiro viharo ekaa vo vatanaa vo

vatanaakara ti *uaini* naate tumanta vika vira neha vikavata hampi qaramaqi ni vaurave, tiro.

9 Minti tuvaro vitanta naantiaraini *enseli* vovano vitanta avataqiro viharo noraiqaakero naveraitiharo, Oho, vaiinti vovano qaakau aantauvata vira maraqurahaa aututaa haikaravata quahama amiteharo virara ti variqave tivakero vira qaravata nai tiriqaae, nai kauqu tanarainie, varairera, 10 Kotiva vi vaiintirara voqamakero arara itairaro virara ti *uaini* neharo ti arara ite vaina okarara tavaanarove tianarove. Kotiva kiama qihaaqama kero vi vaiintira ruqutiraitiro, voqamakero vira ruqutuanarove. Kotiva vi vaiintira ruqutu kairaro viva takuqi vai *enseli*ka nivuqaavata, Sipisipi Naati vira avuqaavata vaiharo, *salfa* * orivano iha ite vainaraqi vaiharo noraiqaakero qantura riharo varianarove.

11 Mintima variqiro viraro vi ihava kia qimparaitiro qaqi itaqiro viraro, vira muravanovata ekaa enta qaqiqai oru vuanarove. Vaiinti nahenti qaakau aantauvata vira maraqurahaavata quahama nimiteha tinavu variqave tivakeha vira qaravata vareka, vika aatitainaraqaavata entaqivata nora iha itainaraqi vaiha kia auraaravata vairaiti, ekaa enta antura ruvaqi vivarave, tura.

12 Vi uvara irihama te Ionika niara tiha, Ne Kotira vaiinti nahenti Kotira uva avataqi vuaterama, turo. Ne Ihurara kempukaiqamake iriqi vuaterama, turo.

13 Ho *enseli* viva minti tumanta te vaiha iriavauraro naaruvaihairo uvavano tiriara mintima tiro: Maa uvara qara ntuva taane. Maa entaraqaahai vaiinti nahenti Kotira kaiqa vara amitaqi vi vuru qutuvika, vika vaivaro Kotiva vika koqema nimitaanarove, tiro.

Enseli viva minti tuvaro Kotira Maraquravano tiharo, Quqaama tiarao. Vi vaiinti nahentika vukaari utuqi vi, oru auraara vaivarave. Vika vare kaiqava koqe kaiqa vairara ti, vika homa oru auraara vaivarave, tiro.

Vataihairo kara qantu varaainarara tura

14 Minti tumanta te vaiha tavaavauraro uromuravano vauvaro viraqaata vovano oquviro vaura. Vira virivano vaireva, te Vataini Vatatai Vaiintika vauro tu vaiintira viri voqaara vauvaro vira qiataqaa *kori* oriqohai avuhainaara tovaqa aututova vauvaro viva nai kauquqi kara qantuaina paipera voqamakero vaihora tuatero vaura.

15 Mintuvaro viraqaahairo Kotira Naavuqihairo *enseli* vovano vevarero oru tonavuqaa oquviro vau vaiintirara noraiqaakero naveraitiro tiharo, Kara qantuaina entava aniraivo. Nena paipeqohaira kara qantu varera uruane. Vataini karavano mpeqaiqama vivo, tiro. 16 Minti tuvaro tonavuqaa oquviro vau vaiintiva nai paipe aqukeharo vataini vau karara teqakero qantu varero uriro.

17 Viva mintumanta te vaiha tavaavauraro Kotira Naavuqihairo *enseli* vovano vevarero vivavata nai kauquqi kara qantuaina paipera voqamakero vaihora tuate vaura.

18 Viva vevarovaro *enseli* vovanovata ihaqaa raqiki vauva, viva *ofaa* taintaqaahairo anirero *enseli* vovano paipe vaihora tuatorara noraiqaakero naveraitiro tiharo, Vataini otuntera nena paipeqohaira

* **14:10:** *Salfa* orivano ite vaivaro voqamakero hunkavi vai aihova qovaraiqi vaira.

uaini tava ekaa teqa varera uruane. *Uaini* tavavano mpeqaiqama vivo, tiro.
19 Minti tuvaro *enseli* vovano vataini nai paipe aqukeharo *uaini* tava naaquntaqaahairo teqakero varero Kotiva nora rahiti keharo tatiaina tanuraqi vuru aqukora. Vi tanuva vaireva, Kotira arara voqamakero itaarira tanuva vauvaro 20 viraqi aqukovaro *uaini* tava vira rahiti kero tati vaura. Vi tanuva nora vatuka aaqaini vauvaro viraqihairo tatito namariva naarevano otu viharo huvura namarivano vaiinti vaata ekaa nampiqama kero qiataqai qoqaa vaintemakero, otu viharo nai niaraini 300 *kilomita* muntu taiqora.

15

Ekaanaini vaiinti nahenti qoraiqama nimitare i haikarara tura

1 Te Ionika vaiha naaruvaini tavaavauraro nora haika aahuva haika vovano qovarama viro vaumanta te vira tave, kauqu runkinkiriha variavaunara. *Enseli* 7navu mini vaiha vaiinti nahenti qoraiqama nimitaaina haikara 7navu tuate vaura. Vi haikara *enseli* vinavuka vaiinti nahenti ekaara nimivaro Kotiva vaiinti nahentiara arara itaarirava taiqa vuanaro.
2 Vinavuka vi haikara tuate vaumanta te tavaavauraro *karaasi* varuva namarivano vauvaro viraqi voqi voqi iha ite vaumanta vaiinti nahenti airitahaa qaakau aantau aatara koka *karaasi* namari auvahianta vaura. Vika qaakau aantauvata, vira maraqurahaavata, vi haikarara iriha *nampaa* autu qara ntuvatoravata, aatara koka oru mini vaiha, nái kauquqi Kotiva nai nimu *kitaa*ra voqaara tuateha vaura.
3 Vika mini vaiha Kotira kaiqa vaiinti Mosira ihivata, Sipisipi Naati ihivata, tivaqi viha mintima ti:

Noravauvo, are ekaa kempuka vataavave. Ai kaiqavano nora kaiqa vaimantara ti, tenavu vira taveha kauqu runkinkiri i vauro. Are ekaa naato vatanaaka Avuhainaavama variarao. Ai kaiqa okaravano vaireva, avuqavu okara quqaa okaraqaima vaivo.
4 Noravauvo, tavave kia ai aatu qetaraitiro varianarove? Ekaama ai aatu qeteha vaivarave. Tavave ai autu kia tuahera kaanarove? Ekaama ai autu tuahera kevarave.
Ariqi kia qora okaravanovata vairaitiro, koqe okaravanoqai vaivo. Are avuqavuqaa kera vare variana kaiqava qoqaa vairara ti, ekaa naato vatanaaka ai kaiqa taveha, vika oru ai avuqaa vaiha, ai quahama amiteha ai autu tuahera kevarave, tura.

5 Vika minti tivake ihi tiva taiqa komanta te tavaavauraro naaruvaini Kotira Naavu qentivano qantua vivaro Kotira turuaravano qoqaa vaura.
6 Mintumanta *enseli* 7navu vaiinti nahenti qoraiqama nimitare u haikara, qora haika 7navu tuatoka, vinavuka Kotira Naavuqihai vevarora. Vinavuka utavaaqavano vaireva, takuqi vau utavaaqava vauvaro vinavuka mimiraini *kori* oriqohai aututo hoqukara ruvutova vaura.
7 Mintima vauvaro qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo vovano tanu 7navu varakero *enseli* 7navu nimura. Tanu vinavura *kori* oriqohai aututova 7navu vauvaro vi naavuraqi ekaa enta qaqi variqiro vi vaiva Kotiva arara ite vaiva mpiqaviro vaura.
8 Tanu vinavura *enseli* vika nimuvaro Kotira mpeqa okaravano takuqi vauraqaahairo muravano oru viharo Kotira Naavuqi mpiqa vura.

Enseli 7navu vaiinti nahenti qoraiqama nimitare u haikara raurukeva qaqi vaurara tiro, vovano vi naavuraqi oriqetaarirava kia ho vaura.

16

Tanu 7navuara tura

1 Mintumanta te iriavauraro Kotira Naavuqihairo uvavano noraiqaakero naveraitiharo *enseli* 7navuara mintima tiro: Kotira arara ite vai tanura 7navu, nenavu vare muntu vataini rauru kaate, tura.

2 Minti tuvaro avuni vau *enseli*va nai tanu varero muntu vataini rauru kora. Rauru komanta vaiinti nahenti qaakau aantau vira qara vare vira maraqurahaa quahama amiteha tinavu variqave ti vauka, vika vauvaro vika vaataqaa qora numuaravano qovarama viro ite vaura.

3 Mintuvaro *enseli nampa* 2 vano muntu nai tanu nora namariqaa rauru kovaro qutuvu vaiintira naare voqaara nora namarivano naare namariqama vumanta viraqi ekaa qaqi vau haikauka qutu vura.

4 Mintuvaro *enseli nampa* 3 vano taatika namariqaavata ruvu namariqaavata muntu nai tanu rauru kovaro vi namarivavata naareqama vura.

5 Mintumanta te iriavauraro ekaa namariqaa raqiki vau *enseli*va Kotirara tiharo,

Ariqi kia qora okaravanovata vairaitiro, koqe okaravanoqai vaivo. Are qaqi variqira vi variaravave. Haaruvata are qaqi variqira vi vauravave. Are vaiinti nahenti ko tiva taiqakera, are avuqavuqama kera vi haikaraqohaira vika ruqutihara nái koqaa nimi variarao.

6 Vika ai vaiinti nahentivata, ai uva qoqaiqamake vau vaiintikavata, arukovaro vika naarevano nteharo taiqa vurave. Vira kaara are vika nái ruqutihara naare nimiaramanta vika namakaarara, te huviqorave turo, tiro.

7 *Enseli* viva Kotirara minti tumanta te iriavauraro *ofaa* taintaqihairo uva vovano tiharo,

Noravauvo, are ekaa kempuka vataava vaiharama, are avuqavuqama kera quqaiqama kera ko ti variaravama variarao, tiro.

8 Minti tuvaro *enseli nampa* 4 vano vuru nai tanu kuari avuqaa rauru kovaro Kotiva kuari vira kempukaiqama kovaro kuarivano voqamakero iteharo vataini vau vaiinti nahentika tatoqake vaura.

9 Kuarivano vaiinti nahenti tatoqe vaumanta vika tiha, Oho, Kotiva vaaquqama vuarire. Vivama *enseli* vika nitite vaimanta vika nái tanu rauruke variavaro qora haika, vo haika vo haikavano qovaraiqi vaivo, tivakeha vika nái qora kaiqa varora qaqirake Kotira autu tuahera kaataara vaumanta kia mintura.

10 Vika mintuvaro *enseli nampa* 5 vano nai tanu muntu qaakau aantauvano avuhainaa taintaqaa oquviro vauraqaa rauru tovaro qaakau aantauvano raqiki vau vataraqaa konkira aruqiro vi vaura. Konkira aruqiro vi vaumanta vaiinti nahenti voqamake antura ri vaiha nái maaqiri nkaqe vaura.

11 Mintiaqi viha vika nái antura ri vaura kaaravata, nái numuara itora kaaravata, Kotirara vaaquqama vuarire tivakeha, vika kia nái qora kaiqa vare vaura qaqira karaiti, qaqiqai vi kaiqara varaqi vi vaura.

12 Vika mintuvaro *enseli nampa* 6 vano nai tanu taatika namari,
Iufaretisi Namariqaa rauru kovaro vi namariva aaharauqama viro
avuhainaa vaiintinavu kuari avu urinaihainauka aara qerama nimi-
tora.
13 Mintumanta te tavaavauramanta vaana taaramonavu eqavoka
voqaara *dragoni* noqihairovata, qaakau aantau noqihairovata, una
paropeti vaiinti noqihairovata, qovaramavi vaura.
14 Vi vaanauka Sataanira vaananavu nora kaiqa vare vauka qo-
varamavi, oru ekaa naato vataini avuhainaa vaiinti vaukara tiha,
Varaiqenavu ruvaaqumavi Kotira vataake iqoka raquare, tura. ⌞Te
Ionika taira taveha naantiara qovaraiqiaina haikara tavaavaunara.⌟
Kotiva ekaa kempuka vataiva *ko* tiaina entava aumanto vaira vaana
taaramo vinavuka ekaa vataini vaika avuhainaa vaiinti vika nái iqoka
vaiinti vataake ruvaaqumavi Kotira vataake iqoka raqireka autivarave.
15 ⌞Karaitiva nai orurantero tuvuaina entarara mintima tiro:⌟ Ho
iriate, te muara vaiinti aanantamake evaara tuvirerave. Vaiintivano
kia vaitaraitiro, avu viti viri iharo nai utavaaqaqaa koqema kero
raqiki vairava, viva quaheharo varianarove. Vi vaiintiva vi entaraqaa
vaiinti nahenti nivuqaa kia toka niraitiro, kiama kaurira haikavata
varaanarove, tura.
16 Te tavaavauramanta vaana taaramonavu oru uqitakanta, Hiparu
uvaqihai *Amagedoni*ve tu vataraqaa, mini oru vaiha, ekaa avuhainaa
vaiintinavu ruvaaqumake iqoka raqireka auti vaura.
17 Mintuvaro *enseli nampa* 7 ekaara vitihainaava nai tanu viri kanta
rauru kovaro Kotira Naavuqi avuhainaa taintaqihairo uvavano no-
raiqaakero tiharo, Ho taiqama vivo, 18 tuvaro viraqaahairo aaquakaa-
vano vatete uti vauvaro naaruvavanovata vatete karara karara ti
vauvaro vaturavanovata nai noraiqaakero uti vaura. Maa vatara
autuko entaraqaahai vaiinti nahenti variqi viha kia minti vaturava
qovaraiqura tavorave. Vi entara vaturavano utiharo nai anoma kero
qoraiqama kero uti vaurarama turo.
19 Vaturavano utiharo nora vatuka taaramonavuqaa nkahi kovaro
ekaa naato vataini nora vatuka, vo vatuka vo vatuka vauva raputamavi
vehiqama vura.
Mintiaqi vuvaro Kotiva kia Babironi vatukaravata tauru karaitiro,
viva voqamakero arara itovaro vi vatukarara tiharo, Arevata ti arara
ite vaina *uaini*ra naane, tivakero vi vatukaravata vehi autukora.
20 Mintuvaro ekaa namari avutaqi inaara vatanavu vauka *tuqaaka-
mavi/uqaaramavi* kia vauvaro, ekaa aiqinavata *tuqaakamavi/uqaara-
mavi* kia vaura.
21 Mintuvaro naaruvaihairo *taaru/kaampura* vira maaravano 50 *kilo*
vauva nti vaiharo vaiintiqaa hiqinti hiqinti i vaura. Minti vaumanta
vika Kotirara qora uva tiva amite tiha, Oho, viva voqamakero tinavu
ruqutiharo qoraiqama timite vaivo. Viva vaaquqama vuarire, ti vaura.

17

Hampi qaramaqiro ni vau nahentirara tura

1 Mintuvaro *enseli* 7navu tanu 7navu tuatokaqihairo vovano te
variavaunanaini anirero tiriara tiharo, Aniraqe te hampi qaramaqiro
ni vai nahentira ruqutuaina okarara ai umiqaare. Vi nahentiva nora
taatika namari vo namari vo namariqaa oquviharo vairave.

2 Ekaa naato vataini variaka avuhainaa vaiintinavu, vika vi nahentira vataake hampi ni variarave. Vi nahentiva hampi nuvaqiro viharo nai *uaini* ekaa vataini varia vaiinti nahentika nimimanta vikavata vi namarira neha vueraiqama vi variarave, tiro.

3 Minti tuvaro Kotira Maraquravano kempukaiqaakero ti vataakero vauvaro *enseli* viva ti tivita varero qumina vataini vuru komanta te mini vaiha tavaavauraro nahenti vovano qaakau aantau vo vira tauvaqaqaa oquviro vaura. Vi aantauva, naare aantauvano vauvaro viraqaata vaaqu autu, vo autu vo autu qara ntuva tovaro vaura. Vi aantauva vaireva, qiata 7navu vauvaro vira *komu* kauqurutanta vaura.

4 Qaakau aantauvano mintima kero vauvaro nahenti viva naare tavunavata ihiqa (*blu*) tavunavata nonkutero vaiharo nora monu aquto orira, *kori*ve vo ori vo orive, viraqohairo nai vaata *vahehema/ vaataiqama* tero vaiharo nai kauquqi *kori* oriqohai aututo *kaapu*ra tuatero vaura. Vi *kaapu*raqi nai hampi qaramaqi ni vauraqihairo qora haika, vo haika vo haikavano mpiqa viro vaura.

5 *Kaapu* vira tuatovaro vira tiriqaa autu vo, qara ntuva tovaro vaura. Vi autura okaravano kukeqatova mintimama vairo:

Maa Babironi nora vatukave.
Ekaa hampi qaramaqi ni variakave,
ekaa qora okara auti variakave,
vika variavaro maa nahentiva
vika novama vaivo.

6 Vi uvava mintima vaumanta te tavaavauraro vi nahentiva airi vaiinti nahenti naare nama kerora tiro, viva vueraiqaaviro vaura. Kotira vaiinti nahenti naareve, Ihura uva iriqi vi vaura kaara aruko vaiinti nahentika naareve, vi naarera vi naarera vi nahentiva nama kero vueraiqaaviro vaura.

Vi nahentiva vaumanta te vira taveha, voqamake kauqu runkinkiri i variavauraro 7 *enseli* viva tiriara tiharo, Nantiharae vi nahentirara nena kauqu runkinkiri i variarao? Are iri vairaqe te vi nahentira okara kukeqa taaravata, nahenti viva vi aantaura tauvaqaqaa oquviro vaira, vira qiata 7navuvata, *pomu* 10navuvata vai aantaura vira okaravata, ai tiva amiare.

8 Are tavaana aantauva, viva haaru qaqi variqiro vi vaurave. Vate viva kia qaqi variqiro vi vairave. Naantiara viva nora *Ruvuqihairo/ Mpumpiqihairo* ururero nai vehiqama vuainanaini vuanarove. Qaakau aantau viva qovarama viramanta vataini vaika hininavu vi aantaura taveha nai kauqu runkinkiri i vaivarave.

Haaru kia maa vatara autukero vato entara Kotiva vaiinti nahenti hininavuara vika tinta vaiinti nahenti vaiha ekaa enta qaqi variqi vuate tivakero, vika autu vuku voqi qara ntuva tora. Vaiinti nahentika vika nutuvano kia vi vukuraqi vaika, vikama qaakau aantau vira taveha, nái kauqu runkinkiri i vaivarave. Vi aantauva haaru variqiro vurave. Maa entara viva kia qaqi variqiro vi vairave. Naantiara viva qaiqaa qovarama viramanta vi vaiinti nahentika virara nai kauqu runkinkiri i vaivarave.

9 Koqe avu aato vataava vivaqaima maa uvara okarara ho irianarove. Qaakau aantau qiata 7navu okara vaireva, aiqina 7navu vaivaro nahenti viva aiqina vinavuraqaa oquviro vairave. Qaakau aantau qiata 7navu okara vovata vaireva, avuhainaa vaiinti 7navu variarave.

10 Vi vaiintinavuka 7navuqihai vokuka 5navu arukovaro vohaiqavano kia qutu viraitiro qaqi vaivaro, vovano qovaraiqiarirava qaqima vaivo. Naantiara viva qovarama viro inaaraiqaqai vaiharo raqikiqiro vuanarove.
11 Qaakau aantau viva haaru qaqi variqiro vi vaurave. Vate kia qaqi variqiro vi vairave. Naantiara vivama avuhainaa vaiinti *nampa* 8 qama vuanarove. Viva avuhainaa vaiinti 7navu vohaa ankuvanoma varianarove. Viva qaiqaa qovarama viro nai vehiqama vuainanaini vuanarove.
12 *Okepaa/Komu* 10navu tavaana okarava vaireva, avuhainaa vaiinti 10navu variarave. Maa entara vi vaiintinavuka kia noraiqamavi vo vata vo vataqaa raqikiqi viraiti, qaqi variarave. Naantiara vinavuka noraiqamavi vohaa kuari avuaraqai qaakau aantau vataake raqikiqi vivarave.
13 Avuhainaa vaiinti 10 vinavuka variqi viha, vohaa avu aatoqaa irikeha, qaakau aantau vira kahaqireka iha nái kempuka vira amivarave.
14 Vinavuka Sipisipi Naati hampata iqoka raqivarave. Sipisipi Naati viva Noravano vaiharo ekaa nora vaiintiqaave, ekaa avuhainaa vaintiqaave, raqiki vaivara tiro, viva vinavuka kempuka taiqa keharo naatara kaanarove. Vi entara Sipisipi Naati viva iqoka raquqi vi vairamanta viva naarama kero kaama tai vaiinti nahentika, virara kempukaiqaake iriqi vi vaika, vikavata vira kahaqama amiteha vinavuka naatara kevarave, tiro.
15 *Enseli* viva tiriara minti tivakero qaiqaa tiharo, Hampi qaramaqiro ni vai nahentiva oquviro vai namarira, taatika namari vo namari vo namari okara vaireva, ekaa naato vatanaaka, eqarave konkirave, vo uva vo uva ti variakave, variarave.
16 Qaakau aantauvata *pomu* 10navuvata tavaarauka, vika vaiha hampi qaramaqiro ni vai nahentirara voqamake iri qoraiqama amitevarave. Vika vira navutaiqama amiteha vira vehiqamake vira qaqi kaivaro tokama varianarove. Vika vira vehiqama amiteha vira vaata mati namake, ihaqohai vira tatoqa aqukevarave.
17 Kotiva vikara tinta hantuqavano vaina kaiqara varaate tiro, vika qaqi kairamanta vohaa avu aatoqaa irikeha vika nái kempuka qaakau aantau vira vuru amivaro viva raqikiqiro viraro Kotira uvavano vivauma varianarove.
18 Vi nahentira tavaana okarava vaireva, viva vatuka noravanoma vaivo. Vi vatukava ekaa naato vatanaaka avuhainaa vaiintiqaa raqikiqi vi vai vatukavama vaivo, tiro.

18

Babironi vatukavano vehiqama vuainarara tura

1 Te vi haikara vi haikara tave, qaiqaa tavaavauraro *enseli* vovano naaruvaihairo tuvi vauvaro vira noraiqama kero kempuka amuvaro viva vahehemato haikava voqamakero takuqiharo ekaa vata maata ataamake vaura.
2 Viva noraiqaakero naveraitiharo, Vi vatukava vehiqama vivo. Babironi vatuka nora vatukavano vehiqama vivo. Vate vi vatukaraqi vaananavuqai variqi vi variamanta qora uvirivanovata vi vatukaraqi variqi vi variavo.

3 Haaru vi vatukava nai *uaini* ekaa naato vatanaaka nimumanta vika vira hampata hampi qaramaqi ni vaurave. Ekaa naato avuhainaa vaiinti vikavata vira vataake hampi qaramaqi ni vaurave. Vi vatukava hampi qaramaqiro ni vau okararaqaahai, monu kaiqa vare vauka, airi monu vare vaurave, tiro.

4 *Enseli* viva minti tumanta te vaiha iriavauraro naaruvaihairo uva vovano mintima tiro:

Ti vaiinti nahentitaario, vi vatukaraqihai qaqirake aniate. Ne vira vataake vaiha qora kaiqa varevorave. Ne vi vatukaraqi vaiqe hauri te vira ruqutiha nivata ruqutuarorave.

5 Vi vatukara qora kaiqavano uritara kero virikanta oru mpiqa vivaro Kotiva vira qora kaiqa kia tauru karaitiro, qaqiqai iritaivo.

6 Vi vatukava ni qoraiqama nimitaintemake, nevata nai vira qoraiqama amitaate. Viva vohaa tataa ni nimirara iriha ne vira nái taara tataama amiate. Viva qora namari qerama kero ni nimirara irihama, ne vira nái qora namari voqavatama amiate.

7 Viva nai autu viriniqamake vairave, viva nariara quaheharo koqe haika vaheheqiaina haikara vatairave, virara irihama, ne vira autu vatainiqaake aihavira haika voqavata vira amiate. Viva nariara tiharo, Tema avuhainaa nahentivano vauro. Kiama te tentoqa nahenti vauro. Maaravano kia tiqaa vairaqe iqi ratararave, ti vairave.

8 Vi nahentiva minti ti vairara tiro, vohaa entaqaa qora haika, vo haika vo haikavano viraqaa qovaraiqianarove.

Aihavuaina haikavave, muntuka qoraiqiaina haikavave, karara nararaiqiariravave, vi haikava vi haikava vi nahentiraqaa qovaraiqiraro ihavano vira tatoqa aqukaanarove. Viraqaata uva vataarirava vaireva, viva Noravano Kotiva kempukavano vaivo.

9 Ekaa naato vatanaaka avuhainaa vaiinti vi nahentira vataake hampi qaramaqi ni vaiha qora kaiqa vare vaika, vika vaiha tavaivaro vi vatukava iha ite vaiharo mura oru vi vaira tavehama iqi ratevarave.

10 Vika niara kanta vaiha vi nahentiva voqamakero aihavira haika varaainara taveha qeteha vaivarave. Vika tiha,

Oho, oho, Babironi vatuka maavao, Are nora vatuka kempuka vatukavano variararo vate vohaa kuari avuara ai vehiqama kaivara taiqa vuarao, tivarave.

11 Maa vataraqaa monu kaiqa vare vaika ike mpo tivaqi viha tiha, Oho, vi vatukaraqihairo kia voqavanovata tinavu airaira qaiqaavata koqaamake varevarave tivakeha virara iqi ratevarave, tivarave.

12 Vika airairavano vaireva, *kori* orive, *silvaa* orive, koqe ori vo ori vo orive, kauvukaarive, koqe tavuna vo tavuna vo tavunave, naare tavunave, ihiqa (*blu*) tavunave, koqe untavi katarirave, *elefani* aaraiqohai autute haikarave, koqe katariqohai autute haikarave, *baraasi* orive, *aini* orive, eqarorive, vi orira vi oriraqohai autute haikarave, 13 karaqaa aatake ne haikarave, iha quaraivaro koqe unta iaina haikarave, koqe untavi haikara vo haika vo haikave, *uaini*ve, *orivi* vahaverave, *uiti* auruvata hantavatave, purumakauve, sipisipive, *ohi*vata iqoka *kaari*vatave, kaiqa vaiinti varareka monu aqukeha ntite vairave, ekaa vi haikara vi haikara vi vatukava kia qaiqaavata koqaa iva varianarove.

14 Monu kaiqa vareka vi vatukarara maantima tivara: Oho, ai muntukavano vai airairara are kia qaiqaavata vi haikara varenarave.

Are vaheheqi variana haikavave, are airi airairara vataara haikavavata taiqavivo. Kiama qaiqaavata qovaraiqianarove, tivarave.

15 Vi entara vi vatukaraqi vaiha vo airaira vo airaira nimiha nora monu vare vai vaiintika, vika niaraini vaiha vi vatukara qoraiqama kaainara taveha, voqamake qeteha iqi ratevarave. Vi entara vika qutuvi vaiintirara iqi ratentemake iqi ratevarave.

16 Vika mintima tivarave:

Oho, oho, nora vatukavauvo, are koqe utavaaqa naare utavaaqave, ihiqa (*blu*) utavaaqave, nonkutaararo are vaheheqi variana haikava *kori ori*ve, vo orive, kauvukaarive, takuqi vaivara variararo 17 ai vohaa kuari avuara ruqutiharoma ekaa vi haikara vi haikara raumpirima kaivo, tivarave.

*Sipi*qaa raqiki vaikavata, ekaa *sipi*qi ni vaikavata, ekaa *sipi*qi kaiqa vare vaikavata, vika niara kanta vaiha 18 tavaivaro vi vatukava iha iteharo mura oru vi vaira mura vira tavehama tiha, Maa vatukava nai nora vatukavano vaivaro kia vo vatukavano vira aatara kaarirava vaivaro vehiqama vivo, tivarave.

19 Minti tivake vika nái qiataqaa hanta aqute iqi rateha tiha,

Tenavu vi vatukarara mpo ike, tiva amitauro. Vi vatukava airi airaira varaqiro vi vaumanta vo *sipi* vo *sipi* qokavara vira airaira vara vuru keha nora monu viraqihai vare vaurave.

Vi vatukava nora vatuka vaivaro vate vohaa kuari avuara vira ruqutu taiqa kaivaro vehiqama vivo, tivarave, tiro.

20 ⌞Naaruvaihairo uvavano tiriara vi uvara vi uvara naantiara qovaraiqiainara tiva timi taiqakero vo uvavata mintima tiro:⌟

Vi vatukava vehiqama viro taiqa virara ne naaruvaini vaika quaheha variate.

Kotira vaiinti nahentivata, Ihuva noraiqamakai vaiintikavata, Kotira paropeti vaiintivata, ne ekaa quaheha variate.

Vi vatukava ni qoraiqama nimite vaira kaara Kotiva nai vira koqaa amivo, tiro.

21 Uvavano naaruvaihairo minti tumanta *enseli* noravano nai ori nora utu varero nora namariqi vara vaavi aqukero tiharo,

Maantima kero Kotiva Babironi vatuka kempukaiqama kero aqu kairamanta vira kia qaiqaavata tavevarave.

22 Babironi vatukavauvo, ihi tiha *kitaa* ruquti vairavata, *aanumaara/ noma* vuaqe vairavata, ariqihai kia vi uvara qaiqaavata irivarave.

Kaiqa vaiinti vo kaiqa vo kaiqa okara tave vaika kiama qaiqaavata ariqi kaiqa varevarave.

Nora orihaavano *uiti* auru rakaviharo uva ti vainara, vi uvaravata kia ariqihai qaiqaa irivarave.

23 Ova qumpike vataivaro itaainara kia ariqihai qaiqaa tavevarave.

Naata vaati nai vare nai vare i vai uvara, kia ariqihai qaiqaavata irivarave.

Ariqihai monu kaiqa vare vau vaiintikara, vataini variaka vikara nora vaiintima variavo ti vaurave.

Are hepi kaiqave, qantoka kaiqave, quaha kaiqave vareharama ekaa vataini variaka unaqarama kehara qora aaraqaa ntita vare vi varianarave.

24 Kotiva tavaivaro nai vaiinti nahentive, nai paropetinavuve, ekaa naato vataini variakave, vika arukaa naareva ariqi vairara tiro, Kotiva ai Babironi vatuka vehiqama kaivo, tiro.

Babironi vatukavano taiqa vuainarara naaruvaini noraiqamake quahevara

19

1 *Enseli* noravano minti tumanta te iriavauramanta naaruvaini vau vaiinti nahentika airitahaa naveraitiha,

Kaiqenavu tinavu Variqa autu tuahera kaare.

Viva tinavu kuvantukero tivitaiva vaivaro vira mpeqa okaravano takuqi vaivaro vira kempukavanovata uritara kero vairave.

2 Viva ko tiharo avuqavuqama kero, quqaiqama kero ko ti vaivave.

Babironi vatuka nora vatukavano hampi qaramaqiro ni vai nahentira voqaara vaaqu kaiqa vare vaumanta ekaa naato vatanaaka vira hampata hampi nuvaqi vi vaiha qoraiqama vi vaura kaara Kotiva vi vatukaraqaa uva vateharo vira ruqutu kaivo.

Vi vatukava Kotira kaiqa vaiinti airitahaa arukora kaara Kotiva vi vatukara nai koqaa amiharo vira ruqutu kairave, ti.

3 Vika minti tivake qaiqaa naveraitiha,

Kaiqe tenavu Kotira autu tuahera kaare.

Vi vatukaraqi iha ite vairaro vira muravano kia taiqa viraitiro, ekaa entama virini oru vuanarove, tura.

4 Vika vi uvara minti tumanta nora vaiinti 24navuvata, qaqi variqi vi vauka 4navuvata, vika vatakanta hiqirivi vauvaro Kotiva nai avuhainaa taintaqaa oquviro vaumanta vika vira quahama amiteha tiha,

Quqaave. Kaiqe tenavuvata Kotira autu tuahera kaare, ti.

5 Vika minti tuvaro Kotira avuhainaa taintaqihairo uva vovano mintima tiro:

Ne Kotira kaiqa vara amite varia vaiinti nahentikave, ne Kotira aatu qete varia vaiinti nahentika nora vaiintive inaara vaiintive, ne ekaa Kotira autu tuahera kaate, tiro.

Sipisipi Naativano nahenti varairamanta nora kara nerara tura

6 Uvavano minti tumanta te vaiha iri variavauraro airi vaiinti nahenti uki vaiha uva tuntemakeve, nora namarivano aintaakaqaahairo aquvi aquviharo uva tuntema kerove, naaruvavano karara karara tuntema kerove, uva vovano tiharo,

Kaiqe tenavu Kotira autu tuahera kaare.

Tinavu Variqa noravano ekaa kempuka vataava, viva ekaa haikaqaa raqiki vairave.

7 Kaiqe tenavu vira autu noraiqama keha quaheha variqi vuare.

Sipisipi Naativano nahenti varaarira entava aniraivaro vira varaarira nahentiva qerama tero vaivo.

8 Vi nahentira koqe utavaaqa, hanta utavaaqa takuqi vaira, nonkutero variarire tiro, vira amirave, tiro.
˹Vi nahentiva vaireva, ekaa Kotira vaiinti nahentima variarave.˺ Koqe utavaaqa, hanta utavaaqa okara vaireva, Kotira vaiinti nahenti koqe kaiqa vare variavama vairo.

9 Vi uvava minti tuvaro *enseli* viva tiriara tiharo, Maa uvara qara ntuva taane: Sipisipi Naativano nahenti varaaina ovataraqaa naarama

taarirauka, vi vaiinti nahentika quahehama vaivarave, tivakero viva vo uvavata tiharo, Vi uvara Kotira uva, quqaa uvama vaivo, tiro.

10 *Enseli* viva minti tumanta te vira aiqutaraini hiqirivi vaiha, vira quahama amiteha vira autu tuahera kaare tiavauraro viva aqao tiro, Kia mintiane. Te ai kena kaiqa vaiinti vaiha, te aivata ai qata vakaukavata aanante Ihura uva tiva nimiqi vi vauraukama vauro. Are Kotiraraqai ti Variqave tivakehara vira quahama amitaane.

Haaru Kotira Maraquravano paropeti vaiintinavu kahaqama nimite vaumanta vika Kotira uva tiva qoqaiqamake vaurave. Vira voqaantema kero, Kotira Maraquravano tinavuvata kahaqama timite vaimanta tenavu Ihura uva tiva nimiqi vi vaunarave, tiro.

Hanta ohi tauvaqaqaa oquvi variainarara tura

11 *Enseli* viva minti tumanta te vaiha tavaavauraro naaruvavano qantuara viro vauvaro hanta *ohi*vano qovarama viro vaura. Vira tauvaqaqaa vaiinti vovano vauvaro virara Kotirara Kempukaiqama Kero Iri Vai Vaiintirave, Quqaa Vaiintive, ti vaura. Vi vaiintiva avuqavuqama keharo *ko* tivakeharo iqoka raquqiro vuarirava vaura.

12 Vi vaiintiva vauvaro vira avuvano iha voqaara ite vauvaro vira qiataqaa avuhainaara tovaqa, airitahaa vaura. Vi vaiintiraqaa autu vo qara ntuva tova vauvaro naiqai vi autura okara kankoma kero irura.

13 Vi vaiintiva naareqi quntamato tavunara nonkutova vauvaro vira autuvano vaireva, Kotira Uvave, tura.

14 Viva vi vaumanta naaruvaihai iqoka raqi vauka ekaa vikavata vira avataqi viha nái hanta *ohi* tauvaqaqaa oquvi vaiha koqe utavaaqa, hanta utavaaqa, takuqi vau utavaaqara nonkutoka vaura.

15 Vi vaiintira noqihairo iqoka paipe vaihova vihiviro vauvaro vi paiperaqohairo ekaa naato vatanaaka ntaihama kero naatara kaarirava vaura. Vi vaiintiva *aini* kauruqohairo vikaqaa raqikiqiro vuanaro. Viva vikaqaa raqikiqiro viharo *uaini* tava tanu noraqi rahitikero tatinantema kero, Kotiva ekaa kempuka vataiva arara itaaina vaiinti nahentika ruqutuqiro vuariravama vaura.

16 Vukai tavuna nai avuntaraini nonkutoraqaa uva vo qara ntuva tova mintima tiro:

Ekaa avuhainaa vaiinti vika Avuhainaarave.
Ekaa nora vaiinti vika Nora Vaiintive, tiro.

17 Ho te tavaavauraro *enseli* vovano kuari avuqaa himpitero vaiharo noraiqaakero uva tiharo ekaa ata vare vi ani vau uvirika naarero tiharo, Kotiva nora ovata naainanaini ne ani ruvaaqumavi vaiha mati naate.

18 Avuhainaakave, iqoka vaiintiqaa raqiki variakave, nora vaiinti vonavuve, *ohi*vata vika tauvaqaqaa oquvi variakave, ekaa naato vatanaakave, rumpataa vaiintikave, qaqi varia vaiinti nahentikave, autu vataa vaiinti nahentive, qumina vaiinti nahentive, ne ekaa vika vika vaatave mative ani naate, tiro.

19 *Enseli* viva minti tumanta te tavaavauramanta qaakau aantau vivavata, avuhainaa vaiintinavu vataini variakavata, vika iqoka vaiintivata, vika avitumavi vohaaraqi ruvaaqumavi vaiha, *ohi* tauvaqaqaa oquvi vau vaiintiravata, vira iqoka vaiintinavu vatamake raqireka auti vaura.

20 ⌞Iqoka raquqi vi vauvaro *ohi* tauvaqaqaa oquvi vau vaiintiva vika naatarakero⌟ qaakau aantau viravata, una paropeti vaiinti viravata

rumpatora. Una paropeti vaiinti viva tota qaakau aantau vira kahaqiharo aahuva kaiqa, nora kaiqa vare vaura. Vaiinti nahenti qaakau aantau qara varoka vira maraqurahaara ti variqave tivakeha, vika una paropeti vaiinti vira kaiqa taveha virara quqaama viva Kotira uva ti vaivave tura. Una paropeti vaiintivata qaakau aantauvata kia vitanta arukaraitiro, *salfa* * orivano nora iha ite vauraqi qaqi vitanta aqukora.
21 Vitanta nora iha itoraqi aqukero *ohi* tauvaqaqaa oquviro vau vaiintiva iqoka raquqiro viharo nai noqihairo vihivu paiperaqohairo, vitanta iqoka vaiinti ekaa aru taiqa komanta ekaa uviri ani vika vaata mati ne vauvaro anomakero auha mpiqora.

20

Sataanira 1,000 ihiara rumpa taainarara tura

1 Mintumanta te vaiha tavaavauraro *enseli* vovano naaruvaihairo nora *Ruvu/Mpumpi* qenti qantuaraaina *ki*ra nai kauquqi tuata varero *seni* maara ntoravata tuata varero tuvuntero 2 *dragoni* vira ravaaqavu kora.
Vi *dragoni*va haaru vau memaruva vaura. Viva Sataaniva Kotira navutaava vauvaro vira ravaaqavuke rumpa taariraro 1,000 ihiara karapuhiqi variarire tivakero *seni*qohairo vira rumpa tora.
3 Vira rumpa kero nora *Ruvuqi/Mpumpiqi* vara vaavi aqukero, kia qaiqaavata vevarero naato vatanaaka una uva tiva nimiarire tiro, vi qentira tintatero *roki* arutero *roki* viraqaa iva taatautora.
Naantiara Sataanira rumpa tairaro viva 1,000 ihiara karapuhiqi variqiro viro vuru taiqa kaaina entaraqaahairo Sataanirara viva vo entanavuara qaqini vevarero nuarire tiro, vira kuvantu kaanaro.
4 Te tavaavauraro avuhainaa taintanavu, vo tainta vo taintavano vaumanta viraqaata noraiqamavu vaiintinavuka oquvi vaura. Vi vaiintinavuka *ko* tiate tiro, noraiqama koka vaumanta te vika taveha vaiinti nahenti maraqura airitahaavata tavaavaunara. Vi vaiinti nahentika vataini vau entara Ihura uva tiva nimi vaura kaara vika aunta teqa aqukora.
Vi vaiinti nahentika qaakau aantauvata vira maraqurahaavata kia quahama nimitaraiti, nai tiriqaavata nai kauquqaavata kia vira qara varora. Vi vaiinti nahentika qaiqaa qaqi himpi vaiha Karaitira vataake maa vataraqaa 1,000 ihiara variqi viha raqikiqi vi vaura.
5 (Vi vaiinti nahentika naane qaiqaa qaqi himpi variqi vikama vaivara. Hini vaiinti nahenti qutu vika kia vika hampata qaqi himpiraiti, vaivaro 1,000 ihi aitaraira vira naantiara vikavata qaiqaa qaqi himpivara.)
6 Kotiva vika avuniqama kero qaiqaa qaqi vara himpima kaika, vika quaheha vaivaro Kotiva vika koqemama nimitaanaro. Vika ho vaivaro qutira haikavano kia ho qaiqaa vika ravaaqavu kaanarove. Vika Karaitira vataake 1,000 ihiara raqikiqi viha Kotiravata Karaitiravata vitanta kaiqa vara nimitaqi vivara.

Sataanira ekaara aatara kaainarara tura

7 Naantiara Sataaniva 1,000 ihiara rumpateva variqiro viro vuru taiqa kairamanta vira kuvantu kaivaro 8 viva qaiqaa vevarero vaiharo oru naato vatanaaka una uva tiva nimi vaira vika vira una uvara

* **19:20:** *Salfa* orivano ite vaivaro voqamakero aiqintuna hunkavi vaira.

quqaavema tivara. Vi entara vataini vaika hininavu Goku vatanaaka vaimanta hininavu Magoku vatanaaka vaivara. Vika Sataanira uvara quqaa uvave tivaro Sataaniva iqoka raqireva iharo vi vatanaaka ruvaaquma kaira vika nora namari auvahini vai nuqara voqaara airi vaiintima vaivara.

9 Te tavaavauramanta vi vatanaaka Kotira vaiinti nahenti hampata iqoka raqireka auti vaiha ekaa vataini kapa variqi viha oru Kotira vaiinti nahenti vaunaini ututumate, Kotira muntuka vau vatukaravata ututumate vaura. Vika mintimate vauvaro naaruvaihairo ihavano tuvuntero vika ekaa tatoqa aqukora.

10 Vika tatoqa kovaro Sataaniva vika unaqaraiqama kova vauvaro viravata raraukero *salfa* orivano nora iha ite vauraqi vara vaavi aqukora. Tota qaakau aantauvata una paropetivata aqukoraqi viraqi Sataaniravata aqukora. Naantiara vinavuka vi ihava ite vainaraqi variqi viha aatitairaqaavata entaqivata ekaa enta antura ruvaqi vivara.

Ekaara entaqaa ko tiainarara tura

11 Te tairakaa tavaavauraro avuhainaa tainta, hanta tainta nora vo vauvaro viraqaata vovano oquviro vaura. Viva vi taintaraqaa oquviro vauvaro naaruvavanovata vatavanovata vira avuqaa kia ho vairarave, tivake ruqemake vinuvaro kia vovanovata vitanta qaiqaa tavora.

12 Mintumanta te tavaavauramanta vaiinti nahenti qutuvuka nora autu vataukave, inaara autu vataukave, vi taintara avuqaa himpite vauvaro taintaqaa oquviro vauva vo vuku vo vuku rairatero vaiharo vuku vo, viraqima ekaa enta qaqi variqi vi vaiinti nahentika autu vau vukura, rairatero *ko* tivaqiro vi vaura.

Qutu vuka vataini qaqi vau entara vo kaiqa vo kaiqa vare vau uvara vi vukuraqi vi vukuraqi qara ntuva tova vauvaro taintaqaa oquviro vauva vukuqi qara ntuvato uvarara iriharo *ko* tivaqiro vi vaura.

13 Viva *ko* tivaqiro vi vaumanta nora namariqi raqutuvu vaiinti nahentika namariqihai qovaramavi oru vi taintara avuqaa vaumanta, qutu vuaka vaunaihaivata vaiinti nahenti qovaramavi oru vi taintara avuqaa vauvaro taintaqaa oquviro vauva vika nái qaqi vau entara vare vau kaiqarara iriharo *ko* tivaqiro vi vaura.

14 Viva *ko* tivaqiro viro vuru taiqa kero viraqaahairo qutira okaravata, qutira vatukavata, nora iha itoraqi vitanta vara vaavi aqukora. (Nora iha ite vai vatukava vaireva, kia qaiqaavata qaqi himpi vairaiti, ekaara qutuvi vai vatukavama vairo.)

15 Avuhainaa taintaqaa oquviro vauva vaiharo ekaa enta qaqi variqi vi vaiinti nahentika nutu qara ntuvato vukuraqi tavovaro tau vaiinti nahentikae vika nutuvano kia vi vukuraqi vauvaro viva vika nora iha itoraqi vara vaavi aqukora.

Qaraaka naaruvavata qaraaka vatavata qovarama vuainarara tura

21

1 Mintumanta te tairakaa tavaavau-raro qaraaka naaruvavanovata qaraaka vatavanovata vaura. Haarua naaruvavata haarua vatavata tuqaakama vuvaro nora namarivanovata tuqaakama vuvaro kia vaura.

2 Mintumanta te tavaavauraro Kotiva vainaihairo naaruvaihairo koqe vatuka, kia viraqi qora haikavanovata vau vatukava, qaraaka Ieruharemi vatukavano tuvi vaura. Nahentivano qorainti varareva

iharo nai vaata ruqitero qerama taintema kero, vi vatukava tuvi vaumanta 3 te iriavauraro avuhainaa taintaqihairo uvavano mintima tiro: Maa entaraqaahairo Kotiva vaiinti nahenti hampata variqiro vuanarove. Viva vika hampata variqiro vi vaira vika vira vaiinti nahenti vaivarave. Kotiva naivano vika hampata variqiro vi vaira vika virara tinavu Variqavema tivarave.

4 Viva vika avuqihairo auquru nunka nimitaira vaivarave. Haarua okaravano taiqa virara ti, vika kia qaiqaavata qutiraiti, kia iqi rataraiti, kia muntuka qoraiqira vairaiti, kia aihavira haika vararaiti, koqemake variqi vivarave, tiro.

5 Uvavano minti tuvaro avuhainaa taintaqaa oquviro vauva tiharo, Te vate ekaa haika qaraakaiqama karerave, tivakero tiriara tiharo, Maa uvava quqaa uva vaivaro vovano homa virara kempukaiqama kero iriqiro vuainarara tira, are vi uvara qara ntuva taane, tiro.

6 Minti tivakero viva qaiqaa tiharo, Ho te vi kaiqara taiqama kauro. Tema hoqare avuni variavauraukama vauro. Tema naantiara ekaanainivata variariraukama vauro. Vaiinti vovano namari naataa irera, te ruvu namari qaqi variqiro vi vaina namarira vira amihama kia koqaavata naariraiti, qaqi amiariraro nero viva qaqi variqiro vuanarove.

7 Vaiintivano qora kaiqa vataakero iqoka raquqiro viharo ho aatara kairava, vivama te iaina haikara ho varaanarove. Te vira Variqavano variariraro viva ti maaque ti raavurae varianarove.

8 Vo vaiinti nahenti ti aatu qeteha ti aara qaqira kekave, kia tiriara quqaave ti vaikave, vaaqu kaiqa vare vaikave, vo vaiinti arukekave, hampi qaramaqi ni vaikave, uhi kaiqave hepi kaiqave vare vaikave, qumina una haikara ti variqave tivakeha quahama nimite vaikave, ekaa una uva ti vaikave, ekaa vi kaiqara vi kaiqara vare vaika *salfa* orivano nora iha ite vainaraqi vivarave. Vika mini otu vaiha, Oho, ekaarama qutu vuro tivarave, tiro.

Qaraaka Ieruharemi vatukara tura

9 Mintuvaro *enseli* 7navu vaiinti nahenti ekaara qoraiqama nimitare u haikara tanu 7navu mpiqake tuatokaqihairo vovano te unanaini anirero tiriara tiharo, Aniqe te Sipisipi Naativano varaaina nahentira ai umiqaarirara tavaane, tiro.

10 Minti tuvaro Kotira Maraquravano ti vataakero vaumanta te variavauraro *enseli* viva ti tivita varero nora aiqina vo nai veraini vauraqaa vuru kero, ti humiqomanta te tavaavauraro Kotira vatuka Ieruharemi vatukavano Kotiva vainaihairo naaruvaihairo tuvi vaura.

11 Vi vatukava tuvi vauvaro Kotira mpeqa okaravano vi vatukaraqihairo takuqi vauvaro tuvi vaura. Vi vatukava ataa i vaiva vaireva, nora monu aquko orira *iasipaa* orive tura voqaara takuqiharo *karaasi* hini mantaraihairo hinivata ho tavera voqaara vaura.

12 Vi vatukara hohaavano vaireva, uritara kero vukai vauvaro, viraqi qenti 12navuvata vaura. *Enseli* 12navu ekaa vi qentiraqaa raqiki vauvaro vi qentiraqaa Isareri anku 12navu autu qara ntuva tora.

13 Hohaa ariqaini taaramo qenti vauvaro kaavaini taaramo qenti vauvaro hini hini vehaini taaramo qenti vaura. 14 Nora ori 12navu varake ataini vuqike vi hohaara aututora. Vi orinavuraqaa Sipisipi Naativano noraiqamako vaiintinavuka 12navu nutu qara ntuva tova vaura.

15 Mintuvaro ti uva tiva timu *enseli*va avatamake tave kairiqara *kori* oriqohai aututora nai kauquqi tuatero vi vatukaravata, vi qentiravata, vi hohaaravata, avatama kero tavareva auti vaura.
16 Vi vatukara kaataranavu vaireva, vohaa vaura. Mintima vauvaro *enseli* viva vi vatukara avatama kero tavovaro hini mantaraini 2,200 *kilomita* vauvaro hini mantarainivata vohaa qaramake vaura. Vi vatukara virini miani avatama kero tavovaro vivavata vohaa qarama kero 2,200 *kilomita* vaura.
17 Mintuvaro *enseli* viva hohaa vira vaata avatama kero tavovaro 144 *mita* vaura. Vaiintivano avatama kero tavaintema kero, *enseli* vivavata vi vatukara avatama kero tavora.
18 Hohaa vira *iasipaa* oriqohairo autukero vatero, vatuka vira *kori* oriqohairo autukero vatova *karaasi* voqaara takuqiharo vaura.
19 Mintuvaro hohaa ataini vuqito orira, nora monu aquko orira, vo *kalaa* vo *kalaa* vai orira vahehema tovaro vaura.
Avuni vuqito oriva, *iasipaa* ori vauvaro vira naantiara vuqitova *sapaia* ori vauvaro hini orinavu vuqitova vaireva:
eqarori voqaara *ageti* orive,
katari mare ori *emeraali* orive,
20 naarevata hantavata vau orira *sadonikisi* orive,
naare ori *koniliani* orive,
yelo ori *karisolaiti* orive,
vuhanaa ori *berili* orive,
yelo ori *topaasi* orive,
blu grin ori *karisoparesi* orive,
orens ori *haiasini* orive,
naare ori *ametisi* orive vaura.
21 Ori 12navu mintima vauvaro qenti 12navu kinaa vuhaariqohai aututova vaura. Kia inaara kinaa airinavu vara kero autiraitiro, nora kinaa vaira vohaiqa vohaiqa varakero viraqohairo ekaa qenti 12navu autukora. Vi vatukaraqi vau aarava vaireva, *kori* ori varake ntavato aarava vauvaro viraqi *karaasi* voqaara vevantovata taveva ho vaura.
22 Mintumanta te tavaavauraro vi vatukaraqi Kotira Naavuvanovata kia vaura.
Noravano Kotiva ekaa kempuka vataiva vivavata, Sipisipi Naativanovata, vitanta náitanta vi naavura vaura.
23 Kotira mpeqa okaravano vi vatukaraqi takuqiharo ataa i vauvaro Sipisipi Naativanovata ova voqaara ite vauvarora tiro, qumina kuarivanovata toravanovata itevorave, tura.
24 Naantiara vi vatukava ataa i vaira ekaa naato vatanaaka viraqi nivarave. Vika viraqi ni vaimanta avuhainaa vaiintinavu vataini vaika nái koqe airaira vareha vi vatukaraqi vuru kevarave.
25 Mini enta iarirava kia variainarara tiro, vi vatukara hohaaqi qentinavu kia tintaraiti, qaqi qantua taivaro varianaro.
26 Ekaa naato vatanaaka nái koqe haika vaterave, nai koqe airairave, vareha vuru vi vatukaraqi vatevarave.
27 Qora haika vo haika vo haikavano kiama ho vi vatukaraqi oriqetaanaro. Kaurira kaiqa vare vaikave, una uva ti vaikave, vika vika kiama vi vatukaraqi ho oriqetevarave. Sipisipi Naati vukuqi ekaa enta qaqi variqi vi vai vaiinti nahentika nutu qara ntuva teka, vikaqaima vi vatukaraqi ho oriqetevarave.

22

Qaqi variqi vi namariraravata qaqi variqi vi katariraravata tura

1 *Enseli* viva vi vatukara ti humiqero, namari vovata ti humiqomanta
tavaavaunara. Vi namariva, qaqi variqi vi vai namariva koqema
kero takuqiharo Kotiravata Sipisipi Naativata vitanta avuhainaa tainta
vevaqihairo 2 vi vatukara aara avuta vau tuvi vaura. Namari vira hini
hini mantaraini katari vo, qaqi variqi vi vai katariva vaura.

Vi katariva vohaa ihiara vo tora vo tora 12 tataa tava iraqiro vi
vaura. Vira marevano ekaa naato vatanaaka koqema nimite vaira vika
koqemake qaqi variqi vivara.

3 Kotiva vokikara vaaquqama vivarave ti vaika kiama vi vatukaraqi
vaivara.

Vi vatukaraqi Kotiravata Sipisipi Naativata vitanta avuhainaa tain-
tavano vairamanta, Kotira kaiqa vaiinti nahenti vika Kotirara tinavu
Variqave tivakeha vira quahama amitevara.

4 Vika vira viri tave vaivaro Kotira autu vika tiriqaa qara ntuva teva
varianaro.

5 Enta irava kiama mini varianaro. Noravano Kotiva, naima vika
ataama nimitaqiro vuainarara tiro, kuarivanove ovavanove qumina
itevorave. Kotiva vika ataama nimitaqiro vi vaira vika avuhainaa
vaiinti nahenti vaiha ekaa enta raqikiqi vivara.

Ihuva orurantero tuvuainarara tura

6 *Enseli* viva qaiqaa tiriara tiharo, Maa uvava quqaa uva vaivaro
vovano homa virara kempukaiqama kero iriqiro vuanarove. Noravano
Kotiva nai Maraqura paropeti vaiinti nimuvaro viva vika kahaqi vau-
manta vika Kotira uva qoqaiqamake vaurave. Vira voqaantema kero,
Kotiva inaaraiqa varikero qovaraiqiainara nai kaiqa vaiinti nahentiara
ho iriate tiro, *enseli* vo atitorave, tura.

7 Ihuva mintima tiro: Te vaaka orurante tuvirerave, tura. Maa
vukuraqi naantiara qovaraiqiaina uvara qara ntuva taunara iriqi vi
vaika vaivaro Kotiva vika koqema nimitaanarove, tura.

8 Te Ionika tairakaa vi haikara iri, vi haikara tavaavaunarave.
Viraqaahai ti humiqo *enseli*ra vira aiqutaraini hiqirivi vaiha, vira autu
tuahera karera auti vauraro 9 viva aqao tiro, Kia ti hutu tuaheraane.
Te ai aanante Kotira kaiqa vaiintiqaima vauro. Ai qata vakaukave,
paropeti vaiintinavuve, maa vukuraqi qara ntuva tena uvara iri vaiinti
nahentikave, te vika aanante Kotira kaiqa vaiintiqaima vauro. Are
Kotirara ti Variqave tivakehara viraqaima quahama amitaane, tiro.

10 Minti tivakero viva qaiqaa tiharo, Maa uvara naantiara qovaraiqi-
ainara qoqaiqama kaurara are qara ntuva taanara kia kukeqa taane.
Ekaa vi uvara vi uvara tiva terava qovaraiqiaina entava aumantoma
vaivo.

11 Qora kaiqa varaaina vaiintira vira qaqi kairaro qora kaiqa voqa-
vata varaqiro vuarire. Hampi nuaina vaiintira qaqi kairaro hampi
nuaina kaiqara voqavata varaqiro vuarire.

Koqe kaiqa varaaina vaiintira qaqi kairaro koqe kaiqa voqavata
varaqiro vuarire. Kotira kaiqaqai varaaina vaiintira qaqi kairaro Kotira
kaiqaqai varaqiro vuarire, tura.

12 Ihuva mintima tiro: Iriate, te vaaka orurante tuvirerave. Vi entara
te vaiinti nahenti nimiaina haikara vare, vika nái vare kaiqarara iriha
vira qiata vika nái koqaa vohaiqa vohaiqa nimirerave.

13 Tema hoqare avuni variavauraukama vauro. Tema naantiara
ekaanaini variariraukama vauro. ⌞Teqaima okarainivata *amutuni/*
turunivata vauraukama vauro.⌟
14 Vaiinti nahenti nái utavaaqa koqemake hiqama teka, vika quaheha
vaivarave. Ekaa enta qaqi variqi vi katari tavara vi vaiinti nahentika
homa hiqike vareva varianarove. Vi vaiinti nahentika Kotira vatukaqi
vi vai qentiana oriqeteva homa varianarove.
15 Vokika aaqaini vaika, vi vatukaraqi viva kia ho varianarove. Uhi
kaiqavata hepi kaiqavata vare vaikave, hampi qaramaqi ni vaikave,
vaiinti aruke vaikave, una haikara ti variqave tivakeha quahama
nimite vaikave, una uvavata una kaiqavata vare vaikave, vi kaiqara
vi kaiqara vare vaika kiama ho Kotira vatukaqi vivarave.
16 Te Ihuka Kotira vaiinti nahenti voqi voqi variaka vi uvara iriate ti,
te *enseli* vo atitauraro viva ai tiva amivara irianarave. Tema Devitira
anku vohaa ankuvano vauro. Aatitare ivaro noraiqama kero ite vai
Uhaira te vikave, tura.
17 Kotira Maraquravanovata Sipisipi Naati vira vaiririqama ami-
taavavata virara tuvuane, ti variara. Ne maa uvara iri vaikavata
Ihurara tuvuane tiata. Tavave namari naataa ivara vairave? Ani ekaa
enta qaqi variqi vi namarira kia koqaavata autiraitira, qaqi naane.
(Aisaiaa 55:1)

Ekaara uva tura
18 Te Ionika naantiara qovaraiqiaina uvara qara ruva taunara, ne vi
uvara iri variakara te kempukaiqamake niara mintima ti: Vaiinti vo-
vano te tiva tauna uvaraqaa vo uva tomaqa kaantorave. Viva mintirera,
maa vukuraqi qora haikavano qovaraiqiaina haikarara tunara, Kotiva
ekaa vi haikara vi haikara vi vaiintiraqaama vataanarove.
19 Naantiara qovaraiqiaina uvara qara ruva taunaraqaahairo vaiinti
vovano vi uvara hini qaqini vara kaantorave. Viva mintirera, Kotiva
kiama vi vaiintirara ekaa enta qaqi variqi vi katari tavara naane
tianarove. Viva kiama ti koqe vatukaqivata vuanarove, tianarove.
Te vi katariraravata, vi vatukararavata, maa vukuraqi tivake qara
ruva taunarave.
20 Vi uvara vi uvara tiva qoqaiqama kai vaiintiva, Ihuva, nai kauqu
aiqiqaa aqukero tiharo, Te quqaama turo. Te vaaka orurante tuvir-
erave, tiro.
Ihuva minti tivera te tiha, Eo, quqaave. Noravauvo, Ihuo, tuvuane,
turo.
21 Ne vaivaro tinavu Noravano Ihuva ni aaqurihama nimiteharo
koqema nimitaqiro vuarire. Quqaave.

IHI
(Psalms — Buk Song)

1

Avuqavu ni vai vaiintiraravata kia avuqavu ni vai vaiintiraravata tura
1 Vaiinti vovano qora avu aato ami varia uvara kia avataqiro viraitiro,
viva Kotira uva raqake variaka hampata kia himpi vairaitiro, viva
Kotirara qora uva ti variaka hampata kia oquvi vai vaiintira Kotiva vira
koqema amite vaira.
2 Vi vaiintiva Noravano Kotiva tivatai uvarara voqama kero quahe-
haro vi uvara varakero nai avu aatoqi vatero, entaqivata aatitairaqaa-
vata iriqiro ni vaira.
3 Vi vaiintiva vaireva, koqe katari namarivano tuvinaini ututaa
katarira voqaarama vairo. Namari auvahini ututaa katariva vo ihi vo
ihi koqema kero tava iraqiro vi vaivaro vira marevanovata kia tamunta
viraitiro, qaqi koqe iro vaira. Vi katarira voqaantema kero, vi vaiintiva
kaiqa vare vaiva koqe iro vairo.

4 Koqe vaiinti nahenti mintimake variamanta qora vaiinti nahenti kia
vika voqaara variara. Qora vaiinti nahenti vaireka, vika uvaivano qeqi
kuvu rapa vuaqa kaira voqaara variara.
5 Kotiva *ko* tiaina entaraqaa qora vaiinti nahenti kia ho *ko* aatara
karaiti, vika avuqavu ni vai vaiinti nahentika ruvaaqumavi vainaini
kia ho vaivara.
6 Avuqavu ni vai vaiinti nahentika vaivaro Noravano Kotiva vikaqaa
raqikiqiro vi vairamanta vika koqe aaraqaa nuvaqi vivara.
Qora vaiinti nahenti qora aaraqaaqai nuvaqi vi, vuru taiqa vivara.

2

Kotiva kaama tai vaiintirara tura
1 Oho, nantihae vo vatanaa vo vatanaaka Kotirara voqamake arara
ite vaimanta variavo?
Nantihae maa vataraqaa variaka ruvaaqumavi uva tiva vare Kotira
raqu amitareka auti variavo? Vika uva tiva teva kia ho aru viraro
qumina uvaiqama vuanaro.
2 Oho, ekaa naato vatanaaka avuhainaa vaiintinavu ruvaaqumavi,
vika auvihehavaa vaqa ntuva vare, Nora Kotiravata, viva kaama tai
vaiintiravata, raqu nimitareka auti variavo.
3 Vika tiha, Kaiqe tenavu vitanta tinavu rumpataa *seni*ra ruqemake
qaqini variare. Hauri vitanta tinavuqaa raqikiqi vivorave, ti variarave.
4 Vika minti tiavarovata, naaruvaini Noravano nai avuhainaa tain-
taqaa oquviro vaiharo vika uvara naaraihama nimite vaira.
5 Mintiharo vikara arara itairaro vika nitiramanta vika voqamake
aatu ite vaira vaivarave.
6 Vika voqamake qete vaivaro Noravano Kotiva vikara mintima
tianaro: Te tenta kaama tauna vaiintira noraiqama kauraro viva
avuhainaa vaiintivano tinta takuqi vai aiqinara Saioni Aiqinaqaa vaivo,
tianaro.

7 Noravano Kotiva minti tiraro viva kaama tai vaiintiva avuhainaa
vaiintivano mintima tianaro: Noravano Kotiva tiriara mintima tivo:
Are ti Maaquvanoma variaro. Are ti Maaquvano variana okarara vate
te qovarama kauro.
8 Are ti irairaqe te ekaa vatanaaka vataini variaka ai amiarirara are
vikaqaa raqikiqira viraro ekaa maa vatava ai vatama varianarove.
9 Are *aini* kaavu tuateharama vika naatara kenarave. Aaqatai
vataqohai aututaa tavera rakavu kaantema kera, are vika kempuka
taiqa kenarave, tiro. Noravano Kotiva tiriara minti tirave.

10 Ne avuhainaaka, qora avu aato qaqirake, koqe avu aato iriha
variate.
Ne vataini varia vaiinti nahentikaqaa raqiki variaka, ne rauriha
variate.
11-12 Hauri Kotira vaaka arara itairaro ni vehi autu taiqa kaantorave ti,
ne Nora Kotira aatu qeteha vira kaiqa vara amitaqi vuate. Aiqu kauqu
ntiri ntiri i vairamanta ne vira vevaaraini variaterama, turo.
Kotiva tinavu antua timitaarire ti, viva inaini oru vi variaka, vika
quaheha variqi vivara.

3

Devitiva nai maaqu Apasalomura aatu qetakero vu entara maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Noravauvo, ti navutaaka airitahaa variamantama vauro. Airi
vaiinti ti navutaiqiha qoraiqama timitareka auti variavo.
2 Vika airitahaa tiriara tiha, Kotiva kia vira kahaqianarove, ti variar-
ave.

3 Vika minti ti variamantavata, te ariara tiha, Noravano Kotiva kainke
voqaara ti koqema kero antua timite vaivama vaivo, turo. Arema ti
kahaqiaramanta te tenta navutaaka naatarake vaunarave.
Ti kempukavano taiqa vimanta vaurara arema ti qaiqaa kempuka
timiaramanta ho vauro.
4 Te Nora Kotirara naverai tiha, Ti kahaqiane, turaro viva nai takuqi
vai aiqinara, ⌞Saioni Aiqinaqaahairo⌟ ti uva iriharo, ti kahaqi vaivo.

5 Entaqi te taari vuqite vaite vauraro, Noravano Kotiva tiqaa koqema
kero raqikiqiro vi vaimantara ti, te aavata vaitaqi vivi aatitake himpi
koqemake vaunara.
6 Ti navutaaka 10,000 ti ututumate harireka auti vaivera, te kia vika
naatu qetarara.

7 Noravauvo, are ti Variqavanoma variaro. Are himpira ti ruaruama
timitaane.
Are ti navutaaka kaurira haika nimiane.
Are qora kaiqa vare variaka ruqutiramanta vika aarai nkuivi vairika
voqaara vaiha kia ti qoraiqama timitaate.
8 Noravano Kotiva tinavu ruaruama timite vaivama vairo. Mpo
Noravauvo, tinavu nena vaiinti nahenti koqema timitaane.

4

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, are ti antua timite variaravama variaro. Te ai aaraarirara ti uva irira vo tiane.
Te nora maaraqi vauna entara are ti aanti autu timitaaramanta te ho ruqemake vunarave.
Ho vate are ti aaqurihama timitehara te ai aaraaina uvaravata iriane, turo.

2 Noravano Kotiva tiharo, Oho, ne maa vaiintika, ne ti hutu koqera vataiiniqama keha, kaurira haikaqai ti timi variaka, ne tairentae minti vai okarara qaqirake kia mintivarave?
Tairentae ne qumina haikara noraiqaake iriqi vi vai okarara qaqirake, kia una okara avataqi vivarave? tiro.
3 Ne kiae iriavo? Tenavu avuqavu ni vaurauka tinavuara nai vainti variate tiro, Noravano Kotiva tinavu naini kaama taira. Mintirara ti, te Kotira aaraariraro viva ti uva homa irianaro.

4 Virara irihama ne Kotira aatu voqamake qeteha, Kotira uva raqake vai okarara qaqirake, nenta vaite taintaraqaa vaiha nenta avu aatoqi vaina uvara evaara rairakeha iriqi vuata.
5 Kotiva tivatai uvara irihama ne koqemake *ofaa* iha quara amiteha, Nora Kotirara noraiqaake iriqi viha vira uva iriqi vuata.
6 Noravauvo, airi vaiinti nahenti tiha, Mpo, koqe entavano qaiqaavata qovaraiqiataarave, ti variarave.
Mpo, are qaiqaavata tinavu koqema timitairaqe tenavu ho variare, turo.
7 Naahoqi *uiti*vata *uaini*vata koqemakero mpeqaiqi entara vaiinti nahenti quahe variarave. Ho are timiana quaharava vika quahe variaravata aatara kairave.

8 Noravauvo, areqaima tiqaa koqema kera raqiki variaramantara ti, te vaitarera iha kia qetaraiti, koqemake vaite vaunara.

5

Devitiva maa ihira qara ntuvatora
1 Mpo Noravauvo, te ai aaraarirara are te keke ti vauna uvara iriane.
2 Are ti avuhainaava ti Variqavanoma variaro. Te kia voravata aararaiti, ariqai aare vaunarara tira, are ti uva irira ti kahaqiane.
3 Noravauvo, ekaa enta toqaqi te ai aare vauna uvara are iri varianarave.
Kuari avu uriraqaa te ai aaramake, viraqaahai te qaiqaa are tinta tiva timinara vira veka vaunarave.

4 Are Variqavano vaihara kia qora kaiqara quaharaitira variaramanta, qora kaiqa vare variaka kiama ho ai aaqanto vaivarave.
5 Nái nutu tuahere variaka kia ho ai avuqaa oru vaivarave. Ekaa qora kaiqa vare variakara kia ai muntukavano vaivo.
6 Una uva ti variaka are ekaa vika vehi autu kenarave.
Vaiinti arukaakave, unaqaraiqama keha kaiqa vare variakave, are vika navutaiqama nimite varianarave.

7 Ai muntukavano tiriara voqama kero vaimantara ti, te homa ai takuqira Naavuqi oriqete, kankakaavi vaiha ai autu tuahera karerave.

8 Noravauvo, ti navutaaka airitahaa variarara tira, are koqe aaraqaa ti tivita varera vi vairaqe te ai avuqavu kaiqa ho varaare.
Te vuaina aarara are ti humiqairaqe te vi aararaqaa vuare.
9 Ti navutaaka ti varia uvava una uvaqai vaimanta kia te vika uvara quqaave tirarave.
Vaiinti nahenti vehi autu nimitevaqai vika avu aatoqi vaivo.
Vaiinti quntama taara kia rahirama taavaro qora untavano urintema kero, vika noqihairo qora uvavano qovaraiqi vairave. Vokiakavata vinavuka hampi ni varia aararaqaa vuate ti, vinavuka vikara uqerara uva ti variarave.
10 Mpo Kotio, are vika uva avuqavuqama nimitera, vika nái qora kaiqa kaara ruqutuane.
Are qaqi kairaro vika vokiaka qoraiqama nimitareka tivate uvava, vi uvava vika nái qoraiqama nimitaarire.
Vika ai no kia iriraiti, qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare variara kaara are nena avuqaahaira vika nititama kaira niaraini variate.

11 Tinavu qoraiqama timitevorave ti, are iananaini aniaka, are vika qaqi kairamanta quaheha variate.
Are qaqi kairamanta vika quaheha ihi tivaqi viha ai autu tuahera kaate.
Ariara muntuka vataaka, are vika antua nimitaqira viramanta vika quaheha variqi vuate.
12 Noravauvo, kainkevano vaiinti antua amitaintema kera, are avuqavu ni variaka antua nimitehara, vika koqema nimite variaravama variaro.

6

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Noravauvo, kia ai arara itairara ti titiane. Te qora kaiqa varaainara kaara kia ai arara itairara ti ruqutuane.
2 Mpo Noravauvo, ti kempukavano taiqa virara tira, are ti aaqurihama timitaane.
Ekaa ti vuhaantaarivano ihavimantama vauro. Mpo, ti tivaata koqema timitaane.
3 Nora maaravano tiqi vaivaro ti muntukavano qoraiqimantama vauro.
Mpo Noravauvo, are nanti nanti entae varikera ti kahaqinarave?
4 Noravauvo, orurantera ani ti ruaruama timitaane.
Nena vaiinti nahenti aaqurihama nimite vaina okarara iriharama, tivata ani kahaqama timitaane.
5 Mpo, qutu vuaka kiama ho ariara iritevarave.
Te qutu vuaka vuanaini otu variarera, te mini vaiha kia te ho ai autu tuahera kararave.
6 Mpo, vi haikara vi haikara kaara te iqi rataqi vuraro ti kempuka kia vaimantama vauro.
Vo enta vo enta entaqi ti auquruvano te vaitauna taintara putaiqamake vaimanta vaunarave.
Te noraiqamake iqi rataqi vi vaurarora tiro, ti *pilo*vanovata putaiqama virave.
7 Ti navutaaka airitahaa variara kaara te iqi rataqi vi vauraro ti tivuvano noqa vimanta kia te koqemake tave vauro.

8 Ne qora kaiqa vare variaka iriate.
Noravano Kotiva te iqi rate vauna uvara irirara ti, ne te iainanaihai qaqirake vuate.
9 Noravano Kotiva te vira aare vauna uvara irirara tiro, viva quqaama ti kahaqianaro.
10 Viva ti navutaaka kaurira haika nimianaro.
Ti navutaaka ti harireka anivaro viva vika ruqutu kaira vika qeteha kaurira, qaqirake vaaka anirante vivarave.

7

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, are ti Variqavanoma variaro. Mpo, are ti antua timitaane ti, te ai aare vauro.
Ti avataqi ani variaka ti harivorave tira, are ti ruaruama timitaane.
2 Are kia mintirera, *raioni*vano vaiinti nkaqakero rapepaama kaintemake, vika ti arukaivaro kia vovano ho ti kahaqianarove.

3 Noravauvo, are ti Variqavanoma variaro. ⌞Ti navutaiqi variaka tiriara viva vi kaiqara vi kaiqara qora kaiqa varaivave tiamantavata, kia te mintunarave.⌟
Te kia una tivakeha vo vaiintiqaa uva vate vaunarave.
4 Ti koqema timite vai vaiintira kia te vira nai qoraiqama amite vaunarave.
Kia te qumina uva kaara tenta navutaara qoraiqama amite vaunarave.
5 Te minti kaiqara varaariraravauve, are ti navutaaka qaqi kairamanta vika ti avataqi viha ti ravaaqavu kevarave. Are vika qaqi kaira vika ti aru vataini ke, ti tivaata konkoma kanta kevarave.

6 Mpo Noravauvo, ai arara itairara are himpira ti kahaqiane. Ti navutaaka tiriara voqamake nirara itaimanta ti aru kareka auti variavo. Are ti uva avuqavu qiane.
7 Are himpira ekaa vo vatanaa vo vatanaaka ruvaaquma kairamanta vika are raqiki vaina taintara ututumate vaivara are vi taintaraqaa vaihara vikaqaa raqikiqira vuane.
8 Arema avuqavuqama kera vaiinti nahenti uva rairakera iri variaravara tira, are ti uvavata irira, tiriara viraqaa kia uva vaivo tiane.
Mpo Noravauvo, are nai virini kantaaqaini variaravara tira, te avuqavu ni vauna okarara kankoma kera tavaanarara tira, ti uva avuqavu qiane.
9 Mpo, are Variqavano avuqavuqama kera kaiqa vare variarava vaihara, are ekaa vaiinti nahenti avu aatoqi vai uvara kankoma kera iri varianarara tira, are qora kaiqa vare variaka vika qora kaiqa taiqa kera, koqe kaiqa vare variaka kahaqiramanta ho variate.

10 Ne iriate. Kotiva nai virini kantaaqaini vaiva ti kainke voqaara vaiharo ti antua timite vaivo.
Vira uva koqemake iri variaka, viva vika kahaqama nimite vairave.
11 Kotiva vaiinti nahenti uva iriharoma viva avuqavuqama kero *ko* tiharo, viva vo enta vo enta qora kaiqa vare variakaqaa uva vate vaira.

12 Vaiintivano kia qora aara qaqira kairera, Kotiva nai iqoka paipe uvi
anakero vatero, huruvata vuikero vataanaro.
13 Viva vaiinti arukaaina auvihehavaara vaqa ntuvakero vatero, iha
itaaina vevara hinta ututero vira arireva auti varianaro.
14 Qora kaiqa vare variaka vika nái avu aatoqi qora kaiqa varerara
iriteha, nái noqihai una uva ti variara.
15 Vokiaka aqu vuate ti, hiqainti quviteraqi, vika náim*a* aqu vivara.
16 Vika qora kaiqa vareva tuqantaaviro náim*a* ravaaqavu kaanaro.
Vika vo vaiinti qoraiqama amitareka auti vaiva náim*a* qoraiqama
nimitaanaro.

17 Noravano Kotiva avuqavuqama kero kaiqa vare vairara ti, te virara
koqemave turo. Noravano Kotiva nai virini kantaaqaini vaimanta te
vira autu tuaheraqi viha ihi tivaqi virerave.

8

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Ike, Noravauvo, are tinavu Noravanoma variaro. Ai autuvano nora
autu vaimantara ti, ekaa maa vataraqaa variaka virara iriarave. Ai
mpeqa okaravano takuqi vaiva naaruvaini nai uritarakero mpiqaviro
vaivo.
2 Naati vainti naama ne variakavata, uri vaiqi varia vaintikavata
variavara are nena okara vika numiqe variaramanta vika ai autu
tuaherakeha ihi ti variarave.
Vika minti ti variamanta ai navutaakave, ai no raqake variakave,
kaurira haika vare variarave.

3 Te entaqi naaruvaini viri taveha tiha, Torave, opu makauve, ekaa
vi haikara vi haikara arema autukera, vika nái nimiana vatukaraqaa
vonaini vonaini variarave, turo.
4 Ike, are vi haikara vi haikara nora haika autukera vataarava vai-
hara, nantiharae are vaiinti nahentiaravata noraiqaakera iri variaro?
Nantiharae are qumina vaiinti nahentiqaavata koqema kera raqiki
variaro?
5 Vaiinti nahenti vika *enseli* vevaaraini vahuqa variate tivakera,
are vika autukera vatera, vika noraiqama kera, nora autuvata vika
nimianarave.
6 Are vaiinti nahentiara tihara, Ne te autuke vatauna haikara ekaa
haikaqaa raqikiate, tivakera vika noraiqama kaaramanta vika ekaa are
autukera vataana haikaraqaa raqiki variarave.
7 Sipisipive, purumakauve, ekaa vo aantauvahi vo aantauvahive,
8 naaruvaini ata vare ni varia uvirikave, nora namariqi ni varia
havukaukave, ekaa haika namariqi vi ani vai haikarave, are vika
nimiaramanta vika vi haikara vi haikaraqaa raqiki variarave.

9 Ike, Noravauvo, are tinavu Noravanoma variaro. Ai autuvano nora
autu vaimantara ti, ekaa maa vataraqaa variaka ai autuara iriarave.

9

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, te tenta muntukaqihai ariara koqeve tivaqi virerave.

Are koqe kaiqa vo kaiqa vo kaiqa varaanarara te vaiinti nahenti tiva nimiqi virerave.

2 Are mintianarara ti, te ariara iriha quaheha variqi virerave.

Noravauvo, are nai virini kantaaqaini variarava variaramanta te ai autuqai tuaheraqi viha ihi tivaqi virerave.

3 Ti navutaaka ti harireka aniavara are ti kahaqiaramanta vika ai aatu qetake tuqantaavi kantama virare ti, kaavuntiha taiqa vi variarave.

4 Are nena *ko* ti variana taintaraqaa oquvi vaihara avuqavuqama kera *ko* tihara tiqaa kia uva vaivo tianarave.

5 Are vo vatanaa vo vatanaaka una variqa autu tuahere variaka nitihara vikaqaa uva vataanarave.

Are qora kaiqa varaaka vehi autu taiqa kera, vika nutuvata nunka kaararo kia vovanovata vika nutu qaiqaa iritaanarove.

6 Are navutaaka vehi autu taiqa kera vika vatuka, vo vatuka vo vatukavata vehi autu taiqa kaararo kia maa entara vovanovata vika vatuka autu irirave.

7 Ho iriate. Noravano Kotiva avuhainaava ekaa haikaqaa ekaa enta raqikiqiro vuanarove. Viva *ko* tireva nai avuhainaa tainta qerama kero vataivo.

8 Viva maa vataraqaa variaka uva iriharo avuqavu *ko* tivaqiro viharo vikaqaa koqema kero raqikiqiro vuanaro.

9 Navutaaka kauquqihai ruqemake anika, vika homa Noravano Kotiva inaini vivaro viva vikaqaa koqema kero raqikianaro. Nora maaraqi vaina vaiintiva, viva homa Noravano Kotiva inaini oru viraro vovano kia ho vira qoraiqama amitaanaro.

10 Noravauvo, ariara kankomake iriaka vika ariqaa muntuvi vaivarave. Ariara viva tinavu kahaqama timitaanarove ti variaka are kiama vika qaqira kenarave.

11 Iriate. Noravano Kotiva Saioniqi vaiharo tinavuqaa raqiki vaira. Ne ihi tivaqi viha vira autu tuahereha viva nora kaiqa varaira ekaa vatanaaka tiva nimiate.

12 Kotiva nora maaraqi varia vaiinti nahentika ike mpo ti varia uvara kia tauru karaitiro, viva vika uvavata iriharo, vika qoraiqama nimite variaka náiv*ata* qoraiqama nimite vaira.

13 Mpo Noravauvo, ti tavehara ike mpo tiva timitaane. Ti navutaaka ti qoraiqama timite variamanta te nora maaraqi vauraro ti noraiqaakero iha vimanta vauro. Ani ti ruaruama timitairaqe te kia qutu vuare.

14 Are ti ruaruama timitairaqe te quaheha, Ieruharemiqi variaka nivuqaa vaiha, are ti kahaqama timitena kaiqara vikavata tiva nimiha, ai autu tuaheraqi vuare.

15 Vo vatanaaka tinavuara aqu vuate ti, hiqainti quvitaaraqi nái aqu vuarave.

Vika tinavuara vaara vuitaaraqaa nái aru vuarave.

16 Noravano Kotiva uva avuqavu iharo avuqavu uvaqai ti vaimanta, vaiinti nahenti vira avuqavu okara kankomake tavaara.

Qora kaiqa vare variaka vokiaka qoraiqama nimitareka auti variavaro, vika qora kaiqavano nái qoraiqama nimite vaira.

17 Ekaa qora kaiqa vare variakave, Kotira tauvaqa utu amite variakave, vika qutu vuaka varianaini vivara.
18 Kotiva kiama vehi vaiinti nahentiara ekaa enta tauru kaanaro. Viva vika kahaqiaina entava quqaama qovaraiqianaro. Nora maaraqi variaka, vika kia qumina Kotira veka vaivara. Viva vika uva irima nimitaanaro.

19 Mpo Noravauvo, himpuane. Kia qaqi kaira maa vataraqaa variaka ai uva raqake nái kaiqaqai varaqi vuate.
Are vo vatanaa vo vatanaaka una variqa autu tuahere variaka ntita varera vuru nena avuqaa kera vikaqaa uva vataane.
20 Are vika aatu itara haika nimiramanta vika voqamake qeteha tiha, Quqaama tenavu qumina vaiintiqaima vauro, tiate.

10

1 Mpo Noravauvo, nantiharae are kia ani tinavu kahaqiraitira, niaraini variaro?
Tenavu nora maaraqi vauna entara are nantiharae kukeqavira variaro?

2 Qora kaiqa vare variaka vika vehi vaiinti nahentiara qumina vaiinti nahentive tivakeha vika qoraiqama nimite variara.
Oho, are qaqi kairamanta vika vokiaka qoraiqama nimitareka tivate uvava vika nái qoraiqama nimitaarire.

3 Qora kaiqa vare vai vaiintiva, viva nai qora kaiqa varaainarara iriharo nai mahuta ti vairave.

Airaira voqavata varataa i vaiintiva, viva Nora Kotirara are vaaquqama vuane tivakeharo vira qoririma amite vairave.
4 Qora kaiqa vare vaiva te nora vaiintima vauro tivakeharo kia Kotirara noraiqaakero iriraitiro, kia vira rantareva auti vaira.
5 Mpo, qora kaiqa vare variaka koqemake variarave. Are avuqavu *ko* ti variana okarara, virara kia vika iri variara. Vika nái navutaakara naaraihama nimite variara.
6 Vika nariara tiha, Kiama vo haikavano tinavu qoraiqama timitaanarove. Maaravanovata tinavuqaa kiama qovaraiqianarove. Tenavu quaheha homa qaqi variqi virarave, ti variara.
7 Vika noqihairo qora uvaqai qovaraiqi vaimanta vika una uva vo uva vo uva ti variara. Vika vokiakara vaaquqama vuate tivakeha vika ntaihareka auti variara. Vaakama antua autivave, qora kaiqa varevave, vika noqihairo qovaraiqi vaira.

8 Vika vatuka tataaqa kukeqavi vaiha qumina vitare aitare i variaka arukareka auti variara.
Vika kia kempuka vai vaiintika arireka ampeqi variara.
9 *Raioni*vano kukeqaviro vaiharo aantau tavekero viraqaa aaquviro ravaaqavu kaintemake, vika kia kempuka vai vaiintika ravaaqavuke rarau vare vuara.
10 Oho, qora kaiqa vare variaka kempukavano voqavata vaimanta vika kia kempuka vai vaiintika ruqutuke rupitaitima kaamanta vika hiqintivi variara.

11 Qora kaiqa vare variaka nariara tiha, Kotiva kiama tinavu tave
vaivo. Viva tenavu qora kaiqa vare vaunarara kia noraiqaakero iri
vaivo, ti variarave.

12 Mpo Noravauvo, himpuane. Kotio, are nora maaraqi variakara kia
tauru karaitira, qora kaiqa vare variaka ruqutuane.
13 Qora kaiqa vare variaka ai tauvaqa utu amiteha tiha, Kotiva kiama
tinavu qora kaiqa kaara ruqutuanarove, ti variara.
Ho nantihae vika minti ti variavo?
14 Quqaama are vika qora kaiqa vare variara tave varianarave. Are
vika vaiinti nahenti qoraiqama nimite variara tavera, vika ntaihareva
qeramatera varianarave.
Vaiinti nahenti kia ho nái kahaqi variaka, vika ariqaa muntuvi vaiha,
ariara viva tinavu homa kahaqianarove, ti variavo. Viqa vaintive, vehi
vaiinti nahentive, are vika kahaqiravama variaro.
15 Are qora kaiqa vare variaka vika kempuka taiqa kaane. Nái
qora kaiqa kaara are vika ntaihairamanta vika kia qaiqaa qora kaiqa
varaate, turo.
16 Noravauvo, are tinavu avuhainaava vaihara, are ekaa enta variqira
vinarave. Are una variqanavu autu tuahere variaka, nena vataqaa-
haira nititama kairamanta vuate.

17 Noravauvo, qoraiqama nimitaa vaiinti nahentika vaiha vika ai aare
uvara irira, vika kempukaiqama nimitaane.
18 Viqa vaintive, nora maaraqi variakave, are vika uva avuqavuqama
nimitaira vika ho vaimanta maa vataraqaa variakaqihairo kia vovano
qaiqaa vika qetara haika nimiarire, turo.

11

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravano Kotiva ti antua timitaarire ti, te virara noraiqaake iriqi vi
vaunara.
Te minturamanta ne nantihae tiriara tiha, Uvirivano qetakero vin-
tema kera, are kantera aiqinaini viramanta ai navutaaka kia ai aruate,
ti variavo?
2 Ne tiha, Oho, qora kaiqa vare variaka mantaaqavi vaiha, vika nái
huru vuike avuqavu ni variaka ntaihareka vikaqaa hinta utute variavo.
3 *Kamaanira* kempukavanovata taiqa viramanta ⌞qora kaiqa vare
variaka vika nái varaataa i kaiqara vare variamanta⌟ avuqavu ni
variaka nantiakee ho vaivarave?

4 ⌞Ho ne minti ti variaka iriate.⌟ Noravano Kotiva ⌞kia viraitiro⌟, viva
nai takuqi Naavuraqi qaqima vaivo.
Noravano Kotiva naaruvaini vaiharo nai avuhainaa taintaqaa oquvi
vaiharo ekaa naato vataini varia vaiinti nahentika taveharo, vika vare
varia kaiqaravata kankoma kero iri tave vairave.
5 Noravano Kotiva vaiharo koqe vaiinti nahentivata, qora vaiinti
nahentivata tuantikero tave vaira. Vokiaka ruqutiha qoraiqama nimite
variakara, viva kia vikara antuqa arivaro vairo.
6 Viva naaruvaihairo iha auru qaqi ite vainara qora kaiqa vare
variakaqaa rauru kaanaro.

Nái qora kaiqa varera kaara viva kempuka uvai vara kairaro utiharo vika tatoqa aqukaanaro.
7 Noravano Kotiva avuqavu kaiqa vare vaivara tiro, viva avuqavu kaiqa vare variakara antuqa arivaro vairo.
Avuqavu kaiqa vare variaka, vika homa Kotiva vainaini oru vaiha koqemake variqi vivara.

12

Devitiva maa ihira qara ntuvatora
1 Mpo Noravauvo, ti kahaqiane.
Koqe vaiinti vovanovata kia maini qaqi vaivo.
Ekaa maa vaiinti nahentikaqihairo kia vovanovata ariara no-raiqaakero iri vaivo.
2 Ekaa vika nai una tiva amite nai una tiva amite i variara.
Vika nái noqihai uqerara uva tivakeha una uvaqai ti variara.

3 Noravauvo, are vika no tinta kairamanta kia qaiqaavata uqerara uva tiate.
Nái mahuta ti varia vaiintika no tinta kaira evaara variate.
4 Vika tiha, Tenavu uqerara uva tivaqi viha vo haika vo haika varararerave. Tenavu uva tiataa iraqe qaqiqai tivaqi vuariraro kia ho vovano tinavu no tinta kaanarove, ti variara.

5 Vika minti ti variavarovata, Noravano Kotiva tiharo, Vinavuka nora maara vehi vaiinti nahentiqaa vate variamanta vika ke ke ti variara te irunarara ti, vate te himpi vika antua nimitaari vika koqemake vaimanta qora vaiintinavu kia qaiqaavata vika qoraiqama nimitaate, tiro.
6 Noravano Kotiva tivatai uvava vaireva, quqaa uvama vairo.
Silvaa orivano anomakero hiqama vuarire ti, 7 tataa ihaqohai *unta/nuta* keha hiqama taara voqaara, Kotira uvavano nai koqe uvama vairo.

7-8 Noravauvo, te tavauramanta qora kaiqa vare variaka vona vona tuqavaaqamake vi ani variamanta qaqi vaiinti nahenti vika taveha, vika qora kaiqara koqe kaiqave ti variara.
Mpo Noravauvo, qora vaiinti nahenti vika tinavu qoraiqama timitevorave tira, are tinavu antua timitaqi vi vairaqe tenavu ho variare.

13

Devitiva maa ihira qara ntuvatora
1 Mpo Noravauvo, tairentae are qaiqaa ti iri timitenarave?
Are ekaa entae tiriara tauru kehara variqira vinarave?
Are nanti nanti entae ti tivuqaa kukeqavira variqira vinarave?
2 Ti muntukavano qoraiqimanta te vo enta vo enta nora maara varaqi vi vaunara.
Mpo, are taireve vi maarara taiqa timitenarave?
Tairentae are ti kahaqiramanta ti navutaaka kia qaiqaavata ti haatara kaate?

3 Noravauvo, are ti Variqavano variaro. Vo tivakera, ti tavera ti qaiqaa kempukaiqama timitaane.

Hauri are ti qaqi kairaqe te qutu vuarora.
4 Hauri ti navutaaka tiriara tiha, Tenavu vira aatarama kauro, tivakeha oqovivi autiha vora ntuva timitevora.
5 Ai muntukavano tiriara vainara te virara noraiqaake iriqi virera.
Quqaama are ti ruaruama timitenarara tiro, ti muntukaqihairo koqe i vairaqe variqi virera.
6 Noravauvo, are ti koqema timitaanarara ti, te ai ihi tiva amitaqi virerave, turo.

14

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Kia avu aato vataaka tiha, Kia Variqavanovata vaivo, ti variara.
Vika qoraiqamavi vaiha, qora kaiqaqai vare variara. Vikaqihairo kia voqavanovata koqema kero avuqavu ni vaira.

2 Noravano Kotiva naaruvaihairo maini viavi tavaivaro maa vataraqaa variakaqihairo kia voqavanovata vira okara kankoma kero tavaiva vaira.
Vikaqihairo kia voqavanovata vira okarara irireva vira rante vaira.
3 Kia voqavanovata mintimanta ekaa vataini variaka Kotira aaraqaahai tuqantaavi hampi aaraqaa vi variara.
Ekaa vataini variaka qoraiqamavi variavaro, kia vikaqihairo voqavanovata Kotira kaiqa koqema kero vare vaira. Kia voqavanovata mintirave. (Romeni 3:10-12)

4 Noravano Kotiva tiharo, Qora kaiqa vare variaka, kiae vika avu aato vaivo? Vaiintivano kara nama taiqa kaintemake, vika ti vaiinti nahenti aru taiqake variarave. Vika kia tiriara iriraiti, kia ti haare variarave, tiro.

5 Ho Kotira uva koqemake iri varia vaiinti nahentika viva vika kahaqama nimite vairara ti, naantiara qora kaiqa vare variaka aiqu kauqu ntiri ntiri i vaira voqamake aatu itaira qeteha vaivara.
6 Vehi vaiinti nahenti tiha, Kaiqe minti minti iare, ti variamanta qora kaiqa vare variaka vika aara kuvai nimite variara.
Ho ne qora kaiqa vare variaka iriate. Vehi vaiinti nahenti variavaro Noravano Kotiva vika antua nimite vaivama vaivo.
7 Mpo, Kotiva Saioni vatukaihairo vaiinti vo atitairaro viva tinavu Isareri ruaruama timitairera, te virara koqeve tiataarave.
Naantiara Noravano Kotiva nai vaiinti nahenti qaiqaa koqema nimitaaina entara vika kaiqavano ho vairamanta vika koqemake variqi vivarave. Vi entara Isareri voqamake quaheha vaivarave.

15

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, tauka taukae ai Naavu turuaraini ho vaivarave?
Tauka taukae ai takuqi vai aiqinara Saioni Aiqinaqaa vaiha, ai quahama amitevarave?

2 ⌞Maa vaiinti nahentikama ho mintivarave:⌟

Vika kia Kotira uva raqa karaiti, ekaa vira uva iriqi viha koqe aaraqaa niha quqaa uvaqai ti variaka, vikama Kotira Naavuqive Kotira aiqinaqaave ho vaivara.

3 Vika vo vaiinti autu vataini tuvi vuantorave ti, kia virara qora uva ti variara. Vika nái tonti kia qoraiqama nimite variara.

Vika nái tataaqa varia vaiinti nahentika kia qoraiqama nimitareka una uva vokiaka viti viri tiva nimi variara.

4 Vika Kotiva qoririma nimitai vaiinti nahentikara kia antuqa arimanta vaiha, Nora Kotira uva koqemake iri variaka nora autu nimi variara.

Vika nái kauqu aiqiqaa aqukeha tivataa uvara kia qaqira karaiti, koqe entae qora entae vi uvara avataqi vi variara.

5 Vika vokiaka nimia monura qaiqaa nái varareka iha, kia vitare vo monuvata naariraiti, qaqi nái nimia monura viraqai vare variara.

Vovano qutaru monu vika nimiharo tiharo, Ne vi vaiintirara una uva tivaro viva kia *ko* aatara kaarire timanta vika kia vira uva iriara.

Tauka taukae koqe kaiqa mintimake vare variaka, vika kia kuntavaivaima vare kaavu ntiraiti, koqemake variqi vivara.

16

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, are ti antua timitaane ti, te are iananaini ani vauro.

2 Te Nora Kotirara tiha, Are ti Noravano variaro. Areqai ti koqema timite variaravama variaro, turo.

3 Vataini variaka vo variqara noraiqaake iriaka, vi variqauka qumina haikaqai variavaro vikara kia ti antuqavano vaimantama vauro.

4 Vaiinti nahenti tuqavaaqamake vi aniha una variqanavu avataqi ni variaka, vika vaivaro nora maaravano vikaqi qovaraiqianaro.

Vika ruvaaqumavi vaiha una variqara quara aantau aru nimitareka ivaqe kia te vika hampata oru vairera. Kia te vika una variqa nutu tuahera karera.

5 Noravauvo, kia vovano ti noravano vaivara areqaima ti noravano variaro.

Te vo haikara aavoqiarirara are homa vi haikara ti timinarave. Are tiqaa koqema kera raqiki variaramanta te kia qetaraiti, variqi vi vaunara.

6 Are timiara vatava koqe vata vaivaro tini kaama taara haikava koqe haikama vaivo.

7 Noravano Kotiva ti koqe uva maara tiva timi vaimantara ti, te vira autu tuaheraqi virera. Entaqivata Noravano Kotiva ti koqe avu aato timi vaimanta vaunara.

8 Te tavauraro Noravano Kotiva ti kauqu tanaraini vairara tiro, kia vo haikavanovata ti qoraiqama timite vaimanta te ho vaunara.

9 Noravano ti aaqanto vaivarora tiro, ti muntukavano koqe ivaro ti novanovata quaheharo uva ti vaimanta te kia vo haika aatu qetaraiti, variqi virera.

10 Are kia ti qutu vuaka varianaini kenarave. Are kia ti nena kaiqa vaiinti koqera qaqira kairaro ti vaatavano qumina nteraanaro. (Kaiqa Varora 13:35)

11 Tiriara viva koqema kero qaqi variqiro vuarire tira, are vi aarara
ti humiqaanara.
Te ai aaqanto variariraro ti muntukavano koqe iarire.
Te ai kauqu tanaraini vaiha ekaa enta quaheha variqi virera.

17

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Noravauvo, te ariara viva ti uva avuqavuqama timitaarire ti,
te ai aare vauro.
Te tenta noqihai kia una uva tiraiti, ai aare vaunarara tira, are ti uva
iriane.
2 Avuqavu ni varia okarara are kankoma kera iriaravara tira, are *ko*
tiharama tiriara kia viraqaa uva vaivo tinarave.

3 Ti avu aatoqi vaira are kankoma kera iri tavaanara. Te qora
kaiqa varaarorave tivake vaurara, are entaqi ti avu aato muntukaqi
tuanti taantima kera tavairera, are tavairaro kia viraqi te qora kaiqa
autuarirava voqavanovata varianarove.
4 Te ai uva koqemake iri vaunarara ti, vo vaiintinavu tiroriha nái
kenauka ruquti varia aararaqaa kia te ni vaunarave.
5 Te ai aaraqaa niha, kia te vi aararaqaahai vo aaraqaavata vetante
verantemaqi ni vaunarave.

6 Kotio, quqaama are ti uva iri varianarara ti, te ai aare vauro. Ho
vate are nena aato ti timiharama ti uva iriane.
7 Ai aumanto oru variaka are vika antua nimite variaravara tira,
ai muntukavano tiriara vainara ti humiqehara tivata ruaruama timi-
taane.
8 Are nena avuqaa koqema kera raqikianantema kera, tiqaavata
raqikiana.
Kokoraaravano aroka rairakero nai naati aqu amitaintema kera, are
tiqaavata koqema kera raqikiramanta 9 qora kaiqa vare variaka kia ti
qoraiqama timitaata.

Oho, navutaaka ti haru kareka ti ututumate variavo.
10 Aaqurihama nimite varia okarava kia vikaqi vaimanta variara.
Vika nái mahuta tivakeha nái nutuqai tuahere variara.
11 Oho, vika ti aiqu *taararamaqi/uramaqi* ani, ti ututumate, ti utu
vataini rutahaa karekama auti variavo.
12 *Raioni*navu aantau aru kareka autuantemake, vika ti haru kareka
auti variara. Nora *raioni*vano aantau arukareva kukeqavi vaintemake,
vika tiriara aituti variara.
13 Mpo Noravauvo, ani ti navutaaka hampata iqoka raquqira vihara
vika naatara kaane.
Nena iqoka paipeqohaira qora kaiqa vare variaka kauquqihaira ti
ruaruama timitaane.
14 Noravauvo, vataihainaa haikaraqai noraiqaake iri variakaqaa-
haira ti ruaruama timitaane.
Vika nái qora kaiqa varaara kaara are nái qoraiqama nimitehara vika
vaintivaravata naintivaravata qoraiqama nimitaane.
15 Te avuqavuqamake ni vauraukara ti, te naantiara quqaama ai viri
tavarara.

Te vaitaainaraqihai himpi, are ti vataakera vainarara iriariraro, ti muntukaqihairo koqe iraqe vairara.

18

Kotiva Devitira Sorura kauquqihairo ruaruama amito entara maa ihira qara ntuvatora
(2 Samueri 22:1-51)

1 Noravauvo, ti muntukavano ariara voqama kero vaimanta vauro.
Are ti kempukaiqama timitaaravama variaro.
2 Nora orivano ti antua timitaintema kero, Noravano Kotiva ti antua timite vaivo.
Kempuka vaantaavura voqaarama viva ti ututumate vaimanta te ho vauro.
Viva navutaaka kauquqihairo ti ruaruama timite vaivama vaivo.
Nora orivano ti antua timitaintema kero, ti Variqavano ti antua timite vaimantara ti, te vira vataake variari ti navutaaka kia ho ti qoraiqama timitevarave.
Kainkevano vaiinti antua amitaintema kero, viva tiqaa koqema kero raqiki vaimanta vaunarave.
Vira kempukavano navutaaka kauquqihairo ti ruaruama timite vairave.
Kempuka vaantaavura avutaqi variaka ho variantemake, te viva inaini vaiha koqemake vauro.
3 Te Nora Kotira aarauraro viva navutaaka kauquqihairo ti qaqini vara kaimantara ti, tenavu vira autu voqavata tuahera kaarivama vaivo.

4 Qutira haikavano naaqunta voqaara ti vunta vaantama kero uqurama taimanta te qutuvi ruhiqauvi vaunara.
Huvura namarivano ekaa haika qoraiqama kaintema kero, qora haika, vo haika vo haikavano ti qoraiqama timite vaimanta vaunara.
5 Kunavano aantau arukareva kahe kahemaqiro vintema kero, qutira haikavano ti ravaaqavu kareva auti vairave.
Vaara vuitaara voqaara matipa quvitaava ti ravaaqavu kareva auti vairave.
6 Te mintimake nora maaraqi vaiha Nora Kotira aare vaunara.
Ti Variqavano ti kahaqiarire ti, te vira aare vauraro viva nai naavuqihairo ti uva irira.
Te virara tiha, Mpo Noravauvo, ti kahaqiane, turaro viva aato ti timiro ti uva irira.

7 Viva ti uva irivaro vira voqamakero arara itaivarora tiro, vaturavano utivaro aiqina tuqaqihairo voqama kero qakaa qakaa iharo vaira.
8 Mintivaro vira aiqianahairo iha muravano oru vivaro noqihairovata ihavano aitarero voqama kero iteharo tatoqaqiro vivaro iha auruvanovata aitarero itaqiro vi vaira.
9 Viva naaruva qantuakero viraqihairo tuvivaro vira aiqutaraini voqama kero konkira ari tonavuva vaivaro 10 viva kempuka *enseli*qaa oquviro vaivaro uvai vai arokava vira vita varero ata varero tuvi vaivaro 11 viva konkira aruraqohairo nai viri vaata *navuma/naavuma* taivaro vankora tonavuvano vira ututuma taivaro 12 viva vainaini

voqamakero ataa i vaivaro vira avuni tonavuvano kumporaiqama taivaro *taaru/kaampura* nti vaivaro aaquakaavata uti vaira.
13 Mintiaqiro vi vaivaro naaruvavano uva tintema kero, Noravano Kotiva uva timanta vataini variaka iriavaro nai virini kantaaqaini vaiva uva tira.
14 Vaiintivano veva tuta kaintema kero, Kotiva aaquakaa aquqiro viharo navutaaka raumpirima kaimanta vika voqamake qeteha ruqemake vi aniara.
15 Mpo Noravauvo, are nena navutaaka niti vaihara nena aiqianahaira aiho vuaqa kaararo nora uvaivano uti vaira voqaara ai aihovano nora namari raira aqukaivaro, vevanto ataaqi vai vatava qoqaa vaivaro vata tuqavanovata qoqaa vaira.

16 Noravano naaruvaihairo nai kauqu tutukero veva muntukaraqi vai varuvaqihairo ti utu mpaqi vaari qaqini kaira.
17 Ti navutaaka kempuka vaikave, ekaa ti navutaiqi variakave, vika ti haatara kareka auti variavaro Noravano Kotiva vika kauquqihairo ti ruaruama timitaira.
18 Te nora maaraqi vauraro ti kempukavano kia ho vai entara ti navutaaka ti hampata iqoka raqireka anintaavaro Noravano Kotiva ti antua timitero 19 ti tivita varero navutaaka kia ho ti harinaini, nahainaini vuru kaira. Vira muntukavano tiriara vaivarora tiro, viva mintira.

20 Te avuqavuqama keha kaiqa vare vaunarara tiro, Noravano Kotiva virara iriharo ti koqema timitero tiqaa koqema kero raqiki vaira.
Kia tiqaa uva vaivarora tiro, viva ti koqema timite vaira.
21 Noravano Kotiva tivatai uvara, te vi uvara iriqi vi vaunara.
Kia te tenta Variqa tauvaqa utu amiteha qora kaiqa vare vaunara.
22 Te viva vo uva vo uva tivakero vataira iriqi viha, kia vira uva voqavata raqa kaunara.
23 Kotiva kankoma kero iri tavaivaro kia vovano vo haika kaara tiqaa uva ho vataanaro.
Viva kankoma kero iri tavaimanta te qora kaiqa varaarorave ti, te tentaqaa koqemake raqiki vaunara.
24 Noravano Kotiva te avuqavu ni vaunarara iriharoma viva tiqaa koqema kero raqiki vairo.
Viva kankoma kero iri tavaivaro kia vo uvavanovata tiqaa vairo.

25 Noravauvo, ariara noraiqaakero iriqiro vi vai vaiintirara arevata virara noraiqaakera iriqira vinarave.
Kia viraqaa uva vai vaiintiva vaivara are kia vi vaiintiraqaa uva vatenarave.
26 Nai avu aatoqi kia vaaqu kaiqa varaainarara iriraitiro, takuqi vai okarara iri vai vaiintiva vaivara, are nena takuqi vai okarara vi vaiintira umiqenara.
Qora okararaqai nai avu aatoqi iri vai vaiintiva vaivara are vira navutaiqama amitenara.
27 Kia nái autu tuahere variaka variavara are vika ruaruama nimite varianara.
Nái nutu tuahere variaka variavara are vika nutu vatainiqama kenara.

28 Noravauvo, are ti aara ataama timite variaravama variaro.
Konkiraiqiva tiqaa vaivara, are vira vara qaqini kera, ataama timite variaro.
29 Are ti kempukaiqama timitairaqe te tenta navutaaka hampata homa iqoka raqirarave. Are ti Variqavano ti kahaqiraqe te homa ori vaantaavuraqi vaatinte navutaaka naatara kararave.
30 Kotiva vare vai kaiqava vaireva, ekaa vi kaiqava koqe kaiqaqaima vairo.
Noravano Kotiva tivatai uvava quqaa uva vaivaro vaiintivano homa vi uvara iriro viraqaa muntuviro varianaro.
Tinavu mantaaqa timitaane ti varia vaiinti nahentika, viva kainke voqaara vika antua nimitaanaro.
31 Noravano Kotiva viva Variqavano vaivaro kia variqa voqavanovata vairo.
Vivaqaima nora ori voqaara kempukavano vaiharo tinavu avuta ntuva timite vairo.
32 Kotiva vivaqaima ti kempukaiqama kaimanta te aaraini vi ani vauraro viva te nuaina aarara koqema timite vaimanta ni vaunara.
33 *Diaa* aantauvano aiqinaini kia kuntavaivai iraitiro, koqema kero nintema kero, viva ti aiqutanta kempukaiqama timitaimanta te onkaiqirainti niha kia kaavu ntiraiti, ni vaunara.
34 Viva iqoka raqua okarara ti humiqe vaimanta te *baraasi*qohai aututaa hurura ho hinta uti vaunara.

35 Noravauvo, are ti antua timitera, ti ruaruama timitehara, tiriara viva hiqintuantorave tira, nena kauqu tanaraqohaira ti tuate varianara.
Are ti kahaqiaramanta te vaiinti nahenti nivuqaa nora autu vataukama vauro.
36 Are koqe aara autu timitaara te vi aararaqaa niha kia kaavu nturo.

37 Te tenta navutaaka ntataqi viha vika qoraiqama nimitaunara.
Te vika ntataqi viha kia tuqantaa taqantaa iraiti, kempukaiqamake vika ntataqi vivi, oru vika aru taiqa kaunara.
38 Te vika aru kauramanta vika ti aiqutaraini hiqintivi kia qaiqaavata himpuara.
39 Are ti kempukaiqama timitaaramanta te tenta navutaaka hampata raquqi vivi, vika naatara kaunara.
40 Are ti navutaaka qetara haika nimiaramanta vika te unanaihai ruqemake kantama vuara.
Ti navutaiqi varia vaiintika te vika vehi autu taiqa kaunara.
41 Vika naveraitiha, Mpo, vovano tinavu kahaqiane ti variavaro, kia vovanovata vika kahaqama nimitaira.
Vika Nora Kotira aaraavaro viva kia vo tiraitiro, kia vika kahaqama nimitaira.
42 Uvaivano vuaqa kai konkomara voqaara te vika rukavu raakavuma kaunara.
Vaiintivano aaraqaa vai horara vi ntavake ai ntavake iantemake, te vika qoraiqama nimitaunara.

43 Noravauvo, vo vaiintinavu tiriara viva tinavuqaa raqikiantorave ti, ani ti hampata iqoka raqi variakaqaahaira are ti ruaruama timitera, ti noraiqama kaaramanta, te vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqiki vaunara.

Te kia iri tavauna vatanaaka, vate te vikaqaa raqiki vauramanta
44 vika ani ti aaqanto kankakaavi vaiha te uva ti vaunara koqemake
iri variara.
45 Vika ti aatu qeteha aiqu kauqu ntiri ntiri i vaiha nái vaantaavura
ututuma taa vatukara, vo vatuka vo vatuka qaqirake, ani ti vevaaraini
variara.
46 Ho iriate. Quqaama Noravano Kotiva qaqi variqiro vi vaiva vaivo.
Nora orivano vaiinti antua amitaintema kero, viva ti antua timite
vaivama vaivo. Ne vira autu tuahera kaate.
Ti ruaruama timite vaira, ne vira autu noraiqama kaate.
47 Viva ti kahaqi vaimanta te navutaaka naatarake vaunara.
Viva vo vatanaa vo vatanaaka ti vevaarainiqama kaimanta te vikaqaa
raqiki vaunara.
48 Viva navutaaka kauquqihairo ti ruaruama timite vaira.
Noravauvo, vokiaka iqoka raqiha ti haatara kaare tiavara, are vika
kauquqihaira ti tivita viri qaqini kaanara.
Voqamake nái kena vaiinti ruquti variaka ti aru kaare tiavara, are
vika kauquqihaira ti ruaruama timitaanara.
49 Noravauvo, are mintianarara ti, te vo vatanaa vo vatanaaka
avutana vaiha ai autu tuahera karerave.
Are kaiqa vara timitaanarara iriha, te ihi tivaqi viha ai autu tuahera
karerave.
50 Noravano Kotiva ti Devitika noraiqama kaimanta te avuhainaa vai-
inti vauraro viva ti kahaqimanta te qaiqaa qaiqaavata tenta navutaaka
naatarake vaunara.
Te viva kaama tai vaiintika vauraro vira muntukavano tiriara vaira.
Viva ti Devitikaravata, te kuvuarama tauraukaravata, ekaa enta
muntuka vateharo variqiro vuanaro.

19

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Ike, naaruvavano Kotira mpeqa okaravano takuqi vaira tinavu tiva
timi vaivaro virikanta viva nai kauquqohairo koqema kero autukero
vatai haikava, vo haika vo haikavano qoqaa vaimanta tave vaunarave.
2 Vo enta vo enta aatitairaqaa naaruvavano mintima keharo Kotiva
Noravano vairara tiva timiqiro vi vaivaro, vo enta vo enta entaqi
naaruvaini vai haikava Kotira mpeqa okara humiqe vaimanta tave
vaunarave.
3 Vi haikava vi haikava naaruvaini vaiha Kotira mpeqa okarara
tiva timiha kia vaiintivano tiva timiantemake tiva timi variara. Vika
tiva timi variamanta tenavu vika uva iriha kia aatoqohai vika uva iri
vaunarave.
4 Vika mintimake tiavarovata, vika uvavano ekaa naato vataini vi ani
vaimanta ekaa tenavu vataini vaurauka vika uva iri vaunarave.
Kuari avuvano naaruvaini variarire tiro, Kotiva kuarivano vari-
aina vatukara autu kero vataivaro, 5 nahenti varareva i vaiintiva
nai naavuqihairo quaheharo veva ntaintema kero, kuari avuvano
vevantero ite vaira.
Kempuka vaiintivano quaheharo vokiaka naatara kareva kantain-
tema kero, kuari avuvano naaruvaini uri vi vairave.
6 Kuari avuvano naaruva hini mantaraihairo uruntero uritarero otu
ntavara hini mantaraini aqu vi vairave.

Kuari avuvano naaruvaini uriharo ite vaivaro kia vo haikavanovata viva ite vairaqaahairo kukeqaviro varianarove.

Kotiva tiva vatai uvarara tura

7 Noravano Kotiva tiva vatai uvava koqe uvaqai vairave. Vi uvava vaiinti kempukaiqama amite vaivaro viva koqema kero variqiro vi vairave.

Noravano Kotiva mintimake nuate ti uvava quqaa uva vairara ti, tenavu vira uvara homa noraiqaake iriqi virarave.

Vira uvavano kia koqe avu aato vatai vaiintira kahaqi vaivaro vira avu aatovano koqema virave.

8 Noravano Kotiva uva maara tivataiva avuqavu uva vaimanta tenavu vira uva maara iri vauraro tinavu muntukavano koqe iro vairave.

Nora Kotira uvavano vaiinti avu aato ataama amitaivaro viva kankoma kero irirave.

9 Nora Kotira aatu qeteha vira autu tuahere okarava koqe okara vaimanta vaiinti nahenti vi okarara avataqi vi variaka ekaa enta variqi vivara.

Noravano Kotiva ekaa uva vataiva quqaa uva vaivaro vi uvara iriqiro virava avuqavu nuanaro.

10 *Kori* oriara koqe haikave tivakeha vira varareka auti variantemake, tenavu Kotira uvara koqe uvave tivakeha vi uvara irirera autiha vaunara.

Koqemake hiqamataa *kori* oriva koqe ori vaivarovata, Noravano Kotiva tivatai uvava vi oriravata aatarakero avunima vairo.

Noravano tivatai uvava *hani*vata aatarakero voqama kero hiakaa irave. *Bi*vano nai naavuqi nkurutai *hani*ra hiakaa ivarovata, Noravano Kotiva tivatai uvava viravata aatarakero voqama kero hiakaa iro vairave.

11 Mpo Kotio, te ai kaiqa vaiintivano qora aaraqaa vuarorave ti, te ai uva viraqai iriqi vi vaunarave.

Te vi uvara koqemake iriqi vi vaurara, are virara irihara ti koqema timite variaro.

12 Mpo Noravauvo, te kia kankomake iriraiti, qora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare vauna uvara ti nunka timitaane. Ti avu aato hiqama timitairaqe te vi kaiqara vi kaiqara kia varaare.

13 Te qora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa varaataa imanta vare vaunara, vi kaiqara qaiqaa varaarorave. Are ti kahaqama timitairaro vi kaiqava kia qaiqaa tiqaa raqiki vairaqe te kia ai uva raqa karaiti, koqemake variariraro kia vo uvavanovata tiqaa variarire.

14 Mpo Noravauvo, arema ti antua timitera, ti ruaruama timite variaravara tira, ti kahaqama timitairaro ti noqihairo qovaraiqiaina uvavavata, te avu aatoqi iritaaina uvavavata, koqe uvavanoqai vaiharo ai quahama amitaarire.

20

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 ⌞Avuhainaao⌟, kairaro nora maaravano ariqi vaina entara Noravano Kotiva ai kahaqiarire.

Kairaro tinavu kaivaqara Iekopira Variqa nora autu vaiva viva ai antua amitaarire.

2 Kairaro Saioni Aiqinaqaa Nora Naavuqi vaiva, viva ai kahaqiharo
kempukaiqama amitaarire.
3 Kairaro viva are vo *ofaa* vo *ofaa* vira amite varianara, kia tauru
karaitiro, viva are vo *ofaa* vo *ofaa* iha quara amitaanara viraravata ai
quahama amitaarire.
4 Kairaro ai muntukavano vaina haikara viva ai amiro, are
nana kaiqa varareva aatoqi iritenara viravata ai amiarire. ⌞Te ai
avuhainaarara irihama Kotira aarama amitauro.⌟
5 Kotiva mintima kero ai kahaqirara are iqoka raquqira vihara nena
navutaaka naatara kena entara, vi entaraqaa tenavu ai hampata vaiha
voqamake quaheha naverai tivaqi viha Kotira autu tuaheraqi virerave.
Mpo, kairaro Noravano Kotiva are vira aarehara tina uvara ekaa
iriarire.

6 Te kankomake iruraro Noravano Kotiva ti kaama tero ti noraiqama
kaimanta te avuhainaa vaiinti vauraro viva ti kahaqi vaimanta vau-
nara.
Te vira aarauraro viva naaruvaini nai takuqi vairaqihairo ti uva iriro
ti kempukaiqama timitaimanta te navutaaka naatarake vaunara.
7 Hini kiaka tiha, Tenavu airi iqoka *kaari* vataarera, homa navutaaka
naatara kararave tiamanta, hini kiaka tiha, Tenavu iqoka ohi airitahaa
vataarera, homa navutaaka naatara kararave, ti variara.
Minti ti variamanta tenavu tentanavu Variqa Nora Kotira kempuka
viraraqai noraiqaake iriqi vuariraro viva tinavu navutaaka ho naatara
timitaanarove, ti vaunara.
8 Vi vaiintika kuntavaivaima vare kaavu ntivaqevata, tenavu kia
mintiraiti kempukaiqamake himpi vairara.

9 Noravauvo, are tinavu avuhainaa vaiinti kahaqiraro viva tinavu
navutaaka naatara kaarire.
Tenavu ai aaraaina entara are tinavu uva irira, tinavu kahaqama
timitaane, turo.

21

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, are tinavu avuhainaa vaiinti kempukaiqama ami-
taararo viva oru navutaaka naatara kairara tiro, viva ariara voqama
kero quaheharo vairo.
2 Vira muntukavano vai haikara, are vi haikara vira amianara.
Viva ai aareharo ariara ti navutaaka naatara timitaane tivara are vira
uva irira vira kahaqianara.
3 Are viva inaini oru ntera vira koqema amitera, viraqaahaira are
avuhainaa tovaqa *kori*qohai aututaara vira qiataqaa aqu amitaanara.
4 Viva ariara tiharo, Te airi enta variqi virerave, tivara are vira uva
irira, airi enta qaqi variqiro vuainara vira amiararo viva variqiro vi
vaira.
5 Are vira kahaqiararo vira autuvano ekaa vo autu vo autuvata uri
aatarakero nai nora autuma vairo.
Viva ai kauquqihairo nora autuvata, nora kempuka takuqi vai
kempukaravata, varaira.
6 Are vira koqema amitaana haikava kia taiqa viraitiro, ekaa enta
ekaa enta vira vataakero variqiro vuanaro.

Are vira aaqanto varianarara tiro, vira muntukavano koqe ivaro vairave, turo.

7 Noravano Kotiva nai virini kantaaqaini vai Variqara, viraraqai avuhainaa vaiintivano noraiqaakero iriharo, vivaqaima ti ho kahaqianarove, ti vaira.
Noravano Kotiva vira koqema amitaqiro vi vairara tiro, viva ho kempukaiqama kero variqiro vuanaro.
8 Avuhainaa vaiinti viva nai navutaaka ekaama ravaaqavu kaanaro.
Vira navutaiqi variaka, viva nai kauqu tanaraqohairo vika ekaa ravaaqavu kaanaro.
9 Nora ihavano iteharo ekaa haika ita kaintema kero, Noravano nai qovaraiqiaina entaraqaa vika ekaa tatoqa aqukaanaro.
Vi entara Noravano Kotiva vairaro vira arara itairaro viva avuhainaa vaiinti vira navutaaka ihaqohairo tatoqa taiqa aqu kaanaro.
10 Viva vika ekaa vehi autu taiqa kairamanta kia vika vaintivara voqavanovata vataini qaqi vaivara.
11 Vika ruvaaqumavi vaiha, avuhainaa vaiinti qoraiqama amitareka vo uva vo uva tivateva quminaiqama vuanaro.
12 Avuhainaa vaiinti viva hinta utukero vika arireva auti vairamanta vika qetake tuqantaavi aiqu autute kantama vivara.

13 Noravauvo, ai kempukavano nai uri aatarakero vairara ti, tenavu ai autu tuahere vauro.
Tenavu ihi tivaqi viha are nora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare varianarara tivaqi virerave, turo.

22

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, Kotio, ti Variqavauvo, nantiharae ti qaqira kaaro?
Mpo, te ariara ti kahaqiane turara nantiharae are niaraini vaihara kia ti ani ruaruama timitera iaro?
2 Mpo, ti Variqavauvo, te vo enta vo enta aatitairaqaa ai aare vauraravata, are kia ti uva irira iaro.
Te vo enta vo enta entaqi ai aare vauraro ti muntukavano kia qihaaqirave.
3 Are koqe kaiqaqai vare variarava nena avuhainaa taintaqaa oquvi variaramanta Isareri vaiinti nahenti ai autu tuahere variarave.
4 Haaru tinavu kaivaqaukavara ariqaa muntuvi vauvara are vika ruaruama nimitaanarave.
5 Vika ariara mpo tinavu kahaqiane tuvara are navutaaka kauquqihaira vika qaqini varakaanarave.
Vika ariqaa muntuvi vauvara are kia vika qaqira karaitira, are vika kahaqama nimitaanarave.
6 Mpo, kia te vaiintivauve vauro, te ahequ voqaukama vauro. Ekaa vaiinti nahenti ti nunurama timiteha kia tiriara antuqa arimanta variarave.
7 Vika ti taveha naaraihama timiteha, nái aru runkinkiri iha, mauru kumiki timiteha tiha,
8 Quqaae maa vaiintiva Kotirara tiharo, Viva ti kahaqiariravama vaivo tirave? Ho qaqi kaivaro Noravano vira kahaqiarire. Noravano

Kotiva quqaa virara quahairera, vira qaqi kaivaro ruaruama amitaarire, tiarave. (Mat 27:39)

9 Mpo Noravauvo, are koqema kera tiqaa raqiki variararo ti nova ti vatatairave.
Te naama ne vauna entaravata are tiqaa raqikiqira vuararo kia vo haikavanovata ti qoraiqama timitairave.
10 Ti vatatai entaraqaahai te ariqaa muntuvi vaunarave. Te vainti naatika vaurara are ti Variqavano varianarave.
11 Mpo Noravauvo, ti qoraiqama timitare iaka ani ti aumanto variarara tira, kia ti qaqirakera niaraini variane.

12 Purumakau qoranavu voqaantemake, ti navutaaka ti ututumate variarave.
Basaani vataihainaa purumakau qoranavu voqamake arara ite variaka voqaara vika ti ututuma taamanta ⌞te ruqemake vuaina aarava kia ho vaivo⌟.
13 *Raioni*vano aantau arukareva noraiqaakero uva tiharo no aaqaavu taintemake, ti navutaaka ti arukareka no aaqaavute variavo.
14 Mpo, namari ekaara qihia kaintema kero, ti kempukavano taiqa vivaro ekaa ti vuhaarivano aantauruma vivaro, vahavera ravita vintema kero, ti muntukavano qoraiqimantama vauro.
15 Ti huntavano aaharaiqama vivaro ti maaqirivano no virini vuruvi taatau vimantama vauro.
Mpo, te qutu vuarirava aumanto vaivara are ti qaqira kera iaro.
16 Qaakau vairinavu aantau avuta ntuva taantemake, qora kaiqa vare variaka ti ututuma teha ti qoraiqama timitareka auti variavo. Vika ti aiqu kauqu raqonta kaavo.
17 Ekaa ti vuhaarinavu qoqaa vaimanta, ti navutaaka ti taveha ti naaraihama timiteha huviqorave ti variara.
18 Vika ti utavaaqa varareka iha, *satu* arukeha ti utavaaqa rairake vare variara. (Mat 27:35)

19 Noravauvo, are ti kempukaiqama timite variaravama variaro. Mpo, kia ti qaqirakera niaraini variane. Vaaka ani ti ruaruama timitaira, 20 qaakau vairi vika kia nai iqoka paipeqohai ti harukaate.
21 Are *raioni* noqihaira ti qaqini vara kaane. Qaakau purumakauvano nai *pomu*qohairo ti raqonta kaantorave tira, are ti ruaruama timitaane.

22 Mpo, are mintima kera ti kahaqiraqe te are ti kaiqa vara timitenarara iriha tenta qata vakaukavara tiva nimiare.
Te vaiinti nahenti ruvaaqumavi vainaini vaiha ai autu tuahera karerave.
23 Ne iriate. Ne Nora Kotira aatu qeteha koqemake vira uva iriqi vi variaka, ne vira autu tuaheraqi vuate.
Ne Iekopira naintivara, ne Kotira autu noraiqama kaate.
Ne Isareri vaiinti nahenti, ne Kotira quahama amitaate.
24 Vehi vaiinti nahenti nora maaraqi variavaro Noravano Kotiva kia vika nunurama nimitaraitiro, viva vika vira aareha, Mpo, tinavu kahaqiane, ti varia uvara iriharo vika kahaqama nimite vaira.

25 Noravauvo, te vaiinti nahenti ruvaaqumavi vairaqi vaiha, te are kaiqa vara timitaanarara iriha, ai autu tuahera karerave.
Vaiinti nahenti ai autu tuahereka nivuqaa vaiha te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha tivatauna uvarara irihama, te ai *ofaa* iha quara amitaari 26 vehi vaiinti nahenti vika vi karara ho nevarave.
Vaiinti nahenti are inanaini ani vaika, vika ai autu tuaheraqi vivarave. Mpo, are vika koqema nimitaira vika ekaa enta koqemake variqi vuate.

27 Mpo, naantiara ekaa vo vatanaa vo vatanaaka vataini vaika, vika tuqantaavi orurante are Noravano vainanaini ani ai avuqaa kankakaamavi vaiha, ai quahama amitevarave, turo.

28 Noravano Kotiva viva avuhainaava vaiharo ekaa vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqiki vaivama vairo.
29 Noravano Kotiva mintima vairara ti, naantiara ekaa vataini vaika, airi airaira vateha koqe kara ne vaikave, ekaa vaiinti nahenti qutuvi taiqavi konkomaiqama vikave, naantiara ekaa vika vika Kotira avuqaa kankakaamavi vaiha vira autu tuahera kevarave.
30 Naantiara qovaraiqika, vika Kotiva nora kaiqa varainarara tiva nimiqi vimanta ekaa vika vika vaiha Nora Kotira kaiqa vara amitaqi vivara.
31 Kia maa entara vatataamanta qovaraiqika naantiara vika qovarama vimanta, maantimake vika tiva nimivara:
Noravano avuqavu kaiqaqai vare vaiva, viva naivano vaiinti nahenti ruaruama nimite vaivama vaivo, tivarave.

23

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Sipisipi qova koqeva nai sipisipiqaa raqikintema kero, Noravano Kotiva tiqaa raqiki vaimanta kia te vo haikaravata aavoqunara.
2 Viva ti qaqi kaimanta te koqe ukau kanta auraara vaunara. Viva ti tivita varero vuru koqe namarivano qihaaqama kero tuvi vainaini kaimanta te ho vaunara. (Qoqaiqama Kora 7:17)
3 Viva ti qaraaka kempuka timimanta te koqemake variqi vi vaunara.
Viva nai autu koqerara iriharo avuqavu vai aarara, vo aara vo aara ti humiqaimanta te taveha ho ni vaunara.
4 Noravauvo, are tintira variqira vihara nena sipisipiqaa raqiki variana kaavuraqohairavata, qaqi kauruqohairavata, ti antua timite variaramantara ti,
te qora onkaiqi voqama kero konkira ari vainaini nuarera, kia te qora haika aatu qetaariraro ti muntukavano qihaaqama kero vairaqe te koqemake vairara.

5 Te tenta navutaaka avuqaa vaurara are kara koqera ti qerama timitera, ti quahama timitehara ti qiataqaa vahavera koqera aqu timitera, tiriara ani kara naane tivakera, namarivata ti *kaapu*qi mpiqa kaaramanta te ho ne vauro.
6 Te kankomake iri tavauraro ai muntukavano tiriara variqiro vi vairara are ti koqema timite vairaqe te maa vataraqaa variqi vivi, ai Nora Kotira naavuqi ekaa enta variqi virerave.

24

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Maa vatavavata, ekaa maa vataraqaa vai haikavavata, ekaa vi haikava vi haikava vaireva, Noravano Kotiva i haikavama vairo.
Maa vataraqaa variaka, ekaa vikavata viva ikama variara.
2 Viva hoqarero nora namariqi vata tuqa autukero, nora namari veva muntukaraqi vata vira tuqa arakero vataira.

3 Taukae Nora Kotira aiqinaqaa ho oru vaivara? Taukae vira Naavu turuaraini ho oriqete vaivara?
4 ⌞Maa vaiinti nahentikama ho mintivarave:⌟ Vika nái kauquqohai kia qora kaiqa vararaiti, nái avu aatoqi kia qora kaiqa varerara iriraiti, kia una variqa nutu tuahera karaiti, kia unahaa tiha te quqaa minti mintirerave ti variaka, vikama Kotira aiqinaqaave, vira Naavu turuarainive, ho oru vaivara.
5 Mintimake variakama Noravano Kotiva koqema nimitaanaro.
Kotiva vika ruaruama nimitaiva vikara mintima tianaro: Kia vikaqaa uva vaimanta vika avuqavuqamake ni varia vaiinti nahentikave, tianaro.
6 Mintiaka vikama quqaa Kotira rantake, Iekopira Variqa aaqanto oru vaivara.

7 Ne vaantaavura qenti qantua kaate.
Ne haaru aututaa qentika, anomake qantua vivaro Avuhainaa Vaiinti vira mpeqa okaravano takuqi vaiva vatuka avutaqi oriqetaarire.
8 Avuhainaa Vaiinti vira mpeqa okaravano takuqi vaiva, viva tavave?
Viva Noravano Kotivave. Vira kempukavano uri aatarakero vairave. Noravano Kotiva iqoka raquqiro viharo navutaaka naatarake vaivama vaivo.

9 Ne vaantaavura qenti qantua kaate.
Ne haaru aututaa qentika, anomake qantua vivaro Avuhainaa Vaiinti vira mpeqa okaravano takuqi vaiva vatuka avutaqi oriqetaarire.
10 Avuhainaa Vaiinti vira mpeqa okaravano takuqi vaiva, viva tavave?
Viva Noravano Kotivave. Viva ekaa kempuka vataava vaivaro, vira mpeqa okaravano takuqi vairave. Viva Avuhainaava avuni vaivama vaivo, turo.

25

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, te ai aareha mpoma turo.
2 Mpo, are ti Variqavanoma variaro.
Te ariara viva ti kahaqiariravama vaivo tunara.
Mpo, hauri are ti navutaaka qaqi kairamanta vika ti aatarake vora ahora ntuva timitaiqe te kaurira haika varaarorave.
3 Ariara viva quqaama tinavu kahaqianarove ti variaka vika kiama kaurira haika varevarave.
Qumina haika kaara vokiaka qoraiqama nimite variaka, are vika kaurira haika niminara.
4 Noravauvo, are nena koqe okara, vo okara vo okara ti humiqairaqe te koqemake ai aaraqaa vuare.

5 Are ti Variqavano ti ruaruama timite variaravara tira, nena quqaa
uva ti tiva timiraqe te vi uvara iriqi vuare.
Vo enta vo enta ariara viva ti kahaqiarire ti, te ariara noraiqaake iri
vaunarave.
6 Noravauvo, nai haaru ai muntukavano vaiinti nahentiara vaivara
are vika aaqurihama nimitaanantema kera, tivata mintima timitaane.
7 Mpo Noravauvo, te qaraaka vaiinti vaiha qora kaiqa, vo kaiqa vo
kaiqa varauna uvara, kia iritaraitira, nunka timitaane.
Ai muntukavano vaiinti nahentiara vaivaro koqe okaravanoqai ariqi
vairara tira, are tiriara iritehara ti aaqurihama timitaane.

8 Koqe okaravanovata avuqavu okaravanovata Nora Kotiraqi vairave.
Viva qora kaiqa vare variaka aaqurihama nimiteharo vika koqemake
ni okarara numiqe vaira.
9 Kia nái mahuta ti variaka viva vika ntita varero avuqavu aaraqaa
viharo, nai antuqavano vai kaiqara vika numiqe vaira.
10 Noravano Kotiva tivatai uvara vo uva vo uva koqemake iri varia
vaiinti nahentika variavaro Kotira antuqavano vikara vaivaro viva vika
kia qaqira karaitiro, koqe aaraqaa ntitaqiro vi vaira.

11 Noravauvo, nena nora autuara iriharama te ai uva raqa kaunara
nunka timitaane. Mpo, vi uvava nora uvama vaivo.
12 Nora Kotira aatu qeteha koqe aaraqaa nireka auti variaka, Nora-
vano vika aara numiqairamanta 13 vika koqemake variqi vi vaimanta
vika kuvuarama teka nái noka qoka i vatara varevara.
14 Nora Kotira aatu qeteha koqemake ni variaka variavaro Noravano
kia nai tivatai uvara kukeqa taraitiro, vika tiva nimi vairo.
15 Noravano Kotiva ti kahaqiarire ti, te virara noraiqaake iri vaunara.
Ti qoraiqama timitare iaka vaara vuitaaraqihairo viva ti ruaruama
timitaanaro.
16 Mpo Noravauvo, te tentaraa vauraro ti kempukavanovata taiqa
vimanta vaunarara tira, are tuqantaavira tiriara mpo ike tiva timitaane.
17 Mpo, vo maara vo maaravano tiqi vaivaro ti muntukavano qo-
raiqivo.
Are anira vi maarara qaqini vara kaane.

18 Te nora aihaviraarave nora maarave varaunara tavehara, ai uva,
vo uva vo uva raqa kaunaravata nunka timitaane.
19 Ti navutaaka airitahaa vaiha vika anomake ti navutaiqiha ti
qoraiqama timitareka auti variara are tavaane.
20 Mpo, te ariara viva ti kahaqiariravave tivakeha are iananaini
anunara virara irihara ti antua timitehara ruaruama timitairamanta
ti navutaaka kia ti aatara kaate.
21 Te ariara noraiqaake iriha koqemake nunarave, avuqavu nunar-
ave, are virara virara iriharama ti kahaqiane.

22 Noravauvo, are tinavu Isareri Variqavano vaihara vo maara vo
maaraqihaira tinavu ruaruama timitaane.

26

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, te ariara noraiqaake iriqi viha te kia tuqantaa taqantaa iraiti, te ai aaraqaa avuqavu ni vaunarara tira, are tiriara kia viraqaa uva vaivo tiane.
2 Noravauvo, are ti okara avatama kera tavaane. Ti muntukavano nana nana haikara vainarave, ti avu aatovano nana nana haikara iri vainarave, are ekaa vira tuantikera tavaane.
3 Ai muntukavano tiriara vaira te kia tauru karaiti, te ariara noraiqaake iriha, ai quqaa uva iriqi vi vaunarave.

4 Kia te una uva ti variaka hampata vi ani vauraukave. Unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variaka, te kia vika ianaini oru vaunarave.
5 Qora kaiqa varareka ruvaaqumavi variaka, kia ti muntukavano vikara vairave.
Te qora kaiqa vare variakaqaahai niaraini vaunarave.

6 Noravauvo, kia tiqaa uva vaimantara ti, tenta kauqu ⌞ai avuqaa⌟ hiqamake, ai *ofaa* tainta virante airante ututiha, ai autu tuahere vauro.
7 Te mintimake ihi tivaqi viha ariara koqemave tivakeha are nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaanara vaiinti nahenti tiva nimi vauro.

8 Noravauvo, are variana Naavura, virara ti muntukavano vaimantama vauro.
Vi Naavuraqi ai mpeqa okaravano takuqiro vaivara variaro.
9 Mpo, are qora kaiqa vare variaka vehi autu keharama, kia tivata vehi autu kaane.
Are nái kena vaiinti arukekaqaa uva vateharama, kia tiqaa uva vataane.
10 Vi vaiintika voqamake qora kaiqa vare variakara ti, vika qutaru monu varerara iriha vaakama vaiinti arukevara.

11 Vika minti variaveravata, tiqaa uva variantorave ti, te avuqavuqamake ni vaunara. Mpo, are virara irihara ti aaqurihama timitehara ruaruama timitaane.

12 Te koqe aaraqaa vauraro kia vo haikavanovata ti qoraiqama timitaanaro.
Te mintimake vaiha, te Kotira vaiinti nahenti ruvaaqumavi vainaini vaiha, Nora Kotira autu tuaheraqi virera.

27

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravano Kotiva viva ti aara ataama timite vaivama vairo.
Viva ti ruaruama timite vaivama vairo.
Viva minti vaimantara ti, te kia vo vaiinti aatu qeteha vairara.
Qora haikavano ti qoraiqama kaantorave tiro, Noravano Kotiva tiqaa raqiki vaiva vaimantara ti, te qumina qetaarora.
2 Qora kaiqa vare variaka ti haru kareka ani ti hampata iqoka raqi entara, vika náima kuntavaivaima vare kaavu ntivara.
3 Iqoka vaiinti airitahaa ani ti ututuma taivera, kia te vika aatu qetarera.
Ti navutaaka ti hampata iqoka raqireka anivera, vi entara te Kotiraraqai noraiqaake iriqi virera.

4 Noravano Kotiva vohaa haikaqai ti timiarire ti, te vira aare vaunara.
Ti hantuqavano vohaa haikaraqai vaimanta vaunara.
Te Nora Kotira ireha mintima ti: Te qaqi variqi vuaina entara, ekaa vi entara te hoe ai Naavuqi variqi virarave? tunara.
Te viraqi vaiha viva ti koqema timite vairara aatoqi iriqi viha, virara koqe aara ti humiqairaqe vuare tirara.
5 Nora maaravano tiqaa qovaraiqiaina entara viva ti tivita varero vuru nai Naavuqi kukeqa taanaro.
Vi entara viva nai vainaini turuaraini ti kukeqa taanaro.
Viva ti tivita varero vuru nora oriqaa kairamanta navutaaka kia ho ti harivara.
6 Noravano Kotiva mintima kero ti kahaqiraqe te vuruni vaiha tenta navutaaka miani ti ututumate variaka naatara keha, vika vora ahora autu nimitarerave.
Te vora ahora autuqi vivi, viraqaahai oru Kotira Naavuqi quaheha Kotira *ofaa* iha quara amitarera.
Te mintiaqi viha Nora Kotira autu tuahereha ihi tivaqi virera.

7 Mpo Noravauvo, te ai aaraaina entara are ti aaqurihama timitehara uva ti tiva timiane.
8 Noravauvo, ti muntukaqihairo ai aaqanto oru variane timanta te ai aaqanto oru vairerave.
9 Te mintiarirara are ti tivuqaa kia kukeqa vuane.

Hauri ai arara itairara are ti nena kaiqa vaiintiara vuane tirora.
Are ti kahaqi variaravara tira, kia ti qoririma timitera, qaqira kaane.
Are ti Variqavano ti ruaruama timite variaravama variaro.
10 Mpo, ti noka qoka ti tauvaqa utu timitaivera, Noravano Kotiva kia mintiraitiro, viva ti tivitaanaro.
11 Noravauvo, ai antuqavano vai kaiqara ti humiqairaqe te vi kaiqara varaqi vuare. Mpo, ti navutaaka airitahaa variarara tira, are avuqavu aaraqaa ti tivitaqira viramanta vika kia ti qoraiqama timitaate.
12 Mpo, are kia ti navutaaka kauquqi kaane. Tiriara qetaarire ti, vika tiqaa una uva oqiteha tiha, Tenavu ai minti mintimake qoraiqama amitarerave, tivakeha ti rauqi timite variarave.
13 Vika minti iaveravata, te vo haikara kankomake irunara: Te maa vataraqaa qaqi variaina entara Noravano Kotiva ti koqema timitaanaro.
14 Are Nora Kotira veka vairaro viva ai kahaqiarire. Ai muntukavano qoraiqama vuantorave tira, are Nora Kotirara kempukaiqamakera iriqira vuane.
Nora Kotira veka vairaro viva ai kahaqiarire.

28

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, are ti antua timite variaravama variaro.
Mpo, te ai aaraarirara are kia aato tinta vi vaiintira voqaara vairaitira, ti uva iriane. Hauri are evaara vairaqe te qutuaka vatukaini vuarorave.
2 Ai takuqi vai Naavuva vainaini te tenta kauqu tutuke, ariara mpo ike ti kahaqiane ti vauna uvara iriane, turo.

3 Mpo, are qora kaiqa vare variakaqaa uva vateharama kia tiqaa uva vataane.
Vika nái noqihai nái kenaukara koqe uva uqerara uva tivakeha, nái aatoqihai vika qoraiqama nimiterara iriqi vi variara.
4 Vika qora kaiqa varaara kaara vika nái koqaa nimiane.
Vika qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaarara irihara, vika ntaihaane.
Are vikara huviqorave tivakehara vika qoraiqama nimitaane, turo.
5 Noravano Kotiva vare vai kaiqarave, viva autukero vatai haikarave, vika virara kia noraiqaake iriara kaara Kotiva vika ntaiheharo vehi autu taiqa kaira kia qaiqaavata vaivara.
6 Mpo, te Nora Kotira aareha ti aaqurihama timitaane turaro viva ti uva irirara ti, kaiqenavu vira autu tuahera kaare.
7 Noravano Kotiva ti kempukaiqama timiteharo viva kainke voqaara ti antua timite vaivama vairo.
Viva ti kahaqama timite vaiva vaimanta te viraqaa muntuvi variqi virera.
Te tenta muntukaqihai voqamake quaheha, ihi tivaqi viha vira autu tuaheraqi virera.

8 Noravano Kotiva nai vaiinti nahenti kempukaiqama nimite vaiva vaiharo, viva avuhainaa vaiinti nai kaama taira, viravata kahaqiharo navutaaka kauquqihairo vira ruaruama amite vairo.
9 Noravauvo, nena vaiinti nahenti ruaruama nimitaqira vuane.
Nena kaama taana vaiinti nahentika koqema nimitaqira viharama, sipisipi qova nai sipisipiqaa koqema kero raqikintema kera, ekaa enta nena vaiinti nahentiqaa raqikiqira vuanerama, turo.

29

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Ne naaruvaihainaaka Nora Kotira autu tuaheraate.
Vira kempukaravata, vira mpeqa okaravano takuqiro vairaravata, irihama ne vira autu tuaheraate.
2 Vira nora autuvano takuqiro vaira tuahera amitaate.
Noravano Kotiva koqe kaiqaqai vare vaiva nai turuaraini takuqinaini vairara irihama, ne kankakaavi vaiha vira quahama amitaate.

3 Noravano Kotiva uva tivaro vira uvavano oru vimanta nora namariqaa vi ani variaka ekaa vira uva iri variara.
Variqavano takuqiro vaiva naaruvavano uva tintema kero, viva uva ti vaiva nora namari vaura oru vi vaira.
4 Noravano Kotiva uva tivaro vira uvavano kempukaiqaakero uva ti vairara ti, vaiinti nahenti vira uva iriha qete variara.
5 Noravano Kotiva uva tivaro vira uvavano Lebanonini vai *sidaa* katarira, vo katari vo katari rauhaantima kaimanta ekaa raqa raaqama vuara.
6 Viva uva tivaro purumakau naativano ravukuvi ravukuvi intemakero, Lebanoni vataini vai aiqinava, vo aiqina vo aiqinavano qakaa qakaa i vaira.
Viva uva tivaro purumakau naati qoravano ravukuvi ravukuvi intema kero, Hemoni Aiqinavano voqama kero qakaa qakaa i vaira.

7 Noravano Kotiva uva tivaro vira uvavano aaquakaa qovarama
kaivaro uti vaira.
8 Viva uva tivaro aahara vataini vai vatava, ekaa qakaa qakaa i vaira.
Viva Kadesini Aahara vata qaki qakima kaira.
9 Noravano Kotiva uva tivaro vira uvavano nantaqi nora katari, vo
katari vo katari rare raarerama kaimanta ekaa katari mare ratutu
vuara.
Minti vaimanta Kotira Naavuqi ruvaaqumavi variaka naverai tiha,
Kotira mpeqa okaravano takuqi vaivo, tiara.

10 Noravano Kotiva nai avuhainaa taintaqaa oquviro vaiharo nora
namariqaa raqiki vairave.
Noravano Kotiva Avuhainaava ekaa enta ekaa enta raqikiqiro vua-
narove.
11 Noravano Kotiva nai vaiinti nahenti kempukaiqama nimite
vairave.
Noravano Kotiva nai vaiinti nahenti koqema nimite vaivaro vika
muntukaqihairo paru i vaimanta variarave.

30

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, are ti ruaruama timitaaramanta ti navutaaka kia vora
ntiha vira aru kauro tiaverama, te ai autu tuahere vauro.
2 Noravauvo, are ti Variqavanoma variaro.
Te ariara mpo, ti kahaqiane turara are ti uva irira, ti kahaqiararo ti
tivaata rukukuqaimanta te ho vaunara.
3 Noravauvo, te qutuvi ruhiqauri vaurara are ti kahaqama timitaara-
manta te qaqi vauro.
Te qutu vuaka varianaini virera urara, are ti kahaqama timitaara-
manta kia qutu vuro.

4 Ne Kotira vaiinti nahenti ihi tivaqi viha vira autu takuqi vaira
tuahera kaate. Viva koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa ni vara nimitairara
irihama, virara koqeve tivaqi vuate.
5 Vira arara itaiva kia vukai vairaitiro, vaaka humpama vi vaira. Viva
tinavu koqema timite vaiva kia vaaka taiqa viraitiro, ekaa tenavu qaqi
variqi vuaina entara variqiro vuanaro.
Entaqi tenavu iqi rataqi vuariraro auquru ntavaqiro viro, toqaqi
aaharauqama viraqe tenavu quaheha vairera.

6 Te tentara tiha, Te homa vauro. Kia vo haikavano ti qoraiqama
timitaanarove, tuna entara, 7 are ti koqema timite variaramanta te
aiqina voqaara kempukaiqamake vaunara.
Noravauvo, te mintimake vauraravata, are ti avuqaahaira kukeqa
vuararo ti muntuka qoraiqimanta qeteha vaunara.

8 Noravauvo, te ai aareha ariara, Mpo, ti kahaqiane. 9 Ti arukaiqe te
qutu vuainaraqaahairo kia koqe haikavano qovaraiqianarove.
Te qutu vuaka varianaini otu vuarera, ti vaatavano konkomaiqama
viro nantiakeroe vi konkomava ai autu tuaheraanarove? (6:5)
Vi konkomava kia ho are ti koqema timitenarara vaiinti nahenti tiva
nimianarove.

10 Mpo Noravauvo, are ti uva irihara ti aaqurihama timitehara ti kahaqiane, turo.
11 Ti muntuka qoraiqimanta vaurara are tiqaahaira kovaara utavaaqa qaqini varakera, ihi ntaaina utavaaqara nonku timitaaramanta te quaheha ihi nte vauro.
12 Are mintima kera ti koqema timitaanarara ti, te kia evaara vairaiti, te tenta muntukaqihai ihi tivaqi virera.
Noravauvo, are ti Variqavanoma variaro.
Te ekaa enta variqi viha, ariara koqemave tivaqi virera.

31

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, vokiaka ti qoraiqama timitevorave ti, te are iananaini anunarave.
Mpo, are kia ti navutaaka qaqi kairamanta kaurira haika ti timiate. Are avuqavu kaiqa vare variaravara tira, ti ruaruama timitaane.
2 Mpo, nena aato ti timira ti uva irira, vaakama ti ruaruama timitaane.
Vaiintivano ori onavuqi kukeqaviro vaintemake, te are varianananaini oru variarirara are ti kukeqa timitaane.
Te ai kempuka vaantaavura avutaqi oru variarirara are ti antua timitaane.

3 Quqaama are ti ori onavu koqeva variaro.
Quqaama are ti kempuka vaantaavuravanoma variaro.
Are mintimake variaravara tira, nena nora autuara iriharama ti tivita varairaqe te koqe aaraqaa vuare.
4 Hauri te navutaaka vaara vuitaaraqi vuarorave. Vika qoraiqama timitevorave tira, ti antua timitaane.
5 Te tenta qaqi variqi vuainara ai kauquqima vatauro.
Noravauvo, are Variqavano quqaa uvaqai ti variaravara tira, quqaama are ti ruaruama timitenarave, turo.

6 Noravauvo, una variqanavu autu tuahere variaka, vikara ti muntukavano kia vaimanta te ariqaa muntuvi vaunarave.
7 Te maara varaunarave, ti qoraiqama timitaarave, are virara iri tavaanarara ti, ai muntukavano tiriara vainara te virara noraiqaake iriqi viha quaheha vairerave.
8 Tiriara navutaaka vira ravaaqavu kevorave tira, are ti tivita varera vuru nahaikanta kaaramanta te ho vi ani vaunara.

9 Mpo Noravauvo, nora maaravano tiqi vaimanta vira kaara te iqi rataqi vi vauraro ti tivu noqa vivaro ti kempukavanovata taiqa vimanta vaunarara irihara are ti aaqurihama timitaane.
10 Ti muntukavano qoraiqimanta te iqi rataqi vi vaunara kaara te qaqi variqi vuaina entava iquqama vivo.
Tiqi vai maarava ti kempuka taiqa kaivaro ti vaatavano oqita vimanta vauro.

11 Ti navutaaka tiriara qumina vaiintive ti variamanta ti kenaukavata ti aiqi nota timite variarave. Ti tontivata ti aatu qetake kia te vaunanaini aniarave.

Te aaraini ani vauramanta vika ti tave, ti aatu tuqantaavi kantama vuarave.
12 Vaiintivano qutu virara tauru kaantemake, vika tiriaravata tauru kaavo.
Vataqohai aututaa taveva rukavuvira qaqira kaara, vira voqaarama te vauro.
13 Oho, te iruramanta ti navutaaka tiriara qetaarire ti, vika evaara evaara uva ti variavo.
Vika evaara ruvaaqumavi vaiha ti harukerara nai tiva ami nai tiva ami i variavo.

14 Noravauvo, vika minti ti variamanta, te ariqaa muntuvi vairerave. Are ti Variqavano variaro.
15 Are tiqaa raqiki variaravama variaro.
Ti navutaaka ti qoraiqama timitareka auti variakaqihaira ti ruaruama timitaane.
16 Mpo, are ti nena kaiqa vaiinti koqema timitaane. Ai muntukavano tiriara vaivarara tira, are ti ruaruama timitaane.
17 Mpo Noravauvo, te ai aareha ariara ti kahaqiane ti vaunarara tira, hauri are ti navutaaka qaqi kairamanta vika kaurira haika ti timivorave.
Are qaqi kairamanta vika nái kaurira haika varaate. Qaqi kairamanta vika qutu vuaka varianaini otu evaara variate.
18 Vika nái nutuqai tuahereha avuqavu ni varia vaiinti nahentika nota nimiteha, vikara tauvaqa vauraa uva ti variavo.
Vira kaara are vika no tinta kairamanta kia qaiqaavata vi uvara tiate.

19 Ai aatu qeteha koqe aaraqaa ni variakara irihara, are vo haika vo haika koqe haika vika kaama nimitaanarave.
Are vi haikara kia kukeqa kera nimiraitira, ekaa vaiinti nahenti tavaate tira, ariara antua timitaane ti varia vaiinti nahentika qoqaa nimianarave.
20 Are nena vaiinti nahenti kukeqa taaramanta vika ai aaqanto variavaro qora vaiinti vika arukareka tivataa uvava kia qovaraiqira.
Vika navutaaka kia ho vikaqaa uva ntuvakeha tiate tira, are nena vaiinti nahenti nena aaqanto kaaramanta variara.

21 Ne Nora Kotira autu tuahera kaate.
Vira muntukavano tiriara voqavata vairara ti, te vatukaqi vauramanta navutaaka vatuka vira ututumate ti haru kareka auti variavaro Noravano ti kahaqama timitaira.
22 Noravauvo, vi entara te qeteha tiha, Mpo, are nena aaqantohaira ti qaqirae kaaro? tivake vaurara are ti uva irira ti kahaqama timitaanarave.

23 Ne Kotira vaiinti nahentivauvo, ne Nora Kotirara muntuka vateha variate.
Vaiinti nahenti virara noraiqaake iriqi vi variakara, viva vikaqaa koqema kero raqikiqiro vi vaira.
Nái nutu tuahere variaka, viva nái qora kaiqa kaara qoraiqama nimite vaira.
24 Ne Nora Kotirara noraiqaake iriha viva tinavu ho kahaqiariravave ti variaka, ne kia qetaraiti, kempukaiqaake vira aaraqaa variqi vuate.

32

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Qora kaiqa vare vai uvara nunka amitaarira vaiintiva quaheharo varianaro. Kotiva nai uva raqakai vaiintirara ai uva tauruma amitauro tirava quahaanaro.

2 Kia vo uvavata kukeqa taraitiro, ekaa vi uvara qoqaa tiva qovarama kaaina vaiintira, Noravano Kotiva virara ariqaa kiama uva vaivo tira vaiintiva quaheharo varianaro.

3 Te tenta qora kaiqa varaunara kia tiva qovarama kauna entara, vi entara te ke ke tivaqi vi vauraro ti tivaatavano kia kempuka vaimanta vaunara.

4 Aatitairaqaavata entaqivata are nena kauquqohaira ti ruqutuqira vuararo nora kuarivano itai entara namarivano aaharaiqama vintema kero, ti kempukavano taiqa vimanta vaunara.

5 Te mintiaqi vi, viraqaahai kia tenta qora kaiqa kukeqa karaiti, ekaa vi uvara ai avuqaa tiva qovarama kaunara.

Te ariara tiha, Kaiqe te tenta qora kaiqa varauna uvara Nora Kotira avuqaa tiva qovarama kaare, turara are ekaa vi uvara nunka timitaanarave.

6 Are Variqavano minti varianarara ti, vaiinti nahenti qaqi kairamanta vika maaraqi vai entara ariara noraiqaake iriha ai aaraate.

Vika ai aaraivara are vika kahaqama nimitairaro maaravano kia huvura namarivano vaiinti ravaaqavu kaintema kero, vika qoraiqama nimitaira ho variate.

7 Maara vaina entara te ariqi kukeqavi variarirara are tiqaa koqema kera raqikinarave.

Are ti antua timitaanarara ti, te ariara ihi tivaqi viha are ti ruaruama timitaanarara tirerave.

8 Noravano Kotiva tiriara tiharo, Te are koqe aaraqaa vinara ai umiqarerave. Are vi aararaqaa vi vairaqe te koqe uva maara ai tiva amiqi viha, ariqaa raqikiqi virerave.

9 Are kia ohive, donkive, voqaara variane. Vitanta avu aato kia vairave. Vitanta avuqavu vuate tiro, vaiintivano *aini* inaaraiqa vira noqi aaqu amitero naaqunta utu varero aaraqaa vi vaira. Vaiintivano kia mintirera, vitanta kia ho aaraqaa avuqavu vivara.

10 Qora kaiqa vare variaka vaivaro naantiara nora maaravano vikaqaa qovaraiqianaro.

Kotirara noraiqaake iriqi vi variaka vaivaro Nora Kotira muntukavano vikara vairava vika antua nimitaqiro viramanta vika ho vaivara.

11 Ne avuqavu ni varia vaiinti nahentika, Noravano Kotiva koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare vairara irihama, nenta muntukaqihai quaheha variqi vuate.

Ne vira uva koqemake iriaka, ne quaheha naverai tivaqi vuate.

33

1 Ne avuqavu ni variaka, Noravano Kotiva koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare vairara irihama, nenta muntukaqihai quaheha variqi vuate.

Vira uva koqemake iri variaka, vika Kotira autu homa tuaheraqi vivarave.
2 Ne *kulele* ruqutihama Kotira autu tuahera kaate.
Kitaa 10navu vaina naaquntara ruqutihama, Kotira ihi tiva amitaqi vuate.
3 Kotirara irihama ne qaraaka ihi tiva amiteha, koqemake *kitaa* ruqutiha, quaheha noraiqaake ihi tivaqi vuate.

4 Noravano Kotiva tivatai uvava quqaa uva vaimanta vaiinti nahenti homa viva vo kaiqa vo kaiqa varairara iriha viraqaa muntuvi vaivara.
5 Nana nana koqe okarave, avuqavu vai okararave, Kotira muntukavano virarama vairo.
Ekaa vata maata variaka tavaavaro Kotiva vika koqema nimite vai okarava uritarakero vairo.
6 Noravano Kotiva ti uvava naaruva autu kero vataivaro vaira.
Kuarive, torave, opu makauve, viva tivaro ekaa vi haikava vi haikava qovarama viro vaira.
7 Taqu vohaiqaqi namari kaqa kaintema kero, Noravano Kotiva nora namari vohaanaini ruvaaquma kero vataira.
Vaiintivano kara vatai naavuraqi kara qantukero vataintema kero, Noravano nora namari vona vona ruvaaqumakero vataira.

8 Kairamanta ekaa naato vatanaaka Nora Kotira aatu qeteha vira vevaaraini variate.
9 Viva uva tivaro maa vatava qovarama viro vairave. Viva uva tivaro ekaa haikavano qovarama viro vairave.

10 Vo vatanaa vo vatanaaka minti mintirerave tivataa uvava vaivarovata, Noravano Kotiva vi aarara kuvai kaimanta vika kia ho nái varareka ia kaiqara vare variara.
11 Mintivarovata, Kotiva tivatai uvava kia taiqa viraitiro, ekaa enta qaqi variqiro vuanaro. Viva te mintirerave ti uvava quqaa qovaraiqama viro, ekaa enta qaqi variqiro vuanaro.
12 Nora Kotirara tinavu Variqavano vaivo tia vatanaaka, vika quaheha variqi vivara. Kotiva tinta vaiinti nahenti variate tiro, nai kaama tai vaiinti nahentika quaheha variqi vivara.

13 Noravano Kotiva naaruvaihairo viavi ekaa vo vatanaa vo vatanaaka tave vaira. 14 Viva nai avuhainaa taintaqaa vaiharo viavi vataini variaka tave vaira.
15 Viva vaiinti nahenti avu aato autukero vataivara tiro, viva vika vo kaiqa vo kaiqa vare variara kankoma kero iri tave vaira.

16 Hauri avuhainaa vaiinti vovano tiharo, Te airi iqoka vaiinti vataurauka homa navutaaka naatara kararave, tiantora.
Hauri iqoka vaiinti vovano tiharo, Te kempuka vaiintima vauro. Kia vovano ti ho arukaanarove, tiantora.
17 Hauri iqoka vaiinti vovano tiharo, Ti ohivano kempuka vaivo. Te homa viraqaa vaiha navutaaka naatara kararave, tiantora.
18 Ho ne iriate. ⌞Ne kia vi haikaraqaa muntuvi vairaiti, Kotiraqaa muntuvi variate.⌟ Kotira aatu qeteha vira uva koqemake iri variaka, Noravano vikaqaa koqema kero raqiki vaira.

Kotiva tinavu aaqurihama timitaanarove ti variaka, viva vikaqaa koqema kero raqikiqiro vuanaro.
19 Viva vika ruaruama nimite vaimanta kia qutuara. Kara kia vai entara viva vikaqaa raqiki vaimanta vika kia qutiraiti, qaqi variqi vi variara.

20 Noravano Kotiva tinavu kahaqiarirava vaimantara ti, tenavu viraraqai noraiqaake iriqi viha vira veka vaunara.
Navutaaka tinavu qoraiqama timitevorave tiro, Noravano Kotiva tinavu antua timiteharo tinavu kainke voqaara vaira.
21 Tenavu vira autuvano takuqi vairara noraiqaake iriqi vihara ti, tentanavu muntukaqihai quaheha variqi virera.

22 Noravauvo, kairaqe tenavu ariara viva tinavu kahaqiariravama vaivo, tiarirara are tinavu aaqurihama timitaqira vuane.

34

Devitiva maa ihira qara ntuvatora
1 Te Nora Kotirara koqemave tivaqi virera. Ekaa enta te tenta noqihai vira autu tuaheraqi virera.
2 Noravano Kotiva ti koqema timitairara irihama, te vira autu tuaheraqi virera.
Te minti tivaqi vuari nora maaraqi vaika ti uva iri, vikavata quaheha vaivarave.

3 Varaiqenavu vohaaraqi vaiha Noravano Kotiva vo kaiqa vo kaiqa vare vairara iriha, vaiinti nahenti tiva nimiare.
4 Te vo haika vo haika aatu qeteha vira aarauraro Noravano Kotiva ti uva iriro, ti muntuka qihaaqama timitaira.
5 Nora maaraqi vaiha Kotirara tinavu kahaqiane ti variaka, vika kia kaurira haika vararaiti, quaheha vaivara.
6 Te vehiqamavi vaunaraqihai Nora Kotira aarauraro viva ti uva iriro, te vo maara vo maara varaunaraqihairo ti ruaruama timitaira.
7 Kotira aatu qeteha vira uva koqemake iri variaka variavaro Noravano Kotiva atitai *enseli*va vika aumanto tuvu vaiharo vikaqaa maimaraara raqikiharo ruaruama nimite vaira.

8 Quqaae Noravano Kotiva vaiinti nahenti koqema nimite vaivave vaivo?
Ne nentavano vira avateha tavaate.
Viva vainaini oru variaina vaiintiva koqemakero vaiharo quahaanaro.
9 Ne Kotira vaiinti nahenti, ne Nora Kotira aatu qeteha vira uva koqemake iriqi vuate. Vira uva koqemake iri varia vaiinti nahentika kia vo haikaravata aavoqivara.
10 Qaraaka *raioni*navu kempuka vairi vaihavata, vika kia aantau aruke naa entara, narara variara.
Vika mintimake variamanta Nora Kotirara noraiqaake iri variaka, vika kia vo haika koqe haikara aavoqivara.

11 Ti vaintivaravauvo, ani iri vaiqe te Nora Kotira aatu qeteha vira uva koqemake iri vai okarara ni tiva nimiare.

12 Ne airi entae maa vataraqaa qaqi variqi viha koqemake vaivarave?
13 Ni muntukavano mintima vairera, ho nenta noqihai kia qora uva tiraiti, kia una uvavata tiate.
14 Qora kaiqa tauvaqa utu amite, koqe kaiqaqai varaqi vuate. Ne vaiinti nahenti muntuka paruma nimite vai okarara avataqi vuate.

15 Noravano Kotiva nai avuqohairo avuqavuqamake ni varia vaiinti nahentika tavamaqiro viharo, vika ike mpo ti varia uvaravata iri vairave. 16 Viva qora kaiqa vare variaka navutaiqiharo vairo. Vika qutu vimanta vaiinti nahenti vaakama vikara tauru kevarave.
17 Avuqavu ni varia vaiinti nahentika ike mpo tiha Nora Kotira aare varia entara, Noravano Kotiva vika uva iriro, vika vo maara vo maaraqihairo ruaruama nimite vaira.
18 Muntuka qoraiqimanta variaka variavaro Noravano Kotiva vika kahaqireva vika aumanto vaira.
Mpo, airi maaravano tinavu qoraiqama timite vaivo ti variaka Noravano Kotiva vika ruaruama nimite vaira.

19 Avuqavu ni varia vaiinti nahentika variavaro vo maara vo maaravano vikaqi qovaraiqi vaimanta variara.
Vika mintimake variavarovata, Noravano Kotiva vika kahaqi vaivaro maaravano kia vika anoma kero qoraiqama nimite vaira.
20 Noravano Kotiva vikaqaa koqema kero raqikiqiro vi vaivarora tiro, kia vika vuhaari voqavanovata kinta vuanaro.

21 Qora entavano qovaraiqama viro, qora kaiqa vare variaka arukaanaro.
Avuqavu ni varia vaiinti nahentika navutaiqi variaka, Noravano Kotiva vikaqaa nora uvama vataanaro.
22 Noravano Kotiva nai kaiqa vare variaka, ruaruama nimitaira vika koqemake variqi vivara.
Kotiva inaini orunte virara tinavu kahaqiane tiaka, viva vika kahaqama nimitaanaro.

35

Devitiva maa ihira qara ntuvatora
1 Noravauvo, ti navutaiqi variaka are náiv*a*t*a* navutaiqiane. Ti hampata iqoka raqi variaka are náiv*a*t*a* ntaihaane.
2 Himpira nena iqoka utavaaqa nonkutera, kainkevata varera ani ti kahaqiane.
3 Nena vaantaaravata, iqoka rorivata, rauqi varera, ti harireka avataqi aniaka ntaihaane. Are tiriara, Te ai ruaruama amitarerave tiane.
4 Ti haru kareka auti variaka, are vika naatarakera kaurira haika nimiraro vika nutuvano vataini tuvi vuarire.
Ti qoraiqama timitareka uva tiva taatau taaka, are vika hampata raquqira viramanta vika qetake anirante vuate.
5 Are *enseli* vo atitairaro viva vika ntata kairamanta vika uvaivano utiharo ahaka rapa venta venta kaintemake vinuate.
6 Are vika vi aarara vauriri ntava nimitera konkiraiqama kairaro ai Nora Kotira *enseli*vano vika aru ntata kaarire.

7 Vika qumina uva kaara tiriara aru vuarire ti, vaara vuike vataarave.
Vika qumina uva kaara tiriara viraqi aqu vuarire ti, hiqainti quvike vataarave.
8 Oho, naantiara vika qumimaqamake vai entara, are vika vehi autu kena haikara qovarama kaane.
Are qaqi kaira vika nái vaara vuiteraqi aru vuate. Are qaqi kaira vika nái hiqainti quvi teraqi aqu vuate.

9 Are vika mintima nimitairaqe te are Noravano Kotiva ti ruaruama timitenarara iriha quahaare.
10 Are ti kahaqama timitenarara iriha te tenta muntukaqihai quaheha minti tirerave: Noravauvo, kia ai voqaara vovano vairave.
Voqavata kempuka vataaka uqerara vaiinti nahenti qoraiqama nimitevorave tira, are vika antua nimite varianarave.
Airi airaira vataaka vehi vaiinti nahenti qoraiqama nimitaqi vivorave tira, are vika kauquqihaira ruaruama nimite variavave, tirera.

11 Mpo, qora vaiintinavu kia te iruna haikara tiqaa una uva ntuvakeha ti variara.
12 Te vika koqema nimitauramanta vika tinta qoraiqama timite variara kaara ti muntukavano voqama kero maara ntaimantama vauro.
13 Vika rovara varaamanta te vikara ike mpo tiha, kara auramate kovaara utavaaqa nonkute, tenta aru kintate vikara Kotira aarama nimite vaunara.

14 Te tenta tontiarave, qatarave, vakaararave, iqi rata nimitaunantemake, te vikaravata iqi rata nimitaunara.
Vaiintivano nai nova qutu vivaro kimaara viro antura ntuvaqiro vintemake, tevata mintiaqi viha vikara iqi rata nimitaunara.
15 Te vikara minturamanta maaravano tiqaa qovaraiqi entara vika kia ti koqema timitaraiti, vika ruvaaqumavi quaheha ti naaraihama timite variara.
Kia te tavauna vaiintika enena ti qoraiqama timiteha tauvaqa vauraa uva tiva timite variara.
16 Vika ti naaraihama timiteha, ti qoraiqama timitareka nái aarai *tentiri tiha/teti aneha*, mauru nkaqe variara.
17 Mpo Noravauvo, tairentae vika minti minti i vaira are kia qaqi tavaraitira, tuvu ti kahaqinarave?
Raioni aantau arukareka iha vira nkaqa nkaaqama kaantemake, vika ti enena qoraiqama timite variara. Are tuvu ti ruaruama timitaira vika kia ti harukaate.
18 Mpo, are mintima kera ti kahaqiraqe te ai vaiinti nahenti ruvaaqumavi vainaini vaiha ariara koqeve tiare. Te vika nivuqaa vaiha ai autu tuahera karerama, turo.
19 Qumina uva kaara ti navutaiqi variaka, kia qaqi kaira vika oqovivi autiha vora ntuva timitaate.
Ti iri qoraiqama timite variaka, kia qaqi kaira vika tiriara huviqorama viva nora maaraqi vaivo tiate.
20 Vika antua aantua tivaqi viha, maateraiqiha variakara tauvaqa vauraa uva tiva nimite variara.
21 Vika tiqaa una uva ntuvake tiha, Oho, are qora kaiqa vare variaramanta tenavu ai tavaunarave, ti variara.

22 Vika minti ti variavara are vika qora okara tavaanarara tira, kia evaara variane. Noravauvo, kia ti niaraini variane.
23 Noravauvo, are ti Variqavano variaro.
Himpira tuvu ti kahaqiane.
Himpira tuvu ti mantaraini vaihara uva tivakera, ti auta ntuva timitaane.
24 Are nena avuqavu okarara irihara, ti uvavata irira, viraqaa kia uva vaivo tiane. Are kia qaqi kairamanta ti navutaaka tiriara, Huviqorama, Kotiva viraqaa uva vataivo, tiate.
25 Are kia qaqi kairamanta vika tiriara, Viva ekaarama taiqa vivo. Tenavu Kotiva vira mintimakero qoraiqama amitaarire turaro mintivo, tiate.
26 Te nora maaraqi vauramanta virara iriha quahe variaka, are vika kaurira haika nimiraro vika avu aato hampiqama viramanta vi anima vuate.
Tiriara qumina vaiintive tivakeha nái nutu tuahere variaka, are vika kaurira haika nimiramanta vika nutuvano vataini tuvi vuarire.
27 Vo vaiinti nahenti tiriara tiha, Viva avuqavu vaiintivano vaivo. Viva *ko* aatara kairaqe koqemave tirerave, ti variaka, are vika qaqi kairamanta vika quaheha naverai tiha, Noravano Kotiva uritara kero nai noravanoma vaivo. Viva nai kaiqa vaiinti ⌞Devitiva⌟ koqemakero variainarara quaheharo vaivo, tivara.
28 Vika minti tiqe tevata are avuqavu ni vaina okarara vaiinti nahenti tiva nimiqi viha aatitainaraqaavata entaqivata ai autu tuaheraqi virera.

36

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Qora kaiqavano uva tivaro qora kaiqa vare vai vaiintiva nai muntukaqihairo vira uva iriharo kia Kotira aatu qetaraitiro, vi kaiqara varaqiro vi vairo.
2 Vi vaiintiva nariara noraiqaakero iriharora tiro, viva nai qora kaiqa vare vairara tiharo, Kotiva kia ho vira rantakero tiqaa uva vataanarove, tivaro 3 vira uvavano qora uva, una uva vaivaro viva haaru koqe avu aato irikeharo kaiqa varai okarara qaqirakero, kia koqe kaiqa voqavata vararaitiro vaira.
4 Entaqi viva nai vaitai taintaraqaa vaiharo, nai avu aatoqihairo qora kaiqa varaainarara iriqiro vi vairo.
Viva qora aaraqaa viharo kia qora kaiqa tauvaqa utu amitaraitiro, qaqiqai qora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare vaira.

5 Noravauvo, are vaiinti nahenti aaqurihama nimite variana okarava vaireva, viva uri aatarakero vata maaqaahairo oru viviro, nai vurura naaruvaini oruntairave.
Are kia nena vaiinti nahenti qaqira karaitira, are vikara noraiqaakera iriqira vi variara okarava vaireva, vivavata vata maaqaahairo nai viviro, vurura tonavuvano vairaqaa oruntairave.
6 Nora aiqinavano kempukaiqama kero vaintema kero, ai avuqavu okaravano paama tivakero vairave.
Are avuqavuqama kera *ko* ti variara okarava vaireva, viva nora namarivano veva muntukara vai namarira voqaarama vairave.

Noravauvo, are vaiinti nahentiqaavata, ekaa aantauvahiqaavata, raqiki variaramanta vika koqemavi variara.
7 Mpo Kotio, are vaiinti nahenti aaqurihama nimite variana okarava uri aatarakero nai koqe okarama vairo.
Kokoraaravano aroka rairakero nai naati aqu nimitaintema kera, are vataini variaka antua nimite varianara.
8 Ai naavuqi airi kara vaivara are vi karara nena vaiinti nahenti nimiaramanta ne variara.

Koqe namarivano tuvira vaiinti nahenti ho ne variantema kera, are nena vaiinti nahenti koqema nimite variaramanta vika ho variara.
9 Namarivano aruvuqihairo nte vaintemakero, qaqi variqi vi varia okarava ariqihairo qovaraiqi vaira.
Are tinavu ataama timite variaramanta tenavu koqemake taveha vaunara.
10 Ai koqe okara iri tavaaka, are vikara nena muntuka qaqiqai vataqira vuane. Avuqavu ni variaka, are vika koqema nimitaqira viramanta vika ho variate.
11 Mpo, nái autuara noraiqaake iri variaka, are kia vika qaqi kairamanta vika ti haruate.
Hauri qora kaiqa vare variaka ti harireka ti avataqi anivora.
12 Ho tavaate. Qora kaiqa vare variaka ekaara vataini hiqintivi variavo. Vika kia ho qaiqaavata himpivarave.

37

Devitiva maa ihira qara ntuva teharo Hiparu ABC virara iriharo Alef, Beth, Ghimel, Daleth, vi uvara vi uvara iriqiro viharo, maa ihira raira keharo qara ntuvatora

Alef א
1 Qora kaiqa vare variaka koqemake vairara, kia virara noraiqaakera iriane.
Qora kaiqa vare variaka vataa haikara, tavera, hauri are tevata mintimake vi haikara vataataarave tirora.
2 Ukauvano aaharaiqama vinantemake, vika inaaraiqa varike taiqa vivara.
Mauravano tamunta vinantemake, vika qutu vivara.

Beth ב
3 Are Kotirara noraiqaakera iriqira vihara koqe kaiqaqai varaqira vuane.
Are mintiaqira virera, are nena vataqaa vairaro kia vo haikavano ai qoraiqama amitairara are koqemakera variqira vinara.
4 Noravano Kotiva ai koqema amitaarire tira, are virara noraiqaakera iriqira vihara virara quahaane.
Are mintiaqira viraro viva ai muntukavano vaina haikara amianaro.

Ghimel ג
5 Qaqi kairaro Noravano Kotiva are vireva ina aarara ai umiqaarire.
Virara noraiqaakera iriqira viraro viva ai kahaqiarire.
6 Viva ai kahaqiraro ovavano itaintema kero, ai koqe okaravano takuqi vairamanta vaiinti nahenti vira anomake tavevara.
Kuarivano ikaraqaa noraiqaakero itaintemake, vaiinti nahenti are avuqavu ni vaina okarara anomake tavevara.

Daleth ד
7 Muntuka paruma kera oru Kotira aaqanto vaihara vira veka vairaro viva ai kahaqiarira.
Qora kaiqa vareha koqemake variqi vi variakara, are kia vikara noraiqaakera iriane. Vika qora kaiqa varera nái aatoqi iriqi viha vi kaiqara vare variara, are kia virara tevata mintiataarave tiane.

He ה
8 Hauri vo haika kaara ai arara itairara vairora. Arara itainaraqaahairo qora okara autirava qovaraiqianaro.
9 Qora kaiqa vare vaika variqi vi vuru vehi autu taiqa vimanta, Nora Kotirara noraiqaake iri vaika vika Kotiva nái kaama nimitaaina vatara varevara.

Waw ו
10 Qora kaiqa vare variaka inaaraiqa varike taiqavi kia vaivarave. Vi entara are vika rantareva ihara kia ho vika ranta kenara.
11 Tirema vaiha kia nái*v*a*t*a qoraiqama nimite variaka, vika Kotiva nái kaama nimitai vatara vare, maateraiqamavi quaheha variqi vivara.

Zain ז
12 Qora kaiqa vare variaka avuqavu ni variaka qoraiqama nimiterara nái aatoqi iriqi viha vika mauru kumiki nimite variara.
13 Vika minti variavarovata, Noravano Kotiva vika vehi autuvi taiqavi entava aniainarara iriharo, vika naaraihama nimite vairo.

Heth ח
14 Qora kaiqa vare variaka nái iqoka paipe utaqihai urequke qeramake tuate, nái huruvata hinta utute vehi vaiinti nahentive, airairara aavoqiakave, arukareka auti variarave.
Vika avuqavu ni varia vaiinti nahentika arukareka auti variarave.
15 Vika mintimake vaivarovata, nái iqoka paipevano nái muntuka raqonta kairaro ⌞Kotiva⌟ vika huru kaavuvata rauhaantima kaanaro.

Teth ט
16-17 Noravano Kotiva qora kaiqa vare variaka kempuka taiqakero qaqini varakero, viva avuqavu ni varia vaiinti nahentika antua nimite vaira.
Mintima vairara tiro, avuqavu ni vai vaiintiva kia airi haika vataiva ho vairamanta, airi haika vateha qora kaiqa vare variaka vika kia ho vaivara.

Yod י
18 Kia uvavanovata vikaqaa vaimanta variaka Noravano Kotiva vikaqaa koqema kero raqiki vairo.
Noravano vika kaama nimitai haikava kia taiqa viraitiro, ekaa enta ekaa enta qaqi variqiro vuanaro.
19 Qora entavano anintairamanta vi vaiinti nahentika kia nora maaraqi vaivara. Karara nararaiqi entara vika kia karara aavoqivara.

Kaf כ
20 Qora kaiqa vare variaka, vika variqi vi taiqama vivara.
Ahakaqi vai maurava vahuqa variro tamunta vintemake, Kotira navutaaka inaaraiqa varike, taiqa vivara.
Iha muravano oru viro ruqema viro taiqa vintemake, vika variqi vi tuqaakuma vivara.

Lamed ל

21 Qora kaiqa vare variaka tiha, Monue, airairae ti timiraqe te
naantiara nina amiare, tivakeha kia nai qaiqaa ami variara.
Avuqavu ni variaka paruma keha nái kenauka nái ia haikara nimi
variara.
22 Noravano Kotiva koqema nimite vaika, viva vika nái kaama nimi-
taaina vatara varevara. Kotiva vaaquqama vuate ti vaiinti nahentika,
vika variqi vi vehi autu taiqa vivara.

Mem מ

23 Vaiintivano Noravano vira umiqe vai aararaqaa viraro viva vi
vaiintirara quahaanaro.
24 Vi vaiintiva kuntavaivaima varero kaavu ntireva irera, Noravano
Kotiva nai kauquqohairo vira totairaro viva kia kaavu ntuanaro.

Nun נ

25 Te haaru qaraaka vaiintivano variqi ani, vate naampaiqama vuro.
Ho haaruvata maa entaravata te vaiha tavauraro kia Noravano
Kotiva avuqavu ni variaka qaqira karaitiro, vikaqaa koqema kero
raqikiqiro vi vaimanta vika ho variamanta vika vaintivaravata kia
karara aavoqiraiti, kia vokiaka karara naari variara.
26 Te tavauramanta avuqavu ni variaka parumake ekaa haika voki-
aka nimi variamanta vika vaintivaravata vokiaka koqema nimite
variara.

Samek ס

27 Are qora kaiqa vare okarara tauvaqa utu amitera, koqe kaiqaqai
varaqira vuane. Are mintiaqira virera, are kuvuarama terauka ekaa
entama ai vataqaa qaqi variqi vivara.
28 Noravano Kotiva avuqavu kaiqa vare variakara antuqa arivaro
viva nai Kotirara noraiqaake iriqi vi variaka kia qaqira karaitiro, ekaa
enta vika antua nimitaqiro vuanaro.
Qora kaiqa vare variaka ekaara taiqa vimanta vika vaintivaravata
vehi autu vivara.

Ayin ע

29 Avuqavu ni variaka Kotiva vika kaama nimitaaina vatara vare, vi
vataraqaa ekaa enta qaqi variqi vivara.

Pe פ

30 Avuqavu ni vai vaiintira avu aato koqe avu aato vaivaro vira
uvavanovata koqe uva vaivaro viva koqema kero uva avuqavu i vairo.
31 Nai vira Variqavano tivatai uvava vira avu aatoqi vaivaro viva vi
uvara koqema kero iriqiro viharo kia qora kaiqavata vare vaira.

Sade צ

32 Qora kaiqa vare variaka koqe vaiinti arukareka vaara auti variara.
33 Vika minti variavarovata, Noravano Kotiva kia koqe vaiinti vika
kauquqi kaanaro.
Vira navutaaka koqe vaiintiqaa uva vataivaro Noravano Kotiva kia
vira navutaaka qaqi kaira vika *ko*vano vira aatara kaanaro.

Qof ק

34 Are Kotirara noraiqaakera iriqira vihara vira uva koqema kera
iriqira viraro viva ai koqema amiteharo nina kaama taaina vatara ai
amiarire.

Naantiara are vaihara tavairaro Noravano Kotiva qora kaiqa vare vaika vehi autu taiqama kaanaro.

Resh ר

35 Haaru te tavauraro vo vaiintivano voqama kero nai kenauka qoraiqama nimite vau vaiintiva vaura.
Toqukeravano vo katari vo katari uri aatara kaintema kero, vi vaiintiva vukai vaiintivano vaiharo ekaa nai kena vaiinti uri aatarakero vaura.
36 Vi vaiintiva qutu vumanta te virara qumina ranteha tavauraro viva kia vaura.

Shin ש

37 Kia viraqaa vo uvavata vaivaro avuqavu ni vai vaiintira aitutuma kera tavaane. Viva vaiintiara maateraiqi vaiva vaimanta vira naintivara airitahaa variara.
38 Kotira uva raqake variaka Noravano Kotiva vika nái vaintivara hampata vehi autu kairamanta taiqa vivara.

Tau ת

39 Noravano Kotiva avuqavu ni variaka ruaruama nimite vaivama vairo.
Vika maaraqi vaivaro Noravano Kotiva vika antua nimite vairamanta vika ho vaivara. 40 Vika Kotirara tinavu antua timitaane tiavarora tiro, viva vika kahaqiharo qora kaiqa vare variaka kauquqihairo ruaruama nimite vairo.

38

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Noravauvo, ai arara itairara, kia ti titihara haruane.
2 Mpo, ai veva vo veva vo vevavano ti harimantama vauro. Are nena kauquqohaira ti ruqutu kaaramanta te hiqintivi vauro.

3 Ai arara itaira kaara te antura ntiha vauro. Te ai uva raqa kaunara kaara ekaa ti vaatavano hiha vimantama vauro.
4 Vaiintivano maara ntai haikara kia ho aqu varero vintemake, te tenta qora kaiqa varauna uvara kia ho vare virara.
5 Te hampi kaiqa varaunara kaara numuaravano ti vaataqaa iteharo *ahiara/aquahiara* nteharo unta i vaimanta vauro.
6 Vira kaara ti kempukavano kia vaimanta te vautautamaqi viha, toqaqivata erainainivata qutuvi vaiintirara iqi rataantemake, iqi rataqi vi vaunara.
7 Ti ekaa vaata hiha viharo iha ite vaimantama vauro.
8 Nora maaravano tiqaa vaivaro kia ti kempuka voqavata vaimantama vauro. Ti muntukavano qoraiqimanta te keke ti vauro.

9 Noravauvo, te mpo ike ti vauna uvara are kankoma kera irianara.
Te keke ti vauna uvava kia kukeqavi vairaitiro, vi uvava ai avuqaa qoqaa vaivara tavaanara.
10 Ti muntukavano voqama kero nti vaivaro ekaa ti kempukavano taiqa vivaro ti tivuvanovata kia nahaimanta vaunara.
11 Ti tontinavuvata, ti hampata ni variakavata, ti numuara aatu qeteha kia te vaunanaini aniamanta, ti vohaa naare vikavata kia ti ani tavaraiti, niaraini variara.

12 Ti arukareka auti variaka tiriara vaara autute variara.
Ti autuvano vataini qiarire ti, ti qoraiqama timitareka auti variaka enena ruvaaqumavi vaiha ti qoraiqama timite uvara tiva taatauke vate variara.
13 Mpo, aato tintavi vaiintiva kia uva irintemake, te kia vika uva irunara. Kia ho uva ti vaiintira voqaara, te kia uvavata tiraiti, evaara vaunara.
14 Eo, uva tiara kia ho iri vai vaiintira voqaara vaiha te kia vika uva nái tiva nimi vaunara.
15 Noravauvo, te are ti kahaqinara vekama vauro. Arema ti Variqavano variaro. Quqaama are ti uva irihara nena uva ti tiva timinarave.
16 Mpo, are ti navutaaka kia qaqi kairamanta vika tiriara, Koqemama viva qoraiqama vivo, tiate.
Kia qaqi kairamanta vika tiha, Ho tavaate. Tenavu vira ruqutu kauraroma kaavu ntivo, tiate.
17 Aihaviraava kia ti tuta karaitiro, qaqi ti tuate vaimanta te taiqaarirava aumanto vaimantama vauro.

18 Te qora kaiqa varaunara qoqaa ai tiva qovarama amirera. Te vi kaiqara varaunarara ike mpo tivakeha kia te mintiataarave turo.
19 Mpo, ti navutaaka kia aihaviraaravata vararaiti, vika kempuka vaiintima variavo. Airi vaiinti qumina haika kaara ti navutaiqi variara.
20 Te vika koqema nimitauramanta vika kia tinta mintima timitaraiti, ti navutaiqiha, tauvaqa vauraa uva ti variara.

21 Mpo Noravauvo, kia ti qaqira kaane.
Are ti Variqavanoma variaro. Kia ti niaranto variane. 22 Noravauvo, are ti ruaruama timiteravama variaro. Vaaka ani ti kahaqiane.

39

Devitiva maa ihira qara ntuvatora
1 Te tentara mintima ti: Kaiqe te tenta vararera iaina kaiqaraqaa koqemake raqikiqi viha, tenta novata kia qaqi kaariraro qora uvavano viraqihairo qovaraiqiarire. Qora kaiqa vare variaka ti aumanto vaiqe te kia vika hampata uva tirerave, tunara.
2 Te minti tivake kia qora uvave koqe uvave tiraiti, evaara vaurarovata, maaravano tiqi vaiva voqama kero maara ntaimanta vauraro 3 ti muntukavanovata voqama kero qoraiqimanta vaunara.
Te mintimake vaiha te tenta aatoqihai voqavata iriqi vi vauraro tiqi vai maarava voqavata ti maara timiqiro vi vaimanta viraqaahai te kia ho evaara vairaiti, te Kotirara mintima ti:
4 Mpo Noravauvo, te qaqi variqi vuaina entava nanti nantie ianarove?
Te tairentae qutu virarave?
Te qaqi variqi vuarirava tairentae taiqa vuanarove? tunara.

5 Mpo, are kia vukai enta ti kaama timitaanarara tiro, te qaqi variqi vuarirava iquqama vaivo.
Are te qaqi variqi vuainara tavehara, virara qumina haikavema ti variaro. Mpo, ekaa qaqi varia vaiintika vaireka, vika uvaivano inaaraiqa utiro taiqavira voqaara variarave.

6 Mpo, kuarivano itaivaro vaiinti maraqura vataini vaira voqaarama,
tenavu maa vataraqaa vahuqa variqi vi, vuru taiqa virara.
Tenavu vi aniha nana nana vo kaiqa vo kaiqa vara taarirava, vi
kaiqava vi kaiqava naantiara quminaiqama vuanaro.
Tenavu qaqi variaina entara monuve airairave ruvaaqumake
vataainara, naantiara nai ta vaiintivave varaanaro.

7 Noravauvo, tenavu vataini qaqi variqi vuaina okarava mintima
vaimantara ti, te nana haikarae noraiqaake iriqi vuariraro vi haikava
ti kahaqianaro?
Mpo Noravauvo, te ariara noraiqaake iriqi virerave.
8 Te tenta qora kaiqa vare vaurava ti taiqa kaantorave tira, are ti
ruaruama timitaane. Kia avu aato vataaka hauri vo haika kaara ti
naaraihama timitevora.
9 ⌞Te qora kaiqa varaunara⌟ kaara are ti ruquti variaramanta te nora
maaraqi vaihara ti, te kia uva voqavata tiraiti, tenta no tintate vairera.
10 Mpo, kia ti qaiqaa ruqutuane. Are nena kauquqohaira ti ruqutuar-
avera te qutu vi ruhiqaurima vauro.
11 Quqaama, ai uva raqake variaka, are vika nái nitiharama vika
utetaaravama variaro.
Oqokavano tavuna nama kaivaro taiqavintema kera, are tinavu
antuqa vai haikara taiqake varianara.
Mpo, ekaa qaqi varia vaiintika vaireka, vika uvaivano inaaraiqa utiro
taiqavira voqaarama variara.
12 Noravauvo, te ai aaraaina uvara iriane. Te ariara naverai tiha, mpo
ti kahaqiane tiainara are aato vatehara iriane. Te iqi rate variarirara
kia are qumina vairaitira, ani ti kahaqiane.
Ti kaivaqaukavara maa vataraqaa vahuqa variqi vuntemake, tevata
vahuqa variqi virerave.
13 Mpo, kia inaara viri aratera variane. Te maa vataraqaa vahuqa vai,
taiqa vuainarara irihara, are qaqi kairaro ti muntukavano qaiqaa koqe
iraqe variare.

40

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravano Kotiva ti kahaqiarire ti, te tenta muntuka qihaaqamake
vira veka vauraro viva aato ti timiharo te mpo ike ti vauna uvara
ririave.
2 Te vata vevanto quvitaaraqi vaiha kia ho vaarintaarirava vaimanta
vauraro viva viraqihairo ti kauqu raimpatama vaari qaqini kaimanta
vaunara.
Te hora kupaiqiraqi taatauvi vauraro viva viraqihairo ti mpaqi kero
nora oriqaa himpima kaimanta te qaiqaa kempukaiqamake ni vaunara.
3 Viva qaraaka ihi vo, tentanavu Variqa autu tuaheraaina ihira ti noqi
vataimanta te vi ihira tivaqi vi vaunara.
Vaiinti nahenti airitahaa Noravano Kotiva ti kahaqama timitai
kaiqarara iriha, kauqu runkinkiri iha tiha, Kotiva Noravanove,
tivakeha virara noraiqaake iriqi vivara.

4 Kia nái nutuaraqai iri variakara ti kahaqiate tiraitiro, kia una variqa
nutu tuahera karaitiro, Kotiraraqai noraiqaakero iriqiro vina vaiintira,
Kotiva virama koqema amitaanaro.
5 Noravauvo, are ti Variqavano variararo kia ai voqaara vovano
vaivo.
Are tinavuara irihara koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vara timitaarava
airi kaiqa vaimantara ti, te kia ho vohaiqa vohaiqa vi kaiqarara vokiaka
tiva nimirara.

6 Quara aantau aruke ai *ofaa* iha quara amiterave, naaho ai qantu
amiterave, vi *ofaa*ra vi *ofaa*rara kia ai muntukavano vaivo.
Ekaa kaintu iha quara amiterave, qora kaiqa varera nunka nimi-
taarire ti, vare ania *ofaa*rave, vi *ofaa*ra vi *ofaa*rara kia ai antuqa arivara
are kia vi haikara timiate tianarave.
Are ti kahaqiararo ti aatovano kenko timanta te ai antuqavano
vairara kankomake irunarave. ⌞Ai antuqavano vaireva, vaiinti nahenti
ai uva koqemake iriqi vira, virarama vairo.⌟
7 Ai antuqavano mintima vairara ti, te ariara tiha, Tavaane. Haaru
ai vukuqi tiriara viva mintima ianarove tu uvava vaura, te vate virama
anuro.
8 Ti Variqavauvo, te quaheha ai antuqavano vainara avataqi virerave.
Are tiva taana uvava ti muntukaqi vaimanta te vi uvara iriqi vi
vaunarave.

9 Noravauvo, ai vaiinti nahenti ruvaaqumavi varianaini vaiha te ai
koqe vakaaka vika tiva nimi tiha, Noravano Kotiva tinavu ruaruama
timite vaivama vaivo, ti vaunarave.
Noravauvo, are kankoma kera irianarave. Te qaiqaa qaiqaavata vi
uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi virerave.
10 Are ti kahaqihara ruaruama timitaana uvara kia kukeqa karaiti,
te ai Naavuqi vaiha vaiinti nahenti nivuqaa vi uvara vika tiva nimi
vaunara.
Ai muntukavano tinavuara vaivara are tinavuara noraiqaakera
iriqira vi varianara, te viraravata kia evaara karaiti, vi uvaravata vika
qoqaa vutuke tiva nimiqi vi vaunara.

11 Mpo Noravauvo, are kia ti qaqira karaitira, are qaiqaa qaiqaavata
ti aaqurihama timitaqira vuane.
Are mintiaqira vi vairaro ai muntukavano tiriara vairavavata, are
tiriara noraiqaakera iriqira viravavata, tiqaa raqiki vairaqe te ho
variare.
12 Mpo, airi maaravano tiqi vaimanta te kia ho vira kaara ntirara.
Te qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaurava ti ravaaqavu kaimanta te
tenta vuaina aarara kia ho tave vaunara.
Ti qiata kauhi airi vaivarovata, te qora kaiqa varaurava ti qiata
kaukivata aatarakero nai airi vaivaro ti kempukavano kia vaimanta
vaunara.
13 Mpo Noravauvo, ti ruaruama timitaane.
Mpo Noravauvo, vaaka tuvu ti kahaqama timitaane.
14 Ti harukareka auti variaka, are vika hampata iqoka raquqira
vihara vika naatarakera kaurira haika nimiramanta vika avu aatovano
hampiqama viramanta vi anima vuate.

Te nora maaraqi vaunarara iriha quahe variaka, ruqutiramanta vika anirante vivaro vika nutuvanovata vataini qiarire.
15 Vika ti naaraihama timiteha huviqorave ti variaka, are vika qoraiqama nimitairamanta vika tiha, Mpo Kotiva tinavu haatara kaimanta kaurira haika varauro tivara.
16 Noravauvo, ai rantare iaka are qaqi kairamanta vika ai aaqanto oru vaiha muntuka paru ira quaheha variate.
Ariara viva tinavu kahaqiharo ruaruama timite vaivama vaivo ti variaka, are vika qaqi kairamanta vika ekaa enta ariara tiha, Noravano Kotiva nai anomakero Noravanoma vaivo, tiate.
17 Noravauvo, quqaama te vehi vaiinti vaiha kia ho tenta kahaqiarirava vaivara, are kia tiriara tauru karaitira, tiriara noraiqaakera iri variaro.
Arema ti kahaqihara ti ruaruama timite variaravama variaro. Vaaka tuvu ti kahaqiane.

41

Devitiva maa ihira qara ntuvatora
1 Vehi vaiinti nahentiara iriha vika kahaqireka auti variaka, Kotiva vika koqema nimite vaira.
Vika nora maaraqi vai entara Noravano Kotiva vi vaiinti nahentika kahaqianaro.
2 Noravano Kotiva vikaqaa koqema kero raqikiqiro viramanta vika kia vaaka qutu viraiti, koqemake variqi viha vika nái vataqaa koqemake vaivaro Noravano kia navutaaka kauquqi kaanaro.
3 Noravano Kotiva vikaqaa raqiki vairamanta vika rovara varaivera, viva vika kempukaiqama nimitaira ho vaivara.

4 Noravauvo, te ai uva raqa kaunarara irihama ariara mpo, ti aaqurihama timitehara, ti tivaata koqema timitairaqe te ho variare, turo.
5 Ti navutaaka ti qoraiqama timitareka auti vaiha tiha, Viva vaaka qutu viramanta vaiinti nahenti vira autu tauru kaiqe tenavu hove tiataarave, ti variara.
6 Vikaqihai vaiinti vonavu kia tiriara quqaa ike mpo tiva timitareka aniraiti, vika unaqaraiqamake ti ampeqamake tave, orunte tiha, Viva vaakama qutu vuanarove tivakeha, vi uvara viti viri vaiinti nahenti tiva nimi variara.
7 Tiriara kia muntuka vaimanta variaka, vika nái irike tiriara tiha, Viva quqaama qutu vuanarove tivakeha, evaara vi uvara nai tiva ami nai tiva ami i variara.
8 Vika tiha, Viva qora rovara varaira kaara kia nai vaitaaina taintaraqaahairo qaqi himpiraitiro, viva variqiro viro, vuru qutuma vuanarove, ti variara.
9 Ti tonti koqeva te virara kia vo haika kaara ti qoraiqama timitaanarove turava vivavata ti navutaiqi vaira. Viva ti hampata kara ne vaiva ti qaqirakero ti navutaiqi vaira.

10 Mpo Noravauvo, are ti aaqurihama timitehara ti rovara taiqa timitairaqe te kempukaiqamavi vaiha, vi vaiintika náiv*a*t*a* qoraiqama nimitaare.

11 Are ti kahaqama timitairera, vika kia ho vora ntuva timitaiqe, te
are tiriara quahenarara kankomake irirara.
12 Noravauvo, te avuqavu ni vaunarara tira, are tiqaa koqema kera
raqikiqira vihara, ti tivitaqira vi vairaqe te ai aaqanto ekaa enta variqi
vuare.
13 Noravano Kotiva tinavu Variqavano tinavu Isareriqaa raqiki
vaivama vaivo.
Kaiqenavu vira autu ekaa enta ekaa enta tuaheraqi vuare.
Quqaave, quqaave turo.

42

Koraara naintivaraqihairo vovano maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, *diaa* aantauvano koqemakero tuvi vai namarira naataa
intemakero, ti maraquravano ai aaqanto oru variataa imantama vauro.
2 Are qaqi variqira vi variana Variqava variararo ti maraquravano ai
hampata variataa imantama vauro.
Mpo, tairentae te ai Naavuqi oriqete ai avuqaa vairarave?
3 Entaqive aatitairaqaave te iqi rataqi vi vauraro ti auquruvano ti
kara voqaara vaimanta ti navutaaka enena tiriara tiha, Ai Variqavano
taini vaiharoe kia ai kahaqivo? ti variara.
4 Mpo, te haaru koqemake vauna entarara qaqi iritauraro ti muntuka-
vano qoraiqimanta vauro. Vi entara Maara Entaqaa te airi vaiinti
nahenti nivuni viha Kotira Naavuniara vi vaunara.
Tenavu miniara viha, quaheha naverai tivaqi viha ihi tivaqi viha
Kotira autu tuaheraqi vi vaunara.
5 Mpo, vate nora maaravano tiqi vaivaro ti muntuka voqama kero
qoraiqimantama vauro.
Mpo, te mintiaqi vuarorave. Kaiqe te Kotirara noraiqaake iriqi viha,
virara ti kahaqiariravama vaivo tivaqi vuare.
Te mintiaqi viha qaiqaavata vira autu tuaheraqi virerave.
Viva ti Variqavano vaiharo, ti ruaruama timitaariravama vaivo.

6 Mpo, ti muntukavano qoraiqimantara ti, te ariara iriqi virera.
Hemoni Aiqinavanovata Misaa Aiqinavanovata vaivaro Iotani Na-
marivano vitantaqihairo tuvinaini vaiha, te qaiqaa ariara iriqi vir-
erave.
7 Mpo, nora namarivano nai naantiara nai naantiara kumpetaqiro
oru vintema kero, ai kauquqihairo vo maara vo maaravano ti qo-
raiqama timite vaimantama vauro.
Namarivano aintaakaqaa tuviharo auva ntaintema kero, vi maarava
ti qoraiqama timitaimanta vauro.

8 Mpo Noravauvo, are ti Variqavano variaramanta te ariqi vaiha qaqi
variqi vi vaurauka ai aareha tiha, Are vo enta vo enta aatitainaraqaa
ti aaqurihama timitairaqe te entaqi ihi tivaqi viha ai autu tuaheraqi
virerave, turo.
9 Kotiva ti kempukaiqama timite vaiva vaimanta te virara mintima ti:
Mpo, nantivarae ti qaqira kaaro?
Nantivarae navutaaka qaqi kaaramanta vika ti qoraiqama timite
variavaro, ti muntuka qoraiqimanta vauro?

10 Mpo, navutaaka enena ti naaraihama timiteha tiha, Ai Variqavano
taini vaiharoe kia ai kahaqivo? ti variavaro vika uvavano kaavuqohai
ti vuhaari tairi kaantema kero, ti qoraiqama timite vaivo.

11 Mpo, vate nora maaravano tiqi vaivaro ti muntuka qoraiqiman-
tama vauro.
Ho te mintiaqi vuarorave. Kaiqe te Kotirara noraiqaake iriha,
virara viva ti kahaqiariravama vaivo tivaqi viha qaiqaavata vira autu
tuaheraqi vuare. Vivama ti Variqavano ti ruaruama timitaariravama
vaivo.

43

Koraara naintivaraqihairo vovano maa ihira qara ntuvatora

1 Kotio, kia ai uva iriaka tiqaa uva vatareka auti variavara are ti uva
iriharama tiriara kia viraqaa uva vaivo tiane.
Qora kaiqa vareha una uva ti varia vaiintika kauquqihaira are ti
ruaruama timitaane.
2 Are ti Variqavano ti antua timite variarava vaihara, nantivarae ti
qaqira kera iaro? Nantivarae are ti navutaaka qaqi kaaramanta vika ti
qoraiqama timite variamanta te nora maaraqi vauro?

3 Mpo Noravauvo, te virera iaina aarara ataama timitehara, nena
quqaa uva tiva timi vairaqe te are variananaini Saioni Aiqina, takuqi
vai aiqinaraqaa oru vuare.
4 Are mintiraqe te ai Naavuqi oru ai *ofaa* tainta tataaqa vaiha, ai
quahama amiteha tenta *kitaa* ruqutuqi viha ai autu tuahera kaare.
Kotio, are ti Variqavano vaihara are ti quahama timite variaravama
variaro.
5 Mpo, vate nora maaravano tiqi vaimanta vauraro ti voqama kero
muntuka qoraiqimantama vauro.
Mpo, te mintimake variqi vuarora. Kaiqe te Kotirara viva ti kahaqiari-
ravama vaivo tivaqi vuare. Te mintiaqi viha qaiqaavata vira autu
tuaheraqi virerave.
Vivama ti Variqavano ti ruaruama timitaariravama vaivo.

44

Koraara naintivaraqihairo vovano maa ihira qara ntuvatora

1 Kotio, are haaru nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa tinavu
kaivaqaukavara vara nimitaanara vika tinavu tiva timiamanta
tentanavu aato vika nimiha vi uvara irunara.
2 Vi entara are nena kempukaqohaira vo vatanaa vo vatanaaka
maa vataraqaahaira aru ntata kera, vi vatara tinavu kaivaqaukavara
nimianara.
Vi entara are vi vatanaa vi vatanaaka voqama kera qoraiqama
nimiteharavata, tinavu kaivaqaukavara kia mintiraitira, vika koqema
nimitaaramanta tinavu kaivaqaukavara koqemake variqi vuara.
3 Kia tinavu kaivaqaukavara iqoka raquraqaahaive, nái kempukaqo-
haive, vi vatanaa vi vatanaaka naatarake vi vatara varaaravauve.
Are nena kempukaqohaira vi vatanaa vi vatanaaka naatara kaara-
mantara ti, tinavu kaivaqaukavara vi vatara varaarave.

Ai muntukavano tinavu kaivaqaukavarara vaivarara tira, are vika hampata variqira vihara, nena kauquqohaira vika navutaaka naatara nimitaanara.
4 Arema ti Avuhainaava ti Variqavano variaro. Are tiaramanta tenavu Iekopira vaintivara tentanavu navutaaka naatarake vaunara.
5 Tenavu ai kempukaqohai tentanavu navutaaka aru ntatake vaunara. Tenavu ai autuqaa, tinavu hampata iqoka raqi variaka naatarake vaunara.
6 Te huruve, iqoka paipeve, vatehavata, kia te vi haikarara noraiqaake iriraiti, kia vi haikaraqohai navutaaka ho naatara kararave ti vaunara.
7 Tenavu ariara tiha, Kotiva tinavu kahaqiraqe tenavu homa navutaaka naatara kararave. Kotiva tinavu navutaaka kaurira haika nimianarove, ti vaunara.
8 Toqaqivata erainainivata tenavu ai mahutaqai tivaqi vi vauro. Tenavu ekaa enta ai autu tuaheraqi virera.

9 Mpo, tenavu minti minti ti vauraravata, are vate maa entara tinavu qoririma kera tinavu hutu vatainiqama kaanarave. Are kia haaru ianantema kera tinavu iqoka vaiinti hampata vihara vika kahaqi variaro.
10 Are navutaaka qaqi kaaramanta vika tinavu haatara kaamanta tenavu vika naatu qetake, aiqu autute vuramanta vika tenavu una haikara, vo haika vo haika varaarave.
11 Sipisipi arukaantemake, are navutaaka qaqi kaaramanta vika tinavu aruqi vuamanta tenavu qetake vo vatanaa vo vatanaaka vataini vi raumpirima vunarave.
12 Mpo, vaiintivano vo haika amiharo inaara koqaa varaintema kera, are vo vatanaaka kauquqi tinavu kaaro.

13 Are mintianara kaara, tinavu tataaqa varia vatanaaka tinavuara vehi vatanaakave tivakeha tinavu naaraihama timite variara.
14 Vo vatanaa vo vatanaaka tinavu Iutaa vatanaakara uva virera tiva timiteha, vika nái aru runkinkiri iha tinavu naaraihama timite variara.
15 Vika minti minti iha kaurira haika ti timiavaro vo enta vo enta ti toqaavu harimantama vauro.
16 Tinavu navutaaka nái navunaakaqaa aru muntu kareka aniamanta vokiaka tinavu tauvaqa vauraa uva tiha, huviqorave ti variamanta te kaurira haika varaunara.

17 Tenavu kia ariara tauru karaiti, kia ai uvavata raqa karaiti vaurarovata, vi haikava vi haikava qovarama vimanta tenavu qoraiqamavi vaunara.
18 Tenavu kia ai qaqira karaiti, ariaraqai noraiqaake iriqi viha ai aaraqaa nuvaqi vunarave.
19 Tenavu mintiaqi vi vauraravata, are tinavu qoraiqama timitehara qaakau vairinavu varianaini kaanarave.
Are tinavu qaqira kaaramanta tenavu voqamake konkira ari vainainima vauro.

20 Mpo, tenavu kia ai autu tauru karaiti, kia tentanavu kauqu tuaherake una variqa aare vaunarave.

21 Are vaiinti avu aatoqi kukeqavi vai uvara ekaa vi uvara iri tave variarava varianarara ti, tenavu minturaitirio, are vaakama vi haikara iri tavaaraitirio.
22 Tenavu ai vaiinti nahenti vaunara kaara vo enta vo enta navutaaka tinavu harukareka auti variarave. Sipisipi arukareka auti variantemake, navutaaka tinavu arukareka auti variarave.

23 Mpo Noravauvo, himpuane. Nantivarae are vaite variaro? Himpuane. Kia ekaa enta tinavu tauvaqa utu timitaane.
24 Nantivarae are tinavu tivuqaa kukeqavira variaro?
Mpo, navutaaka tinavu qoraiqama timite variamanta tenavu nora maaraqi vaunara tavehara kia notatera variane.

25 Tenavu vataini hiqintivi vauraro tinavu vaatavano konkoma kanta vaimanta vauro.
26 Mpo, himpira tinavu kahaqiane.
Ai muntukavano vaiinti nahentiara vaina okararave, are vaiinti nahenti aaqurihama nimitena okararave, virara virara iriharama, tuvu tinavu ruaruama timitaanerama turo.

45

Koraara naintivaraqihairo vovano avuhainaava nahenti varaaina ihira qara ntuvatora.
1 Te avuhainaa vaiintiara ihi irikeha tire uraro koqe uvavano ti avu aatoqi mpiqe vaimanta vauro.
Vaiintivano *peni*qohairo koqe uva qara ntintemake, te tenta auntaqihai koqe ihi tirera.

2 Avuhainaa vaiintio, ai viri vaatavano koqe viri vaata vaiharo ekaa vo vaiinti vo vaiinti viri vaata naatara kairave.
Ai noqihairo vaiinti qihaaqama nimite uvava qovaraiqi vairara tiro, Kotiva ekaa enta ai koqema amitaqiro vuanaro.
3 Mpo, are avuhainaa vaiinti kempukavano variararo ai autuvanovata nora autu vaivarama variaro.
Are nena avuhainaa utavaaqa nonkutera nena iqoka paipe teqoni nai utaqi nonku varera 4 are avuhainaava mpeqavano vaihara, nena ohiqaa oquvi vaihara oru quqaa uva ti vai okararave, avuqavuqamake ni vai okararave, aaqurihama nimite vai okararave, virara virara iriharama vi haikaraqaa maimaraara raqikiqira viharama nena kauqu tanaraqohaira nora kaiqa varaqira vuane.
5 Are nena veva viaru vainaraqohaira navutaaka muntuka raqonta kera oru vo vatanaa vo vatanaaka naatara kairamanta vika ai vevaaraini variate.

6 Kotio, are avuqavuma kera raqikiqira vi variarava vaiharama, are ekaa enta ekaa enta qaqi variqira vihara vaiinti nahentiqaa avuqavuqama kera raqikiqira vinarave.*
7 Avuqavuqamake ni varia okarara ai muntukavano vaivaro qora kaiqa vare varia okarara kia ai muntukavano vairave.

* **45:6:** Haarua vuku hininavu mintima ti: Kotiva ai noraiqama kaivara are avuhainaa vaiintivano vaihara are ekaa enta ekaa enta vaiinti nahentiqaa avuqavuqama kera raqikiqira vinarave.

Are mintianarara tiro, Kotiva ai Variqavano ariqaa vahavera aquteharo ai noraiqama kaivara are nena kena vaiintinavuqihaira voqama kera quahe variaro.

8 *Ueri* vahavera *meave, kasiave, alove*, aqu amitaavaro ai utavaaqavano koqe unta ivaro *elefanti* avaiqohai aututaa haikava, vo haika vo haikavano ai avuhainaara naavu *vaheheqiro/vaataiqiro* vaimanta ariara quahaarire ti, vo *musiki* vo *musiki* ruquti variara.

9 Avuhainaaka raavuranavu ai naavuqi variamanta nora autu vataa nahenti vonavuvata viraqi variavaro ai varareva i nahentiva ai kauqu tanaraini vairo.

Kori ori koqera, Ofiri vataihai aututaava, vi nahentira utavaaqaqaa *vaheheqiro/vaataiqiro* vaivaro vairo.

10 Te vi nahentirara mintima turo: Ti raavuravauvo, te uva tiarirara nena aato ti timihara koqema kera ti uva iriane.

Nena maaqainiarave, nena navunaakarave, kia noraiqaakera iriqira vuane.

11 Avuhainaa vaiinti viva ai viri vaata tavaivaro koqe viri vaata vaivaro viva ariara antuqa arivaro viva ai noravano vairara tira, are virara noraiqaakera iriqira vihara vira autu tuaheraqira vuane.

12 Taiaa vatukaihainaaka koqe haika vo haika vo haika vara viri ai amivarave.

Airi airaira vataaka ariara viva tinavu quahama timitaarire tivakeha are inanaini anivarave, turo.

13 Ho avuhainaara raavuravano nai naavuqi vaivaro vira viri vaata koqe viri vaata vaivaro viva koqe utavaaqa nonkutero vairo.

14 Vira koqe utavaaqa nonku amite vita vare avuhainaa vaiintivano vainaini vuru kaara. Vira vuru ke variamanta vira kena nahentinavuvata vira avataqi vi variara.

15 Mintiaqi viha vika ekaa quahaqi viha avuhainaara naavuqi oriqetaara.

16 Ho avuhainaa vaiintio, naantiara ai maaquvara airitahaa qovaramavi, vika ai kaivaqaukavara vatuka vare kaiqa varaivaro, vika autuvata nora autu vairamanta vika vo vataini vo vataini ai vaiinti nahentiqaa raqikiqi vivarave.

17 Ekaa naantiara kuvuaramateka vikavata ai autu tuaheraqi viha, maa ihira ekaa enta tivaqi vivarave.

46

Koraara naintivaraqihairo vovano maa ihira qara ntuvatora.

1 Kotiva tinavu antua timiteharo tinavu kempukaiqama timite vaivama vairo.

Maaravano tinavuqi qovaraiqivaro viva vaaka tinavu kahaqireva auti vaira.

2 Viva minti vairara ti, tenavu kia vo haika aatu qetarera. Maa vatava voqamakero qaki qaki i vairaro vo aiqina vo aiqinavano nora namariqi aqu virera, tenavu kia qetarera.

3 Nora namarivano hari hari tiharo taarapara ntiharo kumpetaqiro viharo aiqinanavu kauru kaaruma kairaro rapatutirera, tenavu kia qetarera.

4 Namari vovanovata vairo. Vi namariva Kotira vatukaqi tuvi
vaimanta viraqi variaka quaheha variara. Vi vatukaraqi nai virini
kantaaqaini vai Variqava turuaraini tuekaama kero vairo.
5 Kotiva vi vatukaraqi vairara ti, kia ho vi vatukara qoraiqama kevara.
Vokika vi vatukara qoraiqama kareka ivera, Kotiva aatitare inaraqaa
vaakama vi vatukara kahaqianaro.
6 Vo vatanaa vo vatanaaka voqamake arara ite vaimanta iqoka raqi
variamanta vika avuhainaaka nái vaiinti nahenti hampata qoraiqa-
mavi variarave.
Vika minti variavaro Kotira kempukavano vika naatara kaira. Naaru-
vavano uva tintemakero, Kotiva uva tivaro vira uvavano vata ravita
kairave.
7 Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava, viva tinavu hampata
vairo. Ti kaivaqara Iekopira Variqavano, viva tinavu antua timite
vaivama vairo.

8 Noravano Kotiva vare vai kaiqara ne ani tavaate. Ne ani viva nora
kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare vaira taveha kauqu runkinkiri iate.
9 Ekaa vata maata iqoka raqi variara viva taveharo taiqake vairave.
Viva vika huruve, vaantaarave, rauhaantima keharo vika kainkevata
iha quarake vairave.
10 Viva tiharo, Kia qaiqaavata iqoka raquate. Ne kankomake ti
tavaate. Te Kotika Noravanoma vauro.
Te Noravano variari ekaa naato vatanaaka ti hutuqai tuaheraqi
vivarave. Ekaa vataini variaka ti hutuqai tuaheraqi vivarave, tiro.

11 Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava viva tinavu hampata
vaimantama vauro.
Tinavu kaivaqara Iekopira Variqavano tinavu antua timite vaivama
vaivo.

47

Koraara naintivaraqihairo vovano maa ihira qara ntuvatora

1 Ne ekaa naato vatanaaka, nenta kauqu ruqutuqi viha quaheha
variate. Ne noraiqaake ihi tivaqi viha Kotira autu tuaheraqi vuate.
2 Noravano Kotiva nai virini kantaaqaini vaiva, viva Avuhainaava
ekaa maa vataraqaa raqiki vaira, ne vira aatu qeteha variate.
3 Viva vo vatanaa vo vatanaaka tinavu kauquqi kaimanta vika tinavu
vevaaraini variara.
4 Viva tinavu kaama tai vatara timimanta tenavu vare viraqaa vaiha
quahe vaunara. Mpo, vira muntukavano tinavu Iekopira vaintivarara
vaivaro viva mintivo.

5 Vaiinti nahenti quaheha naveraiti variavaro Noravano Kotiva
naaruvaini oru vi vaira. Viva oru vi vaimanta vika naverai tiha
aanumaaravata varake vuaqaqi vi variara.
6 Kaiqenavu Kotira autu tuaheraqi viha ihi tiare. Kaiqenavu ten-
tanavu Avuhainaara Kotira autu tuaheraqi viha ihi tiva amitaare.
7 Kotiva maa vataraqaa Avuhainaava vairara ti, tenavu vira autu
tuaheraqi viha ihi tiare.

8 Kotiva nai avuhainaa tainta, takuqi vairaqaa, oquvi vaiharo, ekaa naato vatanaakaqaa raqiki vairo.
9 Maa vataraqaa avuhainaaka variaka, vika Eparahaamira Variqa vira vaiinti nahenti hampata ruvaaqumavi variara.

Kotira kempukavano ekaa vataini avuhainaaka kempukavata aatara kairara tiro, viva ekaa naato vataqaa raqiki vaivama vairo.

48

Koraara naintivaraqihairo vovano maa ihira qara ntuvatora

1 Noravano Kotiva vaivaro vira autuvano nai nora autu vairara ti, kaiqenavu vira vatukaqi vira takuqi aiqinaraqaa oru vaiha, vira autu tuahera kaare.
2 Kotira aiqinavano vaireva, viva koqe aiqina veraraqaa vaira. Ekaa naato vatanaaka vi aiqinarara quaheha variara.

Saioni Aiqinavano vaivaro tinavu Avuhainaava Noravano virara ti vatukave tivakeharo, mini variqiro vi vaira.
3 Kotiva vi vatukaraqi vaiharo koqema kero viraqaa raqikiharo viraqi varia vaiinti nahentika antua nimite vaira.

4 Avuhainaa vaiinti vonavu ruvaaqumavi vi vatukara aatara karare ti, 5 uru vi vatukara tave, vika voqamake aatu itaimanta qaqirake ururante kantama vuara.
6 Vika vi vatukara tavaavaro aiqu kauqu ntiri ntiri i vaimanta, nahentivano vainti vatareva iharo antura ntintemake, vika qeteha oi aai ti variara.
7 Aaronavano utiharo Taasisihainaa *votu*navu qoraiqama kaintema kera, are vi entara vika vehi autu taiqa kaanara.

8 Tota tenavu Kotira vatuka kia tavaraiti, aatoqihai irunarave. Ho vate tenavu tentanavu tivuqohai tavauro.

Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava i vatukara, vi vatukaraqaa Kotiva ekaa enta koqema kero maimaraara raqikiqiro vuanaro.

9 Mpo Kotio, tenavu ai Naavuqi vaiha are tinavu kia qaqira kaararo ai muntukavano tinavuara vaira, virara tenavu aatoqi iriqi viha vauro.
10 Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka ai autu tuaheraqi vi variarave.

Are vaiinti nahentiqaa avuqavuqama kehara raqiki varianarara ti, ekaa naato vatanaaka ai nora autuara ho iriarave.
11 Are mintimakera raqiki varianarara ti, ekaa vaiinti nahenti Saioni Aiqinaqaa variakave, ekaa Iutaini variakave, vika vika muntukaqihai quaheha variara.

12 Kaiqenavu Saioni vatukaqi niha vaantaavuraqaa vo *tauaa* vo *tauaa* kaara ntuvake tavaare.
13 Tenavu Saioni kempuka vaantaavuravata tuantike tavamaqi viha, vaantaavuraqi kempuka naavu, vo naavu vo naavu kaqataaravata tavaare.

Tenavu vi haikara vi haikara tavamake, tentanavu vaintivarave naintivarave maantimake tiva nimirera:
14 Kotiva tinavu Variqavano tinavuqaa koqema kero ekaa enta ekaa enta raqikiqiro vuanarove.

Viva ekaa enta koqe aara tinavu humiqe vairaqe tenavu koqe aaraqaa vuare.

49

Koraara naintivaraqihairo vovano maa ihira qara ntuvatora

1 Ne ekaa vatanaaka iriate.
Ne ekaa vata maata variaka, te uva tiari ne nenta aato ti timiha iriate.
2 Ne nora nutu vataakave, qumina vaiinti nahentive, airi airaira vataakave, vehi vaiinti nahentive, ne ekaa nenta aato te uva tiainaraqaa vataiqe te uva tiare.
3 Te tenta noqihai koqe avu aato iri vai okarara ni tiva nimirera.
Te tenta avu aatoqihai iritauna uvara tiariraro, vi uvava ni avu aato ho kahaqianaro.
4 Te uva vo tenta aatoqihai irike, *kitaa* ruqutuqi viha, vi uvara okara kukeqavira ni tiva nimirera.

5 Vo haikavano ti qoraiqama timitaaina entava qovaraiqiraqe kia te vira aatu qetarera. Navutaaka ti ututumate entara kia te qetarerave.
6 Vika nái airi airaira vataarara noraiqaake iriha, vi haikava tinavu homa kahaqianarove ti variara.
7 Ho iriate. Vaiintivano qutu viraro kia vovano monu aqukeharo vi vaiintira kahaqiraro viva qaiqaa qaqi himpuanaro.
Kia ho vovano Kotira koqaa amiraro viva vi vaiintira qaiqaa qaqi vara himpima kaanaro.
8-9 Tenavu nana koqaae aqu kaariraro Kotiva tinavu qaqi kairaqe tenavu kia qutuvi ntera viraiti, qaqi variqi virarave? Vi koqaava nai uritarakero vairara ti, tinavu koqaavano kia ho varianaro.

10 Tenavu tavauramanta koqe avu aato vataakavata, kia avu aato vataakavata, quti variara. Vika qutu vuamanta qaqi variaka vika vataa onaanave, monuve, vare variara.
11 Qaqi varia entara vika vata qoka variara. Ho vika qutuvi, nái quntama te vataraqi ekaa enta vaivara.
12 Tenavu qutu vuaina entara tinavu nora autuvano kiama ho tinavu kahaqianaro.
Ekaa aantauvahivano qutintemake tenavuvata qutu virara.
13 Ho tavaate. Nariara noraiqaake iri variakavata, vika avataqi viha vika uvara quahe variakavata, vika maantimake taiqa vivara:
14 Sipisipi qova nai sipisipi ruhaaqikero arukaintema kero, Qutira Haikavano vika ntita varero muntu qutu vuaka varianaini kaira vaivara.
Vika naavu koqeva qumina vairamanta, vokiaka vika vaata vare muntu vataqi quntama taivaro ntere vairamanta, avuqavu ni variaka quaheha *ahaa vuvukai/ehe mpumpukai* tiva nimitevara.
15 Ho vika mintimake taiqa vivarovata, Kotiva ti quntama teraqihairo ti ruaruama timitaanaro.
16 Ne virara virara irihama tavaivaro vaiinti vovano airi airaira ruvaaqumaqi viharo koqe naavu kaqakero viraqi vairera, kia ne tiha, Mpo, tenavuvata mintiataarave, tiate.

17 Vi vaiintiva qutu viro nai iaina haikaraqihairo kia vo haikavata
varero vuanarove. Viva vatai airairava kia ho vira vataakero qutu
vuaka varianaini otu vuanaro.
18 Vi vaiintiva qaqi vai entara te koqemake vauro ti vaimanta vaiinti
nahenti viva i haikara taveha virara koqe vaiintive ti variarave.
19 Ho vi vaiintiva qutu viro nai kaivaqaukavara qutuvi varianaini
otu vaiharo, viva vika aanantero kia qaiqaavata kuarivano itaainara
tavaanaro.
20 Tenavu qutu vuaina entara tenavu nora autu vataarirava kia ho
tinavu kahaqianaro.
Ekaa aantauvahi qutintemake tenavuvata qutirarave.

50

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 Ekaa kempuka vatai Variqava, Noravano Kotiva uva tiro.
Ekaa naato vatanaaka kuari avu urinaihainaakave, kuari avu
ruhunku vinaihainaakave, vika vika naare vairave.
2 Saioni vatuka voqaraa vatukavano vaivaro viraqaahairo Kotiva
ataama nimite vairo.

3 Mpo, ti Variqavano tuvi vaivo. Viva kia evaara tuviraitiro, viva
tuvi vaivaro voqama kero tatoqake vai ihava vira avuni otu vi vaivaro,
aaronaa noravano vira ututuma tero vairo.
4 Viva tuviharo naveraitiharo, Naaruvavanovata vatavanovata tave
vaiqe te tenta vaiinti nahenti uva avuqavu qiare.
5 Te tenta ⌞Isareri⌟ vaiinti nahenti hampata uva tiva taatau taunara
kempukaiqama vuarire ti, quara aantau ti iha quara timitaaka, ne ani
ruvaaqumavi vaiqe uva tiare, tiro.
6 Kotiva minti tivaro naaruvavano tiharo, Kotiva naima *ko* avuqavu
ti vaivara tiro, viva avuqavuqama keharo uva avuqavu i vairave, tiro.

7 Minti tivaro Kotiva tiharo, Ho ti vaiinti nahentivauvo, te uva tiari
iriate.
Ne Isareri vatanaakao, te Kotika ni Variqavano vaurauka niqaa uva
vatarerave.
8 Ne quara aantau arukeha iha quara timite varia *ofaa*rave, ne ekaara
iha quara timite varia *ofaa*rave, te kia vira kaara niqaa uva vataraiti, te
vo haika kaara niqaa uva vatarerave.⌟
9 Ne nenta avutaqihai purumakauve memeraave vare qumina ti
timivorave.
10 Ne kiae iriavo? Ekaa aantauvahi nantaqi variaka te uraukaqaima
variavo.
Ekaa vo aiqina vo aiqinaqaa varia purumakauka, te uraukaqaima
variavo.
11 Aiqina vainaini vai uviririave, ekaa aantauvahi toveqive, ekaa vi
haikara vi haikara te uraukaqaima variavo.
12 Ti hantuqa haritirio, te kiama ni karara naariraiti, ⌞te tentama kara
varake nauraitirio⌟. Maa vataravata, ekaa viraqaa vai haikaravata,
ekaa vi haikava vi haikava te una haikavaqaima vaivo.
13 Te purumakau qora vira mati naunarae? Te memeraa naare
naunarae? Kiavuve.
14 Te nai virini kantaaqaini vaura Variqaukama vauro.

˹Ni avu aato qora avu aatoqai vaira kaara ne quara aantau iha quara timite variara kia ti virara hantuqa harivo.˺

Ne maa haikararaqai irihama ti quahama timitaate: Ne tiriara koqeve tivaqi vuate.

Ne kauqu aiqiqaa aqukeha tiriara tivate uvara ˹kia qaqira karaiti,˺ vi uvara avataate.

15 Maaravano niqi qovaraiqiaina entara tiqai haaraate. Ne mintiaqi viqe te ni ruaruama nimitaari ne ti hutu tuaheraqi vivarave, tiro.

16 Viva minti tivakero Kotiva qora kaiqa vare variakara tiharo, ˹Ne qora kaiqa vare variara kaara˺ hauri ne nenta noqihai te tiva tauna uvara tivaqi vivorave.

Ne unahaa tiha, Kotiva tinavu hampata vohaa vaiharo uva tiva taatautaira tenavu iriqi vi vaunarave, ti variarave.

17 Te uva maara tiva taunarara kia ni antuqavano vaimanta ne ti uva qoririmake variarave.

18 Ne muara vaiinti taveha, vika tontiqi variarave.

Naata vaati varaa okarara raqake variaka, ne vikara quaheha variarave.

19 Ne nenta noqihai qora kaiqa vareraraqai ti variarave.

Ni maaqirivano una uvaqai ti vairave.

20 Ne nenta qata vakaaqaa una uva oqikeha ti variarave. Ne nenta nora vira maaquara tauvaqa vauraa uvaqai ti variarave.

21 Ne vi kaiqara vi kaiqara qora kaiqa varaamanta te Kotika kia uvavata tiraiti, evaara vauramanta viraqaahai ne tiha, Kotiva vaireva, viva tinavu voqaavama vaivo, ti variarave. Ho vate te ni nivuqaa qoqaa vaiha niqaa uva vatarerave.

22 Ne ti Kotika tauvaqa utu timite variaka, ne iri vaiqe te tiare.

Ne kia ti uva irivera, *raioni*vano aantau rapepaama kaintemake, te ni qoraiqama nimitaariraro kia vovanovata ni ho ruaruama nimitaanarove.

23 Tiriara koqeve tivaqi vi varia vaiinti nahentika, vikama ti hutu noraiqama timite variavo.

Ti uva koqemake iri varia vaiinti nahentika, te vikama ruaruama nimiteha ntitararave turo.

51

Devitiva Basebaara vataakero muara nuvakero vauvaro paropeti vaiinti Nataaniva Devitira oru tavo entaraqaahairo Devitiva nai qora kaiqa varorara mpo ike tiharo maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, nena vaiinti nahentiara muntuka vatena okarara iriharama, tiriara ike mpo tiva timitaane.

Nena vaiinti nahentiara aaqurihama nimitena okarara iriharama, te ai uva raqa kaunara nunka timitaane.

2 Mpo, are ti hiqama timitairaro are tiqaa vataana uvava taiqa vuarire.

Are ti hiqama timitairaro te qora kaiqa autuna uvava kia variarire.

3 Te tenta qora kaiqa autunarara kankomake irunarave.

Te vira kia ho tauru kauraro viva ti tivuqaa qoqaa vaimantama vauro.

4 Mpo, te qora kaiqa vira autiha ai uvaqaima raqa kaunarave.

Te qora kaiqa vira autiha ariqai qoraiqama amitaunarave.

Are vi kaiqarara nai qora kaiqave ti variana kaiqara, te vi kaiqara autu kaunara kaara are avuqavuqama kera tiqaa uva vataanarave.
5 Mpo, ti vatatai entaraqaahai te ai no raqaqi vi vaunarave.
Ti nova vainti taiqa vimanta te auhaqi vauna entaraqaahai ai no raqaqi vi vaunarave.
6 Quqaama, vaiintivano nai muntukaqihairo quqaa uva ti vai okarara, virara ai antuqavano vairave.
Nena koqe avu aatoqohaira ti avu aato kahaqiraro ho variarire.
7 Mpo, are ti uva nunka timitairaqe te anomake hiqamavi variare.
Are ti hiqama timitairaro ti avu aato muntukavano kia konkira ariraitiro, anoma kero uromura voqaara hantaiqama vuarire.
8 Mpo, are ti qaqi kairaqe te qaiqaa quaheha variare. Tinta qora kaiqa kaara are ti ruqutuararo ti muntukavano voqama kero qoraiqimanta vauro.
Mpo, qaqi kairaro ti muntukavano qaiqaa koqema viraqe te quaheha variare.
9 Are nena viri tuqantaakera, kia te qora kaiqa varaunara tavaane. Te ekaa ai uva, vo uva vo uva raqakaunara nunka timitaane.

10 Mpo Kotio, qaraaka muntuka, takuqiro vainara ti autu timitaane.
Ti maraqura qaraakaiqama timitairaqe te ariaraqai noraiqaake iriqi vuare.
11 Mpo, kia nena aaqantohaira ti tititama kaane. Kia nena Maraqura takuqi vaira tiqihaira qaqini vara kaane.
12 Haaru are ti ruaruama timitaaramanta te quaheha vaunarave.
Ho are ti qaqi kairaqe te haaru vaunantemake, vatevata qaiqaa quaheha variare.
Are ti kahaqiraro ti maraquravano ai uva iriqi vuataa iraqe iriqi vuare.
13 Are mintiraqe te ai uva raqake variaka kahaqiha, ai koqe okara, vo okara vo okara numiqaqi vuari vika tuqantaavi orurante ai aaraqaa aniate.

14 Are ti ruaruama timite variaravara tira, te vaiinti arukauna uvava tiqaa vaira qaqini vara kaane.
Are mintiraqe te ai avuqavu okarara iriha tenta noqihai ihi tivaqi vuare.
15 Noravauvo, are ti maaqiri kahaqi vairaqe te tenta noqihai ai autu tuaheraqi vuare.
16 Quara aantau aruke iha quara amite *ofaa*rara ai antuqavano vaitirio, te quara aantau ai iha quara amitauraitirio.
Ekaa kaintu ai iha quara amite *ofaa*rara kia are quahe varianarave.
17 Te mpo ike tiha, kia qora kaiqa varaataarave tivakeha, ai ve-vaarainiqamake variaina *ofaa*ra, virarama ai antuqavano vaivo.
Te vi *ofaa*ra ai amitaarirara are kia virara nunurama timitenara.

18 Mpo Kotio, are Saioni vatuka quahama amitairamanta viraqi variaka koqemake variqi vuate.
Are vika kahaqiramanta vika qaiqaa Ieruharemi vaantaavura autuate.
19 Are mintima kera vika kahaqiramanta vika naitaramake ai *ofaa* iha quara amiterave, ekaara kaintu *ofaa* iha quara amiterave, vira tavehara quahenarave.

Vi entara vika purumakau qora vonavu ai *ofaa* taintaqaa iha quara amitevarave.

52

Devitiva maa ihira qara ntuvatora. Soruva Devitira arukareva auti vau entara, Idomu vatanaava Doekiva Soruva unaini oruntero, vira tiva amiro tiharo, Devitiva Ahimerekira naavuqima oru vaivo, tura.
(1 Samueri 22:9)

1 Oho, kempuka vaiintio, nantiharae are nena qora kaiqa varaa-narara viti viri vaiinti nahenti tiva nimi variaro?

Nantiharae are toqaqihaira nena mahuta tivaqira vivira, entama kaaro? Are mintiharama Kotira kaurira haikama amiaro.

2 Vehi autu taiqa keravaqaima ai aatoqi vaivo. Ori hakare vaihaiva teqa taaqama kaintema kero, ai una uvavano vaiinti qoraiqama nimite vaivara variaro.

3 Ai muntukavano kia koqe kaiqara vairaitiro, qora kaiqaraqaima vaivo.

Ai muntukavano kia quqaa uva tirara vairaitiro, una uva tiraraqai vaivo.

4 Una uva inaara ti variara vaiintio, nana uvarae ai antuqavano vaivo? Vaiinti qoraiqama nimitena uvararama ai antuqavano vaivo.

5 Ho iriane. Kotiva ai ekaara vehi autu taiqa kareva, nina naavuqi-hairo kempukaiqama kero rarau veva aqu kaanaro.

Katari tuqa vataakero vataqihairo ravau kaintema kero, viva maa vataraqaa qaqi variakaqihairo ai rarau aqu kaanaro.

6 Kotiva ai mintima kaira avuqavu ni variaka are qoraiqama vinara tave, vika vira aatu qeteha vaivara.

Vika qeteha, ai naaraihama amiteha tiha, 7 Huviqorave. Maa vaiintiva kia Kotirara noraiqaakero iriraitiro, nai airi airaira vataira viraraqai noraiqaakero irirave. Viva te qora kaiqa vare vaunaraqaahai koqemake variqi virerave, ti vairave. Vika ariara mintima tivarave.

8 Kia te ai aanantamake vauro. *Orivi* katarivano Kotira Naavuqi koqema kero qampiqaintemake, te koqemake variqi virera. Kotira muntukavano tiriara enena vaira, te virara ekaa enta noraiqaake iriqi virera.

9 Kotio, are ti kahaqama timitaanarara irihama te ariara koqeve tivaqi virerave.

Ai vaiinti nahenti ruvaaqumavi vainaini vaiha te are ti koqema timitenarara vika tiva nimiha ai autu tuahera karerave, turo.

53

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Kia avu aato vataaka tiha, Kia Variqavano vaivo, ti variara.

Vika qora vaiinti vaiha qora kaiqaqai vare variara. Vikaqihairo kia vovanovata koqema kero avuqavu ni vaira.

2 Kotiva naaruvaihairo viavi maini taveharo tiharo, Maa vataraqaa variakaqihairo koqe avu aato vataava vovano ti okara kankoma kero tavareva autie vaivo, kiae auti vaivo? tivakero tavaivaro kia vikaqi-hairo voqavanovata vaira.

3 Kia voqavanovata vaimanta ekaa vataini variaka Kotira aara qaqirake hampi aaraqaaqai vi variara.
Ekaa vataini variaka qoraiqamavi variavaro kia vikaqihairo voqavanovata Kotira kaiqa koqema kero vare vaira. Kia voqavanovata mintirave. (Romeni 3:10-12)

4 Kotiva tiharo, Qora kaiqa vare variaka, vika avu aato kiae vaivo? Kara nama taiqa kaintemake, vika ti vaiinti nahenti taiqake variarave. Vika kia tiriara iriraiti, kia ti haare variarave, tira.

5 Ho vate kia qetaraiti qora kaiqa vare variaka, vika naantiara voqamake aiqu kauqu ntiri ntiri i vairamanta qeteha vaivarave.
Kotira vaiinti nahenti hampata iqoka raqi variaka, viva vika arukero vika vuhaantaari raumpirima kaanarove.
Kotiva vika qoririma kairara ti, Isareri vika naatara kevarave.

6 Mpo Kotiva Saioni vatukaihairo vaiinti vo atitairaro viva tinavu Isareri ruaruama timitairera, te virara koqevema tirara.
Naantiara Kotiva nai vaiinti nahenti qaiqaa koqema nimitairaro vi entara vika kaiqavano ho vaira vika koqemake variqi vivara. Vi entara Isareri vika voqamake quaheha vaivara.

54

Devitiva maa ihira qara ntuvatora. Soruva Devitira arukareva auti vau entara, Sifihainaaka vuru Sorura tiva ami tiha, Devitiva tinavu vatukaqi kukeqavi vaivo, tura.
(1 Samueri 23:19)

1 Mpo Kotio, nena nora autuara iriharama ti ruaruama timitaane.
Nena kempukaqohaira ti kahaqiramanta vaiinti nahenti te avuqavu nuainarara anomake tavaate.
2 Mpo Kotio, te ai aaraarirara are ti uva iriane. Nena aato ti timihara te tiaina uvara iriane.
3 Kia vo vaiintiara noraiqaake iri variaka ti hampata iqoka raqireka auti variavo.
Kia vokiakara mpo ike tiva nimitaraiti, vika qoraiqama nimite varia vaiintika tivata haru kareka auti variavo. Vi vaiintika Kotira qoririma amiteha vira uva kia iri variarave.
4 Ho tavaate. Kotiva ti kahaqi vaivama vaivo. Noravano Kotiva vivama tiqaa raqiki vaimanta te koqemake qaqi variqi vi vauro.
5 Mpo Kotio, are qaqi kairaro ti qoraiqama timitareka auti vaiva, viva vika nái qoraiqama nimitaarire, turo.
Are tiriara noraiqaakera iriqira vihara vika vehi autu taiqa kaane.

6 Noravauvo, are mintiraqe te quaheha *ofaa* vo ai iha quara amitaare.
Ai okaravano vaireva, koqe okaravano vaimantara ti, te ariara koqeve tivaqi virerave.
7 Nora maara, vo maara vo maaravano tiqi vaimanta vaurara are ti ruaruama timitaaravera te tenta avuqohai tavaurara are ti navutaaka naatara kaanarave, turo.

55

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Kotio, te ai aaraarirara kia nena aato tintataraitira, te ariara ike mpo
tiaina uvara iriane.
2 Mpo, are ti uva irira, tinta tiva timiane.
Vo maara vo maaravano tiqi vaiva ti qoraiqama timite vaivaro ti avu
aatovano hampiqi vaimanta vauro.
3 Ti navutaaka naverai tiha, Tenavu ai arukarerave, ti variavaro ti
voqamakero haatu ite vaimantama vauro.
Vira kaara vo maara vo maaravano ti qoraiqama timite vaivo. Ti
navutaaka nirara itaimanta vika tiriara qora uva, vo uva vo uva ti
variavo.

4 Ti muntukavano voqamakero nti vaimanta te qeteha mpo te qutu
vuarorave ti vauro.
5 Ti haatu itaivaro aiqu kauqu ntiri ntiri i vaivaro qetara haikavano
ti ravaaqavu kaimantama vauro.
6 Mpo, te mirura aanante aroka vatauraitirio, te ata vare niaraini oru
koqemake auraara vairera vuraitirio. 7 Te ata vare niaraini qumina
kanta kia vaiintivanovata varianaini oru vairera vuraitirio.
8 Mpo, aaronavano utiharo vo haika vo haika qoraiqama kaintemake,
navutaaka ti qoraiqama kareka auti variavo. Te aroka vataurauka vau-
raitirio, te homa ata vare vuramanta vika kia ti qoraiqama timitaatirio.
9 Mpo Noravauvo, are qora kaiqa vare variaka avu aato hampiqama
kairamanta vika uva tireka iha, kia ho uva vutuke tiate.

Te tavauramanta vokiaka qoraiqama nimite variakave, vokiaka
ruquti variakave, vika nora vatukaqi ni variarave.
10 Entaqive aatitairaqaave vika ori vaantaavuraqaavata *tauni*qivata
vi aniha, vaiinti qoraiqama nimite variara.
11 Nora vatukaqi vaiinti vonavu vi aniha vaiinti nahenti ntaihe
variamanta *maaketi*qi vonavu unaqaraiqama keha koqaa kaiqa vare
variarave.

12 ⌞Ho vaiinti vovano ti voqama kero qoraiqama timite vaira.⌟ Vi
vaiintiva ti navutaava vaitirio, viva tiriara qora uva timanta te vi
maarara homa varauraitirio.
Ti navutaava vovano ti harireva auti vairaqe te homa vira aatu
kukeqavi vairara.
13 Mpo, vi vaiintiva ti kena vaiintivano ti tonti taruva vaimanta
14 tetanta aaraini viha nai kauqu nai kauqu tuataqi viha koqe uva tivaqi
viha vaiinti nahenti hampata Kotira Naavuqi vi vaunarave.
15 Ti navutaaka variavaro qora kaiqavano vikaqaa raqiki vaimanta
variara. Vira kaara are qaqi kairaro qutira haikavano vika vaaka
ravaaqavu kaira vika ravukuvi qaqi vairerave tihavata, vika qutu
vuaka varianaini otu vuate.

16 Ho te Kotira aareha ti kahaqiane ti vauraro viva ti ruaruama timite
vaira.
17 Toqaqive, ikarave, entaqive, te Kotirara ike mpo tiha vira aare
vauraro viva ti uva iri vaira.

18 Hihai hihai navutaaka ti hampata iqoka raqi variavarovata, Kotiva
ti ruaruama timite vaimanta te ho vaunara.
19 Ti navutaaka kia qora aara qaqira karaiti, kia Kotira aatu qete
variara. Vira kaara Kotiva tota avuni hoqaramatai entaraqaahairo
raqikiqiro ani vaiva, viva ti uva iriro, ti navutaaka naatara kaanaro.
20 Mpo, ti tonti viva ti navutaiqiharo, haaru nai kauqu aiqiqaa
aqukero tivatai uvara qaqirakero kia avataira.
21 Vira uvavano koqe uva uqerara uva vaivarovata, vira avu aatoqi
iqoka raquariravaqai vaira.
Vira uvavano *orivi* vahavera voqaara vaiharovata, iqoka paipe vo-
qaara vaiinti teqa taaqamake vaira.

22 Ho, kia qumina vo maara vo maarara noraiqaake iriqi vivaro ni
muntukavano qoraiqiarira.
Ne ekaa vi maarara Nora Kotira tiva amivaro viva ni kahaqiharo ni
kempukaiqama nimitaira ne ho variqi vuate.
Avuqavu ni variaka variavaro Noravano kia vika qaqi kaira vika
hiqintivi qoraiqama vivara.

23 Kotio, quqaama are qora kaiqa vare variaka nai vevanto vaina
ruvuraqi/mpumpiraqi aqukenarave.
Vaiinti aruke variakave, una uva ti variakave, vika kia naampaiqama
viraiti, vaakama qutu vuaka varianaini vivarave.
Mpo Kotio, te ariara noraiqaake iriqi virerave, turo.

56

*Pirisia vatanaaka Geti vatukaqi Devitira ravaaqavuko entara viva
maa ihira qara ntuvatora*
(1 Samueri 21:10)
1 Mpo Kotio, ti aaqurihama timitaane. Ti navutaaka ti harukareka ti
avataqi ani variavo.
Vika toqaqihai hoqaramate ti hampata raquqi vivi vuru entamake
variavo.
2 Ti navutaiqi variaka airitahaa toqaqi ti avataqi vivi, vuru entamake
variavo.
3 Mpo Kotio, te qete variaina entara te ariara noraiqaake iriqi
virerave, turo.
4 Te Kotiraqaa muntuvi vaiha, viva tivatai uvara iriha vira autu
tuaherake tiha, Qumina vaiinti vika kia ho ti qoraiqama timitevarave,
tirerave.

5 Ti navutaaka nái aatoqi ti qoraiqama timiteva vaimanta vika enena
te ti vauna uvara tuqantaake unahaa tiha, Viva maa uvarama ti vaivo,
ti variara.
6 Vika ruvaaqumavi kukeqavi vaiha ti haru kareka autiha te vi
anunara ampeqamake tave variara. 7 Oho, Kotio, kia qaqi kaira vika
ruqemake vuate. Ai arara ite vairara vika ntaihaane.

8 Mpo, maaravano tiqi vairara are irianarave. Te iqi rate vauraro ti
auquruvano nte vaira, are vira kaara ntuva kehara, nanti nantie vaivo
tivakehara, vira nena vukuqi qara ntuva taane.

9 O Kotio, te irunarave. Te ai aareha ti kahaqiane tiaina entara, ti
navutaaka mintima tivarave: Oho, Kotiva vira mantarainima vaivo
tivakeha, qetake anirante vivarave, turo.
10 Te Kotiva tivatai uvara irihama vira autu tuaherake, 11 virara
noraiqaake iriqi viha tiha, Qumina vaiinti vika kia ho ti qoraiqama
timitevarave, tirerave.

12-13 Kotio, are tiriara viva ti avuqaa niharo, tinta ataa i vainaini qaqi
variqiro vuarire tira, are ti ruaruama timitaaramanta te kia kaavunti
qutu vunarave.
Are mintianarara ti, te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha ariara te
mintirerave tuna uvara kia tauru karaiti, te ariara koqeve tiaina *ofaa*ra
iha quara amitarerave, turo.

57

Sorura aatu Devitiva oru ori onavuqi kukeqaviro vau entara maa ihira qara ntuvatora
(1 Samueri 22:1; 24:4)
1 Mpo Kotio, are ti aaqurihama timitaane.
Te are iananaini oru vaunarara tira, are ti antua timitehara ti
aaqurihama timitaane.
Kokoraaravano nai naati aroka rairakero aqu amitaintema kera, are
ti antua timitairaro ti qoraiqama timitareva i haikava taiqa vuarire.

2 Noravano Kotiva nai virini kantaaqaini vai Variqava, ti koqema
timite vaiva vaimanta te vira aare vauro.
3 Te vira aare vauraro viva ti uva iriro naaruvaihairo ti ruaruama
timitaanaro.
Viva kia ti qaqira karaitiro, viva tiriara noraiqaakero iriharo ti
harukareka tivataqi ani variaka ntaihama kaanaro.

4 Mpo, *raioni* voqamake karara antuqa arimanta variantemake,
navutaaka ti arukareka ututumavi variavo. Vika aaraivano vaantaar-
ave vevave voqaara vaivaro, vika maaqirivano iqoka paipe voqaara
vaimanta variara.

5 O Kotio, naaruvaihaira nena mpeqa okara vaiinti nahenti nu-
miqairamanta tavaate. Nena takuqi vaina okarara qoqaiqama kaira
vataini variaka tavaate.

6 Tiriara viraqi ntuva vuarire ti, ti navutaaka vahe vuqitaarave. Ho
vika náim*a* viraqi ntuva vuavo. Vika te virera una aararaqaa hiqainti
quvi taara viraqi nái aqu vuavo.

7 O Kotio, ti muntukavano paru imantama vauro. Ti muntukaqihairo
paru i vaimanta te ihi tiha ai autu tuahera karerave.
8 Ho ti maraquravauvo, himpuane. Ho ti *kitaa kulele*vauvo, aniqe-
navu himpi vaiha aatitare inaraqaahai ihi tivaqi vuare.
9 Noravauvo, te vo vatanaa vo vatanaaka nivutaini vaiha ai autu
tuaheraqi virerave. Te vaiinti nahenti vainaini oru vaiha ariara ihi
tivaqi virerave.

10 Are vaiinti nahenti aaqurihama nimite variarava nai uri
aatarakero voqavatama vaivo. Viva maaqaahairo oru viviro, vurura
naaruvaini oru ntairave.
Are nena vaiinti nahentiara noraiqaakera iriqira vi variara okarava,
vivavata maaqaahairo oru viviro, vurura tonavuvano vairaqaa oru
ntairave.
11 O Kotio, virira naaruvaihaira nena mpeqa okara vaiinti nahenti
numiqaira tavaate. Nena takuqi vai okarara qoqaa qovarama kaira
ekaa vataini variaka tavaate.

58

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Ne qiata vaiinti *ko* tiha avuqavuqamakee uva rairake variavo? Ne
vaiinti autuara irihae *ko* rairake variavo?
2 Kiave, ne nenta avu aatoqihai qora kaiqa varereraraqai iriqi vi
variarave.
Ne kia avuqavu *ko* tiara kaara vaiinti nahenti ntaihe varia okarava
ekaa vataini qovaraiqi vairave.

3 Oho, qora kaiqa vare variaka, nái vatataa entaraqaahai koqe aara
qaqirake, qora aaraqaa vi variara. Nái nokavara auhaqihai qovaraiqia
entaraqaahai vika una uva tivaqi ani variara.
4 Vika una uvavano vaireva, memaru uhi voqaarama vairo. *Kobra*
memaruvano nai qova ti uvara kia irintemake, vika kia uva iri variara.
5 Vira qova koqema kero aanumaara vuaqaivarovata, vi memaruva
aato tintatero kia nai qora uva iri vaira. ⌞Vira voqaara vi vaiintika koqe
uva ti variara kia iri variara.⌟

6 Kotio, vika qaakau vairi *raioni* voqaara variavo. Are vika aarai nkui
kaane. Noravauvo, are vika aarai nkui kairaro vika kempukavano kia
variarire.
7 Namari qihia kaivaro aahara vataqaa taiqa vintema kera, are qaqi
kairamanta vika ekaara taiqa vuate. Are qaqi kairaro vika aquke
vevava qaqini vitaraarire.
8 Ovikaara tatavano aaharauqama vivaro qutu vintema kera, are vika
qaqi kairamanta qutu vuate.
Vainti naatiruvano nai nora auhaqi qutu viro kia kuarivata tavain-
tema kera, are vika qaqi kairamanta vaaka qutu vuate.
9 Ihavano namari kia anoma tutoqama kaintema kera, are qora kaiqa
vare variaka qaraaka vaiinti vai entara vehi autu taiqa kaane, turo.
10 Avuqavu ni variaka tavaivaro Kotiva vikaqaa muntu keharo qora
kaiqa vare variaka qoraiqama nimitaaina entara, vika quaheha vikara
huviqorave, tivara.
Qora kaiqa vare variaka naare nte vainaraqi avuqavu ni variaka nái
aiqu quntama teha hiqevara.
11 Vika mintimanta vaiinti nahenti vira taveha mintima tivara:
Quqaama, Kotiva avuqavu ni variaka koqe koqaa nimi vaivama vaivo.
Vataini variaka uva avuqavu i vai Variqava, quqaama vaivo, tivara.

59

Soruva vaiinti vonavu nititero Devitira naavu ampeqiate tu entara, Devitiva maa ihira qara ntuvatora
(1 Samueri 19:11)

1 Mpo Kotio, navutaaka kauquqihaira ti ruaruama timitaane. Ti arireka auti variakaqihaira ti antua timitaane.
2 Qora kaiqa vare variaka kauquqihaira ti qaqini varakaane. Vaiinti aruke variaka tivata haru kevorave tira, ti ruaruama timitaane, turo.

3 Oho, tavaane. Kia vaiintiara mpo ike tiva nimite variaka, vika vaara vuike ti haru kareka auti variavo.
Kia te ai uva voqavata raqa karaiti, qaqi vauramanta quminama vika ruvaaqumavi ti haru kerara nai tiva ami nai tiva ami i variavo.
4 Te kia qora kaiqa voqavata varauramanta, quminama vika qeramate ti harireka auti variavo. Ho vaaka himpira, tuvu ti tavera kahaqiane.

5 Mpo Noravauvo, are ekaa kempuka vataavama variaro. Are tinavu Isareri Variqavano tinavuqaa raqiki variaravama variaro. Are himpira vo vatanaa vo vatanaaka ntaihaane.
Qora vaiinti nái kenauka ntita vare vuru navutaaka kauquqi ke variaka, are kia vika aaqurihama nimitaane, turo.

6 Oho, ti navutaaka vo enta vo enta, entaqi orurante, vairinavu *tauni*kanta vi aniha rau rau tiantema keha, vika vi ani variara.
7 Vika nái noqihai qora uva ti variara. Vika maaqirivano iqoka paipe voqaara vaiinti qoraiqama nimite vaimanta vika tiha, Kia vovanovata tinavu uva iriharo tinavu qoraiqama timitaanarove, ti variara.

8 Noravauvo, vika minti ti variavara, are vika naaraihama nimite variaro. Are ekaa minti varia vatanaaka nunurama nimite variaro.
9 Kotio, te ai kempukara noraiqaake iriqi virera. Are ti ori onavu koqevama variaro, turo.
10 Kotira muntukavano tiriara vaivaro viva ani ti kahaqianaro. Viva ti qaqi kairaqe te tenta navutaaka naatarake vora ntuva nimitarera.

11 Kotio, navutaaka ti vaiinti nahenti qora kaiqa vara nimite variara tauru kevorave tira, are kia vika aaqurihama nimitaane.
Nena kempukaqohaira vika ntaihairamanta vika aiqu popareta ira hiqintuate.
Mpo Noravauvo, arema tinavu antua timite variaravama variaro.
12 Ti navutaaka nái noqihai ti varia uvava qora uvaqai vairave.
Oho, vaara vuitaava aantau ravaaqavu kaintema kera, are qaqi kairaro vika una tiha nái mahuta ti vaiva nái ravaaqavu kero qoraiqama nimitaarire.
13 Ai arara itairara are vika vehi autu taiqa kairamanta kia qaiqaavata variate. Are mintiramanta ekaa naato vatanaaka are Kotiva Isareriqaa koqemakera raqiki vainarara kankomake irivarave.

14 Oho, ti navutaaka vo enta vo enta, entaqi orurante, vairinavu *tauni*kanta vi aniha rau rau tiantema keha, vika vi ani variara.

15 Vairinavu vo haika aruke nareka vi aniha kia ranta karaiti, qaqi
rau rau tiantemake, vikavata qumina vi ani variara.

16 Vika minti variamanta te ai nora kempukara iriha ihi tivaqi virera.
Te toqaqi ai muntukavano tiriara vairara iriha ihi tivaqi virera. Are ti
ori onavu koqeva varianarara ti, nora maaravano tiqaa qovaraiqiraqe
te are inanaini oru vuarirara ti antua timitaane.
17 Are ti kempukaiqama timite variarava varianarara ti, te ai ihi tiva
amiteha ai autu tuaheraqi virera.
Are ti antua timite variara Variqava variararo ai muntukavano tiriara
voqavata vaivarama variaro.

60

Devitiva maa ihira qara ntuvatora. Viva Siria vatanaaka hampata iqoka raqiharo Mesopotemia vatainivata Soba vatainivata vauvaro Ioaapiva anirantero, oru Hore Uqitaini raqiharo Idomu vatanaaka 12,000 arukora.
(2 Samueri 8:3-13)
1 Mpo Kotio, ai arara ite vaivara are tinavu qoririma kehara tinavu
kempuka rauha kaaramanta tenavu kia navutaaka naatara kauro.
Mpo, are qaiqaa tinavu kahaqiraqe tenavu qaiqaa kempukaiqamake
variare.
2 Vaturavano noraiqaakero utiharo vata qaki qaki ivaro qantuara
vintema kera, are tinavu Isareri qoraiqama timitaaro.
Mpo, tinavu koqema timitairaqe kia ntiri ntiri iraiti, qaiqaa ho
variare.
3 Mpo, are tinavu nena vaiinti nahentiqaa nora maara vataaramanta
vauro.
*Uaini*vano vaiinti vueraiqaa kaivaro vira aiqu poparetara intema
kera, are tinavu ruqutu kaararo tinavu aiqu kauqu poparetara imantama vauro.
4 Mpo Kotio, tenavu ai aatu qeteha ni vauraukave. Navutaaka
vevavano tinavu haruantorave tira, are nena vutora virini hiritairaqe
tenavu vira taveha, mini oru ho variare.
5 Tenavu ai muntukavano vaika, ai aaraaina uvara irihara, nena
kempukaqohaira tinavu ruaruama timitaane.

6 Mpo Kotio, are nena turuaraini vaihara maa uvara tianarave: Te
Kotika navutaaka naatarake Sekemi vatukavata, Sukoti Uqitaini vai
vataravata, rairake tenta vaiinti nahenti nimirerave.
7 Gileaativata Manasevata te una vatatantama vaivo.
Efaraimu vatavano vaireva, ti iqoka tovaqa voqaara vaivaro, Iutaa
vatavano vaireva, ti avuhainaa kauru voqaara vaivo.
8 Moapi vatavano vaireva, te namari tunti vauna tanura voqaara
vaivo.
Idomu vatavano vaireva, tenta *su* rahunkuke aqu kauna vatavama
vaivo.
Te Pirisia vataini vaiha vora ntuvaqi virerave, tianarave. Kotio, are
minti tianarave.

9 Mpo Kotio, tavave ti tivita varairaqe te vaantaavuravano ututumatai
vatukaraqi oru virarave? Tavave ti tivita varairaqe te oru Idomu
vatanaaka naatara kararave?

10 Ho are mintiataarave. Vate maa entara are kia mintiraitira, tinavu
tauvaqa utu timitera, kia tinavu iqoka vaiinti hampata vuaro.
11 Qaqi vaiintivano kahaqiarirava kia ho vairara tira, are tinavu
kahaqiraqe tenavu homa navutaaka naatara kararave, turo.
12 Kotiva tinavu kahaqirera, tenavu homa navutaaka naatara kaari-
raro viva vikaqaa aiqu ntavaqiro vuanarove.

61

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Kotio, te ariara mpo ike ti kahaqiane ti vauna uvara iriane. 2 Ti
maaqa niaraini vaivaro ti muntukavano qoraiqimanta te nantie irarave
tivakeha ai aare vauro.

Are ti tivita varera verara nora oriqaa vuru kairamanta navutaaka
kia ti haruate. 3 Mpo, are ti antua timite variarava variaramanta te
are iananaini oru vaiha ho vairarave. Ori vaantaavuravano vaiinti
mantaaqa amitaintema kera, are ti antua timite variaravama variaro.

4 Mpo, are ti qaqi kairaqe te ekaa enta ai Naavuqi variqi vuare.
Kokoraaravano aroka rairakero nai naati mantaaqa nimitaintema
kera, are ti antua timitairaqe ho variare.
5 Kotio, te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha ariara te minti mintirerave
tiva tauna uvara, are vi uvara vi uvara irianarave.
Ai vaiinti nahenti ai autuara noraiqaake iri variakara irihara, are vo
haika vo haika vika kaama nimitaanara tivata timianarave.
6 Mpo, are ti nena avuhainaa vaiinti qaqi kairaqe te kia vaaka qutu
viraiti, vukaiqamake maa vataraqaa variqi vuare.
7 Are qaqi kairaqe te ai aaqanto vaiha ekaa enta vaiinti nahentiqaa
koqemake raqikiqi vuare.
Are qaqi kairaro ai muntukavano tiriara vairavavata, tiriara no-
raiqaakera iriqira viravavata, ti antua timitaqiro vi vairaqe te ho
variare.

8 Are minti minti iraqe te ekaa enta ai autu tuaheraqi viha, tenta
kauqu aiqiqaa aquke tivatauna uvara avateha, vo *ofaa* vo *ofaa* ai iha
quara amitaqi vuare.

62

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Te Kotira veka qihaaqamake vauro.
Vivama ti ruaruama timite vaivama vairo.
2 Vivaqaima ti antua timiteharo navutaaka kauquqihairo ti vara
qaqini kuvantu timite vaivama vairo.
Ori vaantaavuravano vaiinti antua amitaintema kero, viva ti antua
timite vaimanta navutaaka kia ti aatara kaarave.

3 ⌞Ti navutaaka,⌟ ne tairentae qaqirake kia ti harireka anivarave?
Hohaa vaiqatavira venta kaantemake, ne tiriara viva ekaara taiqa
vuarire ti, ti hampata raqi variavo.
4 Ne te nora autu vataunara vira vatainiqama kareka auti variavo.
Ne quaheha una uva tivaqi vi variarave.

Ne nenta noqihai vaiintiara koqema kera variane tivakeha, nenta aatoqihai vi vaiintiva qoraiqama vuataarave ti variarave, turo.
5 Te Kotira veka qihaaqamake vauro. Te vira veka vaiha virara noraiqaake iriqi virerave.
6 Vivaqaima ti antua timiteharo navutaaka kauquqihairo ti vara qaqini kuvantu timite vaivama vairo.
Ori vaantaavuravano vaiinti antua amitaintema kero, viva ti antua timite vaimanta navutaaka kia ti aatara kaarave.
7 Kotiva vivaqai ti ruaruama timiteharo, nora autuvata ti timirave.
Viva kempukaiqama kero ti antua timite vaimantama vauro. Vaintivano ori onavuqi mantaaqaviro ho vaintemake, te viva inaini oru vaunara.

8 Ti vaiinti nahentivauvo, ne ekaa enta Kotiraqaa muntuvi vaiha virara noraiqaake iriqi vuate.
Kotiva tinavu antua timite vaiva vairara ti, maaravano niqi vaina entara ne vira tiva amivaro viva ni kahaqiarire.

9 Tenavu vaiinti nahenti vairera, noqihairo aiho uritaraira voqaarama vauro.
Nora vaiintive, vehi vaiintive, tenavu ekaa qumina haika voqaarama vauro.
Vovano tinavu maara *sikeri*qaa hirikero tavairera, tinavu maaravano kiama varianaro.
10 Vaiinti ruqutiha vira airaira vare varia okarara qora okarave tivakera kia vira autuane. Vo haika varareva ihara kia muara autukera vi haikara varaane.
Are airi airaira vatairera, kia vi haikaraqaa muntuvi variane.

11 Kotiva kia vohaa tataa maa uvara tiraitiro, viva qaiqaavata mintima tiro: Te kempukavano vauraro 12 ti muntukavano vaiinti nahentiara vaimantama vauro, ti vaira.
Noravano Kotiva ekaa vaiinti nahenti kaiqara iriharo nái koqaa nimi vaivama vaivo, turo.

63

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, are ti Variqavanoma variaro. Te ai vataake vairerave tivakehama ai rante vauro.
Ti maraquravano ariara voqama kero hantuqa harimantama vauro.
Vaiintivano aahara vataini, kia namarivata vainaini niharo namari naataa ivaro vaintemake, te ai tavaataa imantama vauro.
2 Mpo, are ti qaqi kairaqe te ai Naavuqi turuaraini vaiha ai mpeqa okaravano takuqi vainara ho tavaare.

3 Te tenta qaqi variqi vuainarara kia noraiqaake iriraiti, ai muntukavano tiriara vaira virara te noraiqaake iriqi virerave.
Te mintimake iriqi viha ai autu tuaheraqi virerave.
4 Te maa vataraqaa qaqi variqi vuaina entara ariara koqeve tivaqi virera.
Te tenta kauqu tuaherakeha, ai aararerave.
5 Vaiintivano koqe kara nero ho vaintemakero, ti maraquravano quahe vairaqe te ihi tiha ai autu tuaheraqi virera.

6 Te tenta vaite vauna taintaraqaa vaiha, ariara kia tauru karaiti, qaqi iriqi vi vaunara.
Enta tavaarave, kokoraaravano uva tiraqaave, te ariara iriqi vi vaunara.
7 Are ti kahaqama timite variarava varianarara ti, kokoraara naativano nai nora arokaqi vaintemake, te ai aaqanto vaiha, ai quahama amitaaina ihira tivaqi virera.
8 Te ai aaqanto vauraro ai kauqu tanaravano ti tuataimanta vaunarave.

9 Oho, ti haru kareka auti variaka, vika vehiqamavi, qutu vuaka varianaini otu vaivara.
10 Iqoka paipevano vika aru kairamanta qaakau vairivano vika vaata nevarave, turo.
11 O Kotio, are ti avuhainaa vaiinti kahaqi variaramanta te navutaaka naatarake vaunarara ti, te quaheha variqi virerave.
Vika nái aiqiqaa kauqu aqukeha ai avataqi virerave ti variaka, vika ai autu tuaheraqi vivarave.
Una uva ti variaka, naantiara are vika no tinta kairamanta vika kia ho uva tivarave.

64

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Kotio, nora maaravano tiqi vaimanta vauro. Mpo, te ai aaraaina uvara iriane.
Te navutaaka aatu qetehama vauro. Are ti antua timitairaqe te qaqi variare.
2 Qora kaiqa vare variaka ruvaaqumavi vaiha ti haruke aarara rante variakaqihaira are ti kukeqa timitaane.
3 Vika maaqirivano iqoka paipe vaihaira voqaara vaivaro, vevavano vaiinti arukaintemake, vika qora uvaqohai vaiinti qoraiqama nimite variara.
4 Vika vaara autute variaraqihai kia qetaraiti, quminq vaiinti kia qora kaiqa vare variaka vaaka ntaihe variara.

5 Vika qora kaiqa varareka iha, nariara vihi vaahi tiha, Kaiqe vaiintivano kia tavenaini vuru vaara vui taare, ti variara.
6 Vika qora kaiqa varareka auti vaiha tiha, Kaiqenavu qora kaiqa vo autuariraro kia vovanovata tinavuara vi kaiqara varaavo tianarove, ti variara.
Vika minti ti variavarovata, Kotiva vaiinti avu aatoqi kankoma kero iri tave vaiva, viva vika qora kaiqa tave vairave, turo.

7 Kotiva kia vikara rauruate tiraitiro, viva vaakama nai vevaqohairo vika ntaihaanaro.
8 Kotiva qaqi kairaro vika qora uva ti vaiva nái qoraiqama nimitero vehi autu kaarire.
Vika taiqa vimanta ekaa vaiinti nahenti vika taveha, nái qiata runkinkiri iha vikara huviqorave tivara.
9 Vi entara ekaa vataini vaika Kotira aatu qeteha viva varai kaiqara viti viri tiva nimiqi viha, virara nái aatoqi iriqi vivarave.
10 Kairamanta avuqavu ni variaka Nora Kotira kaiqara iriha quahaqi viha, viva inaini oru vivaro viva vika antua nimitaarire.

Kairamanta ekaa avuqavu kaiqa vare variaka Kotira autu tuahera kaate.

65

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Kotio, tenavu Saionini oru vaiha tentanavu kauqu aiqiqaa aquke tiva tauna uvarara iriha, ai autu tuahera karerave.

2 Are tenavu ai aare vauna uvara iri varianarara ti, ekaa vaiinti nahenti are iananaini oru vivarave.

3 Tenavu ai uva raqa kaunara kaara tinavu muntukavano qoraiqimanta vauraravata, are tinavu uva nunka timitaanara.

4 Are nena kaama taana vaiinti nahentika quaheha vaivara. Vika ai Naavu takuqi vairaqi quaheha variqi vivara.

Tenavu ai Naavu takuqi vairaqi oru variariraro are tinavu koqema timitera haikava tinavu muntuka paruma timitaanaro.

5 Kotio, are ti ruaruama timite variaravama variaro.

Tenavu ai aare vauna uvara irihara, are tinavu nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vara timitaanara taveha voqamake kauqu runkinkiri i vaunara.

Ekaa maa vataraqaa variakave, nora namari hini mantaraini variakave, vika ariara noraiqaake iriqi vivera, vika koqemake vaivara.

6 Ai kempukavano uri aatarakero vairara tira, are nena kempukaqohaira ekaa aiqina nai vatuka nai vatukaqaa variate tira arataanara.

7 Nora namarivano noraiqaakero auva nte vaivara are vira qioqama kaararo kia qaiqaavata auva ntaira.

Vo vatanaa vo vatanaaka naveraitiha iqoka raqi variavara are vika qioqama kaaramanta vika evaara variara.

8 Niaraini variakavata are nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare varianara taveha, voqamake qeteha variara.

Kuari urinaini variakave, kuari ruhunkinaini variakave, vika vika are nora kaiqa vare varianara taveha, ihi tivaqi viha ai quahama amite variara.

9 Are maa vataraqaa koqema kera raqikihara aaqu varake variararo vatavano koqe iro vaivaro karavanovata koqema kero qampiqe vaira.

Are namari tuvinaini mpiqake vataararo namarivano koqemakero tuvi vaira. Are vata koqemakera vataararo viraqihairo vo kara vo karavano koqema kero qampiqe vaira.

10 Are aaqu koqemake varake variararo aaquvano vata korataara putama kaivaro vatavano uqera vivaro karavano qampiqe vaira.

11 Are mintima kehara vata vira koqemake variaramanta vaiinti nahenti vata viraqaahai airi kara qantuke vare variara.

Are vi ani variana vataraqaahairo koqe karavano qampiqe vaira.

12 Qumina vataini koqe ukau qampiqe vaimanta purumakauve sipisipive mini mpiqavi variara.

Aiqinaini koqe naaho vo naaho vo naahovano vaimanta vaiinti nahenti quaheha variara.

13 Ukau vainaini airi sipisipive, memeraave vi aniha ukau ne variamanta uqitaini *uiti* ututaavaro koqema kero qampiqeharo vi vatara mpiqe vaimanta vaiinti nahenti quaheha ihi tivaqi vi variara.

66

1 Qaqi kairamanta ekaa vataini variaka quaheha naverai tiha Kotira
autu tuaheraqi vuate.
2 Ne vira nora autuara irihama ihi tivaqi vuate. Vira autuvano nora
autuma vaivo tivaqi vuate.
3 Ne Kotirara tiha, Are nora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare varianara
taveha, tenavu kauqu runkinkiri iha vauro.
Ai kempukavano uri aatarakero vaimantara ti, ai navutaaka ai aatu
qeteha ai avuqaa vevu vevu iha variavo.
4 Mpo, ekaa vataini variaka ai avuqaa kankakaamavi vaiha, ai ihi tiva
amite variara. Vika ai nora autuara iriha, ihi tivaqi vi variara.

5 Ho aniqenavu Kotiva nora kaiqa varainara tavaare. Viva tinavu
vaiinti nahentiara iriharo nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vara timitaira
taveha, tenavu kauqu runkinkiri i vauro.
6 Viva tinavu kaivaqaukavara nora namari aaharaiqama nimi-
taimanta vika aahara vatavau taqa vare hini mantaraini vuarave.
Kaiqenavu virara irihama tenavu quahaqi viha, vira quahama ami-
taare.
7 Viva nai kempukaqohairo ekaa enta naato vatanaakaqaa raqiki
vairo.
Viva vika aitutumakero tave vaimanta variarara ti, hauri vika kia vira
vevaaraini vairaiti, vira hampata raqivora.
8 Ne ekaa naato vatanaaka ani tinavu Variqa autu tuahera keha, vi
uvara naverai ti vaimanta ekaa iriate.
9 Viva tinavu antua timite vaimanta tenavu kia qutu viraiti, qaqi
variqi vi vaunara. Viva kia tinavu qaqira kaimanta tenavu kaavunti
qoraiqama vunara.
10 O Kotio, are tenavu autuna okarara avatama kera tavaanara.
Vaiintivano *silvaa* ori ihaqohairo untakero hiqama kaintema kera,
are tinavu Isareri avatama kehara tavaanara.
11 Are qaqi kaaramanta vo vatanaaka tinavu Isareri ravaaqavuke
nora maara tinavuqaa vataamanta tenavu vira aqu vare vaunara.
12 Are qaqi kaaramanta navutaaka iqoka raqiha tinavu qiata rukavu
kaarave.
Mpo, ihavanove, huvuravanove, vaiinti qoraiqama nimite vaintema
kero, vo maara vo maaravano tinavu qoraiqama timite vaimanta
vaunara.
Mintivara viraqaahaira are tinavu ⌞Isareri⌟ tivita varera vuru koqe
vataini kaanarara ti, vate maa entara tenavu kia vo haikara aavoqiraiti,
koqemake vaunara.
13-14 Ho nora maaravano tiqi vai entara te tenta kauqu aiqiqaa
aqukeha tuna uvara iriha, te vo *ofaa* vo *ofaa* vare vuru ai Naavuni
ekaara kaintu iha quara amitaaina *ofaa*ra ai autu amitarerave.
15 Te *ofaa* ai iha quara amiteha, sipisipi qora koqenavuvata, puru-
makau qora vonavuvata, memeraa vonavuvata, ai iha quara amitar-
erave, turo.

16 Ne Kotira aatu qeteha vira autu tuahere variaka, ne ani ti uva iri
vaiqe te viva vo kaiqa vo kaiqa vara timitairara ni tiva nimiare.
17 Te Nora Kotira tenta noqihai aarauraro ⌞viva ti uva ririara ti,⌟ te
tenta maaqiriqohai vira autu tuahera kauro.

18 Vi entara tenta qora kaiqa varaunarara kia nora haikave turaitirio,
Noravano Kotiva kiama ti uva iritirio.
19 Ho Kotiva te vira aarauna uvara iriro, ti kahaqama timitaira.

20 Ho kaiqenavu Kotira autu tuaheraqi vuare.
Viva te vira aarauna uvara kia qoririma karaitiro, ti uva iriharo vira
muntukavano tiriara vaira kia qaqira kairarama turo.

67

1 Mpo Kotio, tinavu aaqurihama timitehara koqema timitaane.
Are koqe viri vatehara tinavu quahama timitaane.
2 Are tinavu Isareri mintimakera koqema timitairamanta, ekaa naato
vatanaaka ai koqe okara kankomake tave, are vaiinti nahenti ruaruama
nimite vaina okararavata kankomake tavaate.

3 Kotio, are qaqi kairamanta vo vatanaa vo vatanaaka ai autuqai
tuaheraqi vuate.
Are qaqi kairamanta ekaa naato vatanaaka ai autuqai tuaheraqi
vuate.
4 Are avuqavuqama kera vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqikihara
koqe aaraqai vika numiqe variaravara tira, are qaqi kairamanta vika
quaheha ihi tivaqi vuate.

5 Kotio, are qaqi kairamanta vo vatanaa vo vatanaaka ai autuqai
tuaheraqi vuate.
Are qaqi kairamanta ekaa naato vatanaaka ai autuqai tuaheraqi
vuate, turo.

6 Kotiva tinavu Variqavano tinavu koqema timite vaivarora tiro,
tinavu vataqihairo koqe kara qampiqaimanta tenavu airi kara qantuke
vare vaunara.
7 Mpo, Kotiva tinavu koqema timitaqi vuarire.
Mpo, ekaa naato vatanaaka Kotira aatuqai qeteha variqi vuate.

68

Devitiva maa ihira qara ntuvatora
1 Mpo Kotio, himpira nena navutaaka ntaihehara vika raumpirima
kaane.
Ai navutaiqi varia vaiintika, are vika ntaihairamanta vika qetake
kantama vuate.
2 Uvaivano iha mura raumpirima kaintema kera, are vika vona vona
raumpirima kaane.
Are vika ruqutu kairamanta vika ai avuqaa vahavera *taakamavira/
kaakamavira* ihavano ravita kaintemake, taiqa vuate.
3 Are mintiharama avuqavu ni varia vaiinti nahentika qaqi kaira-
manta vika ai avuqaa vaiha quaheha variate. Are vika qaqi kairamanta
vika nái muntukaqihai quaheha variqi vuate.
4 Kaiqenavu ihi tiha Kotira autu tuaheraqi vuare.
Tonavuqaa oquviro vaiharo vi ani vaira, virara irihama ne ihi tivaqi
vuate. Vira autu Nora Kotirave. Kaiqenavu vira avuqaa vaiha quaheha
variqi vuare.

5 Kotiva nai turuaraini vaiharo koqema kero *iqa/viqa* vaintiqaa raqiki
vaimanta vika ho variara.
Viva tentoqa nahenti kahaqi vaimanta vika *ko* ho aatarake variara.
6 Kia tontivanovata vai vaiintiva vaivaro Kotiva vira qaqi kaivaro
viva koqe vaiinti nahenti ranta kaimanta vika viraqaa koqemake raqiki
variarave.
Viva karapuhiqi variaka kuvantuke vaimanta vika quaheha ihi tivaqi
viha karapuhiqihai vevanteha vi variarave.
Vira qoririma kaaka viva nititama kairamanta vika kuarivano tatoqe
vai vataraqaa oru variqi vivarave.

7 O Kotio, haaru are nena vaiinti nahenti ⌞Isipihaira⌟ ntita varera, vika
avuni aahara vataini vi variararo 8 naaruvaihairo aaqu hiqinti hiqinti
i vairave.
Vi entara are Isareri Variqavano Sainai Aiqinaqaa tuvu variararo
vatavano qaki qaki i vairave.
9 Are nena vaiinti nahenti kaama nimitaana vatara qaiqaa koqema
vuarire tira, aaqu varakaararo ntirave.
10 Ai vaiinti nahenti vi vataraqaa vaireka, oru mini variavara are koqe
Variqavano vaiharara tira, are vehi vaiinti nahentiqaavata koqema
kera raqikiqira vi variaramanta vika kia vo haikara aavoqiarave.

11 Ho Noravano Kotiva timanta tinavu navutaaka qetake kantama
vuamanta nahentinavu vi uvara vare vuru vaiinti nahenti tiva nimi
tiha, 12 Navutaaka nái avuhainaa vaiintinavu hampata qetake kantama
vuavo. Vika ekaa vuamanta nahenti vonavu vika ke vua airairara
rairake vare variavo, tiara. (1 Sam 18:6)
13 Vehi nahenti vinavuka sipisipi naavu avutaqi variaka *silvaa* orive,
kori orive, varake viraqohai nái vaata *vaahehema/vaataiqama* teha
variara.
Mirura arokavano nai vaata naavuma taintemake, vika vi haikara
varakeha nái vaata *vahehema/vaataiqama* taavaro takuqiharo vaira.
(Ves 13 Hiparu uva kia kankoma kero vairo.)
14 Kotiva ekaa kempuka vataava *taaruvano/kaampuravano* Salamoni
Aiqinaqaa ntintema kero, avuhainauka vonavu raumpirima kaimanta
qetake vuara.

15 Basaani Aiqinavano nai nora aiqinavano vaivaro vi aiqinaraqaa
airi onkaivano vaira.
16 Basaani Aiqinao, are airi onkai vataava vaihara nantiharae are
Saioni Aiqina tavehara tihara, Tevata vi aiqinara voqaara variataarave,
tiaro?
Noravano Kotiva nai Saioni Aiqina vira kaama tero tiharo, Te vi
aiqinaraqaa ekaa enta variqi virerave, tirave.

17 Noravano Kotiva Sainai Aiqina mini kero ⌞Saionini⌟ nai naavuqiara
vi vaimanta vira iqoka vaiinti nai airitahaa nái iqoka *kaari*qi vaiha vira
ututumate vira hampata oru vi variavaro viva nai naavuqi turuaraini
oru vaira.
18 Are verara kantaaqaini vihara, airitahaa rumpataaka ntita
varaaramanta vika ai hampata vuara. (Epasaasi 4:8)

Are mini vuaramanta ai qoririmake variaka, vika ⌞ai aatu qeteha⌟, vo haika vo haika ai ami variara.
Noravano Kotiva Saionini ⌞tinavu hampata⌟ variqiro vuanaro.
19 Kaiqenavu Noravano Kotiva tinavu ruaruama timite vaira vira autu tuaheraqi vuare. Viva vo enta vo enta tinavu maara qaqini varakeharo naiqaa aqu vare vairave.
20 Tinavu Variqavano viva tinavu ruaruama timite vai Variqavama vaivo.
Noravano Kotiva ekaa haikaqaa raqiki vaiva, viva tinavu kahaqi vaimanta tenavu kia qutiraiti, qaqi variqi vi vaunara.

21 Vira navutaaka qora kaiqa kia qaqira karaiti, qaqiqai vare variaka Kotiva quqaama vika qiata rukavuma kaanaro.
22 Noravano Kotiva tiharo, Te ni navutaaka Basaanihaive, nora namari vevaihaive, ntita vare vuru ne vainaini kaari 23 ne vika naareqi nenta aiqu quntama taimanta ni vairi vika naare nevarave.

24 Tinavu Avuhainaao, Kotio, vaiinti nahenti tavaavara, are navutaaka naatara kaarava airi vaiinti ntita varera vika avuni vora ntuvaqira vihara nena Naavuqira oru vuanarave.
25 Ihi ti variaka avuni oru vuamanta vika naantiaraini *musiki* ruquti variaka oru vuamanta vika avutana varaatanavu *tamparini* rintatimaqi vuarave.
26 Ne airi vaiinti nahenti ruvaaqumavi variaka, ne Kotira autu tuahera kaate.
Ne ekaa Isareri Nora Kotira autu tuahera kaate.
27 Tavaate. Benaminira anku inaara ankuvano avuni vi variamanta vika naantiara Iutaara ankuqihai qiata vaiinti airitahaa vi variamanta, vika naantiara Sebulunika Napataarika ankuqihai vika qiata vaiintivata vi variara.

28 O Kotio, nena kempuka okara vaiinti nahenti numiqairamanta vika tavaate.
Are haaru autuanantema kera qaiqaavata nena kempukaqohaira tinavu kahaqiramanta 29 vo vatanaa vo vatanaa avuhainaaka ai aatu qeteha vo koqaa vo koqaa vare vuru Ieruharemini ai naavuqi kaate.
30 Qaakau aantau vovano* kiara noruvaqi vaira, are vira atiane.
Qaakau purumakau qoranavu nái naati hampata variaka, are vi vatanaakavata nitiane. Are vika nitiramanta vika ai aatu qeteha tori kauru aravi vaiha airi *silvaa* ori ai vuru amiate.
Quaheha iqoka raqi varia vatanaaka, are vika vika ntaihehara raumpirima kaira vi anima vuate.
31 Naantiara Isipi avuhainaava nititaika Ieruharemini anivarave. Itiopia vatanaaka Kotira vevaaraini vaireka, vika nái kauqu tuaherakeha vira aarevarave.

32 Ho ekaa naato vatanaaka, ne Kotirara iriha ihi tivaqi vuate.
Ne Nora Kotira autu tuaheraqi vuate.
33 Haaru naaruva autukero vataiva viva tonavuqaa oquviro vaiharo vi ani vai Variqara, ne virara ihi tivaqi vuate.
Naaruvavano uva tintema kero, uva ti vai Variqarara irihama 34 ne vaiinti nahenti tiva nimi tiha, Vira kempukavano uritarakero vairave,

* **68:30:** Uva tuqantaakero Isipiara tiro.

tiate. Viva tinavu Isareri Avuhainaavama vaivo. Tenavu naaruvaini vira mpeqa okara tave vaunarave.

35 Mpo Kotio, are nena turuaraini variaramanta tenavu ai aatu voqamake qeteha vauro.

Isareri Variqavano tinavu nai vaiinti nahenti kempukaiqama timite vaimanta tenavu ho vaunara.

Kaiqenavu Kotira autu tuaheraqi vuare.

69

Devitiva maa ihira qara ntuvatora.

1 Mpo Kotio, ti ruaruama timitaane.

Namarivano ti vara nampiqama kareva auntana uru vaimantama vauro.

2 Te kapoqi rupeqavi vauraro ti aiquvano kempuka vataqaa ntava taarirava kia vaivo.

Mpo, te varuvaqi vauraro huvuravano ti nampiqama kareva auti vaimanta vauro.

3 Mpo, te airi tataa naverai tiha, Ti kahaqiane ti vauraro ti kempuka taiqa vivaro huntavanovata aaharaiqimantama vauro.

Te ai viriara qumina aitutumaqi vuraro ti avuantaiha itaivo.

4 Mpo, ti qumina navutaiqi variaka airitahaa variavo. Ti qiata kauhi airitahaa vaira viravata aatarake nai airitahaa variavo.

Ti navutaaka tiqaa uva vateva kia vaimanta, qumina ti vehi autu kareka auti variavo. Te kia vika ia haikara vo haikavata muara varauramanta, vika qumina kempukaiqamake tiha, Vi haikara tintanavu timiane ti variara.

5 Mpo Kotio, te ai uva, vo uva vo uva raqa kaunara, are kankoma kera iri tavaanarara ti, kia te vi uvara ho kukeqa kararave.

6 Are Noravano Kotiva ekaa kempuka vataavama variaro. Hauri ti qora okara kaara ariara noraiqaake iri variaka kaurira haika varevorave.

Mpo, are tinavu Isareri Variqavanoma variaro.

Hauri ti qora okara kaara ai rantareka auti variaka toqaavu ntaihaantorave.

7 Te ariarao ti, qaqi kauramanta ti navutaiqi variaka ti naaraihama timiteha tiriara qora uva ti variara. Vika mintiavaro ti voqamakero toqaavu harimanta vauro.

8 Te vo vatanaaka voqaara, tenta qata vakaukavara nivutaini vauro.

Ti nora maaqunavu, vo vataihainaara nunura amitaantemake, ti nunurama timite variara.

9 Mpo, ai Naavuara ti voqama kero hantuqa harimanta vaurava, ihavano itaintema kero, tiqi vaivo. (Ioni 2:17)

Ai Naavuara noraiqaake iriqi vi vaunara kaara vokiaka ariara qora uva ti variava tivata qoraiqama timite vaivo.

10 Mpo, te iqi rataqi viha karavata aurumate vauramanta, vika tiriara qora uva qaqiqai tivaqi vi variara.

11 Te kovaara utavaaqavata nonkute vauramanta, vika qaqiqai ti naaraihama timite variara.

12 Vaantaavura qentiana ruvaaqumavi variaka, vika ti tauvaqa vauraa uva ti variara.

Uaini neha vueraiqi variaka, vika ti naaraihama timiteha vo ihi vo ihi tiriara ti variara.

13 Vika mintiaveravata, te ai aareha tiha, Noravauvo, are nena kaama tena entaraqaa ti uva irihara ti kahaqama timitaane.
Kotio, ai muntukavano tiriara voqama kero vairara irihara, vo tivakera ti ruaruama timitaane.
14 Mpo, te kapoqi rupeqa vunaraqihaira ti ruaruama timitaane. Kia ti qaqi kairaqe te ekaara viraqi rupeqa vuare.
Ti navutaiqi variaka kauquqihaira ti qaqini vara kaane. Varuva namariqihaira ti qaqini vara kairaqe ho variare.
15 Mpo, kia qaqi kairaro huvura namarivano ekaara ti aqu ravaaqavu kaarire.
Kia qaqi kairaro varuva namarivano ti nampiqama kaarire.
Kia qaqi kairaro hiqainti novano ti ekaara tinta kaarire.

16 Noravauvo, ai muntukavano tiriara enena vairara irihara, vo tivakera ti uva iriane. Tuqantaavira ti aaqurihama timitaane.
17 Mpo, te ai kaiqa vaiinti vaurara kia kukeqavira variane. Nora maaravano tiqi vaimanta vaunarara tira, vaaka vo tivakera ti kahaqama timitaane.
18 Te unanaini anintera ti ruaruama timitaane. Ti navutaaka kauquqihaira qaqini vara kairaqe te ho variare.

19 Ti navutaaka qora uva tiriara ti variarave, ti naaraihama timite variarave, vika ti hutu vatainiqamake variarave, are ekaa virara virara irira tavaanarave.
20 Mpo, vika ti naaraihama timiteha tiriara qora uva tiava, ti muntuka qoraiqama kaivaro tiqi vai maarava ti kempuka taiqama kaivo.
Vaiinti vonavu ti aaqurihama timitevarave, turaro, kia voqavanovata mintivo. Vokiaka ti muntuka kukuqama timitevarave turaro, kia voqavanovata mintivo.
21 Ti karara hantuqa harimanta vauramanta vika hunkavi karara ti timiavo.
Ti namari naataa imanta vauramanta vika hunka vi *uaini*ra ti timiavo.
22 Oho, vika ruvaaqumavi kara ne vaivaro vi karava vika qoraiqama kairaqe te vikara huviqorave tiataarave.
Are vika ntaihaira kaavuntiqe te vikara huviqorave tiataarave.
23 Are kairaro vika nivu qimpa viramanta vika kia ho qaiqaavata tavaate.
Are kairamanta vika kia koqemake himpi viraiti, varuvarumaqi vuate.
24 Are nena arara ite vaina okarara vika numiqaane. Kairaro ai arara ite vairava ntaihairamanta qoraiqama vuate.
25 Are vika naavu maaqa vehi autu kairaro kia vovanovata ho viraqi variarire. Ekaa aru kairaro kia vovano vika *seri* naavu kaqataaraqi qaqi variarire.
26 Are ntaihaana vaiintika, vika vikavata ntataqi viha qoraiqama nimite variavo.
Are teqa taaqama kaana vaiintika, vika vi vaiintikavata voqavata qoraiqama nimite variamanta vika voqavata aihavira haika varaavo.

27 Kia vika qora kaiqa varaara tauru karaitira, vikaqaa vo uva vo uva
vataane. Kia vika kuvantu nimitaane.
28 Qaqi variqi vi vaika nutu vukuqi qara ntuva taanaraqihaira vika
nutu nunka kaane. Hauri vika nutuvano avuqavu ni vaika nutu
vataakero vi vukuraqi variantorave.

29 Ti navutaaka ti qoraiqama timite variavera te nora maaraqi
vauraro aiha vimantama vauro. Mpo Kotio, ti ruaruama timitera, ti
antua timitaane.

30 Kotiva mintiraqe te ihi tivaqi viha vira autu tuahereha virara
koqeve tivaqi vuariraro vira autuvano noraiqama vuarire.

31 Purumakau qoravano noruqama vira aruke Kotira iha quara amit-
erara Kotiva kia vi *ofaa*rara noraiqaakero iriraitiro, viva te mintimake
Kotirara koqeve tiainarara noraiqaakero iriharo quahaanaro.
32 Nora maaraqi variaka tavaivaro Kotiva ti ruaruama timitaira
vikavata quaheha vaivara. Kotira rantareka auti variaka, vikavata
qaiqaa kempukaiqamavi ho variqi vivara.
33 Vo haika vo haikara aavoqiaka vira aare variavaro Noravano
Kotiva vika uva iri vairave.
Vira vaiinti nahenti rumpataaka, viva kia nunurama nimitaanaro.
34 Ho kairamanta naaruvaini variakavata, maa vataraqaa variaka-
vata, nora namariqi vi ani variakavata, ekaa vika Kotira autu tuaheraqi
vuate.
35 Kotiva Saioni vatukaqi varia vaiinti nahentika ruaruama nimitaira
vika ho variate.
Viva Iutaa vataini vo vatuka vo vatuka qaiqaa autu nimitaira vaiinti
nahenti qaiqaa oru vi vatukaraqi vaiha tiha, Maa tinavu vatama vaivo,
tivarave.
36 Kotira kaiqa vaiinti nahenti minti tivake vaimanta vika vaintivar-
avata vi vatarara tinavu vatama vaivo tivakeha mini vaivara.
Kotirara muntuka vaika vi vataraqaa variqi vivarave.

70

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Noravauvo, vaakama tuvu ti kahaqiane. Mpo Kotio, kia
varikera ti ruaruama timitaane.
2 Ti haru kareka auti variaka, are vika hampata iqoka raquqira vihara
vika naatarakera kaurira haika nimiramanta hampiqama vuate.
Te nora maaraqi vaunarara iriha quahe variaka, are vika ruqutu
kairamanta vika tiqaahai anirante vivaro vika autuvanovata vataini
tuvi vuarire.
3 Vika ti naaraihama timiteha huviqorave ti variaka, are vika qo-
raiqama nimitaira vika kaurira qaqirake vuate.

4 Noravauvo, ai rante variaka are qaqi kairamanta vika ai aaqanto
oru vaiha muntuka paru i vaira quaheha variate.
Ariara viva ti kahaqiharo ruaruama timite vaivama vaivo ti variaka,
are vika qaqi kairamanta vika ariara tiha, Kotiva nai Noravanoma
vaivo, tivaqi vuate.

5 Noravauvo, quqaama te vehi vaiinti vaiha kia te tenta ho kahaqiarirava vaimantama vauro.
Mpo Kotio, vaakama tuvu ti kahaqiane.
Areqaima ti kahaqihara ruaruama timite variaravama variaro. Noravauvo, kia varikera tuvuanerama turo.

71

1 Noravauvo, vokiaka ti qoraiqama timitevorave ti, te are iananaini anuro.
Mpo, kia ti navutaaka qaqi kairamanta vika kaurira haika ti timiate.
2 Are avuqavuqama kera kaiqa vare variaravara tira, ti ruaruama timitaane.
Mpo, nena aato ti timira ti uva irihara, vaaka ti ruaruama timitaane.

3 Vaiintivano ori onavuqi kukeqareva oru vaintema kera, are ti qaqi kairaqe te are varianananaini oru vaiha ho variare.
Arema ti ori onavu koqeva variaro.
Arema ti kempuka vaantaavura variaro.
Are mintima variaravara tira, are ti kahaqina uvara tiraqe te ho variare.

4 Mpo, ti Variqavauvo, qora vaiinti kauquqihaira ti ruaruama timitaane.
Qora kaiqa vareha voqamake nái kena vaiinti qoraiqama nimite variaka tivata ravaaqavu kevorave.

5 Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variaravama variaro.
Te qaraaka vaiinti vaunaraqaahai ariara viva ti kahaqiariravave tivakeha, ariaraqai noraiqaake iriqi anima naampaiqama vuro.
6 Ti vatatai entaraqaahai te ariqaa muntuvi variqi anunarave.
Te tenta nora auhaqi vauna entaraqaahaira are tiqaa koqemakera raqikiqira anianarara ti, te ekaa enta ai autu tuaheraqi virerave.

7 Are tiqaa koqema kera raqikihara ti kempukaiqama kera antua timite varianarara ti, airi vaiinti nahenti are ti kaiqa vara timitaanara taveha kauqu runkinkiri i variara.
8 Te aatitainaraqaavata entaqivata ai autu tuaheraqi viha ai takuqi vaina okarara vaiinti nahenti tiva nimiqi virerave.

9 Mpo, te naampaiqama vuro. Kia ti qoririma kaane. Ti kempukavano taiqa vimanta vauro. Kia ti tauvaqa utu timitaane.
10 Ti navutaaka ti haruke uvara nai tiva ami nai tiva ami i variavo. Ti haru kareka auti variaka, vika ruvaaqumavi vaiha uva tiva taatauke vataavo.
11 Vika tiha, Kotiva vira qoririma kaivaro vira ruaruama amitaarirava vovano kiama vaivo. Ho kaiqenavu vira avataqi viha vira ravaaqavu kaare, ti variarave.
12 Mpo Kotio, kia ti qaqirakera niaraini variane. Mpo, ti Variqavauvo, vaaka tuvu ti kahaqiane.

13 Oho, qumina tiqaa oqike una uva ti variaka qaqi kaira vika vehi autuvi taiqa vuate.

Ti qoraiqama timitareka auti variaka, are qaqi kaira vika kaurira haika varaivaro vika autuvano vataini tuvi vuarire.

14 Ho te ai veka vaiha ariara noraiqaake iriqi viha, ai autu qaiqaa qaiqaavata tuaheraqi virerave.
15 Te tenta noqihai are avuqavu kaiqa vara timitaanarave, nena kempukaqohaira ti ruaruama timitaanarave, te virara virara aatitainaraqaavata entaqivata vaiinti nahenti tiva nimiqi virerave.
Mpo, are airi tataa ti kahaqianarara ti, te virara vika tiva nimiqi vivi, kia ho vi uvara tiva vuru taiqa kararave.
16 Noravauvo, are ti Variqavano ekaa kempuka vataavama variaro.
Are nena kempukaqohaira nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varenarara te vika tiva nimi tiha, Noravano Kotiva vivaqaima avuqavu vaivama vaivo, tirera.

17 Kotio, te qaraaka vaiinti vauna entaraqaahaira are nena koqe okara ti humiqaqira vihara, vate maa entaravata are ti koqema timitaanarara te qaqiqai vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vauro.
18 Mpo Kotio, te naampaiqama vi, erera kauki vataaka vaurara, kia ti qaqira kaane.
Are tintira vairamanta naantiara kuvuarama tekavata qovarama viqe te ekaa vikavata ai kempuka okarara tiva nimiare.

19 Are avuqavuqama kera raqiki variana okarava nai uri aatarakero naaruvaini vairave.
Ike, are nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare variarava nai noraiqama kero vairave.
Mpo Kotio, tavave ai voqaara vaivo? ⌞Kiama voqavanovata vaivo.⌟
20 Are tiqaa nora maara, vo maara vo maara vateharavata, naantiara ti qaiqaa koqema timitehara ti kempukaiqama timitenarave.
Te inaaraiqakaa qutu vuaka varianaini virera uraravata, are ti qaiqaa kahaqama timitairaqe kia te qutu vuare.
21 Vi entara are qaiqaa ti nora autu timihara ti muntuka kukuqama timitenarave.
22 Ti Variqavauvo, are kia ti qaqira karaitira, tiriara noraiqaakera iriqira vi varianarara ti, te *kitaa* ruqutiha ai autu tuahera karerave.
Are takuqukera variara Variqava tinavu Isareriqaa raqiki varianarara ti, te *musiki* ruqutiha ai autu tuaheraqi virerave.
23 Te quaheha naverai tiha ai autu tuaheraqi virerave.
Are ti kuvantu timitaanarara ti, te tenta avu aato muntukaqihai quaheha, ai autu tuaheraqi virerave.
24 Ti qoraiqama timitareka auti variaka, are vika naatara kaaramanta vika kaurira haika vare ruqemake hampiqama vuarara ti, te are avuqavu kaiqa vara timitaanarara iriha, aatitairaqaavata, entaqivata vaiinti nahenti tiva nimiqi virerave.

72

Soromonuva maa ihira qara ntuvatora

1 Kotio, are koqe okara tinavu avuhainaa vaiinti umiqairaro viva ai aanantero vaiinti nahenti uva avuqavuqama keharo avuqavu iarire.

Are vira kahaqiraro viva are tiva taana uvara iriharo koqema kero vika uva avuqavuqama nimitaarire.
2 Are mintima kehara vira kahaqiraro viva avuqavuqama keharo ai vaiinti nahentiqaa raqikiharo, vika qoraiqama nimite vaika uvavata koqema kero avuqavuqama nimitaarire.
3 Avuhainaa vaiinti viva mintima keharo vaiinti nahentiqaa raqiki vairaro, koqe entavano vairamanta vaiinti nahenti aiqinainive, uqitainive, variaka muntuka paru i vaira koqemake variqi vuate.
4 Qoraiqama nimite vaika vaivaro avuhainaa vaiinti viva vika antua nimitaarire.
Vo haika vo haikara aavoqi vaiinti nahentika vaivaro viva vika vaintivaravata kahaqama nimitaarire.
Vaiinti nahenti qoraiqama nimiteha vikaqaa nora maara vate vaika, viva vi vaiintika ntaiheharo naatara kaarire.
5 Kuarivanove, toravanove, ekaa enta itaqiro vinantema kera, are avuhainaa vaiinti vira qaqi kairaro viva ekaa enta ai vaiinti nahenti naantiara kuvuarama teka, ekaa vikaqaavata raqikiqiro vuarire.

6 Koqe aaquvano naahoqive, qaqi vataqaave, ntuva kaintema kero, avuhainaa vaiinti viva vaiinti nahenti koqema nimitaarire.
7 Viva mintima kero vaiinti nahentiqaa raqiki vairaro avuqavu ni vai okarava koqema kero variqiro vuarire.
Toravano kia qimpa viraitiro, qaqi itaqiro vi vaintema kero, vaiinti nahenti koqe kaiqa vareraqihairo koqe haikavano qovaraiqiarire.

8 Avuhainaa vaiinti viva vaiinti nahentiqaa raqikiharoma, viva nora namari hini hini mantaraini variakaqaave, Iufaretisi Namari tuvinaini variakaqaave, maa vatara hini viti hini vitini variakaqaave, raqikiqiro vuarire.
9 Vo vatanaa vo vatanaaka aahara vataini variaka, vika vika avuhainaa vaiinti vira vevaarainima vaivarave.
Vira navutaaka vata kanta vaiha konkoma nevarave.
10 Avuhainaa vaiintinavu Speni vataini variakave, nora namari avutaqi vai vataraqaa variakave, vika vikama vira *takisi* vuru amivarave.
Arebia vataqaa raqiki vaivavata, Sebaa vataqaa raqiki vaivavata, vitantavata vo haika vo haika vare vuru vira amivarave.
11 Ekaa avuhainaa vaiinti vika oru vira avuqaa kankakaamavi vaivarave.
Ekaa naato vatanaaka vira kaiqa vara amitevarave.

12 Vehi vaiinti nahenti vira aare variaka, viva vika uva iriro, vika ruaruama nimitaanaro.
Vika kahaqama nimiteka kia vaimanta nora maaraqi variaka, avuhainaa vaiinti viva vikavata kahaqama nimitaanaro.
13 Vika kempukavano kia vaikave, vo haika vo haikara aavoqikave, viva vika aaqurihama nimiteharo kahaqiramanta vika kia qutu viraiti, qaqi variqi vivara.

14 Avuhainaa vaiinti viva vika qaqi variqi virara noraiqaakero iriharora tiro, viva nora maara vikaqaa vate vaika kauquqihairo qaqini vara kaanaro.
Vika ruqutiha qoraiqama nimite vaika kauquqihairo vika ruaruama nimitaanaro.

15 Mpo, avuhainaa vaiinti viva vukaiqama kero variqiro vuarire. Kaira Arebia vatanaaka *kori* ori vare vuru vira amiate.
Kaira vaiinti nahenti avuhainaa vaiinti virara iriha, vo enta vo enta Kotira aaraivaro viva vira koqema amitaarire.
16 Kairaro *uiti*ve, *baali*ve, ekaa maa vataraqaa koqema kero qampiqaarire. Vi karava aiqinainivata koqema kero qampiqaarire.
Kairaro Lebanoni vataini airi kara qampiqaintema kero, maa vataraqaavata kara koqema kero qampiqaarire.
Kairaro ukauvano koqe vataqaa koqema kero qampiqaintemake, vo vatuka vo vatukaqi variakavata koqemake variqi viha, airiqamavi variate.
17 Kairamanta vaiinti nahenti avuhainaa vaiinti vira autu kia tauru karaiti vaivaro, kuari avuvano koqema kero itaqiro vintema kero, avuhainaa vaiinti vira nora autuvano ekaa enta takuqukero variqiro vuarire.
Avuhainaa vaiinti viva ekaa naato vatanaaka koqema nimitairamanta, vika virara viva tinavu koqema timite vaivama vaivo tivarave.
18 Ho kaiqenavu Nora Kotira, tinavu Isareri Variqa autu tuahera kaare.
Vivaqaima nora kaiqa vara timite vaimanta tenavu vi kaiqara taveha, kauqu runkinkiri i vauro.
19 Kaiqenavu vira autuvano takuqi vaira ekaa enta ekaa enta tuaheraqi vuare.
Kairamanta ekaa naato vatanaaka vira mpeqa okaravano takuqi vaira tavaate. Quqaave. Quqaave.

20 (Ho te Iesira maaqu Devitika Kotira aarauna uvara taiqama kauro.)

73

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora
1 Isareri hini kiaka muntukavano Kotirara vaimanta vira aaraqaa ni variaka quqaama Kotiva vika koqema nimite vaira.
2 Mpo, vika mintiaveravata, te Kotira aaraqaa niha, vo haika kaara vauriri ntava vare kaavunti ruhiqau vunara.
3 Te tavauramanta qora kaiqa vareha nái nutu tuahere variaka, vo haika vo haika koqe haika vateha variavera te taveha taara tuqu ne tiha, Oho, tevata vika aanante mintimake variataarave, tunara.

4 Qora kaiqa vare variaka kia aihaviraara vararaiti variavaro, vika vaatavano kempuka vaimanta ho variara.
5 Nora maaravano kia vikaqi vaimanta vika ho variavaro vaiinti nahenti qoraiqama nimite vai haikava kia vikaqaa qovaraiqimanta variara.
6 Vika mintimake vaiha, nái mahuta tivaqi viha, vika qaqi vaiinti nahenti voqamake ruqutiha qoraiqama nimite variara.
7 Qora kaiqa vareva vika avu aatoqi mpiqe vaimanta vika qora kaiqa varera viraraqai iriqi vi variara.
8 Vika vo vaiinti nahenti naaraihama nimiteha, vikara qora uva ti variara.
Vika nái autuara noraiqaake iriha vo vaiinti nahentiara tiha, Ne rauriha variate. Ni qoraiqama nimitaarorave, ti variara.

9 Vika nái noqihai Kotiva naaruvaini vairara qora uva ti variara.
Vika ekaa vataini variaka vihi vaahi tiha tinavu uvaqai iriate ti variara.
10 Vika minti ti variarara ti, qaqi vaiinti nahenti vika avataqi viha vika una uvara quqaa uvave ti variara.
11 Vika tiha, Kotiva tenavu qora kaiqa vare vaunara kia ho tave vairave. Nai virini kantaaqaini vaiva viva kia ekaa haikara ho iri tave vairave. 12 Tenavu qora kaiqa vareha, koqemake variqi viha vo airaira vo airaira varaqi virerave, ti variara.

13 Qora kaiqa vare variaka mintimake variqi vuamanta, te vo, quminae Kotira aaraqaa koqemake ni vauro?
Te kia qora kaiqa vararaiti, koqemake vaunaraqaahairo kia koqe haikavata tiqaa qovaraiqivo.
14 Mpo, qora haikavano entaqivata aatitairaqaavata ti qoraiqama timite vaimantama vauro.
Ekaa enta toqaqi are ti ruquti variaro.

15 Mpo, te qora kaiqa vare variaka tiantemake uva turaitirio, te ai vaiinti nahenti qoraiqamama nimitauraitirio.
16 Te qora kaiqa vare variaka koqemake variarara kankomake iriare turarovata, kia ti aatovano kanko irave.
17 Te mintimake vaiha oru Kotira Naavuqi oriqete vauraro ti aatovano kenko tiro iri vimanta te qora kaiqa vare variaka taiqa virara kankomake irunara.

18 Vika kaavu ntuate tira, are vika ntita varera vuru vauriri ntaaina aararaqaa kenarave.
Are vika aqu kairamanta vika vehiqamavi taiqa vivarave.
19 Vika voqamake aatu ite vairamanta huvuravano vo haika raaqu varaivaro taiqa vintemake, vika vaakama vehi autuvi taiqa vivarave.
20 Vaiintivano entaqi tavai tairara toqaqi tauru kaintemakera, are qora kaiqa vare variaka tauru kairamanta vika taiqavi kia vaivara.

21 Ti aatovano kia kankomake iri entara ti muntukavano qoraiqivaro ti avu aatovanovata qoraiqimanta te kia koqemake irunara.
22 Vi entara te kia avu aato vataaka vaiha, quara vairi voqaara ai avuqaa ni vaunara.
23 Te mintimake ni vaihavata, kia te ai ke niaraini viraiti, te ai aaqanto vaurara are nena kauqu tanaraqohaira ti tuate varianarave.
24 Ai uva maaravano koqe aara ti humiqe vaimanta te vi aararaqaa vi vaunara.
Te mintiaqi vi variarirara are naantiara ti tivita varera vuru koqema kero takuqi vainanaini kenarave.
25 Mpo, tavave naaruvaini vaiharo tiqaa koqema kero raqikianarove?
Are vohaiqavano tiqaa koqema kera raqiki variaravama variaro.
26 Ti vaatave, avu aatove, vitanta kempukavano taiqairera, Kotivama ti kempukaiqama timitairaqe te ekaa enta virara noraiqaake iriqi virera.

27 Oho, ai qaqirake vua vaiinti nahentika taiqama vivara. Kia ariara noraiqaake iriaka are vika vehi autu taiqa kenara.

28 Mpo, koqemama te Kotira aaqanto variqi vi vaunara. Noravano
Kotiva ekaa haikaqaa raqiki vaiva vaimanta te viva vainaini kukeqavi
variariraro viva ti antua timitaanarove.
Ho Kotio, are ti kahaqihara vo kaiqa vo kaiqa vara timitaanara, te
virara iriha vaiinti nahenti viti viri tiva nimiqi virerave.

74

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, nana kaarae are tinavu qaqira kaaro? Are ekaa entae
tinavu qaqira kenarave?
Mpo, nana kaarae tenavu ai sipisipi vauraukara arara itaivara
variaro?
2 Ho iritaane. Haaru Isipi vatanaaka tinavu Isareri rumpa taamanta
vaurara are tinavu ruaruama timitera, tinavu Isareriara vika tinta
vaiinti nahenti variate tivakera tinavu kaama taanarave.
Saioni Aiqinaravata iritaane. Haaru are tinavu hampata vaireva,
Saioni Aiqinaqaa variqira vuanarave.
3 Mpo, are vi vatukaraqi nihara tavaane. Navutaaka ai Naavu ekaama
ravantiaqa aqu kaavo.

4 Haaru tenavu ai vataake ruvaaqumavi vaunanaini ai navutaaka
vora ntuvaqi viha, vika nái *vutora/qarareqa* voqi voqi aratarave.
5 Mpo, vaiintinavu roriqohai nantaqi vo katari vo katari teqa taaqama
kaantemake, navutaaka ai Naavuqi *vahehema/vaataiqama* taa katarira,
vo katari vo katari teqa taaqama kaarave.
6 Vika nora roriqohaive, inaara roriqohaive, ai Naavuqi koqemake
nkauruke qara ntuvataa katarira teqa taaqamake 7 viraqaahai vika ai
Naavu viravata qumpiarama taavaro ekaa ita taiqa virave.
Mpo, vika mintima keha are tinavu Isareri hampata variana Naavura
qoraiqama kaarave.
8 Navutaaka tinavuara tiha, Tenavu vika ekaa ruqutu taiqa karerave
tivakeha, tinavu vataini vi aniha ekaa ai maara naavu qumpiarama
taiqa kaarave.

9 Maa entara are nora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa varaarava kia
qaiqaavata qovaraiqivo. Ekaa ai paropeti vaiintinavu taiqa vuavaro kia
voqavanovata vaivo. Mpo, tairentae qora enta viva taiqa vuanarove?
10 Mpo Kotio, navutaaka nanti nanti entae ai naaraihama amitaqi
vivarave? Vika ekaa entae ai autuara qora uva tivaqi vivarave?
11 Mpo, nana kaarae are tinavu qaqira kera kia nena kauqu tanaraqo-
haira tuvu tinavu kahaqiaro? Nantiharae are nena kauqu kia tuti-
raitira, qaqi variaro?
12 O Kotio, nai haaru are tinavu Isareri Avuhainaava vaihara
tinavuqaa raqikiqira vuanarave. Are airi tataa tinavu Isareri ruaruama
timitaanarave.
13 Are nena kempukaqohaira nora namari raira kaanarave.
Qaakau haika airi qiata vataava nora namariqi vaira are vira
qiatanavu rukavu kaanarave. (Vi uvara okara: Isipi iqoka vaiinti
namariqi aru taiqa kairara tura.)

14 Are qaakau haika airi qiata vataara vira qiatanavu rukavu kera,
vira vaata qaakau vairinavu aahara vataini variaka nimiaramanta
naarave.
15 Arema vata qantua kaararo viraqihairo aruvu namarivano qovara-
maviro tuvi vaira.
Arema namari tuvi vaira vo namari vo namari aaharaiqama kaanara.
16 Arema aatitairavata enta iravata autu kera vataanara. Arema
kuarivata, toravata naaruvaini nái vatukaini vataanara.
17 Arema vi vatava vi vatava mini mini mintimakero varianarove
tivakera vataanara.
Arema nora kuari itaaina entarave, aaqu ntuaina entarave, autukera
vataanara.
18 Noravauvo, are mintiarava variaramantavata, ai navutaaka ai
naaraihama amite variarave.
Kia avu aato vataa vaiinti nahenti vika ai autu vatainiqamake
variarave.
Ho virara virara iritaane.
19 Tinavu navutaaka qaakau vairinavu voqaara variamanta tenavu
qaqi mirura voqaara vaunara. Are virara iriharama tinavu navutaaka
kauquqi kerora.
Vika tinavu ai vaiinti nahenti qoraiqama timite variara. Mpo,
tinavuara irihara tinavu kahaqiraqe tenavu kia qutu viraiti, qaqi variqi
vuare.
20 Vaiinti nahenti ntaiheha qoraiqama nimite variaka
mantaaqainaini voqi voqi kukeqavi variarara tira, haaru are tinavu
Isareri vataakera vaihara uva tiva taatau taanara irihara tinavu
kahaqiane.
21 Hauri qora kaiqa vare variaka vaiinti nahenti qoraiqama nimiteha
nora maara vikaqaa vataqi vivora. Are vi vaiinti nahentika ike mpo
tiva nimitehara, vika kahaqira kia kaurira haika varaate.
Are vehi vaiinti nahentive, ekaa haikara aavoqiakave, kahaqira vika
vika ai autu tuahera kaate.
22 Mpo Kotio, kia avu aato vataaka vo enta vo enta ariara mometa
ti varia uvara iriharama, himpira nena auta ntina uvara tiramanta ai
navutaaka kia ai *ko* ho aatara kaate.
23 Ai navutaaka naverai tiha ariara qora uva ti variarave, vika vo enta
vo enta qora uva noraiqaake ti variarave, kia vi uvara vi uvara tauru
kaane.

75

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 O Kotio, ai autu nora autu vaimanta tenavu ariara koqeve tivakema
qaiqaavata koqeve turo.
Are nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa tinavu vara timitaanarara irihama,
tenavu vaiinti nahenti vi uvara viti viri tiva nimi vauro, turo.

2 Ho Kotiva mintima tiro: Te kaama taura entava qovaraiqiraqe vi
entaraqaa *ko* tihama avuqavuqama keha vaiinti nahenti uva irirerave.
3 Vi entara vatavano qaki qaki i vairamanta ekaa vaiinti nahenti aiqu
kauquvano ntiri ntiri i vairaqe te maa vatara tuqa kempukaiqamake
tuataariraro qaqi varianarove.
4 Nora vaiintima vauro ti variaka te Kotika niara mintima ti: Kia
qaiqaavata nenta autu tuahera kaate, turo.
Te qora kaiqa vare variakara mintima ti: Kia nenta mahuta tiate, turo.

5 Kia ne tiha, Tinavu kempukavano uri aatarakero vaimantama
vauro, tiate.
Kia ne nentara tiha, Te nora vaiintima vauro tivakeha qora uva tiate.
Kotiva minti tira.

6-7 Kotivama vaiinti nahenti uva avuqavu i vaiva vairara tiro, kia
vaiinti vovano vevaihairoe, veraihairoe, vetaihairoe, vaiinti nahenti
uva avuqavu ianaro.
Kotivama vaiinti nahentiqaa raqikiharo vo vaiinti autu vataiiniqama
kero, vo vaiinti autu noraiqamake vaivama vairo.
8 ⌞Nora Kotira arara ite vaiva vaireva, kempuka *uaini kaapu*qi vaira
voqaarama vairo.⌟ Oho, Noravano Kotiva nai kauquqi vi *kaapu*ra tuate
vaivaro *uaini* viva voqamakero taarapara nti vairave.
Ho Noravano Kotiva maa vataraqaa vi *uaini*ra qihia kairamanta
vaiinti nahenti qora kaiqa vare vaika vi namarira namaqi viha ekaa
nama taiqa kevaravema turo.

9 Ho te kia vika inte irera. Te Iekopira Variqara noraiqaake iriqi viha,
vira autu tuaheraqi viha ihi tivaqi virera.
10 Noravano Kotiva qora kaiqa vare vaika kempuka taiqa keharo,
avuqavu ni vaika kahaqiraro vika kempukavano voqavata vairamanta
vaivara.

76

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 Iutaa vika Kotira autuara nora autuma vaivo ti variamanta Isareri
vika Kotira autu tuaherake variarave.
2 Vira Naavuvano Ieruharemini vairave.
Saioni Aiqinaqaa viva variqiro vi vairave.
3 Viva mini vaiharo navutaaka auvihehavaa, iha itaaina vevarave,
kainkeve, iqoka paipeve, vira vira varakero rauhaantima kaira.

4 Mpo Kotio, are aiqinaini nena navutaaka naatara kaananaihaira
orurantera tuvi variararo ai mpeqa okaravano voqama kero takuqi
vaivara tuvuaro.
5 Navutaaka vika iqoka vaiinti taruka, vataini hiqintivi ekaara qutu
vuamanta vikaqihairo kia voqavanovata qaki irave. Vika ia haikara, vo
haika vo haika, vokiaka ani rahunku keha varaarave.
6 Kotio, are Iekopira Variqavanoma variaro. Are navutaaka rauqi
nimitaaramanta vika ohivata, iqoka *kaari*qi variakavata, vataini hiqin-
tivi qutu vuarave.

7 Noravauvo, ekaa vaiinti nahenti ai aatu qeteha variara. Oho, ai
arara itaaina entara, tavave ai avuqaa ho himpitero varianaro?
8-9 Nora maara vaiinti nahentiqaa vate variaka kauquqihaira kuvantu
nimitareva ihara, are naaruvaini vi *ko*ra tiva taiqa kera, vi uvara
vataini variaka tiva nimiaramanta, vika voqamake qeteha kia uvavata
tiraiti, evaara variara.

10 Ai arara itairara are qora kaiqa vare vaika ntaihena entara, nora
maaraqi vai vaiinti nahentika ai autu tuaherevarave, turo.

11 Noravano Kotiva ni Variqavano vairara ti, ne nenta kauqu aiqiqaa
aqukeha minti minti irerave tivate uvara avataate.
Kairamanta tinavu Isareri tataaqa variaka vikavata koqe haika vare
vuru tenavu voqamake qete vauna Variqara amitaate.
12 Viva Nora autu vataaka kempuka taiqake vaiva vaimanta
avuhainaaka maa vataraqaa variaka vira aatu voqamake qete variara.

77

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 Te noraiqaake Kotira aareha, Mpo, ti kahaqiane, turo. Te noraiqaake
Kotira aareha, Mpo, ti uva iriane, turo.
2 Nora maaravano tiqi vai entara Noravano Kotiva ti uva iriarire ti, te
vira aare vaunara.
Entaqi tenta kauqutanta tuahera keha Kotira aaramaqi vurarovata,
Kotiva kia ti muntuka kukuqama timitaimanta vauro.
3 Te aatoqi Kotirara iriqi vuraro ti maraquravano maara ntaimanta
te ke ke tivaqi vi vaunara.
Te Kotirara iriqi vuraro ti kempukavano taiqa vimanta vaunara.

4 Te entaqi qaqi varikauraukama vaite vauro. Nora maaravano tiqi
vaira kaara te kia ho uva tiraiti vaunara.
5 Te haaru aitarai entarave, aitarai ihirave, virara virara iriqi ani
vaunara.
6 Mpo, vi entara te entaqi quaheha ihi tivaqi vuavaunara. Ho te
mintimake iriqi viha, tenta ireha mintima ti:
7 Noravano Kotiva ekaa entae tinavu qoririma timitaqiro vuanarove?
Viva kiae qaiqaa tinavu quahama timitaanarove?
8 Mpo, Kotira muntukavano tinavuara enena vaiva taiqa vivaroe kia
qaiqaavata tinavuara antuqa arivo? Viva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo
tivatai uvara qaqirae kaivo?
9 Kotiva tinavuara tauru keharoe kia qaiqaavata tinavu aaqurihama
timitaivo? Vira arara ite vaiva tinavuara ike mpo tiva timite vai
vatukarae varaivo?
Te mintimake tenta ire vaunara.
10 Te maa haikarara iriqi vuraro vira kaara ti muntukavano qo-
raiqimantama vauro. Kotiva nai virini kantaaqaini vaiva nai kauqu
tanaraqohairo kia tinavu qaiqaa kahaqireva auti vaivo.

11 Mpo Noravauvo, haaru are tinavu Isareri kaiqa vara timitaanara,
virara iriqi virerave.
Are nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa tinavu vara timitaanara, virara
qaiqaa iriqi virerave.
12 Are tinavu vara timitaana kaiqara, ekaa vi kaiqara vi kaiqara te
tenta aatoqi iriqi viha ariara tiha, Mpo, vi entara Kotiva nora kaiqa, vo
kaiqa vo kaiqa vara timite vairave, tirerave.

13 Mpo Kotio, are vare variara kaiqava, ekaa vi kaiqava koqe kaiqa
takuqi vai kaiqavama vaivo. Kia variqa vovano ai aatarakero vaivara,
areqaima Variqa noravano variaro.
14 Are Variqavano vaihara nora kaiqa vare variaramanta vaiinti na-
henti ekaa vi kaiqara taveha, kauqu runkinkiri i variara. Are vi kaiqara

vare variaramanta vaiinti nahenti ai kempuka okara kankomake tave variara.
15 Are nena kempukaqohaira nena vaiinti nahenti, Iekopika Iohepika naintivara ruaruama nimitaanara.

16 O Kotio, haaru nora namarivano ai tavero voqama kero qete vaivaro, nai veva muntukaraqi vaivavata voqama kero ntiri ntiri i vairave.
17 Tonavuqihairo nora aaqu ntivaro naaruvavano qaiqaa qaiqaavata uva tivaqiro vivaro veva hini hini aruantema kero, aaquakaavano uti vairave.
18 Iqoka *kaari* aiquvano noraiqama kero harara harara tintema kera, are qaqi kaararo naaruvavano voqama kero auvante vaivaro aaquakaavano utiharo ekaa vata maata ataama kaivaro vatavano qaki qaki i vaira.
19 Are ni variana aarava nora namariqi vaivaro kia vaiinti vovanovata are aiqu ntavataanara tavaira.
20 Sipisipi qova nai sipisipi aara numiqaintema kera, are nena vaiinti nahenti ntita varera vi aarara vika numiqaanara.
Are Mosika Eronika noraiqama kaaramanta vitanta qiata vaiinti vaiha, ai vaiinti nahenti ntita vare vi aararaqaa vuara.

78

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora
1 Ti vaiinti nahentivauvo, te uva maara ni tiva nimiari iriate. Ne nenta aato ti timiqe te uva ni tiva nimiare.
2 Te uva ni tiva nimirera iha, vi uvara tuqantaake tiva nimirera. Haaru enta variaka kia kankomake iria uvara, te vi uvara okara ni tiva nimirera.
3 Vi uvara tinavu kaivaqaukavara tinavu tiva timiamanta irunara, vi uvara okara ni tiva nimirera.
4 Tenavu vi uvara okara kia kukeqa karaiti, tentanavu vaintivaravata tiva nimirera.
Tenavu tentanavu vaintivara tiva nimiqi viha, Noravano Kotiva tinavu kaivaqaukavara vara nimitai kaiqarave, viva kempukaiqama keharo vika kahaqirave, nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vara nimitairave, te virara virara vika tiva nimirera.

5 Kotiva tivatai uvara, vi uvara viva Iekopiva kuvuarama taika, Isareri vatanaaka nimitaira.
Viva tinavu kaivaqaukavara vi uvara nimitero tiharo, Ne nenta vaintivaravata vi uvara tiva nimiqi vuate.
6 Ne mintimanta ni vaintivara noruqamavi, nái vaintivaravata tiva nimiqi vimanta vika vaintivaravata mintiaqi viqata viqata ti, ekaa naantiara kuvuarama teka vikavata vi uvara ho irivarave, tura.
7 Vika Kotiva tivatai uvara mintima keha tiva nimiqi viha, ekaa naantiara kuvuarama teka Kotirara tinavu kahaqi vaivama vaivo tivakeha virara noraiqaake iriqi viha, vika Kotiva tinavu kaivaqaukavara kahaqiharo nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vara nimitairara kia tauru karaiti, vira uva koqemake iriqi vivara.
8 Vika mintimake Kotira uva koqemake iriqi viha, kia nái kaivaqaukavara aanante Kotira uva raqaqi vivara.

Vika kaivaqaukavara kempukaiqamake qora aaraqaa vireka auti vaiha Kotira uva raqaqi viha, kia virara noraiqaake iriraiti, vaaka vira qaqirake una variqa quahama nimite variara.

9 Efaraimura ankuqihai iqoka vaiinti huru veva tote variaka variavaro iqoka enta qovaraiqimanta, vika navutaaka aatu qetake vuara.
10 Vika Kotiva tinavu kaivaqaukavara hampata uva tiva taatau taira qaqirake, vira uva maaravata kia iriqi vuara.
11 Kotiva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vika vara nimitairara kia iriraiti, taurukaara.

12 Ho tinavu kaivaqaukavara Isipini, Soaa Uqitaini varia entara, Kotiva vikara iriharo nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vara nimitaimanta tavaara.
13 Kotiva Naare Namari rairakero tinavu kaivaqaukavara ntita varero vuru hini mantaraini kaira. Viva vika ntitero vi vaivaro namarivano hini hini vaaviarama viro, vaantaavura voqaara vaira.
14 Vi entara aatitairaqaa Kotiva uromura tonavuqi vaiharo, tinavu kaivaqaukavara avuni viharo aara numiqaimanta vi variara.
Entaqi Kotiva ihavano viavi ite vairaqi vaiharo aara ataama nimite vaimanta vika ho taveha vi variara.
15 Vika aahara vataini varia entara namari naate tiro, Kotiva nora ori nkahi kaivaro namarivano koqema kero nte vaimanta naara.
16 Kotiva mintima kero namari qovarama kaivaro nora namarivano tuvintemakero, oriqihairo airi namari tuvi vaira.

17 Kotiva nai virini kantaaqaini vai Variqava vika mintima kero kahaqi vaimantavata, vika aahara vataini vaiha, Kotira uva qaqiqai raqaqi viha kia vira antuqa avataraiti, nái antuqa avate variara.
18 Vika Kotira avatareka iha, vira naariha tiha, Are hiakaa i karara tinavu timiraqe naare, tiara.
19 Vika Kotirara nuntu nauntu tiha, Viva hoe tinavu aahara vataini kara timianarove? 20 Quqaama viva ori ruqutu kaivaro airi namarivano viraqihairo tuvirave.
Ho vate maa entara viva kara tinavu timiarirava vairoe, kiae vaivo?
Viva hoe karave mative tinavu timiraqe naainarave? ti variara.

21-22 Vira kaara Nora Kotira voqama kero vikara arara itaivaro vaira.
Iekopira vaintivara Isareri vika kia Kotirara noraiqaake iriraiti, virara kia ho tinavu kahaqianarove tiara kaara Kotira arara itaivaro viva vika hininavu ihaqohairo tatoqa kaira.
23 Kotiva mintiharovata, viva naaruvara qantua vuane, tivaro qantua vivaro 24 aaquvano ntintema kero, naaruvaihairo vo kara, *manaa*vano hiqinti hiqinti i vaira.
25 Kotiva *enseli* ne varia karara vaiinti nahenti nimimanta vika varake ho ne variara.
26 Vika mativata naate tiro, Kotiva uvai vara kaivaro kuari urinaihairove, *sauti*hairove, uvaivano uti vaimanta muavu voqaa uviri airitahaa uvai hampata aniara.
27 Kotiva mintima kero uviri airitahaa vara kaimanta vika ata vare tonavu voqaara hihipaamaqi aniara. Nora namari auvahini nuqa airitahaa vaintemake, vi uvirika airitahaavano ata vare aniavaro

28 Kotiva uviri vika qaqi kaimanta vika ani Isareri *seri* naavu maaqa
kaqataanaini vo naavu vo naavu naanteqaraini unutete variara.
29 Vi entara Isareri vika matiara voqamakero antuqa arimanta vi
karara naari variavaro Kotiva qaqi kaimanta vika uviri airitahaa
varake ne variara.
30 Ho vika nái antuqa vai karara qaqiqai ne variavaro 31 ihavano
vaaka auruma vintema kero, Kotira arara itaivaro viva Isareri kempuka
vaiintive, qaraaka vaiinti avuni variakave, aruqiro viharo vika aru vehi
autu kaira.
32 Kotiva vika mintimantavata, Isareri kia qora kaiqa qaqira karaiti,
Kotira uva qaqiqai raqaqi vi variara.
Kotiva vika nivuqaa nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vara nimitaimanta
vika kia virara noraiqaake iriraiti tiha, Viva kia tinavu ho kahaqiaina
Variqavama vaivo, ti variara.
33 Vika minti tiara kaara uvaivano inaaraiqa utiro taiqa vintema kero,
Kotiva vika qaqi variqi vi entara iquqama kaimanta vaaka qutu vuara.
34 Kotiva mintima keharo tinavu kaivaqaukavara hininavu aru
kaimanta hininavu qaqi variaka nái qora kaiqa vare variaraqaahai
tuqantaavi qaiqaa Kotirara mpo tinavu kahaqiane ti variara.
35 Kotiva nai virini kantaaqaini vaiva vika antua nimite vairave, viva
vika ruaruama nimite vairave, virara virara vika qaiqaa iriteha variara.
36 Vika mintihavata, kia Kotirara quqaa uva tiraiti, virara una uvaqai
ti variara.
37 Vika kia Kotirara noraiqaake iriqi viraiti, ⌞una variqanavuara
noraiqaake iriqi viha⌟, Kotiva vika hampata vaiharo tivatai uvara
raqaqi vi variara.
38 Vika mintimake Kotira qoraiqama amite variavarovata, Kotiva vika
qaqiqai aaqurihama nimite vaira.
Viva vika qora kaiqa varaara kaara kia vika vehi autu taiqa karaitiro,
vi uvara qaqi nunka nimite vaira.
Qaiqaa qaiqaavata viva nai arara itaira nanta muntuvi keharo kia
vikara voqama kero arara itaivaro vaira.
39 Viva vikara tiharo, Vika qaqi qumina vaiinti nahentima variarave.
Uvaivano utiharo vuru taiqa vintemake, vika variqi vi vuru taiqa
vivarave, tira.

40 Oho, tinavu kaivaqaukavara aahara vataini nuvaqi viha, airi
tataa vika kia Kotira uva iriraiti, vira qoririmake variara kaara Kotira
muntuka qoraiqivaro vaira.
41 Kotiva takuqu kero vai Variqava tinavu Isareriqaa raqiki vaiva
vaimanta, vika qaiqaa qaiqaavata vira avateha qoraiqama amite vari-
ara.
42 ⌞Isipi vatanaaka⌟ vika qoraiqama nimiteha nora maara Isareriqaa
vataavaro Kotiva nai kempukaqohairo Isipi kauquqihairo vika ru-
aruama nimitaira qaqi iritaataara vaimanta vika viravata tauru kaara.
43 Tinavu kaivaqaukavara Isipini Soaa Uqitaini varia entara, Kotiva
vikara iriharo nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vara nimitaimanta vika
tavaara.
44 Vi entara Kotiva Isipini vai namarira, vo namari vo namari
qoraiqama kaivaro naareqama vira kaara Isipi vatanaaka kia ho naara.
45 Vi entara Kotiva vauvaari airitahaa nititaimanta vika Isipi
vatanaakaqaa hihipaamavi vaiha vika qoraiqama nimitaara.

Kotiva eqavoka nititaimanta vika airitahaa Isipi vataqaa mpiqavi vaiha vika vata maata qoraiqama nimitaara.
46 Kotiva kaintaaqa vara kaimanta vika airitahaa qovarama vi, Isipini naahoqi vai karara nama taiqa kaara.
47 Viva nora aaqu vara kaivaro *taaruvano/kaampuravano* ntiharo vika *uaini* ututaarave, *fiki* katari ututaarave, vehi autu taiqakaira.
48 Viva qaqi kaivaro nora *taaruvano/kaampuravano* ntiharo vika purumakau ruqutu taiqa kaivaro, aaquakaavano utiharo vika sipisipive, vo quarave, aru taiqa kaira.
49 Kotira nai voqama kero arara itaivarora tiro, viva *enseli*navu nititaimanta vika Isipi vatanaaka vainti arukareka tuvuara.
50 Kotiva nai arara itaira kia nanta muntuvi karaitiro, viva kia Isipi vatanaaka vehakuma nimitaraitiro, viva qaqi kaivaro nora rovaravano Isipi vokiaka arukaira.
51 Mintima keharo Kotiva Isipi vatanaaka vo naavu vo naavuqirauka qorainti vainti kara hunka, ekaa arukaira.

52 Viraqaahairo sipisipi qova nai sipisipi ntitaintema kero, Kotiva Isipiqihairo nai vaiinti nahenti ntita varero, vika avuni viharo aahara vataini vika aara numiqaqiro vimanta vuara.
53 Kotiva vikaqaa koqema kero raqikiqiro vi vaimanta vika kia qetaraiti, vi variavaro nora namarivano vika navutaaka raqutu kaira.
54 Vika qutu vuavaro Kotiva nai vaiinti nahenti ntita varero, vuru nái kaama nimitai vatara, aiqinaini kaira. Kotiva nai kempukaqohairo vi vatara vika vara nimira.
55 Kotiva vo vatanaa vo vatanaaka mini variaka nititama kaimanta vika Isareri naatu qetake kantama vuara.
Vika vuavaro Kotiva Isareri vo anku vo ankuara iriharo kaama nimitai vatara raira kero nimimanta vika vi vataraqaa nái naavu maaqa kaqate koqemake variara.

56 Kotiva nai virini kantaaqaini vai Variqava minti mintima keharo Isareri koqema nimitaimantavata, vika qaqiqai vira avateha, viva tivatai uvaravata kia iriraiti, vira qoririma amite variara.
57 Nái kaivaqaukavara voqaantemake, vika kia Kotirara noraiqaake iriraiti, una variqara noraiqaake iriqi vi variara.
Qora huruvano kia koqemakero veva arintemake, vi vaiinti nahentika Kotira uva kia koqemake avataqi vi variara.
58 Vika una variqara iriha *ofaa* tainta, vo tainta vo tainta voqaa voqaa autuke vataara kaara Kotira arara itaivaro vaira.
Vika Kotiraqai quahama amitaataara vaimanta vika una variqanavuvata quahama nimite variara kaara Kotira arara itaira.
59 Kotiva tavaimanta vika minti mintima keha vira qoraiqama amitaqi vuavaro, vira kaara viva voqama kero arara itaivaro nai vaiinti nahenti Isareri vika ekaara qoririma kero qaqira kaira.
60 Viva vika qoririma keharo Silo vatukaini nai *Seri* Naavuqi vairavata qaqirakero vira.
Tota Kotiva Isareri hampata vaireva, vi *Seri* Naavuraqi vaira qaqira kero, 61 navutaaka qaqi kaimanta vika viva uva tiva taatautai *Vokise*ra, vira mpeqa okaravano viraqaa takuqiro vai *Vokisera,* Siloqihai vare vuru nái maaqaini kaara. (1 Sam 4:4-22)

62 Kotira voqama kero arara itaivaro vika navutaaka qaqi kaimanta
iqoka paipeqohai Kotiva kaamatai vaiinti nahentika arukaara.
63 Ihavano ita taiqa kaintemake, navutaaka iqoka raquqi viha Isareri
qaraaka vaiinti aru taiqa kaara. Mintima kaamanta Isareri varaata vika
qorainti vareva kia vaira.
64 Navutaaka Kotira Naavuqi vira kaiqa vara amite variaka iqoka
paipeqohai aruke, vika nahenti tentoqanavu qioqama taamanta kia
vikara iqi rata nimitaara.

65 Navutaaka mintima keha Isareri qoraiqama nimitaqi vuavaro, airi
uaini namakai vaiintiva vaitainaihairo himpintema kero, Noravano
Kotiva himpiro 66 Isareri navutaaka ntaihamaqiro viharo vika vataqaa-
hairo navutaaka ruqutu ntata kero, kaurira haika nimimanta vika kia
ho qaiqaavata raquara.
67 Vika naatarakero viraqaahairo viva Isareri hampata qaiqaa
vaireva, viva kia qaiqaa Iohepira ankuve, Efaraimura ankuve kaama
taraitiro, 68 Iutaara anku kaama tero oru Saioni Aiqinaini, nai muntuka-
vano vainainiara vira.
69 Viva mini vaiharo nai Naavu kaqeharo naaruvaini vai Naavura
voqaara vi Naavura kaqa taira. Vira Naavuvano maahota variarire tiro,
viva maa vatara kempukaiqama kaintema kero, vi naavuravata kaqa
taira.
70 Devitiva vira kaiqa vaiinti variarire tiro, Kotiva Devitiva sipisipiqaa
raqiki vai entara vira kaama taira.
71 Devitiva sipisipiqaa raqiki vaiva vaivaro Kotiva vira vita kero
noraiqama kaivaro Devitiva avuhainaa vaiinti vaiharo Kotira vaiinti
nahenti Isareriqaa raqiki vaira.
72 Devitiva Isareriqaa raqikiharo viva kia nariara noraiqaakero
iriraitiro, viva Kotira vaiinti nahentiara iriharo, vika ntita varero koqe
aara numiqe vaira.

79

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, vo vatanaa vo vatanaaka are iana vatara maini iqoka
raquqi aniha, vika ai takuqira Naavu qoraiqamake, Ieruharemi vaan-
taavuravata, viraqi vai naavu maaqaravata, ekaa vehi autu taiqa
kaarave.
2 Vika ai kaiqa vaiinti nahenti aruqi viha, nterai matira ne varia
uvirika vika vaata naate ti, vika vaata nimitaarave. Qaakau vairivata
vika vaata naate ti, nimitaarave.
3 Mpo, navutaaka Ieruharemiqi ai vaiinti nahenti aruqi vuavaro vika
naarevano namarivano tuvintema kero, tuvi vaivaro kia vovano vika
vaata quntama taarirava vairave.
4 Vo vatanaa vo vatanaaka tinavu Isareri tataaqa variaka, vika tinavu
naaraihama timiteha tinavuara qora uva tivakeha, tauvaqa vauraa uva
ti variarave.
5 Mpo Noravauvo, tairentae tinavuara ai arara itairava taiqaanarove?
Are ekaa entae tinavuara arara itairara vainarave?
Ihavano kia qimpa viraitiro, qaqi itaqiro vintema keroe, viva qaqi
itaqiro vuanarove?

6 Mpo, kia tinavu mintiraitira, are vo vatanaa vo vatanaaka kia ai quahama amite variaka nitihara, vikara ai arara itairara variane. Vika kia ai aararaiti, una variqanavu naare variarave.
7 Vika tinavu Iekopiva kuvuarama taika harukeha, tinavu vatavata qoraiqama kaarave.
8 Mpo, tinavu kaivaqaukavara ai uva raqakaara vi uvara kia tinavuqaa vataane.
Tenavu anomake qoraiqamavi vaunarara tira, are tinavu aaqurihama timitehara vaaka tuvu tinavu kahaqama timitaane.
9 Mpo Kotio, are tinavu ruaruama timite variarava nena takuqi vai auturara irihara, tuvu navutaaka kauquqihaira tinavu qaqini vara kaane.
Are nena nora autuara irihara, tenavu ai no raqa kauna uvara nunka timitaane.
10 Hauri vo vatanaa vo vatanaaka tinavuara, Ni Variqavano tainie vaivo? tivora.
Vika ai kaiqa vaiinti nahenti arukaavaro vika naarevano ntairara irihara, are tinavu qaqi kairaqe tenavu tave variarirara are vikaqaa aru muntukena okarara vo vatanaa vo vatanaaka tavaate.
11 Mpo, iqoka raqiha Isareri ravaaqavu vare vuru rumpataaka ke ke ti varia uvara irihara vika kahaqiane.
Navutaaka vikaqaa uva vateha vika arukareka ia vaiintikara irihara, nena kempukaqohaira vika ruaruama nimitaane.
12 Mpo Noravauvo, ekaa vi vatanaaka ai qoraiqama amiteha ai naaraihama amitaarara irihara, kia vohaa tataa vika qoraiqama nimitaraitira, airi tataa vika qoraiqama nimitaane.
13 Are mintiraqe tenavu ai vaiinti nahenti ai sipisipi vaurauka, ekaa enta ariara koqeve tiha ai autu tuaheraqi vuare.
Are mintiramanta ai vaiinti nahenti naantiara qovaraiqika, vikavata ai autu tuaheraqi viha, are tinavu nora kaiqa vara timitenarara tiva nimiqi vuate.

80

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, nena aato tinavu timihara tinavu uva iriane.
Tenavu ai sipisipinavu vaurara are tinavu Isareri sipisipi qova vaihara tinavu Iohepira vaintivara koqe aara humiqe variaravama variaro. Are nena avuhainaa taintaqaa oquvi vaihara *enseli* aroka vataukaqaa raqiki varianarave.
2 Are nena mpeqa okaravano takuqi vaira qoqaiqama kehara, tinavu Efaraimura ankuve, Benaminira ankuve, Manasera ankuve, ataama timitehara nena kempukaqohaira tuvu navutaaka kauquqihaira tinavu qaqini vara kaane.

3 Mpo Kotio, are tinavu kahaqama timitairaqe tenavu haaru koqemake vaunantemake, vatevata qaiqaa mintimake variare.
Are tinavu aaqurihama timitehara tinavu ruaruama timitaane.

4 Noravauvo, are ekaa kempuka vataavama variaro.
Mpo, nanti nanti entae ai arara ite vaiva qaqi itaqiro vi vairara, ai vaiinti nahenti ai aare uvara kia iriraitira vainarave?

5 Are kia koqe kara tinavu timiraitira, muntuka qoraiqi haikara
tinavu timiaramanta tenavu tentanavu auquruqai neha vauro.
6 Are tinavu qoririma kaanara kaara vo vatanaa vo vatanaaka tinavu
vata varareka iha, vika nai ari nai ari i variara.
Are tinavu qoririma kaanara kaara navutaaka tinavu naaraihama
timite variara.

7 Mpo Noravauvo, are ekaa kempuka vataavama variaro. Are
tinavu kahaqama timitairaqe tenavu haaru koqemake vaunantemake,
vatevata qaiqaa mintimake variare.
Are tinavu aaqurihama timitehara tinavu ruaruama timitaane.

8 Haaru are Isipiqihaira *uaini* kuvu ntava varera ani vo vatanaa vo
vatanaaka maini variaka nititama kera, *uaini* kuvu vira vika vataqaa
ututaanarave.
9 *Uaini* kuvu vira utireva ihara, are koqema kera vata ruhiqaukera
vira ututaararo viva tuqa aratero koqema kero qampiqeharo maa
vatara mpiqa kairave.
10 *Uaini* viva qampiqeharo maa vatara mpiqa kaivaro vira kaaravano
aiqinanavu aumaqaaraiqama nimiteharo, nora *sidaa* katarivata uri
aatarakero aumaqaaraiqama nimitaira.
11 *Uaini* viva qampiqaqiro vivaro vira kantakaara hinivano nora
namari, Meditarenia Namari auvahini vivaro vira kantakaara hinivano
Iufaretisi Namari tuvinaini virave.
12 *Uaini* viva mintima kero qampiqaivara, are nana kaarae vira hohaa
ravantiaqa kaaro?
Are mintianara kaara aaraini vi ani variaka *uaini* tava vira muara
hiqike vare variavo.
13 Mpo, nantaqihai qaakau quara ani *uaini* tanta taantamake vataa-
manta aantauvahi ani *uaini* tava vira ne variavo.

14 Mpo Noravauvo, are ekaa kempuka vataavama variaro. Are qaiqaa
tinavuara noraiqaakera iriane.
Are naaruvaihaira viavi tenavu qoraiqama vi vauraukara ike mpo
tiva timitaane.
Tenavu are ututaara *uaini*kama vauro. Are tinavu nena vaiinti
nahentiqaa koqema kera raqikiane.
15 Are nena kauqu tanaraqohaira *uaini* vira ututera, tinta *uaini*
variarire tira, vira kempukaiqama kaararo koqema kero qampiqairave.

16 Mpo, vate navutaaka *uaini* vira teqa taaqamake, ihaqohai vira
tatoqa aqu kaavo.
Oho, vira kaara ai arara itairara vika vehi autu taiqa kaane.
17 O Kotio, are tinavu nena kaama taana vaiinti nahentika antua
timitehara, tinavuqaa koqema kera raqikiqira vuane.
Tinavuara vika tinta vaiinti nahenti variate tira, are haaru tinavuqaa
koqema kera raqikiqira vuaramanta tenavu noruqama vunarave.
18 Are qaiqaa tinavuqaa koqema kera raqiki vairaqe tenavu kia
qaiqaa ai tauvaqa utu amitaare. Are tinavu qaraakaiqama kera
kempukaiqama timitairaqe tenavu ai autu tuaheraqi vuare.

19 Mpo Noravauvo, are ekaa kempuka vataavama variaro. Are tinavu kahaqama timitairaqe tenavu haaru koqemake vaunantemake, vatevata qaiqaa mintimake variare.

Are tinavu aaqurihama timitehara ruaruama timitaane.

81

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 Kaiqenavu Kotiva tinavu kempukaiqama timite vairara quaheha vira ihi tiva amitaqi vuare.

Kaiqenavu Iekopira Variqara iriha, naverai tiha ihi tivaqi vuare.

2 Ne ihi tivaqi viha *tamparini* rintatimaqi viha, *kitaa*vata, *ukulele*vata, ruqutuqi vuate.

3 Qaraaka tora ani ntaainaraqaavata, nora tora itainaraqaavata, *aanumaara/noma* vuaqa kaimanta ekaa vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaiha ovata naate.

4 Ne Isareri mintimake ruvaaquma vuate tiro, tinavu kaivaqara Iekopira Variqavano vi uvara tiva taira.

5 Kotiva Isipiqihairo tinavu kaivaqaukavara Iohepira vaintivara ntita varero vuru kai entara viva vi uvara tiva taira.

Isipi vatanaaka vo uvaqihai tiamanta tinavu kaivaqaukavara kia kankomake vika uva iriara.

6 ⌞Kotiva⌟ tiharo, Nora maara nenta kururuqaa aqu vare variara, te vira qaqini vara kaunarave.

Te ni kauquqihai maara ntai haikara qaqini vara nimitaunarave.

7 Ne nora maaraqi vaiha ti haaraa entara, te ni uva iri, ni ruaruama nimitaunarave.

Ne ti haaraamanta te kumpora ari tonavuraqi vaiha, ni uva iriha ni kahaqama nimitaunarave.

Ne Meribaini vaiha nuntu nauntu ti varia entara te ni okara avatamake tavaunarave.

8 Ho ne ti vaiinti nahenti iriate. Te niara rauriha variate turo. Mpo, ne ti uva iriqi vuataarave. Ne Isareri ti uva iriqi viqe te hove tiataarave.

9 Te ni qioqamateha mintima turo: Kia vo vatanaaka una variqanavu quahama nimitaate.

Kia vo vatanaaka *maraqura/ varaha* aututera vika nivuqaa kankakaavi vaiha virara tinavu variqave tivakeha quahama nimitaate, turo.

10 Ne kiae iriavo? Te Noravano Kotika ni Variqavano ni Isareri Isipiqihai ntita vare viri kauraukama vauro.

Ne nenta no aaqaavute vaiqe te ni kara nimiare.

11 Te mintirerave turamanta, ne ti qoririmake kia ti uva irireka auti variara.

Ne Isareri ti vevaaraini variataara vaimanta kia mintiara.

12 Ne kia mintiara kaara te ni Isareri qaqi kauramanta ne hampi aaraqaa vuataa imanta vuara.

13 Mpo, ne Isareri ti uva koqemake iriha, ti aaraqaa vuatirio, 14 te vaakama tenta kauquqohai ni navutaaka naatarakeha, vika vehi autu taiqa kauraitirio.

15 Oho, te Noravano Kotika vauro. Naantiara ti navutaiqi variaka ti tivuqaa vaivaro vika naatu ite vaira aiqu kauqu ntiri ntiri i vairamanta vaivarave.

Te vika ruqutuqi vuarirava kia taiqa viraitiro, ekaa enta qaqi variqiro vuanarove.
16 Te vika mintimake qoraiqama nimitehavata, ni Isareri koqe karaqai nimiqi viha, nantaqi *bi*vano kurutai *hani*ra, ni nimiari neha ho vaivarave, tiro. Kotiva tinavu Isareriara minti tura.

82

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 Kotiva naaruvaini vaiharo vaiinti noranavu naarama kaimanta vika vira avuqaa ruvaaqumavi variavaro Kotiva vikaqaa uva vatero tiharo,
2 Nanti nanti entae nenavu *ko* iriha kia koqemake uva avuqavu iraiti, qora kaiqa vare variaka uva iriha vikaqai kahaqi variavo?
3 Nenavu kia mintiraiti, vehi vaiinti nahentive, *iqa/viqa* vaintive, qaqi vika kahaqiataarave.

Kia airaira vataa vaiinti nahentive, nora maaravano vikaqi vaimanta variakave, nenavu vika uva iriha koqemake vika uva avuqavu iate.
4 Uqerara vaiinti nahentive, vo haika vo haikara aavoqiakave, ne vika vika qora vaiintinavu kauquqihai ruaruama nimitaate.
5 Oho, ne kia vo okaravata kankomake iriraiti variavaro, ni avu aatovanovata kia vaimanta ne konkiraqi ni variamanta vira kaara vaiinti nahenti kia koqe aaraqaa ni variavo.
6 Tota te ni tiva nimi tiha, Ne variqanavuma variavo. Te nai virini kantaaqaini vaura Variqauka vauramanta ne ti maaqunavu variavo, tunarave. (Ioni 10:34)
7 Te minti turauka, vate te vo uvavata ni tiva nimiari iriate.

Qaqi vaiinti qutintemake, nevata qutivarave. Ekaa avuhainauka qutintemake, nevata variqi vi, vuru qutu vivarave, turo. Kotiva minti tura.
8 Mpo Kotio, himpira maa vataraqaa variaka uva avuqavu iane.

Ekaa naato vatanaaka vaireka, vika are iaraukama variavo.

83

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, kia qaqi variane.

Kia evaara vairaitira, uva tiane.
2 Ho tavaane. Ai navutaaka iqoka raqireka auti vaiha nora uva ti variavo.

Vika ai navutaiqiha ai tauvaqa utu amite variavo.
3 Vika evaara ruvaaqumavi vaiha, tinavu ai vaiinti nahenti haru kerara nai tiva ami nai tiva ami i variavo.

Vika tinavu ai muntukavano vai vaiinti nahentika qoraiqama timiterara nai tiva ami nai tiva ami i variavo.
4 Vika tiha, Aniqe Isareri aru vehi autu kaari ekaa vo vatanaa vo vatanaaka vika autu tauru kaate, ti variavo.

5 Vo vatanaa vo vatanaaka vohaaraqi avitumavi vaiha, uva tiva taatauke ai qoraiqama amitareka auti variavo.
6 Idomuve, Isamairive, Moapive, Hakarive, 7 Gebaarive, Amonive, Amarekive, Pirisiave, Taiaave, ekaa vika ai qoraiqama amitareka auti vaiha, vohaaraqi avitumavi variavo.

8 Kempuka vatanaaka Asiriavata Rotira naintivara kahaqireka vikavata vohaaraqi avitumavi ai qoraiqama amitareka auti variavo.

9 Oho, haaru are Midiani vatanaaka ntaihama kaanantema kera, vika ntaihaane. (Kaarantura 31:7)
Siseraaka Jabinika Kisoni Namari tuvinaini variavara are vitanta aru kaanantema kera, vikavata arukaane. (Qiata Vaiinti 4:15, 24)
10 Vi entara vika Ento vatukaini variavara are vika naatara kaararo, vika vaatavano qaqi vata kanta vaiharo ntera virave.
11 Are Orepika Sepika qoraiqama nimitaanantema kera, vika qiata vaiintivata qoraiqama nimitaane. (Hetman 7:25)
Sebaaka, Salmunaaka nora vaiintitanta aru kaanantema kera, vika nora vaiintivata aru taiqa kaane. (Hetman 8.21)
12 Vi vaiintika tiha, Tenavu Kotiva i vatara oru varaariraro vi vatava tinavuni variarire tiara kaara are vika aru kaanara.

13 O Kotio, are ti Variqavano variaro.
Uvaivano konkomave, ahaka rapave, vuaqa kaintema kera, are vi vatanaa vi vatanaaka ekaa raantaupirima kaane.
14 Ihavano itaqiro viharo nantave aiqinave tatoqa kaintema kera, 15 are nena aaronaaqohaira vika avataqira viramanta vika voqamake qetaate.
16 Noravauvo, are vika naatarakera, kaurira haika nimiramanta vika anomake ai kempuka tavaate.
17 Ho kaira vika kaurira haika varaivaro vika autu vatainiqama viramanta vika voqamake qeteha variqi vi vuru qutu vuate.
18 Qaqi kaira vika kankomake maa uvara iriate:
Arema Noravano Kotiva variaro.
Arema nai virini kantaaqaini variara Variqava vaihara, ekaa maa vataraqaa raqiki variarava variaro.

84

Koraara ankuqihainauka maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, are ekaa kempuka vataavama variaro.
Ike, are ⌞Ieruharemini⌟ variana Naavuva nai voqaraa Naavuvanoma vaivo.
2 Mpo, vi Naavuraqi ti maraquravano voqama kero vuataa ivaro vireva auti vaivo.
Mpo, are qaqi variqira vi variara Variqava variaramantara ti, te ekaa tenta vaataqohaive, tenta avu aatoqihaive, tenta muntukaqihaive, quaheha ariara ihi tiva amitaqi virerave.
3 Noravauvo, are ekaa kempuka vataava vaihara are ti Avuhainaava, ti Variqavanoma variaro.
Ho tavaane. Tavivirave vo uvirive ai takuqira Naavuara antuqa arimanta viraqi nái naavu kaqe variarave.
Ai *ofaa* tainta tataaqa vika naativano variarire ti, ai Naavu naanteqaraini nái naavu kaqateha variarave.
4 Ai Naavuqi variaka, vika ekaa enta ihi tiha ai autu tuahere variaka, vika quaheha variavara are vika koqema nimite variaro.

5 Ariqaahai vika kempuka vareha, Saionini ai Naavuqi vireka auti variaka, vika quaheha vaivara.

6 Vika aahara vata Baka Uqitaini vitare vi variavaro aruvu airitahaa voqi voqi vaivaro aaquvano ntiharo akantunavu mpiqa kaimanta vika aitareha vi variarave.
7 Vika vi variavaro vika kempukavano voqavata voqavata oru vi vaimanta Saioni Aiqinaqaa orunte, Kotira avuqaa oru variara.

8 Noravauvo, are ekaa kempuka vataavama variaro. Are Iekopira tinavu kaivaqara Variqavanoma variaro.
Mpo, are te ai aaraaina uvara iriane.
9 Kotio, are tinavu avuhainaa vaiinti nena kaama taanara koqema amitaane.

10 Te vo naavuqi 1,000 enta variainarara kia noraiqaake iriraiti, ai Naavuqi vohaa enta variainara virara noraiqaake irirera.
Qora kaiqa vare variaka naavu kaqataaraqi kia ti viraqi variataa imantama vauro. Te tenta Variqa Naavu qentiana variarera, te virara hove tirera.
11 Noravano Kotiva tinavu antua timite vaivama vairo. Viva tinavu Avuhainaava takuqukero vaiva vaiharo tinavu koqema timitaqiro viharo, nora autuvata timi vaira.
Vira avuqaa avuqavuqamake ni variakara iriharo, viva kia vo haika nai tuataraitiro, ekaa koqe haika parumakero vika nimi vaira.
12 Noravauvo, are ekaa kempuka vataavama variaro. Ariara noraiqaakero iriqiro vi vai vaiintira, virama are koqema amitaqira vinarave, turo.

85

Koraara ankuqihainauka maa ihira qara ntuvatora
1 Noravauvo, are nena vata koqema kera vatera, tinavu kahaqama timitaaramanta tenavu Iekopira anku qaiqaa koqemake variqi vi vaunara.
2 Are tinavu nena vaiinti nahenti qora kaiqa varauna uvara nunka timitaanarave. Are tenavu ai uva raqakaunara kaara kia tinavuqaa uva vataraitira, tauru timitauro tianarave.
3 Are tinavuara arara ite vaira qaqira kaararo ai arara itaiva vaahama vivara variaro.

4 Mpo Kotio, areqaima tinavu ruaruama timite variaravama variaro. Are qaiqaa tinavu tivita varera, nena variananaini vuru kaane. Hauri are kia tinavuara quahehara variqira virora.
5 Mpo, ekaa entae tinavuara ai arara itaqiro vuanarove? Tinavu naantiara qovaraiqika vikaravatae, ai arara itaqiro vuanarove?
6 Mpo, are kiae tinavu qaiqaa kempukaiqama timitairaqe tenavu ariara quaheha variqi virarave?
7 Noravauvo, ai muntukavano tinavuara vainara tinavu humiqehara, tinavu kahaqiraqe tenavu ho variare.

8 Ho Noravano Kotiva viva tinavu Variqavano vaimanta te aato vira amiha vira uva irirerave.
Viva tinavu nai kaama taikara tiharo, Vika muntuka paru i vaira qihaaqamake variqi vivarave, tirara ti, hauri tenavu anirante qaiqaa hampi aaraqaa vuarora.

9 Vira aatu qeteha koqemake ni variaka viva vika ruaruama nimitaarirava aumantoma vairo. Vira mpeqa okara takuqi vaiva tinavu vataqaahairo kia viraitiro, qaqi variqiro vuanaro.

10 Vi entara vaiinti nahenti Kotirara kempukaiqaake iriqi viha, vika nariara nariara muntuka vateha variqi vivara. Vi entara vika avuqavuqamake niha muntuka qihaaqamake vaivara.
11 Vi entara vataini vaika Kotirara kempukaiqamake iriqi vivaro vira avuqavu okaravano naaruvaihairo vaiinti nahenti ataama nimitaanaro.
12 Quqaama, Noravano Kotiva tinavu koqema timitairaqe tenavu airi kara qantuke varaainara.
13 Noravano vaiinti nahenti avuqavu ni aarara qerama nimitaira vika vi aararaqaa qihaaqamake vivara.

86

Devitiva maa ihira qara ntuvatora
1 Noravauvo, te vehi vaiinti vaiha tenta kahaqiarirava kia vaimantara tira, are ti uva irira tinta tiva timiane.
2 Te ariara kempukaiqaake iri vaunarara tira, are tiqaa raqiki vairaqe te kia qutu vuare.
Ti Variqavauvo, te ai kaiqa vaiintivano ariara noraiqaake iri vaunarara tira, are ti ruaruama timitaane.

3 Mpo, te aatitairaqaavata, entaqivata, ai aaramaqi vi vaunarara tira, are ti uva irira ti aaqurihama timitaane.
4 Mpo Noravauvo, te aiqai aare vaunarara tira, are ti nena kaiqa vaiinti koqema timitairaqe te quaheha variare.
5 Noravauvo, are vaiinti nahenti koqema nimitehara vika qora kaiqa vare varia uvara nunka nimite variaravama variaro.
Ai aareha tinavu kahaqiane ti variakara ai muntukavano voqamakero vikara vaivarama variaro.
6 Mpo Noravauvo, are minti variaravara tira, te ariara ike mpo ti kahaqiane ti vauna uvara iriane.
7 Are te ai aare vauna uvara irianarara ti, nora maaravano tiqi qovaraiqina entara te ai aararera.

8 Noravauvo, kia ai voqaara variqa vovano vaivo. Are vare variara kaiqava nai uritarakero vaivaro, kia vovano ai aantantema kero kaiqa varaanaro.
9 Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka are autukera vataarauka, vika naantiara ani ai avuqaa tori kauru aravi vaiha ai autu tuahereha noraiqama kevarave.
10 Are kempukavano vaihara nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare variaravama variaro. Areqaima Variqavano variaro.

11 Mpo Noravauvo, nena antuqavano vai kaiqara ti humiqairaqe te ai quqaa uva avataqi viha koqe aaraqaa vuare.
Are ti kahaqiraqe te ariara noraiqaake iriqi viha, ai aatu qeteha koqemake variqi vuare.
12 Noravauvo, are ti Variqavano variaramanta te ekaa tenta muntukaqihai ai autu tuahera karerave.

Ekaa enta te ai autuvano takuqi vairara iriha vira tuaheraqi virerave.
13 Te tavauraro ai muntukavano noraiqaakero tiriara vaivo.
Te qutu vuaka varianaini aumakaa otu vuarirava vaivara are ti ruaruama timitaanara.
14 Oho Noravauvo, kia vo vaiintiara noraiqaake iri variaka ti hampata iqoka raqireka auti variavo.
Kia vokiakara mpo ike tiva nimitaraiti, vika qoraiqama nimite variaka tivata haru kareka auti variavo.
Vika kia ariara noraiqaake iri varia vaiintikama variavo.
15 Noravauvo, vika minti variavaravata, are vaiinti nahentiara aaqurihama nimite variara Variqavave.
Ai muntukavano voqamakero vaiinti nahentiara vaivo.
Ai araravano kia vaaka itaivara are vaiinti nahenti koqema nimitehara, vikara noraiqaakera iri variaravama variaro.
16 Are minti variaravara tira, tuqantaavira tivata aaqurihama timitaane.
Are ti nena kaiqa nahenti maaquara irihara kempukaiqama timitera, ti ruaruama timitaane.
17 Noravauvo, are ti kahaqihara ti muntuka kukuqama timite variaravara tira, are vo haika ti humiqairaqe te vi haikara tave, ariara quqaama viva ti koqema timitaanarove tiari, navutaakavata vi haikara taveha, kaurira haika varaate, turo.

87

Koraara ankuqirauka maa ihira qara ntuvatora
1 Noravano Kotiva autukero vatai vatukava nai kaamatai aiqinaraqaama vairo.
2 Vo vatuka vo vatukavano Isarerini vaivarovata, Noravano Kotiva Saioniara naane avuni antuqa arivaro vaira.
3 Kotira vatuka Saionio, are iri vairaqe Kotiva ariara koqe uva tiva taira ai tiva amiare. Viva tiharo, 4 Isipive, Babironive, Pirisiave, Taiaave, Itiopiave, mini mini ti hutu tuahereka vaivarave. Te vikara tenta kaama tauna vaiinti nahentika, Saionihainaakave tirerave. 5 Naantiara airi vaiinti nahenti Saioniara vi vatukava tinavu nova vaivo tivarave. Kotiva ariara mintima tivo.

Nai virini kantaaqaini vai Variqava, viva naima naantiara vi vatukara koqema amiteharo kempukaiqama kaanaro.
6 Viva vo vatanaa vo vatanaaka nutu qara ntuva teharo mintima tianaro: Maa vaiinti nahentika quqaa Saionihainaaka variavo, 7 tiramanta vika ihi tivaqi viha mintima tivara: Kotiva tinavu koqema timite vai haikava, vo haika vo haikavano Saioni vatukaqihairo qovaraiqi vaivo, tivarave, turo.

88

Koraara ankuqirauka maa ihira qara ntuvatora
1 Noravauvo, are ti Variqavano ti ruaruama timite variarava variaro. Te aatitairaqaavata entaqivata ai aareha ike mpo tivaqi vi vaunara.

2-3 Nora maaravano tiqi vaimanta te qutuarirava aumanto vaimantama vauro. Are ti uva irira ti kahaqiane.

4 Ti kempuka taiqa vimanta vokiaka tiriara tiha, Viva vaakama
qutuaka varianaini vuanarove, ti variara.
5 Mpo, qutu vi vaiintira qaqirake vuantemake, vaiinti nahenti ti
qaqirake vuavo.
Iqokaqi arukaa vaiintira vata quvitaaraqi qaqira aqukaantema kera,
are ti taurukera kia ti kahaqiaramanta vauro.
6 Mpo, maiqa veva muntukaraqi are ti aqu kaaramanta te voqamake
konkira ariraqima vauro.
7 Ai arara ite vaiva ti vara vatainiqama kaivo. Huvura namarivano
vukuqiro aniharo vaiinti aqu ravaaqavu kaintemake, te qoraiqamavi
vauro.

8 Are ti tonti koqeka qaqini vara kaaramanta vika ti taveha nunurama
timite variavo.
Te muaqeraqi vaiha viraqihai ruqemake vuarira aarava kia ho
vaimantama vauro.
9 Ti muntuka qoraiqivaro auquruvano ti tivu mpiqe vaimanta te kia
koqemake tave vauro.
Mpo Noravauvo, te vo enta vo enta tenta kauqutanta virini tuaher-
akeha ai aare vaunarave.

10 Mpo, qutu vuaka are nora kaiqa vare vainara hoe tavevarave?
Vika hoe himpi ai autu tuahera kevarave? 11 Qutu vuaka varianaini
variaka ai muntukavano vai okarara hoe vaiinti nahenti tiva nimivar-
ave?
Vehi autuvi taiqa vuanaini variaka, vikae ariara noraiqaake iriqi vi
variavo?
12 Voqama kero konkira ari vainaini variaka, vikae are nora kaiqa
vare varianarara nai tiva ami nai tiva amivarave?
Avu aato qumimaqama keha varianaini variaka, vika hoe are
avuqavuqama kera ni varianarara tivaqi vivarave?
13 Noravauvo, vika kia ho mintiaveravata, te ai aareha ti kahaqiane
ti vaunarave. Vo enta vo enta toqaqi te mintima keha ai aare vaunara.
14 Mpo Noravauvo, te minti vauraravata, nantiharae are ti qoririma
kera kukeqavira variaro?
15 Te qaraaka vaiinti vauna entaraqaahairo vo haika vo haikavano
ti qoraiqama timitaqiro ani vaira kaara te qutu vuarirava aumanto
vaimantama vauro.
Are qaiqaa qaiqaa ti ruquti variararo ti kempuka taiqa vimantama
vauro.
16 Huvura namarivano vuku varero tuvintema kero, ai arara ite vaiva
ti qoraiqama timite vaimantama vauro.
Are vo haika vo haika, aatu ite vai haikara tiqaa qovarama kaararo
vi haikava ti vehiqama kaimantama vauro.
17 Vi haikava aatitairaqaavata entaqivata huvura namarivano raqutu
kareva autintema kero, ti utututa taimantama vauro.
18 Mpo, are ti tonti koqeka qaqini vara kaararo konkira ari vai
haikavaqai ti airuqiamantama vauro.

89

Esraara ankuqihairo Etaaniva maa ihira qara ntuvatora
(1 King 4:31)

1 Te ekaa enta Noravano Kotiva vaiinti nahentiara muntuka vate vai
okarara iriha, ihi tivaqi virera.

Noravauvo, te tenta noqihai are vaiinti nahentiara noraiqaakera
iriqira vi variana okarara tivaqi vuari qaraaka vaiinti nahentive, konta
naampaive, vi uvara iriate.
2 Te kankomake iruraro ai muntukavano tinavuara vaiva kia taiqa
viraitiro, qaqi variqiro vuanaro.
Naaruvavano ekaa enta vaintema kero, are tinavuara noraiqama
kera iri variarava qaqi variqiro vuanaro.
3 Noravauvo, are tihara, Te Devitira tenta kaama tauna vaiintira
vataake vaiha, uva tiva taatauke virara tiha, Are ti kaiqa vaiintima
variaro. 4 Ai ankuvano kia taiqa viraitiro, ekaa enta vairamanta
viraqihai avuhainauka, vo vaiinti vo vaiinti noraiqamavi raqikiqi
vivarave, tianara.

5 Noravauvo, naaruvaini variaka are nora kaiqa vare varianarara
iriha, vika ai autu tuahere variara.
Naaruvaihainaaka ruvaaqumavi vaiha are vikara noraiqaakera iri
varianarara iriha, ihi ti variara.
6 Nai tavave Nora Kotira voqaara naaruvaini vaivo?
Naaruvaini variakaqihairo kia vovano Nora Kotira uri aatarakero
vaivo.
7 Naaruvaini variaka qiata vaiintinavu Kotira aatu qeteha ru-
vaaqumavi variara. Vika vira mpeqa okara taveha ututumate vaiha
kauqu runkinkiri i variara.

8 Ike, Noravauvo, are ekaa kempuka vataavama variaro. Tavave ai
voqaara vaivo?
Ai kempukavano uri aatarakero vaivara are nena kauqu aiqiqaa
aqukera tiva taana uvara kia qaqira kera vo uva tiraitira, vi uvara
koqema kera iriqira vi variaravama variaro.
9 Are nena kempukaqohaira nora namariqaa raqiki varianara. Nora
namarivano kumpetaqiro uri vaivara are virara tirema kera variane
tiararo tirema vaira.
10 Qaakau haika arukaintema kera, are nena kempukaqohaira Isipi
ntaihama kaanarave.
Are nena kempuka kauquqohaira navutaaka raantaumpirima kaara-
manta vika qetake vi anima vuara.
11 Naaruvavano are iarava vaivaro vatavanovata are iarava vaira.
Arema maa vatara tuqa aratera, ekaa viraqaa vai haikaravata qo-
varama kaanara.
12 Ekaa mantaraini vai haikara, are vi haikara vi haikara autukera
vataanara.
Nora aiqinatanta Tabovata Hemonivata, vitanta ariara quaheha ai
autu tuahere variavo.
13 Ike, are kempukavanoma variaro. Ai kempukavano nai uri
aatarakero vaivo.
14 Kempuka naaquratanta arataava naavu kempukaiqama tain-
temake, are avuqavu ni variana okaravavata, are avuqavuqama kera
ko ti variana okaravavata, are raqiki variana taintara kempukaiqama
taivara, are viraqaa oquvi vaihara vaiinti nahentiqaa koqema kera
raqiki varianara.

Kaiqa vaiintitanta nái nora vaiinti avuni viha vira kahaqi variantemake, ai muntukavano vaiinti nahentiara vai okaravavata, are vaiinti nahentiara noraiqaakera iri variana okaravavata, vitanta ai kahaqi variavara are vaiinti nahentiqaa koqema kera raqiki varianara.
15 Maara tiha ai autu tuahereha ihi ti variaka, are vika koqema nimite variaramanta vika quaheha variara.
16 Vika ai nora autuara iriha aatitairaqaavata entaqivata quaheha variqi viha, are avuqavu ni variana okararavata iriha, ai autu tuaheraqi vi variara.
17 Are vi vaiinti nahentika kempukavanoma variaro. Are tinavu kempukaiqama timite variaramanta tenavu navutaaka naatarake vauro.
18 Noravauvo, are tinavu Isareri Variqavano takuqu kera variaravama variaro. Are avuhainaa vaiinti kaama timitaararo viva tinavuqaa raqiki vaira.

Kotiva kauqu aiqiqaa aqukeharo Devitirara tu uvara

19 Are haaru ariara noraiqaake iri variakara tairakaa tihara,
Iqoka vaiinti taruka variaveravata, te qaraaka vaiinti vo rantate, vi vaiintirama kaama tauro.
20 Vi vaiintiva ti kaiqa vaiinti Devitiva ni avuhainaa vaiintivano variarire ti, te vira kaamate, vira qiataqaa vahavera aqu amitaunarave.
21 Viva niqaa raqiki vairaqe te tenta kempukaqohai vira kempukaiqama amitaari 22 navutaaka kia ho vira aatara kaimanta, qora kaiqa vareka kia ho vira kaurira haika amivara.
23 Te vira navutaaka vehi autu amitarera. Vira navutaiqi vaika tema vika ruqutu kaari hiqintivara.
24 Te kia vira qaqira karaiti, virara noraiqaake iriqi viha, vira koqema amitaqi vuariraro, viva ti hutuara iriharo kempuka vaiinti nora autu vataavama varianaro.
25 Nora varuva Meditarenia Namarive tianaihairo viva raqikiqiro viviro, Iufaretisi Namari tuvinaini vo vata vo vataqaa raqikiqiro vuanaro.
26 Mintiaqiro viharoma viva tiriara tiharo, Are ti Qovama variaro. Are ti Variqavano vaihara kempuka orivano vaiinti antua amite vaintema kera, are ti antua timite variaro. Are ti ruaruama timite variaravama variaro, tianaro.
27 Viva minti tiraqe te vira noraiqamake virara tiha, Are ti maaqu kara hunkavano variaro, tiariraro viva ekaa avuhainaaka naatarakero nai noravanoma varianaro.
28 Te aiqiqaa kauqu aqukeha virara tiva taaina uvava vi vauma varianaro. Te vikanti vaiha tiva taatau tauna uvara, kia tauru karaiti, vi uvara ekaa enta iriqi virera.
29 Naaruvavano maahota vaintema kero, vira ankuvano maahota variqiro viraro vira ankuqihairo avuhainaa vaiinti, vo vaiinti vo vaiinti Isareriqaa raqikiqi vivara.

30-32 Viva kuvuarama tairauka te tivatauna uvarave, uva maara tiva taunarave, minti minti iate tuna uvarave, vi uvara vi uvara vika kia avataqi viraiti, hampi aaraqaa vivera, vira kaara te vika voqamake kaavu numiqa karera.
33 Te vika mintima nimiteha, Devitira kia qoririma karaiti, te virara muntuka vateha virara noraiqaake iriqi viha 34 vikanti vaiha tiva taatau

tauna uvaravata, kauqu aiqiqaa aqukeha tiva tauna uvaravata, kia tauru karaiti, ekaa vi uvara qaqi iriqi virera.

35 Te quqaama turo: Tinta takuqi vai auturaqaa te tiha, Kia te Devitirara una uva tirerave, turo.
36 Vira ankuvano ekaa entama variqiro vuanaro. Kuarivano ekaa enta itaqiro vintemake, vira ankuqihai avuhainaa vaiinti, vovano vovano Isareriqaa raqikiqi vivara.
37 Toravano maahota vaiharo itaqiro virara iriha, vaiinti nahenti mintima tivara: Devitira ankuvanovata mintiaqiro vuanarove, tivara. Kotio, haaru are vi uvara vi uvara minti tianara.
38 Are minti tiaravavata, vate nana kaarae nena kaama taana vaiintirara arara itaivara vira qoririma kaaro?
39 Are vikantira vaihara tiva taatau taana uvara nunkakera vira avuhainaa tovaqa qaqini varakera horaqi aqu kaaro.
40 Vira vatuka ututumataa ori vaantaavurara ravantiaqa raavantiaqama aqu kera, vira iqoka naavu, vo naavu vo naavuvata rampairi raampairima kaaro.
41 Are mintianara kaara aaraqaa vitare aitare i variaka viva i haikara muara varaamanta, vo vatanaa vo vatanaaka Isareri tataaqa variaka vira naaraihama amite variavo.
42 Are vira navutaaka qaqi kaaramanta vika avuhainaa vaiinti vira hampata iqoka raqiha vira aatarake, vora ntuva amitaavo.
43 Vira navutaaka vira aatara kaate tira, are vira auvihehavaa qoraiqama kaanara.
44 Are vira kauquqihaira avuhainaa kauru qaqini varakera, Isareriqaa raqiki vaira taiqa kera, vira avuhainaa taintavata vataini vara aqukera iaro.
45 Are viva vataini qaqi variqiro vuaina ihira iquqama kaararo viva vaaka vakaqoraiqama viro, vira kaara viva nora kaurira haika varaivo.
46 Mpo Noravauvo, are ekaa entae tinavu tivuqaa kukeqavira vainarave?
Mpo, nanti nanti entae nora ihavano itaqiro vi vaintema kero, ai arara ite vaiva qaqi itaqiro vuanarove?
47 Mpo, are tenavu maa vataraqaa vahuqa variqi vuainarara irihara variane.
Tinavuara vika variqi vi, qumina vuru qutu vuate tirae, are tinavu maa vataraqaa autu kera vataanarave?
48 Mpo, tavave tinavuqihairo kia qutiraitiro, qaqi variqiro vuanarove?
Tavave kempukaiqama kero qutira haika aatara keharo kia qutuanarove?
49 Mpo Noravauvo, ai muntukavano tinavuara vaiva taiqae vivo?
Are nena kauqu aiqiqaa aqu kehara Devitirara tiva taana uvara vo? Vi uvara qaqirae kera iaro?
50 Mpo Noravauvo, vo vatanaa vo vatanaaka ti ai kaiqa vaiintiara tauvaqa vauraa uva ti variara kaara ti muntukavano qoraiqimantama vauro.
Are kia vika qora uva ti variara tauru karaitira, qaqi iritehara variane.
51 Noravauvo, te are kaama taana vaiintikama vauro.

Ai navutaaka te taini tainie vi ani vauramanta vika ti avataqi viha, tiriara tauvaqa vauraa uva tivaqi viha, ti naaraihama timite variavo.

52 Ho kaiqenavu ekaa enta Nora Kotira autu tuaheraqi vuare. Quqaave, qaiqaavata quqaavema turo.

90

Mosiva Kotira aaro uvara

1 Noravauvo, tinavu noka qokave, naaqu taatokave, tinavu kaivaqaukavarave, vika vika ariara tinavu antua timite vaivama vaivo ti variarave.

2 Haaru kia aiqinavano qovaraiqi entarave, kia maa vatara autukera vataana entarave, nai haaru, are Variqavano qaqi variqira vi variaravave. Are kia taiqa viraitira, ekaa enta qaqi variqira vinarave.

3 Are vaiinti nahentiara tihara, Ne qaqi variqi vi vuru qutu vuate, tiaramanta, vika variqi vi vuru qutu vi, qaiqaa vataiqama vi variarave.

4 Tenavu 1,000 ihiara, airi ihima vaivo turaravata, are vi ihirara vohaa enta voqaara, 1,000 ihi vaivo, tianarave. (2 Pitaa 3:8)

Vaiintivano entaqi inaaraiqakaa maimaraara raqikiqiro vintemakera, are 1,000 ihiara iqu entave tianarave.

5 Huvura namarivano vaiinti raaqu varero vira raqutu kaintema kera, are tinavu vaiinti nahenti vaaka taiqake varianarave.

Tenavu maa vataraqaa qaqi variqi vuarirava vaireva, taira tavaiva inaaraiqa variro taiqa vintema kero vairo.

Ukauvano toqaqi qaraaka 6 variqiro viro enta ire inaini tamunta vintemakero, tenavu maa vataraqaa qaqi variaina entava iqu entaqaima vairo.

7 Ai arara ite vaiva tinavu vehi autu taiqake vairave. Ai arara ite vaira aatu tenavu voqamake qeteha vauro.

8 Tenavu qora kaiqa vare vaurava ai avuqaa qoqaa vairave.

Tenavu kukeqavi vaiha ai uva raqakaunara are vira vare vuru ataa inaini kehara tave varianarave.

9 Ai arara ite vaira kaara tenavu maa vataraqaa qaqi variqi vuarirava iquqama vaivo. Tenavu mintiaqi viha ke ke tivaqi viha qutuvi vaunarave.

10 Tenavu maa vataraqaa qaqi variqi vuaina entava 70 ihi vairave.

Tinavu kempuka qaqi voqavata vairera, tenavu 80 ihi varakehae vuru qutu vuainarave.

Mpo, tenavu vi ihinavura varaqi viha, vukaari utiha kaiqa vareha, nora maaraqivata variqi vi vauraro vi ihinavuva vaaka aitaraimanta qutuvi vaunarave.

11 Oho, ai arara ite vai kempukava nai uritarakero vaivaro nai tavave vi kempukara aatarakero ho varianarove?

Vi kempukava uritarakero vaimantara ti, tenavu ai aatu qetaarirava vohaa qaramakero uritarakero vaimanta vaunara.

12 Mpo, are tinavu koqe okara humiqairaqe tenavu maa vataraqaa inaara entaqai qaqi variqi viha kia qumina vairaiti, koqe kaiqa vare variariraro tinavu avu aatovano koqe iarire.
13 Mpo Noravauvo, tairentae tinavuara ai arara ite vairava vaahaanarove?
Mpo, are tinavu nena kaiqa vaiinti nahentiara aaqurihama timitaane.
14 Ai muntukavano ekaa enta tinavuara vainara are vo enta vo enta toqaqi tinavu humiqairaqe tenavu quaheha ihi tivaqi viha maa vataraqaa variqi vuare.
15 Mpo, are nantima ihinavuara nora maara tinavuqaa vatehara tinavu qoraiqama timitaqira vuanarara irihara, are qaiqaa mintima ihinavuara kia tinavu qoraiqama timitaraitira, koqema timitaqira viraqe tenavu quaheha variqi vuare.
16 Are tinavu nena kaiqa vaiinti nahenti qaqi kairaqe tenavu are nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varenara tavaare.
Are tenavu kuvuarama taarirauka nena takuqi vai okarara numiqaira vikavata vira tavaate, turo.
17 Noravauvo, arema tinavu Variqavano variaro. Mpo, are tinavu koqema timite vairaqe tenavu vo kaiqa vo kaiqa varaarirava ho variarire.

91

1 Navutaara aatu qetakero, nai virini kantaaqaini vai Variqara aaqanto oru vai vaiintiva koqema kero vairaro ekaa kempuka vataava vi vaiintiraqaa koqema kero raqikiqiro vuanaro.
2 Te Nora Kotirara mintima tirara:
Vivama ti antua timite vaivama vaivo.
Kempuka vaantaavuravano vaiinti antua amitaintema kero, viva ti antua timite vaivo.
Viva ti Variqavano vaimanta te viraqaa muntuvi vairerave, turo.
3 Uvirivano vaara vuitaara kia tavaintema kero, kukeqavi vai haikava ai qoraiqama kaantorave tiro, Noravano ai ruaruama amitaqiro vuanaro.
Nora rovaravano ai arukaantorave tiro, viva ariqaa koqema kero raqikiqiro vuanaro.
4 Uvirivano nai aroka rairakero nai naati aqu amitaintema kero, viva ai antua amitaqiro viraro navutaava kia ho ai aruanaro.
Viva ariara noraiqaakero iri vairara tiro, viva kainke voqaara ai antua amitaqiro viramanta navutaaka kia ho ai arivara.
5 Noravano ariqaa koqema kero raqikiqiro vi vairara tira, are qumina entaqi qora haika aatu qeterora.
Aatitairaqaa are qumina navutaaka veva aatu qetaqi nirora.
6 Aatitairaqaave entaqive are qumina uhiakaa aatu qeterora.

7 Are tavairamanta 1,000 vaiinti ai kauqu kaanaaqaini qutu vimanta ai kauqu tanaraini 10,000 qutu vivera, kia virara qetaane. Vi haikava kiama ho ai arukaanaro.
8 Vi entara are nena avuqohaira Noravano Kotiva qora kaiqa vare vaika ntaihama kaainara tavenara.

9 Are nai virini kantaaqaini vai Variqarara tihara, Noravauvo, navutaaka ti harivorave ti, te ai aaqanto oru vairerave. Arema ti antua

timite variaravave, tirera, 10 kia vo haikavano ai qoraiqama amitairaro,
vaiinti aruke vai rovaravavata kia ai naavu aumanto ho anianarove.
11 Vi entara Kotiva nai *enseli*navu nititairamanta vinavuka ariqaa
koqemake maimaraara raqikiqi vi vaivara are homa vi aninara.
12 Are nena aiqu oriqaa ruteqa kerorave ti, vinavuka ai tuate vaivara
are koqemakera nuvaqira vinara.
13 Are *raioni*qaave, *uqahiqaave/quaihaqaave*, nena aiqu ntava taira-
manta vika kia ho ai qoraiqama amitevarave.

14 Noravano Kotiva mintima tiro: Tiriara muntuka vate vaiinti
nahentika, te vika ruaruama nimitaainarave. Ti hutuara noraiqaake
iriqi vi vai vaiinti nahentika, te vika antua nimitaqi virerave.
15 Mintimake vai vaiinti nahentika ti haareha tinavu kahaqiane tiqe
te vika uva iriha vika kahaqirerave.
Nora maaravano vikaqi vairaqe te vika hampata vaiha vika kahaqiha
nora autuvata vika nimirerave.
16 Te vi vaiinti nahentika kahaqama nimitaari vika koqemake vaiha
maa vataraqaa vukaiqamake variqi vivarave.
Te vika ⌞Sataanira kauquqihai qaqini⌟ kuvantu karerave, tiro.
⌞Noravano Kotiva nariara muntuka vai vaiinti nahentikara vi uvara
turave.⌟

92

Maara Entara iriharo maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, are virini kantaaqaini variara Variqavama variaro.
Koqemama te ariara koqeve tivakeha ihi tivaqi viha ai autu tuahera
kaare.
2-3 Koqemama te *kitaa*ve vo *musiki*ve ruqutiha, ai muntukavano
tiriara vairara toqaqi vaiinti nahenti tiva nimiqi vi, entaqi are tiriara
noraiqaakera iriqira vi varianararavata vaiinti nahenti tiva nimiqi
vuare.
4 Noravauvo, are nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare varianarara tiro,
ti muntukavano koqe imantama vauro.
Are nena kauquqohaira koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare varianara
tavehama, te voqamake quaheha ihi tivaqi vi vauro.

5 Ike, are vare variana kaiqava vo kaiqa vo kaiqavano, nai nora kaiqa
kempuka kaiqama vaivo. Nena avu aatoqi iritaana uvava, nai nora
uvama vaivo.
6 Oho, kia avu aato vataakave, hampi avu aato iri variakave, vika qora
kaiqa vare variaka taiqe okarara kia kankomake iriara.
7 Ukauvano vaaka qampiqaintemake, qora kaiqa vare variaka vo
haika vo haika vare, koqemake variqi vi variarave.
Vika mintimake variqi vi vaivarovata, vo enta Kotiva vika vehi autu
kairamanta vika kia qaiqaavata vaivarave.
8 Noravauvo, vika mintimake taiqa vivara, are kia taiqa viraitira, ekaa
enta Avuhainaava vaihara tinavuqaa raqikiqira vinarave.

9 Noravauvo, te maa haikarara kankomake irunara. Naantiara ai
navutaaka ekaa vehi autuvi taiqa vimanta qora kaiqa vare vaikavata
ekaa raumpirimavi taiqa vivara.

10 Are ti kempukaiqama kaararo ti kempukavano qaakau purumakau
qora kempuka voqaarama vaivo.
Are ti koqema timitaaramanta te quaheha vauro.
11 Te tenta avuqohai tavaurara are ti navutaaka naatara kaanarave.
Qora kaiqa vareha ti navutaiqi variaka, are vika aru ntataqi vuara-
manta vika oi aai ti varia uvara tenta aatoqihai irunarave.

12 *Deti* katarivano koqema kero qampiqaintemake, avuqavu ni vari-
aka koqemake variqi vivara.
Vika Lebanoni vataini *sidaa* katarivano koqemakero qampiqain-
temake, koqemake variqi vivara.
13 Nora Kotira Naavu vainaini ututaa katarira voqaara, vika koqe-
make variqi vivara.
14 Koqe katarivano airi ihiara variqiro viharo qaqiqai koqe tava
ire vaintemake, vika koqe kaiqa varaqi vivi, konta naampaiqamavi,
qaraaka vaiinti nahenti voqaara vaivara.
15 Vika mintima tivara: Noravano Kotiva vaiinti nahenti
avuqavuqama nimite vaivave. Viva ti antua timite vaiva vaivaro
kia qora okara voqavanovata viraqi vairave, tivara.

93

1 Noravano Kotiva Avuhainaava vaiharo ekaa haikaqaa raqiki
vaivaro vira nora autuvanovata vira kempuka okaravanovata nai vira
avuhainaa utavaaqa voqaara vairave.
Viva maa vatara tuqa kempukaiqama kero aratairara tiro, kia ho
vovano vira qaki qaki iariravama vaivo.
2 Ike, Noravauvo, are nai haaru kia vo haikavanovata vai entara are
raqikiqira ani varianarave. Are kia vo entavata kia vairaitira, are ekaa
enta variqira ani variaravama variaro.

3 Noravauvo, nora namarivano voqama kero auva nteharo vukuqiro
aniharo paama tivakero vata ruquti vairave.
4 Mintimakero kumpetaqiro uri vaivarovata, ai kempukavano vira-
vata uri aatarakero nai voqavatama vaivo.
Are kempukavano nai virini kantaaqaini Variaravama variaro.
5 Are uva tiva taarava kempuka uva vaivaro kia vovanovata vi uvara
nunka kero vo uva tianarove.
Noravauvo, ai Naavuvano ekaa enta ekaa enta takuqu kero variqiro
vuanarove, turo.

94

1 Noravauvo, qora kaiqa vare variaka, are vika náiv*ata* qoraiqama
nimite variara Variqavama variaro.
Are mintima kehara aru vuntuke variara Variqavara tira, qora kaiqa
vare variaka nena arara ite vai okarara numiqaane.
2 Are vataini variaka uva avuqavu i variaravara tira, himpira vika
nái autuaraqai noraiqaake iri variaka qoraiqama nimitairaqe tenavu
vikara huviqorave tiare.
3 Mpo Noravauvo, qora kaiqa vare variaka nanti nanti entae qaqi qua-
heha variqi vivarave? Are tairentae vika quahe vaira taiqa kenarave?
4 Vika nái mahuta tivaqi viha, airi qora uva ti variavo.

5 Noravauvo, vika ai vaiinti nahenti qoraiqama nimite variavaro vika
nutuvano vatainiqama vivo.
Qora kaiqa vare variaka are kaama taana vaiinti nahentikaqaa nora
maara vate variavo.
6 Vika tentoqa nahentivata *iqa/viqa* vaintivata arukeha, vo vataihai
maini ani variakavata aruke variavo.
7 Vika arukeha tiha, Noravano Kotiva tenavu vare vauna kaiqara
kiama tave vaivo. Iekopira Variqavano tinavu kaiqara kia no-
raiqaakero iriraitiro, kia virara tianarove, ti variara.

8 Oho, ne vaiinti nahenti qoraiqama nimite variaka, rauriha variate.
Ni avu aato kiae vaivo?
Tairentae ni avu aatovano kanko ira ne Kotira okarara irivarave?
9 ⌞Te ni irama nimitarerave.⌟ Kotiva tinavu aato autukero timitaiva,
viva nai kiae iri vaivo? Tinavu avu autukero timitaiva, viva nai kiae
tave vaivo?
10 Kotiva vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqikiharo vo haika kaara
vika ruqutuke vaiva, viva tinavu Isareri nora vaiintivata kiae ruqutu
kaanarove?
Kotiva vo okara vo okara tinavu vaiinti nahenti humiqe vaiva
vaivaro, vira avu aatovano kiae vi okarara vi okarara kankoma kero
iri tave vairave?
11 Ho iriate. Noravano Kotiva ekaa vaiinti avu aatoqi vai uvara
kankoma kero iri vaivama vairo.
Viva tavaivaro tinavu vaiinti nahenti avu aatoqi vai uvava qumina
uvaqai vaira.
12 Noravauvo, koqe aaraqaa vuate tira, are vika uva maara tiva nimi
variana vaiinti nahentika, vika vi uvara avataqi viha quaheha variqi
vivara.
13 Maaravano qovaraiqiaina entaraqaa vika muntukavano paru ira
variqi vi vaivara, are qora kaiqa vare variaka ntaihena entava qo-
varaiqiarire.
14 Noravano Kotiva kia nai vaiinti nahenti qoririma karaitiro, kia vo
enta vika qaqira kaanaro.
15 Naantiara qovaraiqiaina entaraqaa, *ko* rahe vaika kia qaiqaa
hampi *ko* tiraiti, avuqavuqamake *ko* timanta avuqavu ni vaikavata vika
uvara koqe uvave tivara.

16 Qora kaiqa vare variaka tiqaa una uva vatera tavave ti kahaqiharo
vi uvara vara qaqini kaanaro?
Qora kaiqa vare variaka ti qoraiqama timitevorave tiro, tavave ti
mantaraini vaiharo ti kahaqianaro?
17 Ho Noravano Kotiva vivaqai ti kahaqi vaira. Viva kia ti kahaqitirio,
te vaakama qutuvi, kia uva tiaka varianaini otu vauraitirio.
18 Noravauvo, ti aiquvano vauriri ntaimanta te kaavunti ruhiqau
vuraro, ai muntukavano tiriara vaiva ti tuataira.
19 Nora maaravano tiqi vai entara are ti muntuka kukuqama timitaar-
avera te quaheha vauro.

20 Qiata vaiinti qora kaiqa vareha, hoe vika tiha, Kotiva tinavu kahaqi
vaivo, tivarave? Vika qora uva tiava vaiinti nahenti qoraiqama nimite
vaimanta vika nora maaraqi variara.

21 Vi vaiintika ruvaaqumavi vaiha, avuqavu ni variaka qoraiqama
nimiteha, koqe vaiintiqaa qumina una uva vateha vika aruke variara.
22 Vika mintimake variamanta te Noravano Kotiva vainaini oru
vuraro viva kempuka vaantaavura voqaara ti antua timite vaira.
23 Viva vika nái qora kaiqa varera kaara ntaihaanaro. Vika vira uva
raqakera kaara vika vehi autu taiqa kaanaro.
Noravano Kotiva vika ekaa vehi autu taiqa kaanarovema, turo.

95

1 Aniqenavu ihi tivaqi viha Nora Kotira autu tuaheraqi vuare.
Viva tinavu antua timiteharo tinavu ruaruama timite vaiva vairara
ti, kaiqenavu quaheha noraiqaake ihi tivaqi vuare.
2 Aniqenavu viva inaini oru vaiha virara koqeve tivaqi viha, *musiki*
ruqutiha vira autu tuaheraqi vuare.
3 ⌞Ne kiae iriavo?⌟ Noravano Kotiva nai Variqa noravanoma vaivo.
Una variqa, vo variqa vo variqa variavaro Noravano Kotiva vika uri
aatarakero avuni vaivo.
4 Maa vatara veva muntukaraqive, vo aiqina vo aiqinave, ekaa vi
haikava vi haikava viva i haikavama vaivo.
5 Viva nora namari autukero vatairara tiro, vi namariva viva i
haikavama vaivo.
Vira kauquvano aahara vatavata autu kero vatairave.

6 Mintima vaimantara ti, aniqenavu oru hiqintivi vaiha vira autu
tuahera kaare.
Kaiqenavu oru Noravano Kotiva tinavu autu kero vataira avuqaa tori
kauru aravi variare.
7 Vivama tinavu Variqavano vaimanta tenavu vira sipisipi vauraro
viva tinavuqaa koqema kero raqiki vaivo.

Vate ne Kotira uva iriate. Viva mintima tivo:
8 Ni kaivaqaukavara aahara vata Masainive Meribainive vaiha, tiri-
ara viva tinavuqaa kiama ho raqikianarove tivakeha, nái avu aato
kempukaiqamate vira uva kia iriraiti, variqi vuantemake, nevata
mintivorave.
9 Te ni kaivaqaukavara nora kaiqa vara nimitaqi vi vauramanta,
vika kia virara noraiqaake iriraiti, vika ti avatamake tavarekaqai auti
variara.
10 Vika mintiaqi vi variara kaara ti arara itaiva 40 ihi variqiro vimanta
vaunarave. Te vikara tiha, Maa vaiinti nahentika inaara hampi aaraqaa
ni variakave. Vika ti uva raqakeha kia ti aaraqaa ni variarave.
11 Vira kaara ti arara itaimanta te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha tiha,
Te vo vata nimitaainaraqaa vika kiama ho oru auraara vaivarave, tiro.
Kotiva minti tura.

96

1 Ne qaraaka ihi Nora Kotira tiva amitaate. Ne ekaa maa vataraqaa
variaka, ne Kotira ihi tiva amitaate.
2 Ne Kotira ihi tiva amiteha vira autu tuaherakeha viva ni kuvantu
nimitaainarara vo enta vo enta vaiinti nahenti viti viri tiva nimiqi
vuate.
3 Vira mpeqa okaravano takuqi vaira ekaa vo vatanaa vo vatanaaka
tiva nimiqi vuate. Viva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa ni vara
nimitairara iriha, vika tiva nimiqi vuate.

4 Noravano Kotiva nai uritarakero avuni vaimantara ti, tenavu vira autu tuahera kaariravama vaivo. Vo variqa vo variqa variamantavata, tenavu Nora Kotira aatuqai qetaariravama vaivo.

5 Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka variqa vaireka, una variqaqai variavaro Noravano Kotiva vivaqaima naaruvave, naaruvaini vai haikarave, autu kero vataivama vaivo.

6 Vira mpeqa okaravanove, viva takuqi vai okaravave, vira Naavu turuaraini mpiqe vaimantara ti, ne Nora Kotira autu noraiqaake tuahera kaate.

7 Ne ekaa vo vatanaa vo vatanaaka, Kotirara mintima tiate: Vira autuvano nora autu vaivaro vira kempukavanovata uritarakero vaivo, tiate.

8 Ne vira nora autuara irihama vira autu tuahereha, *ofaa* vo vare vira Naavuni vuate.

9 Viva koqe kaiqaqai vare vaiva nai turuara takuqi vainaini vairara irihama, ne kankakaavi vaiha vira quahama amitaate.

Ne ekaa maa vataraqaa variaka Nora Kotira avuqaa vaiha aiqu kauqu ntiri ntiri i vaiha variate.

10 Ne Kotira vaiinti nahenti ekaa vo vatanaa vo vatanaaka mintima tiva nimiate: Noravano Kotiva Avuhainaava vaiharo ekaa haikaqaa raqiki vairave.

Vivama maa vatara tuqa aratairara tiro, vovano kia ho vira qaki qaki ianarove.

Viva maa vataraqaa variaka uva iriharo avuqavu *ko* tianarove, tiate.

11 Kairamanta naaruvavanovata vatavanovata quaheha variate.

Kairamanta nora namarivanovata ekaa viraqi vaikavavata noraiqaake quaheha auva ntaate.

12 Kairamanta naahovanovata ekaa viraqi vai naaho maatavavata quahaate.

Nantaqiraa katari vo katari vo katarivano quaheha ihi tivaqi vuate.

13 Vika mintimake Nora Kotira avuqaa ihi tivaqi vivara.

Ho tavaate. Noravano Kotiva vataini tuvireva auti vaivo. Viva maa vataraqaahainaa uva avuqavu ireva tuvirevave.

Viva nai quqaa okarara iriharo ekaa vataini variaka uva avuqavuqiharo vohaa qaramakero rairaanaro.

97

1 Maa vatavao, Noravano Kotiva Avuhainaava vaiharo ekaa haikaqaa raqiki vairara tira, are quahehara variane.

Nora namari avuta kanta varia vataukao, nevata quaheha variate.

2 Tonavuvanovata voqama kero konkira ari vaivavata vira ututumatero vaivaro, kempuka naaquratanta arataava naavu kempukaiqama amitaintemake, viva avuqavu ni vai okaravavata, viva avuqavuqama kero *ko* ti vai okaravavata, vira avuhainaa tainta kempukaiqama amitaavaro viva viraqaa oquvi vaiharo vaiinti nahentiqaa koqema kero raqikiqiro vi vaira.

3 Ihavano vira avuni viharo, vira navutaaka hini hini variaka tatoqaqiro vi vaivaro 4 vira aaquakaavano utuqiro viharo, ekaa vata ataamake vaimanta vataini variaka vira taveha, voqamake aiqu kauqu ntiri ntiri i vaimanta variara.

5 Noravano Kotiva ekaa maa vatara raqiki vaiva vataini vi ani
vaimanta, vahaveravano ravita vintemake, aiqina vika vira taveha
ravita vi variara.
6 Naaruvavano tiharo, Kotiva avuqavu kaiqa vare vaivave, ti
vaimanta ekaa vo vatanaa vo vatanaaka Kotira mpeqa okaravano
takuqi vaira tave variara.

7 Una variqa nutu tuahereha vika mahuta ti variaka kaurira haika
varevara. Oho, naantiara ekaa vi haikava vi haikava Kotira aiqutaraini
hiqintivi vaivarave.
8 Noravauvo, are avuqavuqama kera *ko* ti varianarara ti, Saioniqi
variakavata, ekaa Iutaini vo vatuka vo vatukaqi variakavata, quahe
variara.
9 Noravauvo, are nai virini kantaaqaini variaravama variaro. Ai
autuvano ekaa una variqa autuvata uri aatarakero vairave.

10 Nora Kotirara muntuka vaimanta variaka, ne qora kaiqa, vo kaiqa
vo kaiqara kia antuqa arira variate.
Noravano Kotiva nariara noraiqaake iri variakaqaa koqema kero
raqiki vaiharo, navutaaka kauquqihairo vika ruaruama nimite vaira.
11 Viva avuqavu ni variaka avu aato ataama nimite vaira. Koqemake
variqi vi variaka quaheha variara.
12 Ne avuqavu ni variaka, Noravano Kotiva ni koqema nimite vairara
iriha quaheha vira autuvano takuqi vaira tuaheraqi vuate.

98

1 Noravano Kotiva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa tinavu vara timi-
tairara ti, kaiqenavu qaraaka ihi Nora Kotira tiva amitaare.
Viva avuqavu ni vaiva nai kempuka kauqu takuqi vairaqohairo
navutaaka naatara timitairave.
2 Ekaa vatanaaka tavaavaro Noravano Kotiva tinavu nai vaiinti
nahentiqaa *muntu/vuntu* keharo navutaaka naatara timitairave.
3 Viva tinavuara noraiqaakero irivaro vira muntukavano tinavuara
voqavata vaivarora tiro, viva kia tinavu Isareriara tauru karaitiro,
tinavu Variqavano vaiharo navutaaka kauquqihairo tinavu Isareri
qaqini varakaimanta ekaa naato vatanaaka iri tavaarave.

4 Virara virara irihama ne ekaa vataini variaka naverai tiha Nora
Kotira quahama amitaate. Ne quaheha *musiki* ruqutiha noraiqaake ihi
tivaqi vuate.
5 Naaquntaqohai taaqimataa *musiki*ra, vo *musiki* vo *musiki* varake
vira vira ruqutiha ihi tivaqi viha Nora Kotira quahama amitaate.
6 Ne *aanumaarave/nomave*, sipisipi *pomu*ve, vi haikara vi haikara
varake vuaqaqi viha, Avuhainaara Nora Kotira avuqaa vaiha, quaheha
naverai tivaqi vuate.

7 Kairamanta nora namarivanovata ekaa viraqi vaikavata no-
raiqaake quaheha auva ntaate. Maa vatavavata ekaa viraqaa vaikavata
noraiqaake uva tivaqi viha Kotira quahama amitaate.
8 Nora namarivauvo, inaara namarivauvo, nenta kauqu ruqutiha
quaheha variate.
Aiqinavauvo, nevata ihi tivaqi vuate.

9 Ne ekaa vi haikava vi haikava Nora Kotira avuqaa ihi tivaqi vi
vaivaro viva vataini tuvu vaiinti nahenti uva avuqavu iarire.
Viva nai quqaa okarara iriharo ekaa vataini variaka uva avuqavu
qiharo vohaa qaramakero rairaanaro.

99

1 Noravano Kotiva Avuhainaava ekaa haikaqaa raqiki vaiva vairara
ti, ne ekaa vo vatanaa vo vatanaaka aiqu kauqu ntiri ntiri iramanta
variate.
Noravano Kotiva nai avuhainaa taintaqaa oquvi vaimanta nora *enseli*
aroka vataaka vira hini hini variarave. Kairaro vatavano qaki qaki
iarire.
2 Noravano Kotiva kempukavano Saionini vaiharo viva uritarakero
ekaa naato vatanaaka Avuhainaava vaivo.
3 Naantiara ekaa naato vatanaaka vira nora autuara iriha nái kauqu
runkinkiri ivarave.
Noravano Kotiva vivaqaima takuqu kero vaivama vaivo.
4 Mpo Noravauvo, are Avuhainaava kempukavano variararo ai
muntukavano avuqavu ni varia okararaqai vaivara, are vi okarara
tinavu Isareri humiqaaramanta tenavu vira avataqi viha vaiinti nahen-
tiqaa raqiki vaunarave.
5 Ho ne ekaa Nora Kotira autu tuahera keha vira aiqutaraini vaiha
vira quahama amitaate.
Noravano Kotiva vivaqaima takuqukero vaivama vaivo.
6 Mosika Eronika Kotira kaiqa vara amitaa vaiintitanta variavaro
Samuerivavata Kotira aare vai vaiintiva vaira.
Vinavuka Nora Kotira aaraavaro viva vinavuka uva iriharo nái tiva
nimirave.
7 Viva uromuravano vaavi vairaqi vaiharo nai vaiinti nahenti tiva
nimimanta vika viva tivatai uvara vo uva vo uva iriqi vuarave.
8 Mpo Noravauvo, are tinavu Variqavanoma variaro.
Are ai vaiinti nahenti ai aaraa uvara iri varianarave. Vika tavaavara
are vika qora kaiqa varaa uvara nunka nimite variaravama variaro.
Are vika nái qora kaiqa kaara qoraiqama nimiteharavata, vika uva
nunka nimite varianarave.
9 Virara virara iriha kaiqenavu Nora Kotira nora autu amiha, vira
takuqina aiqinaraqaa vaiha vira quahama amitaare.
Noravano Kotiva vivaqaima takuqukero vaivama vaivo.

100

Kotirara koqeve tia ihira

1 Ekaa naato vatanaaka, ne quaheha naverai tiha Nora Kotira autu
tuaheraqi vuate.
2 Ne quaheha vira avuqaa oru vaiha ihi tiva amitaate. 3 Maa uvara
kankomake iriate: Noravano Kotiva vivaqaima Variqavano vaivo.
Viva tinavu autukero vataimanta tenavu viva ikama vauro.
Tenavu viva i sipisipika vauraro viva tinavuqaa raqiki vaimantama
vauro.
4 Aniqenavu vira Naavuvano vai vatukara qentiana oru vaiha, virara
koqeve tivaqi viha vira autu tuahera kaare.
Viva nora kaiqa tinavu vara timite vairara iriha, virara koqeve tivaqi
viha vira nora autu tuahera kaare.

5 Vira okaravano koqe okara vaivaro vira muntukavano nai vaiinti nahentiara ekaa entama variqiro vuanarove.
Viva kia vika qaqira karaitiro, ekaa vika kuvuarama tekaravata noraiqamakero iriqiro vuanarovema turo.

101

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, ai muntukavano vaiinti nahentiara vai okararavata, are avuqavuqama kehara raqiki variana okararavata iriha te ihi tiha ai autu tuahera karera.
2 Tiqaa uva variantorave ti, te avuqavuqamake ai aaraqaa nirera. Mpo, te mintiarirara tairentae are tuvu ti kahaqinarave?
Vovano tiqaa uva vataantorave ti, te tenta naavuqi variakaqaa koqemake raqikirera.
3 Te tenta tivuqohai kia vaaqu okara vo okara vo okara autira tavarera.
Ai tauvaqa utu amite variakara kia ti hantuqa vaimanta, te kia vika tontiqamake vika hampata vairera.
4 Kia tenta avu aatoqi unaqaraiqama keha kaiqa varaainarara iriqi virera.
Te qora kaiqa tauvaqa utu amitarera.
5 Te tavaari vokiaka evaara evaara nái kena vaiintiara tauvaqa vauraa uva tivera, te vika qioqama karera.
Vokiaka nái nutu tuaherakeha, nái kena vaiinti nahenti toma nimite vaivera, te vika qioqama karerave.

6 Te Kotirara noraiqaake iri variaka quahama nimitaari vika homa ti hampata avuhainaara naavuqi vaivara.
Kia vikaqaa uva vaimanta avuqavuqamake ni vaika, vikaqaima ti kaiqa vara timitevara.
7 Una uva ti variaka kiama ti avuhainaara naavuqi ho vaivara.
Unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variaka kiama ho ti aaqanto himpi vaivara.
8 Te vo enta vo enta qora kaiqa vare variaka aru ntata kaari vika kia ho Nora Kotira vatukaqive, maa vataraqaave, vaivara.

102

Vaiintivano nora maaraqi vaiharo Kotira aaro uvara

1 Mpo Noravauvo, te ai aaraaina uvara iriane. Mpo, are qaqi kairaro te ai aareha ti kahaqiane tiaina uvava are inanaini oru vuarire.
2 Mpo, te nora maaraqi variaina entara are kia ti tivuqaa kukeqavi vairaitira, nena aato ti timihara te ai aaraaina uvara irira vaaka vo tiane.
3 Iha muravano oru viharo vaaka ruqema vintema kero, te vataini variqi vuarirava vaakama taiqa vuanaro.

Iha ite vaintema kero, ti vaatavanovata voqamakero iha ite vaimantama vauro.
4 Ahakavano tamunta vintema kero, ti muntukavano qoraiqimanta vauraro kia ti karavata naataa imantama vauro.
5 Te ke ke tivaqi vi vauraro ti vaatavano oqita viro vuhaariru aqu vimantama vauro.

6 Uvirivano aahara vataini nariaraa vaintemake, te tentaraa vaiha kia koqemake vauro.

Haarua nuqihiqi maromarivano nariaraa vaintemake, te tentaraa vauro.

7 Uvirivano naavu qiataqaa nariaraa vaintemake, tevata tentaraa vauro.

Entaqi te kia vaitaraiti, qaqiqai avu rampaiteha variqi vi vaunara.

8 Ti navutaaka toqaqihai hoqaramate ti naaraihama timitaqi vivi vuru entamake variara.

Vokiakara qoraiqama vuate ti, vika ti autuqaa qora uva tiva nimite variara.

9-10 Ai voqamakero tiriara arara ite vaivo. Vaiintivano vo haika vara aqu kaintema kera, are ti qaqini vara kaaro.

Mintianara kaara hantavano ti kara vaivaro, auquruvano ti *kaapu*qi hiqinti vaimanta namari vataake ne vaunara.

11 Kuarivano erainaini vaaka ruhunku vintemake, te inaaraiqa varike taiqa virara.

Ukau teqa kaavaro vaaka aaharauqama vintemake, tevata vaakama taiqa virara.

12 Noravauvo, te mintimake variariraravata, are Avuhainaava ekaa enta raqikiqira vinarave.

Ai nora autuvano kia taiqa viraitiro, ekaa enta qaqi variqiro vi vaira ekaa naantiara qovaraiqika, vikavata ai autuara iriha vira tuaheraqi vivara.

13 Quqaama are vo enta Saioniqi variaka aaqurihama nimitenara. Ho, vate vi entava anintaivo. Are Saioniqi variakara mpo ike tihara vika quahama nimitaane.

14 Saioni vatukavano qoraiqama viro vaimantavata, tenavu ai kaiqa vaiinti nahenti qaqiqaima vi vatukarara muntuka vatauro.

Vaantaavura ori qaqini vara aqu aquma kaava kiri kairiro vaimantavata, tenavu virara qaqiqai mpo ike ti vauro.

15-16 Ho naantiara Noravano Kotiva Saioni vatuka qaiqaa autu kaira vi entara ekaa vo vatanaa vo vatanaaka vira mpeqa okara taveha qetevara.

Vi entara ekaa avuhainauka vataini vaika, vika Nora Kotira kempuka aatu qeteha, aiqu kauqu ntiri ntiri i vaira vaivara.

17 Vi entara vehi vaiinti nahenti Kotira aaraivaro viva vika kia qoririma nimitaraitiro, vika uva irianaro.

18 Ho naantiara tenavu kuvuarama taarirauka Noravano Kotiva vare vai kaiqara kankomake iri taveha vira autu tuahera kaate ti, kaiqenavu vi uvara qara ntuva taari vikavata vi uvara tavaate.

19 ⌞Tenavu maantimake uva qara ntirera:⌟

Noravano Kotiva naaruvaini nai turuaraini vaiharo maa vatara viavi tave vairave.

20 Viva viavi taveharo rumpataa vaiinti nahentika ke ke ti varia uvara iriro, vikaqaa uva vateha arukaate ti variaka kuvantu nimite vairave.

21 Tenavu vi uvara mintimake qara ntuva taari Saioniqi vai vaiinti nahentika Nora Kotira autu tiva qoqaiqama keha, vira autu tuaheraqi vuate.

22 Vi entara hihai hihai vo vatanaa vo vatanaaka nái avuhainauka hampata Kotira quahama amitareka Ieruharemiqi ani ruvaaqivarave.

23 Mpo, te qaraaka vaiinti vauna entara, Noravano Kotiva ti kempuka taiqa kero, te variaina entaravata iquqama kairave.
24 Viva mintima kaimanta te virara tiha, Ti Variqavauvo, are ekaa enta ekaa enta variaravave. Mpo, te kia naampaiqiraiti, qaraaka vaiinti vaiha qutu vuarorave. Kia ti vaaka vitaane.
25 Haaruqama kera are maa vatara tuqa autukera arataanarave. Are nena kauquqohaira naaruvavata autukero vataanarave.
26 Vatavanovata naaruvavanovata variqi vi vuru taiqa vivaravata, are ekaa entama qaqi variqira vinarave. Utavaaqavano nihiqama viro qunahi vinantemake, vitanta taiqa vivara. Qaraaka utavaaqa nonkireva iharo, haaruara qaqini vara kaintema kera, are vitanta taiqa kenara.
27 Vitanta taiqa vivaravata, are kia taiqa viraitira, haaru varianantema kera, ekaa enta qaqi variqira vinarave.
28 Are mintiaqira viramanta tinavu vaintivara, vikavata ai aaqanto koqemake variqi vivara, are vika kuvuarama tekavata antua nimitaqira viramanta vikavata koqemake variqi vivarave.

103

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo, kaiqe te Nora Kotira autu tuahera kaare.
Kaiqe ekaa tenta avu aato muntukaqihaive, tivaata maraquraqohaive, Nora Kotira autuvano takuqi vaira tuahera kaare.
2 Noravano Kotiva qaiqaa qaiqaavata ti koqema timite vairara kia tauru karaiti, te ekaa virara iriqi viha vira autu tuaheraqi virerave.
3 Viva te qora kaiqa varauna uvara ekaa nunka timitero, ekaa ti aihaviraaravata koqema timite vaira.
4 Viva tiriara viva qutu vuaka varianaini vaaka vuantorave tiro, ti ruaruama timite vaimanta qaqi vauro.
Vira muntukavano tiriara vaivavata, viva aaqurihama timite vaivavata, vitanta ti koqemake timite variamantama vauro.
5 Te vataini variqi vi vauraro viva ti koqema timitaqiro viharo ti qaraakaiqama timite vaimantama vauro.
Viva mintima timite vaivarora tiro, ti kempukavano memora kempuka voqaara, kia taiqa viraitiro, qaraakaiqama viro vaimantama vauro.
6 Qora vaiintinavu vaiinti nahentiqaa maara voqavata vatevorave tiro, Noravano Kotiva vika kahaqiharo vika uva avuqavuqama nimite vaivaro vika maaravano taiqa vi vaira.
7 Haaru Noravano Kotiva nai varareva i kaiqara Mosira tiva amiro, viva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa Isareri vaiinti nahenti vara nimitaimanta vika tavaara.
8 Noravano Kotiva tinavu koqema timiteharo tinavu aaqurihama timite vaivaro kia vaaka vira arara ite vaira. Vira muntukavano tinavuara voqama kero vaira.
9 Viva kiama enena tinavu titianaro. Viva tinavuara arara ite vaiva kiama vukaiqama kero varianaro.
10 Tenavu vira uva raqake vaunara kaara viva tinavu noraiqaakero ruqutuataara vaivaro, qihaaqama kero tinavu ruquti vaira. Tenavu qora kaiqa autunara kaara viva tinavu qoraiqama timitaataara vaivaro, kia minti vaira.

11 Vira aatu qeteha virara noraiqaake iri variakara vira muntukavano voqama kero vikara vaira.

Vatavano miani vaivaro naaruvavano virini vaira vira voqaantema kero, vira muntukavano vikara vaiva nai uri aatarakero voqavata vaira.

12 Viva tenavu qora kaiqa varauna uvara taiqa kero, vi uvara nai niaraini vara aqu kaira. Kuari avu urinaihairo viviro vuru kuari avu ruhunku vinaini vaintemakero, viva vi uvara nai niaraini vara aqu kaira.

13 Vika qova nai vaintivarara mpo ike tiharo koqema nimitaintema kero, Noravano Kotiva vira aatu qeteha virara noraiqaake iri variaka koqema nimite vaira.

14 Viva kia tauru karaitiro, kankoma kero iri tavaimanta tenavu uqerara vaiinti nahenti vataqohairo aututaikama vauro.

15-16 Ahakavano vaaka tamunta viro taiqa vintemake, tenavu maa vataraqaa variqi vi taiqa virara.

Maura tavavano vaaka iratero vaivaro uvaivano utivaro tava viva vaaka aaharauqama vimanta kia vira qaiqaavata tavaarave. Vira voqaantemake tenavuvata variqi vi, taiqa virara.

17-18 Mintimantavata, vaiinti nahenti Nora Kotira aatu qeteha, viva tivakero taatautai uvara kia tauru karaiti, ekaa vi uvara koqemake iriqi vivera, viva vikara noraiqaakero iriqiro viraro, vira muntukavano ekaa enta vikara vairaro, viva vikavata, vika naintivara naantiara qovaraiqikavata, koqema nimitaqiro vuanaro.

19 Nora Kotira avuhainaa taintavano naaruvaini vaivaro viva viraqaa vaiharo ekaa haikaqaa raqiki vaira.

20 Ne *enseli* kempuka voqavata vataaka, ne vira no iriha vira kaiqa vara amite variaka, ne ekaa Nora Kotira autu tuahera kaate.

21 Ne vira iqoka vaiinti naaruvaini vaiha vira antuqa avataqi ni variaka, ne ekaa Nora Kotira autu tuahera kaate.

22 Noravano Kotiva ni ekaa haika autu kero vataimanta ne ekaa vata maata variaka, viva niqaa raqiki vaiva vairara ti, ne vira autu tuahera kaate.

Mpo, kaiqe tevata Nora Kotira autu tuahera kaare.

104

1 Mpo, kaiqe te Nora Kotira autu tuahera kaare.

Noravauvo, are ti Variqavano vaihara are nai noravanoma variaro.

Are Avuhainaava variararo ai nora autuvanovata, ai takuqi vai okaravavata, vitanta ai naavumataavarama variaro.

2 Vaiintivano nai tavaarana tavuna rumpa taintema kera, are ataa ira haikaqohaira nena naavuma taanara.

Vaiintivano *seri* rairakero aqutaintema kera, are naaruva rairakera vataanara.

3 Are verara tonavuqaa nena naavu kaqa taanara.

Tonavuvano ai iqoka *kaari* vaivara, are uvai arokaqaa variararo viva ai vita varero vi vaira.

4 Are uvai atitaararo uvaivano ai vakaaka varero vi ani vaira.

Aaquakaavano utiharo ai kaiqa vara amite vairave.

5 Are maa vatara tuqa kempukaiqama kera arataararo kia ho qakianaro.

6 Tavunaqohai naavuma kaantemakera, are nora namariqohaira ekaa maa vatara apuqama kaararo namarivano ekaa aiqinavata mantaaqa kaira.

7 Viraqaahaira are nora namari vira atiararo viva qetakero virave.
Naaruvavano karara tintema kera, are tiararo nora namarivano qetakero 8 aiqina kero oti vaiqiro, are virara mini variane tiananaini uqitaini otu vaira.
9 Nora namarivano mini otiniro vaivara, are viva qaiqaa *auvuteharo/ruaqairiharo* vata maata naavuma kaantorave tira, vira qioqama taanara.
10 Are tiararo aiqinaihairo aruvu namari, vo namari vo namarivano nteharo uqitaini otu vi vaira.
11 Namari viva mintimakero tuvi vaimanta ekaa aantauvahi ne variavaro qaakau donkivata namari naataa imanta vira ne variara.
12 Vi namarira auvahini vo uviri vo uvirivano katari kaaraqi *navu/naavu* kaqate vaiha, ihi ti variara.
13 Are nena maaqa vuruni vaihara aaqu varake variararo aaquvano aiqinaini nti vaira.
Are aaqu vara kaanaraqaahairo vataini vo kara vo karavano koqemakero qampiqe vaira.
14 Are qaqi kaararo purumakauvano ne ukauva koqema kero qampiqe vaivaro, vaiinti nahenti utuke ne karava vo kara vo karavano koqema kero qampiqe vaira.
15 Vataqihairo *uaini* naaqunta qampiqe vaimanta tenavu vira tava tatike, vi namarira neha quaheha vaunara.
Tenavu *orivi* tava tatike vira vahavera viriqaa aqutauraro tinavu virivano takuqi vaira.
Tenavu *uiti* varake mpareti autuke ne vauraro tinavu vaata kempukaiqama timite vaira.
16 Noravauvo, are aaqu vara kaararo nti vaivaro Lebanonini are ututaana *sidaa* katarika koqemake qampiqe variamanta 17 vika kaaraqi vo uviri vo uviri nái *navu/naavu* kaqate variara.
Hevikavano toqukera kaaraqi nai *navu/naavu* kaqatero vaira.
18 Mini aiqina uritarakero vainaini qaakau memeraara ni variamanta, vo aantau iroka voqaaka oriqi kukeqavi variara.

19 Quara tiraro karakaaqa utute, qantuke varaate tira, are tora autukera vataanara. ⌞Are kuari autu kera vataararo⌟ iteharo naitarama kero ruhunki vaira.
20 Are tiararo entama vivaro nantaqi varia aantauvahika himpi vi ani variara.
21 Qaraaka *raioni*navu entaqi are vika kara niminarara rantaqi niha, vika naverai tiha aantau aruke ne variara.
22 Vika entaqi mintiaqi vivi aatitake, anirante nái vaite variaraqi oru vaite variara.
23 Vaiinti nahenti toqaqi himpi oru kaiqa varaqi vivi, entamake variara.

24 Noravauvo, are nai vo haika vo haika airi haika autu kera vataanarave.
Mpo Noravauvo, ai avu aatovano koqe avu aato vaivara are ekaa okara tave variarava vaihara, are ekaa vi haikara vi haikara autukera vataaramanta vika maa vataraqaa mpiqavi variara.
25 Nora namarivano nai noraiqamakero vaimanta viraqi airi vo haika vo haika mpiqavi variamantara ti, tenavu kia ho vika kaara ntirara.

26 Vo *sipi* vo *sipi*vano nora namariqaa vi ani variamanta, nora havuka
are autukera vataarauka, vikavata nora namariqi niha otiqete urunte i
variara.

27 Ekaa vi haikava vi haikava karara antuqa arimanta vika ai veka
variavara are avuqavumakera vika nái ne karara nimi varianara.
28 Are vika kara nimiaramanta vika vira ne variarave. Are nena
kauquqihaira vika kara nimiaramanta vika kara vira ho ne variara.
29 Are vika qioqama tehara kia kara nimiana entara, vika voqamake
qete variara.
Are vikaqihaira aiho qaqini vara kaana entara, vika vaaka qutuvi
qaiqaa vataiqama vi variara.
30 Vika mintimake taiqa vuavara, ⌞are vika kuvuarama taaka⌟ qaiqaa
aiho nimiaramanta vi haikava vi haikava maa vataraqaa vi ani variara.
31 Ho kairaro Nora Kotira mpeqa okara takuqi vaiva ekaa enta ekaa
enta variqiro vuarire.
Kairaro Noravano Kotiva ekaa haika nai autu kero vatairara quahe-
haro variqiro vuarire.
32 Viva kempukavano vairara tiro, viva vataini viavi tavai entara vat-
uravano utirave. Viva aiqinaqaa nai kauqu vatai entara aiqinaqihairo
iha muravano oru vi vairave.
33 Noravano Kotiva mintimakero vairara ti, te qaqi variqi vuaina
entara, Kotira autu tuaheraqi virera.
Te qaqi variqi vuaina entara, ekaa vi entanavura te tenta Variqa autu
tuaheraaina ihira tivaqi virera.
34 Mpo, kairaro Noravano Kotiva te mintimake ihi tivaqi viha vira
quahama amitaainarara iriharo, ti quahama timitaarire.
35 Noravauvo, are kairamanta qora okara auti variaka vehi autu
taiqavi, kia qaiqaavata maa vataraqaa variate.
Ho kaiqe te Nora Kotira autu tuahera kaare.
Ne ekaa Nora Kotira autu tuahera kaaterama turo.

105

1 Kaiqenavu Nora Kotirara koqeve tivaqi viha, vira autu tuahereha,
viva nora kaiqa tinavu vara timitairara iriha, ekaa vata maata variaka
virara tiva qoqaiqama nimiare.
2 Vira autu noraiqama keha *musiki* ruqutiha virara ihi tiate.
Viva nora kaiqa tinavu vara timite vaira, ne ekaa vi kaiqara vi
kaiqarara irihama vaiinti nahenti tiva nimiate.
3 Vira nora autuvano takuqi vairara irihama tenavu quaheha variqi
vuare.
Ne Kotira aaraqaa koqemake nireka auti variaka quahaate.
4 Ne Nora Kotira kempukara noraiqaake iriha, viva inaini vivaro viva
ni kahaqiarire. Ekaa enta vira aaqanto oru vaiha vira aaraate.
5-6 Ne Isareri kiae iritaavo? Ne Kotira kaiqa vaiinti Eparahaamira
vaintivarama variavo. Ne nenta kaivaqara Iekopira vaintivarama
variavo. Ne Kotiva ni kaama taikama variavo.
Ne mintimake variakara ti, ne Noravano Kotiva nora kaiqa, vo kaiqa
vo kaiqa ni Isareri vara nimitairara iriteha variate. Viva ni navu-
taakaqaa uva vatero vika qoraiqama nimitairaravata iriteha variate.
7 Noravano Kotiva viva tinavu Variqavano vaiharo, viva ekaa naato
vatanaakaqaa raqiki vaivama vaivo.

8 Viva tinavu Isareri hampata vaiharo uva tiva taatautairave, viva
kauqu aiqiqaa aqukero uva tivatairave, viva vi uvara kia tauru
karaitiro, ekaa enta iriqiro vuanaro.
9 Haaru viva Eparahaamikantiro uva tiva taatau tero varikero, qaiqaa
vi uvarara iriharo vo enta Aisaakikantiro vaiharo viva kauqu aiqiqaa
aqukero te vi uvara qaqi iriqi virerave tira.
10 Viva minti tivakero qaiqaa vo enta Iekopirara te quqaa mintirerave
tira.
Noravano Kotiva mintima keharo qaiqaa qaiqaa tinavu Isareri
kaivaqaukavara hampata vaiharo vi uvara tiva taatau kero vataira. Ho
vi uvava kia taiqaraitiro, ekaa entama varianaro.
11 Viva vinavuka tiva nimiro tiharo, Te Kenaani vata ni nimiariraro
vi vatava ne kuvuarama teka vika vatama varianarove tira.
12 Vi entara Isareri vika kia airi vaiinti nahenti vairaiti, taaraiqaqai
vaiha vika naavuru vaiinti nahenti Kenaanini vahuqa variara.
13 Vi entara vika katu vare vo vataini vahuqa oru varike, viraqaahai
qaiqaa katu vare vo vataini oru vahuqa varike mintiaqi vi variara.
Vika avuhainaa vaiinti vovano raqiki vataraqaa oru inaaraiqa varike,
qaiqaa avuhainaa vaiinti vovano raqiki vataraqaa oru inaaraiqa varike
i variara.
14 Vika mintiake vi ani variavaro Noravano Kotiva kia qaqi kaimanta
vokiaka vika qoraiqama nimitaara.
Viva Isareriara iriharo vo vatanaa vo vatanaaka avuhainaaka qio-
qama teharo tiharo, 15 Te kaama tauna vaiinti nahentika ne qo-
raiqama nimitevorave. Paropeti vaiinti ti uva qoqaiqamake variaka ne
ravaaqavu kevorave, tira.

16 Vo enta Noravano Kotiva qaqi kaivaro karara aavoqi entava
Kenaanini qovaraiqivaro viva vi vataraqaa vai karara ekaa taiqa kaira.
17 Ho Noravano Kotiva nai vaiinti nahentiara vi entara ho variate tiro,
viva Iohepira naane avuni vara kaivaro Isipini oru vaira.
Vira vakaukavara monu varareka iha vira vo vatanaaka nimiamanta
vika vira vita vare Isipini vuru ke koqaa varaavaro viva qaqi qumina
kaiqa vaiinti vaira.
18 Iohepiva Isipini vaimanta vika vira karapuhiqamate *seni*qohai vira
aiqu rumpate, vira auntaqivata kantaruma taavaro vaira.
19 Iohepiva karapuhiqi vaivaro Noravano Kotiva naantiara vi haikava
vi haikavama qovaraiqianarove ti uvava vivau vaira.
Noravano Kotiva Iohepira tiva ami uvava quqaa vaivaro 20 avuhainaa
vaiintivano Isipi vatanaakaqaa raqiki vaiva Iohepira karapuhiqi vaira
aaraivaro anivaro vira kuvantu kaira.
21 Avuhainaava Iohepira nora autu amiro virara tiharo, Are ekaa
ti kaiqaqaavata te una haikaraqaavata raqikiane, tivakero 22 vira
noraiqama kaivaro Iohepiva nai antuqaqaa ekaa Isipi nora vaiintiqaa
raqiki vaira. Avuhainaa vaiinti avu aato ami variakavata viva kahaqi-
haro koqe okarara tiva nimi vaira.

23 Iohepiva mintima kero noraiqamaviro vaivaro vira qova Iekopiva-
vata katu varero oru Isipi vatanaaka vataqaa vaira.

24 Oru mini vaivaro Noravano Kotiva vira vaiinti nahenti kahaqimanta vika airi vainti vataqi viha airitahaa variamanta Isipi vika Isareri naatu qeteha variara.
25 Noravano Kotiva Isipi qaqi kaimanta vika Kotira kaiqa vaiinti nahenti Isareri navutaiqiha, vika qoraiqama nimite aarara, vo aara vo aara rante variara.

26 Isipi vika mintiavaro Noravano Kotiva Mosika Eronika nai kaiqa vaiintitanta kaama tero vitanta vara kaimanta 27 vitanta Isipini vaiha Kotira kaiqa kempukaiqamake vareha aahuva kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare variara.
28 Kotiva Isipiara ne ti vaiinti nahenti qaqi kaimanta vuate timanta Isipi vika kia vira uva irireka auti variara kaara Noravano Kotiva konkiraiqi haikara vara kaivaro vi vataraqaa entama tero vaira.
29 Mintivaro qaiqaa Kotiva Isipini vai namarira tuqantaa kaivaro namarivano naareqama vimanta viraqi varia havukauka qutu vuara.
30 Eqavoka airitahaa qovaramavi, Isipi vata maata mpiqa keha avuhainaara naavuqivata mpiqa vuara.
31 Mintiavaro Kotiva qaiqaa tivaro vauvaarivata aaquqavata airitahaa qovaramavi ekaa vata maata mpiqake variara.
32 Viva kia qaqi aaqu vara karaitiro, *taaru/kaampura* aaqu varakero aaquakaavata varakaivaro 33 *taaruvano/kaampuravano* ntiharo Isipi *uaini* ututaarave, *fiki* ututorave, qoraiqama kaivaro aaronaavano ekaa katari rauhaantima kero vataira.
34 Viva qaiqaa timanta kaintaaqa airitahaa qovaramavi 35 ekaa vi vataraqaa mare vai haikarave, ekaa naaho maata ututaarave, nama taiqa kaara.
36 Mintima kaavaro Noravano Kotiva ekaa Isipi vatanaaka qorainti vainti kara hunka avuni vatataaka aru taiqa kaira.

37 Vika aru taiqa kero viraqaahairo viva Isareri ntita varero vireva iharo, vika qaqi kaimanta Isipi vika vo haika vo haika, *kori*qohai aututaa haikarave, *silvaa*qohai aututaa haikarave, nimiamanta vare Isipi ke vuara.
Isareri vuavaro vikaqihairo kia voqavanovata kakakima vimanta ekaa koqemake vuara.
38 Isipi vika Isareri aatu qete variarara ti, vika Isareri vuarara quahe variara.
39 Ho Kotiva Isareri antua nimiteharo aatitairaqaa tonavuqohairo vika aqu nimitero, entaqi ihaqohairo vika ataama nimite vaira.
40 Vika ⌞matiara⌟ naaruavaro viva muavu vara kaivaro tuvimanta varake naara.
Qaiqaa viva naaruvaihainaa kara vara kaivaro tuvimanta vika ho ne variara.
41 Viva tivaro nora orivano nkahi vivaro viraqihairo namarivano noraiqaakero tuviharo aahara vata vaura otu vi vaira.
42 Haaru Kotiva nai kaiqa vaiinti Eparahaamirara kempukaiqama kero tivatai uvarara iriharo, viva minti mintima keharo Isareri koqema nimite vaira.

43 Ho mintima kero viva nai kaamatai vaiinti nahentika ntita varero vimanta vika ihi tiha, quaheha naverai ti variara.

44 Viva vika ntita varero vuru vo vatanaa vo vatanaaka ia vatara
nimiharo, vika qaqi kaimanta vi vatanaaka naaho maata ututaaravata
varaara.

45 Ho Isareri vika viva tivatai uvarave, viva minti minti iate ti uvarave,
koqemake iriqi vuate tiro, viva vi vatara vika nimira. Ho kaiqenavu
Nora Kotira autu tuahera kaare.

106

1 Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare. Vira okaravano koqe
okaraqai vaivaro vira muntukavano tinavuara ekaa enta vairara ti,
tenavu virara koqeve tivaqi virerave.

2 Tavave Noravano Kotiva nora haika autinara ekaa vi haikara ho tiva
qoqaiqama kaanarove?

Tavave vira autu ho tuahera kaanarove?

3 Vira uva koqemake iriha, nái kena vaiinti nahenti avuqavuqamake
kahaqama nimite variaka, vika quaheha vaivara.

4 Noravauvo, are nena vaiinti nahenti koqema nimitehara tiriaravata
iriane.

Are vika kuvantu kera ntitehara, tivatama ruaruama timitaane.

5 Are ti qaqi kairaqe te are kaama taana vaiinti nahentika hampata
vaiha, vika aanante koqemake variqi viha quaheha variqi vuare.

Are ti qaqi kairaqe tevata ai vaintima vauro tivakeha ai vaiinti
nahenti hampata vaiha, ai autu tuaheraqi vuare.

6 Mpo, tinavu kaivaqaukavara haaru qora kaiqa varaantemake,
tenavuvata qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vareha, qora okara, vo okara
vo okara autu kauro.

7 Tinavu kaivaqaukavara Isipini varia entara, are aahuva kaiqa vo
kaiqa vo kaiqa vara kaaramanta vika kia virara noraiqaake iriara.

Are airi tataa vika koqema nimitaaramanta vika vaaka virara tau-
ruke variara. Naare Namari* vainaini aninte, vika kia ai uva iriraiti,
kia ai aaraqaa vireka auti variara.

8 Vika mintiavaro Noravano Kotiva kia vika qaqira karaitiro, viva
nai nora autuara iriharo, nai nora kempukavata tavaate tiro, vika
ruaruama nimitaira.

9 Viva namariara tivaro Naare Namari viva ruqe iro hini hini
orinivaro aahara vata vaivaro, vika ntita kaimanta aahara vataqaa hini
mantaraini vuara.

10 Mintima kero Noravano Kotiva tinavu kaivaqaukavara navutaiqi
variaka kauquqihairo ruaruama nimitaira.

Viva navutaaka kauquqihairo vika qaqini vara kaivaro,
11 namarivano ihai ihairo tuviro navutaaka aqu ravaaqavu kaimanta
vika namariqi qutu taiqa vuavaro kia voqavanovata qaqi vaira.

12 Noravano Kotiva mintima kero vika kahaqimanta vika tiha, No-
ravano te mintirerave ti uvava quqaa uvama vaivo, tivakeha, vika ihi
tivaqi viha vira autu tuahera kaara.

---

* **106:7:** Naare Namari – vo autu: Kiaravano Vai Namarira

13 Vika mintiaqi vi, viraqaahai vika Noravano vara nimitai kaiqara
vaaka tauruke, qaiqaa kia Kotira antuqa avataraiti, nái antuqaqaa
vireka auti variara.

14 Vika aahara vataini vaiha voqamake matiara antuqa arimanta vika
Kotira avateha mativata tinavu timiataarave ti variara.
15 Vika minti tivakeha Kotira avataavaro viva vika naarumataa
karara nimiharo, nora rovaravata vara kaivaro vika ntaihama kaira.
(Kaarantura 11:31-34)
16 Ho mintimanta tinavu kaivaqaukavara aahara vataini nái *seri*
naavuqi vaiha, Mosika Eronika Kotira kaiqa vara amite variatanta
kaiqara taara neha tiha, Vitanta kia tinavuqaa raqikiataarave, ti
variara.
17 Vika minti ti variara kaara ⌞Noravano tivaro⌟ vatavano qantua
vimanta Dataanika Abiraamuka náit*anta* vainti nahentiaravata vata
viraqi ekaa aqu vuavaro vatavano vika aqu ravaaqavu kaira. (Kaaran-
tura 16:31-32)
18 Ihavano naaruvaihairo tuvuntero, vitanta avataqi vuaka qora
vaiintinavu tatoqa aqu kaira. (Kaarantura 16:35)
19 Tinavu kaivaqaukavara Horepi Aiqinaqi vaiha *kori*qohai puru-
makau naati *maraqura/varaha* vo autukaara.
Vika *kori*qohai aututaa haikara vo haika vo haika varake, vi haikara
ihaqi ravitake viraqohai purumakau autuke, vi haikara quahama
amiteha tinavu variqave ti variara.
20 Vika Noravano takuqi vai Variqara tauvaqa utu amite, puru-
makauvano ukau ne vaira vira *maraqura/varaha* autuke, virara tinavu
variqave ti variara.
21 Noravano Kotiva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa tinavu
kaivaqaukavara vara nimiteharo Isipi kauquqihairo vika ruaruama
nimitaira, viraravata tauru kaara.
22 Vika Isipiqi variavaro Noravano Kotiva vi kaiqara vi kaiqara vara
nimitero, viraqaahairo viva vika ntita varero Naare Namari vainaini
anintero, vo qara i kaiqara vara nimitaimanta vaiinti nahenti vi kaiqara
tave voqamake ravuku vuara.
23 Ho vika una variqa aututaara kaara Kotiva vika vehi autu
kareva auti vaivaro nai kaamatai vaiintiva Mosiva himpiro, tinavu
kaivaqaukavara auta ntuva nimitaivaro Kotira arara itaiva vaahama
vivaro kia vika vehi autu taiqa kaira.
24 Ho tinavu kaivaqaukavara Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero vi vatara
ni nimirerave ti uvarara kia quqaave tivake, vika vi vatarara kia antuqa
arimanta qeteha kia vi vataraqaa vireka auti variara.
25 Vi entara vika nái *seri* naavuqi vaiha Kotirara nuntu nauntu tivaqi
viha kia Nora Kotira uva avatareka auti variara.
26 Tinavu kaivaqaukavara kia vira uva iriara kaara Kotiva nai kauqu
vika avuana vatero tiharo, Ne variqi vi vuru aahara vatainima qutu
vivarave.
27 Te vo vatanaa vo vatanaaka qaqi kaari vika ne kuvuarama teka
naatarakeha vika rumpa vare, vo vataini vo vataini vuru raumpirima
kevarave, tira.
28 Ho tinavu kaivaqaukavara Nora Kotirara kia noraiqaake iriraiti,
oru Peora Aiqinaini vaiha una variqa Baalira quahama amite variara.

Vika qumina haika, kia qaqi variqiro vi vai haikara, virara variqave tivakeha quahama amiteha, vo *ofaa* vo *ofaa* vira amitaa kararavata ne variara.

29 Vika vi okarara qora okara autuara kaara Nora Kotira arara itaivaro viva nora rovara vara kaivaro vi rovarava vikaqi qovara-maviro aruqiro vi vaira.

30 Aruqiro vivaro, viraqaahairo Finiaasiva himpiro oru qora kaiqa vare variatanta arukaivaro nora rovara viva taiqa vira. (Kaarantura 25:6-9)

31 Finiaasiva mintirara ti, tenavu Isareri vatevata virara quaheha tiha, Viva avuqavuqama kero mintima kairave.

Ekaa naantiara kuvuarama tekavata Finiaasirara tenavu tiainan-temake tivarave, turo.

32 Ho tinavu kaivaqaukavara Meriba Namari vainaini oru vaiha qaiqaa Kotira qoraiqama amitaara kaara Kotira arara itaivaro Mosir-aqaavata uva vataira.

33 Vika qora okara auti variara kaara Mosiva popohaivaro vika nitiharo kia uva avuqavu tiraitiro, hampi uva tira kaara Kotiva Mosir-aqaavata uva vataira.

34 Ho tinavu kaivaqaukavara Kotiva vika kaama nimitai vataraqaa oru vaiha, vika Kotira uva raqakeha kia vi vatanaa vi vatanaaka mini variaka ekaa aru taiqa karaiti, 35 vika hampata naata vaati varateha, vi vatanaaka qora okara auti variantemake, vikavata qora okara autuqi vi variara.

36 Vika vi vatanaaka una variqa *maraqura/varaha* quahama nimite variara kaara vika qoraiqama vuara.

37 Tinavu kaivaqaukavara nái maaquve raavurave arukeha, una variqa vikara iha quara nimite variara. (Lo 32:17)

38 Mpo, vika vaintivara kia qora okara autuamanta, tinavu kaivaqaukavara Kenaani una variqara iriha qumina vika aruke iha quara nimite variarave.

Vira kaara vika vaintivara naarevano maa vatara qoraiqama kaira.

39 Vika nái qora okara autura kaara vika qoraiqamake variara. Hampi nariro ni vai nahentiva nai vaati qoraiqama amitaintemake, vika Nora Kotira qoraiqama amite variara.

40 Ho vika mintiara kaara Nora Kotira arara itaivaro nai vaiinti nahentiara tiharo, Te tenta kaama tauna vaiinti nahentikara kia ti hantuqa harimantama vauro, tira.

41 Viva vo vatanaa vo vatanaaka qaqi kaimanta vika iqoka raquqi viha tinavu kaivaqaukavara naatarakeha vikaqaa raqiki variara.

42 Vika navutaaka kempukaiqama keha vikaqaa raqikiha, airi maara vikaqaa vate variamanta vika qoraiqamavi variara.

43 Vika mintimake variavaro airi tataa Noravano Kotiva tinavu kaivaqaukavara ruaruama nimite vaimantavata, vika qaqiqai vira tauvaqa utu amiteha qora okara auti variara kaara vika anomake qoraiqamavi variara.

44 Vika mintimake variqi vivi,

viraqaahai vika Nora Kotirara ike mpo tiha vira aaraavaro viva kia vika qaqira karaitiro, vika ike mpo tia uvara iri vaira.

45 Viva aaqurihama nimite vaivara tiro, vika uva iriro, nai haaru tivakero taatau tai uvarara iriteharo, vika vehakuma nimitaira.

46 Mintiharoma viva navutaaka tinavu kaivaqaukavara rumpataaka vo avu aato nimimanta vika tinavu kaivaqaukavarara mpo ike tiva nimite variara.

47 Mpo Noravauvo, are tinavu Variqavanoma variaro. Are haaru tinavu kaivaqaukavara kahaqianantema kera, qaiqaa vo vatanaa vo vatanaaka vataihaira tinavu ruvaaquma kera tivita varera tintanavu maaqaini vuru kaane.

Are mintiraqe tenavu ariara koqeve tiha, ai autuvano takuqi vaira tuahera kaare.

48 Noravano Kotiva tinavu Isareri Variqavano vairara ti, kaiqenavu vira autu vatevata naantiara ekaa entavata tuaheraqi vuare.

Kairamanta ekaa vaiinti nahenti vi uvarara quqaave tiate. Ne ekaa Nora Kotira autu tuahera kaaterama turo.

107

1 Nora Kotira okaravano koqe okaraqai vaivaro vira muntukavano tinavuara ekaa enta variqiro vuainarara ti, kaiqenavu virara koqeve tivaqi vuare.

2 Ekaa vaiinti nahenti Noravano Kotiva ni kuvantu nimitaika, ne ekaa Kotirara koqeve tiate.

Viva navutaaka kauquqihairo ni ruaruama nimiteharo 3 vo vataihairo kuari avu urinaihairove, kuari avu aqu vinaihairove, *noti*hairove, ni ntita varairave.

4 Niqihai vokiaka haaru aahara vataini vi aniha, nora vatuka voqi oru variare ti, kia ho vi vatukara rantakaara.

5 Vika voqama kero kararavata namariaravata antuqa arimanta tiha, Mpo, 6 tenavu qoraiqamama virarave tivake variaraqihai Nora Kotira aaraavaro viva vika qoraiqamavi variaraqihairo ruaruama nimitero 7 vika ntita varero avuqavu aaraqaa viviro, vo vatuka vika vaireka ia vatukaraqi vuru kaira.

8 Noravano Kotiva mintima keharo vika koqema nimiteharo nora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vara nimitairara iriha, vika Nora Kotirara koqeve tiate.

9 Namari naataa imanta variavaro viva vika namari nimimanta ho ne variara.

Vika karara antuqa arimanta variavaro viva vika kara nimimanta ho ne variara.

10-11 Niqihai vokiaka haaru Noravano Kotiva nai virini kantaaqaini vaira uva raqakeha vira uva maara kia irireka auti variara kaara, Kotiva qaqi kaimanta navutaaka vika karapuhiqi *seni*qohai rumpa taamanta vika voqama kero konkira ariraqi vaiha, ke ke tivaqi vi variara.

12 Kotiva qaqi kaimanta vika rumpataaka vukaari utiha navutaaka
kaiqa vara nimite variavaro, vika kempukavano taiqa vimanta vataini
hiqintuavaro kia vika kahaqiarirava vovanovata vaira.
13 Vika mintimake variaraqihai Nora Kotira aaraavaro viva vika
qoraiqamavi variaraqihairo ruaruama nimiteharo, 14 *seni*qohai
rumpataara ruqema kero, voqama kero konkira ariraqihairo vika
ntita varaira.

15 Noravano Kotiva mintima keharo vika koqema nimiteharo nora
kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vara nimitairara iriha, vika Nora Kotirara
koqeve tiate.
16 Viva *baraasi* oriqohai vaantaavura qenti aututaara ravantiaqa
aqukero, qenti rutaqute varia *aini*ravata kinta kaantama kero aquke
vaivama vaivo.

17 Niqihai haaru vokiaka Kotira uva raqakaara kaara nora rovara-
vano vika ntaihaira.
Vika qora okara autuara kaara aihaviraara vare antura ntiha 18 kia
karavata naataa imanta aumakaa qutireka auti variara.
19 Vika mintimake variaraqihai Nora Kotira aaraavaro viva vika
qoraiqamavi variaraqihairo ruaruama nimitaira.
20 Viva uva tivaro vira uvavano vika vaata koqema nimitaimanta vika
kia qutu viraiti, qaqi koqemake variara.
21 Noravano Kotiva mintima kero vika koqema nimiteharo nora kaiqa
vo kaiqa vo kaiqa vara nimitairara iriha, vika Nora Kotirara koqeve
tiate.
22 Kaira vika Kotirara koqeve ti *ofaa*ra autu amiteha, quaheha ihi
tivaqi viha, viva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vika vara nimitairara,
vaiinti nahenti tiva nimiate.

23 Niqihai vokiaka *sipi*qi nora namariqaa vo vataini vo vataini vi
aniha, monu kaiqa vareha airaira vuru keha vaiinti nahenti nimi
variara.
24 Vika *sipi*qi nora namariqaa vi aniha, Noravano Kotiva vo kaiqa vo
kaiqa, kempuka kaiqa vare vaira tavaara.
25 Vika tavaavaro Noravano tivaro aaronaavano qovarama viro
nora namari vira venta venta i vaivaro namarivano voqama kero
kumpetaqiro viharo 26 *sipi* muntuvi aquke vuruvi aqukero i vaivaro
*sipi*vano otunte uruntemaqiro vi vaira.
Minti vaimanta *sipi*qi kaiqa varaaka, Mpo, tenavu raqutu vuarorave
tivakeha, voqamake qete variara.
27 Iha namari naaka vueraiqiantemake, vika taventu vauntumaqi
niha, Mpo, tenavu nana haika autukee kahaqira haika varaainarave?
ti variara. 28 Vika mintimake variaraqihai Nora Kotira aaraavaro viva
vika qoraiqamavi variaraqihairo ruaruama nimitaira.
29 Viva tivaro aaronaa utiva taiqa vivaro namarivanovata kia kum-
petaraitiro, tiremakero vaira.
30 Nora namarivano tirema kero vaimanta vika vira tave, quahake
variavaro viva vika ntita varero vika nái vireka ianaini koqema kero
vuru kaira.

31 Noravano Kotiva mintima kero vika koqema nimiteharo nora
kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vara nimitairara iriha, vika Nora Kotirara
koqeve tiate.
32 Vika Kotira vaiinti nahenti hampata ruvaaqumavi vaiha, vira nora
autuara tiva qoqaiqama kaate.
Vika qiata vaiinti nivutana ruvaaqumavi vaiha, vira autu tuahera
kaate.

33-34 Vaiinti nahenti qora kaiqa vare variara kaara Noravano tivaro
taatika namarivanove, inaara namarivanove, aaharaiqama vivaro
aruvu namarivanovata taiqa vivaro vatavano aaharaiqama viro vaira.
Karavano koqema keharo qampiqe vai vatara viva qoraiqama
kaivaro vi vataraqi kia karavano qaiqaavata qampiqaira.

35 Ho Noravano qaiqaa tivaro aahara vataqaa namarivano voqi voqi
tuvi vaira.
36 Namarivano koqema kero tuvi vaivaro, viva karara aavoqiaka ntita
varero vuru mini kaimanta vika mini vatuka autuke variara.
37 Vika mini vaiha naahoqi karavata *uaini* naaquntavata utukeha,
koqemake varakeha ne variara.
38 Noravano nai vaiinti nahenti koqema nimitaimanta vika airi
vainti vatake vataavaro viva vika purumakauvata airiqama kaimanta
variara.
39 Navutaaka vika hampata raqiha vika naatarake kaurira haika
nimiha nora maara vikaqaa vataamanta qoraiqamavi varia en-
tara, 40 Noravano Kotiva vika navutaaka nora autu vataakara kia
noraiqaakero iriraitiro, viva vika autu vatainiqama kero nititama
kaimanta vika aahara vataini kia aaravata vainaini hampi vi ani
variara. (ves 39-40 Hiparu uvavano kia kankomakero vaira.)
41 Vehi vaiinti nahenti vo haika vo haikara aavoqiha qoraiqamavi
variaka, Noravano vika ruaruama nimiteharo koqema nimitaira. Viva
vika vaintivaravata airiqama kaimanta vika airi sipisipi voqaara vari-
ara.
42 Noravano Kotiva mintima kero vehi vaiinti nahenti kahaqi
vaimanta avuqavu ni variaka vira kaiqa taveha, quahe variamanta,
qora okara auti variaka kia uvavata tiraiti, evaara variara.
43 Ho koqe avu aato vataaka ne koqemake te qara ntuva tauna uvara
aatoqi iriteha, Nora Kotira muntukavano tinavuara vairara noraiqaake
iriqi vuate.

108

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 O Kotio, te ariqaa muntuvi vauraro ti muntukaqihairo paru i
vaimanta te ihi tivaqi viha ai autu tuahera karerave.
2 Ho ti maraquravauvo, himpuane.
Ti *kitaa kulele*vauvo, himpuate. Himpiqenavu ihi tivaqi viha kuari
vauraqama kaariraro uru ntaarire.
3 Noravauvo, te vo vatanaa vo vatanaaka nivutaini vaiha ai autu
tuaheraqi virerave.
Te vo vaiinti nahenti vainaini oru vaiha ariara ihi tivaqi virerave.

4 Are vaiinti nahenti aaqurihama nimite variarava nai uri aatarakero voqavatama vaivo. Viva maaqaahairo oru viviro, vurura naaruvaini oru ntairave.
Are nena vaiinti nahentiara noraiqaakera iriqira vi variara okarava, vivavata maaqaahairo oru viviro, vurura tonavuvano vairaqaa oru ntairave.
5 O Kotio, naaruvaihaira nena mpeqa okara vaiinti nahenti numiqairamanta tavaate.
Nena takuqi vai okarara qoqaa qovarama kaira ekaa vataini variaka tavaate.
6 Mpo, are te ai aarauna uvara irihara, tinavu ai muntukavano vai vaiinti nahentika nena kempukaqohaira ruaruama timitairaqe ho variare.
7 Mpo Kotio, are nena turuaraini vaihara maa uvara tianarave:
Te Kotika te navutaaka naatarake Sekemi vatukavata, Sukoti Uqitaini vai vataravata, rairake tenta vaiinti nahenti nimirerave.
8 Gileaativata Manasevata te una vatatantama vaivo.
Efaraimu vatavano vaireva, ti iqoka tovaqa voqaara vaivaro, Iutaa vatavano vaireva, ti avuhainaa kauru voqaarama vaivo.
9 Moapi vatavano vaireva, te namari tunti vauna tanura voqaarama vaivo.
Idomu vatavano vaireva, tenta *su* rahunkuke aqu kauna vatavama vaivo.
Te Pirisia vataini vaiha vora ntuvaqi virerave, tianarave. Kotio, are minti tianarave.

10 Mpo Kotio, tavave ti tivita varairaqe te vaantaavuravano ututuma tai vatukaraqi ho oru virarave?
Tavave ti tivita varairaqe te oru Idomu vatanaaka naatara kararave?
11 Ho are mintiataarave. Vate maa entara are kia mintiraitira, tinavu tauvaqa utu timitera, kia tinavu iqoka vaiinti hampata vuaro.
12 Vaiintivano tinavu kahaqiarirava kia ho vairara tira, arema tinavu kahaqiraqe tenavu navutaaka ho naatara kararave, turo.

13 Kotiva tinavu mantaraini vairera, tenavu homa navutaaka naatara kaariraro viva vikaqaa aiqu ntava taanaro.

109

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, te ai autu tuahere vauraukama vauro. Virara iriharama are kia evaara vairaitira, te ai aare vauna uvara irihara ti kahaqiane, turo.
2 ⌞Are kiae iriaro?⌟ Qora okara auti variaka tiriara tauvaqa vauraa uva ti variavo.
Vika una uva tiqaa ntuvakeha ti variavo.
3 Vika ti qoraiqama timitareka ti ututuma teha qora uva, vo uva vo uva ti variavo.
Oho, qumina uva kaara vika minti ti variavo.
4 Te vikara muntuka vateha vikara iriha ai aarama nimitauramanta vika kia virara iriraiti, tiqaa uva vatareka auti variavo.
5 Te koqe okara autu nimitauramanta vika qora okaraqai tinta autu timitaavo.

Te vikara antuqa vaimanta vauramanta vika kiama tiriara antuqa arimanta variavo.
6 Oho, are kia koqe *ko* ti vai vaiintira vo kaama tairaro vi vaiintiva ti navutaara uva iriarire. Nai navutaava nai vira *ko* iriarire. 7 Are qaqi kairaro viva vira *ko* iri taiqakero, virara quqaama ariqaa uva vaivo tiarire.
Ti navutaava ai aaraaina entara are vira uvara qora uvama vaivo tiane.
8 Are viva qaqi variaina entara qiquqama kairaro viva vaaka qutu viraro vovano viva raqikiaina kaiqara varaarire. (Kaiqa Varora 1:20)
9 Are kairaro viva vaaka qutu viramanta vira vaintinavu viqa vainti kia qovavata vaika vaivaro vira naatavanovata tentoqa variarire.
10 Are qaqi kairamanta vira vaintivara vehiqamavi qumina vi aniha karara naarumaqi nuate.
Are qaqi kairamanta vinavuka naavuvata rampai aquke vika nititama kaimanta kia naavuqivata variate.
11 Are ti navutaara qoraiqama amitehara, qaqi kairamanta viraqi viqateka aninte, viva iaina haikara, vatave airairave ekaa vi haikara vi haikara raqiake varaate. Are qaqi kairamanta vo vatanaaka aninte, viva kaiqa vareharo vukaari utukero vara vatai haikara, ekaa vi haikara muara varaate.
12 Are qaqi kairaro kia vo vaiintivanovata vi vaiintira aaqurihama amitaarire.
Viva qutu virara are qaqi kairaro kia vovanovata vira viqa vaintinavuara mpoqama nimitaarire.
13 Are qaqi kairamanta viva kuvuarama taika vaaka qutu vimanta, naantiara vai vaiinti nahentika vika nutu kia iritaraiti, ekaara tauru kaate.
14 Oho, Noravano Kotiva ti navutaara kaivaqaukavara qora okara autuara kia tauru karaitiro, qaqi iritaarire.
Vira nova qora kaiqa varai uvaravata kia nunka amitairaqe te hove tiataarave.
15 Ho Noravauvo, are vi vaiintira ankuvano qora okara autua uvara ekaa enta qaqi iritehara kia nunka nimitaraitira, are qaqi kairamanta ekaa vaiinti nahenti vikara tauruke qumimaqama kaate.
16 Vi vaiintiva kia vo vaiintiara kaiqe te vira koqema amitaare tiraitiro, viva vehi vaiinti nahentive, vo haika vo haikara aavoqiakave, nora maaraqi variakave, viva vika qoraiqama nimitaqiro vira kaara vika qutu vuarave.
17 Vi vaiintiva kia koqe uvara quaharaitiro, viva qora uvaraqai quaheharo vo vaiinti vo vaiintiara ne vaaquqama vuate ti vaivama vairave. Oho, vi uvara tirava nai vaaquqama vuarire.
Vi vaiintiva kia Kotira aareharo vo vaiintivata koqema amitaane tiraitiro vairave. Vira kaara Kotiva naivata kia koqema amitaarire.
18 Vaiintivano utavaaqa nonku taintemakero, vi vaiintiva vaiinti nahentiara vaaquqama vuate tivaqiro vi vairave.
Oho, namari naavaro vaataqi viqetaintema kero, vira qora uvavano vira vaataqi oriqetero nai qoraiqama amitairaqe te hove tiataarave.
Vahavera vaataqaa tutiqama kaivaro vuhaariqi viqetaintema kero, vira qora uvavano nai vuhaari qoraiqama kairaqe te hove tiataarave.
19 Oho, vira qora uvavano nai qoraiqama amiteharo kia vira tuta karaitiro, utavaaqa nonkutaira voqaara vira naavuma tairaro,

tavaarana *reti* rumpa taira voqaara ekaa enta vira ututuma teharo vairaqe te hove tiataarave.
20 Tiriara qora uva ti variakave, tiqaa una uva ntuvakeha ti variakave, Noravano Kotiva mintimakero nái qoraiqama nimitairaqe te hove tiataarave.

21 Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variaravama variaro. Are nena nora autu koqerara irihara, ti koqema timitaane. Ekaa enta ai muntukavano tiriara vairara tira, are navutaaka kauquqihaira ti qaqini vara kaane.
22 Mpo, te vehi vaiintivano vaiha te tenta kahaqiarirava kia vaimanta vauraro ti muntukavanovata qoraiqimantama vauro.
23 Erainaini kuarivano aqu vireva ivaro maraquravano vukaiqama viro taiqa vintemake, te inaaraiqaqai varike taiqa virerave. Kaintaaqa ruqutu venta kaantemakero, ti qaqira kaivo.
24 Te kara aurama tauraro ti torivano kia kempukaiqivaro ti vaatavano oqita vivaro vuhaariru aqu vimantama vauro.
25 Vaiinti nahenti ti tauvaqa vauraa uva tiavo. Vika ti taveha nái qiata runkinkiri iha naaraihama timite variavo.
26 Mpo Noravauvo, are ti Variqavano variararo ai muntukavano tiriara vairara tira, are ti ruaruama timitaane.
27 Are mintiramanta ti navutaaka kankomake iri tave tiha, Oho, Noravano Kotiva vira ruaruama amite vaivama vaivo, tivarave.
28 Vika tiriara tiha, Kotiva vira qoraiqama amitairaro vaaquqama vuarire, tivara are kia mintiraitira, ti koqema timitenara.
Are ti qoraiqama timite variaka náiv*ata* qoraiqama nimitehara vika vara muntuvi kairaqe te ai kaiqa vaiintivano virara quahaare.
29 Are qaqi kairamanta ti navutaaka anomake kauruate.
Are qaqi kairaro vukai tavunavano vaiinti naavuma taintema kero, kaurira haikavano vika naavuma taarire.

30-31 Kia ho nái kahaqika variamanta hauri navutaaka vikaqaa uva vateha vika arukevorave tiro, Noravano Kotiva vika tataaqa himpi vaiharo vika kahaqirara ti, te naverai tivaqi viha Nora Kotira autu nora ami, virara koqeve tirera. Te vaiinti nahenti ruvaaqumavi vainaini vaiha, vira autu tuahera kareravema turo.

110

Devitiva maa ihira qara ntuvatora
1 Noravano Kotiva ti Nora Vaiintiara tiharo, Are uritarera tinta kauqu tanaraini oquvi vairaqe te ai navutaaka aru naatara amitaarirara are vikaqaata nena aiqu ntava taane, tirave. (Mat 22:44; Maaki 12:36; Ruki 20:42-43; Kaiqa Va 2:34-35; 1 Korinti 15:25; Epa 1:20-22; Ko 3:1; Hiparu 1:13, 8:1, 10:12-13)
2 Noravano Kotiva ai voqavata noraiqama kairara are Saioni vatukaihaira airi vataqaa raqikiqira vihara nena navutaakaqaavata raqikinarave.
3 Are nena navutaaka hampata raqireva ina entara ai iqoka vaiinti iqoka raquataa iramanta raqivarave.
Toqaqi varavuvano ukau qaraakaiqama amitaintema kera, are vo enta vo enta qaraaka kempuka varenarave.

4 Noravano Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo ariara mintima tivo:
Merikisitekira voqaantema kera, are ekaa entama Kotira kaiqa vara
amitena vaiintiva vainarave, tirave. Ho Noravano Kotiva kiama vi
uvara qaqirakero vo uva tianarove. (Okara 14:18)
5 Noravano ai kauqu tanaraini vaiharo ai kempukaiqama ami-
taqiro vuanaro. Vira arara itaaina entara viva avuhainauka hampata
raquqiro viharo vika kempuka taiqa kaanaro.
6 Naantiara viva vo vatanaa vo vatanaaka qora okara autira kaara
vika qiata rukavu raakavuma kairaro vika vaatavano vata maata
mpiqa viro varianaro.
7 Avuhainaava namarivano aara auvahini tuvinara nairaro vi na-
mariva vira kempukaiqama kairaro viva navutaaka naataraqiro vua-
naro.

111

1 Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.
Te vira vaiinti nahenti ruvaaqumavi vainaini vaiha, ekaa tenta
muntukaqihai Nora Kotira autu noraiqama keha, viva varai kaiqara
vika tiva nimiqi virera.
2 Noravano Kotiva tinavu vara timite vai kaiqava, nai nora kaiqa, vo
kaiqa vo kaiqa vaimantara ti, virara voqamake quaheha variaka vira
okara irireka aato tara iha variarave.
3 Viva vo kaiqa vo kaiqa vare vaiva, vi kaiqava vira mpeqa okara-
vano takuqi vairavata, viva uritarero avuhainaava vairaravata, tinavu
humiqe vaira.
Mpo, viva avuqavuqama keharo vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi
vairava kia taiqa viraitiro, ekaa enta qaqi variqiro vuanarove. 4 Viva
aahuva kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa tinavu vara timite vaiva nora kaiqa
vairara ti, tenavu virara kia tauru karaiti, qaqi iriqi virerave.
Mpo, Noravano Kotiva tinavu koqema timiteharo tinavuara aaquri-
hama timite vaivama vaivo.
5 Vira aatu qeteha koqemake vira uva iriqi vi variakaqaa viva
raqikiharo kara nimi vairave.
Viva nai vaiinti nahenti hampata uva tiva taatau taira kia tauru
karaitiro, ekaa enta vi uvara iriqiro vi vairave.
6 Viva tinavu nai vaiinti nahenti nai kempuka humiqeharo, vo
vatanaa vo vatanaaka ia vatara tinavu timimanta varaunara.
7 Viva vare vai kaiqava, ekaa vi kaiqava avuqavu vai kaiqava vaivaro,
viva uva maara tiva taivavata tinavu kahaqiaina uvava vaimanta
tenavu homa vi uvaraqaa muntuvi vairara.
8 Noravano Kotiva tinavuara noraiqaakero iriharo tinavu
avuqavuqama timi tareva nai uva maara tivataiva kia taiqa viraitiro,
ekaa enta variqiro vuanaro.
9 Viva nai vaiinti nahenti kuvantu nimitero, vika hampata vaiharo
uva tiva taatau kero vataira. Viva vi uvara kia qaqira kairaro ekaa
entama qaqi varianaro.
Mpo, tenavu vira mpeqa okara takuqi vairara iriha, voqamake qeteha
vauro.
10 Vaiintivano koqe avu aato varareva irera, viva hoqare Kotira aatu
qeteharo variarire.
Vira uva maara iriqi vi variaka variavaro viva vika koqe avu aato
nimimanta variara.

Ho kaiqenavu vira autu ekaa enta ekaa enta tuaheraare.

112

1 Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.

Nora Kotira aatu qeteharo vira uva avataqiro vi vai vaiintira Noravano Kotiva vira koqema amite vaira.

2 Kotiva vira vaintivaravata koqema nimitaira vaiinti nahenti vinavuka nora autu nimimanta vinavuka nora kempuka vatekama vaivara.
3 Vira vaintivara airi monu airaira vataimanta vaiinti nahenti vinavuka parumakeha nimirara kia tauru karaiti, qaqi iritevara.
4 Noravano vaiinti nahenti koqema nimiteharo aaqurihama nimite vaiva vairara ti, avuqavu ni vai vaiinti nahentika konkira ariraqi vaivaro viva vika ataama nimitaanaro.
5 Paruma keharo nai kenauka kahaqiharo *dinau* monuvata nimi vai vaiintira Kotiva vira koqema amitairaro quahaanaro.
6 Vi vaiintiva kia qoraiqama viraitiro, koqema kero variqiro viramanta vaiinti nahenti viva avuqavu kaiqa varainarara qaqi iritevara.
7 Vi vaiintiva Nora Kotirara noraiqaakero iriqiro vivaro vira muntukavano paru ivaro vaiharo, qora vakaakavano qovaraiqiaina entaraqaa viva kia qetaanaro.
8 Vira muntukavano Kotirara noraiqaakero vaivarora tiro, viva kia vo haikara noraiqaakero iriharo vira aatu qetaraitiro, Kotiva ti navutaaka naatarama timitaanarove, ti vaira.
9 Vi vaiintiva paruma kero vehi vaiinti nahenti airaira viti viri nimi vaimanta, vika nora autu vira amivaro viva nora vaiinti varianaro. Vika vira avuqavu okarara kia tauru karaiti, qaqi iritevara.
10 Qora okara auti vaika vi vaiintira taveha arara itairamanta vaivara. Vika nái aarai *tentiri tiha/teti aneha* variqi vi, vuru taiqa vivara.

Qora kaiqa vare vaika vika antuqavano vaina haikava kia qovaraiqiraitiro, quminaiqama vuanaro.

113

1 Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.

Ne Nora Kotira kaiqa vaiinti nahenti, vira autu tuahera kaate.

Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera karerama turo.

2 Kaiqenavu vatevata, naantiara ekaa entavata, Nora Kotira autu tuaheraqi vuare.
3 Ne kuari avu urinaini variakavata, uritarero aquvinaini variakavata, ekaa ne Nora Kotira autu tuahera kaate.
4 Noravano Kotiva ekaa vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqiki vaiva vaivaro, vira mpeqa okaravano takuqi vaiva naaruvavata uri aatarakero vaira.
5 Nai tavave tinavu Variqa Nora Kotira voqaara vaivo?

Viva nai virini kantaaqaini vaiharo nai avuhainaa taintaqaa oquvi vaiharo 6 naaruvavata vatavata viavi tave vaira.
7 Vehi vaiinti nahenti qoraiqamavi konkomaqi variakave, vo haika vo haikara aavoqiha nora maaraqi variakave, viva vika vika ntita varero,
8 qiata vaiintinavu varianaini vuru kaimanta koqemake variara.

9 Viva *naahiara/qururaiqama* vua nahentika koqema nimitaimanta vika airi vainti vatate quaheha variara.
Ho kaiqenavu qaiqaavata Nora Kotira autu tuahera kaare.

114

1 Haaru tinavu kaivaqaukavara Isareri vika Isipi mini ke aniara. Iekopira vaintivara vo uvaqihai ti varia vatanaaka mini ke aniara.
2 Vi entara Noravano Kotiva Iutaa vikara tinta vaiinti nahentima variavo tivakero, Isareriara, Vika tenta kaama tauna vaiinti nahentikama variavo, tira.

3 ⌞Ho Isareri vika Isipi ke vuavaro⌟ Naare Namarivano vika tavero qetakero vivaro Iotani Namarivanovata kia tuviraitiro, tuvurantero vira.
4 Namarivano mintivaro vo aiqina vo aiqinavano memeraavano ravukuvi ravukuvi intemake, qaki qaki i variavaro, inaara aiqinavanovata sipisipi naativano ravukuvi ravukuvi intemake, qaki qaki i variara.

5 Naare Namarivauvo, vi entara nana haikavano qovaraiqivarae are qetakera vuanarave?
Iotani Namarivauvo, nantivarae are kia tuviraitira, tuvurantera vuanarave?
6 Aiqinataario, vi entara ne nana kaarae memeraavano ravukuvi ravukuvi intemake, qaki qaki i variarave?
Ne inaara aiqinavauvo, nana kaarae sipisipi naativano ravukuvi ravukuvi intemake, qaki qaki i variarave?

7 Vatavauvo, vate Noravano Kotiva tuvirara are qetehara qaki qaki iane. Iekopira Variqavano tuvirara are qetehara ntiri ntiri iane.
8 Viva nora ori tuqantaa kaivaro orivano varuva namari kuquviro vairave.
Viva tivaro kempuka oriqihairo ruvu namarivano noraiqaakero tuvi vairarama turo.

115

1 Noravauvo, tenavu tentanavu hutu tuahera kaarorave.
Ai muntukavano tinavuara vaivara are tinavuara noraiqaakera iriqira vi varianarara ti, tenavu tentanavu hutu kia tuahera karaiti, ai nora autu tuaheraqi virerave.

2 Oho, vo vatanaa vo vatanaaka nantihae tinavu ireha tiha, Tantoe ni Variqavano vaivo? ti variara.
3 Tinavu Variqavano naaruvaini vaiharo, nai nana nana kaiqa varaataa ira vare vaira.
4 Tinavu Variqavano mintimakero vaimanta vo vatanaa vo vatanaaka variqa vaireka, vaiintivano kauquqohai aututaaka variara. Vaiintivano *kori*ve *silvaa*ve varake, vi haikaraqohai una variqa autukeha vate variara.
5 Ike, una variqa vika no vaimantavata, kia ho uva tivara.
Vika avu vaimantavata, kia ho tavevara.
6 Vika aato vaimantavata, kia ho uva irivara.

Vika aiqi vaimantavata, kia ho uhirevara. 7 Vika kauqu vaimantavata, kia ho auteha tavevara.

Vika aiqu vaimantavata, kia ho nivara.

Vika noqihai kia ho uva voqavata tivara.

8 Oho, una variqa auti variaka variqi vi, naantiara vika nái aututaa haikara vira voqaantemake vaivara.

Qaqi vaiinti nahenti una variqara noraiqaake iri variaka, vikavata vohaa qaramake vira voqaara vaivara.

9 Ne Isareri, Nora Kotiraqaa kempukaiqamake muntuvi variate.

Vivama ni kahaqiharo, kainkevano vaiinti antua amitaintema kero, ni antua nimite vairave.

10 Eronira anku Kotira kaiqa vara amite variaka, ne Kotiraqaa kempukaiqamake muntuvi variate. Vivama ni kahaqiharo, kainkevano vaiinti antua amitaintema kero, ni antua nimite vairave.

11 Nora Kotira aatu qeteha koqemake ni variaka, nevata Kotiraqaa kempukaiqamake muntuvi variate.

Vivama ni kahaqiharo, kainkevano vaiinti antua amitaintema kero, ni antua nimite vairave.

12 Noravano Kotiva kia tinavuara tauru karaitiro, viva tinavuara iriharo tinavu koqema timitaanaro.

Viva tinavu Isareri koqema timiteharo, Eronira anku Kotira kaiqa vara amite variakavata koqema nimitaanaro.

13 Nora autu vataakave, inaara autu vataakave, Nora Kotira aatu qeteha koqemake ni variaka, viva ekaa vika koqema nimitaanaro.

14 Mpo, kairaro Noravano Kotiva airi vainti ni nimiro, ni vaintivaravata airiqama kaarire.

15 Kairaro Noravano Kotiva naaruvavata vatavata autu kero vataiva, viva ni koqema nimitaarire.

16 Naaruvavano nai Noravano Kotiva iva vaivaro, vatavano tinavu vaiinti nahenti timitaivama vaivo.

17 Qutu vuaka evaara varianaini otu variarara ti, vika kiama ho Nora Kotira autu tuahera kevara.

18 Tenavu qaqi vaurauka vatevata naantiara ekaa entavata Nora Kotirara koqeve tivaqi virera.

Ho kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.

116

1 Te Nora Kotirara ti aaqurihama timitaane turaro viva te vira aaraunara irirara tiro, ti muntukavano voqamakero virara vaimantama vauro.

2 Te vira aarauraro viva nai aato ti timi vairara ti, te tenta qaqi variqi vuaina entara vira aaramaqi virera.

3 Mpo, qutira haikavano naaqunta voqaara tiqaa vunta vaantama kero uqurama taimanta te qutuvi ruhiqauvi vaunara.

Te qutu vuaka varianaini vuarirava aumanto vaimanta te voqamake qeteha vauraro vi maarava ti taiqa kareva auti vaimanta vaunara.

4 Te mintimake vaiha viraqaahai Nora Kotira aareha tiha, Mpo Noravauvo, ti ruaruama timitairaqe te kia qutu vuare, tunara.

5 Noravano Kotiva tinavu aaqurihama timiteharo tinavu koqema
timite vaivama vairo. Tinavu Variqavano tinavuara mpo ike ti vaivama
vairo.
6 Kia ho nái kahaqi varia vaiinti nahentika variavaro Noravano
Kotiva vika antua nimite vaimanta vika ho variara.
Tevata mintimake qoraiqamavi vauraro viva ti ruaruama timitaira.
7 Noravano Kotiva mintima kero ti koqema timitaivaro ti muntuka-
vano paru i vaimanta vauro.

8 Noravauvo, te qutuvi ruhiqauvi vaurara are ti ruaruama timitera,
ti auquru aaharaiqama timitera, tiriara hiqintuantorave tira, are tiqaa
koqema kera raqikiqira vuanararama turo.
9 Noravano Kotiva mintima kero ti kahaqirara ti, te maa vataraqaa
qaqi variqi vuaina entara vira avuqaa koqemake nuvaqi virera.
10 Te Kotirara viva quqaama ti kahaqianarove tivakeha vira aareha
tiha, Mpo Noravauvo, nora maaravano tiqaa vaivo, tunara.
11 Vi entara ti muntukavano qoraiqimanta vaiha te tiha, Ike, ekaa
vaiintivano ti varia uvava una uvaqaima vaivo, tunara.

12 ⌞Te mintimake iriha vauraro Noravano Kotiva ti koqema timitaira.⌟
Ike, viva ti koqema timitairara iriha te nana *ofaa*e vira nai amirarave?
13 ⌞Ho te maa *ofaa*ra vira amirerave.⌟
Te *uaini* kaqa vare oru Nora Kotira avuqaa vaiha, viva ti ruaruama
timitairara iriha virara koqeve tivakeha, vi *uaini*ra qihiara amitarera.
14 Mintimake viraqaahai te vira vaiinti nahenti ruvaaqumavi vainaini
vaiha, te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha vo uva vo uva tiva taunantemake
autirera.

15 Noravano Kotiva nai vaiinti nahentiara noraiqaakero iri vairara
tiro, vikaqihairo vovano qutiraro viva kiama virara qumina haikave
tianaro.
16 Noravauvo, te ai kaiqa vaiintima vauro. Haaru ti nova ai kaiqa
nahenti vaiharo ai kaiqa varaintemake, tevata vate ai kaiqa vare vauro.
Seni naaquntavano ti rumpa taivara are ti qantu timitaaramanta te
qaqini kuvantuvi ho vauro.
17 Are ti mintima timitaanarara ti, te ariara koqeve tiaina *ofaa*ra iha
quara amiteha ai aararera.
18 Mintimake viraqaahai te ai vaiinti nahenti ruvaaqumavi vainaini
vaiha, te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha vo uva vo uva tiva taunantemake
autirera.
19 Noravauvo, te vi *ofaa*ra Ieruharemini ai Naavu vainaini vaiha autu
amitarerave.
Ho aniqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.

117

1 Ne ekaa vo vatanaa vo vatanaaka Nora Kotira autu tuahera kaate.
Ne naato vata maata variaka vira autu noraiqamake tuahera kaate.
2 Vira muntukavano tinavuara voqamakero vaivaro viva tinavuara
noraiqaakero iriqiro vi vairava kia taiqa viraitiro, ekaa enta variqiro vi
variainarara ti, aniqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.

118

1 Kaiqenavu Nora Kotirara koqeve tiare.
Vira okaravano koqe okaraqai vaivaro, vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
2 Kaiqe tenavu ekaa Isareri virara minti tiare:
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove, tiare.
3 Kairamanta Kotira kaiqa vara amite varia vaiintikavata minti tiate:
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove, tiate.
4 Ho kairamanta ekaa vaiinti nahenti Nora Kotira aatu qeteha vira uva koqemake iri variakavata minti tiate:
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove, tiate.

5 Tiqi nora maaravano vaimanta te Nora Kotira aarauraro viva ti uva iriro ti kuvantu timitaira.
6 Noravano Kotiva ti hampata vairara ti, te kia qetarerave. Vaiintivano ti qoraiqama timitaainara aatu kia te qetarerave.
7 Noravano Kotiva ti hampata vaiharo ti kahaqi vaimantara ti, te tenta navutaaka naatarakeha, vika vora ntuva nimitarerave.

8 Koqemama tenavu kia vaiintiqaa muntuvi vairaiti, Nora Kotirara noraiqaake iriqi vuare.
9 Koqemama tenavu kia avuhainaa vaiintive, qiata vaiintive, vikaqaa muntuvi vairaiti, Nora Kotirara noraiqaake iriqi vuare.
10 Airi vo vatanaa vo vatanaaka ti navutaiqiha ti ututuma taamanta, te Nora Kotira kempukaqohai vika vehi autu taiqa kaunara.
11 Vika hihai hihai ani ti ututuma taamanta te Nora Kotira kempukaqohai vika vehi autu taiqa kaunara.
12 Mpora airitahaavano vaiinti arireva vira ututuma taintemake, vika ti ututuma taavaro, ihavano ukau itaqi viro vuru vaaka qimpa vintemake, vika vaaka qutu vuarave.
Te Nora Kotira kempukaqohai vika vehi autu taiqa kaunarave.

13 Oho, vika ti hampata kempukaiqamake raquqi vuamanta te aumakaa hiqintivi ruhiqau vuraro, Noravano Kotiva ti kahaqama timitaira.
14 Ho Noravano Kotiva ti kempukaiqama timite vaiva vaimanta te vira ihi tiva amitarera. Viva ti ruaruama timitaimanta te ho vauro.

15 Kotira vaiinti nahenti vika nái naavuqihai naverai tiha, Noravano Kotiva nai kempuka kauquqohairo navutaaka naatarama kaivo.
16 Vira kempukavano navutaaka naatara timitaivo. Noravano Kotiva nai kempukaqohairo iqoka aatara kaivo.

17 Mpo, te kia qutiraiti, qaqi variqi viha Noravano Kotiva ti kahaqama timitairara vaiinti nahenti tiva nimiqi virera.
18 Noravano Kotiva tiriara viva avuqavu aaraqaa vuarire tiro, ti noraiqamakero ruqutimanta te qoraiqamavi vaurarovata, viva kia ti qaqi kaimanta qutu vunara.

19 Ho Nora Kotira Naavuni tutuka arataa qentinavura qantua timitaiqe te viraqi oriqete vaiha virara koqeve tiare.

20 Maa virama Nora Kotira Naavu qenti vaivo. Avuqavu ni variakaqaima viraqi oriqetevarave.
21 Noravauvo, are te ai aarauna uvara irira, ti ruaruama timitaanarara ti, te ariara koqevema turo.
22 Naavu kaqeha vo oriara qora orive tivake qaqirakaa oriva, vate vi oriva naaquraiqama vivo. (Matiu 21:42)
23 Noravano Kotiva vi haikara autukero vataimanta tenavu tavauraro nai koqe iro vairave.
24 Noravano Kotiva vate maa entara koqe enta tinavu timimantara ti, kaiqenavu tinavu muntukaqihairo koqe iraqe quahaare.
25 Mpo Noravauvo, tinavu ruaruama timitaane. Noravauvo, tinavu kahaqiraqe tenavu ekaa haika autuarirava koqe iro variarire.

26 Noravano Kotiva nai autuqaa ani vai vaiintira koqema amitaanaro. (Mat 21:9)
Aniqenavu Nora Kotira Naavuni vaiha vira quahama amitaare.
27 Noravano Kotiva viva Variqavanoma vaivo. Viva tinavu koqema timitaimanta vauro. Virara irihama kaiqenavu katari mare kauquqi tuata vare oru *ofaa* tainta tataaqa variare.

28 Mpo Noravauvo, are ti Variqavano variaravera te ariara koqemave turo.
Are ti Variqavano variaravera te ai autu noraiqama karerave.
29 Ho ne Nora Kotirara koqeve tiate.
Vira okaravano koqe okara vaivaro vira muntukavano tinavuara ekaa enta variqiro vuanarovema turo.

119

Alef א
1 Kia vo uvavanovata vikaqi vaimanta vika Noravano Kotiva tivatai uvara koqemake iriha ni variaka, Kotiva vika koqema nimite vaimanta vika quaheha variqi vi variara.
2 Vika Kotiva tivatai uvara koqemake iriqi viha, ekaa nái muntukaqihai vira rantareka auti variaka Kotiva vika koqema nimitaanaro.
3 Vika kia qora okara voqavata autiraiti, Nora Kotira aaraqaa koqemake ni variara.
4 Noravauvo, are tinavuara ti uva kia raqa karaiti, ekaa vi uvara koqemake raqikiha iriqi vuate tira, vo uva vo uva tiva taanarave.
5 Mpo, are uva maara tiva taanara te kempukaiqamake iriqi vuarera, te virara hove tiataara.
6 Are minti minti iate tiana uvara te koqemake iriqi vuarera, te kia kaurira haika varaainarave.
7 Are tiva taana uvava avuqavu uvaqai vaimanta te vi uvara vo enta vo enta kankomake iriqi viha, te tenta muntukaqihai quqaiqamake ai autu tuaheraqi virerave.
8 Mpo Noravauvo, te ekaa are tiva taatau taana uvara iriqi virerave. Are kia ti qaqira kaane.

Beth ב
9 Quvaaraa vaintive varaata vaintive, vika nantiakee kia hampi kaiqa vararaiti, koqemake vaivara? Ho vika ai uva iriha, vi uvara koqemake avataqi vivera, vika homa mintiake vaivara.

10 Mpo, te ekaa tenta avu aato muntukaqihai ai kaiqa vararerave. Are
ti kahaqiraqe te kia ai uva voqavata raqa karaiti, ekaa vi uvara iriqi
vuare.
11 Te ai uva raqa kaarorave ti, are tiva taana uvara tenta avu aatoqi
vataunara.
12 Mpo Noravauvo, te ai autu tuahera karerave. Are nena koqe okara,
vo okara vo okara ti humiqairaqe te vira avataare.
13 Are uva tiva taanara, ekaa vi uvara te tenta noqihai vaiinti nahenti
tiva nimi vaunara.
14 Vaiintivano airi monuarave airairarave quahaintemake, te ai uva
iriha avataainarara voqamake quaheha vairera.
15 Are uva maara tiva taanarave, koqe aaraqaa ni uvara tiva taanar-
ave, te tenta aatoqi iriqi vi vaunara.
16 Mpo, are uva tivakera vataanarara ti hantuqa harimanta, te kia vi
uvara tauru karerave.

Ghimel ג
17 Mpo, are ti nena kaiqa vaiinti koqema timitairaqe ⌞te kia qutiraiti,⌟
qaqi variqi viha ai uva iriqi vuare.
18 Are ti avu aato qantua timitairaqe te are uva tiva taanara iriqi
viha, vi uvara voqaraa uva vira okara, vo okara vo okara anomake iri
tavaare.
19 Mpo, kia te vukai enta maa vataraqaa variainarara tira, are kiama
nena tivakera vataana uvara kukeqa karaitira, vira okara humiqaane.
20 Mpo, ti muntukavano ekaa enta are uva tiva taanara voqamakero
iriataa ivaro vaira.
21 Nái nutuaraqai iri variaka are vika nitinara. Vika are uva tivakera
vataanara tauvaqa utu amitaara kaara, are vika qoraiqama nimitaira
vaaquqama vivarave.
22 Te are tivakera vataana uvara iriqi vunara kaara vika ti turoqareha
naaraihama timite variarave. Are kia qaqi kaira vika mintina uvara
tiriara tiate.
23 Mpo, qiata vaiintinavu ti hutu vataini tuvi vuarire ti, ruvaaqumavi
variaveravata, te ai kaiqa vaiinti vaiha ai uva maara tenta aatoqi iriqi
virerave.
24 Are uva maara tiva taarava ti muntuka paruma timitaimanta te
quaheha vauro. Vi uvava ekaa enta avuqavu aara ti humiqe vaira.

Daleth ד
25 Oho, ti kempuka taiqaimanta te konkoma kanta hiqintivi vauro.
Are nena tiva taana uvara iriharama, ti qaiqaa kempukaiqama timi-
tairaqe ho variare.
26 Mpo, te tenta varauna kaiqara ekaa ai tiva amurara are vira irira,
tinta tiva timianarave.
Are nena koqe okara, vo okara vo okara ti humiqairaqe te vira
avataare.
27 Are ti kahaqiraqe te are tiva taana uvara okara kankomake iriare.
Are mintiraqe te are nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varenarara aatoqi
iriqi vuare.
28 Mpo, ti muntukavano qoraiqivaro ti kempukavano kia vaiman-
tama vauro.
Are nena kauqu aiqiqaa aqu kera tiva taana uvara iriharama, ti
kempukaiqama timitairaqe te ho variare.
29 Mpo, are kia ti qaqi kairaqe te hampi aaraqaa viha una kaiqa
varaare.

Tiriara viva vi aararaqaa vuantorave tira, are ti koqema timitehara
nena uva tiva taanara ti humiqaqira vuane.
30 Ti muntukavano avuqavuqamake ni varia aarara vaimanta, te are
tiva taana uvara viraqai iriqi virera.
31 Noravauvo, te ai uva maara kempukaiqamake iriqi vi vaunarara
tira, are kia ti qaqi kairaqe te vo haika kaara kaurira haika varaare.
32 Are koqe avu aato voqavata ti timi varianarara ti, te kia rumoka-
make viraiti, te tuqavaaqamake ai aaraqaa viha, ai uva iriqi virerave.

He ה
33 Noravauvo, are nena uva tiva taanara ti humiqairaqe te ekaa enta
vi uvara koqemake iriqi vuare.
34 Nena uva okara kankoma kera ti humiqairaqe te tenta muntukaqi-
hai kempukaiqamake vira avataqi vuare.
35 Are minti mintimake nuate tiana uvara ti humiqairaqe te quahake
vi aararaqaa nuvaqi vuare.
36 Are ti kahaqiraqe te monu airaira varaainarara kia noraiqaake
iriraiti, ai uva iriqi vuainarara noraiqaake iriqi vuare.
37 Te qumina vo haika vo haikara avu autuarorave tira, are ti
kahaqiraqe te ekaa vi haikara tauvaqa utu amitaare.
Are nena tianantema kera, ti koqema timitairaqe te ho variqi vuare.
38 Are nena tiva taana uvara irihara, ti nena kaiqa vaiinti koqema
timitairaqe te ai aatu qeteha ai uva iriqi vuare.
39 Mpo, te qaiqaa kaurira haika varaarorave tira, are ti kahaqiraqe te
ai uva koqera ⌞iriqi vuare⌟.
40 Mpo, ekaa enta te are uva tiva taanara iriataa imantama vauro.
Are nena avuqavu okarara irihara, ti qaqi kairaqe te kia qutiraiti, qaqi
variqi vuare.

Waw ו
41 Noravauvo, ai muntukavano tiriara enena vaira qaiqaavata ti
humiqaane.
Are nena kauqu aiqiqaa aqu kera tiana uvara irihara, ti ruaruama
timitaane.
42 Are mintiraqe te tiriara qora uva ti variaka náiv*ata* tiva nimiare.
Te are tiva taana uvaraqaa muntuvi vauraukave.
43 Are tiva taana uvava vivaqai ti ho kahaqianarove tunarara tira, kia
ti qioqama tairaqe te ai quqaa uva qaqiqai tivaqi vuare.
44 Te ekaa enta are uva tiva taanara koqemake iriqi virerave.
45 Te ai uva maarara noraiqaake iriqi vihara ti, te kia vo haika aatu
qetaraiti, nahainaini qaqi nuvaqi virera.
46 Te avuhainaa vaiinti nivuqaa oru vaiha kia kauriraiti, ai uva qaqi
tiva nimirera.
47 Are uva tiva taanarara ti voqama kero hantuqa harimanta, te
quaheha vi uvara iriqi virera.
48 Mpo, ti muntukavano voqamakero are uva tiva taanarara
vaimanta, te vi uvarara voqaraa uvavema turo.
Are vaiinti nahentiara maantimake ti aaraqaa nuate tiana uvara, te
vi uvara vo enta vo enta tenta avu aatoqi iriqi virerave.

Zain ז

49 Are haaru nena kauqu aiqiqaa aqu kehara ti nena kaiqa vaiintiara
tivataana uvara qaiqaa iritaane.
Te vi uvara iriha ariara viva quqaama ti kahaqianarove, tunara.
50 Te nora maaraqi vauna entara are nena kauqu aiqiqaa aqu kera
tiva taara uvava ti muntuka qihaaqama timitaira.
Te vi uvara iri tiha, Quqaama, te kia qutu viraiti, qaqi variqi virarave,
tunara.
51 Nariaraqai noraiqaake iri variaka, enena tiriara qoriri qaariri tiha
naaraihama timite variamantavata, te kia are tiva taana uvara qaqira
kaunarave.
52 Noravauvo, are haaru vo uva vo uva tiva taanara, te kia tauru
karaiti, qaqi irite vauraro vi uvava ti muntuka paruma timite vaira.
53 Oho, qora vaiinti vika are uva tiva taanara raqake variara kaara ti
voqamakero arara ite vaimanta vaunara.
54 Te maa vataraqaa vona vona variqi viha, are uva tiva taanara
viraqaa te ihi arakeha ti vaunara.
55 Noravauvo, te entaqi vaiha kia ai tauru karaiti, ariara qaqi iriteha
are uva tiva taanaravata koqemake avataqi vi vaunara.
56 Te are tiva taana uvara iriqi vuraro vi uvava ti muntuka paruma
timite vaimanta vaunarave.

Heth ח
57 Noravauvo, te variqi viha ariaraqai noraiqaake iriqi virerave.
Te tenta kauqu aiqiqaa aquke tiha, Te ekaa ai uva iriqi virerave, turo.
58 Ekaa tenta muntukaqihai ariara ike mpo tiha, Are nena kauqu
aiqiqaa aqu kera tianantema kera, ti aaqurihama timitaane, turo.
59 Te tenta qaqi variqi vuainarara aatoqi iriqi viha tiha, Mpo, te ai
aaraqaa viha ai uva maara iriqi virerave, tunara.
60 Kia te varike mintirerave, te vaaka are minti minti iate tiana uvara
avataqi virera.
61 Qora vaiinti vika qora kaiqa varareka ti rarau vare viqevata, te kia
are tiva taana uvara tauru karaiti, qaqi vira iriqi virera.
62 Are tiva taana uvava avuqavu uva vaimantara ti, te vo enta vo enta,
enta tavaara himpi vaiha ariara koqeve ti vaunara.
63 Ai aatu qeteha koqemake ai uva iriqi vi variaka, te vikara ti qata
vakaa, aura nakaama variavo tunara.
64 Noravauvo, ekaa naato vata maata variaka ai muntukavano vikara
vaira tave variara.
Are nena koqe okara, vo okara vo okara ti humiqairaqe te vira
avataare.

Teth ט
65 Noravauvo, are nena tiva taana uvarara irihara, ti nena kaiqa
vaiinti koqema timite variaro.
66 Are uva tivakera vataanarara te kempukaiqamake iriqi vi vau-
narara tira, are ti avu aato kahaqiraqe te ai uva okara kankomake
iriare.
67 Te koqe aara qaqirake hampi aaraqaa vurara are ti ruqutihara
utetaanarara ti, te vate ai uva iriqi vi vaunara.
68 Mpo, ai okaravano koqe okara vaivaro ai kaiqavanovata koqe kaiqa
vairara tira, are vira vira ti humiqairaqe te avataare.

69 Nái autuaraqai iri variaka una uva tiriara viti viri tiva nimi variamantavata, te ekaa tenta avu aatoqihai are tivakera vataana uvara iriqi vi vaunara.
70 Vo vaiintiara ike mpo tiva nimiteva kia vikaqi vaimantavata, te are tiva taana uvarara hantuqa harimantama vauro.
71 Mpo, koqemama are haaru ti ruqutihara utetaanarave.
Are kia mintima timitaaraitirio, te kiama ai uva okara avataqi vuraitirio.
72 Are nena noqihaira tivatanaa uvara irihama te tiha, Airi *kori*ve, *silvaa*ve, vi haikava vi haikava qumina haikaqai vaivaro, ai uvavano nai nora haikama vaivo, turo.

Yod י
73 Are nena kauquqohaira ti autu kera vataanarara tira, ti avu aato kahaqi vairaqe te vo uva vo uva are tiva taanara koqemake iriqi vuare.
74 Ai uvavano quqaa vivauma varianarove ti vaunarara tira, are qaqi kaira ai aatu qeteha ai autu tuahere vaika ti taveha quaheha variate.
75 Noravauvo, te kankomake iruraro are tiva taana uvava avuqavu uvaqai vairave. Are tiriara noraiqaakera iri variaravara tira, are ti utetehara tiqaa maara vataaro.
76 Are kauqu aiqiqaa aqu kehara ti nena kaiqa vaiintiara tiva taana uvara irihara, qaqi kairaro ai muntukavano tiriara enena vaiva ti muntuka paruma timite vairaqe te ho variqi vuare.
77 Are tiva taana uvarara te voqamake quaheha vaunarara tira, are ti aaqurihama timitehara qaqi kairaqe te kia qutu viraiti, qaqi variqi vuare.
78 Oho, nái autuaraqai iri variaka una uva tiqaa oqike ti variara kaara are qaqi kairamanta vika kaurira haika varaate.
Ai uva maara, vo uva vo uva tenta aatoqi qaqi iriqi virera.
79 Are qaqi kairamanta ai aatu qeteha ai uva iriqi vi variaka, vika te iainanaini ani ti hampata variate.
80 Mpo, are ti kahaqiraqe te are ekaa uva tivakera vataanara iriqi viha, kia te tenta autuaina okarara iriha kauruare.

K af כ
81 Are ti ruaruama timitenara veka vauraro ti muntukavano maara ntaimantama vauro.
Te mintimake vaihavata, te are tiva taana uvava quqaa vivauma varianarove tivakehama, vi uvarara noraiqaake iri vauro.
82 Mpo, are kauqu aiqiqaa aqu kera tiva taarava qovaraiqiaina entarara te qumina aitutumaqi vuraro ti tivuantaiha itaivo. Mintimanta te ariara tiha, Mpo, tairentae viva ti muntuka qihaaqama timitaanarove? turo.
83 Memeraa pahiqi *uaini* vataavaro qunahi vimanta qaqirakaara, te vira voqaarama qoraiqamavi vauro.
Te mintimake vaihavata, kia te are uva maara tianara tauru karaiti, qaqi iriqi vi vauro.
84 Mpo, te ai kaiqa vaiintivano nora maaraqi vauro. Are nanti nanti enta varikerae ani ti kahaqinarave?
Are tairentae ti qoraiqama timite variakaqaa uva vatehara nái*vata* ntaihenara?
85 Nái autuaraqai iri variaka, vika kia are tiva taana uvara iriraiti, vika tiriara viraqi aqu vuarire ti, hiqainti quvite variara.

86 Are minti minti iate tiana uvava vaireva, koqe uva vaimanta tenavu
homa ekaa vi uvaraqaa muntuvi vairara.
Vika quminaiqama keha ti qoraiqama timite variara kaara te ariara
ti kahaqiane turo.
87 Oho, vika ti haruke ruhiqau kaamantavata, te kia ai uva maara
qaqira karaiti, vi uvara qaqi iriqi vi vaunara.
88 Mpo, ai muntukavano tiriara vairara irihara, are tiqaa koqema kera
raqiki vairaqe te kia qutiraiti, qaqi variqi vuare.
Are mintiraqe te are tiva taana uvara koqemake iriqi vuare.

Lamed ל
89 Noravauvo, ai uvavano ekaa entama variqiro vuanarove. Ai
uvavano naaruvaini kempukaiqama keroma vaivo.
90 Are nena vaiinti nahentiara kia tauru karaitira, are vikaravata,
ekaa vika kuvuarama tekaravata, noraiqaakera iriqira vinarave.
Are maa vatara autu kera nai vairaqaa vataanarara tiro, vatevata
maa vatava qaqi nai mintiakero vairave.
91 Are tiararo ekaa haikavano qovaramaviro vaira. Ho vi haikava vi
haikava vatevata qaqi mintimake variarave.
Ekaa vi haikava vaireva, ai kaiqa vara amite variaka vaiha kia taiqa
viraiti, qaqi variqi vi variara.
92 Are tiva taana uvava ti voqamakero quahama timite vaimantama
vauro.
Vi uvava kia ti mintitirio, nora maaravano tiqi vaiva ti haru kaimanta
te qutuma vuraitirio.
93 Te ai uva maara iriqi vurara are ti qaqi kaaramanta te kia qutiraiti
qaqi vaunara. Virara irihama te kia ai uva qaqira karerave.
94 Mpo, te are iaraukama vauro. Te ai uvara noraiqaake iriqi virerave
ti vaunarara tira, are ti ruaruama timitaane.
95 Qora kaiqa vare variaka kukeqavi vaiha ti haru kareka auti
variamanta, te kia vikara noraiqaake iriraiti, te tenta avu aatoqi ekaa
are tivakera vataana uvara qaqiqai iriqi virera.
96 Te tavauraro ekaa vo haika vo haikavano variqiro viro vuru taiqa
vuarira haikava vaivaro, ai uva vivaqaima kia taiqa viraitiro, qaqi
variqiro vuanarovema turo.

Mem מ
97 Mpo, are tiva taana uvarara ti voqama kero hantuqa harimanta, te
virara entaqivata aatitairaqaavata aatoqi qaqi iriqi vi vaunara.
98 Are tivakera vataara uvava ekaa enta ti hampata vaiharo ti koqe
avu aato timi vaimantara ti, te tenta navutaaka avu aatovata naatara
kaunara.
99 Ekaa enta te ai uva maara tenta aatoqi iriqi vihara ti, te vo okara vo
okara kankomake iri tave, tenta *tisaa*ka avu aatovata naatara kaunara.
100 Te are minti minti iate tiana uvara koqemake avataqi vi vaunarara
tiro, ti avu aatovano naampai avu aatovata naatara kaira.
101 Qora aara airi vaimantavata, te ai uvaqai iriqi virerave tivakeha,
kia vi aararaqaa vunara.
102 ⌞Kotio⌟, are nenavano nena uva maara ti humiqe varianarara ti, te
vi uvara kia qaqira karaiti, qaqi iriqi vi vaunara.
103 *Hani* nauraro noqaahairo hiakaa i vaivarovata, ai uvavano nai
voqavatama hiakaa ivo.

104 Are tivakera vataana uvava ti koqe avu aato timi vairara tiro, ekaa qora okarara kia ti hantuqavano vaimantama vauro.

Nun נ

105 *Raamu*vano aara ataama timitaintema kero, ai uvavano koqe aara ti humiqe vaimanta ni vaunara.

Ovavano ataama amitaintema kero, ai uvavano ti aara humiqe vaimanta te avuqavu ni vaunara.

106 Te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha ekaa ai avuqavu uva avataqi virerave tunara kia qaqira karaiti, tenta tunantemake ai uva iriqi virerave.

107 Mpo Noravauvo, maaravano voqamakero ti qoraiqama timite vaimantama vauro. Are nena tiva taana uvara irihara, ti qaqi kairaqe kia qutiraiti, qaqi variare.

108 Noravauvo, are *ofaa*ra quahaanantema kera, te ai ihi tiva amite variainarara quahaane. Are nena uva tivakera vataanara viravata ti humiqairaqe te ekaa vi uvara koqemake iriqi vuare.

109 Vo enta vo enta te kia tenta qaqi variqi vuainarara noraiqaake iriraiti, te are tiva taana uvaraqai iriqi virera.

110 Qora vaiinti vika ti ravaaqavu kareka vaara vuike vataamanta, te kia ai uva qaqira karaiti, kempukaiqamake iriqi vi vaunarave.

111 Ai uvavano voqama kero ti muntukaqi quahara haika timi vaimanta, te vi uvara ekaa enta tuataqi virera.

112 Te tentara tiha, Te are tiva taana uvara kia qaqira karaiti, ekaa vi uvara avataqi vi, vuru qutu vireravema turo.

Samek ס

113 Oho, unaqaraiqama keha ai avataqi ni variakara kia ti hantuqa harivo.

Are tiva taana uvarara ti hantuqa harimantama vauro.

114 Navutaaka ti harukevorave ti, te are variananaini kukeqavi vaunara. Kainke voqaantema kera, are ti antua timite varianara.

Te ai uvara noraiqaake iriha vi uvava quqaa vivauma varianarove, turo.

115 Ne qora okara auti variaka, te iainanaihai qaqirake vuate. Te tenta Variqavano uva tivakero vataira iriqi virera.

116 Kotio, are nena kauqu aiqiqaa aqukera tiva taana uvarara irihara, ti kempukaiqama timitairaqe te kia qutiraiti, qaqi variqi vuare.

Hauri te ariara viva ti kahaqianarove tiarirava quminaiqiantora.

117 Are ti tuatairaqe te koqemake variare.

Te ekaa enta ai uvara koqe uvave tivakeha viraqai iriqi virerave.

118 Are uva tivakera vataanara qaqirakaaka are vika qoririmake varianara. Vika una uva tivateva quminaiqama vuanaro.

119 Qumina nuhiqi haikara qaqira kaantemakera, are ekaa vataini qora kaiqa vare variaka qaqirake varianarara tiro, ti muntukavano ai uvara voqama kero hantuqa harimantama vauro.

120 Mpo, te ai mpeqa okarara iriha ai aatu qete vauraro ti aiqu kauqu ntiri ntiri i vaimantama vauro.

Are uva avuqavuqina okarara, viraravata te irihama qete vauro.

Ayin ע

121 Mpo Noravauvo, te koqe okara, avuqavu okaraqai autunarave.
Virara iriharama kia ti navutaaka kauquqi qaqi kairamanta vika ti
qoraiqama timitaate.
122 Vo haikavano ti qoraiqama timitaantorave tira, are ti nena kaiqa
vaiinti kahaqiane.
Kia qaqi kairamanta nái autuaraqai iri variaka tiqaa maara vataate.
123 Mpo, are nena kauqu aiqiqaa aqukehara tihara, Ai ruaruama
amitarerave tianarave. Vi entava qovaraiqiainarara te qumina aitutu-
maqi vuraro ti tivuantaiha itaivo.
124 Ai muntukavano tinavuara enena vairara iriharama, ti nena
kaiqa vaiinti nena koqe okara, vo okara vo okara humiqairaqe te vira
avataare.
125 Te ai kaiqa vaiintivano vaunarara tira, are ti koqe avu aato
timiraqe te ai uva kankomake iriare.
126 Noravauvo, qora vaiinti nahenti are uva tiva taanara raqake
variara kaara himpira, nena okara vika numiqaane.
127 Airi tataa koqemake hiqamataa *kori*va vaivarovata, ti muntuka-
vano avuniqamakero are tiva taana uvararama vaivo.
128 Te ekaa ai uvara avuqavu uvama vaivo ti vaunara. Ekaa qora
okarara kia ti hantuqa vaimantama vauro.

Pe פ
129 Ai uvavano nai koqe uva vairara ti, te ekaa vi uvara koqemake
iriqi vi vaunara.
130 Ai uvavano vaiinti avu aatoqi vairaro vi uvava vira avu aato
ataama amitaanaro. Vi uvava kia koqe avu aato vataa vaiintivata koqe
avu aatoma amianaro.
131 Vainti naativano karara antura ntiharo no aaqaa vintemakero, ti
voqamakero ai uvara hantuqa harimantama vauro.
132 Ai autuara noraiqaake iri variaka aaqurihama nimitaanantema
kera, tuqantaavira tivata tavehara aaqurihama timitaane.
133 Are nena uvara irihara ti koqe aara humiqairaqe te viraqaa nuare.
Mpo, are kia qora okara qaqi kairaro viva ti ravaaqavukero tiqaa
raqikiarire.
134 Ti qoraiqama timitareka auti variakaqihaira ruaruama timi-
tairaqe te ai uva ho iriqi vuare.
135 Mpo, are ti nena kaiqa vaiinti koqema timitehara nena koqe okara,
vo okara vo okara ti humiqairaqe te vira avataare.
136 Airi vaiinti nahenti are tiva tanaa uvarara kia noraiqaake iriraiti,
vi uvara raqake variara kaara te iqi rate vauraro ti auquruvano voqama
kero nte vaimanta vauro.

Sade צ
137 Noravauvo, ai okaravano vaireva, avuqavu okara vaivaro, are
ekaa uva tiva taaravavata avuqavu iro vairave.
138 Are uva maara tiva taarava nai avuqavu iro vaimanta, tenavu
homa ekaa vi uvaraqaa muntuvi vairara.
139 Oho, ti navutaaka ai uvara qumina uvave ti variara kaara ti
voqama kero vikara arara ite vaimantama vauro.
140 Te tavaurara are kauqu aiqiqaa aqu kera ekaa uva tiva taarava
quqaa uvama vaivo. Ti ai kaiqa vaiinti vi uvarara voqamakero hantuqa
harivo.

141 Te qumina vaiinti vauramanta vaiinti nahenti ti iri qoraiqama timite variamantavata, te ai uva maara kia tauru karaiti, ekaa vi uvara qaqi iriqi vi vaunara.
142 Ai avuqavu okaravano kia taiqa viraitiro, ekaa entama variqiro vuanaro. Are uva tiva taarava, quqaa uvama vaivo.
143 Airi maaravano tiqi qovaraiqivarovata, are uva maara tiva taarava ti muntukaqi quahara haika timimanta te quaheha vauro.
144 Are uva maara tiva taarava ekaa enta avuqavuqiro varianaro.
Are ti avu aato kahaqiraqe te vi uvara kankomake iriqi viha, kia qutiraiti, qaqi variqi vuare.

Qof ק

145 Mpo Noravauvo, te ekaa tenta kempukaqohai ai aareha tiha, Are ti uva iriane, turo. Mpo, te ekaa ai uva avataqi virerave.
146 Te ai aareha tiha, Are ti ruaruama timitairaqe te ekaa are tiva taana uvara tuataqi vuare, turo.
147 Te kia aatitairaqi himpi, ariara viva ti kahaqiarire ti, ai aare vauro.
Te are kauqu aiqiqaa aqukera tiva taana uvava quqaa vivauma varianarove tivakeha, vi uvarara noraiqaake iri vauro.
148 Vo enta vo enta entaqi te kia vaitaraiti, taintaqaa qaqi vaiha, are tiva taana uvarara tenta aatoqi qaqi iriqi vi vaunara.
149 Noravauvo, ai muntukavano tiriara vairara iriharama, ti uva iriane.
Are avuqavuqama kera uva rahe variaravara tira, are tiqaa raqiki vairaqe te kia qutiraiti, qaqi variqi vuare.
150 Oho, ti qoraiqama timitareka auti variaka te unanaini vaini vainimaqi ani variavo. Vika are tiva taana uvara kia avate variakave.
151 Noravauvo, vika mintiavaravata, are ti aumanto varianara. Te tavauraro are uva tivakera vataarava, ekaa vi uvava quqaa uvaqaima vaivo.
152 Nai haaru te ai uva kaara nti vauraro ti aatovano kenko tiro iri vimanta te tiha, Vira uvavano ekaa enta variarire tiro, viva vi uvara tivakero vatairave, tunara.

Resh ר

153 Mpo Noravauvo, te are tiva taana uvara kia tauru kaunarara tira, are maaravano ti qoraiqama timite vaira tavehara, ti ruaruama timitaane.
154 Are navutaaka nivuqaa vaihara, ti auta ntuva timitera kuvantu timitaane. Nena kauqu aiqiqaa aqukera tiva taanantema kera, ti kahaqiraqe te kia qutiraiti, qaqi variqi vuare.
155 Qora kaiqa vare variaka, vika are tiva taana uvara kia avataqi vuara kaara, are vika kuvantukera ntitera aarava kia ho varianaro.
156 Noravauvo, are vaiinti nahenti aaqurihama nimite variana okarava nai uritarero vairara tira, are qaqi kairaqe te kia qutiraiti, qaqi variare.
157 Navutaaka airitahaa vaiha ti qoraiqama timite variamantavata, te kia ai uva qaqira karaiti, vi uvara qaqi iriqi vi vaunara.
158 Oho, kia ariara noraiqaake iri varia vaiintika, vika kia ai uva avate variara kaara te vika tavauraro tivu naavu aqimantama vauro.
159 Noravauvo, are ti tavaararo ti ai uvara hantuqa harimantama vauro.

Te mintunarara tira, ai muntukavano vaiinti nahentiara vai okarara irihara, ti qaqi kairaqe kia qutiraiti, qaqi variare.

160 Ekaa ai uvavano vaireva, quqaa uvaqaima vaivo.

Ekaa vi uvava avuqavu uvavano vairara tiro, kia taiqa viraitiro, ekaa entama varianaro.

Shin ש

161 Qiata vaiinti vika quminaiqama keha ti qoraiqama timite variamantavata, te kia vika naatu qetaraiti, ai uvaraqai qeteha, virara noraiqaake iriqi vi vaunara.

162 Vaiintivano airi monuve airairave rantakero varero quahaintemake, te are kauqu aiqiqaa aqu kera tiva taana uvarara quahehama vauro.

163 Kia ti una uvara hantuqa harivo. Are tiva taana uvara, viraraqai ti hantuqa harimantama vauro.

164 Are uva tiva taarava avuqavu uvaqai vaimantara ti, te vo enta vo enta 7 tataa ariara koqeve tivaqi vi vaunara.

165 Are uva tiva taanara virara antuqa arimanta variaka, vika muntukavano paru i vaimanta variavaro kia vo haikavanovata vika qoraiqama nimitaira hiqinti qoraiqama vivara.

166 Noravauvo, are ti kuvantu timitena entara veka vaiha, te are minti minti iate tiana uvara koqemake iriqi vi vauro.

167 Ti muntukavano ai uva maarara voqamakero vaimanta, te ekaa vi uvara koqemake iriqi vi vaunara.

168 Are ekaa te auti vauna okarara kankoma kera iri tave varianarara ti, te are ekaa uva tivakera vataanara koqemake iriqi vi vaunarave turo.

Tau ת

169 Noravauvo, qaqi kairaro te ai aareha ariara ike mpo tiaina uvava are inanaini oru vuarire.

Are haaru tiriara tiva taanara irihara, koqe avu aato iriainara ti timiane.

170 Te ai aaraaina uvara iriharama, haaru nena tianantema kera, ti ruaruama timitaane.

171 Are nena koqe okara, vo okara vo okara ti humiqe variaramantara ti, te ai autu ekaa enta tuaheraqi virera.

172 Are tivakera vataara uvava nai avuqavuqiro vaimantara ti, te ekaa vi uvara iriha tenta noqihai ariara ihi tivaqi virera.

173 Te are tivakera vataana uvara avataqi vi vaunarara tira, are ti kahaqireva qeramatera variane.

174 Mpo, are ti kuvantu timitena entara, tavaataa imantama vauro. Te ekaa are tiva taana uvara iriha voqamake quaheha vauro.

175 Are ti qaqi kairaqe te kia qutiraiti, qaqi variqi viha ai autu tuahera kaare.

Kairaro are tiva taana uvava ti kempukaiqama timitairaqe te koqemake variqi vuare. 176 Sipisipivano vi aniharo kakakima vintemake, tevata hampi niha kakakima vunarave.

Mpo, te mintunarara tira, are ti nena kaiqa vaiinti tuvu ranta kaane. Are tiva taana uvara te kiama tauru kauro.

120

1 Maaravano tiqi vai entara te Nora Kotira aarauraro viva ti uva irira.

2 Te virara tiha, Mpo, hauri una uva ti variaka ti qoraiqama timitevorave. Are ti ruaruama timitairaqe te ho variare, tunara.

3 Oho, ne una uva ti varia vaiintikao, Kotiva ni nantimae kaanarove?
Viva nantiakeroe ni qoraiqama nimitaanarove?
4 Viva iqoka vaiinti vevaqohairo ni ntaihaanaro. Viva iha auru
itaainara niqaa qihia taanaro.

5 Meseki vatanaakave, Kedaa vatanaakave, vika nivutaini vaiintivano
qoraiqamaviro vaintemake, te vate ni nivutaini kia koqemake variqi vi
vaunara.
6 Kia maateraiqamake varia okarara antuqa arimanta variaka, te vika
hampata vukaiqamake vauraro, ti voqama kero popohaimanta vauro.
7 Te vikara maateraiqiha koqemake variate ti vauramanta vika kia ti
uva iriraiti, iqoka raqirekaqai auti variavo.

121

1 Te aiqinaini vuruvi aitutuma taveha tiha, Mpo, ti kahaqiarirava
taihairoe qovaraiqianarove? tunara.
2 ⌞Te minti tivake tiha,⌟ Ho Noravano Kotiva naaruvavata vatavata
autukero vataiva, vivama ti kahaqiarirava vaivo, tunara.

3 Viva kia vaitaraitiro, koqema kero ariqaa raqikiqiro viharo, kia ai
qaqi kairaro ai aiquvano vauriri ntairara are hiqintinara.
4 Ho iriate. Isareriqaa maimaraara raqiki vaiva, viva kia naka
uaiqavata avu tauntaivaro vaitaraitiro, viva qaqi avu rampaikero
tavamaqiro vi vaivama vaivo.
5 Noravano Kotiva ariqaa koqema kero raqiki vaira.
Viva ai kauqu tanaraini vaiharo ai mantaaqa amite vaivara are vira
aumaqaaraqi koqemakera vi ani varianara.
6 Aatitainaraqaa kuarivano kia ai tatoqa kairaro, entaqi toravano kia
ai qoraiqama amitaanaro.

7 Nai nana nana haikavanoe ai qoraiqama amitareva auti vairaro No-
ravano Kotiva ai antua amitairaro kia vo haikavanovata ai qoraiqama
amitairara are ho variqira vinara.
8 Are vona vona vi ani vairaro Noravano Kotiva qaqiqai ariqaa
koqemakero raqikiqiro virara, are vatevata naantiara ekaa entavata,
koqema kera variqira vinaravema turo.

122

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Vika tiriara tiha, Aniqenavu Nora Kotira Naavuqi variare, tiavaro ti
muntukaqihairo koqe i vaimanta vauro.
2 O Ieruharemio, vika minti tiamanta vate tenavu ai vaantaavura
qentiana himpite vauro.

3 Ike, Ieruharemi vatuka koqemake aututaaraqi airi vaiinti nahenti
viraqi koqemake vohaa ruvaaqumavi variara.
4 Noravano Kotiva Isareri vika tiva nimintemake, vo anku vo anku-
vano ani viraqi ruvaaqumavi vaiha, vira autu tuaherakeha virara
koqeve ti variara.
5 Vi vatukaraqi ekaa Isareri avuhainauka vaiinti nahenti uva
avuqavu i variara.

6 Ho Ieruharemiqi variaka maateraiqiha variate ti, ne Nora Kotira aarama nimiteha maantimake tiate:

Mpo, Ieruharemiara antuqa arimanta variaka, are vika qaqi kairamanta koqemake variqi vuate.

7 Are Ieruharemi avutaqi variaka qaqi kaira vika maateraiqiha vaimanta, vika avuhainaakavata vika qiata vaiintivata koqemake variqi vuate, tiate. Mintimake Kotira aaraate.

8 Tenta qata vakaave, aura nakaave, tenta tontive, vikara vikara iriha, te mintima ti: Ne Ieruharemiqi maateraiqiha koqemake variqi vuate, turo.

9 Tinavu Nora Kotira Naavuvano Ieruharemiqi vairara ti, te virara iriha mintima turo: Mpo, Ieruharemiqi iqokavano kia qovaraiqira viraqi vaika koqemake variqi vuatema turo.

123

1 Noravauvo, are Avuhainaava naaruvaini variaravera te mini vuruvi taveha ai aare vauro.

2 Noravauvo, are tinavu Variqavanoma variaro. Kaiqa vaiintivano nai nora vaiintiqaa muntuvi vaivaro, kaiqa nahentivano nai nora nahentiqaa muntuvi vaintemake, tenavuvata ariqaa muntuvi vaiha tiha, Vivaqaima tinavu aaqurihama timitaanarove, ti vauro.

3 Mpo Noravauvo, vokiaka tinavu naaraihama timiteha tinavu autu vatainiqamake variara. Vika tinavu qoraiqama timitaarara irihara, are tinavu aaqurihama timitaane.

Mpo, tenavu qaiqaavata ariara tiha, Tinavu aaqurihama timitaane, turo.

4 Airi airaira vataaka airi tataa tinavu tauvaqa vauraa uva tiva timite variavo.

Nái nutuaraqai noraiqaake iri variaka, vikavata tinavuara qumina vaiinti nahentive tivakeha tinavu hutu vatainiqamake variavo.

124

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Vi entara Noravano Kotiva kia tinavu mantaraini vaiharo kahaqama timitaitirio, navutaaka tinavu nantimae kaatirio? Ne Isareri virara ti tiva timiqe iriare.

2-3 Oho, vi entara Noravano Kotiva kia tinavu mantaraini vaitirio, navutaaka tinavu vehima autu kaatirio.

Qaakau vairivano qaqi qaki vai aantaura nampiqama kaintemake, vika voqamake arara itaira tinavu taiqama kaatirio.

4-5 Huvura namarivano vaiinti raaqu varero muntuvi raqutu kaintemake, navutaaka tinavu taiqama kaatirio.

6 Ho kaiqenavu Nora Kotirara koqeve tiare. Vi entara viva kia navutaaka qaqi kaimanta tinavu vehi autu taiqa kaarave.

7 Uvirivano vaara vuitaaraqihairo qaqi ata varero vintemake, tenavu navutaaka kauquqihai ruqemake qaqi vunara.

Noravano vaara vira ruviqa kaimanta tenavu kia viraqaa aru vunara.

8 Noravano Kotiva naaruvavata vatavata autukero vataiva, vivama
tinavu kahaqiariravama vaivo.

125

1 Vaiinti nahenti Nora Kotiraqaa muntuvi variaka vika vaireka, Saioni
Aiqina voqaarama variavo. Vi aiqinava kempukaiqama kero vairaro
kia vo haikavanovata vira ho qaki qakima kaanarove.

2 Aiqinavano Ieruharemi ututumatero vira antua amitaintema kero,
Noravano Kotiva nai vaiinti nahenti antua nimite vaira. Viva vatevata
naantiara ekaa entavata mintiaqiro vuanaro.

3 Qora kaiqa vare variaka kiama ekaa enta avuqavu ni variakaqaa
raqikiqi vivara. Vika mintivera, avuqavu ni variakavata vika aanante
qora kaiqama varevara.

4 Noravauvo, koqe kaiqa vare variaka are vika nái koqema nimitaane.
Vi vaiinti nahentika are tiva taana uvara avataqi ni variarave.

5 Naantiara are qora kaiqa vareka qoraiqama nimitena entara, ai aara
qaqirake hampi aaraqaa nikavata qoraiqama nimitaane.

Ho ne Isareri maateraiqiha variqi vuaterama turo.

126

1 Haaru navutaaka tinavu rumpa vare vo vataini vuru kaamanta
vauraro Noravano Kotiva vihairo tinavu kuvantu kero tivita varero
Saioni Aiqinaqaa viri kaimanta tenavu tiha, Oho, tenavu qaqi tairama
tave vauro, turaro quqaa vi entara Kotiva mintima timitaira.

2 Kotiva mintima timitaimanta tenavu voqamake quaheha naarai-
hamaqi viha, vira ihi tiva amitaqi vunara.

Tenavu mintiaqi vuramanta vo vatanaa vo vatanaaka tinavu tave
tiha, Ike, Noravano Kotiva Isareriara iriharo nora kaiqa vara nimitaivo,
tiara.

3 Quqaama, Noravano Kotiva nora kaiqa tinavu vara timitaivaro vi
entara tinavu muntukaqihairo koqe imanta vaunara.

4 Mpo Noravauvo, are qaiqaavata tinavu koqema timitairaqe tenavu
koqemake variqi vuare. Aahara vataqaa aaqu ntivaro qaiqaa namari-
vano tuvintema kera, are tinavu qaiqaa koqema timitaane.

5 Are qaqi kairamanta iqi rateha kara ututaaka naantiara quaheha
kara mpeqaiqinara qantuate.

6 Vika iqi rateha kuvukanaa ututaaka, naantiara vika quahe ihira
tivaqi viha, kara mpeqaiqinara qantu vare anivarave.

127

Soromonuva maa ihira qara ntuvatora

1 Vaiintivano naavu kaqareva iharo kia Nora Kotirara ti kahaqiane
tirera, vira kaiqavano qumina kaiqaqaima varianaro.

Noravano Kotiva kia vo vatukaqaa maimaraara raqikirera, vi
vatukaraqaa maimaraara raqikiva quminaiqira ⌞navutaaka homa vi
vatukara aatara kevara⌟.

2 Are airi kara variarire tira, vo enta vo enta toqaqi himpira vukaari utihara kaiqa varaqira vivira entama kehara, kia Nora Kotirara noraiqaakera iriqira virera, ai kaiqavano quminaiqama vuanaro.

Noravano Kotiva nai antuqa vaika kara nimi vaivama vairo.

3 Tinavu vaintivara vaireka, vika Noravano Kotiva tinavu koqema timiteharo qaqi timikama variavo.

4 Airi veva iqoka vaiinti kauquqi vaintemakero, qaraaka vaiintivano qorainti vainti airinavu vatataika nái qora koqemake kahaqama amitevara.

5 Vaiintivano qorainti vainti airi irava, viva quahaarire.

Vi vaiintiva nai navutaaka hampata *ko* ti vatukaraqaa vaiharo uva avuqavu ireva iramanta, vira maaqunavu vira hampata vaiha vira kahaqama amitaivaro viva *ko* ho aatara kaanarovema turo.

128

1 Nora Kotira aatu qeteha vira aaraqaa koqemake ni variaka, viva vika koqema nimitaanaro.

2 Arevata mintimake nirera, are nena kauquqohaira ututena karara qantukera namaqi vihara, quahehara koqema kera variqira vinara.

3 *Uaini* naaqunta koqeva airi tava iraintema kero, ai naatavano airi vainti ai vata amitaanaro. *Orivi* katari noqa airivano vira ututuma taintemake, ai maaqunavu ai hanta taqi ututuma tevara.

4 Mintimakero Nora Kotira aatu qeteharo koqemakero ni variaina vaiintira koqema amitaanaro.

5 Kairaro Noravano Kotiva Saioni Aiqinaqaa vaiharo ai koqema amitairara, are maa vataraqaa qaqi variqira vina entara koqema kera variqira vuane. Viva ai qaqi kairara are Ieruharemiqi vaika hampata koqema kera variqira vuane.

6 Viva ai qaqi kairara are vukai enta qaqi variqira vihara nena naintivaravata tavaane. Mpo, Isarerivauvo, ne maateraiqiha variqi vuaterama turo.

129

1 Ne iri vaiqe te Isareri okarara tiare.

Nai haaru tenavu Isareri qovaraiquna entaraqaahai navutaaka voqamake tinavu qoraiqama timitaqi ani, vate maa entaravata vika qaqiqai tinavu qoraiqama timite variavo.

Ho ne ekaa Isareri maa uvaravata tiate:

2 Nai haaru tenavu Isareri qovaraiquna entaraqaahai navutaaka voqamake tinavu qoraiqama timitaqi ani, vate maa entaravata vika qaqiqai tinavu qoraiqama timite variavo.

Vika tinavu qoraiqama timitaqi anihavata, kia tinavu ekaa haatara kaarave.

3 Oho, vaiintivano kaiqaqaa ora vutu vuru quvi taintemake, navutaaka tinavu Isareri tauvaqa teqa taaqama kaavaro vukai vaaraquvano tinavuqaa vaira.

4 Ho Noravano Kotiva avuqavu kaiqa vare vaiva, viva tinavu Isareri kahaqama timiteharo qora vaiinti kauquqihairo tinavu kuvantu timitaimanta vate tenavu kiama rumpataaka vauro.

5 Ho kairamanta Saioni vatukara navutaiqi variaka anivaro Noravano Kotiva vika naatarakero kaurira haika nimiramanta anirante vuate.
6 Kairaro aahara vataqaa qumpiqatai ukauva vaaka aaharaiqama vintemake, vika vaaka taiqa vuate.
7 Kairaro navuhi nuqutaava kia airi vaintemake, vika kia airi variate.
8 Hauri vaiinti nahenti vitare aitare ika vika tave tiha, Noravano ni koqema nimitaarire. Tenavu Nora Kotira autuqaa ni koqema nimitauro, tivora.

130

1 Mpo Noravauvo, te nora maaraqi vauraro ti muntukavano voqama kero qoraiqimanta vaunaraqihai ai aare vauro.
2 Mpo Noravauvo, te ai aare vauna uvara iriane. Te ariara ti aaqurihama timitaane ti vauna uvara irihara ti kahaqiane.

3 Mpo Noravauvo, tenavu ai uva raqa kaunara are kia tauru karaitira, ekaa vi uvara nena vukuqi qara ntuva taaraitirio, nai tavave tinavuqihairo ai *ko* ho aatara kaitirio?
4 Areqai vaiinti nahenti uva nunka nimite variarava varianarara ti, tenavu ai aatu qeteha variqi vireravema turo.

5 Noravano Kotiva ti kahaqiarire ti, te vira vekama vauro. Te viva tiva tai uvarara noraiqaake iriha mintima ti: Quqaama viva nai tintemakero autuanarove turo.
6 Noravano ti kahaqiarire ti, te vira vekama vauro.
Vatukaqaa maimaraara raqiki variaka entaqi vaiha tiha, Mpo, vaaka aatitaarire tiantemake, tevata Nora Kotira veka vaiha tiha, Mpo, viva vaaka tuvu ti kahaqiarire. Qaiqaavata tiha, Mpo, viva vaaka tuvu ti kahaqiarire, ti vaunara.

7 Ne Isareri, iriate. Noravano Kotiva tinavu ruaruama timite vaiva vaivaro vira muntukavano enena tinavuara vairara ti, kaiqenavu virara noraiqaake iriqi viha quqaama viva tinavu kahaqianarove tivaqi vuare.
8 Tenavu Isareri vira uva raqake vaunarave. Ho viva naima ekaa vi uvara tinavu nunka timiteharo kuvantu timitaanarove.

131

Devitiva maa ihira qara ntuvatora
1 Noravauvo, kia te tenta autu tuahere vaunarave.
Ti aatovano kia ho iriaina haikara, vi haikara vi haikarara kia te iriqi virera.
2 Te kia mintiraiti, vaintiruvano nai nora auvoqi manamana vaintemake, ti muntukaqihairo paru i vaira vairera.
3 Isarerio, ne mintima tiate: Tenavu vatevata naantiara ekaa entavata Nora Kotiraqaa muntuvi variqi virerave, tiate.

132

1 Noravauvo, haaru Devitiva ariarao tiro, vukaari utiharo vo kaiqa vo kaiqa varaira kia tauru kaane.
2 Mpo, are Isareri vatanaaka kempuka Variqavano variaro. Devitiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tivatai uvara, qaqi iritaane.

3-5 Viva minti tirave: Hauri te kia vira Naavu kaqa amitaraiti, te tenta
naavuqi oriqete tenta taintaqaa vaitaarorave.
Noravano Kotiva tinavu Isareri kempuka Variqavano variaina
Naavurara iriha, te vira Naavu naane kaqa amite, viraqaahai te auraara
vaiha vaitarerave.
6 Tenavu tota Betarihemini vaiha Kotiva uva tiva taatautai *Vokiseva*
vai vakaakara iri, viraqaahai tenavu virara rantaqi vivi tavauraro
Vokise viva Kiriati-Jearimi vatuka tataaqa naahoqi vaira.
7 ⌞Mini vaimanta tenavu *Vokise* vira vare vuru Ieruharemini ke⌟,
viraqaahai tenavu tiha, Kaiqenavu Nora Kotira Naavuni oru vira
aiqutaraini kankakaavi vaiha, vira autu tuahera kaare, tunara.
8 Noravauvo, are uva tiva taatau taana *Vokise*va viva ai mpeqa okara
tinavu humiqe vairara tira, are himpira vi *Vokise*ra hampata ani nena
Naavuqi ekaa enta variqira vuane.
9 Are nena kaiqa vara amite varia vaiintika kairamanta, vika ekaa
enta avuqavu okaraqai autuqi vuate.
Are nena vaiinti nahenti qaqi kairamanta vika quaheha ihi tivaqi
vuate.
10 Noravauvo, are nena kaiqa vaiinti Devitirara irihara, kiama
avuhainaara vira nena kaama taanara qoririma kaane.
11 Haaru Noravano Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Devitirara
kempukaiqama kero tivatai uvara viva kiama qaqini vara kaanaro.
Viva Devitirara mintima tiro: Te are kuvuarama tenaraqihai vaiinti
vo noraiqama kaariraro viva avuhainaa vaiintivano varianarove.
12 Ho ai maaqu vika te uva tiva taatau taunarave, ekaa te uva maara
tiva taunarave, koqemake iriqi vivera, naantiara vika maaquvara nái
qoka vatuka vare, avuhainaa vaiintiqamavi vaivarave. Vika ekaa enta
mintiakema raqikiqi vivarave, tiro. Noravano Devitirara minti tira.

13 Noravano Kotiva Saioni vatuka nai kaama tero te viraqi vairerave
tira.
14 Viva tiharo, Te maa vatukaraqi ekaa enta variqi virerave. Ti
muntukavano maa vatukarara vaimanta, te viraqi vaiha vaiinti nahen-
tiqaa raqikiqi virerave.
15 Te Saioni vatukaqi vaika airi haika nimiari vika kiama vo haikar-
avata aavo qivarave. Te vehi vaiinti nahenti kara nimiari vika ho
nevarave.
16 Ti kaiqa vara timite vaika, te vika koqema nimitaari vika te vaiinti
nahenti kuvantu nimitaaina okarara iriha, koqe kaiqa varaqi vimanta,
Saioniqi vai vaiinti nahentika quaheha ihi tivaqi vuate.

17 Te Devitira ankuqihai vaiinti vo kaamate noraiqama kaariraro viva
ovavano koqemakero itaintema kero, raqikiqiro vuanaro.
18 Viva raqiki vairaqe te vira navutaaka naatara amite, kaurira haika
vika nimirerave.
Te kaama taaina vaiintiva mintimakero nai vaiinti nahentiqaa raqiki
vairamanta vika koqemake variqi vivarave, tiro. ⌞Noravano Devitirara
minti tira.⌟

133

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo, Kotira vaiinti nahenti kia raqi tiroriraiti, vohaa muntuka vateha variqi vua okarava, nai koqe okara vaimanta te vi okarara voqamake quaheha vauro.

2 Mintimake varia okarava vaireva, koqe vahavera voqaarama vairo.

Koqe vahavera Eronira qiataqaa qihia kaavaro otuntero okauqaavata, vira vukai utavaaqa auvahiantavata otu virave.

3 Qaiqaa mintimake varia okarava vaireva, varavu voqaarama vairo.

Varavuvano Hemoni Aiqinaqaavata Saioni Aiqinaqaavata tuviharo vata koqema kero putaiqama kaintema kero, vi okarava vairo.

Kotira vaiinti nahenti vohaa muntuka vateha koqemake variqi vi vaivaro, Noravano Kotiva vika koqema nimitaira vika kia qutiraiti, ekaa enta qaqi variqi vivara.

134

1 Entaqi Nora Kotira Naavuqi vira kaiqa vara amite variaka, ne vira autu tuahera kaate.

2 Ne vira Naavuqi vaiha nenta kauqu tuaherake, Nora Kotira aareha vira autu tuahera kaate.

3 Kairaro Noravano Kotiva vatavata naaruvavata autukero vataiva, viva Saioni vatukaqi vaiharo ni koqema nimitaarire.

135

1 Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare. Ne Nora Kotira kaiqa vaiinti, ne vira autu tuahera kaate.

2 Ne Kotira Naavuqi Kotira kaiqa vara amite variakavata, ne vira Naavu vahaaqaini vaiha vira kaiqa vara amite variakavata, ne ekaa vira autu tuahera kaate.

3 Nora Kotira okaravano koqe okaraqai vairara ti, ne vira autu tuahera kaate.

Vira autuvano koqe autu vairara ti, ne virara ihi tivaqi viha vira autu tuahera kaate.

4 Noravano tinavu kaivaqara Iekopira anku vika nai kaama tero tiharo, Isareri vika ti anku tarukama vaivarave, tira.

5 Te maa uvara kankomake irunara: Noravano Kotiva nai noravano vaiharora tiro, viva ekaa ⌞una⌟ variqa uri aatarakero vairave.

6 Noravano Kotiva nana nana haika autuataa ivaro viva naaruvainive, vataqaave, nora namariqive, nora namari veva muntukaraqive, auti vaira.

7 Viva tonavu vara kaivaro tonavuvano vo vata vo vataihairo virini oru vi vaira.

Viva aaquakaa vara kaivaro aaquakaavano uti vaivaro aaqu nti vaira.

Viva uvai vara kaivaro uvaivano maa vataraqaa utiharo vi ani vaira.

8 Viva Isipi vatanaaka qorainti vainti kara hunka vatataakave, quara vairi avuni vatataakave, ekaa arukaira.

9 Viva Isipini Pero vaiintivata vira nora vaiintinavuvata qoraiqama nimitareva iharo, nora kaiqa, vo qara vo qara i kaiqara qovarama keharo vika qoraiqama nimitaira.

10 Ike, Noravano Kotiva airi vatanaaka qoraiqama nimiteharo avuhainaa vaiinti kempuka vataaka vikavata arukaira.

11 Viva Amo vatanaaka King Sihonira arukero, Basaani vatanaaka
King Okura arukero, ekaa Kenaani vatanaaka avuhainaukavata aru
taiqa kaira.
12 Viva vika aru taiqa kero, vika vata varakero nai vaiinti nahenti
Isareri nimira.

13 Noravauvo, ai autuvano ekaa entama variqiro vuanarove.
Maa entara variakavata, naantiara qovaraiqikavata, ekaa vika ai
autuara iriha ai autu tuaheraqi vivara.
14 Noravano Kotiva tinavu nai vaiinti nahentiara iriharo tinavu auta
ntuva timitero tinavu uva taiqa timitaanaro.
Viva tinavu nai kaiqa vaiinti nahentiara mpo ike tiva timitaanaro.

15 Vo vatanaa vo vatanaaka *kori*ve *silvaa*ve varakeha vo qara vo qara-
make *maraqura/varaha* nái kauquqohai autuke, vi haikarara tinavu
variqave ti variara.
16 Vika no vaimantavata, viraqihai kia ho uva tivara. Vika avu
vaimantavata, kia ho tavevara.
17 Vika aato vaimantavata, kia ho uva irivara. Ike, vika aihovata kia
ho varevarave turo.
18 Oho, una variqa auti variaka variqi vi, naantiara vika nái aututaa
haikara vira voqaantemake vaivara.
Vaiinti nahenti una variqara noraiqaake iri variaka, vikavata vohaa
qaramake vira voqaara vaivara.
19 Ho ne Isareri, Nora Kotira autu tuahera kaate. Eronira anku Nora
Kotira kaiqa vara amite variaka, nevata vira autu tuahera kaate.
20 Rivaira anku, ne Nora Kotira autu tuahera kaate. Vaiinti nahenti
Nora Kotira aatu qete variaka, ne ekaa vira autu tuahera kaate.
21 Ne Saioni Aiqina Ieruharemiqi variaka, nevata Nora Kotira autu
tuahera kaate.

Kaiqe tenavu ekaa Nora Kotira autu tuahera kaare.

136

1 Nora Kotira okaravano koqe okara vairara ti, aniqenavu virara
koqeve tiare.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
2 Tenavu Nora Kotirara koqeve tiare. Viva ekaa ⌞una⌟ variqavata uri
aatarakero avuni vai Variqavama vaivo.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
3 Tenavu Nora Kotirara koqeve tiare. Viva ekaa nora autu vataaka-
vata uri aatarakero nai nora autu vataavama vaivo.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.

4 Vivaqaima nora kaiqa kia tavaa kaiqara vare vaivama vaivo.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
5 Viva nai koqe avu aatoqaa naaruva autu kero vatero viraqaa vai
haikaravata autu kero vataivama vaivo.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
6 Viva nora namari autukero vatero, viraqihairo vatavata qovarama
kero, vuruvi virivi vataivama vaivo.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.

7 Vivama kuarivata toravata autu kero vataivama vaivo.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
8 Viva kuari autu kero vataivaro kuari viva aatitairaqaa raqikiqiro vi vairave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
9 Viva toravata opu makauvata autu kero vataivaro entaqi raqikiqiro vi vairave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
10 Viva Isipi qorainti vainti kara hunka vatataaka arukairave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
11 Viva Isipiqihairo Isareri qaqini ntita vare anirave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
12 Viva nai kempuka kauquqohairo vika ntita varero anirave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
13 Viva tivaro Naare Namarivano hini hini raira virave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
14 Viva nai vaiinti nahenti ntita varero vimanta vika nora namari taqa vare vuarave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
15 ⌞Vika hini mantaraini oritaraavaro⌟ viva namari qaqi kaivaro namarivano Isipi avuhainaara Pero vaiintivata, vira iqoka vaiintivata, ekaa raqutu kairave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
16 Viva aahara vataini nai vaiinti nahenti ntita varero virave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
17 Viva avuhainaa vaiinti kempuka vataaka arukairave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
18 Viva avuhainaa vaiinti nora autu vataaka arukairave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
19 Viva Amo vatanaaka King Sihonira arukairave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
20 Viva Basaani vatanaaka King Okura arukairave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
21 Viva vika vatavata varakero tinavu nai vaiinti nahenti timirave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
22 Viva vi vatara varakero tinavu Isareri nai kaiqa vaiinti nahenti timirave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
23 Navutaaka tinavu aatarakaa entara viva kia tinavuara tauru karaitiro, qaqi tinavuara iriqiro vi vairave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
24 Viva navutaaka kauquqihairo tinavu kuvantu timitairave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
25 Viva vaiinti nahentive, aantauvahive, ekaa qaqi vai haikara kara nimi vaivama vaivo.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
26 Ho kaiqe tenavu naaruvaini vai Variqarara koqeve tivaqi vuare.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarovema turo.

137

Isareri vika nái maaqainiara iqi ratora

1 Mpo, tenavu Babironini vai namarira, vo namari vo namari
auvahianta oquvi vaiha, Saioniniara aato iruraro tinavu muntuka
qoraiqimanta iqi rate vaunara.
2 Tenavu ihi tiha ruquti vauna haikara nontauni vai katariraqi hirite
tiha, Mpo, tenavu kia ihi tiataarave, tunara.
3 Tinavu rumpataaka tinavuara tiha, Ne tinavu ihi tiva timite vaiqe
tenavu quaheha variare. Ne Saioniniara tivate ihira tinavu tiva timiqe
iriare. tiara.
4 Oho, tenavu vo vatanaaka vataini vaiha nantiakee Nora Kotirara
tivate ihira tirarave?
5 Mpo, Ieruharemivauvo, te ai tauru kaarera, homa ti kauquvanovata
kitaa ruqutinara tauru kaarire.
6 Ieruharemivauvo, te ariara tiha, Are avuhainaa vatuka, te qua-
haarira vatukavama variaro, ti vaunarave. Te vi uvara tauru kaarera,
homa ti aunta qoraiqiraqe te kia ho qaiqaa ihi tiare, turo.

7 Oho, Noravauvo, navutaaka Ieruharemi vatuka aatarakaa entara
Idomu vatanaaka tia uvara are tauru kerora.
Vi entara Idomu vika tinavu navutaakara tiha, Ne vi vatukara ekaa
ravantiaqa aqukaate. Ekaa Ieruharemiqi vai haikaravata rakavu
raakavuma kaivaro anoma taiqa vuarire, tiara.

8 Babironivauvo, qetehara variane. Are qoraiqamama vinarave.
Vaiinti vovano are tinavu qoraiqama timitaanarara iriharo, ninavata
qoraiqama amitaarira vaiintiva quahaarire.
9 Ai vainti naati vika nái noka kauquqihairo raqiakero oriqaa vika
qiata rukavu kaarirava quahaarirema turo.

138

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, te naaruvaihainaaka nivuqaa vaiha, ekaa tenta
muntukaqihai ariara koqeve tiha ihi tivakeha ai autu tuahera kar-
erave. (Haarua vuku hinivano *naaruvaihainaakave* tiamanta hinivano
variqanavuve ti variara.)
2 Ai muntukavano tiriara vaivara are tiriara noraiqaakera iri varia-
narara ti, te ai takuqi vai Naavuva vainaini kankakaamavi viri vataini
vate vaiha, ai autu tuahera karerave.
Ai autuvanovata ai uvavanovata ekaa vo haika vo haika uri
aatarakero avunima vaivo.
3 Te ai aarauna entara are ti uva irira, ti kempukaiqama timite
variaramanta te kia qetaraiti vaunara.

4 Noravauvo, naantiara ekaa avuhainaaka vo vataini vo vataini vaika
ai uva iri, vika ai autu tuahera kevara.
5 Ai okaravano nai mpeqa okara vairara ti, vi entara vika are ekaa
kaiqa varenarara iriha ihi tivara.
6 Noravauvo, are nai uritarakera kantaaqaini vaiharavata, vaiinti
nahenti nái nutu vatainiqamake variakara are kia tauru karaitira,
vikara qaqi iriqira vi varianara.
Nái nutu tuahere variaka kia ho ai avuqaa kukeqavi vaivara.

7 Airi maaravano ti ravaaqavu kareva auti vaivaravata, are ti antua timite variaramanta te kia qutiraiti, koqemake vaunara.
Ti navutaaka arara itaimanta ti qoraiqama timitareka auti variavara, are vika ntaihehara nena kempukaqohaira ti ruaruama timite varianara.
8 Noravauvo, are ti muntukaqi hoqarama taana kaiqarara irihara, vi kaiqara vara vuru taiqa kairaqe te ho variare.
Ai muntukavano tiriara ekaa entama variqiro vuanaro.
Mpo, are nena kauquqohaira ti autukera vataarava varianarara tira, kia ti qaqira kaanerama turo.

139

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, are ti avu aatoqi uqautama kera tuanti taantima kera tavaanara.
Are ti okara kankoma kera iri tavaanara.
2 Te oquvi vaunarave, te himpi nunarave, te minti minti unara are kankoma kera iri tave varianara.
Are ti niaraini vaiharavata, ti avu aatoqi vaira ho iri tave varianara.
3 Te oru kaiqa vare vaunaraqaavata te vaite vaunaqaavata are ti tave varianara.
Te nana nana haika auti vaunara, are ekaa vira vira iri tavaanara.
4 Noravauvo, te tirera una uvara, are naane vaaka irikaanara.
5 Are ti avunive, tauvaqainive, taaqenive, ekaa mini mini ututuma taanara. Are nena kempukaqohaira ti antua timite varianara.
6 Are mintima kehara ti okara kankoma kera iri tavaanarara ti, te tiha, Mpo, ai avu aatovano uritarero vaivaro ti avu aatovano ai avu aatoqi vainara kia ho iri tavaanarove, turo.

7 Mpo, te tainie vuariraro ai Maraquravano kia ti tavaanaro? Te tainie ruqemake vihae kia ai avuqaa vairara?
8 Are naaruvaini varianarara ti, te qumina mini ruqemake vuarora.
Are qutu vuaka varianainivata varianarara ti, te kia ho mini otu kukeqavi vairara.
9-10 Te niaraini kuari avu urinaini ata vare oru variarera, ai kauquvano minivata homa ti tuataanaro.
Te kuari avu ruhunku vinaini oru variarera, minivata ai kauquvano ti utuma varaanaro.
11 Te konkira arinaini oru variarera, te kia ho ai avuqaa kukeqavi vairara.
Enta ira haikavano ti mantaaqa kairaqe te kukeqavi variare tiarera, are mini qaqiqai qoqaa ti tavenara.
12 Voqamakero konkira ariva vaivaravata, are virara aatitairave ti varianara.
Are aatitairaqaa ho tave varianantema kera, entaqivata ho tave variaravama variaro.
Enta ivavata aatitaivavata ai avuqaa vohaa qarama keroma vaivo.

13 Arema ekaa ti vaatave, ti avu aatove, autukera vataaravama variaro.
Are ti nora auhaqi ti vaata akukumakera autukera vataanara.
14 Mpo, are minti mintima kera ti autu kera vataanarara irihama, te kauqu runkinkiri iha ai aatu qeteha ai autu tuaherake vauro.

Te kankomake irunara. Ekaa are vare variana kaiqava nai voqaraa kaiqama vaivo.
15 Te tenta nora auhaqi kukeqavi vauna entara are ekaa ti vuhaarinavu tavaanara.
Vi entara are ti mative, vuhaarive koqema kera taataukera vataararo ti vaatavano koqemakero akukumavi vaira.
16 Mpo, ti nova kia ti vatatai entara are ti kankoma kera tavaanara.
Te kia qovaraiquna entara are ekaa te maa vataraqaa qaqi variaina entanavura nena vukuqi qara ntuva taanara.
17 Ike, Kotio, ai avu aatoqira nai nora uva, vo uva vo uva vaimantara ti, te vi uvara vi uvara kankomake iriarirava kia ho vaivo.
18 Are avu aato uti variarava nai airi vaimantara ti, te ai avu aatoqiraara kaara ntuarera, nai nora namari auvahini airi nuqa vaira viravatama aatara kaanaro.
Te vira ho kaara ntuva taiqa kaareravata, te kiama ho ai okara vira kankomake ririara.

19 Mpo Kotio, are qora kaiqa vare variaka aru taiqa kairaqe, te hove tiataara.
Ne vaiinti aruke variaka, ne tiqaahai qaqirake niaraini vuaterama turo.
20 Kotio, vi vaiintika ariara qora uva ti variakave. Vika ai navutaiqiha ai autu koqera qoraiqamake variavo.
21 Noravauvo, ariara kia antuqa ari vaiintika ti kia vikara hantuqa harivo.
Ai navutaiqi variaka kia vikara ti muntukavano vaivo.
22 Quqaa tarurama turo. Ti muntukavano kia vi vaiintikara vaivo. Te vi vaiintikara ti navutaakama variavo ti vaunara.

23 Kotio, uqautama kera tuanti taantima kera ti avu aato muntukaqi vainara tavaane.
Te nana nana haikara avu aato utuainara avatama kera tavaane.
24 Ti avu aatoqi qora uva vovano variantorave tira, viraqi rantakera tavaane.
Are koqe aaraqaa ti tivita kera vatairaqe te ekaa enta qaqi variqi vuare.

140

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, are qora vaiintinavu kauquqihaira ti ruaruama timitaane.
Are ti antua timitairamanta voqamake nái kena vaiinti ruquti varia vaiintika kia ti ruqutuate.
2 Qora kaiqa varevaqai vika avu aatoqi vaimanta, ekaa enta vika vaiinti nahenti avutana vaiha tiroriha raqira haika vara qovaramake variara.
3 Memaru avai vaihaiva vaiinti qoraiqama kaintema kero, vika qora uvavano vaiinti nahenti qoraiqama nimite vaira. Vika nái noqihai ti varia uvava *uqahi/quaiha* uhi voqaara vaira.

4 Noravauvo, qora kaiqa vare variaka ti ravaaqavu kevorave tira, are tiqaa koqema kera raqikiane.

Voqamake nái kena vaiinti ruquti variaka ruvaaqumavi vaiha, te qoraiqama vuainarara nai tiva ami nai tiva ami i variarara irihara, are ti antua timitaane.
5 Oho, nái nutuqai tuahere variaka ti ravaaqavu kareka, vika te virera una aararaqaa vaara vuite variara.

6 Mpo Noravauvo, te ariara are ti Variqavanoma variaro. Te ai aareha ti aaqurihama timitaane ti vauna uvara iriane. 7 Mpo Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variaravama variaro. Are nena kempukaqohaira ti ruaruama timite variaravama variaro. Tenavu navutaaka hampata raqi vauna entara are tiqaa koqema kera raqiki varianarave.
8 Noravauvo, are virara virara irihara, kia navutaaka qaqi kairamanta vika nái autuataa inara autuate.
Kia qaqi kairamanta vika ruvaaqumavi vaiha qora uva tiva taatauteva qovaraiqiarire.
9 Kia ti navutaaka qaqi kairamanta vika iqoka raqiha ti haatara kaate.
Oho, are qaqi kairaro vika ti qoraiqama timitareka tivate uvava náiq*aa* qovarama vuarire.
10 Are iha auru tuta kairaro vikaqaa hiqinti hiqinti iharo tatoqa taiqa kaarire.
Are vika *ruvuqi/mpumpiqi* vara vaavi aqukaira vika kia ho qaiqaa viraqihai vaarintaate.
11 Vo vaiinti autuvano vataini tuvi vuarire ti, una uva ti variaka, are kia vika qaqi kaira maa vataraqaa koqemake variqi vuate.
Oho, qaqi kairaro qora haikavano qovarama viro, voqamake nái kena vaiinti ruquti variaka vehi autu taiqa kaarire.
12 Noravauvo, te kankomake iri tavaunara. Are vehi vaiinti nahenti auta ntuva nimitehara vika kahaqi variaravama variaro.
Vo haika vo haikara aavoqiaka qoraiqama nimitevorave tira, are vika kahaqama nimite variaravama variaro.
13 Avuqavu ni variaka ai autu tuahereha vika ai aaqanto ekaa entama variqi vivaravema turo.

141

Devitiva maa ihira qara ntuvatora
1 Mpo Noravauvo, te ai aare vauro. Vaaka ti kahaqiane. Mpo, are te ai aare vauna uvara iriane.
2 Mpo, koqe unta i murava are iananaini oru vintemakero, te ai aaraaina uvava are iananaini oru vuarire.
Entaqi ai *ofaa* iha quara amitaavara are quahaanantema kera, te tenta kauqu tuaherakeha ai aaraaina uvarara quahaane.
3 Noravauvo, ti noqaa raqiki timitairaqe te kia qora uva tiare.
4 Noravauvo, are kia ti qaqi kairaro ti muntukavano qora haika autirara ntuarire.
Kia ti qaqi kairaqe te qora vaiinti hampata ruvaaqumavi vaiha qora kaiqa varaare. Are ti ravaaqavu kairaqe te kia vika hampata ruvaaqumavi vaiha ovata naare.

5 Avuqavu ni vai vaiintiva ti ruqutirera, te virara hovema tirara. Viva ti kahaqirevama mintivo tirara.

Koqe vaiintivano mintiraro, qora kaiqa vare vai vaiintiva ti autu tuahera kairera, te virara kia ti mintima timitaane tirera. Te vo enta vo enta Kotira aareha, vika nái qora kaiqa vare variara kaara vika qoraiqama nimitaane ti vaunarara ti, te minti tirera.

6 Hini kiaka nái qiata vaiinti ntita vare muntu qora onkaiqi aqu kaimanta, vi entara vaiinti nahenti te tuna uvarara quqaa uvavema tivara.

7 Vaiintivano iha kantakaara teqa taaqama kero aqu aquma kaintemake, vi vaiintika vuhaantaari vara vaavi matipaqi aqu kevara. (ves 5-7 Hiparu uva okaravano kia kankomake vairo.)

8 Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variaravama variaro. Te ariaraqai noraiqaake iri vaunara.

Te ariara viva ti antua timite vaivama vaivo, tunara. Mpo, are kia ti qaqi kairaqe qutuare.

9 Are ti antua timitairaqe te qora vaiinti kukeqake vaara vuiteraqaa kia aru vuare.

10 Are qaqi kairamanta qora vaiinti vika nái vaara vuiteraqaa aru viqe, te qaqi vitare vuare.

142

Devitiva ori onavuqi vaiharo maa ihira qara ntuvatora

1 Te ike mpo tihama Nora Kotira aare vauro. Viva ti aaqurihama timitaarire ti, te vira aare vauro.

2 Ekaa maaravano tiqi qovaraiqirave, te avu aato uti vaunarave, te ekaa vi uvara vira tiva ami vauro.

3 Noravauvo, ti muntukaqihairo maara ntaivaro ti kempukavanovata kia vaimanta te ta aararaqaae virarave tuna entara, are vi aarara kankoma kera irira tavaanara.

Oho, vi vaiintika tiriara aru vuarire ti, te ni vauna aararaqaa vaara vo kukeqake vui taavo.

4 Te hini hini tuqantaavi tavauraro vaiinti vovano ti kahaqiarirava kia vaivo.

Tiriara viva qoraiqama vuantorave tiro, tiriara noraiqaakero iri vai vaiintiva kiama vaivo. Te vonaini ruqemake kukeqavi variarirava kiama vaivo.

Kia voqavanovata te qaqi variqi vuainarara noraiqaakero irivo.

5 Mintiverama Noravauvo, te ariara ike mpo tiha, Te are varianananaini ruqemake oru kukeqavi vairerave.

Te maa vataraqaa qaqi variqi vuaina entara te ariaraqaima ti Noravano vaivo, tivaqi virera.

6 Mpo, te tenta kahaqiarirava kia ho vaimanta te nora maaraqi vaunarara tira, are te ai aare vauna uvara iriane.

Ti haru kareka ti avataqi ani variaka kempukavano voqavata vairara tira, are vika kauquqihaira ti ruaruama timitaanerama turo.

7 Mpo, nora maaravano ti rumpa tairaqihaira are ti kuvantu timitairaqe te qaqini aitare variare.

Are mintiramanta ai vaiinti nahenti are ti koqema timitenarara iriha, vika te iainanaini ani ruvaaqumavi vaiqe te vika nivutana vaiha ai autu tuahera kaare.

143

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Noravauvo, te ai aare vauna uvara iriane.
Ai okaravano avuqavu okara vaivara are nena vaiinti nahentiara noraiqaakera iri variaravara tira, te ariara ike mpo ti vauna uvara irihara ti aaqurihama timitaane.
2 Maa vataraqaa qaqi variqi vi variakaqihairo kia ho vovano ai *ko* aatara kaariravama vaivo. Mpo, te virara irihama ariara kia ti nena kaiqa vaintiqaa uva vataanerama turo.

3 Oho, navutaaka ti avata vare aniha ti ruqutu kaamanta, te vataini konkoma kanta hiqintivi qoraiqamavi vauro.
Haaru qutu vuaka konkira arinaini variantemake, vika konkira ariraqi ti muntu kaamantama vauro.
4 Mintira kaara ti muntukavano maara ntaivaro ti kempukavanovata kia vaimantama vauro.

5 Mpo, are haaru tinavu koqema timite variana entara, virara te vate qaqi iriteha vauro.
Are nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa tinavu vara timitaanara, viraravata tenta aatoqi qaqi irite vauro.
6 Mpo, auntavano aaharaiqama vivaro namari naataa intemakero, ti maraquravano voqama kero ariara antuqa arimanta te tenta kauqu tuaherake ai aare vauro.

7 Mpo Noravauvo, ti kempukavano kia voqavata vaivo. Vaaka ti uva iriane.
Kia ti tivuqaa kukeqavira variane. Hauri te qutu vuaka varianaini otu vuarora.
8 Te ariqaa muntuvi vaunarara irihara, ai muntukavano tiriara vaira vo enta vo enta toqaqi ti humiqehara kahaqiane.
Te ai aare vaunarara tira, are ti aara humiqairaqe te vi aarara avataqi vuare.

9 Noravauvo, are ti antua timitaane ti, te are variananaini anuro. Are virara irihara navutaaka kauquqihaira ti ruaruama timitaane.
10 Are ti Variqavano varianarara tira, are ti nena antuqa humiqairaqe te vira avataqi vuare. Kairaro ai koqe Maraquravano ti tivita varairaqe te koqe aaraqaa vuare.

11 Mpo Noravauvo, are nena nora autuara irihara ti qaqi kairaqe te kia qutiraiti, qaqi variqi vuare.
Are nena avuqavu okarara irihara, te nora maaraqi vaunaraqihaira ti tivita varera qaqini vuru kaane.
12 Nena vaiinti nahenti aaqurihama nimite variana okarara irihara, ti navutaaka aru vehi autu taiqa kaane.
Te ai kaiqa vaiinti vaunarara tira, are ti navutaiqi varia vaiintika aru taiqa kaanerama turo.

144

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Nora orivano ti antua timitaintema kero, Noravano Kotiva ti antua timite vairara ti, te vira autu tuahere vauro.
Tiriara viva koqemakero auvihehavaa kauquqi totaarire tiro, viva iqoka raqua okarara ti humiqe vaira.
2 Vira muntukavano tiriara vaiva ori vaantaavuravano vaiinti antua amitaintema kero, ti antua timite vaira.
Viva navutaaka kauquqihairo ti ruaruama timite vaivama vairo.
Kainkevano vaiinti antua amitaintema kero, viva tiqaa koqema kero raqiki vaimanta vaunara.
Navutaaka ti harukevorave ti, te viva vainaini oru kukeqavi vaunara.
Viva vo vatanaa vo vatanaaka ti vevaarainiqama kaimanta te vikaqaa raqiki vaunara.
3 Noravauvo, tenavu nantima vaura vaiinti nahentika vaurarae are tinavuqaa koqema kera raqiki variaro?
Nantiharae are tinavu qumina vaiinti nahentiara noraiqaakera iri variaro?
4 Mpo, vaiintivano vaireva, uvaivano inaaraiqa utiro taiqavira voqaarama vairo.
Kuarivano itaivaro vaiinti maraqura vataqaa vaira voqaarama, tenavu vahuqa variqi vi, vuru taiqa virara.

5 Noravauvo, naaruva qantua kera viraqihaira tuvuane. Nena kauqu aiqinanavuqaa vatairaro muravano viraqihairo qovaraiqiharo oru vuarire.
6 Veva arintema kera, are aaquakaa utu kaira navutaaka iqoka qaqirake qetake kantama vuate.
7 Are virihaira nena kauqu viavi tutukera, namari veva muntukaraqihaira ti mpaqi kaane. Are vo vatanaaka kauquqihaira ti ruaruama timitaanerama turo.
8 Una uvavano vika noqi mpiqa vimanta vika kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Quqaa uvama ti vauro, tivakeha una uvaqai ti variara.

9 Kotio, te vate ariara qaraaka ihi tirera. Te naaqunta 10navu vai *kitaa*ra ruqutiha, ariara ihi tirera.
10 Arema avuhainauka kahaqiaramanta vika navutaaka naatarake variara.
Arema ti nena kaiqa vaiinti Devitika ruaruama timite variararo iqoka paipevano kia ti arukaira.
11 Mpo, are vo vatanaaka kauquqihaira ti tivita varera ruaruama timitaane.
Una uvavano vika noqi mpiqa vimanta vika kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Quqaa uvama ti vauro, tivakeha vika una uvaqai ti variara.
12 Mpo, kairamanta tinavu maaquvara noruqamavi, koqe katari voqaara, kempuka vaiintinavu variate.
Kairamanta tinavu raavuravara noruqamavi, avuhainaara naavu *pohi* nkauruke *vahehemake/vaataiqamake* arataara voqaara, koqe nahentinavu variate.
13 Kairaro naahoqi vo kara vo karavano airi vairaro karavano ekaa kara vate naavuraqi mpiqa vuarire.
Kairamanta tinavu sipisipi voqavata naati vatataimanta airitahaa variate.
14 Kairamanta tinavu purumakau noruqamavi kempuka variate.

Hauri navutaaka tinavu ori vaantaavura rukavuke viraqi vaatinte tinavu rumpa vare vo vataini vuru kevorave.

Kairaro ike mpo tiha iqi rateva kia tinavu vatukaqi qovaraiqiarire.

15 Mintima keha variqi vi vaika quaheha vaivara.

Nora Kotirara viva tinavu Variqavanoma vaivo ti variaka quaheha variqi vivaravema turo.

145

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Arema ti Variqavano ti Avuhainaava varianarara ti, te ai autu noraiqama karerave. Ekaa enta ekaa enta te ai autu tuaheraqi virerave.

2 Vo enta vo enta te ariara koqeve tivaqi virera. Te ekaa enta ai autu tuahera karerave.

3 Noravano Kotiva nai uritarakero noravano vairara ti, tenavu vira autu voqavata tuahera kaariravama vaivo. Viva noravano vairara kia vovanovata ho kankomakero iri tavaanarove.

4 Vate varia vaiinti nahentika are autinarara naantiara qovaraiqika tiva nimiqi vivara. Mintiaqi viha, naantiara naantiara qovaraiqikavata are nora kaiqa varenarara iriha ai autu tuahera kevara.

5 Are takuqu kera variana okararave, are Avuhainaava variana okararave, virara virara vika viti viri tiva nimivara. Vika mintiqe te are voqaraa kaiqa varaanarara aatoqi iriqi virerave.

6 Vika are nora kaiqa varenarara kauqu runkinkiri iha vokika tiva nimiqi viqe, te ai nora autuara tiva qoqaiqama karerave.

7 Vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaiha, ai koqe okararavata, are avuqavuqama nimite vaina okararavata quaheha ihi tivaqi vivara.

8 Noravano Kotiva tinavu koqema timite vaiva tinavu aaqurihama timite vaivaro vira araravano kia vaaka ite vaira. Vira muntukavano tinavuara voqama kero vaira.

9 Viva ekaa vaiinti nahenti koqe okaraqai autu nimite vaira.

Viva ekaa haika nai autu kero vatai haikararavata aaqurihama nimite vaira.

10 Noravauvo, are ekaa haika autu kera vataarauka, vika ai autu tuahera kevara.

Are vaiinti nahenti koqema nimitaanarara iriha, vika ai autu tuahera kevara.

11 Are avuhainaava kempukaiqama kera raqiki variana okararave, ai kempukavano uritarakero vai okararave, vika virara virara vokika tiva nimiqi vivara.

12 Vika minti tiva nimiqi vimanta ekaa vo vatanaa vo vatanaaka are nora kaiqa varenarara kankomake irivara.

Are Avuhainaava kempukavano variararo ai autuvano nora autu vaira, viraravata vika kankomake irivara.

13 Are Avuhainaava vaihara, ekaa enta ekaa enta raqikiqira vinara.

Are maa entara variakaqaa raqikiqira vivira, ekaa naantiara naantiara qovaraiqika vikaqaavata raqikiqira vinaravema turo.

Noravano Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqu keharo tivatai uvara kia tauru karaitiro, ekaa vi uvara avate vaira.

Vira muntukavano ekaa haika nai autukero vatairara vaira.

14 Nora maaravano vikaqaa vaika Noravano Kotiva vika kahaqama nimite vaira. Vika kempukavano kia vaika viva vika kempukaiqama nimite vaira.
15 Ekaa qaqi variqi vi varia haikauka karara antuqa arimanta ai veka variavara are vika avuqavuma kera nái kara nimi varianara.
16 Are nena kauquqihaira vika kara nimiaramanta vika ho ne variara.
17 Noravano Kotiva ekaa kaiqa vare vaiva avuqavuqama kero vaivaro vira muntukavano ekaa nai autukero vatai haikarara vaira.
18 Kia unaqaraiqama keha Kotira aararaiti, quqaa vira aare variaka, viva vika aumanto vaiharo vika kahaqi vaira.
19 Vira uva raqa kaarorave ti, vira aatu qeteha ni variaka, viva vika muntukavano vai haikara nimi vaira.
Vika virara ike mpo tiha tinavu kahaqiane ti varia uvara iriharo, vika ruaruama nimite vaira.
20 Virara muntuka vaika Noravano Kotiva vikaqaa koqema kero raqiki vaiharo, qora okara auti variaka vehi autu taiqake vaira.
21 Mpo, te tenta noqihai Nora Kotira autu tuaheraqi virera.
Qaqi kaira ekaa viva autukero vatai haikauka vira autu takuqi vaira ekaa enta ekaa enta tuaheraqi vuate.

146

1 Kaiqe te tenta tivaata muntukaqohai Nora Kotira autu tuahera kaare.
2 Te ekaa maa vataraqaa qaqi variqi vuaina entara Nora Kotira autu tuaheraqi virera.
Ekaa vi entara te tenta Variqa autu tuahera kaaina ihira tivaqi virera.

3 Ho iriate. Hauri ne nora vaiintiqaave, qiata vaiintiqaave, muntuvi vaiha, vikara tinavu ho kahaqama timitevarave tivora. Vika variqi vi vuru qutu vikama variavo. Vika ni ruaruama nimite aarava kiama ho vaivo.
4 Vika qutuvi, qaiqaa vataiqama vivara. Vi entara vika vo haika autireka iritera kiama ho autivaravema turo.

5 Ho tinavu kaivaqara Iekopira Variqara viva tinavu kahaqi vaivama vaivo ti variaka, vika quaheha variqi vivara.
Noravano Kotiva vika Variqavano vaimanta vika viraqaa muntuvi variqi vivara.
6 Noravano Kotiva naaruvave vatave nora namarive autu kero vatero, ekaa viraqi vai haikaravata autu kero vataira.
Viva nai vaiinti nahentiara tivatai uvara kia qaqira karaitiro, ekaa entama vikaqaa raqikiqiro vuanaro.
7 Qora vaiintinavu vaiinti nahentiqaa maara voqavata vatevorave tiro, Noravano Kotiva vi vaiinti nahentika kahaqi vaira.
Karara antuqa ari variaka, viva vika kara nimi vaira.
Viva rumpataaka kuvantu nimite vaira.
8 Viva avu qimpa vuaka rampai nimite vaira.
Nora maaravano vika ravaaqavu kaika, viva vika maara qaqini varake vaira.
Vira muntukavano avuqavu ni varia vaiinti nahentikara vaira.
9 Viva vo vatanaaka tinavu vataini variakaqaa koqema kero raqiki vaira.

Viva tentoqa nahentive, viqa vaintive, vika vika kahaqi vaira.
Qora vaiintinavu nái aatoqi iritaa haikara viva hampiqama kaimanta vika kia ho vi haikara auti variara.
10 Noravano Kotiva ekaa enta Avuhainaava vaiharo raqikiqiro vuanarove.
Ne Saionini variaka iriate. Ni Variqavano niqaa raqikiqiro viviro, viva ekaa naantiara qovaraiqi vaiinti nahentikaqaavata raqikiqiro vuanarove.

Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.

147

1 Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.

Koqemama tenavu ihi tivakeha tentanavu Variqa autu tuahere vauro.
Tenavu vira autu tuahera kaaina okarava koqe okara vaimanta tenavu quaheha vi okarara avataqi virera.
2 Noravano Kotiva Ieruharemi vatuka qaiqaa auti vaivo.
Haaru navutaaka Isareri rumpa vare vo vataini vuru kaaka, viva vate maa entara vika vo vata vo vataihairo ruvaaquma kero ntita varero nái maaqaini qaiqaa viri ke vaivo.
3 Vika muntukavano voqama kero qoraiqimanta variaka, viva vika koqema nimiteharo, vika vaata teqa taaqama kaara rumpa nimite vaivo.

4 Viva opu makau autiharo mintima tiro: Minti mintimavano naaruvaini vaivarave tivakero, vika vohaiqa vohaiqa vo autu vo autu ntava nimitaira.
5 Tinavu Noravano nora autu vataava vaiharo viva ekaa kempuka vataavama vairo.
Vira avu aatovano ekaa okarara kankoma kero iri vairara tiro, tinavu avu aatovano kia ho vira rairakero avatamakero tavaanaro.
6 Noravano Kotiva nái vara vatainiqamake variaka kempukaiqama nimiteharo, qora okara auti variaka konkoma kanta ruqutu aquke vaira.
7 Ne Nora Kotirara ihi tivaqi viha virara koqeve tiate. Ne tinavu Variqa quahama amiteha *kitaa* ruqutuate.
8 Viva tonavu vara kero viraqohairo naaruva mantaaqa amite vaira.
Viva aaqu vara kaivaro aaquvano ntiharo vata maata putamake vaivaro vo aiqina vo aiqinaqaahairo koqe ukauvano qampiqe vaira.
9 Viva ekaa aantauvahi kara nimiharo, *kotikoti* naativata karara naaruavaro vikavata kara nimi vaira.

10 Noravano Kotiva nana haikarae voqama kero quahe vairave? Kempuka ohiarave, kempuka iqoka vaiintiarave, vikarae viva quahe vairave? Aqao, kiave.
11 Vira uva raqa kaarorave ti, vira aatu qeteha ni varia vaiinti nahentika, vikarama viva voqama kero quahe vaira.
Vi vaiinti nahentika tiha, Vira muntukavano tinavuara enena vaira virara tenavu noraiqaake iriqi virerave, ti variara.

12 Ne Ieruharemiqi variaka, Nora Kotira autu noraiqama kaate.
Eo, ne Saioniqi variaka, nenta Variqa autu tuahera kaate.

13 Navutaaka ni naatara kevorave tiro, viva Ieruharemi vaantaavura
qenti kempukaiqama teharo, Ieruharemi avutaqi variaka ni koqema
nimite vaira.
14 Viva koqemakero ni Isareri vataqaa maimaraara raqiki nimite-
haro, ni koqema nimite vaimanta ne koqe kara neha ho variara.

15 Viva naaru vaihairo uva tivaro vatavano vira uva vaaka iriro vira
avate vaira.
16 Vaiintivano hanta vaqita kero viti viri aqu kaintema kero, viva
iqara vara kaivaro tonavu voqaara vata maata naavumake vaira.
17 Viva tivaro eqarori ori voqaara *taaruvano/kaampuravano* nti vaira.
Mintivaro iqara entavano qovarama vivaro nai tavave iqara viraqi ho
varianaro?
18 Ho viva qaiqaa tivaro *taaruvano/ kaampuravano* ravita vivaro
qaiqaa vatavano koqe iro vaira.
⌞Kuarivano⌟ *taaru/kaampura* vira ravita kaivaro namariqama viro
otu vi vaira.
19-20 Viva nai uva kia vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiraitiro,
Iekopira ankuqai tiva nimirave.
Viva nai tivatai uvara kia vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiraitiro,
Isareriqai tiva nimirara ti, vo vatanaa vo vatanaaka kia vira uva iriara.

Noravano Kotiva ⌞mintima kero nai uva tinavu Isareri tiva timirara
ti⌟, kaiqenavu vira autu tuaheraqi vuare.

148

1 Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.

Ne ekaa naaruva virini variaka Nora Kotira autu tuahera kaate.
2 Ne *ensel*ive, ne naaruvaihainaa iqoka *ensel*ive, ne ekaa vira autu
tuahera kaate.
3 Kuarivauvo, toravauvo, netanta vira autu tuahera kaate.
Ekaa opu makau virini ite variaka vira autu tuahera kaate.
4 Nai verantoqama kera variana naaruvava, are vira autu tuahera
kaane.
Tonavu turuqaa variara namariva, arevata vira autu tuahera kaane.
5 Noravano Kotiva tivaro ekaa vi haikava vi haikava qovaraiqama
vuarara tiro, ekaa vi haikava vi haikava vira autu tuahera kaate.
6 Noravano Kotiva timanta viva tintemake vika nái nimi vatukaraqaa
vaiha, kia vira uva raqake hampi vi aniraiti, ekaa enta nái nimiraqaa
variqi vivara.

7 Ne ekaa haikavano vataqaa variaka, Nora Kotira autu tuahera kaate.
Nora haikavano nora namariqi variakave, namari veva muntukaraqi
variakave, ⌞ne Nora Kotira autu tuahera kaate.⌟
8 Aaquakaavanove, *taaruvanove/ kaampuravanove*, toqa vaururu-
vanove, tonavuvanove, vira uva iri vai aaronaa uvaivave, ⌞ne ekaa Nora
Kotira autu tuahera kaate.⌟
9 Nora aiqinave, inaara aiqinave, tava ire varia katarikave, nantaqi
vai katarikave, 10 ekaa kuvu aantauvahive, ekaa qaakau aantauvahive,
ekaa memaru kuveqave, ekaa uvirive, ⌞ne ekaa Nora Kotira autu
tuahera kaate⌟.

11 Avuhainaaka maa vataraqaa variakave, ekaa vo vatanaa vo
vatanaakave, ekaa vaiinti nahentiqaa raqikiakave, ekaa nora vaiintive,
12 ekaa qaraaka vaiinti nahentive, konta naampaive, ⌞ne ekaa Nora
Kotira autu tuahera kaate⌟.

13 Kairamanta ekaa vika vika Nora Kotira autu tuahera kaate. Vira
autuvano ekaa vo autu vo autuvata uri aatarakero nai nora autu avuni
vairave.
Vira mpeqa okaravano takuqi vaiva naaruvavata vatavata uri
aatarakero nai virini vairave.
14 Vira muntukavano tinavu Isareri nai vaiinti nahentiara vaivaro
viva tinavu nai vaiinti nahenti koqema timiteharo kempukaiqama
timite vaimantara ti, tenavu vira autu tuaherake vaunara.
Ho kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.

149

1 Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.

Virara kempukaiqamake iri variaka ruvaaqumavi vainaini vaiha, ne
qaraaka ihi Nora Kotira tiva amiteha, vira autu tuahera kaate.
2 Ni autu kero vatai Variqarara irihama, ne Isareri nenta muntukaqi-
hai quaheha variate.
Ne Saioniqi variaka, Kotira nenta Avuhainaarara quaheha variate.
3 Ne ihi nteha *taaqavata/quvaaravata kitaa*vata ruqutiha, vira autu
tuahera kaate.
4 Noravano Kotiva tinavu nai vaiinti nahentiara voqama kero quahe
vairara ti, ne vira autu tuahera kaate.
Kia kempuka vai vatanaaka viva vika koqema nimiteharo, vika
navutaaka naatara nimite vaira.
5 Viva minti vairara ti, kaiqenavu vira vaiinti nahenti entaqi ihi tiva
amitaqi viha virara quahaare.
6 Ne nenta kauquqi iqoka paipe voqamakero vaihaira tuateha, nenta
noqihai Nora Kotira autu tuaheraqi vuate.
7 Mintiaqi viha ne vo vatanaa vo vatanaaka hampata raquqi viha,
vika tinavu qoraiqama timitaarara irihama, náiv*ata* qoraiqama nimi-
taate.
8 Tinavu navutaaka avuhainaukave, vika qiata vaiintive, ne *seni*qohai
vika rumpa taate.
9 Kotiva tintemake, ne vo vatanaa vo vatanaaka qoraiqama nimitaate.
Ne vira vaiinti nahenti mintihama vira autu takuqi vaira noraiqama
kevarave.
Ho kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.

150

1 Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.
Kotiva nai turuaraini vairara irihama, ne vira autu tuahera kaate.
Viva naaruvaini vairara irihama, ne vira autu tuahera kaate.
2 Viva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa qovarama kairara irihama, vira
autu tuahera kaate.
Viva ekaa haika uri aatarakero nai anoma noravano vairara irihama,
ne vira autu tuahera kaate.
3 Ne *aanumaara/noma* vuaqeha vira autu tuahera kaate.

Ne vo qara vo qara ina *musiki*ra ariha vira autu tuahera kaate. 4 Ne ihi nteha *taaqa/quvaara* ruqutiha vira autu tuahera kaate. Ne *musiki* ruqutiha pempuravata vuaqeha vira autu tuahera kaate.
5 *Baraasi* tanuqira hini hini kauquqi tuateha ruqutivaro vira uvavano noraiqama kero auva ntairamanta vira autu tuahera kaate.
Baraasi tanuqira vira anomake ruqutivaro auvante vaira Nora Kotira autu tuahera kaate.
6 Ne ekaa qaqi variqi vi varia haikauka, Nora Kotira autu tuahera kaate.
Ekaa mintiaqi viha Nora Kotira autu tuahera kaare.